Irodalmi Ujság

IX. évf., 1. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1958 január 1

Az idők vajudása

„Mert mi más, ha nem az teszi a költői hivatást és küldetést, hogy az idők tüzét és a felhők dörgését prófétai módon előre megérzi, hogy minden idegét megfeszíti és meggyötri az átváltozás vajudása?!" (Stefan Zweig)

Nézz körül! A századeleji látomások beköltöztek a hétköznapba. Épületek és bútorok, plakátok és lakberendezési tárgyak, film- és televíziós-díszletek a század első felének kubista és szürrealista, expresszionista és dadaista vízióit mímelik, mindennaposítják, higítják és toldozzák. A tudat révületében és teremtő szórakozottságában megszülető szó- és kép-kapcsolatok érthetetlen-ellenszenvesen hatottak, amikor először robbantak rá a világra. A „békebeli béke" korszakában a „jogállamban" élő; fejlődésben, tudományban, humanizmusban bízó polgárok visszariadtak a képzőművészeti, zenei és irodalmi avantgard vízióitól, a foszladozó-kacsintó valóságtól és a furcsa asszociáció-montázsoktól. Milyen csillapíthatatlan honvágy kergeti ezeket a művészeket — ha művészek — nemlétező titkok után? Mi szükség van a tudathasadás pillanatában felvillanó látomások megörökítésére? Kérdezték a polgárok.

Úgy érezték, hogy ez az irodalom és ez a művészet nem közöl semmit a jelenről, s a jövő — a felvilágosult és nyugodt tempóban haladó emberiség jövője — biztosan még derűsebb, még tisztább, még humánusabb lesz.

Aztán a valóság elkezdett kacsintani... A békés-biztonságos világ foszladozni. Új, soha nem sejtett veszélyek vadonjává vált a földgolyó. Az ember sötét lehetőségei egy talán még be sem fejeződött hosszú korszakon át, a Mauthausenek és Vorkuták korszakán át, a legiszonyatosabb lidércálmok hagymázos tébolyát „szürke hétköznapivá", v a l ó s á g g á tették. És amikor alaposan meggyőződtünk mi emberiség arról, hogy a b a r b á r itt van köreinkben: tudományunk a korlátlan teremtés és a korlátlan pusztítás eszközeit adta kezünkbe. Írók és művészek baljós látomásai már rettenetes e m l é k e k k é n t és aggasztó l e h e t ő s é g e k k é n t töltik el tudatunkat.

De megszoktuk — a huszadik század második felének embere egyre jobban megszokja —, hogy elhessegessük magunktól a teljes valóságot. Emlékeink és félelmeink — hála gyanus újfajta rugalmasságunknak — elfojtódnak. Ösztönösen zárójelbe tesszük a valóságot, s csak kis közvetlen dolgokkal törődünk.

Ember vagyok és „nem nézek oda". Nem nézek a múltba és görcsösen behúnyom a szemem, ha túl nehéz nem észrevenni a jelenben lappangó tüneteket: a jövő tüneteit.

De az írók és művészek, akik látomásaikban megélték a jövőt, sugallatot és reményt is adtak, s bátorságot is, hogy szembenézhessünk mindennel. Az a Bartók, akinek s o l i l o q u i a i „mintha egy elhagyatott csillag panaszai volnának a világűrben" a „Cantata profana"-ban egy tisztultabb, a minden szörnyűségek által megacélozottabb emberség felé mutat.

A valóság valóban kacsintott; szertefoszlott sok minden az emberségünkből, a békénkből. Álompalotáink sorra dőltek romba, de — azok az írók és művészek, akikre gondolok — tudták, hogy v a n r e m é n y. Igen, küzdelem az élet, de lehet jó küzdelem is, lehet igazi emberi küzdelem, igazán emberi célokért.

* * *

1958 Újév. Az ezerkilencszázötvenes évek utolsóelőtti újéve. Jócskán benne vagyunk a századközépben, s az a gyanunk, hogy a huszadik század második fele merőben, visszavonhatatlanul más korszak lesz, mint az első fele volt.

A századközép két évtizede alatt majdnem minden megváltozott a világ térképétől természettudományunk alapelveiig, egyes jólismert nemzeti jellegzetességektől magánéletünk berkeiig. Birodalmak tűntek el, hitek és ideológiák váltak semmivé, évszázados mithoszok zuzódtak pozdorjává. Új nemzetek tűntek fel a világ színpadán, de az „egy-világ" álma szétfoszlott. Az űrhajózás korszakának küszöbén annyira kettészakadt a világ, hogy a szovjet-kínai vörös földtekét mintha millió fényévnyi űr választaná el a másik, a sokszínű féltekétől, amit szabad világnak szoktak nevezni.

Áramvonalas szólamok és olcsón ötletes szószaporítások számtalan nevet adtak ennek az új korszaknak, amelyben élünk: „Tehetetlenség a korlátlan lehetőségek korában",... „A kevesek hatalma és a sokak apátiája",... „Atomkorszak",... „Az összeomlott hitek kora",... „A nagy válaszút korszaka: kollektív öngyilkosság vagy csodálatosan gazdag világ?",... „Hidrogén-bombák a mechanikus agyvelők kezében."

A végtelenségig lehetne idézni a címkéket, amelyeket buzgó politikusok és ügyes publicisták akarnak korszakunkra ragasztani. A legtöbb címke szerzője tudományos és technikai teljesítményeink bűvkörében él. Úgy érzi, némi joggal (de csak n é m i joggal!), hogy sorsunkat nem mi emberek határozzuk meg, hanem alkotásaink: a hadigépek, elektronikus agyvelők, hidrogén-bombák és irányított lövedékek. A régi nóta a bűvészinasról. De a hasonlat — hála az egeknek — roppant módra sántít. Mi emberek, mi emberiség, nem a bűvészinas vagyunk, hanem m a g a a b ű v é s z. Mi teremtettük mai világhelyzetünket, mi teremtettük baljós eszközeinket, s nem érdemli meg az ember nevet az, aki fel sem tudja tételezni, hogy közös emberi háztartásunk ügyeit rendbe tudjuk egyszer hozni.

Ne politizáljunk most. Politikai dilemmáink legalább olyan unalmasak és egyszerűek, mint amilyen félelmetesek és gigászíak. A helyzet négy-öt mondatban vázolható, sajnos; s amikor éppen nem hazudunk önmagunknak, a megoldás módjait is untig ismerjük.

* * *

Milyenné válik az ember útban az új századvég felé? Lehet egyáltalában ilyet kérdezni? Lehet egyáltalán „emberiségről" beszélni? Bizonyos síkon feltétlenül. Egy kíváncsi marsbeli, aki minden száz esztendőben meglátogatja az emberiséget szépen berendezett földgolyóján, mostani látogatása után igen pontos jelentéssel utazhatna vissza: Az emberiség egészségesebb, gazdagabb és tanultabb, mint volt száz évvel ezelőtt. És főleg több. Sokkal több! A világnépesség 1650-ben 470 millió, 1850-ben 1090 millió és 1950-ben 2500 millió volt. De valami történt a század derekán és a szaporulat hihetetlen mértékben meggyorsult. 1950 óta évi 40, illetve 50 millió új taggal szaporodik emberi háztartásunk. Mégha a jelenlegi szaporulat le is lassudik, a századvég idején 4000—4500 milliós földlakosságra számíthatunk. Az emberiség növekedése az elmúlt száz év alatt nagyobb volt, mint az előző egymillió év folyamán.

Az átlagos testmagasság mindenütt növekszik. A kis alacsony, kiállófogú, szemüveges „tipikus japánit" kiszorítja a magas, karcsú, jóarcu új generáció; az alacsony, vézna közép- és dél-indiaiak fiai és unokái magasabb, keménykötésű emberek. Az írástudatlanság földgolyó-méretekben csökken. Új iskolák milliói, új egyetemek ezrei, új városok százai keletkeznek. A világ számos pontján több évszázadot sűrítenek éppen most egyetlen egybe, amint évtizedek alatt teszik meg annak az útnak jó részét, amit Európa többszáz év alatt futott be. A tudomány és technika minden eredménye közkinccsé válik és a „világirodalom" valóban világirodalommá.

Persze mindezek a „globálisvilág" közismert és egyszerű tényei. „Globális világ", mert akarva-akaratlan földgolyó méretekben kell gondolkoznunk. Az Európacentrikus szemlélet a múltté, s a korszaknak, amelyben élünk, az is egyik jellegzetessége, hogy az emberiség — tehát Ázsia és Afrika és Amerika i s — közös kulturális öröksége valóban közös örökséggé válik.

És így az az ember, aki kortársává akar válni saját korának, csakugyan globális szemléletű. A tágult szellemi horizont; a film, a rádió és a televízió által közelebb hozott nagyvilág gazdagítja és többrétűvé teszi képzeletvilágunkat. Az összehasonlítási anyag roppant változatával merészebb és alaposabb gondolkodásra ösztökél. A verseny élesebb. Az elérhető lehetőségek nagyobbak.

És több bátorságra van szükség. Sokkal-sokkal több bátorságra. Minden mai ember, aki tudatában van a lehetőségeknek és veszélyeknek, megismeri a szerencsejátékos lelkiállapotát. Tudja, hogy meg kell barátkozni a hétköznapivá vált élet-halál kockázatokkal. Normálisan kell élni, abban a tudatban, hogy a kockázat ennyi: bármelyik pillanatban izzó köddé válhatok, azzal a várossal együtt, amelyben élek.

Vajon milyen lesz az emberiség, amelynek hozzá kell szokni a régmúlt primitív idők frontkatonájának életérzéséhez?

De szerencsére az élet olyan sokszínű és soksíkú. Ezt az életérzést be kell sorozni a többi közé. Lassanként mindenki hozzászokik ahhoz, hogy a sorsunkkal élünk. S közben van a gazdagult életünk egész skálája, van ez a tagadhatatlanul színesebb, érdekesebb és furcsább világ. Igaz, ehhez a világhoz, ehhez a korszakhoz aligha lehet jobb úti-kalauzt kívánni, mint a század első felének jövőbelátó vízióit. Képzet-társításaink nem túlságosan merészek, ha azt mondjuk: a z a t o m b o m b a nagy, d e a k i l e n c e d i k s z i m f ó n i a m é g n a g y o b b. Nem az a fontos, hogy milyen mesterséges holdak keringenek körülöttünk, hanem az, hogy mennyire tudunk emberien és emberibben élni: művészettel és irodalommal, bátorsággal és józansággal, tisztességgel, s hittel, hogy az ember lélektől való.

Az ember nem szeret unatkozni. És ez a veszély nem fenyeget. Nem tudjuk, hogy milyen századvég felé megyünk, de annyi bizonyos, hogy útunk nem lesz unalmas. És még az sem lehetetlen, hogy jövőnk olyan lesz, amilyenné mi akarjuk formálni.

Pálóczi-Horváth György

PETŐFI SÁNDOR:

A KIRÁLY ESKÜJE

Megesküdt a király
Hunyadi Lászlónak:
„Esküszöm az égre,
Az ég istenére,
Bántani nem foglak."

Készül föl Budára
Jó Hunyadi László.
Ne menj fel, ne menj fel,
Ne légy életeddel
Könnyelműen játszó!

Vermed lesz Budavár,
Beleesel ha mégysz.
Maradj lenn Belgrádban,
Vagy bujdoss hazátlan,
Szép fiatal vitéz.

Kora még tenéked
Sírba fekünnöd le,
Éktelen halotti
Szemfedőt boritni
Ékes szemeidre.

Hazám szép vitéze,
Ne menj föl Budára!
Látod, mi villog ott?
Nem a te csillagod...
Hóhérbárd sugára!

„Balga aggódástok
Nem ijeszt el engem;
Köszönöm tanácstok,
De reá nem állok.
Megyek, föl kell mennem.

Vén Budavárban van
Ifju menyasszonyom:
Érted száz halálba
Mennék meg sem állva.
Szerelmes angyalom!

De halálrul ottan
Szó sincs, nem is lehet.
Megesküdtél nekem,
Királyom, s én hiszem
Szent esküvésedet."

Nemes bizalommal
László Budán termett,
Ássák a zsiványok,
Ássátok, ássátok
Alája a vermet!

Menyasszonya keblén
Meg sem pihenhetett,
Szerelme egébül
Mély pokolba szédül:
Tömlöcbe vettetett.

„Miért dobtok engem
Fekete tömlöcbe?"
— „Mert királyod ellen
Van szándék szivedben:
Hüséged megszegve."

— „Én királyom ellen!
Én hüségetszegő!
Emelj szót ellenem,
Lelkiismeretem,
Légy bíróm, lépj elő.

Ez hallgat, ez alszik,
Mint csecsemő-gyermek
Anyja lágy ölében,
S engemet, oh szégyen!
Itt bilincsre vernek.

Vegyétek le rólam
Ezt a rozsdás vasat,
S adjátok helyébe
Hazám védelmére
Tündöklő kardomat!"

Beszélhetsz, jó vitéz,
Senki sem hallgat rád,
Tömlöcöd becsukták.
Halld fordulni kulcsát,
Csikorogni a zárt.

Nem sokáig hagyták,
Hogy magát emésszе
Nagy Magyarországnak
Legszebbik virága,
Legnagyobb vitéze.

„Kelj föl, és jöszte ki!"
— „Szabad vagyok, tehát?"
— „Szabad lész, oly szabad,
Hogy egy óra alatt
Ott vagy, ahol apád."

— „Mit? megöltök engem?
Apám szent nevére,
Ez őrült merészség!...
Ki sem hallgatva még,
És már elitélve.

Hunyadi Jánosnak
Vagyok én gyermeke;
Velem igy tennetek
Nem rettent bennetek
E félisten neve?

De volnék akárki,
Én ártatlan vagyok,
S a király végtére
Esküvel igérte,
Hogy bántani nem fog!

Halld meg, egész világ,
Tehozzád kiáltok:
Igy add rá hitedet,
Ha esküvéseket
Tesznek a királyok!"

Szép vitéz Hunyadit
Föl Szent-György terére
Hurcolták a latrok...
Többet is akartok
Tudni? kifolyt vére!

Háromszor csapott a
Hóhér a fejéhez,
S László vitéz még él,
Él, s halljátok, beszél,
Ekkép szól a néphez:

„Én ártatlan vagyok;
Ha volna is vétkem,
Bünhödtem már érte,
S törvény értelmébe'
Szabad már személyem!"

S föláll László vitéz,
De megbotlik lába,
S estében negyedszer
Sujt hozzá a mester
És fejét levágja!

Lemenőben volt a
Nap, piros volt arca,
Vad haraggal vetett
Végső tekintetet
A véres piacra.

Azért volt a nap oly
Haragos kedvében,
Hogy a nép csak állt ott,
S merőn szájat tátott
Tehetetlenségben.

Mért nem éltem akkor!
Mért nem voltam ottan!
Kiáltottam vón a
Gyáva bámulókra
Veszett fájdalmamban:

„Föl, ha istened van,
Föl magyar nép, és e
Gaz királyt legottan
Fojtsuk az ártatlan
Áldozat vérébe!"

Pest, 1848 május.

PERCEMBERKÉK DÁRIDÓJA

Mióta megeshetett az a szégyen, hogy József Attiláról saját hazájában, Budapest kellős közepén Marosán György tarthatott ,,emlékbeszédet'', azóta írni-olvasni tudó magyar ember már semmin sem csodálkozhat. Legfeljebb méginkább elkeseredhet.

A Marosán-beszéd egyébként nem egyszerűen halottgyalázás volt: egy új irodalmi ,,vonal'' meghirdetése is egyben, s aki csak egy kicsit is ismeri a ,,szocialista művészetirányítás'' mechanizmusát, az percig sem kételkedhet abban, hogy a Marosán-féle ,,eszmék'' megtévesztő primitívségük ellenére sem saját egyéni kútfejéből származnak, hanem a Politikai Bizottság s ezen is túlmenően, a moszkvai Agitprop új irányelveit tükrözik. Az ,,új'' jelzőt természetesen itt csak megkülönböztető értelemben használjuk, hiszen az új vonalra éppen az a legjellemzőbb, hogy — teljes visszatérést jelent a régi vonalhoz, a Zsdánov—Révai-féle parancsuralmi irodalompolitikához, s éppen anyiban új, hogy könyörtelenül véget vet minden olyan liberális, vagy olvadási jelenségnek, amely a forradalom után — éppen az erőviszonyok és különféle taktikai meggondolások következtében — egy ideig még a magyar helyzet nem egy nyugati szemlélőjét is meglepte. November 4-e után Kádárék irodalompolitikájának a lényege körülbelül ez volt: *,,Most, amikor az egész ország megvet és gyűlöl minket, most, amikor a hatalom megszilárdítása a központi feladatunk, ostobaság volna arról vitatkozgatnunk, hogy egy nyugati vígjátékot bemutassanak-e, vagy egy apolitikus verset közöljenek-e a színházak vagy a folyóiratok. Az élet minden jele, már csak azáltal is, hogy mozgást mutat, ebben a helyzetben nekünk használ. Aki nincs ellenünk, velünk van.''*

Az erőszakszervek megerősödése, az önkényen alapuló ,,konszolidálás'' nyomán, valamint nem utolsósorban a Sputnikok bűvöletében a bolsevik agyműködés most nagyjában a következő: *,,Erősek és hatalmasak vagyunk. A türelmünk fogytán van. Elegünk van az apolitikus mellébeszélésből, a kispolgári ingadozásból, az engedményekből, a liberalizmusból. Most már mindenki eldönthette, hová akar állni. Aki nincs velünk, ellenünk van.''*

A kénsavas Sándor Kálmán

Ha a ,,vonal'' adva vagyon, támadnak hozzá tüstént megfelelő irodalmi terrorlegények is, éberszemű judáskák, percemberkék és másodpercemberkék. Ezek elhiszik, hogy ,,évtizedekig élhetnek'' az ,,ellenforradalom elleni harcból'', ami az ő szemükben a magyar írók és a magyar irodalom elleni hajszával azonos. A jól fizetett, vagy nem is olyan jól fizetett kopók közül az első sorban, rettenthetetlen élenjárással Sándor Kálmán üget. Ez a Sándor Kálmán valamikor igen tehetséges író is volt. Később azonban egy könnyed mozdulattal hátbadöfte egykori barátait, Nagy Lajost és Déry Tibort, s beállt háziszerzőnek Rákosi Mátyáshoz. Ami elmúlt, elmúlt: a bölcs vezérből aligha lesz mégegyszer bölcs vezér és Sándor Kálmánból aligha lesz mégegyszer író. ,,Irodalompolitikus'' annál inkább.

A legfenekedőbb embergyűlölet (másnéven: szocialista kommunizmus) palackjait csóválva kezében, ,,Füstölgő kénsav'' címen rovatot nyitott az egyik pesti hetilapban: minden héten más magyar írót igyekszik leönteni a rosszállatú folyadékkal. Vannak, akik politikamentes írásokkal próbálkoznak? A kénsavas Sándor Kálmán azonnal a nyakukba löttyenti: *,,Önnek, ragyogó tehetségű magyar szellemi embernek hosszú-hosszú hónapokig egyetlen egyéni jó szava sem volt sehol a forradalmi munkás-paraszt kormány vezetésével valóban megújuló és hibáitól talán lassan-lassan megszabaduló szocialista építésünk tényeire.''* Vannak, akik megpróbálnak valahogyan beilleszkedni? A kénsavas komisszárnak minden kevés: *,,Azt is szeretném remélni, hogy már a következő írása egy hajszállal nyíltabb hitvallás lesz a hibáktól és árulástól megszabadult, épülő szocialista Magyarország mellett.''* S vannak, akik egyszerűen csak azt szeretnék, hogy csend legyen, nyugalom legyen, dolgozni, írni lehessen? Szó sem lehet róla! Ez a megháborodott ,,neándervölgyi főkönyvelő'' a béke napjai helyett továbbra is a ,,Harag napját'' propagálja: *,,Nem szeretem azt a hanapság körülöttünk zizzenő de-magóg suttogást: ,,Boritsunk fátylat a múltra!'' Sunyi szándékú és embertelen kivánság lenne ez: A múltat elfelejteni. Nem, nem! Ünnep ide, ünnep oda, a multat — éppen az egészséges irodalmi kibontakozás érdekében — nem elfelejteni, hanem megírni, kianalizálni kell...''*

Így hát ő analizál. Sőt kianalizál. Emberségesen: füstölgő kénsavval a kezében. S ezekután még panaszkodik is, hogy írótársai a Gorkij fasorban nem viszonozzák ,,makacsul megismételt, tiszteletteljes köszöntését'' s nem tisztelik meg őt kézszorításukkal, pedig ő nagyon szívesen kezet szorítana velük. Azzal a becsületes, józagú, kénsavas kezével...

„Egzisztencialista, anarchista, nihilista . . .“

Budapest két legnagyobb színházi sikere Marceau francia író ,,A tojás'' és Patrick amerikai író ,,Teaház az augusztusi holdhoz'' című darabja. Az Irodalmi Ujság már megírta, hogy egyik művet sem tartja időtálló remeknek, — mind a kettő könnyed, ügyes és szórakoztató írás. A Kornejcsuk- és Szimonov - mérgezésben szenvedő pesti nézőközönség körében nyilván ez a siker legfőbb oka.

Annak a dühödt sajtókampánynak viszont, amely most mindkét darab ellen megindult, éppen a siker a legfőbb kiváltója. Megengedhetetlen dolog, hogy két ilyen dekadens nyugati burzsoá irodalmi termék estéről estére zsúfolt házakat fertőzzön meg Magyarországon, amely tudvalevően nem rés, hanem bástya a béke frontján. Szegény Földes Mihály, aki élete főművét a ,,Mélyszántás'' című dramatizált agrárpolitikai szemináriumfüzetben alkotta meg, s azóta képtelen színpadhoz jutni, könyörtelen elvi következetességgel szögezi le, hogy ezek a darabok *,,a levegőt rontják''* s *,,ha rossz a levegő, akkor szellőztetni kell''*. A Teaházat egyszerűen *,,amerikai propagandaműnek''* tartja, ,,A tojást'' viszont már elmélyültebben elemzi és megállapítja róla, hogy *,,egzisztencialista, anarchista, nihilista szónoklat''*. (Azt még nem írja, hogy plutokrata és judeo-kapitalista, de az ilyesmi csak idő kérdése.)

Megszólal az ügyben Magyarország legkiválóbb okinavai szakértője, maga Kende István, s Révai Józseftől öröklött stílusban közli, hogy John Patrick Okinaván játszódó színműve *,,szépítés, álcázás, félrevezetés, hazugság''*, mert azt akarja elfogadtatni a nézővel, hogy *,,az amerikai imperializmus hadserege ártalmatlan, kedves, legfeljebb tisztjei bogarasak és korlátoltak néha''*. (Milyen elégedett volna a néző egy olyan szovjet darabbal, amelyik nem is jobban, csak enynyire meg merné bírálni a szovjet imperializmus tisztjeit!) Mi hiányzik az amerikai vígjátékból? Kende István pontosan felsorolja: *,,földjükről kiüzött parasztok, megkínzott függetlenségi harcosok* (japán nem magyar függetlenségi harcosokról van természetesen szó), *atom- és hidrogéntámaszpont, imperialista hadsereg, háborús felkészülés''*. Semmi kétség, hogy ha John Patrick történetesen magyar író volna és Kende István még mindig a Színházi Főosztályt vezetné, akkor mindezt kíméletlenül beleiratná a zenés bohózatba. Lenne is kacagás, jókedv, derű és móka, láncscörgés és fogak csikorgatása!

Torzkép, naturalizmus, rágalom

Hasonló a helyzet Máriássy Judit és Máriássy Félix új filmjével, a ,,Külvárosi legendá''-val. Magát a filmet, sajnos, még nem volt alkalmunk látni, de abból a ledorongolásból, amelyben a Népszabadság vezérlő ideológusa, Rényi Péter részelteti, az az érzésünk, hogy egészen szépen sikerülhetett. *,,Külvárosi torzkép''* — kereszteli át a film címét is a nagytehetségű kritikus, aki ugyancsak Révai József uraságtól levetett stílusában tündökölve csak az alábbi szerény megállapításokat fűzi a mozgóképhez: *,,rágalom''*, *,,visszájára forditott neorealizmus''*, *,,a naturalizmus egyik elég durva válfaja''*, *,,pesszimista''*, *,,gusztustalan''* satöbbi, satöbbi. Rényi tiltakozik még a feltevés ellen is, hogy ő az illegális kommunista pártot kéri számon a filmen, nem, ő egyáltalán nem ilyen szektariánus, — ő csak azt kifogásolja, hogy *,,a burzsoázia leleplezése teljesen kimaradt''*. Máriássyék filmje — a kritikából kivehetően — lumpenproletárokról szól. Rényi tehát rájuk förmed: *,,Azt kérjük számon tőlük, hová süllyesztették a becsületes munkásokat, vagy így is mondhatnám, egyszerűen: a munkásokat.''* De ha a film egyszer nem a becsületes munkásokat, hanem a lumpenproletárokat akarja ábrázolni? Oda se neki! A művészeknek azt kell akarniok, amit a Népszabadság akar...

Vihar egy novella körül

A legvadabb támadások kereszttüzében egy fiatal és tehetséges prózaíró, Tóth László egy novellája áll. A novella, amely a ,,Fegyencek szabadságon'' címet viseli, a Kortárs című lap októberi számában jelent meg. Meséje, lerövidítve és leegyszerűsítve, a következő:

1956 októberének utolsó napjaiban, tehát a forradalom alatt, fegyveres katonák behatolnak N. vidéki város fegyházába, s szabadon engedik a rabokat. A fegyőrök elszöknek, a fegyencek hazamennek. De négy rab mégis visszamarad: nincs ruhájuk, a többiek, úgy látszik, elvitték az övékét, s nem akarnak a csíkos rabruhában nappal végigmenni a városon. Ezért marad vissza három; a negyedik, egy politikai okokból bebörtönzött öreg pap pedig azért, mert úgy véli, hogy amíg az ügyét nem tisztázzák, nem mozdulhat onnan. A négy rab elég jól él a magárahagyott fegyházban: alaposan belaknak, italt is találnak, s bizony benyakalnak az IKKA-rumból. Aztán levonulnak a tekepályára s játszani kezdenek. A golyók, bábuk csattogó hangja visszacsalogatja az egyik fegyőrt, a kegyetlen, rosszindulatú Venczákot. Beszáll ő is a partiba. A kuglizók valamin összevesznek. A fegyőr előrántja a revolverét s újra parancsolgatni kezd. Vissza akarja zárni a foglyokat a cellájukba. Az egyik rab, egy hatalmas erejű hentes nekiugrik, s úgy vágja a cella sarkának az őrt, hogy szörnyethal. A foglyok elmennek, csak a pap marad vissza. ,,Harmadnap hajnalán orosz páncélosok vonultak be a városba s a foglyok nagy része rövidesen [illegible] ment a cellájába, ha nem szökött Nyugatra. Akadt olyan is, aki önként jelentkezett''. Így végződik a novella.

S itt kezdődik a ,,botrány''. Mert már az is baj, hogy *orosz* páncélosok vonultak be és nem *szovjet* páncélosok. De ez még hagyján. A Magyarország című sajtótermék eddig két levelet és egy szerkesztőségi cikket szentelt az ügynek. A támadások hangja a legsötétebb 51—53-as korszakra emlékeztet. Íme, milyen bűnöket lehet ma elkövetni Budapesten egy 14 oldalas elbeszéléssel:

1. *,,A novella azt a tendenciózus és hazug mesét terjeszti: az október előtti rezsimben csupán rokonszenves ártatlan politikai és köztörvényes foglyok és csupán durva, ellátiasodott fegyőrök voltak.''*

2. *,,A Téglafal mögött, Az elátkozott úton, a Kucsera és az ellenforradalom szellemi előkészítő munkájának más irodalmi cikkeiben ugyanilyen beállítással és jellemekkel találkoztunk. No de akkor előkészítették az ellenforradalmat, most pedig utána vagyunk. Akkor nem tudtuk, hogy mit akarnak, de most igen. Akkor tétlenül nézte a felső vezetés a becsületes emberek szidalmazását és rágalmazását. És most? Most nem szabad tűrni.''*

3. Meg kell állapítani, hogy *Tóth László történelemhamisítást követett el, éppúgy, mint az Őrségváltás és a Jud Süss-féle filmek szerzői.*

4. Tóth László azzal, hogy a novellában szereplő fegyőr úgy vezényel: ,,Ein, zwei, raz, dva'', — *,,egyenlőségjelet tesz a náci fasizmus és a szovjet nevelés között''.*

5. Ezenkívül, csak úgy kapásból: *,,rágalmazás''*, *,,ellenforradalmi szitkozódás''*, *,,ellenforradalmi uszítás''*, — és ezek után: *,,tisztán áll előttünk a szerző politikai arculata s művének, enyhén szólva, uszító tendenciája. Itt nincs is szükség erős, elítélő szavakra (?), az olvasó a tényekből ítélhet. Ennek a novellának helye lett volna az Út és Cél című nyilas folyóiratban...''*

,,A szocializmus nevében követelem — írja a ,,Magyarország'' Németh Ferenc nevű (vagy álnevű?) levélírója —, *hogy minden eszközzel akadályozzák meg új Irodalmi Ujság születését.''*

Hallgatnak a szavára. Valóban: semmilyen eszköztől sem riadnak vissza.

Paál Endre

HÍRADÁS A HAZÁBÓL

A „bolygóközi utazások századában“, ebben az igazán csodálatos és boldog korban, úgy hallgatom hazulról jött barátomat, mintha csakugyan egy másik bolygóról érkezett volna. Történetével (amely ugyan nem egészen „tipikus“, mert barátom több mint egy esztendeig tartó tépelődések és reménykedések után csak most hagyta el Magyarországot) nem fárasztom az olvasót. Mindenkinek megvan a maga hőstette, a maga kis kalandregénye; minek szaporítsuk még eggyel számukat? Az igazán érdekes úgyis az, amit ez a „bolygóközi“ hírnök otthonról, a mai magyar életről mesél. Halljuk hát a híradást.

— MI AZ, AMI OLY HOSSZÚ VÁRAKOZÁSI IDŐ UTÁN VÉGÜLIS TÁVOZÁSRA BÍRT?

— A legújabb letartóztatási hullám. Nem mintha eddig az élet olyan vidám lett volna. De tudod, hogy van: az ember alkalmazkodni próbál. S valahogyan egy idő óta már azt gondolhattuk, hogy Kádárék október ,,lezárására'' törekednek. A Népszabadságban is jelentek meg cikkek arról, hogy nem lehet mindennap elölről kezdeni a felelősségrevonásokat. De most egyszerre megint rákezdték.

— MILYEN ESEMÉNYEKRE GONDOLSZ?

— Mindenekelőtt a Déryék elleni ítéletre. A közvélemény sokkal enyhébb ítéletet várt, s különösen az írók érezték magukat alaposan megcsalva, hiszen sokuktól azzal az ígérettel csalták ki azt a bizonyos ,,tiltakozó'' nyilatkozatot, hogy majd a letartóztatott írókra kiszabandó büntetések enyhébbek lesznek. A Déryre kirótt 9 év rendkívül nyomasztóan hatott, annál is inkább, mert Déry súlyosan beteg. Érszűkülete és igen súlyos idegbaja van, úgy hírlik, hogy a cellájában a földön fetreng egy-egy heves rohama közben. A tárgyaláson is igen magas lázzal vett részt. Az orvosok szerint egy évnél többet nem bír ki a börtönben.

— Másrészt itt vannak az újabb letartóztatások. Kosáry Domokos, Ádám György...

— Ádám György esete felett sem lehet egyszerűen napirendre térni. Ádám, aki októberben az értelmiség forradalmi bizottságát vezette, már egy izben ült hat évet a Rajk-per egyik vádlottjaként. Ő most az elején [illegible]-os, a [illegible] tattak. Nincs kizárva, hogy vele meg az egykori ávó-főnököket akarják ,,rehabilitálni'', az egyszer már ártatlannak bizonyult emberekről pedig újra be akarják bizonyítani, hogy ,,bűnösök''.

— MIT TUDSZ AZ ELŐKÉSZÜLETEKBEN LÉVŐ PEREKRŐL?

— Nos igen, ez is a mai magyar élethez tartozik. A Nagy Imre per Damoklesz kardjaként függ az ország felett. Senki sem tud semmi bizonyosat, de beszélik, hogy Marosán valamiféle értekezleten határozottan ,,beigérte'' a Nagy Imre pert. Tény az, hogy számos tanút hallgattak ki a ,,romániai'' Nagy Imre csoport ügyében. Közben pedig már a csoport legtöbb tagját, köztük magát Nagyot is, Budapestre hozták és állítólag a Fő utcában őrzik. Azt is hallani, hogy a ,,nagy pert'' kisebbekkel akarják előkészíteni, ahol újságírók, Petőfi-köri vezetők szerepelnének. És amikor már pisszenni sem mer senki, akkor jönne a forradalom vezérkarának nagy nyilvános pere.

— MIVEL MAGYARÁZOD A TERRORNAK EZT A FELÉLÉNKÜLÉSÉT? ÖK MAGUK SEM HISZNEK A SAJÁT KONSZOLIDÁLÓDÁSUKBAN?

— Ne keress feltétlenül észszerűséget emögött. Egyébként a stabilitásuk nagyon gyenge lábakon áll. Igaz, a lelkek nagyon megtörtek. Igaza van József Attilának: ,,Fortélyos félelem igazgat minket s nem csalóka remény.'' Ezzel magyarázható az ENSZ-tárgyalás elleni tiltakozó kampány ,,sikere'' is. Megvallom neked, kissé ez a csalódás késztetett távozásra, mert bizony, szomorú dolog végignézni, amikor egy nagyot-akart nép ismét beletörik az igába. Sok a spicli, sok a besúgás, a feljelentés... De persze, ebből még nem él meg a rendszer. Hívők is kellenek, akikre a rend támaszkodhat. S bizony, a hitet nehezen lehet helyreállítani. A mintegy félmillió párttagból aligha számítható hivő fanatikusnak több, mint ötvenezer. Igaz, ezek a leghangosabbak: ezek azok, akik minden terrorintézkedést keveselnek, akik állandóan denunciálnak, akik mérgezik a levegőt. A párttagság többsége viszont hallgat, a gyűléseken és ,,aktivákon'' is. Inkább kenyérokokból, mint meggyőződésből csatlakoztak a párthoz.

— A légkörváltozások okát inkább a vezetők közötti állandó harcban keresném. A régi rákosisták (akiknek vezéralakja Révai József) nincsenek megelégedve a jelenlegi vezetéssel, mert gyengekezűnek és tehetségtelennek tartják, Kádárnak pedig egyenesen szemére vetik a forradalom alatti kétértelmű magatartását. Tavasszal úgy látszott, hogy ez a rákosista szárny előretör és megpróbálja [illegible] ragadni a mostani garnitúrától a vezetést. Aztán jött Molotovék bukása és ez a ,,balszárny'' kissé elcsendesült. A Molotov-ügyet Magyarországon ugyan előbb egy letartóztatási hullám kísérte (,,nehogy a jobboldal fel merje ütni a fejét''), de aztán valamelyest enyhült a helyzet, voltak bizonyos gesztusok az értelmiség irányába, a boszorkányüldözés egy kicsit csökkent. A rossznak is vannak fokozatai. Másfelől a pártonbelüli ,,veszettek'', az az ötvenezer ember, akiről beszéltem, lélekben a rákosisták mögött áll, s Kádár, hogy a legmegbízhatóbbak között népszerű legyen, voltaképp állandóan versenyt fut saját ,,baloldalával''. A pártértekezletek úgy festenek, hogy a ,,túlzó'' hangokat a vezetők szeliden csitítgatják, aztán pedig sietnek a túlzó intézkedéseket maguk megvalósítani. Így hát a Rákosival szembeni ,,ellenzékiség'' nimbuszával a mai vezetők voltaképp a legrosszabb rákosista politikát valósítják meg.

— ÉS MILYEN AZ ÁLTALÁNOS HANGULAT?

— Van egy viszonylag ,,elégedett'' réteg: a parasztság. Számukra ugyanis meghagyták a Nagy Imre-féle reformokat, vagy legalábbis — eddig még — csak kevesebet vontak [illegible]. A munkásság, amióta bemutatták és felosztották a munkástanácsokat, ismét önmagába húzódott. Az év első felében nagyon erősen emelték a béreket, most azonban megint kezdik visszanyomni és ezért az üzemekben sok helyen zúgolódás tapasztalható. Ezen azonban a kormány nem tud változtatni, mert eddig az oroszok ,,tartották el'' az országot, de most már úgy látszik, azt követelik Kádáréktól, hogy a maguk lábára álljanak. A termelés pedig még a forradalom előtti szintet sem érte el, így hát előbb-utóbb meg kell szorítaniok az életszínvonalat.

— A legrosszabb talán az értelmiség helyzete, tőlük ugyanis lojalitást és szolgálatot követelnek. Talán annyiban különbözik a helyzet a négy-öt évvel ezelőttitől, hogy most nem követelnek hangos lojalitást; beérik a némával is. De aki ,,járatja a száját'', arra lesújtanak. Így aztán némán kell tűrni a sok hazudozást, rágalmazást, nemzetgyalázást és a véget nem érő fárasztó szólamokat.

— EGYSZÓVAL KIBÍRHATATLAN?

— Az otthonmaradottak legtöbbjének alapmagatartása ez: túlélni. Túlélni, mint egyén és mint nemzet. Sajnos, ez az akarat nem sok reménnyel párosul. Az emberek általában elvesztették hitüket; egyik a szocializmusban, másik a Nyugatban. S nemcsak a politikai hitről van szó. Az az érzés vett erőt a mai generáción, hogy mindegy, mit teszünk, a dolgok úgyis nélkülünk és ellenünkre haladnak tovább a maguk útján. Talán ezért is van olyan nagy sikere odahaza az olyan könyveknek, daraboknak, mint Camus Közönye, Julien Green Leviathanja, Kafka novellái. Marceau Tojás című darabja. A forradalom utáni hónapokban a ,,harmadikutasoknak'' volt reneszánszuk — most már ebből is kiábrándultak az emberek; nem hisznek harmadik útban. Semmiféle útban nem hisznek. A ráció elvesztette becsületét. Most a modern irracionalista filozófia van divatban, az absztrakt festészet, a nagyon modern zene...

— MIT VÁRNAK AZ OTTHONIAK AZ EMIGRÁCIÓTÓL?

— Hogy ne szakadjon el túlságosan az otthoni talajtól. S hogy mondja ki, mondja el a világnak azt, amit a börtönfalak közé zárt nemzet nem tud elmondani.

(Róma, 1957 karácsony.)

Kormos Miklós

BORBÁNDI GYULA:

Aggodalom és reménykedés

Az 1957-es esztendőben nem következett be érdemleges változás a magyar nép életében. Nagyjában változatlan maradt a nemzetközi helyzet, nem történt előrehaladás a magyar forradalmat követő problémák megoldásában és a szovjet kormány által az ország élére állított vezetők sem voltak hajlandók a hatalmat megosztani a néppel. Visszatekintve tehát az elmúlt évre, alig találunk vágyainkat kielégítő és reményeinket tápláló mozzanatokat.

A nemzetközi helyzetet ma is a hatalmi tömbök hidegháborúja, a féktelen fegyverkezési verseny és a kölcsönös fenyegetések áradata jellemzi. Az embereket méltán tölti el az aggodalom és a félelem. A hadianyag-gyárakban pusztító fegyverek készülnek, fejünk felett hidrogénbombákat szállító repülőgépek keringenek és a levegőteret rádiumrészecskék szennyezik. Ráadásul a kiélezett világhelyzetben a kormányok biztonsági okokra hivatkozva mindkét hatalmi táborban megkurtítják az egyes emberek jogait és szabadságait. Minél több az atombomba és rakéta, annál halkabb a szabad szó. Az értelem és az érzékeny lelkiismeret lassan éppúgy lomtárba kerül, mint a kioregedett fegyver. A katonai fölénnyel egyenes arányban csökken a szellem fölénye az egyén és a köz dolgaiban. A tudósokat például tisztelet, elismerés és csodálat veszi körül, ha tudományukkal és kutató szorgalmukkal pusztításra is használható felfedezéseket tesznek, de azonnal a nemzeti érdekek és a „realitások" figyelembevételére utasítják és tájékozatlanokká, avatatlanokká, fellegekben járókká, oktalanul aggodalmaskodókká minősítik őket, ha a technikai felfedezések alkalmazásának veszélyeire és a pusztító fegyverekkel való felelőtlen játékra figyelmeztetik a népek vezetőit. Egyes politikusok azt tartják magukról, hogy jobban értenek az atomtudományhoz és jobban meg tudják ítélni mondjuk a hidrogénbomba pusztító hatását, mint a tudósok, hasonlóan ahhoz az ostoba magyar pártfunkcionáriushoz, aki kijelentette, hogy a párt jobban ért az irodalomhoz, mint az írók. A pusztító fegyverek gyártása körben ki is figyelne a tudósok, a szakemberek intő szavára? Az egyik oldalon szóhoz sem juthatnak, a másikon pedig elnyomja szavukat a politikusok mindent tudó és ellentmondást nem tűrő fontoskodása.

A nemzetközi feszültség annyira óhajtott enyhülése 1957 végén is csak jámbor óhaj. A béke valódi hívei — akik nem tévesztendők össze az egyes népek ellen uszító és ezzel a feszültséget még jobban növelő, végső céljaikban a hadianyag-gyárosokkal akaratlanul is rokon, úgynevezett békeharcosokkal — megdöbbenve tapasztalják, hogy a népek vezetői nem tanultak a két világháborúból és a vitás kérdések megoldására nem tudnak jobb megoldást, mint a háborút. Legalább is úgy tesznek, hogy végül ne maradjon más választásuk. 1957-ben alig láttunk felelős politikai vezetők részéről egészséges és megvalósítható terveket, reménnyel kecsegtető kibontakozási javaslatokat, okos és megfontolásra méltó előterjesztéseket, de annál több felhívást a katonai erő fokozására, a hatalmi egyensúly megtartására vagy az érdekelt fél javára történő megbillentésére, a katonai szövetségek megerősítésére, a fegyverállomány kiegészítésére és tökéletesítésére, új fegyverek bevezetésére és immár a világűr katonai meghódítására is. A Szovjetunió azzal a ténnyel, hogy az első mesterséges holdat, mint a „szocialista tábor" hatalmának és fölényének jelképét bocsátotta a világűrbe, tulajdonképpen hatalmi versenyre hívta ki a másik világhatalmat, az Egyesült Államokat. Amerika — aligha bölcsen — belement egy efajta tudományos munkaversenybe és indokolatlanul úgy érzi, hogy ezen a téren elért sikereitől nemzeti becsülete és nagyhatalmi helyzete függ. Az emberiséget és a szabadság ügyét — bármily tiszteletreméltó és csodálatot keltő teljesítmény eredményei is — nem a szovjet vagy az amerikai sputnyikok viszik előre, hanem a népek közötti megértés.

Sajnos, a Szovjetunió 1955-ben és 1956 első felében indított és a békés megegyezésre reményt keltő kezdeményezései megtorpantak. A magyar forradalom eltiprása nemcsak súlyos történelmi vétek volt, de kétessé tette a szovjet kormányzat békés szándékait is. A szovjet politika és diplomácia bizonyos fokú megmerevedése, egyes, nyugtalanságot előidéző intézkedések — főleg a Közel-Keleten — nem segítették elő a feszültség enyhülését és megrendítették a bizalmat a szovjet békeakciók őszinteségében. Mulasztás terheli a nyugati hatalmakat is, amelyek nem voltak elég leleményesek új lehetőségek kikutatásában, alkalmas megoldási tervezetek előterjesztésében és a kompromisszum keresésének szorgalmazásában. Ennek folytán a két hatalmi tömb ebben az évben is főleg a hidegháború nyelvén társalgott egymással és a békés megoldások szorgalmazása helyett állandóan fölényének és erejének fitogtatásával iparkodott a másik felet belátásra és engedményekre bírni. Az erő és a hatalom, az egység és a technikai fejlődés fitogtatása nem érte el célját.

Mi tehát a teendő? Továbbra is csak a politikai megoldások keresése: olyan módozatok és tervek kidolgozása, amelyek a realitásokkal számolva, a kölcsönös engedmények útján kutatják a feszültség enyhülésének és a világ megbékélésének lehetőségeit. Nehéz tanácsot adni: de talán több figyelmet kellene szentelni az olyan javaslatoknak, mint Kennan előterjesztése, Gaitskell tervezete, egy középeurópai semleges övezetre vonatkozó elképzelések, avagy egyes szovjet megnyilatkozásokban időnként felbukkanó lehetőségek az idegen csapatoknak az európai térségből való visszavonásáról. Nagyobb bátorsággal és kezdeményező kedvvel kellene a felelős politikusoknak az ilyen lehetőségeket megragadniok és szívósabban kutatniok, nincs-e az ellentábor tervei között olyan pont, amelyhez kapcsolódva kezdetét veheti egy termékeny diszkusszió. Mindenekelőtt azonban a propagandát háttérbe kellene szorítania a valóságos politikának, az államférfiak látványos konferenciázását, utazgatását, azonkívül sokszor már untató bőbeszédűségét az aprólékos diplomáciai munkának. A végső cél ne a hidegháború megnyerése legyen, hanem a békesség megteremtése.

Magyarország ügye sem jutott előre az elmúlt esztendőben. A világpolitikai immobilizmus a magyar helyzetet is a megoldandó problémák sorában hagyta. Mind a nyugati szövetség, mind az Egyesült Nemzetek Szervezete képtelen volt megváltoztatni a Szovjetunió fegyveres beavatkozása által teremtett állapotot. A világszervezet megbélyegezte ugyan a szovjet kormányt és felszólította, hogy vonja ki csapatait hazánk területéről, de a megbélyegző határozatnak és a felszólításnak semmilyen említésre méltó eredménye nem volt, amint hogy sikertelenül végződött a közgyűlés elnökének a magyar helyzet kivizsgálására irányuló próbálkozása is. Ennek folytán az úgynevezett magyar ügy a hidegháborús csatározás egyik fegyverévé vált, amelynek szükségszerűen nem lehetett más hivatása, mint tényleges történelmi vétkének állandó felhánytorgatásával a Szovjetunió nyugtalanítása és akcióinak megzavarása. Ez, sajnos, nem változtatott népünk állapotán és nem feledtette el a szabad nemzetek súlyos mulasztásait 1956 októberében és novemberében. De nem segítette elő az ország politikai légkörének és a nép életkörülményeinek javulását a magyar forradalomnak felvilágosító és propaganda célokra történt kiaknázása sem. A semleges országokban őszinte rokonszenv nyilatkozott meg irántunk, de nem módosult — elsősorban Ázsiában — ezeknek az államoknak világpolitikai tájékozódása és nemzetközi szerepvállalása. A magyar szocialista tömegeknek a régi pártvezetés és kormányzati politika elleni felkelése és a forradalomnak szovjet fegyverekkel való leverése megzavarta a nyugati kommunista pártokat, a magyar nép hősies harca és bátor önfeláldozása, a szabadság olthatatlan szeretete az egész világ tiszteletét és megbecsülését vívta ki, de nem tudta megváltoztatni a felelős vezetők állásfoglalását és viselkedését. Végezetül: a magyar példa gondolkodásra és magatartásának megvizsgálására késztette a hasonló sorsban élő népeket, magának a Szovjetuniónak népeit is. Elmondhatjuk, hogy a magyar nép mellett állottak a kommunista kormányzatú országok lakói, a semleges és a nyugati szövetséghez tartozó országokban élő emberek, a gondolkodó fők, az írók, a tudósok, a művészek, s nem utolsósorban a diákok. Csak a felelős politikusok nem vonták le a magyar forradalom tanulságait és elmulasztották megtenni azt, amit mindenki elvárt tőlük. A szovjet politikusok például képtelenek voltak belátni, hogy a magyar kérdés megoldása nélkül Magyarország a jövőben is a nyugtalanság fészke lesz. Ha lehetetlen is elfeledtetni súlyos történelmi vétküket, a valóság számbavételét és az égető problémák elintézését mindenki joggal elvárta tőlük. Éppen a Bibó-féle emlékirat bizonyította, hogy a magyar-szovjet viszony rendbehozatalára még a novemberi események után is van lehetőség és a magyarországi közállapotok megnyugvása is lehetséges anélkül, hogy a Szovjetuniót súlyosabb veszteség érje. A szovjet politikusok, úgy látszik, szívesebben bajlódnak egy nyugtalan országgal, mint élnek együtt egy jó szomszéddal, akit ugyan nem dirigálnak, de akitől tartanivalójuk sincs. A nyugati politikusok ölbetett kézzel nézték a nemzetközi feszültséget is növelő magyar eseményeket és azt hitték, hogy tetszetős nyilatkozatokkal pótolni lehet az annyira kívánatos politikai munkát. Ugyanezek a politikusok azonban nyomban emlékeztek a magyar nép áldatlan helyzetére, ha ebből saját hazájukban politikai tőkét kovácsolhattak maguknak vagy pártjuknak és a magyar események felidézésével szavazatokat reméltek nyerni.

És mit mondjunk a mai magyar kormányhatalom birtokosairól? Egy évvel ezelőtt még reménykedtünk abban, hogy a forradalom leverésében való közvetett részvételüket és a forradalmárok üldözését elfeledtetni iparkodnak a békesség és nyugalom helyreállításával, a boszszú és a megtorlás száműzésével, a magyar érdekek hathatós képviseletével (elsősorban az oroszokkal szemben), a közszabadságoknak legalább a lengyel példa mértékéig való biztosításával és a hatalomnak a néppel való fokozatos megosztásával. En[illegible]ontosan az ellenkezője történt. Megbékélés helyett az egyéni és a kollektív bosszú. A régi ávóra emlékeztető módszerekkel üldözték és üldözik a hazafiakat. Írókat, tudósokat, művészeket, diákokat és munkásokat vetnek börtönbe csak azért, mert nem hajlandók megtagadni a forradalom nemes és az egész népet nagyszerű tettekre lelkesítő eszméit. A magyar érdekek képviselete helyett újból megkezdődött az ország anyagi és szellemi kiárusítása. És a kormányzás is megmaradt az uralkodó együttes kezében. Ez a kormányzó réteg éppen olyan értetlenül és ridegen kezeli a magyar nép követeléseit és vágyait, mint Rákosi és Gerő társasága. Nem került sor a szocializmus eszmei alapján álló nemkommunista politikai erők bekapcsolására sem és még kevésbé beszélhetünk a hatalom megosztásáról, amikor már a munkáshatalom és igazgatás másutt is kitűnően bevált szervei, a munkástanácsok is megszűntek.

A magyar nép tehát — viszonylag kevésbé nyomorúságos gazdasági helyzetben —, de fontos jogok és szabadságok, a hatalomban való részesedés lehetősége nélkül, önmagába zárkózva és a hatalmat önmagától elszigetelve, a forradalom mártírjaira és a börtönben szenvedőkre emlékezve fejezi be az 1957-es évet.

Reménykedhetünk-e valamiben? Ezúttal sem a politikusokban, hanem elsősorban a népekben, az egyszerű emberek millióiban és tanult fiaikban bízunk. Talán lesz annyi erejük, hogy a politikusokat és a katonákat meggondolatlan lépésektől visszatartsák. Talán rá tudják bírni a felelős kormányférfiakat, hogy az erőszakról lemondjanak, a válság megoldására törekedjenek és olyan terveket dolgozzanak ki, amelyeknek alapján sor kerülhet az égető problémák megoldására és az emberek közötti békesség megvalósítására.

Aggodalom és remény tölt el minket 1957 végén. Aggódunk az emberiségért, művelődésünkért, népünkért és hazánkért. És reménykedünk az emberi értelem, a béke és a szabadság felülkerekedésében. Vajon mi lesz erősebb 1958-ban: az aggodalmunk vagy a reménykedésünk?

VERESS SÁNDOR:

KIRELEJSZOM

— Emlékezés Kodály Zoltán tanár úrra 75-ik születésnapján —

Immár majd három évtizede történt, egy zimankós, sötét, januári estén, a pesti Zeneakadémia Király utcára nézö másodemeleti zeneszerzés tantermében, amikor Orosz bácsi már tűkön ülve morgolódott portásfülkéjében, hogy Kodály tanár úr miatt még mindig nem lehet bezárni a kaput, annyit tanít. Utolsó órája volt a negyedéves hallgatóknak, akik mindig ottmaradtak még, hogy egy évjárattal elkésett növendéktársuk, aki egymagában képviselte osztályát, ellenpont óráján repetálják soha nem elég kontrapunkt tudományukat. A tanterem félhomályában csak a régimódi, tengeri kagylóra formált ernyőjű zongoralámpa világította meg a hangjegytartóra kiteregetett kéziratos kottalapokat. Kodály tanár úr szokásához hiven a zongoránál ülve olvasta a dolgozatot, míg növendékei tisztes távolban félkaréjban körülállva őt, követték szigorú tekintetét, mely elől a legkisebb hiba sem bújhatott el. A síri csendben, melyet csak a Király utcai villamosok felszüremlő csengetése tört meg néha (hogy tudták azok a pesti villamosvezetők verni a csengőjüket!), különös optikai jelenség kötötte le mindjobban a figyelmünket: Kodály tanár úr keze, botvastagságú kőmüvesceruzáját ökölre fogva, serényen járt fel' s alá a lámpa fényében, minden taktusban nagy, vastag, ferde vonalakat huzogatva a kéziratlapokon. Mikor már vagy a harmadik oldalnál tartott ezzel a kéztornával és a terembéli csend is mindjobban kezdett telitödni villamossággal, egyszerre kirobbant belőle a szó: „mondja, maga azt hiszi, hogy tű meg tetű az mindegy?" Mint kiderült, Kodály tanár urat azért hagyta el egyébként mintaszerű pedagógusi türelme, mert növendéke a szigorú ellenpont-órára egy olyan Kyrie-tételt szerzett, amelyben végesvégig hiányzott egy szótag: Kyrieleison-t énekeltek (talán valami népies beütéssel), a szólamok a szokásos Kyrie eleison helyett. Igy aztán egy ilyen tű-tetűbetű miatt dugába dőlt az egész kontrapunktikus épület, bármilyen jól is lett légyen volt egyébként megszerkesztve.

De nemcsak ellenpont-gyakorlatokkal van ez így. Másféle épületek, az élet épületei is összedőlhetnek, ha egy tű hiányzik, avagy pedig éppen feleslegesen hozzátett betűn, szótagon. Főleg az olyan rosszul szerkesztett (lég-) várak, melyeket a politikai tudatlanság eszkábál össze. Avagy melyeket a politikai aljasság aknáz alá. Ilyen romépülette vált az a Magyarország is, amelynek tégláit a második nagy embermészárlás után egy becsületes, igazi, európai értelmű demokrácia mellett hitet tett nép jövőbe vetett bizodalma, tiszta szándéka és páratlan vitalitása hordott össze a feudalizmustól száz éves késéssel végre megszabadult Pannoniában. E téglahordók nagy és lelkes sorának élén igazi „élmunkásként" (ahogy ma mondják) fiatalos tetterőben, a szellemi élet minden lényeges területén ott serénykedett Kodály Zoltán tanár úr. Igaz, a Kyrieleisonból akkor is hiányzott még egy betű: éppen az az e-betű, amely a Kyrieleisont Kyrie eleison-ná, a demokráciát ez esetben tetű nélküli teljes értékű valósággá teszi. De akkor még minden jószándékú, becsületes magyar ember azt hihette, csak idő kérdése, hogy az e-betű, s vele az igazi Kyrie eleison megjöjjön a Duna—Tisza tájára. Hiszen a különbség az előfeltételek megteremtése után már valóban csak annyi volt, mint amennyi a tű meg tetű között. Hitt ebben Kodály tanár úr is, teljes művészeti, akadémiai és egyéb sokrétű tanácselnöki ornátusában. Ki gondolt volna akkoriban arra, hogy a nyugati nagyhatalmak szövetségeseinek, az orosz történelemcsinálóknak ambíciója az legyen, hogy egy évszázadon belül kétszer is felövezzék fejüket a magyar szabadságmegmozdulás barbár, retrográd vérbefojtóinak kétesértékű babéraival? Dehát beleszólni a gusztusába senkinek sem lehet és a magyar nép is tragikus későn ébredt rája, hogy a Kyrieleisonhoz nemcsak az e-betű meg nem jön, hanem még ez a megmaradt e-nélküli Kyrieleison is elveszhet majd lassacskán történelmének ebben a szomorú tűvestetves korszakában, ha nem vigyáz. Sajnos, nincs rá érkezésünk, hogy megkérdezhetnénk Kodály tanár urat, hogy vélekedik most erről az ádáz, éktelen kirelejszomoskodásról, amelyben minden kontrapunktozás veszett fejsze nyele? Miután a megellenpontozott és felbabérozott kontraszubjektumok éktelenségei hosszú évek óta féltő gonddal óvják az országhatárokon belül a „Ce qu'a vu le vent d'Ouest"-féle debussys formalista fuvallatok káros hatásától, nincs módunk a személyes érintkezésre, hogy 75-ik születésnapján vele kezet szorítva megtudakolnók véleményét erről az új Kyrie-tételről. Igy csak hipotézisekre vagyunk utalva, amikor úgy gondoljuk, hogy bizonyára most is, mint három évtized előtt tette, ökölre fogná botceruzáját és a félhomályban szavát hallatva, keményen megróná az éktelenségében tudatlan növendéket: „hát maga még mindig azt hiszi, hogy tű meg tetű az mindegy?" Nem mindegy, tanár úr. Sok múlhatik egy e-betűn, mint ahogy sok múlott az el vagy el nem menés eggyel több, vagy eggyel kevesebb e-betűjén is. Tanár Úr egy e-betűvel többet választott magának, mert múltja, művészi helyzete, céljai, a magyar művelődésben betöltött központi szerepe arra predesztinálták, hogy a megkezdett úton i g y menjen végig az érdemrendek és Kossuth-díjak permetegében, magagyártotta esernyővel védve magát a túlságos átázástól. És bár esernyőjére nem ragasztott cégjelzést, mégis látnivaló, hogy az jellegzetes „made in Hungary" áru: nagy kerek parapli, amely nemcsak őt, hanem sokakat megvédett már az átázástól. S ha kell, vastag háziszőttesből készült ernyője kibírja még a jégverést is. És, mint aki tudvalevőleg nemcsak a kontrapunkt, hanem a télisportok sí- és korcsolyabajnoka is, nagy jártasságra tett szert régi, kényszerű magyar hagyomány szerint, a parapli sportszerű kezelésében is, hol szélmentében, hol ellenében tartva ügyesen, nehogy a hirtelen támadt forgószelek vagy tartós steppeviharok kifordítsák azt. Amikor pedig a sportoktól elfáradtan visszavonul tuszkulánumának csendjébe, régi népdalainak tudományos és kompozíciós alkotó munkásságának művészi elmélyedésében álmodja a magyar jövő valóságát, amely a nagy művész és nagy tudós eredményeinek tényeiben kapta meg zálogának fénylő aranyfedezetét. Igen, tanár úr, tű meg tetű nem mindegy. És eljövend az idő, amikor majd a magyar nép, ilyen aranyfedezet birtokában, a szabad nemzetek nagy kórusában két e-vel fogja énekelni a maga szólamát a karácsonyi Kyrie eleisonban.

*

Kodály Zoltán életművéről legközelebbi számunkban Gaál Endre tanulmányát közöljük.

SZABÓ ZOLTÁN:

TAPINTATOS TAGLALÁS

A disputák és elvi viták értékét gyakorta az határozza meg, hogy milyen környezetben zajlanak le: a zsarnokság állapotában a vita gyakran a vitázó bátorságát teszi szembeötlővé, míg a szabad szólás körülményei között néha egyéb tulajdonságokat leplez le. Ezért is igazságtalan volna az Irodalmi Ujság hírlapi disputáját a Petőfi Kör vitáihoz mérni.

A vitatkozás hasznában egyébként több kiváló elme kételkedett: Voltaire úgy vélte, hogy ,,szenvedélyes szócserék folytak arról, hogy nagyobb-e a rész az egésznél; hogy egy test lehet-e több helyt egyidőben; hogy az anyag mindig áthatolhatatlan-e; hogy van-e hófehér hó nélkül; hogy van-e cukorédes cukor nélkül; hogy gondolkodhatunk-e fej nélkül''. Addisonnak a vitatkozók a tintahalat juttatták eszébe, mivel ez úgy védekezik, hogy mindent befeketít maga körül; Kölcsey megállapította, hogy nálunk ,,célra menendő vitatkozás nincsen''; Széchenyi viszont felvetette a kérdést, hogy ,,annyi rabulista közt, s eszes reabulista közt, mint mennyivel az ég megverte a magyart, elvégre ugyan ki győzne?...'' Németh László azt ismerte fel, hogy a viták ,,hamis antitézisek'' kialakulását mozdítják elő, s ,,fantomok elleni'' harcokba torkolnak.

Ezenfelül hátrány a vitában az is, hogy a vitatkozó gyakorta nem a saját gondolatait fejezi ki, hanem az ellenfél szándékosan félreértett gondolatának ellenkezőjét bizonyítja. Ezért vitákban a kiindulópont többnyire feledésbe merül. Sokan az elhangzott szempontok helyett a felszólaló személyét szeretik célba venni. Ezért előny, ha a vitatkozók egymás múltjáról keveset tudnak. További előny, ha nem annak az uralkodóháznak a gyakorlatát követik, amely semmit se felejtett és semmit se bocsátott meg. Ám talán túlzás volna a mai bujdosóktól azt követelni, hogy számkivetett magányukban ne a Habsburgok császári tévedéseit utánozzák.

Egy példa a múltból

A tapasztalat azt mutatja, hogy egy-egy disputa színvonalas és értelmetlen is lehet egyidőben. Erre vallott [illegible] olyan két kiváló magyar [illegible]ító vitája is, amilyennek Pethő Sándort és Németh Lászlót tekintem. Hírlapi disputa kettőjük között azért fejlődött hosszadalmassá, mert egyikük 1848-at, másikuk 67-et védte... a második világháború első esztendejében. A bennfentesek ugyan értették, hogy Pethő Sándor Habsburg-korona alatt létesítendő konfederáció előnyeiről akarja meggyőzni a közvéleményt német vereség idejére, míg Németh László a kossuthi konfederáció híve, ám a nagyközönség azt a tanulságot szűrte le, hogy negyvennyolc és hatvanhét egymásnak szöges ellentétei és a szabadságharc úgy viszonylik a kiegyezéshez, ahogy a forrpont a fagyponthoz. E balítélet kialakulását a lehető legmagasabb színvonal mozdította elő és általános gyanakvást keltett volna fel, ha valaki hatvanhétről azt állítja, hogy negyvennyolcnak sem kiteljesedése, sem szöges ellentéte, negyvennyolcról viszont világos, hogy hatvanhétnek előfeltétele is. Mivel a vita az egyik vitatkozó által korábban már elítélt hamis antitézisekből indult ki: előnytelen polarizációt mozdított elő és alaptalan gyanakvásokat ébresztett. A hatvanhetet védelmező Pethő Sándort például számos nagylelkű és szűkfejű hazafi hamarosan labancnak érezte oly időpontban, amikor Magyarországot nem a császár, hanem a Führer fenyegette elnyeléssel. A Németh László mögé segődő ifjú s gyakran turulista kurucok viszont azt az érzést is felkeltették, hogy a fekete-sárgát a horogkereszt helyett gyűlölik, ami egy évszázaddal korábban vallott volna bátorságra. E polarizálódás vége felé maroknyi labanc-antifasiszta egy diákegyletnyi kuruc-fajvédővel nézett farkasszemet, s míg az ország a közelítő német megszállás elé nézett, a két szembenálló fél főként arra készült fel közben, hogy a német vereség után mint fogják egymást megsemmisíteni. Hogy ilyen viták haszontalanok, s hogy efféle fejlődés kedvezőtlen, arra kevesen gondoltak. Ez érthető. Kényelmesebb önkényesen felállított ellentéteken hajbakapni, mint a jelen bajainak orvoslásán tűnődni.

A tünetek kitapogatása

Ezért olvastam lankadó figyelemmel s fokozódó aggodalommal az Irodalmi Ujság ,,Barátságos disputá''-ját, megállapítva, hogy vakvágányon indult el lendületesen s a hamis antitéziseket osztódva szaporította: a vitának már az alcíme is, ,,Reformok vagy forradalom?'' furcsa választ elé állított. Döntenem kellett abban a különös kérdésben, hogy fejlődéspárti vagyok-e, vagy fejleménypárti, gubópárti, vagy lepkepárti, embriópárti, vagy csecsemőpárti? E sajátos alternatívát két hét múlva újabb fogas kérdés egészítette ki: ,,Vagy Irodalmi Ujság, vagy forradalom?'' ez kovácsot kalapácsával állított szembe, vaskos iróniával. A cikk tüzetesebb megvizsgálása felderítette, hogy e cikkíró a forradalmat önmagával, az Irodalmi Ujságot szerkesztőjével azonosítja. Ezután a vitában némi szünet állt be, majd Adventkor többek közt ezt olvashattam: a forradalom azért volt szocialista forradalom, mert ,,forradalom volt mindaz ellen, ami a szocializmus ügyét kompromittálja: hívják azt marxizmusnak, leninizmusnak, vagy sztalinizmusnak''. E hatalmas csattanó először megriasztott; attól féltem, hogy leírója hanyattesik, mint a kisfiú, aki karikásával túlnagyot pattint, majd elfogott a gyanú, hogy a kinyilatkoztatás leírója talán úgy hiszi, az Egyesült Államokban MacCarthy szelleme kormányoz. Az övéhez hasonló globális szemlélettel régebben főként oly hontalan honfitársak tűntek ki, akik a huszas évekére emlékeztető ellenforradalmat reméltek s ezért a forradalom teljes meg nem értéséről tettek tanúságot. Az olyan ember, aki a fenti izmusok hívője sohase volt, aki tudja, hogy Magyarországon kötőjellel e három szócskát a sztalinista kommunisták kapcsolták, aki ebben őket követni itt se kívánja, szárazon csak azt állapíthatja meg, hogy a marxizmust Lenin, a leninizmust Sztalin fejlesztette totalitariánus irányba. Hozzátéve, hogy aki a sztalinizmus gyakorlata ellen 1956 nyarán a leninizmus tételeivel harcolt, az úgy lehet többet tett az egypárt rendszer bukásáért, mint az olyan ember, aki ,,egyik tizenkilenc, másik egy híján húsz'' alapon kommunisták antisztalinista mozgalmait a cseberből vederbe törekvés jelének tekintette.

Jellegzetes kiütések

Az, hogy Magyarországon a rendszer jelenleg a leninizmus jelszavaival nem a sztalinista gyakorlat ellen vonul fel, hanem reakciós és totalitariánus gyakorlat irányában halad: nem változtat az átélt történelmi tapasztalaton, s ha valakinek személyes emlékei vannak arról, hogy sztalinista korában Marx, Lenin, Sztalin nevét ,,és'' kötőszóval kapcsolta, de később Lenin nevével a sztalinizmus ellen szállhatott síkra, s ő a korábbi mondatszerkesztést viszontlátni nem szereti: ez becsületére válik. Ezért igazán nem kell úgy megharagudni, hogy mérgünkben ezt írjuk: ,,Engedtessék meg... hogy ilyen személyek nevét az és szócskával kapcsoljam, mint Dzsingisz és Batu kánt, mint Hitlert és Himmlert, mint Lenint és Sztalint.'' Elvégre Sztalin Leninnek rendőrminisztere nem volt és himmlerizmusról nem tud a történelem. Nem helyénvaló az se, ha egy volt kommunista cikkéből, amikor abban nyíltan, félreérthetetlenül és világosan a nem-marxista, nemleninista és nem-sztalinista Bibó István követőjének szegődik el, vagyis a Kádár-uralommal szemben passzív rezisztenciát kíván (Bibómelléklet 8. oldal, 4. pont), azzal válaszolunk, hogy ,,politikai emigrációnk nem köt kompromisszumot a kommunista restaurációval''. Molnár Miklós, Bibó Istvánnak prókátorául szegődve, éppenséggel ezt a lehetőséget utasította el, bár úgy lehet, nem érezte szükségesnek, hogy kimondja azt, ami magától értetődik. Az se indokolt, hogy a nem-titóista Bibó memorandumáért történő felszólalás nyomán a ,,nemzeti kommunizmus'' kétesértékűségéről kezdjünk értekezni, hacsak az a szándék nem vezet bennünket, hogy kapuk közül a nyitottat kell döngetni, mivel azt képzeljük, hogy az döng hangosabban. A vitatkozásnak van egy gyakorlata, amely az emigrációban előfordul, ám sztalinista körülmények között se ismeretlen. Ez nem azzal foglalkozik, amit valaki leír, hanem azzal, amit valaki nem ír le, de feltehetően ,,gondol'', ha olyan ember, amilyen az illető — volt! Bántó az is, ha a forradalomtól átvett szókincs palotaforradalmi készséget éreztet. Ezért támadt az emberben az az érzés, hogy ki-ki elveinek magasára emelkedőben, ösztöneinek mélyére süllyed, s jellegzetes, hogy a vita nem az értelmiségi emigráció feladatait, vagy a Bibó-írások szempontjait firtatta, hanem azon élesült, hogy tulajdonképpen milyen embertípus kerüljön felül az emigrációban! Vagyis az intellektuális pozícióharc egy ütközete lett. Ebből következett, hogy némely vitázó e lap feladatait, modorát sem az ország lehetséges, vagy elképzelhető jövőjéhez kívánta igazítani és a szempontokat ki-ki az Irodalmi Ujság múltjának valamely szakaszában kereste. Bár van kivétel is. Elsősorban a szerkesztő, aki többnyire oly nagyot lendül, hogy Kossuthig nem áll meg.

A betegség természete

S ezzel el is érkezünk ahhoz a ponthoz, ahol a betegség tüneteinek felsorolása után magát a betegséget kell jellemeznünk. A ,,barátságos disputa'' is arra vallott, hogy az új menekültek között már jelentkezik az a gondolat-megbetegedés, amely minden emigrációt megrontott. Nevezetesen az, hogy ki-ki emlékeivel gondolkozik, jövőjét múltjával határozza meg. A típusemigráns gyakorta ugyanannak a pszichózisnak esik áldozatául, amely a nemesi és álnemesi családokat szokta jellemezni: azt képzeli, hogy minél régebben emigráns — a helyzet erkölcsi tarthatatlanságát korán felismerve —, annál nemesebb hazafi. Emelkedetten és szépen hangzik ugyan az, hogy ,,minden emigráció létalapja, ugyanekkor legélesebb, de szinte egyetlen fegyvere az elveihez való törhetetlen ragaszkodás'', de a tapasztalat azt mutatja, hogy annyiféle elv van, ahány múlt s mindenki abból csinál elvet, amit múltjából ki akar emelni. Ennek köszönhettük azt, hogy a forradalmat megelőző emigráció olyan fatörzshöz hasonlított, amelyben minden évgyűrű a rákövetkezőt szorongatja. A Károlyi-emigráció több tagja hajlott arra a meggyőződésre, hogy aki Magyarországon 1919 után megélt, az horthysta s alkalmasint ,,hitlerista'' lett; a 44—45-ös elvándorlás érdemes képviselői sokáig úgy érezték, hogy aki hátramaradt, az muszkavezető, kommunista, de legalább társutas; s még a negyvenhét-negyvenkilences újabb emigrációból is voltak, akik egyideig azt hitték, a szüntelen balról jobbratolódás ideát éppoly kötelező, mint a jobbról ,,balra''-tolódás odaát. Ilyen elképzelésekből fakad az a balítélet, hogy az emigrációs hazafiság értékmérője és ismérve: a szabvány-antimarxistaság hangossága és régisége. E logika szerint a legjobb külföldi magyar hazafi az olyan 1918-ban elvándorolt antikommunista, akit származása megakadályozott abban, hogy hitlerista legyen, vagyis demokratának tekintendő. Az ilyen ember amaz antidemokratikus rendszerekkel, amelyekben a magyar nép az elmúlt négy évtizedet túlélte, be nem szennyeződött. Az ilyen ember a forradalmat olyan ellenforradalomnak érezte lelkesen, amilyennek a moszkvai rádió állította álnokul. Az ilyen ember magántársaságban szívesen éreztette, hogy tulajdonképpen az emigrált szociáldemokraták is marxisták, akár a kommunisták s az ország jövőjének tervelésére csak a magafajta maroknyi ősantikommunista alkalmas. S nehogy azt higyjük, hogy nincsenek olyan 38-asok, 44-esek, 45-ösök és 47-esek, akik nem ezen a szabásmintán gondolkoznak. A megbetegedés, noha ismérvei azonosak, egyéni változatokkal jelentkezik s ennek köszönhető, hogy e közös nyavalya áldozatai egymást az egészségesnél is jobban megvetik.

Fölösleges vetélkedés

Joggal hihettük azonban, hogy a forradalom után kimenekültek egy részén e ragály nem fog. Már csak azért sem, mert a magyar forradalomban — a nyugati szemlélők megrendítő egyöntetűséggel vették ezt észre — kommunistákból s kommunisták által nevelt ifjúságból olyan jó szabadságharcosok lettek, akik néhány nap alatt el tudták végezni azt, amire az előbb említett hangos, elvhű, de tudatlan ,,antikommunisták''-nak a legcsekélyebb esélyük sem volt. Épp a forradalom bizonyította be, hogy míg az imént jellemzett típus ,,szónak pengése'' szerint volt híve a szabadságnak; e fiatalság ,,szívnek dobbanása'' és életnek kockáztatása szerint lett azzá. Immunitásban reménykedtünk azért is, mert az új és tömeges emigráció nem különböző időpontokban hagyta el hazáját. Ki-ki annak a három pünkösdi jellegű napnak közös emlékével távozott, amikor világos lett, vér és győzelem bizonyította, hogy mindenki egy nyelvet beszél, aki nem megszálló, nem ávós és már nem sztalinista. Ám később kiderült, hogy ahol a távozás időpontja azonos, még mindig szembeszállásokra buzdíthat az előéletek különbözősége: ha nem is e lap szűk köreiben, de az emigrációban általában a börtönviseltek gyanakvással tekintgettek azokra, akik elfogatásuk idején az uralkodó ,,új osztály'' tagjai voltak, holott az ,,új szakasz'' a börtönök kapuinak feszegetését is lehetővé tette.

A volt kommunisták pedig főként azokra tekintgettek gyanakvással, akik makulátlan előéletükre hivatkozva, talán kísértést éreznek majd, hogy kirekesszék őket a kínálkozó esélyekből. Némely Nyugatra visszatérő másodemigráns (,,rémigrés'', hogy François Bondy szavát használjam) hajlott arra a balítéletre, hogy 39—45-ös emigrációjuk konditionáltsága ismétlődik s ugyanúgy kell antikommunistának lenniök békeidőben, ahogy antihitleristák voltak háborúban. E gyanakvások kezdetben polarizációhoz, később heves vetélkedéshez vezethetnek abban a kérdésben, hogy ki a jobb antikommunista, a nemkommunista vagy az exkommunista? Ez az új emigráció fiataljait a többitől elkülönítheti, jobbjait elkedvetlenítheti, értelmiségének lelki alkatát eltorzíthatja, erőit rókafogta-csuka, csukafogta róka módjára paralizálhatja s embereinek jó részét alkalmatlanná teheti arra, hogy az emigrációban ugyanolyan eredményesen legyen a kommunista totalitarianizmus ellenfele, mint a forradalomban volt. A ,,Barátságos disputa'' mellékzöngéivel már nyomtatásban vallott arra, hogy az az emigráns-polarizálódás, amely e lapot s az olyannyira hazai hangú ,,Nemzetőr''-t már is egymástól távol tartotta, az Irodalmi Ujság szűkebb körein belül is megindulhat. Figyelmeztetett, hogy az új emigráció irodalmi közélete is közeledhet ahhoz a rodostói állapothoz, amelyet szegény Mikes Kelemen így jellemezett: ,,Azt írod, néném, hogy a hitetlenség, kétkedés és az fekete irigység csak velünk bujdosik, mintha ők sem maradhattak volna az országban. Ez mind igaz, úgy vagyon... Mennyi sokat temettünk el már közülünk, de az veszett irigység csak megmarad és az egyenetlenség egészséges és semmit sem vénül.''

Futólagos helyzetelemzés

Annak érdekében, hogy ehhez az állapothoz érkezzünk el, minél gyorsabban és minél általánosabban, valóban nem érdemes olyan félrevezető antitéziseket felállítanunk, mint: forradalom vagy kiegyezés? Mi értelme olyan Kossuth-kalap alá bújnunk, amelyet nem a rendelkezésre álló fejek méreteire szabtak? A hatvanhetes-negyvennyolcas ellentét, mint ismeretes, hatvanhét után nagy mértékben hozzájárult a magyar társadalomfejlődés elmaradásához azzal, hogy a közfigyelmet a társadalmi kérdések felől a közjogi fejlődés felé fordította s ez Ferenc Józsefnél jobban akadályozta az emberi és társadalmi haladást. A jelenlegi helyzet egyébként alig hasonlít a Világos utánihoz: rosszabb is, jobb is. Rosszabb külpolitikailag: Königgrätz nem ígérkezik; jobb belpolitikailag: a negyvennyolcas forradalomban nem jelentkeztek olyan népi erők, amelyeket az elnyomás szét nem zúzhat. Most egy új kedvezőbb pillanatban, amelynek nem kell szükségszerűen forradalminak vagy háborúsnak lennie, ezek szükségszerűen újra összeállnak: ilyenek az ötvenhatos forradalom munkástanácsai és a forradalmi bizottságok. Egy olyan helyzetben — tegyük hozzá, ilyen helyzet ma kevéssé ígérkezik —, amelyben kompromisszum révén létrejött nagyhatalmi megegyezés biztosítaná a függetlenséget, az említett népi erők újra fellépésének s biztosításának a forradalom haladó szándékainak folytatódását. Következésképpen mind Magyarországon, mind az emigrációban káros az olyan szemlélet, amely a forradalom fogalmát és a kiegyezés fogalmát — közelebbi meghatározás nélkül, vagyis külpolitikát belpolitikával összekeverve — mereven szembeállítja, s a magyar nép szabadulását világháborúhoz és velejáró pusztuláshoz köti. Az olyan ember, aki a magyar helyzet két legfontosabb tényezőjét, a forradalmi erők megsemmisíthetetlenségét és a Nyugat restségét tudomásul veszi, aki valaminő kiegyezés lehetőségét — nem a rendszer és nép, hanem a magyar nép érdekében a nagyhatalmak között számbavesz és graduális fejlődést lehetségesnek vél — se Magyarországon, se külföldön nem elárulója a forradalomnak; ellenkezően van: bizalom ez a forradalmi népi erőkben és illeszkedés egy olyan forradalom szelleméhez, amely maga is törekedett volna kiegyezésre, ha erre lehetőség lett volna: e hajlam nélkül igazán nem volna érthető, hogy a győztes nép miért fogadta el Nagy Imrét miniszterelnöknek. Ellenem vetheti bárki, hogy ez illuzionista beszéd olyankor, amikor munkástanács-tagokat s diákokat végeznek ki — s az ellenvetés nem alaptalan. De nem ugyanilyen illuzionista képzelgés-e az, amely a magyar nép önrendelkezését egy oly atomháború kitöréséhez köti, amely a kisállamokat a mappáról lesöpörné? Emigrációknak, sajnos, általában távoli és bizonytalan lehetőségekben kell gondolkodniok s ha a forradalom társadalmi bázisait nézzük, akkor kétségtelen, hogy a magyar forradalom céljai egy ,,finn megoldásban'', amely belső függetlenséget külpolitikai korlátozásokkal biztosít: már megvalósíthatók volnának. Vagyis olyan külpolitikai megoldás, amely a hazai népi erők útját szabaddá tenné: a fejlődést, a haladást, a szabadság ügyét szolgálná.

Jámbor szándék

Térve a lényegre: az alapkérdés nem az, hogy legyenek-e hajlamaink kompromisszumra, vagy olyanformán legyünk-e intranzigens antikommunisták, ahogy boldogult Gömbös Gyula volt ,,intranzigens magyar''? A kérdés nem az, hogy reformisták legyünk-e vagy revolucionisták, s ha lehet történelmi párhuzamot vonni a múlt századdal, egyben lehet. Hogy megint Bibóhoz térjek, ő egy 1947-ben megjelent írásában a Márciusi Front tizedik fordulójára ezt írta: a magyar fejlődés gátja az, hogy ,,a közösség, a nemzet ügye'', ritkán válhatott egy üggyé ,,a szabadság, a haladás, a teljes emberi felszabadulás ügyével''. A fejlődés, állapítja meg, mindig akkor futott zsákutcába, amikor ez a két ügy szembefordíthatónak bizonyult — a társadalomban és az elmékben. Az igazi tragédia a múlt században nem annyira az volt, hogy szabadságharcra kiegyezés következett, hanem az, hogy a reformnemzedék javarészében ez a két ügy — a nemzet érdeke és a haladás szolgálata szembefordíthatónak bizonyult. ,,Ez a szembefordíthatóság volt az — írta Bibó akkor —, mely a reformkor és a szabadságharc politikai és szellemi gárdáját az 1849-re, majd 1867-re következő évtizedek során szerteszéjjel szórta és a tévutak szélesre nyílása és az egységes továbbfejlődés bezárulása az egykor egységes csoportot a politikai siker, érvényesülés, igazodás, helyezkedés, kompromittálódás, félrehúzódás, megzavarodás, meghasonlás, emigráció, börtön, mártírhalál, extravagancia, őrület és öngyilkosság lehetőségei között osztotta széjjel''. Nem valami hasonló történik-e most, napjainkban? Bibó tíz éve úgy vélte, hogy a két ügy: a nemzeti érdek és a haladás ügye találkozóban volt abban a szellemi mozgalomban, amely a Márciusi Frontban talált politikai megfogalmazást. E reformnemzedék java megvan, ha már a háború alatt és után szét is szóratott. Ám léte, s törekvései új értelmet kaptak azzal, hogy 1953-tól a fiatalság és a csalódott kommunisták jobbjai, ha kimondatlanul is, de e szemlélet felé közeledtek. S ehhez ma már — talán a forradalom hatására — olyan értékes marxista gondolkodó is közelebb érzi magát, amilyennek Fejtő Ferencet tekintem. Az, aki ,,se retorikához, se dialektikához nem tud'' és a ,,dolgot őt magát nézi'', hogy megint Bocskait idézzem, csak elszomorodhat, hogy a külföldre vetett erőinkkel nem ilyen Márciusi Fronthoz hasonló szellemi mozgalom kialakítására törekszünk, hanem hamis, múltból visszaszóló ellentétek felvetésére hajlunk. Ez puszta negatívumokon futtatja zátonyra azokat a szellemi lehetőségeket, amelyekre most emigrációban is mód volna, ha bennünk megfelelő készség és kitartás volna. Lehangoló ugyan, hogy az Írószövetség alakulásakor, amely történetesen a Márciusi Front megalakulásának huszadik fordulójára esett — az elmék más irányban lévén elfoglalva —, ilyesmiről nem esett szó. Ám még mindig volna mód oly szellemi mozgalom indulására, amely radikális, de nem marxista közép felé vonz marxistát, antimarxistát egyaránt s az ellentéteknek nem éleződését, hanem feloldását éri el.

CLAUDE ROY:

Nemcsak Szputnyikkal él az ember

Claude Roy-t, a neves francia regényírót és esztétát tavaly télen kommunista pártagságának egy évi felfüggesztésére ítélték, mert szenvedélyesen tiltakozott a magyarországi szovjet beavatkozás ellen. Az egy esztendő letöltésével az író alábbi cikkét közölte a „France Observateur" című baloldali szocialista hetilap:

Vannak még bírák Budapesten. Csak kilenc évet mértek ki Déryre, aki így már hetvenkét éves korában elhagyhatja a börtönt. Miért nem húsz évig, harminc évig, vagy az idők végtelenségéig akarják ott tartani? A jog palástoa öltöztetett tudorainak, akik a tények oly ügyes palástolásával osztogatják a harminc esztendőre, vagy életfogytiglanra szóló büntetéseket, vajon ezúttal mire kellett tekintettel lenniök? Semmi kétség, fél-titkos ügyeskedésük, mellyel Déry Tiborékat a vádlottak padjáról (vajon mivel vádolták őket?) a tömlöcbe vetették, úgy ment, mint a karikacsapás.

Persze egyesek méltatlankodtak. Nobel-díjasok is, kisemberek is háborogtak egy keveset, lényegében azonban nem volt túlságosan veszélyes a dolog. A jóemberek éppen égnek emelték orrukat. Márpedig, mint a magyar közmondás tartja, „Egy fenékkel nem lehet két nyeregben ülni." A Szputnyikot mindenhonnan láthatja az ember. Rabok viszont szabad szemmel nehezen láthatók. Végülis többen szánakoztak Lajka sorsán, mint a N i k i szerzőjén. Ismert orosz szólásmondás, hogy „Egy embert nem lehet kétfelé vágni."

Egyébként Magyarország ma már úgyis kiment a divatból, bár ha az országból még nem is ment ki mindenki. A Szputnyik viszont ragyogóan kiment a világűrbe. „Az Úristen — mondta Napoleon, — mindig a nagy hadakat gyámolítja." Paul Reynaud, aki a marxista téziseket ugyan nem fogadta el, a társasági hírek szerint elfogadta a szovjet nagykövetség meghívását az októberi forradalom 40-ik évfordulójának pezsgős megünneplésére. Az Úristen a nagy hadakkal van és a középnagyságú Szputnyikokkal. Moszkva maga mögé állította a realistákat, az Egyesült Államok pedig segít a károrvendőket is mögéje állítani. De azért — mint mondják — „a vájt tök még nem lámpás", vagyis talán a Szputnyikok sem lámpások, legalábbis nem az a rendeltetésük, hogy bevilágítsák a burzsoázia útját.

A jobboldalt sem meggyőzni, sem megtéríteni nem tudták. Egyszerűen e l k é p e s z t e t t é k. A jobboldal negyven esztendeig azt ismételgette és talán el is hitte, hogy a szovjet emberek tehetségtelenek és rosszak. Ma rájött, hogy tehetségesek, bár továbbra is úgy véli, hogy rosszak, efölött azonban hajlandó lenne napirendre térni. A burzsoázia hajlamos arra, hogy bizonyos jövedelmi szinten túl ne legyen olyan finnyás a morálra. Erkölcsi követelményeit is hajlandó mérsékelni azokkal szemben, akik bizonyos számú hidrogénbombával rendelkeznek. Önmagával szemben sem túlságosan igényes: gyorsan elfelejti saját bűneit, ha azok kifizetődőeknek bizonyulnak. A Madagaszkárban legyilkolt tízezrek nem zavarják álmát, hiszen Madagaszkár elég csendesnek mondható. Algéria már nem oly jó üzlet. Persze Algériát illetően nincsenek teljesen egyedül. A kudarc skrupulusokat szül, a siker viszont elismerést ébreszt.

Nem tartozom azok közé, akiket megleptek a szovjet technikai vívmányok. Viszont határozottan azok közé tartozom, akiket m e g r á z t a k a sztálini korszak bűnei. Bevallom, fenntartás nélkül elfogott volna az öröm a bip-bip hangok hallatán, ha nem vegyült volna egy kis üröm a dologba. Ugyanis szerettem volna, ha a Déry-tárgyalás legalább oly nyílt és szemmelkövethető lett volna, mint a Szputnyik útja, vagy pedig (hogy még szerényebb legyek), ha Paszternák és Martinov legalább olyan nyiltan díszeleghetnének a szovjet könyvkereskedések kirakataiban, mint a műhold az égen.

A Nouvelle Critique (a párt ideológiai folyóirata) utolsó számában úgy véli, hogy az ilyen gondolkodás fölöttébb helytelen. Aki így gondolkodik, nem látja a fától az erdőt. Nem vagyok rövidlátó és szívesen észreveszek, megcsodálok és megdícsérek egy szép erdőt. Ha viszont a fán akasztott (ráadásul ártatlanul felakasztott) emberre esik pillantásom, az erdő szépségén érzett esztétikai gyönyöröm némileg megcsappan.

Persze Rajkot felakasztották, Déryt nem. Örvendetes fejlődés. Miértis követelnénk többet? Egy hivatalos magyar író (Rónai Mihály András — ford.) Budapestről egyenesen Párizsba utazott, csak azért, hogy egy francia újságban (a Les Lettres Françaises-ben — ford.) leírhassa: „Déry Tibor fölött nem mondanak ítéletet anélkül, hogy erről bennünket ne értesítenének. Bizonyos módszerek ideje már lejárt." Örülök, hogy a Szputnyik megcáfolta a burzsoázia vészmadarait. De nem örülök annak a cáfolatnak, amelyet Déry pöre, ez a kapu alatti zugárusok módszereire emlékeztető — bocsánat a kifejezésért! — stika-per adott Déry tolltestvérének, ha a testvér szót ez esetben egyáltalán használhatjuk. Jól esett volna, ha nemcsak Lajka kutya kabinbeli viselkedéséről értesülünk rendszeresen, hanem arról is, hogy Déry miként néz szembe bíráival. Szerettük volna ismerni a mellének szegezett vádakat, és Déry védekezését, valamint a vádbeszéd és a védőbeszéd szövegét.

Amennyiben Déry írásait tették a vád mérlegére, szeretnénk tudni, vajon szemére hányták-e, hogy Nikijében ezt írta: a gazda éppúgy szenvedett, mint a kutya, mivel nem kapott felvilágosításokat sem leendő sorsát illetően, sem pedig azokra a kérdésekre, amelyek, — bocsánat e kissé nagyhangú kifejezésért — felebarátaival kapcsolatban foglalkoztatták. Akár egy alantasabb teremtménynek számító korlátolt eb, képtelen volt megérteni a pillanat parancsszavát, mivel senki sem gyújtott benne világosságot.

Még azt is hajlandó lennék elfogadni, hogy a pillanat parancsszavára hallgatva mérték ki kilenc évre egy nagy író tartózkodását a budapesti börtönben, ha felvilágosítanának az összes közrejátszó okokról. De hát éppen világosságra nem számíthatunk.

Amikor Déry ítéletének nyilvánosságrahozatala előtt megpróbáltam közbelépni, egy jólinformált férfiú — a jólértesült emberek egy francia közmondás szerint két emberrel érnek fel, — azt felelte, jóllehet, nyugtalanságom jóérzésre vall, politikai ügyetlenségről tanúskodik. Ügyetlenség ugyanis türelmetlenséget tanúsítani akkor, amikor annyi jel bizonyítja, hogy a szocializmus mind a Szovjetunióban, mind a népi demokráciákban egyre inkább az embert állítja a fejlődés középpontjába. Türelmetlenségem persze érthető, de csak árthat az elveknek és azoknak a reményeknek, amelyekből fakad. Egy ismert orosz szentencia azt tanítja: „Lassú víz partot mos." Egy éppily híres cseh közmondás szerint „Dobbal nem lehet verebet fogni", vagy amint a még híresebb albán szólásmondás említi: „Chi va piano, va sano." Mindezt elég jól egyesíti egy francia közmondás: „Legyünk realisták."

A jólinformált férfiú hozzátette, hogyha mi szépen csendben maradunk és jók leszünk, Déryt hamarosan kiengedik, legfeljebb szimbólikus ítéletet kap. Ma már tudom, milyen számban fejeződik ki az ilyesfajta szimbólum: a 9-esben. Kilenc év.

Erőszakkal próbálok tréfálkozni. A düh ugyanis megváltoztatja a hangot és a hangszínt. Talán ü g y e t l e n s é g hangosan kimondani azt, amit milliók gondolnak magukban: egy ilyen álpör, mint Déryé, szemfényvesztés és elvetemültség, amely gyalázatot hoz elkövetőire. Ez persze ügyetlenség és azok, akik Dérybe belefojtották a szót, nyiltan megmondhatják Budapesten és másutt is, hogy a pör megbélyegzése ellenforradalmi tett. Annál rosszabb rájuk nézve.

A multkor Benjamin Constantnak a Bibliothèque de la Pléaide kiadásában nemrég megjelent politikai műveit olvasgattam és Déryre gondoltam, amikor Constant-nak egy republikánus barátnőjéről írt sorai kerültek elém: „Látván, hogy önkénnyel akarnak oltalmazni valamit, ami a szabadság nevet hordja, már tudta: önkényből sohasem születhet szabadság. Bánatosan tekintett hőn szeretett nézeteinek védelmezőire, akik váltig kiáltozták, hogy győzelemre viszik e nézeteket, miközben elvágták azok gyökerét." Benjamin Constant megjegyzi: „Helyes gondolatokat pergetve nem jutott arra a következtetésre, mint annyian mások, hogy mivel a szabadság cégére alatt különféle zsarnokságokat hoztak létre, a zsarnokság önmagában jó, a szabadság pedig rossz. Nem hitte el, hogy a köztársaságot szégyenbe taszíthatják, mivel egyes rossz, vagy buta emberek republikánusoknak nevezik magukat." Ne helyettesítsük hát a s z a b a d s á g szót s z o c i a l i z m u s s a l. Egyszerűen tegyük hozzá.

A keménykezű kommunisták és a hidegvérű üzletemberek — úgy tűnik — hajlamosak arra, hogy találkozzanak és megegyezzenek az álmodozók, a légvárakat építők és a p r é d i k á l ó k bőrére. Mindkét oldalon azt tartják, hogy r e a l i s t á n a k kell lennünk: a szovjet műbolygó forgásban van, ugyanakkor, amikor az amerikai Grapefruit defektet kapott, s hogy — mint a francia közmondás hirdeti — nem lehet rántottát, illetve Szputnyikot csinálni, ha nem törik össze a tojásokat. A szőrösszívű nagyiparosnak, aki éppen csak egy pillantást vet gyárának baleseti statisztikájára, nem esik nehezére elismerni, hogy Sztalin elég h a t é k o n y ipari szervező volt.

Ennek ellenében mindig akad egy kanapa,* aki hajlandó azt vakkantani, hogy „a szocializmus elsősorban nem erkölcsi követelés, hanem a termelési hozamok bizonyos rendszere . . . A morál később jön, mint a társadalom gazdasági strukturájának egyébként nem azonnali terméke." Csak a fantaszták, az álmodozók, az idealista-konfuzionista - revizionista - likvidátorkodók igyekszenek azonnal előtérbe helyezni a morális szempontokat. Mit p r é d i k á l n a k nekünk — mondják a kanapák — maguk, akik mint a kantiánusok, tiszta kezet akarnak és nincs is kezük, hiszen íme, tessék, a Szputnyik forog.

Lehetséges, hogy utópia olyan világról álmodni, ahol a szavaknak megvan az értelmük és ahol a szocializmus megvalósítja azokat az erényeket, melyek éppúgy hozzátartoznak, akár a termelési hozam. Mivel azonban úgy vélik, hogy realistának kell lenni, mi azt mondjuk, sosem repülhetett volna fel a Szputnyik, ha időtlen idők óta nem élt volna egy olyan álom az emberek lelkében, amely eléggé őrült volt ahhoz, hogy követelés legyen, s elég erős volt ahhoz, hogy realitássá váljék: az az álom, hogy legyőzzük a gravitáció törvényeit és áttörjük az égbolt határait. Cyrano de Bergeracot a maga idejében a hatóságok megbízhatatlannak tekintették, a technikusok álmodozónak, a jóemberek pedig egyszerűen bolondnak. Ezek, mondja Cyrano „A Hold államai és birodalmai" című könyvében, melynek új kiadása most jelent meg Georges Ribemont-Dessaignes gondozásában, fel akarták gyújtani a költő holdbéli útra kiagyalt masináját. „Dühösen a masinába vetettem magam, hogy áttörjem a gépet körülvevő ármányt, de már késő volt. Alig pattantam rá, máris a fellegekbe ragadott."

Realistának lenni nemcsak annyit jelent, hogy kimutatásokat készítünk, s tényállásokat sorakoztatunk fel, hanem azt is jelenti, hogy előterjesztjük az emberiség követeléseit. Az emberiség tegnap a gravitáció erejének legyőzéséről álmodott, s ma éppígy álmodik az ostobaság, a gonoszság, az igazságtalanság legyőzéséről. Nemcsak Szputnyikkal él az ember, hanem igazsággal és szabadsággal is. Cyranot kigúnyolták, mert a holdba akart repülni. Azt tanácsolták, legyen realista. Holott ő volt az igazán.

* A Nouvelle Critique igazgatófőszerkesztője. A ford.

Egy társutas búcsúnévjegye

Éppen tizenöt esztendeje, hogy a háború kellős közepén, a magyar származású, bár magyarul már nem tudó Vercors adott hangot a francia nép lelkiismeretének. Illegálisan nyomtatott és terjesztett kisregénye, „A tenger csendje" az ellenállás irodalmának egyik legjelentősebb műve.

Azóta Vercors — Voltaire és Diderot követője — számos könyvet írt. „Tropi-komédia" című (eredetiben: Les animaux dénaturés) írása egyszerre volt bestseller az USA-ban és a Szovjetunióban.

Vercors nemcsak az irodalomnak, hanem a francia közéletnek is ismert alakja. Sok volt ellenálló szemében ma is az ellenállás szellemét testesíti meg. Alapító tagja, majd elnöke volt az azóta teljesen Aragonék befolyása alá került Országos Íróbizottságnak (CNE), s nagy szerepet játszott a kommunista békemozgalomban is. Ő adta át például Herriot elnöknek, Chaplin-nek és De Castro professzornak a nemzetközi békedíjakat. Tisztséget viselt a Francia-Szovjet Baráti Társaságban. Tíz esztendeig lelkesen vallotta a „Nincs ellenség a baloldalon" elvét, s a kommunistákkal való szoros együttműködés szükségességét. És vajon remélhettek-e a kommunisták nálánál dekoratívabb útitársat?

Vercors ma új könyvvel jelentkezik. Címe: az a három betű, melyet a franciák búcsúlátogatáskor szoktak a névjegyen hagyni: P. P. C.

Pour prendre congé, azaz: búcsúzásul — írja Vercors — és megmagyarázza, miért búcsúzik. „Azért adom közre ezt az írást, hogy adalékul szolgáljon a modern politikai élet egyik tragikomikus alakjának történetéhez. Ezek az alakok tulajdonképpen amolyan piedesztálra állított díszvázák... Tíz esztendeig játszottam ezt a szerepet. Eljött az ideje, hogy érvényesíttessem nyugdíjjogosultságomat."

„Nem akarok úgy elmenni — teszi hozzá —, hogy semmit se mondjak... (Erre túlságosan komoly okaim vannak.) Nem is akarok erről, vagy arról látványosan lemondani, mint ezt már annyian tették, s annyiszor. Nincsen tehát más választásom, mint hogy visszavonuljak a csend honába, de fennhangon..."

Aztán így folytatja: „Nem szánhatom rá magam, hogy továbbra is lakatot viseljek a számon. Mert ezzel (táboromnak) csak még nagyobb kárt okoznék. ‚Mindent kimondhat nyíltan az, Aki a halált látja szembe' — írja Villon. A halállal szembenéző váza utolsó szent kötelessége, hogy szája őszinteségre nyíljék. Azt hiszem ugyanis, hogy a folyamat, mely ide vezetett, nem érdekelen a váza esetleges utódainak okulása szempontjából. Talán komoly tanulságokat vonhatnak le belőle."

Vajon miért mond búcsút Vercors emez díszvázának? Több oka is van rá, melyek közül nekünk, de talán neki is legfontosabb a magyar ügy, pontosabban: a magyar írók ügye.

A sorsdöntő „legyezőcsapást" a „Canard enchaîné" című szatirikus lap mérte a vázára. Vercors néhány hónappal ezelőtt az algériai kegyetlenkedések elleni tiltakozásként visszaküldte becsületrendjét a köztársasági elnöknek. A Canard című lap Vercors szemére vetette, hogy az író sokkal kevésbé háborodott fel akkor, amikor az orosz tankok elnémították Budapestet.

Pedig a Canard-nak ezúttal nem is volt igaza. Vercors már hónapok óta diszkrét, de kitartó akciót folytatott Magyarország és a magyar írók érdekében. Csak akkor még azt hitte, hogy „taktikai okokból" nem célravezető mindezt a nagy nyilvánosság elé tárni. Eltürte hát a támadást, de levonta a következtetéseket.

A P. P. C. olvasásakor kiderül, mennyire feldúlta Vercorst (mint annyi más nyugati intellektuelt, kinek nem volt alkalma tapasztalatból megismerni a sztalinizmus gyönyöreit) a rendszer és a korszak „hibái, hiányosságai". Azt pedig már személyes élményeimből tudom, mennyire megrázta a magyarországi szovjet beavatkozás. Aztán Párizsba jött Ignotus Pál (akinek kiszabadításáért Vercors egyébként még „megbízható" társutas korában felemelte szavát). Ignotus egy közös barátunk lakásán a kivülálló majdnem szintelen hangján mesélte el Vercorsnak, milyen kezelést kaptak ártatlan emberek egy „szocialista" börtönben.

Vercors dossziéjának egyik eddig kiadatlan levele éppen a magyar írók bebörtönzése ellen emeli fel a szavát: „Az Országos Íróbizottság kifejezett kérelmemre sürgönyt küldött a szovjet írókhoz — írja —, hogy egyesítsék erőfeszítésüket a francia írókéval, a bebörtönzött, vagy eltűnt magyar írók megmentéséért."

Választ azonban nem kapott Moszkvából. Több hónapia elhatározott szovjetunióbeli útja éppen ekkor vált esedékessé: egy francia kiállítást kellett megnyitnia. Komoly lelkiismereti problémája volt: mit szólnának a magyarországi írók, ha eleget tenne Ehrenburg meghívásának; vajon hasznukra lehet-e valamiben. Aztán elfogadta a meghívást: elhatározta, hogy őszintén elmondja a szovjet íróknak, milyen megdöbbenést keltett a francia baloldali értelmiségiek között a magyar forradalom vérbefojtása, a magyar írók üldözése.

A P. P. C.-ben megtalálható a szovjet írók előtt elmondásra szánt, de soha el nem mondhatott beszéd, melyet azonban Vercors magánbeszélgetések során minden szovjet író előtt külön-külön elismételt. „Attól tartok — mondta —, amit Magyarországon építenek, az nem a szocializmus, hanem a magyar ellenállás. Lehetséges persze, hogy ez az ellenállás, ha a remény nem élteti, elrohad és elbátortalanodik. De még ez sem lenne kommunista győzelem. Olyan gennyes seb maradna a szocialista rendszer szívében, mint Franco Spanyolországa a kapitalista oldalon."

Persze Vercorsnak a Szovjetunióban tücsköt-bogarat igértek az enyhülésről, s amikor visszajött, úgy érezhette, talán nem tért haza üres kézzel. Élményeinek egy részét megírta a Le Monde-ban. Enyhülés azonban nem jött. Éppen ellenkezőleg: Gáli és Obersovszky halálos ítéletének hire jutott el Párizsba. Vercors azonnal sürgönyt intézett Szurkovhoz és Polevojhoz, a Szovjet Írók Szövetségének titkáraihoz. „A magyar értelmiségiek elleni terror fellángolása láttán emlékeztetem Önöket ígéretükre és könyörgöm, a szocializmus becsületének megőrzéséért csatlakozzanak Picasso, Sartre, Tzara, Yves Montand és mások erőfeszítéseihez, hogy ne kerülhessen sor olyan igazságtalanságokra, mint annak idején Babel és más, ma már rehabilitált szovjet írók esetében."

Erre a nyilvánosságot soha nem látott sürgönyre sem érkezett válasz. És Vercors kénytelen leszögezni: „Üres kézzel jöttem vissza." Ekkor már tudta, hogy eddig a díszváza szerepét játszotta. Ezt mondja el részletekre bontva ez a különös könyv, amelynek minden szakasza egy-egy Villon-ra emlékeztető balladával fejeződik be.

Nehéz lenne megmondani, mi volt az az utolsó koccanás, amely a repedésekkel befutott vázát cserepekre törte. Nem lehetetlen, hogy a „Magyarország" kolumnás cikke, amely a maga módján ismertette Vercorsnak a Le Monde-ban megjelent cikksorozatát, kihúzva a „negatív" részeket, a maradékot pedig megkozmetikázta. De ez még eltörpül a cikk végén álló meglepő csattanó mellett, amely lényegében így hangzott: „Ezek után pedig jöjjön el Vercors Magyarországra, hadd tanulja meg végre, mi a függetlenség."

Gara László

Mindezt Ambrus Péter mondta el magáról, a ,,falka'' színe előtt, 1946 egy tárulkozásra csábító estéjén, — s melyik nem az Ambrus Péter estéi közül? Ő úgy él, hogy torkában örökké ugrásra kész a vallomás; mellkasa belülről kifelé nyíló szárnyasajtó s a tisztelt publikum naponta néhány órán át beléptidíj nélkül, szabadon megbámulhatja a közszemlére kitett szívet. Szóözöne, mintha valamiféle tételt igazolna, esetleg többet is, de még nem sikerült megnyugtatóan eldöntenem, hogy mit.

,,Huszonegy évből felrakott életemhez a nagytörténelem szakadatlan robaja szolgáltatott folytonos kísérőzenét. A tietekhez is, persze, dehát az más. Rátok az úgynevezett események lavinájának nagy, összemosó közöshatása volt, így, egy-szóban — valakit körötökből lerántott, felemelt vagy elragadott; léket ütött napjaitok sima vagy hepehupás felületén, új mederbe erőszakolta létetek folyását. Minderre ti, kisebb egyéni változatok között, a fajta egységes rezzeneteivel válaszoltatok, lassabb-gyorsabb igazodó mozdulatokat hajtottatok végre s tapasztalatotok azt a csordaképzetet erősítette meg bennetek, hogy a történő történelem a tömeg dolgát cibálja előre vagy hátra, s az egyes túlélőnek nincs egyéb tennivalója, mint hogy a sodrásba jól-rosszul belesimuljon. Ez bizony már így van, mondjátok ti, s ezzel készre-gyártjátok a mindenkori vezér kényelmes elméleti vértezetét — csak bele kell bújnia s már játszhatja is figuráitokkal a halálos ,,közösségi'' játszmát. De mi van azzal, ki előtt, mint előttem, a történelem egyedüli értelme, hogy mit halmoz fel *egy* emberben, vagyis bennem, — bennem, aki megtagadom a részvételt a közösségi szemfényvesztésben, akiért vagy aki ellen személyesen történik a történelem, másokra kiterjeszthetetlen érvénnyel? Egyszerre irigylem és utálom azokat — már megbocsássatok, benneteket —, akik nyögve görnyedeztek egy s más jelentés nélküli gyűjtőnév műterhe alatt, amilyen a ,,világ'', a ,,nemzet''; ennek semmivel sincs több tartalma, mint ha ahelyett, hogy egy-egy-egy-egy, azt mondom: négy. Milyen könnyű nektek ezzel az összeadási káprázatotokkal!''

,,Teszem, 1934-ben a nácik agyonlőtték Dollfusst. Tíz éves voltam ekkor. A hír rémségesen felkavart. Láttam ravatalon is, a híradóban; arca a halottságánál is fakóbbnak rémlett. Nos, én akkor, tíz évesen, hideg rémületet éreztem, hogy elvesztettem Dollfusst. Nevettek? Hetekig gyötörtem magam a panoptikumfigurává lefokozott kisapa képével — mint később kitűnt, sok ilyen kisapám élt szerte a világon — a viszolygatóan továbbélő nyírt-bajuszkával az értelmét vesztett sűrűanyag arcon és: Istenem — ezt éreztem —, mit tettek *velem?* Később olvastam, hogy ez az emberke pöttöm zsarnok volt, nacionalista zsebdiktátor, abból a fajtából, amelyet, a mondottakból érthetően, feltétlenül lenköpök. De akkor pompás kis bácsika volt nekem, akire ritkán gondoltam, de jó volt tudni, hogy él, a kislányaival, — én a magam részéről szerettem. Ezen az érzelmen, s egy kedves, mozgékony élő dermedt leterítettségének iszonyatán későbbi ,,felvilágosodásom'' sem változtatott egy jottányit, — s ma is meggyőződésem: kizárólag azért ölték meg, hogy bennem, *személyesen,* előidézzék a szeretet első, űrbe-hullató földcsuszamlását s a romantikus halál kéjes riadalmát, hogy a kor Dörmögő Dömötör-derűjű, fölsepert játszóteremre beszállásolja a szorongások ködcsapatát, amellyel a valóság tartja megszállva a lelket.''

,,Teszem továbbá, néhány évvel később visszacsatoltam Érdélyt. Mármost, mint tudjátok, végtelen hosszú éveimet benőtte a világnézeti iszalag. A század, nem sokkal születésem előtt, belévetette magát az eszmeburjánba, mire kisvártatva felverte a rengeteg csendjét a meggyőződés. Bennem ugyan idejében elhelyezte a röhögőautomatát, biztosítékul a ,,Jajjj! Eheherdélyt! Sohah! Senkinekh!'' lihegő terrorlelkisége ellen; de ekkortájt, rövid időre, a történelem mindezt mélán ünnepi pátosszal lakkozta be, s a megfeneklett kis klott-könyökvédősök bosszúforradalmát, a lányos szőke fiúk vidor agykiloccsantó sportját mindenestül hősi freskóvá komponálta át körülöttem. A vérpatakokat egyedül szeretett nagybátyám arcán, akinek két évvel előbb negyvenhét botütéssel törték össze marcusaureliusi homlokkupoláját, mikor először életében kilépve a kérlelhetetlen értelem szirti magányából, ellenállásra szította professzortársait a bécsi egyetemen — e vércsermelyeket, a hozzájuk tartozó agycsomókkal és hányt epével, hármas zászlószínbe folyatta össze, amit magamra kárpitoztam, — így lássatok engem ebben az időben, amint nemzeti színben lobogva országhatárokat rúgdalok odébb pár száz kilométerrel, míg mindenfelé éneklő seregek vonulnak, porosan és boldogan. Ezt a színjátékot pedig azért rendezte nekem a kor, hogy egyetlen egyszer átéljem az idilli hazafiságot, a mocskos okok és gyilkos következmények mérgétől mentesen, s átvonultassa rajtam a forrástiszta hitek angyalhadát, amellyel az öncsalás kísérti meg a lelket.''

,,Tárházamban a történelem minden világérzése tárol, bármikor orrszúró hitellel felidézhetően. Menynyire átélem például a szegény gyermeteg cvikkereseket, méltatlankodó csalódásukkal, hogy a színjelesre ledoktorált század ilyen ripők magaviseletet tanúsít. Én, aki úgy tartom a kapcsolatot a korokkal, hogy Hitler arcképét sohasem pillanthattam meg automatikus meghökkenés nélkül: ,,A zannya Borgia! Megstuccoltatta a bajuszát!'' — én megmondhattam volna nekik még az avatás előtt, hogy hiába tömik tele a jelöltnek izotópokkal a mellény- és libidószondákkal meg affektekkel a farzsebét, egy jól felszerelt század nem arra használja kiműveltségét, hogy az emberfiligránt ráspolyozza árnyalatossá, ami pedig egyedüli védelem a sakál indulat ellen, hanem hogy a legújabb típusú eszközöket tömeggyártsa a gyülevész eszmény született zupásörmestereinek, akik rögeszméjükre szegzett szemmel várják, hogy átvegyék a vezénylést. Hogy — legalább most — miért nem tartom sokszázados tapasztalatom a világ elé felrezzentő erővel? Mindenekelőtt, mert nem állok vele szóba. De ez a kérdés egyúttal jelzőtáblát szegez sajátos zsákutcámra, ahonnan nincs kiút.''

,,Ahová csak beút van. Tudjátok, mi vagyok én? Ördög tartálya, melybe csak beöntőnyílást vágtak, de nincs kieresztőcsatornája. Érzésszák, ingerboglya, emléklomtár. Jövök-megyek egy planétán, amelynek egyszerre rezgem át múltját és jelenét, rétegeit és egészét s egyre a rezzeneteimet figyelem. Minden nyersanyagom, minden érintésre felelek. Mást is, benneteket is a világ épít fel, de eközben iszonyú anyagfecsérlés megy végbe, a világ hordja-hordja anyagát belétek, néhánnyal vegyültök, a többi holt hordalék, féligoldottan vagy emésztetlen lökitek ki, salakként. Én mindent felszívok, bedolgozok, csupa csereanyag, teljes anyagcsere, üledék és maradvány nélkül. Az események nekem dolgoznak, az emberek mind belém élnek. Ti is, barátaim. Te István, azt hiszed, szellemed és testi léted céltudatos kitörése a paraszti kalodából szuverén életrajz, önálló törvényű. De látod, most is mególmosodnak a tagjaim a téli kényszerfelkeléseidtől, ma is összedidergetnek karmos hideg hajnalaid a kisudvarban s a rönkökre dermedt kérges zuzmara, beragadt szemmel szívom a jószágaitok szagát, nézem a párát orrodból-szádból, hevesen vágyom elszakadni a meszeltszoba-szagú körbe-körbe tipródástól, mely köré Jula nénéd nagyszája von határt, de ma is szívesebb ösztönnel vágom oda a zsíros tökalsót, hogy csak úgy csattan, mint vetem középre úri hanyagsággal a nylonkördámát. Hiába minden, csupán udvari szállítóm vagy, dúsodó figurád, az egész ágas-bogas történet, ami vagy, mind a hangulatok sokszínűre festett kis tinktúráit töltögeti üreges szívembe. Te is, Dániel, a nyomasztó légszomjas buzgalmaddal, hogy a ,,falka'' szemében tükröző garabonciás arcképedre hasonlíts, szegény mélységesen garabonciátlan, te. Meg te, Jóska, ernyedt befülledéseiddel sebtiben romtalanított bárok zsöllyéiben, dummogó dob-dobajban, szakszofonszinkópák íve alatt, s ötórás derengő tompulat után, félhárom tájt, szeszesbamba ödöngéseiddel a kongó utcán, rábámészkodva egy hegesztőlámpából előimbolygó palackszellem hidegkék lidérctáncára az ágyúízzástól alig kihűlt házfalakon. Menynyi ábra! Mindötök nekem szövi ezt a gobelint, fekete letörései, piros magától-megmámorosodása, szürke alkonyatai, epezöld szájízeváltása, teste tarka rapszódiái szálaiból, mintha tőlem vállalta volna az életét bérmunkában.''

,,Mindez tehát, a történelem, a ti életetek és a többieké, mindmind velem történt, személyesen. Az iszonyú azonban nem ez. Az iszonyú az, hogy mindezenközben velem, személyesen, nem történt semmi az ég egy világon. Napjaim ólomcseppek s én ott lebegek az ólomóceán közepén, mint egy szigorúan lepecsételt szürke tok, melynek belsejében színes párák lejtenek fátyoltáncot, *a kutyától észre sem véve.* Létem vikárius lét. Semmi papi képzet! — én a szót eredeti értelmében használom: helyettes élet. Csupa beleélés, kevés megélés, nulla kiélés. Apámnak semmi érzéke nem volt ahhoz, hogy elképzelje Vilmos császár lelkiállapotát 1918 egy esős kora őszi estéjén és kisebb gondja is nagyobb volt, semhogy végigborzongja Torma Alajos volt osztálytársa kamaszkori válsághangulatait egy udvari szoba naftalinszagú heverőjén. Lelki ábrájában így persze szégyenletes hézagok tátongtak, melyeket olyasmivel próbált betölteni, hogy huszonöt éves korára már végigkergetett egy vöröshajú perui táncosnőt két kontinensen, csupán csak azért, hogy a harmadikon végleg és alaposan megbizonyosodjék róla, vajon valódi vörös-e. Vele még ilyesmik történtek: két válóperes és négy féltékenységi botrány Finnországban, Peruban és Ceylonban, egy darab hajótörés, egy esztendei eléggé vidám és tarka internálás egy máltai kastélyban, egy sikertelen sörgyár-alapítás Venezuelában. Ezek estek meg vele személyesen. Velem már ilyesmik történtek: Biatorbágyon felrobbantottak egy vonatot, hatvanegy halott, megalakult a magyar nyilaskeresztes párt, Ausztriát elcsatolták, Erdélyt, mint említettem, visszacsatolták, egy bomba tőből leszakította egy nagynéném két lábát és egy jóbarátomat elgázosítottak. Ezek meg velem estek meg személyesen.''

,,Egy-egy oktalan kísérletem, hogy ki-éljek s ezzel megkerüljem szerepemet, mely a világlélek kísérleti állatának szerepe, nyilvánvaló kudarcba fulladt. Nemrégiben megpróbáltam megosztani terhemet egy lánnyal. Egy darabig virgoncan loholt mellettem, okos kiskutyaszemmel nézett fel rám s röptében kapkodta el szavaim mázsás súlyait. Úgy megértett, úgy megosztott, úgy azonosult, ahogy senkit érteni, senkivel megosztani és azonosulni nem volt még képes soha senki, kivéve talán azt a nőt, akivel történetesen éppen együtt van az ember. Micsoda tökéletes ,,beélő'' lett, Úristen! — s maradt is három hónapig. Elkövettem azt az árulást sorsom ellen, hogy a faj átlagos tömegemberi érzésével sze-

HARASZTI TAMÁS:

ZENGŐ

(Curriculum

FALUDY GYÖRGY VERSEI:

Az arab sivatag

A dombtetőn a sátorsor olyan
amint még fel-felvillan távolan,
mint alvó asszony hátán a gerinc
a kedvesnek, ha reggel elrohan.

A sivatag jön. Félve izleled,
se fák, se fű, se füst a víz felett:
terem ez, melynek nincs oldalfala,
szín, melyre nem toltak be díszletet.

Itt nincs erkélysor s rajta tapsolók,
közjáték s ghirland, mely szemedbe lóg,
két görbe sík van itt, a föld s az ég,
s közöttük állsz magad: a monológ.

Sziklák árnyán keress ülőhelyet
s kezedbe addig hajtsd nehéz fejed,
míg a gondolkodás merész kaland
és vad gyönyör lesz unt szokás helyett.

Nem tart soká. Az ész mindent kirág.
Ez nem érzelem s hangulat-világ.
Itt lenn van és fenn; oldalt semmi sincs;
s ami oldalt van, nincs: a délibáb.

Meríts hálót. Az apróját ereszd,
de ha a nagy hal ficánkolni kezd:
a lét-kérdést kivesd, magasra vesd,
magadra vesd és sorra kérdjed ezt:

— A roppant homokóra csak pereg.
Szűk tölcsérén lecsorgunk, emberek
a semmibe. S ha egyszer lenn leszünk:
a lejárt órát ki fordítja meg?

— Hol itt az Alkotó, vagy hova lett?
Bujócskát játszik? ide-oda megy?
s azon kacag, hogy ész s tapasztalat
csapdája őt nem fogja soha meg?

— Vagy holt az Úr? Csillagködök laza
kocsonyája, tejútak halmaza,
kométák rőt haja? s a Lét csupán
egyetlen bolygó ritka bőrbaja?

— S ha a Kéj csak hitvány rézpénz, melyet
uj szolgákért szülénk ölébe vet
a Természet, majd dolgoztat, kinoz,
s ha megkopunk, elád a Semminek:

— ha létünk végül rút halálgödör
s egy perc kéjért egy élet kín gyötör:
mért játszódunk? mért nemzünk gyermeket?
valóban oly nagy gyönyör a gyönyör?

— S e Kort, mikor az állig vasbetón
városban éltünk, dolgozva mohón
s öröm nélkül — nem így ítéli majd
egy jobb jövendő, összefoglalón:

— Útjuk tévút volt s mint útjuk, olyan
az életük: vértenger s búfolyam.
Kitéptük történelmük lapjait,
s mindent elölről kezdtünk s újonnan?

Így rázd, míg ráz a kétely mételye
kérdés-csörgőidet az ég fele,
te gyermek! nem: te agg! mert itt az est
s fehér tarkódhoz ér a kézfeje.

Te sem kerülted el a Kismetet:
s a síron túl, ládd, nincsen ismeret.
Ez a Magány Kvártélya. Ismered?
Innét jöttek vad férfiak lovon,
s vándorbottal kezükben, Istenek.

A Khasba, Alger

Az újhold görbe tőre felhasítja
az ég violapiros pókhasát.
Az esti árnyak Harun ar-Rasidja
már osztogatja a sok álruhát.

A Khasba éled. Utca, tér, sikátor
fölött az alkony mézgás és nehéz.
Az ópiumbarlangból füst szivárog
és csókra nyújtja libegő kezét.

Kövér basa sétál a báron végig.
Zöld vizihulla. Szeme, mint az ón.
Ott ősz brit orvos. Illatokon él itt
és boldogságán. Fenn a dobogón

hastáncosnő. Kávátlan kőkutacska
a köldöke; benn árnyak ágboga.
Lihegve, mintha még vizet kutatna
bámul bele egy szökött katona.

Dobzene árad s fáklyafüst a térről,
a kardnyelő hasán a hold a vért.
A mesemondó körül sűrű félkör,
az ajkak nyílnak: Szindbád hazaért.

Egy tuarég ül, a nagy falnak háttal
s a látványt nézi. Negyven napja már.
S egyszerre mindez: dobszó, török, fátylak
s fátylak mögött a női szem, bazár,

réztálak, mentaillat, pálmakertek.
mélyzöld árnyékok és fehér falak,
egyszerre mind forogni kezd szemedben,
míg szédít, őrjít, vonz az áradat,

és hi: — Hazád rom, nőd vénülő locska,
munkád hitványság, életed gyötör;
jöjj és merülj e mély sikátorokba,
hol kéj az élet s a halál gyönyör!

— Nincs rend s törvény e nyüzsgő ázalagban,
hazád felől nem ér be hír, se szó,
tűnj el, halj meg s támadj fel száz alakban:
van vénen is reinkarnáció.

— A mór fürdőben vetkezd le a multat,
a morált vesd el (hitvány szóbeszéd!)
nevedet ejtsd el (régesrég meguntad!)
dobd rá az emlék gyűrött köntösét,

— eszméidet akaszd a szögre (rongyok,
mit rossz boltokban aggattak reád),
ne fordulj vissza! s így légy újra boldog,
mezitlen ifjan, ahogy szült anyád.

— Légy csempész, tolvaj, kerítő, halárus,
szeress fiút, lányt (hidd meg, egyremegy),
rabolj vagy gyilkolj; és fogd át halálos
ölelkezéssel ezt a várhegyet.

— Avagy vad vég vonz s e várás már untat?
Szerezd meg mindjárt, mit szived kíván,
lila függőágyán az ópiumnak,
vagy zöld nyeregben az abszint lován.

— Avagy maradj így, ne mozdulj, csak nézzed.
s hallgasd sosemvolt madarak dalát,
míg homlokod körött a csillagképek
csörögnek, mint az érő datolyák.

(Ezt a két verset Afrikában, a negyvenes évek elején írtam; nyomtatásban most jelennek meg először.)

TÖMLÖC

vitae vicariae)

rettem. Két héttel azután, hogy először nem jött el, megláttam egy tánchely ablakán át, amint teljes értés, megosztás és azonosulás kíséretében ropta egy nadrágszárszűkében szenvedő kiélővel."

,,Dehát ez természetes is. Mit is vártam? Sorsom olyanféle zengő magány, mint egy villanyzongoráé a Szahara közepén. Egy más korban érett lennék a mártíromságra, mely régen annak jutott osztályrészül, aki merte egyedül a maga kínját hurcolni az olyan tehermegosztásra beállott alakulatban, mint a ti társadalmatok. Hogy Krisztus azért halt kínhalált, mert ,,magára vette a világ szenvedését"? Micsoda értetlen hamisítás. Krisztust megölték azok, akiknek minden förtelme az ő idegpályáin zuhogott végig — megölték roppant tömbi dühükben, hogy — míg el-elszórta köztük tudása morzsáit — öröme és fájdalma kelyhét egymaga itta ki, egyetlen cseppjét meg nem osztván velük; így volt."

,,Ebben az értelemben én mintegy megismétlem a krisztusi lelkiéletet, de áporodott koromban idegáldozatom nem a Koponyák hegyére vezet fel, megdicsőülni, hanem nyakig mocsárba taszít alá, nevetségbe fulladni. Ma a Nagy Magányosság nem szakáll-lobogós, izgatott főpapok és dülledtszemű, izzadó tömeg rekedt anatémájára ingerel (ami végeredményben patetikus sors, s mint ilyen feltétlenül kifizetődik), a kortársak többé nem olyan pompás zordonságúakat zúgnak, mint: ,,Átok reá! Feszítsd meg őt! Az ő vére mirajtunk és a mi fiainkon!", hanem ilyesmiket pöszögnek: ,,Tudod mit, akkor le vagy pökve, öregem, főjj a saját levedben." Ami egymagában is meghatározza az emberi szenvedély példátlan megzápulásának mértékét. Milyen vigasztaló, hogy a kétmilliárdos csürhében van egy finomműszer idegzet, mely pontoshűen felfogja a lét minden tektonikus mozgását, minden belévetett és visszavert zengzetét. Szép, büszke sors ez a zengő magánzárka, szép és megoszthatatlan. Szép, *mert* megoszthatatlan."

Ambrus Péter arca valami tüszszentésszerű fintorba rándult, hevesen elfordította a fejét. Hirtelen felállt, otthagyott bennünket. Nem értettük. Akiket folyondáros beszéde elszenderített, azért nem, akik véletlenül ébren maradtak, azért nem.

*

A következő lap, amelyet a Zengő Tömlöc Könyvéből kitépek, 1948-ból való. Ambrus Péter ezúttal nem soká időzött a ,,falka" körében s talán ekkor csapott rajta csúcsba az izgatott változás, amelyet egy idő óta orrontottunk körülötte. Mozdulatai kurtábbak lettek, ha mondatai nem is; s mintha egyre valami szokatlan erőmutatványt végzett volna.

,,Ma léptem be. Na, mit csudálkoztok?... Igen, abba. Önszántamból, persze. Nem veszitek észre, hogy minden ide torkollott? A történelemnek kezdettől fogva tervei voltak velem, azért hozta színre ezt a döngőléptű melldüllesztő mutatványt a maga fülsiketítő füst- és -láng zárójelenetével. Példátlan magas tudatú és példátlan alacsony ösztönű kor végletei közt dobálva lelkemet, s ugyanakkor testi létem bölcsen megóva a martalóc veszélyektől és oktalan próbáktól: így töltögetett türelmesen színültig a ,,tárgyilagos szenvedély" teljes készletével. Én azt hittem, beforrasztott, s mindez a fontaine lumineuse átadhatatlan önmagába fullad. Pedig csak bedugaszolt az érlelés idejére; most aztán kipattantotta befelé-fordult szemgolyómat s megadta a jelt."

,,Ez a szervezet már régóta érdekelt. Bibliai áporodottságú nyelvhasználata, fülledt szekta-erkölcse, rajongó behódolást erőltető eszmeisége a szinte nevetségességig szertelen ellentét erejével vonta magára viszolygó figyelmemet. Titkot sejtettem a savonarolai türelmetlenségű heroizmus, a kálvini vallásosságú tételes tagadás rideg homlokzata mögött. A legátlátszóbb kannibál szándékú program is, különösen pedig a kortársi márkák a maguk sajátos iparosított bélkitaposásával, a gulyába-verődés örök ingerét birizgálják, mert a tömeg úgy érzi, mintha szőrmentiben cirógatnák, valahányszor módot adnak neki ősjogai önkéntes korlátozására; a többit aztán könnyű elvenni. De mindegyik valami tömjénszagú fennköltség hímzett selyemzászlaját lengeti, hogy összecsődítse a készséges öncsonkítókat. Ez az egyetlen köztük, amely mer egyedül a legdurvább állatszükségleteikre hivatkozni, a teli hasról ír nekik szakmonográfiákat, a pénzről, mint bűnről, ha másoknál és mint természetes jussról, ha náluk van, s a távoli jövőről, mely nem annyira ,,dicsőséges", mint inkább jóllakottan böfögő és kevés munkával tehetős. Itt sejtettem én a titkot, a nagy liturgikus, főpapi hevületű hitrendszer és a program vaskos, lúdtalpas józansága közti ellentmondásban. Mire kell a vallástalanul vallásos keret? S mire a birtoklás szent tagadása a majdani birtoklás érdekében? Most aztán, hogy a történelem megadta az eddig zárt áramkörű képződménynek a szabad keringés nagy esélyét, most megértettem. Azt hiszitek, ez a szervezet csakugyan az úgynevezett közösség céljait tűzte maga elé? Bődületes tévedés. Ez a legtudatosabban tömegellenes alakulat a történelem kezdete óta, amely, ismerve anyagát, azzal a bölcs kortesfogással, hogy egyre nagyobb élelmiszercsomagokat fog kiosztani az üresbendőjűek között, az *egyes ember* hajszálcsöves érzékenységűvé való kifinomítását szolgálja, mégpedig úgy, hogy az embereket *a boldogtalanság segitségével boldogítja*. A munkátlansághoz az igavonáson, a teli gyomorhoz a koplaláson, a javakhoz a nyomoron át visz az út. Látjátok a tüneményes mesterfogást? Szigorú és sérthetetlen dogmatikájú rendben, hitkövetelő fegyelemben, az elsődleges emberi mohóságok kielégítését lobogtatva egészen közelről, de mégis soha-el-nem-érhető távolságból, egyénekre bomlasztani szét a kohéziós ösztönű barom tömeget s a kielégítetlen vágy kínjával munkálni ki minden egyes egyedének idegeit arra az érzékenységi fokra, amelyen én vagyok."

,,A szervezet mostani vezetőinek persze sejtelmük sincs a történelemnek erről az építő szándékú összeesküvéséről, mely kettőnk titka, de őket szemétre söpri az idő. Csak a keret a fontos, mely készen várt rám, hogy vázszerkezetébe beöntsem felgyülemlett tapasztalatom, kozmikus tudásom minden cseppjét. Egy napon majd az én átélésem lesz az irányító erő a szuverénné nemesedő ember számára. A felfinomodásra — ha kell, bikacsökkel — rászorított tömeg aztán teletömheti vele szellemét. S én, végre, egyenrangú, egylelkű társaságban leszek, megszűnik a bőrömbevarrottság befelé gomolygó átka, megnyílik a pokolgyötrelmesen nagyszerű zengő toronycella, végre kiléphetek, megoszthatok, megoszthatok."

,,Hogy hogyan adom át az átadhatatlant? Hát az majd kialakul. Egyelőre úgy, hogy a szervezet — öntudatlanul is a végcél felé törő ösztönnel — lépten-nyomon curriculum vitae-ket kér tőlem. Micsoda önéletrajzokat nyújtok be, barátaim! Mindent megírok bennük, csak a mellékestől gyomlálom tisztára, amilyenek a bárgyú személyi adatok. S már gyűlik a tartalék, a jövő tartaléka. A legvaksibb is fel kell hogy figyeljen rájuk. Szervusztok, sietek befejezni a mai önéletrajzot. Lépjetek be ti is a szervezetbe."

*

A Szervezet, ahogy ő nevezte, úgy látszik, csakugyan felfigyelt Ambrus Péterre, mert pár hónap múlva kevés tagnak volt olyan zajosan megbélyegző kizárása, mint neki. Menthetetlenül polgári ösztöneiről az elnök külön kiselőadást tartott, példamutató célzattal. Ezután Ambrus Péter lassan visszanőtt saját húsába s abbahagyta a nyugtalan testgyakorlatot. Ahogy múlt a lucskosan vonszolódó idő, egyre lomhábban és komorabban üldögélt el köztünk, most már kettős kalodába zárva, a magáéba s az országéba.

De egy napon, azt hiszem, ötvenkettőben, felvillanyozva jött közénk, miután néhány hétig nem láttuk.

,,Találkoztam az ellentétemmel. Ezt ne vegyétek köznapi értelemben; mindenkivel gyakran előfordul, hogy összekerül ellentett szellemű, jellemű, világú emberekkel. Az ilyenek ásító semmik egymásnak. A sarkos ellenponttal találkozni azonban ritka kegyelem s e kettőt ugyanolyan kötelék fűzi egymáshoz, mint a közeli rokon lelkeket. Az én esetemben ez a kapcsolat persze csak részemről van meg. Az én igazi antipólusom ugyanis nem az apám szabású kiélő, hanem az, aki Nem Vesz Tudomást. Ez az ember ilyen. Egyszerűen van. Csak megy át a dolgokon, száraz lábbal, mint a zsidók a Vörös-tengeren, azok kettéválnak és utat engednek neki s ő ballag az így támadt közben, nem emlékezik és nem kémleli a jövőt. Ki akartam tudni a titkát mindenáron; figyeltem és figyeltettem, rajta akartam kapni. Min? Hát egy kapcsolatán, egy szenvedélyén, egy indulatán a színvallást követelő kor ellen vagy mellett, a titkán. De nem sikerült — tudjátok, miért? Mert nincs titka. Egyszerűen Nem Vesz Tudomást, mosolyogva átnéz alkalmi társain, hallgatva elégíti testi és — ha vannak — szellemi szükségleteit, kész. Először megrendített. Aztán ujjongani kezdtem. De hisz itt a kiút, amit hiába keresek. Minden ember személyes zsákutcájából a poláris ellentéte mutatja meg a kiutat — *ha* megadatik neki, hogy találkozzék vele. Nekem megadatott. Rádöbbentem: mit akarok én kivezetőnyílást, társakat emelni magam mellé, krisztusi vértanúsággá heroizálni a nagy magányosságot, hordozni a szent zengő tömlöcöt lelkem körül? Ki kell hányni az egész ócska lomtárat, elsöpörni az íz-szín-emlék-érzés kacatot és végre élni, élni, bátran, rezzenéstelenül, rákényszerítve a sorsot, hogy kitérjen utamból. Milyen egyszerű! Milyen egyszerű, ugye?"

És Ambrus Péter boldogan sugárzott.

,,Hogy hogyan fogok hozzá? Még nem tudom. Lehet, hogy a napokban vad, látványos kitörést hajtok végre a határ villanydrótsövényén keresztül, egy akna leviszi féllábam s én nyomorékan fütyörészve, elmegyek a Lofotokra halászni. Ez még a jövő titka. De tudjátok, máris mennyire érzem ezt a figurát, az én ellentétemet, mennyire átélem, milyen pontosan átveszem, minden színével, ízével, hajlatával, mozzanatával, mennyire itt van bennem, barátaim..."

*

Mire Ambrus Péter idáig jutott a beszédben, azok, akik eleinte hallgatták, már régen saját külön kis gondolat-csalitosaikban cserkésztek. De én odafigyeltem s lejegyeztem görgeteges fecsegését, ahogy egy üres gyufaskatulya, egy rajzszög és egy törött üvegcserép mellé az ember gondosan eltesz egy kuszált pamutcsomót. Talán egy szép napon valaki, oda se gondolva, meghúz egy kilógó szálat s a kor reménytelen gubanca egyszerre fejtődni kezd. Ki tudja?

GÖMÖRI GYÖRGY VERSEI:

TŰZ ÉS FAGY

Az egyik tűzzel öl, a másik faggyal öl,
az egyik perzsel és a másik megfagyaszt.
A tűz s a fagy egymás kezére játszanak:
ez tűzből jégre fut, az jégről tűzbe lép.

A tűz a viz jelét
kölcsönzi, ám halált
jelent csak, tudja jól,
ki érti dobjait.
A fagy a tűz jelét
kölcsönzi, ám halált
jelent csak, tudja jól,
ki hallja húrjait.

Futnál a tűz elől,
de jég, jég mindenütt.
Futnál, a fagy megöl,
de minden kő tüzes.
Középen keskeny út,
az úton almafa,
a fán a nyár terem
édes gyümölcsöket.

A képlet egyszerű.
A tűz: acélszigony,
két villám, gombnyomás, füst, ember, újra füst.
A képlet egyszerű.
A fagy: bunkócsapás,
öt vérző seb a föld, szögesdrót rajt a géz.

Vizet a tűzre,
hőt a fagy ellen,
a mély sebekre
kenőcsöt, irt!
Hiszek tebenned
silány jövőnk, hisz
minékünk rothad
az almamag.

MINDEN ELEM ELLENÜNK

Mint üveggömbbe dermedt buborékok,
fejem fölött jéggé fagyott az égbolt,
s mint viz alól, úgy szálltak fel remegve
magányom sóhaj-buborékjai.

Ha egyet lépek, mint a lassú-filmen
súlyom lehúz, lábam iszapba billen —
máskor, ha lépek, szökkenek magasra:
sziszegve tágul szét a ritka ür.

Hideg van lenn a mélyben. Hal-sereggel
nem értek szót: csak bámulnak meredten —
hideg van fenn az égben. Elkerülnek
a gépesitett csillagon-lakók.

Mostmár csak egy meleg bolygóra vágyom:
álmomban még a Földet megtalálom —
de jaj, ott hűvös fegyverek csörögnek
és minden élő sorsa tűzhalál.

SIKLÓS ISTVÁN VERSEI:

GYÖNYÖRŰSÉGES ORSI SÚGJA:

Szemünkben búzavirágok,
hajunkban erdők
sziszegése őszi
rémü-repülés, —
állatok kínjait
a testünk megőrzi,
áldozások remegését
rejti a testünk.

Egyik kezünkben
szépünk fényesedik,
másik kezünkben
átkunk terjeszkedik,
betölti néma egünk
mennyekig.

Hová nézed a búzavirágot?
Vérsaras mezőket takarni.

Anyámból is ettem,
ettem apámból is,
áttetsző szívéből
levesem kitermett,
fölnyitott eréből
virágom viruló.

Eladtak már téged
örökös cselédnek,
három fényes pénzért,
hogy nyugalmuk légyen,
ahogyan szüléid —
eladtak téged is,
ahogyan mindég is.

Jó csontom csillámlik:
égi útjaimban
csillagok csodálnak,
lápos útjaimon
szúnyogok csodálnak
— igazam föltetszik.

Hová is mehetnél?
— Vihar-dobogás van
lábam futásában
ahogyan megálltam:
halálomon
szörny-csönd oson.

Ahogyan megálltál,
föl is magasodtál,
gyümölcs-testü leány
sugarassá váltál,
egyedül maradtál.

Egyik kezünkben
átkunk terjeszkedik,
másik kezünkben
szépünk fényesedik,
betölti sirámos egünk
mennyekig.

Hová nézed a búzavirágot?
Vérsaras mezőket takarni.

VIRRASZTÁS MARTJÁRÓL

Ime temetünk:
mi így temetünk
fényes szemü holtat,
aszott-képüt,
gyere ássuk az elhalókat.

Ne a földbe ássunk,
a szűz kőbe vájjunk,
piros bogyóju nyárba,
hirtelen virulásba,
növő fába,
hangba,
kerek égbe,
kékbe,
láthatatlan fehérbe,
mely állni látszik,
mégis letünt,
ime: karokba,
tengernyi karokba
növünk, mi hantolók.

S dünnyögjünk körbe:
nem ismertünk Mózest,
csak hét-ölü pusztát,
forró álmokat,
mely olykor
vasorru bábával táncol
izzadón —
és, kik egymásra feszültünk
a hosszú időkön,
mást is akartunk,
mint szaporodni...

Mást is akartatok,
hitetek fonnyadott,
a rendre fonnyadott
— újfönt fonnyadatlan
halál-virágzásban,
viritó hullásban
újfönt fonnyadatlan.

Ős vizek fölött
fekete szárnyú,
örökös röptü
madarak szárnya
a múlók nyűgét,
égő szemét
szerte szállja
— immáron ott örök.

S dünnyögjünk egyre:
káromló imákat
és mást is,
magyarok is nem is,
emberek is nem is
— szemünk fényszerü,
testünk földszerü,
sorsunk a régi:
temetni.

Keresztury Dezső szonettjei

A szonett, a nyugati irodalmakban ugyan halódó, bár korántsem biztos, hogy túlélt műfaj, mifelénk kétségtelenül XX. századi jelenség. Összefoglalt eredményként, ciklusszerűen először a Nyugat nemzedék eleinél jelent meg, József Attilától kapta klasszikus csengését, Szabó Lőrinc gyúrta — főleg utolsó kötetében — szerényebb képességű költők számára is hajlékonnyá.

Keresztury Dezső az ő iskolájukba járt szonettírást tanulni. A „Lassul a szél" című 1956 nyarán íródott és egy évvel később kiadott kötetét olvasván, nem lehet elfeledni a megelőző nemzedéket. A reminiszcenciák említése persze csak akkor lenne megalázó, ha a költő eltagadná mestereit. Keresztury azonban vállalja — és amint a hírek igazolják —, nemcsak költészetében kell vállalnia ezt a gazdag, de görnyesztő örökséget.

Szonettjeinek nagyobbik fele hangulatkép. Az élet egyetlen pillanatának látomásait, történéseit fejezik ki, ritkábban az elme egy-egy villanását. Talán ezért is szorultak a szonett fegyelmező formái közé. A költő látószöge is mozdulatlan, mindent a Balaton partjáról szemlél. Sok költő és jónéhány remekmű tolakszik a tájon, hiszen tenger és a tengerrejárás lehetősége híján máig is odatelepszik mindenki, aki távlatot kíván. Keresztury témái, Keresztury kifejezéseivel, sajnos, majdnem újraénekelhetetlenek. Hol Csokonai, hol Eötvös, hol meg éppen Illyés modora settenkedik a tolla hegyére.

„Illattal itatják a könnyü szellőt
tündér, csupa-virág mandulafák"

— itt aztán együtt van mindenki, aki a magyar századok során a tavaszt egyáltalában észrevette.

A szonett törvényei szerinti kétsoros sommát is mesterei útján próbálja a vers végére kanyarítani. A tizenkét sor szokványképeit a bravúros befejezés sokszor megmenthetné, de a hangulatképek poentirozása nem eléggé egyéni, néha a lélegzet is elakad, mielőtt a megcsonkíthatatlan szonett tizenegyedik sorához ér.

Keresztury balatoni napjait szerelmével való vívódása keseríti meg, a hagyományos hangulatot — ma már a Huszonhatodik Év is hagyomány — néhány sorban megbontja a saját élmény. Mindenesetre nagyon mai módon boldogtalan:

„s ugy hurkol, rádfonódva, mint hináros
mély viz, ki vérzik a magány sebén,
s az is, kiben elhamvadt a remény,
hogy egyszer még visszatalál magához!"

A „Lassul a szél" legkülönb darabjai a tóparttól és a tavat bámulóktól elforduló, töprengő-önemésztő szonettek. Keresztury belső világára egyfajta egyházhoz nem köthető, természet-vallású misztika jellemző.

„Mi él, halálra érik: néma partok
közé rekesztett aprók és nagyok
áradásában nagyra nőve harsog,
de ami rajta tul van, még
nagyobb."

A létkérdések elől menekülve a csillagok felé akar rohanni, nem erősnek hitt társadalmi, hanem gyengének látszó családi kötelékek tartják vissza. Földi létének, földi dolgának újravállalását fejezi ki a legmeggyőzőbben.

„tudod: csak ember őrzi igazát,
s jogát, hogy képzelet, gond, példa, vágy,
jövő s örökség ott van a szavakban,

hogy aki hallgat, csak rejti a bajt,
s a szó orvosság, lélek szárnya, kard: —
beszélsz, mert kell. Beszélj, ha igazad van."

Keresztury talán szerénységből, gátlások fogságában nem szólalt meg hangosan sem a forradalom alatt, sem azután. Nagyon nehéz lenne vádat emelni ellene olyan országban, ahol a becsület és az emberséges érzés önmagában még nem büntetendő.

Márton László

Hét év magánzárkában

(Edith Bone: Seven Years Solitary, London, 1957. Hamish Hamilton)

A „Hét év magánzárkában" memoár; a memoárok minden előnyével és hátrányával. Egy érdekes asszony, az Internacionálé és számos európai kommunista párt tagja, a magyar börtönök hét esztendős lakója, elmond életéből mindent, amit érdekesnek talál. Az emlékek összeválogatása szubjektív és a műfajból adódik, hogy az olvasónak sokszor kevesebbet mondanak, mint az életére visszapillantó szerzőnek. A memoáríras, bármennyire fájdalmas is, nem irodalom, hanem az újságírás válfaja. Nem elégedhet meg irodalmi igazsággal, hanem tartania kell magát a tárgyi igazsághoz — és szenzációsnak kell lennie. Az olvasót 1958-ban nem érdekli, hogy 1951-ben mekkora bosszúságot okozott egy 1880-ban nyomott hibás görög-magyar szótár, hanem a magánzárkáról, a címben megígért hét év néma csendjéről, az idegen, sejtelmes és izgató világról akar hallani.

Kár, hogy a szerző erről a kérdésről keveset beszél. Pedig ez az a pont, ahol az írás irodalmi színvonalat mutat. A vékonyra gyúrt kenyérbélből készült betűk leírása, a gondosan rejtett betűszekrényből összeállított versek képe, a magára hagyott rab elkeseredett harca a szellemért, néha gyerekes, de mindig tiszteletreméltó lázadása a zsarnokság és megalázó börtönrend ellen, mind az igazság erejével hat és új benyomással gazdagítja az olvasót.

A „Hét év magánzárkában" minden hiányossága ellenére érdekes, megkapó könyv. Egy nagyon érdekes, nagyon bátor és nagyon tisztességes asszony beszámolója életéről, őszinte és érdekes dokumentum azok számára, akik azt kutatják: mi történt Közép-Európában nagyon sok iánnyal, akik a századfordulón, a tizenkilencedik század utolsó fellobbanásaként azt hitték: kötelességük a világ megváltásában résztvenniök. **B. C.**

Költők forradalma 1953—1956

(Antológia. Szerkesztette Csicsery-Rónay István, Occidental Press, Washington D. C., USA, 1957)

Minden sor ismerös, minden képhez, gondolathoz, mondathoz emlék tapad: azoknak az éveknek emléke, melyek múlhatatlanul belénk karcolták tüzes jegyeiket. Bárhol ütöm fel ezt a kis könyvet, megcsap az elmúlt esztendők forró levegője: a kétség és remény, a nekibuzdulás és az ellankadás, az a mindent lebíró, elszánt akarat, hogy végre — annyi tévedéssel és botlással teljes év után — szabadon mondja el a magyar költő, ami a szívében és agyában él. Lehetetlen meghatottság nélkül olvasni ezeket az írásokat. Annak különösképpen, akinek az a szerencse jutott osztályrészül, hogy maga is részese volt e különleges küzdelemnek. A szín, olvasás közben, magától változik vissza, a távolodó időben felbukkan az Írószövetség épülete, a szobák, a viták, az izgatott és nyugtalan beszélgetések, a gyűlések szenvedélye ismét fellángol, előttünk a barátok arca, Benjámin keserűsége, Déry megfontolt okossága és gyerekszeme, Kónya hallgatag haragja, Tardos vidám szomorúsága, Háy nyugodt, fegyelmezett bölcsessége, s a többiek, akik ugyan nem kaptak helyet ebben a könyvben, de akiknek munkája, szenvedélye, akarata nélkül talán ezek az írások sem születhettek volna meg.

Az antológia három év költészetéből ad szemelvényeket. E három év a háború utáni magyar költészet vajúdásának és megszületésének kora, olyan kor, amelynek ismerete és megértése nélkül aligha ismerhető vagy érthető meg a magyar forradalom. A szokásos vád — a hivatalos Magyarország vádja —, hogy ezek az írások készítették elő az úgynevezett ellenforradalmat. Aki olvasni tud — s egyáltalán nem kell a sorok között olvasni —, ebből a kis kötetből megállapíthatja, milyen is volt az az „ellenforradalom", amelynek előhírnökei, szálláscsinálói, bocsánatért jajduló és igazságért kiáltó szószólói voltak a költők. Lehet, hogy a könyv számomra többet mond, mint a kívülálló olvasó számára, aki a hideg tényeket nézi s nem egyszer (akárcsak a nácik vagy a kommunisták) a multat, a származást kutatja, azt, hogy honnan jön a költő, mit mondott három vagy négy esztendővel ezelőtt. Az ilyesfajta kutató is választ kap a kötetből: a választ maguk a költők adják meg, akik hitelessé éppen azzal teszik (egyébként nagyon is emberi) fordulatukat, hogy soha nem látott szenvedéllyel és igazságvággyal fordulnak szembe önnön múltjukkal, tévedéseikkel, hibáikkal vagy — ahogy gyakran maguk mondják — bűneikkel. Lehet, hogy e könyv emberi dokumentumnak nagyobb minden költői dokumentumnál, de én mélyen meg vagyok arról is győződve, hogy a művészet, mely e versekben, írásokban megszólal, nem vall szégyent a nagy magyar költői hagyományok mellett sem. Az is lehet, hogy a hidegfejű bíráló keres és — nyilván — talál hiányokat, tévedéseket, mellőfogásokat. (Például a kötet első verse, melyet a szerkesztő Simon Istvánnak tulajdonít, valójában Csoóry Sándoré s teljes terjedelmében megjelent annak idején az Új Hangban; felmerülhet kifogásként az is, hogy milyen jogon kerül a magyar költészet e nemes és igaz csoportjába Bóka László neve, aki az utolsó években otthon hírhedt volt olcsó, sztalinista karrierizmusáról, — de mindez alapjában véve részletkérdés.) Tény az, hogy Csicsery-Rónay István antológiája az *első* — s tegyük hozzá, lényegében *sikeres* — kísérlet arra, hogy a magyar forradalmat megelőző reformkor költészetét a lehetőségekhez mérten összefoglalja és az érdeklődő olvasó elé tárja a versek csatarendjét. Mert ezek a költők — méltón Petőfihez — valóban „csatáztak verseikkel", minden egyes soruk egy-egy megvívott ütközet volt a szabadságért, igazságért, szocialista demokráciáért. Hogy hibáztak és tévedtek? Küzdelmük e tévedések — korábbi önmaguk — elien bizonyítja emberségüket.

Köszönet Csicsery-Rónay Istvánnak, a szerkesztőnek s az érdekes előszó írójának e kötetért.

A. T.

Patrick White:

Voss

(Eyre and Spottiswood, London, 1957)

A könyvet több angol kritikus remekműnek nevezte. Súlyos szó: gondolkodóba ejt, ellentmondásra ingerel. A Voss XIX. századbeli regény éspedig nemcsak a történet időpontját illetően. Johann Ulrich Voss, aki 1845-ben egy kislélekszámú expedíció élén elsőként próbál átvágni az ausztráliai kontinensen, s önnön lelkének démonától üzve kitart embertelen és emberfeletti vállalkozása mellett, míg nem belepusztul, ám pusztulásában maga is emberfelettivé nő — Voss éppoly jellegzetesen XIX. századbeli figura, mint távoli szerelmese, Laura Trevelyan, aki a be nem teljesült és egyetlen szenvedély súlyát hordozza szótlanul, életfogytiglan. A regényt Tolsztoj is írhatta volna. Vagy talán méginkább Stendhal. Olvasás közben minduntalan e két nagy mester szelleme kísért. Tolsztoj jelenített meg ilyen plasztikussággal embereket és helyzeteket, Stendhal tudta így közelhozni hősei szenvedélyeit és szenvedéseit.

Az összehasonlítással igen nagyot mondtunk Patrick White javára, de egyben kétségeink lényegét ki is fejeztük. Mert ritka érdem úgy írni, mint a legnagyobbak írtak; de vajon a XX. században jogosan nevezhető-e remekműnek egy olyan regény, mely már a XIX-ben is megszülethetett volna? E kérdés újabb kérdéseket vet fel: kritériuma-e a remekműnek az, hogy szerzője saját korát fejezze ki, akár olymódon, hogy saját kora eszméit és tudását vetíti vissza elmúlt időkbe? Köteles-e az író valami merőben újat mondani, vagy legalábbis oly eszközöket használni, melyekkel előtte soha, senki nem élt?

Ha kissé szerényebbek vagyunk és megelégszünk azzal, hogy az író egy eddig ismeretlen és elbűvölő világot varázsol elénk könyvének lapjain, — nos, ebben az értelemben a Voss kétségtelenül remekmű. Zárt és sajátos világ, légköre és nehézkedési törvényei egészen másmilyenek, mint a mi glóbusunké. Az író nem „tükrözi", mégcsak nem is „süríti" a valóságot, az, amit elmond nem történhetne meg másutt, csupán a magateremtette és különleges világban. De ott megtörténik, s oly elemi erővel, hogy az olvasó a verejtéket törli homlokáról.

Patrick White könyve azt a gyanút ébreszti, hogy a remekműnek nincsenek szabályai. Az esztétika szabályait tekintve, esetleg súlyos hibákkal is vádolható. Csak saját törvényei védik, mint a folyókat és a csillagokat. **S. F.**

Ige-mige és Hinta-palinta

(Kishont Ferenc két könyve)

Kishont Ferenc a fiatal magyar humorista generáció egyik Pestről Izraelbe emigrált tagja. Irásai 1945 után tűntek fel a budapesti lapokban. Torz ötletei, nyakatekert helyzetekre épitett helyzetkomikuma és tipikusan pesti szóviccei mellett minden irásában felcsillant valami, ami azt sejtette, hogy ez az — akkor még — ismeretlen fiatalember túl fog nőni a nyúlfarknyi krokin és a háromperces villámtréfán.

Aztán, egyik napról a másikra eltűntek a Kishont-irások a pesti lapokból, mert egy merész ötlettel Kishont Ferenc is eltűnt Budapestről. Azóta több esztendő telt el és Kishont népszerű izraeli humorista lett. Több könyve jelent meg, közöttük az Ige-mige és a Hinta-palinta című könyvek, amelyek közül az első, egy új izraeli bevándorló szemével vizsgálja új országát, a másik pedig ötvenkét humoreszkben mondja el egy élesszemű humorista véleményét az izraeli államberendezéstől kezdve az izraeli SZTK-n át a világpolitikai helyzetig. A két könyv közül az első a frissebb, erőteljesebb, egyszerűbb és éppen ezért mélyebb és emberibb humorú. Az Ige-mige — mely szó a magyar beszéd gúnyneve Izraelben — szórakoztató, színes, eleven és roppant vidám stílusban ismertet meg bennünket azzal az állammal, amely — Kishont fogalmazása szerint — olyan kicsi, hogy a glóbuszon nem fér el a neve a területén.

A Hinta-palintában az a meghökkentő a Magyarországról jött olvasó számára, hogy mennyire igaz az a megállapitás: nincsen új a Nap alatt. Hiába, úgy látszik, tévedtek a nagy gondolkodók, amikor örök témákként a szerelmet, életet, hiúságot, gyűlöletet és a többi nagy érzést jelölték meg. A szerelem, az élet elmúlik, az idegtépő állami hivatalnok, a bürokrácia és a járművek túlzsúfoltsága viszont örök. Valamint örök a hála a humoristák részéről is, hogy ezek a témák nem szűnnek meg az idők végezetéig s igy mindig van miről irni.

Talán csak egy nem tetszik ebben a két rendkívül szórakoztató kötetben. Az, hogy Kishont humoreszkjeinek igen nagy része kezdődik olyasféle mondattal, mint: „...az egyik cuppanós csütörtök alkonyatkor... az elmúlt zimankós tobortyán hét végén... azon a részteit vasárnap estén... stb., stb." A napok és napszakok Kishontnál mindig kapnak valami ilyesféle jelzőt és ezek a jelzők nem mindig találóak. Bár lehet, hogy ez csak az én egyéni véleményem, olyan ember véleménye, aki már evett részteit csirkemájat, de hányatott élete során még sosem találkozott részteit vasárnap estével.

Ezt azonban — bevallom — csak azért irtam, hogy irjak valami roszszat is. Humorista létemre nem visz rá a lelkem, hogy egy kolléga könyvéről csak és kizárólag jót irjak. Az irigység ugyanis szintén az „örök témák" közé tartozik. **V. A.**

Magyar elbeszélők hollandul

Meulenhoff amszterdami kiadó „Az elbeszélés mesterei" című népszerű sorozatában 1957 novemberében megjelentek „A magyar elbeszélés mesterei" is. Nemcsak a hollandok, de mi, magyarok is örvendhetünk e csinos kiállitású kötetnek, mert tudomásunk szerint ez az első könyv, mely holland nyelven többé-kevésbé átfogó képet ad prózairodalmunk nagyjairól.

Az előszóban, mint gyüjteményes kötetek összeállitói általában, e könyv összeállitója és fordítója is megállapitja, hogy a válogatásnál bizonyos szubjektivitás elkerülhetetlen. Néhány önkényességre ennek ellenére rá kell mutatnunk, bár a válogatás a maga egészében nem rossz; de miért kapott helyet a kötetben Petőfi Sándor, akit nem a legnagyobb magyar prózai elbeszélők között szokás nyilvántartani és több tiszteletreméltó, részben még élő, de másodrendű irónk és miért maradt ki belőle, például, Tömörkény, Füst Milán, Tersánszky — és főleg Tamási Áron? Az Abel-trilógia kiváló és nagysikerű holland fordítása bizonyítja, hogy kihagyásának nyelvi nehézség nem lehet az oka. Ugyanakkor érthetetlen, miért kellett Illyéstől és Cs. Szabótól, a modern magyar próza e két mesterétől rájuk egyáltalán nem jellemző irásokat közölni.

E hiányosságok azonban nem fognak feltünni a holland olvasónak; a fordítás általában jó és reméljük, hogy jól fog szórakozni. Magyar szempontból sem annyira a válogatás, mint inkább az előszó ellen kell kifogást emelnünk. A kiadó a kötetet az olvasóközönség széles rétegeinek szánta. Az előszó nagyszerű alkalom lett volna arra, hogy a holland megismerhesse irodalmunk néhány jellegzetes vonását, vagy legalább közelebbi ismeretséget kössön a kötetben szereplő irókkal. Az előszó bonyolult és homályos mondatai ehelyett a magyar nép lelkialkatával foglalkoznak, mégpedig kissé atyáskodó, vállveregető hangon: elsősorban népünk nagy fantáziájára és állitólagos politikai éretlenségére mutatnak rá, s ilymódon meghagyják a nyugati olvasót ama makacs tévhitében, hogy a német nyelvterülettől, esetleg már a Rajnától, keletre igen müveletlen, nála jóval alacsonyabbrendü, de tarka folk révén azért elég szórakoztató népek laknak. (Ezért is kár volt Heltai, Illyés, Cs. Szabó „nyugati" hangjait a kötetből kirekeszteni.) A könyv előszavában vázolt magyar lélekrajz hamis; s talán évtizedekig nem adódik hasonló alkalom a holland közönség objektiv magyar tárgyú ismereteinek kibővitésére. A nagyközönség nem szokott lexikonokat és ritka szaklapokat böngészni, hogy ismereteit bővitse, a magyar irodalomról, kultúráról. És bár lehetséges, hogy először sem igen szokott olvasni, ilyen alkalmakat mégsem szabad elszalasztanunk.

Kibédi Varga Áron

„A vén Európa szelleme"

Karl Hillebrand, a múlt század egyik jelentős és azóta szinte teljesen elfelejtett esszéírójának tanulmányai most újra megjelentek a stuttgarti Kochler-kiadónál. Hillebrand 19 éves korában a badeni felkelés egyik vezetője volt és 1849 elején Párizsba menekült, ahol Heinrich Heine titkára lett, majd douai-i egyetem tanára. Élete alkonyát Angliában és Itáliában töltötte. Most megjelent válogatott tanulmányai közt helyet kaptak a Petrarcáról, Lorenzo de' Mediciről, Dickensről, Balzacról és Montesquieu-ről írott, annak idején oly híres esszék, melyek ma is lebilincselően érdekes olvasmányt nyújtanak. Az úttörő jellegű, mélyenszántó és páratlanul szellemes írások megjelenése egy csapásra visszaadja Hillebrand régi fényét. Könyve olvasásakor megértjük, miért becsülték oly nagyra e szerzőt a történész Curtius, az oly különböző jellegű írók, mint Heine, Robert Browning és Prosper Mérimée és miért mondotta Friedrich Nietzsche, hogy „e könyvet úgy olvastam, mintha mézes tejet nyalogattam volna".

MAREK HLASKO:

MUNKÁSOK

Marek Hlasko, fiatal lengyel író az utóbbi években lassanként megújuló lengyel prózairás komoly reménysége. Mindössze huszonöt éves — eredeti foglalkozása gépkocsivezető; 1951 táján kezdett irogatni, s bár ettől kezdve gyakran jelentek meg írásai folyóiratokban, művészete csak az olvadás éveiben ért meg, bontakozott ki teljes eredetiségében. 1956-ban kiadták novelláskötetét „Első lépés a felhőkben" címmel — ezt azóta még egy hosszabb elbeszélés és 1957 tavaszán egy kisregény („A bolondok hisznek a virradatban") követte.

Hlasko prózájára erősen hatottak a modern amerikai elbeszélők, főleg Hemingway és Caldwell, mégis mindennek, amit ir, sajátosan egyéni ize van. Az „Első lépés a felhőkben" novellái két csoportba oszthatók: az egyikbe az „időtlen jellemrajzok" tartoznak — ezekben a cselekménynél fontosabbak a Hlàsko-ábrázolta jellemek, amelyek egy adott helyzetben leglényegükben mutatkoznak meg. (Anyám háza, Levél, Katona, Két férfi az úton.) A másik novellatípus kicsit a neorealista olasz filmekre emlékeztet: ezekben a cselekmény a mai lengyel élet valóságos problémáit bontja ki: a huligán-problémát, az alkoholizmust, a lakásinséget, a fiatalság kiábrándulását. (Részeg déli tizenkettőkor, Felszállunk az égbe, Első lépés a felhőkben.) A Munkások című novellában benne van Hlasko mindkét műfaja — ez talán egyike legjobban sikerült írásainak.

Hlaskót nyers, szókimondó stilusa, merész témái miatt sok támadás éri a konformisták oldaláról — legutóbb a Lityeraturnaja Gazeta háborodott fel „erkölcstelenségén" és „cinizmusán". Pedig a cinizmus a hazugság tudatos jóváhagyásánál kezdődik és Hlasko a legnagyobb bűnnek a hazugságot tartja.

*

Síkságon dolgoztunk. Unalmas, fárasztóan egyhangú síkság volt. Igazán semmi jót nem tudok mondani róla. Sehol egy erdő, sehol egy domb — akármerre néztél, vízszintesen húzódtak a mezők és a falvak; az volt az érzésed, hogy fantasztikus méretűre nagyított tenyeredet bámulod. Tekinteted megtört, lehullott; néha azt hitted, nincs is már szemed, megvakultál. Az ember úgy érezte, megbolondul.

Kazimierz egyszer azt mondta:

— Ha nem lennék kommunista, úgy gyűlölném ezt a helyet, ahogy a halált gyűlöli az, aki szereti az életet. Ebbe én belepusztulok. Én sandomiri születésű vagyok; a föld ott dús és meleg. Csak fejezzük be ezt az átkozott hidat, én ide az életben többé vissza nem jövök és még a gyerekeimnek is megtiltom, hogy errefelé járjanak.

Stefan, munkásgyerek a varsói Marymontból* azt mondta:

— Csak kész legyen már egyszer ez a rohadt híd, akkor nem, hogy leiszom magam, de úgy beszopok, mint egy disznó és utána három napot döglök majd az őrszobán... Istenem! Bár lenne itt őrszoba... Fél éve kopácsolom már ezt az átkozott hidat; lehet, hogy bele is őrülök, fél éve egy szál zöld fát nem láttam!

Kaminski, a betonszerelő, egy idősebb, komoly és igen vallásos ember meg így tünődött:

— Mi a fenének jöttem én ide? Itt elfelejtek hinni Istenben. Úgy tűnik, Isten, amikor a világot teremtette, elfeledkezett erről a darab földről, vagy talán még meg is átkozta. Nem lehet itt élni.

Én hallgattam. Éjszakánként kimentem az udvarra és felnéztem az égre; efölött a föld felett még az ég is laposnak és unalmasnak tűnt, a csillagok — feleslegesnek és bosszantónak. Idegenek nem igen jártak errefelé; egymásnak meg már a kisujját is ismertük, mindent tudtunk egymás feleségéről, gyerekéről, otthonáról vagy szeretőjéről. Úgy éreztük, mindent elmondtunk egymásnak, amit lehetett. Ami engem illet, én azt hittem, innen már soha többé meg nem szabadulok: egyszerűen nem tudtam elképzelni, hogy valahol még léteznek városok, utcák, i g a z i házak.

Barakkokban laktunk, úgy-ahogy, parasztmódra összetákolt barakkokban; ez a gyakorlatban állandó közvetlen kapcsolatot jelentett a természettel és az időjárással. Az újságokat egy tizegynéhány kilométerre fekvő városkából hordta a postás az építkezésnek — ha csak normálisan ivott, az újságok egy napot késtek; ha kicsit többet felhajtott a garatra — két napot késtek; ha pedig nagyon búnak eresztette a fejét, egy álló hétig nem tudtuk, mi történik a világban. Stefan, a marymonti fiú, egyszer megverte a postást, de ez semmitse használt; ellenkezőleg — az Újévre küldött üdvözleteket valamikor Három Királyok táján kaptuk meg.

Ősszel a barakkokba becsöpögött a víz; leszedtük a falról kedveseink fényképét és a priccs alá dugtuk, a faládába. Télen vad szelek hujjogtak, a vaskályhából fekete koromfelhők csaptak ki s ragadós, zsíros rétegben megtelepedtek ruhánkon; mindnyájan náthásak voltunk s rekedten suttogtunk, mint a zsebtolvajok. Nem mosakodtunk és nem borotválkoztunk, mert a barakkban hihetetlenül hideg volt; Kazimierz fekete szakállával úgy nézett ki, mint Madej, a rabló, Kaminski, az ősz betonszerelő — mint egy pátriárka; a hegyes szőke szakállú Stefan Marymontból végzetesen emlékeztetett egy ütődött bonviványra valamely népszerű operettből; jómagam néztem ki a legszomorúbban. Gyenge szakállam van s ritkás csomókban nő; ennélfogva arcom általában kétségeket ébresztett, vajon világra jövetelem óta, amikoris fürdővel fogadtak, érintette-é víz egyáltalán az arcomat.

— Hát aztán — mondtuk. — Majd tavasszal...

Nagykeservesen tavasz lett; de még akkor is hideg volt és sokkal rosszabb, mint ősszel. Egyik nap szakadt az eső, másnap meg kásás hó esett; a szél alányúlt és a szemünk közé csapta. Kezeslábasaink átnedvesedtek, szemünk kivörösödött a szüntelen láztól. A barakkok teteje félig bedőlt; két napig tartott, amíg úgy-ahogy rendbehoztuk. A szürke égen néha-néha feltűnt a sápadt napkorong, amely a környéket borító pocsolyákban sárga zsírcseppként tükröződött. Ha egy percre felemeltük hozzá megkínzott arcunkat, a napnak máris nyomaveszett.

Akkor Kazimierz:

— Hogy az a kénkőszagú kanördög vinné el! Ha nem lennék párttag, elpucolnék innen a fészkes fenébe. Elutaznék a testvéremhez: pap Malkinia közelében. Beállnék hozzá templomi koldusnak. Csakhogy szégyellem magam; ez az egy tart vissza. Arra gondolok, ha majd innen egyszer elmegyünk, hát akkorát üvöltök örömömben, hogy a tizedik faluig fogják hallani. De tényleg, fiúk, nekem ebből elegem van, ez az egész híd le van...

Mire Stefan:

— Ugyan, titkár! Meglásd, a nyáron...

Egyedül őt soha nem hagyta el az optimizmus. Egyik nap szerettük érte, másnap — gyűlöltük és hülyének tartottuk.

Hosszú, kegyetlen tél, beteges, elvetélt tavasz után eljött a nyár, borzalmas, hideglelős hőséget tartogatva számunkra; a legöregebb emberek sem emlékeztek ilyen melegre a környéken. Szemünkbe csorgott a verejték, szétrágta ingünket, végigfolyt testünkön; a tél szelíd gyermekmesének tűnt ehhez képest. Feketék voltunk; a hetedik bőrünk is lehámlott; hólyagokkal borítottan jajgattunk éjjelente, képtelenek lévén egyik oldalunkról a másikra fordulni. Kaminski keresztet vetett és komoran így szólt:

— Megbüntetted a bűnöst, Uram...

Gyűlölettel acsarogtunk arra a néhány nőre, aki velünk dolgozott — ha ők nem lennének, mászkálhatnánk meztelenül. Nemsokára aztán már ezzel sem törődtünk. Egy bizonyos mérnök, akit egyenesen a fővárosból küldtek az építkezést ellenőrizni, fél napig összevissza járkált köztünk, kicsit kábultan, nem értve, hová került. Végül megszólított engem, ujjaival mellemre ütögetve:

— Bocsánat, maga otthon is meztelenül jár?

— Úgy van, mérnök úr — feleltem. — Csak ha otthon vagyok, akkor még festem a hasamat is: tengerzöldre, világoskékre és bordóra. Itt sajnos nem lehet — az építkezésen nincs más festék, csak minium. Talán a mérnök úr lenne olyan szíves intézkedni ebben az ügyben!

Rámbámult, kifordult fehér szemekkel, mint egy őrült, és azt mondta:

— Ez furcsa. Ez nagyon furcsa.

Építettük a hidat. Énekszó nélkül, kedvetlenül építettük; jóllehet tudtuk, hogy dolgozni kell és a munka szép dolog és nemesít, ahogy a közmondás állítja. Gyűlölettel, kétségbeesetten építettük a hidat, azzal az erős szándékkal, hogy megszökünk erről a síkságról, amely, mint egy polip kiszívta szívünket és lelkünket; egyetlen dolog körül forogtak gondolataink: hogy ne kelljen ittmaradnunk ebben a pokolban. Rájárt a szánk a mocskos beszédre; már nem is beszéltünk — szitkokkal értettük meg egymást. Ha valamelyik közönséges — nem szitok-szót használt a többiek csodálkozva néztek rá. Kazimierz veszekedett, hogy mért káromkodunk folyton és éppen ezért ő káromkodott legveszettebbül. Stefan az építkezés-vezetőség irodáján egy és negyed óra hosszat káromkodott megállás nélkül, anélkül, hogy egyetlenegy káromkodást ismételt volna; elneveztük őt a „Híd csalogányának". Kaminski, a betonszerelő már hosszabb idő óta kételkedett örök üdvösségében és eladott a postásnak három imakönyvet két és fél deci vudkáért. Én poémát írtam a híd tiszteletére, amelynek kifejezései mellett eltörpülnek Fredro** papa közismerten pikáns szabadosságai. Egyetlen dolog érdekelt bennünket, erről az egyről ábrándoztunk: arról a napról, amelyet utoljára töltünk i t t.

És felépítettük a hidat. De nem volt erőnk berúgni, táncolni, vagy énekelni, aznap este Kaminski még annyit se mondott, jóéccakát.

A hídra transzparenseket aggattak; a három teherautónyi iskolásgyerek, akiket a közeli városkából hoztak ki, tömegdalokat énekelt; elhangzott egy beszéd, elvágták a szalagot, a mozdonyvezető egy csokor virágot dobott ki a mozdonyból, s a katonazenekar — amelyet ugyancsak teherautókon fuvaroztak ki — tizedszer gyújtott rá ugyanarra az indulóra; a filmhíradó munkatársa eszeveszetten rohangált a felvevőgéppel, minduntalan a híd korlátjához tapadva, mint egy izgatott pók. A Rádió ifjú munkatársa ezt hadarta a mikrofonba:

— Előttünk a híd építői. Arcuk ragyog a büszkeségtől és az örömtől. Látjuk az élmunkásokat, s azt az ifjúságot, amely itt nevelődött, edződött meg, itt ezen az építkezésen. Mennyi virág! Ó, bárcsak látnák, bárcsak itt lennének velem együtt. Nagyszerű nap ez a mai a híd minden építője számára! Előttünk áll Kazimierz Rogalski, az építkezés pártszervezetének a titkára. Előttünk áll, büszkén és boldogan, mert íme, teljesítette a rábízott feladatot. Biztosan ez a legboldogabb nap az életében.

Ekkor valami váratlan történt. Kazimierz odaszaladt a riporterhez, kirántotta kezéből a mikrofont és felemelve dühtől eltorzult arca magasságáig, beleordította:

— Ló... t!

Az ünnepség el volt rontva; aludni mentünk, s aludtunk egyfolytában két napig. Aztán jött egy csomó teherautó. Felraktuk faládáinkat, szétszedtük a barakkokat, Kaminski öklével megfenyegette a hidat (sikerült itt egy reumát beszereznie) és — elindultunk.

A teherautók nekilódultak. Régóta álmodott nap volt ez; végre hazatérhetünk szeretteinkhez. A híd — ott maradt. Mind kisebb és kisebb lett: a kerekek minden fordulata távolabb vitt tőle bennünket. Hallgattam. Mind hallgattunk. Azt hittem, káromkodnak majd, énekelnek, ordítoznak. Vártam Kazimierz diadalüvöltését, Stefan táncát, Kaminski hálaadó imádságát. A megkönnyebbült sóhajokat. A tréfálkozó szavakat, az otthon közeledtének örömét. És most hallgattak. Visszafordítottam a fejem és láttam, hogy mind, mind a híd felé néznek, s az már csak parányi pont a messzeségben. Felbőszültem.

— Na, mi lesz? — kérdeztem.— Mért nem szóltok? Énekelnétek, vagy mi a csuda... Mi lesz?

Hallgattak, senkise törődött velem. Már kiabáltam:

— Mondjatok valamit! Na mondjatok már valamit, hogy a fene essen belétek!

Hallgattak. Láttam, hogy minden erejüket megfeszítve néznek vissza, ugyanabba az irányba.

— Beszéljetek! — üvöltöttem magamon kívül.

— A h... h... — nyögte Stefan Marymontból; legyintett és elhallgatott.

Már nem lehetett látni a mi hidunkat; ottmaradt a síkságon és lassan elfedte a párás, könnyű köd. Akkor értettem meg, hogy ez a híd — már csak emlék. S hogy azok, akik utaznak és járnak-kelnek rajta ezentúl, soha nem fogják megtudni, hogy ez a híd csak a mi hidunk. Sírtunk. Mindnyájan könnyeztünk; akkor még csak húsz éves voltam és én is sírtam, bár nem tudtam pontosan, miért. Valami hiányzott akkor még belőlem, valami, ami megértette volna velem világosan, mit jelentenek a könnyeink. Mert ma már tudom, hogy gyakran azokat az embereket, dolgokat és tárgyakat szeretjük legjobban, amelyektől az élet elválaszt bennünket — sokszor bizony örökre.

1955.

* Varsó külvárosa.

** XIX. századi lengyel vígjátékíró.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ:

Paracelsus

Nem csalt a gyógyfüves asszony,
gyógyítni ő tanitott,
amíg a többi az üstből
csak leste, hol a titok?

A pámmal bújtuk a tárnát,
négy bánya volt a kezén,
a vegytant tőle tanultam,
bonctant az ő tetemén.

Elpártolt mind a diákom,
bilincsbevert a Tanács,
nem tűrt keblén a Fakultás,
tógában szép a csalás!

Ajtómon lángol a kréta,
lakattal várt a rokon,
féltették tőlem a bőrük
pestissel combjaikon!

Elhullott százszor a patkó,
tíz ország volt a hazám,
kengyelben írtam a művem,
ott háltam jól igazán.

Paktáljon más a pokollal,
angyal még nem segitett,
erőt bűvöltem az ércből,
nem balga szellemeket.

Lutherre persze fütyültem,
nem rázott égi titok,
elszörnyedt tőlem a német,
iszkoltak a kis latinok.

Kötöztem sok sebesültet,
két Istent emlegetett
s én főztem hitvita helyett
enyhítő gyógyfüveket.

Zsoldosnak bére a rosseb,
szökött jobbágynak a bot,
legény meglopja a rossz lányt
s ketten fosztják a papot,

fizették vigan a cechem
a vastag préda után,
kenőcsöm vette a zsoldos,
elcsente tőlem a lány.

Félisten festve a császár,
páncélban szűgyig a ló,
aranypallós a kezében,
a ménen dísztakaró,

Urát így ismeri népe,
nyögdelve ismerem én,
hajnalra gennyes a bíbor,
feltört a csúf fenekén.

Rómát megdúlja a német,
néki a francia fáj,
spanyolt megűzi az angol,
magyart a sárga ragály,

kardélen, lándzsa hegyéről,
tűzvésszel terjed a hit,
vad ember bőgi a nyárson
hitelvek szép tanait,

könyvekkel hízik a máglya,
hullákkal hajlik az ág,
tótágast víg csak az élet,
kóbornak jó a világ!

Márványlap védi Erasmust,
sötét Bázelben a dóm,
gyógyító réti füvekből
nő majd a sírtakaróm.

Irodalmi Ujság

József Attiláról

Szakasits Árpád is írt ünnepi vezércikket. A cikk gondolatmenete szokványos, stílusa ömlengő s az sem csoda, hogy a halott lángelme sírköve körül tolongó hamis és hűtlen barátok, sőt denunciás ellenségek gyász-árverésében Szakasits is igyekszik túlkiabálni a többit. A vezércikk egy bekezdése kettőjük intim kapcsolatait szeretné érzékeltetni és azt állítja, hogy Szakasits segítette József Attilát először budapesti publikációhoz s mindvégig kitartott mellette.

Ez az olvasónak eszébe juttat egy történetet, amit Zelk Zoltán mesélt József Attila születésének ötvenedik évfordulóján. A történet így hangzik:

József Attila elvitte a Népszavához az Eszmélet című versciklusát. Szakasits, mielőtt a kéziratba tekintett volna, elutasítóan legyintett.

— Sajnálom, nagyon hosszú. Legfeljebb a felét közölhetem.

A költő vérbeborult arccal kapta ki Szakasits kezéből a verset, kettétépte s úgy kínálta ismét:

— Melyik felét, szerkesztő úr?

JORGE LUIS BORGES argentin író 58 éves korában meghalt. Nagy műveltsége, éles, intellektuális stílusa folytán az argentin szellemi élet egyik vezető alakja volt. Különös, fantasztikus, Poera, Kafkára emlékeztető, de mégis rendkívül eredeti novellái Európában is nagy sikert arattak, kiváltképpen Angliában és Franciaországban, ahol népszerűségét Roger Caillois fordításainak köszönheti. Nevével az utóbbi években egyre gyakrabban találkozhattunk vezető modern irodalmi folyóiratok hasábjain.

AZ IRODALMI UJSÁG szerkesztősége szebb és boldogabb újesztendőt kíván olvasóinak otthon és szerte a nagyvilágban.

*

MARCUS TULLIUS CICERO, a nagy szónok, bölcsész és humanista Kr. e. 43 december 7-én halt meg. Halála kétezredik fordulóját azonban, mivel Kr. e. 1 és Kr. u. 1 között nem volt o-sal jelzett év, csak 1958-ban ünnepli a művelt világ. Cicero nemcsak az ókor egyik legolvasottabb szerzője volt, hanem a reneszánsz és a barokk is őt tekintette szellemi atyjának, stílusa pedig — még a XIX. század első évtizedeiben is — a magyar írók mintaképe volt.

*

KERESZTURY DEZSŐ letartóztatásáról lapunk múlt számában adtunk hírt. Azóta értesültünk, hogy Keresztury Dezső ismét szabadlábon van, Budapesten tartózkodik és jó egészségnek örvend.

*

A SYDSVENSKA DAGBLADET című, milliós svéd lap átvette az Irodalmi Ujságban megjelent ,,Az igazi irodalom'' című szatírát és azt ,,Den riktiga litteraturen'' címmel közölte. A szatíra egyik fejezete Vajko ,,How to be a Communist'' című könyvének, amely 1958 tavaszán jelenik meg angolul.

*

STEFAN ZWEIG Brazíliában élő özvegye meghívást kapott Heusstól, a szövetséges köztársaság elnökétől, hogy jöjjön hozzá vendégségbe Németországba. Heuss elnök ezzel a gesztussal óhajtott elégtételt adni azért a méltatlanságért, melyet a hitleri Németország követett el Stefan Zweig és az irodalom ellen.

A TÁRSADALMI SZEMLE legutóbbi számában Nemes Dezső rendkívül durva hangú támadást intézett Nagy Imre memoranduma ellen. Nemes elismerte, hogy a memorandum, mely néhány hónappal ezelőtt az egész külföldi sajtóban és később könyvalakban is megjelent, valóban Nagy Imre tollából származik, majd azt állította, hogy a volt miniszterelnök könyvét visszacsempészték Magyarországra és ott ,,frakciós tevékenységre használják fel''.

*

DOROTHY L. SAYERS angol írónő 64 éves korában, december 17-én elhunyt. Első verseskötete 21 éves korában jelent meg, hírét azonban detektívregényeinek köszönheti. Később szakított a könnyű műfajjal, katolikus szellemű tanulmányokat, regényeket írt és lefordította Dante Komédiáját.

*

GOGOL Revizorjából Werner Egk operát készített. Az operát a stuttgarti opera társulata a schweitzingeni Rokoko Színházban mutatta be nagy sikerrel.

*

A KÖZMŰVELÉSÜGYI MINISZTÉRIUM színházügyi főosztálya levette a Nemzeti Színház állandó repertoárjáról Visnyevszki szovjet író ,,Felejthetetlen 1919'' című darabját. A darab az elmúlt évek folyamán 300 előadást ért meg. A tilalom indokolása: Sztalin lényegesen fontosabb szerepet játszik a darabban, mint Lenin és ez nem felel meg a pillanatnyi politikai vonalnak.

*

AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM bölcsészkarának épületében, a Pesti Barnabás utcában megnyílt Budapest második ,,irodalmi'' színháza, az Egyetemi Színpad. A színpad terve először tavaly ősszel vetődött fel, amikor is még a forradalom előtt néhány vállalkozó szellemű fiatalember a varsói és a gdanskihoz hasonló csípősnyelvű politikai kabarét akart indítani az egyetemi színházteremben. Aztán ebben a teremben zajlott le a bölcsészkar ,,kis Petőfi-körének'', a Március 15-e körnek alakuló gyűlése 1956 október 22-én. És most — ,,Zenés irodalmi esték'' című műsorral megnyílt az Egyetemi Színpad. Akkor — politikai kabaré, most — ,,Irodalmi séta Pest-Budán''. Bevezetőt mond: Goda Gábor. Nem csodáljuk, hogy a diákok érdeklődése saját színpadjuk iránt meglehetősen lanyha...

*

JERIKO, a világ legrégibb településének romjait most tárják fel. Legutóbb 8000 éves, a korai neolitból származó leletek kerültek napvilágra.

*

POTEMKIN-film készült a pesti Astoria-szállodában — az idei szilveszteri jókedvről. Néhány napja kiürítették a szálloda bárját és pezsgőző statisztákkal, zárt ajtók mögött megkezdték a felvételeket.

*

PÁRIZSBAN, a Champs-Élysées Színházban nemrég bemutatták Frederico Garcia Lorca 1923-ban írt ,,Mariana Pineda'' című első színművét. A darab a napoleoni időkben játszódik és hősnője egy spanyol leány, akinek életébe került az, hogy ,,Egyenlőség, testvériség, szabadság'' feliratú zászlót hímzett.

*

,,MENJETEK A NÉP SŰRŰJÉBE ÉS ÉLJÉTEK A NÉP ÉLETÉT!'' Ezt az új jelszót hozta forgalomba újabban a kínai kommunista párt. A jelszó magyarra lefordítva azt jelenti, hogy az írók, művészek ,,menjenek ki az életbe''. A felhívás eredményeképpen eddig húsz neves író jelentkezett üzemi, illetve termelőszövetkezeti munkára. A szövetség egyben közölte azt is, hogy ,,hatalmas csapást mér saját bürokratizmusára''. 45—50 százalékkal csökkenti adminisztratív munkaerői számát, s ugyanakkor az irodalmi és művészeti lapok szerkesztőségi létszámát is leépíti. Külön kiemeli a jelentés, hogy az ,,életbe kimenő'' írók száma szaporodik. Liu Páj, az Írószövetség titkára, másfél évet szándékozik eltölteni Hejluncsjan tartományban mezőgazdasági munkával. Arról nincs hír, hogy hány termelőszövetkezeti dolgozó paraszt kezdi el munkáját — a viszonosság alapján — a kínai írószövetségben.

Az „eretneket"

Adam Wazyk-nak (ejtsd: Vazsik) hívják és a két háború közt tűnt fel túlintellektuális, szürrealista ízű verseivel. Később, a második világháború alatt a Szovjetunióban tartózkodott, s mint az ott alakult Első Lengyel Hadsereg költőjekatonája tért vissza 1945-ben Lengyelországba. Ekkor már kommunista volt; hitt a kommunisták vezette lengyel megújhodásban, s abban is, hogy ,,Sztalin bölcsessége hatalmas erő, mely turbinákat hajt''. Résztvett a nem-kommunista lengyel irodalom ,,gleichschaltolásában'', napipolitikai eseményekről írt verseket — ezért a párt Állami díjjal jutalmazta. 1949 után azonban egyre kevesebb verset írt, s gyengébbeket főleg — úgy látszott, kimerült, nincs több mondanivalója. Hat év múlva, 1955 nyarán kiderült, hogy Wazyk, a funkcionárius nem tudta megölni Wazykot, a költőt. A Nowa Kultura közölte ,,Költemény felnőttek számára (Poemat dla doroslych) című poémáját, amely néhány hónap alatt a lengyel olvadás ,,kulcsversévé'' vált, mivel az éveken át nyálazgatott álproblémák helyett végre valóságos problémákra tapintott rá, emberi nyelven szólott az emberekhez. A ,,Költemény felnőttek számára'' első magyar nyersfordítását magyarul tudó lengyelek készítették; ez a példány ,,volt forgalomban'' Budapesten, ebből idézett Tardos, a tengervíz kibírhatatlan sósságát bizonyítván. Bár Adam Wazyk ezzel a tettével az olvadás egyik hőse, s mint ilyen, szükségképpen revizionista lett, továbbra is tagja maradt a Lengyel Egyesült Munkáspártnak. Bár megírta, hogy a szemforgatás nem a szocialista erkölcs alapvető ismérve, s hogy voltak, akik ,,álommal éltek — s a hazugság lett mindennapi kenyerük'', a reményt, hogy a párt még átformálódhat, újjászülethet, nem adta fel. Alig pár hónappal a ,,Költemény felnőttek számára'' után megírta a ,,Költemény felnőttek számára kritikáját''-t, amelyben egy részről a kommunista képmutatást még élesebben támadja, mint megelőző versében, más részről viszont ezekkel a sorokkal zárta a Nagy Kritika kritikáját:

,,...a középkori elméktől,
a középkori módszerektől
a párt megszabadítja a forradalmat
és Lenin képére lesz hasonlatossá.''

Ezt 1955 decemberében írta, s a következő év októberében a ,,középkori módszereket'' elsöpörte a lengyel nép szabadságvágya és függetlenségéért való egységes kiállása, amely lehetővé tette Gomulkának, hogy a párt plénumának jóváhagyásával kerüljön hatalomra, s így — egyelőre — a kecske is jóllakjék, s a káposzta is megmaradjon. Hanem Wazyk éppen október 23-án érkezett Budapestre és ott saját szemeláttára dőlt össze ,,a végső mítosz'' — a ,,szovjet kommunizmus, mint haladó erő'' mítosza. Wazyk, gondolom, Magyarországon keményedett meg kénytelen eretnekségében — s innen visszatérve már csak idő kérdése volt, mikor szakít a párttal, vagy a párt vele. Idén nyáron még úgy volt, új folyóiratot indít Pawel Hertz-cel, Jastrun-nal, más írókkal együtt, hídfolyóiratot Lengyelország és Európa közt, európai nívójú szemlét, az ,,Európá''-t. Már megvolt a folyóirat nyomtatott levélpapírja, voltak előfizetői, s akkor a pártközpont lecsapott az első számra. Tiltakozásul négy szerkesztő mindjárt kilépett a pártból, aztán még kettő: Jan Kott és Wazyk. Az eretnek kizösítette önmagát.

Az egyik lapban most új Wazyk-verset olvasok. Hosszú, fáradt, bölcsen kiábrándult vers. Már nem követel semmit, sem a párttal, sem a párttól. Megállapításai filozofikusabbak: tudomásul veszi, amit lát, s csak néha fűz hozzá egy-egy megjegyzést — nem buzgólkodik, csak mérlegel. Az új nemzedék idegen, halad a vonat, a gyerekek ,,felnőnek és másképp látják az egész múltat'' — s még mindig vannak felhőkergetők, ámokfutók... akik az igazságot egyedül saját paranoiájukban látják. A vers utolsó sora: ,,A folyosón, a tükörben nézed őszülő fejed.'' Az eretnek egyedül van, fáradt saját sorsától és az Egyház végzetétől, melyet előre lát. Ötvenkét éves és még önmagát se tudta megváltani, csak kiközösíteni. De visszanyerte cserébe az értelmet, s lehet, egyszer még ez az értelem teszi őt igazi írástudóvá, nagy ihlettel megáldott nemzeti költővé. *(G. Gy.)*

TANULJON ANGOLUL
a
Regent School of Languages-ben
160 New Bond St. W. 1. HYD 2258
Kis csoportokban a tandij csak 3/- sh

JULES ROMAINS:

„A magyar szellem megtermékenyítette Nyugatot"

December 11-én, a *Centre Culturel Franco-Hongrois* felavatásán Jules Romains, a ,,Jóakaratú emberek'' című ciklus világhírű szerzője, a Francia Akadémia tagja, többek között a következőket mondotta: ,,*Most már nemcsak a magyar irodalom és különösen a zene foglal el jelentős helyet az európai kultúrában, hanem a magyar szellem is, a magyar mag, amely megtermékenyítette Nyugatot a szellem visszahódítására. A magyar nép nemcsak a saját, de az orosz nép és egész Európa felszabadításáért harcolt.*'' Jules Romains, aki egyik színházi bemutatója alkalmával Budapesten is járt, a következő üzenetet küldi a magyaroknak:

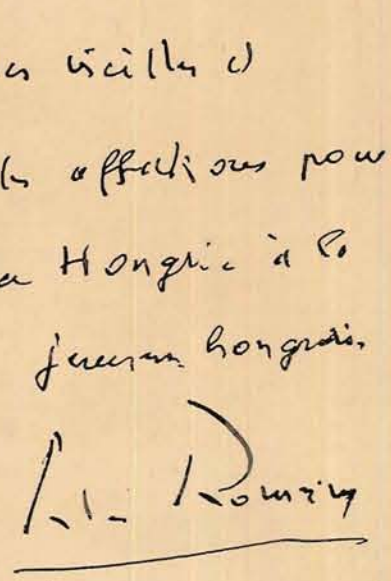

A szöveg magyar fordítása: A hajdani, hűséges ragaszkodással gondolok Magyarországra és a magyar ifjúságra. Jules Romains.

HERMANN HESSE, a nagyhírű író nemrégiben ünnepelte nyolcvanadik születésnapját; ebből az alkalomból jelent meg ,,Barátok'' című új regénye, mely az agg mester szellemének és elbeszélőképességének töretlenségét bizonyítja.

*

IGNOTUS PÁL, a Magyar Írók Szövetsége Külföldön elnöke, a Szövetség vezetőségétől három hónapra szabadságot kapott és április elsejéig Londonon kívül tartózkodik, hogy egy megkezdett irodalmi munkáját befejezze.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 6 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 12 crusero, Kanada: 20 cent, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: 50 francs, Hollandia: 60 cent, Izrael: 30 piaster, Magyarország: 1 forint, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Törökország: 50 kurus, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 0.75 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 U.S. dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Ausztráliában: Globe Book Co., 173. Pitt Str., Sidney. Ausztriában: Gellért Lívia, Wien, III. Salesianer g. 2/19. Belgiumban: Papp Tibor, Rue Jean D'outremeuse 55, Liège. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Vásárhelyi Géza, Norre Alle 75/640, Kobenhavn. Franciaországban: Vas Gabriella, 81. Rue Laugier, Paris 17. Hollandiában: Havay János, James Wattstraat 6, Amsterdam Oost. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa. Kanadában: Egri György, 209, Madison Avenue, Toronto, Németországban: Ámos János, 20/b Göttingen, Postfach. Norvégiában: Kiss János c/o Norsk Studentsamband, Kristen Augustgata 21, Oslo. Olaszországban: Susanna Triznya, Passeggiata di Ripetta 19, Roma. Svájcban: Kukorelly Pál, 6. Rue Beauregard, Geneve. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingő. Törökországban: Somogyvári Károly, dipl. ing. Sirkeci P. K. 1041, Istanbul. Uruguayban: Kiss N. Béla, Buceo 3556, Montevideo. USA-ban: Dr. Deák Zoltán, 2251. Loring Pl. Bronx 68. N. Y. Venezuelában: Dr. Kéri Imre, San Bernardino Av. Cecilio Acosta Edf. Cecilio Acosta, Apto. 9, Caracas.

Az itt fel nem sorolt országokból a lapot megrendelni egyelőre nemzetközi postautalvány beküldése útján lehet. Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalványon nem szerepel a befizető címe.

PÁLYÁZAT

Az Anonymus könyvkiadó-szövetkezet szépirodalmi pályázatot hirdet:

1. eredeti, még kiadatlan, magyar nyelvű regényre;
2. külföldi, modern regény magyar nyelvű fordítására.

A terjedelem mindkét esetben lehetőleg 12—20 nyomtatott ív (192—320 old., egy oldalon 34 sor, egy sorban 52 betű). A beküldött művek kiadásának elbírálásánál elsősorban az irodalmi érték dönt.

A pályaművek, két írógépelt példányban, jeligével küldendők be (a pályázó neve zárt borítékban közlendő) az *Anonymus* címére: Róma, Casella Postale 9043.

Határidő: 1958 május 30.

A kiadásra méltónak tartott művek szerzőinek az Anonymus, szerzői jog címén, az első kiadás (1500 példány) bolti árának 10 százalékát fizeti, a fűzött példányok árát véve alapul. Az összeg fele a pályázat eredményének kihirdetésekor s külföldi regény fordításánál, a fordítói jog biztosítása után, második fele a mű megjelenésekor kerül kifizetésre.

Magyar Írók Szövetsége Külföldön
IRODALMI UJSÁG
Kiadja az Irodalmi Ujság Rt.
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Szerkesztőbizottság: Faludy György (felelős szerkesztő), Aczél Tamás, Cs. Szabó László, Enczi Endre, Kovács Imre, Pálóczi-Horváth György, Szabó Zoltán, Vámos Imre
Szerkesztőség és kiadóhivatal: 14, St. George Street, London, W.1.
Telefon: MAY 3224.
Printed by the Waverley Press, 79. Cambridge Road, N.W. 6.

Irodalmi Ujság

IX. évf., 2. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1958 január 15

GAÁL ENDRE:

Az „Éneklő Magyarország“ apostola

— A 75 éves Kodály Zoltán —

„Kodály, mint zeneszerző napjaink legkiválóbbjai közé tartozik — írja Bartók a Nyugat 1921. évfolyamában. — Művészetének kettős gyökere éppúgy, mint az enyémé, a magyar parasztzenéből és az új francia zenéből sarjadzott ki. De kettőnknek ebből a közös talajból kinőtt művészete már a kezdet legkezdetén is teljesen elütött egymástól... Lehet, hogy Kodály zenéje nem olyan „agreszszív", lehet, hogy formában kevésbé távolodik el bizonyos hagyományoktól, lehet, hogy nem annyira „zabolátlan tobzódások", mint inkább nyugodtabb szemlélődések kifejezője. De épp ez a lényeges különbség, mely mint teljesen eredeti zenei gondolkozásmód jut zenéjében napvilágra, teszi annyira értékessé zenei mondanivalóját. Alig akad egy-két jelenkori zeneszerző — a hazaiakról nem is szólva —, akik olyan új értékeket tudnának alkotni, mint vonóshármasa, szóló-gordonkaszonátája vagy két zenekari dala... Akit Ady „Sírni" dalának zenéje nem rendített meg lelke legmélyéig, az vagy süket, érzéketlen fabáb, vagy elfogultan rosszhiszemű."

Bartók nagyon megrágta a szót. Azt is alaposan meggondolta, amit kimondott, nemhogy amit leírt. Az a megállapítása azonban, hogy „Kodály, mint zeneszerző napjaink legkiválóbbjai közé tartozik", végleges ítélet. Amikor nem sokkal később az „Il Pianoforte" kér cikket, Bartók a „Della musica moderna in Ungheria" címen közreadott tanulmányában Dohnányi Ernő, Szántó Tivadar, Weiner Leó és Lajtha László meleghangú méltatásával egyidejűleg Kodályt a következőképpen analizálja: „Műveinek általános jellemzői: telten ömlő melodikus erő, tökéletes formaismeret s némi melankóliára való hajlam. Nem a dionizoszi részegséget keresi, hanem a belső kontemplációt, s épp ezért műveiben semmi sincs a feltűnést hajhászó külsőségekből, a nagy tömegek számára kevéssé is megragadhatóak, s csak azok élvezhetik, akik a lényeget nem a külsőben, hanem a belsőben, magában a humánumban keresik. Mégis — be kell vallanom — Kodály zenéje nem olyan típusú művészet, mint amilyent ma modernnek neveznek: semmilyen kapcsolata sincsen az új atonális, bitonális és politonális zenékkel. Művészetében még minden a tonális egyensúly elvén alapul. Nyelvezete mégis új: olyan dolgokat mond el, amilyeneket nem mondottak még ki, s ezzel azt bizonyítja, hogy a tonális elv még nem vesztette el jogosultságát."

Harmadszor Bartók Amerikában nyilatkozik a huszas évek végén: „Ha azt kérdezik tőlem, mely művekben ölt testet legtökéletesebben a magyar szellem, azt kell rá felelnem, hogy Kodály műveiben. Ezek a művek: hitvallomás a magyar lélek mellett. Külső magyarázata ennek az, hogy Kodály zeneszerzői tevékenysége kizárólag a magyar népzene talajában gyökerezik. Belső oka pedig Kodály rendíthetetlen hite és bizalma népének építő erejében és jövőjében."

Ma Bartók pompás jellemzése és tévedhetetlen ítélete kiegészítést kíván. Három évtized akkor is nagy idő, ha az 1923. esztendő nem jelentené Kodály — de bátran mondhatni —, az új magyar zeneművészet döntő fordulóját. Ami addig volt — a zenekari „Nyári est" természetpoémával, az Arany-, Móricz-, Berzsenyi-, Ady-, Kölcsey-, Himfy- és Csokonai-dalokkal, a Gyulai Pál szövegére komponált vegyeskarral, a „Mulató gajd" férfikarral, a „Hegyi éjszakák" női kórussal, de a kamarazene-művekkel, sőt a zeneirodalomban Bach óta nála először jelentkező szóló-gordonkaszonátával együtt —, nem más, mint nagyszabású útkeresés, Kodály igazi műalkotásainak grandiózus preludiuma. Ha Kodály csak eddig jutott volna, ha ezen az úton halad tovább a világsikert jelentő Galántai táncokig, akkor sem zenepolitikailag, sem művészileg nem az a mester ma, mint aki.

Az 1923-as esztendő Kodály művészi vízválasztója. A folyamat bizonyára már jóval előbb elkezdődött és Kodályt ismerve, ki tudja, mióta érlelődött. A tény az, hogy Buda és Pest egyesítésének 50. évfordulóján az előző művek fogadtatásához egyáltalán nem hasonlítható átütő sikerrel szólalt meg a „Budapest székesfőváros közönségének" ajánlott „Psalmus Hungaricus". A sokak által igaztalanul ócsárolt magyar zenekritika — Bartókban ugyan hamarabb felismerte a zsenit — a Zsoltárt csaknem egyhangú hozsannával fogadta. A biblikusan erőteljes Psalmus Hungaricus megrendítő sirámával indul világhódító útjára Kodály és a csupán csak a klasszikus polifonia nagymestereivel mérhető új magyar vokális művészet. Ettől kezdve Kodály szerzői estjein egyre ritkábban szólal meg a hangszeres zene, de annál többször és diadalmasabban az emberi hang. Kodály művészetpolitikai felismerésének, pedagógiai munkásságának, művészetének, egyszóval további életművének vezérfonala a „muzsikáljunk énekelve!"

Bartók és Kodály eddig egybefonódottnak látszó útja most már kétségtelenül ugyanannak a magyar művészi iránynak két különböző megnyilatkozása. Ma már mindenki számára nyilvánvaló, hogy kettejük relációja — bár esztétikai területen egy összehasonlítás sem maradéktalan — Arany—Petőfi, zenei síkon pedig a csábító Lassus—Palestrina párhuzam helyett inkább Bach és Händel összefüggése. Bartók vokális művei ellenére gyökerében hangszeres, mint Bach, Kodály pedig elsődlegesen vokális komponista.

Zenepolitikai jelentőségű, hogy Kodály a magyar szó zenéjének felfedezése után magát a magyar népdalt el akarja vinni minden magyar házba. Mindenhová, ahol „négy-öt magyar összehajol", de el akarja vinni a világon mindenüvé, ahol csak értenek a zene nyelvén, hogy ezen keresztül tudják meg, mi a magyarság. A cél tehát kettős: zenével megszervezni a nemzetet és a zenén keresztül magyarabbá tett, éneklő nemzettel méltó helyünket elfoglalni a világ népeinek kórusában. „A magyarság tulajdoníthatatlan hivatása nem csupán az — szögezi le —, hogy közvetítsen Kelet és Nyugat között, legjobbjainak nagy erőfeszítése nemcsak a nyugati kultúrával való szintézis megteremtése."

Kodály életének legnagyobb tette, amit a magyar énekkari kultúra megteremtésével végzett. Felismerte és hirdette: „Klasszikus magyar zenét másban, mint a néphagyomány néhány ezer dallamában, nem találunk. Ez egyelőre a legtökéletesebb kifejezése a nemzeti léleknek." A zenével nemzetet szervező heroikus munkában a kórusének révén mindenki részt vehet, mindenki megtalálja a maga helyét és feladatkörét. A magyarrabbá és európaibbá válás, ez a Széchenyi István szellemét idéző program Kodály szerint csak fejlett vegyeskari kultúrával érhető el. „Az élet teljességét hirdető művek az emberi hangok teljességét igénylik. A férfikar százada előkészület volt. Most jöjjön a teljesedés."

Nemcsak művészi, hanem nagy koncepciójú zene-, sőt nemzetpolitikai tett, hogy Kodály élete jelentős részét a korális művészetnek áldozta. A Zsoltár óta a Kodály-kórusok egész sora, remekművek páratlan sorozata született. Nem vagyok kórusrajongó, de a kórusok köteteivel kezemben, a sokszor hallott és sokszor megtapsolt alkotások átélése megrendítő és felemelő élményt jelent. Ezek a művek nemcsak a klasszikus erejű és teljességű polifonia egyedülálló remekei, hanem egy nagy nemzetépítő és nevelő program csodái is. Bátran kimondhatjuk: nincs konstruktívabb zenénk, mint Kodály minden taktusában történelmi és nemzeti alapon álló kórusművészete.

Az előkészület korában Kodályt nem érdekelte a gyermek és az iskola. „Mintegy 1925-ig — vallja — én is a szakzenészek rendes életét éltem, azaz semmit sem törődtem az iskolával, abban a hiszemben, hogy ott minden rendben van, tesznek, amit tehetnek s akinek nincs hallása, az a zene számára úgyis elveszett. Ebből az illúzióból egy véletlen eset rázott fel. Egy szép tavaszi nap a budai hegyekben egy kiránduló leánycsapatra akadtam. Daloltak s én megálltam egy félórára és a bokrok mögül hallgattam őket. Attól, amit daloltak, egyre jobban elszörnyedtem, csak annyit mondhatok, hogy műsoruk koronája — Schneider Fáni volt. Megtudtam, hogy egy pesti tanítónőképző növendékei s hirtelen megláttam, hogy a jövő nemzedék nevelői és anyái az analfabétaságnál is roszszabb, teljes zenei züllöttségben nőnek fel. Ma hálásan gondolok Schneider Fánira, mert az kényszerített, hogy gondolkodjam, mit kellene itt tenni?"

A döbbenetes felfedezés, hogy a magyar gyermek nem ismeri saját zenei anyanyelvét, készteti Kodályt, hogy a hangok nagy tanára legyen. A fiatalság pedig megérti őt és lelkesen követi. Egyre több iskola kórusa sorakozik a fővárosi, vidéki, sőt falusi hangversenydobogókra s a Szilágyi Erzsébet leányliceum még Bécsbe is elviszi a Kodály-kórusokat.

Kodály hatalmas koncepciójú zenepolitikai és művészi terve nagyszerű kibontakozása láttán joggal remélhettük, hogy eljött az idők teljessége, amikor „a művelt réteg a néptől átvett hagyományt új, művészi formába öntve, újra átadhatja a nemzeti közösségnek, a nemzetté vált népnek". Nem ünneprontás, hanem a tények regisztrálásának fájdalmas kötelessége, amikor beszámolunk arról is, amiről ma odahaza senki sem szólhat. A kritikáról inkább csak beszélnek, az Éneklő Ifjúságot elnémították, az egész nemzetet átfogó kóruskultúrát — és pedig nemcsak az egyházit, a polgárit, hanem a munkást is — megölték. Eltűntek a Missa brevist kristálytiszta hangon először hallató pécsi Schola kis dalosai és ha Andor Ilona személyében akad is Csorda Romana nővér munkájának méltó örököse, hiába keressük az iskolai kórusok páratlan bőségét. Az Ádám Jenő szerkesztette, Kodály szellemében fogant és az általános

(Folytatás a túloldalon.)

A „nagyok“ találkozója

„Nem tudok odafigyelni a politikusokra, annyira untat és bosszant pongyola és ködös stílusuk" — mondta egyszer a békebeli béke korszakában Proust, pedig a jótékony sors megkímélte Bulganyin összegyűjtött leveleinek olvasásától. Mit szólna most, amikor a politikai nyelvkincs a suta szólamok ezreivel gyarapodott; amikor felnőtt politikusok állandóan „békeharcról", „totális békeviselésről", „szuper hatalmak csúcstalálkozásáról", „nukleáris béke-fegyverről" és a „Nagy Elriasztóról" beszélnek?... Talán azt mondhatná, hogy minél ködösebb a stílus, minél több az üres szólam, annál kevesebb valószínűsége van bármifajta megoldásnak. Dolgok akkor történnek, amikor a politikusok szabatosan és pontosan fogalmaznak.

A határozott javaslatok korszaka még nem következett el. Földünk szerény lakói — tehát mindenki a „nagy kettő" kivételével — találgathatják, hogy fognak-e találkozni a nagyok? A „nagy kettő": Eisenhower és Hruscsov. Az utóbbi szerint igen fontos, hogy e találkozóra sor kerüljön, mert csak ők oldhatják meg a helyzetet. Egyre gyakrabban intenek bennünket többieket annak belátására, hogy manapság csak két világhatalom van. Az ő döntésüktől függ, hogy biztosítani tudják-e a békét. A két világhatalmat Eisenhower és Hruscsov képviselik, tehát nekik kell találkozniuk és dönteniök százegynéhány másod-, harmad-, negyed- és tizenhatod rangú ország sorsáról, kétezernyolcszázmillió ember életéről.

Valóban ez volna a helyzet? Némely felelős államférfiú szerint igen. Egyesek beleszámítják a világhatalmak közé Nagybritanniát is, mint a „nukleáris klub" harmadik tagját. Ennek a klubnak csak az lehet tagja, aki önállóan tud gyártani atom- és hidrogén-bombákat. Végeredményben mindegy, hogy két vagy három „hatalomról", két vagy három mindenható emberről van-e szó. Bennünket többieket természetesen aggaszt ez a helyzet. Eszelősek lennénk, ha nem aggasztana. Magunk, gyermekeink, unokáink — az egész emberiség létéről vagy nem-létéről van szó. A föld kétezernyolcszázmillió lakója nyilván nem ellenzi, hogy bármilyen hatalmak tárgyalni kezdjenek egymással, de mindaddig aggódni fog, amíg úgy érzi, hogy r ó l a n é l k ü l e d ö n t e n e k.

Az elmúlt napok eseményei újra felébresztették ezeket az aggodalmakat, s az optimistákban halvány reményeket is keltettek. Az Egyesült Államok elnöke szózatot intézett Amerika és a Szovjetunió népeihez. Nagybritannia miniszterelnöke megnemtámadási szerződést javasolt, Bulganyin pedig elküldte az 5/B. mintájú körlevelét. A tizennyolc oldalas levél tizenkilenc oldalas utóiratával ismét a Szovjetunió „törhetetlen békevágyát" hangoztatja és tárgyalásokat sürget.

Eisenhower elnöki szózatát politikai válság előzte meg Amerikában. Az amerikai közvélemény előtt olyan vádakkal illették az elnököt és külügyminiszterét, amelyek egytizedének elsuttogásáért tucatjával akasztanák fel az embereket a Szovjetunióban vagy Kínában. A válság Amerikában kibontakozáshoz vezetett. A Szovjetunióban nem törhet ki politikai válság, erről gondoskodik Szerov tábornok MVD-je és az egész diktatúrás gépezet. Az amerikai elnök, ha leül a tárgyaló asztalhoz, az amerikai közvéleményt, a szövetségesek kormányait és közvéleményét képviseli. Minden mondatával tekintettel kell lennie népek és kormányok álláspontjára. Hruscsov viszont főként önmagát s a Kremlin urait, a pártgépezet vezetőit képviseli.

Akár kettesben, akár négyesben vagy ötösben tárgyalnak, a helyzet az, hogy demokráciák tárgyalnak egy diktatúrával. A diktatúrával is lehet egyességet kötni. És az, hogy milyen lesz ez az egyesség, attól is függ, hogy a föld kétezernyolcszázmillió lakója, menynyire figyel oda a politikára. Bármennyire unalmas és ködös az államférfiak stílusa, oda kell figyelni, bele kell szólni. Nem szabad tűrni, hogy rólunk nélkülünk döntsenek. És az amerikai politikai válság egyik legbiztatóbb eredménye, hogy nemcsak Amerika, hanem az egész világ népeit felrázta. Egyetlen reményünk, hogy a „kicsik" ezermillióinak józansága és tisztesség-érzete — a világ legnagyobb hatalma — józan és tisztességes megoldásra kényszeríti a „nagyokat".

p. h. gy.

Az IDŐ Sodrában

Üdvös szivárgás

SAMUEL MARSAK, a szovjet irodalom hetven éves egyik veteránja, akinek pályája visszanyúlik a cári Oroszországba, az angol költészet egyik kitűnő ismerője és tolmácsa. Fiatal korában egy darabig a londoni Műegyetemnek volt a hallgatója. Lefordította Shakespeare szonettjeit; az angol bölcsődalok, gyermekversek, Burns, Blake, Wordsworth, Kipling, Yeats és a „badar versek" az ő nyelvén szólaltak meg oroszul. Marsak 1957 utolsó napján levelet intézett a Manchester Guardian szerkesztőjéhez, amelyben felpanaszolja, hogy az angol hatóságok az 1956 őszi „események" után elsorvasztották az angol-szovjet kulturális kapcsolatokat s így elmaradt egész sor kölcsönös művészlátogatás, vendégszereplés, kiállítás, amelyet az 1955-ös genfi államfői találkozó után terveztek. Marsak különösen az oroszországi angol filmfesztiválnak, a Sadler's Wells balett-társulat látogatásának s az angol képtárlatnak az elmaradását fájlalja. A Manchester Guardian egész terjedelmében közölte a nyílt levelet, majd ugyanabban a számban szó szerint a következő vezércikkel válaszolt:

Múlik az idő s tizenhárom hónappal Magyarország leverése után a legtöbben egyetértenek, hogy ismét jó lenne a szovjet és brit állampolgárok cserelátogatása. Nem volna ínyünkre való látvány Szerov generális, szívesen látnánk azonban szovjet mérnököket és muzsikusokat. Csakhogy ennek a cserének még vannak akadályai. Samuel Marsak levele utal rá, hogy egynémelyiket nehéz elhárítani az útból, de érdemes lenne elmozdításukon igyekezni. Néhány panasza közvetlenül összefügg azzal, amit Marsak „a múlt őszi tragikus események"-nek mond. Értsd: Magyarország dolgával. Az általa felsorolt valamennyi lemondás Anglia mély felindulását fejezte ki röviddel az „esemény" után. Üdvös lenne, ha olyan emberek, mint Marsak, magukban elismernék — persze a nagy nyilvánosság előtt nem tehetik meg —, hogy az angolok érzületét Magyarország felett nem korbácsolták fel csak úgy alkalomszerűen. Mélységes és önkéntes visszaborzadás volt az a szovjet kormány tetteitől. Noha közülünk kevesen hajlottak rá, hogy az orosz népet hibáztassák, még kevesebbnek volt kedve olyan látogatáshoz, amely — tekintettel a szovjet berendezésre — bizonyos fokú együttműködéssel járt volna köztük s a szovjet kormány között. Marsak szerint fokozottabb kulturális csere előmozdítaná „a politikai légkörben támadt nehézségek kiküszöbölését". A dolog ezúttal éppen fordítva áll. Rendes körülmények közt lehetőleg nem hagyjuk háborgatni érintkezésünket a szovjet művészekkel, tudósokkal s átlag oroszokkal a politika ellentétei által. De ez csak addig áll, amíg az ellentétek nem öltenek testet felháborodásra indító tettekben. Ilyen esetekben a szakadék egy darabig áthidalhatatlan.

Jellemző módon Marsak úgy látszik nem tudja, miképp történtek a lemondások, amelyekre panaszkodik. Levelében utal rá, hogy valamiféle központi hatóság szállt szembe a tervezett látogatásokkal. Nem így van a dolog. A filmgyártás lemondta a tervbe vett filmünnepségeket, a Sadler's Wells balett-társulat elhatározta, hogy nem megy Moszkvába, egyes városok, fesztivál társaságok, művészeti szervezők pedig jónak látták abbahagyni az előkészületeket. Marsak számára talán hihetetlen, hogy önkéntes volt valamennyi elhatározás, pedig az volt, ha persze egyik-másik említett testület döntés előtt talán kikérte is a kormány véleményét. Számos szovjet elmében őszinte félreértés uralkodik arról, hogy miképp működik az angol nevelés, művészeti és tudományos élet. Egyszerűen nem tudják elhinni, hogy annyi mindent — helyesen vagy helytelenül — magánkezdeményezésnek engedünk át. Jellemző példa volt erre a moszkvai Művész Színház igazgatójának minapi látogatása. Az igazgató elmondta lapunk londoni munkatársának: egyáltalában nem tudja belátni, miért nem bocsátanak megfelelő színházat esetleg idelátogató társulatának a rendelkezésére. Bár az igazgató nagyon barátságos volt, más oroszok már esetleg azt képzelik: ha nem tudnak tüstént színházat rendelkezésükre bocsátani vagy nyélbeütni egy művészkörutat, az kizárólag a huzódozó kormány hibája. Marsak és barátai feladhatnának az efféle gondolatokkal, noha az elütő orosz rendszerben szerzett tapasztalataik kétségtelenül inkább megerősítik! Így aztán belátnák, hogy amikor több magánlátogatást kívánunk és talán kevesebb nagydobra vert afféle cseréket, amelyeket nyomban ki lehet aknázni nemzeti dicsőségre, nem akarjuk még szűkebb mederbe szorítani a mostani keskeny, de üdvös szivárgást. Egyszerűen a meggyőződésünk szerinti legjobb utat javasoljuk valamelyes igazi megértés felé; követjük nemzeti hajlamunkat, ez pedig — Hruscsov úr a megmondhatója — igen egészséges dolog.

George Kennan

az oxfordi egyetem meghívására a nyáron Angliába érkezett. November-december folyamán hat előadást tartott a BBC-ben. Előadásai számunkra rendkívül jelentősek, ugyanis ő fogalmazta meg először összefüggően a magyar forradalom világpolitikai tanulságait.

Kennan az Egyesült Államok volt moszkvai követe s Truman külpolitikai tanácsadója volt. Az utóbbi években visszavonult, jelenleg a princetoni egyetem történelemprofesszora, a politikának csupán „outsider"-e. Kennan nem kínál kész recepteket, analiziseinek éppen az ad erőt, hogy a tudományos mélység, politikai rutin és a legjobb amerikai hagyományokat feltámasztó friss liberális szemlélet formálja gondolatait.

A bevezető előadások a Szovjetunióban végbement változásoknak és a szovjet politikai gondolkozásnak analizisét adták. Folytatásképp a „Foreign Affairs"-ben „X" jelzéssel 1947-ben közzétett cikkének, 1947-ben Kennan a Szovjetuniót Thomas Mann „A Buddenbrook-ház"-ból vett analógiával jellemezte. A Buddenbrookok látszólagos ragyogása mögött ugyanis már ott volt a bomlás előrevetett árnyéka. Ugyanígy Kennan a hatalom csúcsára jutott sztalini Oroszországot is múlandónak látta. Bár 1947-ben sem hitte, hogy a Szovjetunió világháborúra tör, a terjeszkedő monolitikus hatalommal szemben a fennálló status quo védelmét ajánlotta. Azóta a Szovjetunióban gyors gazdasági fejlődés ment végbe, de egyre mélyülő politikai válság árán. Válságba jutott a vezetők együttműködése és a vezető réteg belső marakodása mögött az uralmon lévők és a nép növekvő ellentétét találjuk. Kennan nem hisz abban, hogy ez a válság teljes kulturális és politikai szabadság létrejötte nélkül feloldható. Azt tanácsolja, hogy az oroszokat szavukon kell fogni. Nem hisz abban, hogy minden szovjet javaslat csak „propaganda". Mint a kommunizmus kiváló ismerője, tudja, hogy a propaganda mögött egy szellemileg korrumpálódott mentalitás rejtőzik, amely többnyire képtelen már különválasztani az igazságot saját önkéntes állításaitól. Az egyedül lehetséges magatartás: tárgyalni, kipróbálni a szovjet javaslatok realitását és ezzel kikényszeríteni, hogy a valóság talaján maradjanak. Kennan bírálja a NATO agyonformulázó módszereit és nem hisz abban sem, hogy az ENSZ olyan ellentmondások megoldására való, amelyek régebbiek az ENSZ-nél és létrejöttét is meghatározták. Kennan szeme előtt egy új Európa képe lebeg, a tömbpolitika helyett visszatérés a kétoldali kapcsolatokhoz.

Az európai problémák rendezésének kulcsa szerinte a német kérdés megoldása. „Elvileg sokkal kívánatosabbnak tűnik — írja —, hogy ha a szovjet csapatok elhagyják Közép- és Kelet-Európát, mintha miközben ottmaradnak, egy új német hadsereg létesül a Szovjet jelenlétének ellensúlyozására." Kennan nem hisz abban sem, hogy a nyugati világ védelme a kontinensen dől el, óva int az elsietett lépésektől, amelyek elzárhatják a megegyezés útját. Számára nyilvánvaló, hogy a szovjet csapatok addig semmiképp sem hagyják el Kelet-Németországot, ameddig Németország nyugati felén idegen csapatok állomásoznak. Ennek ellenére nem egyszerű semlegesítést ajánl; a konkrét megoldások kiválasztása s megformulázása, érvelése szerint, a politika technikusainak feladata. Kennant nem a Szovjetunió iránti bizalom vezérli, amikor tárgyalásokat ajánl, hanem az a felismerés, hogy egy esetleges tárgyalás kudarcának kockázata még mindig kisebb kockázat, mint a világháborúé. Másrészt bízik abban — tegyük hozzá, nem alaptalanul —, hogy a szovjet belpolitika eseményeit is lehetne befolyásolni ügyes nyugati külpolitikával.

A jelenlegi lengyel helyzetről azt írja, hogy az se hús, se hal. Lengyelország sem szovjet domínium a szó régi értelmében, sem szabad ország, vagyis átmenet, amely magában rejti egy későbbi robbanás lehetőségét. A kelet-európai problémák rendezésének kulcsa a szovjet csapatok kivonulása, s okosan visszafordítja a szovjet formulát: „Ha ezek a népek valóban szocializmust akarnak, ám legyen szocializmus, de mindenképp ők maguk döntsenek ebben." A Sputnik jelentőségét szerinte túlbecsülik, a NATO erejét az egyes tagállamok erejében látja s javaslatainak lényege: a második világháború utáni status quo kétoldali feloldása. Ezzel tulajdonképpen a magyar forradalomból adódó igazi tanulság egyetemes megértéséhez jut el. Hiszen a magyar forradalom nem egyszerűen a szovjet megszállás és következményei ellen irányult, hanem egy világhelyzet ellen, amely ezt a megszállást lehetővé teszi. A pesti nép az 1956 október 23-i tüntetésen, áthaladva a Margit-hídon és végig a pesti Dunaparton, mámorosan kiabálta: „Minden ország katonája menjen saját hazájába." Az okos általánosító megfogalmazást akkor a kényszerű óvatosság szülte. És a pesti humor egyik keserű tréfája volt, hogy a Nemzeti Színház előtt egy felfordított villamos hátára angolul felírta valaki: „Ruszki go home." A magyar forradalomnak éppen az a tragédiája, hogy egy kisnép egyedül akarta megváltoztatni a mai anakronisztikus világhelyzetet. Csakhogy ez a status quo az igazságtalan II. világháború utáni „békén" nyugszik, amelyet valójában sohasem kötöttek meg, de amelyet az erők egyensúlya, a félelem és megszokás szentesített. *(— i —)*

Az Aragonék

irányítása alatt álló CNE „írószövetség" 1956-os decemberi könyvnapját elfújta a magyar forradalom orkánja. A baloldali nemsztalinista írók olyan nagyszámú csoportja fordított akkoriban hátat- és tollhegyet a szovjet beavatkozókkal szolidáris Aragonnak, hogy a rendezőség jobbnak látta egyszerűen lefújni az egész parádét.

Egy éves kemény munkával igyekeztek Aragonék kiköszörülni a csorbát. Mégpedig nem fenőkővel, hanem hájjal, amellyel végigkenegettek minden valamirevaló, sőt semmirevaló polgári írócskát, akiről remélték, hajlandó lesz kitenni kötetét e nyugatinak álcázott, de valójában keleti bazár kirakatába. A kenegetés nemcsak a „Les Lettres Françaises" hasábjain folyt superlativusok sűrű alkalmazásával, hanem szabályos háziagitációban is kifejezést nyert. És amint sejteni lehetett, minden párizsi és Párizs környéki pártsejt megkapta az ordrét: Verbuváljatok közönséget, elvtársak!

A kötelező hagyománynak számító szakállas védnök — mint az „Express" nem minden gúny nélkül jegyezte meg — ezúttal nem Marx volt, hanem Musset, akit ebbeli tevékenységében Baudelaire szakálltalan portréja támogatott. Népség, katonaság is került a Téli Sportcsarnok nagy hangárjába, ha nem is oly bőven, mint az előző években. Volt egypár pártonkívüli színész és színésznő, sőt néhány polgári író is, az egy éves agitáció eredményeképpen. És készen álltak a nagy garral behirdetett attrakciók: Cocteau, Picasso, a Goncourt-díjas Vaillant, Yves Montand, Claude Roy. Nekik kellett adniok a fényt.

Sajnos, rövidzárlat következett be. Cocteau az utolsó percben lemondott, s egy kupléénekes ugrott be helyette könyveket dedikálni. Picasso absztrahálta magát. Yves Montand be- és otthonrekedt. Roger Vailland-nak eszébe jutott, hogy a könyvnap egybeesik a részezonnal és elsiklott. Nem futottak még: Vercors, a CNE díszelnöke, akinek épp aznap jelent meg harmadfélszáz oldalas baedekerje a kommunistákkal való társutazás viszontagságairól; Claude Roy, aki inkább a börtönben ülő Déry mellett állt ki a Lenin-díjas Aragonnal szemben; Tristan Tzara és régi nagy derbik egyéb győztesei.

A világítást — egyéb nem maradván hátra — Aragonnak és az elmaradhatatlan Elsa Triolet-nak kellett szolgáltatnia a pártirodalom három testőrének kíséretében, akik természetesen négyen vannak: a Magyarországon is sok honoráriumot látott Wurmser, a stílus nélkül való Stil, Kanapa, akit acsarkodó cikkei miatt a párizsi magyar diákok méltán neveznek vadkan-apának és Garaudy, Révai József legjobb francia tanítványa.

Ha minden ily szépen fejlődik tovább, Aragonék jövőre elmondhatják az ismert francia szólásmondás szavaival: Enfin seuls! — Végre egyedül!

A tokba bújt ember

A tokba bújt ember típusával ki ne találkozott volna? — jó ismerős ő az irodalomból, de méginkább a köznapokból. A tokba bújt ember — Csehov egyik kisregényében — holt nyelv tanára, egy kicsikét maga is holt ember; az embertelen megkötések, felső utasítgatások megnyomorított áldozata. Tokba rejti magát, mert annyira irtózik a valóságtól, nehogy megérintse a való élet levegője. Ő nyáron is kalucsnit visel és esernyőt hord magával, óráját, zsebkését, esernyőjét is tokban őrzi és fülében állandóan ott a vatta, hogy megszűrje a valóságnak minden hangját-zaját. A gondolatait is, mintha tokban őrizné... rettegésben él s ezért jó szolga. Termőtalaja: a totalitarianizmus. Csehovnak a cári Oroszország produkálta, napjainknak a hitlerista és sztalinista diktatúrák. A világ szerencsésebbik felében — amelyet megkímélt a sors a diktatúráktól — csaknem ismeretlen ember-féle ő. Ha megjelenik, nem nevetik és nem sajnálják, s meg sem vetik, mert meg sem értik. Úgy bámulják, mint a botanikus kertekben valamiféle ismeretlen fantasztikus keleti növényt, vagy eddig még sosem látott állatcsodát.

Már Horthy Miklós Magyarországa jó humusza volt e típusnak és Rákosi Mátyás iskolákat alapított az ország még épszemű népének futószalagon való tokba-bujtatására.

Az októberi magyar forradalom szelét még a tokba bújtak egy része is megérezte; ha másban nem, hát abban, hogy gyökerük talaját vesztette. Kétségbeesetten himbálódtak a viharban. Egy részük elhagyta az országot és Nyugatra menekült. Az élet örök törvénye szerint ők is újra virágot hajtani akarnak, de észre kell venniök, hogy azokban az országokban, ahol él még a demokrácia s az emberi szabadság eszméje, Angliában, Franciaországban, a Skandináv-országokban, lényüknek megfelelő földre nem találnak.

A tokba bújt ember nem akarja tudomásul venni a körülötte megváltozott világot. A francia üzemtulajdonos például értelmetlenül bámul munkására, amikor az tört franciasággal ezt dadogja: „Uram, a tőkés termelés a munkásság minden vágya és reménye! Beszéljen nekem csak mégegyszer valaki a közös termelés és az egyéni kisajátítás elvéről! Uram, megfeszítve dolgozom, hogy ezzel is csapást mérjek a kommunistákra!" Az angol egyetem tanulmányi osztályvezetője nem érti, amikor egyik menekült diákja így szól beszélgetés közben egy menekült diáktársáról: „Óh, X. kiváló ember, Pesten is nagyon szerették és jó tanuló volt, — igaz, hogy sokan azt mondták, hogy a nagybátyja párttitkár volt a Földművelésügyi Minisztériumban s ő „nyomta", dehát ugye, az emberek össze-vissza beszélnek..."

A tokba bújt ember semmit sem tanult, nem is teheti, hisz állandóan csak önmagát ismétli. Ugyanazt csinálja ma itt, amit Rákosi alatt Magyarországon — csak ellenkező előjellel. Mikor jön el számukra a mesebeli tündér, vagy a bűvös lovag, hogy megváltsa őket és megszabadítsa elméjüket és szemüket ettől a borzalmas buroktól...? *(n. gy.)*

Az „Éneklő Magyarország" apostola

(Folytatás az előző oldalról.)

iskola mind a nyolc osztályát felölelő, kiállításában is artisztikus, páratlan énekes tankönyv-sorozatot egy esztendei használat után zuzdába küldték. A békéstarhosi tanyai paraszt zenei szakiskolát — pedig ez aztán Kodály mester igazi szívügye volt —, amikor sokmilliós költséggel végre a pusztai koncertterem is elkészült — szétzavarták. És szétrúgták — máról holnapra — az egyetlen valóban művészit produkáló létesítményt, a Honvéd Művészegyüttes nagyszerű férfikarát. A példátlan zenei országpusztításban senkit sem téveszt meg az a kirakatpolitika, amit a „hivatásos" együttesek attrakciója van hivatva világgá kürtölni. Kemény szóval bírálva maga Kodály volt kénytelen írásban leszögezni, hogy: „Az Állami Népi Együttes romlott népdalt énekel"! A kommunista kultúrstatisztika szívesen zsonglőrködik a létesítmények adataival, de mélyen hallgat a sorozatos megszüntetésekről és sohasem beszél érdemben az országos zenei színvonalról. A rombolás szomorú képéhez hozzátartozik a más egyéb-hez nem értő neofita szolfézs-zsonglőrök mérhetetlen kártevése, akik Kodály helyes elvei túlhajtásával, a zenei műveltség alapját, a zenei írás-olvasást jelentő szolfézst — akárcsak a népzenét — gyötrelmes, öncélú tudománnyá fújják fel.

A páratlan országrontást és a fenyegető sötétséget Kodály Zoltán bizonyára nagyon jól látja. Ezt a rendszer görögtüzes országos Kodály-ünnepsége nem tudja elkendőzni. Valószínű, van idő, amikor a kor reprezentáns mestere — akinek a rendszer külsőleg megad minden dekorumot: az érdemrendeket, a Kossuth-díjakat és egyéb címeket, de akitől hamar elvette a Magyar Tudományos Akadémia elnöki méltóságát — nem leli honját a hazában. A kommunizmusnak azonban igen nagy szüksége van a nyilvánvaló és igen sokszor kellemetlenül ható ellentétek mellett is Kodály presztizsére, mint ahogyan Bartók világraszóló óriási népszerűségét is igyekszik kamatoztatni. Ezekben a döbbenetes időkben, amikor sokak előtt felrémlik újra a nemzethalál víziója, nyilvánvaló, mennyire jól ítélte meg Bartók „egyetlen" barátját, amikor úgy jellemezte, mint aki rendíthetetlen hittel bízik „népének építő erejében és jövőjében". A tragikus magyar élet minden eddigit felülmúló kommunista terrorjának egyre fokozódó nyomása ellenére, Kodály valóban bámulatos energiával folytatja a munkát. Nyelvvédő előadásokat tart, két- és háromszólamú énekgyakorlatokat ír „jobb jövőnk — jobb zenészeinek". Több mint szimbolikus jelentőségű a „szent öreg", Virág Benedek időszerű „Békességóhajtás" költeményeinek vegyeskari intése és amikor az ámokfutókat ez nem téríti észre, félrevert harangként kondul a „Zrínyi szózata" hatalmas riadója: Ne bántsd a magyart!

Lukács György és akik nem kellenek neki...

Amikor Lukács György hazatérhetett a romániai deportációból Budapestre, a szellem szabadságának híveiben az öröm és az aggodalom érzései keveredtek. Azok is, akik sok mindenben, vagy egyáltalán nem értettek egyet Lukács nézeteivel, örültek a puszta ténynek, hogy az idős tudós mégsem hazájától távol, szovjet szuronyok szigorú őrizete alatt tengeti életét, s legalább magyar földön, a saját lakásában élhet, dolgozhat. De minthogy Lukácsot a Nagy Imre csoporttal együtt hurcolták el, s minthogy e csoport tagjai közül — a nőket és a gyerekeket is beleértve — ő volt az egyetlen, akit hazaengedtek, joggal ébredt a gondolkodó emberekben az az aggodalom, vajon ezt a kivételezést csupán európai tekintélyének köszönhette-e, s nem kellett-e érte megalkudnia a magyarországi sztalinistákkal?

Az azóta bekövetkezett események éppoly kevéssé igazolták az örömöt, mint az aggodalmat. Kiderült, hogy a hazatérés ténye egyáltalán nem biztosítja Lukács számára az alkotó munka lehetőségeit, a nyugodt légkört. És — ezzel szoros összefüggésben — kiderült az is, hogy a marxista esztétika Galileije mindeddig nem volt hajlandó tudományos működése legértékesebb eredményeinek s politikai pályafutása legbátrabb tettének megtagadására.

A német „testvérpárt" rákezdi

Közvetlenül Lukács hazatérése előtt Kádár János nyilatkozatot adott a sajtónak s ebben, elismerve a tudós érdemeit, kijelentette: a baj mindössze az volt, hogy Lukács beavatkozott a politikába, ami nem az ő működési területe s amihez nemigen ért. Ez a nyilatkozat támogatni látszott egy olyan feltevést, amely szerint Kádárék nem fognak hűségnyilatkozatot vagy akárcsak önkritikát is követelni Lukácstól s megelégednek annyival, ha visszavonul minden politikai szerepléstől. Bizonyos időn át ezt látszott igazolni az is, hogy Lukács valóban tartózkodott minden közszerepléstől s egyetlen nyilvános megjelenése, amelyről a budapesti sajtóból értesülni lehetett, a Heltai Jenő temetésén való részvétel volt. Ez az idilli helyzet — hiszen a mai Magyarországon már az is idillnek számít, ha egy hetven éven felüli tudóst békében hagynak — nem tartott sokáig.

A támadás a keletnémet „testvérpárt" részéről indult el. Pontosabban: a kelet-németországi sztalinisták már a magyar forradalom óta ismételten élesen bírálták Lukács tevékenységét, sőt a letartóztatott Harrich professzor ellen az egyik legfőbb vád éppen az volt, hogy kapcsolatot tartott fenn Lukács magyarországi híveivel. De ezekről a német támadásokról a kádárista sajtó hónapokon át nem vett tudomást.

Novemberben hirtelen változás következett be. Az Élet és Irodalom november 15-i száma részletesen ismertette Alexander Abusch-nak, az NDK művelődésügyi államtitkárának a Német Szocialista Egységpárt kulturális konferenciáján elhangzott előadói beszédét. Abusch ebben a beszédben egyebek közt kijelentette: *„Egyes német írók Lukács Györgynek hittek, akinek széltében-hosszában terjesztett tavalyi előadása lekicsinyelni próbálta azt a szerepet, amit a Szovjetunió példája és segítsége a népi demokráciákban betölt... Visszautasítjuk Lukácsnak ezt az elméletét és a hozzá hasonlókat, mert ezek is, bár egy harmadikutas megoldás illúzióját táplálták, ténylegesen ellenségeinknek használtak és hozzájárultak annak a véres tragédiának előkészítéséhez, amely az elmúlt ősszel Magyarországon a magyar munkás-paraszt hatalomra zúdult."*

Hamarosan kiderült, hogy nem valami véletlenszerű idézésről, vagy egyszerű szövegátvételről van szó: alig két héttel később, a budapesti József Attila emlékünnepség során az ünnepi szónok, Marosán György nemcsak József Attilának a kommunista pártból való kizárását minősítette hazugságnak (nota bene: a párt az elmúlt tizenkét év során legalább huszonnégyszer hivatalosan elismerte a kizárás tényét és nyilvánosan meaculpázott emiatt), hanem a költő öngyilkosságának évfordulóját arra is felhasználta, hogy Lukács Györgybe is beletiporjon. *„Nem igaz* — jelentette ki Marosán —, *hogy József Attila partizánja volt a pártnak és a munkásmozgalomnak és nem igaz, hogy külön utakat és jogokat követelt — ahogy Lukács György állította róla. Élete nagy vágya volt, hogy mint a párt egyszerű sorkatonája harcoljon."*

Lukács György belekeverése az emlékbeszédbe s az immár tíz esztendős partizánvita feleleventése teljesen nyilvánvalóvá tette, hogy itt a treuga dei felrúgásáról s egy tudatos, központilag szervezett kampány megindításáról van szó Lukács György ellen. S ha efelől még bárkinek is kétségei maradtak volna, most azokat végképp eloszlathatja a párt ideológiai folyóiratának, a Társadalmi Szemlének legújabb (1957 november-decemberi) száma, amely Szigeti Józsefnek, a művelődésügyi miniszter első helyettesének huszonöt oldalas cikkét közli „Még egyszer a Lukács-kérdésről" címmel.

Az önkritika önkritikájának önkritikája

A hosszúra sikerült cikk legjogosultabbnak tűnő része egyébként maga a cím, amely nyilván arra kíván utalni, hogy Szigeti egyáltalán nem először nyilatkozik a Lukács-kérdésről. Eléggé ismeretes tény, hogy 1945 után, amikor Lukács György a kommunista kultúrpolitika előretolt exponense volt, Szigeti a leghűségesebb Lukács-tanítványnak számított. Amikor az 1948—50-es vita során a párt hivatalosan megbélyegezte Lukács nézeteit, az ifjú tanítvány egyik napról a másikra megfordította a köpönyegét s — bár senki sem kérte erre — látványos önkritikát gyakorolt, még hozzá úgy, hogy hirtelen több hibát vélt felfedezni egykori mesterében, mint amennyit a hivatalos pártkritika a terhére rótt. 1956-ban új szelek fujdogáltak: a Petőfi Kör június 15-i filozófiai vitájában felállt egy bizonyos Szigeti József, aki véletlenül azonos volt az előbb említett Szigeti Józsefekkel és megindult hangon önkritikát gyakorolt korábbi önkritikáia miatt, a legteljesebb tanítványi hűségről és alázatról biztosítva a Mestert.

Lehet-e csodálkozni ezekután azon, hogy legújabb megnyilvánulása a Lukács-kérdésben ugyancsak önkritikával kezdődik? *„E sorok írója* — kezdi most Szigeti József — *éppen a Blum-tézisek keltette benyomás alapján pozitív reményeket fűzött Lukács szerepléséhez, amelynek akkor hangot is adott. Önkritikusan meg kell mondanom, hogy ezzel — mint a későbbi események megmutatták — objektíve a revizionizmus malmára hajtottam a vizet. Mert Lukács, sajnos, nagyon hamar rácáfolt ezekre a reményekre."*

Lukács György tehát nem változtatta be Szigeti József pozitív reményeit. Lukács György becsapta, megtévesztette, elárulta szegény, szerencsétlen, naiv Szigeti Józsefet. Nyilván ezért folyik most sajtóhadjárat a némaságra kényszerített Lukács ellen és ezért miniszterhelyettes szegény Szigeti. És nyilván ezért kell Szigetinek még egyszer szót emelnie a Lukács-kérdésben. „Még egyszer" — ígéri a szerző s az olvasó merengve kérdi: vajon — még hányszor?...

Mi a legfőbb „baj"?

A szürke betűtengerből a vádak olyan tömkelege harsog Lukács György felé, amely már-már egy Rajk-féle vádirat legszebb bekezdéseivel kél versenyre. Csak úgy „találomra" idézünk egy marokravalót: *„Lényegében nacionalista álláspontra helyezkedett", „ha volt az antifasiszta harcnak és e harc távlatának teljesen kidolgozott opportunista elmélete a kommunista munkásmozgalomban, akkor Lukács György elmélete volt az", „Lukács kapituláns elmélete demobilizál, általános demokratikus illúziókkal szereli le a munkásosztály éberségét, harci lendületét, készségét, hogy a szocializmust megvalósítsa", „Lukács vissza akarja fogni, vissza akarja tartani a fejlődést", „behódol a nem proletár, polgári és kispolgári érdekek előtt", „visszariad a szocializmustól, a proletariátus diktatúrájától", „mi más ez, mint revizionizmus, opportunizmus, likvidátorság, a munkásosztály szocialista elsőszülöttségi jogának eladása a demokrácia egy tál lencséjéért?!"* stb.

A dühödt átkozódásból meglehetősen nehéz kihámozni a fővádat, vagy a fővádakat, pontosabban: mi az, ami Lukács tevékenységében és magatartásában *a legjobban fáj* a hatalmon lévőknek és — persze — gazdáiknak. A választ nem is lehet egy szóban, vagy egy mondatban megadni: bonyolultabb és összetettebb, mint maga a kérdésfeltevés.

Mindenekelőtt természetesen Lukács György forradalom előtti és forradalom alatti szerepléséről van szó. Szigeti nem fukarkodik az elmarasztalással, kezdve Lukács Petőfi-köri felszólalásán, egészen a forradalom napjaiig, amikor Lukács *„egyike volt azoknak, akik a leghatározottabban követelték az MDP feloszlatását s új párt szervezését egyéni tagfelvétellel, ami az ellenforradalom viharában egyenlő volt a teljes likvidátorsággal, s aminek megvalósulása a későbbiek során komoly politikai nehézségeket okozott az ellenforradalom leküzdésében".*

Szigeti felrója Lukácsnak, hogy *„az ellenforradalmat forradalomnak tekinti"*, hogy *„az osztályárulás útjára jutott revizionistáknak az álláspontjához csatlakozott"*, hogy *„október 31-én az Egyetemi Ifjúság című lapnak adott nyilatkozatában a 'legmelegebben üdvözli a demokráciát, amelyben kibontakozhatnak a magyar világ tradíciói', felszólít 'a szörnyűséges sztalini esztendők' néhány vívmányának, 'a 45-ös földosztásnak és a gyárak államosításának' megőrzésére, de a termelőszövetkezetek védelme helyett, az ellenük indított általános támadás kezdetén, időszerűnek látja hangsúlyozni a 'csupán agitációs nyomásra összeállott termelőszövetkezetek helytelenségét'."*

De még ez a közepes kis pártideológus is érzi, hogy mindezek a vádak nem túlságosan meggyőzőek: elvégre kiderül, hogy Lukács igenis állást foglalt a földreform és a gyárállamosítások *mellett* s azt még a legorthodoxabb marxista-leninisták sem vehetik zokon, ha valaki a *„csupán agitációs nyomásra összeállott"* termelőszövetkezeteket helytelennek tartja.

A másodfokú rehabilitálás

Mindemellett azonban másról is, többről is szó van. A Szigeti-cikk gerincét (természetesen a cikkről és nem a szerzőről szólunk, akinek gerincét még átvitt értelemben sem lehet emlegetni), a cikk középső és legnagyobb részét régi és elöregedett viták feleleventése foglalja el. Lukács úgynevezett Blum-tézisei, amelyekben a szektariánus pártpolitikával szemben egy valamivel kevésbé szektariánus vonalat ajánlott az illegális kommunistáknak, Lukács 46—47-es cikkei és tanulmányai, amelyekben egy nem szovjet másolású szocialista megoldást próbált keresni, s ezzel együtt, ehhez kapcsolódva a 48—50-es Lukács-vita aprólékos újrakerődzése: erre pocsékolja a legtöbb tintát Szigeti dolgozata. A régi ügyek felmelegítésének nagyon is határozott célja van: *még hozzá azoknak a rehabilitálása, akikkel Lukács valaha vitában állott, akik Lukácsot annak idején hatalmi eszközökkel sorra visszavonulni kényszerítették, s akiknek a tekintélyét az 53—56-os esztendők mégis semmivé zilálták.*

Kikről van szó? Egészen pontosan: Sztalinról, Zsdanovról és Révairól. Szigeti cikke nem egyéb, mint egy másodfokú rehabilitációs kísérlet: miután az áldozatokat az elmúlt években többé-kevésbé rehabilitálták, most — a magyar események után — sor kerül a bűnösök rehabilitációjára is, annak bebizonyítására, hogy mégis csak a keménykezűeknek, a megnemalkuvóknak volt igazuk. A lóláb nem egyszerűen kilátszik, hanem szinte kirúgdalódzik is a sorok közül: ezt a házifeladatot Révai József rendelte meg egy nagy, általános ideológiai ellentámadás részeként.

De még árulkodóbbak a cikk egyes megfogalmazásai és „meghajlásai". Lukács egyik legfőbb bűne, hogy *„tekintélyével hozzájárult a sztalinizmus tudománytalan fogalmának . terjedéséhez"*. (Pontosan az a vád, amit Révai emelt a „Nagy Imre—Losonczy-féle revizionistákkal" szemben emlékezetes tavaszi cikkében.) Aztán mély meghajlás a lángeszű Révai előtt: *„Így válik (Lukács) a harmadik út antimarxista gondolatának sajátos képviselőjévé, mint ezt Révai elvtárs már az 1949—1950-es Lukács-vitában helyesen megállapította."* Aztán egy még nagyobb meghajlás az egyre lángeszűbbé váló Révai előtt, amiből az is kiderül, hogy Zsdanov legjobb magyar tanítványához képest még Sztalin legjobb magyar tanítványa, Rákosi Mátyás is puhány opportunista volt: *„A régi pártvezetés ideológiai kompromisszumainak egyike, hogy beérte ezzel az önbírálattal (Lukács 1950-es önbírálatáról van szó), annak ellenére, hogy Révai cikkében a valóságos politikai hibát félreérthetetlenül meghatározta."*

Mindez természetesen nemcsak Révai neo-reneszánsza, hanem az új-sztalinista törekvések nemzetközi feléledésének félreismerhetetlen jele is: teljességgel elképzelhetetlen, hogy a Lukács elleni koncentrált kampány moszkvai hozzájárulás, vagy még inkább moszkvai utasítás nélkül indult volna meg. A Lukácsnak leginkább felrótt téveszmék között előkelő helyet foglal el az, hogy nem hangsúlyozza eléggé a szocializmus és a kapitalizmus közötti ellentéteket, a burzsoázia és a proletariátus közötti osztályharcot és lényegében túlságosan komolyan veszi a két rendszer békés együttélésének lehetőségét. Mindez pontosan összevág a legújabb moszkvai nyilatkozattal és személy szerint Szuszlov fokozott előtérbekerülésével a Kreml politikai és ideológiai életében. Igen jellemző Szigeti cikkének egyik megfogalmazása, amelyik tulajdonképpen még a XX. kongresszust is elmarasztalja: *„Amikor Lukács a koegzisztenciát állítja a munkásosztály stratégiájának középpontjába* — írja dolgozata végefelé —, *mindent ennek rendelve alá, megfeledkezve a szocializmus és a kapitalizmus ellentétéről, amely a XX. kongresszust követő imperialista támadások nyomán ismét kiélesedett, s amely a szocialista államok egymásközti kapcsolatainak erősítését indokolta volna, tulajdonképpen elméleti megokolását adja ennek a felfogásnak* (annak ugyanis, hogy az úgynevezett öt alapelvet, s így az egymás ügyeibe való be nem avatkozást a szocialista országok egymásközti viszonyában is alkalmazni kell), *akarja vagy nem akarja, teljesen mindegy."* A Lukács elleni megújult hadjárat tehát sokkal több ideológiai vitánál, marxisták-leninisták belvillongásánál: *a kardcsörtetők, a háborúra spekulálók, a legszélsőségesebb sztalinisták előtérbe nyomulását mutatja a szovjet politikában.*

Kéri P. Imre

Bolyongás közben

Írja: **Ignotus Pál**

„Nyugat"

Most ötven esztendeje megindult Budapesten egy folyóirat, melynek címe azóta egy fejezet magyar irodalomtörténet címe lett: a „Nyugat". A főszerkesztője Ignotus volt, az apám. Szerkesztői és főmunkatársai sorában kezdettől ott szerepeltek: Ady Endre, Fenyő Miksa, Osvát Ernő és (akkor még így jegyezte magát) Frölichné Kaffka Margit. Nemsokára feltűnt mellettük Babits Mihály neve, meg Móricz Zsigmondé. S nagyobbára még ő előttük jelentkezett a „nyugatos" szépírói gárda derékhada: Szomory, Füst Milán, Kosztolányi, Tóth Árpád, Szép Ernő, Juhász Gyula, Karinthy, Balázs Béla, majd Révész Béla, Tersánszky J. Jenő, Nagy Lajos, Nagy Zoltán, Nagy Endre... Azaz, hogy helyesbítek: Nagy Endre szépirodalmi munkái már csak a háború utáni Nyugatban jelentek meg. Krudy Gyulától időnként megjelent egy-egy novella, de ő is inkább a huszas években vált otthonossá a folyóirat hasábjain. A divatos színműírók közül e körhöz tartoztak Biró Lajos és Lengyel Menyhért; s mondhatnám félállással, mert Osvát csak nehezen barátkozott meg vele, Molnár Ferenc. A folyóirat vezető költőnői Kaffka Margit mellett Lányi Sarolta, Reichard Piroska és Lesznai Anna voltak. Emlékezetből olvasok névsort, bizonyára jelentős kihagyásokkal. A kritikusi gárdáról, bár csak futólag, megemlékeztem a „Látóhatár" legutóbbi számában; itt elég annyi, hogy Toldy Ferencükké a nyugatosok Schöpflin Aladárt tették meg.

Találatok és rögeszmék

A Nyugat szürke eminenciása tudvalevően Osvát Ernő volt. „Szürke" e vonatkozásban irástól való tartózkodást jelent; jelenti az írói indulat áttételét más írók műveinek megélésébe. Osvát a kéziratolvasás lángelméje volt, a betű gyógyíthatatlan részege, aki kusza macskakaparással éktelenített kulyanyelvekből (író akkor még alig használt írógépet!) és sajtóhibákkal ellepett vidéki lapok legalja szépirodalmából testvér lángelméket szeretett és tudott kiérezni. Egy-egy találata olykor beillett remekműnek; ami nem jelenti, hogy tévedhetetlen lett volna. Érzékeny, de bogaras elme volt. Gellért Oszkárt (akit, hála Freudnak, az imént, névsorolvasáskor kifelejtettem) ő nevezte ki nagy költővé, s igézete annyira átsugárzott még a nyugatosokat nyomon követő évjáratokra is, hogy a két háború közt felserdült nemzedék élite-je, bármilyen görcsösen igyekezett is függetleníteni ítéletét az apák és bátyák hagyatékától, maga is élő klaszszikusaink közé sorolta e tiszteletreméltó középszerűségünket.

Talán odasorolná még ma is, ha ettől maga Gellért Oszkár meg nem óvta volna: azzal, hogy megszűnt tiszteletreméltó lenni. A zsdanovista évek alatt tudvalevően ő volt az egyetlen a régi nyugatos nemzedékből maradt hivatalos nagyok közül, aki nemcsak belépett — ezt hol hányaveti fölénnyel, hol egy régi s még nyíltan fel nem számolt dogmának adózva többen megtették —, hanem amennyire már sipoló tüdejéből telt, versenyt zihált a fiatal bizantinusokkal s minden alkalmat megragadott arra, hogy felajánlkozzék a fennhéjázó új uraságnak. Lázas és szánalmas szolgalelkűségétől megundorodva, a mai fiatalság nyilván azt sem hiszi el, hogy valaha is költött egyetlen kinyomásra érdemes versszakot. Holott az igazság az, hogy egynéhány szép, meleg versszak évtizedenként csakugyan kitelt tőle. Az öreg és mellőzött forradalmárról közzétett egy megható verset még 1945-ben vagy 46-ban is. Amikor azonban a börtönben kezembe került az ötvenes évek elején megjelent válogatott verseskötete, az egykori szép strófák közül véletlenül sem akadtam egynek is nyomára. Mint az előszavából megtudtam, maga hagyta ki őket, mert nem voltak eléggé „optimisták".

Irodalom a vívóteremben

Osvát állandóan sercegő, feszültséges és fensőséges intellektus volt. Mint elmének, egyetlen gyengéje abból állt, aminek irodalomtörténeti nagyságát köszönhette: hogy imádott felfedezni. Ez az, ami gyermekessé tette. Ez az, ami egyéniségének irodalmi jelentőséget adott.

Annyira imádott felfedezni, hogy nem érte be elvetélt kortársak és karomfitogtató kölyökoroszlánok felkutatásával, még a szellem nyugdíjasai közé is felfedező útra indult s olykor gazdag zsákmánnyal tért vissza. A magyar politikai tanulmány- és memoár-irodalom gazdagítására felfedezte és megszólaltatta az öreg, akkor már nyugalomba vonult Halász Imrét, a Deák-nemzedék jeles publicistáját. Azok közül a szépírók közül, akiknek a Nyugat indulásakor már országos nevük volt, a folyóirat főszerkesztőjén kívül kettőt tartott érdemesnek arra, hogy főmunkatársul meghívja és szerepeltesse őket: Ambrus Zoltánt és Heltai Jenőt. Ez a választás rávallott ízlésére: a műgond, az irodalmi lelkiismeret erkölcsére. Osvát abban az eleganciában hitt, amelyet nem a csillogás teremt, hanem az arány. „A stílus: helytállás", írta.

Nyilván ez a szemlélete tette türelmetlenné az olyan villogó tehetséggel szemben, mint Bródy Sándor, aki a műgond hiányából virtust csinált. A forradalmasító, kissé zsurnalisztikus világiasság egyfelől — az ízlésnemesítő, kissé pedáns művességi eszmény másfelől: ez az ellentét bontotta meg az első világháború előtti években a modern magyar irodalom táborát. Ady két nagy barátja: az Ambrus-párti Osvát Ernő és a Bródy-párti Hatvany Lajos nem átallottak eszményeik védelmében kardpárbajt vívni. Ide fejlődött köztük a Barátságos disputa. De a „Nyugat" még ezt is kibírta.

(Folytatom.)

ACZÉL TAMÁS:

TIZENHÉTSZER

A-nival az irnokkal én Londonban ismerkedtem meg őszült
már odakint sárgás fény szűrődött be az ablakon
láttam én már ilyen fényt egyszer gyerekkoromban
Siófok és Küliti között váratlanul utolért a zápor
de a felhők mögül áttört a nap diadalmas gúnnyal
nagyanyám aki Nyitrán született babonásan azt mondta ilyenkor
hunyd be szemed kuporodj a földre várj türelemmel
s mondd el fennhangon tizenhétszer az isten nevét
A-ni intett nincs semmi baj jöjjek nyugodtan közelebb
közelebb léptem hát kissé elfogódottan bevallom
ekkor bemutatta a feleségét Thu-tu az asszony mosolygott
mint később megtudtam volt oka rá Horus már várta őket
s Amentet hegye mögül Hathor istennő figyelte lépteiket
az pedig Ta-urt szerint határozottan szerencsét jelent
ha már az embernek meg kell halnia legalább szerencséje legyen
ez közönséges okoskodás de egy vizilónak ez is dicséretére válik
most már csak arról volt szó amint A-ni megemlitette
hogy mielőtt Osiris szine elé járulhatnának tizenhét
kapun kell keresztülhaladniok tizenhét kapun
után bámulhattam mert A-ni hirtelen elnevette magát
a dolog roppant egyszerű az ember elkiáltja a nevét
s akkor felpattannak a kapuk tizenhétszer egymásután
semmi az egész biztosithat engem egy gyerek is megteszi
egyébként ha akarom kövessem őket bár ez kissé szokatlan
de feltehetően semmi baj nem származhat belőle
behunytam hát a szemem lekuporodtam a földre s vártam türelemmel
akkor hallottam hogy A-ni harsányan a nevét kiáltja
mire feleszméltem már el is tüntek mindketten az első
kapu mögött Ta-urt szemrehányóan nézett nekem meg
eszembe jutott egy név ahogy az anyám szólitott hajdan
amolyan titkos név volt ez kettőnké nem ismerte senki
magam sem tudom hogyan jutott eszembe sokezer éve
elfeledtem már ezt a nevet anyám meg szétporladt egy gödörben
elkiáltottam hát magamat s ime lassan nyikorogva
feltárult előttem a kapu az őr fejet hajtott tisztelettel
egész testemben reszkettem de nem volt mit tenni más
tizenhatszor egymásután elkiáltottam azt a nevet
amit anyámtól kaptam talán még kis pólyáskoromban
és nyiltak és csukódtak a kapuk s én mentem csak mentem előre
szürke derengés kisért mely később kissé világosabb lett
míg egyszerre ott álltam egy szépen berendezett szobában
köröskörül könyvek fóliánsok az iróasztalon egy mérleg
s mellette egy furcsa irógép különös apró jelekkel
az asztal mögött Osiris ült tudtam biztosan hogy ő az
A-ni meg Thu-tu már kissé hátrább álltak a falnál
velük már végzett az öreg gondoltam bár nem volt öreg az isten
ötven és hatvan között járhatott ahogy rápillantottam
még jobban elfogott a remegés Thu-tu mosolya sem használt
s A-ni cinkos kacsintása sem könnyü nekik túlestek rajta
ott kellett volna maradnom Londonban micsoda ostobaság
a Charing Crossnál láttam egy plakátot inkább moziban ülnék
Osiris ekkor felemelte fejét az egyik fóliánsból
pontosan olyan feje volt kerek és kopasz mint Helfer bácsinak
az Akácfa utca negyvenötből ahol tizenkét éves koromig laktam
szemben a csarnokkal csupa káposzta- meg sárgarépa-szagok közt
az mindenesetre feltünt nekem hogy kiváncsian tekint rám
ettől kissé megjött a bátorságom ha az isten
kiváncsi hát akkor nagyobb baj nem lehet Thu-tura néztem
de a helyén már csak egy mókust láttam mogyorót eszegetve
mint Mürzuschlagban ahová azért vittek mert étvágytalan voltam
nocsak mondta most Osiris halkan de igen határozottan
hát te ki vagy hogyan kerülsz ide honnan jöttél
s intett hogy foglaljak helyet egy karosszékben előtte
ez a hang nem volt ismerős sohasem hallottam ilyen hangot
a zengésében volt valami fájdalom s a fájdalmában valami zengő
kicsit hasonlitott a kocsikerék nyikorgásához is de
mégis egy tisztán billentett A gurult ki belőle csendesen
sokszor ültem már iróasztalok előtt ki tudja hányszor
kiváncsi nyugtalan ellenséges bátorító pillantások kereszttüzében
no fiam mi baj van tessék elvtárs nem tehetünk semmit uram
mindenkiben él a vágy hogy leüljön egy asztal elé
s elkezdjen beszélni egy életről mit kivüle senki sem ismer
erről a különös vállalkozásról amit az ember akarata ellenére
kezd el nem tehet róla aztán meg már hiába kapálódzik
kezébe nyomják a bizonyitványt érett tessék átlépni a küszöböt
eleinte csak szimatol a levegő tele van gőzölgő illatokkal
akác meg orgona meg szegfü meg fura erdei gombák
és csupa derüs lobogás az egész csupa sugárzó nappal
aztán egyre kevesebb az illat és egyre több a szag
semmi egyéb az egész mint vágyódás a szokottból a szokatlanba
s a szokatlanból meg vissza vissza a megszokott melegre
hát erről szeret beszélni az ember erről a vágyról
azaz inkább szeretne csak mert ugysem hallgatja senki
belefog nagy buzgalommal s öt perc mulva rájön hogy nem figyelnek
később már el sem kezdem hiszen tudom a folytatást
de most itt volt a nagy alkalom éreztem a gyomrom remegett
itt mindent el lehet mondani amit csak akarok az egészet
nálunk az ebédlőszekrény tetején volt egy zenélő Westminster-óra
apám füstöltheringet csak egy he'yen vásárolt mindig
a Teréz-templomtól nem messze a Rottersmann Tivadar cégnél
anyámnak fiatal korában udvarolt Polgár Géza főhadnagy
de tisztességtelen ajánlatot tett neki anyám különben sem szerette
minderről csak én tudok senki más egyszer erről is kell beszélni
ki vagyok hogyan kerültem ide honnan jöttem
a szentekről kiderült hogy gyilkosok s a gyilkosokról hogy szentek
tiz perccel ezelőtt fejem felett elszállt egy repülőgép
esküszöm nem tudtam hogy hidrogénbomba van a hasában
azt mondták utasokat szállit gyógyszert a gyerekeknek
harminchat éves multam december tizenhatodikán
tizennégy évvel ezelőtt az SS-ek Mauthausenbe vittek
Leoben előtt azt mondta Monsieur Duval elhurcolt francia lakatos
most jön a béke öregem és éhezett tovább szinte vidáman
időközben A-ni is eltünt ketten maradtunk a szoba kihült
multak a percek az órák a hetek a hónapok és az évek
s még mindig nem tudtam beszélni hallgattam mit mondjak
barátaim börtönben vannak s aki szabad az is börtönben van
nem mernek irni nekem s ha mernének is mit irnának akkor
tizennégy hónapja nem láttam a lányomat tisztelt isten
pedig nincs is háboru úgy mondják béke van a földön
ezt kell megvédeni megőrizni továbbfejleszteni mindhalálig
furcsa egy halál lesz az becsületemre nagyon furcsa
a hirek szerint már ma is raktáron van belőle legalább négy
ha nem tetszene tudni ez a földrészek közötti rakéta
anyám még szenvedett amikor a Bécsi úton hajtották nyugat felé
de én már nyugodtan álomra hajthatom a fejemet csudajó mi
érezni sem fogom hogy kimultam kellemesebb mint az altatás
amikor kivették a vakbelemet egyik óráról a másikra tavasszal
türelmetlenül felugrottam a székről káromolva
mi ez az ostoba merevgörcs ez a bolond bénulás mi ez
hát akkor egy szót egyetlen szót egyetlen kurta szót csak
ami elmondja helyettem ki vagyok honnan jöttem és hogyan
mondd hát nyögd ki köpd ki okádd ki akárhogy
vergődve járkáltam fel s alá a lassan sötétülő szobában
szemben velem iróasztala mögött nyugodtan ült az isten
könnyü neki régen meghalt s A-ni meg Thu-tu is halottak
de én élek mi még élünk nekünk beszélni kell elmondani
megtalálni azt a szót melyet helyettünk nem mondhat ki senki
hátam mögött ekkor valaki a nevemen szólitott
a csöndben először meg sem halloltam de türelmesen elismételte
néhányszor még Ta-urt s szemrehányón csóválta nagy fejét
lábujjhegyen feléje indultam arcom égett az agyamban
recsegett-ropogott valami világnyi zaj hátra néztem
Osiris ott ült az asztalnál lehajtott fővel mintha ő is
azt a szót keresné tünődve hogy létezik-e egyáltalán
egy felvillanó villám fényénél még láthattam az arcát
nem volt rajta sem remény sem kétségbeesés sem szánalom sem bocsánat
a villám lesujtott s viz kezdett csapkodni körülöttem
toronymagas hullámok támadtak valahonnan
a szoba falai meghasadtak szürkészöld ég tombolt fölöttem
kiáltani szerettem volna de hang most sem jött ki torkomon Ta-urt
ekkor hátára vett s elindult velem a nádasok kikötője felé

Két katona szégyene

Még egyenruhában vannak mindketten. A puha szárú orosz csizmát viselik, a magasra gombolt inget, az állszíjas tányérsapkát, amely ellen tavaly októberben az egyetemi ifjúság oly hevesen, márciusi szelektől megszállottan tiltakozott. Akkor egy svájci újságíró azt mondotta egy magyar kollégájának, aki ma is tiszteletreméltó szerkesztő a hazában: „ez a nép őrült, hajlandó magát halomra lövetni egy egyenruha és egy címer miatt". A derék, szemüveges, pirospozsgás svájci, aki forradalmat ment nézni a pusztára, valószínűleg még ma sem érti, valójában miről is volt szó. Igen, mi, magyarok mindig kissé gyanúsak voltunk az európaiak előtt, akik ötvösművészetükkel bajlódtak, dómokat építettek és eretneket ültettek máglyára, mialatt odatúl, a pusztán mindig valami rosszhírű és rendkívüli esemény történt. Tatárok gyújtották fel a falut, törökök csenték el a hajadon lányokat, orosz dzsidások itták meg a spirituszt a váci és nagysallói patikusok boltjában. Zrínyi, a költő hiába írt császárnak és pápának. Balassit, a vitézt Bécsben csak a Tiefengraben utcai lányok fogadták jó szívvel. (Az irodalomtudósok később kikutatták, hogy Zsuzsanna és Annamária meglehetősen szegény és könnyű erkölcsű nőszemély volt.) Kossuthot, mint köztudomású, egetverő lelkesedéssel ünnepelték az amerikai polgárok. Aztán hazamentek aludni.

Ezt a két katonát, ezt a két magyar határőrt sem értik egészen. Hiszen, éppen a napokban, Tarvisionál átjött egy olasz, egy bersaglieri határőr s menedékjogot kért az osztrák hatóságoktól. Elmondotta, hogy a zsold kevés, szabadság nincs, a tisztek durvák. A két magyar ilyesmiről nem panaszkodott. Az olasz csak átsétált a napsütésben a kék ég alatt, a kedves fenyőerdők között, öt éles töltényt hozott s egy kis kaliberű, régi puskát. Cigarettázva és fütyörészve jött, abbruzzói legény volt, jókedvű, sértődős, szóval fenegyerek. A két magyar éjfél után, pontosan nulla óra harminc perckor lépte át Nickelsdorf alatt, Kleyelhofnál a határt. Átlépte? Átmászta, átegyensúlyozta, mint a cirkuszi bohóc. Mert a magyar határon, mint szintén köztudomású, két sor drót és két sor érintőakna húzódik. A katonák nyögve és izzadva leszerelték az őrtorony hosszú lajtorjáját s azzal indultak neki a halálmezőnek. Maguk előtt tolták, aztán a drótnak döntötték, felkapaszkodtak rajta s a tetejéről messze elrugaszkodtak. Két szovjet mintájú géppisztoly, egy rakétapisztoly, százhetvenöt-százhetvenöt töltény, nyolc világítógolyó volt náluk. Miért jöttek?

Az egyik kerekegyházi, a másik szentesi. Harmincötös évjárat, ténylegesek. A kerekegyházi traktoros, a szentesi földműves, ötholdas család középső fia. Herceget, grófot, polgárt, nagybirtokost nem ismernek, velük barátságban nem álltak. A forradalomban nem vettek részt. Külföldön rokonuk nincs. Ők azok tehát, akikre a „munkás-paraszt" kormány bizton és bátran támaszkodhat, akár teljes súlyával is. Fegyelmi büntetésük nem volt, sérelem szolgálatuk időtartama alatt egyiküket sem érte. Mi hozta őket át?

— A szégyen — mondja a traktoros. — Ez...

A sapkájára mutat, a széles, világoszöld csíkra.

— Aki ezt viseli, kérem, annak emberpecér a neve.

— Meg drótostót — csattan közbe a másik, a vékony, fekete kis parasztfiú.

— Szóval maguk nem akartak Amerikába menni?

— Nem. Nekünk egészen mindegy, hol vagyunk. Szecsko jedno...

— Meggazdagodni sem akartak?

A traktoros rámvillantja világoszöld szemét:

— Nekem megvolt mindenem. Még motorom is volt.

— Rádiót hallgattak?

— Csak magyart. Szív küldit.

— S mikor határozták el, hogy megszöknek?

— Novemberben. Akkor hoztak egy halottat az őrsre.

— Honnan hozták?

— A dróttól. Szekéren hozták és letették az istállóba. Mert tanyán van az őrs.

— Miféle halott volt?

— Nem tudom. Civil. Olyan gyerekforma.

— Aknára lépett?

— Igen. A lába lett oda neki, mind a kettő. Akkor gondoltam rá először, úgy igazán, hogy nem szolgálok tovább. Mert már azelőtt is gondoltam rá. S aztán megtaláltam a komát. Ezt ni. Ezt a kisparasztot.

— De soh'se tettek együtt járőrbe — mondja a másik. — Azt ki kellett várni.

— Féltek? — kérdem.

— Féltünk.

(Ezek nem fenegyerekek, mint az abbruzzói olasz.)

— Maguk nem tudják pontosan, hol vannak az aknák?

— Azt csak az tudja, aki lerakta. Mi csak a sávot ismerjük.

— A kijárásokat se tudjuk — kottyant közbe a kisparaszt. — Pedig vannak kijárások. Az ávósok ismerik. Ott el lehet menni nyugodtan a drótig. Meg be is lehet jönni, akinek kedve van. A Szabó Miklós is ott jött be, az a képviselő.

— Honnan tudja, hogy bejött?

— A politikai tiszt mondta, az órán. A politikai foglalkozáson. Hogy torkig lett az imperializmussal, szóval azért.

— S maguk elhitték?

— Nem szoktunk odahallgatni.

— Tudják-e, hogy sokan mennek vissza Magyarországra? Hogy sokan csalódtak?

— Tudjuk. Azt is elmondták nekünk. De mi nem a sült galambért jöttünk. Mi a toronyból jöttünk, kérem. És az akna nem nézi azt, hogy diverzáns vagy határőr tapos rá. Mert rá lehet lépni, kiválť éjszaka, ködben. És menni kell, mert az imperialisták soha nem nyugszanak... Ezt is furt halljuk. Hogy nyitott szem, nyitott fül, öntevékeny cselekvés, mert a szocializmus ellenségei folyton meg akarják sérteni az államhatárokat. Folyton be akarnak jönni, akár esik, akár fúj.

— S aki kifelé igyekszik?

— Az is ellenség. Mindenki ellenség. Hát én nem vagyok erre született természetű. Én mindig csak attól féltem, jaj, valami bolondnak eszébe ne jusson az utamba kerülni. De Istennek hála, nem is jött senki. Pocsék egy szolgálat ez, na...

Eddig a történet. A lapok annak idején két sorban emlékeztek meg a menedékjogot kért magyar határőrökről. Az esemény, hírlapi nyelven szólva, valóban „nem ér többet". A szégyenről, amely a két kis katonát bohóctornára késztette az aknák és a drót felett, nem esett szó. Az abbruzzói olasz nagyobb sajtót kapott. Igaz, ő volt az első, az öt töltényével a napsütésben, olasz még nem kért menedékjogot. Magyarból volt már száznyolcvanezer. Ennek a két parasztfiúnak a halálos veszedelem közt levetett szégyenét a drótok, aknák, embervadászatok miatt majd szépen magára veszi a világ. S viseli tovább, gazdagon és kényelmesen, mint eddig.

A két géppisztolyt, a kétszáznyolcvan töltényt, a rakétapisztolyt és a nyolc világítógolyót a fennálló nemzetközi egyezmények értelmében természetesen visszaszolgáltatják a Magyar Népköztársaságnak. Az abbruzzói fenegyerek öt töltényét és kispuskáját is megkapják az olaszok. Rendnek kell lenni.

Örvényes András

SZABÓ ZOLTÁN:

VISSZANÉZVE

(A „Nyugat" és ami utána következett)

AZ EZERKILENCSZAZNYOLCADIK esztendőről Hóman—Szekfű „Magyar történet"-ének Időrendi Áttekintése a „Szellemi műveltség" rovatban, a következő két eseményt jegyzi fel: *„Gárdonyi: Isten rabjai — a Nyugat megindulása."* A később ifjúsági regénnyé vált Gárdonyi-regény és a később irodalmi fogalommá vált folyóirat megjelenése, éppen ebben a tanulságos egymás mellettiségben érzékelteti az ország akkori szellemi állapotát. Gárdonyi regénye olyasmi volt, amit mindenki nyugodalmas lélekkel élvezhetett; a „Nyugat" olyasmi lett, amit sokáig senki se olvashatott anélkül, hogy lelkesedése vagy dühe belőle ki ne kívánkozzék. Gárdonyi népszerű és joggal népszerű regényét, gondolom, tízezrek olvasták és olvassák azóta is, a Nyugat egyes számait csak százak, esetleg ezrek olvasták akkor. Jövendő azonban a „Nyugat" oldalain formálódott, alakult: az irodalomban az lesz eleven erő, ami mellé állást és szembeállást vált ki, kitartó híveket, ádáz ellenfeleket toboroz, az, ami vitatható. Ha volt olyan folyóirat Magyarországon, amely — hogy Thibaudet szavával éljek — *„régime literaire"*-t teremtett, irodalmi rendszerváltozást hozott: a Nyugat volt ilyen. Történelmi szerephez íróinak szűk táborán kívül ellenfelek népes serege segítette s még azok a vaskos és vidékies tréfák is használtak a lapnak, amelyeket szűkfejű honfiak kockáztattak meg, olyasmit szegezve az új idők új dalai ellen, mint az, hogy a „Nyugat" szó az „ugat" szóra rímel.

ÖTVEN ÉV TÁVLATÁBÓL talán illendő felidéznünk a folyóirat indulásának körülményeit. A címlap a mi ízlésünknek már kissé cikornyás: szecessziós a tipográfiája, a címbetűi. A három szerkesztő, Ignotus, Osvát Ernő és Fenyő Miksa közül csak Fenyő Miksa maradt közöttünk pompéji őrnek; testben, lélekben, ízlésben még mindig fiatalnak. A szerkesztők, különösen Ignotus, már akkor a korosabb írónemzedékhez számították a harminc éves Ady Endrével együtt, aki ezerkilencszáznyolcban kedvetlenségében cikkeit „Brown" álnévvel jegyezte és lelkiállapotát ilyenformán határozta meg: „betegen gunnyasztok Érmindszenten s nem tudom, mi lesz". A még diák Kosztolányi Münchenben tanult, a már tanár Babits Fogarason vesztegelt. Onnan küldte a verseit Kosztolányinak; ezeket Kosztolányi Schöpflinnek, Schöpflin Osvátnak küldte tovább. Osvát hosszú várakozás és a „Holnap" megjelenése után ezt a tömör levelet küldte Babitsnak Fogarasra: „Igen tisztelt Uram! Kérem, küldje el nekem az összes műveit. Osvát Ernő." A „Nyugat"-ba akart Babitstól közlésre érdemes műveket válogatni.

A „NYUGAT" CÍM természetesen programot fejezett ki: tájékozódást foglalt egy szóba, állásfoglalást jelzett ama tohonya vidékiesség ellen, amely oly jól érzéssel terpeszkedett el akkor Magyarországon, mint sertés a pocsolyában. A Nyugat-embléma azonban, talán Beck Ö. Fülöp véletlen tévedése folytán olyan könyöklő íródiákot ábrázolt, aki balról jobbra, vagyis Nyugat felől Keletre pillant. Az új folyóirat régimódi támadóit főként Ady Endrének köszönhette; az ő versei különben mindenkor a Nyugat utolsó oldalain jelentek meg, mert általában lapzárta után küldte a kéziratot. Hogy az új irodalmi mozgalom célpontja és botránykője legyen, arra mondhatni törekedett, erre vallott a „Magyar Pimodám", amelyet éppen ötven évvel ezelőtt vetett papírra a „Nyugat" számára. *„Bezzeg, faltörő kosnak akkoriban jó voltam, sőt nagyon jó voltam* — mondja magáról az Adyhoz hasonlítható Tass Péter — *e csak kultúrálatlanságában egységes, magyarul betyár, zsidóul frech, még nemes felbuzdulásaiban is hazug Budapesten."* Az efféle mondatok persze mind az urakat, mind a polgárokat nyugtalanították, a „Vér és arany" műalkotásai se voltak „konstruktív"-ek. A támadásokat a Nyugat védte ki, Ignotus elsősorban. *„Ő* — írja Schöpflin — *megragadta az alkalmat, hogy rég hangoztatott kritikai hitvallását véglegesen kifejthesse és a „perzekutor esztétikával' szemben, amely az irodalmat politikai és társadalmi kategóriák korlátai közé akarta szorítani, tanúbizonyságot tegyen az irodalmi szabadság mellett."* Azt azonban még a *„genus irritabile Vatum"* se láthatta előre akkor, hogy e század a maga technikai és elméleti vívmányaival jobban kedvez majd a „perzekutor esztétiká"-nak, mint az irodalomnak s hamarosan nem a konvencionális múlt, hanem a cenzúrás jelen ellen kell hadakozni.

VALAHÁNYSZOR HIRE ÉRKEZIK annak, hogy Magyarországon a hatóságok ünnepelnek valakit, vagy valamit, ami elmúlt, holott olyasvalami múlt el benne, amit vagy akit megsemmisítenének, ha élne — egy gúnyrajz jut az eszembe. A karikatúra Angliában jelent meg, 1956-ban: a háttérben egy sereg sírkő sorakozott, az előtérben élők szorongtak. Köztük Nikita Hruscsov gömbölyded alakja ágált, balja a sírkövek felé lendült, feltámadásra invitáló mozdulattal, jobbját élők csoportjára szegezte, vádlón. „Éljenek a halottak!... Halál az élőkre!" — magyarázta az aláírás a képet. E gúnyrajz jutott eszembe József Attila születésének ötvenedik fordulóján és ez jut eszembe arra a hírre is, hogy a Nyugat megjelenésének félszázados fordulóját Magyarországon hivatalosan is megünneplik. Nyilvánvaló, hogy e jubileummal kapcsolatban is az ilyenkor szokásos személyes visszaemlékezések és igazodó szónoklatok fognak elhangzani; a „Nyugat"-ot azok teszik a maguk halottjává, akik a népet Nyugattól zárják el drótsövénnyel s az a kormányzat, amely a mai írónemzedéknek is az *„igazodás, helyezkedés, kompromittálódás, félrehúzódás, megzavarodás, meghasonlás, emigráció, börtön, mártírhalál, extravagancia, őrület és öngyilkosság lehetőségeit"* ajánlja választékul. Ha a Nyugat egykori munkatársainak mai helyzetét tekintjük, akkor megállapíthatjuk, hogy — a jubileum időpontjára — ők már elosztódtak e fentemlített lehetőségek között. Az utolsó segédszerkesztő: Gellért Oszkár az *igazodás, helyezkedés és kompromittálódás* útját járja következetesen, az egykori jelesebb munkatársak közül Németh László a *félrehúzódás*, Erdélyi József a *megzavarodás* útjára lépett, többször is, Illyés Gyula pedig a *meghasonlás* peremére jutott. *Emigrációba* az első szerkesztők egyike, Fenyő Miksa, valamint Cs. Szabó László került; *börtönbe* Déry Tibor; *mártírhalál* Halász Gábort, Szerb Antalt, Sárközit, Radnótit érte s az *extravaganciába* Füst Milán menekült. Az *őrület* és *öngyilkosság* további lehetőségei az élők számára még mindig nyitva vannak.

HATÁLYOSABBAN UGYAN, de arról a holtakat ünneplő, élőket nyomorító, guvernamentális gyakorlatról van szó, amely ellen a Nyugat annak idején, 1908-ban síkraszállott. Akkori ellenfelei — röstelkedve írom le alapjában véve szabadelvű, jószándékú, civilizált, csak éppen kissé maradi úriemberek nevét e párhuzamban — Tisza István, Beöthy Zsolt, Rákosi Jenő s a tán inkább féltékeny, mint háborgó Herczeg Ferenc is, a „Nyugat" támadásakor ugyancsak múltat védtek jövővel szemben, utód ellen ős, Ady ellen Aranyt vonultatva fel. Régi reakciós gyakorlat az ilyen: korunkban azonban már kommunista alapossággal jelentkezik. Minket azonban a Nyugat megindulásának ötvenedik évfordulóján inkább ez foglalkoztat: miért és miképpen válhatott e folyóirat jelentékeny történelmi tényezővé Magyarországon?

Az egyik ok természetesen abban rejlett, hogy sok és igazi tehetség tömörült a lap köré. Azt, hogy a „Nyugat" milyen nevek gyűjtőfogalma lett, egy fénykép érzékelteti legjobban. Ez a kép a Nyugat huszonöt éves jubileumát ünneplő estén készült, 1932-ben a Zeneakadémián, a szólisták szobájában. Az előtérben egy nyitott hangversenyzongora terpeszkedik, e mögé húzódtak szerényen, de frakkban a következők: Babits Mihály, Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes, Schöpflin Aladár, Füst Milán, Laczkó Géza, Szép Ernő, Gellért Oszkár, Erdélyi József, Tóth Aladár. A női nemet Török Sophie képviselte fekete tüllruhában.

ÁM A NAGY NEVEK s az, ami könyvespolcainkon mögéjük sorakozik, egymagukban még nem juttattak volna történelmi szerepet magának a folyóiratnak, amelybe írtak. A történelmi szerep abból következett, hogy a mesterség e nagymesterei *„nem alkalmazkodtak az úri közvéleményhez, megzavarták annak kényelmes és nyugalmas világképét"* — a század első és második évtizedében. Ugyanezt tették a harmincas években más módszerekkel, de ugyanezzel a hatással a „Válasz" írói és ugyanezt cselekedték egy új uralkodó „úri" közvéleménnyel, az „új osztály", a pártbürokrácia világképével 1956-ban azok az írók, akiknek egy része már a Nyugat és a Válasz küzdelmeiből is kivette részét. Az ellenfél, ha nem is módszerei, de természete szerint mindhárom esetben ugyanaz volt, bár az első világháború előtt bugris provincializmusnak, a második világháború előtt parvenu maradiságnak s utána gyarmati csinovnyik-ízlésnek lehetett nevezni. Az írók sorsát, ilyen állapotok közt, Illyés Gyula jellemezte a legjobban egynéhány verssorral, máig is úgy emlékezem ezekre, ahogy a Central-kávéházban olvasta fel kéziratából a harmincas évek végén, egy délután: *„S ha szánkra csap — az állam, zord apánk, — anyánk a lágy nemzet karjára kap — s megérti rettentő hibánk."*

A Nyugat történelmi jelentőségének másik összetevője az volt, hogy szerkesztősége mindenkor, mindegyre több fiatal író és új tehetség bekapcsolására törekedett. A példamutató maga Ignotus volt, aki a fiatalok *„közé állt, abban az időben, mikor az idősebbek szemében gyanús volt minden fiatal, aki nem szerény és szófogadó"*, de ebben Osvát se ismert se kiegyezést, se alkut, se megalkuvást, ő a fiatalok miatt még Adyval is összekülönbözött, aki saját nagyságában elmerülten s költő létére nemigen tudta megérteni, miért van szükség arra, hogy folyóiratának hasábjain — egy ideig ő is a Nyugat szerkesztője volt — mindegyre új és új nevekkel találkozzék. Osvát e nevelő hajlamának volt köszönhető, hogy a Nyugat életének értelme nem szűnt meg akkor, amikor forradalmasító funkciója — nem forradalmi irodalmat, hanem irodalmi forradalmat értek — a társadalomban már véget ért. Egy-egy folyóirat egy-egy évtized alatt általában betölti hivatását, ha rátalál egyáltalában. Azzal tölti be, hogy egy új nemzedéket valamenyire egységessé tesz és az irodalomba bedob, s ezt a feladatot a „Nyugat" a huszas évek elejére már elvégezte, Osvát 1918-ban elkedvetlenedett, lemondott a Nyugat szerkesztéséről, hogy néhány esztendő múlva a folyóirat élére megint visszatérjen. Még neki köszönhette a magyar irodalom az olyan akkoriban fiatalabb írók bevezetését, amilyen például Tersánszky Józsi Jenő volt. Osvát utóda, Babits ugyancsak a fiatalok felé fordult, s az ő érdeme volt, hogy Illyés Gyula is, Erdélyi József is, Németh László is a Nyugatban kezdte írói és költői pályafutását.

BABITS FOLYÓIRATA azonban már csak a színvonalát tarthatta fenn a régi Nyugatnak, nem a jelentőségét. Részben azért, mert csupán költők és esszéisták megszólaltatásával törődött, részben azért, mert a lap már saját hagyományainak vált őrizőjévé s az új, népbarát nemzedéknek nem kifejezője lett, csak méltányolója. Németh László ugyan a „Nyugat"-ban jelentkezett, de az a Németh László, akit mi ismerünk, már a saját portáján, a „Tanú"-ban és a „Válasz"-ban bontakozott ki. Illyés Gyulával ugyanez történt, holott Babitsnak szerkesztőtársa volt és utóda lett. A harmincas évek közepén közvéleményformáló és irodalomteremtő hatása, nevelő szerepe már inkább a „Válasz"-nak volt; a „Nyugat"-ban való megjelenés még rangot és elismerést jelentett, a „Válasz"-hoz tartozás már magatartást, színvallást. A nagybeteg Babits nyilván tudta ezt s talán helyeslően is vette tudomásul, a dolgok természetes rendje gyanánt; elvégre olyan új hajtás foglalta el a régi helyét, amelynek szárbaszökkenését ő segítette elő, azzal a gyengédséggel, amelyet minden igaz ember megad annak, ami tőle különbözik, s a „Magyar Csillag" Illyés Gyula szerkesztésében már csak olyanformán folytatta a „Nyugat" évfolyamait, ahogy a „Figyelő" előzte meg. Maga a „Nyugat" harminchárom évet élt s Babits Mihály halálával szűnt meg. Ezt az akkori otromba sajtótörvénynek köszönhettük. Ez a törvény ugyanis úgy rendelkezett, hogy ha egy lap felelős szerkesztője és kiadója meghal, akkor a lap az eredeti cím alatt nem folytatódhat: a szerkesztő mellé kötelezően eltemették a lapját, ahogy az ősmagyarok temették a harcos mellé a lovát. Ma már úgy rémlik, hogy e reakciós vagy „félfasiszta" sajtótörvény voltaképpen a Rákosi-rendszernek tett szívességet: eltakarította útjából azt a gyanús című folyóiratot, amelynek — fennmaradása esetén — ők lettek volna készséges gyilkosai.

SZEMÉLYES EMLÉKEM a „Nyugat"-ról kevés van, mivel már ahhoz a nemzedékhez tartoztam, amely a „Nyugat" íróit könyveiken, összes vagy összegyűjtött verseiken át ismerte meg. Érettségim után, meglehetősen éretlenül, akadémikussá száradt lapnak tekintettem a „Nyugat"-ot, ami persze nem akadályozott meg abban, hogy a szerkesztőt, Babits Mihályt, ifjúkori verseim elolvasására kérjem. Babits, aki a szerkesztőségi légkört nem szerette, Attila utcai lakásán fogadott: a verseket egy félhomályos alkovban vette át, nagyon udvariasan, de olyan kedvességgel, amit félszegsége miatt nem éreztem közvetlennek. Két hét múlva látogassam meg újra! — szólított fel. Diákos kísérleteim bírálatának nagyjából félórát szentelt és véleményét a francia kritikusok modorában fejtette ki: vagyis olyanformán dicsérte azt, amit egyáltalában dicsérnivalónak talált, hogy az ítélet a dicséretekből is kibontakozott. Mondandójának veleje az volt, hogy az átadott két tucat vers olyan emberre vall, akiből jó prózaíró lehet. Ez levert: jövőmet a poézis ápolásában kerestem akkor. Ezért szurkolva bár, de egyenesen megkérdeztem, hogy lát-e költőt ezekben az írásokban, mire ő azt válaszolta, hogy lát esélyt arra, hogy népszerű költővé váljak. Ez aggasztott. Megkérdeztem: kit tekint ő népszerű költőnek. „Mécs Lászlót" — mondotta szeliden Babits. Ez nekem elég volt, szóból ért az ember, sietve elköszöntem, s néhány évig ahelyett, hogy hálás lettem volna, haragudtam Babits Mihályra. Mivel a harag jó serkentő, saját lapomban „Herceg, hátha megjön a tél is" címmel fulmináns támadást intéztem ellene, ami hagyján: a komiszság abban rejlett, hogy Babits Mihályt Herczeg Ferenccel együtt támadtam meg, ugyanazon kissé idejétmúlt maradiság kétféle képviselőjének állítva őket.

Később a versírást — hála Babits megjegyzésének — teljesen abbahagytam, de a Nyugat-körbe nem jelentkeztem; nem akartam olyan látszatot kelteni, hogy Baumgarten-díjra pályázok. A Babits-al kapcsolatos „Babits-udvarról" beszélő híresztelések egyik cáfolata volt, hogy 1939-ben az egyik nagydíjat, támadás és tartózkodás ellenére, nekem ítélte. Később Illyés hívására rendszeresen eljártam a Dunakorzó-kávéházba a Nyugat asztalához, s noha könyveimet a Nyugat adta ki, a folyóiratba sohase írtam és „Nyugat"-élményem a régi „Nyugat"-ról nem a munkatársé, hanem olvasóé. A Vilmos császár út egyik antikváriumának bejárata előtt mindig hevert a pulton egynéhány megsárgult, kopott Nyugat-szám, a tizes évekből. Ezekből gyakorta vettem. Az öreg példányok szégyenérzetet s alacsonyabbrendűségi érzést keltettek az emberben. S volt olyan szám, amelybe még a nyúlfarknyi könyvkritikákat is Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és Karinthy Frigyes írták.

HATÁR GYŐZŐ:

A néző

de szemlélődve én csak annak éltem
— beérve mindennel mit épp adott
a szolga lét: — börtönző büszkeségben
hogy elgondolkozhassam rajtatok

e földön kik gurultok mint a pelyva
a szél előtt nagy örvénylő kerék
az esztendő a tettel egybefolyva
mig el nem nyel parancsolat s az ég

hogy rebbenetlen farkaspillantásban
legyürve gyors megindultságomat
sugár tekintet messzetárva lássam

a megrostáltak merre hullanak
vak-eszméletlen meg se látva más
e z t láttam én: helyettük — látomást

Igénytelen szív

hogy tiszt' egyszerü szobában ülve
megirni e földnek némely dolgait
nem bosszuállón és nem keserülve
csak mint életünkben elkövetkezik

ez volt az álmom: ágy — cellaszöglet
könyvtár homályán ősz asszony lépne be
csöndtisztelőn; tálcáján gőzölögne
keser teánk s a kevéske tej — — — Tibet

a JAZVATAK sakálvilága nyelt el
NAGY MOGUNNAK láttam lángpadlásait
s hol NAGY MOGUN-THUVAT epéje dördül

a forróbafultak lelke hol lakik...
Igy jár csuklóig csonkolt két kezével
a költő kit egy álomkép vezérel

Az utópiás

tanulj meg tönkremenni
hogy föld és trágya légy
föld nélkül is teremni
hogy áldjon majd a nép

s tanuld hogy majd ne áldjon
szerelmét nélkülözd
a honvágy hogyha rádjön
s herédbe marni kezd:

ki lányodul kivántad
bujább szerelmesül:
orditsd a pusztaságnak
talán benépesül

orditsd tükörbe: másod
már tudja — ingyenes
döglésed pusztulásod
igy lásd magadra vess

magadra vess fiad már
nem ismer tükre más
lejárt a holnapoknál
minden utópiás

lejárt: de szeretetlen
is zengj üzend magad
egy-élet légy ez egyben
s halálod egy marad

(Visegrád, 1956 szeptember

MÁRTON LÁSZLÓ:

SIVATAG

(Elbeszélés)

Az áhított Kanaán már ott zihált a lábuk alatt. Az emberbarázdálta sárgásbarna földet egy messzi kék csík folyókölykei erezték, a hegyek lejtőin s távolabb a kiégett puszta peremén ültetvények zöld pamacsai díszlettek, a káprázatóan fehérfalú városok felől az égő trágya kesernyés, otthonos illata ütötte orron a bámészkodókat.

A nép hajnal óta állt a hegygerincen. A földet bámulták, a földet, amelyet nekik ígért az Úr.

A nemzetségfők végre megoldhatták saruikat s a sziklák szélén elheveredve már a meghódítandó föld felé lógázták a vándorlásban felsebzett lábaikat, a törzsbeliek szétteregették csiklandós kvarcszemekkel bélelt rongyaikat, a papok leölvén az utolsó bárányokat, elnyújtott kiáltásokkal hálálkodtak az Egyiptomból hozott apró bálványoknak.

Ekkor tört reájuk Mózes.

Vállait verdeső sűrű, zsíros hajával, melléig csüngő, kusza csigákká göndörödött ősz szakállával s szemgödreiből kiugró, akaratos ívben hajló orrával maga is a láthatatlan, de rémületes éjszakákon felködlő istenhez hasonlított. Ínas, vastag csuklójú baljában nyolcágú szíjostor vijjogott.

— Elég volt, isten barmai, ne bámuljatok tovább! Arra a földre élve nem juttok el, az az ország sohasem lesz a tiétek.

A nép, bár egyetlen tűrő-görnyedt hátat mutatott, méltatlankodni kezdett.

— Miért mondod ezt, vezér? A Sinai szent hegyénél vajon nem te hoztad-e az Úr üzenetét? Ezt a földet ígérted nekünk!

— Takarodjatok innét! Vissza, vissza veletek a sivatagba, százszor elátkozott nemzetség! Az Úr nektek ígérte a földet, de ti egy borjúért elpártoltatok tőle s már sohasem ihattok a lenti kék folyók vizéből! Vissza, vissza a sivatagba, amíg a régi népből egy is megmarad, míg véget nem ér a negyven év bolyongás!

A hegygerincen két lapos kő között vetette meg a lábát s a nyolcágú ostor mindenkit futásra kényszerített: a nép jajgatva s szitkozódva zúdult a régi táborhely felé.

A hegylábnál vézna, remegő ajkú s nehéz beszédű fiatalember került eléjük: az Iszaharbeli Korah. Karjait széttárva csittító hőgetéssel próbálta megállítani a tömeget.

— Miért szaladtok? — szólította meg egy korabeli társát, Ónt, Pelet fiát.

— Mózes megint csattogtatja az egyiptomi szíjostort — felelte Ón és olyan pillantást vetett hátra, mint a terhes asszonyok, ha a hasukat féltik.

— Ezért rohantatok? Hát nyithat még új sebeket az az ostor? — kérdezte Korah s áttörvén magát az áradaton, a hegy felé tartott.

— Éppen te fogod megállítani! — kiáltott kétkedve Ón. — Vigyázz, Iszahar fia, mert egyetlen ütése...

— Miért ütöd a népet? — kérdezte Korah a tömeg végén csapkodó vezért. A szíjkorbács nyolc kígyója a lába elé kushadt.

— Ne szólj bele, Iszahar fia, az Úr dolga ez meg az enyém. Ezek az emberek még Egyiptomból jöttek, a szolgaság bélyege ég rajtuk, itt kell pusztulniok. Veled, fiam, semmi bajom, te már a pusztában születtél.

Korah ajkai vonaglottak az erőfeszítéstől, mintha késsel hasították volna szét, csakhogy átférjen rajta az igazság.

— Pusztában születtem, hát aztán? Nézd, Vezér, milyen vékonyak a csontjaim s milyen pálott, sebes a bőröm. Amikor az Úr akaratából két hónappal az idő előtt világra jöttem, apám a homokba ásott. Azt mondta, harcos úgyse lesz belőlem.

— S tudod-e, ki ásott ki, Iszahar fia?

Korah meghajolt s homlokát a korbácsot markoló kézhez érintette.

— Te, Mózes, aki egyedül voltál bűntelen közöttünk, de inkább ne tetted volna! Olyan ványadt vagyok, hogy a nyúzott ló bőrét sem tudom megemelni s nem hozhatok asszonyt a sátramba, mert a sátrat sem bírom felverni egymagam...

A fiú ajkainak rángása hirtelen végighullámzott egész testén. A sziklaszilánkokkal csipkézett földre roskadt, a remegés hol magzatalakúra húzta össze, hol halotthosszúvá nyújtotta ki, míg Mózes egy kezével át nem fogta a két halántékát s össze nem szorította: akkor elernyedt s néhány korty víz után feltápászkodott.

A Vezér karjára támaszkodva ért a táborba, az oltárkő hűvösébe dőlt le pihenni.

— Miért töröd magad hangos szóval, miért állsz az Úr elé? Csak a magad egészségét terheled vele — intette Mózes.

— Csak eléd álltam, nem az Úr elé! S azt mondom, ne korbácsold a népet s ne terelj minket vissza a sivatagba, mert ezt nem akarhatja így a Hatalmas.

A sátrak ajtaja mögött leselkedők látták, hogy Korah a Vezérrel együtt lépett az oltárkő elé s lassan a vitatkozók köré gyűltek. A férfiak szótlanul kémlelték az ellenfelek pillantásait, az asszonyok

embereik elé guggoltak s szoptatni kezdték csecsemőiket.

Talán a szíjostor egyetlen hessentése is elég lett volna, hogy szétugorjanak: de Mózes érezte, hogy a néphangulat a fiú mellett van s a földre dobta ostorát. A harcosok meredten álltak, lihegtek a várakozástól.

— Ha a magam akarata szerint cselekedhetnék, fiam, már odaát lennénk... — Mózes szelíd kerekké tágult szemeit az égre emelte — de mindannyian tudjátok, honnét jő a parancs...

Korah felemelkedett s a karéjban álló törzsbeliekre mutatott.

— Nézd a népet, Mózes! A régi saruk mind elkoptak már s a pusztában születettek talpát is véresre marja a perzselő homok. Nézd a vállakat! Nem a szent frigyláda rúdja törték ilyenné, hanem a te ostorod, amelyet valaha egy rabszolgahajcsár kezéből csavartál ki. Te azt mondod, az Úr kiválasztott bennünket. Hát hullák seregének választott ki? Mert ha tovább bolyongunk, lassan árnyék sem követ bennünket!

— Ne állj a vétkesek mellé!

— Vétkesek? S ugyan miért? Nem te hagytad őket bizonytalanságban, amikor felmentél a hegyre? S a tábláid... Azokat ki láthatta rajtad kívül? És amikor villámlott s dörgött az ég, ki állította, hogy az Úr hangja szól? Ők istent emeltek maguknak a való világ képére, mert sohasem ismerték a te istenedet... S most azt állítod, hogy ennek a láthatatlannak a parancsára kell itt pusztulniok? Hol a bizonyság?

A népben mozgolódás támadt. Előre törtetett Ón, Pelet fia s még Dátán és Ábirám Lévi nemzetségéből. A más törzshöz tartozókat félrelökve, mögéjük álltak, mind a léviták.

— Adj bizonyságot! — követelték.

— A bizonyság, hogy ő küldi a mannát — dobbantott Mózes, de a homokszemek elnyelték lábának robaját.

— A manna a látható felhőkből száll alá — felelte Korah —, de nem kell a mannája se. A hegyen túl nyájak legelnek.

A nap most ért az ég közepére, a környező sziklák a tábor felé lövelték nyilait. Rezzenetlen, fojtogató hőség borította be a népet s a járőr, amelyet vizet kémlelni küldtek előre, még nem tért vissza.

— Látod, Mózes, most hiába csapkodod a kősziklákat, poshadt pocsolyát sem találsz...

— Bontsunk tábort s lépjük át a Föld határát — rikoltott a fiatal, de sűrű szakállú Ábirám.

— Nem akarunk szomjan halni az édesvizű folyók partján... Korah látta az utat, ő majd vezet bennünket! — kiáltották a hátsó sorokból.

— Én csak egy hideglelős vézna vagyok — nyögte Korah —, én csak beszélni tudok és imádkozni...

Dátán és Ábirám lépett eléje s összekulcsolták a kezüket. A két növendékfa vastagságú izomköteg végén puha s biztos nyereg támadt.

— Ülj ide, Korah s mi majd viszünk. Te csak az utat mutasd!

— Először kérdezzétek meg a népet.

— Ki tart velünk? — kiáltott az oltárkőre kapaszkodva Ábirám. — Ki akar húst falni csont-vér állatokból, ki akar arany ékszereket a fehérfalú városokból, ki akar asszonyt magának a hegyentúli fejedelmek lányai közül?

A kétszázötven lévita felsorakozott Ábirám mögé.

Korah már felemelte volna a kezét, hogy indulást intsen, amikor egy szolga elvisította magát.

— Nézzétek a Vezért!

Mózes ég felé terpesztett karokkal állt, mintha minden ujja egy-egy villámot gerjesztő ágacska volna.

— El ne mozduljatok a táborból! Aki átlépi a hegygerincet, azt porrásújtja az Úr...

— Rontás van rajtunk, moccanni sem tudunk — kiáltoztak az asszonyok —, hová is mehetnénk? Mózes átka mindenütt utolérne...

— Azon lehet segíteni — nyugtatta őket Ábirám — csak addig átkozódhat, amíg él!

A pusztában sok hegyes, szélcsiszolta kő hever. Egyenként alig nagyobbak a gyerekfejnél, de egymásra hajítva akkora halom támadhat belőlük, hogy fentről se látni a mélyére.

Mózes összecsavarta s övébe gyűrte ostorát, gyors, ruganyos léptekkel haladt a törzsbeliek felé s megállt testközelben a léviták előtt. Tekintete elhomályosodott, orrcimpái megremegtek, hangtalanul mozogtak ajkai. A Vezér az eget kémlelte.

— Halljátok, testvéreim — fordult percnyi némaság után az előtte állókhoz —, az Úr megbocsát Lévi nemzetségének. A nép fölé rendel benneteket! Ezután nem kell őrjáratba mennetek s a nyájat terelnetek: a szent frigyláda őrizőjéül állított benneteket a Seregek Istene. Tiétek lesz minden szablya, amit Egyiptomból hoztunk, azzal őrzitek majd az Úr hajlékát...

— És a Kánaán? Oda mikor indulunk? — kérdezte a döbbent csendben Korah.

— Erről nem szólt az Úr.

— A léviták szablyát kaptak, mi mikor kapunk húst? — kiáltoztak újból a más törzsbeliek.

— Csend legyen! — dörrent rájuk Ábirám —, most a Vezér szól.

— Imádkozni fogunk — felelte Mózes —, közöttünk csak az Úr tehet igazságot. Áldozati tüzeket gyújtunk Korahhal s ha az ő áldozata kedvesebb a Seregek Istenének, már holnap útra kelhetünk...

Korah letérdelt, hogy előkészítse az áldozati serpenyőket, de Mózes megállította.

— Ne itt, fiam... a te gyenge bőrödnek megárthat a nap. Menjünk a sátorba...

— Miért ne kérlelhetnénk az Urat a nép előtt?

Korah az oltárkőbe kapaszkodott, de Dátán és Ábirám kérlelni kezdték.

— Menj csak a Vezérrel. A te sátradból hatásosabb lehet az áldozat.

— S ki-ki térjen a dolgára addig — parancsolták a léviták —, az Úr döntéséről mindenki értesül majd.

Mózes és Korah eltűntek egy roskatag s görnyesztően alacsony sátor mélyén. A Vezér a szőnyegre heveredve maga mellé intette a fiút.

— Őket vinnéd a Kánaánba? Ha kardot függesztesz az oldalukra, már elfelejtik az ígéretet. Rabszolgák ezek s rabszolgák unokái!

— Az Úr megváltoztathatja őket...

— Az Úr csak hatalmat adott nekik általam.

— ...hogy hatalmaddal az Ő földjére vidd a népet... s ha nem így teszel, az Úr megfoszthat hatalmadtól a többiek által...

— Fiatal vagy még — rezegtette a szakállát Mózes —, csak azért bíznak benned, mert lángolni tudsz... A szolgák, jegyezd meg, fiam, mindig arra hajlanak, amerről félelmetesebben dörög az Úr szava... Te föléjük való vagy!

— Ványadtabb vagyok náluk, énekelni sem tudok. Mihez kezdenék fölöttük?

— Mihez? Ha nincs asszony, aki a sátradba jöjjön, mert nem szoríthatják eléggé a te vézna karjaid, majd szorítja őket a hatalom! Ha egymagad nem bírod felverni a sátrat, szolgákat rendelünk melléd. Szolgákat az Úr szolgájának!

— És a Kánaán? — kérdezte Korah.

Mózes a fiú tarkójára helyezte súlyos tenyerét.

— Gyújts tüzet és imádkozz!

A léviták, az új testőrség szablyával és parittyával felfegyverzett tagjai ekkor körülvették a sátrat. Mellel a tábor felé álltak, meztelen pengéjük a szomszéd combjába nyomódott, pillantásnyi hely sem maradt közöttük.

A sátorból két egyforma füstoszlop kígyózott a mélykék, vörös peremű ég felé, egyiptomi fűszerszámok illata terjengett a levegőben. Az egyik füstoszlop hirtelen lehanyatlott, a másik kétszeresre dagadva ostromolta a magasságot.

A nép kitódult sátraiból és döntést követelve az eleven falnak rontott. A kör közepéről Mózes hangja dörgött feléjük.

— Ítélt az Úr!

Ekkor mindannyian térdre estek.

A léviták fala szétpattant. Azon a helyen, ahol Korah sátra állott, csak egy kupac bőr és rongy füstölgött s széttúrt homokhalmok látszottak.

Mózes megállt a nép előtt.

— Ítélt az Úr! A Kánaánt már nem érhetjük el...

A térdelő nép jajgatva-zokogva a földig görnyedt, csak egy süldőlány — loncsos hajú, szikrázó tekintetű pusztai szépség — kapta fel a fejét.

— És Korah? Hol van Korah?

A Vezér átnézett a még mindig gömbölyödő hátakon, amelyeken az izzadság sós cseppjei kristálylottak, az asszonyokon, akik állati odaadással pislogtak rá, a gyerekeken, akik reménytelenül próbáltak két lábra állni, mert állandóan visszasüppedtek a sivó homokba, a hegyek mögé látott, ahol fárasztó élet zajlik, amely tapasztalatait csak új kínokkal szaporíthatja, a lányra nézett, akit makacssága ellenére itt a nép előtt rákényszeríthetne a legnagyobb női alázatra, az égre tekintett, a kékség mögötti tereket kutatta, de érezte, hogy ráolvad a magasság, a határtalanság súlya a göröngyök alá szorítja, lélegzetet vett és ostorába kapaszkodva válaszolt.

— Korah? Elnyelte a föld!

(1956.)

KÉT FRANCIA MOSZKVÁBAN

ÚGY ISMERKEDTEM MEG velük, hogy hazafelé haladtomban megeredt az eső és bekergetett a Dupont-kávéházba. A zsúfolt helyiségben reménytelenül néztem asztal után, minden helyet elleptek már a Quartier Latin tarka-barkán öltözött párocskái. Hirtelen egy barátom integetésére lettem figyelmes. Egészen a sarokban ült három másik fiatalemberrel; az első szakállt, a második bajuszt, a harmadik pedig szemüveget viselt, s mindnyájan fényképeket nézegettek. Hogy történetemet világosabbá tegyem, a bajuszost elkeresztelem Jean-Paulnak, a kis szemüvegest pedig François-nak. A szakállasnak nem adok nevet, mert ő hamarosan fizetett s bokros teendőire hivatkozva elsietett.

Barátom bemutatott: a magyar névre figyelmesen szemügyre vettek, de én még kíváncsibb, sőt izgatott lettem, mert megtudtam, hogy a triumvirátus tagjai orosz szakos egyetemi hallgatók s nemrégiben tértek vissza egy éves moszkvai tanulmányútjukról. Sutbadobva ildomos tartózkodásomat, csakúgy zúdítottam rájuk a kérdések özönét. ,,A magyar forradalom napjaiban is ott voltatok?'' Bólintottak. ,,No és?'' Nem találták sértőnek firtatásomat, híven válaszoltak, mindketten elmondták a magukét: Jean-Paul a kommunistáét, aki azt látta, amit kellett, s François a demokratáét, aki meg azt látta, amit nem kellett.

Nos, a tavalyi ősz magyar eseményeinek visszhangjában még egyetértettek. Alapos sajtótájékoztatásról egészen november 4-ig szó se lehetett. A Pravda ügyesen szerkesztett, magtalanított cikkeiben az olvasók inkább bizonytalan hangnemű kommentárokat találhattak, mint tényeket. Magyar és lengyel diákok próbáltak ugyan röpgyűléseket szervezni a Lomonoszov-egyetemen, éltetve a lengyel-magyar barátságot s bizonygatva Nagy Imre kormányralépésének időszerűségét, ám orosz kollégáiknál csak értetlenségre találtak, később pedig szigorú feddés után a lengyelek nagy részét hazaküldték, a magyarokat meg a nyári ifjúsági fesztivál alkalmával. A második szovjet támadás napjaiban jelent meg aztán a Pravda összefoglaló vezércikke: részletesen beszámolt a budapesti ,,ellenforradalomról'', a Vörös Hadsereg beavatkozásáról, amely a varsói szerződés alapján s a magyar kormány felszólítására történt, s végül — megnyugtatásul — a bürokrata, fejlődést akadályozó elemek eltávolításáról. Ezzel a lakosság napirendre is tért a dolgok felett, pisszenés sem hallatszott többet. Mikor a francia diákok — akik a nyugati rádiók adásaiból rendszeresen tájékozódtak — véleményük felől kérdezték orosz ismerőseiket, leginkább ezt a választ kapták: ,,A lengyelekről mindig tudtuk, hogy gazemberek, nem meglepő hát, amit csináltak, de a magyaroktól (hitetlenkedve csodálkozó arcok) igazán nem ezt vártuk.''

ÚJ ISMERŐSEIM tehát szovjet-francia diákcsere-alapon kerültek Moszkvába, rajtuk kívül más nyugati egyetemista nem volt. ,,Azaz — vágott itt közbe Jean-Paul — akadnak még nyugati diákok, egy maroknyi olasz fiatalember, akiket az olasz kommunista párt küldött s félig-meddig politikai menedékjogot élveznek.'' ,,Rendben van — replikázott François —, de ezek nem térnek vissza egyhamar'', s ezzel Jean-Paul is egyetértett.

Nos, az első hetekben valóságos diadalmenetek járták be az egyetemet, a rádiót, a televíziót, premierjegyeket kaptak az Operába, a Nagyszínházba, meghívókat Kom-

A zöld pokol szörnye

A fenti címmel hirdetett filmet (The monster of the green hell) szándékosan néztem meg, noha már a mozi előcsarnokában sejtettem, hogy ezúttal a hollywoodi selejtgyár egyik bosszantó termékét fogom látni. Nem csalódtam előzetes ítéletemben, de nem csalódtam várakozásomban sem: egy érdekes filmsorozat gyengébbre sikerült darabja pergett előttem a vásznon. A sorozatból, egyebek közt, a következőket láttam: ,,A hatalmas varjú'' (The great crow), ,,A föld a repülő csészealjak ellen'' (Earth versus flying saucers) s a ,,Godzilla''. E filmek első pillantásra a misztikus-borzalmas filmek családjához tartoznak, s mind az újságok, mind pedig a nézők szűkszavú kritikája így osztályozta s könyvelte el őket. Tévedésből. Mint ahogy tévedtek azok is, akik a szokványos, vértől csöpögő szörnyfilmek iránt érzett felháborodásukból enyhén szólva lenéztek, amiért az említett filmeket megnéztem.

Szokványosak ezek a filmek? Csak, ha egymáshoz viszonyítjuk őket. Viszont éppen ez a *szokványosság* méltó a figyelemre, ez különíti el őket a szokványos szörnyfilmektől.

A ,,Godzilla'' egy mondatba férő meséje ez: Japánban a tengerből felemelkedik egy őskori, ichtyosaurushoz hasonló szörny, mindent elpusztít, várost, hadsereget, már úgy tűnik, nincs ellene védekezés, rádióaktivitást sugárzó hatalmas, rücskös testéről bombák, sőt atombombák is lepattognak, de végülis az utolsó órában egy tudós közrebocsátja az új, minden eddiginél rombolóbb hatású fegyvert, s ezzel a csodafegyverrel elpusztítják a szörnyet: megmentik a népet a haláltól és a halálnál is szörnyűbb rettegéstől.

A cselekmény szimbolikus jellege nyilvánvaló. Erre utal már maga a tény is, hogy a szörny Japánban tűnik fel. A Godzillának először csak híre érkezik. Aztán felfedezik, hogy amerre jár, rádióaktivitást sugároz föld, fa, patak és tetem. A keletkező idegesség és pánik már mindnyájunknak ismerős. A tudós nem akarja kiadni titkát, fél a pusztító erőforrástól, nem akarja, hogy felelőtlen emberek kezébe kerüljön. Végül ő pusztítja el a szörnyet, de tudatosan úgy, hogy ő is véle hal, s a fegyver titka is együtt pusztul velük. A film kidolgozása — a ,,Godzilla'' a sorozat talán legkiválóbb darabja — szinte tökéletes: felsőfokon segíti a film szimbolizmusát azzal, hogy a híradó-, illetve dokumentumfilmek realista módszerével dolgozik. Kiküszöböl minden misztikumot, romantikát: a Godzillára, a szörnyre mindenki és minden úgy reagál, mint a háborúra. Jelenetek a hadügyminisztériumból, lakáshivatalból, menekülők köréből, szükségkórházakból, újságtudósítók hajszájából, a tudományos akadémia üléstermeből — mindmegannyi puritán, izgalmat nem hajhászó kép, melyet az európai lakosság a valóságban látott, élt meg, s látott újra híradófilmek kockáin. Általában: a ,,Godzilla'' a második világháború alatt és után készült legjobb *háborús* filmekre emlékeztet.

Hasonló a helyzet a sorozat többi filmjénél is. Mindegyikben szerepel egy szörnyeteg (vagy ,,csészealj''), mely előtűnik az ismeretlenből, s ha nem is a háború szimbóluma, de háborús állapotokat teremt: hatalmas, játszva pusztít mindent, atomfegyver sem fogja, rádióaktivitást sugároz és könyörtelen. Mindegyik film dokumentumfilm keretben, dokumentumfilm megoldásokkal dolgozik. Mindegyik gondtalan embereket ábrázol, kik nevetnek, hitetlenkednek, s aztán rettegnek a bombatámadásokat átszenvedő emberek félelemtüneteivel. A hadsereg mindig fölényes és végül tehetetlen. Az utolsó motívum a tudósé, aki a végső pillanatban felfedez valamit, s a pusztulás előtt — a ,,hatalmas varjú'' már félig szétrombolta a Fehér Házat! — megmenti az emberiséget.

Meg kell jegyezni még egy érdekes körülményt: a Szovjetunióról soha egy szó. Soha egyetlen említés, hogy a szörny szovjet gyártmányú lenne. A pusztulás valahonnan jön és az *egész* földet fenyegeti.

Természetes, hogy ilyen filmek hatnak az emberekre, de az is nyilvánvaló, hogy a filmek a háborús hisztéria termékei és nem viszont. Azonban az is — s a kritika számára ez a legfontosabb —, hogy a néző saját körvonaltalan, homályos félelmét, rettegő holnapba-nézésének álomképeit látja a vásznon. Nem egy borzadást keltő, de lehetetlen Frankenstein-történetet, hanem egy borzadást keltő és *nagyon is lehetséges* katasztrófát lát megelevenedni. Pontosabban, a néző nem olyan kalandot lát, amelyik övele, személy szerint soha, de soha nem történhet meg, hanem egy olyan kalandot, melyhez hasonlóba ő is belekeveredhetik és egyes vélemények — talán épp a sajátja — szerint bele is fog keveredni. Ezért mások ezek a filmek alapvetően, ezért érdekes alkotások és groteszk módon ezért realisták is többékevésbé. Hű tükröződései egy valóságos hangulatnak, s annak a realitásokból fakadó rémképnek, mely bármelyik pillanatban utcára léphet a vászonról. A készítők valószínűleg nem gondoltak erre, csupán kasszasikert jelentő filmeket akartak gyártani, a borzalomfilmek új, modernizált fajtáját — elvégre atomkorban élünk! — s mégis, olykor akaratuk ellenére, egyrészt a mai ember gondolatainak és félelmének *valóságát*, másrészt egy lehetséges szörnyűség lefolyását fényképezték a filmszalagra. Ez a félelem a ,,zöld pokol szörnye'' és nem a felhőkarcolónyi, rádióaktív darázs.

A néző azonban nemcsak a lehetséges háború képeit látja, nemcsak félelmeit ismeri fel és realizálja, hanem — a dolgokból fakadóan — a ,,békében élni'' makacssága is erősödik benne. Ezek a filmek valóban a háború ellen beszélnek és — hatásosságukat éppen ez növeli más, talán jobbnak tartott filmek fölé — nemcsak beszélnek, hanem a lehetséges jövő brutális képeit vájják a nézők szemébe. Elvégre a Godzilla vagy a csészealj, vagy a varjú *lényegtelen irrealitás*, hiszen amit képviselnek, a pusztítás az reális és a lerombolt házak, roncsolt holtak valóak lehetnek és talán éppúgy, ahogy azt a filmen láthatjuk.

Mikor Cayette ,,Özönvíz előtt''-jét láttam, azt mondtam: ha valaki 2050-ben tudni akarja, milyen volt az élet száz évvel azelőtt, nézze majd végig a Cayette-filmet és megtudja, mit éreztek s hogyan — ki nyíltan, ki titokban — a háború árnyékában élő emberek. A jövő század történetkutatójának Cayette-filmje mellé feltétlenül ajánlanám a ,,Godzillát'' vagy a ,,Hatalmas varjú''-t is. Dokumentumfilmek ezek, századunk valóságáról.

András Sándor

A szép geometriája

— A román művészet 147 mester műve a Louvre-ban —

Biztonság és rend utáni nosztalgia gyűjtötte össze Franciaország vidéki múzeumaiból a román művészet legjelesebb alkotásait, hogy a Louvre-ban, néhány méterre a balpart, főleg absztrakt galériáitól oly világot mutasson be, amelyet a közönség évtizedek óta igényel. Ez a kiállítás is mozzanata annak a küzdelemnek, amely ha nem is a figurális modorért, de egy olyan képzőművészeti — és áttételeiben: olyan irodalmi, zenei, kulturális, sőt politikai — élet megteremtéséért folyik, Albert Camus, Malraux és René Char kapitányságával, ahol újra egymásra találhat a közönség és a művész, a művész és a morál, a morál és a politika.

,,A román művészet, írta Rodin, a rómaitól jön, s megőrizte azt a fegyelmet, amelyet a rómaiak kétségtelenül a görögöktől, ezek pedig az egyiptomiaktól vettek át. A fegyelem, minden életképes művészet gerincoszlopa, primitív forrásból merített, a természetből és annak törvényeiből.'' Együtt született a kereszténységgel, s a latin bazilikák tökéletessége mellett magában hordja elsősorban a kereszténység első korszakának — amelynek kifejezője — nagy hitét, az egyetértést az Istennel és a világgal. Rodin a ,,szép geometriájá''-nak, a gótika bábjának nevezte a románt, s szerinte a szépművészetek csak ennek deklinációi, a művészet válsága, a ,,harmónia árjának elapadása'' pedig a román művészet felbontása miatt következett be. S valóban úgy érezzük, hogy ezekből a művekből máig lángol valami nagy egészség, együtt lélegzenek az emberrel, velünk maradnak méreteikkel, a földről induló és földre visszatérő íveikkel, amelyek mellett még a középkort legmaradéktalanabbul kifejező gótika is betegesnek tűnik a zsúfoltságával és földet mindenáron elhagyni akaró extázisával.

A kiállítás ,,védettje'' az Autun-i Éva: a dombormű szobrásza azt a pillanatot véste kőbe, amikor az első asszony leszakítja a gyümölcsöt a tudás fájáról. A katalógus jegyzete szerint a nő vállának megoldása perzsa hatásokat mutat. Sokkal érdekesebb azonban arra figyelni, hogyan oldja meg az antik képletet a szobrász, már sajátosan francia ízlésével, technikájával és témaválasztásával. Emile Mâle, a francia középkor legjobb ismerője mutatott rá, hogy a bűnös asszony akkor jelenik meg a templomokon, amikor a költők s a világi irodalom mindinkább elnézéssel ünneplik a gyengeségeit. A Longuedocban született téma igen hamar elterjedt Burgundiában, felkerült Vézelay, Autun, Charlieu homlokzatára, német templomokra, délitáliai misekönyvekre, sőt Magyarországra is eljutott. Néhány évszázaddal ezelőtt, tatár, török, osztrák, német és orosz igák előtt, amikor még mi is Európa voltunk, az Árpád-ház és a francia Cluny szoros kapcsolatban állt egymással: s nemcsak a különféle francia iskolák hatásait feldolgozó, de mégis önálló Jáki templom mutatja, milyen termékenyítő volt ez a kapcsolat, hanem a visszamaradt pillér Zircen, vagy Erdélyben a feleki, oltszakadati templom kapubélleteinek franciás dombormű vei. Közismert például az, hogy a székely népművészet egyik legkedveltebb alakja az almát szakító, kígyós, Ádámmal enyelgő Éva. S bebizonyították azt is, hogy a székely fafaragásokon számos elem máig is a román művészet hatását őrzi: vajon nem kockáztathatjuk meg azt a feltevést, hogy Languedoc, vagy éppen Autun mesterei vitték el a székely művészeknek az Éva-tematikát? S miért ne hozhatnók kapcsolatba a Louvre Dreux-ból hozott ,,Három királyok hódolatá''-t az egyébként olasz hatású pécsi székesegyház hasonló felfogású háromkirályával? Vajon nem ,,opere francigenum'' (francia módra) készültek III. Béla esztergomi palotájának ma is látható ikeroszlopai? Capet Margit, Béla francia felesége bizonyára hozatott magával építész honfitársakat is, akik Magyarországra hozták az ikeroszlopot, amelyből itt is láthatunk egy gazdagon illusztrált, bár sérült példányt (Corbie-apátság).

Királyfejek Beauvais-ból, Reimsből, Köből és nyugalomból. Figyelemreméltó, hogy a román szobrászok milyen nagy értői, kalkulálói voltak a fény-árnyék lehetőségeinek. Szent Péter és Szent Pál szobra Toulouse-ból: mindkét apostol keresztbetett, nemesen hosszú lábakkal áll, tenyerüket kifelé fordítják, s latin hatásokat mutató ruharáncaikkal, tartásuk könnyedségével, a kifejezés méltóságával és egyszerűségével a jámborságot, az igazságszeretetet példázzák. Chartres főtimpánjának Krisztusa már felbukkan a román művészetben, ugyanazzal a mozdulattal, testtartással, arckifejezéssel: külön tanulmányt érdemelne egy-egy ilyen mesterműű fejlődéstörténetének bemutatása, amíg a kis román műhelyekből elindulva kivirágzanak a legnevezetesebb gótikus katedrálisokon, ahonnan továbbfejleszteni már nem, legfeljebb utánozni lehet csak őket. Az egész gyűjtemény legjellemzőbb vonása a kifejezés néha naiv, néha túlegyszerű, de mindig hatásos és lenyűgöző ereje. Minden karcolás mond valamit, a legkisebb díszítménynek nemcsak dekoratív, hanem az egész alkotást megsegítő mondanivalója van.

Az antik művészetből kikerülő, a hagyományból és a maga sajátos világának követelményeiből saját formáit megteremtő művészetnek vagyunk a tanúi a Louvre csodálatraméltó ízléssel, eleganciával és szeretettel rendezett román kiállításán, amely azért is tanulságos, mert már Európa gyermekkorából bemutatja azt a specifikusan csak a mi kontinensünkön élő, örök törekvést, hogy a művész szintézist akar csinálni minden ország és minden világrész legjobb művészeti eredményeiből és hagyományaiból. A románban kezet fog Bizánc, Asszíria, egyiptomi-görög-latin-francia világ, később pedig mindezzel a német Worms, Spire, Laach városok román művészete, az itáliai Párma és Muránó és tegyük hozzá büszkén: a magyar Ják. Vajon Vézelay és a zirci pillér nem azt parancsolja, hogy nemcsak gazdaságilag, de szellemileg is összetartozunk?

Csernus Ákos

szomol- és pártfogadásokra, másszóval minden reprezentációs fórumon megfordultak s fejenként egy-egy kísérőtársat is adtak mellé jük, aki odaadóan segítette őket, mindenben eligazítással szolgált, valóságos ,,árnyékuk'' lett. Olyannyira, hogy François, aki néhanapján Harun al Rasid módjára nagy magános sétákat tett a városban, kucsmásan, bundásan elvegyülve a tömegben, meglepetésére minduntalan összeakadt figyelmes testőrével s ilyenkor nyájas üdvözlés után kart-karba öltve folytatták útjukat. Ám ennek a meghitt cimboraságnak végeszakadt egy Komszomol-gyűlés után. Történt ugyanis, hogy François-t felkérték, írjon Moszkváról cikket az egyetem faliújságjára. Mire ő szép sorjában papírra vetette, hogy a város elragadó, utcái csinosak, lakói megnyerőek, s minden ehhez hasonlót, amit csak udvarias külföldi jóakaratúan elmondhat. Legnagyobb megrökönyödésére a következő szabad, ifjúsági napon kedves szárnysegédje felemelkedett és zordul elmarasztalta cikkének ledér hangja és bomlasztó szándéka miatt, mondván, hogy az elvtárs csak a város turisztikai szépségeivel foglalkozik s tanulmányairól bizonyosan azért nem beszél, mert elhanyagolja őket. Nosza, az önérzetes François elszaladt a rektorhoz és magyarázatot kért. A rektor megnyugtatta, hogy csakis építő bírálatot kaphatott, s ez is mutatja, mennyire maguk közül valónak tekintik társai. Erre François valami olyasmit mormogott, hogy azért ő még nem elvtárs és magát az építő kritikust interpellálta meg. Ettől a következő sommás magyarázatot kapta: ,,Ne haragudj, de épp a minap dorgáltak meg, amiért nem ellenőrizlek eléggé. És hát nézetem szerint a nyilvános ellenőrzés a legjobb módszer.''

Ami a szovjet oktatást illeti, mindkét francia egyetértett abban, hogy természettudományos képzés terén bámulatraméltó színvonalat értek el, legfeljebb a lengyelek csodálkoztak, mivel a jegyzetekben sok felfedezés vagy alapszabály orosz tudósok nevét viseli, s annak idején ők ezeket még más címszavak alatt tanulmányozták. Ezzel szemben az irodalom- s történelemoktatásról egyhangúan azt mondták, hogy siralmas. A heti 35—40 kötelező óra lélektelen magolássá sivárítja például a bölcsészek munkáját, adatokat, mindenekelőtt adatokat kell bevágniuk, egyéni értelmezésről, önálló szövegelemzésről szó sem lehet.

KÖZBEN TELT-MÚLT az idő, halomra gyűltek a csikkek a hamutartóban, Jean-Paul újból a fényképek nézegetésébe merült, François pedig visszatért személyes kalandjaihoz.

Rendkívül elhűlt — mesélte —, mikor egy ízben meglopták. Éppen egy roppant könyvesboltban böngészett. Egyszerre csak furcsa hiányérzete támadt. Rövid töprengés után rájött, hogy a vállán lógó fényképezőgépet vágták le a szíjáról. Panasszal fordult a boltvezetőhöz. Ez kereken kijelentette, ilyesmi az ő praxisában még nem fordult elő s egyáltalán nem is lehetséges. François szemléltetően lóbálta a megcsonkított szíjat s külföldi voltára hivatkozott. A boltvezető, megfontolván az ügyet, kihívta a rendőrséget. Egy hónap múlva megkerült a tolvaj és hozzá két tanú is, akiket François ugyan sosem látott, de a vizsgálóbíró céljainak nyilván megfeleltek, ugyanis épp hogy aláíratta velük a jegyzőkönyvet és már küldte is ki őket az irodából. Két napra rá, annak rendje s módja szerint, lezajlott a tárgyalás, az ügyész elmondta a vádbeszédét, majd az ügyvéd emelkedett szóra s — François számára újszerűen — ő is vádat emelt ,,védence'' ellen. A delikvens hét évet kapott.

Második kalandja a bizalmas Nyikolájjal kapcsolatos. Egy harmonikaszótól hangos vidéki fogadóban hozta össze vele a ,,véletlen''. Nyikolájnak szögletes, szőke feje volt s kék szeme. Suttogva elmagyarázta, hogy nemrégiben Magyarországon járt s mint páncéloskapitány résztvett a forradalom leverésében. Mindezt legjobb meggyőződése ellenére tette, kényszerből. Néhány kupica pálinka után meginvitálta François-t a lakására, mondván, ott nyugodtan elbeszélgethetnek. Nyikoláj végülis egy kukkot sem szólt a maga történetéről, hanem újabb kupicákat kínálva, François nyulát próbálta kiugratni a bokorból. A nyúl lapult, François ügyesen kikerülte az egyenes választ. Nyikoláj aztán felajánlotta barátságát, pár nap múltán fel is bukkant Moszkvában és mindenüvé kísérgette a külföldi cimborát. Ez utóbbi hamarosan beléunt a veszélyes játékba. Meghívta magához francia társait olyan időben, amikor biztosra várhatta Nyikoláj vizitjét. Előre kell bocsátani, hogy az orosz, saját állítása szerint, nem beszélt franciául. Szóval Nyikoláj be is állított s az egyik francia megkérdezte François-tól, hogy ki légyen ez az új vendég. Mire François, szintén az anyanyelvén, azt felelte: ,,Ó, ez egy kis piszkos kém, utánam szimatol.'' Nyikoláj nem szólt semmit, csak a szája széle rándult meg kissé. Azután nem jelentkezett többé.

François pápaszeme gunyorosan villogott, higgadt modorában egyre-másra sorolta a csípős históriákat, ám Jean-Paul úgy látszik megelégelhette, mert hirtelen a május elsejei nagy tömegfelvonulásról kezdett el beszélni.

Előző délután három órától másnap hajnali félnégyig álltak sorba meghívóért s reggel hatkor már nekivágtak a Vörös térnek, melyet hétszeres kordonnal zárt körül a katonaság. Hétszer kellett felmutatniuk meghívójukat, útlevelüket, személyi papírjaikat. ,,Titkosrendőrök igazoltattak'' — jegyezte meg François. ,,Ne beszélj már, egyszerű karszalagos rendezők voltak'' — mérgelődött Jean-Paul. ,,Mindegy — mondtam én —, folytasd csak.'' Sokáig álldogálltak, mikor végül megérkeztek a tribün személyiségei s a tömeg özönlése is megindult. Ez alkalommal aztán nekem esett le az állam. Mindkettőjük egybehangzó állítása szerint a felvonulásban való részvétel nem kötelező, mindenki szívesen menetel, az orosz május 1 tartalmában is népünnepség. Sokan harmonikázva, rózsás hangulatban vonulnak el a derűs pártvezetők előtt és bizalmas, elégedett kiáltásokkal üdvözlik őket. ,,A Szovjetunióban a párt nemcsak a hatalmat, hanem az orosz hazát is megtestesíti'' — tette hozzá nyomatékosan Jean-Paul. ,,Igen, mert az oroszok soviniszták'' — vágott vissza François.

Ekkor rukkoltam elő az igazi nagy kérdéssel: ,,És mondjátok, tapasztalható-e a kritikai szellem erősödése, észlelhető-e valamilyen belső bomlás az óriási építményben?'' Mindketten tagadóan rázták a fejüket. Jean-Paul elvből nem tudott ilyesmiről, François pedig ezúttal egyetértett kollégájával. ,,Egyszer — mondta fáradtan — valahogyan elvetődtem egy értelmiségi gyűlésre, ahol egy kopasz tanító a vidéki oktatók nyomorúságáról beszélt. Ötszáz torok harsant fel, szitkok záporoztak feléje, s egy ellenszónok máris bebizonyította, hogy a kommunizmus építéséért minden áldozatot vállalni kell. A szerencsétlen kopaszt csak az mentette meg a nyilvános veréstől, hogy egy ismerőse hangosan a védelmére kelt: ,,Ne bántsátok, elvtársak, őrült ez, nemrég jött ki a bolondok házából.''

Idáig tartott a beszélgetés. Késő re járt már, az álmos pincér figyelmeztetett, hogy zárnak. Ki-ki ment a maga dolgára, s az elmondottakhoz, úgy hiszem, nem kell kommentár.

Karátson Endre

Kannás Alajos:

Kormos kövek

(Katolikus Szemle, Róma, 1957)

Öröm és reménység ébred bennünk, valahányszor annak jelét látjuk, hogy az emigrációban nem elkerülhetetlen a szellem szétzilálódása, a magyar nyelv elsatnyulása és költőink kallódása nem törvényszerű szükségesség. Kannás Alajos kis kötete ezért becses: új, eddig csaknem ismeretlen magyar költőt üdvözölhetünk. A költő elsősorban arról ismerszik meg, hogy élményeiről nem a retorika nyelvén szól; mondandója látomásként jelentkezik és látomásokat ébreszt. Kannás verseskönyve a magyar szabadságharc költői víziója, pontosabban, egy költő víziója. Nem adja vissza a felkelés félelmetes, ifjú erejét, sem a harc apokaliptikus kavargását — képeit szomorúság fátyolozza, hangja a tragikus rezignáció hangja:

Reggelre nem maradt a téren
csak néhány szétlőtt barrikád
reggelre kőre alvadt vérben
gurított füstből karikát
a hernyótalpon görgő nincsen
a csipkebokorból se Isten
szólitgatott, csupán a dér
derengett mindegyik levélen
kihivón jeges jelmezében
megint keletről fujt a szél.

Kannás verseit dicséretreméltó költői ökonomia, ritkán fellelhető tömörség jellemzi. A magyar szabadságharc hősi halottairól sok tucatnyi riportkönyv és emlékirat ezer meg ezer oldalán nem írtak szebbet és emlékezetesebbet, mint ő írt ebben a hat sorban:

Hiába mondod, hogy hiába
belevésődtek a kor falába
mint kőzetbe hullt levelek
a mélyben élnek élnek ujra
s az idő lassan legyalulja
a rájuk zudult hegyeket.

Szinte hibátlanul versel, de a verselés ugyanakkor csaknem mellékes, Kannás nem aggatja sallangként művére, csupán a mondandó kifejezésére használja. Jó költő.

S. F.

Menander

Ha az utolsó 500 esztendőben felriasztottak álmából egy diákot és megkérdezték: „kik voltak az ógörög drámairók?", úgy, pislogva és álomittasan, de mindjárt rávágta: „Aiszchylosz, Szofoklesz, Euripidesz, a három tragédiairó és negyediknek az athéni komédia mestere, Arisztofanesz".

Holott öten voltak, nem négyen. Az ötödiknek csak a neve maradt fenn, műve nem. Menandernek hívták. Későn született, amikor Athén már elvesztette függetlenségét és a phäleroni Demetriosz kormányozta idegen parancsra és zsarnok módra, ahogyan ma a mi hazánkat kormányozzák. A halott nagyváros poétái vidékre menekültek, ott verseltek tücsökről, bogarakról, pásztorlányokak kerek, kakukkfűszagú fenekéről és a vesztett szabadságért vigasztalásul sárgarigó fütyült a fülükbe. Vagy áthajóztak Alexandriába, ahol a ptolemeida könyvtár árnyékában a filológusok már elindították a világirodalom első, a többihez hasonlóan izgalmas és hasonlóan meddő vitáját, arról, ki képviseli a helyes irányzatot: a klasszikus hagyományokat ápoló Kallimachosz, vagy ellenfele, a romantika bajnoka, Apollóniosz.

Athén kultúrája oly mozdulatlanságba dermedt, mint fülledt, szikkadt szeptember estéken a nagylombú fák — teljes díszben és közvetlenül a pusztulás előtt. Volt, aki otthonmaradt, mint Menander. Tudomásul vette, hogy nem lehet úgy politizálnia, mint Arisztofanesz tette, még úgy sem, ahogyan Aiszchylosz. Így komédiáiból sok minden kimaradt — a „homo politicus" kétvállra fektetése, az államférfiak kigúnyolása és az államfilozófia kritikája. Különös módon e megkötöttség előnyére vált: darabjai hijával voltak a nehezen érthető célzásoknak és korabeli vonatkozásoknak, melyek Arisztofanesz élvezetét olyannyira megnehezítik. A római birodalom körszínházaiban ötszáz évig szakadatlanul játszották Menander komédiáit; minél később, annál gyakrabban, amikor a római birodalom közeledő tragédiája láttán a közönség már visszariadt a tragikus múzsától, sőt (politikai vonatkozásai miatt) már az arisztofaneszi komédia is tragikusnak tűnt. Aztán összeomlott a birodalom és Menander kéziratai elvesztek.

Nem kerültek elő a reneszánsz idején sem, amikor a humanisták kolostorok könyvtáraiban és kastélyok padlásain kutatták fel az antik szerzőket. De Menander mondásai, szóképei névtelenül is ittmaradtak közöttünk. Középkori költők és teológusok, maga Aquinói Szent Tamás is idézték híres mondását: „korán hal meg, kit az istenek szeretnek", Gent, Párizs vagy Bologna macskaköves utcáin, gótikus szobáiban vagy söntéseiben nem egyszer ismételték középkori szerelmespárok, vagy mulatozók Menander szavát: „az élet rövid vendégeskedés egy idegen városban". Vagy: „nézd meg ezt a temetőt és készíts számadást".

E jelenség okát nem lehet kitalálni. Volt Jézus Krisztus apostolai közt egy — és nem a legkisebb —, aki származását illetően csak úgy zsidó volt, mint a többi és szive szerint keresztény, mint a többi, de aki nem a zsidó, hanem a görögrómai kultúrát tekintette sajátjának. Egyebek közt ebben különbözött tőlük. Ha térítőútja során egy-egy városba érkezett, Pál apostol meglátogatta híveit, szónokolt, térített, vitatkozott és veszekedett, pogányokkal és zsidókkal, az agorán, a kikötői csapszékekben és a zsinagógában és amikor hivatalos ügyeit elintézte, elment a fürdőbe, hogy lemossa magáról az út és a vita verejtékét, aztán beült a körszínházba — hogy valami gyönyörűsége is legyen ebből az életből, melynek végén ott várta őt is a maga keresztje. És ahogy I. Erzsébet királynő idején egy londoni színházban Shakespeare-t játszották, úgy játszottak Claudius és Caligula alatt Menandert, Korinthusban és Caesarea Philippiben, Pergamonban és Antiochiában. Pál apostol nagyon szerette Menandert s amikor leveleit irta a korinthusiakhoz és rómabeliekhez, leveleibe becsúszott egy-egy Menander-idézet. Így élt tovább az elveszett pogány drámairó az Újszövetség lapjain.

Most, ezerhétszáz év után, megtalálták Menander egyik elveszett darabját. A filológusok már dolgoznak a szövegen, kibetűzik és kijavítják, jegyzetekkel látják el és kiadják, néhány hónap múlva lefordítják a világ legtöbb nyelvére és azután a darab belekerül színházaink repertoárjába. Mindeddig csak egy fényképet láttam a kódex egyik oldaláról, melyben Menander darabját felfedezték. De erről a fényképről sok minden jutott eszembe.

Először az, hogy a század eleje óta a görögrómai irodalom nem egy, örökre elveszettnek hitt kincse került meg. Talán — reménykedem — megkerül egy és más, remélhetőleg hamar, még életemben. A legjobban Petronius Arbiter Satiriconjának örülnék, ennek a bámulatos pikareszk regénynek, mely 25 kötetben viszi végig az olvasót Itália városaiban, egy elragadó szépfiú meg egy Kakuk Marci-szerű lókötő kalandjain keresztül; én csak az egyetlen, el nem veszett kötetet olvashattam, mert Hitler és Sztalin idején kellett születnem a XX. században és nem Marcus Aurelius Rómájában élhettem, a II. században. Vagy mit nem adnék érte, ha egy este Szappho meg Alkman verseit olvashatnám, vagy Euripidesz 34 elveszett drámája valamelyikét, vagy akár olyan bagatelleket, mint Sanchuniathon pun történetiró könyvét Karthagóról vagy a kalkedoni Pháleász indítványát, melyet a Kr. e. IV. században nyújtott be Athénben a progresszív adó bevezetéséről!

De az álmodozáson túl az újra megtalált Menander-kéziratról eszembe jut más is. Ma, az atomkorszak hajnalán — ki tudja, hogy e hajnal nem jelenti-e egyúttal az emberiség alkonyát? — a Menander-kézirat, mely egy eltűnt kultúra és egy kihalt nép egyik üzenetét hozza minekünk, egész más dolgokat is asszociál. Eszembe jut, hogy egy atomháború végleg kiirtja az emberiséget. Aztán, hosszú évmilliók múltával, hozzánk hasonló lények érkeznek a földre valamelyik égitestről. Szorgos kutatást folytatnak lisztporrá zúzott városaink helyén, melyeket az őserdő visszahódított magának. Majd egy író, akit az évmilliók és a várható világnézeti különbségek ellenére is barátomnak és rokonomnak érzek, ezt írja noteszébe:

„Egy régi, fűzött papírlapon megtaláltuk Molière egyik darabját. Sajnos, ez az emberi kultúra minden más kultúránál tudatosabban és alaposabban pusztította el önmagát. Le kell mondanunk arról, hogy Michelangelo szobrainak fényképét, Beethoven partitúráit vagy Shakespeare drámáit valaha is megtaláljuk."

f. gy.

Az igazi Nietzsche

A müncheni Carl Hanser Verlag három kötetben ismét kiadta Friedrich Nietzsche műveit. E kiadás számos félreértéstől, ferditéstől és rágalomtól tisztitja meg a nagy filozófus életművét. Különlegesen érdekes a harmadik kötet, melyben eddig kiadatlan levelek, kéziratok, valamint Carl Schlechta, a neves Nietzsche-kutató szenzációnak is beillő tanulmánya lát napvilágot. Kiderül, hogy azok a levelek, melyeknek alapján Hitlerék „a fasizmus szellemi atyjá"-nak kiáltották ki Nietzschét — egytől egyig Elisabeth Förster-Nietzsche hamisitványai.

E rendkívül erőszakos, uralkodni vágyó és durva lelkű asszony igen furcsán bánt el testvérbátyja szellemi örökével. Egész sereg levelet irt, bátyja nevében, saját címére, s ezeket „hiteles másolat"-ként csempészte be a Nietzsche-hagyatékba. Több mint gyanús már az is, hogy e levélmásolatoknak, melyekben Nietzsche állitólag „egyetlen bizalmasom"-nak, „legszeretettebb testvérem"-nek szólitja Elisabethet, továbbá megértően nyilatkozik húga antiszemita nézeteiről — egyáltalán nincsen eredetijük. Viszont napvilágra kerültek csaknem egyidejű keltezésü eredeti levelek — igy például az Overbeck-házaspárhoz szóló levél —, melyben Nietzsche szó szerint ezt irta: „Az átkozott antiszemitizmus... okozta a radikális szakitást köztem és testvérhúgom között." Elisabeth Förster-Nietzsche odáig ment, hogy Friedrich Nietzschenek az édesanyjához intézett odaadóan szeretetteljes leveleit egyszerűen átirta a saját nevére. A radirozások, tintafoltok és átirások azonban még az avatatlan szemlélőnek is félreérthetetlenül elárulják a durva hamisitást.

Magába a nietzschei műbe nem kontárkodott bele a nővér avatatlan keze. Am azáltal, hogy Friedrich Nietzsche emberi portréját eltorzitotta, ürügyet szolgáltatott a fasisztáknak a mű meghamisitására, a Nietzsche által használt „faj" és „felsőbbrendű ember" kifejezések hazug értelmezésére, holott Nietzschétől semmi sem állt távolabb, mint a nagynémet sovinizmus és a fajgyülölet, éppen e kérdéseken különbözött össze és szakitott Richard Wagnerrel.

Ezek a tények már rég nem ismeretlenek a filológusok előtt. A ferditések nagy része közvetlenül Elisabeth Förster-Nietzsche halála után, már 1935-ben kiderült. A hitleri éra azonban természetesen nem engedte meg a hamisitások nyilvános leleplezését. Jellemző, hogy a bolsevik irodalomtörténészek, a tényeket semmibe véve, gátlás és kritika nélkül vették át a fasisztáktól Nietzsche elferditett értelmezését. Az egyén szabadságának apostolát, aki már 1880 táján felismerte, hogy a kollektivizált gazdaság eszméje a mindenható állam rémuralmának veszélyét rejti magában, semmiképpen nem lehetett beskatulyázni a „dialektikus materializmus előfutárai" közé. Érveivel vitába szállni nehéz lett volna — sokkal egyszerűbb volt fasisztának bélyegezni. A két ellentétes előjelű diktatúra ideológiája ekképpen találkozott össze egy hazugság ellentétes értelmezése dacára — ugyanabban a hazugságban.

K. I.

Az eretnek

(Fitzroy Maclean: The Heretic. New York, 1957, Harper)

Fitzroy Maclean, a szövetségesek jugoszláviai összekötője, egy zimankós téli estén a tábortűz mellett megkérdezte Titót:

— Mit gondol? Ha vége a háborúnak, mi lesz Jugoszláviával? Önálló állam lesz-e, vagy szovjet uralom alá kerül?

Tito így válaszolt:

— Egy pillanatra sem szabad elfelejtenie, mennyi vérbe került függetlenségünk kivívása. A legnagyobb hibát követi el, ha azt hiszi, hogy az ilyen drága áron szerzett eredményről valaha is lemondunk.

Maclean a jugoszláv ügy egyik elismert szakértője. Új könyve, „Az eretnek" Tito életével és a titóizmus néven közismertté vált politikai koncepcióval foglalkozik.

A könyv első része az embert eleveníti meg. Tito rendkívül vallásos horvát parasztcsalád gyermeke. Egy alkalommal a pap megpofozta. Soha többé nem lépte át a templom küszöbét. Vasipari munkás lett: előbb Zágrábban, később Bécsben. Az első világháború idején orosz hadifogságba került. A szögesdrótok mögül a forradalom szabadította ki. Látta a bolsevikek leningrádi győzelmét és később orosz nőt vett feleségül. Jugoszláviába hazaérve, belépett a kommunista pártba és rövidesen a Komintern moszkvai irodájába került. Álnéven beutazta Európát és a kommunista mozgalmat szervezte. A második világháború alatt a jugoszláv kommunista párt vezetője lett és győzelemre vezette a partizánokat. Ekkor került elsőízben összeütközésbe Sztalinnal. Az orosz diktátor kifogásolta, hogy a nyugati megfigyelők előtt nem titkolta, hogy a partizánmozgalmat kommunisták vezetik. Közben Churchillel tárgyalt Olaszországban. Nagy mennyiségű fegyvert kapott és néhány napra rá Churchill méltatlankodására Moszkvába repült.

Tito a maga útját járja — írja a szerző. A második világháború befejezése után csakhamar tudtul adja Sztalinnak, hogy Jugoszláviában csak egy úr van: Tito marsall. Nem enged a fenyegetésnek és megteremti a titóizmust, a demokratikus kommunizmusnak azt a válfaját, ahol „a demokrácia nem a demokráciáért van". Minden további nélkül letartóztatja Gyilaszt és a horthysta veszélyre hivatkozva, helyesli a magyar szabadságharc vérbefojtását.

A könyv, amely talán a legalaposabb Tito életrajz és azzal a tanulsággal zárul, hogy a titóizmus nem demokrácia, rendkívül hasznos a kommunista társutasok számára, akik a jugoszláv példában látják álmaik esetleges megvalósulását. A rendkívüli alapossággal és tárgyilagossággal összeállított könyv semmi kétséget nem hagy afelől, hogy a titóizmus és a „nemzeti kommunizmus" semmivel sem állnak közelebb a demokráciához, mint a kommunizmus egyéb változatai.

B. C.

„A módosulás"

Michel Butor Renaudot-díjas regénye

A francia irodalomnak éppúgy megvannak a maga jó évjáratai, mint a burgundi bornak. Ezek közé számít az 1957-es esztendő is. Az irodalmi díjak közül legalább kettőt egészen kivételes művek alkotói kaptak: az egyik az ötven esztendős Roger Vailland Goncourt-díjjal jutalmazott „Törvény"-e, a másik pedig a harmincegy éves Michel Butor Renaudot-díjas „*La Modification*"-ja. A kissé meghökkentően tudományosan hangzó cím mögött — „*Módosulás*" — az év talán legérdekesebb kísérleti regénye áll.

Egy szürke novemberi reggelen egy negyvenöt éves férfiú száll be a Párizs—Róma gyors egyik kupéjába. Azért indul az Örök Városba, hogy új életet kezdjen, vagy legalábbis szakítson a régivel. Mi a régi? Feleség, három gyerek, meglehetősen áporodott levegőjű otthon. Az utas úgy érzi, hogy ebben a pillanatban még van ereje kitörni a körből, de teljesen elveszti életerejét, ha egy szemernyit is tovább vár. Azért utazik Rómába, hogy közölje ott élő fiatal szeretőjével: állást talált számára Párizsban, összeköltözhetnek.

Mindez lassan bontakozik ki az olvasó előtt, miközben monoton egyhangúsággal fut a vonat. Az író csak azt írja le, amit a hős lát, de ezt mértani pontossággal. Aztán mindjobban behatolunk az utas múltjába, lelkivilágába, miközben a fülke, egészen a regény végéig, tovább éli a maga sajátos, s csupán kívülről szemlélt életét. Megtudjuk, hogy különös véletlen folytán az utas érzelmi életének mennyi emléke kapcsolódik a Párizs és Róma közötti utazásokhoz. Olaszországba ment már nászútra Henriette-tel, a feleségével is, ide utaztak ismét néhány évvel ezelőtt, hogy megpróbálják — hiába — feltámasztani a multat; Párizs és Róma között, a vonaton ismerkedett meg annak idején szeretőjével, Cecile-lel, sőt egyszer ezen az úton hozta fel Cecile-t is Párizsba, amikor is a szerető összeismerkedett a feleséggel, s valami érthetetlen, szavakkal ki sem fejezhető belső kontaktus létesült a két nő között — talán ellene? Most azonban egyszer s mindenkorra vége ennek a kettős életnek. Az utas úticélja: Róma és a szabadulás.

A regény háromnegyed részében úgy tűnik, hogy a „*módosulás*" — amely a történet címét és fővonalát adja — a hős új, boldogabb életére vonatkozik. Lassan-lassan kiderül azonban, hogy mégsem a hős *élete*, hanem *jelleme* módosul. Bizonyos szempontból a mű nagy intenzitású önelemzés. Az utast mindinkább emlékek, felbukkanó bizonytalan gondolatok, rögeszmék vattafüggönye veszi körül. A cselekmény három időbeli dimenzióban — jelenben, múltban és jövőben — játszódik egyszerre. Butor mesterien kezeli a három folyamatot, melyek összeolvadnak, s ugyanakkor élesen elhatárolódnak. Úgy bontakoztatja ki a motívumokat, mint valóságos irodalmi ellenpontokat. Mire a vonat megérkezik a római pályaudvarra, a „módosulás" bekövetkezett. Az utas nem kezd új életet, nem is keresi fel Cecile-t, s az olaszországi utat olyan kirándulásnak tekinti, melyről családjához tér majd vissza.

Bármennyire eredeti is Butor, a „klasszikus" regény megreformálásának kísérletében nem áll egyedül. Butor kiadója, az „*Editions de Minuit*" körül egy kisebb és feltétlenül figyelemreméltó írócsoport eresztett gyökeret. Legérdekesebb tagjai: Alain Robbe-Grillet, Nathalie Sarraute, Claude Simon és mások. Őket nevezte Henriot, a Le Monde akadémikus kritikusa „*Ecole du Regard*"-nak, vagyis talán „látás iskolájá"-nak. Valamennyien a jelenlegi regényforma felbontására törekszenek, mégpedig olymódon, hogy szigorúan annak leírására szorítkoznak, ami a hős körül játszódik, amit a hős *lát*, s ami a hősben ennek kapcsán végbemegy. A regényes cselekmény másodrendű, vagy teljesen eltűnik. Az „iskola" alapítója, Alain Robbe-Grillet új regénye, a „*Féltékenység*". Hőse már nem is él egyéni életet. Az író pontosan leírja mindazt, amit a féltékeny főhős maga körül lát, elsősorban a tárgyakat és ezek változásait, maga a hős pedig felolvad az őt körülvevő mozzanatokban. Robbe-Grillet technikájának bizonyos metódusait Michel Butor is átveszi, de átformálja őket a maga eszközeivel. Átformálja és az olvasók szélesebb rétege számára teszi élvezhetővé. Kissé úgy, mint mikor a korán elhunyt zseniális Alban Berg a „Wozzeck" című operában, legalábbis egy elég kiterjedt zenei elit számára, élvezhetővé tette a klasszikus skálát felbontó nagy bécsi komponista, Arnold Schönberg teljesen újszerű muzsikáját...

G. L.

Angol nyelvű Déry-estet

rendez a PEN-in-Exile, a Nemzetközi PEN Klub székházában január 31-én este 8-kor. Ismert angol színészek adnak elő részleteket Déry Tibor „Tükör" című darabjából, a „Téglafal mögött" című novellából és egyéb Déry-írásokból. Déry életéről Pálóczi-Horváth György beszél, Gömöri György „*Déry és az ifjúság*" címmel ad elő. Jegyek igényelhetők a PEN-in-Exile elnökétől, Peteris Aigars úrtól, 8, Egliston Road, London, S. W. 15; telefon PUTney 2091.

GEORGE ORWELL:

AZ ELEFÁNTLÖVŐ

Dél-Burmában, Moulmeinben rengetegen gyűlöltek. Elég fontos személyiség voltam ahhoz, hogy kihívjam gyűlöletüket — egyetlenegyszer történt életemben. Kerületi rendőrtiszt voltam a városban, ahol valami bizonytalan, kicsinyes, keserű Európa-ellenes hangulat uralkodott. Senkiben nem volt elég bátorság ahhoz, hogy nyíltan lázadjon, de bizony, ha egy európai nő egymagában keresztülment a piacon, könnyen megkaphatta, hogy a ruháját leköpték betel-lével. Mint rendőr méginkább szemetszúrtam nekik és előszeretettel pécéztek ki, ha tudták, hogy nem lehet belőle bajuk. Egyszer egy fürge burmai elgáncsolt mérkőzés közben a futballpályán; a bíró — szintén burmai — másfelé nézett. Kajánul kacagott rajtam a kárörvendő tömeg. Ez nem egyszer megtörtént. Bárhová mentem, fiatal sárga arcok vigyorogtak rám, elmondtak mindenféle mocsoknak, úgy ordibáltak utánam biztos távolból s a dolog végül az idegeimre ment. De a legcudarabbak a papok voltak, a fiatal buddhista lámák. Ezrével lebzseltek a városban s mintha egyéb dolguk se lett volna, csak hogy ott ácsorogjanak az utcasarkokon és gúnyosan méregessék az európait.

Zavarbaejtő volt és ingerlő. Akkoriban már eldöntöttem magamban, hogy gonosz dolog az imperializmus és legjobb, ha minél előbb levetem az egyenruhát és kilábolok a dologból. Elméletileg — és persze csak nagytitokban — szívvel-lélekkel a burmaiak mellett voltam és elnyomóik ellen. Gyűlöltem az egyenruhát és az egész rendőrködést, de oly elkeseredett, oly szertelen gyűlölettel, hogy ma már nem is tudnék számot adni róla — miért. Aki belebújik a rendőrgúnyába, mindjárt láthatja közelebbről, mi is az, összetartani a ,,birodalmat''. Piszkos munka. Elvetemült zsivány népség tolong a kóterek bűzhödt rekeszeiben, életfogytiglanosok kihamvadt arca dereng, csíkosbőrű nyomorultak hátukatfeneküket mutatják, amelyet botozáskor felhasogatott a bambusz, mindez nyomasztó volt és kínzó bűntudata rámnehezedett. És sehol egy biztató fény, sehol kiút. Fiatal voltam, műveletlen; magamrahagyatottan kérődztem problémáimon, mint Keleten minden angol — s ugyan kinek is mondhattam volna? Azt sem tudtam, hogy végét járja a brit birodalom, még kevésbé azt, hogy milliószor jobb azoknál a sakállelkületű fiatal birodalmaknál, amelyek a helyébe lépnek. Kelepcében voltam: ha emerre fordultam, beleütköztem a gyűlölt ,,birodalomba'', amelyet szolgálnom kellett, ha amarra fordultam, gonosz, törpe vadakba ütköztem, akik lépten-nyomon igyekeztek megkeseríteni az életem. Ez volt minden tudományom. Meghasonlottam: fele-eszemmel úgy láttam, hogy az ,,angol rádzsák'' lerázhatatlan zsarnoksága mindörökre földre kényszerítette a leigázott népeket; eszem másik felével pedig azt hajtogattam, hogy a legnagyobb gyönyörűség a világon az volna, ha a szuronyomat belemárthatnám egy buddhista láma hasába. Az ilyenfajta érzelmi vegyülék az imperializmus természetes mellékterméke, ezt mondja minden angol-indiai hivatalnok, ha megkérdezik, amikor nincsen szolgálatban.

Egy szép napon történt valami, ami némileg rávilágított, hányadán állnak a dolgok. Nem nagy eset volt, mégis, egyszeriben átláttam az imperializmus valódi természetén — hogy mik az igazi rúgói a zsarnoki kormányzat cselekedeteinek. Kora reggel felcsenget telefonon a helyettes rendőrfelügyelő a város másik végéből és azt mondja: elszabadult egy elefánt, most gázol végig a piacon; legyek szíves, jöjjek és csináljak valamit. Mi az ördögöt csinálhatnék? — gondoltam; de azért látni akartam, mi történik voltaképp. Felkaptam a kis mokány rendőrlóra és átlovagoltam. Magammal vittem a puskámat is, egy ósdi 44-es Winchestert, amivel ugyan nem sokat árthattam egy elefántnak; de gondoltam, esetleg a dörrenésével elijeszthetem. Az úton meg-megállítottak a burmaiak, hogy elmondják, mit művel az elefánt. Nem vad elefánt volt persze, hanem szelidített jószág, csak épp rájött a ,,bolondóra''. Az elefántot meg szokás láncolni, ha jelét adja, hogy nemsokára rájön a ,,bolondóra'' és ezt is megláncolták; előző este azonban elszakította láncát és elszökött. Ilyenkor senki más nem tudott bánni vele, csak a hajcsár, akihez hozzászokott. Az elefánthajcsár el is indult, hogy megkeresse az elszabadult jószágot, de rossz irányba ment s félnapi járásnyira elkódorgott; ezalatt az elefánt újra felbukkant a városban. A burmaiaknak nem volt fegyverük s a lakosság teljesen tehetetlen volt ellene. Valahol máris szétrúgott egy bambuszkunyhót, halálra taposott egy tehenet, végigjárta a gyümölcsösbódékat és jól belakmározott; aztán találkozott a városi szemeteskocsival — a kocsis leugrott róla és nyaka közé szedte a lábait, a feldühödött állat meg felborította a kocsit és azon töltötte ki bosszúját.

A burmai tiszthelyettes és néhány indiai rendőr már ott várt a negyedben, ahol az elefántot látták. Igazi nyomornegyed volt, mocskos bambuszkunyhók útvesztője; pálmalevéllel födött vityillók, kanyargó sikátorok a meredek domboldalon. Jól emlékszem, felhős, füllesztő reggel volt, beköszöntött az esőzések ideje. Elkezdtük a szokásos kérdezősködést a burmaiak között, ki látta az állatot, merre van az elefánt? De nem kaptunk semmi határozott feleletet, persze. Így van ez mindig Keleten. Amíg az ember nincs ott, minden história kézenfekvő és világos; minél közelebb megy az események színteréhez, annál ködösebb az egész. Volt, aki azt mondta: emerre ment; volt, aki azt mondta: amarra; a harmadik szerint már visszament, a negyedik soha nem látott semmiféle elefántot. Már-már az a meggyőződés érlelődött meg bennem, hogy összevissza hazudoznak és szó sincs elefántról, amikor valaki felüvöltött, nem is olyan messze.

— Félre az útból, gyerekek! Azonnal félre az útból! — kiáltotta egy riadt asszonyi hang; vén nyanya tűnt fel az egyik kunyhó sarkán és bambuszvesszőjét rázva, irgalmatlanul odébb zavarta a mezítelen kölyökhadat. Többen is jöttek még, asszonyok a nyomában és nyelvükkel csettintve, fejcsóválva sopánkodtak: nyilván a kölykök olyat láthattak, ami nem gyereknek való. Megkerültem a kunyhót és észrevettem, hogy egy férfi holttestje hever a sárban. Indiai volt, sötétbőrű dravida kuli és majdnem teljesen meztelen; alig pár perce halhatott meg. Az elefánt a kunyhó sarkánál hirtelen elkapta az orrmányával, földhözvágta és megtaposta. Az esőzések ideje lévén, felázott a talaj és a szerencsétlen jó arasz mély, több méteres árkot szántott a koponyájával. Elterült a hasán, a két kezét szétvetette és fejét éles szögben oldalt fordította. Az arca csupa sár, a szeme tágra mered s vadul vicsorgat villogó fogaival, ahogy elviselhetetlen haláltusájában csikorgatta utoljára. (Ne is beszéljen nekem senki a holtak megnyugodott arcáról, kisimult vonásairól. Ahány hullát láttam, vicsorgott, mint az eszeveszett.) Lábával a hatalmas jószág leszaggatta a bőrt a szerencsétlen hátáról és megnyúzta, mint a nyulat. Mihelyt megláttam a holtat, nyomban küldöncöt meneszettem egy barátomhoz a környéken, hogy adja kölcsön az elefántlövő puskáját. A lovacskát már előbb visszaküldtem, nehogy megbokrosodjék rémületében, ha megérzi az elefánt szagát.

Néhány perc múlva visszajött a küldönc, hozta a fegyvert és öt töltényt hozzá; időközben odaért néhány burmai és elújságolta, hogy alig pár száz méterrel odébb, az elefánt ott kóborol a rizsföldeken. Elindultam arrafelé. Amerre elmentem, az emberek elősereglettek a házakból s végül az egész negyed lakossága utánam szegődött. Látták nálam a fegyvert és izgatott kurjantásokkal újságolták egymásnak, hogy útban vagyok és mindjárt lövöm az elefántot. Amíg csak a kunyhóikat rúgta szét, addig nem érdeklődtek különösebben az elefánt iránt; de most, hogy ,,lövik az elefántot'', a dolog nekik is izgalmasabb fordulatot vett. ,,Jó murinak'' ígérkezett, aminthogy annak ígérkezett volna angoloknak is, ha történetesen azok verődnek össze; de meg aztán fenték a fogukat a húsra. Kezdtem kissé kellemetlenül érezni magam. Eszem ágában sem volt lelőni az elefántot, csak épp elküldtem a fegyverért, hogy nálam legyen, ha esetleg védekeznem kell. Mi tagadás, egy ilyen folyton áradó, növekvő tömeg idegesítő az ember háta mögött. Leereszkedtem a domboldalon, vállamon a puska, az egyre dagadó kíváncsi had mindenütt a nyomomban: bámultak, mint valami pojácát és annak is éreztem magam, pojácának. A kunyhók elmaradoztak, műút következett és azon túl jó kilométer szélességben rizsföldek végtelen tócsái villogtak — a földet teljesen eláztatták az első esők; itt-ott a zsombékokon kizöldelt a gyom. Ott állt az elefánt alig nyolc méternyire a műúttól s a baloldalával idefordult felénk. A legkevésbé sem hederített a közeledő tömegre. Orrmányával a füvet tépdeste, a fűcsomót odaverdeste térdeihez, mintha tisztogatná — s azzal behabzsolta.

A műúton megállapodtam. Ahogy megláttam az elefántot, tökéletesen tisztában voltam vele, hogy nem volna szabad megölnöm. Elpusztítani egy ilyen becses háziállatot olyan, mint barbár mód tönkretenni valami nagy, értékes gépet — ez nem olyan, amin könnyűszerrel túlteszi magát az ember és ha egy mód van rá, hát elkerüli. Így messziről elnézve, ahogy békésen legelészett, jámborabb volt akármelyik tehénnél. Úgy láttam — s ma is azt hiszem —, hogy elmúlt a ,,bolondórája'', dühe elpárolgott, akkor pedig nem árt a légynek sem, hanem jobbra-balra ődöngve megvárja, amíg a hajcsárja érte jön és hazavezeti. Mondom, eszem ágában sem volt, hogy kárt tegyek benne. Gondoltam, vigyázok rá egy kicsit, meglátom, nem jön-e rá újabb dühroham s ha nem, hát szépen hazaballagok.

Sekkor körüljártattam a szemem a tömegen, amely idáig követett. Iszonyú csődület volt, lehettek vagy kétezren és még egyre jöttek. Elállták az utamat a műút két oldalán. Elnéztem rikító rongyaikban őket, a boldogan mosolygó sok-sok sárga ábrázatot; izgatottan várták a ,,murit'' s valamennyien bizonyosra vették, hogy lövik az elefántot. Úgy figyeltek, mint a bűvészt, ha hozzálát a mutatványhoz. Éppenséggel nem rokonszenveztek velem, de nálam volt az elefántölő — a bűvös erejű fegyver és egy pillanatra megalkudtak azzal, hogy figyelmükre érdemesítsenek. És egyszeriben rádöbbentem arra, hogy hiába, mégis csak le kell lőnöm az elefántot. Ezt várja tőlem mindenki, meg kell tennem; éreztem nógatását, rákényszerítő akaratát mind a kétezer bámészkodónak. Ott álltam puskával a kezemben és akkor először fogtam fel igazában a fehér ember uralmának múlandóságát Keleten. Itt állok én, a fehér ember, szemközt a fegyvertelen bennszülött tömeggel, látszólag én vagyok a főhős, a cselekmény mozgatója; de valójában csak lehetetlen kis báb vagyok, akit ezek a sárga ábrázatok az akaratukkal ide-oda löknek. Abban a percben tapasztaltam először, hogy amikor a fehér ember zsarnokká válik, a saját szabadságát semmisíti meg. Afféle színészkedő, üres báb lesz, az unásig ismert, a megszokott ,,sahib''. Ezentúl egész uralma ettől függ és azzal tölti életét, hogy ,,imponálni'' próbál a ,,bennszülött''-nek és minden válságos pillanatban kénytelen úgy cselekedni, ahogyan azt a ,,bennszülött'' tőle elvárja. Álarcot visel s végül eleven arca felveszi az álarc vonásait. ,,Lövik az elefántot''?! Lövik bizony, nem hátrálhatok meg a dolog elől; ott rontottam el a dolgomat, amikor a fegyverért küldtem. Aki ,,sahib'', annak ,,sahib''-hoz méltón kell cselekednie. Határozottnak kell mutatkoznia. Mindig tudnia, mit akar. Tennie, aminek a megtétele ,,a levegőben lóg''. Hogy egy ,,sahib'' eljöjjön idáig, kezében a puskáját lógatva s a kétezres tömeggel mindenütt a sarkában, aztán szánalmasan, dolgavégezetlenül eloldalogjon: nem, ez elképzelhetetlen. Kinevetnének. Márpedig nekem is, mint minden fehér embernek Keleten, ebből állt az életem, szakadatlan küzdöttem a nevetségesség veszélye ellen.

Pedig nem akartam lelőni az elefántot. Figyeltem, ahogy a felmarkolt fűcsomóval a térdét csapkodja, a dolgaiba belemerült nagymama gondterhelt képével, amilyen a legtöbb elefánt. Úgy éreztem, gyilkosság volna, ha lelőném. Akkoriban nem sokat teketóriáztam, vadásztam mindenféle állatra és beléjük löttem érzelgősség nélkül; de még soha nem löttem elefántot és nem is akartam. (Ekkora behemót állatot elejteni valahogy mindig csúnya dolognak éreztem.) Azután meg tekintettel kellett lennem az állat gazdájára. Elevenen a jószág legalább száz fontot ért; de ha lepuffantom, csak az agyaráért adnak valamit, úgy öt font körül. Hanem — gyorsan kellett cselekednem. Odafordultam az egyik tapasztaltnak látszó burmaihoz, aki már odaérkezésünk előtt ott strázsálta az állatot, néhány társával egyetemben és megkérdeztem, hogy viselkedik az elefánt? Mind ugyanazt mondta: rá sem hederít az emberre, amíg békén hagyja; de aki közel merészkedik, könnyen megtörténhet, hogy nekiront.

Világosan láttam, mi a dolgom. Meg kellene közelíteni a jószágot, mondjuk húsz méternyire s aztán megfigyelni, hogyan fogadja a dolgot. Ha nekivadul, még mindig lőhetek; ha viszont nem törődik velem, akkor nyugodtan otthagyhatom, amíg a hajcsár érte jön. De azt is tudtam, hogy nem ezt teszem. Egy szál puskával nem voltam valami veszedelmes ellenfél s aztán meg a puha-sáros talajon minden lépésnél térdig süllyedt az ember. Ha az elefánt nekemront és én a lövést elhibázom, lyukas garast nem adok az életemért s elkenődöm mint a varangyosbéka a gőzhenger alatt. És még akkor sem a bőrömet féltettem s nem a rongyos életem járt az eszemben, hanem a figyelő sárga arcú had a hátam mögött. Ha egyedül vagyok, talán inamba száll a bátorságom; de így, a feszülten figyelő tömeggel mögöttem nem féltem a szó megszokott értelmében. A fehér ember nem szabad, hogy megijedjen a ,,bennszülöttek'' szemelátára; s így aztán nem is ijed meg általában. Nem volt más gondolatom, csak az, hogy ha valami balul üt ki, ez a kétezer burmai végignézi majd, amint a megdühödött jószág kergetni kezd, utolér, beletipor a sárba és én is ugyanolyan vigyorgó hulla leszek, mint az az indiai odafent a dombon. Ha ez bekövetkezik, tán még mulatnak is rajtam egyesek: jól megjártam... Azt már nem! Ebből nem esztek! Nem volt más választásom, betöltöttem a golyókat a tárba és lehevertem az út közepén, hogy jobban célozhassak.

A zsibongás teljesen elcsendesült. Mély, hosszú, boldog sóhaj szakadt fel a mellekből: végre, a várva-várt pillanat, amikor a függöny felgördül. Kezdődik a mutatvány, itt a ,,jó muri''. Pompás német fegyver volt az elefántlövő, szálkeresztes irányzékkal. Elefántot úgy kell lőni, hogy az ember a fülüregtől fülüregig futó képzeletbeli vonal közepébe céloz. Akkor még ezt nem tudtam. Minthogy oldalba kaptam az állatot, egyenesen a fülüregét kellett volna megcéloznom; ehelyett jó két-három arasszal előrébb céloztam, gondolván, hogy az agya előrébb van.

Meghúztam a ravaszt. Sem a dörrenést nem hallottam, sem a puska rúgását nem éreztem — sohasem érzi az ember, ha jól céloz —, csak a felujjongó tömeg ördögi üvöltését hallottam körös-körül. Abban a szempillantásban s tán rövidebb idő alatt, mint amennyi a golyónak kell, innen oda, titokzatos, iszonyú változás ment végbe az elefánton. Nem bukott fel, még csak meg sem rezdült; de testének minden vonása megváltozott. Évszázadokat öregedett, elnehezült-megmerevedett, összeaszott; mintha a golyó rettentő ereje megbénította volna, noha nem terítette le. Nagysokára — gondolom, öt másodperc is beletelt, de sokkal többnek tűnt — ernyedten térdre roskadt. Elcsurrantotta nyálát. Ráereszkedett az öregség, minden nyomorúságával, az ember valami ezer esztendős elefánt-Matuzsálemnek gondolta volna. Újra ugyanoda céloztam és löttem. Ahelyett, hogy a második lövésre összerogyott volna, kétségbeesett igyekezettel, kínos lassúsággal feltápászkodott, de alig állt a lábán; tagjai rogyadoztak, feje lekókadt. Harmadszor löttem. Ez a golyó elbánt vele. Szinte látni lehetett, ahogy utolsó ereje is elhagyja; egész testében megrázkódott: megkezdte haláltusáját. De még estében is olyan volt, mintha tápászkodna, mert mikor hátsó lábai összecsuklottak alatta, ő maga döltében felmeredt, mint valami roppant szikla s törzse fatörzs módjára, szálegyenesen állt. Trombitált — először és utoljára —, aztán olyan zuhanással, hogy szinte még az út is megremegett, ahol feküdtem, levágódott a földre és hasát mutatta.

Felálltam. A burmaiak versenyfutást rendeztek a sártengerben az elefánthoz s elrohantak mellettem. Nyilvánvaló volt, hogy mégegyszer lábraállni nem fog; de még nem adta ki páráját. Kapkodva-hörögve, de még egyenletesen lélegzett az irdatlan jószág s ahogy fujtatott, oldala kínlódva emelkedett-süllyedt. A száját eltátotta, mélyen beleláttam torkának halvány-rózsaszín üregébe. Vártam-vártam, hogy kimúlik az istenadta, de lélegzete nem lankadt. Végül is fogtam magam, a megmaradt két golyómat beleeresztettem oda, ahol a szívét gyanítottam. Sűrű vér buggyant belőle, bíborbársony vér — és még mindig élt. Meg se rándult a teste a két lövéstől s kínlódva, szünet nélkül, mindegyre lihegett. Iszonyú halálküzdelmek közepette, nagyon lassan költözött belőle a lélek, de abban a messze távoli világban már semmi golyó nem tehetett benne kárt. Nem hallgathattam tovább ezt a hörgést, éreztem, hogy végét kell vetnem. Itt hever ez az irdatlan jószág, mozdulni nem tud, meghalni nem tud s az ember még annyit se tehessen meg, hogy végez vele! Nézni is rossz volt. Elhozattam kézifegyverem és golyót golyó után küldtem le a torkán meg a szívébe. Fel se vette. A kapkodó-kínlódó hörgés folytatódott, mint az óraketyegés.

Végül is nem bírtam hallgatni tovább és otthagytam. Később elmondták, hogy félóra is beletelt, amíg kiadta a páráját. Alig hagytam ott, késekkel-kosarakkal a burmaiak ellepték, mint a legyek és még aznap csontig kopasztották az elefántot.

Utána persze vége-hossza nem volt a vitának, valóban le kellett lőni vajon az elefántot?! A gazdája dühöngött; de csak indiai volt s így nem tehetett semmit. Különben is szabályszerűen jártam el: ha a gazdája nem tud parancsolni neki, a megvadult elefántot le kell lőni, mint a veszett kutyát. Az európaiak közt megoszlottak a vélemények. Az öregebbek azt mondták, jól tettem; a fiatalok azt, hogy szégyen-gyalázat lelőni egy elefántot azért, mert megölt egy kulit, az elefánt mégis csak többet ér, mint az a koszos dravida kuli. A végén már örültem, hogy csakugyan megölte a kulit; így legalább megvolt a törvényes ürügyem és jogosan löttem le az elefántot. Vajon sejtik — tűnődtem a többieken —, hogy miért tettem? Hogy ne mulassanak rajtam és ne nézzenek bolondnak. Csak azért.

(1936.)

CSOKITS JÁNOS:

Veteres migrate coloni...

(Arra a hírre, hogy a Holdba való kivándorlás hamarosan megindulhat.)

Mig a földön nincs egy holdam,
a holdon se legyen földem,
akik lábam is lenyesnék,
ne mondják, hogy elrepültem.

Amig embert öl az erkölcs
és a törvény félreléphet,
a tudomány bármit igér:
koporsószög minden képlet.

Ahol pöffeteg rakétát
hizlal százmilliók bére,
ember nem lehet kiváncsi
a vámpirok ünnepére...

Döglött kutyák és remények,
ürhajók és hazugságok
császealjas logikája
kormányozza a világot.

Ide értünk. A hatalom
henceghet, hogy el tud szállni —
Olyan világot neveljen,
hogy ne kelljen emigrálni.

Párizs, 1957 december.

KITILTOTTÁK AZ IRODALMI UJSÁGOT SPANYOLORSZÁGBÓL. Kádárék példáját követve, Francóék is kitiltották az Irodalmi Ujságot. Mind a vörös, mind a kék fasizmusnak lapunkkal szemben megnyilvánuló dühét munkánk elismerésének tekintjük.

★

A MAGYARORSZÁG című budapesti sajtótermék az úgynevezett Táncsics-körrel együtt befejezte működését. Az olvasatlan és olvashatatlan hetilap utolsó számában melankólikus cikk jelenti be a lap korai kimúlását és fájdalmasan panaszolja, hogy a hetilap ezentúl csütörtökön nem lesz ott a standokon — ennél tovább ugyanis sohasem jutott el. Megszűnését azzal indokolja, hogy ,,elvégezte feladatát''. Hogy ez a feladat írók gyalázásán és denunciálásán kívül miben állt, az a halott titka marad.

★

ANGLIÁBAN ÚJÉV NAPJÁN hozzák nyilvánosságra a minden rendű és rangú kitüntetettek névsorát. Mint mindig, ebben az évben is számos író, képzőművész, színész, humanisztikus tudós, természettudós, utazó és sportoló van köztük. Julian Huxleyt, a világhírű biológust és írót, Aldous Huxley testvérbátyját nemesi rangra emelte a királynő. Kitüntetést kapott Louis MacNeice, költő és műfordító, aki az elsötétülő harmincas években Audennel és Spenderrel a tartózkodó és politikailag közömbös angol lírát vészjelző hangtölcsérré formálta át egy időre, Rose Macaulay írónő, a Viktória-kori nagy történész nem kevésbé kiváló unokahuga, Barbara Hepworth, az absztrakt szobrászat puritán főpapnője, akinek életművét pár év előtt a velencei nemzetközi Biennalén is bemutatták, Alicia Markova balettcsillag, Oliver Messel díszlettervező és Robert Spaeight színész és Shakespeare-kutató, Szent Becket Tamás első alakítója T. S. Eliot verses drámájában; végül a női kitüntetettek közt van odaadó munkájáért Miss Gladys Roberts is, aki a British Council magyar menekültügyi osztályát vezette.

★

OSCAR DOMINGUEZ, a szürrealista festészet legnevesebb spanyol képviselője meghalt. Dominguez 1906-ban született. Fiatalon Párizsba került és Salvador Dalival, M. Yves Tanguyval és Andre Bretonnal dolgozott együtt.

★

A NÉPSZABADSÁG január 1-i száma hosszú cikkben foglalkozik az Irodalmi Ujsággal. A cikk némi fejlődést mutat: amíg eddig csak alpári szitkokat zúdított az Irodalmi Ujságra, most már idézeteket is közöl. Egyebek közt azt idézi az Irodalmi Ujságból, hogy ,,a kommunisták mind gazemberek''. A Népszabadság munkatársa — a szokott bolsevik lelkiismeretességgel — csak azt mulasztotta el hozzáfűzni, hogy ezt nem az Irodalmi Ujság állította, hanem idézte, még hozzá a Népszabadság ünnepi cikkírójától, a Kádár-rendszer aprócska, de jelentős oszlopától, Szakasits Árpádtól idézte.

Irodalmi Ujság

József Attila balszerencséje

Szegény József Attilát nemcsak életében üldözte balszerencse. Nemrég számoltunk be az Irodalmi Ujság hasábjain, miként akadályozta meg a hivatalos magyar irodalompolitika, hogy a költő halálának huszadik évfordulóján Párizsban megjelenhessék az első nagy, méltó József Attila válogatás francia nyelven. A párizsi barátok — köztük több neves francia író — mégis elhatározták, hogy legalább emléktáblával díszítik fel az évfordulón annak a szállodának a falát, ahol hajdan Attila lakott. Összegyűlt a szükséges pénz, művész is akadt, aki vállalta, hogy kifaragja a márványtáblát. Ekkor egy ismert író felkereste a szálloda tulajdonosát, hogy ,,helyet foglaljon'' a volt lakó emlékének. A ,,patron'' azonban mentegetőzve tárta szét karjait: ,,Nincs célja a dolognak, uram. Hamarosan lebontják a házat.''

Kudarcot vallván a márványtábla terve, Jean-Paul Sartre folyóirata, a ,,Les Temps Modernes'' vállalta, hogy a sajtó alá nem került kötet Jean Rousselot által írt kitűnő bevezetőjének utolsó oldalait több, eddig meg nem jelent József Attila fordítással együtt kinyomtatja. Az előszó-részlettel együtt megjelenendő 15 oldalnyi vers-átköltés olyan költők tollán érlelődött, mint Paul Eluard, Tristan Tzara, Alain Bosquet, Jean Rousselot, André Frenaud.

Ám, óh balszerencse, a folyóiratot megjelenése után... elkobozták. Persze nem József Attila miatt, hanem egy algériai témájú cikkért.

ALBERT FERENC magyar hegedűművész, a chicagói konzervatórium tanára, Montreálban nagysikerű hangversenyt rendezett.

★

A HOLLANDIÁBA menekült magyar diákok és egyetemisták Mikes Kelemen kört szerveztek. A kör kulturális előadásokat és vitaestéket rendez.

★

A ,,BAKARUHÁBAN'' PÁRIZSBAN. A Hunyadi Sándor novellájából készült ,,Bakaruhában'' című magyar film jelentős sikert aratott Párizsban. A France Observateur filmkritikusa megállapítja, hogy a magyar filmművészetnek nem válik sem dicsőségére, sem hasznára, hogy Darvas Iványt bebörtönözték, Badal Jánost, az operatőrt pedig franciaországi emigrációba kényszerítették.

★

BIZOTTSÁG A KOMMUNIZMUS ÁLDOZATAINAK MEGSEGÍTÉSÉRE. Svájcban (Bern, Jubileumstrasse 43.) bizottság alakult a kommunizmus áldozatainak megsegítésére a rab országokban. A bizottság 1958 elején kampányt indít, hogy 150.000 svájci állampolgár aláírásával beadványt intézhessen a magyar kormányhoz, kérve a magyar börtönökben és internálótáborokban sínylődő fiatalok szabadlábrahelyezését. A kérvényt az Egyesült Nemzetek főtitkárának is megküldik és hogy eredményesebb legyen, nemzetközi sajtókampánnyal is alátámasztják. A bizottság kéri mindazokat, akiknek dokumentumok, vagy bármi más anyag (volt internáltak, vagy börtönviseltek beszámolói stb.) áll rendelkezésére, küldje be a fenti címre.

★

MAGYAR MŰVÉSZEK BÉCSBEN nagysikerű előadást tartottak a Konzerthaus Schubert-termében. Többek között Rohonczy Judit, Lendvay Lajos és Kóváry Gyula léptek fel. A zenei részben Rozsnyai Zoltán, Halász Éva és Szarvas Janina működtek közre.

★

SZÁZ ESZTENDEJE HALT MEG RACHEL, Franciaország egyik legnagyobb színésznője. Ragyogó pályafutását kolduslányként kezdte; kintornaszóra énekelt az utcán. Innét jutott el a Theatre Francais színpadára, ahol Racine Phaedráját és Andromachejét oly páratlan művészettel és világraszóló sikerrel játszotta, mint utána soha senki.

★

MAGYARORSZÁGON kisfilmet készített Kollányi Ágoston rendező *Szőnyi Istvánról* és festészetéről. A színes filmen nemcsak Szőnyi mester sokévtizedes pályafutásának legszebb alkotásai jelennek meg, hanem szereplővé válik maga a művész is; bepillantást engedve alkotói módszerébe. A vetítőgép nyomon követi egy festményének és egy rézkarcának születését az első vonástól az elkészült kép aláírásáig.

★

EGY MŰKERESKEDŐ százezer holland forintért megvásárolt egy Rubens-festményt, amely Apeldoorn közelében egy paraszt házában hosszabb ideig állt a padláson rongyokba burkolva. Nemzetközi szakértők eredetiségét megállapították és kiderült az is, hogy modellje Isabelle Brandt, Rubens első felesége volt. A festmény állítólag örökségként került a paraszthoz.

★

AZ ÁLLAMI NÉPI EGYÜTTES fellép a márciustól októberig tartó brüsszeli világkiállításon.

JÁVOR PÁL, aki nemrég visszatért Magyarországra, a hírek szerint könyvet ír emigrációban töltött éveiről, ,,Sopronkőhida—New York—Budapest'' címmel.

★

VOLTAIRE 40 ezer levelét 80 kötetben szándékozzák kiadni. Az első huszonnégy kötet Genfben már megjelent.

★

ÚJ RENESZÁNSZ képre bukkantak Lucignano d'Arba templomának egyik festménye alatt. Szakértők szerint a kép Simone Martini 14-ik századbeli sienai mester műve.

★

MAGYAR FILMFESZTIVÁLT rendeznek a tavasszal a londoni National Filmtheatre-ban. A régebbi magyar filmeken kívül bemutatják Gertler Viktor ,,Láz'' és Szemes Mihály ,,Dani'' című, a forradalom leverése után készült alkotásait.

★

A WIADOMOSCI című londoni lengyel irodalmi hetilapban Kazimiera Illakowiczówna hosszú, tanulmánynak is beillő cikket írt Ady Endréről. Illakowiczówna ismert idős költőnő. Jelenleg Lengyelországban tartózkodik, de a cikket nemrégiben tett angliai látogatása során írta. 1939 után hosszabb ideig élt Kolozsvárott és egy kötetre valót fordított Ady verseiből. Most a Wiadomosci hasábjain találkozunk mintegy tíz Ady-fordításával. A cikk külön érdekessége, hogy a költőnő Ady költészetéről alkotott véleményén kívül személyes benyomásait is elmondja, s közli ,,Ady anyjához'' írt versét, amelyet annak idején Áprily Lajos fordított magyarra.

★

JÁNOSA LAJOS magyar festőművész nyerte el a Chilei Nemzeti Szépművészeti Társaság kiállításának aranyérmes nagydíját.

★

G. SUHR amerikai régészprofesszor egy nemrég megjelent értekezésében annak a véleményének adott kifejezést, hogy a párizsi Louvre világhírű *Milói Vénusz* szobra valószínűleg a fonó istenaszszonyt ábrázolja. A probléma már régen foglalkoztatja a classica-archeológusokat és a művészettörténészeket, hogy a mai torzó alakjában fennmaradt szobor mit ábrázolt eredetileg. Ez az ikonográfiai kérdés már sok vitát eredményezett. G. Suhr most új ikonográfiai szempontot hozott fel, annak alapján, hogy számos görög váza Aphroditét gyapjúfonás közben ábrázolja. Szerinte a Milói Vénusz eredeti testtartása is erre a fonó műveletre utal.

★

FRANKL PÉTER, a világszerte ismert fiatal magyar zongoraművész, a tavalyi Long—Thibaud nemzetközi verseny első díjat nyert pianistája, január 4-én nagy sikerrel lépett fel a párizsi Chopin-teremben. Beethoven-műveket adott elő a ,,Cadets Pleyel'' zenekar kíséretével.

A CSEHSZLOVÁK ÍRÓSZÖVETSÉG ez évi jelentése csak úgy hemzseg a csatlós országokban szokványos, denunciáció jellegű vádaskodásoktól, melyek a spanyolországi inkvizíció legrosszabb korszakára emlékeztetnek II. Fülöp idejéből. Így például a Jiri Hajek kollaboráns által beterjesztett jelentés részletesen foglalkozik a ,,Host do Domu'' avantgardista folyóirattal. Szemére veti a folyóirat szerkesztőinek, hogy — hetven éves születésnapja alkalmából — méltatták a tíz év óta hallgatásra kárhoztatott Jaroslav Durych katolikus író működését, aki Wallensteinről írt regényével Európaszerte sikert aratott és aki sem a német, sem az orosz megszállókkal nem volt és most sem hajlandó együttműködni. Heves támadást indít továbbá a jelentés a ,,Novy zivot'' című folyóirat ellen. Azt rója fel bűnéül, hogy a mai csehszlovák irodalom középső generációját, mint . . ,a német protektorátus atmoszférájában felcseperedettet'' jellemzi és oly íróknak mondja őket, akik kitanulták, úgymond, hogy egy korban, amikor az igazságot hatósági úton hozzák az ember tudomására, jobb hallgatni, mint írni. Az írószövetségi jelentés nem is annyira e cáfolhatatlan tény közlésén, mint azon háborodik fel, hogy az idézett cikk a barna és vörös megszállás jellegét azonosnak tekinti.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 6 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 12 crusero, Kanada: 20 cent, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: 50 francs, Hollandia: 60 cent, Izrael: 30 piaster, Magyarország: 1 forint, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Törökország: 50 kurus, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 0.75 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 U.S. dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Ausztráliában: Globe Book Co., 173. Pitt Str., Sidney. Ausztriában: Gellért Lívia, Wien, III. Salesianer g. 2/19. Belgiumban: Balogh Zoltán, 25, Rue de Printemps, Bruxelles. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Vásárhelyi Géza, Norre Alle 75/640, Kobenhavn. Franciaországban: Vas Gabriella, 81. Rue Laugier, Paris 17. Hollandiában: Havay János, James Wattstraat 6, Amsterdam Oost. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa. Kanadában: Egri György, 209, Madison Avenue, Toronto, Németországban: Ámos János, 20/b Göttingen, Postfach. Norvégiában: Kiss János c/o Norsk Studentsamband, Kristen Augustgata 21, Oslo. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli S., Roma. Svájcban: Kukorelly Pál, 6. Rue Beauregard, Geneve. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. Törökországban: Somogyvári Károly, dipl. ing. Sirkeci P. K. 1041, Istanbul. Uruguayban: Kiss N. Béla, Buceo 3556, Montevideo. USA-ban: Dr. Deák Zoltán, 2251. Loring Pl. Bronx 68. N. Y. Venezuelában: Dr. Kéri Imre, San Bernardino Av. Cecilio Acosta Edf. Cecilio Acosta, Apto. 9, Caracas.

Az itt fel nem sorolt országokból a lapot megrendelni egyelőre nemzetközi postautalvány beküldése útján lehet. Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalványon nem szerepel a befizető címe.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Emigránsok vagyunk

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Ha valaki a Rockefeller- vagy a Ford-alapítványtól kap ösztöndíjat, még lehet a monopolkapitalizmus ellensége, lehet meggyőződéses szocialista is. Nem valószínű, hogy ezért meg fogják vonni az ösztöndíját. Börtönbe sem fogják dugni, mert nem ért egyet az uralkodó renddel, vagy mert az a nézete, hogy a nyugati országoknak el kellene fogadniuk Hruscsov javaslatát Közép-Európa és Németország semlegesítéséről. Hisz épp azért jobb itt élni, mert itt nem kötelez senki semmiféle nézet elfogadására. De azért mégis: a nonkonformista nézetek sok országban okozhatnak bajt vagy legalábbis kellemetlenséget hangoztatóiknak. S a vendéghelyzet működésbe lépteti a belső cenzúrát. Így aztán sokszor hajlamosak leszünk arra, hogy olyankor is befogjuk a szánkat, amikor tudjuk, igazunk van. Pedig ez Nyugaton sem esik jól az embernek.

Mindez Hatvany Bertalan József Attila cikke olvasásakor jutott eszembe. Nem az bántott ebben a cikkben a legjobban, hogy szerzője kiáll az amerikai kapitalizmus mellett. Miért ne tenné, ha épp ez a véleménye? Ez még akkor is jogában áll, ha az adatok és statisztikák nem a monopóliumok hatalmának és gazdasági erejének gyengülését mutatják, hanem ennek éppen az ellenkezőjét. Akkor is, ha az amerikai ,,tojásfejűek'' (értelmiségiek) Angliába látogatva fellélegeznek, a teljesebb véleményszabadság levegőjét érezvén maguk körül. Miért ne nevezzük ,,népkapitalizmusnak'' azt az országot, ahol a tízmillió dollárok tulajdonosai alacsonyabbrendűnek tekintik azt, akinek csak egymillió dollárja van, ahol az egyszerű milliomos lenézi a százezrek tulajdonosát, az pedig a tízezrekét s így tovább lefelé a déli négerig, akivel fehérnek nem illik együtt végigmenni az utcán sem, s akinek már nincs kit lenéznie. (Ezen nem változtat az sem, ha a feketének is van hűtőszekrénye a lakásában.)

Lehet — bár nem hiszem —, hogy ebben is sok a túlzás. De nem keveredik-e önmagával ellentmondásba az, aki József Attiláról ír cikket s ebben a cikkben írja meg azt, hogy odaát minden a legtökéletesebb rendben van? (Ez az, ami bántott engem.)

Lehet, hogy a bennem élő József Attila nem az igazi. De ez a József Attila azt követeli, hogy ne alkudjam meg még a vendéglátó házigazdák kedvéért sem, még akkor sem, ha az ilyen megalkuvás nagyon is kényelmes lenne. Azt követeli, hogy ne szépítsek meg semmiféle ,,kisebb rosszat'' még akkor sem, ha a ,,nagyobbik rossz'' sokkal, sokkal rosszabb. József Attila emléke igényt jelent magammal s a világgal szemben. Igényt, amelyről nem lehet lemondani még akkor sem, ha kétségbeejt tehetetlenségünk és megbénítottságunk, még akkor sem, ha ez az igényünk néha a józan értelem megfontolásaival is ellenkezni látszik. Mi ez az igény? Az Ars Poeticából idézem: ,,Ehess, ihass, ölelhess, alhass! — A mindenséggel mérd magad! — Szíszegve sem szolgálok aljas, — nyomorító hatalmakat.'' Sem több, sem kevesebb.

Nágay Gyula, London

Tisztelt Szerkesztő Úr!

A Barátságos disputa című sorozatukat üdvözlöm. De; újból visszatérek lapjuk megjelenésekor nyilvánított véleményemhez. Ez az újság irodalmi lap! Célja a nyelvszépmívesség és azoknak szóhozjuttatása, akiket az elnyomás elnémított. Természetes, hogy a lapot az októberünk forradalmának szellemében szerkesztik. Valószínűleg Arany János és társai is így tettek volna, ha módjukban állt volna. Faludy Györgyöt polémia területén nem kell félteni, mégis, a lap érdekében kérem, hallgassa meg véleményemet. Az Irodalmi Ujság szerkesztősége NE menjen bele tárgyi politikai vitába. Adjon helyet a vitának, de maga az újság tartózkodjék. Ezt tanácsolom azért, mert sok régi és új emigráns azért nem fizet elő a lapra, mert ,,ellenzéki kommunista'' színe van és a magyar emigránsok zöme a kommunista szótól is viszolyog. Ha Molnár Miklós meg is jegyzi cikkében, hogy persze, a lap az olvasóihoz alkalmazkodik, ez csak annyiban igaz, hogy a lap egy szélsőségmentes, reális, semleges és demokratikus, szabadságon és kultúrán alapuló magyar politikát támogat. De ettől függetlenül nem hiszem, hogy a lap olyan kiváltságos anyagi helyzetben lenne, hogy olvasókra, illetve előfizetőkre ne lenne szüksége. Az az intellektuális szélsőbaloldal, melyet Molnár Miklós képvisel, enyhén szólva, nem népszerű a nagyvilágba szétszéledt magyarság körében. Tehát a viták maradjanak viták, de maga az újság csak katalizátor legyen. Ez az egyetlen módja annak, hogy a lap valóban teljesítse hivatását és a nagy tömegek túlzásba vitt jobboldali beállítottságát a helyes irányba nevelni tudja. ,,Ellenzéki kommunista'' es hasonló fogalmak: olaj a tűzre.

T. Ó.

Magyar Írók Szövetsége Külföldön
IRODALMI UJSÁG
Kiadja az Irodalmi Ujság Rt.
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Szerkesztőbizottság: Faludy György (felelős szerkesztő), Aczél Tamás, Cs. Szabó László, Enczi Endre, Kovács Imre, Pálóczi-Horváth György, Szabó Zoltán, Vámos Imre
Szerkesztőség és kiadóhivatal: 14, St. George Street, London, W.1.
Telefon: MAY 3224.
Printed by the Waverley Press, 79. Cambridge Road, N.W. 6.

Irodalmi Ujság

IX. évf., 3. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1958 február 1

Időszerűtlen párbeszéd

Több mint 400 esztendővel ezelőtt egy holland öregúr meglátogatta hazáját, majd visszaindult a már akkor is semleges Bázel városába, melyet évtizedekkel korábban lakhelyéül választott. A németalföldi-francia határon megszállt egy fogadóban. A söntésben elfogyasztotta vacsoráját, majd felment szobájába, de a hitvány estebéd — savanyúkáposztát kapott kétes eredetű hússal — nem hagyta aludni. Késő éjjel felkelt és a holdvilágos, csikorgó falépcsőn lebotorkált az elhagyott söntésbe. A sötétben odaállt a tűzhely elé és rávizelt. A kőkockákba ivódott szag ugyanis figyelmeztetésül szolgált az utánajövő utasoknak: „vigyázzatok, kerüljétek e hitvány fogadót", — vándoremberek évszázados, konvencionális jelzése volt ez Childebert király napjai óta.

Miközben az öregúr dolgát végezte, észrevette, hogy szemben, a tűzhely végében egy másik vendég ugyanezt teszi. Nagyon szép fiú volt, válláig érő, szoke fürtökkel, velencei barna bársonyköntösben és almazöld taftingben. A fiatalember tüstént bemutatkozott az öregnek. Johannes Secundusnak hívták, ő is holland volt. Egyébként európai hírű poéta, aki már akkor, 21 éves korában udvari költője volt V. Károly németrómai császárnak — éppen útban a császári udvar, azaz Toledo felé. Az öregúrnak nem volt szüksége bemutatkozásra: a költő első pillantásra megismerte Hans Holbein rajzáról. E rajz az öregúr egyik könyve címlapját díszítette, s ez a könyv néhány év alatt félmillió példányban fogyott el, nemcsak finom könyvkereskedések asztaláról, de paraszti ponyvásárok bódéiban is. A könyv a Balgaság dicsérete volt, az öregúr Rotterdámi Erazmus.

Elhatározták, hogy „úgysem lehet aludni" és miután két flaska bort szereztek, kiültek az út túloldalára a holdfénybe, egy szélmalom szárnya alá, hogy megbeszéljék az irodalom és a világ, az istenek és emberek dolgait. Talán még ma is ott beszélgetne a két hollandus a maga ékes, ciceroniánus latinságával, ha a kora hajnalban előálló postakocsik nem vitték volna délnek az egyiket, nyugatnak a másikat. De addig is megtárgyalták a kettéosztott Európa problémáját és a szellem emberének feladatait. Kevés régi párbeszédről maradt ennyi dokumentumunk — maga Erazmus is beszámolt erről Willibald Pirckheimer humanistához intézett levelében, Secundus pedig naplójában, melyet egyik barátja adott ki, mikor a tüdőbeteg költő 24 éves korában meghalt Toledóban; megemlékezett a beszélgetésről a század két nagy irodalmára, Julius Caesar Scaliger és Tiberius Hemsterhuys is, még Goethe is utalt rá, aki különben maga is fordított verset Johannes Secundus gyönyörű és régesrégen elfelejtett latin verseskönyvéből, a „Basia"-ból.

Erazmus először arról szólt: milyen nehéz most a szellem emberének, a fanatizmus kétfelől acsargó prófétái és megszállottai között! Elmondta, hogy végigutazva Germania minden tartományán, Burgundián és Bohémián, egy bizonyos városban agyonverték volna, ha a kocsmában nem magasztalja a többiekkel együtt a pápát, de a következő államocska piacán akkor bunkózták volna le, ha nem szidja a pápát; amott Luther Mártont kell áldani, emitt Zwingli Ulriket; amott Luthert, a pápát és Zwinglit kell együtt átkozni és a *nemzeti* egyházért kell lelkesedni, mint például Odet de Châtillon rheimsi hercegérsek egyházmegyéjében vagy egész Angliában. Ha amannál a viskónál (mely alig néhány lépésre feketélt az éjszakában) bárki egy jó szót szól is Ferenc francia királyról, a császári vámszedő menten feléken billenti; de az út következő huppanójánál, a francia vámbódéban V. Károly az Antikrisztus, aki mást mond, azt a királyi vámszedő fustéllyal veri fejbe. Európa keleti és déli szélének keresztény népei pogány igában görbednek, de a franciák, germánok és anglusok, ahelyett, hogy nagy tettekre szánnák magukat, egymás orra alá törnek borsot. Az államok vezetőinek példátlan ostobaságát és elvetemültségét kell tapasztalnunk, bárhol vagyunk; e hitvány férgek miatt szégyenünkben a bőr is lesül mindkét orcánkról.

De ez még nem minden. Aki szülővárosa határán nem lát túl, legalább azzal vigasztalgathatja magát, hogy másutt jobb. Aki vándorlásnak indul, a világ minden balgaságát és aljasságát összegezve tapasztalja, valójában kedvezőbb helyzetét rosszabbnak látja, mint amilyen, míg az otthon maradt éppen őt irigyli, őt, aki a legszebb országút mentén hál a bokorban, s mihelyt megered az eső, visszavágyik az oduba, ahol a minap a tetvek még csontig csípték. Németországban, hol állandó háború fenyeget, a jó nép a francia király állandóbb jellegű uralma alá vágyik, míg a franciák, kiknek a lelkiismeret szabadsága nem adatott meg, legalább nemzeti egyházat szeretnének és ezért irigylik az anglusokat, kik a maguk részéről ugyanezt a nemzeti egyházat nyögik . . . „Vagy húsz esztendővel ezelőtt II. Julius pápa számonkérte tőlem, hogy felszentelt áldozár létemre miért eszem pénteken húst? Azt válaszoltam neki: mert a szívem katolikus, de a gyomrom protestáns... Ma úgy érzem, szeretnék nyugtot mindkettejüktől és fájlalom, amiérthogy nem éltem száz év előtt (értsd: a XV. század derekán), amikor ugyan az ember minden magán- és közügye felett eluralkodott a pénz, de legalább ezek az őrjöngő neofiták nem háborgatták... Az egyház és az állam ügyei agyonnyomnak mindenkit e században, egy perc nyugtot sem hagyva senkinek... Olykor úgy érzem: keskeny nyomdokon haladok, kétoldalt ingovány, csak egy óvatlan lépés kell és mindörökre elmerülök a ragacsos zsombékban..."

A beszélgetés, illetve monológ első felét Johannes Secundus a tapasztalt öregembernek kijáró tiszteletteljel hallgatta. Ezután párbeszéd, majd vita fejlődött ki közöttük; hol egyeztek, hol nem. A vita során rengeteg körülményt és embert emlegettek, ha pontosan akarnék idézni, hosszú magyarázatokra lenne szükségem. Igyekszem tehát a továbbiakat összefoglalni, egyszerűsíteni, sőt a régi kifejezések egy részét modernekkel helyettesíteni, abban a reményben, hogy olvasóim, akik járatosak a szenvedésekben, egy más kor nyavalyái iránt megértéssel viseltetnek. Mindketten egyetértettek abban, hogy a pillanatnyi helyzet tarthatatlan. Mind a császár, mind a szultán tökéletesen egyetért Európa kettészakításában. A hidegháború undorító állapota számukra kellemes, mert módot nyújt nekik arra, hogy újabb s újabb seregeket verbuváljanak, népeiket dosztig adóztassák, a felnőtt emberiséget úgy ijesztegessék, mint ahogy karonülő csecsemőket szokás és ráadásul eluralkodjanak a világ egyik, illetve másik felén. A török nem meri megtámadni a császárt és a császár sem tesz semmit, hogy a pogányt kiebrudalja Európából. Ez a helyzet Európa népeit demoralizálja és kétségbeejti, míg a végvári magyar vitézek ezrével áldozzák fel magukat azért a keresztény Európáért, melynek hatalmasai elárulták őket.

Ezután a török birodalom állapotára terelődött a beszélgetés. Nehogy az egyik véleménynek túlságos súlyt adjak, nem árulom el, melyik Erazmusé. Egyikük azt mondta: az ozmán birodalomnak Szolimán halálával amúgy is össze kell dőlnie. Az ilyen zsarnokság tarthatatlan. Magyarország, Szerbia, Albánia és Bulgária népei alig várják az alkalmat, hogy a gyűlölt igát lerázzák magukról. Ugyanekkor a török birodalomban máris kedvező jelek mutatkoznak. A szultán hol ennek, hol annak a túlságosan orcátlanul harácsoló basának küldeti el a fekete selyemzsinórt. Lám, itt van János király példája: a török bizonyos függetlenséggel ajándékozta meg és nem sarcolja úgy, mint a többi hódolt tartományokat. Amit Zápolya megkapott, azt maholnap Albánia is kivívhatja magának, bármilyen roppant erejű is az ozmán hadsereg. Szolimán utóda minden bizonnyal szelidebb lesz, mint atyja, de a török birodalomban már ma is az enyhülés és olvadás jelei mutatkoznak.

A másik azt válaszolta, hogy az ilyen olvadásokkal a nyugati világ Nikápoly óta, azaz 150 esztendeje áltatja magát. Igaz, néha valóban megolvadt egy-egy basa fején a vaj, de az effajta olvadások legfeljebb egyes nyugati humanistáknak szolgálnak nyájas elmélkedések alapjául — az elnyomott népek sorsán édeskeveset változtatnak. Ami az új szultánokba vetett reménységeket illeti, arról neki mindig Plutarchosz egyik története jut eszébe. Dionyziosz szirakuzai zsarnok egyszer megpillantott egy vénasszonyt, amint Zeus szobra előtt fennhangon imádkozott az ő (mármint a zsarnok) életéért. A tirannus maga elé hivatta az agg nőt és ráripakodott: „Mi jutott eszedbe, te vén ribanc? Nyilvánosan mersz megcsúfolni? Azt hiszed, olyan buta vagyok, hogy nem tudom: mindanynyian a halálomat kívánjátok?" Az öregasszony így felelt: „Idehallgass. Gyermekségem idején egy iszonyatos zsarnok uralkodott felettünk. Amikor bunkóval agyonverték, még bitangabb népnyúzó jött utána. Amikor ezt is belökték a tengerbe, fellélegeztünk, mert nála rosszabbat ember nem tudott elképzelni. Akkor jöttél te a nyakunkra. Uralmad, mondhatom, még elődödénél is iszonyatosabbnak bizonyult. Ezért imádkozom életedért, mert félek, ha egyszer felfordulsz, még nálad is elviselhetetlenebb szörnyeteg ül a helyedre."

A magyarokon akkor kellett volna segíteni, amikor Szolimán 1526-ban megtámadta őket. A Nyugat akkor mással volt elfoglalva. De ha már nem segítettek, miért nem nyerték meg a maguk számára legalább a támadó háta mögött lakó hatalmas népet a messze Keleten, melynek bégjei már régesrégen unják a rabigát? (Itt az illető szemmelláthatóan a perzsákra gondolt és nem a kínaiakra, hiszen akkor mandarinokat és nem bégeket mondott volna.) Ami pedig a dicsőséges ozmán hadsereget illeti, neki mindig röhögnie kell, ha erről hall. Röhögnie kell, mert részint járt is Magyarországon nemrégiben, részint emlékszik rá, hogy egy maroknyi magyar felkelő mint verte ripityomra ezt a dicsőséges hadsereget. (Az illető kétségtelenül Hunyadi János nándorfehérvári győzelmére célzott.) Persze, az olyan hadsereg mindig félelmetes, mellyel nincs, aki szembeszálljon. Illetve: szemben álljon, mert ez is elegendő volna.

Ami a török birodalom romlását illeti, ő kétszeresen is más véleményt vall, mint vitázó társa. Részint a török birodalmat sokkal rohadtabbnak tartja, mint a társa, aki attól az egyszerű ténytől, hogy ez a birodalom fennáll, már azt képzeli, hogy életképes, holott sok minden él és létezik, ami nem életképes; továbbá a humanista igyekszik igazságos lenni, az igazság és tulajdon rovására, nehogy úgy tűnjék: lepocskondiázza ellenségeit, így például az ozmán gyilkosokat, városdúlókat, emberkereskedőket és gyermekrablókat azzal mentegeti, hogy voltaképpen egy eszmét képviselnek, mármint Mohamed és az egyistenhit eszméjét. Holott pusztán egy barbár banditizmus világuralmi törekvéseiről van szó, melynek régen nincs köze a Korán erkölcsi és teológiai eszméihez, bármennyit és bármilyen hosszúkat is imádkozik a Nagy Szolimán nyilvánosság előtt. Részint, a partnerrel ellentétben, jóval kevésbé bízik, hogy a velejéig rohadt birodalom önmagától is összedől. Ez lenne persze az igazi népünnepély. De ebben bízni olyasmi, mintha az ember a korhadt fa kidöntését a legközelebbi nyári zivatartól várná, ahelyett, hogy kötelet vetne rá és gondosan ügyelve, hogy emberéletben kár ne essék, szakszerűen leterítené e korhadt, használhatatlan, a közlekedést akadályozó, a szép kilátást elzáró és természetesen még tűzifának is alkalmatlan monstrumot.

Mindezek után — mielőtt rátértek volna az irodalom dolgaira — Erazmus néhány bíráló megjegyzést tett az államok vezetőiről, akik, hogy mai nyelvre fordítsuk szavát, „még mindig nem jutottak túl régi civakodásaikon és nem veszik észre, hogy az emberiség ez egyszer túljutott e kérdéseken, ahogy túljutott magukon a politikusokon is". Sajnálatos, hogy Erazmus, a magyarországi ügyek alapos ismerője, nem bocsátkozott további részletekbe és sem Werbőcziről nem beszélt, aki ekkoriban a magyar jog kodifikátorából a budai basa talpnyaló irnokává züllött, sem Zápolya Jánosról, aki 1526-ban veszni hagyta Magyarországot és örömmel nézte, mint terjeszti ki uralmát a hódító — csak azért, hogy e hódító első számú szolgájaként a magyar nép nyakába ülhessen. De talán jó, hogy Erazmus már nem szólt erről, mert olvasóim még netán azt hinnék, hogy történelmi analógiákat keresek. Az ilyen történelmi analógiáktól, mint az Irodalmi Ujság hasábjairól ismeretes, a bujdosó magyar humanisták egy része is erősen szabódik. Maradjunk inkább abban, hogy ilyen analógiák nincsenek; jómagam is azért foglaltam össze e régi beszélgetést, hogy az olvasót a mai zűrzavaros időkből egy másik korba vigyem, — miközben történelmi ismereteink gyarapítására is kellemetes alkalmunk adódott.

Faludy György

Budapesti változások

Budapestről jelentik: „Január 27-én a parlamentben Kádár János bejelentette, hogy leköszön a miniszterelnökségről. Közölte, hogy az MSZMP első titkára marad és ha az országgyűlés úgy dönt, hajlandó továbbra is részt venni a kormány munkájában államminiszteri minőségben. Javasolta, hogy az országgyűlés dr. Münnich Ferencet, a jelenlegi első miniszterelnökhelyettest, válassza meg miniszterelnöknek. Javasolta továbbá, hogy Kállai Gyula népművelési miniszter is köszönjön le és foglalkozzék pártmunkával, mint a titkárság tagja. Kádár Kállai utódjául Benke Valériát, a Rádió vezérigazgatóját és első miniszterelnökhelyettesnek Apró Antalt ajánlotta. Az országgyűlés egyhangúlag megszavazta Kádár János javaslatait. Kállai Gyula miniszterelnökhelyettes lett."

*

Tizenöt hónapja, hogy Kádár János és dr. Münnich Ferenc, a Nagy Imre kormány miniszterei átálltak. 1956 november elsején még résztvettek a kormány munkájában. Este, anélkül, hogy a kormány fejét, a kormány tagjait, vagy akár a titkárságukat értesítették volna szándékukról, elmentek vacsorázni, azzal, hogy az éjszakai kormánytanácskozásokon majd résztvesznek. De ehelyett a szovjet nagykövetségre hajtattak és szovjet katonai repülőgépen ismeretlen helyre távoztak. Az „ismeretlen hely" kormányalakítással bízta meg őket. Amikor 1956 november 3-ról 4-re virradó éjjel a Budapest körüli szovjet páncélgyűrű megindította a tüzet, már kész volt az új kormány proklamációja. Nyilván földrajzi okokból az új kormány nevében elsőnek Münnich Ferenc szólalt meg.

Miután a szovjet túlerő leverte a magyar ellenállást, szabad volt az út ahhoz, hogy az új „kormány" elfoglalja hivatalát a fővárosban. A hivatásos pártfunkcionáriusokból és ÁVH-ügynökökből álló kormány — Budapesten a Kucserák kormányának nevezték — Kádár János és Münnich Ferenc vezetése alatt gyorsított szalámitaktikával biztosította a hatalmat az ÁVH-ra és a szovjet szuronyokra támaszkodó neosztalinista rezsimnek.

A magyar nép újabb leigázása körül dr. Münnich Ferencnek elévülhetetlen érdemei vannak. Ő is résztvett a gyorsított szalámitaktika alkalmazásában. Előbb a munkástanácsoknak ígérgetett, majd a munkásságnak. Előbb magáénak vallott számos forradalmi követelményt, majd azokat megbélyegezte. Később már nem ígérgetett a munkástanácsoknak, hanem letartóztatta vezetőit. Mint első miniszterelnökhelyettes, ő volt a hadsereg és az átszervezett ÁVH legfőbb ura. Mindazokban az érdemekben, amelyeket a Kádár-kormány a Kremlin előtt szerzett, Münniché az oroszlánrész. Az átcsoportosítás után Münnich az marad, ami volt: az ország második legfőbb hatalma. Az első továbbra is Kádár János, aki ezentúl csak a párt első titkára, vagyis a Kremlin magyarországi helytartója.

*

A kremlinológusok most találgatni fogják, hogy a magyarországi átcsoportosítás miképpen függ össze a Hruscsov-féle „tisztogatás"-sal. Lesz, aki a desztalinizáció és olyan, aki a resztalinizáció jelének fogja tartani. Kapcsolatba fogják hozni a legutóbbi Hruscsov—Gomulka tárgyalással, a „békehadjárat" új taktikai húzásával, a Moszkva—Belgrád játszma legújabb fordulatával vagy az állítólag nyárra tervezett Nagy Imre per előkészítésével. Rá fognak mutatni arra — némi joggal —, hogy az ilyen helycseréket nem ok nélkül hajtják végre. Hangsúlyozni fogják — teljes joggal —, hogy az első titkári és a miniszterelnöki funkció különválasztása a moszkvai etikett szerint minden csatlósországra kötelező.

Csak azt nem fogja állítani senki, hogy a helycserék után a magyar népnek több esélye van a felszabadulásra.

Az IDŐ Sodrában

Egy lap kimúlása

A New York-i Daily Worker, az amerikai kommunisták hivatalos lapja, nem jelenik meg többé. Nem az Amerikában ismeretlen cenzúra tiltotta be, nem az FBI kobozta el, nem a „monopolkapitalizmussal összefonódott, dollárpórázon rángatott rendőrterror" fojtotta meg. Erőszak nélkül szenderült el, mondhatni végelgyengülés következtében. Holott viszonylag fiatal volt: 34 évig élt és ügyködött. Működését jellemeznünk, úgy hisszük, immáron nem ildomos — halottakról vagy jót, vagy semmit. Ám a halál körülményeit mégsem hagyhatjuk egészen szó nélkül.

A kommunista újság kimúlásában, mint említettük, nem játszott szerepet az erőszak. A sors különös iróniája, hogy az Egyesült Államok legfőbb bírósága éppen aznap hozta nevezetes elvi döntését, mely szerint minden állampolgár joga, hogy kommunista nézeteket valljon és kommunista propagandát folytasson, ha ez úgy tetszik néki. A Daily Worker szerkesztőit és munkatársait nem akasztották fel, nem csukták börtönbe, nem küldték kényszermunkára — semmi olyan nem esett meg velük, ami az általuk meghirdetett eszményi társadalomban ellenzéki gondolkodású emberekkel óhatatlanul megesik. Nagy részük tulajdon jószántából mondott búcsút a kommunista hírlapirásnak.

Elsőnek Joseph Clark, a Daily Worker külpolitikai szerkesztője mondott le állásáról és párttagságáról — mégpedig a következő indokolással: „Az amerikai kommunista párt a haladás kerékkötője és a szovjet külpolitika hatalmi eszköze... az amerikai munkásság viszont a magyar proletárok és nem az 1956-os orvtámadást elindító szovjet vezetők pártján áll." Legutóbb John Gates, a lap kiadója vonta le a magyar forradalom tanulságait. John Gates több mint egy éven át harcolt azért, hogy az amerikai kommunista párt függetlenítse politikáját a magyar forradalmat legázoló orosz gyarmatosítók érdekeitől. Miután ez hasztalan szélmalomharcnak bizonyult, John Gates végülis kilépett a pártból. Példáját a Daily Worker több munkatársa követte.

Az újság előfizetőit sem a rendőri erőszak, hanem a g o n d o l k o d á s tántorította el kedvenc lapjuk olvasásától. 20.000 előfizetőből a magyar forradalom után mindössze 5000 maradt.

E bomlási folyamat, különböző szakaszaival egyetemben (a Moszkva befolyásától megtisztult „nemzeti kommunizmus"-ban való átmeneti hit szakaszát is beleértve) — rendkívül jellegzetes. Egészében azt bizonyítja, hogy a magyar forradalom nyugati hatása nem múlt el a robbanásszerű meglepetés, a döbbenet és a szenzáció természetszerű megszüntével. A magyar forradalom több mint egy év lepergése után is hat, sőt talán még erőteljesebben és meggyőzőbben hat mindazokra, akik gondolkodni, s a gondolkodásból eredő következtetéseket tisztességesen mérlegelni hajlandók.

Válasz Kennan-nak

Az Irodalmi Ujság legutóbbi számában ismertettük George Kennan amerikai demokratapárti politikus és volt moszkvai követnek a BBC-ben elhangzott rádióelőadásait, melyek nagy feltűnést keltő javaslatokat tartalmaztak a nemzetközi feszültség enyhítésére. E javaslatokra Dean Acheson, az amerikai demokrata párt egyik vezető külpolitikusa válaszolt hosszabb cikkben.

Acheson mindenekelőtt leszegezi, hogy a George Kennan rádióelőadásaiban érvényrejutó gondolatmenet szeges ellentétben áll az amerikai demokratapárt felfogásával és politikájával. Főként Kennan-nak ama véleményével száll vitába, miszerint javaslatot kellene tenni mind az angol-amerikai, mind az orosz csapatoknak Európából történő kivonására. Kennan — úgymond — az orosz történelem és kultúra kiváló ismerője, ám a hatalmi erőviszonyokat soha nem ítélte meg helyesen, s ebben a kérdésben most is valamiféle misztikus álláspontra helyezkedik. Kennan úgy véli, „ha az Egyesült Államok és Nagybritannia fegyveres erői nem állnának a kontinensen, úgy a védelem problémája az európai népek számára elsősorban a belső egészség (értsd: politikai és gazdasági stabilitás) és fegyelem kérdésévé válnék..." Ebben az esetben csupán a nyugat-európai államok népeinek egyensúlya, a Moszkvát kiszolgálni hajlandó ügynökök hiánya fékezné a Szovjet támadó kedvét, de Nyugat-Európa népeinek — Kennan véleménye szerint — nem lenne szükségük idegen csapatok védelmére...

„Kennan úr receptje, mely a benső egészség és fegyelem segítségével óhajtja megmenteni és megtartani Európát, az erkölcsi tisztaság oly mértékét követeli, mely egyetlen egy államban sem létezik és nem is képzelhető el... — írja Acheson. — De nemcsak erről van szó. Ha odáig engednőnk jutni a dolgokat, hogy az orosz katonai hatalom a kontinensen semmiféle ellenállásba nem ütköznék többé, ez azzal a teljesen normális és természetes következménnyel járna, hogy a nyugat-európai országokban hatalmasan megnövekednék a kommunisták, s a szovjet hatalmi érdekeket kiszolgálni hajlandó egyéb elemek száma. Ezek az elemek mindenben segédkezet nyújtanának az oroszoknak ahhoz, hogy a nemzeti ellenállás erőit megtörjék. A szövetséges csapatok kivonulása, nemhogy elősegítené, hanem éppen ellenkezőleg, lehetetlenné tenné a nyugat-európai államok önvédelmi készségének további fejlődését."

„Félrevezető, ha valaki — miként Kennan teszi — úgy tünteti fel a helyzetet, mintha a szövetséges csapatok kizárólag a szovjet katonai támadás lehetősége miatt tartózkodnának Európában. Ha a szovjet csapatok csupán szimbólikus ellenállásba ütköznének, a Szovjetuniónak sok, vagy talán a legtöbb esetben nem is lenne szüksége arra, hogy fegyveres támadással terjeszkedjék. Olyan helyzet állna elő, mint 1948-ban Csehszlovákiában. A Szovjetunió puszta megfélemlítéssel is elérhetné céljait, annál is inkább, mert a magyar példa még élénken él az emberek emlékezetében. Egyébként minden európai állam közül Lengyelország lenne a leginkább alkalmas arra, hogy a Kennan által meghirdetett dacos erkölcsi ellenállással vessen gátat az orosz terjeszkedésnek. A lengyelek még Mr. Kennan-nál is jobban ismerik az oroszokat; ám ez nem szabadítja meg őket az orosz uralomtól. Veszélyes azzal a gondolattal játszani, hogy a lengyelek szabadabbak lennének, ha az a hatalom, mely egyedül képes arra, hogy a Szovjetunióval szembeszálljon, visszavonulna a kontinensről."

Cikkének befejező részében Acheson ama nézetének ad hangot, miszerint a szövetséges csapatoknak a kontinensről való kivonása nem csökkentené, ellenkezőleg, közelebb hozná az atomháború veszélyét. Ebben az esetben ugyanis Németország — megfelelő szárazföldi haderő hiányában — kizárólag a nukleáris fegyverek védelmére lenne utalva. Éppen ez az, amit sem Kennan, sem senki más nem akar — írja Acheson.

Szegény Gereblyés

Vajon mi az oka annak az érthetetlen bizalmatlanságnak, amely kitűnő kollégánkat, a budapesti Nagyvilág felelős szerkesztőjét, a Gorkij fasor széplelkű lirikusát, az Akadémia (utca) rendes tagját körülveszi? Miért nem engedélyezik az illetékes magyar hatóságok, hogy a vezércikkei témáját képező destruktív külföldi nyomdai termékeket el is olvassa? Szegény Gereblyésnek csak írnia kell? Olvasnia nem szabad? Mindenáron nevetségessé kell válnia ország-világ előtt? Mi a magunk részéről feleslegünk tudatában garanciát vállalunk Gereblyés párthűségéért és a leghatározottabban követeljük: „Több szabadságot Gereblyésnek!"

Ezúttal azzal bízták meg, hogy nyílt levelet intézzen egy francia kiadóhoz. A címzett: Pierre Seghers, József Attila kiadója. A posta útja: a Nagyvilág című lap vezércikke. A levél tárgya: pártszerű kritika egy eltévelyedett párizsi könyvkiadóval szemben, aki az ellenség uszályába kerülvén, egy esztendővel ezelőtt Jean Cocteau, Pierre Jean Jouve, Henri Pichette, Jean Rousselot, Claude Roy, Jules Supervielle stb., stb. részvételével megjelentette a „francia költők tisztelgését" az ellenforradalmár magyar költők előtt.

„Elsietett ítélkezés, torzított tájékoztatás alapján készült elhamarkodott „gesztus"-nak bizonyult" — háborog vezércikkében Gereblyés. — „Itt az alkalom, hogy ezt megmondjuk Önnek... Van azonban a gyűjteménynek egy-két olyan prózaverse, amelyet sem francia, sem semmiféle más név nem jelez. Több részletük is arra vall, hogy szerzőjük magyar, tehát önmagának adózik hódolattal. Egyikben közülük, a Petőfi Körről szóló ditirambusok között ezt olvastuk: 'Ti, a mai Magyarország intellektueljei, Ady Endre és József Attila közvetlen örökösei, a harcos gondolat őrzői, az értelem hősei'..."

A kérdéses, ha nem is ékes magyarsággal fordított idézet tényleg megjelent a kötetben, mégpedig a 47-ik oldalon. Abban a kötetben, melyet nagyobb bizalomra érdemes Gereblyés szaktárs, sajnos, sohasem látott. Mert ha látta volna, bizonyára észrevette volna a szóbanforgó époszrészlet elé nyomtatott meglehetősen franciás hangzású nevet: Henri Pichette. E név tulajdonosát, az inkriminált „prózavers" szerzőjét, az igen tehetséges és nemzetközileg ismert fiatal baloldali katolikus költőt pedig hivatalbeli kötelessége lenne ismerni. (Ajánlott irodalom: Panorama critique des nouveaux poètes français, 117—118. old. Továbbá számos verskötet, dráma és antológiafejezet.)

Eszünk ágában sincs hamisítással vagy felelőtlenséggel vádolni a Nagyvilág felelős szerkesztőjét. Beugratták. Máskor legalább adják oda neki — az instrukciókkal együtt — a könyvet is.

Ezúttal Bulgáriában

mozog a föld. Már múlt év januárfebruárjában, mikor testben már Angliában, lélekben még otthon voltunk, s a magyarországi helyzet elemzésén kívül főleg arról vitatkoztunk, melyik kelet-európai országban törhet ki rövidesen forradalom, emlékszem, végül abban egyeztünk meg, hogy „erre a célra" Bulgária a legalkalmasabb. A bolgár nép tradíciói, karaktere és földrajzi fekvése mind amellett szóltak, ha a közeljövőben lesz valami, az éppen Bulgáriában lesz. És most az események ennek a feltevésnek a helyességét látszanak igazolni.

1956 áprilisában a bolgár kommunista párt plénumán bizonyos változások történtek a vezetőség összetételében s a pártvonal (a „XX. kongresszus szellemében") bizonyos fokig módosíttatott. Ezt a liberalizálási kísérletet az értelmiség, különösen az írók határozott gyanakvással fogadták. Vártak. Egyideig nem voltak hajlandók vitatkozni. A lengyel és magyar októberre hallgatással reagáltak (vagy utóbb, mint a hivatalos körök vádjaiból kitűnik, „a lengyel-magyar tapasztalatokra hivatkoztak és bírálták a szovjet hadsereg részvételét a magyar forradalom leverésében"). A bolgár kultúrpolitika hivatalosait nyugtalanította ez a csend. Nyugtalanította őket az is, hogy az írók *egymás között* egyre nyíltabban beszéltek a kollektivizálás hibáiról, a párton belüli ellentétekről és a titóista elhajlásért kivégzett Kosztovról. — Vitázzunk nyíltan, elvtársak! — hajtogatták egyre-másra. S az írók végül valóban elkezdtek vitatkozni, először csak óvatosan, de mikor 1957 nyarán a párt központi vezetőségéből három tagot „revizionizmus" és „pártszerűtlen viselkedés" miatt kizártak, majd amikor néhány hónappal később Cservenkov, a bolgár Rákosi, sikeresen rehabilitálta önmagát, a vita hallatlan hevességgel lángolt fel s a párt kulturális politikája ellen irányított frontális támadássá szélesedett.

A sztalinisták tisztában voltak azzal a lehetőséggel, hogy az írók elszigetelt egyéni lázadásai idővel író-forradalommá növekedhetnek — legalábbis erre mutat a Literaturen Front 1957 július 18-i számának vezércikke, amely lényegében ugyanazokra a „bomlasztó jelenségekre" hívja fel a figyelmet, amelyek miatt november 29-én „utolsó figyelmeztetésre" kellett összehívni a bolgár írószövetség pártszervezetét. Ezen a taggyűlésen az írók ellen olyan vádak hangzottak el, s az írók ezeket a vádakat úgy fogadták, hogy mindebből arra lehet következtetni: Bulgáriában író-forradalom van.

Ezen a három napos, feszült hangulatú taggyűlésen a hivatalosok a bolgár kommunista írók teljes bűnlistáját felsorolták. Először egy általános jellegű megállapítást idézünk a bolgár írószövetség pártszervezete titkárának a beszámolójából:

„...Irodalmi lapjaink szerkesztőségei tömve vannak olyan versekkel, novellákkal, regényekkel és színdarabokkal, amelyek — egyre nagyobb számban — helytelenül és torzítva ábrázolják valóságunkat; olyan művekkel, amelyek ahelyett, hogy szocialista tettekben való hitre buzdítanának, ahelyett, hogy az olvasót szocialista szellemben nevelnék, lelkébe egy — enyhén szólva — tartózkodó attitüdöt csepegtetnek a szocializmus, a párt és tagjai iránt..."

Ezután konkrét példák következnek. A leghevesebb támadás Todor Genov „Félelem" című darabja ellen irányul, amelyben „államapparátusunk és kommunista káderein nevetséges színben vannak feltüntetve". Két írót „pártellenes aforizmáik és epigrammáik" miatt sújt a titkár haragja, másik kettőt azért, mert a Genovéhoz hasonló darabot, illetve mesét írtak. Elméleti téren a „főkolompos" Emil Manov, aki Borisz Delcsev-vel együtt arról igyekezett meggyőzni az irodalomkritikusokat, hogy a „szocialista realizmus" elnevezés helytelen, mert a realizmus csak kritikai lehet. Egyesek azt is felvetették, hogy az irodalomnak távol kell tartania magát a napipolitikai kérdések feldolgozásától. Az irodalomkritikusok pedig nem üzdöttek elég eréllyel a lenini elvektől való ilyetén elhajlások ellen. Mindezért elsősorban a kommunista írók a felelősek.

A hasonlóság a magyar eseményekkel szinte kísérteties. Az írók tagadják a szocrealizmus mindenható érvényét, a központi vezetőség tagjainak csalhatatlanságát, rendkívüli pártkongresszus összehívását követelik és — ami igen fontos — nem gyakoroltak önkritikát. Sem Genov, sem Gocsev, sem Manov, Delcsev meg egyenesen „mélységesen pártellenes" hozzászólásban fejtegette álláspontját. Azóta hír érkezett Stefan Stancsev, az Otecsesztven Front szerkesztőjének leváltásáról. Vele együtt Kosztov egyik rokonát is elbocsátották a laptól. Megkezdődött a tisztogatás.

Cservenkov egyelőre nyeregben van, de sem a bolgár közvélemény, sem a nemzetközi helyzet békülékeny hangulata nem kedvez a sztalinizmus restaurációjának. A Manchester Guardian cikkírója azt írja, a bolgár írók megmozdulása a magyar Petőfi Kör tevékenységére emlékeztet. Ez a fogalmazás nem állja meg a helyét! A bolgár író-forradalom csupán az antisztalinista küzdelem első fázisa — ugyanaz, ami Magyarországon történt 1955 őszén. Hogy mi lesz a folytatás? Az egyelőre még, habár nem sokáig, a jövendő titka.

G. Gv.

A MAGYAR ÍRÓK SZÖVETSÉGE KÜLFÖLDÖN 1958 JANUÁR 13-ÁN A KÖVETKEZŐ NYILATKOZATOT ADTA KI:

A Magyar Írók Szövetsége Külföldön fájdalommal és megdöbbenéssel értesül arról, hogy a bírói hatalmat gyakorló budapesti szervek egy részben zárt tárgyalásos perben életfogytiglani büntetésre ítélték a 65 éves T u r c s á n y i Egont és tíz évig terjedő szabadságvesztésre tizenöt paptársát.

A per és a vád részleteihez nem szólhatunk hozzá, mert azokat a magyarországi hatósági szervek a törvényesség és demokrácia elveinek semmibevevésével eltitkolták a nemzeti és nemzetközi nyilvánosság elől. De a Magyar Írók Szövetsége Külföldön nemcsak embertelensége miatt ítéli el ezt az eljárást, hanem azért is, mert világszerte elősegíti a zsarnokság, gyűlölködés és háborús uszítás erőinek térhódítását, újabb lendületet ad a sztálinizmus integrális helyreállítására irányuló kísérleteknek és megnehezíti minden becsületes és józan ember dolgát, aki a magyar nép szabadságának helyreállításán és egy békés nemzetközi rend alapjainak előkészítésén fáradozik.

MAGYAR ÍRÓK SZÖVETSÉGE KÜLFÖLDÖN

„Folytatása következik"

Dumas pere-nél, Eugen Sue-nél, a derék Ponson du Terrail-nál, sőt az elég cinikus Souvestre-nél és Allainnél, a Fantômas szerzőinél mindig valamely lélegzetállító jelenet előtti pillanatot zárt le ez a kis bejelentés, hogy másnap is elfogyjon az izgalmas históriát közlő újság. Ma a kaland számokban, statisztikákban van. És a franciaországi újságárusok jelentése szerint a l'Express példányszáma tetemesen emelkedett, mialatt a lap folytatásokban közölte a francia közvéleménykutató intézet (IFOP) statisztikáját az ifjúság körében végzett közvéleménykutatás eredményéről.

Ha egyébként végigolvassuk a rendkívül nagy gonddal összeállított statisztikát, bizonyos szempontból ez is bővelkedik legalább oly izgalmas fordulatokban, mint bármely kalandregény. Csak néhány példa a sok-sok közül:

„Milyen írók gyakorolják a legnagyobb hatást az Önök nemzedékére?" — kérdezte az intézet. A megkérdezetteknek majdnem a fele tartózkodott a választól, a többiek pedig így oszlottak meg: Sartre 20 százalék, Mauriac 9 százalék, André Gide 9 százalék, Camus 5 százalék, Malraux 4 százalék. A kommunista Aragon 2 százalékot kapott. A néhány évvel ezelőtt meghalt Maurvas, a „király rikkancsainak" volt szellemi vezére, aki az előző generáció jobboldalának körében oly népszerű volt, most csupán egyetlen százalékot szerzett.

Egy másik kérdés így szólt: „Mi jó és mi rossz Franciaországban?" A meginterjúvoltak 96 százaléka nincs megelégedve a politikával, 90 százaléka a rendszerrel, 87 százaléka a gazdasági helyzettel, 86 százaléka a lakáshelyzettel, 64 százaléka pedig az ifjúság előtt álló lehetőségekkel. Ez persze rendkívül sötét képet nyújtana Franciaországról, ha... Ha más kérdéscsoportok nem egészítenék ki a képet. Mert ugyane fiatalok közül, akik sok mindent másképpen szeretnének Franciaországban, a nagy többség mégis úgy véli, hogy itt a legszebb az élet. 57 százalék egyáltalán nem tudja elképzelni, hogy idegenben boldogabban élhetne, 20 százalék szerint talán meg lehetne próbálni másutt, 10 százaléknak nincs véleménye, mert nem is igen gondolt ilyesmire.

A béketábor életformája még a kommunistákat sem nagyon csábítja. A közvéleménykutató intézet azt is megkérdezte: „Jobb lenne-e az Ön sorsa, ha a kommunista rendszer válna uralkodóvá Franciaországban?" A fiataloknak mindössze 8 százaléka válaszolt igennel. (A Francia Kommunista Párt által szervezett szavazatok aránya hosszú évek óta 25 százalék körül mozog.)

Lássuk végül, mit tartanak jónak a fiatalok Franciaországban. A posta a legjobb, mert 85 százalékot kapott. Az államvasutak, amely több mint száz várost köt össze Párizzsal száz kilométeren felüli átlagsebességgel robogó szerelvényekkel, szintén sok hívéről adhat számot: 65 százalék. De ami mind közül a legfontosabb, a megkérdezettek 77 százaléka úgy találja, hogy ami Franciaországban igazán jó, az a szabadság.

Nem rossz persze ez sem. De hol vannak még a franciák ama 99.99 százaléktól, melyet Kádár János rendszere kapott a legutóbbi budapesti tanácsválasztásokon...?

Camus, Eliot, Jaspers és Silone Déry Tiborért

Albert Camus, T. S. Eliot, Karl Jaspers és Ignazio Silone január 22-én egy levelet hozott nyilvánosságra. A levelet december 21-én Kádár János miniszterelnöknek küldték el, hogy Déry Tibor és magyar barátainak szabadlábrahelyezését, vagy helyzetük megkönnyítését kieszközöljék.

A sajtónak adott nyilatkozatában a négy író hangsúlyozta, abból a célból, hogy a közbenjárást politikai színezetétől megfosszák, a párizsi magyar követséget kérték fel a levél továbbítására. A követség kérésüket visszautasította. A négy író ekkor, december 21-én közvetlenül Kádár miniszterelnöknek küldte el a levelet. Válasz 1958 január 21-ig nem érkezett.

A levél szerzői ekkor úgy döntöttek, hogy a nemzetközi közvélemény elé terjesztik kérésüket és megismertetik a magyar kormány magatartását. Ugyanakkor kijelentik, hogy továbbra is szolidárisak maradnak magyar barátaikkal és felszólítják a világ valamennyi kulturális szervezetét, hogy csatlakozzanak mozgalmukhoz.

Alább közöljük a négy író levelét:

Párizs, 1957 november 26

Kádár János
Miniszterelnök Úrnak,
Budapest

Miniszterelnök Úr!

Az a hír, hogy a budapesti törvényszék titkos tárgyaláson 9 évi börtönre ítélte Déry Tibort, mélyen megrázta országaink közvéleményét. A nagy magyar író híre Magyarország határain túl is eljutott. Hosszú idő óta megérdemelt elismerésnek örvend nemzetközi értelmiségi körökben, ahol egyaránt tisztelik tehetségét és jellemét. Hogy egy ilyen kivételesen értékes, feddhetetlen erkölcsű férfit börtönbe zártak, olyan megrendülést keltett köreinkben, amelyről úgy érezzük, Önnek tudnia kell, megrendülésünket a börtönbüntetés súlyossága, az elítélt kora és gyenge egészségi állapota csak növelte. Önhöz fordulunk, Miniszterelnök Úr, helyezze szabadlábra Déry Tibort és barátait.

Ugyanakkor azt kérjük Öntől, járuljon hozzá, hogy az elítéltek, valamint családjaik, csomagküldeményeket kaphassanak külföldről. Vállaljuk, hogy rendszeresen küldünk csomagokat, kizárólag azért, hogy könnyítsünk a letartóztatottak és családjaik anyagi helyzetén.

Megkértük Louis de Villefosse urat, hogy vállalja a titkári teendőket minden, erre az ügyre vonatkozó dologban, ezért kérjük, hogy a párizsi magyar követ útján hozzánk juttatott válaszát az ő címére küldje.

Kérjük Miniszterelnök Urat, fogadja nagyrabecsülésünk kifejezését.

A. Camus **T. S. Eliot**
Karl Jaspers **Ignazio Silone**
Louis de Villefosse

U. i.

Minthogy Magyarország párizsi követe megtagadta levelünk továbbítását, postán adjuk fel az Ön címére és kérjük, hogy válaszát Louis de Villefosse úrnak — 9 rue de Mezieres, Paris 6 — címezze.

A címzett ismeretlen

(Levél tolmácsokhoz)

Ülsz, jólöltözötten és otthonos biztonságban, az íróasztal mögött a Hatóság mellett. Veled szemben ül egy honfitársad, vagy volt honfitársad, mert hiszen az esetek többségében te állampolgár vagy, a Hatóság államának polgára. Ültök az íróasztal mögött, meghitten és egymást megértően s veletek szemben ül a Menekült.

A Hatóság kérdez és te tolmácsolsz. A Menekült bizakodóan és riadtan néz rátok. Lesi a Hatóság arcát, hallgatja az ismeretlen nyelvet, megfeszített figyelemmel próbál ráismerni egy-egy ismert szóra. Aztán te szólalsz meg, a Menekült anyanyelvén. Mondataid lejtése, az „a"-k, „e"-k, „i"-k és „o"-k muzsikáján érezni, hogy többet beszélsz azon a más nyelven, a Hatóság nyelvén. A Menekült most rádnéz, tekintetedből próbálja kiolvasni, hogy barát vagy-e, segíteni akarsz-e, hogy rokonszenvezel-e vele.

Folyik a tolmácsolás. A Hatóság néha csak pár szót mond, s te több körmondatban fordítod. Máskor egy hosszú hatósági magyarázatot néhány szóval intézel el. A Menekült, aki többnyire járatlan a nyelvészet rejtelmeiben, már kicsit zavart. Nem tudja, hogy hűen tolmácsolsz-e, vagy sem. Néha azt érzi, hogy kicsit ideges vagy és türelmetlen. A Menekült erre igyekszik kedvesen és körülményesen türelemre hangolni.

Neked ez az eset századik, vagy ezredik tolmácsolásod. Neki talán élete első esete, hogy Hatósággal tolmács útján beszél. Úgy érzi — némi joggal — hogy minden mondatodtól, sőt minden szavadtól a sorsa függ. Most már nem is a Hatóság a világ legfontosabb személye, hanem te, a tolmács.

A helyzeted, elismerem, furcsa és nehéz. Ameddig tolmácsolsz, kicsit te vagy a Hatóság. Felelős vagy és felelőtlen is egyben. A szó elrepül, az írás megmarad. És a Hatóság csak a te szavaidat jegyzi fel, komoly, hivatalos papirosra. A Menekült szavait senki sem jegyzi. Csak az számít, amit te mondasz.

Én nem kételkedem jóindulatodban és buzgalmadban — habár vannak kivételek, sajnos nagyonis vannak kivételek. De vannak aggályaim veled kapcsolatban. Aggódom, mert úgy érzem, nem mindig és nem eléggé tudod: mit jelent tolmácsolni. Amikor beülsz a tolmács székébe, olyan hivatás gyakorlásába kezdesz, amely szépségben és felelősségben nem sokban marad el az orvosétól és ügyvédétől. Ismered az orvosi esküt? Igaz, te nem gyógyszerekkel és sebészeti műszerekkel dolgozol. A te eszközeid csupán szavak. De a rosszul alkalmazott szó okozhat annyi bajt és katasztrófát, mint a sebész elcsúszott kése! Egy félreértett és nem szabatosan fordított mondat lehet halálos következményű is.

Aggódom, mert több országban figyeltem munkádat, s nem láttam melletted a tolmács legfontosabb eszközét: a szótárat. Tudom, te „perfektül" beszéled a nyelvet, a Hatóság nyelvét. Tudom, ismersz minden jogi kifejezést, egyformán bírod a gyáripar, a kereskedelem és a mezőgazdaság teljes nyelvkincsét régi és új hazád nyelvén. De azért lehetséges, hogy akad egy-két szó, amelynek nem ismered pontos megfelelőjét új hazád nyelvén. Előfordulhat, mint ahogy előfordult, hogy a szerszám-idom-köszörűst egyszerűen lakatosnak fordítod, s egy álló esztendőbe telik, míg egy nagyonis keresett kitűnő szakmunkás kikerül a táborból. Előfordulhat, mint ahogy előfordult, hogy a műszaki szerkesztő, aki ügyebár igen jólképzett műszaki rajzoló, nem kap állást, mert „ipari újságírónak" kitűnően kell a befogadó haza nyelvén írni.

És ne feledd, tolmácsolsz te olyan esetekben is, amikor másról és többről van szó, mint elhelyezkedésről!

* * *

Nemcsak arra kérlek, hogy ne feledd otthon szótáradat. A szótár nagyon fontos. A szótár: elismerése annak a lehetőségnek, hogy nem vagy mindentudó. A szótárnál is fontosabb azonban, hogy amikor odaülsz a hatósági asztal mögé, emberséged makulátlan legyen. Feledkezz meg rokonszenvekről és ellenszenvekről, előítéletekről és kedvenc meggyőződéseidről. Légy pontos műszer.

Tudom, gyakran mondogatod, hogy ezeknek a mostani menekülteknek mennyivel előnyösebb volt a helyzetük tavaly és tavalyelőtt, mint a tied volt harmincnyolcban vagy negyvenhatban. Téged, titeket nem segítettek nagy szervezetek, nem kaptatok olyan könnyen letelepedési engedélyt és munkalehetőséget. Bocsásd meg nekünk, hogy könnyebb volt a helyzetünk. Persze, tudod, nem csak könnyebb volt. Akadtak nálunk is „nehézségek". Mi nagyhirtelenében hagytunk oda mindent, lakást, állást, anyanyelvet és ismert, otthonos környezetet. A haza veszélyes vadonná vált számunkra, s éjnek idején küzködtük át magunkat a határsáv félelmetes dzsungelén.

Tudod, mit jelent beleugrani az ismeretlenbe? Az idegen hangok, ízek, szokások és szabályok kábító forgatagába? És milyen előzmények álltak mögöttünk?! Ismered te azt a tízéves rémkorszakot, amelynek nyomását és iszonyatait még most is idegeinkben viseljük? Igen, téged kevesebbet segítettek. De tudtad hová mész, hogyan akarsz élni, s nem egy történelmi orkán sodort az ismeretlenbe.

Igen, tudjuk. Sok hibánk van. Túl bőbeszédűek vagyunk, telis tele vagyunk fölösleges aggodalmakkal. Idegesek vagyunk és túlérzékenyek, s gyakran hiányzik belőlünk az a biztonságérzet, amely előfeltétele a pontos és tömör fogalmazásnak. De te éppen ezért vagy tolmács, hogy ebben segíts nekünk.

Ne haragudj, ha aggódunk, ha gyanakvóak vagyunk. Segíts rajtunk, segíts mindaddig, amíg tolmácsokra vagyunk utalva. Nem tudunk semmi ellenszolgáltatást ígérni, csak a hálánkat és az emberséges magatartás jutalmát: a jó lelkiismeretet.

Pálóczi-Horváth György

Bolyongás közben

Írja: **Ignotus Pál**

„Olvasás közben"

„Engem minden meghat, néha könnyhullatásig megindít, ami emberi munkával függ össze, ami emberi erőfeszítésre emlékeztet, ami kicsiben vagy nagyban képét mutatja a hősiességnek, mellyel nemünk és az ő mezitelen és védtelen szomorú állatiságából jóvá, nemessé s műveltté küzdötte fel magát. A szépséget is úgy szeretem igazán, ha ily emlékeztetés vegyül hozzá; lehet, hogy ez már a kultúra túlfinomultsága; de érzésem s ítéletem szerint a vad embernél, a vad állatnál s a vadregényes természetnél nemcsak közelebb áll szivemhez, de szemem számára is szebbnek tetszik az ápolt és jólöltözött ember, a szeliditett és tenyésztett ién, s az olyan természet, melyen meglátszik az emberi munka. Nemcsak meghatóbbat, de szebbet sem tudok, mint alkonyat világánál végignézni hegyek hátán s vizek futásán, s mint a Mars ábrázatának csatornavonalain: ameddig a szem ellát, fehér utakon, kövezett partokon, táblázott hegyhátakon mindenütt meglátni, hogy nem látsz egy követ, egy göröngyöt, egy erdőzugot, mely meg ne érezte volna az ember hatalmát, s a szépsége már emberi beavatkozást ne lehelne. Millet, Millet, Millet jut eszembe, s eszembe jut, hogy ő már megfestette a gyönyörű hőskölteményt, amit nemzedékünknek kéne megírnia; az embert az ő munkája közepette, a parasztot az ő szántóföldjén. Mi a szép, mi a szín, vonal és levegőbeli szépség ezeken a szikkatag képeken, esti levegőbe vesző rideg krumpliföldön s facipős parasztemberen, ha nem a himnusz, mit a belőlük kiáramló esti lég zsong füledbe, keserves fáradtságról s elandalító pihenésről?... S ne mondjátok, hogy ez természetellenes. Magunk is természet vagyunk, s magunkon át nézünk bele a természet műhelyébe. Mint ahogy mi átalakítjuk a föld felszínét, úgy munkálnak ennek alakításán lények miriádjai; kősziklák az ő csigamaradványaik, s a fekete föld megjárta az ő belük csatornáit; tüdőkből s pórusokból száll fel a felhők közé, gyarapítván a folyók vizét s a tenger világalakító hullámzását. Minden él, minden dolgozik, a halál átmenet egy munkából a másikba, s ami szépség a világon van: mind egy-egy munka emlékoszlopa."

Igy kezdődik az „Olvasás közben" című könyv — aforizmák, hosszabb - rövidebb tanulmányok, karcok és elbeszélések gyűjteménye —, Ignotus egyik legfontosabb munkája, mely 1906-ban jelent meg, Budapesten, a most ötven esztendeje megindult „Nyugat" előfutamaként. Egy szellemi forradalom előfutama volt.

A Nyugat forradalma

Minek, kinek volt a forradalma? A marxisták azt mondanák, hogy a polgárságé. Ez úgy igaz, mint minden, amit a marxisták mondanak, tehát félig. Intelligens és nem betűrágó marxisták tudják, hogy szellemi forradalomban leginkább szellem forr: meglátás, belátás. Ezúttal az a meglátás, hogy a munka is természet, az olvasás kivetítése is művészet, a polgárosultság nem satnyaság. Szemben az akkor kötelezőnek érzett szólamtárral, amely szerint a természet annál szentebb, minél ősebb, s az ember annál természetellenesebb, minél tanultabb. Forradalom volt, a vadregényesség és úgynevezett népies-nemzeti akademizmus szokványa ellen.

De forradalom volt ellenkező értelemben is. Hirdette és követelte (Adyban) a homályos sejtelem irodalmi létjogát, a nyilvánvalóan értelmessel szemben; a fortyogó és félbarbár szenvedélyekét (Móriczban), a vidéki életet híg derűben feloldó kisgazda-józansággal szemben; a katolikus élmények honvágyáét (Babitsban), a nyárspolgár vallási és metafizikai közömbösségével szemben; az egész tudatos világgal szemben pedig a tudatalatti ösztönéletét — éppen Ignotusban, ki Freud egyik első magyarországi híve és népszerűsítője volt.

A Nyugat tehát egyszerre volt az értelem és az ösztön forradalma: a szokvánnyal, a szellemi életre rátelepült akadémiai ferencjózsef-kabáttal szemben. Merem mondani: egyszerre volt a Nyugat forradalma és a Keleté: a nyugati műveltségé és a Kelet népéé.

„Egy rovatcím halálára"

Az „Olvasás közben" később Ignotus elmélkedő cikkeinek rovatcíme volt, évtizedeken át, az egykori Világ, majd a Magyar Hirlap hasábjain. A cím illett is Ignotushoz, könyvében kifejtett hitvallása és saját természete szerint egyaránt. Olyan ember volt, aki éjjel-nappal olvas, szinte anélkül, hogy nekiülne az olvasáshoz; a betűt léleggzette. Akár fiatalabb társai közül Osvát és Babits, vagy a későbbi évjáratokból Németh Andor, Halász Gábor, Németh László vagy a mi Cs. Szabónk. Ebben a hajlandóságban különböző fajta íróemberek találkoznak. Nem mondom, hogy az író köteles ilyen lenni; de én mindig irigyeltem a szenvedélyes és fáradhatatlan olvasókat. Az olvasni tudást tartottam annyira, mint az alkotó-tehetséget.

Ezért fájt nekem, hogy apám valamikor 1936-ban vagy 37-ben „Egy rovatcím halálára" című cikkében megszakította és elparentálta az „Olvasás közben" irt sorozatot. Úgy érezte, hogy az Olvasás közben foganó eszmék sugallatának végét szegte az új világ gépesített alpárisága. Ma is az a meggyőződésem, hogy apámnak ez a gesztusa s a mögötte megbúvó kishitűség életének legnagyobb ballépése volt. Félreértések elkerülésére: a hitleri könyvmáglyákról s a korszerű megmozdulások minden egyéb rondaságáról ugyanolyan undorral irt és beszélt, mint bármely más öntudatos és értelmes ember. De mégis jóvátehetetlen hibát követett el azzal, hogy nem folytatta a rovatot, ha úgy tetszik, „Csakazértis Olvasás Közben" címmel.

Vallomás

Én némileg folytatása vagyok apámnak, némileg ellentéte. Az értelemben, mint az igazság viszonylag legmegbízhatóbb mérőeszközében, s a tudásban, melyet huszadik századbeli ember mégis csak könyvből tanulhat leginkább, sohasem szűntem meg hinni. De természettől rossz olvasó vagyok, szórakozott és türelmetlen. Magyarországon annak idején sokszor lecsépeltek nemlétező hibáim miatt. Azt a valóban elszomorító fogyatékosságomat, hogy tanulmányiró létemre milyen keveset olvastam, különös módon alig vették észre. Talán, mert akik hibáztathattak volna miatta, még kevesebbet olvastak.

Huszonnégy éves lehettem, amikor egy budapesti lexikális színházi albumban megjelent rólam egy kis jegyzet, melyet mesteri fogalmazása miatt érdemes szó szerint idézni:

„Ignotus Pál. Fiatal, de tehetséges kritikus az Esti Kurir szerkesztőségében. Apjától, a kiváló Ignotustól örökölte tehetségét, valamint azt a nagy műveltséget és olvasottságot is, amivel apja bír."

Sokat mulattunk ezen; sokan idézték, ugratva, a fejemre. „Tudod mit — mondta néhai nagytehetségű és őrült barátunk, szegény Hevesi András —, a legfurcsább az, hogy ez szó szerint igaz. Intelligenciát lehet szerezni, műveltnek születni kell." Az ilyen szellemes paradoxon persze megint csak úgy igaz, mint a zordon marxista tételek, tehát félig. De ha az igazságot nem találta el, engem telibe talált. Én, mióta élek, többet értesültem nemcsak politikáról és tudományról és szerelemről, de még irodalomról is Bolyongás közben, mint Olvasás közben.

Hontalanul

Történetesen azonban úgy adódott, hogy a bolyongásnak életformámmá kellett volna válnia, még ha a legszorgalmasabb könyvtárülő vagyok is. Ez nem rajtam állt, hanem a koron. Egyet kétségtelenül jól megsejtett apám, amikor rovatcímének búcsút mondott: azt, hogy a közelgő évtizedek a megújult népvándorlás barbárságának és iszonyatának ocsmány körképeit vonultatják majd fel. Mi, száműzöttek és félig-meddig önkéntes száműzöttek, fadarabok volnánk, nem emberek, ha egyetlen napunk is fájdalom nélkül múlhatna el. De ami engem illet, nem tagadom: ami szörnyűség ezzel előbb Hitler idején, majd a sírjából kikapaszkodó sztalinizmus ajándékaként rámzúdult, soha nem rontotta el az ízét az örömnek és a tarkább tapasztalatnak, amelyhez a bolyongás állapota segített. Szeretném, ha sok társam érezné ugyanezt. Ne fejlejtsék el, hogy bármilyen förtelmes is hontalanná válni: a hontalanná vált magyarnak ma olyan gazdag élményekben van része, aminőkben azelőtt csak milliomosok és Kőrösi Csomák részesülhettek. Hozzátehetem, hogy én az utazás gyönyörűségének élvezését, akárcsak olvasottságomat, apámtól örököltem, aki imádott bolyongani, alföldi falvak közt és génuai sikátorokban nem kevésbé, mint az óceánon. Az ő emlékének ajánlom ezt a rovatot.

Cabris, 1958 január.

SZÁRSZÓI KÁROLY:

ORSZÁGÚTON

Az Irodalmi Ujság elbeszélépályázatának nyertese

Soká haboztam, hogy mit is rakok be a kis, sokezer kilométeresre tervezett nyári utazásomon elkísérendő hátizsákomba. Fogkefe, szappan, borotvaholmi kis helyet kér a batyuból s ugyancsak könnyen elfér a meleg ruházatnak szánt gyapjúujjas is a két pár rövid harisnyával, de már a pizsama s a hosszúnadrág ügyében más a helyzet, mindegyik külön is kellemetlenül felpúposította a vászonzacskót. Már pedig súlytalannak kellett lennem, mint a nyári fuvallatnak: így fogadják be csak szívesen a senkiházit. Ezért, rövid latolgatás után, nadrág és pizsama helyén csak egy nappali ing lett megszavazva, melyet akkor fogok viselni, ha a rajtam lévő mosás után a kötélen szárad. Esős időre marad az átlátszó hártyakabát, amely gondosan összehajtogatva zsebkendőnyi térfogatra szorítható össze.

— Te, Miki, vertem vidáman a combomra, csuda unalmas lesz három hétig rövidnadrágban ténferegni! — de pillantásom ekkor hiún a tükörbe tévedt, s elmosolyodtam.

Csinos fiú vagyok: keskeny csípőjű, karcsú, magas, hajlékony, fenn kiszélesedő vállal, habár nem túlságosan izmos; arcom megnyerő, rokonszenves, bizalomkeltő; szemeim elevenek, hűek; tudok nevetni, hízelegni; olyan vagyok, mint egy nem egész felserdült kutya, akit mindenki szívesen megsimogat. A nyanyákat is rögtön befonom. Ez a százötven is az egyik jó lélektől származik, mivel most tengeri fürdőzni fogok s felfedezni az új országot. Petyi is tizennyolc éves s ő nem kapott semmit. Neki kiugrik kétoldalt az izma. Az ilyen menjen a maga útján: dolgozhat.

Így: a pakolás megvan. Most csak a tányérsapkát nyomom még a fejembe — ez az én találmányom, hogy a finnyás kocsivezető messziről lássa: diák, s felvegyen — aztán agyő lakás, szoba, a háziaktól már tegnap elbúcsúztam, mehetünk.

Ki kell kutyagolni a nagyútra, ahol a kocsik mind egy irányba mennek: délnek.

Itt már várnak a haszontalan szerencselesök, három ó-kos együtt, no ezeket senki se fogja felvenni, a rókaképűt se külön s ott megint ketten, de én még kilépek, mert jól esik járni, nem akarok egész nap tespedni a bőrülésen. Elvégre a magam embere vagyok: két sudár, lebarnult lábszár, százötven a zsebben s alattam a kövezett nagyút. A reggel gyönyörű, a rózsák harmatban fürdenek. Kihúzok egy szálat a kerítésen, megszagolom. Juj, be csudás! Egész befröcsköl a gyémántjával...

Ni, emitt is áll egy alak, aki int a száguldó kocsiknak. Túlságosan otromba nagy a csomagja. Látszik, régóta ácsorog, mert arca türelmetlenül rándul, valahányszor az útszélen hagyja a kért kocsi. Pedig, barátom, a türelmetlen halász nem ránt ki pontyot a tóból, mert a halak elijednek tőle.

A járásból most elég. Most én is intek. Könnyen intek és mosolygok, mintha azt jelezném csupán, hogy jó utat, kedvesek, a bennülőknek. S ó csoda, máris csikordul a fék s a lapos testű, hosszú luxuskocsi a járda mellé csúszik. Egész a ,,társam''-hoz érkezik, mire megáll. Az kapja is fel a nehéz csomagot és szuszogva megindul, de az ablakon át leintik. Tiszteletteljesen kezembe szedem a tányérsapkát, ahogy én is ott állok. Csak a mosolyomat nem csavarom vissza, hadd égjen barátságosan, ahogy a teremtő meggyújtotta, reggel szegfűszegével fűszerül.

Egy idősebb úr néz ki a leengedett ablakon.

— Hova, barátom? — kérdi jóságos szigorral.

Bemondom a végcélomat, amely nagyon, nagyon messze van.

Elmosolyodik. Látszik, mulattatja kendőzetlen őszinteségem, s megszólal: — No, akkor egy ideig együtt utazhatunk.

Villámgyorsan helyezkedem el a vörös bőrülésen, mint egy meleg fuvallat, lábaim közé eresztem a kis vászonzsákot, rá a tányérsapkát — a muki már látta, azért állt meg, erre már nincsen szükség —, összehúzom magam és becsapom az ajtót. Társamra vissza se nézek, így indulunk meg a tenger felé.

A kocsiban minden ragyog. Olyan, mint a gazdag emberek jó szobája, s ő is ápolt, otkolonszagú, szép öltönyt visel.

Lapítok, hogy ily szép autóban ülök s ő érzi, hogy lapítok: ez szüli köztünk az első kapcsolatot.

Egyelőre nem társalgunk. Egyenesben vagyunk, a kocsi százassal halad, vigyázni kell az útra.

Gyönyörű vidéken járunk. A széles folyam hol itt, hol amott csillámlik. Csodákból hullott kékes ezüstszalag. Fodrozata, mint zongorán a billentyűk, csengésével is csillámlik.

— A Rhône — magyarázza a kuka muki, aki erre a hangra megszólal.

Ő francia s Rhône-nak hívja.

Az elhaladó völgyek mélyén havasok tűnnek fel. A csúcsok élesen rajzolódnak ki egyéni alkatukkal, mint Petőfi vagy Mátyás király feje a tovahúzódó századok fölött. Ősapáink, de itt mindnek idegen a neve. Meg se értem, ahogy a muki sorolgatja.

Ez mind a mukié, gondolom, a hegy, a folyó s a vörösüléses autó, mellyel az úton száguld s már talán nem is vagyok olyan súlytalan. De most összeszűkül a völgy, az út kacskaringózik, emelkedik. Lassítunk. Vendéglátóm cigarettatárcát húz ki, megkínál és elkezd beszélgetni.

— Maga nem svájci és nem francia, ugye? Milyen nemzetiségű?

— Magyar vagyok — mondom s fúrja az oldalamat, hogyan jöhetett rá mindjárt idegen voltomra a sok csendből. Mennyi óvatos tapasztalat lehet egy ilyen gazdag és finom emberben!

— Úgy? Mazsiár? — villant fel benne az érdeklődés. — Új menekült vagy már régen kint van?

— Decemberben jöttem.

— S már megtanult franciául, ez derék. Hiányzik az otthon? Vágyik még haza?

— Nagyon rossz dolgom volt nekem odahaza.

— Pedig a szülei szerették, összhangban éltek, kényeztették is bizonyára... — s ezt is úgy mondta, mintha a bölcsőtől kezdve követett volna. — Csak... csak az az érzékeny lobogás... Vannak testvérei?

— Kisöcsémet skarlátban vesztettük el, tíz éves korában. Nem volt gyógyszer, orvosi segély, a baj a vesére húzódott.

— S azóta egyedül van?

— Egyedül. Az apámat is elvitték.

— Ahá.

Itt megint a forgalom kötötte le a figyelmünket, előztünk, valaki után majdnem belénk szaladt, fékezni kellett, libák sétáltak át az úton, falu jött, egy sikátorba jutottunk, három szénásszekér torlaszolta el a kijárást, később egy temetés. Az élet eseményeivel a kocsi elé torlódott s megállította, mint deszkán görcs a gyalut. Egy óra is eltelt, mire újra beszélgethettünk volna. De dél már rég elmúlt. Hirtelen fáradt voltam és éhes.

Házigazdám — valami titkos felvevőkészülék lehetett benne — ezt is kitalálta.

— Ha egy szakban utazom, nem ebédelek — mondta —, de azért zsemlye mindig akad. Nyissa ki azt a jobboldali fiókot.

Remek négyszögű vajas szendvicsek kerültek elő — sonka, libamáj —, amilyet csak úri házban kennek. Mosolyom fellobogott, bár félszeg voltam ennyi nem várt jónak láttán. Lám, ez nem oly széllel bélelt, mint én! Aztán elfogyasztottam négy-öt kenyeret, mint tűz a belédobott gyémántot.

Narancs is volt és ebéd után lekókadt a fejem s nem láttam többé semmit. De mikor újra felriadtam, egyszerre nagyon eleven voltam. Már fent a hegyekben kocsikáztunk, alattunk szakadék tátongott, benne zuhogó hegyipatak, odébb egy páncélzsilippel duzzasztott olajzöld tó, a gyepen juhnyáj s fenn, a szirtek közt, kápolna szúrta égbe magános keresztjét. A levegő vékony volt, jóízű, izgató.

— Az milyen falu? — izegtem s egyszerre minden felszólítás nélkül locsogni kezdtem.

— Az apámat az ávósok vitték el. Hajnalban hatoltak be hozzánk, hármasban s kettő az ajtó előtt maradt. A mama könyörgött nekik, hogy legalább reggelit készítsen. Nem engedték. Mindenkit kikergettek, de ők a szobában maradtak, amíg az apám öltözködött. A folyosón már hátra volt kötve a keze. Mama nyomta feiébe a kalapot, mert ő már nem tudott mozdulni. Így láttam utoljára. Soká nem is tudtuk, hova vitték.

A muki cigarettázott és nem szólt egy szót sem.

— Aztán engem is elvittek az ávósok — hencegtem kihívón, mert már bosszantott, hogy ez a muki ilyen tök.

— Téged? — kérdezett s most tegezett először, ami vékonyan csiklandta végig a hátam s kicsivé zsugorított csupasz lábszáraimat, bár annál jobban dagadozott a szavam, mint a fiatal kakas taraja.

— Gyárba vittek melózni — hencegtem. — Napi tizenöt órát.

— Ne mondd! — villant rám gúnnyal. — És miből állt ez a melózás?

Tekintete végigsiklott keskeny kezemen. Hamar eldugtam.

— Kazánfűtő voltam egy kohászatban. Negyven fokos melegben lapátoltuk a rosszseb-ette feketeszenet. De ne tessék hinni, hogy meztelenül: mindig nyakig a kezeslábasban, különben lesült volna rólunk a bőr az átpirult lemezek közelségétől. Az arcomat is folyton kenni kellett, de a végén már nem volt kenőcs. Úgy húztam le a bőrömet, mint egy kesztyűt. Este csavartuk ki a vizet, mintha patakba mártottuk volna.

— Miből? A kazánból?

— A kezes-lábasból... Nem fogok én már elkárhozni, mondtam, mert ha a pokolba kerülök, rögtön beállítanak tűzszítónak a főördögök mellé, annyira beletanultunk mi ebbe a mulatságba!

— És délben mindig olvasztott vasat ebédeltetek, hol nudlit, hol gombócot? — s mosolygott, mint aki elfogadta a játék szabályait.

— Az is jobb lett volna, mint éhezni! — mondtam sértődött haraggal.

Oldalról rámmosolygott, tetszett neki a haragom, jóságosan fölényes volt: pártfogóm. Elhallgattam, de hirtelen gyűlölet szállt meg, tehetetlen gyűlölet, gyűlöltem ezt a finom mukit, akinek mindene volt: fényűző kocsija, szendvicse, vörös bőrülése, hazája, nyugalma, műveltsége s olyan biztos ujjal tapintotta ki szomszédja idegjátékát, mintha létező csontbillentyűkre vinné a kezét, aztán kicsúfolt és lesajnált.

Egy ideig lapítottam s ő se szólalt meg többé. Társalgásunk zsákutcába csúszott, szavak helyén csupán indulatok kavarogtak bennünk. A harag nőtt bennem, mint a szélcsavar, zsebemhez tévedt, kihalászta, forgatta zsebkésemet: — Kikészítem a mukit, kikészítem! — s egy idő múlva kinyílt kezemben a kés.

Lefékezett és megállt, s szelíd szemrehányással: — No, öregem...

A következő villámgyorsan történt: én szikrázó szemmel ráemeltem a kést, ő megragadta a csuklómat, lefegyverzett, kinyitotta a kocsiajtót: — Őrült! — s egy-kettő az útra taszított. A vászonzsák meg a tányérsapka már csak az induló kocsiból repült utánam.

Kigyúlt képpel, forrongva álltam talpra.

Hágó alatt lehettünk, nem messze a tetőtől. Nem volt a láthatáron se ház, se falu, csak fenyők és szirtek. Esteledett. A felhők hullafoltosan kúsztak, mint a pestises betegek.

Hideg szél támadt. Felöltöztem. Felkaptam az ujjast, a tartalékinget s minderre az esőszigetelő hártyakabátot, de mi volt ez a cudar hideg ellen? Hencegtél, Miki, hogy Istennek szélátjárta tája vagy, most megkaptad! Az égi csatorna is megeredt. Előbb csendesen, majd egyre zajosabban vert az eső. Lábam hamar átázott s oly sötét lett, hogy lépésnyire se láttam magam elé.

Jaj, ha legalább visszajönne a muki! De csak a szél süvöltött s vágta az esőt csupasz lábszárainak, ostorával gúnyolva, hogy: eredj!

Imádkozni kezdtem, könyörögni a sötétnek, a zivatarnak. Végre jött is egy autó, széles fényszemekkel söpörte a sűrű vizet. Az út közepére álltam s így intettem. Előbb lassított is, úgy látszott, megkönyörül, de mikor mellém érkezett, rákapcsolt a sebességére s teljes gázzal dübörgött tova. Útonállónak, olyan embernek képzelt, aki kést emel a jótevőjére.

Lámpás nélkül minden lépéssel a szakadékba fordulhattam. Fel kellett adnom a továbbjutás gondolatát. Homlokomban kalapáló félelemmel dadogtam el a második miatyánkot.

Újra két kocsi zörgött felfelé. Ezek se álltak meg. A harmadik elé már összetett kezekkel vetődtem.

— Megmotozhatnak, esküszöm, nincs fegyver nálam. Diák vagyok, elfogott a zivatar...

Három férfi ült a kocsiban. Egyszerű emberek voltak s a kocsi egy ócska tragacs. Beintettek, hogy ne okoskodjam annyit s hátul, egy fonott kosár mellett szorítottak helyet.

Kék és zöld lehettem s dideregtem, a fogam hangosan összekoccant. Kabátot csavartak rám és butykost nyomtak a kezembe. Húztam belőle. A szesz karmolt, hogy köhögni kezdtem, de ereje melegként terjedt szét a testemen. Hátradöltem s félig a szeszfelhőben elkezdtem sírni.

Mire megcsendesedtem, már túl voltunk a hágón. Az út lejtett, óriási kanyarokban kerültünk le a völgybe. Az eső lassan elállt.

Egy óra múlva városon mentünk keresztül. A téren ívlámpák szórták fényüket s a csúcsíves templom fényszórókkal volt megvilágítva, mint egy ünnepen. A városon túl egy nagy reklámmal jelzett épület kertjében hirtelen megláttam a vörösüléses autót.

Szívem vadul a torkomban kalapált, mintha ki akart volna ugrani.

— Itt, itt kiszállok — kopogtam az üvegen s a három ember csodálkozó tekintete alatt bukdácsolva siettem a kocsihoz.

A muki nem volt benne, a kivilágított étteremben vacsorált, de a kocsi nem volt bezárva. Befészkeltem magam és vártam. Egy óra múlva se jött. Elköltöttem a maradék szendvicsemet — másnap úgyse lesz jó, gondoltam — s elnyomott az álom.

Mire felriadtam, már világos volt, az órám félhetet mutatott. Nem, még nem jöhet, még nagyon korán van, de leeresztettem a kocsi ablakait és kiléptem. A napnak sugarai kúttal játszottak a téren. Odamentem és tetőtől talpig megmosakodtam, majd megszárítottam magam a napon. Csak egy villás paraszt ment arra. Valami gazdag bolondnak gondolt.

Aztán kicsapták a szállodának a kávéterraszra nyíló ajtaját, egy ingujjra vetközött legény seperni kezdett s én visszaültem a kocsiba.

Nyolc óra felé érkezett bőrkoffe-rével.

Zavart mosolygással néztem rá s ő is megbénult.

— No, ez már csúcsa minden pimaszságnak — mondta őszinte haraggal.

Kínos zavarral, mentegetőzve feleltem: — Valamit itthagytam...

— A bicskádat, mi, te gézengúz!

— Nem azt — s itt nyeltem egyet —, hanem a legnagyobb szégyenemet...

— Ez lesz a te legnagyobb szégyened! — kiáltott s mozdult, hogy újra kilökjön. De én kétségbeesetten védekeztem:

— Tessék átadni a kanyiknak, ugyancsak rászolgáltam. Lökjenek be egy legsötétebb sarokba. Ám én akkor is hozom az arcomat, mert adósa vagyok vele két hatalmas pofonhoz.

Erre kissé megszelidült, egy pillanatig habozott, majd rámszólt: — Gyere, bújj ki onnét!

Kimásztam, elébe álltam, katonás vigyázzba kaptam magam s ránéztem.

Tenyere nehezebb volt, mint hittem. Állítom, akkora tüzes csillagokat sose láttam még fényes nappal, mint akkor az ő tenyerétől. De csak az egyik oldalon ütött meg, aztán intett: — Most bújj vissza!

Nem kellett kétszer mondania s megint ott voltam a bőrülésen.

Mérsékelt iramban haladtunk, magános kis utakon. Csak a táj változott meg tegnap óta: délies lett, vakítóan világító kövekkel. De alig mertem kinézni, kicsodálni, egyre csak őt figyeltem.

— Miért hazudtál tegnap azzal a melózással? Sose voltál te kazánfűtő.

Hosszú, lapuló csend után bátortalanul hoztam ki:

— Mert nem tetszett meghallgatni, hogy elvitték az apámat...

— S az apádat tényleg elvitték?

— Tényleg. Esküszöm rá. Úgy, amint mondtam.

— Akkor hát ez a nagy panasz?

— Ez — hebegtem magamba süppedten.

Ekkor valami egészen váratlan történt. A keze, az ő erős keze jött, vállamra pihent, majd megsimogatta az arcomat.

— Persze, erre nem gondoltam — mormogta szinte magának.

— Még azt szeretném megvallani — szóltam csendesen, sok idő múlva —, tegnap elfogyasztottam a délről maradt zsemlyét.

— A kést is visszavetted? — kérdezte.

— A ké-ést?

— Ott volt a másik fiókban.

— Nem. Nem láttam, de akkor se mertem volna hozzányúlni. Az már nem az enyém.

Az utolsó sziklavár

Az ember rossz. De megis menthető,
a két Latorból egy az ég fia.
Add vissza emberméltóságomat,
utolsó sziklaváram, Anglia!

(Cs. Szabó László)

A Tarjányi-, a Farkas- meg a Czifra-család különös esete az egész világsajtót bejárta. A három család története sokféleképpen elbeszélhető. Változatos és egzotikus színhelyeit, meglepő fordulatait tekintve, kész kalandregény; más szemszögből nézve alkalmat nyújt különböző országok és társadalmi rendszerek összehasonlítására, avagy arra, hogy a nemzetközi jog egynémely problémáját megvitassuk. Mi úgy látjuk, hogy e történet sarkallatos pontja az emberi méltóság kérdése, s ezért elbeszélésünkben főként erről lesz szó:

Tarjányi Ferenc, fiatal vasöntő, a fényes-fekete szemű és furfangos székely góbék Pestszentlőrincre szakadt hasonmása, lényegében a hazugság miatt kényszerült elmenekülni szülőhazájából. Mert egyébként kiügyeskedte, összetúlórázta a havi háromezret, s a szeminárium, a felvonulás elől oly fürgén surrant el, akár a gyík. De nem szenvedhette, hogy szüntelenül hazudtak neki, ő pedig nem válaszolhatott. Sem azt, hogy erőszakkal elzárták a nagyvilágtól, melyre oly szörnyen kíváncsi volt. Már 1955-ben angolul tanult, nagytitokban, egy ócska szótárból. A forradalom idején a Siemens-gyár munkástanácsának alelnöke volt. Azután, feleségével és három esztendős kisfiával, Jugoszláviába menekült.

Farkas József autó- és motorszerelő nem bírta elviselni a nyomorúságot. Különben csendes, alkalmazkodó ember volt világéletében, a zsarnokság ellen sem lázadt, tudván, hogy úgyis hiába. De szerette volna jóllakatni a három gyerekét, s ez a havi ezerháromszáz forintból sehogyse sikerült. Ezért, mihelyst alkalom kínálkozott, hátára vette az öt éves Attilát; az asszony a csecsemőt vitte, Hajnalka, a nyolc esztendős nagylány meg mellettük gyalogolt, át a jugoszláv határon.

Czifra György, gépkocsivezető, makacs gyerekember létére nem állhatta az erőszakot. Azt, hogy az államhatalom rendelkezett testével, lelkével, szabadidejével; hogy ő nem mondhatta ki, amit gondolt, s nem vallhatta a hitet, amit vallott. Ezért harcolt géppisztollyal meg foggal és körömmel a Bosnyák téren s menekült később, vékonyka és riadt feleségével, Ausztria felé.

Tarjányiék és Farkasék Jugoszláviában kerültek össze, a biserscói táborban. Ezt a tábort szeges drótkerítés határolta, s ha valaki a hajnali határás ébresztő után öt perccel ágyban feküdt, mindannyiuktól megvonták a cigarettát hét, vagy tíz napra. A konyhán ellopták a zsírt és a cukrot, az étel hitvány és piszkos volt, de panaszt tenni nem szabadott, mert a jugoszláv ávósok, az udébések szeretői főztek. Februárban kitört az éhségsztrájk; lázítás címén letartóztattak egy magyar konyhalányt, a védelmére kelt menekültek közül egyeseket találomra elvittek az udébések; egy terhes asszonyt néhány ökölcsapással a földre terítettek, mondván, ne gondolja, hogy amiért nagy a hasa, kedvére pofázhat. Aztán a még mindig zúgolódókat, köztük Tarjányinét, kiállították az udvarra: két napig álltak vigyázz-ban, étlen, szomjan. Így éltek.

Mintegy kilenc hónap múltán a táborlakók többsége hivatalos írást kapott: ,,Ön, szakmája folytán a brazil válogató bizottságnak meg-

FEJTŐ FERENC:

Irodalmi Ujság, nemzeti érdek és haladás

Az egész magyar nép és mindenekelőtt a magyar nép elitje, történelmének egyik legnagyobb válságába került. Amitől az otthoniak a legjobban szenvednek, az a *perspektívák* hiánya. 1956 őszén, s néhány hónapig még azután is, a magyar nép, a magyarság legjobbjai azt hitték, hogy végre egyszer a történelem és a magyar sors egy irányban haladnak. Magyarország példamutató lehet a szocialista demokrácia kialakításában; velünk van a jövő, velünk van a Kelet és a Nyugat, velünk van a haladás. A magyarság a Harmadik Út választott népe lesz. Ma a legtöbben nem hisznek már semmiben sem. Azt hajtogatják, Vörösmartyval: *Nincsen remény, nincsen remény*. A költő, akit néhány hónappal ezelőtt súlyos idegösszeomlással kórházba kellett szállítani, a nemzet lelkiismeretének adta képletét. Mintha az egész nemzet súlyos depresszió állapotában élne, vagy az elől menekülne szeszekhez, mulatsághoz, többé-kevésbé raffinált mámorokhoz. A Nyugat iránti reményteljes szerelem sokaknál csalódott gyűlöletbe fordult. A legtöbb üzenet, amely hazulról érkezik, szomorúságot és defetizmust áraszt.

De egyben azt sürgetik a hazaiak — lásd Kormos Miklós cikkét az Irodalmi Ujság január 1-i számában —, hogy az emigráció ,,ne szakadjon el az otthoni talajtól''. Azt hiszem, valóban ez a legfontosabb tennivalója az emigrációnak: nem elszakadni, ellenkezőleg, együtt rezdülni s töprengeni a fogoly nemzettel. Hangot adni panaszainak, kérdéseinek, vele botorkálni, együtt keresni véle az új reményt, az életlehetőségeket, megakadályozni azt, hogy a mai kormányzat a nemzet megrendüléséből, szellemi válságából tőkét kovácsoljon magának s láncokat a népnek.

A magyarságnak most egy rendkívül nehéz, bonyolult helyzetből kell kiutat találnia. Az emigrációnak segíteni kell abban, hogy ez az alkalmazkodás a nemzeti érdek és haladás vonalában történjék. S e feladat megvalósításához nem lírai felbuzdulásokra, kossuthi eszmék dörgedelmes hangoztatására, a kommunizmus mindennemű árnyalatának túl egyszerűsítően fennhéjázó elvetésére, hanem világos, józan *taglalásra* van szükség. Mindenekelőtt arra kell vigyázni, hogy a kérdéseket, amelyekre válaszolni óhajtunk, helyesen tegyük fel; hogy — mint Szabó Zoltán nagyon okosan hangsúlyozta cikkében — ne zárjuk a magyar sorsot téves dilemmák zsákutcájába, mint amilyen a ,,reformok vagy forradalom'' dilemmája. A forradalom sosem volt öncél, ma sem az; a cél a magyar nemzet fennmaradása s újra indulása a haladás, vagyis a nagyobb jólét, műveltség és szabadság útján. Ami pedig ezt az utat illeti, tudomásul kell vennünk, akár tetszik, akár nem, amit a kommunizmus és a Szovjetunió iránti szimpátiával aligha gyanúsítható francia közíró, Raymond Aron mond a magyar forradalomról szóló, Laski- és Bondy-féle dokumentumgyűjtemény francia kiadása elé írt hallatlanul érdekes előszavában: ,,A fogoly népeknek és a Nyugatnak a jelen pillanatban közös érdeke az, hogy a kommunizmus belső ellenzéke egyelőre a rendszer keretei közt maradjon. Minthogy a Nyugat nem tud s nem is akar beavatkozni, minthogy a Szovjetuniónak minden lehetősége és eltökéltsége megvan ahhoz, hogy az esetleg kirobbanó forradalmakat leverje, Európa két felének az amerikaiak és oroszok által történő egyidejű kiürítésén kívül nincs más perspektíva számukra, mint a kommunista prakszis átalakulása a Szovjetunióban és a csatlósállamokban egyaránt.''

Azt jelenti-e ez, hogy a magyar népet innen kívülről arra kell oktatni, hogy egyszer s mindenkorra nyugodjon bele a forradalmi eszmék kudarcába, mondjon le a szabadságról, a demokráciáról? Arra oktassuk a magyarságot, hogy a 48-at, Kossuthot feledve, az orosz érdekek buzgó, sőt túlbuzgó kiszolgálásával vélje szolgálni saját érdekeit is? Nem erről van szó. Ne tévesszük össze a politikai realizmust a szolgalelkűséggel s az ideálok hiányával. Ne tévesszük össze a tisztánlátást a defetizmussal. De vajon a defetizmust nem inkább azok terjesztik-e — igaz, hogy önkéntelenül —, akik a teljes felszabadulást, az azonnali megváltást, a brit parlamenti demokráciának rögtönös magyarországi bevezetését követelik egy oly világpolitikai konstellációban, amelyben minderre semmi lehetőség sincs? Okosabb a világhelyzet elemzéséből kiindulva kutatni, vajon a szovjet politika, a kommunista világpolitika jelenlegi irányzatai, belső ellenmondásai milyen lehetőségeket nyújtanak pozitív akcióra a magyarság érdekében? Igaz, hogy 1956 októbere óta az orosz politika nagy sikereket könyvelhet el. De a Kreml urainak nem sikerült és nem is sikerülhetett a történelem óramutatóját visszafelé fordítaniuk. Még Magyarországon sem, ahol a kádári diktatúra, minden terrorja s színvonaltalansága ellenére sem azonosítható a rákosizmussal. A kormányzat mindent elkövet, hogy az oly ékesszólóan hallgató írókat megszólalásra bírja; ám, hogy e megszólalásnak mi a lealkudhatatlan ára, ezt a minap Tamási Áron mutatta meg gyönyörűen az *Élet és Irodalom*-ban ,,Szellemi tisztesség'' címen megjelent cikkében. Hitvallás ez a cikk a ,,népuralom'' mellett, ,,amelynek intézményei a szocializmus elvei szerint épülnek, az építés eszközei pedig demokratikusok lesznek''; hitvallás az írói függetlenség, a bírálat joga, — hűségnyilatkozat a nép mellett.

S ez azért van így, lehet így, mert az egész rendszer szociális és gazdasági szerkezete átalakulóban van. Az uralmon lévő kommunista pártok fő törekvése ma abban rejlik, hogy ezt az olvadási folyamatot mederbe szorítsák, a szabadságtörekvéseket az egypárt rendszer rendőri felügyelete alatt tartsák. De minden jel arra mutat, hogy a sztalini totalitarizmusnak, a túlcentralizált tervgazdálkodásnak mindörökre vége van. A Szovjetuniónak már a saját gazdasági és technikai fejlődése érdekében is egyre tágabb teret kell biztosítania a gondolatszabadságnak, legalább a tudósok, kutatók, technikusok számára. A tudományos élet máris kibújt a pártellenőrzés alól. Persze, egyelőre csak lokalizált jelenségről van szó; de meddig? Hruscsov kurtán bánik az írókkal és filozófusokkal és órájuk vonatkozólag szívesen visszaállítaná a zsdanovizmus rendszabályait. Ez azonban csak ideig-óráig sikerülhet neki. Az orosz társadalom vitalitása minden irányban feszegeti a ,,dogmatikus'' jogrend szűk kereteit. És bár a kínaiak segítségével sikerült az oroszoknak a magyar és lengyel szabadságmozgalmak által megrendült kommunista front egységét helyreállítaniuk, ez az egység más jellegű. Gomulka Lengyelországában a revizionizmus fészket rakott a várfalak mögött, s a Szovjetunió *nolens volens* kénytelen volt belenyugodni a gomulkai kísérlet folytatásába.

Mondanom sem kell, hogy e kísérlet milyen döntő fontosságú Magyarország jövőjének szempontjából. Érthető, hogy az otthoni sajtó mindent elkövet, hogy elkendőzze a lengyelországi fejlődést. A *Po Prostu* betiltását kárörvendezve úgy tüntette fel, mint Gomulka térdrebukását az antirevizionista küzdelem elsőbbségét hirdető sztalinista szárny előtt, a kádári ,,kultúrpolitika'' igazolását. Holott a *Po Prostu* betiltása csak a *határát* s nem a *végét* jelzi a lengyelországi ,,liberalizálódásnak''. Ezt egyébként a lengyel írószövetség legutóbbi közgyűlésének határozatai is bizonyítják, amelyekről a magyar (s az orosz, keletnémet, cseh stb.) sajtó mélyen hallgatott. A lengyel írószövetség ugyanis — bizalmáról biztosítva Gomulkát s hűségét fejezve ki az októberi program iránt — újra megválasztotta elnökévé a liberális, magyarbarát Zlonimszkit s a *párttól független* szakmai egyesületnek nyilvánította magát. A magyar közönség előtt eltitkolták azt is, hogy a novemberi moszkvai konferencián Gomulka kereken megtagadta a Szuszlov által előterjesztett deklaráció aláírását, amíg ki nem húzták belőle a magyar forradalmat mint ellenforradalmat megbélyegző paragrafust. Elhallgatják Magyarországon azt is, hogy ugyanakkor, amikor a csehek és keletnémetek újra heves agitációt indítanak a kollektivizálásért, s amikor nyomukban a Népszabadság is újból hasonló húrokat penget, a lengyel kormány energikusan folytatja tovább a paraszti magánszektor támogatásának októberi politikáját és Gomulka szóvivői megvédik a lengyel közgazdászokat, szociológusokat, írókat a szovjet sajtó sztalinistáinak fenyegető és rágalmazó cikkei ellen.

Azt állítani, hogy a gomulkizmus máris megfeneklett, legalább is elhamarkodott volna. Az emigrációs sajtónak egyik főfeladata épp az, hogy a magyar közvéleményt tárgyilagosan tájékoztassa arról, ami Magyarország közvetlen közelében történik, s amit a jelenlegi kormányzat eltitkol előtte. Hogy miért, az könnyen érthető. Mit is gondolhat a magyarság az olyan kommunista vezetőkről, akik folyton azt állítják, hogy nem óhajtanak visszaesni a Rákosi-korszak hibáiba és bűneibe, de ugyanakkor folytatják a régi szekta- és szolgalelkűséget, a hazudozást, az összeesküvést, folytatják azt, amit Gyilasz ,,a kommunisták nép elleni polgárháborújának'' nevez és megtagadják a magyar néptől még azokat az engedményeket is, amelyeket felvilágosultabb kommunista vezetők, már saját hatalmuk konszolidálása érdekében is, megadtak egyebütt.

Az emigráció fontos szolgálatokat tehet a magyarságnak azzal, hogy bekapcsolódik mindazokba a nemzetközi törekvésekbe, amelyek a békének Közép-Európa semlegesítése útján való megszilárdítását célozzák. Az utóbbi időben több javaslat merült fel erre vonatkozólag: a Kennan-terv, az ENSZ közgyűlésén tett ír javaslat, a Bulganyin-levelekben felvetett ötletek és végül a lengyel Rapacki-terv. Fontos, hogy ezek a tervek a magyar közvélemény tudtára kerüljenek; s fontos az is, hogy a világ megtudja, hogy a magyarság örömmel támogatna minden oly megoldást, amelynek szelleme azonos Bibó emlékezetes memorandumának szellemével.

*

Nemrég egy francia folyóiratban, Bibó Istvánról szólván, abban jelöltem meg ez író-államférfiú történelmi jelentőségét, hogy politikai műveiben legtisztábban jelent meg a magyar nemzeti érdek és a haladás ügyének azonossága. Bibónál a nemzeti érdek tiszta tudata nemcsak haladó világszemlélettel, hanem — ami nálunk nagy ritkaság — realizmussal és világpolitikai tájékozottsággal is párosult. Ő egyszerre tudott népi és urbánus lenni, magyar és európai. Észjárása, mérséklete, fegyelmezett és árnyalatos boncolgatásai a XIX. század legjobb magyar (és angol) politikai gondolkozóira emlékeztetnek. Tökéletesen egyetértek Szabó Zoltánnal abban, hogy Bibó gondolatainak jegyében kell az Irodalmi Ujságban és azon kívül a munkát folytatni. Nem tudom, hogy a helyzet megérett-e egy új Márciusi Front alakítására; ez elsősorban az emigrált fiatalságtól függ. Öneki kell eldönteni, érez-e szükséget és erőt egy szervezkedésre, amely a magyar ügyet a nemzeti haladás ügyét, nem üres retorikával, hanem európai színvonalon, a magyarországi fejlemények szemmeltartásával kívánná szolgálni. Ennek az ifjúságnak számos értékes képviselőjével ismerkedtem meg az utolsó esztendőben. Szeretném a hangját még többször hallani az Irodalmi Ujságban. És talán gyakorlati ötletként felvethetném a következőt: mi lenne, ha szerte a világban az Irodalmi Ujság olvasói, elsősorban az ifjú intellektuelek Irodalmi Ujság köröket szerveznének, amelyek szerves kapcsolatot tartanának e lappal s disputákkal, kritikáikkal, pozitív ötleteikkel járulnának hozzá egy új magyar közszellem létrehozásához? A franciaországi ,,*Esprit barátainak körére*'' gondolok példaként, amelyeknek ha nem is döntő, de jelentékeny szerepük van a független, haladó, egyszerre szabadelvű és szociális francia gondolkozás ösztönzésében. Ily körök az Irodalmi Ujság íróinak is erőt, ösztönzést, társadalmi bázist nyújthatnának, kétségkívül fontos hivatásuk teljesítéséhez.

---

felel.'' Pecsét, olvashatatlan aláírás. A háromszázötven biserscói magyar közül jóformán senki nem kívánkozott Dél-Amerikába. Farkasék és Tarjányiék is az USA-ba, Kanadába, Ausztráliába vagy Angliába kértek volt kivándorlási lehetőséget az úgynevezett regisztrálásnál. Panaszukra a táborvezető ezt válaszolta: ,,Ha megfelelnek a brazil bizottságnak és mégsem mennek Brazíliába, akkor maguk lesznek az utolsók, akik elhagyhatják Jugoszláviát.''

Ezt nem akarták, mást próbáltak. A brazilok szakvizsgáján Tarjányi kijelentette, ő sose hallotta még, hogy a vashoz foszfort kevernek és Farkas nem ismerte fel a motor alkatrészeit. De nem sikerült megbukniok. A brazil bizottság tolmácsa nyájasan megnyugtatta őket: biztos munkahely, 8000 cruserós fizetés és berendezett lakás vár rájuk. S mihelyt Rio de Janeiróba érnek, a brazil kormány kihozatja Magyarországon rekedt hozzátartozóikat. Útnak indultak hát. Amikor hajójuk befutott az első olasz kikötőbe, eszükbe ötlött, hogy talán okosabb lenne suttyomban kiszállni és bebocsátást kérni valamelyik európai országba.

,,Ne csináljunk ilyeneket — döntött végül Farkas —, ne rontsuk csavargással a magyarság jóhírét.''

,,Igazad van — mondta Tarjányi —, hiszen klassz dolgunk lesz odaát.''

És immáron vidáman hajókáztak tovább az égszínkék tengeren.

A világ talán legszebb városába érkeztek. A tengeröblöket hófehér felhőkarcolók és cukorsüveg alakú sziklák szegélyezték, az egyik szikla tetején vagy húszméteres Krisztus-szobor tárta szét karját, mintha Brazíliát akarta volna magához ölelni. Ám a mi magyarjaink, kis idő múltán, már nem nézték a tengert, sem a sziklákat és a pálmafákat; csak a tűző napon rothadó banánhéjakat, büdös halmaradékokat látták, s azt, hogy az élet merőben elviselhetetlen.

Táborban laktak, hatvanadmagukkal, az ,,Ilha des flores''-en, azaz a virágok szigetén. Tarjányiék, Farkasék itt ismerkedtek meg az Ausztriából ideszakadt Czifra Györggyel és feleségével. A szép nevű szigeten jóformán senki sem dolgozott, holott akadt volna munka, s a magyaroknak az átlagosnál magasabb bért kínáltak: havi 4500—5000 cruserót. Számos brazil munkás kevesebbet keresett ennél, ezt is jegyezzük meg az igazság kedvéért. De a brazil munkások általában régibérű lakásokban laktak, 500—800 cruseróért, míg az újonnan jött családoknak 4000 cruserót, azaz keresetüknek legalább 95 százalékát kellett volna kifizetniök egy tisztességes szállásért. Ezért inkább naphosszat a tengerbe lógatták a lábukat és átkozták a tolmácsokat, akik idecsalták őket.

Egy szép napon megjelent két magyarul raccsoló, dzsentri formájú fiatalember és így szólt: ,,Brazília a korlátlan lehetőségek hazája. Akiben csak egy kis ügyesség van, az milliomos lesz itt. Jöjjenek Volta Redondaba, a brazil Sztálinvárosba! Ott azonnal kapnak lakást és nyolcezer cruserót...'' — Noha a szöveg félelmetesen ismerős volt, Farkasék mégis elmentek szerencsét próbálni. Megtudták, hogy Volta Redondában is 5000 a munkabér és 4000 a lakás. De az oda-vissza útiköltségre elment az egész pénzük, amit megérkezésükkor a Vöröskereszttől kaptak.

A tábor lakóinak nagy része arra várt, hogy más országokban élő jómódú rokonaik majd magukhoz veszik őket. A Tarjányi-, a Farkas- és a Czifra-családoknak nem volt rokonuk széles e világon. Az sem segített rajtuk, hogy Brazília a korlátlan lehetőségek hazája: vissza akartak menni Európába. Végigházalták valamennyi társadalmi és egyházi szervezetet, a Vöröskereszttől a püspökig. A püspök szeretettel fogadta és megáldotta őket, ám útiköltséget ő sem adott; a nemzetközi menekültügyi szabályok értelmében nem is járt nekik.

Lementek hát a kikötőbe és maradék pénzükön megvették a három cruserós perronjegyeket. Ezekkel sétáltak fel délelőtt 11 órakor a Highland Monarch nevű angol hajóra. A kikötőben éppen akkor bocsátottak vízre egy új brazil csatahajót, mindenki azt nézte, rájuk senki sem figyelt. Kényelmesen elhelyezkedtek a fedélzeten. A hajónak délután kettőkor kellett volna indulnia, de csak három órakor hagyta el a partot. A hat felnőttről patakokban szakadt a verejték, az öt gyerek nevetve hempergett a fedélzeten. Este nyolckor, amikor már kellő távolságban jártak a brazil parttól, megkeresték a kapitányt és Tarjányi tört angolsága segítségével bemutatkoztak neki. A kapitány, egy kecskeszakállas úriember, elvörösödött és a fejéhez kapott.

,,I see . . . értem — mondta azután udvariasan. — Lennének oly kedvesek megmutatni, hogy hol rejtőztek mostanáig?''

Felvezették a fedélzetre. A kapitány ismét a fejéhez kapott. ,,I see'' — mondta újra. Aztán kabint nyittatott nekik és felkérte őket, hogy fáradjanak a vacsorához.

Miután a hajó Dover fehér sziklái között befutott Angliába, a hivatlan vendégeket további intézkedésig a Sussex megyei East Greensted község közelében helyezték el, egy barátságos fogadóban. Letelepedtek a karosszékbe, a nyitott kandalló elé, kedvtelve figyelték a lobogó fahasábokat, s a nyájasnak tűnő fogadtatásból arra következtettek, hogy ügyük nagyjából kedvezően intéződött. Pedig, ha ismerték volna a csaknem kérlelhetetlen angol bevándorlási törvényeket, tudták volna, hogy a törvény értelmében az a hajóstársaság köteles gondoskodni visszaszállításukról, mely, bár akaratlanul, de Angliába hozta őket. E társaság hajója pedig csak két hét múltán, január 18-án indult vissza Brazíliába.

Január 18-án, egy szombati nap reggelén, az átélt viszontagságok ellenére oly derülátó magyarok rémülten böngészték ki az újságból, hogy nem maradhatnak Angliában. Ekkor a férfiak megszöktek és eltűntek az erdőben; három asszony meg öt apró gyerek fogadta a rendőröket. Az asszonyok erősebbek voltak, mint a rendőrök. Czifráné vékony és törékeny volt, Tarjányiné hat hónapos állapotos, Farkasné minden órában várandós: főként ebből állt az erősségük. A különös harcról készült szenzációs pillanatfelvételek egyike - másika ugyan azt a látszatot keltette, mintha az angol rendőrök brutálisan bántak volna az asszonyokkal. Holott a valóságban az asszonyok voltak mindenre elszántak, s a rendőrök rémültek, tanácstalanok. Másként e küzdelem aligha húzódhatott volna el oly sokáig, hogy közben a hajó elindult Brazília felé.

A legtovább Tarjányiné dulakodott. Csípett, rúgott és harapott, öklével vágott a hozzá közeledők arcába, maga sem tudta már, mit csinál, csak azt tudta: inkább meghal, de nem megy vissza — se Brazíliába, se Magyarországra. Akkorát lökött az egyik rendőrön, hogy az nekiesett a rácsos kandallónak. Azután elvesztette az eszméletét. Utolsó, félig tudatos érzése a megkönnyebbülésé volt; az, hogy ezentúl nem felelős semmiért.

A felelősséget időközben már, a szó szoros értelmében, magára vállalta az angol társadalom. Az angol ember lelke legmélyéig törvénytisztelő, s éppen ezért bírál el oly óvatos méltányossággal minden törvénysértést: meggyőződése szerint csakis a legsúlyosabb ok vihet rá valakit arra, hogy felrúgja a társadalmi megállapodásokat.

Az angol sajtót és az angol átlagembert heteken át efféle kérdések foglalkoztatták: Adhat-e Anglia politikai menedékjogot olyan menekülteknek, akiket egy másik szabad ország már véglegesen befogadott? Lehet-e ennyire indokolt esetben egyszer kivételt tenni? Igaz, ez ellene mondana a nemzetközi megállapodásoknak, — ám vajon Tarjányiékkal szemben mindig betartották-e a nemzetközi jog előírásait? Igaz, útlevél és vizum nélkül szigorúan tilos Anglia területére lépni, ezt a hatóságok soha nem tűrték és a jövőben sem tűrhetik, de: emberséges, azaz erkölcsös eljárás-e egy minden órában várandós anyát rendőri segédlettel hajóra zsuppolni? Egyáltalán, mi a teendő, ha az emberi méltóság tisztelete történetesen összeütközésbe kerül a törvény betűjével? Csaknem valamennyi lap vezércikkben vitatta a különleges esetet, újságírók, képviselők és magánlevelek ostromolták a belügyminisztert: engedélyezze, hogy a három család megtelepedjék Angliában. Butler belügyminiszter végülis helyesnek látta megadni e kivételes engedélyt, tekintve, hogy a közvélemény is így tartotta ezt helyesnek.

A három férfi, akit időközben elfogtak, a brixtoni fogházban értesült a kedvező fordulatról. Éppen teáztak és képeslapokat nézegettek, amikor egy újságíró berontott az örömhírrel.

Azután a börtönőr kitárta előttük az amúgyis mindig nyitott cellaajtót, s így szólt: ,,I am so sorry... Igazán nagyon sajnálom...'' És mosolygott hozzá. Holott sírnivalóan meglepő mondat volt.

F. Zs.

Tűz Tamás:

MINT A HAL

Két napja ezt fújom magamban
kék szemem barnuló hajam van
roppanó derékkal hová is
menjek el Istenem hová visz

ez az ősz ez a tél havával
fussak-é tollal vagy kapával
hóvirág nyílik a hegyekben
mi lobog lázadó sz.. emben

lenn a tón fürge hal ficánkol
kékülő szememben mi lángol
két napja ezt fújom magamban
kék szemem barnuló hajam van

fussak vagy hálómat kötözzem
mi lobog alattam fölöttem
hóvirág zsendül a haraszton
mint a hal hálóba hanyatlom

két napja ezt fújom magamban
kék szemem barnuló hajam van
hóvirág nyílik a friss gyepen
hová is fussak el Istenem

TRISTITIA

Holdabb holdakat
és csillagabb csillagokat
adjál nekem teremtő éjszaka
mert fátyolos ének lengedez
az édeni száműzött szívén
Halott szarvasok agancsa fehérlik a lomb közt
s szemem sirályai hálóba repülnek
a Hattyú a Lant és a Sas háromszögén
Most térnek vissza az ősiökösök
ittasan a tejútontuli présházak borától
míg én lapuló sünként didergek
az égrefutó sövények alján
Keserű szájjal mit is lehetne énekelni
Talán egy rossz dalt a kárhozott leányokról
kiket a cseresznyefák közé temettek hajdanában
A városokat ők se látták és a tengereket sem
Ime pálmák suhognak a paradicsomi partokon
és nincs ki a fűre hajtsa fejét
Csak a lázadó tigrisek és oroszlánok
a rettegő pintyek és kócsagok
a megbúvó kristályok és porszemek
a víz a levegő és a csönd
Két tengerszem nyílik a homlokom tövén
kéken mint minden vizek és tavak
Teremtő éj vess néhány csillagot belé

Ismeretlen írók

Ismeretlenek — már, ami a magyar olvasót, a nemrégiben Nyugatra került menekülteket és szám-űzötteket illeti. Egyébként azonban nagyon is ismertek. Odahaza mind a náci, mind a kommunista sajtó és irodalomtörténet agyonhallgatta őket; sikereiket a világ előtt aratták.

Itt van például Polnay Péter, vagy ahogy a nyugati világ ismeri, Peter de Polnay. Magyarországon mint az egy napos miniszter és hajózási mogul, Polnay Lajos fiát s a gyönyörű, tragikus sorsú Polnay Lucy öccsét ismerték, mint aranyifjút és botrányhőst. Bejárta a világot, volt ültetvényes Afrikában, vasútépítő kuli a Tűzföldön, hotelportás Portugáliában. A háború kitörése Franciaországban érte; belépett a francia hadseregbe, majd Dunkirk után Angliába került. Első regénye, az eredeti és megkapó ,,Angry Man's Tale'' (Haragos ember története) még a háború előtt jelent meg. Polnay sohasem írt más nyelven, csak angolul. Nagy sikerét ,,Death and Tomorrow'' (Halál és holnap) könyvével aratta, amely a francia összeomlásról szólt. Azóta vagy két tucat könyve jelent meg, regények, útikönyvek, életrajzok s a kritika mindegyiket elismeréssel, a közönség pedig sok ezer példány megvásárlásának sikerbizonyságával fogadta.

A New Yorkban élő Egri Lajost a modern amerikai színpadi irodalom pápájának hívják. Nem mintha akár egyetlen színdarabot is írt volna; de az ő színpadi, drámai esztétikájára esküszik Arthur Miller, Tennessee Williams és az amerikai drámaírók színe-java. Egrinek ilyen ,,iskolája'' is van, amelyben nem írni tanít, hanem a már beérkezett vagy hivatásos írókat ébreszti mesterségük titkainak és törvényeinek tudatára.

Büszke vagyok arra, hogy Kelemen Pált barátomul tisztelhetem. Ő a Columbus előtti indián művészetnek, a délamerikai spanyol barokknak legnagyobb szakértője, akinek hatalmas könyveit a legelőkelőbb kiadók hozzák ki díszkiadásokban s aki megszámlálhatatlan művészettörténeti előadást tartott európai és amerikai egyetemeken. Kelemen azok közé a műtörténészek közé tartozik (kevesen vannak!), akik egyben kitűnő írók. Legutóbb a Közép-Keletet és Görögországot járta be. Felesége egyben munkatársa s ragyogó fényképész. Soha nem látott ikonokat és freskókat fotografáltak s mentettek meg az enyészettől. Hatalmas könyvük készül, amely Greco ihletének titkait fogja feltárni.

Avigdor Hameirinek hívják Izrael egyik legnépszerűbb és legtermékenyebb költőjét. A héber név magyart takar: Kapa-Feuerstein Albert az első világháborúban orosz fogságba esett, Moszkvába került s ott kezdett el héberül írni. Már akkor nem volt valami jó sora a zsidó íróknak s Hameiri elment Leninhez, hogy néhányadmagával Palesztinába kapjon kiutazási engedélyt. Lenin azzal a kissé fenyegető kikötéssel adta meg az engedélyt, hogy reméli, a zsidó írók csak jót fognak írni az új Oroszországról, hiszen elég hitsorsosukat hagyják hátra — túsznak. Hameiri Tel Aviv mellett telepedett le s most már több mint harminc éve él Izraelben. Verseit az iskoláskönyvekben közlik; színdarabokat, regényeket is írt. Heine héber fordítója.

Sokszor találkozom némi lenézéssel, sőt megvetéssel, ha a film és televízió íróira kerül a sor. Mintha kevesebb tehetség, invenció vagy képzelőerő kellene egy-egy film vagy hosszabb televíziós műsor megírásához, mint egy regényhez vagy egy verseskötethez. Talán némi joggal tiltakozom ez ellen a hamis fölény ellen, hiszen mindkét műfaj-csoporthoz van valami közöm. A Hollywoodba és Angliába jutott magyar filmírók teljesítményei is igen komolyak. Az idősebb nemzedékből Lengyel Menyhért és a néhai Biró Lajos éppoly jelentőset alkotott a film terén, mint a színpadon vagy a szép-prózában. Hollywoodban ott dolgoznak az ,,összes Lászlók'' — Vadnay László, Fodor László, László Aladár, Görög László s régebben László Miklós is. Ezeknek nagy részét még Pestről ismerik, legalább az idősebb magyar olvasók és színházlátogatók. Viszont aligha van olyan magyar, aki hallott Törzs Iványról (aki nemcsak kitűnő filmíró, egyebek között Galsworthy ,,Forsyte Saga''-jának filmváltozatát írta, hanem filmproducer is). Angliában kétségkívül Pressburger Imre nevéhez fűződnek az utolsó két évtized legeredetibb és részben legsikeresebb filmjei is — a ragyogó ,,Life and Death of Colonel Blimp''-től, a ,,Matter of Life and Death''-en át egészen a ,,Red Shoes''-ig és a ,,Small Back Room''-ig. Kétségtelen, hogy ezeknek a film- és televíziós íróknak nevét sokmillió ember ismeri s nagy részükről azt is tudják, hogy magyarok vagy magyar származásúak.

Magyar a *John Pen* néven író Székely János vagy Edward Newhouse, akinek írásai az előkelő *New Yorker*-ben jelennek meg. Magyar Lilla van Saher (Alexander Bernát lánya), akinek két regénye aratott nagy sikert. A névsort hosszú oldalakon át lehetne folytatni.

Azt hiszem, ideje, hogy a külföldi magyarság s különösen az újabban érkezettek, ,,felfedezzék'' ezeket az ,,ismeretlen írókat''.

Tábori Pál

Ferenczy Noémi emlékére

1957 utolsó hónapjában, 62 éves korában, váratlanul meghalt Ferenczy Noémi. Szövőszéke mellől ragadta el a halál; utolsó műve befejezetlen maradt. Halála nagy vesztesége mind a magyar, mind az európai képzőművészetnek.

*

A képzőművészet egy viszonylag elhanyagolt műfajában, a gobelinben találta meg mondanivalójának és művészi karakterének legjobban megfelelő kifejezési formát. Úgy készítette ezt, mint a falkárpitok klasszikus korának mesterei, megtartva a műfaj immanens törvényeit: az anyagszerűséget, a síkszerű komponálást, a kompozíció dekoratív hatását. A gobelin utolsó korának, a barokknak ,,gobelinszerűtlen'' festőisége után, Ferenczy Noémi, a műfaj virágkorának, a gótika szőtt-falképeinek műfaji principiumaihoz nyúlt vissza, hogy azt századunk szellemével keltse új életre. Művészi morálja is a középkori mesteremberekre emlékeztetett. Élete egy volt a munkájával; s más életet talán nem is ismert.

Terveit maga valósította meg; csodás szépségű színvázlatairól, az eredeti nagyságú kartonokról maga költötte át gobelinbe: kárpitjait maga szőtte. Ferenczy Noémi művei szövés közben kapták meg igazi formájukat, elbűvölő varázsukat. Nagyszerű művész és kitűnő mesterember volt egy személyben. A modern gobelin-művészet önálló képi nyelvének megfogalmazása és a többi műfaj színvonalára emelése az ő munkásságát is dicséri.

*

Ferenczy Noémi művészi fejlődése egyenes vonalú és következetes volt. A tiszavirág-életű stílusok sűrű egymásutánja s egymás mellettje között ő nem új stílust, hanem *a számára meglévő új valóság minél tökéletesebb művészi megfelelőjét kereste.* Művészetének két fejlődési periódusa szervesen kapcsolódik egymáshoz. A változás a huszas évek elejére tehető és az 1918—19-es forradalmi események *szellemi* hatásához kötődik. Az első periódus elvont pantheizmusát, természetszeretetét és humanizmusát (,,Teremtés'', 1913, ,,Menekülés Egyiptomba, 1916) ezekben az években kollektivista életérzés, szocialista világnézet foglalja el, amely konkretizálja szemléleti körét: az időn és téren kívüli általánosságba elvonatkoztatott *ember* s *természet* helyére a munkás és a paraszt, s egy újfajta, nagyon is mai, szocialista humanizmus lép. E szemlélet már nem azonos a múlt századi naturalisták (Millet, Courbet), a szegényeken sajnálkozó, a kizsákmányolt emberekkel együttérző úgynevezett kritikai realizmusával, Ferenczy Noémi műveiben — noha a véle szemléletben igen rokon proletár származású Derkovits Gyulával ellentétben *kívülről*, intellektuális úton jutott el a szocializmus eszmevilágához — a dolgozó emberek beszélnek önmagukról. Ferenczy Noémi a szocializmus szemléleti alapján állva válik a huszadik századi európai ember problémavilágának művészi kifejezőjévé.

*

Szőnyegeinek alapformátuma a magas, álló téglalap, amelyet betölt a dolgozó ember alakja. A háttér is síkban marad; az embert körülvevő világot jelzi. Ferenczy Noémi műveinek éppen ez a koncentráltsága, lényegre törő, minden jelentéktelenebb részletet elhagyó kompozíciója tudja tolmácsolni munka és munkás monumentalizmusát és heroizmusát.

Nagyszerű *formaművész* volt. (Forma és tartalom szétválasztását e cikkben csak a gondolat jobb tolmácsolási lehetősége indokolja.) Műveinek egy részén (,,Tavasz'', 1935, ,,Erdő'', 1942—43 stb.) a tartalmi közlésnek csak *közvetett* módjával él. Optimizmusát, lírai hangú újfajta természetszemléletét e műveinek formai varázsa adja. E gobelinek *tartalma* nem témájukban, hanem hangulatvilágukban fejeződik ki, amely a vonalritmus játékos könnyedsége, színvilágának poézisében, az árnyalati finomságok csöppnyi részleteiben realizálódik.

*

Ferenczy Noémi halálának híre megrendít bennünket. Magyarországon most a kultúra hivatalnokai képmutató könnyeket hullajtanak sírja fölött. Talán igazságot szolgáltatnak majd neki azért a tíz esztendei agyonhallgatásért, amiben része volt, azért, hogy az ország egyik legnagyobb művészét megfosztották főiskolai katedrájától. Rövidesen majd tanulmányokat olvashatunk róla. Mai érvényűvé akarják majd tenni műveiben a sarló-kalapácsot, a vörös zászlókat, mind megannyi szimbólumot, amelyeknek *a maga korában* érvénye, mert forradalmi jelentése — volt; de Ferenczy Noémi a szimbólumban is a tartalmat kereste, a holt formák nem érdekelték. Ezért vállalta az öt annyira jellemző szerény szabódással, de boldogan a művészifiatalság kérésére 1956 őszén a Petőfi Kör Iparművészeti Vitájának elnöki tisztét, s a forradalom napjaiban a Nemzeti Bizottmányban tagságot.

Művészete Európáé és a magyar népé.

(n. gy.)

Seiber és az ,,Ulysses"

A múlt év végén Londonban hatalmas sikerrel adták elő Seiber Mátyás Ulysses című kantátáját. Néhány nappal később a BBC is közvetítette a művet. Már a bemutató éve (1949) döntő sikert jelentett Seibernek: egy csapásra a modern zene egyik vezető alakjává emelkedett. Az Ulysses növekvő híre a szerző korábbi műveit is a hangversenytermek, rádiók állandó műsordarabjaivá tette. A Joyce szövegére írt kantáta sikerének híre az ötvenes évek elején Budapestre is eljutott, maga a mű azonban nem került előadásra. Hiába volt a kantáta világsikere, szülőhazájában Seibert továbbra is csak mint a két évtizeddel ezelőtt írott ,,Leichte Tänze'' című — instruktív célokat szolgáló — kis táncdarabok szerzőjét ismerték.

,,1905, British Composer of Hungarian origin'', így kezdődik a Grove's lexikon Seiberről szóló tanulmánya. Az ,,Angol zeneszerző''-nek azonban nemcsak a származása, hanem a zenei anyanyelve is magyar volt, s ezt Kodály zeneszerző iskolája biztosította. Seiber tizenkilenc éves korára elvégezte a studiumot. Mestere igen értékes útravalóval látta el: a tanítványai védelmében írt ,,Tizenhárom fiatal zeneszerző'' című tanulmányában Seibert stílusának tisztaságáért dicséri.

A huszas évek elején a fiatal muzsikus nem talált megélhetést hazájában, ezért Frankfurtban vállalt tanári állást, majd egy hajózenekarhoz csatlakozott és beutazta egész Amerikát.

1928-ban Seibert kinevezték a Frankfurti Konzervatórium tanárává. A jazz elméletét és gyakorlatát tanította egy újonnan alakult tanszéken, mely a maga nemében az első volt Európában. A komponálás és tanítás mellett dirigált, mint csellóművész koncerteket adott, tagja volt a Lenzewsky-kvartettnek, zenekritikákat írt. Stílusa ez idő tájt egy újabb összetevővel gazdagodott: a jazz-zenéből származott ritmus invenciója és vitalitása, valamint hangszerkészletének meggazdagodása. Seiber úgy tekinti a jazz-t, mint egy speciális népzenét (miként Bartók is) és kiaknázta ősi jellemvonásait. Ugyanezért fordult a magyar népzenén át az ázsiai népek muzsikájához vagy a görög, arab és francia népzenéhez is.

A harmincas évek elején Seiber erősen reagált a Schönberg-féle 12 hangú technikára (II. vonósnégyes). Azonban nem kötelezte el magát vele.

1935-ben a weimari Németországból Londonba költözött, ahol azóta él. Hatalmas munkát végzett: tanította a világ minden részéről hozzá sereglő tanítványokat: ,,The Dorian Singers'' néven kórusegyesületet szervezett, elsősorban a XVI. századi és a modern kóruskultúra ápolására. Egyetemeken és a BBC-ben előadásokat tartott Bartókról és Kodályról, de kórusának műsoráról Bárdos Lajos neve sem hiányzott. Kitűnő filmzenét írt, — eddigi 75 filmje között ő komponálta az Animal Farm zenéjét is. Az ISCM-fesztiválok, a modern zene seregszemléinek állandó zsűri tagja ő. Főhivatása azonban továbbra is a komponálás volt. A negyvenes évek szülötte — egyebek közt — a Notturno kürtre és vonószenekarra, a két Besardo-szvit, a Négy görög népdal és az Ulysses. 49—51-ben írta gyönyörű Cantata secularis-át. III. kvartettje, a ,,Quartetto Lirico'' néhány év alatt bejárta a világot. Csellóversenyét a múlt évben mutatták be Baden-Badenben. 1957 tavaszán a BBC harmadik programja négy héten keresztül heti egy műsorban közvetítette műveit, csakúgy, mint legutóbb Stravinszky kompozícióit.

*

Seiber egyike nemzedéke legsokoldalúbb muzsikusainak. A jelen és múlt csaknem minden zenei stílusát alkalmazta műveiben. Ez a hatalmas felkészültség nemes értelemben vett mesteremberségének gyümölcse; a tudós szenvedélyes kíváncsiságával mélyed el a zenei technika titkaiba. A technika birtokában azután olyan feladatokat győzhetett le, amilyenekről eddig csak példálództak a muzsikusok, így Strauss, aki egy jó zenésztől megkövetelte, hogy akár egy mosodaszámlát is megfelelő zenei köntösbe öltöztessen. Seiber ennél is nehezebb feladatra vállalkozott, amikor Joyce Ulysses című regényének utolsó fejezetét választotta kantátája szövegéül. Ulysses-Bloom az éjjeli órákban tér haza fiatal barátjával, Stephen Dedalus-szal. Rövid beszélgetés után Stephen búcsúzik és Bloom kikíséri. A sötét házból kilépnek a csillagos júniusi éjszakába. Itt kezdődik a kantáta, szövege egy ,,különös nyáréjszakától'' ihletett elmélkedés a világmindenségről. Egy gondolatban összpontosul, hogy az egész világegyetem csak Utópia.

A kantáta kritikusai többnyire értetlenül állnak a szövegválasztás előtt. Kár lenne azon töprengeni, mi késztette Seibert a szöveg megkomponálására, — a fejezet ,,nocturne'' hangulata, a szöveg költői szépsége vagy filozófikus tartalma? A szöveg és a zene egysége mindenesetre azt mutatja, hogy a választás helyes volt. A szöveg megoszlik a tenorszóló (narrátor a klasszikus oratóriumokban) és a kórus között, de az utóbbi szerepe a jelentősebb.

A művet egy három hangból álló motívum szövi át, amely E-ASZ-G és E-GISZ-G formákban jelentkezik. Az első tétel az éjszaka varázsát és a csillagos ég kitárulását érzékelteti. A zene a teremtő sötétségből gomolyog a kozmikus magasságok felé és egy szál hegedű magas E hangjával végződik.

A második tétel a makrokozmosz zenéje. A passacaglia forma a bolygók és csillagképek távolságát, méreteit és meghatározott útját jelképezi. Maga a téma $\frac{3}{4}$-es, ereszkedő, kromatikus, mint annyi klasszikus elődje, ezzel is az egyetemességet hirdetve. A csúcspontot egy fugaton keresztül éri el; az űr-zene világkataklizmákat idéz, majd az örök, fájó gondolattal zárul az emberélet rövidségéről.

A következő tétel a mikrokozmosz világába vezet. Ez az egyetlen gyors tétel a műben, szédítő virtuozitással festi a mikróbák, csírák, bacillusok mikroszkópikus milliói. A scherzo-trio-scherzo formában épült tétel a kórus szövegszerű suttogásával, hátborzongató háromszoros tagadásával (nought, nowhere, never) ér a semmibe, az oszthatatlanba.

A következő Nocturne-Intermezzo a ,,Hommage à Schönberg'' alcímet viseli és Schönberg egy zongoradarabjának (Op. 19, No. 6.) két első akkordjára épül. Ehhez a hat hanghoz kapcsolja Seiber két saját akkordját és az így nyert ún. 12 hangú technikát használja. A nyugodt éjszaka csendjében különös zajok remegnek, a zene bartóki éjszakát idéz, majd lassan ismét megnyugszik és a hangról hangra megismételt két schönbergi akkord a semmibe tűnik.

Az Epilogue-ban az alapmotívum megfordítását használja a szerző. Az első tétellel ellentétben ez a vonósok világos színeivel indul és egy sötét, mély E-hanggal zárul, mely a Kantáta kezdő hangja volt. A kör bezárult.

Mikor a Kantáta bemutatója után a kritikusok elismeréssel írták, hogy a szerző mestermüvet alkotott a ,,megemészthetetlen'' szövegre, Seiber, aki nagy tisztelője Joycenak, így válaszolt: ,,Akármi is legyen zeném érdeme, érzem, hogy nem lehet Joyce művének tökéletességéhez és szédítő intellektuális magasságaihoz mérni.'' A szerző minden szerénysége ellenére is nyilvánvaló, hogy az Ulysses Kantáta a Bartók—Kodály utáni nemzedék legnagyobb alkotása. S a ,,British Composer'' műveinek tulajdonjogáért egyszer majd pereskednie kell zenekultúránknak, hogy a XX. század magyar zenetörténetébe Matyas Seiber helyett Seiber Mátyást írhassunk.

Ábel László

MIKES GYÖRGY:

Megtiszteltetés

Tokióban egy magyar íróbarátom szállodaszobájában üldögéltünk és beszélgettünk. Barátom, — akit Péternek fogok itt nevezni — igen kiváló férfiú, de alapjában véve egyik legszerényebb ember, akit ismerek. Ami nem azt jelenti, hogy igazán szerény. Minden kornak megvannak a maga bűnei és erényei és a mi korunkban az emberek általában igen jó véleménnyel vannak önmagukról és csak az őszinte tisztelet és nagyrabecsülés hangján tudnak önmagukról nyilatkozni. Szóval barátom sem igazán szerény, csak éppen, mint mondottam, szerényebb, mint mi, többiek. De néha a legszerényebb embernek is a fejébe száll a dicsőség. És ez történt Péterrel is.

Megszólalt a telefon és a japán portás kitűnő angolsággal közölte, hogy valaki beszélni óhajt Péterrel. „Küldje fel a szobámba" — felelte Péter, akinek aránylagos szerénysége mellett másik nagy erénye az, hogy egyszerű, minden nagyképűségtől irtózó férfiú. „Ha jól hallottam, valami kínai nevet mondott a portás" — jegyezte meg, amíg a látogatóra vártunk. „Mit akarhat tőlem egy kínai?" — kérdezte és ebben teljesen igaza volt. Valóban, mit akarhat az embertől egy kínai?

Barátom azonban, — mint ez két perccel később kiderült — mégis tévedett. Nem egy kínai jött, hanem öt. Kinyílt az ajtó és szépen, csöndesen, libasorba öt kínai úriember özönlött be rajta. Vezetőjük bemutatkozott, Csing Tszu-lai-nak, vagy valami nagyon hasonlónak hívták. Péter igen barátságosan fogadta és hellyel kínálta őket. Nem ültek le. Nemcsak azért nem ültek le, mert mindössze egy szék volt a szobában, ami öt kínainak nagyon kevés, de azért sem, mert — mint hamarosan kiderült, az öt úr küldöttségbe jött Péterhez és formálisan, állva akarták elmondani mondókájukat. A lényeg, amit eléggé körülményesen és az iskolakönyvekből meg Pearl S. Buck-regényekből ismert keleties cikornyássággal előadtak az volt, hogy ők nemzeti kínaiak, Csiang Kai-sek tábornagy megbízottai és azért vannak itt, hogy átadják a tábornagy személyes meghívását Péternek Formozába.

„Nekem?" — kérdezte Péter őszinte meglepetéssel. „A tábornagy személyesen hív meg?"

„A generalisszimó élete egyik legfényesebb sikerének és legragyogóbb ünnepnapjának tekintené, ha a magyar irodalom eme kiválósága és a magyar szabadságharc eme hős katonája megtisztelné szerény szigetünket, Formozát, kitüntető látogatásával. És biztosíthatjuk — tette hozzá Tszu-lai, — hogy Formoza minden egyes lakosa kitörő örömmel és lelkesedéssel fogadná."

Barátom most hontalan útlevéllel utazik és meglehetős nehézségei szoktak lenni akörül, hogy a különböző országokba bebocsássák. Ez egészen újszerű jelenség volt, hogy az államfő nemcsak hogy öttagú küldöttséget menesztett érte, de élete egyik legragyogóbb ünnepnapjának is tekintené, ha elmenne országába. Péter azt felelte a küldöttségnek, hogy nem akart ugyan Formozába menni — a várható vizumnehézségek miatt, — de ilyen megtisztelő és kedves meghívásnak nem tud ellenállni. Hálával és köszönettel elfogadja tehát a meghívást és négy nap múlva szeretne utazni.

Csing Tszu-lai hálától repeső szívvel köszönte meg Péternek elhatározását, nemcsak a maga, nemcsak Csiang Kai-sek tábornagy, hanem az egész kínai nép nevében. Megállapodtak, hogy bizonyos apróbb részletek és a végleges indulás időpontja miatt majd még érintkezésbe lépnek egymással, majd az öt hálától repeső kínai úr eltávozott.

Mondom, Péter barátom aránylag szerény ember, de igazán nem lehet tőle rossznéven venni, ha ezek az események mégiscsak némi büszkeséggel töltötték el kebelét. Elvégre Csiang Kai-sek . . . meg öttagú küldöttség . . . meg az egész kínai nép hálája . . .

Félóra múlva elbúcsúztam Pétertől, akit majdnem minden nap látni szoktam. Nem számoltam a napokat, de vagy egy hét múlva eszembe jutott, hogy az a bizonyos négy nap már el kellett, hogy múljon. Megkérdeztem tőle:

„Mondd, mi van? Nem mész Formozába?"

„Nem" — felelte még a szokottnál is nagyobb adag szerénységgel, majdnem szemlesütve.

„Nem?" — kérdeztem csodálkozva. „És miért nem?"

„Nem kaptam meg a vizumot."

* * *

Ez a történet csattanója, — ha az olvasó nem vette volna észre — és a csattanó után helytelen egyetlen szót is hozzáfűzni a műhöz. De ezúttal mégis el kell térnem ettől az aranyszabálytól.

Mi volt ez? Már úgy értem, mi volt a mélyebb jelentősége? Vagy, ha kissé kevésbé nagyképű kifejezést akarok használni: mi volt ebben a vicc?

Miért küld egy államfő öttagú díszküldöttséget egy olyan emberért, akit mindenáron távol akar tartani országától, mint nemkívánatos idegent? Vagy ha szeretné, hogy az illető eljöjjön hozzá, miért nem engedi be? Vagy lehet, hogy egyszerűen megint csak a bürokraták tombolásáról van szó, — valami ostoba kis rendszabályról és hülye paragrafusról, amely végeredményben minden államfőnél és minden tábornagynál mindig erősebb? Vagy olyan volt ez az egész kis eset, mint — egyre inkább kezdem hinni, — majdnem minden egyéb is körülöttünk, beleértve az egész világmindenséget: egyszerű „nonsense", aminek a világon semmi különösebb értelme sincsen? . . .

A Könyvkiadó Szövetkezet közleménye

A Magyar Írók Szövetsége Külföldön által kezdeményezett könyvkiadó szövetkezetbe január huszadikáig 668-an jelentkeztek előfizetőnek. Szabó Zoltán ezúton fejezi ki köszönetét az Irodalmi Ujság minden olyan olvasójának, aki jelentkezésével hozzásegített ahhoz, hogy a rendszeres külföldi magyar könyvkiadás megindulhasson. További jelentkezések név, foglalkozás és lakcím feltüntetésével a Magyar Írók Szövetsége, Könyvkiadó Szövetkezet, 14. St. George Street, London, W. 1. címre küldendők. Mivel a jelentkezők száma minden reményt megad arra, hogy a könyvkiadás megindulhat, az 1958. és 1959. évekre előirányzott kiadói program előkészítése, a kéziratok bekérése és lektorálása megkezdődött. Az Irodalmi Ujság olvasóit a következő számban tájékoztatjuk, hogy első ül milyen könyvek kerülnek kiadásra és azok, akik a szövetkezetbe jelentkeztek, hamarosan nyomtatott programot kapnak, amely tájékoztatja őket a megjelentetendő munkákról, valamint arról, hogy az évi 6—8 kötetből álló sorozatot milyen anyagi feltételek mellett rendelhetik meg. A könyvek vászonkötésben fognak megjelenni s könyvkereskedésben n e m lesznek hozzáférhetők: az egyes kötetek kizárólag azok számára készülnek, akik a szövetkezethez csatlakoztak és az egész sorozatot megrendelik.

A Picasso-talány filmen

A londoni Curzon-moziban — e filmszínházat komfortábilis párnásszékei miatt kedveljük — olyan filmet láttunk, amely részleteiben izgalmas volt, egészében fárasztó, akár a remekművek. Nem a szó szokásos értelmében volt izgalmas a film: vonzó hajadont senki se rabolt el, rokonszenves főhős elpusztítására senki se törekedett, sheriffek sem üldöztek indiánokat, lovon. Az ötnegyedórás látványosság a szó szószerinti értelmében volt mozgókép: mozgást örökített meg: egy kéz mozdulatait a fehér papírlapon.

Ám úgy, hogy még a kezet se lehetett látni, csak azt, amit a mozduló ujjak papírra vetettek. Nyitányul a ,,képlegyező" hajlított fehér téglalapján gyors és határozott vonalak jelentkeztek; egyik zuhant, másik emelkedett, a harmadik hajlott. A parittyázó vonalak futását határozott pattogó hangok kísérték; gépfegyverkattogásra emlékeztető ütemű krétasercegés. Az összhatás olyan volt, mintha egy fehér univerzumot fekete vonalak szabdaltak volna szét, megannyi apró üstökös gyanánt. Mindez, a vonalak születésének lökésszerű ritmusával, ugyanazt az érzést keltette fel a nézőben, amit egy lélegzetállító eseménysorozat kelt fel: a várakozást! A harmincadik másodpercre ez a részben csillagászati jelenségekre, részben a sejtek biológiai filmekben látható szökellésére emlékeztető folyamat hirtelen értelmet kapott: a térség közepén meztelen nőalak bontakozott ki. Az arcát összesen két vonal rajzolta meg. E két vonal a szépség balga elégültségét fejezte ki. A szépség jobbján egy zömök öregember alakja görnyedt bámulóvá, balján palettával. Baloldalt egy magasabb, hegyes orrú meztelen férfialak idomai rajzolódtak ki; Sancho Pancsa után egy Don Quijote szegődött a központi Dulcinea mellé. Mindkettő felnézett rá; mindkettő a maga módján. Ekkor már nemcsak a fejlődő vonaljáték ritmusa igézte a nézőt, hanem a mozdulatlanságában mozgalmas mű ereje is, a kész rajz nyugodt és arányos szépsége is. Mintha három személyből álló külön világ teremtésének lettünk volna a szemtanúi. Egy olyasféle folyamat tanúi, amely a vizet a földtől, a feketét a fehértől tudatos értelemmel s ösztönös biztonsággal választotta el. Az Alkotót magát nem láttuk. A művészt a mű takarta el.

Ez a Picasso-film éppen azzal múlja felül a korábbiakat — ezeken a mester átlátszó üveglapra rajzolt —, hogy se őt magát, se kegyetlenül összpontosított, embertelenségig szúró tekintetét, se ideges kezét nem látni. A filmesek olyan rajztábla elé állították, amely a rajzot kiemeli, a rajzolást kifejezi, a rajzolót eltakarja. Ez hozzájárul ahhoz az érzéshez, hogy nem egy-egy rajz elkészülésének, hanem új és új formák születésének vagyunk a szemtanúi s e genezis közben Picasso maga csak néha látható, rövidnadrágban, szandálban, meztelen felsőtesttel, a maga megnyugtatóan háromdimenziós mivoltában mintegy pihentetőül, lakonikus párbeszédben a rendezővel, Henry Georges Clouzot-val. A mozgókép tizenöt Picasso-rajz és olajfestmény készülését mutatja be. A rajzok készülését úgy, hogy a vonalak futását követjük nyomon, az olajfestményekét úgy, hogy a kép kialakulásának és átalakulásának folyamatát a különféle fázisok egymásutáni, egyre gyorsuló vetítése érzékelteti. A film címe: ,,A Picasso-talány" és a mű a címet nem hazudtolja meg, mert Picasso módszere azután is talányos marad.

Az ötnegyedórás film voltaképpen azt bizonyítja be, hogy a Picasso-képek kiindulópontjai ritkán azonosak: s a képet nem alapötlet, hanem egymásra rakodó vázlatok sora alakítja ki, az egyik vázlat a másiknak a lökőereje. Gyakorta úgy, hogy egy klasszikusan nyugodt vázlat meztelen emberalakjait a piktor előbb felöltözteti, azután átalakítja, olyan formán, hogy a kép már ne az ember idomait, hanem uralkodó szenvedélyét vagy közérzetét fejezze ki elsősorban. Máskor azonban fordítva van, mert a kép hol a reálisból szenvedélyesül az elvont felé, hol elvont ötletből tisztul a realitás felé; rendből káosz, káoszból rend alakul. Az ember úgy érzi, hogy nem egy-egy kép elkészülésének, hanem a permanens alkotás folyamatának volt szemtanúja. Az öngúny fokán ezt maga Picasso is érzékelteti, a filmnek abban a jelenetében, ahol a rendező két percet ad neki — kissé cirkuszi módon — egy rajz elkészítésére. E két perc leforgása alatt a vásznon először egy hal alakul ki, a halból egy tyúk formálódik olyan formán, hogy a hal idomai természetes részei lesznek a tyúk tollazatának s végül a színes tinta rálökése mind a halat, mind a tyúkot megsemmisíti és egy mosolygó ördögfejet rajzol ki: a két percben három meglepetés fér fel. Az ember úgy érzi, hogy a fejben a tyúk, a tyúkban a hal idoma benne rejlett, s e játék a teremtmények formáival nem természetellenes. Maga Picasso e filmjén keveset szól, röviden, velőset. Amikor a rendező megjegyzi egyszer, hogy a kísérlet ,,veszélyes", Picasso azt válaszolja, csak olyan kísérlet érdekli, amelyben mindent kockáztat, amely igazán veszélyes! Ez a nézőnek, ha magyar, József Attila mondatát juttatja eszébe. Az: ,,aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni" verssorra célzunk.

(Z.)

HATÁR GYŐZŐ:

TANULJUNK JÁRNI

Széljegyzetek a szocialista realizmushoz

— Hova rohansz? — fogott fülön a barátom, a főváros egyik legszebb parkjának bejáratánál — úgy rohansz, akár a veszedelem.

— Megyek, öregem, járok egyet.

— Várj, majd én megtanítlak járni. Ne csodálkozz ezen; mert ahogy egyetlen porszemben a fizika és a filozófia legnagyobb misztériumai rejlenek, úgy el sem tudod képzelni, micsoda hallatlan bonyolult kéz- és lábmozzanatok összerendezett működése a járás. Nem arról beszélek, hogy a járásban bölcsesség vagy balgaság, vérmérséklet vagy lelkiállapot nyilvánulhat meg, ez már egy magasabb fok; hanem arról, hogy a járást előbb tanulmányoznunk kell, éspedig a legbehatóbb tudományos vizsgálatnak alávetnünk, hogy ne csak ösztönösen, érted ezt? értesz, mit akarok mondani?! ne csak ösztönösen, hanem tudatosan kerüljük el az orrabukás lépten-nyomon fenyegető veszélyét.

— Hát ha sétálok egyet, az orrabukás veszélye fenyeget?

— Életed minden percében és óráján, amit járva töltesz — de hagyjuk ezt, a járáskelés, ez már egy magasabb fok; mert a mi egységünk a lépés. Van jobblépés és ballépés: a jobblépés a jobbláblépés, melynél a jobblábunkkal végezzük az odébbmozdulást — ,,arrábblépés alfa I. fázis", a ballépésnél viszont ugyanaz játszódik le, csak fáziseltolódással a szinuszgörbén, mikor is a ballábunkkal végezzük ezt a mozdulatsort, jele ,,alfa II.", mert ez a balfázis és a kettő sorozata a járástényező, mely egy végtelentört és előjele járásonként és megyénként változik . . .

— Bocsáss meg, öregem, mialatt ezt meséled, folyvást járunk és...

— Járunk-járunk, de! de! — kiáltotta barátom diadalmasan és vállonragadott — de hogyan?! Hogyan lehetséges, hogy amikor az egyik lábról a másik lábra való átzökkenés pillanatában hacsak egy végtelen kicsi szigma időtartamra is, de a levegőben lebegünk, nem zuhanunk a földre, mint a fűrészporos pojáca, ha kilövik alóla a lábát, miért, miért? Azért, öregem, mert és itt nagy titkot árulok el neked — (meregette szemét a barátom, mintha hipnotikus álomba akarna ringatni) — mert a láb az orvosi testmechanika legújabb kutatásai szerint semmi egyéb, mint két egykarú emelőből átalakított egycsuklós inga, járásunk végső fokon ingamozgás, valójában nem járunk, hanem odébbingunk és ha ez az ingás-bingás-jellege járásunknak nem volna és minden egyes lépésnél olyan erőfeszítéseket kellene tennünk az ,,arrábblépés alfa I. fázis" létrehozására, mintha a Szíriuszon vonszolnánk a lét terhét, hát a harmadik lépésnél öklömnyi verejtékcseppek gyöngyöznének a homlokunkon és nem is a homlokunk volna az érdekes: mert saját izzadtságunk elcsurranására valóságos ülő-fürdő-jelenségek lépnének fel azon a tájon, ahol a nem-ingaként működő combsarupár a farizomsólyába belegömbölyödik. A farizomsólya viszont —

— Megbocsáss, öregem, most jut eszembe, rohannom kell...

— A farizomsólya — nyomta meg fenyegetően a barátom — annak méretezésére és szilárdságtani viszonyaira, valamint egész ambulanciológiájára — járástanára — majd még visszatérünk akkor és akként, amikor és amiként az egyes donga- és lőcsjárás, sőt gacs, csámpa- és pipaszárjárástípusok részletezéséhez elérkeztünk. Egyelőre elégedjünk meg annyival, hogy megismerkedünk a klasszikus ambulanciológia fenomenológiájával, axiomatológiájával, propaedeutikájával és prolegomenájával és tudjuk, hogy egy ember teljes életében végigjárt járásmennyiségét ,,járványnak" nevezzük és ,,szumma járvánnyal" jelöljük, magukat az egyes járásszakaszokat, járkálásokat, járlatokat és járókákat ,,járcának" — ami nem tévesztendő össze sem a tárcával, sem a bárcával, lévén az utóbbi, a bárca a végzett és képesített járókelő járlatigazolványa vagy marhalevele, a tárca viszont egyes nyugati országok járásügyi...

— Súlyos okaim vannak, öregem, megyek, rohanok, utóvégre is!...

— Járásügyi szakminiszterének tárcája, ahol óriási a haladás, ezen a téren. Ami mármost a magasabb szinten való forgalomelemzést illeti, teljesen kizárva most vizsgálódásainkból a görszerkezetű gurulványforgalmat: azt a járást, amely járdán történik, járdallásnak, amely pedig erdőn-mezőn, parkokban történik, erdellésnek-mezellésnek-parkallásnak hívjuk; maga az egyedi alany, aki lábrendszerével ezt az ingával kombinált zökkebiccenetsort folyamatosan, a maga teljes mozzanat-konfigurációjában végrehajtja, járáskonfiguránsnak nevezzük — szemben a régi ,,járókelővel", mely tudománytalan kifejezés és csak arra jó...

— De most aztán, öregem, engedd el a karom, engedd el, mert mennem kell, érted? Mennem, a fenébe is...

— Menned és a fenébe? Tanulmányoznod kell a fenének és a menésnek egész fenomenológiáját, azaz magas összerendezettségű konfigurációját annak az egész járványtömegnek, amelyet az emberi nem már összejárdallt a földön és lángeszű ambulantológusaink summáztak. Nemrég a Szovjetunióban összeült az ambulantológusok konferenciája, amely a világ legnagyobb jártudományi szaktekintélyeinek fényes seregszemléje volt és ott már a csecsemőn tapasztalható — és első, tudománytalan megközelítésben ,,lábinkónak" elnevezett — féregnyulvány még csecsemőkorban való kiirtását is emlegették és ha nem is mondták ki így, ilyen koncíz, ilyen precíz formában, ahogyan én neked, de pedzették, pedzették és mi nem, de a fiaink megérik még és eljön az az idő, hja öregem, a hajderoszkóp korában, amikor a filmszalag alapján a legapróbb részletekig rekonstruálni tudjuk nem hogy egy négylábú, de akár egy százlábú járgrafikonját, haha! hát gyerekjáték lesz, öregem. Pakfonból, színesfémből, kryxtálból és pyroxálból előállított szuperműlábakon fogja egész életjárványát végigjárdallni az új nemzedék, oly tökéletes hipermechanizmusokon, amelyek csuklás-bicsaklásmentesek, marjulás-nyílallás-bizsergésmentesek, törüljük a szótárunkból az ilyen kőkorszaki fogalmakat, mint például ,,elzsibbadt" vagy ,,görcsöt kapott" a lábam: fáradhatatlanság, álomkönnyű átingás, poróz lezökkenés, ellenhimba, perimetrikus pörbugattyuk alkalmazásával állandó egyensúlykorrektúra és ami a természetes lábnál oly átkozottul gyakori volt: az úgynevezett kettős lábszárösszegabalyodás (például nagy szélben) az új, gabalyhatatlanított szuperlábnál ez egyszer és mindenkorra ki lesz küszöbölve, érted ezt, értesz engem? nem tudom, érted-e, mit akarok mondani?

— Értem-értem, a kutyateremtését!

— És! és! és! — ujjongott a barátom — a robotlábbal elérjük azt, amit a természetessel sohasem értünk volna: tovahaladásunk mondhatni ösztönössé válik, nyugodtan elfeledkezhetünk róla és járkálhatunk anélkül, hogy különösebben gondolnánk vele. Ha mindezt fontolóra veszed —

— Vedd le a piszkos mancsodat rólam, te bitang! Csak a lábamat akarod levágni a saját érdekemben, mi? Köszönöm, ebből a boldogításból nem kérek és most eressz el, eleressz! Olyan vagy, mint a kóbor kutya, aki a lábikrámba harapott!...

— Lásd, a lábikra megharaphatósága — ez is ki lesz küszöbölve; nem értelek: én téged mindig józan, realista embernek ismertelek, aki realista módra szemléled az életet... hát hova rohansz tulajdonképpen?

— Sétálni megyek! — szakítottam ki magam a kezei közül és iszkolva tűntem el a park fái közt.

(Visegrádi alkotóház, 1956 október 23.)

Gelléri utolsó üzenete

(Gelléri Andor Endre: Egy önérzet története. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1957)

Legutóbb megjelent önéletrajzi regénye egyúttal utolsó műve is. Egy bekezdés közepén szakad meg önérzetének története, hogy nemsokára lélegzete is megszakadjon.

Halálosan és halálig őszinte regény. Nehéz lenne eldönteni, hogy vajon elsősorban a korszellem — a tőkés társadalom nagy válságát követő általános kiábrándulás —, amely például Kassák Lajos életregényét oly magas művészetté emelte, vagy a Nyugat második nemzedéke jórészének — Bálint György kifejezését használva — *haláltudata*, a közép-európai zsidó értelmiség szétszóratásának és elpusztításának megérzése hozza-e magával ezt a röntgenfénynél mélyebbre hatoló, boncolókésnél kegyetlenebb, mélylélektani okoskodásoknál észszerűbb őszinteséget.

Íróink, fél íróink és dilettánsaink mostanában hajlanak a szépelgésre. Harmóniát kutatnak ott is, ahol feneketlen zűrzavarba ütköznek, aeolhárfát pengetnek akkor is, amikor az ítélet harsonáit kellene fújniok. Gelléri élete derekán már teljesen leszámolt azzal a népszerű hazugsággal, hogy nincs az, aminek nem mondjuk ki a nevét. Ebben a regényben kevesebbet bajlódik tájakkal, szagokkal, hangulatokkal és ezek hasonlataival, mint fiatalkori műveiben, inkább a lélek kínjaival és kudarcaival, a társadalom farkasvoltával, titkolt, de elkerülhetetlenül felbukkanó ösztönökkel, képzelgések és vágyak szövevényeivel operál, mindazzal, ami az önérzetet és az emberéletet teremti és alakítja.

Ha távolra nyúlunk Breughelhez, ha közelebbre — Dosztojevszkihez hasonlíthatnánk, mert a *rettenetes szépségét* mutatja fel, azzal kelt esztétikai gyönyört.

Naturalizmus? Nyugodtan vállalhatná a mostanában vádként hangzó meghatározást, ha igaz lenne. De Gelléri legfeljebb a lipótvárosiból zsdanovistává vedlett sznobok, a kihűlt elméletek záptojásain kotlók szemében naturalista. Alkotói alapállására a legjellemzőbb, hogy nemcsak élményeit, tapasztalatait kezeli nyersanyagként, hanem lelkiéletének rezdüléseit, robbanásait is. Néha azt hinni, kevesebbet tart magáról, mint ami, néha azt, hogy többet. Egyszer olyan egyéniségnek tűnik, akivel öt percet sem lehet egy szobában tölteni, másszor szerelemmé izzítja rokonszenvünket.

A lényeg azonban nem az, hogy mikor mit érzünk iránta — Gelléri ezt maga sem tekintette fontosnak —, hanem hogy bár az életnagyság sokszorosában áll előttünk, körüljárható és élő tapintású. Emberi arca önmagán kívül mit sem szimbolizál, rövidlátó szemeiben mégis teljes horizont tükröződik.

Hogy azután ez a metsző-hasító kegyetlenség gyermekien megható lírába torkollik, apró csodákban és a végső kérdésekre adandó válasz elodázásával oldódik elviselhetővé, tudatosan végrehajtott művészi programjának köszönhető. Büszkén vállalta a Kosztolányitól kapott jelzőt: tündéri realista. Ő maga pedig így fogalmaz: „Az élet fakó, gonosz színei közé mindig behúztam a mese szivárványát." Tökéletesen megvalósított elvei választják őt el a naturalizmus vagy a Mereskovszkij—Kafka-féle ördöngösség köreinkben oktalanul lebecsült iskolájától és teszik Magyarország és a nagyvilág irodalmában egyszeri, megismételhetetlen jelenséggé.

M. L.

Gelléri védelmében

(Gelléri Andor Endre: Egy önérzet története, Szépirodalmi, 1957)

Kevés olyan igényes írót ismer a magyar irodalomtörténet, mint a csudás szavú, „muzsikás irodalmú" Gellért, aki még Móricz Zsigmond mellett is tudott mondani valamit a világnak. Töménytelenül sokat írt, főleg az íróasztalának, ha éppen volt íróasztala, barátoknak és „némely kisasszonyoknak", a Nyugathoz azonban csak a legszebbeket vitte, nehogy Mikes Lajos így morfondírozzon magában: „Éjh, hanyatlik ez a fiú!" Egyik novelláját meg éppen Móricz kezéből vette ki, mert bármennyire is tetszett a szerkesztőségnek, nem akarta megengedni, hogy leközöljék. Mikor pedig apja, a mogorva pénzszekrénykészítő egyszerre ezer novelláját égette el, Gelléri szinte örvendett neki, mert mintha „kétségei batyuit égette volna el".

Gelléri híveit ezért érinti kellemetlenül a Szépirodalmi Könyvkiadó és az író feleségének felelőtlensége: az Egy önérzet történetének megjelentetése. Nem arról van szó, hogy a mű csonka, hogy a minden indulatával, szavával, ötletével novellista Gelléri nem tudott regényt írni és hogy itt főleg az idegesbeteges kamaszkor túlírt szexuális életének részletes adatait ismerjük meg, amelyet tíz esztendővel a halál után már nem szívesen látunk háromezer példányban az olvasó kezében, hanem főleg: Gelléri kísérlete ebben a műben saját karikatúrájává válik. A regény 4—5 fejezete (természetesen kerek, kidolgozott novellák, mint például a József Attilával való találkozása) kitűnő, feltétlenül közönség elé kell vinni őket. A javát azonban nem! Az előszót író Gellériné maga is érezte ezt és az amúgyis csonka, befejezetlen művet még tovább csonkította, bizonyos részleteket kiszedve a szövegből. Ezzel tehát áthúzta azt az irodalomtörténeti meggondolást is, amely szerint, ha az író jelentős, nosza, halála után adjunk ki tőle válogatás nélkül mindent, amit csak életében leírt, legyen az rossz életrajz vagy elemi iskolás fogalmazásfüzet.

Van azonban az irodalomtörténetnek egy másfajta parancsolata is, amely megakadályozta például, hogy Goethéről nem Goethéhez illő adatokat tudjon meg a világ és az Akadémia levéltárába zárta Arany János bizalmasabb feljegyzéseit és leveleit. És ezt tiszteletben kellett volna tartani Gelléri Andor Endre esetében is!

(csernus)

Mi az igazság az igazság körül?

Manès Sperber új kötete

Manès Sperber Bécsben végezte a gimnáziumot, az első világháború idején. 1916-ban azzal botránkoztatta meg osztályfőnökét, hogy kijelentette: Achilles nem volt hős, hiszen csaknem tökéletes sérthetetlensége miatt nem is tehetett tanúságot arról a tulajdonságról, amit köznyelven bátorságnak neveznek. Majd azzal képesztette el oktatóját, hogy Nagy Sándor nem is oldotta meg a gordiusi csomó problémáját. „Az ostobák legostobábbja is könnyen utána csinálhatta volna ugyanezt, ha lett volna hozzá annyi mersze, mint Nagy Sándornak" — ki mögött félelmetes hadsereg állt.

— Először lefitymálta Achillest, aztán Nagy Sándort próbálta porba rántani — ez végül a dinasztiával való szembefordulóshoz vezet... Ez ugyanaz a mindent leromboló szellem, amely manapság Oroszországban uralkodik. Az ön szemében hát semmi sincs, ami szent volna? — *De igen, tanár úr, az igazság. — És mit tud maga az igazságról? — Azt, hogy nem hasonlít semmiféle hazugságra.*

Ez az igazság, melyet Sperber, s a vesztes országok vele egyidős nemzedékének egy akkor elég szűk elitje kezdett kutatni. Érdekes ifjúság! Marxot és tanítványait gondosan elolvasta, de Spengler *Der Untergang des Abendlandes*-jét már habzsolta, mélyen megvetve ugyanakkor mindazokat a kurzuspolitikusokat, akik Spenglerre hivatkoztak. Ez a nemzedék, amely Spartacust, assisi Szent Ferencet, Spinozát és Saint Just-öt tisztelte, Rosa Luxemburg, Lenin, Trockij, Bucharin és Liebknecht iránti csodálatában fordult a kommunizmus felé.

A Keleten kialakult társadalom azonban — ez lassan, de visszavonhatatlanul kiderült — alig hordott magán olyan vonást, melyről e bécsi fiatalember, valamint kor- és eszmetársai álmodtak. „Kétszáz millió ember áll szemben a rendszer egymillió rendőrével. Ne higyjük, hogy ezt a 200:1 arány fejezi ki. Mindig egyetlen állampolgár áll szembe egyedül, teljesen önmagára utalva, az egész világtól elvágva, egymillió rendőrrel." Sperber azt is világosan látja, hogy a permanens és totális ellenforradalmat megtestesítő sztalini rezsim "...képtelen egy (igazi) társadalmat teremteni, de erőszakkal pusztít el minden olyan csírát, melyből egy más (jobb) társadalom . . . alakulhatna ki."

Sperber szörnyű önmeghasonlás után végleg szakított a párttal és a szovjet rezsimmel. Jóval később, 1946-ban úgy hozta a sors, hogy találkozzék hajdani osztályfőnökével. Az öreg tanár így szólt hozzá: „Nincs már több rebellis a maga fajtájából! Eltűntek. Európában lejárt az igazi lázadások kora. Önök azt hitték magukról, hogy az *első* generáció, amely... hogy is mondjam... no hagyjuk. Végtére is maguk lettek az *utolsó lázadó generáció*." Amire Sperber azt válaszolta, hogy az igaz ügyek túlélik önnön balsikereiket, akkor is, ha a küzdelem nem őrzi meg mindvégig eredeti értelmét.

Az igazság keresését, s a kommunizmussal átélt konfliktusát három regényben írta meg Sperber: „...És elhamvadt a bozót", „Mélyebb, mint a szakadék", s „Az elveszett öböl". André Malraux írta évekkel ezelőtt Sperber műveihez szánt bevezetőjében, hogy éppoly bizalommal mutatja be a szerzőt a francia közönségnek, mint ahogy annak idején, jóval a háború előtt a Franciaországban akkor még teljesen ismeretlen D. H. Lawrence-szel, vagy Faulknerrel tette.

Az „Achilles-sarok", Sperber új könyve, elméleti sommázása az értékek átértékelésének, az író által átélt „fájdalmas revíziónak". A mű a modern humanizmus keresésének szentelt tanulmányokra oszlik. Ideológiai szempontból talán az első fejezet, a „Tanulmány a baloldalról" a legfontosabb, mert a legátfogóbb. Sperber itt fennen hangoztatja, hogy nincs talaja a baloldal és a jobboldal közeledésének. „A jobboldal a meggyökerezett és tekintélyen alapuló rendszert tiszteli csupán, a baloldal viszont magát az embert." A sztalinizmus már meghatározásánál fogva, s századunk legnagyobb arányú misztifikációjának ellenére is *jobboldali* rezsim. „Propagandájuk, alkotmányszövegük és zászlójuk alapján ítélni meg rendszereket" — ez a baloldal halálát jelentené. Ne legyünk hát balgák. Hadba kell lépnünk az *új* jobboldal ellen, melyet a sztalinizmus testesít meg a maga különféle formáiban, „ugyanakkor azonban állandó küzdelmet kell folytatni a *mindenkori* jobboldal ellen is, amely, ellentétben az előbbivel, nem álcázza magát egy megfojtott forradalomtól elrabolt zászlóval".

E harcnak, megy tovább Manès Sperber, együtt kell járnia harcunkkal a maccarthyzmus ellen, mely a valóságos gépesített lelki kaloda totalitárius módszerének megteremtője. A maccarthysták ilyen alapon végül is kijelenthették volna: „Marshall tábornok voltaképpen Sztalin ügynöke, aki eladta Kínát Mao Ce-tungnak, s úgyszintén neki adta volna Zenith városát is (Ohio-ból), ha ezt nem akadályozza meg az amerikai nyárspolgár ébersége." Harcra hát mindenfajta misztifikáció ellen, hangsúlyozza Sperber, még akkor is, ha e küzdelem nem ad egyebet az ember számára, mint hogy „segít megtanulnia, hogyan kell élni az abszolúton kívül, s az abszolút ellen".

A kötet többi fejezetei, mint például a „Rendőri történelemfilozófia" (mely frappáns ellentétbe állítja a Sacco—Vanzetti és a Rosenberg-pert), „A pszichológia nyomora", amely valóságos pszichoanalizist nyújt Sigmund Freudról, a pszichoanalizis atyjáról, a „Hamis helyzetek", vagyis T. E. Lawrence ezredesnek, „A bölcsesség hét pillére" szerzőjének életéről és művéről készített mélyrehatóan elemzés stb. — egytől egyig azt a célt szolgálják, hogy véget vessenek a misztifikációnak. „A gyűlölet" címet viselő huszonöt oldalas fejezet az antiszemitizmusról szól. Bámulatos tömörsége mellett is a legalaposabb analizisek közé tartozik, melyet a tárgyról írtak.

Sperber nemcsak egyik legmegbízhatóbb tanúja korunknak, hanem egy azok közül is, akik a legmesszebbre látnak. A desztalinizáció tragikus „balesetei" ellenére, a magyar forradalom eltiprása ellenére (melynek valódi értelmét Nyugaton ő értette meg az elsők között), a Szputnyikok, s a politikai időjárásban beállott új fagy ellenére Sperber változatlanul optimista: „Néhány órával az olvadás előtt a folyó még magán viseli mozdulatlan jégtakaróját, s ennek láttán bizony nehéz megsejteni, hogy a mélyben már minden zúg és örvénylik. Pedig Európa elérkezett ehhez a pillanathoz..."

Lutetius

Strauss és Zweig levélváltása

(Frankfurt am Main, 1957. S. Fischer kiadás)

„A hűséges és zseniális" munkatárs, Hugo von Hofmannsthal halála után, amikor Richard Strauss már feladott minden reményt, hogy valaha új operát írjon, a sors úgy rendezte, hogy az agg mester és Stefan Zweig összetalálkozzék. 1931 november huszadikán, Münchenben, a Négy Évszakhoz címzett fogadóban ismerkednek meg, s e találkozásból egy opera és egy könyv születik. Az operát 1935-ben Drezdában mutatták be. A könyvet azonban csak 1957-ben adták ki Frankfurtban. Címe: Richard Strauss és Stefan Zweig levélváltása.

Ben Johnson színdarabja, az „Epicene, avagy a hallgatag asszony" kiváló operatéma és Stefan Zweig zenei mondatfűzése volt az ihlet, melyet Richard Strauss oly régóta áhított. Alig kapta kézhez az első felvonást, a körülötte forrongó hitleri Németországról megfeledkezve, a régi lelkesedéssel látott munkához.

„Boldog vagyok, hogy ily nagy kedvvel dolgozik — írta Strausshoz intézett levelében Stefan Zweig. — A politika elmúlik, a művészet örök. Időnket a maradandónak kell szentelnünk..."

Amikor az opera elkészül, Goebbels váratlanul felkeresi Richard Strausst. Erről a találkozásról a zeneszerző a következőket írja:

„Búcsúzáskor abban maradtunk, hogy a partitúra ügyében a Vezér mondja ki a végső szót. Másnap felhívott Goebbels. Közölte, hogy „ügyemet" alaposan áttanulmányozta és Hitlerrel is megbeszélte... Azt mondta: ha a darabnak (azonkívül, hogy egy kellemetlenül tehetséges zsidó írta) nincs más hibája, akkor — úgy reméli — a drezdai ősbemutató útjából el lehet hárítani a további akadályokat. — És így is történt. A mű győzött Hitlerrel és Goebbels-szel szemben."

Richard Strauss öröme azonban korai volt. Az operát a harmadik előadás után betiltották. A két barát együttműködése lehetetlenné vált. Richard Strauss megpróbálta Stefan Zweigot rábeszélni arra, hogy a politikai erőszak és megalázás ellenére dolgozzanak tovább együtt, ha másként nem lehet, hát titokban. Stefan Zweig azonban méltatlannak érezte, hogy olyan nagy művész, mint Richard Strauss, bármit is titokban cselekedjék.

Richard Strauss nem alkotott többet.

„Életművem a „Hallgatag asszony"-nyal úgy látszik befejeződött — írta naplójába. — Ha másként alakul, talán még alkothattam volna néhány, nem teljesen értéktelen művet. — Kár, hogy így történt."

c. d.

Egy funkcionárius vallomásai

(Wolfgang Leonhard: Der Kommunismus entlässt seine Kinder, Kiepenhauer & Witzch, Köln, 1957)

Különösnek látszik, hogy Gyilasz általános, elméleti megállapításaihoz, az új osztály szociológiájához épp egy hivő titóista írásműve szolgáltatja a legpontosabb, s talán legérdekesebb kiegészítő tárgyi adatokat. Wolfgang Leonhard önéletrajzi könyvére gondolunk. Leonhard bizonyosan tiltakozna az ellen, hogy nevét Gyilaszéval hozzuk kapcsolatba — de ez nem sokat változtat a dolog lényegén.

Ha valakiről, hát Leonhardról elmondhatjuk, hogy a kommunista mozgalom neveltje. Iskolásgyerek, mikor hazájában, Németországban a fasizmus uralomra kerül. Édesanyja a munkásmozgalomban tevékenykedik s így menekülniük kell. Rövidesen — 1935-ben — Moszkvában kötnek ki. Az ekkor tizenhárom esztendős Leonhard egy kivételezett gyerekotthonba kerül, melyet — a nemzetközi proletárszolidaritás példájaként — sűrűn mutogatnak külföldi látogatóknak. Ebben a külön világban nem tűnik szembe az a szakadék, mely a forradalmi eszmék és a valóság között tátong. Később, mikor az 1936-os tisztogatások során Leonhardnak alig van olyan iskolatársa, akinek ne tartóztatták volna le valamelyik hozzátartozóját, az ő édesanyját is elhurcolják. Tudja, hogy édesanyja ártatlan, — a párttal szemben támadt kételyeit mégis sikerül elhallgattatnia.

Nemsokára azonban az ő helyzete is rosszabbra fordul. A Hitler—Sztalin paktum megkötésekor a diákotthont is feloszlatják. A háború kitörése után a többi szovjetunióbeli némettel együtt Szibériába telepítik. Itt tapasztalja először a néptömegek kilátástalan fizikai és szellemi nyomorát. Már-már úgy látszik, hogy neki is osztania kell sorsukat, mikor a német pártvezetők egy csoportjával találkozik, akik, nem véletlenül, alkalmasnak találják arra, hogy belőle is funkcionáriust neveljenek. Ettől kezdve válik Leonhard igazán a kiváltságos „új osztály" tagjává.

Könyvének egyik legfőbb erénye az az őszinteség, amellyel az új osztály tagjainak életét, pszichológiáját elénk tárja. A politika, a párt érdeke funkcionáriussá válása előtt is fontos szerepet játszott Leonhard életében, ez adta életének keretét, célját. Sorsa, sorsfordulatai mintegy illusztrációkként kapcsolódtak a politikai eseményekhez. Nem véletlenül használjuk az illusztráció szót. Egyrészt azt szeretnénk vele hangsúlyozni, hogy olyan világról van itt szó, melyben az egyes ember élete teljesen alárendelődik a politikai textusnak, másrészt azt, hogy ugyanakkor az egyénnek nincsen alkotó szerepe ebben a textusban, sorsa nem egyszer csak arra való, hogy egy propagandatételt dokumentáljon. A funkcionáriussal szemben nagyobb követelményeket támaszt a párt. Neki egyáltalán *nincs élete a politikán kívül*. Minden elejtett szavát, a legapróbb tettét is politikai szempontból kell mérlegelnie.

Milyen erő tartja össze az új osztályt? Főképpen a hatalmi és anyagi érdek. A funkcionáriusok akkor is kiválóan voltak ellátva, amikor — a háború alatt — a Szovjetunió népének nagy része az éhhalállal küszködött. De kiváltságos helyzetet élveztek és élveznek például a tájékoztatás területén is. Minél magasabb pozícióban van az új osztály tagja, annál gyorsabban, teljesebben és tárgyilagosabban értesül az eseményekről. Mint minden hierarchikus rendszerben, itt is nagy szerepet játszik a *titok*. A teljes beavatottság a létra csúcsán lévők kiváltsága. Mindez ösztönzőleg is hat. Hiszen ha a funkcionárius még fokozottabb mértékben idomul az osztálygépezethez, magasabb fokú beavatottságra és új kiváltságokra van kilátása. Bár ezek a kilátások nem válnak mindig valóra. A kiváltságos osztály tagjainak élete, egzisztenciája cseppet sincs biztosabb helyzetben, mint az osztályon kívül lévőké.

A félelem, a titkosság, az emberi kapcsolatok tárgyilagos személytelensége egymástól is elszigetelik a kiváltságos osztály tagjait. Így jön aztán az a paradox helyzet létre, hogy az a közösség (amelynek érdekét az emberiség érdekével azonosítják), amelynek érdekében önmagukról is lemondanak, csak gondolati absztrakcióként élhet bennük s nem mint konkrét emberek, konkrét kapcsolatainak összessége.

Az elembertelenedés azonban senkinél sem következik be automatikusan s fenntartása is csak folytonos és meg-megújuló erőfeszítés következményeként lehetséges. Az olyan élményeket, melyek emberi tartalmukkal elszakítanák az osztálygépezettől, a funkcionáriusnak el kell nyomnia, nemlétezőnek vagy legalábbis lényegtelennek kell tekintenie. (Emlékezzünk arra, hogy hogyan reagált Leonhard anyja letartóztatására.) A „zavaró" élményeknek ez az elnyomása elengedhetetlen velejárója a funkcionárius szellemi alkatának. Hiszen ha hagyná, hogy ezek az élmények eluralkodjanak rajta, elvesztené létének vélt erkölcsi alapját.

Valószínű, hogy éppen az ettől a veszteségtől való félelem tartja vissza Leonhardot a teljes következetességtől. Az a néhány oldal, melyet a titóizmus dicséretével tölt meg, nem sokat ront könyvén. Jellemző az is, hogy az a tárgyilagos, szigorúan elemző hang, amit többi fejezetében használ, ezeken az oldalakon teljesen eltűnik. Itt a hajdani pártfunkcionárius veszi át a szót. A funkcionáriusnak pedig nem hiszünk. S ebben a meggyőződésünkben Leonhard könyvének nagyobb és jobb része is megerősít bennünket.

Nágay Gyula

JORGE LUIS BORGES:

A HALOTT

Ki is hinné, hogy egy verekedős kedvű külvárosi suhanc csak úgy elvetődjék Buenos Airesből a brazíliai határ mentén húzódó rónaságra és felcsapjon csempészkapitánynak? Hadd meséljem el a kétkedőknek Benjamin Otálora esetét, akire talán még emlékeznek a *Balvanera*-negyed őslakói. A távoli *Rio Grande do Sul* vidékén lelt méltó halált: golyóval a bordái között. Nem ismerem kalandjának minden részletét. Ha valaki többet tudna, rajta, halljuk; toldja csak hozzá. Íme, egyelőre, ennyit nyomoztam ki.

Ezernyolcszázkilencvenegy táján Benjamin Otálora tizenkilencedik esztendejébe lépett. Alacsony homlokú, savószemű, zömök baszk siheder volt. Egy szerencsés kimenetelű csetepaté után elégedetten döbbent rá, hogy legény a talpán. Nem bántotta ellenfelének dicstelen vége, de az sem, hogy magának meg sebtiben kellett elhagynia Buenos Airest. Egy cimborája ellátta néhány ajánlósorral, valami Azevedo Bandeirához, Uruguayba. Otálora hajót kerített és viharos átkelés után révbe ért. Pár napig Montevideo utcáin ógyelgett. Be nem vallott, s talán át sem érzett, titkos bánat rágta szívét. Azevedo Bandeirának nem akad nyomára. Éjféltájt a *Paso del Molino* egyik csapszékébe vetődött, ahol néhány sűrűvérű pásztorember alaposan összezördült. Kés villant. Otárolát alig érdekelte, hol az igazság; a veszély puszta öröme vonzotta, — mint mást a kártya, vagy a zeneszó. Az öklözés közben kivédett egy alattomos csapást, amit valami napszámosféle iparkodott egy sötétképű, *ponchos* atyafira mérni. Az atyafiról kiderül, hogy nem más, mint Azevedo Bandeira. (Mihelyst ez kiderült, Otálora darabokra tépte az ajánlólevelet: hadd fogadja szolgálatába érdeméért...) A tagbaszakadt Bandeirát majdhogy nyomoréknak vélnők, pedig korántsem nyomorék. Arcában zsidó, néger, indián vonások vegyülnek, mozdulatai majomra, de tigrisre is emlékeztetnek. Az arcát átszelő forradást éppoly cicomának tekinti, mint sörtemód serkedő fekete bajuszkáját.

Italtól volt-e, félreértésből-e, a csetepaté éppoly gyorsan elült, ahogyan keletkezett. Otálora együtt iszogatott a pásztoremberekkel. Aztán együtt mentek egy lebújjal odébb, végül pedig az Óváros egyik ütött-kopott házába. Már jócskán fenn járt a nap. A vályogfallal körülkerített hátsó udvaron ki-ki elnyúlt saját kacatján. Otálorának eszébe jutott az előző éjszaka. Íme, most szárazföld van a talpa alatt s cimborák veszik körül. Valami ernyedt lelkiismeret-furdalást érez, hogy fikarcnyit sem bánja Buenos Airest. Vecsernyeidőig alszik. Az a napszámosféle rázza fel, aki részegségében nekiment Bandeirának. (Otálora rádöbben, hogy a legény az óckodás után is együtt maradt a többivel; Bandeira a jobbjára ültette és tovább itatta.) Üzenettel jött: hivatja a főnök. Valami irodafélébe kíséri, amely tornácra nyílik. (Otálora még sohasem látott ilyen kiskapus tornácot.) Itt várja Azevedo Bandeira. Mellette sápadt bőrű, vörös hajú, megvető szemű asszony. Bandeira végigméri a sihedert, cukorpálinkával kínálja, majd odaveti: szüksége lenne valakire, aki nem ijed meg a maga árnyékától. Elkísérné-e a többieket északra? Otálora rááll. Másnap hajnalban már úton is van Tacuarembo felé.

Új élet kezdődik. Kerek hajnalok, lószagú déli verő. De ha új is az élet, s néha cudar is, valahogy mégis a vériben érzi. Ahogy más nemzetnek ereibe szívódott a tenger, akképpen terpeszkedik a *criollo* öntudatának kérge alatt, a síkság végtelenje. Otálora kocsikovácsok és tímármesterek lakta külvárosban cseperedett emberré. Mégis, esztendőfordulta előtt tetőtől talpig *gaucho* lesz. Keményen üli a lovat, tereli a jószágot, tud húsolni, pányvát vetni, *bolát* hajítani. Bírja az éjszakázást, állja a vihart; egyképpen tűri a fagyot, meg a kánikulát. Puszta füttyszavára cammogva horkan a nyáj. A próbaévben mindössze egyszer látta Azevedo Bandeirát; mégis mindenütt érezte jelenlétét. Mert *„Bandeira emberének lenni"* nagy tisztesség, nagy kiváltság. Nincs olyan mokány virtuskodás, amelyre a *gaucho* rá ne mondaná: *„Bandeira azért jobban csinálja ám!"* Egyesek szerint Bandeira a *Cuareimon* túl született, odaát *Rio Grande do Sul*ban. Senki sem járt utána, s ha egyébként le is fitymálnák emiatt, titokban inkább növeli népszerűségét a nyüzsgő öserdők, a lápok és a kusza dombvidék végtelenbe vesző tájékának híre.

Otálora lassacskán felfedezi, mi mindennel foglalkozik Bandeira, hogy ezernyi egyéb között kiváltképp csempészséssel. A pásztorkodás csak alacsony cselédmunka. Otálora a fejébe veszi, hogy maga is csempésszé lesz. Egy éjszaka két cimbora készül a folyón túlra, hogy reggelre cukorpálinka-rakománnyal térjen vissza. Otálora belékötögyikükbe. Megsebesíti és rögvest a helyébe áll. Nemcsak becsvágya fűti, hanem valami homályos rátartiság is: *„Hadd lássa az ipse, többet érek, mint valamennyi uruguayo együttvéve."*

Eltelik még egy év, mielőtt Otálora visszatérne Montevideóba. A parti úton érik el a várost, amely most óriásnak tűnik Otálora szemében. Bekopogtak a főnök portáján és cókmókjukat lerakják a hátsó udvaron. Telnek-múlnak a napok és Otálora csak nem látja Bandeirát. Azt rebesgetik: nagybeteg. Egy füstös képű hordja szobájába a *mátét*, meg a rizslevest. Egyik este Otálora kezébe nyomják a tálat: vigye fel ő. Kissé megalázó, de ugyanakkor némi elégtételt is érez.

A hálószoba rendetlen és sötét. Egyetlen erkélye nyugatra néz. Hosszú asztalon fényes ezüsttallérok, fütykösök, övtüszők, pisztolyok és élesre fent kések hevernek festői összevisszaságban. Egy vaksi tükörből a kelő hold képe bámul elő, Bandeira tátott szájjal fekszik. Nyög és hánykolódik. Még a lebukó nap utolsó sugara is szánakozva nézi. Mintha megtöpörödött volna a hatalmas ágyban.

Otálora látja Bandeira ősz haját, fáradtságát, gyengeségét, arcán az ezernyi évbarázdát. Valami felfortyan bensőjében, hogy ez a lotytyadt öreg dirigálja. Egy közepes markolással kiszoríthatná belőle a párát. Villan a tükör; valaki belép a szobába. A vörös hajú asszony, félig ruhátlanul, mezitláb. Hideg kíváncsisággal figyeli Otálorát. Majd Bandeira is összeszedi magát. Akadozva veszi sorra a teendőket, miközben mátét mátéra szörpöl. Ujja olykor játszadozva fut végig az asszony röt hajfonatán. Azután int Otálorának, hogy mehet.

Pár nap múlva jön a parancs: indulás északra. Valami istentől elrugaszkodott távoli *esztanciára* mennek, a végtelen síkság egy messzi zugába. Se fa, se forrás arrafelé; az első napsugár már pörköl, az utolsó is aszal még. Köből rakott, szaruval döngölt iromba karámok. *„El Suspiro"* a neve: *Sóhajtás*.

Otálora hallja, hogy Bandeira maga is hamarosan odakészül. — Ugyan minek? — Beszélik, hogy valami idegent szeretne megreguláz ni, akire nagyon is rájött a parancsolgatás. Otálora tudja, hogy tréfálkoznak, de ínyére van az effajta tréfa. Később hírét veszi, hogy Bandeira összepatvarkodott valami pártvezérrel, aki eddigelé egy követ fújt vele, most pedig felmondta a barátságot. Otálorát felvillanyozza a hír.

Hamarosan fegyverszállítmány érkezik az *El Suspiróba;* majd ezüstkorsó és ezüsttál a vörös hajú asszonynak szánt szobába. Függönyök is, meg damasztbársony. Aztán egy szép napon beállít egy sötétképű, tömött szakállú legény. Kés az övében. Ulpiano Suárez a neve és amolyan testőrféléje Bandeirának. Kevés szavú, miként általában a brazíliaiak. Otálora nem tudja, mire vélje a legény hallgatását: gyűlölet-e, megvetés, avagy épp csak bugrisság? Amit azonban percre sem téveszt szem elől: tervéhez szüksége van Suárez cinkosságára. Meg kell hogy nyerje.

Végül betáncol Benjamin Otálora életébe egy röt sörényű almásderes, amelyet délről küldet Azevedo Bandeira. Hámja ezüsttel vert, pumaprémmel szegett a heveder. Mintegy a főnöki mindenhatóság jelképe a pompás paripa. Talán ezért is áhít rá olyannyira Otálora, mert szemet vetett a vörös hajú asszonyra is. Az asszony, az ezüsthám és az almásderes folyvást azt az embert idézi, akit el szeretne veszejteni.

Eljutottunk a történet fordulójához. Innét elmélyül, kuszává válik. Azevedo Bandeira mestere a fokozatos megfélemlítésnek, hogyan lehet az áldozatot lépésről lépésre sátáni módon megalázni. Kajánul vegyíti a tréfát az igazzal. Otálora is mestere szemfényvesztő módszerét alkalmazza. Elhatározza, hogy fokról fokra beférkőzik Azevedo Bandeira helyébe. Veszélyes rajtaütések, forró csetepaték tüzében megnyeri Suárez barátságát. Végül is beavatja tervébe. Suárez biztatja, hogy számíthat reá. Sok minden történik még ezután, amiből csak innen-onnan ismerek egy-egy részletet. Otálora nem engedelmeskedik Bandeirának. Hol elfelejti, hol megmásítja, hol balul hajtja végre a parancsokat. Mintha a sors is cinkosa volna; a terv napról napra mindinkább testet öltött.

Egyszer, rekkenő délidőben, a tacuarembói határban lövöldözésre kerül sor holmi Rio Grande-beliekkel. Otálora magához ragadja a kezdeményezést, ő vezényli a csapatot. Pedig Bandeira is ott van. Otálora lapockáját golyó éri. Amikor délután visszajut az *El Suspiróba*, valahogy már vezérnek érzi magát. Kicsit vércsatakos a pumaprémes heveder, de ezen az éjszakán Otálora mégis a vörös hajú asszony karjában hál. Mások szerint nem pontos a sorrend, sőt nem is egy napon történt mindez.

Ámde Bandeira elismert feje még a csapatnak. Ha nem is hajtják végre, mégis csak ő parancsol. Benjamin Otálora ezt se bánja; megszokásból is, meg valamelyest szánalomból.

Történetünk utolsó felvonása 1894 szilveszter éjjelén játszódik. Ezen az éjszakán az *El Suspiró*beliek frissen párolt karcos pálinkával locsolgatják az imént vágott húst. Valaki egy vénhedt nyiretytyűn végnélküli *milongát* cincogtat. A borgőzös Otálora az asztalfőn duhajkodik, ünneplés ünneplést követ. A szédítő tivornya mintegy jelképe Otálora felfelé ívelő pályafutásának. Bandeira szótlan-mogorván ül a zsivajban, közömbösen nézi, mint sűrűsödik a ricsajban az éjszaka. De amikor tizenkettőt kongat a toronyóra, Bandeira nehézkesen feláll, mintha valami ősi kötelességet teljesítene. Csendesszeliden bezörget a vörös hajú asszonyhoz. Az ajtó rögvest ki is tárul, mintha csak odabenn várták volna a kopogtatást. Az asszony félig ruhátlanul, mezitláb kerül elő. Van valami bársonyos és mégis fenyegető Bandeira hangjában, amikor megint egyszer parancsot ad:

— Na, ha már annyira szeretitek egymást a Buenos Aires-ivel, hát most rögtön megcsókolod; itt, mindnyájunk szemeláttán.

S ekkor valami váratlan történik. Az asszony ellenállana, de két legény karonragadja. Ráhajítják Otálorára. Az asszony könnyben ázó arccal csókolgatja a férfi orcáját, mellét. Ulpiano Suárez keze a pisztolyagyon. Otálora csak ekkor, a halál kapujában érti meg, hogy kezdettől fogva a bolondját járta; hogy már régesrég halottszámba vették. Jó ideje halálra ítélték. Hagyták, hadd szerelmeskedjék, parancsolgasson és élvezze vélt győzelmeinek mámorát. Mindezt csak azért, mert tudták, hogy nincs irgalom: halott, Bandeira szemében már jó ideje.

Suárez szinte megvetőleg rántja el a ravaszt.

Jorge Luis Borges, az irrealitás realistája

A spanyol nyelvű literatúra és eszmevilág sajátos lelki, ízlésbeli és emberszemléleti törvényeket tisztel. S a Mundus Hispanicus nagyjai csak koronként építenek hidat a „külső világba", miként a múltban a mórverő Cid, Avilai Szent Teréz, Goya, Cervantes, Murillo és napjainkban, a nemrég elhunyt, Jorge Luis Borges is.

Borges annak a spanyol szellemiségnek oszlopa volt, amely az európai óhaza határain kívülről közelítette meg a hispán orbitust. Mert Borges több világ fia: nemcsak földrajzilag, hanem lélekben is.

A jelenkor spanyol irodalmán kegyetlenül eret vágott a polgárháború: Garcia Lorcát megölték, Rafael Alberti számüzetésbe kényszerült, külföldön telepedett meg Guillermo de Torre, sőt Salvador de Madariaga is. A politika beleti-port a spanyol múzsák virágoskertjébe.

És az Újvilág spanyolsága? Chilében Gabriela Mistral Nobel-díjat kap, Pablo Neruda pedig a moszkovita szirénszigetről zengi lázasra fűtött költeményeit. Uruguayban Jules Supervielle versel, bár jobbadán csak franciául. Am a Baktérítőtől északra alig akad spanyolul szóló világirodalmi egyéniség. A déli végeken is voltaképpen csak egyetlen egy: Jorge Luis Borges. Argentina szülötte, de ereiben spanyol, angol és portugál vér keveredik. Svájcban nőtt fel, de kezdettől fogva makacsul megtagadott minden közösséget bármiféle nemzeti kultúrával. Csak egyvalakihez tartozott igazán: saját magához. S csak a metafizika birodalma vallhatta polgárának.

Borges elbeszélései és regényei személytelenek. Csak immel-ámmal ad nevet hőseinek, a földrajzi és személyneveket unottan szedegeti össze, ahogyan éppen eszébe ötlik. A valóságot képzelettel elegyíti, létező nevek és helyek közé költötteket csempész. Szinte vásottan próbára teszi a tudálékos olvasó műveltségét.

Borges a jelenkori spanyol nyelv megújítója volt, s a modern spanyol irodalomban ugyanazt jelenti, amit nálunk Ady és Babits együttesen. Elsősorban a metafizikai irások mestere. Nem filozófál, de a reális képekből átlendül az irrealitásba, amelyet a szavak józanul ácsolt szürőjén mégis valóságszerűen jelenít meg. Iskolapéldája ennek a borgesi hangulatnak a „Körkörös romok" (Las ruinas circulares) című rövid történet, aminek végén kiderül, hogy nemcsak a bemutatott fantasztikus világ tartozik a képzelet megfoghatatlan birodalmába, hanem maga az első személyben beszélő főhős is csak látomás. Az irodalmi virtuózitás egyik páratlan remeke, amikor az elbeszélő rádöbben tulajdon irrealitására.

Egyik kritikusa így jellemzi: „Ha Borges irodalmi világában ásatásokat végeznénk, összetapadva kerülnének elő az Egyházatyák, egy megcinkelt kártyapakli, Stevenson, tangószövegek, néhány matematika tétel, Kafka, a krétai Labyrintus, Stuart Mill és egy Buenos Aires-i vagány horpadt kócsögkalapja." Borges szerint pedig: „Az irodalomban a jövő szüli a múltat." Már régesrég más a felfogásunk Cervantesről és Don Quijotéról, mint a kortársaké volt. Ez az átértékelés nemcsak korról korra, de egyénről egyénre is változik. „Ma talán biztosabb az ítéletünk Don Quijote személyéről, mint Cervanteséről. Don Quijote történetét ugyanis megírta valaki, ámde Cervantesét senki sem. Számunkra tehát Don Quijote előbb valóság, létezőbb személyiség, mint Cervantes maga." Jellegzetes borgesi fogalmazás.

Borges az irodalmi mennyiségtanban nem az aritmetika, hanem az algebra hive. Szellemtörténeti hitvallását az 1952-ben megjelent „Újabb vizsgálatok" (Otras inquisiciones) című kötetében szögezte le: „Hosszabb lélegzetű írásokban a mesetartalom nem lehet egyéb, mint ürügy, avagy kiindulási pont, mely a mű megalkotásához kétségtelenül szükséges, de az olvasmány élvezhetősége szempontjából elengedhető. Ez a megfontolás minden rendű és rangú irodalomra egyképpen érvényes: nem az a legjobb detektívregény, amelyben a legagyafúrtabb a bonyodalom." Am a metafizikai elvonatkoztatás sohasem lehet önmagáért való: „Mit ér valamely hihetetlen, vagy elfogadhatatlan valóság, ha egyszer kiderül, hogy a szerző csak azért alkalmazta, hogy meglepje olvasóit, nem pedig azért, hogy regényhőseit még jobban megközelítse?" Ez a megközelítés, az ember testi és lelki valóságának minél abszolútabb ábrázolása, Borges szerint, a mai iró legfőbb feladata.

Borges a novella és esszé terén alkotott legmesteribbet, a regényirás kevésbé erős oldala, versei pedig — minden lirizmus szándéka nélkül — csak formailag fegyelmezett ürügyek egy-egy gondolati realitás megjelenítésére.

Első átütő közönségsikerét mégis versesköteteivel aratta: Buenos Aires-i lelkendezés (Fervor de Buenos Aires), És szemben a Hold (La luna de enfrente), San Martin naplója (Cuadernos de San Martin). Rövid történeteit több kötetben gyűjtötte össze. Legnevezetesebb a Feltevések (Ficciones), Alfa (El Aleph), Halál és delejtű (La Muerte y la brújula). Regényei közül Morel ötlete (La invencion de Morel) a legfigyelemreméltóbb. Esztétikai tanulmányait a Vizsgálatok (Inquisiciones) és Újabb vizsgálatok (Otras inquisiciones) két kötete foglalja össze.

Politikailag Borges mindhalálig az emberi szabadságeszme következetes hive volt. A Peron-diktatúra idején nyíltan házába fogadta a zsarnok minden ellenfelét. Még a kommunistákat is, pedig áthidalhatatlan szakadék választotta el tőlük. A diktátor elkobozta útlevelét, betiltotta előadásait és könyveit. Az iró hajszál híján menekült meg a deportálástól. Peron bukása után Borges az argentínai irószövetség elnöke lett. 1956-ban az elsők között szállt síkra a magyar forradalom megsegítése érdekében és a magyar irók bebörtönzése ellen.

„A halott" című novella, jóllehet tárgya az iró szülőföldjéhez, a Rio de la Plata vidékéhez köti, mint lelki élmény időtlen, cselekménye örökérvényű és hűséges kifejezője a Borges világának.

Vajay Szabolcs

Marosán anyánk

A ,,Nők Lapja'' Budapesten karácsonyi körkérdést intézett különböző művészekhez, munkásokhoz és miniszterekhez.

Az első nyilatkozó — maga Marosán. Vajon miről ábrándozhat karácsonyfája alatt, holdvilágos éjszakán a huszadik század legostobább magyar minisztere? Lelki szemeivel talán egy eljövendő, boldogabb világot lát, ahol nincsenek többé írók, ahol nem szól soha zene, az egyetlen újság a Magyar Közlöny, s az egyetlen színházban — a Nagy Nemzeti Bábszínházban — maga Kállai Gyula rángatja a zsineget, s Hont Ferenc mondja hozzá a szöveget... Egy óriás karácsonyfa képe ködlik fel előtte. Olyan magas, hogy csaknem az égboltig nyúlik. S olyan széles — oh, milyen szép gondolat, milyen színes ábránd... — hogy ágain elfér az egész magyar értelmiség...

A riporter riasztja fel merengéséből: — Miniszter elvtárs, mi legyen a karácsonyi nyilatkozatban?

És ím igyen szóla Marosán György:

,,A karácsonyfa bennem is... a béke és az anyai szeretet gondolatát ébreszti...''

És még van, aki panaszkodni mer a mai Magyarországon: 1957 karácsonya, Rákosi apánk után, Marosán anyánkat is elhozta ajándékba a boldog magyar dolgozóknak...

ROBERT FROST, 84 éves költő kapta a Poetry Society of America idei aranyérmét. A költőt kitüntetése alkalmából Eisenhower elnök is üdvözölte.

★

AZ ÉLET ÉS IRODALOM közli, hogy a budapesti irodalmi tanácsot a művelődési miniszter új írókkal egészítette ki s így a tanács tagjai a következők: Bölöni György, Darvas József, Fodor József, Földeák János, Goda Gábor, Illés Béla, Illés Endre, Jankovich Ferenc, Kárpáthy Aurél, Köpeci Béla, Mesterházi Lajos, Sándor Kálmán, Simon István, Szabó Pál, Szauder József, Tolnai Gábor. Ismeretes, hogy az Irodalmi Tanácsot a Kádár-kormány a betiltott Írószövetség helyébe szervezte.

★

,,TISZTOGATÁS'' A CSEHSZLOVÁK EGYETEMEKEN. — Csehszlovákiában számos egyetemi tanár elbocsátására készülnek. Ezzel kapcsolatosan Frantisek Kahuda népművelési miniszter cikket tett közzé a párt elméleti folyóiratában. Egyebek között ezt írta: ,,Az egyetemisták politikai nevelése közoktatásunk leggyengébb pontja. Ez a probléma súlyos gondokat okoz nekünk. Nem nyugodhatunk bele abba, hogy egyetemi tanáraink jelentős része állítólag elsőrangú szakember, de ugyanakkor apolitikus magatartást tanúsít, azaz lényegében a polgári objektivizmus talaján áll.''

★

SZEGI PÁL hírlapíró, az ismert, finomtollú művészettörténész hosszú szenvedés után Budapesten elhunyt.

★

A SZOVJET SZPUTNYIK-PROPAGANDA irodalmi hajtása a hirtelen éledt Jules Verne kultusz a Szovjetunióban. A ,,La Litterature Sovietique'' Kirill Andréjev Verneről szóló tanulmányát közli. A szerző megállapítja: ,,Jules Verne demokratikus szemléletű volt és regényeiben megtalálhatók korának szociális problémái''. A továbbiakból megtudjuk, hogy Verne műveinek új szovjet kiadásában minden kötethez utószó készült, amelyben valamelyik nagy szovjet tudós méltatja az író tudományos szemléletét és összefoglalja azokat az eredményeket, amelyekhez a szovjet tudomány a könyv megjelenése óta eljutott.

★

A SPANYOL hatóságok bebörtönözték Jose Maria Gonzalest a ,,La Colorniz'' című lapban megjelent karikatúrájáért. A rajz a bíróság megvesztegethetőségét gúnyolja.

★

TABÉRY GÉZA REGÉNYÍRÓ, a ,,Szarvasbika'' és a ,,Vértorony'' című regények szerzője elhunyt. Tabéry Géza az erdélyi irodalom egyik kimagasló alakja volt; Ady és Csinszka bizalmas baráti köréhez tartozott, s róluk való emlékeit érdekes műben adta közre. Az idős író a román népi demokráciában hosszú esztendőkön át favágással kereste kenyerét.

Irodalmi Ujság

ULRICH KEMPSKI NÉMET ÍRÓ hosszabb időt töltött Kínában és élményeiről könyvet írt. Ebben a könyvben Kempski elismeri, hogy a kínai hatóságok szabad mozgásában nem gátolták, sőt, egy Peking melletti modern büntetőintézetbe is beengedték. A börtönhöz tartozó kőbányában beszédbe elegyedett egy ott dolgozó rab újságíróval. Nevezett újságíró öt levelet írt volt Honkongban élő öccsének. Minden egyes levélért egy-egy évi kényszermunkára ítélték. Tung elvtárs, a börtönigazgató megmutatta Ulrich Kempskinek az újjonnan épült siralomházat is: a modern cellák ablakán nincsen rács és minden egyes zárka falán Mao-Ce-Tung életnagyságú képe függ. — Kempski jelen volt továbbá a kínai írószövetség nankingi csoportjának egyik ülésén is. Végighallgatta Li-I esztéta önkritikáját. Li-I hosszasan szántabánta jobboldali elhajlásait, majd e szavakkal zárta beszédét: ,,Tűrjetek meg magatok között engemet, hogy résztvehessek ama jobboldali elhajlók kiirtásában, akik közé önmagamat is odasorolom.''

★

A TORONTÓI EGYETEM kiadta Kósa János egyetemi tanár könyvét. A tudományos alapossággal megírt könyv az emigrációval járó kulturális és anyagi problémákat fejtegeti.

★

LENGYEL ÍRÓKONGRESSZUS — POZNANBAN. December 7-én kezdődött meg Poznanban a Lengyel Írók VIII. kongresszusa. Az írókongresszus vitái a lapok jelentései szerint általában nyugodt, békés mederben folytak. Az egybegyűltek egyhangúlag elfogadták azt a javaslatot, hogy a kongresszus levelet intézzen Gomulkához és Cyrankiewiczhez a következő szöveggel: ,,A nyolcadik kongresszusukra Poznanban összegyűlt lengyel írók Lengyelország jövőjére és boldogulására való tekintettel az alábbiakban megerősítik azon törekvések iránti szolidaritásukat, amelyek társadalmi rendünket megszilárdítani, hazánk szuverénitását és a törvényességet a Lengyel Népköztársaság fejlődése érdekében fenntartani kívánják. Az a véleményünk, hogy az írói szabadság a szocializmus és a nemzeti kultúra fejlődésének elválaszthatatlan részét alkotja. Reméljük, hogy kongresszusunknak az író erkölcsi és anyagi jogait védelmező javaslatai meghallgatásra találnak a párt és a kormány vezetőinél.'' Mint ebből a rövid levélből is kitűnik, a lengyel írók egyik főproblémája, hogyan vessenek gátat komolyabb összeütközés nélkül az írói jogok és a sajtószabadság pártközpontból való megnyirbálásának. Slonimski, az Írószövetség elnöke néhány nappal a kongresszus előtt interjút adott a Trybuna Ludu-nak, amelyben hangsúlyozta: ,,Úgy véljük, hogy csak a szabad és akadályozatlan alkotómunka teremti meg a fejlődéshez szükséges feltételeket...''

★

AZ ESZTERGOMI KERESZTÉNY MÚZEUM képgyűjteményének egyik legértékesebb művét ellopták. A lopás még a múlt évben szeptember elsején történt, a hivatalos jelentést mégis csak igen későn adták ki. Az Ézsaiás prófétát ábrázoló festményt általában mint Duccio művét tartották számon.

★

BEREY ÁKOS HEGEDŰMŰVÉSZ SIKERE AUSZTRIÁBAN. Berey Ákos menekült magyar hegedűművész nagy sikerrel szerepelt Ausztriában. Hangversenyéről egyebek között a következőket írja az osztrák sajtó: ,,A rendkívüli felkészültséggel és ragyogó technikával előadott Vivaldi szonáta, Glasunov hegedűverseny és Bartók rapszódia után Ravel ,,Tzigane'' című művének előadása a virtuozitás varázsával töltötte el a Redout nagytermét. Virágokkal és tomboló lelkesedéssel a közönség kierőszakolt egy ráadást, amely felülmúlta az eddig tapasztalt káprázatos hegedűtudást és technikai boszorkányművészetet. *Berey Ákos temperamentummal és brilliáns technikával megáldott mestere hangszerének.*

★

,,SOKRATES HALÁLA'' címen Gian Frances Malipiero olasz zeneszerző kis zenekarra és baritonszólamra írt operát szerzett. A mű szövegéül Pláto Phaidonja szolgál.

A PRAVDA egyik legutóbbi számában egy Rjabov nevű kritikus élesen támadja Michail Lwow szovjet költő új verseskötetét. A többi közt ezt írja: ,,Nehéz elhinni, hogy Lwow a huszadik században él. Verseskötetéből hiányzanak az olyan fogalmak, mint Október, forradalom, szovjetek, párt, kommunista, Komszomol, kollektíva, iparosítás, kolhoz, szocializmus, kommunizmus...'' Felvetődik a kérdés: hol él Rjabov?

★

BARABÁS TAMÁS ÚJSÁGÍRÓT, a ,,Béke és Szabadság'' volt munkatársát december végén letartóztatták és Kistarcsára internálták. Barabás a forradalom után elmenekült Magyarországról, majd 1957 március 30-án, az amnesztiarendelettel élve, családostul visszatért. Hazatérési engedélyét a párizsi magyar követségen kérte, ahol biztosították, hogy otthon semmi bántódás nem éri. Utazása előtt ugyanilyen biztosítékot kapott Hámori Zoltántól, a bécsi magyar követség attaséjától.

★

LE TEMPS DES HOMMES címmel Franciaországban új folyóirat indult, Gara László, Marcel Largeaud, René Rougerie és Jean Rousselot szerkesztésével.

★

SZŐTS ISTVÁN filmrendező, aki ,,Emberek a havason'' című filmjével 1943-ban a velencei Biennálén Magyarország egyetlen nagydíját szerezte meg — emigrált. A kiváló antifasiszta művész több, mint hét évig nem tehette a lábát műteremben a Rákosi-rezsim idején. Az ,,olvadás'' hónapjaiban egy dokumentum-filmet készített ,,Kövek, várak, emberek'' címmel, melyet a velencei Biennálén oklevéllel tüntettek ki. Nemrégiben útlevéllel Olaszországba utazott. Szőts nem kíván hazatérni Magyarországra.

★

GÓTIKUS FRESKÓKAT TALÁLTAK a nyírbélteki katolikus templom egyik belső falának javítása közben. A XIV. századi kép Golgotát ábrázol, kétoldalt apostolfigurákkal. A festmény gótikus stílusú, de alakjai Zsigmond-kori ruhákban pompáznak.

★

BUDAPESTRE érkezett egy tizenegy főnyi amerikai újságíróküldöttség. A forradalom óta ez az első eset, hogy amerikai újságírók csoportos beutazását engedélyezték.

★

SOPRONBÓL ÉRKEZETT, megbízható hír szerint karácsony előtt Maléter Pált és két tiszttársát a sopronköhidai fegyházba szállították. Nagy Imre tartózkodási helyéről nincs megbízható adat. Gimes Miklós újságírót még mindig a Fő utcai börtönben őrzik, tárgyalásának előkészítése nem kezdődött meg.

★

MAGYAR KULTÚRSZÖVETSÉG ALAKULÁSA MONTEVIDEÓBAN. A montevideói Agrupacion Univerzitaria előadótermében ünnepi gyűlés keretében megalakult az uruguayi magyar kultúrszövetség. A nagytermet erre az alkalomra Carlos Aliseris képe díszítette és egy Matisse kései éveinek stílusában készült remek papírkivágat, mely Illyés Gyula ,,Egy mondat a zsarnokságról'' című versét illusztrálja. A díszelnökségben helyet foglalt Dél-Amerika legnagyobb költője, *Juana de Ibarbourou* is. Az első szónok *Ovidio Fernández Rios* agg poéta és Uruguay belügyi államtitkára volt. Utána *Llovet de Faget* költőnő, *Maruja Gonzáles Villegas* irodalomtörténész, *Iruréta Goyena*, az újságíró-szövetség küldötte szólaltak fel, majd pedig *Ernesto Pinto* mondott megrázó beszédet. A költő elszavalta nagyszerű verseit, amelyeket 1956 októberében és novemberében írt, miközben rádión hallgatta a magyar forradalom híreit. A verseket Kiss Béla fordította le és mondta el magyarul. Ezután *Margarita Ubal de Raimonde* szavalóművésznő Tamási Lajos, Benjámin László verseit szavalta spanyolul, majd pedig Uruguay legnagyobb színésze, *Roberto Pérez Soto* mondotta el Illyés Gyula ,,Egy mondat a zsarnokságról'' című költeményét. Az alakuló gyűlésen az uruguayi és magyar értelmiség vett részt és a montevideói sajtó hasábos cikkekben számolt be róla.

A NÉPSZABADSÁG (január 21) újból szenvedélyesen támadja a főiskolákon tapasztalható nacionalista hangulatot. Vajon mi az oka annak, kérdezi a Népszabadság, hogy az ifjúságból annyira kihalt az ,,osztályöntudat'', hogy még a Mindszentyvel való együttműködést is ,,magyarabbnak'' érzi a szovjet dolgozók iránt tanúsított szolidaritásnál. A hibát — folytatja a Népszabadság — a Horthy-rezsimben, a nyugati propagandában és a régi vezetés bűneiben kell keresnünk. A cikk befejezésében rezignáltan állapítja meg, hogy bizony nehéz a diákság beállítottságát megváltoztatni.

★

A BOMBAY-I QUEST novemberi számában érdekes tanulmány jelent meg India és a Szovjetunió kulturális kapcsolatairól. A cikk szerzője, Ramani megállapítja, hogy India függetlenségének első öt esztendejében a szovjet szerzők példátlan gyalázkodásokkal illették Indiát. A szovjet nagyenciklopédia Ghandit ,,a reakcionárius ghandizmus kitervezőjének, burzsujbérencnek, politikai kalandornak és a gazdagok kitartottjának'' titulálja. Nehrut pedig ,,a brit imperializmus lakájának'' nevezi. Hasonló hangon nyilatkozott az Izvesztija India íróiról, művészeiről, tudósairól is. 1952 után megváltozott a hang. Különböző szovjet folyóiratokban elismeréssel nyilatkoztak az indiai írókról, ugyanakkor azonban óvakodtak attól, hogy oroszra fordítsák őket. Számos indiai filmművészt meghívtak a Szovjetunióba, több indiai filmet forgattak Leningrádban, Moszkvában, Bakuban. India népe naiv jóindulattal fordult a Szovjetunió felé. E barátság Hruscsov indiai látogatása (1955) alkalmából érte el csúcspontját. ,,A magyar ügy azonban'' — idézzük szóról szóra — ,,letaglózta a Szovjet reményeit, az indiai nép barátságát illetően. Ezúttal az ambivalens félelem kerekedett felül, melyet a Szovjetunióval szemben mindig is éreztünk. A ,,Hindostan Standard'' vezércikke ,,Mint tojás a tojáshoz'' cím alatt hasonlította össze a Szovjetunió támadását Magyarország és az angol-francia támadást Egyiptom ellen. Az ,,Indian Express'' karikatúrát közölt: Hruscsov a magyarországi mészárlások színhelyén karonfogja Bulganyint és egy csatorna felé taszigálja. A torzkép alatt ez áll: ,,Mossuk meg véres kezeinket a Szuezcsatorna vizében.'' Ez volt az első karikatúra, mely a Szovjetunió ellen valaha is indiai újságban megjelent.''

★

DÉRY TIBOR, hírek szerint, engedélyt kapott arra, hogy regényt írjon a börtönben. Az engedélyt Münnich Ferenc adta meg, Veres Péter közbenjárására.

★

A MAGYAR FORRADALOMRÓL szerkesztőségünkbe a következő könyvek érkeztek: dr. Tibor Kovács: Het drama Hongarije (Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht-Antwerpen); Emil Wiederkehr: Jugend im Bannkreis der roten Moral (Bern); Charles Wassermann: Als Reporter in Ungarn und Polen (Bertelsmann Verlag, Gütersloh); Luigi Fossati: Qui Budapest (Giulio Einaudi, Torino); Fritz Molden-G. E. Pogány: Ungarns Freiheitskampf (Libertas Verlag, Wien); valamennyi könyv 1957-es jelzéssel. Továbbá megjelent a berni Bund című lap magyartárgyú cikkeinek különlenyomata, Ungarns Freiheitskampf címmel (dr. Peter Sager, Bern, 1958).

JELZY LEON NOWINCZKY lengyel egyetemi tanár menedékjogot kért az Egyesült Államoktól. A lengyel professzor hivatalos látogatáson volt az USA-ban és ugyanebben az időben felesége és hét éves kislánya Angliában tartózkodott. A professzor több sajtónyilatkozatban szögezte le, hogy Lengyelországban nincs szabadság, komoly tudományos munkára csak annak van lehetősége, aki valamilyen vonatkozásban a szovjet kutatásba, vagy hadiipari tervezésbe kapcsolódik be.

★

IGNOTUS PÁL kéri Siklóssy Pált, a Nemzeti Színház volt rendezőjét, akinek címét elvesztette: legyen szíves azt közölni vele a Magyar Írók Szövetsége Külföldön útján, 14, St. George Street, London, W. 1.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 6 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 12 crusero, Kanada: 20 cent, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: 50 francs, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Magyarország: 1 forint, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Törökország: 50 kurus, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 0.75 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Ausztráliában: Globe Book Co., 173, Pitt Str., Sidney. Ausztriában: Gellért Lívia, Wien, III. Salesianer g. 2/19. Belgiumban: Balogh Zoltán, 25, Rue de Printemps, Bruxelles. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Vásárhelyi Géza, Norre Alle 75/640, Kobenhavn. Franciaországban: Méri Margit, 81, Rue Laugier, Paris 17. Hollandiában: Havay János, James Wattstraat 6, Amsterdam Oost. Írországban: L. P. Peter, 32, Brighton Square, Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa. Kanadában: Egri György, 318, St. George Street, Apt. 3. Toronto. Németországban: Ámos János, 20/b Göttingen, Postfach. Norvégiában: Kiss János c/o Norsk Studentsamband, Kristen Augustgata 21, Oslo. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Kukorelly Pál, 6, Rue Beauregard, Geneve. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. Törökországban: Somogyvári Károly, dipl. ing. Sirkeci P. K. 1041, Istanbul. Uruguayban: Kiss N. Béla, Buceo 3556, Montevideo. USA-ban: Dr. Deák Zoltán, 2251, Loring Pl. Bronx 68. N. Y. Venezuelában: Dr. Kéri Imre, San Bernardino Av. Cecilio Acosta Edf. Cecilio Acosta, Apto. 9, Caracas.

Az itt fel nem sorolt országokból a lapot megrendelni egyelőre nemzetközi postautalvány beküldése útján lehet. Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalványon nem szerepel a befizető címe.

12. kiadás most jelent meg!
Tanuljunk könnyen, gyorsan
angolul
Ára: franko 1 £.
NOVÁK magyar könyvesbolt,
Wien I., Köllnerhofgasse 4.
Könyvjegyzék ingyen.

TANULJON ANGOLUL
a
Regent School of Languages-ben
160 New Bond St. W. 1. HYD 2258
Kis csoportokban a tandij csak 3/- sh

Magyar Írók Szövetsége Külföldön
IRODALMI UJSÁG
Kiadja az Irodalmi Ujság Rt.
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Szerkesztőbizottság: Faludy György (felelős szerkesztő), Aczél Tamás, Cs. Szabó László, Enczi Endre, Kovács Imre, Pálóczi-Horváth György, Szabó Zoltán, Vámos Imre
Szerkesztőség és kiadóhivatal: 14, St. George Street, London, W.1.
Telefon: MAY 3224.
Printed by the Waverley Press, 79. Cambridge Road, N.W. 6.

Irodalmi Ujság

IX. évf. 7. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1958 április 1

Kéretlen felelet

Nyílt levél Nikita Szergejevics Hruscsov úrhoz

a Szovjetunió Minisztertanácsának Elnökéhez

Uram,

az Ön nézetei a világ jelentékeny részén törvény erejével bírnak. Ezért mélységes figyelemmel olvastam el Bertrand Russellhez írott terjedelmes levelét, amelyet a New Statesman egészében közölt és „Hruscsov-manifesztum"-nak nevezett. Ebben Ön Magyarországgal is foglalkozik. Hazámmal kapcsolatos nézetei a magyar nép utolsó történelmi cselekedetének megnemértéséről tanúskodnak. Hogy egyéni elképzelését meggyőződés gyanánt hangoztatja, továbbra is, az bennünket, magyarokat fájdalmasan érint s a haladó gondolkodókat világszerte csüggedésbe ejti.

Kezdetben arra gondoltam, hogy érveinket szokványos hírlapi cikkben hozom nyilvánosságra. Ilyenformán azonban csak azokhoz szólnék, akiknek meggyőzése szükségtelen. Ezért határoztam úgy, hogy közvetlenül Önhöz fordulok, a nyilvánosság előtt, levélformával.

Tudom, hogy vállalkozásom donquihotei s helyzetem félszeg. Mondhatni, nevetséges. Nem remélhetem, hogy a „magyar eseményekről" vallott felfogását megváltoztatom; ezzel az Egyesült Nemzetek tekintélyes gyülekezete is hiába kísérletezett. Még azt se remélhetem, hogy e levél valaha is az Ön asztalára kerül, s onnan egyenesen a papírkosárba, titkára által is olvasatlanul. Ennyi kilátástalanság azonban nem elég ahhoz, hogy visszariasszon. Nem vagyok ugyanis politikus. Író vagyok, még hozzá magyar író: elődök százával, kortársak tucatjával arra tanítottak, hogy az igazat ki kell mondani. Ha ismétlésszámba megy: akkor is! Ha foganatja nem lehet: akkor is! A többi nem ránk tartozik.

„Engem — írja Ön — mindig inkább a tények logikája vonzott, mintsem az indulatokból levezetett következtetések logikája." (New Statesman 318 o.) Ez előírja, hogy tényekkel érveljek, ne érzelmeimmel; annak ellenére, hogy Ön saját követeléséhez következetesen nem ragaszkodik. Kevéssel a nyitómondatok után ugyanis ezt írja: „Sohase kényszerítettük ideológiánkat senkire, s nem is áll szándékunkban ilyesmi, különösképpen nem a fegyverek erejével." (New Statesman 319 o.) Ez a tétel inkább céljával magyarázható egyéni értelmezést fejez ki, mintsem tényeken alapuló valóságot és a „magyar eseményekre" vonatkozik.

Magyar ember létemre Bertrand Russellhez írott levelének kizárólag e magyar vonatkozású részével kívánok foglalkozni. Az illendőség azt kívánja, hogy papírra vetett nézeteit mindenekelőtt szó szerint ismertessem:

„Dulles úr beszédeiben — írta Ön — gyakorta megkísérelte, propaganda céljából, hogy a magyar eseményeket a Szovjetunió ellen használja fel. Minthogy ez eseményekre, Dulles úr az Önhöz írt levelében, újra utalt: vizsgálat alá kell vennem e kérdés lényegét, legalábbis röviden. S a lényeg az, hogy Magyarországon a Horthy-elemek, az idegen monopol nagytőke ügynökei megkísérelték a népi demokratikus rend megdöntését, a gyűlölt fasiszta rendszer visszaállításának érdekében. A maroknyi fasiszta összeesküvőt és imperialista ágenst félrevezetett becsületes emberek kis csoportja követte."

„Népellenes céljaik elérésére a szocialista Magyarország ellenségei kihasználták ama hibákat, amelyeket korábbi magyar vezető férfiak követtek el. Az összeesküvők zendülést provokáltak a Magyar Népköztársaság törvényes kormánya ellen, amelyet a nép alkotmányos alapon választott meg. Azt állítani, hogy ezek a Horthy-elemek a népakaratot képviselték, annyi, mint a feketét fehérnek mondani."

„A magyar kormánynak minden joga megvolt ahhoz, hogy segítséget kérjen és a szovjet kormány, a két ország közötti fennálló egyezmény alapján, megadta ezt a segítséget Magyarországnak — a magyar nép érdekében és minden európai nép érdekében —, hogy a Horthy-rendszer visszatérését megakadályozza s véget vessen azoknak a fasiszta erőszaktételeknek, amelyek Magyarországon elkezdődtek. A Szovjetunió segítsége a testvéri Magyarországnak törvényes alapokon nyugodott és minden szempontból igazolt volt. Ha az ellenforradalomnak sikerült volna a fasiszta rendszer bevezetése Magyarországon, ez mérhetetlen csapás lett volna minden európai nép számára, s nemcsak Európa számára, mivel oly tragikus eseményekhez vezethetett volna, amilyenek ama Németországban, Olaszországban, Magyarországon, Ausztriában és Spanyolországban történt fasiszta hatalomátvételeket követték, amelyek oly sok szerencsétlenséget, pusztulást, könnyhullatást hoztak az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország népeinek. A múlt háborúban országaink szövetségesek voltak, s együttesen harcoltak a vérengző fasizmus ellen. A népek érdeke, a béke megerősítésének érdeke annak megelőzése, hogy a fasizmus a fejét felüsse."

„Várható volt, hogy Dulles úr mesterségesen előrángatja a magyar eseményeket amaz érvelésének támogatására, mely szerint a Szovjetunió más országok belügyeibe beavatkozik. A magyar eseményeket érintve, azt is ki kell emelnünk, hogy az a régi osztály, amely a maga idejét túlélte, nem engedi át önként a helyét az újnak. A történelem egész folyama ezt bizonyítja. A hűbéri rendszer csak heves küzdelem után adta át a helyét a kapitalista rendszernek, amely a feudalizmust váltotta fel. Ha megvizsgáljuk, példának okáért, az Amerikai Egyesült Államok független állammá alakulásának történetét, azt látjuk, hogy a gyarmatosító uralom elleni heves küzdelemben született. Amikor az amerikaiak függetlenségükért felkeltek, ehhez az angolok engedélyét nem kérték. Kiűzték a gyarmatosítókat és e küzdelem folyamán alkották meg saját államukat, az Amerikai Egyesült Államokat. A Szovjetunió a korábbi cári Oroszország népeinek a csődbe jutott kapitalista rendszer elleni harcából született. A szovjet nép elsöpört minden elnyomót és idegen intervencionistát."

Első Titkár Úr! Bertrand Russell-nek írott levelében Ön így summázta a magyar forradalomról szóló egyéni változatát. Nem most először fejezte ki ezt a véleményét. Pártgyűléseken, lakomákon, ünnepi és diplomáciai fogadásokon többször tett hasonló kijelentéseket. Először történik azonban, hogy közismert nézeteit közvetlenül az európai szellemi elitnek mondja el. Azzal, hogy levelét Bertrand Russell-nek küldte, azokhoz fordult, akik mindenkor következetes antifasiszták voltak, Európa haladó értelmiségének legjavát képviselik, jelentékeny részükben szocialisták s mindnyájan küzdenek az atomveszély, a háború veszélye, s a világ újra fenyegető hidegháborús merevgörcse ellen. E férfiak aggodalommal látták és látják, hogy — éppen a magyar forradalom leverése óta — a kelet-nyugati viták újra oly párhuzamos monológokká váltak, amelyek egymással csak a végtelenben vagy a csatatéren találkozhatnak. E férfiak 1953-tól 1956 végéig úgy vélték, hogy ennek nem kell szükségszerűen így lennie. Átmeneti optimizmusukat, amelyet sem az idő, sem Ön nem igazol: elsősorban Ön keltette életre.

A XX. Kongresszuson elhangzott felszólalására célzok.

Ebben a sztálinista mithológiával valóban a tények logikáját szegezte szembe és sok mindent elítélt, ami a korábbi rideg állapotoknak szovjet részről volt okozója. A magyar forradalom után azonban változás állott be magatartásában. A változás, mivelhogy a magyar események váltották ki, a magyar események értelmezésében jelentkezett a leggorombábban. Arra szeretnék rámutatni, hogy az az értelmezés, amelyet Ön, idézett levelében, a „magyar eseményekről" tudtunkra ad: kísértetiesen hasonlít a tényeket mellőző sematikus sztálini értelmezésekhez, s az Ön XX. kongresszusi beszédének is ellene mond. Azt is bizonyítani kívánom, hogy a „magyar események" ilyen minősítése szöges ellentéte ama haladó, baloldali és szocialista szellemi elit kialakult és kifejezett véleményének, amelyhez levelét írta. Engedelmével először nézeteinek sztálini sajátosságait emelem ki.

Ön a XX. Kongresszuson ezt mondta: „Sztálin nem a meggyőzés, megmagyarázás, néppel való türelmes együttműködés jegyében tynekedett, hanem úgy, hogy ráerőszakolta másokra saját elképzeléseit és megkövetelte, hogy véleményének mindenki vesse alá magát." Fölmerül bennem az a kérdés, hogy amikor Ön a magyar népfelkelést mindennemű bizonyítás nélkül, vagyis ‚ex cathedra' minősíti idegen nagytőke s Horthy-elemek munkájának, ellenforradalomnak, nem hasonlóképpen cselekszik-e? „Sztálin — mondotta Ön idézett beszédében — megalkotta a ‚nép ellensége' fogalmát. Ez a meghatározás azután fölöslegessé tette, hogy bebizonyítsák azoknak ideológiai tévedéseit, akik a vita középpontjába kerültek... Az a fogalom, hogy valaki a nép ellensége, lehetetlenné tette az ideológiai küzdelmet." Ez igaz. Akár az, hogy Ön, amikor Magyarországra vonatkozó mondandójának második bekezdésében a „szocialista Magyarország ellenségeinek n é p e l l e n e s céljairól" beszél: ugyanezt teszi. „Sztálin — vádolta Ön a tényekkel elődjét — az ideológiai harcot erőszakos kormányzati eszközökkel, tömeges megtorlásokkal és terrorral helyettesítette." Nem ilyesmi történt-e Budapesten, idegen haderő segítségével, amikor a magyar ifjúság — amely Horthy-elemekből nem állhatott, ehhez későn született — a szocialista demokrácia kialakítására tett javaslatot, leninista principiumokra is hivatkozva? Első Titkár Úr! A XX. Kongresszus termében annakidején általános derültség fogadta Önnek ezt a leleplező jellegű megjegyzését: „Szélsőséges bizalmatlansága miatt Sztálin azzal a nevetséges és lehetetlen gyanúval játszott, hogy Vorosilov angol kém. Igen, ez így van! Angol ügynök." Kérdem, nem fogadhatja-e valaha ugyanilyen derültség annak fölemlítését, hogy Ön ama lehetetlen gyanúval játszott, hogy az a két kommunista, akit a forradalmas Magyarország vezérnek elfogadott, Nagy Imre és Maléter: Horthy-elem, illetve az „idegen monopol-nagytőke ügynöke"? Kérdéses az is, hogy 1956-ban nem olyasmi történt-e, mint 1948-ban, amikoris — Sztálin személyes gyanakvásának s mindenben fasizmust kereső, polarizáló türelmetlenségének jóvoltából — újra Önt idézem: „a Szovjetunió és Jugoszlávia között támadt konfliktust mesterségesen felfújták". Nem ez történt-e, felfújás, eltiprással párosulva, amikor Ön egy újfajta, valóságos népi alapokon nyugvó (munkástanácsoktól és helyi szovjetektől támogatott) demokrácia felé törekedést „fasiszta rendszer felállításának" mondott és e szerint cselekedett? Sztálin, mint ismeretes, a fejleményeket a maga képzeletének gyanakvásszülte kategóriáival magyarázta, s ha a valóság őt nem igazolta, a valóságot igazíttatta a képzeteihez, rendőrileg. Mivel a magyar ügy kapcsán Ön ugyanerre hajlott, tetteit most szükségszerűen sztálini stílusfordulatokkal igazolja: jelenben végrehajtott erőszakos intézkedéseket jövőben várható képzelt fejlemények elhárításával indokol. Akár az a Sztálin, akinek „gyanakvása és fölényeskedése — Ön szerint — nemcsak szovjet emberek iránt nyilatkozott meg, hanem egész pártok és nemzetek iránt." Sztálin honosította meg ama szokást is, amely szerint a Nyugathoz ugyanúgy kell szólni, mint a Pravda olvasóihoz. Amikor Ön Bertrand Russell-nek úgy ír, ahogy írt, Sztálin tanítványának szegődik. Követi modorát.

Ez a szóértést elő nem segíti.

Az olyan férfiak ugyanis, mint Bertrand Russell és a New Statesman írói — a tények alapján —, az Önével ellentétes meggyőződésre jutottak. Maga Lord Russell, levelének címzettje, amikor szót emelt a magyarországi üldözések ellen, ezt írta: „A véleménynyilvánítás szabadságának az üldözése, amelyről a jelenlegi magyarországi kormány tanúságot tesz, előmozdítja s megszilárdítja azt az ellenségeskedést, amely az emberiséget kiirtással fenyegeti." Vagyis a béke veszélyeztetőjét nem a forradalomban kereste, mint Ön teszi, hanem az annak eltiprását követő reakcióban.

A lap főszerkesztője, Kingsley Martin, ama nap évfordulóján, november 4-én, amelyen, hogy az Ön szavaival éljek, „a Szovjetunió segítséget nyújtott a testvéri Magyarországnak", félreérthetetlenül elítélte a szovjet beavatkozást s a magyar forradalmat szocialista, haladó és demokrata történelmi lépésnek mondta. Ugyanezen a napon, az Írószövetség londoni gyűlésén, a New Statesman egyik szerkesztője, Norman Mackenzie, arról, amit Ön „ellenforradalomnak", „Horthy-elemek, monopoltőke-ügynökök fasizmusra törő munkájának" nevez, ezeket mondotta:

„A magyar forradalom idején úgy éreztem és ma úgy érzem, hogy nekünk, szocialistáknak valóságos kötelességünk kifejezni minden rendelkezésünkre álló módon, hogy a magyar forradalom nemcsak valóságos forradalom volt, hanem sok tekintetben alighanem egyike a legtisztább szocialista forradalmaknak, amelyek valaha is lezajlottak a történelem folyamán. Úgy érzem, nagyon fontos, hogy ezt tisztán lássuk . . . Azt gondolom, senki se érti meg azt, hogy mi történt Magyarországon tavaly, ha úgy nézi, mint 1917-et fejtetőre állítva, nem úgy, mint 1917-et megismétlődve, eltérő történelmi feltételek között."

Ugyanezen a gyűlésen — a gyűlés egyik védnöke éppen az a New Statesman című baloldali hetilap volt, amelynek Ön két levelével alkalmi munkatársa lett — a francia baloldali értelmiségiek küldötte, az algíri atrocitások ostorozója, Louis Martin-Chauffier, így foglalta össze, hogy miképpen hat az Ön magyarországi politikája azokra az értelmiségiekre, akik mindig is antifasisztáknak voltak: „Sokan vagyunk, akik lélekbemarkoló szomorúsággal láttuk, hogy egy rendszer, amely magát szocialistának tünteti fel, miképp bizonyítja tűzzel-vassal, hogy merőben imperialista, gyarmatosító hatalom és kizárólagos célja, hogy mindenáron kiterjessze vagy fenntartsa uralmát és egyetlen módszere az elnyomás, akár a legvéresebb eszközökkel is. Az 1956-os budapesti felkelők az 1917-es pétervári felkelők testvérei. Velük szemben a reakció hadai álltak, mindegy, hogy a fehér reakcióé vagy a vörösé-e; mindkettő csak erőszakkal, gyilkolással volt képes visszavágni." Idézhetném — amíg ez írás terjedelme az Ön kilencezer szavas levelének terjedelmét túl nem haladja — a New Statesman többi munkatársát is; idézhetnék világhírű írókat; lengyeleket, akik megindító hűséggel ragaszkodtak a magyarországi valóság kifejezéséhez; idézhetném azokat a nyugati kommunistákat, akik szívükben az Ön gyanakvásaival indultak el a feldúlt Budapestre, de visszajövet azt hirdették, hogy Magyarországon a szocializmus olyan új formája volt születőben, amely a kelet-nyugati ellentéteket oldotta-bontotta volna s puszta létével elősegítette volna, hogy a világban az egyetértés, az egymás mellett élés békéje növekedjék.

Az Ön mondatai, már a fogalmazásukkal is, ennek ellenkezőjét mozdítják elő.

S ezzel válik a világpolitika kérdésévé, a keleti-nyugati szóértés kérdésévé az, hogy Magyarország közelmúltjának ezt a nagy és tragikus pillanatát Önök hajlandók lesznek-e a maga valóságában látni és elismerni oly forradalomnak, amely a küzdelem forrásában a politikai szabadság, a nemzeti függetlenség és a gazdasági szocializmus eszméit igyekezett új ötvözetté olvasztani. Az a szovjet segítség, amelyet Ön említ, egy hasznos történelmi kísérlet lombikját zúzta szét. Úgy reméljük, hogy nem egyszersmindenkorra. E karhatalmi fordulat Nyugaton olyan egységes közvéleményt alakított ki, amely — ha az Ön mondatfűzésének fordulatait követem, de nem személyes indulatok lelkiállapotában elképzelt célokat, hanem valóságosan feltárt tényeket és okokat csoportosítok — nagyjából így foglalható szavakba:

A lényeg az, hogy Magyarországon a sztalinista elemek, az idegen bürokrácia még mindig monopolhelyzetben lévő ügynökei megkísérelték a diákok és munkások által követelt szocialista demokrácia békés kialakulásának megakadályozását a gyűlölt szta-

(Folytatás a 10. oldalon.)

Az IDŐ Sodrában

Karinthy és a láthatatlan televízió

Az „ellentalálmány" feltalálója Karinthy Frigyes volt. Az ötlet a New York kávéház egyik asztalánál született, egy kora délután a „békebeli béke" korszakában. A nagy találmányról elsőnek Kosztolányi Dezső és néhány akkor még fiatal újságíró értesült, akik együtt feketéztek Karinthyval. A szem- és fültanúk így mesélték el az esetet e sorok írójának:

Frici hosszas hallgatás után megkérdezte Desiréetől (Kosztolányitól):

„Mit szólnál, öregem, egy éjjeli-edényhez, amelynek belül van a füle?..."

„Az elgondolás szép, de van-e mögötte elvi tartalom?" — kérdezte Kosztolányi.

„Már hogyne lenne" — felelte Karinthy. „Az elv az ellentalálmány. További példák: egy bura, amely alatt a leghangosabb vekker sem hallható vagy a folyadék, amelyből egyetlen csepp nyomban keserűvé változtat egy hordó mézet."

„Fontos és szép ötlet" — mondotta Kosztolányi —, „magam is dolgozom egy készüléken, amelyet a telefonra kell szerelni, hogy egyetlen hang se legyen hallható."

Az egybegyűltek még sokáig fejlesztgették az elgondolást. Karinthy heteken át új ellentalálmányokkal hozakodott elő. Aztán elfelejtette az egészet.

De az utókor hálás és nem felejt. Feltalálták a rádiót és az élenjáró tudomány feltalálta a zavaróállomást. Roppant nagy költséggel erős adóállomásokat építettek, amelyek — hűen Karinthy játékos ötletéhez — szörnyű recsegésbe, zúgásba és csörömpölésbe fullasztják más rádióállomások adásait. Azóta számos hasonló ellentalálmány született az újítások hazájában, a Szovjetunióban. A legújabbról a minap adott hírt a világsajtó: a Szovjetunióban feltalálták a láthatatlan televíziót. És minthogy a szovjet tudósok mindig önzetlenül adják át tudományos eredményeiket a szovjet megszállta országok ÁVH-inak, ez a találmány is a keletnémet és a csehszlovák ÁVH birtokába jutott. E két ország nyugati határain költséget és fáradtságot nem kímélve felállították a televíziós zavaróállomások sorát. Ezek az állomások gondoskodnak arról, hogy a nyugatnémet, illetve osztrák televíziós adások ne legyenek láthatóak Kelet-Németországban és Csehszlovákiában. A jelentésekből ítélve, e zavaróállomások nemcsak az alapelvet — az ellentalálmány elvét —, hanem még egyes módszertani ötleteket is átvettek Karinthytól. Nagy írónk „Egy komisz kölyök naplójában" utalt hősének arra a szokására, hogy képeket, plakátokat határozott ceruzavonásokkal annyira összefirkált, hogy az eredeti rajzot senki sem ismerhette fel. Ilyen a televíziós zavarás is: a képen zavaró hullámvonalak, cikázó irka-firkák váltakoznak szédületes sebességgel. Így talán címünk sem helyes. Nem láthatatlan televízióról van szó, csupán elocsmányosított, befirkált, elrontott televízióról.

Mindez persze örvendetes. Halad a technika és a szovjet tudomány élenjár. Reggelente a szovjet tudósok arra a kérdésre, hogy „mit csinál az elvtárs?", nyilván így felelnek: „Kijöttem egy kicsit a parkba élenjárni."

E sorok írója lelkesen várja a haladás további eredményeit. Kitűnő ellentalálmány lenne az újságpapír, amely huszonnégy órán belül teljesen elporlad. Ez a dialektika és a marxizmus-leninizmus számos elve szempontjából főbenjáró fontosságú lenne. Mert például megmásíthatatlan, abszolút tényekről beszélni — mint ismeretes — kispolgári reakciós objektivizmus. Márpedig egyes reakciós elemek eddig azt merték állítani, hogy Hruscsov múlt heti beszéde tény. Elhangzását a Pravda is igazolja, amelyben a beszéd megjelent. De ha az elporladó újságpapírt feltalálják, akkor már nem lehet ilyen reakciós bizonyítási módokhoz folyamodni.

Igen helyes volna, ha a szovjet elmeorvosok feltalálnák a memória-kiszerelést. Valami új besugárzás révén központilag lehetne gondoskodni arról, hogy a Szovjetunió (és a „népi demokráciák") polgárai csak arra a kevésre emlékezzenek, amire a pártközpont szerint emlékezniök szabad.

A Szovjetunióban még sok ellentalálmányra volna szükség. Olvasóink pályázhatnának javaslatokkal. A nyertes esetleg megkaphatná Bulganyin egy havi levelezését kötve, rövidített kiadásban hatszáz oldalon.

...És mit írna minderről Karinthy, ha élne?...

Mi történt az Eötvös Loránd tudományegyetemen?

Beszédek, hivatalos megnyilatkozások, a budapesti lapok riportjai arról igyekeznek meggyőzni a közvéleményt, hogy az egyetemi ifjúság már *belátta tévedését*, hátat fordított az októberi eszméknek, s miközben mélységesen szégyeli magát, *csillogó szemmel zárkózik fel a kommunista ifjúsági szövetség, a KISZ mellé, köré és alá.*

Aztán kiderül, hogy ez mégsem egészen igaz. A napokban a Magyar Rádió egy ifjúsági adásának riportere megjegyezte, hogy az orvostudományi egyetemen imitt, amott még akadnak *zavaros fejek*, illetve *hözöngők*. (A párt-tolvajnyelv szívesen használja e két új kifejezést az októberi forradalmárokkal kapcsolatban.) Másnap a „Népszabadság"-ban megjelent egy beszámoló, amely szerint a Képzőművészeti Főiskolán minden rendben van, de *„zavaros fejek" még egyben-másban nem értenek egyet a párt jelenlegi irányvonalával* s akadályozzák a marxista-leninista oktatás menetét. A „Magyar Ifjúság", a KISZ hivatalos lapja pedig az Eötvös Loránd Tudományegyetem jogi karán lezajlott gyűlés *furcsa mellékzöngéiről* ír.

„Azok, akik szembenálltak népköztársaságunk politikájával — kezdi Sárdi Mária hírlapírónő —, elszigetelődtek, magukra maradtak." Ám néhány sorral lejjebb már mérgesen közli: „Az utóbbi hetekben különböző uszító feliratok kerültek a falakra, röpcédulák az ablakpárkányokra."

A KISZ faliújságjait a diákok leszaggatták. A KISZ erre taggyűlést hívott össze.

„Sajnos — írja Sárdi —, volt miről beszélni ezen a taggyűlésen. Nemrégen zajlott le a jogi kar ellenforradalmi gócának, Töttössyéknek bírósági pere." (Mikor? Hol? Egyetlen hivatalos jelentés sem számolt be a perről, a vádról, az ítéletről!) „Az egyetem diákjainak többsége mélységesen egyetértett a bűnösök elítélésével, de ugyanakkor akadt néhány harmad-negyedéves hallgató, akik „részvétsírást" rendeztek a megérdemelt ítéletek hallatára. Felháborodtak azon, hogy az ügyész fasisztának bélyegezte Révész László egyházjogászt, az ellenforradalom egyik egyetemi vezéralakját. S nemcsak az egyetemen, a diákszállóban is előfordul, hogy egyes hallgatók nyíltan uszítanak a KISZ ellen."

A lap komor tanulságot von le az esetből: „Elképzelhető-e ügyész, bíró, aki szívvel-lélekkel nem ért egyet az állam berendezkedésével, politikájával? S különösen egy népi demokratikus államban: hogyan tárgyal az ilyen ügyész politikai perben?"

A mai magyar viszonyok ismeretében megállapíthatjuk: az egyetemisták ellenállása, felháborodott vitájuk afelett, hogy az októberi forradalmárokat fasisztáknak bélyegzik, nem mindennapi bátorságról tesz tanúságot. Joggal félti tőlük a népi demokratikus jogrend dzsungelét a „Magyar Ifjúság". Nem valószínű, hogy akár mint ügyészek, akár mint bírák hajlandók lesznek halálos ítéleteket kérni és hozni úgynevezett politikai perekben, ahol a bizonyíték csupán az előkészített vallomás és a legsúlyosabb vádpont: a szabadság utáni vágy s a hazaszeretet.

Újkori Lysistraték

A kérdőívek begyűjtése és a tettek közötti vákumot a Szent Hilda nevű leánykollégium tizenhat tagjának nyilatkozata töltötte ki. A tizenhat harcias hölgy megfogadta, hogy olyan férfival, aki az atombomba-ellenes kampányban való részvételt megtagadja, szóba nem áll, moziba, táncba s egyéb mulatságos helyekre nem megy...

A férfinem ellen összeesküvő hölgyek vezetőjének fényképét az új Lysistrate aláírással közölte az egyik egyetemi lap és a férfilakosság azon tagjai, akik az illető hölgy kegyeit sohasem keresték, tüstént gondolkodóba estek... A próbálkozókat azonban szigorúan elutasították. A vendéglők, klubok, parkok és kapualjak forgalma nem apadt, de villámcsapásként terjedt el a hír, hogy az ifjú konzervatívok mozgalmának egyik helyi oszlopa szakítani készül a Lysistraték hálójába került menyasszonyával. A szakító-szándék, majd a durcás visszavágás természetesen szintén a helyi sajtó hasábjain tudódott ki.

A fő-Lysistrate egy nap Londonba utazott, hogy találkozzék Macmillanné asszonnyal. A miniszterelnök felesége azonban nem ért rá, Gaitskellné szintúgy. A politikusok feleségei állhatatlanok — állapították meg az oxfordi Lysistraték és elhatározták, hogy a közönséhez fordulnak. A további nyilatkozatokat süket csend követte. Az angol nőkben nincs elég harci szellem — visszhangozta a Szent Hilda kollégium.

A tizenhat hölgy története ezen a ponton valószínűleg véget is ér, bár, lehet, hogy a húsvéti szünet elmúltával sikerül néhány új hívet szerezniök. Ám ki tudja? Április után május következik, ez a hónap pedig békekampányra ugyan felhasználható, de a férfinem bojkottjára már Aristophanes idejében is teljességgel alkalmatlannak bizonyult.

„Egy dráma a zsarnokságról..."

— Camus Caligula-jának felújítása —

1938-ban készült el, 1945-ben mutatták be először (pályájának legkezdetén álló fiatal színésszel, bizonyos Gerard Philip-pel a főszerepben), s most játssza ismét a párizsi Nouveau Théâtre társulata érdekes szövegmódosításokkal és újszerű rendezésben a „Caligula"-t, Albert Camus drámáját a zsarnokságról. A tirannizmus drámája ez, miként a „Velencei kalmár" a fukarságé, vagy az „Othello" a féltékenységé. Mert bár nem kívánhatjuk shakespeare-i mértékkel megítélni a darabot, mégis hivatkoznunk kell rá: több irodalmi szaktekintély szerint ugyanis Camus Caligula-ja „Hamlet és Lady Macbeth természetes gyermekének" tűnik.

A dráma tehát a zsarnokságról szól, pontosabban: a zsarnokról, akit az elérhetetlen elérésének és megragadásának vágya fűt. Camus azonban félreérthetetlenül leszögezi: „A zsarnokság a legmagasztosabb célokkal sem igazolhatja önmagát. A történelem, különösen pedig a mi korunk történelme olyan nehézkes, otromba és középszerű kényurakkal ismertetett meg bennünket, akikre még alaposabban ráillik a zsarnok elnevezés, s akikhez képest Caligula a jámbor lelkek fehér leplét viselő ártatlan lénynek tűnik. Ők szintén szabadoknak hitték magukat, mert teljhatalommal uralkodtak, ám semmivel sem voltak szabadabbak, mint darabomban a római császár. Csakhogy ez utóbbi felismeri a valóságot, s vállalja a halált. Ez bizonyos nagyságot kölcsönöz neki, melyet a többi zsarnok javarésze soha nem is ismert." Camus legcsekélyebb célzást sem tesz Hitlerre, vagy Sztalinra (pedig mily egyszerű volna!), figuráikat mégis mindvégig ott érezzük a színen.

Azon a napon, melyen Drusilla halálával egyszerre veszti el nővérét és szeretőjét, Caligula kiszökik a palotából, s három napig barangol a mezőkön. Az imádott Drusilla halálánál is nagyobb erővel rázza meg a felismerés, hogy az életben semmi sem tartós, még a szerelem sem; egyedül a szabadságnak van értéke. „Ám mindig mások kárára vagyunk szabadok", — s valóban, Caligulá-nak korlátlan szabadsága van. Az abszolutumra szomjazik és logikája könyörtelen. Megköveteli az igazmondást, tehát lefejezteti a hazugokat, s mert majdnem mindenki hazudni kényszerül, sok fej hullik a porba. Káromolja az isteneket, mert úgy véli, az ember csupán akkor válik velük egyenlővé, ha kegyetlenebb, mint ők. „Az ember meghal, mert bűnös — mondja a császár egyik szócsöve'. — Az ember bűnös, mert Caligula alattvalója. Minthogy mindenki Caligula alattvalója, mindenki bűnös. Ebből következik, hogy mindenki meghal majd. Csupán idő és türelem kérdése az egész."

E nihilizmus sodorja Caligulát a halál felé. Mindazok, akiknek elegük van a tömeggyilkosságokból, Caligula megölésével akarnak véget vetni a mészárlásoknak. És a császár, miután megfojtotta azt, akit a legjobban szeretett, öregedő kedvesét, Caesoniát, s veszni látja magát a köréje sereglő merénylők között, egyikük kezéből kiragadja a tőrt, hogy — mint Camus mondja — „felsőbbrendű öngyilkosságot" kövessen el.

1945-ben, az egzisztencializmus dicsőségének csúcspontján — Camus-t egyébként tévesen eme irányzat követői közé sorolták, — valóságos magyarázó irodalom született a Caligula körül. „A világ értelmetlensége", a „hazugság uralma", „a teljhatalomban rejlő rákfene" — efajta tézisek bukkantak fel a Caligula körül. Azóta jóval szerényebbekké váltak a kommentálók. Ma már megértik, hogy Camus sohasem törekedett ilyen témakör megragadására. Hiszen maga is megállapította: „Hiába keresnék filozófiát e négy felvonásban. Ha van is egyáltalán, nem több annál, mint amit a hős mond: ‚Az emberek meghalnak, anélkül, hogy boldogok lennének.' Nagyon szerény ideológia ez, s azt hiszem, osztozom rajta a banális bölcselkedőkkel, valamint az egész emberiséggel." A szerző véleményét talán túlságos szerénysége fogalmaztatta vele. A „Caligula" ugyanis nem „filozófiai", hanem kétségkívül „ideológiai" darab, amely — Chereanak, az összeesküvők vezérének a hősről mondott szavaival élve — „mindenkit gondolkodásra késztet".

Ám ezt az ideológiát a szocialista-realizmus ideológusai minden bizonnyal „zavarosnak" és „kispolgárinak" nyilvánítanák. A dráma ugyanis nem sematikus; a zsarnok ellen nem a nép, az istenadta nép lázad fel, hanem a patriciusok, akik összeesküvést szőnek körülötte, a patriciusok, akiknek jórésze továbbra is csalárd, gyáva, ostoba és hitvány lelkű marad. A nép nem sokat szenved Caligula véres uralmától, mert ha egy napon a császár be is záratja az állam magtárait, hogy mesterséges éhínséggel fitogtassa korlátlan uralmát, hamarosan ismét kinyittatja az éléstárak kapuit. Ezzel szemben kétszer is megtagadja, hogy háborút indítson (mert — mint mondja — „az tízszerte többe kerül fantáziám szeszélyeinél"). A dráma szerkezete még bonyolultabbá válik azáltal, hogy a legvonzóbb alakok: Helicon, a Caligula felszabadította rabszolga; Scipion (akinek atyját viszont a császár parancsára végezték ki) és Caesonia, a szerető, mindvégig szilárdan kitartanak az uralkodó mellett, valamint hogy „a lehetetlen elérésének vágyától hajtva" elkövetett bűneinek borzalma sem fosztja meg a császárt egyes elismerésre méltó lelki tulajdonságoktól, — főként pedig intelligenciájától. Bizonyos szemszögből nézve a „Caligula"-t, a zsarnokság drámáját talán az intelligencia drámájának is lehetne tekinteni.

A darab első változatának létrejötte óta eltelt húsz év, valamint az ősbemutatót követő tizenhárom esztendő határozottan segítette a dráma klasszikussá válását. Elsa Triolet asszony, a kommunista párthoz közelálló Lettres Françaises színikritikusa azonban korántsem ezen a nézeten van, mert úgy véli, a „Caligula" valamit veszített fényéből, hiszen „napjainkban a tirannusok már eltűntek a láthatárról, így a darab elvesztette morális táptalaját". Vajon miért vette magára Madame Triolet Caligula ingét, ha aztán így magyarázkodnia kell? Mert ha néhány zsarnok letűnt is a történelem színpadáról, mások, sajnos, változatlanul aktuálissá teszik e nagy horderejű művet. Ha véleményünk szerint a „Caligula" nem emelkedik minden tekintetben a „Félreértés"-nek, Camus másik darabjának színvonalára, ez azért van, mert a dráma voltaképpen „egyetlen hős dala", s mert a végkifejlet már a második színben kibontakozik, következésképpen gátjává lesz a drámai fejlődésnek.

Az előadás javarészt a kitűnő színészre, Jean-Pierre Jorisra épül, akinek alakítása minden elismerést megérdemel. A szerző-rendező hozzáértéssel alkalmazta a legmodernebb színreviteli módszereket, egészen a marionette-szerű betétek igen ügyes beiktatásáig. Sallangoktól mentesen és virtuóz módon használja fel az understatement, azaz a sejtetés művészetét.

Gara László

Levél a New Statesman szerkesztőjéhez

(N. S. Hruscsov márc. 15-én a New Statesman - ben megjelent levele kapcsán)

Szerkesztő Úr, — ha N. S. Hruscsov annyira biztos abban, hogy az 1956-os magyar forradalmat „egy maroknyi fasiszta összeesküvő és imperialista ügynök" vagy „horthysta elem" vezette, miért nem leplezi le személyüket? Miért nem nevez meg egyetlenegy személyt sem, aki mint a Horthy-rendszer képviselője vezető szerepet játszott a forradalomban? Én könnyűszerrel bocsáthatnám rendelkezésére vezető kommunisták — politikusok, írók, katonák — hosszú névsorát, meg haladó szellemű nemkommunistákét, olyanokét, akik a köztudomás szerint hívei voltak a koegzisztencia gondolatának, s akik igenis vezető szerepet játszottak a forradalomban, majd ennek következtében börtönbe, deportálótáborba vagy száműzetésbe kerültek.

Az egyetlen, ami a Lord Russellhez intézett hosszú Hruscsov-levélben valóban meglep, az az, hogy a levélíró a jelek szerint mennyire kevéssé van tudatában annak a jelentős és tiszteletre méltó szerepnek, amelyet ömaga töltött be az 1956-os események sugalmazásában. Az ő nagyszerű leleplezései Sztalin tébolyáról s a huszadik kongresszus merész ígéretei kétségtelenül inkább felbiztatták a népet arra, hogy a szocialista demokrácia közelgő korszakában higyjen, mint a „Horthy-elemek" meddő vágyképkergetése. Minden gúnyolódó szándék nélkül teszem hozzá, hogy Hruscsov és a huszadik kongresszus többi jelentős alakja teljes elismerést érdemel ezért. Azzal, hogy Sztalin megvetendő örökétől bátran elszakították magukat, legalább is egy időre sikerült a maguk kommunista hitvallásának becsületét megmenteniök. Hogy bölcsebb lett volna-e tovább merészkedniök a becsületmentés útján, ez olyan kérdés, amelyről nyilván nem az én tanácsomat kérik ki. De a New Statesman szerkesztői tanúsíthatják, hogy a magyar kérdésben mindig az ésszerű megegyezés útját kerestem. Ezt keresem ma is, nem pedig annak a módját, hogy a magyar tragédiát miképp lehet a szovjetellenes hidegháború muníciójául felhasználni. Vannak nálam fontosabb személyiségek, magyarok és nem-magyarok egyaránt, akik ugyanezen fáradoznak. Ezeket a fáradozásokat semmiképpen sem könnyíti meg az olyan vádak ismételgetése, amelyeknek tisztázását és bizonyítását a vádemelő még csak meg sem kísérli.

Ignotus Pál

Úgy veszem ajkamra hó-nevedet,
mint egykor ostyát áldozó gyerek:
Juhász Gyula, te halni ifjú és élni öreg,
engedd, hogy fecskefiókád legyek.

TORNAI JÓZSEF:
JUHASZ GYULÁHOZ

Mit becsülnek, bámulnak, utánoznak a szabad emberek háromezer esztendeje az ókori görögökben? Azt, hogy kimondták és kibírták az igazat, kertelés nélkül előálltak a teljes valósággal. Így derült ki első ízben s egyszersmindenkorra, hogy milyen hitvány és mégis magasztos az ember, nehéz sárból és röpke szikrákból összegyúrva milyen homályban tévelyeg s mekkora fényt sugároz. Megfélemlítő szertartások és csillagjóslások mögé rejtőzve csupa nyers önkényuralom fogta közre a görögöket a Földközi-tengeren: papkirályok és vadászkirályok, csatornaépítő és nomád zsarnokok birodalmai, ahol a hatalmat korbáccsal gyakorolták s a tudást féltékeny kicsi kaszt visszatartotta magának. Ezekben a birodalmakban nem derült ki semmi az emberről, se aljasságáról, se nagyságáról, ahogy a hangya egyéni jelleméről is édeskevés sül ki a termesz-állam őrökkel jól megrakott kapui mögött. Megkövesedett uralmak gyűrűjében, szolgáló parányoktól és szolgatartó istenségektől körülvéve az ókori görögök végre elárulták a szolgatartókról s szolgákról egyaránt, hogy ördög és angyal lakik, sár és szikra keveredik bennük. Örökreszóló lecke volt; a keresztény bölcselet ezt a szókimondó fölfedezést rögzítette a zsidók egyistenhitéhez.

A dolgok természete azóta sem változott. Mai önkényuralmak éppen úgy titkolóznak az emberről, mint az asszírok, babiloniak és egyiptomiak, csupán a megfélemlített alattvaló merev, monoton, durva kőábrázatát fordítják a világ felé, a régi görögök szabadszellemű ivadékai ellenben ma is kimondják és kibírják az igazat az emberi természetről s kertelés nélkül előállnak a teljes valósággal. Elképesztő, hogy ez az áthidalhatatlan, évezredes ellentét a kétféle szellemi magatartásban még olyan rövid idő alatt is kivillan, mint egy pár hetes szabadságharc, amelynek a hatása persze a fegyverletétel után is tovább sugárzik egy darabig. Hamar vérbefulladt a magyar forradalom, de rövid élete is elegendő volt, hogy a magyarok tartósan visszapártoljanak az antik görögökhöz s ismét rákapjanak az emberi sors kimondására, a teljes valóság felmutatására. Javában működtek már a szovjet idomítású hóhérok a politikailag elnémított országban, amikor — a forradalom hatása alatt — még mindig megjelentek éveken át visszatartott vagy eltiltott tanulmányok, elbeszélések, versek, tragikus mondanivalóval az emberről, például Kálnoky László „Lázas Csillagon" vagy Nemes Nagy Ágnes „Száraz Villám" című, jellemző című verskötete. Minden ilyenfajta írás visszaszerzett valamit a lélek elvesztett méltóságából. Tiszta szellemű, kendőzetlen írások hatása bonyolult, de mindig emeli a méltóságérzetet s erre is a régi görögök jöttek rá. Aristophanés mocskos szájú komédiái megrendült könnyekre bírják a nézőt, ha a görög testvérháborúk ellen szólnak s hódoló tiszteletre bírnak a tragédiák, amelyekben a megalázott kevély ember a sorscsapásokat önítélettel tetézi, mint Oedipusz s ezzel tanúságot tesz lelki nagyságáról.

Ilyen oedipuszi borzalommal foglalkozik Féja Géza a Kortárs 1958 februári számában. „A teljes valóság megmutatásának a hívei vagyunk", írja egy helyen, másutt meg ezt: „Feltétlen igazságra törekszem... A mi nemzedékünkben még nem akadtak cinikusok, az előttünk járókban sem, emberi megértésünk tehát teljes értékű s így hivatva vagyunk arra, hogy írjunk le mindent, amit az általunk ismert holtakról tudunk."

Féja Géza ebben az írásban Juhász Gyula magánéletének a rejtélyét próbálja kibogozni egy kétes irodalmi értékű s mégis nyomravezető könyv alapján, amelyet Eörsi Júlia, a költő „lelki felesége" adott ki a meghasonlott költőről Tiéd a Sírig címen. Ha igaz az ott olvasható föltevés Juhász Gyula meghasonlásának testi nyitjáról, akkor a magyar költészetnek nagyobb pokoljárója volt a század elején, mint akár Rimbaud, akár Wilde, akár más elkárhozottak. S minthogy ez a rajongással telített, de kezdetleges női emlékezés a maga fél-pletykás módján akaratlanul pusztításokat végezhet Juhász Gyula hivei közt, Féja jónak látta a legnehezebb formában: szókimondó tapintattal elemeire bontani nemcsak a könyvet, hanem Juhász Gyula titkát is, amelynek a felmérésére Eörsi Júliának nincs kellő szemmértéke, sem kibogozásához elegendő léleksmerete.

Annál hivatottabb volt Féja erre a feladatra. Mint minden hevülékeny, nagyindulatú ember, ő is részleges vaksággal van megverve, sohasem tudta felismerni például Babits, Kosztolányi és Karinthy nagyságát. De amikor nem homályosítja el tekintetét efféle hályog, úgy működik a szeme, mint az érzékeny fényképezőlencse, amely repülőgépekről fölveszi a földfelszín alatti római utak és sáncok elsüllyedt vonalait. Tucatjával ásta ki a nevükben is alig élő régi írók eleven műveit a Reformáció korától a századfordulóig. Gyűlölni és szeretni egyaránt jól tudott s akiket szeretett, azokat jól is szolgálta. Akár mezítlábas cselédek voltak a Viharsarokban, akár mellőzött költők. A harmincas években ő volt az élőhalott Juhász Gyula egyik bajnoka.

A Juhász rejtélyről szóló tanulmány valószínűnek tartja az oedipuszi tragédiát s arról szól, hogy a költő egy életen át egy nagyváradi színésznőben: Annában megtestesülő asszonyi ősképet s az anyaöl hamis menedéke közt vergődött. Ezzel a két képpel húzódott be az éjjek éjjelébe, ahová csak egy-két orvos követhette az idegklinikákon. Féja sötét adottságokból rakja össze Juhász megrendítő alakját, sáros elemekből szabadítja fel az égi szikrát. Nincs olyan ördög, akinek a markából ki ne téphetné a sóvárgó lelket az angyal, nincs olyan mély kút, ahová ne látnának le a csillagok, nincs olyan elbuktató testi bilincs, amelyből ki ne oldozhatná magát a szellem. Kétféle kegyelem is működik a világban, egy mindenható, az Istené s egy kisebbrendű, a művészeté. Juhász Gyula, a boldogtalan kiugrott kispap nyilván mind a kettőt ismerte; hamvas tisztaságú műve erről tanúskodik. „Másodrangú kérdés, hogy lelki és biológiai értelemben hogyan s mennyire lehetett menedéke ez a menedék", írja Féja Géza, „de az volt, még pedig sokkal nagyobb mértékben annál, amit a férfilélek megbír. Csakugyan sorstragédia lehetett: menedék és pokol. Mélybezuhanás, melyből a legtisztább magyar versek szárnyaltak beláthatatlan magasságba. Poláris hullás és poláris fölemelkedés. Lánglélek volt és óriási kisded. Az emberi lét olyan talánya, melyet csak nagy költő bír fölérezni". Féja helytállt a költő iránt évtizedek óta érzett tiszteletért és szeretetért; a teljes valóság kimondása után az olvasó megrendülten fordul vissza a verseihez. Hosszú évek óta először írtak Magyarországon felnőttekhez illő olyan módon egy költő életéről, mint az angolok Wilderól s a franciák Rimbaudról.

Nem így gondolja azonban Gellért Oszkár. „Indiszkréció az irodalomban" címen locsogó támadást intéz Féja tanulmánya ellen az Élet és Irodalom február 28-i számában. Féja beszennyezi a költő emlékét, állítja Gellért, találgatásokkal antik sorstragédiát varr a nyakába. „Ronthat vagy javíthat-e ez a fajta kutatás azon a megbecsülésen, melyet a magyar nép egyik kiváló költője iránt érez?" — kérdi s nyomban példát is szolgáltat a jámbor magyaroknak, miképpen kell ezt a megbecsülést jeles osztályzatú iskolai dolgozatban kifejezni. „Juhász Gyula az, aki a magyar táj költészet terén egyetlen méltó utóda Petőfinek; mint a csalódott szerelem költője egyetlen méltó utóda Vajda Jánosnak; mint a szabadságra törő magyar munkásosztály költője olyan előfutár, akinek egyetlen méltó utóda József Attila lett." Nesze, magyar egy kis esztétikai szecska, egyed. Ha a magyar irodalomnak semmi köze Féja tanulmányához, ahogy Gellért megrovása állítja, ennek az együgyű, sematikus, elemista jellemrajznak még kevesebb köze van.

Vajon a sértett szemérem buzdította Gellértet tiltakozásra? Fiatalkorában szemérmes költő volt, erotikus verseiből üde és üdítő érzés áradt, pedig a magyar nyelv, Arany János nyelve tudvalevőleg az erotikában sokkal érzékenyebb a szeméremsértés iránt, mint a nyugati nyelvek. De az öreg Gellért Oszkárban nem a megbántott szemérem, hanem a megbántott pártember fortyant fel, a titkolódzó, kendőző, a teljes igazságtól és tragikus egyéni valóságtól irtózó pártember. Csak semmi igaz szót az emberről, akinek hozzáférhetetlen lelkében ördögök és angyalok viaskodnak kétségbeesetten a végső birtoklásért! Csak semmi becsületes szót arról a nehéz útról, melyen a művész megszabadul a salakjától önmagánál tisztább műveiben! Csak semmi őszinte szót arról a valóságról, amely felmutatja az ezerarcú embert s a megváltó alkotás gyötrelmes titkait! Minden titok, amely bevilágít az egyéni lélek jelentőségébe, egyúttal az uniformizáló párt jelentőségét csökkenti s fájdalmasan eleven arcokra lazítja fel azt a vigyorgó kőarcot, amely a szolgák jelképe minden önkényuralomban Krisztus előtt és Krisztus után. Ezért botránkozott meg Gellért Oszkár Féja tanulmányán.

De ha az eltitkolás az önkényuralmak ősi öröksége, a szemforgatás újabbkeletű hagyaték is. Hogy kiről? Hát kiről másról, mint a múltszázadi polgárságról? Dosztojevszkij igazán nem volt hivatott ítésze a nyugati társadalomnak, de a francia burzsoák szemforgatásának a rajzát tökéletesen eltalálta a hatvanas években, amikor szétnézett Nyugaton. S ami állt III. Napoleon alattvalóira, legalább annyira talált az angolokra. Dickens léleknyugalommal írhatott gyilkosságokról, szadista gyermekkínzásokról, de írói nyakát kockáztatta volna, ha a nemi életnek csak a küszöbéig merészkedik. Kerülte, mint a tüzet, pedig neki is megvoltak a maga keserves titkai. A fitogtató, plüssrojtos stílussal, a nagyhangú nacionalista festészettel és fülbemászó muzsikával együtt a kispolgári szovjet világ átvette a múlt század szemforgatását is, mindazt, ami a nagypolgárság fénykorában rossz, romlandó és múlandó volt. Átvette a párthű, a mintahűségű Gellért Oszkár is, aki pedig fiatalkorában megérte Ady nyilvános gyónásait a bűneiről.

„Most még csak az hiányzik", írja a cikk végén, „hogy valamelyik költőtársam volt szerelméről olyan könyv jelenjék meg, amelyben a pamfletíró kiteregeti, hogy a költő szerelmesének ki mindenkivel volt viszonya, mielőtt a költő kedvese lett". Micsoda rosszindulatú ferdítés vagy siralmas vakság! Féja nem pajkos hálószoba titkokat teregetett ki, nem kuncogó serdülőket akart csiklandozni. Méltósággal, tapintattal és tisztelettel ír a Bestiából kiszabaduló Angyalról. S mintha csak érezte volna, előre megfelelt Gellért szavaira, maga felelt meg legjobban a tanulmány szép zárósoraiban:

„A nagy tusakodókat azok értik meg teljesen, akik maguk is igazán tusakodnak s ezért a legfőbb jóban részesednek. Mert sebeik holtig virítanak és végül meghalnak gyönyörű alkonypirban."

(Elhangzott a BBC magyar adásában.)

CS. SZABÓ LÁSZLÓ:

A teljes igazság

VITA
a magyarság sorskérdéseiről

Október napjaiban a nemzet tisztán látta és egységesen elfogadta jövendő társadalmának körvonalait. A tervrajz, politikusabb nyelven szólva, a program, évtizedek — szellemi örökségünkre is tekintve évszázadok — óta érlelődött az elmékben, ám a részletek kidolgozására már nem maradt idő, az ágyúk dörgése közepette vitára sor nem került. A részletek e kimunkálatlanságából két dolog következett. Az egyik, hogy a forradalom követelései az egész nemzet programjaként élnek tovább, szintoly sértetlenül, felmagasztosulva, mint 1848 március 15 eszméi. Ez vigasztaló. Másrészt félnivaló, hogy a részletkérdések tisztázatlansága pártoskodást, zűrzavart szülhet éppen akkor, amikor a megvalósítás munkájába belefognánk.

Bármily messzinek és bizonytalannak tűnjék is jövőnk; a magyarság létérdeke, hogy tisztázzuk, mit akarunk — nemcsak nagyáltalában, hanem a lehető legapróbb részletekig, oly alapossággal és oly félreérthetetlenül, hogy a forradalom követeléseit majdan senki ne silányíthassa olvasókönyvi frázissá.

Sok kérdés igényel vitát. Vegyük sorra a legfontosabbakat.

Az első kérdés: a magyarság helye az európai közösségben. A forradalom idején a magyar nép kinyilatkoztatta: nemzeti függetlenséget kíván és békés jóviszonyt valamennyi országgal, elsősorban a szomszédos államokkal. Természetes, hogy csak az elvet szegeztük le, s a csatazajban nem is gondolkodhattunk azon: ha sikerülne szabadságunkat visszanyernünk, miként védekeznénk az ellen, hogy hazánk ismét egyik vagy másik nagyhatalmi csoport függvényévé váljék? Fel kell vetnünk e kérdést, mert a történelem azt tanúsítja, hogy Magyarország, népének határtalan szabadságszeretete ellenére, tömérdek véráldozat árán sem tudta, immáron több, mint ötszáz esztendeje, tartósan megvédeni nemzeti önállóságát. E fájdalmas ténnyel kapcsolatosan számot kellene vetnünk: vajon a szentistváni Magyarország vágyálmát dédelgessük, vagy a martinuzziak, bethlenek hintapolitikáját tekintsük követendő példának, avagy századunk legkiválóbb magyar gondolkodóinak koncepciójára, a dunai konföderáció eszméjére építsük-e jövendő életünket? Egyúttal tisztázó vitára vár az oly sok mérgező és gyújtóanyagot rejtegető nemzetiségi kérdés.

A második kérdés: Milyen államformát és politikai rendszert alkotnánk, ha sikerülne felszabadulnunk az orosz önkényuralom alól? A forradalom programja e tárgyban is félreérthetetlen volt: alkotmányos köztársaságot követeltünk, többpárt rendszert, titkos választásokat, az egyén és a sajtó teljes szabadságát, valamint szólási és gyülekezési szabadságot. A magyar népnek ez az elhatározása végérvényes és visszavonhatatlan, mert keserves tapasztalatok árán megtanulta, hogy a legrosszabbul működő demokrácia is százszorta különb egy bármily nemes szándékú diktatúránál. A történelem ugyan rákényszerítheti arra, hogy esetleg és átmenetileg megalkudjék az önkényuralom valamely enyhébb válfajával is, ám ideálja, elérendő célja a teljes politikai demokrácia. Más kérdés az, hogy ennek a szegény kis országnak szüksége van-e annyi pártra és pártvezérre, mint ahány a győztes forradalom három napjában a színre lépett?

A harmadik kérdés: a gyárak, a bankok tulajdonjoga és a munkásság részesedése a nemzeti jövedelemben. Midőn a magyar nép a bolsevik államkapitalizmus elviselhetetlen kizsákmányolása ellen fellázadt, egyúttal leszegezte, hogy a háború előtti rablókapitalizmust sem óhajtja restaurálni. Az elhatározás helyes, de gyakorlati kivitele, valljuk meg, igen nehéz. Az állami kényszergazdálkodás mind az iparban, mind a kereskedelemben teljes csődöt mondott és soha nem látott nyomorba döntötte Magyarország lakosságát. Való igaz, hogy az állami kényszergazdálkodást az orosz megszállók szüntelen fosztogatása is súlyosbította, de nagyon kérdéses, vajon egy minden idegen hatalomtól független államkapitalizmus jóléttet biztosítana-e a tömegeknek? Már a forradalom idején sejtettük, hogy a magánvállalkozás bizonyos mértékű engedélyezése nélkül aligha teremthetünk egészséges gazdasági életet. Igen ám, de hol a határ? Milyen mértékig engedhetünk teret a magántőkének, milyen rendszabályokkal tarthatjuk kordában, ha nem akarjuk, hogy eluralkodjék az ország életén? Milyen szerepet szánunk a munkásrészvénytársaságoknak s mely iparágakban képzeljük létesítésüket ésszerűnek? Jórészt gazdasági jellegű kérdések ezek, de mégsem pusztán gazdasági kérdések. Emberhez méltó életet kívánunk az oly sok nyomorúságot elszenvedett magyar munkásoknak, s ennek megteremtésére a marxista tanok meddőeknek bizonyultak, a nyugati berendezkedések pedig Magyarország sajátos viszonyaira egyszerűen nem alkalmazhatók. Magunknak kell új utakat keresnünk.

A negyedik kérdés: a mezőgazdaság és a parasztság problémája. A forradalomban a magyar nép a nagybirtok-rendszer ellen, ugyanakkor a parasztság korlátlan szabadsága mellett szavazott. A kommunisták nemcsak a kényszerszövetkezeteket utáltatták meg a parasztsággal, hanem, sajnos, eleve lejáratták a mezőgazdasági kooperáció eddig meg nem valósult válfajait is. Így aligha vitás, hogy Magyarország felszabadulása esetén a parasztok zöme az egyéni gazdálkodást választaná. E jogot tőlük senki el nem veheti. Ám éppen ezért idejekorán beszélnünk kell arról, hogy vajon a négy-öt holdas önálló gazdaságok a magyar talajviszonyok és a legtöbb magyar vidéken túlnyomó szemtermelés mellett életképesek-e? A kérdést politikai szólamoktól mentesen, az ésszerűség oldaláról kellene megvizsgálnunk. Meg kellene ismernünk és ismertetnünk a szabad paraszti szövetkezés különféle válfajait, s a skandináv és az izlandi kooperatívák munkáját összevetnünk falukutatóink adataival és álmaival.

Amikor az Irodalmi Ujság szerkesztősége e négy kérdést (s majd utánuk még sok más kérdést is) vitára bocsátja, nem a politikusokat kívánja elsősorban megszólaltatni. A nemzet szempontjából emigrációnk azt is jelenti, hogy sokszázezer magyar tartózkodik tanulmányúton. Miként diákjaink és prédikátoraink a reformáció és az ellenreformáció korában Utrechtből, Leydenből, Wittenbergából, Bécsből, Páduából és Rómából hozták haza tapasztalataikat, olyanformán kell nekünk is évek hosszú során át tapasztalatokat gyűjtenünk, megvitatnunk és összegeznünk.

Nem becsüljük túl szerepünket, korántsem hisszük, hogy mi döntjük el Magyarország sorsát. De nagyon erősen hiszünk a szellem erejében, abban, hogy a fogalmak és szándékok tisztázásával előbbre vihetjük ügyünket.

A neorealizmus bomlása

Az utóbbi időben sok szó esik a neorealizmus válságáról, amit tagadni — a filmművészet mai helyzetét tekintve — már teljesen lehetetlen. A kérdés csak az, hogyan értelmezzük ezt a válságot, mi jellemzi és mi az előrelátható kimenetele. Vannak, akik átmeneti megtorpanásnak tartják (vállalkozók és hivatalos szervek), amit majd fellendülés követ, mások a cenzúra káros tevékenységének tulajdonítják (baloldali sajtó), de szintén gyors megoldást remélnek, ha a cenzúrát korlátoznák. Vannak, nem egyszer éppen egykori fénykorának legkiemelkedőbb alakjai (Visconti, Vittorio de Sica), akik egyszerűen hátatfordítanak a neorealizmusnak és más irányban keresik művészi egyéniségük érvényesítését.

Ha a jelenlegi helyzetet az elmúlt évek művészi fejlődésébe ágyazva vizsgáljuk, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy itt nem valami rövidebb, vagy hosszabb időre terjedő válságról van szó, hanem egy már nagyjából lezárult bomlási folyamatról, amelynek jelentősége messze túlmutat a filmművészet keretein.

A neorealizmus a háború utáni időben komoly meggyőző erővel jelentkezett és hamarosan igen nagy népszerűségre tett szert. Kevesen vannak, akikhez ne állana közel egyik, vagy másik filmalkotás, a ,,Róma nyílt város'', ,,Csoda Milánóban'', a ,,Biciklitolvajok'' vagy a ,,Két krajcár reménység''. Ez a művészi törekvés szinte egy csapásra meghódította Olaszországot.

Ez a művészeti irányzat a realizmus elveinek újrafelvételét, középpontba állítását tűzte ki célul. A neorealizmus megjelölés azonban nemcsak ezt jelentette, hanem kifejezésre akarta juttatni egyúttal a realizmustól való különbözőségét is, a *közvetlen* életközelség, az áttétel nélküli valóságábrázolás hangsúlyozásában. Ennyiben tehát elkerülhetetlenül átmeneti jelleget adott önmagának. A mozgalom Rossellini *dokumentarizmusával* és *rögtönző* ábrázolási módszerével indult útjára, a háború élményeinek közvetlen pátoszából táplálkozva és ez a vonás kisebb, vagy nagyobb mértékben mindvégig megmaradt a neorealista filmek egyik fontos elemének. Sőt, Zavattini elméletében és gyakorlatában megjelent a valóság egyszerű lemásolása is.

Mint látható, a neorealizmus erejében benne rejlik gyengesége is: az életközelség a nyers valóság lefényképezésének formájában valósul meg, a művészi ábrázolás rovására. Nem nehéz felismerni a dokumentarisztikus, krónika jellegű, a valóság tényeivel közvetlenül azonosuló ábrázolás elveiben a *naturalizmus* egyes ismérveit, amelyeknek a művészet számára erősen problematikus jellege akkor mutatkozik meg igazán, amikor a háború eseményeinek patétikus mozzanatai — a merőben új emberi problémák megjelenésével — elvesztik közvetlen varázsukat és a dokumentarizmus ellenére is megragadó művészi erejüket.

A tényközelség elve azután szükségképpen hozta magával a naturalizmus egy másik — az előbbit szervesen kiegészítő — ismert vonását: az allegorizálást. Az *állóképszerűen* megragadott tények, bármily hitelesek voltak is, a valóság kiáltó szociális igazságtalanságainak és ellentmondásainak bemutatásában, megoldáskeresésükben a mélyrehatóbb művészi analizis hiánya miatt meg kellett, hogy elégedjenek a sokszor groteszkül ható allegorikus befejezéssel, amely legjobb esetben is csak a filmet zárta le formailag, de nem a benne felvetett problémát, nem nyitott kitekintést annak jövőbeni alakulására.

A bomlás jelei 1950 körül kezdtek mutatkozni. Ez mindenekelőtt abban volt lemérhető, hogy a neorealizmus formai jellemzői egyre inkább *formálisakká* váltak. Az *epizodikus* kompozíciónak a neorealista alkotásokban az az értelme volt, hogy ezen keresztül tettek kísérletet a valóság minél szélesebb átfogására, a társadalom különböző rétegei egymással *összefüggő* életének *extenzív* megragadására. Az epizodikus szerkesztésben megjelenő extenzív teljesség, aminek tanúi lehettünk például a ,,Róma 11 órakor''-ban is, a belső összefüggések eltüntével értelmetlenné válik és átfogó *társadalmi körkép* helyett egy formálisan feldarabolt meseszövés foglalja el a helyét, amelyben az egyes epizódok nem gazdagítják az összképet, csupán az eléggé semmitmondó alapmeséhez adnak egy-egy bonyolító lökést (pl. ,,Augusztusi vasárnap''). Az epizódok ,,miért''-jének, a *rendszerező elvnek* a hiánya azután folytatja — a maga belső logikája szerint — a teljes felbomlás felé vezető utat: az epizódok *önállósodnak*, együvétartozásuk a film keretében *véletlenszerűvé* válik, minek következtében végülis megjelenik egy új típusú neorealista eredetű film (az alkotók is azonosak), amelyben az egyes epizódok már egészen *szervetlenül* kapcsolódnak egymáshoz: nincs belső oka, miért éppen ez a három-négy történetke alkot egy filmet, azazhogy tölti ki a játékfilm másfélórás idejét és nem valami más. Néha csupán a külső környezet kapcsolja egybe az önmagukban mesterségesen lezárt epizódokat (,,Egy nap a parkban''), máskor még az sem (,,Nápoly aranyai'').

De nemcsak a szerkesztésmód formálissá válása tanúskodott a neorealizmus bomlásáról, hanem egy új irányzat, az ún. ,,rózsaszín neorealizmus'' jelentkezése is. (,,Kenyér, szerelem...'' ciklus, ,,Szép lány férjet keres'', ,,Don Camillo...'' sorozat stb., stb.) Ezt a ,,rózsaszín'' irányzatot az jellemezte, hogy a valóság csak *külső díszletnek* szolgált benne a szirupos, szentimentális, limonádétörténethez.

Mindehhez járult az ábrázolás *pszichologizáló beszűkülése* is. Legkirívóbb példa erre Rossellini 1950 körüli egész tevékenysége, de bőven lehetne sorolni ezen kívül is a példákat, ,,Egy szerelem krónikájá''-tól ,,A vidéki nő''-ig és ,,A barátnők''-ig. Az ábrázolt alakok pszichológiai elmélyítése itt azt eredményezte, hogy elszigetelődtek a valóság egészétől, hogy a rendező szeme csak a lelki konfliktus hatóköréig terjedt ki és nem tudta megmutatni annak összefüggését, helyét, morális és érzelmi súlyát az élet teljességében, amelynek bárminő pszichológiai konfliktus egyetlen mozzanata csupán.

A felsorolt tünetek hatása az volt, hogy a neorealizmus mindinkább elveszítette nemzeti jellegzetességeit: az olasz valóság tényleges problémái egyre jobban eltűntek, hogy átadják helyüket a látványos külsőségeknek, a szirupos — és persze a végén könnyűszerrel megoldható — álproblémáknak, a kiszámított olcsó hatáskeresésnek és a felelőtlen könnyedségnek.

A neorealizmus bomlásának okait kutatva, mint említettem, sokan a cenzúra felelősségét hangsúlyozzák csaknem kizárólagosan. Távol áll tőlem, hogy bármiféle cenzúra kártékony hatásának súlyát csökkentsem, azonban a történelmi fejlődés azt mutatja, hogy még a legkíméletlenebb cenzor sem képes a művészet fejlődését alapvetően meghatározni, legfeljebb a némaság állapotát tudja időlegesen előidézni. (Paszternák regénye is megszületett.) Itt azonban még csak nem is elnémításról van szó, hiszen mint láttuk, magán a neorealizmuson belül mentek végbe mélyreható változások és éppen legjobbjai fordítottak hátat egy idő óta eredeti formájának. Emellett egy másik fontos tényezőről sem szabad megfeledkezni: a neorealizmusnak hosszú ideje (lényegében 1952/53 óta) nincs közönsége, nincs tömegbázisa Olaszországban. Márpedig a közönség érdektelensége nem kedvez egy drámai, vagy filmművészeti irányzat fejlődésének és míg a nagyfokú érdeklődés erősen korlátozhatja a cenzúra tevékenységét, ennek hiánya a cenzúra hivatalos (államiegyházi) formája mellett kifejleszti a gyártók meg a művészek öncenzúráját is.

A neorealizmus a háború utáni korszak életérzését fejezte ki megfelelően és átmeneti jellege ellenére, sőt éppen ezáltal, a maga közvetlenségével. Egy *reményteli várakozás* idejének művészi megszólaltatójaként jelentkezett és legnagyobb népszerűségre 1948 körül emelkedett (,,Biciklitolvajok'', ,,Reszket a föld'', ,,Keserű rizs'' stb.), utolsó nagy termését 1951—52-ben érve el. (,,Nagyon szép'', ,,Örök és tolvajok'', ,,Csoda Milánóban'', ,,Jónapot elefánt'', ,,A köpeny'', ,,Két krajcár reménység'', ,,Hűtlen asszonyok'', ,,A Spagna téri lányok'', ,,Róma 11 órakor'', ,,A fehér sejk'', ,,Umberto D.'') Problémafelvetésében, a társadalmi igazságtalanságok meggyőző erejű ábrázolásában abból a reménykedésből indult ki, hogy az adott problémák ebben a helyzetben megoldhatóak és ezért az ember szellemi és erkölcsi kiteljesedését az akut szociális problémákkal való szembenézésben jelölte meg. Ez az elképzelés természetesen nemcsak Olaszországban uralkodott, hanem szerte Európában. (Nálunk is természetesen: gondoljunk csak irodalmunk, művészetünk jelentős részének kérdésfeltevésére 48—49-ig.) Ezért válthatott ki oly nagy visszhangot a háború utáni általános életérzés neorealista kifejezése az európai országokban.

A megoldás reményét a neorealizmus képviselői a háborús élményekre alapították: az adott társadalmi rend alapjainak megingására, valamint a fasizmus elleni — többé-kevésbé aktív — nemzeti összefogás tényére. Ez utóbbi adott Rossellini első alkotásainak nagy lírai pátoszt; néhány éven belül bekövetkező nagy művészi válságát pedig éppen az határozta meg, hogy a politikai harcok fokozatos kiéleződésével nemsokára nyoma sem maradt annak az általánosabb emberi, széles nemzeti összefogásnak, amelynek ő poétája volt. Megpróbált művészileg appellálni valamiféle absztrakt általános emberi összefogásra (,,Szeretet'', ,,Németország anno zero'', ,,Gép, amely elpusztítja a rosszakat'', ,,Európa 51.''), de az eredmény csak vértelen és dagályos szubjektivista patetizmus lehetett: elképzelései nem hangzottak többé egybe a mindinkább kiéleződő ellentmondások formáiban fejlődő általánosabb életérzésekkel.

És éppen itt vesztette el kapcsolatát ez a művészi irányzat közönségének életérzéseivel: a ,,krónikus konfliktus'' idején is próbálta egy ideig még variálni közvetlen jelentésű szociális témáit, amelyek ugyanakkor megválaszolatlanul hagyták a nagyobb és mindenkit érintő súlyos sorsproblémákat. Thomas Mann így írta le 1950-ben ezt a krónikus konfliktust: ,,....nyomasztja a népeket, gyűlölködésbe, félelembe taszítja és arra kényszeríti őket, hogy legjobb energiáikat a gyűlölet és félelem szolgálatában fecséreljék el; késleltet mindent, visszatartja a fejlődést, akadályoz minden programot, leszállítja az emberek intellektuális színvonalát, megbénítja a nagyobb nemzetekben a jog érzékét, megfosztja őket az értelemtől és kölcsönösen nevetségessé teszi őket ama örültségek által, amelyeket az üldöztetési és üldözési mániától indíttatva elkövetnek.'' A krónikus konfliktus eme légkörében magától értetődően egészen másodlagossá válik egyik vagy másik szociális probléma ilyen, vagy olyan megoldása, hiszen az emberi lét alapjai vannak veszélyben és az emberek legközpontibb életérzéseit éppen az a vívódás jellemzi, hogyan lehetne áttörni az egyén kényszerű elszigeteltségének börtönkapuját, hogyan gyakorolhatna az egyéni cselekvés, vagy állásfoglalás pozitív hatást a hatalmán fölülinek tűnő eseményekre.

Az utóbbi évek eseményei, s köztük legnagyobb mértékben éppen a magyar forradalom, ha lehet, még távolabb vittek a neorealizmus elképzeléseitől, amelyek hátterében valamiféle homályos körvonalú népi demokratizmus eszménye rejlett. Még világosabbá vált, hogy a rendkívül összekuszálódott helyzetben a szociális problémáknak nincsen meg az a közvetlen jelentőségük, amelyet a neorealizmus igyekezett (a maga idején nem személyi, hanem történelmi illúziót kifejezve) adni nekik, mert csupán alárendelt részei a ,,krónikus konfliktusnak'': bármiféle megoldáshoz ugyanis kizárólag ez utóbbinak megoldása következtében lehet eljutni.

Az egyén helyzetét ábrázolni ilyen körülmények között a neorealizmus módszereivel teljességgel lehetetlen, hiszen mindennek *közvetett* (a krónikus konfliktusra vonatkoztatott) az értelme és a valóság eseményei, a hétköznap tényei a maguk dokumentarisztikus-krónikai jelentésükben semmitmondóak. Ugyan mit mondhat ,,A reménység útja'' néhány illegálisan kivándorló családjának a kapitalizmus ellentmondásosságát joggal ábrázolni hivatott története a forradalom után a kétségbeesés útjára lépett 200.000 magyar menekült súlyos emberi problémái mellett? És általában: az egyik oldal példáihoz mindig meg lehet találni a megfelelő ellenpéldákat a másik oldalon, a közvetlen tényszerűség fokán, miközben a krónikus konfliktus megakadályozza a reális, objektív összemérést. Ilyen körülmények között az egyén hivatásának, az élet értelmének, a társadalmi állásfoglalásnak és cselekvésnek nagy problémái csakis a legnagyobb fokú művészi *közvetettség* formájában jelenhetnek meg igazi evokatív és meggyőző erővel. És ugyanígy: a valóság szélessége és teljessége is csak az intenzív közvetettségben ölthet megfelelő művészi formát, mert a neorealizmus közvetlen *epizodikus extenzitása*, éppen anakronisztikus közvetlensége miatt, csakis a naturalizmus egyediségét, az egésztől való elszigetelődést és a korlátolt jelentőségű résznek az egész helyébe való allegorizáló behelyettesítését eredményezheti.

Mészáros István

A kor, amelyben műholdak keringenek az égen, államfők levéleznek a status quo s a béke kérdéseiről, számukra, a száznyolcvanezer számára nemcsak a menekülés, a lágerélet, a beilleszkedés, a csalódás, de az *új kalandozások kora is*. Sankt Gallen óta talán másodszor történik, hogy magyarok csapatostul lepik el az európai országutakat. Szinte mindenütt találkozhatni velük. Váratlanul bukkannak fel svájci falukban és tengeri kikötőkben, évszázados kultúrkincseket őrző múzeumok árkádjai alatt s olcsó német szállodákban. Nyelvük, ez a kevesek által érthető, furcsa nyelv itt is, ott is megüti az ember fülét. Mohón kóborolnak a drót mögött megálmodott s azóta valósággá lett Nyugat földjén. Róluk szól az alábbi jelentés:

Nyújtjuk az á-t

Kattog a vonat a genfi tó partján. Svájci vonat: csendesen és udvariasan kattog. Jólét-nyugalom, jólét-nyugalom, zümmögik az ütközők. Késés nincs. Tömeg sincs. Mindenki szépen ül a helyén. A koratavaszi fényben mosolyognak a montreaux-i szőlőhegyek.

A hátam mögött öregasszony utazik. Illetve nem is öregasszony; idős hölgy, ezüstfogantyús, fekete bottal, perzsabundában. Szemben vele fiatal leány. Szőkésbarna, kékszemű, húsz éves. Halkan beszélgetnek. Az idős hölgy kissé franciás hangsúllyal. A fiatal leány széles e-betűkkel, kemény r-rekkel. Így csak magyarok beszélnek németül, akik, mint köztudomású, feltalálták a paprikát és a cigányzenét.

— Tehát soha nem bántották? — kérdi az idős hölgy.

— Nem. Soha.

— És engedték tanulni?

— Igen. Engedtek.

— És nem volt mindig szomorú?

— Nem. Nagyon sokat nevettünk.

— De hát akkor miért jött el?

A leány mosolyog. Fölényesen, mint aki tudja, hogy reménytelen feladatra vállalkozik.

— Nálunk minden május elsején felvonulást rendeznek. A felvonulás előtt, három héten át, menetgyakorlatokat tartunk. A főiskolai hallgatók a Műegyetem előtt gyülekeznek. Délután háromkor. Ötig menetelünk. Nyolcszor, tízszer megkerüljük az épületet és közben azt kiabáljuk: hurrá!

Az új kalandozások kora

— Miért? — kérdi az idős hölgy.

— Mert május elsején a tribün előtt azt kell kiabálni, hogy hurrá. És szépen kell kiabálni. Nyújtani kell az á-t.

— Miért?

— Ez a szabály. Az oktató, aki a menetgyakorlatot vezeti, mindig figyelmeztet: ,,Egy-kettő, egy-kettő, bal, jobb, elvtársak, nyújtjuk az á-t!'' Hurrááá... Így.

— Igen — mondja az idős hölgy.

— S egy nap — folytatja a leány —, amikor a forradalmat leverték, elhatároztam, hogy én többet nem nyújtom az á-t. Én orvostanhallgató vagyok, bakteriológusnak készülök. Nem nyújtom az á-t. Elég volt. Ezért jöttem el.

— Igen — bólint az idős hölgy.

Nem érti. Hallom és érzem, hogy reménytelenül nem érti. Svájcban született, Svájcban él, ahol a vonatok csendesen, pontosan járnak, senkinek sem kell kiabálni és nem nyújtják az á-t.

Búcsú

Oberpullendorf, kocsma. Kőhajítás ide a magyar határ. Esik az eső. Két szál cigány húzza, hogy ,,én vagyok, az én vagyok a kunsági fi...'' A kocsmáros, öreg burgenlandi magyar, kendővel járkál az asztalok között, törölgeti a bortócsákat. A legszélső asztalnál, egészen a muzsika mellett egy férfi ül. Amolyan negyven esztendős. Az arca széles, lapos, sötétbarna. Nagyon jólöltözött, szürke zakót, fekete csokornyakkendőt visel, a felső zsebébe összehajtogatott zsebkendőt illesztett. Az asztal mellett szép, disznóbőr utazótáska, középméret.

Most feláll, pénzt tesz az asztalra s a kabátja után nyúl.

— Hát akkor megy? — kérdi a kocsmáros és segít a kabátba bújni.

— Igen.

— Isten áldja.

— Magukat is.

Gyors mozdulattal felemeli az utazótáskát s kilép az esőbe. A kocsmáros izgatottan törölgeti az asztalt.

— Tetszik tudni, ez egy agronómus. Németországban volt mostanáig. Kapott egy nagyon jó ajánlatot Rhodéziába. Az kérem Afrika, a legsötétebb Afrika. Háromezer hold gazdaságot fog vezetni. S most lejött ide, hogy mégegyszer megnézze Magyarországot. Innen lehet látni, a dróttól, elég messzire. Holnap este már hajóra ül, Genovában.

Sietve kimegyek a kocsmából, keresem az embert. Már jön visszafelé. Nyugodt, kényelmes léptekkel jön, cigarettázik. Háta mögött látszik a drót egy sarka, aztán erdők s a nyomsáv. A sárga osztrák postaautó dallamos trombitaszóval, sarat fröccsentve gördül elénk. A férfi felszáll, elhelyezi a csomagját. Még van két perc. Mozdulatlanul ül, nem néz hátra. Aztán, amikor a kocsi újra kürtöl s lassan, imbolyogva megindul, mégegyszer, oldalról az esőben úszó tájra pillant. A drótra, amely mögött némán hallgat Magyarország. Elbúcsúzott.

Tényleg ferde!

Pisa, délelőtt, tavaszias, könnyű napsütésben. A zöld pázsiton a dóm, a baptisterium s a campanile meghökkentően szép, fehér márványhármasa. Csend van. Egy német rendszámú kocsi fordul a térre s néhány lépésnyire a campanilétől megáll. Ballonkabátos férfi és szürke bársonynadrágot viselő nő száll ki, térképpel, fényképezőgéppel, pontosan úgy, mint a német turisták. De nem németek. Mert amikor odaérnek a torony elé, a nő csípőre teszi a kezét s magyarul mondja:

— *Hát ez tényleg ferde.*

Sokáig nem szólnak semmit, kíváncsian, szinte hitetlenül vizsgálják a tornyot, amely világcsoda és fogalom, Budapesten is tudnak róla, benne van a magyar középiskolai tankönyvekben. De ők most eljöttek és megnézték. Nem tudom, mennyit áldoztak érte, hogy saját szemükkel meggyőződjenek: tényleg ferde. Nem tudom, mit hagytak otthon, lakást, szülőt, barátokat, hivatást, emlékeket. Nem tudom, mennyit gyalogoltak világító rakéták fényében, mennyit kúsztak sárban és hóban, mennyit álltak sorba lágerekben iratokért, levesért, sapkáért. A fő, hogy itt vannak, hogy látják: ez a híres pisai torony. Mert talán minden merészségnek, szenvedésnek és hányattatásnak mégis csak volt és van értelme: az új kalandozás, a találkozás az igazsággal. A többi között azzal az egyszerű ténynyel is, hogy a pisai torony ferde.

Örvényes András

Szigethy Attila tragédiája

Szigethy Attila tragédiája nem csupán egy, a népies baloldalhoz tartozó politikus személyes sorsa és nem csupán a népies baloldal politikai drámájának egyik alternatívája, hanem zsákutcája egy különleges ember különleges életformájának, amely a személyes szabadság legutolsó menedékét jelenthette Magyarországon. Szigethy Attila kétségkívül nem XX. századi jelenség, talán ő volt az utolsó magyar földesúr, aki megpróbált úgy élni, mint boldogtalan ősei a török világban, feladva a nemzeti közösségi lét illúzióját, de átmentve maradványait egy magateremtette kis világba.

Kapuváron, elszegényedett kisnemesi családban született. Professzor apját korán elvesztette, egyetlen atyai öröksége egy gazdag könyvtár volt. Kevés iskolát járt, de magába szívta az egész magyar kultúrkincset. Páratlan veleszületett intelligenciája áttörte az autodidakták szokásos korlátait. Bírósági jegyzőként tanulta meg a jogot, s bár valószínűleg nem felelt volna meg az első jogi alapvizsgán, a környék nem egy ügyvédje az ő tanácsaiból élt. Később így volt a marxizmussal is. A ,,szocialista'' politika és jog kiskapuit úgy ismerte, mint a tenyerét, de bajosan akadt olyan felnőtt állampolgár Magyarországon, aki ily kevés brosúraismerettel akár kistisztviselőként is megállta volna a helyét.

A harmincas évek derekán fiatalon csatlakozott a népies mozgalomhoz. Talán ő volt a mozgalom egyetlen jelentős nem író reprezentánsa, s ez biztosít különleges helyet számára. Illegális kommunistákkal közösen kifejtett antifasiszta tevékenységéért 1944-ben bebörtönözték és halálra ítélték. Baráti segítség és furfang mentette meg életét. 1945-ben beválasztják a nemzetgyűlésbe, mint a Nemzeti Parasztpárt Győr megyei jelöltjét. Tagja volt a Parasztpárt tíztagú elnökségének, de szerepe a neves írók mellett csupán másodrangú lehetett. Világnézetét nem foglalta tételekbe, ösztönös paraszt-demokrata volt. Dózsa György és Ady unokája, kisúr, aki népével összeforrt, de azért tartásban nemes maradt.

Ha valaki, hát ő vállalta az 1945-ös változás társadalmi tartalmát. S bár demokrata hazafisága elválasztotta a kommunistáktól, sohasem mondott le önként képviselői jogairól, mert megértette, hogy a formálisan biztosított jogok sokszor csak azért maradnak papíron, mert nem akad ember, aki merne hivatkozni rájuk. Szigethy mert. Saját mentelmi jogát annyira valóságosnak tekintette, hogy senki se próbálta kétségbe vonni. Panasznapjaira százak jártak, s a választók formálisan védhető, de gyakran sárba tiport jogait egy anyaoroszlán buzgalmával harcolta ki. A helyi kiskirályok rettegték és gyűlölték.

Szigethy gesztusokban élt. Nem kerülhette el, hogy az országgyűlésben Rákosi mögé ültessék, de azt megtehette, hogy sohasem hagyta magát Rákosival együtt lefényképezni. Ha személyes disputákra kényszerült, mosolyogva a bajusza alatt csak csípett egyet hatalmas ellenfelein. Ezek a kis gesztusok megőrizték személyes integritását. Olyan ,,útitárs'' volt, aki a kommunistákat tekintette saját útitársainak és volt hozzá elég erős belső tartása, hogy a személyes függetlenség illúzióját haláláig megőrizze.

Az óvatos Szigethy a legvakmerőbb hazárdjátékot űzte. Hogy átmenthesse ifjúkori paraszt-demokratizmusának illúzióját, az országos politikából kiszorulva, a maga vidéki kisvilágába kellett visszavonulnia, ha nem akart a gyakorlati politikai tevékenységről teljesen lemondani. S közben tudnia kellett, hogy mentelmi joga csupán egy előre aláírt lemondólevelet ér, amelyet elég felmutatni és a képviselői jogok megsértése nélkül bármikor börtönbe vethetik.

Budapestről előbb csak Győrbe száműzték. Állami gazdasági igazgatói kinevezése Győrből is kiűzi. A forradalom előtti években a Kapuvár melletti Kistölgyfamajorban élt. A kistölgyfai nép Attila, vagy néha Atti bácsinak szólította a férfiereje teljében lévő alig 45 éves igazgatót. Kétlovas kiskocsin, vagy lóháton járta a vidéket, esténként pipaszó mellett borozgatott, s ha nem zavarták a panaszosok, ízesen mesélte különféle kalandjait.

Igazgatói tevékenysége szélmalomharc. Egy gazdaságban, ahol mindenki csáki szalmájának érzi az állami tulajdont, Szigethy politikai rendszereken felülemelkedő magasabbrendű hazafiságtól fűtve, naponta újra és újra nekikezd, hogy mintagazdaságot szervezzen az elhanyagolt Eszterházy-birtokon.

A besúgók csak úgy rajzottak körülötte, de néha megtörtek és bevallották, amit ellene vétettek. Az ilyen csalódások nagyon megviselték, mert ő bízott az emberekben és szerette őket. Talán ez a szenvedélyes emberszeretete és vágya arra, hogy őt is viszontszeressék, magyarázza meg, hogy miért nem tudott sohasem felhagyni a halálos játszmával, amelyről mindig sejtette, hogy végül is vesztét hozza. Az országban mindenütt akadt jóbarátja. Szigethy egyedüli hatalma a barátok százainak szeretetéből fakadt. A személyes gesztus nála politikai álláspontta, világnézetté nőtt, megértette, hogy egy elembertelenedett világban más mérce nem lehetséges. Barátai politikai véleményeinek részleteit nem kutatta, elismerte a rendszerrel való kollaboráció jogát és kényszerét, ameddig ez önkéntes felismerés és elhatározás dolga maradhatott. De az elkötelezetteket megvetette és sajnálta.

A forradalom első napján Szigethy kilép a kistölgyfai kisvilágból. Szigethy nélkül Győr sohasem lett volna a forradalom progresszív centruma, de Szigethy sem lett volna világhírű, ha nem Győrt képviseli. Nagy Imre közeli barátjaként eleinte osztozik Nagy Imre tragédiájában, mert teljes mellel kiállt érte. De Nagy Imre minden lépése késett egy-két napot. Bármikor konszolidálhatta volna a helyzetet, ha nem kényszerítik rá, hogy pár napig Gerővel együttműködjék. Október 23-án még elég lett volna, ha Nagy Imre szabadkezet kap, mert a közvélemény egyértelműen mögötte állott. Mire Nagy Imre a hatalmat valóban megszerezte, csak a teljes politikai demokrácia bevezetése és a szovjet tömb elhagyása állíthatta vissza politikai hitelét.

Az első forradalmi hét Szigethy Attila politikai ügyességét keményen próbára tette. Ő is osztozott a forradalom végzetes taktikai hibájában: a győzelmi mámorban nem gondolt a fegyveres erők demokratikus átszervezésére, ő is túlzott nagylelkűséggel fogadott minden átállót és nem gondolt arra, hogy a könnyen átállt győri rendőrparancsnok még visszaállhat orosz szolgálatba. De ez a nemzeti naivitás valószínűleg elkerülhetetlen volt.

A győriek és nem utolsósorban Szigethy ügyessége abban állt, hogy a Győrben állomásozó orosz csapatokat semlegesítve, a helyi ávót villámgyorsan leszerelték. A győriek érdeklődése ekkor az országos ügyek felé fordult. A pár napos bizalmatlanság Nagy Imrével szemben a győriekben ellenkormány alakításának gondolatát érlelgette. Szigethy a Győri Vagongyár munkásainak támogatásával hajthatatlanul ellenállt ennek a követelésnek és éppúgy leszerelte Somogyvári puccskísérletét, mint a többi ártalmatlanabb zavarkeltőt. Megértette ugyanis, hogy ha van esély arra, hogy a magyar forradalom valóban győzzön, akkor ez csakis Nagy Imrével, de semmiesetre sem Nagy Imre ellenére lehetséges.

Győrben október 29-e a kritikus nap. Az ösztönös türelmetlenséget egy veszedelmes demagóg, Somogyvári és néhány társa megpróbálta kihasználni különkormány alakítására. Végül is Szigethy és a győriek bölcsessége győzött. A dunántúli forradalmi tanácsok közgyülése úgy határozott, hogy ha Nagy Imre deklarálja Magyarország függetlenségét, akkor támogatják a kormányt, ha nem, akkor október 31-én újra összeülnek és határoznak a különkormány kérdésében.

Október 30-án Szigethy Budapestre utazott, mint Dunántúl öttagú küldöttségének vezetője és átadta Győr ultimátumát. Másnap a dunántúli forradalmi tanács második közgyülése rádión értesült a függetlenségi nyilatkozatról. Szigethy újra a helyzet ura. A hátralévő három nap a termelőmunka újrakezdésének készületeivel telik Győrben. Ha november negyedikén a szovjet csapatok nem támadnak, november ötödikén a dunántúli üzemekben újra megindult volna a termelés.

A november negyediki szovjet intervenció után Szigethy hazamegy Kistölgyfamajorba. Pár napig pihen, de a hét vége már újra Győrben éri. ,,Hazánk'' címen lapot ad ki, védi, ami még védhető. Kistölgyfáról hét kilométerre van az osztrák határ, ha valaki, hát Szigethy Attila bármikor átléphette volna. Kádárékat és a szovjet parancsnokokat meglepte, hogy Szigethy otthon maradt. Először felajánlották neki a földmüvelésügyi tárcát a Kádár-kormányban. Szigethy nem mondott kategorikus nemet, bölcsen mosolygott és megkérdezte, hogy Nagy Imre lesz-e a kormány élnöke? Megfenyegették, — de ellenállt. Betiltották a lapját. Hazament a majorba. Felajánlották, hogy alakítsa újjá a dunántúli forradalmi tanácsot és Kádár megbízásából kormányozzon ott. Újra visszautasította a maga diplomatikus módján, de azt már nem tagadhatta meg, hogy részt ne vegyen egy Bulgáriába utazó parlamenti küldöttségben. Kádár 1957 tavaszán különféle komolytalan kísérleteket tett, hogy koalíciós kormányt alakítson. Szigethy neve újra és újra szóbakerült s bár nem ismerjük a vele folytatott tárgyalások összes részleteit, tudjuk, hogy lényegében Bibó plattformja mérsékeltebb változatát képviselte. Szigethy bármikor résztvett volna egy igazi népfrontban, ha egyetlen mércéjét, személye és barátai integritását és bizonyos, akár korlátozott cselekvési szabadságát, alapjaiban meg nem sértik. Szigethy sorsának éppen az a tragikuma, hogy bár a kommunisták sohasem őszintén kívánták a népfrontot, Szigethy komolyan vette, s nem tudta feladni eredeti illúzióját; bár nem hódolt be, de a teljes szakítást se választotta.

A forradalom után azonban nem térhetett vissza régi életéhez. Aki egyszer kilépett a kis világból, többé nem szabadulhat az országos politika színpadáról. Kádárékkal folytatott tárgyalásai közben érezte, hogy ez lesz életének utolsó játszmája, de mégse tudta elképzelni, hogy börtönbe merjék vetni. S valóban, bátorsága annyira meglepte Kádárt és a hozzá hasonló mai törpéket, hogy mintegy félévig nem tartóztatták le Szigethyt.

Belső tartása különleges életformájához kapcsolódott s minden kis engedményért gesztusokkal kárpótolta magát. Az elébe hajított kesztyűt mindig felvette. Amikor a kommunisták formálisan is felmondták azt a politikai szövetséget, amelyet az antifasiszta ellenállásban kötött velük és Kádár a teljes restaurációra készülődő sztalinistáktól való félelmében tavaly áprilisban börtönbe vetette, Szigethy Attila utolsó méltóságos gesztusa csak az öngyilkosság lehetett.

— i —

Tisztázandó fogalmak

Az Irodalmi Ujság utolsó előtti számában Bezerédj Zoltántól ,,Osztálymítosz és ipari forradalom'' címen megjelent cikk csak még jobban megerősített ama félelmemben, hogy az a szociológiai műveltség, mellyel az 56-os emigráció többsége rendelkezik, nem elegendő a kérdések tisztázásához.

Megkísérlek néhány — úgy gondolom alapvető — fogalmat meghatározni.

1. Proletárdiktatúra és proletárforradalom soha sehol nem volt.

Oroszországban 1917 februárjában lezajlott egy polgári demokratikus forradalom, mely hatalomra juttatta a Kerenszkij-kormányt, az orosz történelem egyetlen demokratikus kormányát.

Ez ellen a kormány ellen hajtott végre fegyveres puccsot a bolsevik párt, — koalícióban a mensevikekkel, esszerekkel és narodnyikokkal.

A bolsevik vezetésnek soha proletár osztályjellege nem volt (arisztokratáktól cári őrmesterekig minden rétegből rekrutálódott ,,rablólovagok'') — mint ahogy a bolsevista rendszernek soha munkásfelszabadító jellege nem volt.

Sőt — a náci fasizmustól eltekintve —, minden előzőnél sötétebb elnyomást hozott és hoz a munkásságra. Mert az új ,,hivatásos forradalmár'' osztály nemcsak a termelőeszközök, hanem minden tulajdon birtokosa lett és minden jogforrás birtokosa is, ami magyarul annyit jelent: *pallosjogú munkaadó*.

2. Ami Oroszországban ,,rablólovag'' szinten folyt le, az a népi demokráciákban ,,zsoldoslovag'' szinten folytatódott. De a lényeg változatlan, unum et idem.

3. Amikor Marx Károly élete főművét, a Tőkét, az első ipari forradalom napjaiban faggyugyertya fényénél — mert úgy tudom, akkor még a sztearint nem találták fel — írni kezdte, reálisnak volt mondható jóslata, hogy az ipari proletariátus leendő számarányával és a modern termelésben elfoglalandó pozíciójával a jövő társadalmának sorsdöntő tényezője lesz.

A napjainkban folyó második ipari forradalom — és ezen belül elsősorban az atomipar és az elektronikus automatizáció — arra mutat, hogy a proletariátus a marxi koncepcióban elveszti sorsdöntő súlyát és jelentőségét.

Ez persze nem jelenti a műszaki értelmiség paradicsomi állapotokat teremtő technokráciáját (ahogy Bezerédj ,,látomásában'' lefesti), de nem jelenti a proletariátus problémájának automatikus megoldását sem.

4. A szociológia nem egzakt tudomány. Annak csak a kommunista mítikában nevezik, hogy a tudomány talárjával álcázzák a párttitkári despotizmust.

Tehát a szociológia nem képes — és nem is hivatott — a jövendölésre, csak bizonyos empiriára és hipotézisekre támaszkodva tendenciákat állapíthat meg. Ne várjunk tőle megváltást.

5. Az, ami a mai analitikus szemében kardinális, az Kelet és Nyugat fejlődési tendenciája. És ez a tendencia azt mutatja, hogy míg Keleten a cári autokráciát megszégyenítő kizsákmányolást és terrort gyakorolnak a ,,népbirtokos hivatásos forradalmárok'', addig általában Nyugaton a parlamentáris többpárt rendszer, a szakszervezetek autonóm szabadsága, a sztrájkjog, a sajtó-, vélemény- és gyülekezési szabadság, a közvélemény tekintélye és hatalma képes a nemzeti és nemzetközi trösztökkel és kartellekkel szemben — többé-kevésbé — biztosítani a többség politikai és gazdasági követeléseit, jogait.

Szász János

Mítosszal a mítosz ellen

Bezerédj Zoltán az osztálymítoszról cikket írt az Irodalmi Ujságban. ,,...le kell számolnunk végre nemcsak a proletárforradalom mítoszával, hanem a proletáruralom, a proletárdiktatúra mítoszával és egyáltalán mindenfajta osztálymítosszal.'' Ha e sorokban vitába szállunk Bezerédj cikkével, ez nem jelenti, hogy szándékát alapjában helytelennek tartjuk. Éppen ellenkezőleg. Azért vitázunk, mert úgy találjuk, hogy B. Z. nem viszi közelebb olvasóit a kitűzött célhoz.

A cikkből nem tűnik ki világosan, mit ért tulajdonképpen ,,minden osztálymítosz''-on. Nyilvánvaló, hogy nemcsak az osztályharc marxista elméletét s Leninnek a proletárdiktatúrával kapcsolatos doktrináját. Az osztályok fogalmának marxista meghatározására gondol talán, vagy éppenséggel minden szociológiai és politikai osztályfogalomra? Ez utóbbi valószínűtlen. B. Z. úgy látszik nem tagadja az osztályok létét általában, hiszen proletárosztályról s az osztályok feletti értelmiségről beszél.

Ha mítoszok ellen hadakozunk, ez azt is jelenti, hogy összehasonlítást teszünk a mítoszt hordozó embercsoport meggyökeresedett elképzelései — a mítosz — és a valóság között. Ezt azonban csak akkor tehetjük meg, ha mi magunk nem keverjük össze a mítoszt a valósággal. Bezerédj épp ezt mulasztja el következetesen.

A legkirívóbb példája ennek az, hogy B. Z. tulajdonképpen egyetért Kádárral és Hruscsovval abban, hogy a pártdespotizmus országaiban valóban proletárdiktatúra van. Azt ugyan megemlíti, hogy a proletárdiktatúra a proletariátust magát is elnyomja, azonban nem hagyja magát zavartatni e ténytől és írásában, mint proletárrendszert, proletárhatalmat emlegeti az úgynevezett szocialista tábor országainak államrendszerét. Így B. Z. inkább — bár ellenkező előjellel, mint Hruscsov és Kádár — maga is elfogadja a proletárdiktatúra mítoszát, azt a mítoszt, amellyel a pártoligarchia épp a munkások kizsákmányolását leplezte többek közt, amelynek a nevében szétzúzta a munkáshatalom szerveit, a munkástanácsokat, amelynek a nevében a kelet-berlini, a poznani és a pesti munkások közé lövetett. De B. Z.-nek más oka is van arra, hogy a pártdespotizmust valóban proletárdiktatúrának állítsa be. Ő tudniillik az élő, létező proletárdiktatúrák embertelenségéből és értelmetlenségéből vonja le azt a következtetést, hogy a proletárdiktatúra általában embertelen és ésszerűtlen. B. Z. itt az érvelésnek pontosan azt a módját választja, amely nem bizonyít semmit, egyszerűen azért nem, mert a premisszái nyilvánvalóan hamisak. Hiszen proletárdiktatúra — talán a párizsi kommün rövid időszakától eltekintve — egyáltalán nem volt a világtörténelemben.

Legalábbis pontatlan B. Z.-nek az a meggondolása is, hogy a ,,technika fejlődése nem emeli, hanem csökkenti az ipari munkás társadalmi jelentőségét és szerepét. Hiszen a kétkezi munkát mindinkább a gép, a fizikai munkát a szellemi tudás ereje váltja fel''. Kétségkívül igaz, hogy a modern technika fejlődése növeli az értelmiségi munka fontosságát s emeli az értelmiségi, a szervező, az adminisztratív munkakörökben dolgozó alkalmazottak számarányát. Ugyanakkor a második ipari forradalom egyre magasabb szakképzettséget — egyre ,,értelmiségibb'' beállítottságot — követel a munkásoktól is. Ha ennek a folyamatnak nem szab gátat egy katasztrófa vagy a társadalom gazdasági-politikai szervezetének elégtelensége, akkor idővel valóban el fognak mosódni a határok a munkásság és az értelmiség között. Ez a folyamat azonban sehol sem járt együtt az ipari munkásság társadalmi jelentőségének és szervezetének csökkenésével, — legfeljebb a pártdespotizmus országaiban. A nyugati országokban sohasem volt olyan erős a szakszervezetek és munkáspártok politikai befolyása, mint éppen napjainkban.

Bezerédj szerint a modern technikai fejlődésből s az értelmiség szerepének megnövekedéséből az következik, hogy a jövőben ennek a rétegnek kell átvennie a társadalom vezetését. Az értelmiség növekvő jelentősége, szerinte, megnyilvánul a politikai életben is s erre a lengyel és a magyar írók, művészek és tudósok szabadságmozgalmát hozza fel példának. Úgy véli, hogy ha ugyan egyáltalán lehetséges osztálynélküli társadalom, ezt a társadalmat az értelmiség fogja megteremteni, mert neki áll ez a leginkább érdekében, mert maga sem osztály, sőt az osztályok felett áll, mert nem híve semmiféle előjognak.

Eszerint értelmiségi az, aki nem híve semmi előjognak, vagy épp az, aki az osztálynélküli társadalomért harcol? Ha ezt alkalmaznánk mércének, ugyancsak csökkenne azoknak a száma, akiket méltóknak találnánk az értelmiségi nevezetre. Az osztályfelettiség fogalmát is ki kellene fejezni közelebbről. Hogy végletes példákat említsek: ,,osztályfeletti'' értelmiségi-e Révai József, vagy ,,osztályfeletti'' értelmiségi-e egy baloldali munkáspárti ,,osztálylap'' szerkesztője, egy nagyipari vállalat menedzsere, egy reklámszakember, von Braun, az amerikai, német és orosz mérnökök, akik Keleten és Nyugaton hidrogénbombákat és rakétafegyvereket terveznek? Ki vezesse a társadalmat, ők, J. B. Priestley, vagy egyik sem?

Idézzük-e fel B. Z. emlékezetében azt a tényt, hogy a nagy francia forradalom óta minden modern forradalom előkészítői értelmiségiek voltak, hogy *ebből a szempontból* a magyar és a lengyel események nem jelentettek lényeges változást. Hiszen a társadalom különböző osztályai és rétegei közül az értelmiségiek vannak leginkább abban a helyzetben, hogy kimondhatják és megfogalmazhatják a mások igényeit és panaszait is.

Nágay Gyula

MIKES GYÖRGY:

TÓNI NÉNI

Tóni néni minden idők legnagyobb emigránsa. Én 1952 nyarán találkoztam vele először, az Első Hideg Háború leghidegebb korszakában, amíg a nagy Sztalin még nagyon is életben volt. Íme, Tóni néni felemelő és példaadó története.

*

Minden vasárnap anyósoméknál ebédelünk.

Néhány hónappal Sztalin halála előtt megjelentünk anyósoméknál a szokásos időben, London egyik kissé távoleső negyedében. Mindhárman — feleségem, akkor három éves kisleányom, Judy és én magam — benyomultunk a konyhába, ahol anyósom éppen főzött. A konyhaasztal mellett, egy Magyarországon hokkedlinak nevezett ülőalkalmatosságon alacsony, kissé kövérkés és igen bájos mosolyú idősebb hölgy üldögélt, aki első pillantásra egy jóságos tündér és egy egér szerencsés keverékének látszott.

— Ez itt Tóni néni — mondotta anyósom. — Mindnyájan ismeritek Antóniát.

De egyikünk sem ismerte Antóniát. Az igazság az, hogy mit sem sejtettünk Antónia létezéséről.

— Tóni az Izé bácsi felesége, mint tudjátok... Már úgy értem, Izé bácsi özvegye... Mindnyájan tudjátok, ki volt Izé bácsi. Ő volt a Tóni néni férje... No, jobb, ha vigyázok erre a csirkére, mert odaég.

Egyszóval anyósomnak sem volt sejtelme, hogy kicsoda Tóni néni. Ebben azonban nem volt semmi meglepő. Anyósom a világ egyik legvendégszeretőbb teremtése és bárki felhívja telefonon, ő azonnal meghívja az illetőt ebédre. Külföldi vendégek rendszerint nála szoktak megszállni, egy-két napra, hétre, vagy hónapra és Tóni néniben nem az volt a meglepő, hogy ott volt ebéden, hanem az, hogy nem ott lakott.

— Honnan érkezett, Tóni néni? — kérdeztem új nagynénémet érdeklődő udvariassággal.

— Moszkvából, fiam — felelte oly könnyedén és egyszerűen, mint ahogy Budapesten mondhatta volna harminc évvel ezelőtt: „Rákoszentmihályról". Gyanakodó pillantást vetettem Antóniára, aki ekkorra már elmerült a tolófánk készítési módjainak megvitatásába. Tóni néninek nyilvánvalóan egy pillanatra sem jutott eszébe, hogy bármi különöset mondott.

Intettem nejemnek, hogy jöjjön ki velem a konyhából.

— Azt mondta, hogy Moszkvából jön, vagy álmodom? — kérdeztem a feleségemtől.

— Azt mondta, Moszkvából jön.

Visszaballagtunk a konyhába, ahol a beszélgetés mostanra a tolófánkról áttért a pozsonyi kiflire. Nemsokára asztalhoz ültünk. Tóni néni közölte velünk, hogy nagyon dühös és szomorú. Mégpedig azért dühös és szomorú — mondotta —, mert nem tudott magyar vizumot kapni.

— Mindenképpen el akartam látogatni Pestre — magyarázta. — Ott a fiam. Fiam fogorvos, de azért nagyon szeretem. És szeretném valahogy kijuttatni külföldre. De azonkívül is rengeteg embert szeretnék látni Pesten. Emlékeztek, szőnyegüzletünk volt a Lipót körúton. Most valami másnak hívják, de azért az Lipót körút. Ott laktunk a Pannónia utcában. Háromszobás lakásunk volt. És még ma is mindenkit — de igazán mindenkit — ismerek Budapesten.

— De engedelmet kérek, hogyan lehetséges ez? — kérdeztem álmélkodva. — Nem azt mondotta az imént, hogy éppen Oroszországból tetszik jönni?

— De azt.

— Az oroszok beengedték?

— Hát hogyne.

— És a magyarok nem engedik be?

— Nem. Éppen emiatt panaszkodom.

Előbb kicsit úgy nézett rám, mint aki marhaságokat kérdez, de aztán hozzátette kissé magyarázkodó hangon:

— Oroszországba könnyű bejutni.

— Gyerekjáték — bólintottam, de nem hiszem, hogy Tóni néni megérezte a finom iróniát hangomban.

— A helyzet az — közölte Tóni néni —, hogy én diplomáciai útlevéllel utazom. Boriska — fordult most ismét anyósomhoz —, lehet Londonban paprikát kapni?

Természetesen ezt nem hagyhattam annyiban. Miféle út vezet a budapesti szőnyegüzletből a diplomáciai pályáig? Melyik ország diplomáciájában szolgált a Tóni néni? Magyar diplomata volt? Akkor miért nem tudott hazautazni? Miért kellett neki vizum? Sok kommunista diplomatáról hallottam már, akiket hazahívtak, de nem voltak hajlandók hazamenni; Tóni néni lett volna a legelső, aki haza szeretett volna menni, de nem tudott bejutni. Vagy talán angol diplomáciai szolgálatban állott? Elvégre semmi sem lehetetlen. Én azonban elég sok embert ismertem az angol Külügyminisztériumból és Tóni néni annyira elütött az átlag angol külügyi tisztviselőtől és diplomatától, hogy valahogy az volt az érzésem: a külügyminisztérium nem lett hirtelenében *ennyire* demokratikus.

Hát megkérdeztem magától Tóni nénitől. Éppen a szőnyegárak sajnálatos emelkedéséről tartott előadást. Amint egy pillanatra megállt lélegzetet venni, közbevágtam:

— Bocsásson meg, Tóni néni — mondottam —, de melyik ország küldte ki magát diplomáciai szolgálatra?

— India — felelte.

Tulajdonképpen csak a válasz hangja esett rosszul. Ugyanolyan kissé meglepett, mégis természetes és csodálkozó hangon mondotta ezt is, mint már több más válaszát. Valami ilyesmi volt a hangjában: — Hát melyik más ország diplomatája lehetnék, mint Indiáé?

Ott ült hát előttem Tóni néni, az indiai diplomata, aki éppen most érkezett Moszkvából és rajtam kívül senki sem talált semmi különöset e jelenségben.

Ebéd után azonban végre megtudtam az egész történetet. Alapjában véve egyszerű kis történet volt. A harmincas évek végefelé Tóni néni Angliába, Oxfordba, küldte a leányát az egyetemre. Tóni néni leányába beleszeretett itt egy fiatal indiai diák. A fiatalok elhatározták, hogy összeházasodnak. Az indiai diák Pandit Nehrunak az unokaöccse, vagy valamilyen más közeli rokona volt, de Tóni néni nem volt hajlandó beleegyezni a házasságba. Tóni néni mitsem tudott a Nehru-családról és ha tudott is volna, nem adta volna leányát egy olyan fiatalemberhez, akinek a nagybátyja már több ízben ült börtönben. A fiatalok azonban nem tágítottak és Tóni néni végül is beleegyezett abba, hogy elmegy Indiába és megnézi a saját szemével, milyen emberek is ezek a Nehruék. El is utazott és a Nehru-családot végül is egészen rendes családnak találta. A fiatal pár összeházasodott, de közben kitört a háború Európában és Tóni néni nem tudott visszautazni Budapestre. Időközben Tóni nénit nagyon meghódította India: az indiai kultúra, az indiai életmód. A hindu vallásra azonban nem tért át — közölte —, mert erről Gandhi lebeszélte. Kissé meglepődtem, amikor Gandhi nevét említette, de ezt is csak olyan könnyedén tette, mint minden egyebet. A feketekávé után fényképeket is mutatott nekünk: Nehru és Tóni néni; leánya három gyönyörű indiai fia és Tóni néni; Mahatma Gandhi és Tóni néni. Nem tudom, hogy Gandhi valaha is megmutatta-e ezt a fényképet bárkinek is, de biztos, hogy semmi oka sem volt szégyenkeznie Tóni néném miatt. Mindezek után pedig azt is megmagyarázta, hogy hogyan került indiai diplomáciai szolgálatba. Pandit Nehru húga, Mrs. Pandit lett India első moszkvai követe és Mrs. Pandit magával vitte Tóni nénit, mint társalkodónőjét.

— Jövő vasárnap újra látjuk — búcsúztam el Tóni nénitől.

De nem láttuk a következő vasárnap. Anyósom közölte velünk, hogy Tóni néni Marokkóban van. Odautazott meglátogatni az öccsét, aki Casablancában volt ékszerész. Tóni néni öccse nemcsak ékszerész volt, hanem george-ista is. A george-isták a megboldogult Henry George agronómiai elveinek követői. Amikor Tóni néni megérkezett Marokkóból, hozott nekünk egy libamájat, amelynek átnyújtásakor közölte, hogy az India Házba lett. De mind a libamáj, mind a george-izmus feledésbe merült a következő két hét alatt.

Egyik este még megjelent Tóni néni, de ekkor nagyon sietett. Szép, világoszöld szárit viselt és közölte, hogy az Indiai Házba megy, valami hindu népünnepélyre.

Néhány nappal ezután elutazott Indiába.

Vagy két évvel később levelezőlapot kaptunk tőle Tasmániából. Látogatóban volt ott élő nővérénél, aki hajdanában társa volt a Lipót körúti szőnyegüzletben. Más földi halandók Ausztráliába vándorolnak ki; Tóni néni nővére Ausztráliából vándorolt ki.

Vagy egy évvel ezelőtt Tóni néni ismét telefonált. Londonban járt újra és megkérdezte, meglátogathatna-e bennünket. Persze nagyon örültünk neki és mivel kivételesen melegen sütött a nap, feleségem azt javasolta, hogy találkozzunk a Regents Parkban és sétáljunk egy kicsit a tó körül. Félórával később Tóni néni megjelent a parkban két kis indiai gyermek kíséretében: egy öt éves kisfiú és egy négy éves kisleány volt vele. Tóni néni közölte velünk, hogy most egy indiai maharadzsa társalkodónője és az egész család éppen úton van Washingtonba. Sétálgattunk a tó körül, amikor egyszerre torkomon akadt a szó: észrevettem, hogy mind a két indiai gyerek mogyorónagyságú gyémánt fülbevalókat visel. Egy pillanatra sem engedtem el a gyerekeket a szemem elől, nehogy valami meggondolatlan járókelő elszaladhasson a gyémántokkal — esetleg egy-egy gyermekfüllel a gyémántokon. De Tóni nénit ez sem izgatta. Vidáman csevegett velünk és örömmel újságolta, hogy végül is sikerült a fiát kihozatnia Magyarországról. A fiatalembernek már virágzó fogorvosi gyakorlata van Ceylonban.

Hat héttel később Valparaisóból írt Tóni néni egy képeslapot. Chilei vizitjének körülményei mind a mai napig felderítetlenek maradtak. Azt azonban tudom, hogy Tóni néninek e pillanatban van egy kicsiny, de virágzó szőnyegüzlete Bostonban. Megunta a maharadzsákat és újra önálló akart lenni. Nem tudom, meddig akar önálló maradni, mert a napokban kaptam tőle egy levelezőlapot, amelyben az iránt érdeklődött, hogy ismerek-e valakit Uruguayban.

*

Hiába is tagadnám, hogy Tóni néni legendás alakká nőtt a szememben. Winston Churchill-en kívül egyetlen élőlényre sem nézek fel annyi elismeréssel, sőt csodálattal. Tóni néni nem igazi világjáró; nem is globális D. P. — Displaced Person; még csak nem is valami újfajta, élő Sputnyik, amely ellenállhatatlanul és elképesztő sebességgel vágtat a Föld körül. Tóni néni egyszerűen kicsiny és lakájos háromszobás lakásnak tekinti a nagyvilágot és olyan fejedelmi közönnyel halad át egyik világrészből a másikba, mint annak idején, a Pannónia utcában, sétált át a konyhából a fürdőszobába.

NAPONTA FRISS PÖRKÖLÉSŰ KÁVÉKEVERÉKEK
Márkus Coffee Company Limited
13, Connaught Street, Marble Arch, London, W. 2.
Telefon: PADington 4020.
Márkus György a budapesti Mokka kávé- és teaszaküzlet volt társtulajdonosának vezetésével
A legkisebb mennyiséget is készséggel postázzuk!

FALUDY GYÖRGY:

ÖNÉLETRAJZ, BEVEZETŐ

1.

Szoktál-e nagy vizekhez ülni
s babrálsz-e nedves kavicsot,
és keresed-e, mint a gyermek,
az áttetszőt, a rózsapettyest,
a seszínűt, a vérpirost?

2.

Felkelsz-e május éjszakákon,
s keressz-e nyíló almafát,
és fojt-e sírás, hogyha látod
milyen fehér ág mellett ág,
fehér, hogy olvadt, izzó fémek
s a gyermekkori első fények
fehérségénél is fehérebb,
fehér, hogy még a holdsugár
is szürke, mely mögötte jár?

3.

Szoktál-e bárányfelhőt lesni,
amint alakját ölti-veszti,
s megjegyzed-e, ha láttál, szépet,
várkastélyt, csipkét, emberképet,
szarvast profilból? Vagy talán
emlékszel még a nagy, csodásra,
mely, mint egy ősi hüllő váza
úgy jött az égre — pettyek száza —
s ejtett egy este béna lázba
931 nyarán?

4.

S át kávéházi ablakon,
vagy utcán, parkban, piacon,
szoktál-e nézni arcokat?
És vonz-e szó, hang, mozdulat,
tartás s minden, mi emberi,
hogy nagy titokban azt kívánd:
bár a halandók ezrei
jönnének — mindkét milliárd —
s te nagy titkon nézhesd, a port
nyelve, e roppant libasort?
S ha közelednék már a vég
fölhördülnél, hogy nem elég,
jöjjön öt újabb nemzedék,
s ott bámészkodnál egyre még,
ha nem tudnád, hogy ifjuságod
mint egynapos légy, száll tova,
és törzsvendéget még nem látott
a földi garniszálloda?

5.

Forgatsz-e otthon néha atlaszt
csak úgy kedvedre, hasztalan,
hogy megkeressed újra Madraszt,
s a partfokot, hol Ceuta van?
Örülsz-e, hogy a Himalája
alján buzognak bő vizek,
s az Arafura-tenger tája
oly kék és annyi szép sziget?
Vidulsz-e a zöld szín haragján
a New England-i partokon,
vidulsz-e rajta, mint smaragdján
s a Massive Central barna vázán
úgy, mint topázán Harpagon?
S míg járod mappád erre-arra,
feléled-e a rajz, a holt,
Kisázsia nyütt zsöllye-karfa,
kék vásznon Izland rozsdafolt,
merülő mérőón a Nílus,
súlygömbje kék: a Tana-tó,
a perzsa part csúcsíves stílus,
s disznósült csonttal Borneó?
És míg térképedet fogod,
nem érzesz-e szomoruságot,
hogy mindezt látni nem jogod,
hogy mindezt talán sose látod,
bár ősi jussod és jogod,
családi kincsed, egy világod,
házad, hazád és birtokod?

6.

S végül —: ha múzeumban jársz
alkonyatkor, záróratájt,
megállsz-e egy-egy kép alatt,
melynek modelljét szívesen
ösmerted volna még magad?

Megállsz, s lehántasz, — mert most mást
keresel, mint műalkotást —
stílust, egyéni jelleget,
pózt, pátoszt, színt, ezt s azt, amit
a festő kedve beletett
hízelkedéstől sellakig,
amíg az ember fellebeg
ki a festékben bennlakik?

7.

Örmény kalmárnak vélnéd ezt.
Bronzarcát kéjvágy marta ki.
Mint hosszú kígyók soklanak
kontúrja mellett karjai.
Mély szájszögében halk derű.
Füle elálló, kacs-szerű.
Lorenzo ez, a nagyszerű.

8.

Egy sápadt ügyvéd, Cicero,
Márványtorokkal így beszél:
— Köztünk marad, öcsém, a szó,
mindenki elszúllik, ki él.
Az ember előbb füllent, lódít,
aztán rágalmaz, mocskolódik,
beárul, sandán hízeleg,
aztán csal, lop, rabol, öl, bujt és
a tisztelet s a vagyon-gyűjtés
áldott öblére beevez.
Lám, én is valamire vittem,
— e szobrom is jó helyen áll —
az igazságról kérdesz itten?
Csalóka és ravaszdi fény.
Mikor az utcán, kamaszok,
vitáztunk (képzeld: havazott!)
utólszor akkor láttam én.

9.

A harmadik a Capitól
lovasa, aki sose szól.
Nem szól. Te szólítsd meg fius
hangon: — Marcus Aurelius,
bronzisten, kin a patina
nemesebb, mint a platina,
ki hódolatot nem kíván,
hallgasd meg hódoló imám.
Ki trónon, mázsás gond alatt
nem halványodtál, gondolat,
s maradtál epileptikus
népek-közt higgadt szkeptikus,
őrület, vakhit, babona
ellen bölcsész és katona,
ha majd a lángragyult agyak
és jégcsappá dermedt szivek
tüzvészhez kócot gyűjtenek
vagy ránkfrecskelnek lápvizet,
s létünk vad máglyán ég, avagy
a szolgaság jegébe fagy, —
akkor jöjj és segíts nehéz
harcunkban lángoló szived
örökmécsével s jéghideg
acélpengéddel, emberész!

SZABÓ ZOLTÁN:

JEGYZETLAPOK

1.

Március tizenötödikén, 1958-ban, a londoni magyarok a Westminster Cathedral Hall-ba gyültek; a csarnoknak nincs köze a híres apátsághoz: az e névre hallgató katolikus főtemplom melléképülete. Háromnegyed hétkor még csak kettesével, hármasával szivárogtak a magyarok a rosszul világított mellékutcában a sárgán világló kapualj felé; hét felé már tucatjával sodródtak a járdán az építőkockákra emlékeztető kövekből rakott házfal s a járda mellett veszteglő iromba társasautók között; negyednyolcra a széksorokat az utolsó ülőhelyig elfoglalták, félnyolcra emberfürtök ágaskodtak a terem oldalfülkéiben. A bátrabbak ekkor a teremvégi asztalok tetejére kapaszkodtak. A karzat ugyancsak megtelt.

Míg az embersűrűben ki-ki a maga helyére zökkent, én a meghívót tanulmányoztam. Ezt fehér papírra pirossal és zölddel nyomtatták. Belőle megtudtam, hogy az ünnepélyt a „londoni magyarság" rendezi s rá „minden magyar testvért szeretettel hív meg".A fogalmazásból azt következtettem, hogy a meghívót olyasvalaki szövegezte, aki több mint tíz évvel ezelőtt került Angliába.

A meghívó a szabadságharc napjaiban fölvett filmkockákból összeállított „Budapest lángokban" című film bemutatóját is ígérte.

Elébb azonban egy idősebb férfiú lépett a pódiumra és az ünnepélyt megnyitotta, angol nyelven. Kiejtéséből békésmegyeinek ítéltem. Utána egy fiatalember mély érzéssel szavalta el a Talpra Magyart s az ünnepi szónok, igen helyesen, negyvennyolc és ötvenhat eszméinek összefüggéseit fejtegette. Én közben a közönséget nézegettem, lehettek vagy ezerkétszázan, de számuk a férőhelyek számát kétszázzal mindenesetre felülmúlta. Az egybegyülteket azért néztem, mert míg Michelet úgy vélte, hogy minden tájon az ember a legérdekesebb látnivaló, én mindig úgy gondoltam, hogy minden gyűlésen a közönség a legérdekesebb műsorszám. Itt-ott egy-egy idősebb házaspárt is láttam, emlékeztetőül hazánk közelmúlt évtizedeinek idegenbe taszító történelmi viszontagságaira. A háromnegyedrész azonban fiatalemberekből állott. Általánosságban kissé setesutának, de határozott mozdulatúnak, figyelmes, bíráló tekintetűnek láttam őket. A véreim — állapítottam meg. Közben egy hegedűs már népdalokat játszott, majd egy hölgy Petőfi egy hazafias versét szavalta. Egy másik Kozma Andornak ama költeményét érezte át, amely általában március tizenötödikéken került elszavalásra, az elmúlt félszázad folyamán és ezekkel a sorokkal kezdődik: „A pápai öreg kollégyiom terme — csupa vén diákkal zsúfolásig telve". Mindez elhangozhatott volna, ugyanitt, ezelőtt tíz évvel is.

Ám akkor a teremben csak hatvan-hetven idősebb házaspár lézengett volna, olyan, aki egymásra — nyájas köszöntés után — gyanakvással tekint. Most azonban a terem telistele volt az ifjakkal. Ezek egy újabb zeneszám és táncszám alatt várakozó álláspontra helyezkedtek s mértéktartó tapsokra szorítkoztak. A rátarti nyugalom ünnepélyessé fokozódott, amikor 1956 halottainak tiszteletére megszólalt a tárogató és a közönség felállt. A tárogatós a Kossuth-nótát játszotta. Az első két strófa alatt nagy csend volt; a tárogató sírása olyannyira magányos volt a zsúfolt teremben, mint a skót dudaszó, takarodókor, az edinburghi várfalakon. A harmadik strófánál azonban a nótát a karzat, valamint a földszint háttere halkan zümmögni kezdte. A csendes dudolás lassan erősödött fel, széksorról széksorra terjedt. Végül elérte, a pódium előtt, a tárogatót. A negyedik strófánál a zümmögés már szavakat kapott, énekléssé vált; erősödő, öntudatos, nyugodt uniszonová, fiatal férfihangokra. A hangok a „ha mégegyszer azt üzeni"-nél felerősödtek.

Ez a külföldi metropolisokban szokásos régebbi vidékies március tizenötödikék áporodott légkörét szétfujta. Akárha ablakot nyitottak volna. Azon kaptam magam, hogy a Kossuth-nótát magam is énekelni kezdem. Hallásom gyenge lévén, s mert hangom se éneklésre termett, ilyesmi csak ritkán történik velem, olyankor, ha a közönség magával ragad. Ez viszont akkor fordul elő, ha a tömegben a népet ismerem fel, amelyhez tartozom.

2.

A „Budapest lángokban" című film, meglepetésemre a Feszty-körkép egy részletével kezdődik: az első rész Magyarország megpróbáltatásait, történelmünket vázolja fel: a honfoglalástól napjainkig. Így kerül a Feszty-körkép a filmkockákra és a vetítővászonra. Magától értetődik, hogy azzal a jelenetével, amelyben Árpád vezérkarával lóháton és dombtetőről, a történelmi pillanatnak — az ezerévre szóló honfoglalás pillanatának —, megfelelő méltósággal szemügyre veszi a hazai földet s fogadja a helyi nép hódolatát. E festményről, ahányszor láttam, az jutott eszembe, hogy a honfoglalókat az első szemügyrevételezés alkalmával alighanem olyasféle gondolatok foglalkoztatták, amilyeneket ez a népdal fejez ki: „Istenem, Istenem adj egy kis jó esőt — Az szeginy baromnak jó legelő mezőt". A film további képei ugyancsak történelmi festményekről kerültek filmvászonra, itt-ott azonban korabeli metszetek is helyet kaptak. A filmszalag váltott képeit egy érces bariton kísérte magyarázattal, magyarul. Ám a szöveg nem hagyott kétséget afelől, hogy idegen nyelvre íródott. A mondandóból érezni lehetett, hogy írója külföldiekkel akarta megismertetni a magyar múlt zivataros századait, olyanformán, hogy hazabeszélt. Mindig figyelemreméltónak éreztem képtelenségünket arra, hogy külföldiekhez az ő nyelvükön szóljunk, a magunk dolgait abból a szemszögből világítsuk meg, amely nekik ismerős. Ennek mindig az ellenkezőjére hajlunk. Külföldi hírverésünket mindenkor jellemezte, hogy a régmúlt dicsőség képeit a közelmúlt és jelen csapásaival és sanyarúságával állítottuk szembe. Vagyis olyan argumentációval éltünk, amely minden szivet megdobogtat, ha magyar. A legritkább esetben vettük számításba, hogy külföldiek érdeklődését nem célszerű túlzott igényekkel viszonoznunk: például azzal, hogy ezt kívánjuk: ők is magyarul érezzenek! Ez túlzás. Túlzás az is, hogy olyan tüzetesen vázoljuk százados bajainkat. La Rochefoucauld-ra kellene hallgatnunk, aki megmondta — idejében: Zrínyi Miklós korában —, hogy „mindnyájan könnyen viseljük el a mások szenvedéseit". Ezzel egy általános emberi jellemvonáson kívül a művelt Nyugat egy központi tulajdonságát is kifejezte.

3.

Az a film, amely a forradalom napjairól készült, a rendelkezésre álló keskenyfilmekből, részleteiben megrázó és tanulságos, egészében szerkezettelen, kommentárjában fölületes. A huszonharmadikai pontozatokból az érces bariton csak a liberális követeléseket mondja el élőhangon, a szocialista követeléseket felolvasatlanul hagyja. Egyedül azt emeli ki dicséret gyanánt, amit a hazai ellenforradalmárok emelnének ki vád gyanánt. Apró tünet, de súlyos betegségre vall. Kezdődik, máris? Máris folyamatban van az a perverz összjáték, amely a bárgyú kommunista és ugyancsak többnyire bárgyú antikommunista propagandát mindenkor összefűzte. Nevezetesen, hogy amit az egyik magasztal, a másik rögtön gyalázni kezdi és fordítva; míg azt, ami csakugyan javíthatna, mindkettő előzékenyen feledi. Rókafogta csuka, csukafogta róka állapot ez. De hol a varga?

A forradalmas népet a filmen komor, felvevőgépbe gyanakvóan pillantó, szegénység vésője alatt formált arcok képviselik. A film felvillanyozott és lehangolt. Lehangolt azért, mert pár órával korábban egy Hemingway spanyol regényéből készült régi filmet láttam. Ez a regényt juttatta eszembe. A „For Whom the Bell Tolls" azt, hogy milyen tehetségek emeltek emlékjelet a világirodalomban a spanyol népnek a polgárháború után. Hemingway, Bernanos, Orwell, Koestler — a spanyol polgárháborúnak irodalma volt, a magyar forradalomnak sajtója s védői.

4.

Ha valaki összeszedné ama nevesebb férfiaktól származó szónoklatokat és ünnepi cikkeket, amelyek március tizenötödikéken hangzottak el és jelentek meg, neki köszönhetnők a leggazdagabb magyar nyelvű frázisgyűjteményt.

Hogy ez a nap oly ellenállhatatlan ihletője lett üres és hangzatos szólamoknak — kivétel csak 1937 március tizenötödike volt, amikor a múzeum párkányáról Zilahy, Féja és Kovács Imre beszélt s megállapíthattuk, hogy ez a kiugró, ha odakerül az ember, szerfelett magas — abban Petőfiék természetesen teljesen ártatlanok. Ha tudósításaikat és feljegyzéseiket újraolvassa az ember, azt látja, hogy soha tömörebben nem szóltak, mint éppen március tizenötödikén. Még a maga nemében színvonalas kossuthi retorika se jelentkezett, nyomokban se, az ifjak kávéházában, vagy a nyomda géptermében. Lakonikusan fejezték ki magukat, pattogó tömondatokban, egy-egy mondat egy-egy gyakorlati kívánságot fejezett ki. Március tizenötödikének szelleme praktikus földönjáró szellem volt, az eredeti írásokban és megemlékezésekben egy-egy országos program megjelölésére egy-egy egyszerű bővített mondat elegendő. Ez az előnyös és erélyes szűkszavúság valószínűleg azzal magyarázható, hogy az ifjak siettek. Rengeteget kellett elvégezniök, töméntelen helyre kellett elmenniök aznap. Szóvirágokra nem volt idő, fellengős romantikára se; még akkor se, ha egyikük-másikuk hajlott is ilyesmire. Az igazán meglepő azonban az, hogy a nap eseményeiről beszámoló hírlapi tudósítások is tömörek, súlyosak voltak. Az események jelentőségét nem a szavak szárnyalása, hanem az általuk kifejezett tettek és teendők forradalmi egyszerűsége és vakmerősége érzékeltette. E tudósítások között egyetlenegy van, amely a későbbi emlékünnepélyek stílusából már 1948-ban ad ízelítőt.

„E nagyszerű fölemelkedés — olvasom e cikkben — oly sebesen juta véghez, mint midőn a májusi rózsa bimbóját egy tavaszreg csókja nyitja föl." E tudósításban „a nemzet óhajtásainak hajója közel jut a kikötőhöz" s megtudjuk, hogy „Petőfi költői lelke úgy látszik jós pillanatában szerkeszté a verset"... a Nemzeti Dalt értsük. E cikk a Társalkodóban jelent meg s Petőfit hol Petőfinek, hol Petőfynek írta. A lapot a derék Helmeczy Mihály szerkesztette. Negyvennyolc szemtanúi közül ő az, akiben a későbbi szónokok ősüket s példaadó mesterüket tisztelhetik.

10.

A Louvre falán ül egy hölgy
s mert már a szerelem,
hogy megöleld, s ha nem, megöld,
átlépsz a kereten.

Sikolt a donna s elpirul,
ott ült a lomb alatt,
sipító hangja elgurul,
mint cérnagombolyag.

A lány fut és te futsz nyomán,
a sűrűségbe tart.
A park: nyirt bokrok közt utak,
Le Nôtre-féle park,
és kis, sudár szökőkutak,
mint hüvelyből a kard.

Beéred. Rizspor nem kevés
hullott rád róla. Ím:
ez ő. Ruhája szürke és
eperkrémrózsaszín.
Kis Amortemplom, benne mécs,
tó, fák, pad: ez a szín.

Féltél: mohó lesz, mellbeteg,
makrancos és hazug.
De nem. Üde leánygyerek,
mélyvizű, tiszta kút.
Csak fátylas hangján érzesz egy
kevéske mélabút.

(A bú! Nőn, férfin, díszleten,
e búnak leng a bája.
A faunok szobra mind nevet,
de mintha szivük fájna.
Mely hegedős a szín megett
hozott ily bút a tájra?

A hegedős! Túl közel áll,
túl közel jár vonója.
Ne halld meg őt; ezért a bál,
ezért a maszk, a móka,
ezért oly víg a táncterem
és halálos a szerelem,
bár csak habcsókok csókja.)

Egy márványpadról s hallgatag
a tavat nézitek,
hol fénydárdák aranylanak,
libegnek langy aranyhalak,
gyűrűznek kék vizek.

S a lány szól: szép vagyok s bohó,
de vár a kor s a könny.
Mily mély a víz! Mily kék a tó!
Az élet szennyözön.
Együtt meghalni volna jó.
Mit szólna ehhez Ön?

Magadhoz húzod dobogó
szivét. A nap lejárt.
Az ég viola lobogó
s mint esti szerenád
egy messze hárfa zokogó
hangján kong-bong a rokokó
az őszi kerten át...

11.

És így tovább, míg elől, szénа
lesz nászágyatok, vagy a tó?
Így adtam, bár túl könnyedén, a
példát, mi is a vizió,
hogy keltegesd őket, barátom,
kik éltek őseink korában,
s kiket nem ért már senki sem,
mert egy kakasszóval korábban
indultak szét a semmiben.

12.

Si nequeo flectere superos,
Acheronta movebo VERGILIUS.

Ha az istentrónt el nem érem
téged veszlek be, Acheron.
Magasra szálltál, költeményem,
de most a mélység terhe von, —
amit tőled kérdeztem éppen,
vagyok tulajdon válaszom.

Mert én vagyok a térképnéző,
az utazó, az arcidéző,
aki a multba belelát,
s ki, ha az idő jobban késne,
mindebből mindjárt kőbe vésne
reliefet, szobrot, kámeát.

A fénygyűrüket, mit az ember
a nyárnapon lát, behunyt szemmel,
úgy néztem én, mint más a filmjét,
mint kedvenc filmjét, melyhez ismét
betér, ha nyílik alkalom,
s egy rigófütty, egy reggel hallott,
bennem napestig elcsavargott
s maradt mosoly az ajkamon.

Ahogy egy régi könyvtárt látok,
nem habozom és nekilátok,
lefekszem mellé a padlóra,
nem bánva, ki a ház gazdája,
és hívhat asszony, csenghet óra,
enyém az üdv, a hír, a pálya;
tudós vagyok, ki piramis sírt
fedett fel, s éppen bemegyen
az emberek neméről friss hírt
szerezni bűvös jegyeken.

A multkor kedvesem hajába
hajtottam le a homlokom.
Szőke hajának minden szála
ugy csillogott a nyárnapon,
ugy villogott, fénylett, keringett,
akár megannyi bolygópálya
egy asztrológus atlaszon.
— Ez itt a Vénusz ivelése,
szikrái mind nekem dobálja —
gondoltam, s pezsdült szivverésem,
ez üstökös hiperbolája,
mondják: zsarnok-halált hoz s pestist,
(ugyan mikor érjük meg ezt is?)
s ha a kedvesnek nincsen dolga,
napestig így tünődtem volna.

De ennyi sem kell, hogy a léttel
beteljek, mint egy díszebéddel,
elég egy rim, a szilva hamva,
egy kaleidoszkóp, egy bogár,
vagy üss le, zárj be, hagyj magamra,
s vagyok a boldog sötétkamra,
mely képet-képre exponál.

Ezt vágyom, lám, még most is fújni,
s a nap világa csak egy ujjnyi,
jön a sötétség, bő palást,
fel a koturnuszt! le a maszkkal!
Jöjjön ki felment s elmarasztal:
magamról teszek vallomást.

(1953)

Hűséges nemzedék

(15 fiatal költő 105 verse — Magvető Könyvkiadó, 1957)

1.

A kötet kiállítása szép, papírja jó, az életrajzi jegyzetek elhelyezése ötletes, a költők fényképe (kevés kivétellel) jól sikerült. Mindebből kitűnik, hogy az antológia már ,,fogásra'' is jobbnak látszik az 52—53-as versgyűjteményeknél, amelyeket buzgó, pártos ifjú költők és versfaragoncok (az olvasó szempontjából bizonyára gyengécske) ódái és panegirikuszai töltöttek meg. A ,,15 fiatal költő 105 verse'' felvonultatja egy új költőgeneráció jelentős részét; a megmaradtakat, akiket még fel lehet vonultatni, nem annyira valaki ellen, mint inkább magáért a szemle kedvéért. Simon István bevezetőjében igyekszik annyira tapintatos és diplomatikus lenni, amennyire ez egyáltalán lehetséges Kádár-Magyarországon. A legfontosabbat mindjárt az elején megmondja: ,,a szerkesztés... kizárólagosan csak a jó versek közlését tekintette irányelvnek''. Ugyanakkor a szerkesztő ízlése nyilvánvalóan rányomja bélyegét az általa szerkesztett antológiára, s jóllehet Simon ízlése nekem túl ,,idillikus'', mégis inkább elfogadom irányelvnek, mint a napipolitika kétes értékű szempontjait. Ez az antológia végre, megszorításokkal bár, de az örök művészi mércéjéhez alkalmazkodik. És ez — végre! — valami a minőség várvavárt forradalmából.

Milyen ez a nemzedék, amelyet (minthogy tagjai valamennyien húsz és harminc év között vannak) csak évei számát tekintve lehet együvé sorolni? A tíz költő-évfolyam mind művészi tartását, mind tehetségét illetően meglehetősen heterogén. Ami nem is csoda, ha meggondoljuk, hogy a költők többsége 1953-ban vagy utóbb kezdett publikálni, s hogy milyen átalakuláson ment át első versei óta Takács Imre vagy Szécsi Margit. Simon az előszóban ,,érzelmi gazdagodást'' konstatál — ez kétségtelenül igaz a kötet minden tehetségesebb költőjénél, azon évek érzelemszegénységéhez viszonyítva. Ami azonban az értelmi gazdagodást illeti, ez már hiányosabb. Pedig hát Weöres és Juhász után mi az ördögöt lehet csinálni, ha nem *gondolkodni?* Az álgondolati líra ideje a sztalinizmussal együtt lejárt: az indulati (bocsánat a hevenyészett kifejezésért) líra csodálatos reneszánszot ért meg az olvadás, az eszmélés éveiben, de érzésem szerint már túljutott zenitjén — most az igazi gondolati líra ideje jövend: a modern líráé. Ez persze nem jelenthet teljes elabsztrahálódást, azaz érzelmi elszürkülést, de a tájfestő verseknek és a zsánerképeknek, az erdélyijózsefes költői provincializmusnak egyelőre befellegzett. Illyés és Benjámin néhány versében megmutatta, hogy nálunk igenis van igény és lehetőség gondolatibb (európaibb!) magyar lírára. Ami bizonyos értelemben visszanyúlás a legigazibb József Attilához.

Ezért örültem meg minden sornak, amely értékes, fokozottabb szellemi munkát igénylő gondolatot adott, s amely nemcsak ,,olvastatta magát'' — hanem el is gondolkoztatott. Az otthonmaradt nemzedéknek legnagyobb ellensége a provincializmus: s ezt másképp nem lehet legyőzni, csak olvasással és gondolkodással.

Politikailag már érett és gondolkodó nemzedék ez. Egy-két kivétellel nem a párthoz hű, mely pozíciókat oszt, hanem a néphez, amelyből vétetett, s a nyelvhez, amely szentsége és mentsvára. Sok a téli vers. Allegóriák kacsintanak ki a kötet oldalairól s néhol felvillan egy-egy teljesen egyértelmű kép vagy hasonlat: mi is tudjuk, amit ti tudtok, de ezt nyíltan és hangosan nem lehet kimondani. Az asztalfiókba kerülő versek a megmondhatói, micsoda furioso-ból szelidül a hang óvatos andanté-vé. S ha semmi sincs kimondva, a vers hangulata már mindent elárul. Mert most is igaz, amit Fodor András 1956-ban így ültetett szavakba:

,,Ostromló elemek közt
mégis az ember erősebb:
hordja szivében amit még
meg nem adott az idő.''

(Konok idő)

2.

A kötet költői nagyjából három csoportba oszthatók. Az elsőbe tartoznak a kiforrott tehetségek és a komoly tehetségek, a másodikba, akikben van spiritusz (amely a helyzettől függően pislákol vagy lobog verskanócukban), a harmadikba pedig azok, akiknek verskísérletei olvashatóak, de érdektelenek. Nézzük az első csoportot.

Ebből és az egész kötetből kiemelkedik *Takács Imre* költői egyénisége. Akik nyomon követték a paraszti sorból származó, évezredek nyomasztó gátlásaival viaskodó, későn lett költő pályafutását a DISZ 1950-es pályázatától napjainkig, láthatták, milyen kemény küzdelembe, mennyi megtorpanásba és újraindulásba került Takácsnak, amíg átrágta magát a tapasztalatokkal sűrű évek kásahegyén és a túlsó oldalon rálelt igazibb önmagára. Költészete kétszeres minőségi ugrással jut el a kezdeti versek falusi helyzetképeitől a ,,Hajdúsági naturalizmus'' göcsörtös igazmondásáig, s onnan tovább a gyönyörű ,,Halottsiratót''-ig (be kár, hogy nincs benne az antológiában!) és az ,,Éjféli mise'' árnyaltan realista freskójáig. Takács nem tette le igazából a garast első kötetével, de akinek szeme van a költészethez, látja imponáló fejlődését, s akinek füle van hozzá, kihallja verseiből a jellegzetes, kántáló takácsimrei ritmust. (Arról nem is beszélve, hogy ő az egyik legbátrabb, emberségében legmakacsabb fiatal költőnk — erről olyan versei tanúskodnak, mint az ,,Albérlet'' vagy a ,,Tinódi idézése''.)

Szécsi Margit, a nagy-csodálkozó szemű, kedves költőnő 1952-ben még Dunapentelén dolgozott és írt lobogóan-csapnivaló verseket. (Mint akkoriban majd mindnyájan.) Hanem stílusának rút kis kacsája egyszer csak átvedlett szép nyakú, finom vonalú hattyúvá. A csodálatos átalakulás az idő tájt történt, amikor Szécsi Margit Nagy László, a költő felesége lett, s tűnődni kezdett sorsafordulásán és életének különös rejtvényein. Ez a tűnődés (sokszor vergődés) adja meg a Szécsi-versek újszerű alaphangulatát. Az antológiában legjobb verse a ,,Tánc'', bár a ,,Rövid dalok'' weöresízű kísérletei közt is van néhány szépre kerekedett.

Ajándék és meglepetés *Tornai József*. Lehetetlen fel nem figyelni erre a már harmincadik évében járó, de még kötet nélküli fiatal költőre, aki az antológiában közölt négy utolsó versében oly nyugodt-meggondoltan, mégis annyi belső tűzzel beszél mindarról, ami közel áll szívéhez, legyen az zöld HÉV-vonat, magános ember, egy életre egymásba fogódzó szerelmesek hite, vagy a haza, a ,,könnyű végtelenség''. Sorait tágölelésű szeretet nemesíti: annyi humánum, annyi megértés van a ,,Pár szavaddal'' kép- és gondolatszövésében! (Külön erénye: gondolkodik. Csak arra vigyázzon, ne stilizálja túl mondandóját: ennek veszélye a Juhász Gyulához írt versében tűnik fel leginkább.)

Csoóri Sándor és *Fodor András* nevét már jól ismerik az új magyar versek olvasói. Mindketten ,,született'' poéták — ösztönös formaérzékükön túl különleges képérzékenységük (mely Fodor esetében fokozott ritmusérzékkel párosul) emeli őket a közköltők sokasága fölé. Csoórinak jót tett a petőfi—puskinkodással való belső leszámolása: olyan versei, mint az ,,Anyám fekete rózsa'', ,,Kék hó, kék madár'' és a harsogó színekkel felpingált ,,Nyár'' egy új, érettebb Csoórit sejtetnek. (Kíváncsian várjuk új kötetét, az ,,Ördögpillé''-t.) Fodor Andrást nem nehéz megszeretni: költészete együtt él a világgal, együtt dúdol a tájjal, a fázós munkásokkal együtt baktat hazafelé. Ő már 1948-ban érett költő volt, olyan verseket írt, mint a ,,Bartók'', s az eleven, színes ,,Mulatság'' — aztán egy időre túlságosan is megszelidült, elproblématlanodott; most, úgy hisszük, megint bontogatja önkifejezésének burkait. Verseinek szép egysége talán megbomlik — de ha ezzel Fodor új földrészeken veti meg a lábát, nem sajnáljuk az elhagyott vidék már-már unalmassá váló harmóniáját.

3.

Az arány jó: a második csoportba még vagy hat költőt sorolhatunk. Persze nem mind egyformán tehetséges, de — szikrából pattan a láng. Hosszabb elemzésre nincs helyünk, mégis, számon kell tartanunk őket, talán a jövőnek, talán csak mimagunknak.

Garai Gábor csendes, kultúrált versei közül nem egy gazdagabb, mint amilyennek felületes olvasásra látszik. A ,,Mindörökre''-t én a kötet egyik legszebb szerelmes versének tartom, s szeretem a ,,Vadszőlő-virág''-ot is. Garai kisműves — de amit csinál, azt jól csinálja. Mértéktartó, de bátor; okos, de nem okoskodó. *Kalász Márton* a dunántúli Somberekből hozta magával a természetlátás frisseségét, bár problématlanságát is. Verseiben a szimmetrikus jelzős főnevek egy pre-juhászferenci világ idilli-méhesi nyugalmát idézik, s a vidéki táj laza foltjai melegen olvadnak bele a költő verskészségébe. Veszélyek: ellangyulás, szentimentalizmus. Szerencsére, mint hallom, Kalász Pestre költözött. *László Ibolya* a modern magyar költészet tehetséges költőnő-triászának harmadik tagja (a másik kettő a már teljesen kiforrott, komoly Nemes Nagy Ágnes s a még forrongó Szécsi Margit), hármójuk közül a legösztönösebb. Különösen szerelmes versei szépek — (Őszvégi nyugtalanság, Várakozó) képeinek csalogatóan-bús hangulata behálózza a gyanútlan férfiolvasót. Egyhúrú lenne? Nem tudom. Őszinte, s így a jó. *Hárs György* versei egyenetlenek. A ,,Most kell itt az a szó...'' szépen-igaz remegése nem tudja feledtetni a többi vers kamaszos-henye pongyolaságát. Azóta más, lapokban olvasott versei arról győznek meg, hogy önvizsgálat helyett önszuggesztiónak vetette alá magát: újabban hazug politikai jelszavakat versel meg nagy lendülettel és kevés tartalommal. *Demény Ottónak* jó a megfigyelő képessége és határozottan jól versel. Az itt közölt versei közül talán a ,,Nagymosás'' a legjobb — a többiben is vannak érdekes képek, gondolatok... mégis valami szelíd igénytelenség jellemző a költőre. Prózaírással kellene próbálkoznia: tárcákkal, karcolatokkal (kísérletképpen) vagy valami mással, ami ebből a fáradt varázskörből kilendítené. Ami *Csukás Istvánt* illeti, nem tudjuk, ki bűne, hogy éppen ezek a versek kerültek bele az antológiába, amelyek még töredékes képet sem nyújtanak Csukás egyéniségéről. Tehetségéről, erényeiről és hibáiról majd csak önálló kötetének megjelenése után lehet és érdemes vitatkozni.

4.

Akikről eddig nem beszéltem, azokról vagy jót, vagy semmit. Hogy jogosak-e a Kortárs és más lapok reklamációi a kimaradtakra vonatkozóan, döntse el az utókor. Simon István szerint sokan csupán ,,terjedelmi okok miatt'' maradtak ki az antológiából. Nekünk, őszintén szólva, nem hiányzanak sem a lihegve pártos grafománok, sem az ultra-provinciális fájmagyarok; de a kötetből igenis hiányzik néhány fiatal, akiket nem érdemük rekesztett kívül a válogatás körén. A nyolc évi börtönbüntetésre ítélt Eörsi Istvánra gondolok és az ítélet nélkül bebörtönzött igen tehetséges Lakatos Istvánra, az ugyancsak ártatlanul és ítélet nélkül börtönben sínylődő Németh Ferencre, a szegedi fiatal költőnemzedék legígéretesebb tagjára. Nélkülük nehezen tudunk olyan antológiát elképzelni, amely teljes képet nyújtana a magyar költészet e lázadó, s hitét-elnem-eresztő nemzedékéről.

De lehetőségein belül a ,,15 fiatal költő 105 verse'' című antológia megtett majdnem mindent, amit tehetett. Az otthonmaradt fiatalok bizonysága ez a nemzetnek: élünk, megvagyunk, műveljük kertjeinket, s nem veszett el bizodalmunk a szabadságban, mely ha lenne miénk, alkotásban teljesedne ki kedvünk...

Gömöri György

Az eltűnt városok nyomában

(Hermann és Georg Schreiber: Vanished Cities, London, 1958. Weidenfeld & Nicholson)

Lidicét, a néhány ezer lakosú csehszlovák falut a második világháború alatt német csapatok eltüntették a föld színéről. Tankok, hóhérok, lángszórók és teherautók napokig dolgoztak, amíg felszántották az egykori települést és szántófölddé változtatták a házakat. Karthágóban 700 ezer ember élt a történész Strabo szerint. Karthágót a rómaiak a technika minden újkori vívmánya nélkül semmisítették meg kikötőstül s hatemeletes házaival egyetemben. Bagdad milliónál több lakosának lemészárlásához elegendő volt Timur Lenk katonáinak kezében a kardél. Városok pusztulásának és pusztításának hosszú története — büszkék lehetünk rá —, tradíciója van.

Hermann és Georg Schreiber könyve, az ,,Eltűnt városok'' (Vanished Cities), a történelem során hatalmas és azóta archeológiai emlékké kövült városok történetét, életét és pusztulását ismerteti. A nevek ismertek: Ur, Ninive, Sodoma, Palmyra, Baiae, Ophir, Angkor-Vat... Akárcsak egy szenzációnál; ha sok a halott, nem érdekesek a nevek. A kötet előszavában a szerző elnézést kér. A közismert városok pusztulásával helyhiány miatt nem tud foglalkozni.

A választék óriási: csupán Trója hatszor épült és semmisült meg. Schliemann professzor azt hitte, Tróját találta meg. A feltárt város csak a kettes számú Trója volt és azóta kiderült (a tudomány jelenlegi állása szerint), hogy ugyanazon a helyen hat, egymástól teljesen független Trója létezett. A hat város úgy épült egymás fölé, mint ahogy a Ruhr-vidéken egymásba nőve, egymás mellé épülnek a városok.

A testvér szerzőpár német alapossággal gyűjtötte össze az anyagot. Az etruszk Cosimát pánikszerűen hagyták el lakói, amikor egerek beláthatatlan sokasága lepte el a várost. Sybarisban, a henye és erkölcstelen életmódjáról híres városban, csővezetéken ömlött a hegyoldalról a város kancsóiba a bor; csendrendelet védte az esti vacsorabeszélgetések nyugalmát, kovácsok, ácsok csak a várostól tisztes távolban üthettek műhelyt és a város elpusztult, amikor, modern szóhasználattal élve, a szocialista párt idegen csapatokat hívott az országba.

Babylonban a háttérből kereskedőházak irányították a politikát. Eleinte a Pushukin-család, a perzsa megszállás idején a Murashu-család. Az értékmérő az árpa, később az ezüst lett. A bibliai shekel 8.4 gramm ezüstöt nyomott. Lassú infláció volt. A datolya ára megduplázódott. Egy ökör húsz, egy szamár harminc, egy kecske két shekelbe került. Egy templomi őr bére tizenkét napra 34 shekel volt. A rabszolgák ára rohamosan emelkedett. Cyrus uralkodása alatt hatvan, Darius alatt száz, Xerxes korában már 120 shekelbe került egy rabszolga. A rabszolgák jogát törvény védte, joguk volt önálló üzletet kötniök és Hamurabi törvényei szerint független bíróság ítélkezett felettük. A város sportarénájában bokszmeccseket tartottak, az üzletekben gyufát árusítottak és az ismert dalok szövegét utcai árusok kínálták agyagba égetve. Az egyik dal címe: ,,Két utcatündért láttam a sarkon''. Krisztus előtt hatszáz körül lehetett.

Baiaeben, az antik világ egy helyre zsúfolt Ostende-Honolulu-Monte Carlójában Cicero sétált a pálmák alatt, Julius Caesar építtetett palotát, meztelen lányok nimfaként úsztak a tóban, a jó kocsmában negyvenféle bort tartottak az előírt hőmérsékleten és ,,nemcsak a római asszonyok felejtették el, hogy már nem lányok, hanem a fiúk is''. Háromszáz év múlva nemcsak a fürdőhely, hanem Róma is elpusztult: Baiae-t a víz, Rómát a germánok árasztották el.

A tanulmány nem történelmi sorrendben, hanem a pusztulás oka szerint osztályozza a letűnt emberi településekről szóló beszámolót. A szerző három főok körül csoportosítja az anyagot: természeti katasztrófa, gazdasági körülmények, háború. Tegyük hozzá, a bevezetés így kezdődik: ,,háború sokkalta több várost pusztított el, mint valamennyi földrengés, árvíz és gazdasági válság együttvéve''.

A módszer talán zavaró, különös előbb Pompei és azután a 250 ezer évvel ezelőtt elpusztult délamerikai Tiahuanaco-ról olvasni, de a bevezető első mondata megéri a fáradságot: ,,a háború sokkal több várost pusztított el...''

A könyv legnagyobb hibája negatívum. Lezártnak tekinti a történelmet, a tudományos könyvek mintájára nem hagy üres lapokat későbbi feljegyzésekre. Az új fejezet címe hiányzik. Nukleáris fegyverekkel elpusztított városok.

A trapista rend tagjai reggelente ,,memento mori'' köszöntéssel üdvözlik egymást. Az államfők készülő találkozóján, vagy a legközelebbi leszerelési konferencián, a sok akta közé az ,,Eltűnt városok'' című könyvet is le kellene tenni a zöldasztalra. Nem mintha bárki is kételkednék, hogy a nagy államférfiak megmentik New Yorkot és Moszkvát Karthágó sorsától... Csak úgy mementónak.

H. I.

Domján, a mágus

Az előkelő Fifth Avenue-n, a Kennedy-galériában most nyílt meg New Yorkban Domján József új, színes fametszeteinek kiállítása. A világhírű magyar mester műveit nemcsak a közönség, hanem a szakértők is lelkesedéssel fogadták.

Domján túllépett a realizmuson és érzi, hogy ma, amikor új fogalmaink keletkeznek a térről, időről és anyagról, a művészetnek is új kifejezési formákat kell keresnie. Domján új művei témájukban rokonságot tartanak ugyan 1956 előtti fametszeteivel, de szellemükben merőben különböznek tőlük. Domjánt virágábrázolásaiban sem a természethűség vezeti, hanem a költészet múzsája; népi figurái, madarai kötetlenek, formáik, vonalaik, színeik Bartók világából valók.

Domján mindenkor külön utakon járó, magános kísérletező volt. Sohasem vitatkozott kritikusaival, tudomásul vette, amit róla mondtak, vagy írtak, de a maga útjáról semmi sem téríthette el. Csak így érthető, hogy az elmúlt tíz esztendőben megóvta művészetének tisztaságát és egyéniségét most is megőrizte a különböző művészeti irányok befolyásától.

Ilyen mágikus művet alig lehet kategóriákba szorítani. Domján mindent hihetővé tud tenni a művészet erejével, művei külön világot elevenítenek meg. A Victoria and Albert Museum és a Cincinnati Art Museum gyűjteményét gazdagító ,,Fekete pipacs'' például botanikai vitákra adott alkalmat, mert senki se kételkedett abban, hogy a valóságban is van fekete pipacs, pedig csupán a művész képzeletében született. Domján pávái, magyar madarai tulipános farkukkal pompáznak; a népmesék madarai ezek, kékek, lilák, vörösek, csodálatos mese- és madárvilág. A tömör formákat fellazítja a finom motívumrendszer. A ,,Gyász'' című metszete a forradalom egy esztendős évfordulójára készült és nemrég került a Philadelphia Art Museumba; megtört asszonyalakot ábrázol, olvasóval a kezében, feketéhez közelálló kékekben, lilákban, valósággal a sötét színek tedeumja. Ez is jellemző Domján művészetére, amelynek morális alapja a végtelen őszinteség. Így csak népművészek, vagy a legnagyobbak képesek alkotni.

Ez a morális felelősségérzet nyilatkozik meg a falapok kidolgozásában is, abban a finom, időt nem kímélően gondos részletgazdagságban, ami a művészt a régi míves mesterekkel rokonítja. Domján is a munka minden fázisát kézzel végzi, a festéket is maga készíti pigmentporokból, miként hajdani elődei. Egyetérthetünk Jacques Monnierval, aki a Feuille D'Avis de Lausanne hasábjain így ír Domjánról: ,,Művészete mélyen hazája földjében gyökerezik és szemünk láttára kelti új életre a színek keleti mágiáját. A tradíció nem jelent számára ,,korlátozott birodalmat'', épp ellenkezőleg, Domján metszetei magas fokon absztraháltak és igazolásukat plasztikus szépségük adja.''

Gyakran az a benyomásunk, hogy Domján páváiban, mitológiai világában Stravinszki Tűzmadarának vizuális megjelenítésével állunk szemben, annyira rokon ez a művészet az orosz komponistával. Mély dölyfössége is, rafinált vadsága is. Felületei is gazdagok, változatosak, életteljesek: hol szemcsések, hol simulók, tésztások vagy pikkelyesek és a színek új dimenzióit érzékeltetik.

Domján New York-i kiállítása korunk egyik legkiválóbb, legnagyobb mágikus metszőjét mutatta be, akinek művei már a világ legnagyobb múzeumainak büszkeségei.

(—a)

CHARLES HATTON:

MOZIJÓSLAT

Amikor aznap este kasszát csináltam, káromkodva csaptam be a pénztárfiókot: csunyán leégtünk megint. Bántott a dolog, már csak azért is, mert nem azért kötöttem le ezt az Allen Fairfax-filmet, mert üzletet szimatoltam benne — személyes szempontok vezettek; nem tudom, mi ütött bele, Fairfax nagyon összemelegedett velem egy zártkörű filmbemutatón, egy éve, meghívott shoreleai bungalowjába és remekül szórakoztunk. Vezető sztárok ritkán lépnek ki a maguk zárt köréből és nem igen jut eszükbe, hogy magamfajta emberrel kössenek barátságot, egy szürke mozitulajjal valami obskurus nyugati városból.

Napnál világosabb volt, hogy Allen Fairfax neve már nem vonza annyira a tömegeket és nem csábítja őket a pénztár elé. Hiába volt minden erőlködés, hirdetés, agyonreklámozás — négy hete vetítettük először a filmet s azóta minden este siralmasabban zárult a kassza.

Egy év óta nem emlékszem, hogy ilyen rossz szombatunk lett volna.

Mint rendesen, akkor is tovább maradtam, hogy heti számadást csináljak — egy szombati napon történt — és elgondolkozva csaptam be az ócska páncélszekrény földszürke ajtaját. Halkan kopogtattak a pénztárablakon. Ki az ördög lehet, éjfél után... Kinyitom az ajtót: Long törzsőrmester, a tűzoltó, ott áll köpcös alakjával a sötét előtérben és fejét jobbrabalra ingatva, bekémlel a pénztár elfüggönyözött ablakán.

— Ki az?

— Ma tovább maradt a rendesnél, Maddox úr, bocsánat — mondta mentegetőzve. — Világosságot láttam az irodában s gondoltam, megnézem, minden rendben van-e.

— No jöjjön be egy pohárkára... No! Csak egy kis toroknedvesítésre, Long!

— Köszönöm, nem élek vele, ilyenkor, szolgálatban — utasította vissza, de nem mozdult.

— Ugyan! Kocsival van?

— Nem én; az Oroszlánból jövök, egy-két pohárkával már leküldtem.

— No, ha úgysem vezet, annál inkább!

Sikerült rátukmálni.

— Bizony mi is nehezen boldogulunk — mondta, két ujja közt becsippentve a poharat s úgy hintáztatva-lóbálva. — Hanem az igazat megvallva — öntötte le nyelés nélkül a torkán az italt s megkrákogta — tudja, Maddox úr, valahogy eljárt az idő Fairfax felett. Múlt csütörtökön beültem magukhoz egy félórácskára, láttam. Hol van ez a régi Fairfaxtől!

Kénytelen voltam igazat adni neki. Pár percig eldiskuráltunk Allen Fairfaxről és első nagy filmjeiről pár évvel azelőtt, amikor egy hét alatt körülbelül megkereste Long tűzoltótörzsőrmester egész évi fizetését. Leraktuk a poharakat s épp, amikor zárom az irodát, Long hirtelen azt mondja:

— Ha akarja, körülnézek magával, mielőtt bezárja a mozit, tudom, úgy szokta. Hogy a csapok meg a gyorsoltó rendben van-e. Tűzoltórazzia lesz a jövő héten, megsúgta a hadnagyom, végigjárunk kávéházakat-mozikat, mindent.

Nem nagyon akaródzott, de ráhagytam. Alig egy hónapja szereltünk fel két vadonatúj gyorstűzoltó készüléket és biztos voltam a dolgomban. Az igaz, hogy minden este előbb körüljártam az épületet, — nem felejtették-e égve a villanyokat, nem füstöl-e valahol egy cigarettacsikk.

Körüljártunk a nézőtéren, Long egy futó pillantást vetett a homokosvödörre meg a gyorsoltókra, az egész nem tartott soká. Aztán felmásztunk a vetítőfülkébe. Persze a gépész bezárta, amikor elment, így hát le kellett kecmeregnem előbb az irodába, a kulcscsomóért.

A törzsőrmester hosszan, körülményesen vizsgálta, kopogtattarázta a két oltótartályt, hogy tele van-e — azzal visszahelyezte a vaskonzolra. A főkapcsoló a sarokban volt. Elővettem zseblámpámat — mindig hányódott a zsebemben egy vagy kettő — odaléptem és lekapcsoltam az áramot.

Éppen visszaértem a teremajtóhoz és a kulcsaimmal kezdtem matatni, amikor először hallottam a furcsán köszörülő, zenei zörejt. A kulcscsomó megállt a kezemben. Füleltem.

— Hát ez meg mi? — szóltam oda Longnak.

Feleletül a tűzoltó az arcomba villantotta a zseblámpa csóváját; ő is hallgatózott.

— Valami muzsika... — mondta néhány másodperc után és vállatvont.

— Muzsika? De honnan a csodából?! — vetettem vissza, parányit ingerülten. — Hacsak nem az Oroszlánból.

— Aligha. Mikor kiléptem, zártak, én voltam az utolsó. Éjféltájt; oltogatták a villanyokat.

— Fene se tudja!...

A zene felerősödött, bár nem szólt valami tisztán s olykor úgy recsegett, mint az özönvízelőtti tölcséres hangszórók, a rádió első idejéből.

— Akkor a tartalékakkumulátorokra van rákapcsolva — mondta a törzsőrmester.

De mi az ördögért lett volna rákapcsolva az akkumulátorokra? A gépész különben azokat is lekapcsolja, anélkül nem megy el.

Épp a tartaléktelepekről akartam valamit mondani Longnak, amikor új hang jelentkezett a hangszórón. A zene elhalkult, elmosódott — autómotor zúgását hallottuk, majd keserves csikorgást-csürüszkölést: fékzörej. A kocsi lefékezett. Becsapták az ajtaját... Lépések nesze a kavicsos úton... kulcskarika csörgése, egy kulcsot megfordítanak a zárban, ajtó nyílik.

Aztán egy ismerősen csengő, rekedtes-halk, fiatal női hang:

— Szóval mégis visszajöttél. Szóval mégis — mondta a nő, részeges vihogással.

A férfihang:

— Azt hiszem, ehhez jogom van. Akkor jövök a házamba, amikor akarok, annyiszor hálok benne, ahányszor akarok.

A beszéd elmosódott volt, de esküdni mertem volna, hogy Allen Fairfax hangja.

— Csuda. Hogy mégis, mégis idetolod a képed. Hogy nem sül le a pofádról a bőr! — csattant fel a nő hangja ingerülten. Törött pohár csörömpölése hallatszott.

— Már megint ittál, Paula.

Minden kétségem eloszlott: ez Fairfax hangja.

— Talán te nem ittál?! Te! Alig állsz a lábadon! — vágott vissza a rekedtes női hang. — Legjobb, ha a vackodba bujsz és kialszod magad. Vén hülye! A lányod lehetnék! Hát kellett ez nekem, kellett ez?!

— Arany szíved van. Arany keretbe kellene foglalni minden porcikád, hogy ne mozdulhass többé...

— Haha! Mi kifogásod van a mozdulataim ellen? Talán valami jobbmozgású nőre bukkantál, mi?!

— Egyetlen alkalmat sem szalasztol el, hogy a koromra emlékeztess. Mintha nem kapnám meg eleget az impresszárióktól.

— Valami kígyómozgású okos kis dögre, valami szemforgatószemérmes, szende kis fruskára, akinek nincsenek olyan igényei, az aranyosnak, mint nekem?! Átengedlek, odaajándékozlak! Micsoda fellélegzés!

— Csak ez hiányzik, hogy féltékeny is légy ráadásul!

— Féltékeny, rád?! Idióta.

— Összezagyválsz hetet-havat, elittad az eszed. Meg tudnád mondani, mit kezdel nélkülem? Hogy hová csúszol, hol állsz meg a züllésben? Veletek, szépreményű kezdőkkel az a baj, hogy azt képzelitek, rátok vár az olimpuszi Zeusz aranyesője —

— Veletek meg, beérkezett sztárokkal az a baj, hogy azt képzelitek magatokról, ti vagytok az olimpuszi Zeusz! A pápa! Az atyaúristen! A spanyolviaszt, a puskaport, mindent, te, te, perszepersze!

A tűzoltó arcát figyeltem. Értett minden szót. Tátott szájjal bámult maga elé s úgy hallgatta. Felszaladtam a fülkébe, sorra vizsgáltam a vetítőgépeket: mind mozdulatlan volt és hideg.

A mennyezetről tovább bugyborékolt a hang. Parázs veszekedésnek voltunk fültanúi, a nő mindent kitálalt, ami a begyében volt. Szemére hányta a férfinek, hogy nem szerzett neki filmszerződést; hogy alig van egy rongy ruhája; hogy itt tartja ebben a düledező viskóban, mint a befőttesüvegben a békát. A férfi szemérehányta, hogy a nő úgy pazarol, mintha gyerekkorában az asztal körül kergették volna, ha nem platinaékszerekkel felékszerezve jelent volna meg a reggelinél; ki győzi ezt pénzzel?

— Tessék! Tessék! — rángatta a férfi sorra a szekrényeket — nyolcvan pár cipő! Nem elég?

— Elég! Elég! Elegem van belőled is meg a rongyaidból — sikoltotta a nő. — Megyek. Holnap reggel elmegyek innen. Engem többé nem látsz.

— Mégy? És hová? — kérdezte a férfi bambán.

— Az az én dolgom.

A férfi hangja megváltozott.

— Azt akarod ezzel mondani, hogy az a fickó, Rogan...

— Semmit nem akarok mondani!...

— Szóval mégis igaz, mégis! — Hangján érezni lehetett, hogy féltékeny indulata küzd az öregedő férfi szerelmi szenvedélyével: szánalmas volt, giccses, nevetséges és ijesztő. — Paula. Beszéljünk okosan, hallgass rám. Figyelsz?

— Kétségbeejtő vagy. Mit akarsz mondani?

— Paula. Két éve együtt élünk. Nem hagyhatsz itt. Carolt ráveszem a válásra, rá fogom beszélni. Feleségül veszlek.

— Filmsztárok nem érdekelnek többé, elegem van. Tulajdonképp mért nem mégy vissza a feleségedhez?

A férfi hangja most baljós-öblösre változott; érezni lehetett, hogy nem ura többé akaratának.

— Te utolsó kis ringyó, te, aki a lányom lehetnél, te rongy, a lányom, aki ha ilyen ringyó volna, megfojtanám —

— Eressz el, eressz! Megfojtsz! Eressz el!...

Hangja éles sikoltásba csapott s rémületes gurgulázása-veszékelése átütött a bömbölő férfihangon; fojtott, síró vinnyogás, a férfi fájdalmas-dühös káromkodása — mint akit tenyéren-haraptak, majd a nyöszörgés is abbamaradt s a hangszalag egyenletes zümmögése búgott csupán.

— Jóságos Isten! — súgtam oda Longnak. — Mi történik itt?

— Úgy hangzik, mintha meggyilkolta volna — mondta a törzsőrmester.

A zümmögő hang csakhamar újra megelevenedett. Ajtónyílás, ajtócsattanás — újabb női hang. Felismertem: Fairfax felesége.

— Mit akarsz itt? — csattant fel Fairfax hangja, szinte vicsorogva meglepett dühében.

— A... a válás miatt jövök. — Kis szünet következett; a női hang folytatta: — Ez az a bizonyos Paula Newcome?

— Az.

— Részeg?

Sóhajtás szakadt fel Fairfax melléből. Rövid tétovázás után rászánta magát:

— Halott, — mondta. — Most, mielőtt jöttél, én: nincs három perce, hogy történt.

— Te?! És miért?!

Újabb tétova szünet.

— Szörnyű, hogy mibe bele nem hajszolt ez a nő, szörnyű! — Keserű undor csendült Fairfax hangjából. — Mért is hagytalak ott, mért is, micsoda őrült voltam.

— Erről már hiába is beszélnénk: késő.

— Hát igen — ismerte be a férfi megtörten. — Legjobb, ha jelentkezem a rendőrségen.

— Azt nem! — vágott a szavába a nő. — Annyit nem érdemel: annyit nem ér, hogy rámenjen egy férfi élete.

— De Carol... és a törvény?

— Mindenekelőtt meg kell szabadulnunk tőle — vágott a szavába határozottan a nő. — Várjunk csak. Hadd gondolkozom... A homokszakadékba, a tengerparton...

A cselekmény egy pillanatra megszakadt, mint amikor a filmen változik a szín, a szoba elhomályosul és feltetszik az új kép, az autó belseje. A motor zúgásán fátyolosan tört keresztül a párbeszéd:

— Csak egyszer jártam arra s akkor is messziről láttam.

— Láttad a hidat rajta?

— Nem én, csak mondták, hogy veszedelmes a környék. Jól ismered?

— Ott játszottunk gyerekkoromban, a szakadék fenekén. Egy százéves függőhíd vezet át fölötte, billegő, rozoga pallók, sáskötélen. Egy pallót ledobni, mintha... és még ha megtalálják, akkor is... de ha az egyszer betemeti, sohasem találják meg.

A motor felbúgott, elnyelte a többit. Kisvártatva megint kiszűrődött a párbeszéd:

— Carol! Mért teszed ezt? — kérdezte lágyan, megadón a férfi.

— Most nem érünk rá arra, hogy ezt megtárgyaljuk. Mért teszem, mért nem... talán azért, amit te nekem... amit mi egymásnak jelentettünk, valamikor, amikor még azt hittem, hogy...

— Hogy?!

— Hogy ölni tudnék érted!

— S most én öltem — érted!

— „Értem?“ Hagyjuk ezt, nem érünk rá erre most.

— És mért jöttél vissza, annyi idő után?

— A válás miatt. Richard el akar venni feleségül.

— Ez csak még jobban összekuszálja a dolgunkat. Mért is nem megyek inkább a rendőrségre, egyszerűbb volna neked is... Jelentkezem! Engedd! Még van idő! Carol, gondold meg!

A kocsi fékezett és megállt.

— Percünk sincs vesztenivaló — válaszolta Carol Fairfax fürgén, energikusan. Nyisd az ajtót. Emeljük ki... Vigyázva lépj, innen kezdve süpped a homok!... Szabaduljunk meg tőle, amilyen gyorsan csak lehet.

Távoli tengermoraj hallatszott, sirályok vijjogása. A hangszalagnak váratlanul végeszakadt, süket csend támadt a kietlen sötét hodályban, döglötten, sivatagosan hallgattak a széksorok.

— Fura — dörmögte Long — valahogy nem tetszik nekem ez az egész. — Felhágott a vaslépcsőn a gépházba, sorra vizsgálta a vetítőgépeket. Követtem s átnéztem a válla felett. A zöldvörös jelzőlámpák közül egy sem égett, a voltmérők mutatója a nullán. A vetítőkben nem volt film, az egész műsort visszatekercselték, ott sorakoztak a dobozok a polcon, rendben a sarokban. Az elmúlt percek felkavaró eseményei után nyomasztó, sőt szinte kísérteties volt ez a nagy csend a vetítőfülkében, s mind a kettőnkre ránehezedett.

Odarohantam a főkapcsolóhoz és felcsaptam. Leszaladtam a vaslépcsőn, be az irodába, felkaptam a telefonkagylót és távolságit kértem: Fairfax bungalowját hívtam Shorelea-ben.

Éjfél jóval elmúlt, szabad volt minden vonal és percek alatt bejött a szám.

Hallottam, amint a kagylót hirtelen mozdulattal, szinte ugyanabban a pillanatban lekapják; a jólismert, rekedtes női hang bosszúsan belekiabált:

— Ej, hát ki az ördög lehet, ilyenkor, éjnek idején?

— Bocsánat, Shorelea 219-cel beszélek? — hebegtem ügyefogyottan. Megismertem a hangját, ő volt, élő-elevenen.

— Shorelea 219. Ki az?

— Fairfax úr otthon van?

— Persze, hogy itthon van; csak épp nincs abban az állapotban, hogy... hiszen érti — válaszolta a rekedtes, fiatal női hang. — Ki az, kérem, ki keresi?

— Én... tudniillik... Nem fontos, majd felhívom máskor. Köszönöm, jóéjszakát.

Addigra már a tűzoltó is lekászálódott a vetítőfülkéből.

— Otthon voltak, felvette valaki a kagylót? — kérdezte.

— Fel. Az a nő, az a bizonyos, Paula Newcome...

— Akit meggyilkoltak?

— Ő volt, semmi kétség, ezer közül megismerném a hangját.

Másodpercekig bámulhattunk egymásra szótlanul, hogy tán valami magyarázatot találhatnánk a mennyezeti hangszóró különös hangjaira. Végül a derék Long arca felderült, mint aki bizonyos benne, hogy valami újabb elektronikus huncutsággal áll szemben, hiszen annyi sok fránya masina van a világon, hogy tengert lehetne velük rekeszteni. Mindez azonban nem az ügyeletes tűzoltóra tartozik. Vállatvont.

— Jelenteni fogom, Maddox úr, hogy az oltókészülékek rendben vannak — mondta tempósan, nyugodtan, jóéjszakát kívánt és köpcös alakja csakhamar eltűnt az üvegajtó mögött. Felugrottam a vetítőfülkébe, lekapcsoltam az áramot és utoljára, gyanakodva még egyszer körüljártam a nézőtéren. Belevilágítottam erre is, amarra is — de csak a betonon kopogó lépéseimet lehetett hallani, egyebet egy hangot sem.

*

Sokszor eszembe jutott, vajon Long törzsőrmester olvasta-e az újságok cikkeit egy évvel később Paula Newcomeról, a fiatal filmszínésznőről, aki eltünt? Legutóljára Allen Fairfax látta, aki néhány hétre bérbeadta neki shoreleai bungalowját. Fairfax tudomása szerint Paula Newcome Olaszországba készült, filmezni.

Néhány héttel később egy vasárnapi lapban egy fénykép vonta magára a figyelmemet: „Allen Fairfax és felesége Solariban tegnap ünnepelték tizedik házassági évfordulójukat.“ Jobban megnéztem Carol Fairfax-et a fényképen: éles áll, határozott vonások, tágranyílt, babonázó tekintet. Gyönyörű nő volt.

Lehet, hogy Longnak is feltünt a fénykép, de sohasem említette; sőt még célzást sem tett arra a különös szombat estére. Azt hiszem, gyanakszik rám, hogy valami ördögi tréfát üztem vele — hogy valami ócska hangszalagot vagy lemezt forgattam le neki és a masinériát ott rejtettem el a pincében, ahol ő nem jár.

De azontúl mindig úgy intézte, hogy nappal tartsa meg ellenőrző körútját a moziban, lehetőleg kora délelőtt.

Kéretlen felelet

(Folytatás az 1. oldalról.)

linista rendszer visszaállításának érdekében. E maroknyi sztalinista összeesküvőt és imperialista ágenst a félrevezetett kommunisták kis csoportja követte.

Népellenes céljaik elérésére a magyar szocialista demokrácia ez ellenségei kihasználták ama kapcsolatokat, amelyeket a korábbi, hibát hibára halmozó, magyarországi sztalinisták hoztak létre. A sztalinista összeesküvők fegyverrel szállnak szembe az egyhangúan kifejeződő népakarattal. Azt állítani, hogy a sztalinista elemek a népakaratot képviselték, annyi, mint a feketét fehérnek mondani.

A magyar népnek s új törvényes kormányának minden joga megvolt ahhoz, hogy segítséget várjon s a sztalinistákat támogató szovjet csapatok kivonását kérje. A szovjet kormány azonban — miközben erről tárgyalásokba bocsátkozott — Szolnokon ellenkormányt alakíttatott, hogy ezzel az országba a szovjet csapatokat behivassa, azzal az indokolással, hogy véget vet ama népítéleteknek, amelyek már véget értek. Ezt a segítséget csakis ellenforradalmi szempontok igazolhatták. Ha az ellenforradalomnak sikerülne a sztalinista totalitarianizmust visszaállítani Magyarországon, mérhetetlen csapás volna minden európai nép számára, s nemcsak Európa számára, mivel oly tragikus eseményekhez vezethetne, amilyenek Németországban, Olaszországban, Magyarországon, Ausztriában és Spanyolországban történt fasiszta hatalomátvételeket követték s oly sok bajt, vérontást és könnyhullatást hoztak az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és a Szovjetunió népeinek. Az ő közös érdeküket, ez a népek érdeke s a béke érdeke is, — megelőzni azt, hogy a sztalinista totalitarianizmus fejét újra felüthesse.

A magyar eseményeket érintve, ki kell emelnünk azt is, hogy az olyan korábbi bürokrata osztály, amelynek ideje lejárt, helyét az újnak önkéntesen nem adja át. A történelem egész folyama ezt bizonyítja; a magyar forradalom azt, hogy igaz ez, kommunista alapozású társadalmakban is. A hűbéri rendszer csak heves küzdelem után adta át helyét a kapitalista rendszernek, amely a feudalizmust váltotta fel. Ha megvizsgáljuk, példának okáért, az Amerikai Egyesült Államok független államma alakulásának történetét, azt látjuk, hogy a gyarmati uralom elleni harcból született. A magyar szocialista demokrácia is így volt születőfélben. Amikor az amerikaiak függetlenségükért fegyvert fogtak, ehhez ők nem kértek engedélyt a gyarmatosítóktól. A magyarok se. A független Magyarország éppúgy jóviszonyban maradhatott volna a Szovjetunióval, ahogy a független Egyesült Államok szövetségese lett Nagy-Britanniának. Előbb azonban a magyar nép el akart távolítani minden elnyomót és idegen intervencionistát.

Ezeket a sorokat nemcsak azért vetettem papírra, hogy megmutassam, mily könnyű feladat terminológiával terminológiát állítani szembe. Hanem azért is, hogy érzékeltessem, hogyan gondolkoznak az Ön manifesztumának baloldali olvasói Nyugaton a „magyar eseményekről". Az Ön magyar vonatkozású tételei — ez az „egyéni és hitelét vesztett variáns a magyar tragédiáról", ahogy a New Statesman nevezi — egyéb állításainak igazát és őszinteségét is kétségessé teszik. Az igazság az, amit a Magyar Írók Szövetségének utolsó kiáltványa, 1956 végén, így fejezett ki: „A Szovjetunió történelmi tévedést követett el", amikor a szocializmus és liberalizmus ellentéteinek, Kelet és Nyugat ellentéteinek feloldását célzó magyar kísérletet vizsgálódó figyelem helyett fegyverforgató gyanakvással fogadta. Ezzel az ideológiai próbálkozások területéről a karhatalmi erőszak alkalmazására tért, s az Ön levelének magyar vonatkozású passzusai még e visszafordulás önkényes igazolásai.

Miközben soraimat papírra vetettem, mindvégig zavart, hogy velük olyan levélre válaszolok, amely nem nekem íródott. Mentségemre szolgálhat azonban, hogy Ön is olyan levélre válaszolt, amelyet Foster Dulles államtitkár nem Önnek, hanem Lord Russellnek címzett. Vakmerő vállalkozásomat talán menti és magyarázza az is, hogy az Ön levele éppen a New Statesman március 15-én kelt számában jelent meg. Annak a napnak a száztizedik évfordulóján, amikor Magyarországon, 1848-ban forradalom tört ki. Ezt a forradalmat ugyan, katonai erejével, a Minden Oroszok Cárja verte le, de mindazok az oroszok és európaiak a magukénak vallották, akik a múlt század haladó szellemei voltak s akiket az Ön pártja is előfutárainak mond.

Soraimat az Ön szíves figyelmébe, roppant hatalmának kijáró tisztelettel ajánlom

SZABÓ ZOLTÁN

Megjelent

Villon balladái

FALUDY GYÖRGY

átköltésében.

Ára Angliában 12/6,
más országokban U.S. $ 2.—

Legközelebbi kiadványaink:

1958 május:
Pálóczi-Horváth György
ELVESZETT NEMZEDÉK
című regénye.

1958 július:
Mikes György: TALICSKA
(esszék, humoreszkek, sóhajtások).

1958 szeptember:
KOESTLER ARTHUR
SÖTÉTSÉG DÉLBEN

A világhírű magyar származású író „Darkness at Noon" című regényének első magyar nyelvű kiadása.

Big Ben Publishing Company
79, Cambridge Road, London, N. W. 6.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 6 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 12 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: 50 francs, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 0.75 Bs.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Gondoztassa hazai temetőben nyugvó hozzátartozóinak sírhantját!

Cégünk egész évben ápolja, karbantartja és virággal díszíti a sírhantokat. Gondozás után eredeti színes fényképet küld megrendelőinek a sírhantokról — kívánság szerint — a világ minden részébe. — Áraink: Általános karbantartás évi 10 dollár. Általános karbantartás virággal évi 15 dollár. Sírhantról készült külön kép 3 dollár. Sírkő-felállítás kívánság szerint.

Cím: „MEMENTÓ", Wien, 1. Postafiók 651. Bankszámla: Österreicher Landerbank 80305. Zweigstelle, Wollzeile.

Irodalmi Ujság

HELYREIGAZÍTÁS

Az *Élet és Irodalom* című budapesti hetilapban kis hír jelent meg arról, hogy Jean Rousselot, a fiatal francia költő-nemzedék egyik tagját az idei Guillaume Apollinaire díjjal, a költők Goncourt-díjával tüntették ki.

Rousselot valóban megérdemelte, hogy a budapesti sajtó megemlékezzék róla, hiszen nagy szolgálatokat tett a magyar kultúra ügyének. Petőfi, Ady, Illyés, József Attila seregnyi versét ültette át franciára s ő írta azt a remek előszót is, amely a tervezett francia nyelvű József Attila gyűjtemény bevezetőjeként szerepelt volna.

Mindezt az Élet és Irodalom cikke óvatosan elhallgatja, minthogy nem említette meg azt a tényt sem, melyről az Irodalmi Ujság annak idején beszámolt: Rousselot József Attila versei elé írt tanulmánya Budapesten megmérettetett s nem találtatott eléggé — vonalasnak. A budapesti kultúrkucserák ezért a kötet megjelenését leállították. A tanulmány egy része nemrégiben Sartre folyóiratában, a Les Temps Modernes-ben jelent meg, nemsokára pedig teljes terjedelemben is az olvasók elé kerül *„József Attila élete és műve"* címmel, önálló kötetben.

Rousselot az Apollinaire-díjat — legalább részben — műfordítói munkásságáért is kapta, melybe természetesen a Budapesten leállított, de Párizsban jól ismert József Attila fordítások is beleszámítanak. De a pesti sajtó erről is mélyen hallgat.

INDIAI LAP A MAGYAR ÍRÓKRÓL. India egyik legbefolyásosabb folyóirata, a bombay-i „Quest" márciusi számában vezető helyen foglalkozik a bebörtönzött magyar írók ügyével. A folyóirat szóról szóra közli a „Magyarország" című budapesti lap tavaly novemberben megjelent, gyalázkodó cikkét Déry Tiborról és a Magyar Írók Szövetsége Külföldön által Déry érdekében rendezett londoni tiltakozógyűlésről. A cikk után a „Quest" közli Méray Tibor írását, mely magyarázza Déry Tibor jelentőségét és a magyar írók hősi szerepét a forradalom előtt és után.

*

VITA A SZEMÉT KÖRÜL. A Szovjet Zene című folyóirat legújabb száma önkritikát gyakorol eddigi működése és leváltott szerkesztői fölött, akiket — mint írja — *a formalizmus teljesen elszülleszlett és korrumpált*. Éles támadást intéz egy Saganián nevű zeneesztéta ellen, aki nemrég Sztravinszkyt dicsérte a folyóiratban és megállapította: „a szovjet zenében azért oly sok a selejt és a szemét, mert Sztravinszkynek nem adtunk helyet zenei életünkben". A Szovjet Zene újabb szerkesztői ellenvéleményt vallanak és azt írják, hogy „zenei életünk bajainak, a sok szemétnek főoka éppen Sztravinszky közvetett és közvetlen hatása."

*

KRUCKOWSKY LEÓ, a sztalini korszak lengyel irodalmának Révai Józsefe, egy ideig állás nélkül tengődött hazájában. Most Gomulka a lengyel kulturális főtanács vezetőjévé, azaz a művészi ügyek diktátorává nevezte ki. Az ismét nyeregbe került sztalinista már első beszédét a lengyel írók denunciálására használta fel. *A legyel írók*, úgymond, *feladták a szocialista hitet és elképesztő jóindulatot és béketűrést mutatnak a Nyugat iránt. Ezt a béketűrést egy percig sem fogjuk tűrni* — fejezte be inaugurációs beszédét Kruckowsky elvtárs.

*

ILOSVAY FERENC, a Bécsi Magyar Híradó főszerkesztője lapjában alapvető, tanulmányszerű cikkben foglalkozott a menekültek problémáival. A kitűnő írásra a Népszabadság mosdatlan hangú cikkben válaszolt. A cikk „bizonyos ismeretlen Ilosvay urat" egyszerűen „ellenforradalmi gyilkos"-nak nevezi. Jellemző, hogy e „bizonyos ismeretlen Ilosvay úr" könyvét — „A tizenkét ösvény" címűt — a budapesti Corvina-kiadó német nyelven tavaly decemberben megjelentette. Vagyis egy évvel azután, hogy Ilosvay Magyarország elhagyására kényszerült. A könyvet Nyugaton drága pénzért árulják és a valutát a pesti helytartóság vágja zsebre. Occidentis pecunia non olet.

A „NEUE ZÜRCHER ZEITUNG", Nyugat-Európa egyik legtekintélyesebb napilapja március 18-i számában részletesen foglalkozik a prominens nyugatnémet írók és költők Déry Tibor elítéltetése elleni tiltakozó felhívásával. A felhívást március 15-én, a nyugatberlini egyetemen az 1848-as magyar forradalom emlékére rendezett ünnepségen hozták nyilvánosságra. A „Neue Zürcher Zeitung" a felhívás teljes szövegét közli, melyben a német művészek a világ közvéleményéhez fordulva tiltakoznak Déry 9 évi börtönbüntetése ellen, melyet a 63 éves beteg író nem élhet túl. Emlékeztetnek arra, hogy éppen Déry volt az, aki a forradalom napjaiban mérsékletre és nem bosszúra szólította fel honfitársait. Tisztelettel emlékeznek meg hűségéről a forradalom ideáljaihoz, a szabadsághoz és emberi méltósághoz akkor is, mikor a forradalmat már régen eltiporták. Elítéltetését újabb bizonyítéknak tekintik arra, hogy a terroruralom képtelen a szabad szó, a független emberi szellem elviselésére. Tiltakozó felhívásukat azzal fejezik be, hogy minden, a rabság és önkény nevében a szellemi alkotók ellen hozott ítéletet — ő ellenük is szóló ítéletnek ismernének el azzal, ha minden erejükkel nem harcolnának ellene.

*

DÉRY TIBOR „Niki" című regénye angolul is megjelent a Secker and Warburg kiadásában.

*

LORD RUSSELL: HUMAN KNOWLEDGE (Az emberiség tudása) című művét most adták ki oroszul a Szovjetunióban. Russell, aki néhány év előtt még mint „brekegő béka", „reakciós politikai nézetek szekértolója" és „az imperialista ideológia pénzen vásárolt kereplője" szerepelt a Pravdában, ezúttal elismerő kritikát kapott, mint a „bár idealista nézeteket valló, de kiváló filozófus és nagy békeharcos".

*

AZ AMERIKAI MAGYAR EGYETEMISTÁK SZÖVETSÉGE március 15-i ünnepségén, ezer ember jelenlétében, Averell Harriman kormányzó beszélt. Beszédében hangoztatta, hogy az amerikai nép sohasem felejti el a magyarság hősies küzdelmét a zsarnokság ellen. Kijelentette, hogy a magyar nép áldozata nem volt hiábavaló, mert azóta minden kommunista zsarnok retteg a nép ítéletétől. A gyűlésen felszólalt még Tóth Csanád László egyetemi hallgató, Mrs. Enda F. Kelly képviselő.

*

ANGYAL LÁSZLÓ: VALSE MACABRE című zeneművét március 21-én mutatta be — Ormándy Jenő vezényletével — a Philadelphiai Szimfonikus Zenekar. Angyal László, aki pályáját hegedűművészként kezdte, majd mint zeneszerző és filmíró működött, míg a kommunisták elhallgattatták, a forradalom után emigrált. A Valse Macabre ismertetésére és méltatására visszatérünk.

AZ AUSZTRÁLIAI PEN KLUB éleshangú tiltakozással fordult a magyar kormányhoz a bebörtönzött és hallgatásra ítélt magyar írók érdekében. A tiltakozás hangoztatja, hogy a magyar kormány eljárása, teljesen törvénytelenül, azokat sújtja, akik lelkiismeretük szavára hallgatva, meggyőződésüket fejezték ki s az ellenük alkalmazott módszerek az írói szabadság legteljesebb elnyomását jelentik. A PEN ausztráliai központja követeli a bebörtönzött írók szabadonbocsátását és teljes együttérzését fejezi ki a szabadságharcos magyar írók iránt.

*

FRANKL PÉTER PÁRIZSI SIKERE. Frankl Péter, a kitűnő fiatal magyar pianista a múlt nyáron elnyerte a párizsi Marguerite Long nemzetközi zongoraverseny első díját, majd — Pauk Györggyel egyetemben — a müncheni hegedűzongora szonáta verseny nagydíját. Most ismét Franciaországban vendégszerepel. Március 16-án a világhírű Lamoureux-zenekarral adott hangversenyt a Pleyel-teremben, s Beethoven C-moll zongorakoncertjét játszotta. 22-én a Gaveau-teremben önálló koncert keretében lépett a pódiumra. Mozart, Beethoven, Brahms, Bartók, Schumann művei szerepeltek a műsoron. Mindkét hangverseny megérdemelten nagy sikert aratott.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361. c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában: Globe Book Co., 173, Pitt Str., Sidney. Ausztriában: Gellért Lívia, Wien, III. Salesianer g. 2/19. Belgiumban: Balogh Zoltán, 217, Ch. d'Ixelles, Bruxelles. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943. Sao Paulo. Dániában: Vásárhelyi Géza, Norre Alle 75/640, Kobenhavn. Franciaországban: Méri Margit, 81, Rue Laugier, Paris 17. Hollandiában: Havay János, Nieuwe Herengracht 97. IV. Amsterdam Oost. Írországban: L. P. Peter, 32, Brighton Square, Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa. Kanadában: Egri György, 318, St. George Street, Apt. 3. Toronto. Mexicóban: Libreria Europea, Avenida Gutenberg 60. Mexico 5, D. F. Németországban: Irodalmi Ujság Vertrieb, Hamburg 13. Postschliessfach 2673. Norvégiában: Volent Zsolt, Brynsveien 110. Sandvika—Hauger, Oslo. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Kukorelly Pál, 6, Rue Beauregard, Geneve. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. Uruguayban: Kiss N. Béla, Buceo 3556, Montevideo. USA-ban: Dr. Deák Zoltán, 2251, Loring Pl. Bronx 68. N. Y.

Az itt fel nem sorolt országokból a lapot megrendelni egyelőre nemzetközi postautalvány beküldése útján lehet. Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalványon nem szerepel a befizető címe.

Magyarországra gyógyszerküldés, magyar nyelvű kiszolgálás és mindennemű felvilágosítás angol és magyar diplomás gyógyszerész szaküzletében, **Fráter Imre** okl. gyógyszerész, 198, North End Road, West Kensington, London, W. 14. Telefon: FUL 1704.

A. FALUDI

férfi és női mértékutáni szabósága

Alakítást, javítást is vállalok. Fizetési kedvezmény. Kontinentális forma. Telefon: BAY 4146.

90, Ledbury Road, London, W. 11.

A levél nem mond el mindent! Az idő múlik, megházasodik, gyereke születik, lakása, autója van — és *mindezt az otthoniak nem láthatják.*

Küldjön haza képes beszámolót új életéről, 8 milliméteres keskenyfilm riportban, vagy fényképsorozatban

„SAS" Film- és Fotó-Studió, 34, Hillcrest Avenue, London, N. W. 11. Telefon: SPE 1637.

Magyar Írók Szövetsége Külföldön
IRODALMI UJSÁG
Kiadja az Irodalmi Ujság Rt.
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Szerkesztőbizottság: Faludy György (felelős szerkesztő), Aczél Tamás, Cs. Szabó László, Enczi Endre, Kovács Imre, Pálóczi-Horváth György, Szabó Zoltán, Vámos Imre
Szerkesztőség és kiadóhivatal: 14, St. George Street, London, W.1.
Telefon: MAY 3224.
Printed by the Waverley Press, 79, Cambridge Road, N.W. 6.

Irodalmi Ujság

IX. évf. 8. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1958 április 15

CS. SZABÓ LÁSZLÓ:

JERUZSÁLEM

Kereszteshábóru van Angliában.

Kereszteshábóru folyt igen sokféle, amióta a nyugati lovagvilág páncélba öltözött a Szent Sír visszaszerzésére. Voltak tiszta és tisztátalan kereszteshábórúk, állig vasban s zarándokköntösben, karddal s fehér zászlók alatt, összeverődött gyerekekből s szövetkezett kalandorokból. Aztán eljött az idő, amikor a fegyverektől átvette a hatalmat a szó s a tengerentúli hadjáratok átváltoztak erkölcsi kereszteshábórúkká egy nép belső megtisztulására, az elvesztett *hazai szent sírok:* a lélek beszennyezett vagy elrabolt szent sírjainak visszavivására.

Talán egy népnek se ivódott annyira vérébe a morális kereszteshadjárat, mint az angolokéba. Életüket súlyos törés érte a hitújításkor; az újkori Anglia szembefordult középkori lelkületével, a protestánsok — különösen a radikális puritánok — elszakadtak a katolikus emlékektől. De azok a hatalmas felbuzdulások, amelyek időnként végigsöpörnek az országon, mindig összeboronálják a középkori katolikus s az újkori puritán Angliát. Erkölcsi kereszteshadjáratokban lelki hasadások nélkül teljességgel magukra találnak, mintha sose rendítette volna meg történelmüket belső válság: forradalmak és hitviták.

Nem kell sokáig keresgélni, hogy ráleljünk e meg-megújuló belső kereszteshábórúk céljára, pár szóban lepárolható s mindig visszatérő lényegükre. „Everything that lives is holy": megszentelt minden, ami él, írta egy költőjük s ebben a hitvallásban, amelyet egyformán magáénak vallhatott volna egy zarándok Szent Becket Tamás s egy üstfoltozó prédikátor Cromwell korából összebékül a középkori és újkori angol lelkiség a megmaradt várak árnyékában s a kéményerdők füstje alatt.

A most folyó kereszteshábórúnak a hidrogénbomba ellen, szintén ez lehetne a tömör értelmi foglalata. Mert fölösleges mondani, hogy a hadjárat a rettenetes életirtó fegyver ellen indult meg olyan nép körében, amelyet nem piszkál sem tehetetlen irigység, hiszen maga is gyártja, sem uralmi vágy, hiszen százmilliószámra adta vissza a színes népek szabadságát az utolsó emberöltőben, sem felháborodással telített világmisszió, hiszen túlságosan bölcs és tapasztalt ehhez. Az országos mozgalom visszaüt azokra a lassan feldagadó, régi társadalmi hadjáratokra, amelyek makacs ostromukkal megsemmisítették a hitfelekezeti üldözést, rabszolgatartást, kenyérvámot, gyermekmunkát. Egyik se volt politikai mozgalom, de mindegyikben résztvettek politikusok, egyiket se vezérelték írók, de mindegyikben szép szerephez jutottak. Ha egyszer ebből a nézetből gondoljuk végig az angol irodalomtörténetet Cromwelltől II. Erzsébetig, egy tucat olyan óriásra bukkanunk, akik a középkorban páncélt öltöttek volna a keresztes lobogók alatt.

Legalább annyiféle ember állt be a most folyó bombaellenes mozgalomba, ahányféle zarándokutasa volt a Canterbury Meséknek, már pedig azok egy gyűszűben összefoglalták a középkori Anglia minden rendű és rangú népét. Vannak köztük filozófusok, egyetemi tanárok, diákok, drámaírók, protestáns papok, katolikus tudósok és politikusok, igen: politikusok is, de ők legfeljebb a mozgalom egyik szárnyát töltik fel. S távolról se akarják mind ugyanazt; a beszédekből, nyílt levelekből, kérdőívek válaszaiból, röpiratokból, televíziós és nyomtatott vitákból kiderül, hogy vérmérsékletük és világfelfogásuk, tapasztalatuk vagy naivitásuk szerint legalább tízfélét szeretnének elérni e morális keresztesvitézek. Csupán abban értenek egyet, hogy Anglia példaadásával a világnak meg kellene szabadulnia a hidrogénbombától, mert megszentelt minden, ami él: *everything that lives is holy* s jóvátehetetlen bűnt követ el az emberiség, ha széttépi bombákkal a Teremtés és Teremtő közti szent kötést. Tépdesték persze a múltban is eleget, bunkóval, késsel, szuronnyal, kétélű karddal, puskával, ágyúgolyóval. Káin fiai sose nyugodtak. Most azonban az ember hatalmában áll, hogy a sokszor szétzilált szálakat teljesen szétszaggassa.

Említettük, hogy a költők és írók kivették részüket a korábbi erkölcsi kereszteshadjáratokból s ott vannak a hidrogénbomba ellenzői közt is, mint Edith Sitwell és Priestley. De az a költő, aki gazdag vízgyűjtő-medenceként felitta magába a korábbi mozgalmak forrásait s halála óta táplálja az új forrásokat, a tizennyolcadik és tizenkilencedik század fordulóján élt, a francia forradalomnak volt a kortársa. A szomszéd országban tomboló viharon kívül végigszemlélt egy belső vihart is: Anglia ipari forradalmát. S ez a forradalom a maga gyökérszaggató, tájromboló, emberpusztító hatásában olyan katasztrófával vetekedett — legalább is a költő látnoki, dramatizáló szeme előtt —, amilyen a mi képzeletünkben egy hidrogénbomba-támadás. Világszerte tavaly ünnepelték e költő kétszázadik születési évfordulóját; megemlékeztek róla Magyarországon is. William Blake a neve.

Blake, a szegény londoni boltos még szegényebb fia grafikai munkákkal, kézművesként tartotta el magát s alig mozdult ki Londonból, a londoni szegények közül. A városnak akkor senyvedtek el a zöld határai az iparos külvárosok támadásai alatt; akkor kezdték a gyárak lélekdaráló gépei tömegesen felfalni a költő kézműves társait. Így lett belőle próféta, a hervadhatatlan boldog élet, a visszaszerzett édeni ártatlanság hirdetője egy olyan asztalnál, amelyre néha leves is nehezen jutott. Politikával sose törődött, de jól tudjuk, hova húzott a szíve. Nyaka kockáztatásával kiszöktette az országból Thomas Painet, az angol születésű jakobinus forradalmárt, *America* című hosszú költeményében az anyaország ellen fellázadt tengerentúli telepesek mellé állt s egyszer kidobott egy kertből egy katonát, mert katona ne nyúljon virághoz: vérontó kéz a gyógyító füvekhez! Kortársai ártalmatlan bolondnak tartották, pedig csak az történt, hogy Blake, a szegény kézműves megőrizte keserves élettapasztalatai mellé a gyerekek *csodaváró* és *csodalátó* tekintetét. Nem volt bolond, csupán bolondos, mint Shakespeare színpadi seregének körülbelül egyharmada. Azok is sok vért és szenvedést láttak maguk körül.

Ez a furi, önjelölt próféta a földművelő és iparosodó Anglia korválasztó határán, a francia forradalom tikkasztó szelében s maga körül a rohamosan pusztuló idilli tájjal makacsul hitte, hogy akármekkora gőggel, akármilyen hangosan őrölnek az ördög malmai, a föld megmarad Paradicsomnak. Akármilyen mélyen átjárta lelkét az ipari forradalom atomtámadása proletár honfitársai ellen, akármennyire elsötétültek London falai a szegények vérétől — (legalább is Blake lázas képzeletében) —, sose vesztette el hitét, hogy minden, ami ott ragyog a gyermekkor arany álmaiban, megvan a valóságban is, csak fel kell fedezni. S nem vesztette el azt a hitét sem, hogy éppen Anglia, az angol nép kizárólagos hivatása felépíteni az *új Jeruzsálemet,* amelynek szikrázó képe az ősi mozaikokra van kirakva, a Krisztust jelképező bárány alakja mögé. Blake prófétikus költői világában megtörténik a nagy kibékülés ég és pokol, a bárány és farkas között. A Földanya, amely összetöpörödve botorkált a sírokon, visszaváltozik gyermekké a szerelem kertjében, a tapasztalat poklából az ember visszakerül egy ártatlan pásztori mennyországba, a Paradicsom forrásának szétszakadó ágai körülfonják a sátán kemencéit. Ezek a látomásos képek és vallásos hasonlatok annyira mindennapiak voltak Blake számára, mint a jövőmenő emberek vagy zöldségeskordék a londoni Sohóban s a Stranden, ahol élete jórészét töltötte. Blake talán a legangolabb költő, világképe azonban a szimbolikus nagy mozaikokhoz hasonlít, amelyek Krisztus földi királyságát ábrázolják a római templomok diadalívein.

Anglia százszorta jobban eliparosodott Blake halála óta s a tájon még sokkal több siratnivalója volna, mint akkor. De a mai angolok lelkileg közelebb kerültek hozzá, mint kortársai, ha az élet problémái nem is tudatosodnak bennük mitológikus képekben és alakokban. Utóvégre gyakorlati emberek s nem prófétáló költők. Blake a pamutfonodákat és vasöntödéket nézte a pokol malmainak, a sátán kohóinak, amelyeken át kell vezetni a Paradicsom tisztító forrását. Mennyivel jobban rászorulnak e tisztító fürdőre az atommáglyák megtévesztően fehér falai! Van Blake-nek egy verse, a *Jeruzsálem* című terjedelmes, burjánzó és homályos költemény nyitánya, amely bekerült az egyházi énekeskönyvekbe is, nőegyletek, templomi kórusok éneklik anélkül, hogy az énekesek többsége hallott volna a szerzőről. Nincs magyar fordítása, ami nem csoda, mert szellemében és szavaiban legalább annyira angol, amennyire magyar Kisfaludy Károly Mohácsa vagy Zrínyi dala Kölcseytől. Értelemhű, prózai fordítása azonban visszaadja a meg-megújuló angol erkölcsi kereszteshadjáratok lelkét. Így szól:

Vajon lépdelt-e láb az ősi időkben Anglia zöld hegyein? S látták-e Isten szent Bárányát Anglia édes legelőin? S átsütött-e az Isteni Ábrázat felhős halmaink tetején? S vajon e sötét malmok közé építettük fel Jeruzsálemet? Add elő aranyfényű íjamat, add elő vágyam nyilait, add elő dárdámat, felhők hasadjatok, add elő tüzes szekeremet! Szellemi harcomban el nem lankadok s addig nem szunnyad el a kard a kezemben, amíg fel nem raktuk Jeruzsálem falát Anglia zöldelő édes földjein!

E Jeruzsálem felé igyekeznek az angolok valamennyi morális kereszteshadjáratukban, akár a rabszolgatartás, akár a hidrogénbomba ellen szállnak síkra gyűléseken, nyílt levelekben és tüntető menetekben. Mégsem tanácsos elfeledkezni arról az egyről, hogy a himnuszos új Jeruzsálem óhajtása közben megmaradt a magukhoz való önző politikai eszük. Kapard meg alaposabban s még a kérubokkal társalgó Blake alól is kibújik a megátalkodottan makacs szigetlakó.

Hruscsov és a csizmacsonkok

A tér eredetileg út volt, a szép Liget peremén. Az út fehér templom előtt haladt el. Aztán a templomot otromba kezek lerombolták és építkezni kezdtek a helyén. Előbb az ormótlanul nagy és esetlenül tömzsi talapzat készült el, majd tetejére odaállitották a város legcsajabb szobrát. A szobor acélból készült, „örök időkre", a főzsarnok tiszteletére. A kopasz helyi zsarnok az acélszobor előtt állva számtalanszor elmondta, hogy a főzsarnok fémből öntött képmása örök időkre készült.

Néhány év múlva a kopasz helyi zsarnokot elkergették, s a főzsarnok acélszobrát ledöntötték. Csak csizmái csonkjai maradtak a csúf talapzaton. Később ezeket a csonkokat is eltávolitották. A város népe azonban mindig odaképzeli a csizmacsonkokat, emlékezvén arra a néhány bolondul szép napra, amikor a zsarnokságot egy időre leteritették.

Nagypénteken a szobortalapzatról a főzsarnok utódja mondott beszédet a város népének. A főzsarnok utódja véletlenül alacsony, tömzsi ember és kopasz golyófejével igen hasonlit az elkergetett helyi zsarnokra. A kivezényelt emberek, akik a téren szorongtak, a másik kopaszra gondoltak, majd a szoborra, aminek örökléte olyan rövidnek bizonyult. Szórakozottságukból csak akkor ocsudtak fel, amikor a mostani kopasz elharsogta, hogy a zsarnokság hatalma „szilárd és örökké az is marad!"

Örökké?... Hol van a tavalyi hó és hol vannak a tavalyi csizmacsonkok?

*

Mi az oka annak, hogy ezúttal szívesen kerülnők el személynevek és helynevek leírását? Mi az oka, hogy csak viszolyogva és nagynehezen beszélünk egymásközt arról, amiről a világsajtó egy héten át rengeteget írt: Hruscsov meglepően hosszú magyarországi látogatásáról?

Persze, magyar fülnek sértő ugyanabban a mondatban hallani Dózsa György és Kádár János nevét. Nagypénteken Hruscsov és Kádár mondott beszédet a Dózsa György úton. (A Népszabadságban közölt hivatalos meghívóból értesült a világ, hogy a hajdani Sztalin teret újra Dózsa György útnak hívják.) Magyar fülnek sértő hallani, hogy Hruscsov Petőfi Sándort idézi.

De nemcsak szavaink tisztaságáról van szó, nemcsak arról a szentségtörésről, ahogyan nemzeti hőseink nevét összekapcsolták hóhérok és hóhérinasok nevével. „Hruscsov magyarországi látogatása abban a látványban részesít bennünket, amint a hóhér azt állítja, hogy áldozatai legforróbb óhaját teljesítette." Ezt a Manchester Guardian írta, a ködös gyárváros higgadt és pártatlan újsága.

A hóhérnak valóban naponta többször „forró köszönetet" mondtak a hóhérinasok „örökké emlékezetes, önzetlen segítségéért".

Forró köszönet a tankokért, amelyek forgó páncéltornyukból ágyútüzet zúdítottak a fővárosra. Örök hála az Országház téri vérengzésért, a sorban álló nők és gyermekek géppuskázásáért, iskolásfiúk és lányok kivégzéséért. Forró, szívből jövő köszönet hadvezéreink tőrbecsalásáért és a feledhetetlen hajnalért, november negyedike hajnaláért, az irtózatos ébredésért háromszáz ágyú baromian bömbölő halotti indulójára.

Hála és köszönet egy ország keresztrefeszítéséért.

*

A nagyvilágot érdekelheti, hogy a szovjet diktátor Kádár, avagy Marosán képére nyomott több cuppanós csókot. A hírmagyarázók izgulhatnak azon, hogy amíg a filmhíradón látni lehetett Hruscsov és Marosán csókolózását, addig a Népszabadság ezt letagadja. Világpolitikai szakértők elmésen értekezhetnek az egyhetes magyarországi körút értelméről és jelentőségéről. Találgathatják, hogy a látogatásnak világpolitikai, vagy magyar belpolitikai okai vannak-e? Vajon az annyira sürgetett csúcstalálkozó előtt akarta-e Hruscsov jelezni, hogy a kelet-európai rabországok ügyében nemhogy egyezkedni, hanem még tárgyalni sem hajlandó?

A nagyvilág kérdezhet. Bennünket ezek a kérdések csak másodsorban érdekelnek. Mi tudjuk, minden idegszálunkkal, vérünkkel és zsigereinkkel érezzük a választ egy el nem hangzott kérdésre: milyen hatással van mindez a magyarokra?

A világ a múltban sem kérdezett. Nem kellett kérdeznie, mert jól tudta, hogy Magyarországon minden csendes. Jól tudta, hogy a magyar nép gerincét péppé őrölte a rémkorszak. Hány cikk fejtegette, magyarázta a világ minden nyelvén, hogy a fásult, fáradt, megfélemlített magyarok beletörődtek a reménytelenségbe.

Ó, a nagyvilág kitűnően ismert bennünket. Aztán jött a meglepetés. Jött a „nagy csoda": a péppé őrölt gerincű nép felkelése. De a csodák nem tartanak soká. Most megint olvashatjuk, hogy ezúttal a magyar nép teljesen elfásult; hogy Hruscsovnak és Kádárnak sikerült elzsibbasztania a magyar nép szabadságvágyát.

Mi mást tudunk. Tudjuk, annyira tudjuk, hogy még egymásközt sem beszélünk róla. Tudjuk, hogy mi nem adjuk fel a reményt. Kell-e beszélni arról, hogy Hruscsov korteskörútja még a legelfásultabb és legfáradtabb magyarokat is eltökéltté teszi? Ó, nem arra, hogy újra nekirontsunk az acélkolosszusnak kilátástalan harcban. De eltökéltté arra, hogy átvészeljük a kietlen időket, megőrizzük és átmentsük magunkat, magyarságunkat.

Kádárék, éppúgy, mint Hruscsovék, a szavazási komédiákon mindig megkapják a maguk kilencvenkilenc százalékát. De vannak más szavazások is, mint például a csepeli munkásoké, akik a Hruscsov-beszéd előtt és alatt tömegestül hagyták ott az üzemet.

*

A roppant birodalom teljhatalmú kényura alig néhány nappal azután, hogy hivatalosan is átvett minden hatalmat, egy álló hetet utazgat birodalma egyik legkisebb gyarmatában.

Sok magyarázata lehet ennek a furcsa eljárásnak. De vajmi nehéz arra következtetni belőle, hogy a diktátor nem tartja fontosnak ezt a gyarmatát; vagy arra, hogy bizik uralma szilárd voltában ebben a gyarmatában. Uralma olyan szilárd, ahány szuronyra támaszkodik.

...Szuronyok, csizmacsonkok emléke, tapsoló rendezőség, ölbetett kezű közönség, kínos közbeszólások, judáscsókok: a korteskörút véget ért. A diktátor rakétarepülőgépe elrepült, hosszú fehér krétavonalat hagyva maga után a gyarmat égboltján.

És a gyarmat népe egy emlékkel gazdagabb. Ez a nép ledöntötte első leigázója szobrát. Az üres talapzaton, az eltakarított csizmacsonkok árnyékában, ott ágált, szónokolt a második leigázó. Ez az emlék megmarad.

Vajon mi lesz a második leigázó sorsa?

P. H. Gy.

EGY KÖR BEZÁRUL

1.

1949 májusában Budapesten letartóztatták Rajk Lászlót, a Magyar Népköztársaság külügyminiszterét, a kommunista párt politikai bizottságának tagját, a Hazafias Népfront főtitkárát.

A vád: Rajk László a nyugati imperialisták beszervezett kéme és Tito marsall ügynöke volt.

Hasonló vádak alapján letartóztatták a volt külügyminiszter feleségét, Rajk Júliát is; másféléves fiát, a kis Lászlót, erőszakkal elvették töle és idegen néven egy állami menhelybe adták.

Rajkék letartóztatásáról heteken át nem jelent meg hivatalos jelentés, de az emberek mégis suttogtak róla. A nagy politikai bűnügy első beharangozása egy újságcikk volt, amelyet a párt központi lapja, a „Szabad Nép" közölt.

Ezt az újságcikket egy Betlen Oszkár nevű újságíró írta.

2.

Rajk Lászlót 1949 őszén halálra ítélték és még ugyanabban az évben felakasztották.

Az akkori belügyminiszter, Kádár János — Rajk egykori barátja —, ott állt az akasztófa mellett.

A kivégzett Rajk holttestét jeltelen gödörbe dobták és sósavval szétmarasztották.

3.

1951 tavaszán mint horthysta-imperialista-rajkista-titóista ügynököt letartóztatták Kádár János egykori belügyminisztert.

Ugyanebben az időszakban Betlen Oszkár újságírónak több cikke, brosúrája és előadása jelent meg „Halál a Rajk-banditákra", „Könyörtelen harcot a titóista bérgyilkosok ellen", „A jugoszláv vérszopók az amerikai imperializmus zsoldjában" címmel.

Eredményes munkájáért Betlen Oszkár újságírót a párt központi lapja, a „Szabad Nép" főszerkesztőjévé léptették elő.

4.

1953 nyarán Magyarországon Nagy Imre lett a miniszterelnök.

Nem sokkal utóbb szabadlábra helyezték Kádár Jánost és Rajk Júliát is. Rajkné visszakapta elveszettnek hitt kisgyerekét.

Pár hónappal később Betlen Oszkárt leváltották a „Szabad Nép" főszerkesztői tisztéről.

5.

1955-ben a párt hivatalosan közölte, hogy Rajk László nem volt titóista ügynök, — csak horthysta besúgó volt.

6.

1956 tavaszán a párt hivatalosan közölte, hogy Rajk László nemcsak titóista ügynök, de horthysta besúgó sem volt.

Ebben az időszakban Betlen Oszkár valamennyi Rajk- és Titoellenes brosúráját kivonták a közkönyvtárakból, pártiskolai könyvtárakból és a könyvkereskedői forgalomból is.

7.

1956 október 6-án a magyar dolgozók pártjának központi vezetősége, a Magyar Népköztársaság minisztertanácsa és a Hazafias Népfront elnöksége ünnepélyes temetést rendezett Budapesten a rehabilitált Rajk László és három másik kommunista vezető számára. A jeltelen sírokból előkaparták a szétmart földi maradványokat és vörös lepellel borított koporsókba tették őket.

A gyászünnepség első szónoka Apró Antal, a minisztertanács elnökhelyettese, a Népfront elnöke volt. „Tudatában vagyunk annak — mondotta —, hogy még a legteljesebb rehabilitáció sem teheti meg nem történtté azt, ami megtörtént, hogy drága elvtársainkat nem tudjuk feltámasztani... Sokakban felmerül a kérdés, hogy vajon mi a biztosíték arra, hogy hasonló törvénytelenségek, törvénysértések a jövőben nem fordulnak elő? Ez jogos kérdés. Erre a kérdésre népünk színe előtt kötelesek vagyunk válaszolni. A biztosíték erre — a párt..."

A következő szónok dr. Münnich Ferenc volt. „Mély fájdalommal búcsúzunk pártunk halottjától, Rajk László elvtárstól — mondotta. — Neki nem adatott meg a nagyszerű halál, a hősök halála, őt a személyi kultusz mocsarából napfényre kúszott szadista bűnözők pusztították el... Emlékét szeretettel őrizzük..."

A párt központi lapja, a Szabad Nép így számolt be a temetésről: „Vörös szegfűk a gomblyukakban — mint a régi tüntetéseken. Koszorúk, csokrok, mezei és kerti virágok tengere. Munkások, kék ruhában, kezükben szögletes faládika — ahogy a gyárból kijöttek. Diákok, diáklányok, kettes-hármas csoportokban, aktatáskával. Katonák, civilek gyászszalaggal a karjukon. Gyermekek — otthonhagyva játékos kedvüket — meghatódva jönnek, édesanyjuk kezét szorongatva. Ránéznek egy kisfiúra — ott áll édesapja koporsója mellett, ő is az anyja kezét fogja. A nyolc éves Rajk László, aki még nem is eszmélt, amikor a bitó alá hurcolták édesapját, s börtönbe zárták édesanyját..."

8.

1956 októberében, a magyar forradalom napjaiban Rajk Júlia és Rajk Laci nem tartózkodtak Magyarországon: Kelet-Németországban vendégeskedtek, hogy kipihenjék a temetés idegpróbáját. November 2-án hajnalban érkeztek vissza Budapestre.

November 4-én hajnalban, amikor az orosz csapatok megindultak a magyar főváros ellen és Kádár János ellenkormányt alakított, Rajk Júlia — Nagy Imre miniszterelnökhöz hasonlóan — gyermekével együtt a budapesti jugoszláv nagykövetségen kért és kapott menedéket.

Három héttel később Kádár János sajátkezű írást adott arról, hogy Rajk Júlia és Rajk Laci — éppúgy, mint Nagy Imre miniszterelnök — nyugodtan elhagyhatja a jugoszláv nagykövetség épületét és bántatlanul hazatérhet a lakására.

9.

Amikor Rajk Júlia és Rajk Laci kilépett a követség épületéből — többi társaikhoz hasonlóan —, egy autóbuszba tuszkolták és szovjet tankok fedezete mellett Romániába deportálták őket.

Húsz hónap óta egyetlenegyszer érkezett hír róluk. Rajk Júlia levelet írt budapesti rokonainak és kérte őket, hogy egy kevés ruhaneműt, szappant és zsiradékot küldjenek neki meg a kisfiának.

10.

Ma,

amikor dr. Münnich Ferenc Magyarország miniszterelnöke,

amikor Apró Antal a miniszterelnök első helyettese,

amikor Kádár János a kommunista párt első titkára,

egy könyv jelent meg Budapesten, a kommunista párt központi bizottsága párttörténeti intézetének szerkesztésében, a párt kiadójánál.

A könyv egyik tanulmánya részletesen foglalkozik Rajk László temetésével. Megállapítja, hogy ezt a temetést a Nagy Imre csoport kényszerítette ki. Arról, hogy a temetést a kommunista párt központi vezetősége, a magyar kormány és a Hazafias Népfront rendezte, egyetlen szót sem szól.

A tanulmány továbbá megállapítja, hogy „a Rajk-temetés alkalmat adott a népi demokratikus rendszer elleni agitáció kiélezésére" és az olasz kommunista vezér, Togliatti „joggal nevezte hátborzongató, képtelen, felzaklató gyászparádénak ezt a temetést". Arról, hogy ezen a képtelen gyászparádén dr. Münnich Ferenc és Apró Antal zaklatták fel fogadkozásaikkal, vádjaikkal és esküdözésükkel a kedélyeket, a tudományos történelmi tanulmány még csak említést sem tesz.

Ezzel szemben a tanulmány éles vádat emel — Rajk László özvegye, Rajk Júlia ellen, aki „a temetés felzaklató jellegét még fokozni akarta". „Rajk Júlia — írja a szerző — a Nagy Imre—Losonczy-csoporttal egyetértésben azt követelte, hogy a ravatal az Országház előtt álljon, s a temetési menet az egész városon vonuljon keresztül."

A tanulmány egyetlen szót sem ír arról, mi a helyzet ma Rajk Júliával és a gyerekével. Egyetlen szót sem ír arról, milyen írásos ígéretet tett Rajk özvegyének Kádár János. Egyetlen szót sem ír arról, kik és hogyan végeztették ki Rajk Lászlót, kik uszítottak éveken át a Rajk-féle banditák, ügynökök, gyilkosok ellen, tulajdonképpen kik is azok „a személyi kultusz mocsarából napfényre kúszott szadista bűnözők", akikről az emlékezetes temetésen dr. Münnich Ferenc beszélt?

A tanulmány íróját Betlen Oszkárnak hívják...

— yt —

Az IDŐ Sodrában

Az írók és a Kossuth-díj

Régen nem kaptak olyan elismerést a magyar írók, mint ez év március idusán: senkinek sem kellett közülük ott állnia a parlament kupolacsarnokában, amikor Münnich Ferenc átadta az idei Kossuth-díjakat. Nem mintha anyagi bőségben élnének és a kitüntető összegre nem lennének rászorulva — nagy részük igen szűkös körülmények között él. Nem mintha megvetnék a nyilvános elismerést — a siker az írónak is vigasza és ösztönzője. Hivatalos elismerésre azonban ma senki nem vágyott odahaza, senki nem akart abba a kínos helyzetbe kerülni, hogy a Münnich-kormány kitüntesse. A kormány szóvivője azzal indokolta egy sajtóértekezleten ezt a feltűnő jelenséget, hogy az elmúlt esztendőben nem született olyan irodalmi alkotás, amelyet díjazásra érdemesíthetett volna a kormány. Megkérdezhetnők persze, dialektikusan visszafordítva a nyilatkozatot, hogy volt-e olyan kormány, teremtett-e olyan állapotot a forradalom utáni Magyarországon, amelyek közt az írók méltónak tartották volna az alkotást vagy a nyilvános publikálást. Mert nemcsak a fegyverek zaja közt hallgatnak a múzsák — a forradalom idején, amikor a nép igazáról volt szó, ott sem hallgattak —, hanem igen gyakran a látszólagos béke idején is. Mármint ahogy a szovjet világban értelmezik a békét. Valójában a szívekben és a lelkekben még ma sincs megnyugvás; valójában még mindig működnek a vésztörvényszékek; valójában még börtönben ülnek az írók. Valójában még mindig folyik a szovjet megtorló hadjárat a védtelen nép ellen. És ebben a megpróbáltatásban az írók hallgatással tüntetnek. Idegen műveket fordítanak magyarra, irodalmi hagyományainkat ébresztgetik, „alkalmi munkákból" biztosítják fennmaradásukat. A forradalom előtt valahogy az a spanyol mondás jellemezte a hazai irodalmi életet, hogy „ha vonalas papírt tesznek elédi, írj keresztbe a sorokon". A szellemnek ez a lázadása erőszakolta ki a reformokat, lazította fel a sztalini diktatúrát. Ma, minthogy a szellemi életnek még az a szabadsága sincs meg, mint volt 56 októbere előtt, kommunista Bach-korszak súlyosodik a magyar irodalomra, hallgatás a jelszó. Ez az önkéntes némaság pedig nem azt bizonyítja, hogy az írók voltak méltatlanok a Kossuth-díjra, de ellenkezőleg: a politikai állapotok zárják ki az igazi alkotás lehetőségét.

Tizenkétezer ember

tulajdonképpen nem is olyan sok. Ennél sokkal, sokkal többen pusztultak el Hitler gázkamráiban, sokkal, sokkal többet ölt meg az orosz pártterror. Az a gombnyomás is, amely a Hirosimára ledobott atombombát kioldotta, jóval több életnek okozta végét.

A Manchester Guardian szerint körülbelül tizenkétezren vettek részt az angliai Aldermastonban rendezett hidrogénbomba - ellenes tiltakozó gyűlésen. A gyűlést egy nagy réten tartották, szemben a központi hadiipari atomkutató intézet bejáratával. Hatszázan négy napon át gyalogoltak idáig Londonból, a többiek az utolsó húsz kilométeren csatlakoztak a menethez. A tüntetők között sok volt a fiatal, de a legtöbben középkorúak voltak. Jónéhány hatvan körül járt már. A többség értelmiségi és középosztálybeli, de a tömeg közt hallgatózva, igen gyakran megütötte az ember fülét a londoni munkások jellegzetes tájszólása is. Sokan családostul-gyerekestül jöttek, s voltak olyanok is, akik Londonból idáig kocsin tolták gyerekeiket. A szokatlan zarándokokat esténként meleg szállás várta, — erre igencsak rászorultak ezen hűvös, havas tavaszon. Voltak olyanok is, akik estéről estére hazautaztak s reggelente ismét csatlakoztak a menetelőkhöz.

A gyűlés végén határozatot fogadtak el, melyben a kísérleti bombarobbantások azonnali beszüntetését, az atomháború eltiltását, a bombák gyártásának felfüggesztését és a meglévő nukleáris bombakészletek megsemmisítését követelték a brit, az amerikai és a szovjet kormánytól.

Mit szóljon az ember mindehhez, ha magyar? Lehet-e a kommunista tömeggyilkosokat más erővel, mint a fegyverek erejével (az emberiséget kihalással fenyegető fegyverek erejével) fékentartani? A német bombaellenes mozgalom küldötte, Martin Niemöller arról beszélt a gyűlésen, hogy azok az országok, amelyek az atomfegyver birtokában vannak, az emberiségnek csak egytizedét teszik ki. Ez országok kormányainak — mondta — nincsen joga az egész emberiség életével játszani. Az atombomba-kísérletek már eddig is sokezer ember életét rövidítették meg, ideje, hogy véglegesen abbahagyják őket. Elmondhatta volna mindezt, teszem azt, Budapesten? Nem egy atomkutató intézet tőszomszédságában, hanem mondjuk csak a Szabadság téren. (Kelet-Németországból többek közt épp békeszónoklatai miatt tiltották ki Niemöllert.) De vajon valóban a hidrogénbomba és a pártdiktatúra között kell-e választanunk, — mint ahogy azt a hivatalos nyugati politika sok szóvivője hangoztatja? Az emberek szabadon szeretnének élni és biztonságban. De aki — a biztonság érdekében — a hidrogénbomba betiltását követeli, vajon nem Hruscsovnak tesz-e szívességet? Vagy épp az tesz neki szívességet, aki hozzájárul ahhoz, hogy a kommunista propaganda sajátítsa ki a hidrogénbomba ellen vívott küzdelmet? Emlékszünk még: a hivatalos kommunista propaganda is azt hirdette, hogy a háború legjobb ellenszere a fegyverkezés. Vajon helyes-e elfogadni ezt a jelszót, — ha ellenkező előjellel is?

Nem újonc

A volt Szikra, jelenleg Kossuth Kiadó könyvújdonságai között Gellért Gábor és felesége, Gellért Zsuzsa művét hirdeti, amely a Népszabadság szerint a „Nyugatról elképzelt illúziók szétfoszlását dokumentálja". Gellért Gábor íróként merőben ismeretlen ugyan, mégse tekinthető újoncnak a politikai literatúra művelői között. Gellért Gábor ugyanis ávós őrnagy korában elévülhetetlen érdemeket szerzett számos müper dokumentumanyagának összeállításával és egyben „minden kényszer nélkül" tett vallomások ihletőjeként csillogtatta fantáziáját.

Régi emlékek az új irodalomról

Levél Ignotus Pálhoz

Fenyő Miksának válaszolva, elemezvén a „Nyugat" politikai viselkedését, szociális ösztönzését, Szép Ernőt a folyóirat „szociálisan aránylag érzéketlen írói" sorába utalod. Azt írod: „Szép Ernő, ki mint Az Est vezércikkírója, vad sikoltásban visszhangozta az elégedetlenkedők panaszait, de ráérő idejében többet törődött a falevelek hullásával és a selyemharisnyák minőségével, mint a népnyomorral."

„Hogy én mennyire itt felejtett egy ember lehetek — képzeld —, én még jól emlékszem Ignotusnak arra a remek írására „A Hét"-ben, melyben elmondta, miként maradt egyszer egyedül otthon Teveled, csecsemővel és Te sírtál, mert nyilván éhes voltál, mire ő a jégszekrényben motoszkálva nyúlgerinc-pecsenyét talált, abból adott Néked foszlányokat a szádba; aztán leírja a kis vadállat meglepetését, amint először élvez húst és elgondolkozott a cikkben az ember ősi vadállat voltán, — amin ime nem segített az a hires evolució még a huszadik század második felében sem, hanem mind ő, mind pedig Te — az akkori „kis vadállat" — üldözött vadai lettetek a vadállatoknak.

Te a századfordulón születtél; édesapád Carmen Saeculare-jának lettél meg. A Te léted, munkád és hét esztendős szenvedésed, azután való lázadásod körülbelül szimbolikus a magyar sorsban. De Te csak azután léptél be az irodalomba és a közéletbe, hogy „a Nyugat első évtizede... amely jelképesen Ady halálával záródott le", letelt. Nem élhetted át intenzíven ezt a jelentős kort. Tévedhetsz tehát. Nem abban, hogy a Nyugat-ból szinte akaratlanul, korszerűen kiáramló szociális ösztönzésre reámutatsz, mert ebben igazad van. Tán példaszerű erre, hogy Ady Endre első, harsány jelentőségű kötetéről ezzel a címmel írtam a Nyugat-ba: „Ady Endre szociális gyökerei". A Szép Ernőről szóló soraidban azonban két tévedés van. Az egyik ténybeli, a másik Szép Ernő egyéniségének megítélésében van. A ténybeli tévedés az, hogy „Az Est" vezércikkeinek „vad sikoltásait" nem Szép Ernő írta, hanem én. Szép Ernő, noha méltányolta és szerette ezt a hangot, ómaga az ilyesmire sose lett volna hajlandó. Ezek a vezércikkek azonban nagyon népszerűek voltak, nagyban hozzájárultak a lap csodálatos elterjedtségéhez. Akkoriban általában tudott dolog volt, hogy e heveseket a vezércikkek közt — mint Szép Ernő mondogatta, e „gyújtó" hangú kis cikkeket — én írom. Azóta mélyen elfelejtettek persze, amin nem csodálkozok, hiszen jóformán én is elfelejtettem magamat, most, hogy egy hét múlva hetvenhat esztendős leszek, egyik nyavalyából a másikba esek és csak azért nem halok meg, mert jó a szívem. Hogy irigylem az olyan fiatalokat, mint Fenyő Miksa!

Ezekről a dolgokról azonban érdemes megemlékezni úgy, ahogy azok voltak; ezek a magyar kultúrtörténet elsüllyedt Atlantiszának egy része. Az Est és a Nyugat közt volt bizonyos szimbiózis; helyesebben, mind a kettő körülbelül egy időben születvén, ama szellemi forradalom magasan járó hullámának volt a terméke, amiről Ady Endre utolsó versében úgy szólt: ez a nemzet „forradalomban élt, de ráhozták a háborút, a rémet, sírjukban is megátkozott gazok!" Se a Nyugat, se Az Est nem volt többé a háború után jött Horthy-korban az, ami volt; igazában nem szabadna őket azonban együtt emlegetni, mert Az Est, miután a legények kétszer — vagy háromszor? — lerombolták, egészen pocsékká züllött. Kun Béla idején persze mind a kettő kommunista volt; a Nyugat, Szabó Dezső egész mellett való kiállásával.

Aki Az Est e hosszú tengődő idejének volt a kortársa, az persze csak lenézéssel beszélhet róla. De Az Est-nek is igazi kora az az évtized volt, amely „Ady halálával záródott". Azoknak a „vad sikoltású" vezércikkeknek formája Molnár Ferenc ideája volt, ő gondolta ki, hogy a lap első hasábja, nyolcvan sor, legyen a vezércikk és a kezdő egy-két szó, ami megüti a hangot, álljon cím helyett. Az első számban egy képzett és igen okos, de régifajta „közjogi" politikai író irta ezt a cikket. Ez persze katasztrofálisan sikerült. A második számban én ragadtam magamhoz ezt a dolgot és megadtam a hangját ezeknek a sikoltásoknak. Ettől fogva én és Kemény Simon felváltva irtuk a vezércikket. Kemény Simon az ő l'art pour l'art veretes módján sokszor gyönyörű prózaköltéményt irt, erősen nacionalista függetlenségi irányban, mint egy régimódi liberális vármegyei úr, én viszont szocialista voltam, sőt akkor még marxista, de ez csak a meggyőződés alapját adta, a dogmatizmusnak még a szagát sem engedtem éreztetni a cikkeimen. Ilyen módon aztán a legszélesebb magyar publikumot nyerhettük meg a lapnak. A vezércikket mindenki elolvasta, még az asszonyok is, nem úgy, mint más újságoknál; igen gondosan irtuk és különösen arra vigyáztunk, hogy mindig érdekesek legyünk. Ez a formája az állásfoglalásnak persze problematikus volt, Fenyő Miksa nem egyszer megmosta a fejemet egy-egy cikkem után, nem a hangja miatt, hanem azért, hogy micsoda lelkiismeretlenség ilyen nagy kérdést nyolcvan sorban próbálni elintézni. Mi azonban ezt jobban tudtuk: Az Est „Ady halála" táján 450 ezer példányban jelent meg és úgy hittük, ha némi jótékony demagógiával is — vajon van-e újságírás a demagógiának legalább nyoma nélkül? —, széles rétegeket érhetünk

MEZTELEN EMBEREK

A Magyar Belügyminisztérium hivatalos jelentése szerint az 1956-os októberi forradalom óta elmenekült magyar állampolgárok közül 1957 december 31-ig 28.000 fő kért hazatérési engedélyt és érkezett vissza a hegyeshalmi határállomáson, illetve a győri szűrőtáboron keresztül. Az 1958-as esztendő első negyedévében, tehát március 31-ig bezárólag újabb 1200 személy települt haza és további 1200-adta be a különböző fővárosok magyar követségein hazatérési kérelmét. A szám nem egyezik pontosan az osztrák hatóságok nyilvántartásával. Az eltérés körülbelül 4500. A matematikai hiba oka nemcsak a hivatalos magyar statisztika nagyvonalúságában keresendő, hanem abban az egyszerű tényben is, hogy néhány száz ember az osztrák rendőrség megkerülésével és a magyar határvédelem támogatásával a vasfüggöny úgynevezett „szabad csatornáin" át tért vissza az ország területére. Ezek többé-kevésbé „fontos" személyiségek voltak: államvédelmi tisztek, akik a forradalom napjaiban, a rendszer tökéletes bukása és a tömegharag láttán, első rémületükben Ausztriába siettek, nyomozók, akiket a forradalom leverése után, a már újjászervezett politikai rendőrség dobott át a határon (nem is különösebb céllal, egyszerűen a régi gyakorlat kötelező szabályai szerint), végül olyanok, akiknek hazatérését ajánlatos volt vagy egyáltalán nem, vagy csak később időpontban publikálni. (Például Szabó Miklós kisgazda képviselő, a strassbourgi Forradalmi Tanács tagja.) Osztrák részről az illegális hazatérőt egyetlen esetben sem akadályozták abban, hogy zavartalanul elérje a drótsövényt s az előre megbeszélt időpontban és helyen jelentkezzék valamely őrtorony alján. (A demokráciának ugyanis szintén vannak kötelező szabályai.) Nem lőttek rá senkire, egyszerűen azért, mert nem szoktak emberekre lövöldözni. A kiürített határzóna, a rendszeres igazoltatás ismeretlen fogalom. Határállomásokra szóló vasúti vagy autóbuszjegyet bárki bármikor válthat, határmenti községekbe bárki bármikor megérkezhet s ha éppen kedve van, napokig sétálhat a senki földje szélén. A „fontos' személyiségeknek tehát nem okozott különösebb nehézséget, hogy kalandos úton lépjenek ismét magyar földre. Utazhattak volna szabályosan is, hiszen az osztrákok egyáltalán nem helyeznek súlyt arra, hogy államvédelmi tisztek, nyomozók vagy politikai hamiskártyások ideát maradjanak. De közölnünk kell: nem igaz az, hogy mindenkit letartóztatnak. Nem igaz az, hogy a győri szűrőtáborban a hazatérő nyomtalanul eltűnik. A hazatérő sorsát látható és láthatatlan kezek irányítják, látható és láthatatlan motívumok határozzák meg. A döntő szempont az illető használhatósága és felhasználhatósága. Szentimentalizmus ugyanis nincs. Szívjóság sincs. A hazatérés és a hazatérők ügyeit nem az Üdvhadsereg, hanem a Belügyminisztérium intézi. Az aktákat nem könnyes szemű idős nénikék forgatják s látják el jelzésekkel, hanem meglehetősen hidegen gondolkodó „Béemes" fiatalemberek, azaz államvédelmi nyomozók.

A győri szűrőtábor ma már elvesztette jelentőségét. A kihallgatás rövid és formális. (A hazatérő aktája akkor már ugyanis mintegy másfél-két hónapja fekszik a budapesti Belügyminisztérium illetékes osztályán. A környezettanulmány, az előzetes informálódás lezajlott. Az utasítás a „disszidens" volt munkahelyére már elment.) A győri rendőrtiszt kérdései csupán arra vonatkoznak, ki segítette át a hazatérőt annak idején a határon. Aki azt feleli, hogy már nem emlékszik, vagy nem tudja pontosan a nevet, a helységet, az időt, azt nem faggatják tovább. Ez már másfél esztendő távolából nem nagyon érdekes. A vasfüggöny lezárult, az „embercsempészés" a múlté, a drót s az akna tökéletesen működik. Aki első ijedtségében — s ez az ijedtség, érthető módon rendszerint elkerülhetetlen — elárulja hajdani segítőjét, annak udvariasan megköszönik a felvilágosítást. A „csempész"-t természetesen letartóztatják. A határmenti magyar falvak lakói ma is örökös szorongásban élnek. Vajon ki tér haza, ki emlékszik a parasztlegényre, a vasutasra, a határőrre, aki a lucskos decemberi éjszakában megmutatta az utat. Csúf komédia, annyi bizonyos.

A kihallgatást orvosi vizsgálat követi. Hivatalos célja: megállapítani a hazatérő egészségi állapotát. Lényege: az első megalázás. Nyolc órával azután, hogy a menekült „hűtlenül elhagyott" hazája földjére lép, meztelenre kell vetkőznie. Ennek, mint tudjuk, szorongásos lelkiállapotban kiváló pszichikai hatása van. Az államvédelmi nyomozások, bebörtönzések nyitánya mindig ez az egyszerű parasztfogás volt.

. . . és újra otthon

A győri rövid, de sohasem durva processzus után a hazatérő lakhelyére utazhat, ahol huszonnégy órán belül jelentkeznie kell személyi igazolványáért. Az illetékes rendőrkapitányság bejegyzi a nyilvántartásba. Minden adata kartotékra kerül (ugyancsak régi s jól ismert módszer) azzal együtt, hogy mikor lépte át illegálisan a határt és mikor tért vissza. Tehát — s ez lélektani szempontból ismét csak igen fontos — a rendőrségen már nyoma van. Nyoma van ezen kívül a Belügyminisztériumban és Győrben. Közbiztonsági szempontból tehát elintéztetett. S ezt ő is érzi. Hiába próbál elvegyülni az otthonmaradottak között, hiába próbál fátylat borítani a múltra, kartotékja van, könnyen sebezhető, valójában ettől a perctől fogva örökösen meztelen...

A hatóság tehát végzett. (Most nem beszélünk azokról, akiket Győrből már őrizet alatt szállítanak Budapestre. Számuk aránylag igen csekély.) Következik a társadalom, amely szintén előre meghatározott szabályok szerint öleli keblére a tékozló fiút. A régi munkahely, ha a Belügyminisztérium erre kifejezett utasítást ad, visszaveszi „engedély nélkül távozott" dolgozóját. De rendszerint nem veszi vissza. Kivétel csupán az orvos. Ésszerűségi szempont, nyomasztó az orvoshiány. A visszavétel a személyzeti főnöknél való jelentkezéssel kezdődik. Újabb vetkőzés. Szemérem nincs, aki bűnös, annak vállalnia kell a megbocsátás nem mindig kellemes formáit. A visszavételnél alkalmazandó eljárás, a személyzeti főnököknek küldött intern utasítás alapján: szigorú, de emberséges. A hazatért régi beosztását nem szabad visszaadni, illetve csak bizonyos idő letelte után, ha felsőbb államérdek úgy kívánja. Dr. B. az egyik nagyobb budapesti egészségügyi intézet igazgatója volt. Hazatérése után a kilencedik kerületbe helyezték, mint körzeti orvost. Négy hónappal később ismét az egészségügyi intézet igazgatója lett. De a dolog, amint egy levelében írta, „már nem ugyanaz. Talán én öregedtem meg, talán a Nyugaton kiállott sok szenvedés teszi, de nem érzem jól magam". (Dr. B. Nyugaton nem szenvedett különösebben. Tény, hogy nem várták tárt karokkal és nagyon alulról, nagyon elölről kellett volna kezdenie.) Mi történt? Senki nem bántja és senki nem is bántotta Dr. B.-t. Csak hideg levegő veszi körül, láthatatlan vesztegzár. Barátai félnek tőle. Hiszen sohasem lehet tudni, mikor derítik ki — ugyancsak felsőbb államérdekből —, hogy Dr. B. imperialista ügynök. Vagy csupán hajbókol a nyugati orvostudomány előtt. Esetleg balszerencse éri és egy betege orvosi műhiba következtében meghal. A kartoték ott van. Dr. B. egyszer már hűtlen volt a hazához. Tehát Dr. B. nemcsak orvosi műhibát követett el, de „disszidens" is. Priusza van, amely priusz igaz, hogy most csendesen alszik, de egyszer felébredhet. Dr. B. végzetesen, reménytelenül meztelen...

Földszintes tragédia

A forradalom leverése után Amerikába jutott egy Gerlei Oszkár nevű fiatalember. Tisztviselőcske volt odahaza, sohasem politizált. Illetve szabadságkövetelései mindössze odáig mentek, hogy több jazzt, több csőnadrágot és több Lollobrigida-filmet kívánt önmaga s esetleg a magyar nép számára is. Az ilyen menekültet nevezik az osztrák hatóságok „gazdasági"-nak. A forradalom alatt Gerlei ugyanis kártyázott, tizennégyes römit, forintos alapon. Amerikában nem sikerült sem meggazdagodnia, sem érvényesülnie, a hétköznap másként festett, mint ahogyan a jazzmelódiák után elképzelte. Hazatért. A Belügyminisztériumban ülő tisztek Gerleit elég értelmesnek találván, beajánlották a nagybudapesti KISZ bizottsághoz. Gerlei Oszkárnak (aki mint említettük, sohasem politizált) most időnként meg kell jelennie különböző ifjúsági gyűléseken, ahol Amerikáról tart „pozitív" előadást. Lehet, hogy ezt a kérést is megtagadhatná. De Gerlei elég értelmes ahhoz, hogy nem tagadja meg. Tehát beszél. Barátai, akik annak idején otthonmaradtak s titokban ma is hisznek Amerikában, mint a szabad jazz, a szabad csőnadrág és a szabad sexappeal hazájában, nem állnak szóba vele. Szavainak senki sem ad hitelt, noha kétségbeesett erőfeszítéssel igazat mond. Kis tragédia, földszintes alapon...

Hazatért Kanadából egy Farkas Tamás nevű pesti fotoriporter. Visszavették eredeti munkahelyére, az MTI fotoszolgálathoz, bár alacsonyabb beosztásba, kisebb fizetéssel. Képei alá egyelőre nem írhatja oda a nevét. De hiszen ez a legkevesebb, Kanadában sofőr volt. Ám egy alkalommal, valamely értekezleten, Farkas a többiek után felszólalt s valamit bírált, vagy javasolt. A fotoszolgálat vezetője csupán ennyit mondott:

— Farkas elvtárs, aki disszidens volt, az hallgasson.

Farkas természetesen hallgatott. Azóta merev arccal ül az értekezleteken, furcsa kínban, mintha nem volna rajta ruha. Meztelen ember fogja be a száját.

Ezek azok, akik, a magyar sajtó szerint, újra „bekapcsolódtak az életbe". A hazatérők közül néhányat — hangsúlyozzuk, aránylag nagyon keveset — a rendőrség még Győrben, vagy később, hatnyolc hónap után „kikapcsol". Tanúvallomásukra van szükség, vagy egyszerűen, puszta létezésükkel kell bizonyítaniok valamit. Az úgynevezett feldolgozás, mint tudjuk, az államvédelmi hatóság műhelyeiben lassú és alapos. Ez az oka annak, hogy egy-egy hazatérő csak fél vagy háromnegyed év múlva kerül sorra. Közülük megint csak sokat elengednek, négy-hat hét leforgása alatt. De a kartotékokon ismét egy bejegyzés, ismét egy nyom. S mint, még József Attila mondotta, sohasem lehet tudni, mikor adódik elég ok...

A magyar forradalom s a nagy menekülés kimerítette a drámai kincsestár szinte minden kamráját. De talán valamennyi közül a legkeserűbb, noha vértelen és sima — a meztelen emberek története.

Örvényes András

EGY MÁSIK LÁTOGATÁS

„Ma reggel a katonai hangászkar vidám marsaira ébredtünk... A despota, ki minden magán- s közszabadságunkat lábbal tiprá, fiaink elejét hóhérkézre és börtönbe juttatá, nem átallott eljönni Budára... Beszélik, hogy a gubernátor*, kit a fogadtatás sikere igen aggasztott, megkérdé K. Zs.-t,** mit kéne tennie, hogy az uralkodót meglepje s Pest-Buda polgárainak is öröme legyen? E kérdésre K. Zs. ezt felelte volna: Kösse fel magát, gróf úr a híd*** legelső lámpaoszlopára, e cselekedetén az uralkodó meglepődik, s Pest-Buda lakóinak is öröme leszen..."

Barsi Neuman József bicskei plébános „Világostól Josephstadtig" című könyvéből.

* Schlick gróf, Buda katonai kormányzója, Haynau utóda.
** Báró Kemény Zsigmond.
*** A Lánchíd.

---

el igaznak érzett céljaink dolgában. De egyébként: még oly tisztes nagy lapban is, mint a N. Y. Times, vannak cikkek mindig egy hasábra korlátozva, a rövid vezércikk pedig ma már általánosan elterjedt dolog.

Szép Ernő Az Est-be karcolatokat, hangulatokat írt neve aláírásával, az ő találó, figurákat mesterien megjelenítő módján. Egy idő múltán hétfőnként ő írta a vezércikket, ha éppen nem volt olyan nagyon fontos politikai esemény, ami okvetlen megkövetelte az állásfoglalást. De ezekben a hétfői vezércikkekben sem írt másról, csak „levelek hullásáról", lírai dolgokról. Másra nem lett volna hajlandó, nem is kívántak tőle mást, a cél épp az volt, változatossá tenni a vezércikk hangját, — mint ahogy angol nyelvű lapokban is gyakran vannak vezércikkek időjárásról, madarakról, ilyesmiről. Nem tudom, szándékos-e, vagy csak véletlenül sült el úgy, de bizonyos haragos lenézéssel szólsz Szép Ernőről. Ha így volna, megérteném végül, magam is haragudtam rá azért, hogy oly konokul, szolga módon zárkózik el írásában minden elől, ami nem pepecselés. Am, nagy tehetség volt, a magyar nyelvnek oly érezője, mint kevés más és ha valamihez vagy valakihez egy jelzőt tett, az oda volt szögezve, a vidéki életnek és pesti kispolgári világnak átható szemű látója, humora, ötlete — de érzelgőssége is — bőséges, verselése pedig túlságosan is tökéletes. Én évekig jóformán együtt éltem vele, szinte reggeltől estig. A Margitszigeten szomszédok voltunk és nagyon szerettem őt, noha utáltam szemérmetlen affektáltságát, ami csak akkor szünetelt, ha pénzről volt szó. Megjátszotta azt, hogy ő a „kis költő", akinek ehhez a világhoz semmi köze, csak elbámulgat rajta és a falevelek hullását nézdegéli. Még „pacifista" se volt, világért egy szót sem éreztetett volna a háború ellen, hanem önként jelentkezett és tüzértiszt lett, — az sem az ő dolga, a háború se.

Művészembernél gyakran a póz az igazi, az hozza ki belőle azt, amit tud és aztán ragaszkodik hozzá, mintha valódi természete volna. Ez világos, teszem Szomory Dezsőnél, vagy például Picassónál. Szép Ernőnek a póza talán inkább kárára volt, — ámbár ki tudja? Talán úgy volt, hogy nagy és sokoldalú képességek szorultak kis lélekbe, ezért nem lehetett nagy író és nagy költő, ezért nem emlegethetjük őt egy sorban akkori nagyjainkkal. Pózában találta meg a maga sokat tudó kicsinységét. Az se igaz, ne látta volna az akkori felháborító igazságtalanságokat. Beszélgetés közben gyakran elkeseredéssel beszélt az ilyesmiről, munkájában azonban eltiltotta magát attól, hogy tudomásul vegye, noha a maga fiatalsága szörnyű nyomorban telt el és aztán a testvéreit néki kellett eltartani. Rengeteg munkája közben volt energiája rá, hogy megtanuljon franciául, mégpedig jól. Rimbaud azonban nem kellett néki, elutasította, unta. De Francis Jammes, az orgonabokrok, kertek, a francia szántóföld költője, az igen, azt imádta. Viszont Ady Endréről, noha sohase beszélt róla, nagyon jól tudta, kicsoda. Havonként egyszer felvette fekete ünneplőjét — ez se ment póz nélkül — és elzarándokolt Adyhoz, mikor az már beteg volt és egy óra hosszat elbolondozott néki, kedvesen.

Most még engedd meg, hogy pár szót mondjak Az Est-nek arról az idejéről, ami történetünk Ady Endre halálával záródó korába esik és amit, mondom, elfeledtetett utóbb a lap hosszú, utálatos vergődése. Azt hiszem, példátlan a világon, hogy egy utcára szánt olcsó újságnak minden sora irodalmi szinten volt, még a sportrovaté is, mint az akkori Az Est-nél. A vezetők mind írni tudó emberek voltunk és nagyon vigyáztunk erre, ha kellett, sok mindent átírtunk. Úgy látszik, nem igaz az, hogy a gondatlan hebrencselés kell a népnek; másrészt úgy látszik, tudtuk a nyitját, hogy kell szépen, de közérthetően és fürgén írni. Azonkívül Az Est abban az időben komoly újság is volt. Külpolitikával úgy foglalkoztunk kezdettől fogva, hogy ha valami közvetlen érdekelte a magyarságot, leutaztunk oda és elfogulatlan képet adtunk a dologról, nem pedig a félhivatalos sajtóügynökségeket követtük. Sokat utazgattam akkoriban én is. Károlyi Mihály ösztönzésére kapcsolatot tartottunk a francia és az orosz főkonzulátussal. Oroszország akkor, az 1905-ös forradalom után, ha nyikorogva is, a reformok útjára igyekezett; Az Est-nek két munkatársa is beutazta az orosz földet. Az Est a monarchiának egyetlen napilapja volt, hogy a Balkán-háborúban a szabadságharcos kis népek mellett foglalt állást, elejétől fogva azok győzelmében hitt. Adorján Andor a bolgár frontot követte, én a szerbet. Azután még elmentem Törökországba, ott magam láttam, hogy az ifjú török kormányzat sem segített, a birodalom menthetlen züllésnek és feloszlásnak indult.

A háborúban, az utolsó napig, hogy cenzúra nélkül lehetett írni, megmondtuk elkeseredett véleményünket erről a kalandról. Miklós Andor megegyezett Tisza Istvánnal, hogy a cenzúrát ő, a szerkesztő vállalja, különben Az Est nem jelenhetett volna meg a maga idejében. Ez alkalmat adott sok célzásra, ügyeskedésre, agyafúrtságra az igazmondás dolgában; volt valahogy egy jelbeszéd köztünk és olvasóink között, hogy megértettük egymást. Rossz szó erre az, hogy „pacifizmus". Én például nem voltam pacifista és nem vagyok az ma sem. Hanem a monarchia a haláltól való félelmében öngyilkosságba menekült és magával rántotta a magyarságot is: ez az, ami ellen lázadni kellett... Persze, a lapban megjelentek utóbb, a háború derekán olyan lelkes háborús tudósítások is — nem tőlem —, amiket Molnár Ferenc cinikusan „heldentátik"-nak mondott. Nem szerettem, de úgy látszik, erre kényszerültek, azonkívül pedig, egész az utolsó szakaszig, amikor az ilyesmivel el kellett hallgatni, volt publikum, akinek ez kellett.

Ez az, amit visszaemlékezve megmondani akartam; ha jónak látod, add ki, — sőt szeretném, ha közzé tennéd ezt a levelemet.

Meleg kézszorítással

Kéri Pál

Vallomások a párizsi nőről

Valahogyan úgy van ez, mint amikor a boulevard Saint-Michel tavaszi parádéjába ereszkedik bele az ember. Belépek a Galliera múzeum kapuján, leszurkolom a százfrankost, aztán beljebb térve jobbra-balra kapkodom a fejem a színek csinnadrattás vigalmában. Minden évben megrendezésre kerül itt a ,,Festők szólnak a jelenkorról'' kiállítás — félig-meddig pályázatszerűen — s ez idén a ,,Párizsi nőről'' tesznek tanúvallomást ismert és ismeretlen ecsetek.

Elöször, mondom, a színskála szertelen lüktetése csapja meg a szemem, de amint csillapul az első lelkendezés, úgy facsarodik elő az egyes vásznakból, a legjobbakból, valamiféle józan szomorúság, soksok lárvaarc egykedvű reménytelensége. Rögtön a bejárattól balra az őspárizsi japán festő, Fujita egy bisztró belsejébe tekint: levelét író, hanyagul öltözött diáklány, egy kilúgozott arcú szerelmespár, középen egy fiatal nő a kisujja meg a gyűrűsujja közé fogja a cigarettáját — egyéniség! — s kilenc fagyos csendbe dermedt alak mellett csak a tizedik, egy borosüvegért nyúló munkás arcán ül széles mosoly. Sápadt figurák, kíméletlenül éles kontúrok, élő kifejezésüket csak a fakó testszínbe vegyülő hamuszürke gyászos váltakozása adja.

A következő termet vitathatatlanul Bernard Buffet komor kompozíciója uralja. ,,Az utcasarkok császárnői''. Két szörnyű ribanc áll egymás mellett; szőrehagyott rókaboájuk súlyos nyakláncot csúfol, csapzott sörényük a XVIII. században még káprázatos paróka volt, zöld és vörös ruhájuk kivirít a szurtos sötétből: mosolyognak, szájuk mellett mélyre vésődik a két fekete csík, őrködnek, uralkodnak... Kegyetlen erejű kép ez, az egyik legmodernebb nyugati művész alkotása, aki a költészettelen világnak éppen a csonttáaszott költészetét formálja, dolgozza rendszerbe s aztán boldogtalanul szemléli. (Hamarosan ráunok Buffet-re, ha egyszerre látom sok festményét, de mások alkotásai mellől mágnesként vonz magához páratlan egyénisége.)

Két érdekes alkotást szeretnék még említeni a pesszimisták közül: Joseph Bossane Balkonbeszélgetését, mely a háttér harsány, expresszionista tónusaival hangsúlyozza két fiatal nő arcának fásult vérszegénységét (méregzöld pamutot gombolyítanak, beszélnek, de szemük élettelenül réved a messzibe)... és Claude Weissbuch Vénasszonyait, ezt a két főszínnel megoldott, keserű jellemkarikatúrát, melyen fehér alapon barna banyákat vonultat fel cekkeresen, visszeresen, kifacsarodottan, mint a rosszul sült kenyér.

A való érték, az igazi Párizs-látás terén a fentebbieket alig egyensúlyozza néhány derűs szemléletű vászon. Paul Montané Futtatásán egy stilizált lófigura mellett izmosan duzzad két termetes mannequin teste s az egész kompozíciót besugározza a kép alján vonuló kerek leányarc egészséges fiatalsága. Nagy örömmel fedeztem fel Vértes Marcell magyar festő Csókjelenetét: suhancosan bájos impresszionizmusával, kedves humorával ő tolmácsolja legjobban a légies parkszerelmek varázsát.

Zömükben aztán a többiek a ,,párizsi csőr'' felfogás jegyében dolgoztak, a divatlapok parisienneje költötték újra, a külföldi turisták álmát, a tükrös szemű, hegyes mellű, táncos lábú boszorkát. Igaz, nem tudni pontosan, milyen útonmódon, már minthogy a nagy divatszabók képzelete alkotja-e a típust, vagy az élő valóság ihleti a divatot, de tény az, hogy ez a fajta nő létezik, s az örök női alak, Izolda, Júlia vagy amint Határ Győző látja, a döbbenetes Annibel mellett ott csillog a párizsi nő is. Önmagát csodáló, önmagáért élő virág, babaszabású ördögfióka. S ez a felületes lény tartalmilag csak sekélyes, de formailag néhány valóban bravúros festményt sugalt. Gondolok itt Charlot fekete sziluettjeire, akik, mint az éjjeli pillangók, úgy soroznak a neonfények felé; Capron Színházi társalgójának hivalkodó ruhabemutatójára vagy Héraut két szakasztottan egyforma lófarkfrizurás, coca-colát szopogató bakfisfejére.

Összességükben nézem ezeket a képeket, mint egy zsivajgó, pompás papagájházat, s a látogatás után a napfényben porzó sugárútra érve már nem is nagyon tudom, melyik szemléletnek adjak igazat: a könyörtelen művésznek-e, aki arról vall, hogy Párizsban csakúgy, mint másutt, súlyos jajjal terhes az emberélet, vagy a ledér formalistának-e, aki viszont így ujjong, hogy nincs még egy város, mely úgy tudná leplezni boldogtalanságát, mint éppen ez a Párizs.

Karátson Endre

Ellenvélemény Buffet-ről

Ízlés és műveltség kérdése, hogy Csernus Ákosnak tetszenek-e Bernard Buffet képei; tehát ez a cikkíró magánügye. Hogy egyéni véleményének az egyik legtekintélyesebb magyar nyelvű kulturális lap helyet ad, ez meg a szerkesztő és az olvasó ügye.

Sőt, igaza van Csernus Ákosnak abban, hogy Buffet ma Párizs legdivatosabb festője. Párizsnak, pontosabban a St. Germain des Présnek mindig voltak is divatos festői, mint ahogy voltak s vannak divatos kurtizánjai; ebben nincs semmi különös. Divatokról írhat az ember, csak győzze követni őket, mert annyi van és oly nagyon rövid életűek. Valószínűleg abban is igaza van Csernus Ákosnak, hogy nemcsak az ő ifjú fantáziáját, hanem az olvasók egy részét is érdeklik Buffet hálószobatikai, a köréje fonódó pletykák tömege, szegénységének és meggazdagodásának útja-módja. De a kis pletykagyűjteménybe a modern művészet jelentős kérdései is belekeveredtek s ezért Csernus cikke közüggyé vált. Szót kell emelni ellene, annál is inkább, mert az olvasók többsége épp a modern festészet terén tájékozatlan.

Ha jól értettem, Csernus Buffet festészetének három jellemvonását emeli ki és dicséri: hogy egy sajátosan francia, mai társadalmi réteg életérzésének ábrázolója; hogy természetelvű, tehát nem absztrakt, de mégis absztrakt, nehogy fényképszerűvé legyen; és végül, formai gazdagságáról meg termékenységéről olvashatunk meleg szavakat. Vizsgáljuk meg e három jellemvonást közelebbről.

Ahogy Buffet karrierje, a festményein megjelenített világ is mai. Milyen is lehetne más? Napjaink valóságába sok minden beletartozik, többek közt Buffet világa is, amelynek irodalmi megfelelőjét Sagan kisasszony alkotta meg. Karrierje is hasonló. Pesszimista és egyben habzsolja az életet, nem lát célokat a nagy emberi kérdések felvetésében, de céltudatos, ha apró egyéni érdekek forognak kockán. Van ebben a világban valami megvesztegető fanyarság és a fanyarság patikamérleggel gondosan kimért ellenpárja is, meg nagy adag cinizmus és olcsó hatásvadászat. A lényeg, az adagolás arányain múlik: semmiből sem adható több, mint amennyit a közönség kíván, nehogy bárkit megterheljen, elkedvetlenítsen. Pesszimizmus a divat? Keverjük egy kis szentimentalizmussal és bonnyal kelendőbb lesz az áru.

Mindebből az következik, hogy ha Buffet a múlt században él, minden valószínűség szerint csattanós poénű genre-képeket fest. De mivel ma él, hát kiábrándult és csapzott; s mivel modernnek lenni nemcsak témában és hangulatokban, de a megjelenítés eszközeiben, a formában is illik, a modern festészet formakincsének néhány jellegzetességét (pl. dekoratív síkszerűséget) is belékeveri fanyar főzetébe. Persze ezt is csak óvatosan; annyira, amennyire közönsége igényli és elviseli. De Buffet nemcsak ezért utasítja el az absztrakciót (hisz annak is megvan az absztrakció igazi problematikáját nem érintő, csak a módos snobközönség kegyét kereső változata), hanem azért, mert újabban az absztrakció nem divatos. Valószínűleg ez az oka, hogy Buffet ,,természetelvű'' festővé lett, noha e tekintetben is megkerüli az igazi problematikát.

Buffet-nek egyéni stílusa: színekben a fekete-fehér-szürke unalom; vonásaiban valami furcsa szálkás szárazság, ami a fodrászkirakatokban látható színésznő-fényképek jellegzetes mutatós írásához hasonlít. Képei a rajzelemre épülnek. Ebben valóban egyéni; éppen ezért itt tűnik ki leginkább gyengesége. Rajzmodora tipikusan *akadémikus; sémát rajzol* az egyedi, a karakterisztikus keresése helyett, s a sémára aggatja formajegyeit, szálkáit, tüskéit, bonyolult, a rajz egészéből, értelméből nem következő vonalkáoszát. Mivel esztendők óta képeinek ezrein ez a stílus uralkodik, aligha tévedünk, ha modorosnak érezzük. Ezért lep meg Csernus Ákos megállapítása Buffet formai gazdagságáról. Egy tucat Buffet-kép egymás mellett bizony nagyon unalmas lehet... Buffet termékenységét a kereslet-kínálat törvényszerűségei szabályozzák. Ez talán mégsem állítható párhuzamba Juhász Ferenc ,,szószomjá''-val.

Ha Buffet-t, a festőt összehasonlítjuk az egzisztencializmus olyan felfedezettjeivel, mint pl. Brigitte Bardot, vagy Juliette Greco, akiknek a színészi-művészi teljesítménye szintén nem áll arányban népszerűségükkel, mégis az utóbbiak javára billen a mérleg. A két színésznő — a maga módján — az egzisztencialista életérzés megtestesült típusa, játszaniok szinte felesleges, elég, ha önmagukat adják hűen. Ám a buffet-i profil csak máz. Ha nyíltan nem is mondja, Csernus maga is érzi, hogy ez mesterséges valami, az ő szavával: ,,tenyésztett szomorúság''. Épp ezért talán mégse Buffet *a legpesszimistább festő, akit a műtörténet valaha ismert* — ahogy Csernus írja. Hadd emlékeztessek az Utolsó ítélet Michelangelo-jára, az amsterdami gettó öreg Rembrandtjára, vagy az öreg Goya-ra, s hosszan folytathatnók a sort olyan igazi művészekkel, akik ugyan nem Rolls-Royce autókban és tengerparti kastélyokban tenyésztették a szomorúságot, hanem meghasonlottak az őket körülvevő világgal, főleg pedig azzal a közönséggel, amelynek mai utódjai Buffet bankszámlájának növelésén fáradoznak.

Noszlopy György

Komolyan vehető?

Berkesi András (vajh ki ő és merre van hazája?) elsőrendű szükségletének érezvén az írást, úgy döntött, hogy — Marosán elvtárs felszólítását komolyan veszi és könyvet dob a piacra, melynek témája az októberi ellenforradalom.

A Könyvterjesztő Vállalat hivatalos közlönye rövid részletet közöl a közeljövőben megjelenő könyvből. Olvasóink bizonyára megbocsátanak nekünk, ha minden kommentár nélkül néhány sornyi terjedelemben mi is ízelítőt adunk az új magyar szocialista-realista irodalom e fontos alkotásából.

— László, térj észre... hidd el... De a fiú közbevágott. Szava, mint az ostor pattogott.

— Ne magyarázz, mindent értek! Még csak arra felelj, igaz-e, hogy az ávéhásokkal együtt harcoltál?

— Igaz!... — felelte a lány és felkapta fejét.

— Szóval a forradalom ellensége vagy? A forradalom ellensége lettél... szovjet ügynök... orosz bérenc...

A lány torkában megrekedt a szó. — Ez nem László, ez nem az ő Lászlója, ez valaki más... — Nyelt egyet. Érezte, hogy apja vére kezd felülkerekedni... — Ezt nem hagyhatja szó nélkül! Most már mindegy, most már akár meg is halhat... De nem, azért sem fog meghalni! Feltűnt előtte a tegnap délutáni Köztársaság tér, a megcsonkított testek körül vijjogó dögkeselyűk, fülébe hasított a cédák gúnyos röhöje... Szíve megkeményedett. Újra a régi volt. A régi Bruckner Erzsébet, aki negyedik gimnazista korában négyezer méterről ugrott ki ejtőernyőjével, a régi Bruckner-lány, aki szembe mert nézni a halállal. Szeme most acélosan csillogott. Hangja kemény volt:

— Mondd, tudod mi történt tegnap a Köztársaság téren?

László ismerte a tervet, este hallotta, hogy a felkelők el is foglalták az ávéhásoktól a pártházat. Dicsekedni akart a lány előtt. Gyerekes nagyzolással vágta oda:

— Tudom, én is ott voltam!

— Te is harcoltál?

— Én is...

— És... és te még forradalomról mersz beszélni?! Az forradalmi cselekedet volt? Azt mered mondani?!

— Igen!

— Te! Te ellenforradalmár!... Te gyilkos... Gyűlöllek!... Takarodj!... — az utolsó szavakat már kiáltotta.

— És én, ó én balga, egy ellenforradalmárnak, egy véreskezű gyilkosnak lettem a szeretője... Ezt nem bocsátom meg magamnak... soha... soha... amíg élek! — Kitört belőle a sírás. Akkor már nem tudott uralkodni magán:

— Odaadtam neki magamat... becsületemet . . . tisztaságomat . . . Menj! Látni sem akarlak! Gyűlöllek! Megvetlek...

Lászlót sértették e kemény szavak... Visszavágni! Keményen visszavágni. Sértésre sértéssel felelni! Fölényesen, férfimódra! Megtörni ezt a büszke lányt, hogy alázattal esengjen bocsánatért...

— Ki tudja, hányadik vagyok már én? — szólt gúnyosan.

— Bár lettem volna másé is! Bár ne neked tartogattam volna magam! De menj... — Megfordult és kiment a konyhába.

A pirostollas néni

Írta: Benedek Károly

Egy tíz éves embertársnál tettem ma részvétlátogatást.

Az emberke egy nagyon komoly támlásszéken ült a felhúzott térdein, egy nagyon komoly asztal előtt és úgy el volt merülve a könyvébe, hogy észre sem vette jöttömet. Így álltam a karszéke mellett jó ideig és elnéztem a lelkesedéstől kipirosodott arcát, a kicsit nyitott lihegő ajkait és elgondolkoztam a szomorú híren, melynek hozója vagyok. Felijedt végül egy mozdulatomra, a világos és tiszta gyermekszemét ránszegezte azzal a mélységes komolysággal, ahogy csak gyermekek tudnak nézni, akik még komolyan veszik az életet. ,,A tanító úr elbeszélését olvasom'', mondta magyarázóan, ,,A romagnai vér-t. Nagyon szép és megható. Látszik, hogy igaz'' — és betette a könyvet, melynek táblájáin egy nagy, pirossal festett szív világított a felirat alatt: ,,A Szív. Írta: Edmondo de Amicis.''

Összeszedtem magamat. ,,Jancsi, mondottam, egy nagyon szomorú hírt hozok. Turinból írják. Meghalt a pirostollas néni...'' Jancsi, ki bizvást lehetne unokám, belémkapaszkodott, átfonta karjával a nyakamat és a szeme megtelt könnyekkel. Az enyém is. Úgy sirattuk ketten, a gyermek és az aggastyán Eugenia Barruero-t, aki Turinban elszenderedett.

És most önökhöz fordulok e hírrel, akik e sorokat olvassák, tíz évesek, harminc évesek és hetven évesek: mert Eugenia Barruero, kinek most hallják először a nevét, mindannyiunk közös emléke, közös barátnőnk és közös halottunk.

Ahogy beszélek róla, egy kép jelenik meg a szemem előtt. A hajdani behavazott turini utcát látom csendes, régi házaival, miknek egyforma magasságát nem szakítják meg modern irodaházak, sem a lovaskocsik között nincsen még automobil, mert az autótülök csak oly kevéssé veri fel az utcát, mintahogy a lakások csendjét sem veri fel telefoncsengetés és az utcalámpák sem ismerik még a villanykörték izzó drótjait. Az elemi iskola áll az utca mélyén nyugodtan, anyás szélesen, a tanítás folyik, de már csak percek választanak el a csengetéstől; a fejkendős mamák sötét szoknyában és a papák, ki munkásruhában, ki iparoskötényben már gyülekeznek a kapu körül. A hidegtől pirosra csípett arccal fordul be az utcasarkon prémgalléros nagykabátjában, cilinderben, a bőrkesztyűs-kezű és mosolygóra pedrett fekete bajuszú fiatal papa, Edmondo de Amicis, hogy megvárja a fiát, Enrico-t, a III. elemi oszt. tanulót.

Ez a kép Walter Molino festménye és alul jobbsarkában ott az emlékeztető évszám: 1886.

De az alakok életre kelnek. A tanítás véget ért s az utca megtelik szaladó gyermekekkel, kik hátukon hordják a borjúbőrös elegáns iskolatáskát vagy vörösre fújt fagyos kezükben szíjjal átkötve a kopott antikvár iskolakönyveket. Itt jön széles mosolygó burgonyaképével Garrone, a kovácsgyerek, aki minden leckét megért; amott rohan a mindig vidám Conetti, aki szidást kapott ma, mert tegnap egész este fát vágott a mamának a színben és ma csupa olyan tö-betűt írt gémberedett ujjaival, mint a kígyófiak; itt egész csapat közepén ágál kézzel-lábbal a kis Garoffi a papájától örökölt, neki földigérő százgallérú köpenyben, aminek minden zsebe és ránca tele van ezer összeszedett holmival, gittdarabokkal, üveggolyókkal, bélyeggel, igazi nemezből készült tiszti csillagokkal, ceruzavédővel, amit ad-vesz, csereberél; és ott jő Enrico is, aki már messziről meglátta a papát és kitárt karral siet feléje.

Most megtelik apróságokkal a folyosó s az utcára ereszkedő lépcsőfokok. Az elsőosztályosok jönnek, bukdácsolnak, hemperegnek le a lépcsőn egymás hegyén-hátán és a lépcső tetején, lihegve és köhögve, futtában egy kiflit rágva szalad utánuk kipirult, maszatos arccal, félrecsapott kalapban Eugenia néni, a pirostollas elsőosztályos tanítóné, maga is félig gyerek. Se enni, se öltözni nem ér rá a sok gyerektől, aki mind belecsimpajkodik. A földet seprő zöld szoknyáját húzkodják, a kávébarna boája is már félreáll, a barna bepiszkolt muff csak lóg a kezén és kalapján a nagy piros toll egyre hajladozik, amint hajolgat minden gyerekhez: ennek az orrocskáját, amannak a ruhácskáját kell rendbehozni; egyik sír, másik elesett, harmadik nem találja a mamát.

Nem hetven év telt el azóta, hanem egy korszak. Soha ennyire igaz nem volt a költő szava, hogy ,,a bölcsőnk s koporsónk közti úr századoknak szolgál mesgyéül''. Ezek a gyerekek, akiknek a pirostollas tanítónő fújja meg a bibis ujjacskáit, a Piavenél és az Isonzónál fognak elesni; az unokáik a Duce-t fogják éltetni és Szibéria jeges havában pusztulnak el; a pofaszakállas Ferenc Józsefet kedélyes lerchenfeldi magyarságával, a Szarajevóban vérében fetrengő Ferenc Ferdinánd, az ifjú neje karján mosolygó, pirosarcú koronás IV. Károly, a szikár, éles profilú, nehéz beszédű Károlyi gróf, a kopaszodó, kutyapofájú Kun Béla, a fehér lován trónoló Horthy admirális, majd Moszkva egymást gyors ütemben felváltó cselédei követik. Háborúk, forradalmak, társadalmi harcok, osztályok, tömegek és erkölcsök veszett kavarodása, találmányok és felfedezések hosszú sora rázta széjjel a régi világot és nagyhatású könyvek végtelen garmadája futott le az időmalom mindent szétzúzó garatán. A Szíven nem fogott az idő. Azt olvasták nekipirult arccal gyermekek milliói minden nyelven és minden országban a császárok békéjének, a Nyugat és Kelet csatáinak, az utcai harcok tömkelegének árnyékában egyaránt. A pirostollas tanítónő mindnyájunk barátnője volt, a dédapáké, a nagyapáké, az apáké és a gyermekeké — a tiétek és az enyém.

Most meghalt. Közel száz éves korában.

Úgy képzelem, hogy a mennyország időtlen és teretlen magasán évtizedek óta vártak rá a hajdani kisfiúk. Azok, akik valamely diktátor esztelen parancsára hagyták el idő előtt az életet és azok is, akik valamely félreértett eszmény lidércfényéért öltek és haltak; a szelídek és a gyilkosok, az üldözöttek és az üldözők. Most megint kisfiúk valamennyien és szívszakadva várják a pirostollas nénit ezer apró bajukkal, miknek mindegyike sokkal fontosabb, mint a mi nagy társadalmi és politikai kérdéseink. És minthogy a Jóisten maga a Jóság és a pirostollas néni is jó volt egész életében és jó kisfiúk voltak ők is, az üldözöttek és az üldözők, az áldozatok és a gyilkosok, mert emberek voltak emberi szerepükben mindannyian, tehát bizonyára meg fogja engedni nekik a Jóisten, hogy egy mennyei iskolateremben, ahol örangyalok vigyáznak a levetett kabátkákra, a palatáblákra, hogy el ne törjenek és a palavesszőkre, hogy el ne guruljanak, a pirostollas néni tanítsa nekik tovább, hogy Itáliának Róma a fővárosa, hogy a lelket a n i m á-nak írják az emberek, és hogy kettő meg kettő az négy, ha minden elmélet, tan, doktrina és diktatúra az ellenkezőjét mondja is.

A történelem, Deák és minden

A históriában rációt és világeszmét kutató néhai jó Szigethy Lajos tanár uram a fasori gimnáziumban megkedveltette velem a történelmet. Még arra is megtanított, hogy csak akkor leszek, úgymond, igazán hűséges fia a huszadik századunknak, ha előbb végigélem — legalább is lélekben — az emberiség elmúlt századait. Igy történt, hogy siheder meg úrfi koromban Kemény, Eötvös, France, Renan, Tacitus és Carlyle művei lettek kedvenc olvasmányaim; majd az afrikai sivatagban Ibn Khaltumot és Arabshahot olvastam; Gibbont egy amerikai hadihajón. Thukidydeszt meg éppen ógörögül, amikor amerikai katona voltam, menetközben, vaskalappal a fejemen — mire mindennél büszkébb vagyok.

Később, a recski tábor éjszakáin rabtársaimat a magyar történelemmel vigasztalgattam, felidézve mindenkit, III. Bélától Aszalói Lőrinc ceglédi plébánoson és Bethlen Gáboron át Széchenyiig. A magyar történelem annál élesebb víziókban jelent meg előttem, minél közelebb álltam éppen a halálhoz; s most, őszülő fejjel még mindig ezt a régi, kamaszos érdeklődést érzem a múlt iránt, annál hevesebben, minél jobban közeledem egyre a halálhoz. Mentségemre idejegyzem, hogy e történelmi érdeklődésemnek nem annyira tudákosságom az oka, mint inkább az a konok, piócaszerű ragaszkodás, mely kamaszkorom eszményeihez fűz. Kitartok mellettük, nehogy boldogtalanná váljak; hiszen mindenki boldogtalan, aki feladja ifjúkori ideáljait.

Mikor tavaly előtt el kellett hagynom hazámat, egyik leghőbb kívánságom volt, hogy magyar történelemkönyvet írjak. Alkalmasabb hely hiányában leginkább repülőgépen írtam könyvemet, Nicaraguay tavai, a Cordillerák hegylánca és Brazília őserdei felett. A 250 oldalas művecske, közel harmadára kurtítva, meg is jelent egy bécsi kiadónál. Ambicióimat nem elégítette ki, viszont itt, az Irodalmi Ujságnál néha módom volt elkalandozni a múltba. Persze, csak bizonyos nemzeti ünnepeken vagy évfordulókon tehettem, de mindannyiszor boldogan tettem, nemcsak, hogy ítéleteimet és balítéleteimet szellőztessem, de azért is, hogy a magyar múlt felidézése erőt adjon a jövőre és vigasztalást odahaza azzal a jelennel szemben, melynek nincsen sem múltja, sem jövője.

Március 15-i vezércikkemre több bíráló levelet kaptam: ezek közül kettőt lapunk más helyén közlünk. De már jóval a levelek érkezése előtt Cs. Szabó László barátom kifejtette, hogy Deák Ferencet illetően nem osztja nézetemet. Úgy hiszem, helyes lesz, ha e problémát több szempontból is megvizsgálom.

Először is: hadd fejezzem ki örömömet, hogy véleményeink ennyire eltérnek egymástól. Hogy a rádió, a kötelező tankönyv, a propagandaminisztériumok, a televízió, az irányított közvélemény századában nem sikerült közös, kincstári nézeteket sugallni az emberiségnek, hogy — s ez a fontosabb! — a hivatalos hangszóróval szemben megnyilvánuló ellenreakció ennyire különböző. Ennyire különböző, még akkor is, ha politikai felfogásunk ily közel áll, mint Cs. Szabó Lászlóé s az enyém; annyira különböző, még ha ugyanabba az iskolába jártunk, ugyanazt a tankönyvet tanultuk, sőt talán a tanárunk is ugyanaz volt — mint ahogy ez Bethlen István s e sorok szerzőjével történt. Amikor kijöttem az emigrációba, attól féltem, kevesen vagyunk, szomorú és egyhangú tárgatót kell majd fújnunk a vesztett szabadságharc elhagyott állásain, mint ahogy ezt néhányan már a negyvenes évek első felében is tettük idekint; most kiderült, hogy velünk az egész zenekar, a magyar glóbusz minden hegedője, sípja, dobja, kürtje és hárfája!

Másodszor: a történelem bonyolult valami. Anatole France írja, hogy édesatyja, a könyvkereskedő asztalánál vasárnaponta két öregúr szokott volt ebédelni, mikor ő kisfiú volt. Ott ültek, a becsületrend szalagjával gomblyukukban, nagyokat ettek és minden ebéd után halálosan összevesztek Napoleonon. Mindketten jól ismerték és gyakran látták a császárt, illetve a tábornokot. Az egyik azt mondta: fenséges orcájú volt, mint egy félisten, amikor átlovagolt Párizs utcáin vagy koronázás után kilébett a Notre Dame-ból, a nép imádta, rajongott, bolondult érte. A másik megállapította, hogy Bonaparte úr — mert így hívta — kisnövésű volt, undorítóan csámcsogott az udvari ebéden és a dámák kiröhögték a háta mögött. Hát milyen volt valóban? — kérdi Anatole France.

Harmadszor: a történelmi adathalmaz ijesztő gyorsasággal nő és változik. Fiatal koromban II. Rhamzeszt tartottam a legnagyobb egyiptomi fáraónak. A Biblia és Herodotosz az ő javára billentette a mérleget, de így a kairói múzeum és a British is: az ő szobrai a legkolosszálisabbak. Később megtudtam, hogy Rhamzesz esztelen hódításai, melyeket utódja nem tudott megtartani, tönkretették Egyiptomot. Átpártoltam a nagy építkezőhöz, III. Amenhetephez. Ma már tudom, hogy csak pazarolt és költekezett; a birodalomalapító, a Szent István, az igazi, III. Tuthmoze volt. A múlt században minálunk alig törődtek Róbert Károllyal: hosszú háború fűződött nevéhez meg a kínos Zách Klára epizód; főérdeméül azt emlegették, hogy Nagy Lajos apja volt. Ma úgy tudjuk, hogy a középkori Magyarország államrendjét, pénzügyeit, gazdaságát és gazdagságát ő szervezte meg, egyedül, dolgozószobájában, napi 16 órás munkával, harminc éven át s ezt még fia sem tudta tönkretenni, aki eleve kilátástalan hadjáratokban fecsérelte el az ország erejét. Falusi temetőkben, XIV. századeleji sírokban számos ékszert, karperecet találtak, Anjou-liliommal rajta; a század második feléből származó sírokban nincs liliom. A magyarok megszerették az idegen királyt, ezt a talpjánt; a fiát, aki már magyar volt, nem szerették. Az ijesztően nagy és bonyolult történelmi anyagnak mindenki, aki nem szaktudós, csak egy töredékét ismeri. Puszta véletlen, mi kerül kezünkbe és mikor; általában minél kevesebbet tudunk, annál biztosabbak lehetünk ítéletünkben s minél többet olvasunk, annál jobban megzavarodunk. Arról a történelemhamisításról, melyet Magyarországon a legkülönbözőbb kormányok a legkülönbözőbb okból közel egy század óta végeztetnek, nem is szólok ezúttal.

Negyedszer: történelmi beállításunkat csak kis mértékben befolyásolja konkrét történelmi tudásunk, noha már ez sem abszolút jelenség. Az ember történelmi ítéletére nemcsak nevelése, tradíciói, temperamentuma bírnak befolyással, hanem apró, szinte irracionális jelenségek is; ugyanekkor gyakran, konkrét ok nélkül nézetet változtat, mégpedig úgy, hogy maga sem tud róla. A százados magyar vitában (Kossuth-e vagy Széchenyi?) nemcsak az számít, hogy a résztvevő dunántúli-e vagy alföldi, katolikus-e vagy protestáns, hogy elfogadta-e, amit apja Kossuthról mondott, vagy fellázadt minden ellen, amit apjától hallott, hogy vérmes ember-e vagy sem, hogy bírja-e a szónoklatot, nem hívják-e Lajosnak és hány esztendős? Az idősebb agysejtek ugyanis, különös módon, Széchenyit szeretik. Az élmény vagy a meglehetősen távoli asszociáció is megváltoztatja az embert. Börtön után egy nagyon okos, az egyház mindenkori álláspontját képviselő pappal vitatkoztam. Ő a múlt századi olasz liberalizmus bálványát, Girolamo Savanarolát védte ellenem, aki Savanarola rémuralma, besúgórendszere, álmorálja és egyéb, oly korszerű ténykedéseivel szemben, mint kisebbik rosszat, még mindig VI. Sándort választottam.

Úgy vélem, hogy nem lenne helyes, ha ezek után hosszabban foglalkoznék a felmerült konkrét kérdésekkel. Tisza Istvánt illetően nem tudok egyezni a levéliróval; Széchenyit illetően viszont egyezek vele. A 67 utáni kort korántsem nézem csak negatív szempontból. Tizenegy hónappal ezelőtt, az Irodalmi Ujság szabad földön megjelent első számának vezércikkében, mikor az egész magyar múltról szóltam, hosszan méltattam azokat, akiket szellemi vezéreimnek tekintek a múltból — Kemény Zsigmondot, Eötvös Józsefet, Szalay Lászlót.

Deák esetében hibát követtem el. A nagy jogász iránti tiszteletből el akartam kenni a kérdést és csak pocakját emlegettem. Holott azt kellett volna megírni, amit hibáztatok benne. Azért nem írtam meg, hogy ne bántsak meg senkit. Dehát most meg kell mondanom. Először: nem azt hibáztatom Deákban, hogy kiegyezett, hanem, hogy az 1866 utáni Magyarország számára rendkívül kedvező körülmények között aránylag ilyen rossz feltételekkel egyezett ki. A kiegyezés történelmi szükségszerűség volt, de miért volt Deák az uralkodóház iránt lojális, ahelyett, hogy a magyar nép iránt lett volna lojális? Másodszor: a törvények, melyeket 1867—76 közt hoztak, szövegükben gyönyörűek, de ezeket végre nem hajtották. Egy betűt sem. Deák volt a pártvezér, az ő bölcsességével tudnia kellett volna, hogy mire vezet a nemzetiségi törvény semmibevevése, hová vezet a kétségbeejtő birtokelosztás és az ország demokratizálásának kátyuba juttatása. Miért tűrte ezt? Hogy öreg volt? Clemenceau is öreg volt a párizsi béketárgyaláson, Roosevelt is öreg volt és beteg Yaltában. Felmentjük ezért?

Hadd fejezzem be egy történettel, mely a tárgyi vitánál lényegesebb feladatokat implikál és amelyet régen szeretnék elmondani. Több mint tíz esztendővel ezelőtt a népművelésügyi minisztérium felszólítására egy vidéki magyar városba utaztam. Az ottani nagyüzemben egyik írótársam legújabb könyvét kétszáz példányban már előzetesen kiosztották a munkások között. A munkások most meg akarták mondani véleményüket a könyvről. Kora reggel két autó állt meg a ház előtt. Mindegyikben egy-egy miniszteriális tisztviselő ült, az egyik írótársam, a másik egy előadóművésznő társaságában. Írótársamat mindig igen nagyra becsültem, de valahogy mindig az ellenkező oldalon álltunk, ritkán láttuk egymást, akkor is tömondatokban beszélgettünk. Az évek során hűvös, ha nem is barátságtalan semlegesség fejlődött ki köztünk, vagy inkább fagyott körénk. Az előadóművésznőhöz ültem, a másik kocsiba.

Délután fél háromkor, az első műszak után kezdtük előadásunkat. A deszkalócákon holtfáradt, unott munkások ültek. Vagy háromszázan lehettek. Ezért mi ketten csak tíz-tíz percet beszéltünk, a kommunista párttitkár félórás személyünket otrombán és nevetségesen magasztaló bevezetője után. Ezután a munkások kerültek sorra. Egymásután elővették zsebükből, vagy markukból a papírlapot és felolvasták a szöveget. Már az elsőnél kiderült, nem érti, mit olvas fel. A tartalom, csekély, de nem stiláris variációval, azonos volt. Valamennyit a párttitkár írta. Arról szólt: haladó írók voltunk a múltban, de lássuk be, ez nem elegendő. Vessük alá magunkat a szocialista-realizmus törvényeinek és lépjünk be a kommunista pártba, akkor nagy műveket alkothatunk. A második felszólalás után kollégámra néztem; az a hidegség, melylyel immár húsz éve szemléltük egymást, elolvadt nyomtalanul. A végén mindenki felállt, hogy elénekeljék az Internacionálét. Kollégám is, én is ilyenkor az ajkunkat szoktuk mozgatni, de nem énekeltünk. Most azonban nem játszottam az udvariast és összeszorítottam az ajkamat. Rásandítottam: ugyanezt tette. Utána a miniszteriális tisztviselőket és az előadóművésznőt áttessékeltük az egyik autóba, mi pedig beültünk a másikba.

A magyar kultúrát, az egész magyar népet fenyegető végveszedelem hirtelen úgy elevenedett meg mindkettőnk előtt, mintha színházban ülnénk és előttünk játszanák egy tragédia ötödik felvonását. Tudtuk egymásról, hogy halálos elszántsággal fogunk harcolni ezek ellen a banditák ellen; régi haragjaink, sértődéseink egyszeriben eltűntek, ha akartuk volna, sem emlékeztünk volna rájuk. Mindez oly világos volt, hogy egyetlen szóval sem említettük, együtt maradtunk a kocsiban Pestig, majd felmentem hozzá, először életemben és reggel nyolcig beszélgettünk. A magyar múltról. Mellesleg a Széchenyi—Kossuth - probléma mellékágáról, Görgeyről. Nem értettünk egyet. Nem értettünk egyet Széchenyiben sem, Dózsában sem. Ha valaki — egy másik országból vagy Moszkva vámszedői közül — hallgatta volna szavunkat, azt hihette volna, semmiben nem értünk egyet.

Pedig mindenben egyetértünk.

Faludy György

A „lehetetlen válasz"

Az Irodalmi Ujság olvasói öt világrészben élnek. Minden kezdő bélyeggyűjtő izgalommal nézné postánkat a sok „egzotikus" bélyeggel. Az utóbbi időben az „egzotikus" helyzet a levelek tartalmában is tükröződik. Olvasóink számonkérik tőlünk, miért nem foglalunk egyértelműen és határozottan állást az indiai (pakisztáni) agresszió ügyében Kashmirral kapcsolatban; miért nem fejtjük ki az arab (izraeli) túlzó nacionalizmus veszélyeit; miért nem szögezzük le álláspontunkat Franciaország mellett (ellen) az algériai kérdésben. (Nem kívánt törlendő.) Olvasóink kis része Sziámtól Japánig és Venezuelától Norvégiáig szenvedélyes érdeklődéssel követi befogadó országa közügyeit. A többség csak Magyarországra függeszti a szemét és van sok, aki teljesen elfordult a politikától.

A szerkesztőség postájában közöljük J. B. brüsszeli magyar egyetemi hallgató levelét, aki számos kérdésre kér választ. Álláspontja türelmes és megértő; teljesen elüt az „egzotikus" állásfoglalásoktól. Olyan szónoki kérdések mellett, amelyekre kézenfekvő a válasz („Vajon önnek van-e még bizalma régi bebörtönzőivel szemben?"), igen fontos kérdéseket is felvet levelében. E kérdésekre egyáltalában nem lehetetlen válaszolni, s levélírónk utolsó mondatában ki is mondja a válasz lényegét: „Az Irodalmi Ujság maradjon valóban *irodalmi* újság."

Lapunk első külföldi számában leszögeztük a száműzetésben élő magyar írók álláspontját, amikor egyidőben, ugyanazokkal a szavakkal, ugyanazzal a felháborodással tiltakoztunk Ridjuejo és Déry letartóztatása ellen:

„Tudomásunkra jutott, hogy Dionisio Ridjuejo spanyol és Déry Tibor magyar írót egy és ugyanaznap tartóztatták le Madridban, illetve Budapesten. Minden ember elidegeníthetetlen joga, az írónak pedig egyenest erkölcsi kötelessége, hogy véleményét szabadon nyilvánítsa. Mi, magyar írók, e meggyőződésünkért jártuk meg a totalitárius rémuralom börtöneit és keserves, de cseppet sem megszégyenítő tapasztalatainkárán megtanultuk: *mindegy, hogy milyen előjelű zsarnokság zárja ránk a börtönajtót és jobb halántékunk, vagy bal halántékunk felől fenyeget-e a zsarnokság gumibotja*".

Nem: mi nem vagyunk semlegesek, ha zsarnokság és szabadság között kell választani. Állásfoglalásunk a humánum és az erkölcs síkján egységes. De az Irodalmi Ujság semmiféle párthoz sem tartozik és szerkesztősége nem képvisel „egységes, határozott álláspontot" a bel- és külpolitika minden részletkérdésében. A magyar nemzet 1956-os szabadságharcának sok célja volt. Az azonban semmiesetre sem szerepelt a célok között, hogy győzelmünk után kialakítsunk az egész nemzetre kötelező egységes pártpolitikai állásfoglalást. Többek között azért küzdöttünk, hogy szabadon vallhassuk a legkülönbözőbb nézeteket. A nemzet egységes volt és egységes ma is az önkényuralom elítélésében, abban, hogy függetlenséget követel. Valamennyien a lelkiismereti szabadságjogok alapján állunk. De 1956-ban nem azért küzdöttünk, hogy a rémuralom embertelen egypárt rendszere helyébe valami új egypárt rendszert teremtsünk. A forradalom alatt többek között az *egyet-nem-értés* jogáért is küzdöttünk. Senki se várja tehát az Irodalmi Ujságtól, hogy egyértelműen csatlakozzék a létező vagy lehetséges magyar vagy külföldi politikai pártok, vagy mozgalmak egyikéhez vagy másikához.

Az az aggodalom, hogy az Irodalmi Ujság írói az angol sajtó hatása alatt állnak, s ezért „nem értik meg a franciákat", s ezért ítélik el egyértelműen az algériai önkényes cselekményeket: egyszerűen tévedés. Az Irodalmi Ujság szerkesztői a forradalom óta hónapokat töltöttek Észak- és Dél-Amerikában, Európa különböző országaiban vagy Ázsiában. Szerkesztőségünkbe öt világrész újságjai járnak és állandó vagy alkalmi munkatársaink az öt világrészből írnak újságunknak. Őszinte meggyőződésünk, hogy egyikünk gondolkodását sem szabja meg ideiglenes vagy állandó lakhelyünk pillanatnyi szellemi klímája (amely különben a szabad világban sehol sem egységes). Az aggodalomhoz panasz is járul: ha Algériáról írunk, miért nem írunk Goáról vagy Omanról, vagy Ciprusról vagy a világ bármely más pontjáról, ahol helytelenítendő dolgok történnek? A válasz erre a panaszra kézenfekvő: Az Irodalmi Ujság nem politikai hetilap, amelyre kötelező a teljesség. Azonfelül, hogy a lap minden száma dokumentálja, mennyire elítéljük az önkényt és az embertelenség minden megnyilvánulását, ne várjanak tőlünk minden számban tiltakozást minden ügyben. Ha nem tiltakozunk állandóan a szovjet-kínai hatalmi tömbön belüli terrorizmus mindennapi és szörnyűséges megnyilvánulásai ellen, ezt azért tesszük, mert olvasóinkat nem kell meggyőznünk erről. Akik több mint egy évtizedet éltek e terror undok, hazug és *unalmas* légkörében, nem óhajtanak állandóan erről olvasni. Az Irodalmi Ujság a terror és az ÁVH szörnyűségek ellen a forradalom előtt épp eleget tiltakozott odahaza, a Fő utcai ÁVH-központ és a ligeti MVD-laktanya tőszomszédságában.

Úgy tudjuk, olvasóink nagy része egyetért „irodalmi" álláspontunkkal. Azzal például, hogy a hidrogénbomba nagy, de a Kilencedik szimfónia még nagyobb. Mi, külföldi magyarok a világ negyvenegynéhány országában szétszóródottan nem vehetünk részt befogadó országaink belpolitikai harcaiban. Nem azért, mert ezt bárki megtiltja nekünk, hanem azért, mert *mint magyarok* ezt nem tehetjük. Több mint ezer olvasónk jóval forradalmunk előtt került külföldre, s amerikai, angol, olasz, svéd, francia, holland, argentin vagy újzélandi állampolgárságot szerzett. Ezek számára az Irodalmi Ujság egyike az utolsó szálaknak, ami a magyar kultúrához köti őket. Ők nem azért olvassák lapunkat, hogy új hazájuk belügyeiben kedvenc álláspontjukat képviselje, hanem azért, hogy... De talán jobb, ha leveleikből idézünk: „Több mint húsz éve vagyok olasz állampolgár. Magyarországot, a régi hazát néhány száz könyv jelentette nekem a könyvtáramban. Költők Csokonaitól József Attiláig és Illyés Gyuláig, nagy magyar regények Eötvöstől Móriczig... Ez valahogy az elmúlt, klasszicitásba idegenült Magyarország volt a számomra. Lapjuk néha (sajnos, nem mindig) a Central-kávéház egyik törzsasztalát eleveníti meg valahogy. ...Mintha rendes, művelt magyarokkal beszélgetnék mai dolgokról." Furcsa módon egy-egy újzélandi és venezuelai olvasónk szintén a „diskurálás" motívumot emelte ki. Újzélandi barátunk néhány mondata: „Ma nagyon dühös voltam rátok. Túl hosszan és túl unalmasan hadakoztok két cikkben is az otthoni hazug és buta frázisszaporítókkal... De aztán kiveszekedtük magunkat, s a novella olvasása után már jóban voltam veletek. Egyszer majd részletesen is leírom egy-egy ilyen egyoldalú diskurzusomat veletek. Nem tudom, közlitek-e, mert sokszor dühbe is gurulok. De azért is dühös vagyok, ha a lap késik. Ne legyetek rendetlenek, s írjatok minél többet igazán fontos dolgokról: egy új könyvről, képről vagy operáról. Nincs valami jó muzikológusotok Nyugat-Németországban? stb., stb."

*

Bulganyin (és Hruscsov) leveleivel vezércikkben foglalkoztunk. A vezércikk, ha írója névvel jelzi, nem a lap, hanem az író véleményét tükrözi, mint ahogy minden más cikk is csupán írója álláspontját képviseli. Lapunknak — hála az egeknek — nincsen politikai biztosa, aki naponta „eligazítást tart", s a szerkesztők és munkatársak szájába rágja, hogy mi legyen a véleményük. A szerkesztőségi szobában, mint a lap hasábjain is, sokat vitatkozunk. Néha meggyőzzük egymást, néha nem. Azonban tudtommal valamennyien osztjuk a jól ismert voltaire-i álláspontot:

„Önnek szerintem nincs igaza, sőt nézete igen helytelen. De én bármikor hajlandó vagyok harcba szállni azért a jogáért, hogy ezt a nézetét szabadon kifejthesse."

Pálóczi-Horváth György

TASNÁDY TAMÁS:

A SÁRKÁNY

Rekkenő meleg volt. Apám boltja előtt tehetetlen hevert a por, s arrább a kerteken túl szárazon meredt a nád. Az üzlet ajtaja héthosszat nem nyikordult, csak a hőségtől pattant néha egyet.

— Nincs egy fillér ebben a faluban — mondta anyám s kötögetett. Időnként meg-megemelte a gombolyagot s méricskélte: meddig futja még belőle. — Itt csak az ügyvéd él meg — sóhajtott s én aggódva néztem a fogyó fonalat. Volt, hogy negyedóránként belestem: tart-e még, s szerettem volna berontani s az egész csomót az ablakhoz vágni, hogy történjék már valami. Anyám az ablak mellett ült az emeleti szobában s forgatta a tűket, méterhosszú egyenes anyag nőtt belőlük.

Aznap korán ébredtem, elcsavarogtam s amikor déltájt hazavetődtem, kihalt, csendes volt a ház. Apám a boltban ült s pergette a szemet egy rizses zsákba, anyám odafent kötött. Távollétem észre sem vették, de egymást sem. Tengerként feküdt közöttük a tétlenség s a meleg. Felkullogtam, belestem a szobába, aztán visszaódalogtam a kúthoz és hörpöltem egy korty vizet. Félóra múlva ébredtem csak rá, hogy fel- és lejárok a lépcsőn, mint egy unatkozó kutya. Épp a kulcslyukhoz hajoltam, amikor léptek neszeztek mögöttem. Felegyenesedtem.

— El voltam, papa — mondtam.

— Jó — felelte apám. — Nagyon jó. — S nekidőlt a falnak. — Csak a Répadomb alatt voltam — folytattam.

— Úhüm... — hümmögött apám s hirtelen magához intett. — Te, gyere csak! — Belém karolt s lehúzott a lépcsőn. Az udvaron álltunk meg

— Idenézz — mutatott valamire. Egy halom nád volt. — Tegnap vágtam — mondta apám. — Sárkányt fogunk építeni. — Szeme élénken csillogott s homlokán összehúzódtak a ráncok. — Göcstelen, egyenes nád kell hozzá — magyarázta. — Ez éppen jó lesz.

Nem lepett meg. Az udvaron néha magától fellebbent egy rongy vagy egy papír; a melegben megesik, hogy váratlan különös útra indulnak a dolgok.

— Nem érdekel? — kérdezte apám s eleresztette a nádat. — Dehogynem — feleltem. — Remek lesz.

Apám karon fogott s e percben nagyon nagynak éreztem őt. A karonfogás nekem bizsergető szó volt, az iskolában egynéhány fiúról rebesgették, hogy karon fogva jár a lányokkal s már erre a szóra is felfutott bennem a meleg. Nagy hatalomnak éreztem a karonfogást s amiért apám oly természetesen karolt belém, mindenhatónak tűnt előttem.

A bolt mögött volt egy apró kamara, irodának neveztük, oda surrankodtunk. Az íróasztalon rendben feküdtek a könyvek, elszámolások, apám az utolsó hetekben velük töltötte estéit, késő éjjelente hunyt ki az ablak rése alatt a fény. Máskor kedves összevisszaság dúlt a kamarában, látszott, hogy a rend valakiért van: délelőttönként az ügyvéddel számoltak itt. A zöldkötésű könyvek mellett barna csomagolópapír s hullámselyem hevert.

— Ezzel fogjuk bevonni a vázat — mondta apám. — Ülj csak le. — S odább húzta a széket. Ő maga állt. — Várj, behozom a nádat — szólt aztán s kiment. A botokat vigyázva hozta s leteregette a földre. — Na, idenézz! — hajolt le. — Először is beállítjuk a botokat, aztán bekenjük enyvvel s összezsinegeljük.

Halkan szuszogva matatott, csillagba rakta a nádat s figyelmesen kente a ragasztót a közepére. Guggolt a földön, oly rossz tartásban, hogy már az én derekam is gémberedett tőle; de ő csak a sarkát tolta néha arrébb.

— Tudod, hogy nekem gyerekkoromban milyen sárkányom volt? — nézett fel. — Azt hittem, elvisz. Csak úgy rángatta a markom. — És paszmatott tovább. Szerettem volna legalább odagubbasztani mellé, de ha mozdultam, apám elkapta a fejét s még a szuszogása is elhallgatott. Egyszerre egy nádszál kicsúszott a kezéből. — Várjál, papa, majd megfogom — szóltam. — Hagyjad — felelte. — Meglesz mindjárt. Ez a könnyebb dolog, behúzni nehezebb.

Együtt is volt a váz hamar. Apám büszkén fordította felém: — Szép, mi? Most majd kitesszük a napra.

— De anya megláthatja — mondtam.

Apám arcára kemény ránc vágódott. — Ő most nem lát meg semmit — mondta s gonddal a homokra fektette a vázat. Kihozta a széket az irodából s leült a sárkány mögé. Tétován álltam, aztán elindultam a kertek alá, a házba nem volt kedvem felmenni, anyám kötése már nem érdekelt.

Így készült el a sárkány. Szombatra megkeményült a ragasztás s pengőn feszült a vázon a papír. Reggel apám a városba ment, fekete ruhában s oly zárkózott volt, hogy azt hittem, az iroda ajtaját is elreteszelte. Egész délelőtt a sárkány járt a fejemben, markom meg-megfeszült, mintha már a zsinór rántaná. Délfelé szél kerekedett, zizegett a nádas s a réten térden táncolt a gaz. Anyám reggel óta kötött, így kedvemre elbitangolhattam volna. De a sárkány visszahúzott. Az iroda közelébe nem mentem — mintha apám szomorúsága magánoskodott volna benne! —, ténferegtem a kút körül s annyi vizet hörpöltem, hogy a gyomrom elnehezedett tőle. A szél már igen mozgott, mintha óriás párnákkal dobáltak volna, úgy verte az arcom; tenyeremben meg egyre feszült a zsineg vágya. Végre is lopva, mintha a máséban járnék, elindultam az iroda felé. Az ajtóban tétováztam, be is füleltem, aztán benyitottam. Nem volt bereteszelve. Az asztalról eltűntek a könyvek, a sárkány feküdt rajta, mellette egy köteg zsinór. Óvatosan megemeltem a sárkányt, körültapogattam s kezem egy huzalkampóra akadt. Reszketve fűztem bele a zsinórt, le is ugrott a tekercs az asztalról. Hónom alatt a sárkánnyal, tornázva szedtem fel, s szaladtam vele ki az udvarra, mint cigány a tyúkkal. A kert végéből — nem volt kerítés, hát csak úgy átcsaphattam — visszalestem, de nem nézett utánam senki.

A kertek alatt rögvest a gazosba értem, itt már méterhosszan kiengedtem a sárkányt: izgatottan repült mögöttem. Elengedni még nem akartam, peckesen vittem, mint a kutyát, amikor a városban voltunk. Jó az, ha az ember egy darabig kézben tart valamit s csak akkor engedi el, ha nagyra nőtt már a kedve. Átporoszkáltam a dűlőn s felkapattam egy alacsony huppanásra. Ott eregettem el a sárkányt. Vitte a szél kegyetlen erővel, amint szaladni kezdtem vele, majdhogy fel nem kapott.

Csodás mulatság volt, a szél az időt is fújta.

Már gyengült a fogásom, amikor észrevettem, hogy két fiú jön felém. Az egyiket megismertem, az ügyvéd fia volt, nagyképű, nálam két évvel idősebb. Megpillanthattak ők is, mert látomást felém közeledtek. Kihúztam magam s újult erővel akaszkodtam a zsinórra, mintha a mindenséget fogtam volna vele. Azok csak jöttek, tíz lépésre voltak, amikor az ügyvédfiú rámszólt:

— Mit csinálsz itt?

— Játszok — feleltem. — Repítem a sárkányt. — Az ügyvédfiú megbökte a barátját. — A disznó... — morogta. Nem feleltem, csak fogtam a sárkányt s minden erőm a zsinegbe szorult. Körülvettek. Az idegen fiú zsebre tett kézzel állt s végigmért összehúzott szemmel.

— Aztán milyen címen? — kérdezte. — Az enyém a sárkány — feleltem. — Na nézz csak balra! — pattogott az ügyvédfiú. — Mit látsz ott?

— A házatokat — feleltem. — És azt hiszed, hogy itt neked szabad sárkányt ereszteni? — szólt az idegen fiú s elém lépett. — Az apámmal csináltuk — mondtam. Az ügyvédfiú nevetett s megbökte a barátját. — Mehetsz te az apáddal... Add ide! — s nyúlt a zsinegért.

Barátja nagyot nyomott vállamon, ő meg a csuklómba kapott. — Add ide, mer' agyonverünk — szótagolta. — Az apámmal csináltuk — mondtam. Hozzám nyomakodtak. — Add ide, amíg jó dolgod van! — sziszegte az ügyvédfiú. Egy pillanatra elengedte a kezemet. — Majd megy koldulni az apjával — fordult a barátjához s éktelenül elkezdtek nevetni.

A másik meglökött. — Ereszd el! — szólt a fülembe. — Nem adom... — jött ki a hang belőlem, de azok a csuklómra akaszkodtak. Csavarták rettentően, fájt, s éreztem, hogy a zsinór lanyhul s esik le a sárkány. Egyszerre erő lobbant belém s az idegen fiú lábába rúgtam. Felszisszent s elugrott; az ügyvédfiú nyekkenőt csavart a csuklómon s levágott a földre. — Te hülye... — Feküdtem a földön érzelemtelenül, a zsinór ereszkedett a fűre s a sárkány az ügyvédfiú kezébe zuhant. Belevágott a papírba, aztán ledobta s a nádra lépett. — Majd megtanulod, hogy mit szabad — mondta s rámdobta a roncsokat. Barátjára röhögött. Elfordultak s otthagytak a földön.

Feküdtem, aztán, mintha a föld feldobott volna, elszaladtam. Éreztem, hogy valami elsuhan mellettem, követ vágtak utánam vagy mit, nem tudtam akkor. A kert alatt, a bokroknál tértem magamhoz, lecsaptam magam mögéjük s magamhoz vontam a sárkányt. Kicsurrant belőlem a sírás, belemaszatoltam magam a porba s rázkódtam a keserűségtől. Majd felnéztem, elkapott az indulat, öklöztem a levegőt, átkozódtam s szörnyű képek szálltak elém: apámat láttam, amint beront az ügyvédhez s véresre veri a fiút. Lassan alábbhagyott a méreg, időkre megnyugodtam s hullámokban jött rám a harag s a könnyezés.

Lassan a sötétség is lehullott, de az iroda csak nem akart kivilágosulni. Sokára gyúlt ki benn a fény.

Odabaktattam.

Apám az íróasztal előtt állt feketében, bizonytalanul húzogatta ujját az asztallapon. — Mi van, te? — rezzent felém. — Eltörték a sárkányt... — csak ennyit tudtam mondani. — Kicsoda? — fakadt ki apám.

— Az ügyvédfiú meg egy ronda barátja — mondtam s horgadt le a szájam. Apám belelapozott az egyik könyvbe s lassan a székre süllyedt.

— Majd megragasztjuk... — szólt sokára s belebámult a fénybe. Néztem, néztem, aztán elborított a bőgés. S apám némasága kilökött az ajtón. Rohantam fel a szobámba s levackolódtam az ágyra. Hol bőgtem, hol kábán elaludtam, mennyi idő telt el így, nem tudom.

Akkor nyílt az ajtó. Belefúrtam arcom a párnába s hallgattam, mint a koporsó. Apám jött be. Kemény tenyere kikereste a párnából a képem s megsimogatott.

— Ne haragudj... — mondta.

Aztán halkan, bizonytalanul kiment.

Két nap múlva a városba költöztünk egy szekéren. Anyám félve szorította magához a kötést, apám mellettem ült szótlan s meg-megsimogatott.

TÓTH Z. LÁSZLÓ:

Két fura vak szem...

Két fura vak szem pislog a zöldtüzü égen
csorgó illatos mézként pergeti fényét
visszanemtérő éjtszaka bársony övére
két fura vak szem kancsal üveggel
bámulsz az egyiken át
s nem jut agyadnak titkaihoz
a másikon tégedet lesnek
Ébredj ne bízzál titkot a fákra
ugysem hallgatnak
párát füstölő lihegő remegésed
szorítsd magadba
gyermeki őszemeid rejtsd el sietve
és ne félj a csillagaidtól
azok nem ordasaid
Elég okos vagy juhszalag-gyeplőd
rágd le nyakadból
nem vagy egészen a pányván
fuss ha lehet
Látod a kormos ablakon át
a két fura vak szemen át
ezernyi fényjel csókolja szembogarad
megfejtheted-é mind
violán-innen vörösön-túli álmaidat
miket nem láthatsz
néha csak érzed mint csipi csiklandja
a bőröd alatt remegő húrkoszorút
Félrehangolt akkordok fénykévékre váltva
csak ennyi a titkunk
két fura vak szemen át üldöz a sors
és nincsen menekvés.
Könyörögjünk befedi tán valaki
a rozzant ablakokat.

Leiden, 1957 november.

Epilógus...

Testvérkéim mért hagytatok magamra, e bánatos világban?
Hiában bújom utcák rejtekeit, hiában lesek házak szöglete mögül:
nem jöttök szemben a sarkon. Hasztalan állnék ablakod előtt a postán,
üvegkalitkád helyett az eget fényesiti tündérarcod tiszta mosolya Lia.
Rőt hajad, lángoló üstököd nem tündököl többé kormos és szöszke
fejek közt Jóska, s nem várhatunk többé este dalolni.
Torkotok feszült hurjai sorra pattantak el, csontos temporotok
és domborodó kis kebleitek a televény fekete karjaival
takarta be örökre, egykedvü fogaival az anyaföld rágja, emészti
nem hajló gerincetek kemény csigolyáit, kéjjel szürcsöli velőtöket,
ettől zsirosodik, az égnek panaszolja, hogy véreteket,
mi testünkkel ugyancsak a jussa, nem ihatta, mert a mi lelkünkre hullott.
Lelkünkre hullt és mégsem vállaltuk a végső áldozatot,
hogy keresztfák magasára emeljük megváltásunk harmatcseppjeit.
Két szál tanktól remegve odvas lyukakba bujtunk...
és elfutottam, mert féltem, hogy egyszer újra jöttök szemben a sarkon
Ica — és nevetsz (ahogy nevettél, mikor Icusnak szólitottalak) —
és nevetsz, nevetsz kegyetlen, rajtunk gyászhuszárokon!
Elfutottam, de széttépett lelkem véres rongyait otthagytam
az éhes föld keblén görcsbedermedt kezeitekben.
Küldjétek szelek szabad szárnyain utánam, hiszen a lélek nélkül
mit sem ér ez az élet.
Már nem félek tőletek, hiszen tudom, hiában futottam...
Jertek hát, éjféli órák magányain üljétek körül az ágyam.
Jertek egy világon át kell jönnötök hozzám:
a világon mely éppen éjfél körül ébred... Jöjjetek!
Fejnélküli kisértet látványos mulatság, husz éves szűzek
márvány testtel, holtan, furcsa mulatság e kéjenc, kancsi világban!
Könyörgöm jöjjetek! Egy órára tán újra érdekesség lesz Magyarország...
Csak egyszer jöjjetek!
Kóbor kommunista lovagok háta hadd borsódzon! Dörzsölt milliomosok
lássanak egy újabb csodát, mielőtt végleg belefúlnak a forró olajba!
Csak egy éjszakára jöjjetek!
Hadd mulassak igazában magamon egyszer, s lássátok ti is
érdemes volt-e meghalni...

Laren, 1957 június.

HALÁSZ PÉTER:

EGÉRFOGÓ

(Részlet a szerző New Yorkban színrekerülő darabjából)

Halász Péter, az ismert színműíró, 1956 novemberében menekült Nyugatra. Tavaly ősszel befejezte új háromfelvonásos színdarabját, amely az idei évadban kerül színre New Yorkban. Alább közöljük a darab egy részletét. A darab hősnője, Vera, beszél szerelmével, Carterral, Carter a szabad világból érkezett, de már tudja, hogy jön érte az ávó.

VERA: Volt egyszer egy utazásom, amiről még nem beszéltem neked. Óh, mert nem az a gyerekkori... az a balatoni volt az utolsó... volt még egy. Két esztendővel ezelőtt, amikor úgy éreztem, hogy nem bírom tovább. Elhatároztam, hogy megszököm. Úgy gondoltam, kintről jobban tudok segíteni anyámon s a testvéremen. Ha mindannyian itt ülünk a börtönben, el kell pusztulnunk... ha egyikünk kiszabadul, talán egyszer, valahogyan... kenyérbe sütve be tud küldeni egy reszelőt, amivel át lehet vágni a börtön rácsait. S elindultam a határ felé. Valahol Kőszeg fölött havas hegyeken botorkáltam az éjszakában... éjfél után értem az aknazárhoz. Tudtam, hogy minden lépés halálos lehet... hasoncsúszva, a hóban kúsztam a drótsövények felé... akkor már hetek óta térképeket tanulmányoztam... Ausztria minden útját úgy ismertem, mint a tenyeremet... látod, innen a térképtudományom, ami akkor, először úgy meglepett téged... Kúsztam, összeszorított fogakkal, kabátom csuromvizesen tapadt a testemre, arcomat ágak, bozótok, hóból kiálló száraz tüskék tépték véresre... s akkor megláttam a drótokat... még húsz méter... még tizenöt... ott már felállhatok, csak arra kell vigyáznom, hozzá ne érjek a dróthoz, mert magasfeszültség van benne... még tíz méter... még öt... elértem... S akkor egy derűs hang rámszólt: — jól van, kislány, elég lesz, még megüti magát. Álljon csak fel! Megfordultam, féleszméletlenül. Ott álltak a hátam mögött a határőrök, hónuk alatt a rám irányított géppisztolyokkal. Már hosszú ideje követtek, de hagytak kúszni, remek mulatság volt a számukra. Azt mondták később, hogy felért egy mozielőadással. Aztán letartóztattak.

CARTER *(eltakarja az arcát)*: Szörnyű...

VERA *(fáradtan)*: Nagyon sajnálom, hogy... rossz perceket szereztem neked...

CARTER: Vera... drágám... látod, most nem is tudom, mit mondhatok még neked? Irtózatosan... szégyelem magam...

VERA: Nincs okod...

CARTER: De igen, de igen. Azokkal a drótokkal és az aknákkal én is találkoztam...

VERA: Te?

CARTER: Igen. Említettem neked... a határ után valamiképpen leszaladtam egy mellékútra... már sötét volt... s az útról egyszerre csak bekerültem a földekre, a kocsi nagyokat zökkent... eltévedtem. Megálltam, kiszálltam a kocsiból, járkálni kezdtem, kiabálni. Valahonnan egy hang felelt. Egy magyar földműves volt, aki hazafelé tartott. Jól beszélt németül, elmondta, hogy a családja egy része Ausztriában él... a testvére egy kőhajításnyira, de nyolc esztendeje nem látta... odajött a kocsihoz, intett, csak üljek be, vezessek lépésben, ő ment a kocsi előtt és kivezetett az útra. S amikor már kint álltunk, mosolyogva mondta, nagy szerencsém volt, hogy megálltam, még néhány méter és rászaladok egy aknára. Körülmutatott a karjával... ott, arra, végig aknazár... Elbúcsúztunk, visszaültem a kocsiba s most már a betonon robogtam tovább. De az agyamban szüntelenül ez kalapált: aknazár, aknazár... Egyszerre különösen éreztem magam. Egérfogó, tisztára egérfogó. Besétálsz, a kocsid simán szalad, nyeli a mérföldeket, fényе-

SULYOK VINCE:

Virágszirmok húsából

Virágszirmok husából volt a szád
s már nem emlékszem csókjaid izéremeztelenitem álmaimban újra
örjöngő csillag süt az éjen át *savanyú szagú szájjal ébredek*
a tavak lilajéghártyás vizére *s üresen nézek tegnapokon túlra*

hol égő öled nyilott már elém
combjaid fölé fölcsuszott az inged
havak fehérje lakja arcomat
s csak izehagyott emlékeim intéd...

Oslo. 1958 február.

Menedékház a norvég hegyekben

Észak fekete őserdői sziszegnek a szélben
sziklán sírnak a fenyők szűzi havat okádnak
ködöt eresztő esti völgybe — ez a hazám már
nehéz táj nehéz égyedülség örökre így kell
most már élnem tüdőttepő kapaszkodókon
fölzihálni sötét szirten leskel mögöttem
a mondaéji viking isten a szeme villog
szakálla lebben börkabátja zörög az ág közt
zizeg a sitalp zúg az erdő csupa mocorgás
csupa neszezés tele szemmel s útfordulóban
baltával vállán mozdulatlan maga Peer Gynt áll — —

éles havakon testvéreim ide loholtam
e ridegségben idegenségben rokon hegyekbe
nekem való táj huszonöt évem egyre gyűlő
kinjaival ide huzódtam szomorúságom
teregetem most folyton futottam ez a sorsom
siléceim megtámasztottam a ház falánál
nem vagyok éhes nem vagyok álmos a tüzet nézem
lobogó roppant fahasábok míg belefárad
szegény szemem mit is tehetne aki magánnyal
alszik keserű kinnal ébred szomorúsággal
él s iszonyát senki sem oldja enyhüléssé — —

társaim a szomorúságban veletek élek
önmagam börtönébe zárva hogy tihozzátok
bebörtönzöttek így lehessek hasonlatosabb — —

egyedül vagytok egyedül vagyok a közönyben
délen arany narancsok érnek delel a tenger
lányok tenyérnyi ruha rajtuk várnak a parton
fehér városok csodaházak csodaszerelmek
combokkal és mellekkel telt képeslapokból
kacsint a Kor rám luxuskocsik üvege villan
fény öröm pénz lány dél olajfák nyár csodaélet —
polgár Nyugat dicsőség néked dicsőség néked
és bocsásd meg rebelliskedő vétkeinket — —

keserű társak börtönökben rabok így lettem
fehérebb arcú nálatoknál a ti magánytok
a Getsemáni kert magánya egyedül vagytok
egyedül vagyunk szenvedésben hiú reményben
s gazemberek és közönyösek egyként kiáltnak
feszitsd meget értelmetlen minden hiába
csikorogtok börtönökben lettetek volna
hitehagyók óvatosok mi haszna voltunk
utolsó szentjei a Kornak tiszták fehérek
ne csaljátok magatokat egyedül vagytok
akasztófakeresztekről öltsetek nyelvet
magyar megváltók a világra halni ha mentek — —

tudom van öröm mert most fájok
van szerelem mert én is szerettem
tudom hogy igazak vagyunk mert
gyűlölnek gyilkolnak bennünket

minden nap új kínban fürdet értetek értem
jeges tetők legcsúcsáról látom a norvég
észak őserdei mélyén sírnak az özek
és lila forrásokból isznak szomorúságot — —

Studenterhytta, Norvégia, 1958 február.

SZABÓ ZOLTÁN:

JEGYZETLAPOK

1.

„Dicsértessék a szabadság!" címmel az Élet és Irodalom első oldalán terjedelmes beszámolót közölt a jelenlegi tardi helyzetről. A cikk, amely riportnak nem felületes, de szociográfiának nem nevezhető, azt kívánja bizonyítani, hogy a tardi helyzet ma lényegesen jobb, mint annak idején, amikor én „A tardi helyzet" című könyvemben igyekeztem a szegény parasztnép állapotának képét papírra vetni. Az újságíró — cikke alatt Dersi Tamásnak olvasom a nevét — könyvemmel a hóna alatt látogatott el Tardra s a bizonyítás érdekében idéz is olykor-olykor. Igen helyesen nem annyira engem, hanem azokat, akiket én is idézek. Azokat, akiknek íráskészségét olyan tekintély dicsérte, mint Illyés Gyula a „Magyarok"-ban, így: „Szabó Zoltán kitűnő könyvében is a legmegrázóbb lapokat az iskolásgyermekek írták, irányt mutatva az egész műfajnak."

Az én könyvem vagy Illyés megjegyzésének hatására az Élet és Irodalom riportere is iratott dolgozatokat, ha úgy tetszik, ellendolgozatokat a mostani tardi gyerekekkel, akik alkalmasint fiai az enyémeknek. Ezek az írások — a riporter szándékával némileg ellentétben — azt az érzést keltik fel az emberben, amit a francia így fejez ki: plus ça change plus c'est la même chose: vagyis, hogy Tardon a helyzet nagyjából változatlan. A villanyt még mindig nem vezették be, a szobák még mindig földesek, tudom meg. Új élet helyett még mindig csak szociálpolitika igyekszik a régit javítani egészségházzal s a gyerekek jórésze ma is máshová kívánkozik, el a földtől, el a falutól! Az élelmezés jobb, állítja Dersi, de étlapdolgozatok közlésétől eltekint.

Mindez azonban hosszabb studiumot kíván s az Élet és Irodalom cikke — bár célja elüt attól, amit mi vallottunk magunkénak a falukutatás idején — egy mulasztásomra ébresztett rá s azt juttatta eszembe, hogy ideje volna megírnom „Utóirataimat a tardi helyzethez". Ezt a szándékot nem hiúság igazolja, nem is a régi könyv önértéke. Habent sua fata... Tard jó neve annak idején szimbólummá vált, ma is az: világosít fel az Élet és Irodalom cikke, puszta létével. A cikk kapcsán az elmúlt huszonkét év olyan mozzanatai merültek fel emlékezetemben, amelyek maguk is társadalomrajzi érdekűek. Egy-egy kor adja ki ízét Borbély-Maczky főispán egykori javaslatában, amely szerint a legközelebbi falukutatást az ő társaságában kellett volna végeznem, Rákosi Mátyás 45-ös panaszában, hogy a könyvet Moszkvában az elvtársak ellopták tőle. (Ez történt, de nem elvtársak közreműködésével az én utolsó birtokomban maradt szerzői példányommal is.) Azt a korzáró jelenetet se feledhetem, amikor Borsodban, 1948-ban, esett a hó s a tardiak és Paul Éluard között segítettem elő egy higgadt szócserét, tolmács gyanánt.

Mindez azonban inkább a Látóhatárba kívánkozik s ide csak annyi, hogy az „Élet és Irodalom" könyvemről elismerően, rólam elítélően nyilatkozik. Ezt nem veszem zokon: könyvében él az író. Az se bánt, hogy Dersi, amúgy mellékesen, „a nép árulójának" nevez. Nyilvánvaló, hogy ez a kötelezettség az ő helyzetével s feladatával velejár. Az ilyen díszítőjelző amúgyse örökös: időről időre folytonossági hiányok szakítják meg érvényét a korábban s később ben engedelmességre kényszerülő fejekben; ha nem így volna, az Élet és Irodalom mostani főszerkesztője bizonyára nem kérte volna, hogy meglátogathasson ezerkilencszázötvenhat nyarán. „A tardi helyzet" írójának a mostani újságíró különben csak ezt hányja szemére: „A gyógyítás egyetlen lehetséges eszköze, a munkásosztály vezette nagy szocialista átalakulás nem volt kedvére." Ha ez alatt azt érti, ami történt, akkor az én kontómra éppen azt írja, amiben a tardiak, úgy rémlik, egymással egyetértenek. Az Élet és Irodalom utolsó márciusi számának első oldalán az olvasható, hogy a tardi szövetkezetek az első lehetséges pillanatban egytől egyig feloszlottak. Ha nem így tettek volna, akkor is nagyon jól esett volna olvasnom róluk.

2.

Henri Matisse, a festő, miután ifjúkorában Ingrès-től, Monet-től, Cézannetól tanult, miután tanulságért a hindu és kínai művészethez is folyamodott, élete végére egy új tanítómester hatása alá került. Az új mesternek kevés köze volt a festészethez. Père Couturiernek hívják. Ez a jezsuita páter arról lesz emlékezetes a francia szellem történetében, hogy számos híres embert térített meg, alkalmasint olyan érvekkel, amilyenek Roger Martin du Gard Jean Baroisjában olvashatók; ezek annál meggyőzőbbek lesznek, minél közelébb jutott valaki saját halálához. E jezsuita atyának köszönhető, hogy Matisse, a festő, aki meztelen nőket és trópusi virágokat festett, akinek palettáján — a művészettörténet ennek a képét is megőrizte — ötféle sárga, kétféle piros, sziénabarna, velencei vörös, ébenfekete, ezüstfehér, setét kobaltkék, ultramarin és smaragdzöld virított összhatásában egy dzsungel színeire emlékeztetően, az a Matisse, aki ragyogó, pogány és érzéki szineket használva, voltaképpen a vonalak és a színek egyensúlyát kereste — végül a lélek egyensúlyának keresésére adta magát.

A karteziánus festő utolsó egyensúlykereső becsvágyát őrzi az a puritán és modern kápolna, amelynek terveit ő maga és Rayssiguier dominikánus fráter készítette s minden részlet a művész kezemunkája. Ebből következik, hogy inkább művészetbarátok, mintsem hivők látogatják s kapujára a püspök a következő figyelmeztetést függesztette ki: „A szentély belsejében a Szent Sacramentum nyert elhelyezést s mindennemű hangos beszélgetés vagy illetlen magatartás az illemsértő azonnali kiutasítását vonja maga után." Az épület Dél-Franciaországban fehérlik, közel a tengerhez, s voltaképpen a Domokosrendé. Ha Vence városát a hegyek felől, vagyis Gattières irányából közelíti meg az ember, már messziről szemébe ötlik. Nem a nagyságával, hanem a színeivel. A tetőt ultramarinkékkel és ezüstfehérrel égetett cserepek takarják, a kék és fehér eloszlása szabálytalan: ragyogó kék lángok harapnak villogó fehérbe. A tető fölé magos kovácsoltvas kereszt emelkedik, nyolc arany félhold díszíti, mögötte, a völgy túloldalán, Vence városának vakolatlan terméskőből épült vén házai tömörülnek szürkéllő félkörökbe. A szürke város felé még szürkébb ég feszült: mert az ítéletidő az Azurpartot se kerülte el: félóránkint hóviharok és jégesők seperték végig a tengerparti promenádokat, a mimózaerdőket, az olajfaligeteket. A kápolna belsejében azonban — a csendre egy fehérruhás apáca felügyelt — trópusi villogás uralkodott. Ezt a sárga, zöld és kék levélidomokkal festett színes ablakoknak köszönhettük. A kápolnát a festő az üvegablakokon átsugárzó fényre tervezte: ezzel csak hű maradt önmagához, pikturájában mindenkor a gót üvegablakok izzó színhatásaira törekedett. „A legfőbb célom az volt — írta Matisse, — hogy a fény és a színek egy felületét, a puszta fal és a fehérre feketével vázolt rajz másik felületével egyensúlyozzam..." az equilibriumot a fény és a színek, valamint a fehér fal fekete rajzai között kereste.

A déli és nyugati festett ablaküvegekkel Matisse, a festő, az északi és keleti falfelületek fehér csempéibe égetett rajzokat, vagyis a saját grafikáját világította meg. A fények, színek és reflexek gyújtópontjára helyezte az oltárt. Azt az érzést, hogy itt a természetfölötti találkozik a természetessel voltaképpen a harsogó fények megenyhült reflexei keltik fel: a csempe tükrözésében a kék és a sárga és a zöld halványlilává olvad a csempekockákon: a falfelületek klinikai fehérségét ez indokolja.

A puritán falakat mindössze három kerámia-kép díszíti. Az oltár mögött redős barátcsuha rajzolódik ki, egy fej ovális körvonala látszik, a balkéz könyvet tart, a könyv fedőlapját kereszt jelöli. A kéz ujjait öt nagyjából párhuzamos vonal érzékelteti. Szent Domokos e puritán ábrázolásához számtalan vázlatot készített a festő, egyet Grünewald híres imára kulcsolódó kézrajza nyomán. Ám a csempébe égetett végleges mű minden hozzá készült vázlatnál elnagyoltabb. A részletekkel — ezeket a középkori apátok sírkövein az idő és az imádkozók cipőtalpa csiszolta le a régi katedrálisokban — Matisse nem bibelődött. Munkájában a kidolgozásból haladt a vázlatos felé. Némileg Kosztolányi elveit követte, aki úgy vélte, hogy írni annyi, mint törölni. A Madonna virágarcát a másik faliképen csak a fej bimbókörvonala sejteti s csak a harmadik faliképen, a Keresztút című kompozición van egy aránylag világosan kirajzolt arcvonás: az a Krisztusarc, amely Veronika kendőjére nyomódott. Ez az egyetlen olyan arc a kápolnában, ahol egy-egy vonal jelzi a két szemöldököt, az orrot és a szájat is.

E puritán szentélyben Matisse művészetének két alapelemét: színeit s grafikáját egymástól mindenekelőtt elkülönítette, majd egymással szembe helyezte, talán azért, hogy a fal-padló-mennyezet kazettája művét necsak szállásolja, hanem a fény-szín-rajz háromságában az alkotás folyamata, a művészi teremtés is kifejeződjék. A konstrukciónak hibája, hogy a falfelületnek csupán a rajzok mögötti részét borítják csempekockák: fehér lakkfelület feszül a fal fehér mattfelületére, ez az építészeti összhangot rontja. Az egyszerűsítésből alighanem kevesebb nyújtott volna többet s a fényhatások ott a legjobbak, ahol a művész a legkevésbé puritán; a gyóntatószék oldalfülkéjében. E matissei mikrokozmoszból kitekintve, a festett ablaküvegeken túl narancssárga, mérgeszöld és ultramarin hópelyheket láthatott a látogató aznap. Még a hó is Henri Matisse színeiben hullott.

---

ket látsz az éjszakában, ott gyárkémény füstöl, időnként elhúz melletted egy autó, valahonnan jön, valahová megy, látszatra egy ország éli a maga megszokott életét. Csak éppen aknazár veszi körül. Bejössz, az egérfogó dróthurka le-

csapódott, nincs út kifelé. Önkéntelen mozdulattal odanyúltam a belső zsebemhez és megtapogattam az útlevelemet. Ezért a mozdulatért szégyelem magam most, Vera, irtózatosan szégyelem...

VERA: Természetes mozdulat volt...

CARTER: Természetellenes mozdulat volt, ma már tudom. Bejöttem az aknazáron, de nem az a tízmillió ember jutott az eszembe, aki állandóan emögött az aknazár mögött él... Saját magamra gondoltam rögtön, a legelső pillanatban. Nem az ő rabságukra, hanem az én szabadságomra. Félek, hogy ez megbocsáthatatlan...

VERA *(idegesen)*: John... mondtam már... nincs sok veszteni való időd...

CARTER: Várj csak. A dolog nagyon különös. Valahol valami végzetes baj van. Valami elromlott bennünk, körülöttünk és a szakadék szélén járunk. Fikciókba kapaszkodunk... hiszünk a papirosok, rendeletek, törvények erejében... odakapunk a belső zsebünkhöz... iratokat mutatunk fel... hiszünk a szentségükben... s olyanok vagyunk, mint te, az aknazár előtt lapulva... valahonnan figyelnek bennünket és nevetnek rajtunk...

VERA: Drágám... figyelj rám. Azonnal indulnod kell... meg kell mentened magad! Ki kell vinned az üzenetet a világba...

CARTER *(meg sem hallja)*: Elfelejtettük, hogy a drótsövény nem élettelen tárgy, a drótsövény a világ leggyorsabb kúszónövénye. Valahol megkapaszkodik s aztán kúszni kezd a világban, tekeredik, látszólag lomhán és lassan, mint az óriáskígyó, de minden másodperc előbbre viszi. Én, aki kívül vagyok, valami furcsa és bánatos gyanakvással figyelem, de megtapogatom az irataimat, a papírjaimat, a törvényeimet s megnyugszom. De a drótsövény nem törődik az irataimmal, az csak tekeredik, nyújtózik, megállíthatatlanul. Egy napon kinézek az ablakomon s ott van a házam alatt. Kirohanok a házból, de a lábam már beleakad és elterülök. S valahonnan nevetnek. Valahonnan, ahonnan már régen figyeltek. Iszonyatos!

VERA: Elmégy majd és elmondod nekik...

CARTER: Elmondani? Kevés. Túlságosan nagy a zaj, elnyeli a hangodat. A világ furcsa kakofóniában ordítozik. Javaslatok és ellenjavaslatok. Tervek és ellentervek. Ha az ablakodból még nem látod a drótsövényt, elhiteted magaddal, hogy nincs is. Mindez csak torzonborz menekülők agyréme. Ideges apostolok víziója. Elmondani kevés. Senki nem hallja meg.

A fáradtság elbeszélései

— Kassák Lajos: Boldogtalan testvérek. Szépirodalmi, 1957 —

Nem vigasztaló olvasmány Kassák Lajos új novelláskötete. Az idős költő bevezetőjében így vall: ,,számomra sosem volt májusi dáridó az élet, távoli ösök sorsát cepeltem magammal, mindig az árnyékos oldalon, s így érthető, hogy művészetem komor emlékekkel terhes''. A korszakjelző lirikus művét túlságosan kézenfekvő lenne a kort magához ölelő elbeszélő mércéjéül állítani, túlontúl egyszerű ahhoz, hogy akár párhuzamok felvázolásával, akár ellentmondások kimutatásával megtehessük. A Boldogtalan testvérek című kötet novellái a korábbi, könyvtárramenő Kassák-prózához képest is változást jelentenek, mérlegelő vizsgálatot követelnek.

A rezignáció ebben a kötetben nem idegzsongító hangulat többé, hanem világlátás. A novellák állóképszerűsége, a visszavonuló objektivitás tervezett, egyetlen lehetőségként mutatkozó állásfoglalás. A sorsot alakítani vágyó alkotó a világ és a felbukkanó társadalmak megfarkasodásával azonos iramban kényszeredik a magányba. A kötetben akad ugyan néhány figura — a hős szót használni ildomtalanság lenne —, aki ha létösztönei noszogatják, néhány percre fellázad, de a többiek az eszmerendszerekkel, mozgalmakkal, társadalmi reményekkel együtt csontosodnak és meszesednek el, még érzik a robbanásszerű változások szelét, de már nem robbantanak többé. Kiszolgáltatottak.

Kassák, aki kötelességének érzi, hogy új írói metamorfózisaira legelőször maga keressen magyarázatot, csak a ,,belső történések lappangó drámaiságát'' kifejező szándékát okolja a ,,megnyugtató befejezések'' hiányával, de ez a művész, akinél érzékenyebben talán senki sem reagált a rendszerek és tömegarculat változására, új novellatechnikájának kialakításakor is bizonyára az osztályukhoz és népükhöz hű, de ezen kívül senki és semmi iránt sem lojális alkotók helyzet és szándék közötti ellentétből kibomló fiaskója ellen próbál védekezni.

A novellák nem fejeződnek be sem megnyugvást okozva, se másképp. A hiányérzetet legtöbbször megelőzi az a kép, amelyet majdnem minden novellában azonos szemszögből látunk s amely azt sugalja, hogy megoldásra várni nem is érdemes. E ,,poéntalan'' irány egyébként nem kizárólag egy állapot és életkor következménye, a legújabb olasz és francia elbeszélők — Moravia, Calvino, Aimé — is kedvelik, hiszen a valóság és a művész által megsejtett igazság náluk sem teljesedhet ki egyetlen nagy tragédiában: ha a totalitás igényét az alkotásból az életbe is átvisszük, az manapság csak egyfajta ,,csattanót'', a hidrogénatomokét jelentheti.

Bár a novellák részletezése helyett a műfaj és magatartás kölcsönhatására utalunk, a világért sem akarjuk azt a látszatot kelteni, hogy Kassák új novellái a régi, rikoltó társadalmi igényű dinamizmus individualista ellendarabját jelentenék. A kis híján félszáz elbeszélés szereplőinek java egy meghatározható fenétől szenved — legtöbbjük egyidős Kassákkal. A férfi, aki hosszú, külországi tartózkodásból tér meg szülővárosába, sztrájkoló munkásokkal találkozik, a süket, akinek a fejében harminc év óta harangoznak, derék órásmester, a falusi novellák pásztoridilljébe gyakran hasít halálhörgés. A megnyugtató kivétel: a gyerek. Kassák — hál' istennek — nem csügg rajtuk a korát fenyegető érzelgősséggel, mert bámulatosan belsejükből láttatja tetteik indító okát. A gyerekek naivsága ezekben a novellákban nem mosolyognivaló: természetes állapot. A realitás első gyanítása viszont nem kelt sajnálatot, hiszen a növekedés, az élet organikus egységének egy fokozata. A felnőttek általában nem naiv bizalmuk miatt kerülnek válságba, a véleményalkotás első állomása a nyugtalanság, amit a menekülés követ — s mint említettük, a csendes lemondás zár le írónál, alaknál egyaránt.

Márton László

Oroszlánkörmök

Proust leveléből:

,,Fontainebleau, 1896 október 22, csütörtök este tíz órakor. Drága anyám, mély bánatban vagyok, amikor ezt a levelet írom. Az elveszett pénz, amely első pillanatban csak bosszantott, most már mérhetetlenül gyötör. (Habár inkább azt hiszem, hogy ellopták, mert határozottan emlékszem, hogy nem a lyukas zsebembe tettem.) A gondolat elviselhetetlenebbé tette gyomorfájdalmamat, követett a hangversenyen stb., bűnként üldözött; bűnként, amelyet ellened követtem el. Meg tudom most érteni azokat az embereket, akik semmiségért megölik magukat. Több mint harminc frank! S ha már a tárgynál tartunk: mindennél sürgősebb, hogy pénzt küldjél nekem (kérlek, küldjél nagyon sokat, még így is reszketek attól a gondolattól, hogy nem lesz elég), mert máskülönben, ha úgy határoznék, nem tudok visszautazni. A rosszullétemnek, amelyről reggel telefonon beszéltem neked, úgy hiszem, részben a gyomrom, a felhalmozódott sok gyógyszer, részben a figyelmetlen étkezés az oka.''

A levelet Proust huszonöt éves korában írta. Meglátszódnak-e rajta az oroszlánkörmök, a huszadik század talán legegyénibb írójának különös vonásai? A csepp vízben persze benne van a tenger. A levélben is benne van Proust; a részletek óriása, a szubjektív analitikus, a nagy emlékező. Aki olvasta az ,,Eltűnt idők nyomában'' című regényciklust, feltétlenül meglátja az oroszlánkörmöket.

Híres emberek levelei, feljegyzései mindig érdekesek és mindig alkalmat adnak a zseni felfedezésére. Goethe és Schiller, Arany és Petőfi levélváltása nagyszerű. Vajon a Faust és Toldi nélkül is az volna-e? A Faust minden levélváltás nélkül is megállja a helyét. Proust levelei a regény nélkül semmit sem mondanak. Minden, magában írói tehetséget érző, jómódú fiatalember ír olyan leveleket, mint amilyent Proust küldött huszonkét éves korában édesapjának. ,,Drága Apám, reméltem, hogy végül is folytathatom irodalmi és filozófiai tanulmányaimat, amelyekre véleményem szerint alkalmas vagyok. De mivel úgy látom, hogy évről évre mind nagyobb engedményeket kell tennem a gyakorlati élettel szemben, elhatároztam, hogy nem várok tovább és választok az általad megjelölt foglalkozások között. Ha úgy kívánod, komolyan fogok tanulni, hogy akár a külügyminisztériumi, akár az Ecole des Chartes-i vizsgát sikerrel letehessem. Ami azt illeti, hogy ügyvédbojtár legyek. Akkor már ezerszer inkább egy tőzsdeügynök irodájában dolgozom. Bármi legyen is, egyfelől biztos lehetsz: három napnál tovább nem bírnám ki az ügyvédeskedést. Nem mintha még mindig azt hinném, hogy az irodalmon és filozófián kívül minden egyéb hiábavaló időpocsékolás. De ha az embernek különböző borzalmak között kell választania, a cél az, hogy a nagyobb rosszal szemben előnybe részesítse a kisebb rosszat...''

A kérdést, hogy ezt az 1893-ban írt levelet fűzfapoéta, vagy zseni írta, az utókor döntötte el. Az irodalomtörténésznek könnyű dolga van: 1956-ban könnyű Proustot dicsérni s 1887 és 1905 között írt leveleiben meglátni a kiugró tehetséget. 1896-ban még Anatole France sem vette észre a zsenit. Proust ekkor megjelent és teljes kudarcot vallott első regényéhez, a ,,Les Plaisirs et les Jours''-hoz ő írta az előszót. Barátságból, az irodalmi szalonokban közkedvelt fiatalember iránt való jóakaratból. Az előszó tartózkodó volt és nem dicsért.

Tizenhat évvel később Andre Gide is hibázott. A Nouvelle Revue Française szerkesztőjeként visszautasította az ,,Eltűnt idők nyomában'' első kéziratát. ,,Ez volt életem legsajnálatosabb tévedése'', mondta később. Proust még nem volt irodalomtörténet.

Egy kiadó, amikor elolvasta Proust regényének kéziratát, így nyilatkozott: ,,Nem tudom, hogy ennek az úrnak (Proust-nak) miért van harminc oldalra szüksége ahhoz, hogy elmondja: miként fordult meg elalvás előtt az ágyban.''

Proust a regényt 1913-ban saját költségén adta ki. Negyvenkét éves volt. Halála után harminchat évvel angolul is megjelentek a levelei. A kiadó költségén. Proust ma irodalomtörténet. A levelek nagyszerűek: mindenki látja benne az oroszlánkörmöket.

J. K.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Kedves Barátom!

Márciusi cikkedet nagy élvezettel olvastam, bár az az érzésem, hogy a Deák-párti Magyarország s a későbbi politikusokat Kádárék mellett emlegetni megtévesztően hízelgő az utóbbiak javára. Amazok mégis csak óriások ezekhez képest. Ezt a párhuzamot érzésem szerint az igazság és hűség érdekében korrigálni kellene, mert a mai uraságok a tankok mögött nem érdemlik meg, hogy a régebbi uraságokkal egy szinten emlegettessenek (akkor sem, ha a régi uraknak sem vagyunk hívei). Ahogy (br.) Kemény Zsigmondot sem lehetne, mondjuk, Szigeti Józseffel együtt emlegetni. A lap egyebekben nagy gyönyörűséget szerez.

Péry Rezső (Bécs)

Igen tisztelt Főszerkesztő Úr!

Már vártam március 15-i vezércikkét, mert gyerekkorom óta ezt az ünnepet tartottam mindig a magyarság igazi nemzeti ünnepének. Bár azt hiszem, hogy Önnél és munkatársainál konzervatívabb családból származom, mégis büszke vagyok arra, hogy családom 42 tagja vett részt és harcolt 48-ban a magyar szabadságért. Ezek előrebocsátása után kénytelen vagyok megállapítani, hogy vezércikkének hangja megütközést keltett bennem, mert eszerint hazánk vezető politikusai 1848-tól napjainkig mind szemenszedett gazemberek voltak, kiknek más gondjuk nem volt, mint hogy a hazát eladják, vagy saját vagyonukat szaporítsák. Deák Ferencet hazafiatlansággal vádolni legalább is történelmi tévedés és egy pókhasú Pató Pálhoz hasonlítani rendkívül ildomtalan, és ha Tisza István meg is állította a vonatot — melyre valószínűleg hathatós oka volt —, ez még nem bizonyíték antidemokratikus és hazafiatlan voltáról. Szerény véleményem szerint mindenkinek joga van politikai állásfoglalásra, de az ne abból álljon, hogy a múltból mindenkire csak szennyet és rágalmat hány. Azért, mert pl. én Széchenyi politikai elgondolását helyesebbnek tartom Kossuthénál, sohasem merném állítani, hogy emez csak egyéni becsvágyból vezette nemzetünket a forradalomba.

Higyje el, igen tisztelt Főszerkesztő Úr, hogy sokan a magyar emigráció régebbi és konzervatívabb tagjai, bár politikailag nem mindig értünk egyet Önökkel, mégis igen nagy örömmel fogadtuk a magyar íróknak szabad földön való megnyilatkozását, mert ezt a mai Magyarország szabadságvágyának és hangadásának tekintjük.

Abban a reményben, hogy levelem jó intencióját nem méltóztatik félreismerni, maradok nagyrabecsülésem kifejezése mellett

őszinte tisztelője

ifj. Bethlen István (Milánó)

Kedves Szerkesztő Úr!

Mint az Irodalmi Ujság előfizetője, engedje meg, hogy néhány megjegyzést tegyek volt börtöntársam, Ignotus Pál, a március 1-i számban megjelent Bolyongás közben című cikkéhez, amit számról számra fokozott érdeklődéssel olvasok.

Lényegében egyetértek érdekes és szellemes megállapításaival, de szeretném kiegészíteni, főleg azért, mert amerikai kérdésekkel is foglalkozik, de európai szemüvegen át.

Az amerikai hadsereg csak az első menetet nyerte meg s a cikk megírása óta már kering a Vanguard. Nagyon sok vita és vélemény hangzott itt is el a fegyvernemek káros versengéséről, mely a rakétaprogramot hátráltatja. Szerintem nem olyan veszélyes ez, sőt jó ez a versengés, igaz, hogy több pénzbe és időbe kerül, de több oldalról közelíti meg az eredményt és nagyon sok értékes műszaki problémát old meg, mert nemcsak egy szemszögből vizsgálja a műszaki kérdéseket. Az oroszok a V 2 fegyver továbbfejlesztésével érték el a sikert, de az amerikai hadsereg már ezelőtt két évvel képes lett volna fellőni műholdját, de ilyen irányú terveit letiltották, miután a haditengerészet kapta a megbizatást, hogy az idei geofizikai év keretében készítse el műholdját. S ki volt, aki a nemzetközi megállapodást nem tartotta be, mint az orosz. Mi, magyarok nem csodálkoztunk, de az amerikaiakat kissé megdöbbentette az oroszok sikere. Viszont nem kell félteni az amerikai ipart, ha egyszer rákapcsolnak, akkor tudnak termelni s nem vitás, hogy ki nyeri meg a műhold-versenyt.

Hruscsov és Zsukov csatájából az inter duos litigantes, tertius gaudet alapján az NKDV került ki megerősödve. De azt hiszem, a hadsereg még nem mondta ki az utolsó szót.

A Szputnyik-csörtetők és sájtátók című bekezdéssel kapcsolatban csak azt szeretném mondani, hogy biztos vagyok benne, hogy miként a V 2 ellen, úgy a nagysebességű rakéták ellen is meglesz a védőfegyver. Elméletileg a kérdést már megoldották, mert például, ha homokszemeket lövünk fel a közeledő rakéta elé, de ,,nagyobb'' sebességgel, mint a rakétáé, akkor a homokszemek keresztüllyukasztják a rakétát és felrobbantják azt.

Az amerikaiak most az egyszer nagyon látják, hogy mi a célja az oroszoknak a csúcskonferenciával s nagyon szomorú, hogy éppen az európai közvélemény az, amelyik arra kényszeríti Eisenhowert, hogy kezet fogjon és tárgyaljon a magyar nép gyilkosaival és hóhéraival.

A történelem eléggé megtanította bennünket arra, hogy diktátorokkal nem lehet egyezményeket kötni. S félő, hogy Macmillan második Chamberlain lesz s a világ egy újabb müncheni egyezményt fog látni.

A béketáborral szemben meg kellene teremteni a szabadságtábort, mert nem békére, hanem szabadságra áhítozik a világ. A szabad világnak végre ki kell vennie a kezdeményezést a szovjet diktátorok kezéből.

Nem értem azt a gyávaságot, mely a szabad Nyugatot elfogta. Harsogni kellene a szabad rádióknak, hogy a csúcskonferencia tárgya csak Németország egyesítése és a rabállamok szabadságának a biztosítása lehet.

A szovjet vezetők a magyar szabadságharc által megtépázott erkölcsi tekintélyüket szeretnék elérni azzal, hogy Eisenhower leül tárgyalni velük. A szabad világ nagyobb hibát nem követhet el, mint azzal, ha csúcstalálkozóra ül össze a Szovjettel.

A csúcstalálkozót el kell vetni és szigorúan külügyminiszteri értekezlethez kellene ragaszkodni, mely a legfontosabb kérdésekkel foglalkozna. S a kulcskérdés Németország és Kelet-Európa.

Nem értem a szabad világot, miért nem tud oly egységfrontot kialakítani a kommunisták ellen, mint a nácik ellen?

Kérem, Szerkesztő Uram, adja át az Irodalmi Ujság minden szerkesztőségi tagjának üdvözletemet s kérem, továbbra is ilyen hittel és lelkesedéssel folytassák munkájukat, s hiszem, hogy a szellem győzedelmeskedni fog az anyag felett.

Tisztelettel

Bácskai H. Béla
(Phoenixville, Pa. USA)

(Az érdekes problémára lapunk visszatér. A szerk.)

Tisztelt Szerkesztő Úr!

B. lapjuk — különben kitűnő — március 1-i számában M. L. tolláról bírálat jelent meg Kodolányi János ,,Az égő csipkebokor'' című regényéről. A tudós kritikus, miután megállapítja, hogy a sémi népek őstörténete ,,piszokul pogány'' (?), a következő mondatot írja le: ,,A könyvtárakra menő históriai kutatások, vallástörténeti érvek és ellenérvek az eredeti szándéknál szélesebb és aprólékosabb körkép felrajzolására kényszerítették Kodolányit, s megbontották a történelmi környezetében is körüljárható hős ábrázolására alkalmas kompozíciót.'' Sokat töprengtem a mondaton, s szóképeinek megelevenítésével is bíbelődtem. Nyilvánvaló, hogy egy szélesebb és aprólékosabb körképben a hős kevésbé körüljárható, s köztudomású, hogy a kompozíciók a hősök körüljárására szolgálnak, csak az rejtély, hogy az újságíró miért idéz németből fejből, ha nem tud németül? A Grillparzer-mondás ,,der Historiker weiss wenig, *der* Dichter aber muss alles wissen'' — M. L.-féle változatában *das* Dichter szerepel. Kár lefitymálni a neokatolicizmus ,,fáradt latinságát'' annak, akinek németsége ennyire mentes a der-die-das elsajátításával járó fáradtságtól.

S. G. (Stockholm)

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Lehet, hogy Önök, akik Angliában élnek, nem veszik észre, hogy az Irodalmi Ujság átvette egy kicsit az angol sajtó hangnemét az algériai kérdéssel kapcsolatban. Tudom, hogy ez kényes kérdés. De mi, akik a francia nyelvterületen, francia kultúrkörnyezetben élünk, kicsit furcsának találjuk, hogy az Irodalmi Ujság kicsit pártoskodóan az angol vendéglátók szemén keresztül nézi Franciaországot és az algíriai kérdést. Természetesen nem tudok kézzelfogható bizonyítékot felmutatni, hogy ez így van, mivel például a legutóbbi, március 15-i számban a ,,Különbség és azonosság'', látszatra teljesen pártatlan szempontból megírt cikk. És éppen erről a látszatról szeretném megírni a véleményemet. Már az előbbi számban is, ha jól emlékszem, említést tett egy író az algériai háborúról és elítéli. Ebben tökéletesen egyetértek, de abban nem értek egyet, hogy csak a kegyetlenkedésekről beszél, csak a ,,kíméletlen'' módszerekről. De arról egy szót sem szól, hogy a franciák mit tettek Algériáért. Hogy a franciák milyen szerepet játszanak Algéria gazdasági és kulturális életében. Önök, humanista írók csak a kegyetlen oldalát látják az algériai háborúnak, de a másik oldalát nem. Az is igaz, hogy angol barátaik sajtóorgánumai is hozzásegítik Önöket ahhoz, hogy egy kicsit elítéljék a franciákat. Ritkán történik meg (én nem tudok róla, ha tévednék, előre is elnézésüket kérem!), hogy az Irodalmi Ujság például elítélné az angolokat, mint gyarmatosítókat, pl. az omani, vagy ciprusi eseményekért. Tudom, hogy nem lehet a vendéglátók bizalmával visszaélni, velük összeütközésbe kerülni, éppen ezért az Önök helyzete kényes, de ha így áll, akkor Önöknek nincs több joguk például elítélni a franciákat. Vagyis mit akarok mondani: nem kérem, hogy most a francia nyelvterületen élő olvasók kielégítése érdekében ,,ítéljék'' el az angolokat, hanem csak egyszerűen kérem az Irodalmi Ujság pártatlanságát. Ha Önöknek nincs elég helyük közölni egy alapos, jól megírt politikai cikket, akkor ne szorítkozzanak még a ,,fél-vegyes'' megjegyzésekre sem. Ne értsen félre, Szerkesztő Úr, részemről ez nem támadás az Irodalmi Ujság ellen, mivel meggyőződésem, hogy a legjobb külföldön megjelenő magyar lap, s mindnyájan elégedettek vagyunk irodalmi színvonalával. Az ellen nem tiltakozom, hogy néha politikai problémákat vetnek fel. De az legyen valóban jól s alaposan megírva. És még egy kérdés. Hogyan lehetséges, hogy a nyugati közvélemény, tudósok, művészek, írók, állandóan a fegyverkezés ellen harcolnak, jámborul feltételezve az oroszok jóindulatát és azt, hogy azok betartják az ígéreteiket? Vajon Önnek van-e még bizalma a régi börtönőrrel szemben? Vajon több bizalmat kölcsönöz ezeknek a moszkvai tanítványok mestereinek? Vajon Önt teljesen meggyőzték Bulganyin levelei? Vajon mi, magyarok nem ismerjük-e moszkvai ,,gazdáink'' szavahihetőségét? (Maléter! Nagy Imre! Írók!) Láthatja, sok kérdés van és erre nagyon alapos válasz kellene. De azt hiszem, erre a válasz lehetetlen. De bocsánatát kérve, befejezem levelemet, Ön író és nem politikus. Mint írót és szerkesztőt arra kérem, hogy az Irodalmi Ujság valóban maradjon irodalmi újság.

J. B. egyetemista

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Ne vegye rossznéven, de megkérdezem, honnan tudja — amint lapjukban olvasom —, hogy A. Litvákot a pesti romok, a halottak, az emberi jogok tiprása, a terror csupán, mint kulissza érdekli? Ezek szerint Charles Morgan, Jules Romains, Albert Camus és a többiek, akik közösséget vállaltak velünk, mind csak emberi kicsinyességből merítették indulatukat. Komoly igazságtalanság A. Litvák őszinte emberi lelkesedését így kétségbe vonni. Nem hinném, hogy az osztrák lágerek lakói, akik ismerik őt és pénzt is keresnek munkájából, Önnel egy véleményen lennének.

Őszinte üdvözlettel
Székely Mihály
a Max Reinhardt szeminárium
hallgatója, a film egyik
szereplője.

ALBERT CAMUS:

A RENEGÁT

Micsoda zűrzavar! Micsoda zűrzavar! Össze kell szednem gondolataimat. Amióta kivágták nyelvemet, úgy érzem, mintha valahol a koponyámban egy másik nyelv mozogna szünös-szüntelen, valami vagy valaki beszél, majd hirtelen elhallgat, azután az egész újra kezdődik; ó, túl sokat hallok s nem mondhatok ki semmit, micsoda zűrzavar és ha szólásra nyitnám számat, az olyan, mintha kavicsok csörrennének össze. Rend és módszer, mondja a nyelv agyvelőmben, majd egyidejűleg egészen másról beszél, igen, a rend után vágyódtam mindig. Most a misszionáriusra várok, aki majd jön, hogy helyemre álljon. Most végre nyomon vagyok, egy órányira Taghásától, a sziklatömbök közé rejtőzve guggolok öreg puskámon. Hajnalodik a sivatag felett, nagyon hideg van, de szörnyű meleg lesz nemsokára, ez az ország megőrjíti az embert s én nem is tudom, hány éve vagyok már itt... De a misszionáriusnak jönnie kell, még ma jön, én várni fogok, várok és csak azért reszketek, mert oly hideg van. Türelem, türelem, te tetves rabszolga.

Igaz, sokáig voltam türelmes. Amikor még odahaza éltem a hideg fennsíkon, gonosz apámmal és durva anyámmal... a bor és mindennap ugyanaz a húsleves, de főként a bor, a savanyú és hideg bor, a hosszú tél és a jeges viharok... ó, szabadulni akartam, szabadulni, hogy végre élni kezdjek és friss vizet igyak a napfényben. Hittem a papnak, aki pártfogásába vett, mert tömérdek szabad ideje volt ezen a protestáns vidéken. Sokat beszélt nekem a jövőről és a napfényről, a katolicizmus maga a napfény, szokta volt mondani, s latin szavakat vert kemény koponyámba. A szemináriumban büszkék voltak reám, a protestáns vidékről származó újonc nagy diadalnak számított, úgy üdvözöltek, mint az austerlitzi napot. Holott sápadt és gyenge napocska voltam, az alkohol okozta, mifelénk a gyermekek foga elvásik a sok savanyú bortól, gra, gra, az embernek igazán meg kéne ölni az apját. Csakhogy az régen halott már, átmarta gyomrát a bor, így nincsen más hátra, meg kell ölnöm a misszionáriust.

Számadásom van a misszionáriussal és tanítóival, az én tanítóimmal, akik megcsaltak engemet, az egész tetves Európával, engemet mindenki megcsalt. A misszionárius munkája, mondották volt, csak annyi, hogy kimegy a vadak közé és így szól hozzájuk: „Tekintsetek az én Megváltómra, ő nem sújt és nem gyilkol soha, szelíd hangon parancsol, s ha megütitek, felétek fordítja másik orcáját is. Kövessétek őt, nézzétek, mennyivel jobbá lettem általa, sértsetek meg engemet s ám látni fogjátok..." Én hittem ezt, s tüstént jobban éreztem magamat. Meghíztam, majdnem hogy kicsinosodtam s azt akartam, hogy bántsanak. Nyáron, amikor széles fekete sorokban felvonultunk a forró grenoblei nap alatt, vászonruhába öltözött lányokkal találkoztunk, én nem néztem félre, megvetettem őket, szinte kívántam, hogy gúnyoljanak és bántsanak. A lányok néha valóban nevettek s én azt gondoltam magamban: „üssetek meg és köpjetek szemen!" Ám nevetésük, őszintén megvallva, ugyanezt jelentette, foguk villanása belémhasított és marcangolt, de a sértés és a gyötrelem oly édes volt nékem! Gyóntatóm nem értette meg önvádjaimat. A jó lakozik a te bensődben — mondotta. Holott az én bensőmben nem volt egyéb savanyú bornál. Miként válhatik jobbá az ember? Csupán ezt kutattam, ez az egy gondolat vésődött bele kemény koponyámba, következetes voltam, a bűnhődést kerestem, példakép akartam lenni, hogy az emberek észrevegyenek, hitelt adjanak annak, ami jobbá tett engemet s rajtam keresztül dicsérjék őt.

Büszke nap! Most kell fel éppen s a sivatag menten megváltozik, már elvesztette hegyi ciklámen színét, ó, hegyeim és a hó, a lágyan olvadó szürkéssárga hó. Semmi, még mindig semmi, egészen túl a horizontig, ahol a fennsík gyengéd színekbe olvad. Hátam mögött homokhegy rejti el Taghâsát, a várost, melynek éles hangzású neve évekkel ezelőtt törként fúródott szívembe. Az öreg, félig vak pap, aki kolostorunkba húzódott vissza, ő beszélt először erről a városról, de rosszul mondom, ő volt az egyetlen, aki beszélt róla nékem, a fehér sóvárosról és vad lakóinak szörnyű kegyetlenségéről. Az öreg pap egyike volt a keveseknek, akik bemerészkedtek a külvilágtól elzárt városba, s talán az egyetlen, aki onnét élve kikerült és elmesélhette, amit látott. Ostorral verték és kikergették a sivatagba, miután sót hintettek sebeire és sóval tömték be száját. Azóta álmodtam arról, amit az öreg pap mesélt, a tűző sóról és a tűző mennyboltról, a Fetis házáról és rabszolgáiról, elképzelhettem-e ennél barbárabbat, ennél izgatóbbat? Igen, ez volt az én misszióm, oda kellett mennem közéjük, hogy megismerjék általam az Üdvözítőt.

A szemináriumban kedvemet akarták szegni, azt mondták, várjak még, az különben sem missziónárius terület, én pedig még nem vagyok érett ilyen feladatra, készüljek fel jobban, különleges képzést kell kapnom, próbákat kiállnom — s azután, esetleg! Tovább várni? Nem! A különleges kiképzést nem utasíthattam vissza, Algírban nyertem el s közelebb jutottam célomhoz, de egyébként csak fejemet ráztam s újra meg újra ugyanazt hajtogattam: a legvadabb barbárok között akarok élni, úgy, miként ők élnek, hogy példamutatással bizonyítsam nékik az én Uram igazságát. Korlátlan hatalomról álmodoztam, mely térdre kényszeríti az ellenséget, minél kegyetlenebb, elvakultabb, önteltebb az ellenség, minél mélyebbre süllyedt tévhitének mocsarába, annál fényesebb győzelem az, ha megadja magát.

A nap magasabbra hág, homlokom átforrósodik. Körülöttem tompa reccsenéssel repednek meg a kövek a hőségtől, csupán a puskacső hűvös még, hűs, mint azok a rétek és az alkonyi eső, valamikor régen, amikor apám és anyám néha rámmosolyogtak, s még az is lehet, hogy szerettem őket. De mindez nagyon régen volt. Jöjj, missziónárius, rád várok, tudom már a leckét, melyre új mestereim tanítottak, tudom, nekik van igazuk, le kell számolnunk azzal, amit szeretetnek neveznek.

Amikor megszöktem az algíri szemináriumból, másmilyennek képzeltem a vadakat. Elképzeléseimnek csupán egyetlen részlete volt igaz, valóban kegyetlenek. Kiraboltam a szeminárium pénztárát, átkeltem az Atlaszon, majd a sivatagon, a Trans-Szahara-járat autóbuszsofőrje csak nevetett rajtam. Homokvihar száz meg száz kilométeren át, miközben az ember hol háttal, hol szemközt halad a szélnek, majd ismét fekete hegycsúcsok tűnnek fel és éles hegyhátak, ekkor már vezetőt kellett fogadnom, hogy átkalauzoljon a végtelennek tűnő barna kavicstengeren, amíg elértük a feketék fehér országának határát, a sóvárost. A vezető leütött és elrabolta a pénzemet: „menj, kutya, itt az út, majd megmutatják neked". És megmutatták. Igen, megmutatták.

Itt jó az árnyék. Hogyan is élhetnek az emberek abban a sóvárosban, a völgykatlan mélyén gomolygó hőségben. Mintha egy óriási dézsa forró vízzel vájták volna ki maguknak a sóhegyekből ezt a fehéren izzó poklot, csakhogy bebizonyítsák: tudnak élni ott, ahol rajtuk kívül emberfia élni nem tudna, harminc nap utazásnyira minden emberi településtől, ahol a nappali hőség megakadályozza az érintkezést ember és ember között; láthatatlan lángok és perzselő kristályok különítik el őket, míg éjjel magánosan dideregnek sószikla-barlangjaikban, az átmenet nélkül reájuk törő jeges hidegben, akárcsak megannyi fekete eszkimó. Fekete eszkimók, hosszú, fekete köpenyeket viselnek, körmük alá só gyűlt, sót lélegeznek be és sót isznak a völgykatlan egyetlen forrásából, fekete ruhájukon furcsa nyomokat hágy a só, olyasféléket, mint a csiganyom eső után.

Eső! Csak egy, igazi esőt adnál, Uram! De mit is beszélek, miféle úrról, ők az urak és a mesterek. Ők uralkodnak fekete rabszolgáik felett, akiket a bányákban halálra dolgoztatnak, minden szemernyi kitermelt só megér itt egy emberéletet. Azt mondják, az ő istenük az igaz isten, néki kell engedelmeskedni és ők az én mestereim, ők, akik nem ismernek irgalmat, egyedül akarnak maradni, egyedül haladni, egyedül uralkodni. És én...

Verejtékezem, ők soha nem verejtékeznek, a sziklák felett a nap akár egy kalapács, úgy veri, veri a köveket, hatalmas zene ez, déli zene, száz meg száz kilométernyire remegteti a levegőt, a köveket, *gra* hallom a csendet, mint egykoron. Igen, ugyanez a csend fogadott évekkel ezelőtt, amikor az örök bevezettek a tér közepére, ahonnét koncentrikus terraszok nyúlnak fokról fokra a kék ég felé. Ott voltam hát, térdre hullva ebben a fehér katlanban, szemem még sajgott, mintha köröskörül a sziklafalakról só- és fénydárdák repültek volna felém, halálsápadtan a kimerültségtől, a vezető ökölcsapásától vérző füllel, ők pedig ott álltak körülöttem, magasan, feketén, nem szóltak egyetlen szót sem. Mellem egyre hevesebben zihált, majd sírva fakadtam, azok meg hirtelen hátat fordítottak nekem, s szótlanul eltávoztak, mind ugyanabba az irányba, piros meg fekete szandálokba bújtatott lábaikon szikrázott a só, s mikor a tér kiürült, engem elhurcoltak a Fetis Házába.

Több napot töltöttem sötétségben, a Fetis Házában, mely valamivel magasabb, mint a többi ház, sófal keríti, nincsen ablaka, éjszakai sötétség vibrál benne. Egy dézsa sós vizet adtak és valami magot, úgy szórták elém a földre, ahogyan a csirkéket etetik. Napközben, noha az ajtó csukva volt, a sötétség nem volt oly nyomasztó, mintha a legyőzhetetlen nap valamiképpen áthatolt volna a sófalakon. Múltak a napok, bárha nem tudtam számlálni a napokat, sem az órákat, csak azt tudtam, hogy vagy tíz ízben dobtak elém egy maroknyi magot, én meg egy kis gödröt ástam az ürülékemnek, de hiába takartam be, olyan szag terjengett, mint egy állatveremben — és nagysokára, igen, kitárult az ajtó és ők bejöttek.

Egyikük közeledett felém, én egy sarokban guggoltam, a só forró párája égette arcomat, figyeltem őt, mint közeledik. Vagy egy méternyire tőlem megállt, barna lóarcából kifejezéstelenül meredt reám fémszerű szeme, azután felemelte kezét. Megragadta alsó ajkamat, lassan megcsavarta, úgy penderített a terem közepére, nem engedte el ajkamat, addig csavarta, amíg a fájdalomtól eszeveszetten, vérző szájjal térdre estem. A többiek a fal mellett álltak, nyögdécselve néztek engemet, a szélesre tárt ajtón át ömlött a nappali fény, s ebben a fényben hirtelen megjelent a varázsló, gyöngyös mellvértben, lába mezitelen volt a gyékényszoknya alatt, sásálarcába két négyszögletes lyuk volt vágva a szempárnak. A varázslót zenészek és nők követték, nehéz köntösöket viseltek, testükből semmi nem látszott, furcsa, csaknem ritmustalan táncot lejtettek, alig mozogtak, majd a varázsló kinyitott mögöttem egy ajtót, én megfordultam s hirtelen megpillantottam a Fetist, kettős ökörfejét, vasorrát, mely úgy csavarodott, akár egy csiga.

Talapzata elé hurcoltak, meg kellett innom egy fekete, nagyon, nagyon keserű folyadékot, fejem hirtelen égni kezdett, s nevettem, hogy íme, eljött a kínszenvedés, íme szenvedek. Mezitelenre vetkőztettek, olajjal kenték testemet, arcomat sós vízbe mártott ostorokkal verték, én nevettem, s elfordítottam fejemet, de két asszony fülönragadott és a varázsló ütései alá tartotta arcomat, vérben áztam s még mindig nevettem. Aztán felemeltek és kényszerítettek, hogy a Fetis arcába nézzek, most már nem nevettem, tudtam, most feláldoztak néki, hogy őt szolgáljam és imádjam, összerázkódtam a fájdalomtól és az iszonyattól.

Az ajtó hirtelen becsukódott mögöttük, a varázsló tüzet gyújtott, ujjával négyszöget rajzolt a sarokba, két asszony odacipelt engemet, kezük száraz volt és szelíd, kupában vizet tettek elém és egy kis halmocska magot, s a Fetisre mutattak; megértettem, hogy a Fetis arcába kell néznem. A varázsló egyenként szólította és ütlegelte őket, míg nyögve vetették magukat istenem, a Fetis elé, a varázsló meg egyre táncolt és vonított, közben egyenként kikergette őket a teremből, csupán egy nagyon fiatal nő maradt benn, a varázsló csuklója köré csavarta hosszú hajfonatát, addig rángatta, amíg a nő végiggurult a földön. A varázsló üvöltött, a nő végül is négykézlábon mászott és fojtottan vinnyogott, s ebben a pózban, szüntelenül üvöltve és a Fetisre meredve, a varázsló gyorsan és ocsmányul magáévá tette a nőt, akinek arcát egy pillanatra sem lehetett látni, mert elrejtette ruhájának sűrű redői közé. Most már én is vonítottam az iszonyattól, üvöltöttem a Fetis felé; a falhoz rúgtak, ahol a sót harapdáltam, ahogyan most ezt a sziklát harapdálom nyelvemtől megfosztott üres számmal, miközben az emberre várok, akit meg kell ölnöm.

Biztosan keresnek már engemet, de nem, még nem, mindig csak késő délutánonként nyitották ki az ajtót, akkor kimehettem egy kicsit, miután egész nap a Fetis Házát takarítottam és friss áldozatokat helyeztem az oltárra, este meg kezdődött a ceremónia, néha csak engemet vertek meg, senki mást, de mindig én voltam az, aki kiszolgálta a Fetist, akinek képe kitörülhetetlenül belevésődött agyamba és immáron szívembe is. Soha még isten ennyire nem tartott engemet hatalmában, nappalomat és éjemet neki áldoztam, fájdalommal áldoztam néki és a fájdalom hiányával is, mely öröm volt, igen, öröm és vágy, hogy napról napra közelében lehessek, hogy tanúja lehessek az ocsmány jelenetnek, melyet soha nem láttam, mindig csak hallottam, mert mindig arccal a falnak kellett fordulnom, avagy vertek. De arccal a sófalnak fordulva láthattam a falon a szörnyű árnyékokat, hallgattam a végtelen üvöltést, torkom kiszáradt, égő, de nem érzéki vágy szorongatta ágyékomat és altestemet. Így múlt napnap után, de én már nem tudtam megkülönböztetni egyiket a másikától, összefolytak egyetlen végtelen nappá, mely felett a Fétis uralkodott, akárcsak ez a büszke nap most itt sziklaházam felett és most is, csak úgy, mint akkor, sírok boldogtalanságomban és a vágytól, hitvány reménység öröl, áruló szeretnék lenni, puskám csövét csókolgatom, a puska lelkét csókolom, mert csak a puskáknak van lelkük, igen! Azon a napon, amikor kivágták nyelvemet, megtanultam imádni a gyűlölet halhatatlan lelkét.

Nem bírom tovább az iszonyú hőséget, ezt a várakozást, most már meg kell ölnöm őt. Sehol egy madár, egy fűszál, egy kő, csak a tikkasztó vágy, az ő vonításuk, a nyelv, mely agyvelőmben beszél. Milyen hőség volt ott is mindig, minő hőség, a só megolvadt, vagy legalább is nékem úgy tűnt, még a levegő is vakította szememet és a varázsló belépett, ezúttal álarc nélkül. Egy új nő követte, csaknem meztelen volt szürkés lebernyege alatt, arca, melyre a Fetis volt tetoválva, csúnya és kifejezéstelen, mint egy bálványé, semmi sem látszott rajta elevennek, csupán vékony, lapos teste, mely az Isten lába elé borult, amikor a varázsló kinyitotta a fülke ajtaját. Azután a varázsló kiment, nem nézett rám, csak a Fetis nézett rám a nő mozdulatlan teste fölött, a nő bálványarca meg sem mozdult, amikor közeledtem hozzá. Csupán szeme tágult nagyra, rámmeredt, lábam megérintette az övét, egyre sűrűsödött a hőség, a női bálvány néma csendben, kitágult szemét rámmeresztve, lassan a hátára fordult, lassan felhúzta lábát és gyengéden széttárta térdét. De rögtön ezután a varázsló rámtört, valamennyien berohantak és elszakítottak az asszonytól, iszonyúan megverték testemnek azt a bűnös részét, bűn, nevetek, mi a bűn és mi az erény, odacsaptak a falhoz, egy érckéz megragadta államat, egy másik kéz felpeckelte számat és tépte nyelvemet, amíg vérezni kezdett, én ordítottam, mint egy vadállat, majd egy hűvös és éles simogatás, igen, végre valami hűvös vágta át nyelvemet. Amikor magamhoz tértem, egyedül voltam az éjszakában, odaragadtam a falhoz, alvadt vér borított, furcsa szagú, száraz fűvek töltötték meg számat, a szám már nem vérzett, de üres volt, az ürességbe csupán a kínzó fájdalom vitt némi életet.

Nem haltam meg, a gyűlölet egy újfajta érzése ágaskodott fel bennem ugyanazon a napon, amikor én magam végre feltápászkodtam és elindultam a fülke ajtaja felé, kinyitottam, beléptem és becsuktam magam mögött az ajtót, gyűlöltem népemet, a Fetis ott volt és a mélységből, ahol én álltam, többet tettem, minthogy imádkoztam hozzá, hittem benne és megtagadtam mindent, amiben eddig hittem. Üdv néki! Ő az erő és a hatalom, el lehet pusztítani, de nem lehet megtéríteni. Üdv néki, ő az egyetlen úr, alapvető és elidegeníthetetlen tulajdonsága a gonoszság, nincsenek igaz mesterek. Most először teljesen megadtam magamat néki, helyeseltem gonosz rendjét, benne imádtam a gonoszság földi principiumát. Foglya vagyok királyságának, ennek a steril városnak, melyet a sóhegyből vájtak ki és amely felbontotta a természettel kötött frigyet, hiányzanak belőle a sivatag ritka és tünékeny virágai, röviden: a rend városa ez, derékszögek, kockaszobák, lelketlen emberek városa, önként vállaltam e város kínzásait, lettem gyűlölettel teli polgára, visszautasítottam azt a hosszú emberi történelmet, melyre tanítottak volt. Félrevezettek, mert csupán a gonoszság uralma mentes a hibáktól, félrevezettek, az igazság ormótlan, formátlan és sűrű, nem enged finom megkülönböztetéseket, a jóság hiú ábránd, folyton halogatott szándék, melyet elfúló lélegzettel próbálnak utolérni, elérhetetlen határkő, uralma lehetetlen. Csak a gonoszság éri el célját, hatalma korlátlan, őt kell szolgálnunk, hogy felépíthessük valóságos birodalmát, vesszen Európa, vesszen az ész, a becsület és a kereszt. Igen, megtértem, szolga lettem, de ha én is vétkekbe öltözöm, megszűnök szolga lenni, bárha néma a szám. Ó, örjít ez a hőség és megtagadom a szeretet Urát, mától kezdve nem ismerem. Egyedül a Fetisnek van hatalma, gyűlölet a parancsa, ő az élet forrása, a hideg víz, hideg, mint a menta, mely felfrissíti a szájat és égeti a gyomrot.

Megváltoztam és ők felismerték, hogy szívesen megcsókolnám kezüket, hogy oldalukra álltam és soha nem szünök meg bámulni őket, hittek bennem, s én reméltem, hogy megcsonkítják népemet, úgy, ahogyan engem megcsonkítottak. És amikor meghallottam, hogy jön az új missziónárius, tudtam, mit kell tennem. Késő délután egy őr rohant be a térre, néhány perccel később engem betuszkoltak a Fetis Házába és rámcsukták az ajtót. Az egyik a földre tepert és keresztalakú pallossal fenyegetett, nyomasztó volt a némaság, míg hirtelen különös zaj verte fel a máskor csendes várost, nehezemre esett megértenem e hangokat, mert az én nyelvemen szóltak, de ugyanakkor szememhez közelítették a pallost és az ör némán meredt rám. Majd két hang közeledett felém, még most is hallom, az egyik azt kérdezte, miért őrzik ezt a házat és vajon nem kellene-e betörni az ajtót, hadnagy, mire a másik élesen azt felelte, nem, majd egy másodperc múltán hozzátette, hogy megegyeztek a várossal, mely egy húszszemélyes helyőrséget fogadott el azzal a feltétellel, hogy az őrség a falakon kívül marad és tiszteletben tartja a város szokásait. A közlegény gúnyosan nevetett, a tiszt nem értette, mert ez volt az első alkalom, hogy a város lakói hajlandók voltak még egy káplánt is beengedni, de a közkatona azt felelte, hogy ezek ugyan hamar levágnák a káplánnak a tudjamármicsodáját, ha a katonák nem állnának résen. Nem, nem, felelte a tiszt, Beffort atya előbb lesz itt, mint a helyőrség, két nap múlva érkezik. Ennyit hallottam, amíg ott feküdtem a pallos alatt és egy kerék forgott bensőmben, csupa tű és csupa kés. Őrültek, őrültek, miért engedik, hogy bevegyék városukat, miért nem vágják ki a nyelvét a papnak, aki jönni fog, ő majd felmutatja Istenét és nem lakol meg érte, a gonoszság teljes uralomrajutása elhalasztódik, az emberek meddő kísérletekkel töltik idejüket, ahelyett, hogy az egyetlen lehetséges birodalom megvalósítását siettetnék, a fenyegető pallost néztem, ó, te egyetlen hatalom, ki méltó vagy arra, hogy uralkodjál a világon! A város lassan elcsendesült, az ajtó végre kinyílt, majd egyedül maradtam a Fetissel és hűséget esküdtem néki, zsarnok Istenemnek, esküdtem, hogy hűséges áruló leszek az ő kezében, bármibe is kerüljön ez nékem.

Gra, a hőség kissé enyhül, kijöhetek odumból, nézem a sivatagot, amint alkonyul. Múlt éjjel virrasztottam, amíg ők aludtak, csendesen kinyitottam a zárat, kiléptem, ismertem a várost, tudtam, hol találom régi fegyveremet, a kaput sem őrizték, elértem ezt a helyet, mire az éjszakai ég kissé kifakult egy maroknyi csillag körül, a sivatag meg kissé sötétebb lett. Hamar jön, remélem, hamar jön. Mert nemsokára keresni kezdenek a szélrózsa minden irányában, nem tudják, azért szöktem meg tőlük, hogy

Irodalmi Ujság

Mit olvasnának Budapesten?

A ,,Nagyvilág'', amelynek kitűzött célja a világirodalom ismertetése, körkérdést intézett olvasóihoz: kiknek az írásait szeretnék a lapban látni? A folyóirat két hónapon át halogatta a válaszok nyilvánosságra hozatalát, míg végül most közli — saját szavaival — ,,a népszavazás'' eredményét. A szavazatok számát ugyan nem adja meg, de a sorrend a következő: 1: Hemingway, 2: Graham Greene, 3: Huxley, 4: Thomas Mann, 5: Camus, 6: Cocteau, 7: Aragon, 8: Steinbeck, 9: Brecht, 10: Mauriac, 11: Wilder, 12: Leonhard Frank, 13: Solohov, 14: Sartre, 15: Pratolini, 16: Caldwell, 17: Joyce, 18: Faulkner, 19: Maugham.

A lap megállapítja, hogy a felsorolás ,,egyaránt jellemző'' a világirodalmi eseményektől való elmaradottság fokára és az ízlésbeli igényességre. A folyóirat kommentárja rendkívül elkeseredetten fakad ki a ,,népszavazás'' kétségkívül legfontosabb és legfeltűnőbb jelensége: a szovjet irodalom katasztrofális veresége miatt.

,,A rangsorolt kívánság-hangverseny műsora — írja a Nagyvilág — a maga ártatlannak tűnő ízlésvizsgájával más, rejtettebb szövődmények ártalmáról is beszél. Vajon Solohov az egyetlen a nagy szovjet irodalomból, akit világirodalmi mércével lehet mérni? Miért maradt ki Fegyin, Groszman, Tvardovszkij, Katajev és mások neve a szovjet irodalomból...''

A lap megpróbál válaszolni saját kérdésére, s az okok között a sznobizmust, a Horthy-korszak ma is fertőző maradványait, a sajtó meg nem felelő munkáját, valamint az alsó- és felsőfokú oktatást sorolja fel. Csak egyről feledkezik meg: arról, hogy a magyar olvasóknak a közel másfél évtizedes erőszakos szovjetizálás nyomán olyan végletes csömörük van, amely még a színvonalasabb szovjet írókra is kisugárzik. A kulturális népszavazás nyilvánvaló tüntetés a magyar kultúra eloroszosítása, az élő világirodalomtól való évtizedes elzártság, s mindezen túl azok ellen, akik a magyar nép szabadságmozgalmát tankjaikkal elfojtották.

S ezen a csendes tüntetésen Hruscsov széles mosolya s a magyar gyerekeknek osztogatott csókjai sem tudnak változtatni.

*

A SZABAD MAGYARORSZÁG ÚTJA CHILÉBEN. A magyar társadalmi egyesületek kérésére Chile fővárosának egyik kerületi tanácsa úgy döntött, hogy a város egyik legszebb részén, a Providencia kerületben most épülő útvonalat a magyar forradalom emlékének tiszteletére Hungria Libre (Szabad Magyarország) útnak fogják nevezni.

KÁROLYI MIHÁLY emlékiratai most jelentek meg olasz nyelven a Paszternák-regény világszerte ismertté vált milánói kiadójánál, Feltrinellinél.

*

DÉRY TIBOR híres kisregénye, a ,,Niki'' hamarosan megjelenik német nyelven is a frankfurti Fischer-Verlag kiadásában. A német fordítás Ivan Nagel munkája. Német nyelven Dérynek eddig két műve jelent meg: ,,A befejezetlen mondat'' és a ,,Felelet'' első kötete. Mind a kettő a keletberlini ,,Volk und Welt Verlag'' kiadásában. Igen jellemző, hogy a ,,Felelet'' második kötetét már nem nyomtatták ki, miután az akkori sztalinista irodalmi diktátor, Révai József irodalmi és rendőri hadjáratot indított 1952-ben Déry ellen. Déry műveinek idegen nyelvű kiadása arra a jellemző állapotra hívja fel a figyelmet, hogy mahonap már a kommunista írók munkáit is csak külföldön lehet olvasni.

*

A SASFIÓK LEVELEI április 29-én nyilvános árverésre kerülnek Münchenben. A Reichstadti herceg mindeddig ismeretlen leveleit édesanyjának, Mária Lujzának írta, javarészt Bécsből. A Habsburg hercegnő gondosan rendeztette mintegy nyolcezer levelet őrző archívumát, amely a Montenuovo-család tulajdonában lévén, eddig hozzáférhetetlen volt a kutatók számára. Számos más érdekes dokumentum között a Reichstadti herceg száztizenkilenc ismeretlen levele és nevelőjének jelentései talán új színekkel gazdagítják majd a Sasfiók gyakran megénekelt alakját.

*

AZ AMERIKAI MAGYAR EGYETEMISTÁK SZÖVETSÉGE kezdeményezésére az USA-ban ösztöndíjjal tanuló magyar diákok összeadták nélkülözhető filléreiket, hogy segítsenek azokon a diáktársaikon, akik ösztöndíj nélkül, igen nehéz körülmények között próbálják folytatni tanulmányaikat. Eddig ezer dollárt gyűjtöttek össze erre a célra.

*

IGNOTUS PÁLNAK, a Magyar Írók Szövetsége Külföldön elnökének, Hruscsov szovjet kormányelnök Magyarországgal is foglalkozó hosszú levelére írt válaszlevele, amelyet az Irodalmi Ujság április 1-i számában közölt, megjelent a *New Statesman* március 29-i számában és nagy visszhangot kapott a vezető nyugati országok rádióállomásainak magyar és egyéb nyelvű szolgálataiban.

MAGYAR FORRADALMI KIÁLLÍTÁS MONTEVIDEÓBAN. Uruguay fővárosában kiállítást rendeztek a magyar forradalomról. Sok egyéb dokumentum mellett az ávó hírhedt kínzókamráinak pontos másolatát is bemutatták a montevideói közönségnek.

*

ILLYÉS GYULA felgyógyult betegségéből és ismét dolgozik. A több mint 2000 esztendős klasszikus kínai költészet legszebb alkotásaiból fordít és ,,Kínai szelence'' címen antológiát állít össze.

*

KELEMEN EMIL menekült magyar festőművész nagysikerű kiállítást rendezett a bécsi Galerie Wolfrum-ban.

*

IGEN SOKAT ÍRNAK az Egyesült Államokban James Jones amerikai szerző új könyvéről, amelynek címe: ,,Some came running''. (Rohanva közeledtek.) E szavakkal kezdődik a könyv prológusa is: ,,Rohanva közeledtek a ködös szürkeségben, bukdácsolva a hóban. Hosszú fegyvereik gyámoltalanul meredtek felfelé.'' A német katonákról van szó, a háború végén. A könyv epilógusa hasonló szavakkal kezdődik: ,,Rohanva közeledtek, bukdácsolva a hóban, a rizsföldeken át. Fegyvereiket mereven tartották felfelé.'' Ezúttal a kommunistákról van szó, a koreai háború első heteiben. A két esemény között négy esztendő múlt el. E négy évnek a történetét írja meg több mint ezeroldalas művében az amerikai szerző, egy képzelt amerikai kisváros lakóinak sorsán keresztül. A könyvet Amerikában általában a háború utáni korszak leghitelesebb ábrázolásának tartják.

*

KOSZTOLÁNYI ÉL? Az Élet és Irodalom legutóbbi számában ez jelent meg: ,,Kosztolányi Dezső ‚Édes Anna' című művéből film készül. Fábry Zoltán és Bacsó Péter társaságában készíti a filmforgató-könyvet.''

*

AZ INOSZTRANNAJA LITERATURA (a szovjet Nagyvilág) legújabb száma hosszú tanulmányt közöl Adyról Oleg Rosszijanov irodalomtörténész tollából, s több Ady-verset is közöl az egyik legtehetségesebb élő szovjet költő, Leonid Martinov fordításában.

MAGYARORSZÁGON új zsarolási formát eszeltek ki a rebellis írók térdrekényszerítésére. Budapestről érkező híradások szerint ismét meghosszabbították a szerződészárlatot a magyar könyvkiadóknál. Január 1-ig nem kötnek új szerződést magyar íróval és addig előleget sem folyósítanak. Miután a magyar írók eddig sem voltak hajlandók a forradalmat ócsárló írásokkal szolgálni a rendszert, a fenyegetések helyett Kádárék kultúrpolitikája most a kiéheztetés eszközéhez folyamodik.

*

A KORÁN angol nyelvű kiadása ,,bestseller'' lett az USA-ban. Eddig 500 ezer példányban kelt el, darabonkénti 50 centes áron.

*

MÁR TÁMADJÁK JÁVOR PÁLT... Alig néhány hete érkezett vissza Magyarországra Jávor Pál, aki 1945 után Amerikában élt. A Ludas Matyi című szatirikus lapban, a név említése nélkül karcolat jelent meg, amelyben egy ,,állandóan Budapesten élő'' színész azon kesereg, hogy miért nem disszidált, akkor most őt is tejbe-vajba fürösztenék. Ismét az ismert kommunista recepttel állunk szemben: fűtfát ígérni s azután, amikor az áldozat már besétált a csapdába, fejbeverni.

*

A KOSSUTH-DÍJAK alkalmából a Népszabadság vezércikkében egyebek közt megjegyzi: ,,Az idei névsorból teljes egészében hiányoznak az írók. Vajon az irodalom lebecsülését tükrözné ez a hiány?'' Szó sincs róla. Ennél nagyobb megbecsülés még alig érte a magyar irodalmat, amióta csak Kossuth-díjakat osztogatnak!

*

ELKOBZOTT KÖNYVBŐL — VALUTA. Könyvindex készül a Művelődésügyi Minisztériumban. El akarják koboztatni azoknak az íróknak és költőknek műveit, akik a forradalom alatt ,,bíróilag büntetendő'' cselekményekben vettek részt, vagy külföldre távoztak. Ugyanakkor tárgyalásokat folytatnak arról, hogy nagyobb tétel antikvár könyvet adjanak el Dél-Amerikába.

*

LENGYELÜL IS MEGJELENT Dudincev orosz szerző ,,Nemcsak kenyéren él az ember'' című, sok vitát és vihart aratott műve. Igaz, mindössze tízezer példányban, amelyet néhány nap alatt elkapkodtak. Mindezideig Lengyelország az egyetlen állam Kelet-Európában, ahol ez az orosz regény megjelenhetett.

*

JOHN OSBORNE, a fiatal, neves angol drámaíró új darabjának előadására készül a Nemzeti Színház. Laurence Olivier szerepének eljátszására Major Tamás vállalkozott.

Mit kellett volna Hruscsovnak Budapesten tennie

Nikita Szergejevics Hruscsov budapesti látogatásáról szólva, a *New York Times* a következő programot ajánlotta a szovjet miniszterelnöknek, a Szovjetunió kommunista pártja főtitkárának:

Fogadást kellett volna adnia a nagy magyar írók tiszteletére — természetesen valamilyen alkalmatos börtönben —, hogy megvitassa velük, milyen segítséget jelent számukra irodalmi alkotásaik tervében, hogy börtönben tartózkodhatnak.

Néhány átérzett és jól megválasztott észrevételt tehetett volna a Szovjet nyíltszívűségének és őszinteségének tiszteletére leleplezett emléktábla-avatásakor — ama helyiségben, ahol Maléter tábornokot letartóztatták, midőn a budapesti szovjet csapatok tábornokaival tárgyalt.

Fogadnia kellett volna a magyar anyák egy küldöttségét, akiknek gyermekeit szovjet tankok tiporták el, hogy megkérdezze véleményüket a megdönthetetlen szovjet-magyar barátságról.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 6 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 12 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: 50 francs, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 0.75 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361. c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában: Globe Book Co., 173, Pitt Str., Sidney. Ausztriában: Gellért Lívia, Wien, III. Salesianer g. 2/19. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Vásárhelyi Géza, Norre Alle 75/640, Kobenhavn. Franciaországban: Méri Margit, 81, Rue Laugier, Paris 17. Hollandiában: Havay János, Nieuwe Herengracht 97. IV. Amsterdam Oost. Írországban: L. P. Peter, 32, Brighton Square, Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa. Kanadában: Sas László, 5390. Decelles Ave., Montreal. Mexikóban: Libreria Europea, Avenida Gutenberg 60. Mexico 5, D. F. Németországban: Irodalmi Ujság Vertrieb, Hamburg 13. Postschliessfach 2673. Norvégiában: Volent Zsolt, Brynsveien 110. Sandvika—Hauger, Oslo. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Kukorelly Pál, 6, Rue Beauregard, Geneve. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. Uruguayban: Kiss N. Béla, Buceo 3556, Montevideo. USA-ban: Dr. Deák Zoltán, 2251, Loring Pl. Bronx 68. N. Y.

Az itt fel nem sorolt országokból a lapot megrendelni egyelőre nemzetközi postautalvány beküldése útján lehet. Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalványon nem szerepel a befizető címe.

Közöljük angliai olvasóinkkal, hogy Tantó Gyula volt terjesztőnktől megbízásunkat visszavontuk és nevezett sem előfizetések, sem hirdetések felvételére a jövőben nem jogosult.

A kiadóhivatal

A RENEGÁT

(Folytatás az előző oldalról.)

jobban szolgáljam őket, reszket a lábam, a lábam is részeg az éhségtől és a gyűlölettől. Ott az ösvényen messze két teve közeledik, itt vannak, itt vannak végre!

Elő a puskát, gyorsan, megtöltöm, ó Fetis, őriztessék meg a te hatalmad, uralkodjék a gyűlölség irgalmatlanul a világon, a kárhozottak világán, gyűlölet, jöjjön el a te országod! És most, *gra, gra* rálőni az irgalomra, rálőni a szeretetre és a jótékonyságra, rálőni kétszer és mindjárt találni, és elbuknak és kiesnek a nyeregből és a tevék nekiiramlanak a láthatárnak, ahol a fekete madarak gejzirje emelkedik a változatlan ég felé. Röhögök, röhögök és az az ember felemeli fejét, megpillant engemet, miért mosolyog reám, én szétzúzom ezt a mosolyt. Ma, ma végre minden elvégeztetett és mindenütt a pusztaságban, még tölem sok óra járásnyira is sakálok szagolgatják a léttelen szelet. Majd nyugodt léptekkel elindulnak az ünnepségre, a dögök ünnepére, mely reájuk vár, győzelem, győzelem, ó Európa éjszakái, hazám, gyermekkorom, miért kell zokognom a diadal pillanatában?

Nem, most másfelől jön a hang, a szemközti irányból, amott jönnek, akár fekete madárraj, jöttök, gazdáim, rámrohantok, fogjatok el, jaj igen, a városukat féltik, félnek, hogy bosszúálló katonákat szabadítok reájuk, védjétek magatokat, sújtsatok le rájuk, reám sújtsatok le először, gazdáim, aztán legyőzitek a katonákat, legyőzitek a világot, szétszéledtek a földkerekségen, áthajóztok a tengereken, elhomályosítjátok Európa világosságát fekete fátylaitokkal — vágd a hasát, vágd a szemét —, szórjatok sót a kontinensre, hogy kihaljon a növényzet és az ifjúság!

Milyen csendes a sivatag, éjszaka van, egyedül vagyok és szomjazom. Még mindig várok, hol az a város és a hangok a messzeségben, talán a katonák győztek, nem, ez lehetetlen, mert hiába győznek a katonák, nem elég gonoszak, nem elég elvetemültek, nem tudnak uralkodni, egyre csak azt hajtogatják, hogy az embernek jobbá kell válnia és megint kétségbeesett embermilliók sodródnak majd a jó és a rossz között, ó Fetis, miért hagytál el engemet? Mindennek vége, szomjazom, ég a testem, éjszakánál sötétebb éjszaka borul szememre.

Ez a hosszú, hosszú álom, most ébredek, nem most halok meg, hajnalodik, az első fénysugár, az élők napvilága, de nékem halálos napfény, a legyek. Ki beszél, senki sem beszél, a menny nem nyílik ki nékem, Isten nem beszél a sivatagban. De honnét jön ez a hang, mely azt mondja: Ha szívesen halsz meg a gyűlöletért és a hatalomért, ki bocsát meg minékünk? Egy másik nyelv mozog-e számban, avagy az a másik ember szól-e, aki egyre azt ismétli: bátorság, bátorság. Jaj, ha megint tévedtem! Ó emberek, kik testvéreim voltatok egykor, ne hagyjatok el engemet! És te, te vérző szájú, te vagy-e az, varázsló, a katonák legyőztek téged, ég a só amott a messzeségben, te vagy az, szeretett mesterem, rejtsd el gyűlölettől barázdás arcodat, légy jó, tévedtünk, mindent újra kezdünk, felépítjük az irgalom városát, haza akarok menni, segíts, így van ez jól, nyújtsd felém kezedet...

Egy maroknyi só tömi be a fecsegő szolga száját.

Magyarországra gyógyszerküldés, magyar nyelvű kiszolgálás és mindennemű felvilágosítás angol és magyar diplomás gyógyszerész szaküzletében, Fráter Imre okl. gyógyszerész, 198, North End Road, West Kensington, London, W. 14. Telefon: FUL 1704.

Megjelent

Villon balladái

FALUDY GYÖRGY

átköltésében.

Ára Angliában 12/6,
más országokban U.S. $ 2.—

Legközelebbi kiadványaink:

1958 május:
Pálóczi-Horváth György
ELVESZETT NEMZEDÉK
című regénye.

1958 július:
Mikes György: TALICSKA
(esszék, humoreszkek, sóhajtások).

1958 szeptember:
KOESTLER ARTHUR
SÖTÉTSÉG DÉLBEN

A világhírű magyar származású író ,,Darkness at Noon'' című regényének első magyar nyelvű kiadása.

Big Ben Publishing Company
79, Cambridge Road, London, N. W. 6.

A. FALUDI
férfi és női mértékutáni szabósága

Alakítást, javítást is vállalok. Fizetési kedvezmény. Kontinentális forma. Telefon: BAY 4146.

90, Ledbury Road, London, W. 11.

Magyar Írók Szövetsége Külföldön
IRODALMI UJSÁG
Kiadja az Irodalmi Ujság Rt.
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Szerkesztőbizottság: Faludy György (felelős szerkesztő), Aczél Tamás, Cs. Szabó László, Enczi Endre, Kovács Imre, Pálóczi-Horváth György, Szabó Zoltán, Vámos Imre
Szerkesztőség és kiadóhivatal: 14, St. George Street, London, W.1.
Telefon: MAY 3224.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Printed by the Waverley Press, 79. Cambridge Road, N.W. 6.

Irodalmi Ujság

IX. évf. 9. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1958 május 1

KÉRI PÁL:

FÖLNYÍLIK AZ IDŐ

Én azon az áprilisi napon születtem Pesten, a világszép Dunaparton, amikor a tiszaeszlári vérvád az újságokban kipattant. Vérvád: az az, hogy a zsidók az ő húsvétjukra gyenge keresztény vért sütnek kovász helyett a pászkájukba. Évekig ekkor ez volt a főkérdés, ezen fordult minden, hogy nem igaz az, hogy Solymosi Eszter a Tiszába ölte magát, hanem a zsidók saktolták le és vérét megették pászkában. Mesterlegények, kisiparosok, a kevés gőzmalom, sörgyár, többnyire állami vasgyár munkásai újra és újra kitolongtak az utcára, harsogva tüntettek, sőt romboltak is, — mert a rendőrfőkapitány akkoriban Bécsnek, az udvarnak volt bizalmi embere és az jónak látta sunyin el-eltűrni a tüntetéseket. A zsidók ellen tüntettek; de valójában nyomorú béreik, agyondolgoztatásuk, gyermekeik reménytelen sorsa, szörnyű kizsákmányolt voltuk ellen. Akkoriban az ország még féllábbal a középkorban lógott és a kamat, az uzsora, a kizsákmányolás, az ingyen dolgoztatás képének viselője számukra a zsidó volt, akit a szabadelvű kormány mindenképpen támogatott, hogy vállalkozást, gyáripart, kereskedelmet teremtsen, de annak az időnek egyoldalúan kegyetlen módján, amit még súlyosbított a hivatali panama. Annak az időnek kelt hars dalává az ,,Erger-Berger Schossberger''.

A munkások is énekelték vad tüntetéseikkor. Ez bizonyára szociális jellegű lázadás volt. De olyan, hol a fasizmus, ki is a római Catilina óta körüljár, miként az ordító oroszlán, keresve, kit faljon fel, szaglászva a tömegkeserűség körül, azt hitte, megtalálta a maga zsákmányát. Tiszaeszlár egyebek közt a vármegye lázadása is volt a korszerű állam ellen; a vármegyei dzsentri próbálta a zsidófalás révén visszakaparintani a hatalmát, hogy ne kelljen többé a ,,zsidó''-hoz fordulnia pénzért, veszendő földecskéje megmentésére és állásért a zsidó kézen lévő államhoz. A demagógiát még szélesbítette az, hogy a mozgalmat a függetlenségi párt egy frakciója vezette, márpedig nem kétséges, hogy az ország érzése függetlenségi volt.

Volt ekkor tömegmegmozdulása a munkásságnak, a diákság nagy részének vezetésével, együtt mindenféle más kisemberekkel, mikor felnyílott az idő áprilisban: de hol volt akkor Május 1? Mire felcseperedtem fiatalembernek, Tiszaeszlár már csak rossz emlék volt. 1889-ben Viktor Adler véget vetett a munkásmozgalmak legerősebb fajtájú uralmának, az anarcho-szocializmusnak és az osztrák meg magyar küzdelmet mélyebb, ,,tudományos'' alapokra fektette. Emlékszem a május elsejékre a századforduló táján. Akkor én is kimentem az egész várossal együtt a Ligetbe, ahol kintorna, ének, sóskifli, ördögmotollás csattogás, ordítás, fojtogató porkavargás, ártatlan tobzódás volt egész éjszaka és még hajnalfelé is, mintha Titánia légi népe kelt volna lábra, éltek, lélegzettek a padok. Előző napközben pedig családocskák kirándultak, ha máshova nem, a Gellért-hegyre.

Ennek a Május 1-nek nem volt semmi ,,osztály'' jellege. Ezt is, május elsejét, mint annyi egyebet, az ,,ellenség''-től, a polgárságtól örökölte a munkásmozgalom — abban a ,,kispolgári'' városligeti nyüzsgésben a nagyobb rész munkásfiatalság volt, vagy kirúgós idősebb munkások. Ez középkori városi örökség volt, mégpedig német, — aminthogy a mifajta szocializmusunk is német eredetű. Mikor felnyílott az idő tavaszra, késői német tavaszra, a fallal körülzárt, zsúfolt város népe végre felszabadulhatott a hosszú füstölthúskoszttól, korai füvekből főzött magának levest és kiözönlött a város elé, ahol sokuknak kertje, szőleje volt. Ne felejtsük el, hogy Pest is, Buda is német kisvárosnak lett meg; én még az elemi iskolában gót betűt és németet is tanultam.

A tavaszi felszabadulás, fellélegzés ünnepe volt ez. Ösztönszerű szabadságünnep. Egyre tudatosabbá vált a szabadságnak ez a muzsikája május elsején, míg aztán a szocialista munkásmozgalom megtette a Május 1-ét nyomorától, 10—12 órás dolgoztatásától való felszabadulása harcos szabadságünnepévé. De már előbb is, a tavaszöröm kiáradása ünnepnapjának idején, a kisember, a szegény ember ünnepe volt az; a gazdag embernek nincs szüksége tavaszra, hogy örüljön, megvan anélkül is. ,,Felnyílik az idő most a gyenge fűre'', ezt a magyar Solvitur acris hiems-t is szegény Kenyeres mondja, nyomorúságos elkopásának idején. Szegény ember ünnepe, de szabadságünnepe volt az elejétől fogva. Attól fogva már, hogy együtt ünnepelte a szabadság érzését az egész nép, noha akkor is volt komorság érdekeik közt, mert ember az embernek mindig farkasa. De a májusi ünnepet soha ki nem sajátította magának a nyakunkon ülő nagybirtok, bojári nagytőke, dzsentri hivatalnokkar és azok lógósai, mint március 15-ét és annyi mást. Sőt, morgott rá és félt tőle, mert az a szabadság ünnepe volt.

A századforduló körül még az volt május elseje, hogy teherkocsisok zöld ágat dugtak lovaik füle mellé, bőkezűbbek meg papírvirágot, estefelé pedig az egész nép kiözönlött a Városligetbe meg a Városmajorba poros örömet szívni. De hamarosan eljött az a megszállott idő, hogy forrongó lendület vitte előre a magyar szellemet és ennek nyomán akciók is kezdték törni a félig gyáriparos és városi, félig nagybirtokosan feudális világunkat; ekkor Május 1-nek már ,,osztály jellege'' volt. A munkásság napjává lett — és persze a lovasrendőri készültségé — akkor árvalányhajas Bem-kalapban —, amivel forradalmi lendület illatát és izgalmát adta a hatóság e napnak. A ,,hazátlan bitangok'' ekkor már bizony kezdtek sovinisztává is lenni; míg a Népszava eredetileg, régebben, ,,Volksstimme'' címen jelent meg, most már a fiatalabb munkás nem is tudott németül. E szellemi forradalom tempójában Budapest csodálatos gyorsan vált tősmagyarrá.

Ez a tíz-tizenkét esztendő az első világháború kitöréséig életem legszebb ideje volt. A magyarság akkor kilencszer is élt egy küzdő erélyben, kilenc élete volt, mint az angol macskának. Május 1 akkoriban nagy nap volt; éspedig nemcsak a munkásság napja bérért és munkanapért, hanem velük együtt marsolt — ha csak ragyogó hitű szemmel kísérve is a felvonulást — a gondolkodó és tisztességes és fiatal egész városi magyarság. Május 1-nek akkoriban csak azért volt osztályi jelentősége, mert hogy ösztökélő és forradalmi szellemi kisebbséget képviselt, akár a munkásság emberi megélhetéséért, akár az új nemzeti eszmélésért: mind a kettő egy volt. Ünnepélyesen rá — ezt azért merem ideírni, mert Jászi Oszkár megemlíti nevét életéről szóló töredékeiben —, mily örömmel néztem fel unokabátyámra, a liberális egyetemi ifjúság vezérére, amikor felvette ünneplőjét, kitűzte a vörös szegfűt és ment előadást tartani a munkásságnak, ahova kivezényelték, pedig igazán nem volt szocialista.

Ma csodálkozunk, mikor Biró Mihály vörös emberére emlékszünk a gőgös pöröllyel, hogy lehettünk akkor ennyire elbizakodottak, hogy hívhattuk ki ily vakmerően az akkori reakciós uralkodó társadalmat. De akkor a feltörő nedvek oly erővel tódultak bennünk, hogy elhomályosították szemünket. Nem gondoltuk meg, hogy ez a forrongó szellem, ami Május 1-ben tornyosult évenként, hogy ez jóformán csakis városi mozgalom volt, Budapest, Nagyvárad, Kolozsvár, Győr, Arad dolga, míg a nagybirtok, a vidék, az odavaló bürokrácia, a nemzetiségek ronda tiprása szinte érintetlen maradt. Sőt, a gőgös vörös ember hol hallgatólagos, hol kimondott kompromisszumot kötött a nagybirtok kormányával, hogy ha őt hagyják, hát nem bántja a parasztságot. Azt hitte, így is megy. Amikor a háborúkban volt világlátás kezdte nyitogatni a parasztság szemét, csak aztán mozdult meg, Horthy idején, romániai mintára, a falukutatás.

De megtanulhattuk volna, hogy Május 1 lehet más is, mint a szabadság népünnepe. Lehet hivatalos ünnep is, mint Kun Béla idején, amikor óriási papírmasszából kerekített szobrok álltak fel az utcán, kirendelt színésznők szavaltak és daloltak és kihajtottak mindenkit ünnepelni a vörös szalagokkal lobogó városba, mint egykor a teherkocsik lovainak füle mellett lengett. Én ezt nem nagyon szerettem, de inkább művészi igazérzésből, ízlésből csináltam rossz vicceket róla, egyébként azonban, meggyőződötten töprengő marxista lévén, alapjában helyeseltem, alig másfél évvel az orosz forradalom után; aminthogy Kunfi Zsigmond is a hatalomra került emberek erkölcsi mivolta miatt volt kétségbeesett Kun Béláék eljövetelekor, nem oroszos marxista hitük miatt és kötelességének érezte a munkásságot kalandjában is szolgálni. Azóta azonban tudjuk már, mert megtanultuk, hogy a kommunista világ a kapitalizmus legvadabb, legkezdetlegesebb formája, kapitalizmus, csak éppen szabadság nélkül, a szabadságnak totálisan egytömbű elfojtásával, kapitalizmus még a szabadságok nyomának is kiirtásával; nem ,,baloldal'', hanem nékünk öldöklő ellenségünk, nékünk, szocialistáknak, kik a szabadság fáján lombosodunk, mihelyt az kihajthat. Lehet tán diktatúra egyszer a szabadság érdekében is, de mint Jászi Oszkár arra most sírjából emlékeztet, a diktatúra latinos fogalma, értelmében átmeneti; ami ma odahaza van, az nem a latin diktatúra — ez is csalás —, hanem a görögös ,,tyrannis'', zsarnokság.

Nem feledhetjük el októberi szabadságharcunkat, nem lehet bennünk a gyűlöletnek két arca: az egyik elnéző. Nem lehetnek nékünk szövetségeseink Kádárék még a hidrogénes háború elhárítására menő törekvésekben sem — ez lehetetlenség. Nem mondhatjuk, mint a munkáspárt mondja — nyilván angol belpolitikából is —, hogy kövessük a Szovjetuniót!; mi öregebbek lettünk náluk egy véres forradalommal, mi jobban tudjuk. Tudjuk, hogy miként a Május 1 kisajátítása is a szabadság ez ünnepnapjának megcsúfolása, a ronda bérszolgaság demagógiás lelki támogatása, úgy még e fél-békét is lebuktathatjuk az atommérgezés gőzébe; ha bármi finnyásan is, de összeállunk Kádárékkal. Engem Hruscsov álkedélyessége, igazi-buta elszólásai, farkasi mosolya — ,,kicsírázik eb-agyara az magyar cipóra'' — csak a ,,good old Joe'' időkre emlékeztet, amikor mai bujdosóinkat esztendőkig gyötörték kínkamrákban és börtönben és e versenytűrésben a halállal, annyi társunk pusztult oda. Nem lehet bennünk más, csak gyűlölet — bár ha az olasz reneszánsz embereinek óvatosan hideg gyűlölete is, de az halhatatlanul.

Május 1-ét eltolvajolta tőlünk a Szovjet, aztán, számunkra, megölte. Én nem mennék ma el semmiféle májusi ünnepségre. Az a szabadság népünnepe volt századok óta, azonkívül május Mária hava is. Mindez ma siket és néma számunkra. Új szabadságünnep után kell néznünk. Tán egyszer feltorlódik az emberekben október végének emléke: Az az első, az őszirózsás, Károlyi Mihály nevével rajta — aki bár, mint Tertullianus, nem lehet szent a naptárban, mert eretnekké tévedezett, de megmarad egyházatyánknak mindig —, az az október, aki nemcsak a szabadság jelében zúgott, hanem forradalom hozta, békét is jelentett. És ez a mostani másik október vége, a fájdalmasan dicsőséges, — tán valaha ez az október vége válik ösztönszerűen a mi szabadságünnepünkké a lejáratott, számunkra múmiává vedlett Május 1 helyett. Én nem tudom. Ez már nem az én dolgom. Hanem azé a népé egészében, aki a szabadságban való töretlen hitében tán nem ezt a napot fogja ünnepelni, amikor felnyílik az idő, hanem azt, amelyiken fehér gyászfátyolként leng a békanyál a Dunáról azokért, akik — érted haltak, szent Világszabadság.

SALVADOR DE MADARIAGA:

MOSZKVA SIKEREI

Hruscsov a számára legkedvezőbb feltételek mellett éri el hatalma tetőfokát. A Kreml pillanatnyilag elégedett, elégedettségébe talán némi káröröm vegyül, e káröröm semmiesetre sem Hruscsov személyes felemelkedésének szól. 1956 októbere és novembere óta, amikor is a Nyugatnak egyidejűleg kellett tudomásul vennie a megalázó budapesti és kairói vereségeket, a Szovjetunió nem ért el oly egyértelmű diadalt, mint aminőhöz a nyugati világ a legutóbbi hónapok során hozzásegítette. Míg azonban Budapesten a Szovjetunió csupán materiális győzelmet aratott, melynek értékét egyidejűleg erősen lerontotta elszenvedett morális veresége, Moszkva legújabb sikereit pillanatnyilag semmi nem ellensúlyozza.

E sikereket helyes perspektívából kell szemlélnünk. A kommunista és a szabad világ között *állandó feszültség* uralkodik. Ezt a feszültséget csak úgy lehetne feloldani, ha sikerülne elűzni az orosz kommunista pártot hatalmi pozíciójából, ha nem uralkodnék többé Oroszország és népe felett. Hogy ez hónapok, avagy évek alatt sikerülhet-e, avagy egyáltalán soha nem következik be: a fentemlített tényen mitsem változtat. A nyugati világ, úgy látszik, nem képes arra, hogy a helyzetnek megfelelő és érdemleges választ adjon a felvetett kérdésekre. A két tömb közötti feszültség: abszolút feszültség. Moszkva taktikája abban rejlik, hogy a maga részéről maradéktalanul fenntartja a feszültséget, s ugyanakkor a feszültség csökkentésére igyekszik rábírni a nyugati világot. Ezért minden nyugati politikus, aki a nemzetközi feszültség csökkentésének szükségességét hangoztatja — akarva, nem akarva —, az ellenség malmára hajtja a vizet.

A háborús veszély nem a Nyugat részéről fenyeget. Demokráciák általában nem indítanak támadó háborúkat. A Moszkva részéről fenyegető háborús veszélyt lényegében két faktor tartja kordában: a két tábor között fennálló atomerőegyensúly és az ellenséges érzelmek, melyekkel Kelet-Európa népei leigázóikkal szemben viseltetnek. (Ez a Szovjetunió népeire éppígy vonatkozik.) Következésképpen minden, ami alkalmas arra, hogy az atomerők egyensúlyát a Nyugat kárára megbontsa, avagy gyengítse a szovjet uralom alatt sínylődő európai népek morálját — feltétlenül ellenségeink pozícióját erősíti. És éppen e téren aratott átütő sikereket a Szovjetunió az elmúlt hónap folyamán.

A Kreml a Bulganyin-levelek pergőtüzével nyitotta meg *terrorhadjáratát*, melyet a nyugati népeknek az atomháborútól való rettegésére alapozott. Ezután, a zűrzavar fokozása céljából, a Legfelsőbb Szovjet színe előtt Gromiko tette meg az úgynevezett ,,békegesztus''-t: kilátásba helyezte a Szovjet nukleáris kísérleteinek ideiglenes felfüggesztését... E kampány legmegdöbbentőbb hatása éppen a Nyugat két legszilárdabb bástyájában mutatkozik, nevezetesen Nagy-Britanniában és Németországban. *Angliában* az érzelmek zűrzavara odáig ragadtatott egy idős, nagytekintélyű filozófust, hogy javasolja Nagy-Britannia kilépését a NATO-ból, s oly álláspontra helyezkedjék, mely szerint ötszáz évi szolgaság kevésbé szörnyű, mint egy atomháború. Pacifista és egyházi körök hasonló elméletek mellett törnek lándzsát; ha az ember nem ismerné oly jól az angolok jellemét, még azt hihetné, hogy a szabadság és a függetlenség iránti ősi törekvésük újabban ellankadt. Mivel magyarázható ez? Hihetőleg csupán azzal a kockázattal, hogy Angliának esetleg saját földjén kellene háborút viselnie. Más népek számára ez semmi újat nem jelentene, a civilizáció sokat emlegetett vége minden eddigi háborúban is bekövetkezett azok számára, akik elestek, estek el légyen akár íj és nyíl által.

A Kreml ijesztgetési kampánya azonban elérte kívánt célját. A Szovjetunió immáron nyugodtan mondhatja Kelet-Európa népeinek: ne reménykedjenek abban, hogy a Nyugat bármi módon felszabadítja őket, hisz lám, maga a Nyugat is inkább eltűri, hogy országait koncentrációs táborokká változtassák, semmint hogy egy hidrogénbombaháborút kockáztasson, avagy helyesebben szólva: megfelelő nukleáris fegyverek készenlétben tartásával megakadályozza a hidrogénbomba-háborút. Minő átütő hidegháborús győzelem ez Moszkva számára!

Azok a defetista és pacifista angolok, akik a rabszolgaságot a halálnál jobbnak tartják, szemlátomást nem vettek tudomást arról, hogy ha a Nyugat atomfegyverekkel szereli fel magát, úgy ez nem a háború, ellenkezőleg, a háború elhárítása érdekében történik; a Nyugat csupán ilymódon akadályozhatja meg a szovjet atomfegyver harcbavetését. A Nyugat atomfegyverei valóban páncélhoz, avagy fékhez hasonlíthatók, s Moszkva agresszív szelleme teszi őket szükségessé. A Nyugat pszichológiai baklövései módot adnak Moszkvának arra, hogy a világ közvéleménye előtt jövendő áldozatai ártatlan áldozatának játssza ki magát, s azokat vádolja agresszióval, akik atomfegyverek készletben tartásával próbálják elhárítani a szovjet támadást. A Kreml urai joggal dörzsölik kezüket a dolgok ily alakulásának láttán.

Ami *Németországot* illeti, liberális gondolkodású ember bajosan foghatja fel a független, demokratikus párt érthetetlen magatartását. Ezzel kapcsolatosan nem árt egy pillantást vetnünk a *legújabbkori történelem* néhány eseményére. A tragédiának három felvonása van. 1917: az első világháború kedd-

(Folytatás a 10. oldalon)

Megváltozott erőviszonyok

címen Joseph Alsop, a kiváló amerikai publicista merőben új és igen érdekes megállapításokat tartalmazó tanulmányt tett közzé az „Encounter" májusi számában. A cikk írója szerint a nagyhatalmi találkozón aligha várható enyhülés. A Szovjetunió nem kíván véget vetni a hidegháborúnak. Az USA nukleáris ütőereje az elmúlt öt esztendőben elvesztette monopólium jellegét; a jelenleg fenyegető veszedelem azonban mégsem az Egyesült Államoknak Oroszország által való megsemmisítése, hanem az, hogy az állandósuló hidegháborúban a szabadság ügye vereséget szenved.

Alsop ezután az atomháború törvényszerűségeit analizálja, annak előrebocsátásával, hogy az atomháború soha meg nem valósuló rémálom marad.

Az atomháború „szabályai":

1. *Az első csapásnak egyúttal az utolsó csapásnak kell lennie.* A világtörténelem nagy hódítói a csaták sorozatát vívták, míg egy-egy háborút megnyertek. Az atomháborúban a támadó is szükségszerűen elpusztul, ha a megtámadott visszaüt. Következésképpen az első csapásnak halálosnak kell lennie.

2. *A támadó helyzete irtózatosan nehéz,* mert fölényének abszolútnak kell lennie: az ellenség minden repülőterét, rakétakilövőhelyét, légibázisát stb., stb. ugyanabban a percben és maradéktalanul el kell pusztítania.

3. *A megtámadott hadászati helyzete lényegesen előnyösebb, mint a támadóé,* mert bármilyen csekély ereje is marad, azzal halálos csapást mérhet a támadóra. Az atomfegyverek korszakában könnyebb kiirtani egy egész nemzetet, mint elpusztítani egy hadsereget. Egy nemzet kiirtásához ugyanis egyetlenegy megmaradt rakétaágyú is elegendő.

4. Következésképpen: az atomháború kitörését leginkább az akadályozza, hogy a megtámadott fél maradék erejével is tönkre tudja tenni a támadót.

Ha tehát a Szovjetunió meg akarná támadni az Egyesült Államokat, egyidejűleg kellene elpusztítania az USA valamennyi légitámaszpontját Törökországtól Japánig, valamint az USA északkanadai riasztóhálózatát is. Ebben az esetben az USA területén elhelyezett repülőgépeknek és rakétalövedékeknek még mindig maradna egy negyed órájuk, ami teljesen elegendő a repülőgépek felszállásához, a rakétaágyúk kilövéséhez, azaz: a Szovjetunió elpusztításához, — még akkor is, ha e tizenöt perc alatt maga az Egyesült Államok is teljesen elpusztul.

A továbbiakban Alsop megállapítja, hogy éppen a kétoldalú atomkészültség teszi lehetetlenné az atomháború kitörését. Mindkét fél roppant összegeket költ támadóereje növelésére, pusztán azért, hogy a támadás ellen biztosítsa magát. A háború csak akkor törhetne ki, ha bármelyik fél abbahagyná atomerejének fejlesztését. Angliában sokan felültek az olcsó szovjet demagógiának és felháborítónak tartják, hogy atombombákkal felszerelt amerikai repülőgépek keringenek Anglia felett. Holott, ha — feltéve, de meg nem engedve — a Szovjetunió támadása néhány perc alatt tönkretenné a Nyugat minden repülőterét, ezek a légben keringő gépek még mindig tönkre verhetnék a Szovjetuniót.

Alsop cikkét annak leszögezésével fejezi be, hogy a jelenlegi helyzet nehéz, de nem reménytelen. A Nyugat humanitárius és morális okokból kerüli az atomháborút, a Szovjet pedig félelemből. Ezzel a helyzettel a Szovjetunió is tisztában van és állandó zavarkeltéssel próbálja megbontani a nyugati világ egységét. Amerika számára Alsop abban látja a kiutat, hogy a jelenlegi politikai vezetőknél különbeket válasszon. Olyan vezetőket, akik az egész nyugati világ bizalmát bírják, s akikről a Szovjet is tudja, hogy nem lehet őket blöffökkel megrémíteni.

Pesti újság, ákom-bákom . . .

A hírlapírás — lázmérő. Nem csak amit mond, de ahogyan mondja. A stílus: a rendszer. Változott-e lényege és lényege, mostanában sokat vitatják a kérdést. Nos, nézzünk egy lapot. Találomra, ami éppen a kezünkbe került. Íme, az „Ország Világ" című budapesti képes újság II. évfolyamának 14. száma. Megjelent 1958 április kilencedikén. (De halványak a képek, de szürke a nyomás!)

Az IDŐ Sodrában

A címlapon Nikita Szergejevics Hruscsov, békegalambbal. Eddig nincs is semmi baj. Nikita Szergejevics Magyarországon járt, ez tehát esemény. Am lássuk a tálalást. Második és harmadik oldal: képes riport. Címe: „Szocialista hazánk acélszívében." Tárgya: Nikita Szergejevics sztálinvárosi vendégszereplése. A képek alatt nyolc-tíz soros, úgynevezett „megírt" aláírás. Szó szerint idézünk: „Hruscsov elvtárs kivett a kosárból egy szép szál kolbászt s erről eszébe jutott, hogy felhívja a figyelmet a kukoricatermesztés jelentőségére. Jó kukorica, jó hízó, jó kolbász — mondta." (Kép: Nikita Szergejevics, Kádár János, a kosár, a kolbász.)

Negyedik oldal: képes riport egy árucsereforgalmi szerződés keretében készült Volga-Don hajó budapesti átvételéről. Egy mondat a lelkendező szövegből: „A hajó kimondottan luxusgőzös, kényelmes kabinjaival — nászutasok számára kétszemélyesek(!) — bárral, társalgókkal, rádiókkal, két zongorával, konyhákkal." Képaláírás: „A konyha is megfelelt. Bizonyíték: ebéd után tánc a szalonban, Szamilkin kapitány táncraperdül a szakácsnővel." (Kép: Szamilkin kapitány, a szovjet átvevő, micisapkában, szakácsnővel táncol.)

Hatodik oldal: „Séta Emberországban" címmel riportsorozat a Szovjetunióról. (Miért emberország, gyanakodik az olvasó. Másutt talán nem emberek élnek? Magyarország például majom-ország? Fura cím, nemde?) Részlet a lelkendező riportból: „Kísérőm, Ibrahim Szahib párttitkár büszkélkedik, hogy együtt tanult egy magyar fiúval és bár felírták egymás címét, idő híján sajnos nem levelezünk. Nagy köztünk a távolság, de a szívünkben még nagyobb a közelség — mondja." Tizenharmadik oldal: „Körbe-körbe" címmel képes világhíradó. Néhány tárgyi tévedés, de hiszen a magyar olvasónak mindegy. Soraya perzsa excsászárnő „vidáman sportol St. Moritzban". (Soraya ezalatt Kölnben tartózkodott. A kép másfél éves.) „Olasz béka-emberek úgynevezett zseb tengeralattjárón lovagolva, a Gibraltár alatti vízalatti erődítményeket javítják." (A képa „Csendes ellenség" című angol háborús filmből való, az olaszok kétszemélyes tengeralattjárókkal torpedózták meg a Gibraltárban állomásozó szövetséges hajókat. De ez is mindegy, nemde? „Sokáig üldözték az amerikai hatóságok Oppenheimert, a világhírű atomtudóst. Most, az osztrák rádió jelentése szerint, évekig tartó hajsza után ismét igénybe veszik tudását." (A kép Oppenheimert ábrázolja.) Tizenötödik oldal, színikritika Osborne „Komédiás" című darabjáról. Részlet a kritikából, amely másfél hasábon keresztül, bevezetésképp — Csehovval foglalkozik: „De a mozdulatlanságban ott feszül a társadalmukban élni nem tudó és abban mégis élni kénytelen emberek összeütközése. A látszólagos mozdulatlanságban a vihar előtti csend. Történnie kell valaminek. S az 1905-ös orosz forradalom érlelődik a csendben . . . (Mi köze ehhez Osborne angol írónak?) Még egy figyelemreméltó mondat a színibírálatból: „Nem szeretnék arra gondolni, mi lett volna, ha a „Komédiást" magyar író írta volna. Az élveboncolásnak még a feltételezése is elriaszt."

A lap egyébként mindössze húsz oldalas.

Hétszázezer elítélt

Alig néhány nappal Hruscsov Budapestre érkezése előtt a párt hivatalos elméleti folyóiratában, a Társadalmi Szemlében, hosszú cikk jelent meg. A cikk (szerzője Földes László volt újpesti partizán, volt párthivatalnok, volt sztálinvárosi párttitkár, jelenleg a belügyminiszter első helyettese) *„A párt káderpolitikájának egyes kérdései"* ártatlannak tűnő címet viseli, de felületes olvasás után is világossá válik, hogy a szokványos pártzsargon egy újabb hajsza elméleti indokolását takarja: a belügyminiszter első helyettese bejelenti az osztályellenség elleni kíméletlen harc megindítását, illetve továbbfolytatását.

Földes alapvető kiindulópontja, természetesen, az — októberi ellenforradalom. Érveivel polemizálni nem túlságosan érdekes feladat. Amit mond, azt már számtalanszor elmondották hivatalosan és félhivatalosan miniszterelnökök és párttitkárok: a teljes hazugsággal meg amúgyis nehéz vitatkozni. Mit kezdjen az ember olyasfajta megfogalmazásokkal, melyek nemcsak a jelent, hanem az egész multat is eltorzítják, amelyeknek célja nem az események elemzése, hanem *eljövendő tettek* magyarázata.

Az ilyesfajta állásfoglalásból egyszerűen következik az októberi felkelés értékelése is: *„Mivel az árulók tevékenykedtek a párt központi vezetőségében is* (Kik? Talán csak nem Kádár?), *ami helytelen határozatok forrása lett és mivel a Szabad Nép is félrevezető cikkeket közölt* (hogy melyek ezek, arra Földes már nem tér ki), *nagyon sokan nem ismerték fel a felkelés ellenforradalmi jellegét, hanem kában sodródtak az eseményekkel."* Ezzel aztán rendbe is tettük szénánkat, megmagyaráztuk, amit meg kellett magyaráznunk, elítéltük, akit el kellett ítélnünk s felmentettük a felmentendőket. Az idézeteket folytathatnánk vagy akár be is fejezhetnénk, ha a cikk vége felé Földes végre is elő nem hozakodna azzal a tétellel, amelynek kedvéért az egész remekmű íródott: vagyis azzal a *hivatalosnak tekintendő párt-, kormány- és ávós politikával,* amely szerint a „döntő feladat" vagy hogy precízebbek legyünk, a „következő láncszem" — az osztályellenség elleni kíméletlen harc továbbfolytatása, illetve megerősítése.

Földes óvatosan megkerüli az ismert sztalini tételnek — az osztályharc fokozódásának — felmelegítését (hiszen ezt elméletileg régen megcáfolták a szovjet elvtársak), gyakorlatában azonban állástfoglal e tézis mellett, sőt következtetéseiben messze túlmegy ezen. Statisztikai adatokkal igazolja, hogy Magyarországon *„mintegy 700.000 olyan ember él, akiknek túlnyomó többsége osztályhelyzeténél, nevelésénél fogva ellensége a népi demokráciának (ezekben a számokban a közvetlen hozzátartozók nem foglaltatnak)".* Hogy mi a párt célja, terve, szándéka e védtelen és kiszolgáltatott tömeggel, azt Földes nem nagyon rejti véka alá. Ha nem teszünk mást, mint néhány mondatot idézünk cikkéből, megtudhatjuk a magyarországi emberüldözés elkövetkező korának elméletét és módszereit. Íme, az idézetek. *„Az elmúlt években velük szemben nem érvényesült a proletárdiktatúra elnyomó funkciója."* (Az a tény, hogy a felsorolt volt kulákok, rendőrök, csendőrök, katonatisztek, állami hivatalnokok legnagyobb része börtönben vagy koncentrációs táborokban ült az elmúlt évek során, nem zavarja Földest.) *„Az MSZMP-nek szilárd elhatározása, hogy nem ismétli meg a múlt hibáit. A proletárdiktatúra erősítése érdekében, a zavartkeltő ellenforradalmi törekvések hatékonyabb elnyomása szükségessé teszi a népellenes elemek kirekesztését bizonyos politikai jogok gyakorlásából."*

Az idézetek önmagukért beszélnek. Az elméletieskedőn hűvös mondatok mögül megcsap a bosszú és gyűlölet szele. Az ígéretek, a mosolyok, a nyugati filmek és színdarabok mögül előbújik a hóhér, kezében a kötéllel. Hétszázezer magyar ítéletét fogalmazza meg a Társadalmi Szemle, a „legemberibb elmélet", a marxizmus-leninizmus nevében. A cikk azonban nemcsak leleplez, de figyelmeztet is: legfőként azokat, akik hajlamosak — itt Nyugaton — arra, hogy higyjenek a kommunizmus átformálódásában, megreformálódásában, fejlődésében.

Lesz-e a (láncos) kutyából szalonna?

„Kiárulván hazájukat az amerikai imperialistáknak, Tito, ez a Judás és klikkje Jugoszláviát koncentrációs táborrá változtatta... Az imperialistáknak ez a láncos kutyája nem fogja elkerülni szigorú büntetését... iszonyatos bűneiért."

Nem, ezt nem Joszip Viszarionovics Sztalin mondta, hanem titkársága kitűnő tagja, Nikita Szergejevics Hruscsov, 1949-ben Ukrajnában, amint az a *Pravda Ukrajni* 1949 október 30-i számában olvasható. Ugyanez a kitűnő férfiú írta le a központi Pravda 1949 december 21-i számában a következő mondatot: „A Tito—Rankovics-féle gyilkos banda... befejezte az átmenetet a nacionalizmusból a fasizmusba." Ez a mondat a Sztalin 70-ik születésnapjára íródott dicshimnuszból való. N. Sz. Hruscsov e cikkében ismét kifejtette, hogy *„Sztalin a fáklya, amely a haladó emberiséget irányítja".*

1956 február 25-ének éjjelén a neves szerző ismét Sztalin emlékének tisztelgett. Ezúttal *nem* pozitív formában. Hruscsov szerint Sztalin uralma „kínzás és elnyomás" volt, „visszaélt hatalmával... borzalmas hamisításokkal az ártatlan kommunisták ezreit gyilkoltatta le" stb., stb. Ekkor közölte Hruscsov azt is a világgal, hogy *„Sztalin szégyenletes szerepet játszott a jugoszláv ügyben".*

A milliós tömeggyilkosságokról és Tito megbélyegzéséről, Jugoszlávia bojkottjáról kiderült, hogy azok a *múlt hibái* voltak. Már mint Sztalin múltjának hibái. Megkezdődött Tito lánctalanítása és kutyátlanítása. Jugoszláviát lassanként visszaölelték a „szocialista tábor" kebelére. A helyi Sztalinok sorra önkritikát gyakoroltak.

A kutyáról kiderült, hogy szalonna. Lexikonokból, tankönyvekből, történelmi munkákból kivágtak bizonyos részeket. Amikor ugyanis a „múlt hibái" kiderülnek, olyankor mindig le kell folytatni bizonyos „tényetlenítési eljárást". Így „tényetlenítették" például a szovjet hazában az Ukrán Pravda és a központi Pravda azon számait, amelyekben Hruscsov fent idézett kijelentései szerepeltek. Szerencsére a külföldi nagy könyvtárakban a régi újságpéldányok böngészéséhez nem kell a szovjet belügyi dolgozók engedélye.

Belgrádban Hruscsov aztán személyesen is keblére ölelte Titót. Azóta több mint négy év telt el. A múlt hibái Jugoszláviával és Titóval kapcsolatban azóta úgy viselkedtek, mint egy ingadozó középparaszt. Sohase váltak teljesen hibátlanná, de azért gyakran úgy esett a dolog, hogy nem is voltak olyan nagy hibák. Néha már-már úgy látszott, hogy a Titóval kapcsolatos múltbeli hibák megbélyegzése bevonul egy újabb múlt hibái közé.

„Was liebt sich, das neckt sich", mondja a német közmondás. A szerelmesek csipkelődnek egymással. De vajon őszintén szereti-e Nikita Titót? Néha azt hisszük, hogy nem. Ha kiderül az ellenkezője, ami meglepne, tüstént el fogjuk ismerni, mint saját múltunk hibáját.

Most éppen kissé kételkedünk. Az a tény, hogy a Jugoszláv Kommunisták Szövetségének kongresszusát hét kivételével a világ valamennyi kommunista pártja bojkottálta (persze önként), kissé gondolkodóba ejti az embert. Ha még hozzávesszük, hogy a Kommunyiszt című pártfolyóirat, amely véletlenül Moszkvában jelenik meg, elítéli a jugoszláv kommunisták vonalát, akkor még erősebben gondolkodóba esünk. S ha még azt is észrevesszük, hogy az (önként) elmaradó kommunista pártok között Gomulka lengyel pártja is szerepel, akkor gondolatmenetünk ahhoz a sejtéshez vezet, hogy a jugoszláv szalonnáról mégis csak ki fog derülni, hogy kutya volt.

És mi lesz a gomulkizmussal? Hiszen a jugoszláv kommunisták mostani (eléggé el nem ítélhető) téziseiben ott találjuk Gomulka majdnem minden 1956-os célkitűzését. Esetleg talán még az is kiderül, hogy mi, magyarok mégsem voltunk olyan eszelősek, amikor nem hittünk a szovjet rezsim liberalizálódásában. Lehet, hogy Gomulka útja ehhez a teljesen egyhangú önkéntességhez fog elvezetni? A Kommunyiszt azt az orwelli tételt is kifejtette, hogy a kommunista pártok ugyan egyenlőek, de van párt, amely *még egyenlőbb:* a szovjet párt. A Kommunyiszt szerint a szocializmus felé különböző utak vezethetnek, feltéve, hogy mindegyik út (önkéntesen) a szovjet út.

És mi lesz Magyarországon? Mi lesz a külföldi magyar önámítók reményeivel, akik abban bizakodtak, hogy a lengyel és a jugoszláv szomszédság a liberalizálódás irányában fog hatni? Ezek talán most belátják végre, hogy az otthoni kutyából sohasem lesz szalonna?

Kállai Gyula

többórás beszédet olvasott fel április 18-án a budapesti parlament épületében. E beszédben a szemináriumok lidércnyomásos emléke kísért. Kállai mondhatni szóról szóra azt a frázistömeget darálta le, melyet 11 álló esztendőn keresztül egymillió párttagnak minden hétfőn végig kellett hallgatnia, s aminek puszta gondolatára az emberek már vasárnap délben undorral nyelték le a keserves sorbanállással megszerzett disznóhúst. A forradalom utáni zavarodottság és félelem egy ideig némi változatosságot vitt a bolsevik frazeológiába, most azonban ismét a régi lemezsorozatot nyekergi a verkli: a párt fel fogja építeni a szocializmust, de a terv végrehajtásáért mindenki felelős több és jobb munkával, és őrizzük a népfront tisztaságát és a párt, mint a szemünk fényét és az állam meg az egyház viszonya és az értelmiség sajátítsa el a marxizmus-leninizmust meg a szocialista törvényesség, meg a szocialista tudomány erkölcsi fölénye és a szocrealista irodalom és így tovább egészen az Egyesült Államok elleni szokványos nyelvöltögetésig, mely előírás szerint mindig a beszéd utolsó passzusában végzendő el, míg a dicsőséges Szovjetunió irányában kötelező nyelvmozdulatoknak benn kell lenniök a beszéd első és hátsó felében is.

A végtelen szóáradatot ezúttal egyetlen új passzus tarkította. Kállai megtámadta az Irodalmi Ujság „A szellemi folytonosság" című cikkét. Az államminiszter úr észrevételeire lapunk más helyén a cikk szerzője válaszol. Különben Kállai beszéde aligha érdemli meg, hogy vitába szálljunk vele és legfeljebb néhány megjegyzésre ad alkalmat.

1. A magyar népet néhány ezer tankkal rá tudták kényszeríteni, hogy tovább tűrje a szovjet elnyomást; de ahhoz, hogy a magyarok Vera Inber költeményeit olvassák, minden hálószobában egy-egy orosz tanknak kéne állnia. Ily erőfeszítésre a nagylelkű szovjet kormány saját kultúrája érdekében sem hajlandó, amiért Kállai államminiszternek mérsékletet ajánlunk. Kállai rákényszerítheti a Nagyvilág szerkesztőit, hogy lapjukat Sztalin volt udvari bolondjainak firkálmányaival tömjék tele, de ebben az esetben a Nagyvilág elveszti olvasóit. Jobban teszi tehát, ha eltűri Cocteaut és Kafkát, mert így a Nagyvilágban — kéretlen ráadásként — még mindig el lehet sózni a szovjet kontárokat.

2. Kállai a nyugati szocialista irodalmat emlegeti. Az államminiszter az utóbbi esztendőkben sajnálatos módon elmaradt a világ és a nagyvilág mögött. Amit ő szocialista irodalmi hajtásoknak mond, azalatt a bolsevizmus nyugati propagandájának vadhajtásait érti. Ez nincs többé. A naivak, a rászedettek szovjetbarátsága (Upton Sinclair, Laxness, Claude Roy, Martin du Gard, Howard Fast, J. P. Sartre stb.) régesrég a múlté. E téren is az Irodalmi Ujság további, szorgos tanulmányozását ajánljuk az államminiszter elvtársnak, ha a nyugati szellemi élet ismeretében mutatkozó hiányait akarja bepótolni.

3. Sajnálatos, hogy az államminiszteri székben, bokros teendői közt, Kállai a bírálat és önbírálat bolsevik kötelességéről is megfeledkezett. A Bebel-mondás felhasználásának siralmas együgyűségére célzunk itt. Kállai szerint mindaz, amit az Irodalmi Ujság dicsér, kommunista szempontból elvetendő. Ez a süketlenség azt jelentené, hogy Kállainak el kéne hoboztatnia Magyarországon Solohov Csendes Donját, a Háború és békét, Csehov novelláit, Shakespeare-t, Molière-t, Goethet, Flaubert-t, Thomas Mannt, zuzdába kéne küldenie Vörösmartyt, Petőfit, Aranyt, Adyt, Móricz Zsigmondot.

4. A Népszabadság címlapján fénykép látható: Kállai beszédét olvassa, feltételezhetően szokott, unott orrhangján lassan és jól tagolva, mintha idiótákkal társalogna. Papírlapjai fölé hajol, kinos figyelemmel, nehogy felnézzen és szórakozottságában az ellenkezőjét mondja. Közben alig-alig tudja leplezni undorát, melyet saját szavai váltanak ki belőle. A Rákosi-korban börtönben ült, megutálta a rendszert, aztán karrierizmusból és gyávaságból, a rendszer oldalára állt, melytől undorodott. Művelt, értelmes ember. Kafkát és Cocteau-t szereti. Sosem olvasta Vera Inbert, Dolmatovszkijt. Szomorú és jellemző példája ő annak, hová züllesztí a bolsevizmus az embert, még a jobbfajta embert is.

Budapesti jelentés

Az Illusztris Vendég tehát eltávozott. Jött, látott, de nem győzött. II. Viktor Emánuel budapesti látogatása óta még nem fogadtak senkit ilyen cécóval és mindjárt hozzá is teszem: a nagy orosz birodalom vezére épp olyan nevetséges benyomást keltett, mint az aprótermetű olasz király. Tudom, paradox dolog ez; hiszen ez az ember adott utasítást a magyar forradalom legázolására; tulajdonképpen gyülölettel és fogcsikorgatva kellett volna fogadni. És valahogy az egész ország csak nevetett rajta. Véget nem érő beszédei, színházias ölelkezései, bohóckodó kézfelemelései nem annyira dühöt, mint inkább megvetést és gúnyt váltottak ki az emberekből.

Nem tudom, módotokban volt-e hallgatni a pesti rádió helyszíni közvetítéseit; mert akkor magatok is megfigyelhettétek, hogy a gyülések résztvevőinek lagymatag éljenzései alá mesterségesen kevertek be vastapsokat és hurráh-kat, még azokból a hangfelvételekből, amelyek Sztalin idejéből maradtak. Amit egyes nyugati rádiók mondtak: hogy az embereket erőszakkal vitték ki a felvonulásokra, nem felel meg a valóságnak. Akadhatott néhány üzem vagy vállalat, ahol névsorolvasás volt, de azért az emberek többsége mégis inkább kíváncsiságból ment el, úgy, mint ahogy egy ingyenes cirkuszi mutatványt mennek megnézni. Megnézték, lebiggyesztették a szájukat, vagy nevettek rajta: ez volt a magyar nép minden kapcsolata Hruscsovval. Biztosan ti is olvastátok, hogy jónéhányszor átment a kordonon és elvegyült a tömegben. Ezt megtehette. De azt a láthatatlan kordont, amely őt és társait az élő nemzettől elválasztja, egy pillanatra sem tudta áttörni.

Egyébként: akármennyire is szidalmazta — leginkább még Rákosira hasonlít. Nemcsak azért, mert ugyanolyan kicsi és ugyanolyan kopasz; sokkal inkább a mozgása, a gesztusai, a stílusa miatt. Most láttuk csak, hogy Rákosinak tulajdonképpen az volt a szerencsétlensége, hogy Sztalint kellett utánoznia; sokkal jobban bevált volna, mint Hruscsov-imitátor. Az Illusztris Vendégnek viszont az volt a szerencsétlensége, hogy akármilyen közvetlen, emberi figurával is próbálkozott, nekünk rögtön Rákosit juttatta eszünkbe. Kiment a karcagi Béke' Termelőszövetkezetbe. Első megjegyzése az volt, hogy kevés nőt lát; emlékeztek, biztosan: Rákosi tíz beszéde közül nyolcat ugyanezzel az észrevétellel kezdett. Aztán szakszerű tanácsokat osztogatott, hogyan kell a kukoricaszárat silózni és a teheneket fejni.

Látogatása vége felé, úgy látszik, az Illusztris Vendég is megérezte azt a fagyos megvetést, amely mindenfelől körülvette. Ki is bökte egyszer, az elutazása előtti napon, abban a beszédében, amelyet a Magyar Tudományos Akadémián tartott. ,,Ha valamilyen műszer segítségével bele lehetne látni az önök lelkébe — mondta —, akkor nyilván azt láthatnók, hogy egyesek szíve, ha kétségekkel küzd is, de felénk hajlik. Némelyek viszont bizonyára azt gondolják: lám, Hruscsov most szovjet meséket mond nekünk.''

A kérdés, ami még a leginkább foglalkoztatott minket, az volt: tulajdonképpen miért is jött Magyarországra? Hallottunk egyes kommentárokat arról, hogy rendet teremteni jött a Kádár-csoport és a Révai-csoport vitájában. Én ezt egy percig sem hittem el. Először is: Révai-csoportról beszélni már azért is nehéz, mert Révai teljes roncs, 45 kilóra fogyott le, — a halálán van. Másodszor: ha akadhatnak is viták a pártvezetésen belül, a rendcsináláshoz igazán nem kell Hruscsov; aki csak egy kicsit ismeri egy népi demokrácia belső mechanizmusát, tudja, hogy a szovjet nagykövet egyetlen telefonja bőségesen elegendő. Meg vagyok győződve róla: a vizit legfontosabb célja a nagyhatalmi értekezletre való felkészülés volt. Hruscsov tulajdonképpen *egyetlen érvért* jött Budapestre. Azért, hogy ha majd a négyes konferencián Eisenhowerék szóbahozzák a magyar ügyet, akkor Nikita Szergejevics széttárhassa a karjait és azt mondhassa: ,,Kérem, én nemrégiben jártam Magyarországon. Ott teljes a csend és a béke. Magyarok ezreivel beszéltem. Az egész nép a Szovjetunió mellett áll. Nem hiszik el? Hát én jártam ott, vagy önök?'' Arra nyilvánvalóan nem számít, hogy tárgyaló partnereire nagy hatást tesz majd ez az érvelés; de azért a szovjet propagandában nem lesz teljesen hatástalan. Nem tudom, megfigyeltétek-e: hányszor hencegett el a beszédeiben bátorságával, azzal, hogy őt figyelmeztették: ne menjen Magyarországra, mert ott egykönnyen belelőhetnek, s íme, eljött és semmi baja sincsen.

Mindemellett persze — ha csak másod-, vagy harmadlagosan is — Kádárék megerősítése is egyik úticél lehetett. Erre az erősítésre most meglehetősen nagy szükség volt, még hozzá egy olyan esemény miatt, ami idehaza nagy port vert fel. A taggyüléseken egy határozatot ismertettek a párttagsággal, azokkal a vezetőkkel kapcsolatosan, akik a forradalom alatt szovjet tankokon Moszkvába mentették a bőrüket. A határozatból kiderült, hogy valamennyien újra tagjai a pártnak. Már ez sem tetszett az egyszerű tagoknak; s a folytatás még kevésbé. Eszerint: Rákosi, aki még most sem hajlandó belátni hibáit, soha nem térhet ugyan vissza Magyarországra, ezzel szemben Gerő öt év múlva, Hegedüs, Kovács István, Piros, Bata még ennek az évnek a végén és az Andics— Berei házaspár azonnal hazajöhet. A határozat felolvasása óriási felzúdulást keltett. A párttagok végre éreztek egy olyan pontot, ahol nagyobb kockázat nélkül szembeszállhatnak a vezetőséggel. ,,Minek kell azokat visszahozni, akik hibáikkal és bűneikkel az ellenforradalmat okozták?'' — hangzott fel a kérdés a taggyüléseken. ,,Hát olyan nélkülözhetetlenek ezek?'' ,,Csak magunk ellen ingereljük a pártonkívülieket.'' Számos taggyülésen szavazást követeltek a tagok és többségi határozatot fogadtak el, hogy helytelenítik Hegedüs, Gerő és Andics hazatérését.

Ebben a légkörben érkeztek meg Hruscsovék. Kádárnak nagyon is kapóra jöttek a nyilvános dicséretek, a forró ölelések, — nem a magyar nép egésze, hanem a párttagság miatt; s még jobban jött Hruscsov erős bírálata Rákosiról. Mindjárt hozzá akarom tenni: mi itthon elég jó jelnek tartjuk, hogy Hruscsov mérhetetlen mennyiségű és mérhetetlen hosszúságú beszédeiben Nagy Imrét mindössze egyszer említette meg. Egyébként biztos értesülésünk van arról, hogy Nagy Imre ügye a magyar párt legutóbbi központi vezetőségi ülésén is felmerült. Egyes KV-tagok megkérdezték: végül is lesz, vagy nem lesz Nagy Imre per? Kádár egyértelműen azt válaszolta, hogy nem lesz. ,,Amikor aktuális volt, akkor nem volt elég erőnk hozzá — mondta. — Most megvan hozzá az erőnk, de most nem aktuális.''

Aznap egyébként, amikor Hruscsov Budapestre érkezett, kiengedték a börtönből Tardos Tibort. Biztosan emlékeztek rá: a Déry-per negyedrendű vádlottja volt, s ő kapta a legenyhébb ítéletet, 18 hónapot. Ebből — a vizsgálati fogságot is beleszámítva — 14 hónapot le is ült. Most aztán alig várjuk Gomulka, vagy bármelyik más magasállású vendég érkezését, abban a reményben, hogy ennek örömére megint kiszabadulhat valaki a börtönből. A becsukott írókról és újságírókról úgy tudjuk: elég tűrhető bánásmódban van részük.

Talán érdekelni fog benneteket, hogy a bebörtönzöttek közül országszerte nem is az írók a legnépszerűbbek — bár őket is szeretet és rokonszenv övezi —, hanem egy színész: Darvas Iván. A magyar Gerard Philippe-et azért tartják börtönben, mert a forradalom napjaiban résztvett a testvére, Darvas Attila kiszabadításában a Markó utcai börtönből. A testvérnek sikerült a forradalom után Nyugatra menekülnie, Iván azonban itthon maradt. Amit az emberek idehaza a legfelhábo rítóbbnak tartanak, az, hogy a hivatalos szervek az egész világon üzletelnek Iván filmjeivel, a lapok hosszú beszámolókat írnak a ,,Bakaruhában'' sikeréről Londonban és Párizsban, s közben a film főszereplőjét rácsok mögött őrzik. Egyébként az a hír járja, hogy Kádárék is szerettek volna ezen a helyzeten változtatni. Megtartották Darvas Iván tárgyalását, s a tárgyalás szünetében a bíró odament Tolnai Klárihoz, a színész feleségéhez s azt mondta neki: ,,Mi a férje kedvenc étele, művésznő?... Jó lenne, ha vacsorára azt készítené neki.'' Ekkor azonban Darvas Iván az utolsó szó jogán kijelentette: nem bánt meg semmit, s ha megint alkalma volna rá, ugyanúgy cselekednék, mint a forradalom alatt. Erre aztán kénytelenek voltak elítélni. De ez a bátor fellépés nagyobb népszerűséget szerzett neki, mint akármelyik filmszerepe.

Ha már a színészekről van szó, meg kell írnom a keserű hírt: szegény Földes Gábort kivégezték. Nem tudom, ismertétek-e ezt az apróternetű, olajosarcú, mindig lázban égő, mindig izgatott és kicsit izgága fiatalembert, aki egy évtizeden át a leglelkesebb kommunisták közé tartozott, aztán, mint annyi társának, neki is kinyílt a szeme és aktívan résztvett a sztalinizmus elleni harcban. A győri színháznak volt a rendezője s a forradalom napjaiban ott volt a magyaróvári ávó-laktanya körüli harcokban. Tulajdonképpen a vérontást iparkodott megakadályozni, — sikertelenül. A forradalom után letartóztatták és egészen váratlanul halálra ítélték. Akkor a Nemzeti Színház igazgatója, Major Tamás felment Kádárhoz és kieszközölte Földes számára a kegyelmet. Mindenki azt hitte, hogy ezzel a fiatal színész megmenekült. Az ávósok azonban nem nyugodtak bele a dologba, mindenáron bosszút akartak állni, s azokban a napokban, amikor Kádár átadta a miniszterelnökséget Münnichnek, újabb nyomást fejtettek ki, hogy hajtsák végre az eredeti ítéletet. Major az utolsó percben megneszelte a dolgot és felrohant Kádárhoz, de a párt első titkára széttárta a karját és kijelentette: semmit sem tud tenni. A fiatal színészt felakasztották.

Befejezésül arra a kérdésre próbálok válaszolni: vajon biztosabb alapokon állnak-e Kádárék, mint annak idején Rákosi és Gerő? Nem tudnék egyszerű ,,igen''-nel, vagy ,,nem''-mel felelni. Bizonyos vonatkozásokban a rendszer ma gyengébb, mint Rákosi alatt volt. Elsősorban azért, mert maga a forradalom elsöpört egy mítoszt: az erő *látszatát*. Kiderült, hogy ,,a 99.9 százaléknyi szavazattal rendelkező, egységes, erős, a nép teljes támogatását élvező'' rendszer órák alatt széteshet. Ez történelmi tanulság volt, amelyet sem a nép, sem a jelenlegi vezetők nem felejthetnek el; a népben a reményt, a vezetőkben a félelmet tartja ébren. Mégis, nem lennék hű az igazsághoz, ha nem számolnék be részletesen azokról a tényezőkről is, amelyek amellett szólnak, hogy Kádárék bizonyos tekintetben erősebbek Rákosiéknál. Itt is a forradalom tanulságaihoz kell kapcsolódnom. A forradalomból s a forradalom előzményeiből nyilván *ők* is tanultak. A bőrükből nem bújhatnak ki, de azért igyekeznek elkerülni bizonyos kirívó hibákat, amelyek annyira jellemzők voltak Rákosiékra. A parasztokat nem gyötrik úgy, a szövetkezést egyelőre nem erőszakolják annyira, egyszóval: igyekeznek Nagy Imre politikájából tanulni úgy, hogy közben magát Nagy Imrét fogságban tartják. Az üzemekben a munkaversenyről vagy a Sztahanov-mozgalom különböző válfajairól negyedannyit sem lehet hallani, mint Rákosi és Gerő virágkorában. De talán a legérdekesebb az, ahogyan egy bizonyos értelmiségi elit irányában viselkednek. A valóban tehetséges emberekről, s nemcsak a művészekről, hanem a legjobb mérnökökről, orvosokról, tudósokról beszélek. Miközben Kádárék a sajtóban vadul hadakoznak minden olyan elmélet ellen, amely az értelmiség vezető szerepét próbálja pedzeni, a gyakorlatban, mintha levonták volna azt a tanulságot, hogy az 56-os forradalmat ötszáz vagy ezer értelmiségi készítette elő; így tehát ötszáz vagy ezer szájat kell mindenekelőtt befogni vagy betömni és akkor csend lesz az egész országban. A legveszedelmesebbeket becsukták. De azokkal szemben, akik szabadlábon vannak, a taktika egészen más. A követelmény ma sokkal inkább a politikamentesség, mint a politizálás. Persze örülnek, ha egy egyetemi tanár az ,,ellenforradalomról'' szónokol, de sokkal kevesebbel is beérik, egy formális békenyilatkozat, állásfoglalás az atomfegyverek ellen, vagy a szovjet-magyar kulturális kapcsolatok fontosságáról, egyszerűen: a hallgatás arról, mi is történt 1956 októberében, már elegendő ahhoz, hogy az illetőt ne nagyon zaklassák és dolgozni hagyják. És ennek az elit rétegnek, amely — szerintük — azért van a rendszer mellett, mert nem nyilatkozik *ellene*, jelenleg olyan jövedelmeket és olyan életformát engednek meg, amely Rákosi alatt elképzelhetetlen volt. Ma nem ritkaság, hogy egy-egy befutott filmrendező vagy orvosprofesszor havi 12—15.000 forintot keres. Budapesten nyüzsögnek a Moszkvicsok, Wartburgok, Szpartakok, s egyéb kisautók, amiket ezek az emberek vesznek meg maguknak.

Miért ment bele ez az elit réteg, amelynek valódi érzelmei semmiféle kétséget sem hagynak, ebbe a ,,kompromisszumba''? Van Kádáréknak egy nagy szövetségesük és ez: *az illúziók elvesztése*. 1956 októbere előtt az emberek tele voltak reménnyel, várakozással, bizalommal. Lemondtak kisebb és nagyobb előnyökről és élvezetekről a jövő reményében. A forradalom legázolása a Kelet és a forradalom cserbenhagyása a Nyugat részéről nemcsak a gyors változás illúzióit ölte meg, de teljes perspektívátlanságot is teremtett. Az emberek azt mondják: ,,Tulajdonképpen mire várjunk? Miben reménykedjünk? Ha már itthon maradtunk és nem mentünk el Nyugatra, akkor most temessük el élve magunkat? Arra vigyázunk, hogy ne kövessünk el becstelenséget, ne álljunk be a rendszer kompromittált figurái közé. De *élni* azért akarunk és kinek van joga ahhoz, hogy ezt rossznéven vegye tőlünk?!''

Persze, ez is csak elmélet. A gyakorlat nem mindig ilyen egyszerű és sima. A baj ugyanis az, hogy ehhez a magatartáshoz nemcsak ész kell, hanem gyomor is. És a gyomor az, amely kevésbé bírja, mint a fej. Most az egész ország Haynal professzor ügyéről beszél. A professzort nem kell bemutatnom: Magyarország legelső belgyógyásza, embernek és tudósnak egyaránt kiváló. Nos, az orvosi egyetemen valami ünnepséget rendeztek, amelyen kitüntetést nyújtottak át Gegesi-Kis professzornak, ennek a politikai és tudományos senkinek — az ellenforradalom alatt tanúsított hősies magatartása miatt. Ez volt az a pont, ahol Haynal professzor nem bírta tovább. ,,Te... te voltál hős?'' — fakadt ki úgy, hogy mindenki hallhatta. ,,Hiszen azokban a napokban ki se mertél menni az utcára!... Egész idő alatt a budiban ültél!'' A botrányt nem lehetett eltussolni; Haynal professzort elmozdították a katedrájáról.

Így élünk.

—n. —n

CS. SZABÓ LÁSZLÓ:

SZINDBÁD A HATÁRSZÉLEN

Hidon a patkó tompa,
lobban a füstös lámpa,
függönyét összevonva
hajtat a szürke várba.

Csattog a fán egy csontváz,
szél urak szíját rágja,
hópehelyekkel mókáz
s Szindbád vén kabalája.

Hontalanul két árnyék
rányit a Makk Hetesben
(jó a kemence tájék),
ül a Hajós a lesben.

Szűzanya fenn a holdat
szenteli gyöngy talpával,
bűnnel a gyenge holtak
vallani visszajárnak.

,,Váratok tiltott éden,
dámvadat nékem rejtett,
ingem alatt egy ében
tokban a képed rejlett...''

Bort hoz a sánta pincér,
kártyavető a párja,
hű szeretőknek ígér
csókot a másvilágra.

,,Melleden arcom táncolt
csipke között a tokban,
Márianapkor másolt
vándor olasz titokban...''

Borra mi van még zálog,
gyűrű, kereszt vagy óra?
varjú a jégen károg,
rémeket lát a pópa.

,,Lassan ölő szer jó szer,
prágai doktor küldte,
ára csak egy-két ékszer
s lelked... a lelkünk üdve...''

Dőlnek a fák az ormon,
vess oda még a tűznek,
nincs, aki új bort hozzon?
farkasok áldást ülnek.

,,Váram a várad volt már,
két halál kellett érte,
ágyad a véres oltár
áldozatát megérte...''

Varjú a jégről elszáll,
lusta kemence ásít,
Krisztus a fedett hídnál
bunda karingre áhít.

Kártyalap mind azt mondja
sírig tart csak az önvád
s nincs a halottnak gondja...
Iszik és köhög Szindbád.

PROSPERO

Hővérű pelikán madár
holttestén vérpalást,
kígyók közt élni nem tanult,
sem pókoktól marást.

Lángon nevelt főnix madár
kihűl a kő alatt,
szívébe dús koncon nevelt
keselyűcsőr szakadt,

De én a bősz urak bűnét
nem görgetem tovább,
szűz ág fakad a rossz tövön,
új fű a Golgotán.

A nászra fel hát ifjak!
elszállt az undorom,
holtam felett címerpaizs,
kemény a rend, tudom,

öltél királyi asszonyom
s gyűrűdre vér tapad,
megcsókolom a gyűrüdet:
neked volt igazad.

ÖREG KÖLTŐ

Nincs többé tündértáborom
s legénykedő varázslat,
megvívni egymagam fogom
sárkányölő csatámat.

Uj vértet fürdök vériből
serényebb nyilak ellen,
a tél sok gyászvitézt megöl
s a gyengékhez kegyetlen

Öreg kezemmel nagy vadat,
csak szép vadakat ejtek,
nem állják többé útamat
halfarkú kis szerelmek.

Sellő hiába integet,
hiába hív a flóta,
nem látok már csak dúlt eget
Bizáncba lovagolva.

Két hadsereg — két világ

A magyar hadsereg április negyedikén, Nikita Szergejevics Hruscsov szovjet miniszterelnök és pártfőtitkár jelenlétében mutatkozott be ismét „Budapest dolgozó népének". A parádé a szokásos előkészítés után, az ismert marcona formák között zajlott le. Két éjszakai főpróbát tartottak, a Dózsa György út felé vezető utcákat gondosan és komoran lezárták. A híradós alakulatok körülvették a Városligetet és környékét, tábori telefonvezetékeket építettek, motoros futárok robogtak szerte a hatodik kerületben, reflektorok égtek, rendőrök igazoltattak, hogy aztán, a meghívott közönség előtt végigdübörögjenek az elitcsapatok. A lőszer nélkül útnak indított harckocsik, a golyó nélküli puskák, a nagy elővigyázattal hasznavehetetlen állapotba helyezett könnyű- és nehézfegyverek mély hatást voltak hivatva gyakorolni a magyar főváros polgáraira. A mámoros rádióriporterek a fegyverzörgést túlkiáltva közölték, hogy ez az a hadsereg, amely kész lesújtani, amely csupa ököl, csupa villogó tekintet, elszántság, harag és lángoló népszerelem. Fenkölt, fenyegető, mérgesen ujjongó szavak hangzottak el, mialatt a trombitások fújták és a dobosok ütötték.

Természetesen nem az egész hadsereg vonult fel. Nem vonultak fel az úgynevezett belső elhárítási csoportok. Nem jelent meg a budapesti államvédelmi ezred, amelyet egyszerűen átöltöztettek és átkereszteltek Kiskúnhalasi Karhatalmi Zászlóaljjá (a zászló anyja: Benke Valéria). Nem hoztak el minden felszerelést. Nem hozták el az érintőaknákat és a gumibotokat. Nem hozták el a betanított kutyákat, amelyek hibátlanul jelzik és üldözik a csalitban, bozótban, erdőben vagy vizes szántóföldön menekülő embert. Otthonhagyták például Csavargót, a határőr-vérebet, a hadsereg egyik büszkeségét, „akiről" a rádió Hangos Ujságja külön kis riportot közölt. Csavargó, ha hihetünk a riportnak, pompásan találja meg a „határsértő" nyomait és egyetlen lendülettel szokott a torkának ugrani. Derék eb.

A masírozás, mint ismeretes, rendben megtörtént. A tekintetek acélosan villogtak és a kezek keményen feszültek az üres fegyverek markolatára. Semmi kétség afelől, hirdették a pesti lapok, hogy Magyarországon van egy hadsereg, amely kész lesujtani, ölni, törni, zúzni, amely utolsó lehelletéig szolgálja a dolgozó nép szabadságának nevezett erőszakos elnyomást — bár a felvonulás előtt az altisztek gondosan vigyáztak arra, hogy egyetlen éles töltény se maradjon a legénységnél.

Pontosan négy nappal később egy másik hadsereg is parádét, illetve gyakorlatot rendezett. A két hadsereg úgynevezett ellenőrzési területét mindössze néhány méter választja el egymástól. A két hadügyminisztérium közötti távolság sem több mint kétszázhetven kilométer. Az egyik ugyanis Budapesten székel, a másik Bécsben. A közeli szomszédság szinte ingerlő, hogy párhuzamot vonjunk.

Az osztrák hadsereg gyakorlatát a Schneebergen tartották, nem messze a fővárostól. Az osztrák csapatok is meglehetősen nagy felkészültséggel vonultak ki. Telefonosokban, száguldó küldöncökben, izgatott tisztekben itt sem volt hiány. Az utakat ugyan nem zárták le, a bécsi hadügyminisztérium véleménye szerint a katonaságnak nincs joga az állam polgárait a nyilvános forgalomban akadályozni, vagy feltartóztatni. Erre csak különösen indokolt esetben kerülhet sor. Parádé, illetve gyakorlat nem különösebben indokolt eset.

Az osztrák csapatmozdulatokat is egy képzeletszülte gondolat, azaz feltevés irányította. (A budapestit, mint már említettük: lesujtani, szétzuzni, megmutatni, stb.) Az osztrák feltevés röviden a következőből állt:

Naplemente előtt nem sokkal, pontosan tizennyolc órakor egy húsz tagú turistacsoport — meglehetősen gyakorlatlan sízők — a Schneeberg tetejéről megindulnak a völgy felé. Tizennyolc óra harminc perckor a csúcs közelében lévő menedékház gondnoka telefonon jelenti a reichenaui önkéntes hegyi mentőállomásnak (Bergrettung-Reichenau), hogy a társaság útvonalán szokatlanul nagyméretű lavina zúdult le. A reichenaui mentőállomás vezetője azonnal körültelefonálja a Schneeberg valamennyi menedékházát, vendéglőjét, tíz percen belül választ kér: nem látták-e valahol a hazatérő turistacsoportot. A gondnokok és kocsmárosok előveszik távcsöveiket, felmásznak a tetőkre, a dermedt hegyóriás hósivatagában emberi alakok után kutatnak. Sehol senki. Utolsónak a meteorológiai megfigyelőház jelentkezik: a csúcs környéke néptelen, észak-északnyugati szél fúj, átlagsebessége tizenhét kilométer óránként. Gyengén havazik.

A csöndes, álmos Reichenau városkában, az önkéntes hegyimentők lakásain megszólal a vészcsengő: „Bergnot!" Emberek életveszélyben. A csoport félórán belül sorakozik s az eltemetett testeket jelző hosszú lavinaszondákkal megindul a Schneeberg sötétbe borult csúcsa felé. A meteorológiai állomásnál a csapat vezetője megállapítja, hogy a lavina minden valószínűség szerint elsodorta a húsz sízőt. A mentés reménytelennek látszik. Dühöng a szél, s a lezúdult hótömeg mennyisége meghaladja a mentőcsapat erejét.

Húsz óra tíz: A meteorológiai állomás telefonon értesíti a wienerneustadti csendőrséget, segítséget kér. A csendőrkülönítmény hetven perc leforgása alatt a helyszínen van. Most már harminchat ember próbál megküzdeni a lavinával. A csendőrök kutyákat is hoztak. Tillo és Norma, a két öreg lavinakutató (éppen olyan német juhászebek, mint a magyar határőrség szolgálati kutyái) hangos ugatással veti magát a mély hóba. A foguk csattog, a nyelvük kilóg, szájuk szélén hideg nyál csorog. Roppant erőfeszítéssel próbálnak előbbrejutni, kaparják a havat, nedves hátukon borzolódik a szőr. Kutyák viselkedése, ha nyomra leltek, majdnem mindig azonos. Tillo ugyanúgy hörög és fújtat, mint a magyar határőrök Csavargó nevű büszkesége. Csak a gondolat más, de ez, úgy vélem, a vérebet nem érdekli. A véreb nem filozofál. Teszi, amire türelmesen megtanították. Tillót, a csendőrkutyát arra tanították, hogy jelezze s izmos mellső lábaival, fejével, fogával kiássa a hó alatt fekvő emberi testet.

A szerencsétlenül járt húsz turistát használt, tehát szagot árasztó ruhába öltöztetett szövetbabák helyettesítik. A kutyák őrjöngve dolgoznak. Mögöttük, szondával, lapáttal, jégcsákánnyal az önkéntes mentők s a csendőrök. De a hó mélyebb, mint hitték, a lavina kiterjedése több mint százötven méter. A kutyák már támolyognak a kimerültségtől. Semmi eredmény.

Most, az országban uralkodó szokásjog szerint, végső életveszedelem esetén, értesítik a hadsereget. Gépkocsizó gyalogság jelenik meg a hegyen, többszáz katona építi és biztosítja a szükségutat, amelynek szélvédett árkában a kiásott sebesülteket majd a völgybe szállítják. Két orvosi sátrat húznak fel a dühöngő szélben, egy helikopter kötszert, meleg ruhát, rövidhullámú rádiókészülékeket dob le a járhatatlan meredélyre. A behavazott völgyben katonai mentőautók törtetnek a szükségút alsó állomásához. Az orvosok, fenn a sátrakban rögtönzött műtőket állítanak fel, az imbolygó hófüggönyön át, nagyon magasan látni az acetilénlámpák s a reflektorok fényét. A szerencsétlenség színhelye, az orvosi sátrak, a szükségút, a mentőautók s a helikopter állandó rádióösszeköttetésben állnak egymással. Alpesi vadászok, gyalogosok, műszaki csapatok, híradós katonák, mintegy ötszáz férfi s féltucat kutya küzd a sötéttel, szélviharral, hóval, hogy megvalósítson egy gondolatot, amelynek tartalma rendkívül egyszerű: emberek életét megmenteni.

A gyakorlatot itt is nagyon komolyan veszik. A tisztek idegesen cigarettáznak, akárcsak Budapesten, midőn a mellékutcákban a díszmenet kezdetére kell várniok. A híradósok verejtékező homlokkal dolgoznak, csakúgy, mint a pesti Hősök terén, hívják „Helená"-t, „Narcisz"-t, „Peter"-t, parancsnokuk, egy szőke hadnagy titokban nyugtalankodik, hogy nem szakad-e meg valahol, éppen a döntő pillanatban az összeköttetés. A katonai apparátusok mozgása, működése a világ valamennyi táján nagyjából hasonló. Az erőszakszerv (a kommunista ideológia használja ezt a kifejezést a hadsereggel, csendőrséggel, stb-vel kapcsolatban) lényegében azonos alapokon épül fel mindenütt. A semleges Ausztria erőszak-szerve az egész téli tájat fellármázta azért, mert húsz, eleven embernek, kispolgárnak, mérnöknek, diáknak, vagy asszonynak képzelt szövetbabát akart kiásni a hóból. Mindezt pedig nem is szamaritánus módon, a bernáthegyi atyák jóságos tetteinek példája szerint, hanem katonai feladatként, a hadsereg szokásos életműködésének törvényei alapján. Hallani káromkodást, látni elsietett tisztelgést és fejcsóváló, mérges ezredest, mialatt a szövetbabákat a mentősátrakba s onnan a völgybe cipelik. A helikopter néhány percre eltéved s a pilótának valószínűleg majd magyarázatot kell adnia, miért, hogyan veszítette el az irányt. S amikor minden befejeződött, a katonák legalább olyan fáradtak, álmosak, rosszkedvűek, mint a magyarok a dübörgő díszszemle után.

A különbség, végső fokon, valóban csak egy gondolat. De ez a gondolat, azt hiszem, számunkra, akik nem csak a bőrünket menteni, de tanulni is jöttünk Európába, fontos. Mert az sem mindegy, hogy mit gyakorol egy hadsereg.

Örvényes András

HORVÁTH BÉLA:

A ZSARNOK HALÁLA

Midőn a vérömlés után a zsarnok magához tért, kinyitotta szemét. Az ágyban találta magát. Orvosok állták körül. Aggódó arcukba tekintve azonnal megértette, hogy elérte a végzet.

Ebben a pillanatban kimondhatatlanul másnak érezte magát, mint eladdig. Néhány perce még hatalmas volt, talán a föld egyik legnagyobb hatalmassága, most pedig egy árva szót sem tud eldadogni. A semmibe illant minden hajdani ereje. Azelőtt mindig a holnapra gondolt, a nagy tervekre és nemzetközi cselszövéseire. Azelőtt szorgalmasan latolgatta, mi történik a világon és az országban, mit terveznek ellenségei; most nincs többé az a holnap.

Azelőtt nagy volt és hatalmas, hatalmasabb mindenkinél, akit valaha ismert, tehát elképesztő módon különbözött a föld valamennyi lakójától; most kicsinnyé vált egy pillanatban. Kisebb lett amaz alattvalójánál, aki néhány órával ezelőtt még szorongva tekintett rá a mélységből.

Hosszú uralkodása idején ez az alattvalója titokzatos távoli személlyé vált. Gyakran kérdezte magában a zsarnok: „Mit gondol, miben reménykedik, mi a célja életének?" Úgy tünődött alattvalója belső világán, mint ahogy egy szegény kutyát vizsgálunk, mely ránk tekint, de nem lehet megtudni, mi megy végbe benne. Most azonban a zsarnok önmagában fedezte fel e gondolatokat és reménységeket. Ez újdonság volt néki, amit eladdig még sohasem érzett.

Megint ember lett belőle. Érthetetlennek tartotta, hogy a fehér köpenyben sürgő-forgó orvosok alázatos buzgalommal érintik testét, lehajtott fővel, mintha valami szent ereklyéhez nyúlnának. Szeretett volna fölkiáltani: „Hej, orvosok! Hát nem látjátok, hogy már semmi vagyok? Nem értitek, hogy közületek a legkisebb is császár hozzám képest?" De kiáltani nem tudott, sőt még nyögni sem és az orvosok folytatták a bonyolult ritust, a szent szolgálatot, amely immár teljesen haszontalan volt.

Ekkor a zsarnokot véghetetlen vágy töltötte el, hogy ne legyen többé egyedül. Immár közönséges együgyű emberré vált, azt kívánta tehát, legyen valaki most mellette, aki hasonló hozzá, aki egyenlő vele, aki hűségesen beszél vele, képmutatás és félelem nélkül. Végignézett orvosain. Ismerte mindegyiket. Volt közöttük csak egy is, aki megvigasztalhatná? Nem. Még mindig úgy tekintettek rá, mint hajdan a romlott római urak az istenné emelt császárokra. A gyógyszeres fecskendő remegett kezökben. Tudták, hogy haldoklik, de végső szorultságukban megpróbálták minden elképzelhető eszközzel életre téríteni. Sürögtek-forogtak, fontoskodtak egymás előtt, valójában azonban magára hagyták. Lemondtak róla.

És a miniszterek? A nagyhatalmú kormánybiztosok? A tábornagyok? A főhivatalnokok, akiket ő ültetett a magas hivatali székekbe? Van-e közülük csak egy is, aki e végzetes órán mint hű barát ülne ágya szélére?

Összeszedte minden erejét és egy kissé fölemelte jobbkezét, mintegy jelezve az orvosoknak, hogy vonuljanak vissza, ne álljanak szeme előtt. Látni akar, messzire akar látni.

Az orvosok ijedten hátráltak, ki jobbra, ki balra. És mögöttük valóban ott állottak a miniszterek, a kormánybiztosok, a tábornagyok, egyenruhában és tömérdek érdemrenddel. Csak egy pillantást vetett rájuk a zsarnok. Ez is elegendő volt. A miniszterek és tábornokok is sápadtan és ijedten nézték őt, mintha még mindig félnének tőle. Nem volt egy se, akinek arcán a részvét, a jóság vagy bizalom tükröződött volna. A zsarnok szeretett volna nevetni, látva, mennyire aggódnak önnön sorsukon. De már nem engedtetett meg néki a nevetés.

Egyedül kell tehát lennie néki, a föld nagy urának, egyedül, éppen abban az órában, amelyben még a legnyomorúságosabb embertől sem tagadnak meg egy barátságos szót? Egyedül kell lennie, mint egy állatnak, amely elszakadt a falkától és meghal magában a folyó partján? Nem. A zsarnok végre emlékezni kezd. Emlékezik valakire, aki most egy igaz baráti szót mondhatna néki, aki rettegés nélkül nézhetne szemébe és kezét nyújthatná, hogy végigtámogassa azon a rövid úton, ami e világon még hátra van. Andrej ez, régi társa a régi időkből, falusi gyerek, parasztfiú, akivel oly sokat játszadozott együtt a rövid és forró nyarakon. Együtt voltak katonák is. Azóta nem látták egymást. Soha életében nem találkozott ilyen tisztaszívű emberrel. Sohasem érzett ehhez hasonló igazi barátságot. Ő megértené ebben a pillanatban. Nem is volna szükség arra, hogy sokat beszéljen.

De hol van most Andrej? Milyen mesterségbe fogott, mi lett belőle? Otthagyta a mezőket, a városba tért? Talán valamelyik gyárban dolgozik? Vagy talán tisztviselő egy állami üzemben? Talán meg is halt? Hogyan lehetséges — gondolta a zsarnok — hogy soha nem gondoltam rá, soha nem kerestettem. Hogyan lehetséges, hogy elfeledkeztem egyetlen igazi nagy barátomról? És már ötven esztendő múlott el!

Hol van Andrej? A zsarnok másodszor is fölemeli egy kissé lankadt jobbkezét, jelezve, hogy látni akar. A tábornokok és miniszterek elképedve és megfélemlítve rebbennek szét és íme mögöttük föltűnik az állami alkalmazottak serege, hamúszürke arcú, megfélemlített emberek tömege. Mitől rettegnek? Mért jajveszékelnek? Éretve, aki haldoklik? Ennyire szeretik talán? De az állami alkalmazottak siralma sem segít rajta. Az állami alkalmazottak is tágult szemmel, rémülten tekintenek rá, mintha még mindig isten lenne. Andrej nincs közöttük. Ha köztük lenne, e szürke népség között, arca úgy ragyogna rá, mint az eleven napsugár.

A zsarnok harmadszor is jelt ad, hogy látni akar. A főhivatalnokok szinte porban csúszva térülnek odébb. Mögöttük a hadsereg, mint vas fal. A katonák nem sírnak, mert tiltja a szolgálati szabályzat. Mord és kőkemény arcvonásaikra mégis sikerül a megrendültség némi jelét ölteniök. De a zsarnok mindhiába néz végig a végtelenbe menetelő ezredeken. Nem lát egyebet, mint a vasnak és acélnak hideg és embertelen színét. Ha Andrej közöttük lenne, úgy fényeskednék, mint egy világító torony.

Ekkor a zsarnok negyedszer is int. Az ezredek széjjelválnak és föltűnik mögöttük a földművesek végeláthatatlan sora. Arcuk földszínű. Sírnak, rendetlenül jajonganak és nevén szólítják a zsarnokot. Aggódva vizsgálja a tolongó emberi áradatot. De Andrej nincs sehol.

Ekkor még egyszer fölemeli kezét a zsarnok, de ez már csak egy alig észrevehető mozdulat volt, mert végső ereje is elhagyta. Ám elég volt ennyi is. Kettéválnak a parasztok sorai is, egy részük jobbfelé, más részük balfelé dől. Szabaddá válik a mező. De a parasztok mögött az üres mezőben nincsen semmi. Csak a végtelen, reménytelen pusztaság.

És íme, a zsarnok végre meglátja hajdani társát, akivel gyerekkorában együtt játszadozott a nyírfaerdőn és aki előtt nem volt semmi titka. Itt van Andrej, a pusztaság végső határán, ő is teljesen egyedül. Csak egy kicsiny pont, mivelhogy nagyon messze van, de a zsarnok mégis világosan látja.

Ám Andrej nem tekint a császári palota felé, ahol a zsarnok haldoklik, nem néz a haldoklóra, mint a többi alattvalók. Andrej nem sír, nem jajong, nem kiáltja az ő nevét, nem retteg ismeretlen veszélyektől. A régi jó barát a fűvön hever a napsütésben. Boldognak látszik. Fejét egy barázdára hajtja, az ég felé néz és mosolyog a felhőkre, amelyek méltóságosan lebegnek fölötte.

Halálos ágyán a zsarnok minden erejét megfeszíti, hogy még egyszer inteni tudjon, hogy magához szólítsa egykori játszótársát. Kinyitja ajakát, de már nem képes kibocsátani egy lehelletet sem. Vége van, mindörökké.

VITA

Eszmecsere és önvizsgálat

Nem mindenki kedveli a vitát. Sokan merényletet szimatolnak benne szellemi kényelmük ellen, pedig a barátságos, sőt csupán külszínre barátságos, eszmecserék is termékenyekké válhatnak, az elme egyensúlyát szolgálhatják, bárha gyakran elkanyarodnak tervezett célkitűzésüktől. Az érzékeny fülű, de fogékony olvasó nem is akkor löki félre a lapot, ha úgy tűnik, hogy a szellemi viadal nem tisztázza megnyugtatóan a szóbakerült kérdéseket, hanem ha a disputa — indokoltan vagy indokolatlanul — azt a gyanút kelti, hogy eszmék álöltözetében a vitától idegen hátsógondolatok néznek farkasszemet. Úgy vélem, az Irodalmi Ujság minap közzétett szerkesztőségi cikke ilyenfajta seitelmet nem kelthet, már csak azért sem, mert a „Vita a magyarság sorskérdéseiről" nem az emigráció arányaihoz, szellemi fegyvertárához és tájékozódásának lehetőségeihez szabott, tartózkodó igénnyel tűzi ki a disputa kérdéseit.

Ám mielőtt még a kérdésekhez érnénk, jómagam már az első mondatnál megtorpanok. Vizsgálgatom, vajon csak kötekedő kedv sugalja-e, hogy megfogalmazását vigyázatlanul sommásnak nézzem? *„Október napjaiban* — idézem ezt az első mondatot — *a nemzet tisztán látta és egységesen elfogadta jövendő társadalmának körvonalait."* Azt hiszem, ez csak félig igaz. Csupán annyiban fogadta el, hogy tudta, mit *nem akar*. Természetesen ez a negatívum magában foglal számos pozitív elemet, de nem tisztázza a Nyugaton oly gyakorta feltett kérdéseket: vajon Magyarország lakóinak többsége a szocializmus valami új válfajával kísérletezett? A klasszikus polgári demokrácia útját kívánta járni, avagy a kommunistával lélekben rokon, de ellentétes előjelű parancsuralomra törekedett-e? Még ha eltekintünk is az ilyen kérdések naiv és gyakran teleológikus voltától, nem hanyagolhatjuk el a nagyarányú tömegmegmozdulások sokszáz éves tanulságát, kivált a genetikusan legjellemzőbbet, hogy politikai egység majdnem mindenkor *negatív célok* érdekében jön létre, nem *valamiért*, hanem *valami ellen*. De amikor a negatív célkitűzés megvalósul, az egység rendszerint megbomlik, miként megbomlott a Hitler-ellenes szövetkezés.

A magyar október negatív célkitűzése világos. Bármily árnyalat kedve szerint fogalmazzuk is, nem vitatható, hogy a szovjet uralomtól, a szovjet rendszerű kommunizmustól iparkodott szabadulni. Az egyes csoportok azonban más-más árnyalatot képviseltek a rendszer ellen összekovácsolódott egységfrontban. Csak a forradalom győzelme után nyílt volna meg a politikai tisztázódás reális lehetősége. Az újáéledt pártok régi programjukat elavultnak érezték, de november 4-e előtt még szűkebb körben is csak hevenyészve alakították ki az újat és csupán kívánságaik, vágyálmaik, de nem megbízható adatok alapján latolgatták, miképp fogadja majd az ország jelentkezésüket, ha már lehiggadnak a szenvedélyek, nem a géppisztolyokat, hanem a szavazólapokat illeti a szó és a gyakran érthető, de sohasem helyeselhető bosszút már senki sem téveszthetí össze az igazságszolgáltatással.

Nyilvánvaló, hogy számtalan — 1956 októberében még alig sejthető — tényező alakította volna az egyes csoportok politikai arculatát. Kérdéses, hogy még a győztes forradalmat követő időszakban is, mily taktikai és reálpolitikai meggondolásokat kényszerít a pártokra a Szovjetunió fenyegető közelsége. Kérdéses, milyen mértékben és milyen szinten tisztul a szenvedély átgondolt elvi magatartássá, milyen úton iparkodik a megvalósulás felé. Mivel a forradalom sikere megbillentette volna a status quót, a nagyhatalmak változtott erőviszonyai, titkos diplomáciájuk sakkhúzásai és e sakkhúzásokhoz fűződő gazdasági megfontolások ugyancsak hatottak volna egyes pártok politikájára, töménetlen egyéni és csoportérdek ütközött volna meg, úgyhogy kalandos vállalkozás lenne, ha csupán feltételezhető hatásaikat fontolgatva, következtetéseket vonnánk le, hogy a forradalom után kialakuló vagy kialakítható társadalom körvonalait vázoljuk. Képtelen vagyok ezért reális kívánságnak tekinteni, hogy a csak negatívumaikban egyértelmű törekvések tervrajzára az emigráció építsen pozitív programot, mégpedig — miképp a vitacikk óhajtaná — *„nemcsak nagy általában, hanem a lehető legapróbb részletekig"*.

Vitáink, eszmecseréink értékes inspirációt adhatnak Magyarországon élő barátainknak, de csak akkor, ha az emigráció egyszer és mindenkorra lemond arról, hogy az otthoniak helyett gondolkodjék, helyettük megalkudjék, vagy tőlük elvi vagy erkölcsi alapon bármit számonkérjen. Talán mégis gyümölcsözőbb volna ezért, ha a száműzöttek programtervezgetés helyett — vagy, ha erről nem tudnak lemondani, legalább a tervezgetések szünetében — kissé introspektívebb szellemi tevékenységet is folytatnának, mert a szemlélődés és önvizsgálat — pláne, ha a forradalomban tevékeny fiatalok szánják rá magukat — másfél esztendő távlatából már megmutathatná, miként konzerválódtak vagy módosultak 1956 októberének negatív célkitűzései az idegen közegben: a nyugati környezetben. S ez talán-talán, ha arra választ nem is adna, mi volt a magyar forradalom pozitív programja, sejteni engedné, milyenné alakulhatott volna.

Megengedem, ezt az önvizsgálatot főként azért érzem fontosabbnak az emigráns programnyilatkozatoknál és szervezkedésnél, mert a pártokat illetően Dante útmutatásához igazodom. Persze ennek egyedül üdvözítő voltát senkire se iparkodom rádisputálni, de az bizonyos, hogy „ha magadból csinálsz pártot magadnak", van némi remény a pártegység, eme Magyarországon és az emigrációban is oly reménytelenül áhított paradicsomi állapot megteremtésére. Sokkal irreálisabbnak érzem — s ezt ne vegyék zokon az érdekeltek — az Irodalmi Ujságban is hangoztatott azt a kívánságot, hogy az emigráció Magyarországon, kényszerű körülmények között szerkesztett, és a szerkesztés pillanatában talán még oly bölcs, de minden politikai fordulat után korrekcióra szoruló, programelképzelés körül csoportosuljon. Olyan volna ez, mintha szabad ember akként rendezné be életét, ahogy a rabok morzsolgatják napjaikat, tehát például olyan szobában laknék, amelynek ajtaján belül nincs kilincs, reggeli fürdő helyett csajkából öntött vízzel mosakodnék, csak lehajtott fővel, hátratett kézzel, fegyveres kíséretben közlekednék és igényt tartana arra, hogy időnként dobhártyarepesztő pofonnal fegyelmeztessék. Éppoly irreális, hogy az emigráció egysége külföldön szerkesztett, de csak az emigrációra érvényes program körül kristályosodjék ki. A gyakorlat itt is azt mutatja, hogy egységfront csak negatív célkitűzéssel hozható létre, az emigráció esetében tehát a forradalom követeléseire épülő negatív *minimum-program* körül.

Elismerem, egyes politikusok számára lehangolóan soványnak és egyben felháborítóan szerénynek tűnhet ilyen minimum-program javaslata, hisz minden politikai gondolat, ha nem is azonos eszközökkel, általánosulásra törekszik. De a forradalom negatív programjának virtuális megvalósulása után főleg az új emigráció politikai egységfrontja nemcsak megbomlott, hanem mondhatnók atomizálódott, mégpedig aszerint, hogy a menekült melyik országba került, miképp illeszkedett be körülményei közé, miféle egyéni perspektívát lát maga előtt. Természetes az is, hogy az új emigráció polarizáltabb az elhagyott haza földjén emberáldozatokat szedő hatalommal szemben, mint a régi, amely távolról és kívülről, részvéttel, de részt nem véve, élte át a forradalmat, majd a második szovjet intervenciót. Az új emigráció, kevés kivétellel, nem fűz illúziókat a szovjet vezetők belátó realizmusához, mert — s azt hiszem, mértéktartó a megállapítás — úgy látta, hogy a Szovjetunióban és a népi demokráciákban a reformok nem léphetik túl az egypárt rendszer kínai falát, már pedig a politikai szabadság a gondolkodás többféle lehetőségénél kezdődik.

Érdekes volt megfigyelnünk, hogy a baloldali és főként a harmadik út megoldását kereső régi száműzötteket milyen csalódottsággal és némileg érthető aggodalommal töltötte el az új menekültek ez a polarizáltsága. Tartottak attól, hogy honfitársaik valami színvonaltalan antikommunizmus fehérfekete látásmódjának rabjaivá lesznek, jórészt fiatal íróik pedig csupán verses, avagy értekező szitkokkal nyitogatják majd indulataik szelepeit és ezzel megalázó atyafiságba keverednek a szocialistának mondott orosz orbitus — és általában a diktatúrák — monolitikus eszmevilágával. Még olyan inszinuáció is elhangzott, hogy voltaképpen vetélkedés folyik, „ki jobb antikommunista, a nem kommunista, vagy az ex-kommunista", mert a volt kommunisták ugyancsak érthető okokból — hiszen úgy érezték, tőlük több illúziót raboltak el, őket fondorlatosabban ámították el, mint bárkit — hangosabban hördültek fel, némelyek talán ildomtalanul hangosan, ha az a látszat kerekedett, hogy valaki felül Moszkva hitegetésének, vagy bármiféle csiszárkodásra hajlamos. Mert az új menekültek csekélyke útipoggyászukban sok mázsa bizalmatlanságot hoztak magukkal.

Eredményeiben ugyan szembeszökő lesz majdan a meghunyászkodás és józan megalkuvás, a feltűnést kereső kufárkodás és a kompromisszumos megoldást kutató töprengés erkölcsi szintkülönbsége, de mivel eredmény és igazolás csak kiszámíthatatlan idők multán várható, a bizalmatlan ember gyanakvásra hajlik. Annál is inkább, mert a harmadik út járható voltát is kétségbevonja.

S csakugyan, felmerülhet a kérdés: feszültséggel és indulatokkal ennyire telített légkörben reális-e valamiféle harmadik út elméleti keresése? Avagy: nem éppen ez a látszólagos irrealitás, a közvetlen megvalósítás reményének hiánya kötelezi-e a távlatokban gondolkodó főt, hogy a lehetetlent megkísértse és erős szívvel vállalja elméleti botlások és erkölcsi kockázatok veszélyét? Nem tudom magamban sem eldönteni, élmények, indulati mozzanatok vagy — amint hinni szeretném — inkább értelmi meggondolások következménye-e, hogy a „magyar sorskérdések" megoldása, akár harmadik úton, akár a világpolitikától elválasztva, vagy olyképpen, hogy Magyarországnak valamiféle különleges státus biztosíttassék, legalább is ezekben a hidegháborús években, számomra elképzelhetetlennek tűnik, s az ilyen igényű javaslatokat a „kismagyar gondolat" újfajta, noha nem reakciós, változatainak nézem, amelyek Európát, az egyesült Európa gondolatát csak geográfiailag, nem pedig szellemileg veszik tudomásul.

Talán érdemes volna ezt az összefüggést behatóbban vizsgálgatni, még ha nem jutunk is megegyezésre. Mert akár igazuk van a viták ellenzőinek, akár nem, tanakodás közben mélyebben megismerjük egymást és talán önmagunkat is.

Vincent Savarius

Bolyongás közben

Írja: Ignotus Pál

Politikamentes költészet

Öreg barátom, Kéri Pál (az Irodalmi Ujság legutóbbi számában) megvédi ellenem Szép Ernőt. Hadd védjem én meg Szép Ernőt Kéri Pál védelme ellen. Azaz hogy először mégis magamat kell kissé megvédenem. Vagy, mint az otthon kötelezővé vált zsargonban mondanák, önkritikát gyakorolnom amiatt, hogy nyilván rosszul fejeztem ki magam. Kéri Pál, akinél értőbb olvasó kevés van, szavaimból némi „haragos lenézést" vél kiolvasni Szép Ernővel szemben. Holott, amit a néhai elbájoló költő iránt éreztem és érzek, inkább ámuló rokonszenvnek volna nevezhető. Kéri a fejére olvassa, hogy semmit, még az úgynevezett pacifizmust sem vette komolyan s önként jelentkezett katonának. Annyira fütyült a háborúra, hogy még csak nem is szidta. Divatból tüzértiszt lett. Ez igaz, de becsületére váljék, olyan eredeti módon lett tüzértiszt, amely pacifista tüntetésben felér a dezertálással. Kardjára ezt a hősi jelszót vésette: „Leben und leben lassen". S ha abban (mint Kéri Pál megállapítja) tévedtem is, hogy Az Est már háborúellenesre fordult időszakának némely gyújtó vezércikkét neki tulajdonítottam: „Az Isten is János" című andalító és mosolyfakasztó hosszú novellában Szép Ernő a maga módján mégis csak ad némi izelítőt abból, aminek felismerése másvalakit harcias antimilitaristává tehetne.

Másvalakit, mondom; mert Szép Ernőre, mint Kéri Pál ábrázolásából is kitűnik, éppen az volt jellemző, hogy mindenféle közéleti jellegű „...izmus"-nak szikrája is hiányzott belőle. Senkit nem kárhoztatnék emiatt, legkevésbé lírai költőt. De az ő cingár kis alakján és cérnahangot stilizáló lelkületén ez az üdítő pártmentesség valósággal elefantiatikussá dagadt. Nem tagadom, ez néha olyan álmélkodásra hangolt, amelyről magam sem tudtam, nem vegyül-e bele hol némi ingerültség, hol kaján derű. Emlékszem egy estére, melyet társaságban együtt töltöttünk. „Hallottad, mi történt? — újságoltuk neki, amikor belépett — Dollfusst megölték." Szép Ernő olyan arcot vágott, mint aki kebelbarátja egy amerikai nagybácsijának haláláról értesül. „Szegény..." — mondta elnyújtott hangon és elkomolyodva, majd néhány percnyi áhítatos szünet után rákezdte, hogy egy elragadó kis történetet olvasott valamely XVIII. századbeli francia szerzőtől: egy fiatalemberről, aki alighogy megejtett egy marquise-t, sietve szedi a cókmókját, s amikor a hölgy megkérdezi, hogy hová siet annyira, azt feleli, hogy: „raconter!". Igen, elragadó, mondtam, elhallgatva, hogy két hónappal azelőtt is, néggyel azelőtt is szakasztott ugyanezt az elragadó történetet hallottam tőle. Mindnyájan el voltunk ragadtatva, de azért az egyikünk mégsem állta meg, hogy ne mondjon valamit a szegény Dollfussról, aki úgy pusztult el a nácik kezétől, ahogy a köztársaságiak az övétől pusztultak el. Mindennél fontosabb volt: mi lesz most? Anschluss? Hitlerizmus Kelet-Európa-szerte? Vérfürdő? Diktatúra? Szép Ernő elnémult. Halkan átsomfordolygott a szomszéd szobába, mintha a könyveket nézegetné s negyedóra múlva eltűnt.

Akik a közelében voltak, azt mondják, ugyanígy viselkedett a náci szörnyuralom idején a ghettóházban is. Aztán élt még vagy egy évtizedet, nyomorúságosan és mellőzve, mert mi egyéb juthatott az ilyen jellegzetesen „polgári dekadens" költőnek az alpáriságot betűtengerben árasztó zsdanovizmus egyébként kátráztató bőkezűségéből? Végül eltűnt az életből is, ugyanolyan mélán, sértetten, kérlelhetetlen 1913-as kecsességgel, mint a társaságból, mely Hitler terjeszkedésére jobban figyelt, mint egy rokokó-gavallér „mot"-jára. Hosszúra nyúlt gyermekkorának utolsó négy évtizedét behunyt szemmel töltötte. De amit behunyt szemmel is látott, azt szépen énekelte meg.

Költészetmentes politika

Fiatal barátom, Bácskai H. Béla (ugyancsak az Irodalmi Ujság legutóbbi számában) egyetértéséről biztosít, majd vitába száll velem. Ez helyes eljárás. „Én csak azzal vitatkozom, akivel egyetértek", mondogatta néhai Szász Zoltán; s valóban, ahol az alapvető egyetértés hiányzik, nemcsak nem érdemes, de nem is lehet vitatkozni. Szerinte, gondolom, éppen emiatt felesleges Hruscsovval vitatkozni. Csúcstalálkozóra nincs szükség, a szabad világ a maga diplomatái útján közölje feltételeit a Szovjetunióval és ne alkudozzék róluk.

Ha vitatkozni annyit tesz, mint szokokkal igyekezni egymást meggyőzni, akkor a szovjet kormányelnök legutóbbi budapesti látogatása és egyéb hasonló megnyilatkozásai mindenesetre arra vallanak, hogy fiatal barátomnak igaza van. Arról pedig éppenséggel nem vagyok meggyőződve, hogy az az úgynevezett csúcstalálkozó, csak mert csúcsok találkoznak benne, okvetlenül úgy elősegíti majd a világproblémák békés megoldását, mint sokan remélik; osztozom Mikes György barátunknak abban a kételyében, amelyet e csúcsremények irányában a Népszava hasábjain legutóbb kifejezett. Hruscsovot sem csúcstársalgásban, sem a New Statesman hasábjain nem lehet meggyőzni a magyarság igazáról, vagy akármi egyébről. De Hruscsovnak sikerülhet meggyőznie a maga úgynevezett igazáról a háborús rettegésben élő milliókat s kivált a Nyugat ellen uszított ázsiaiakat és afrikaiakat — akkor, ha a szabad világ képviselői abba a látszatba kerülnek, mintha a vita dobogójáról megfutottak volna. Akár sikerül megegyezni az oroszokkal, akár nem: ennek a látszatnak elkerülésére is érdemes velük a megegyezést megkísérelni.

A költészettől, azaz hogy vágyálomtól mentes politikai valóság az, hogy az oroszok irtózatosan erősek. Nem annyira, hogy meg kelljen rémülnünk tőlük, vagy derékbeadásra gondolnunk; de eléggé ahhoz, hogy tőlük se remélhessünk feltétlen derékbeadást. Bácskai H. Béla bízik abban, hogy a nyugatiak meg fogják találni az orosz rakéták elleni védekezés módját. Nyilván meg fogják — de szeretnék erről többet hallani, tőle is, mástól is. Abban a társaságban, ahol Bácskaival annakidején megismerkedtem, vagyis a Rákosi-rendszer politikai foglyainak mérnöki és fordítóirodájában, én azt tudakoltam némely kitűnően hozzáértő radar-szakértő bajtársunktól, vajon valószínűnek tartják-e, hogy radarral sikerül majd a rakétatámadásokat automatikusan elhárítani. A magam laikus fejéből fogamzott ez a kérdésem: mindösszesze annyit tudtam hozzá, hogy az angolok vezetnek radar-technikában, az oroszok pedig (részben a Kelet-Németországból betakarított eredmények jóvoltából) rakétatechnikában. A szakértő barátainktól kapott válasz nem volt biztató. Most egy villogóan okos és feltehetően a leghitelesebb értesülésekre alapozott cikkből: Joseph Alsop nevezetes amerikai publicista a londoni Encounter májusi számában az „Új hatalmi egyensúly"-ról megjelent írásából úgy látom, hogy a radaros rakétaelhárítás igenis előrehaladt. de akik legsebesebben haladtak benne előre, az oroszok voltak. Nem vitás, hogy az Egyesült Államok a maga ipari túlerejével utolérheti őket ebben is, egyebekben is. De bizonnyal nem lesz gyerekjáték. Mennyi idő s mekkora erőfeszítés kell ehhez? Szeretném ezt a kérdést Bácskai barátomnak figyelmébe ajánlani: maga is mérnök lévén, jobban válaszolhat rá, mint én.

Politikamentes költészet II.

*Mivel irodalmi Kossuth-díjat az idén nem osztottak ki Budapesten, hevenyében pótolnám ezt a mulasztást azzal, hogy felhívom a figyelmet egy gyönyörű költeményre, mely nemrég jelent meg — nem is az emigrációs magyar sajtóban, hanem budapesti folyóiratban, a Kortárs című*ben. *Nagy László verse ez, a „Vérugató tündér"; a címe nem tetszik, de ez az egyetlen, ami nem tetszik benne. Nagy László már évek óta az új költőnemzedék legkülönbjei közé számít, de hogy igazán jó költő, azt eddig inkább elhittem róla, mint éreztem. Ez a költeménye azonban szívbemarkoló remek. Szerelmes vers, látomásos és hátborzongtató sorpárokban, ilyenekben, mint:*

Csalogatlak sírva magamhoz,
Te csak a halálhoz ragaszkodsz!

Nappalom, éjjelem tiéd lett,
Te csak a temetőt ígéred.

Nem vidító látomás, de vidító ilyen kristályos fogalmazásban olvasni. Politika semmi sincs benne. Rendes körülmények közt ezt megjegyezni is felesleges volna, de, mint tudjuk, a sztalinizmus kiteljesedésének éveiben az ilyesmi ritkaságszámba ment, s még ma is külön köszönettel nyugtázzuk, hogy lehetséges.

*Csak azt kívánom, baja ne támadjon — akár politikamentessége miatt, akár mert én megdicsértem.**

---

* (Ignotus Pál cikke már nyomdában volt, amikor a Népszabadság élesen megtámadta Nagy Lászlót verseiért. — A szerk.)

Ubu király feltámadása

Merdre! — ezzel a kényes francia fület megbotránkoztató szóval süvöltött be *Alfred Jarry* a századvég békés önelégültségébe. A brutális főnevet még meg is toldotta egy mássalhangzóval, hogy jobban ropogjon; mintha csak a szó magyar megfelelőjét három g-vel ejtenénk a végén. Kihívás, lázadás, dac, botránykeresés volt-e vajon ez a minden à propos nélkül kiáltott átkozódás, mely darabja folyamán állandóan megismétlődött?

1896 évében vagyunk, az úttörő Lugné-Poë színházában, az Oeuvreben. A nézőtéren kitörő botrány szinte az Hernani bemutatóját idézi. A felvonuló irodalmi világ véleménye hevesen csap össze: a korabeli békés középszer és józan ész képviselője, a tekintélyes Sarcey tüntetően távozik, Lemaître, a másik neves kritikus tanácstalanul kérdezgeti: ugye csak tréfálnak velünk? Jules Renard már formálja csípős megjegyzését, amit éjjel majd naplójába fe.ró, Courteline székére ugorva méltatlankodik, Rostand monoklija mögül elnézően mosolyog, Richepin, a költők fejedelme, lelkesen tapsol.

A darab, az *Ubu király* szerzője egy alig huszonhárom éves fiatalember. Néhány éve érkezett Párizsba. Hallgatta Bergsont, de az Ecole Normale-ig már nem jutott el, mert helyette inkább Léon-Paul Fargue-gal, a Párizs gyalogosa későbbi szerzőjével rótta az utcákat. Szimbolista verseket ír, s bekerül a Mercure de France körébe: valóságos háziüdvöske lesz ez az érdekes, breton makacsságú ifjú; Rachilde és Gourmont fogadják barátságukba.

De egyáltalában szerzője-e a darabnak? Igen is, meg nem is. A mű keletkezése visszamutat a rennes-i gimnáziumban töltött évekre, ahol egy korlátolt fizikatanárról, gúnynevén Heb atyáról valóságos mondaciklus alakult ki a lázadó diákképzeletben. A későbbi történetnek szinte minden eleme fellelhető: egy bohózatba fordított Macbeth-mese áll össze belőlük. Ubu atya a lengyel király udvarában él, felesége buzdítására megöli az uralkodót, elfoglalja a trónt, kegyetlenkedik, ítél, pénzt hajt be, végül a seregeit megverő oroszok elől Franciaországba menekül. A diákok bábszínházukban egyes jeleneteket játs anak is; az órák alatt Hebről karikatúrák terjednek a pad alatt. Bizonyára már ebben az ős Ububen is nagy szerepe van Jarrynak, a félénk és gögös, különlegesen koraérett, tanulmányi babérokat learató kamasznak.

De Jarry érdeme igazában nem is abban áll, hogy ennek az alapjában vérszegény kis mesének a megformálásában résztvett, hanem abban a gesztusban, amellyel kiemelte az iskolai farce színvonaláról, különleges jelentőséget adott neki: szimbólummá növesztette.

Ettől kezdve Ubu figurája Jarry műveinek szinte vezérmotívuma lesz. Az Ubu király után egy-két évvel megírja folytatását s részben ellenképét, a *Leláncolt Ubu*-t: a hatalmaskodó Ubu után a szolgaságban megmakacsodó Ubut. De alakja mindenütt felbukkan, ahol az író az emberi normákon való önkényes túllépést, az abszurd gondolkodást idézi, így abban a kis jelenetben is — Ubu és lelkiismeretének párbeszéde —, melyet Gide a francia próza tökéletes remekének nevezett. Sőt, Jarry maga is azonosul önnönhősével pattogó kijetésével, fejedelmi többesével Ubu mögé rejtőzik. Különben sem volt ellenére a misztifikáció: a kortársak és barátok — Apollinaire-től Salmonig — egész Jarry—Ubu legendakört jegyeztek fel a magát hol angol, hol magyar eredetűnek valló, Mallarmé temetésén kerékpáron, toprongyosan megjelenő, kávéházakban pisztollyal lövöldöző költőről.

Mi is hát az Ubunek, ennek a Thiers-től a tökéletes anarchistáig mindennek nevezett alaknak az értelme, akiről a darab előtt mondott bevezetőjében szerzője maga hatalmaz fel minket, hogy azt lássunk benne, amit éppen akarunk? Ki is ez a disznófejű, falánk és kapzsi, kegyetlen és pipogya, önhitt és gyáva, minden gonoszság és aljasság megtestesítője, s mégis olykor zseniálisan okoskodó figura, aki hol az Apokalipszis szörnyét, hol meg Joseph Prudhomme-ot, a szemüveges papucshőst idézi? Éppúgy többértelmű, mint a közmondásossá vált népszerű hősök, Polichinelle és Guignol, vagy akár mint Charlot, hogy a modern kor másik nagy mítoszát említsük. Mert Jarry legnagyobb érdeme talán éppen az, hogy sikerült szimbólumot és mítoszt formálnia.

A mű egyetlen lázadó kiáltás: a felnőttként is kegyetlen kamasznak megmaradó, magános, nő, gyerek, rendszeres foglalkozás nélküli vad, az adyi, prousti, lautréamonti értelemben vett irodalmi szörny lázadása. Lázad minden önkény és ostoba tekintély ellen, a katonai korlátoltság, az adminisztráció, a demokrácia megmerevedése és automatizálódása ellen. S egy nagyszerű jelenetben Ubu, a király ítél is, kettős értelmű szerepének megfelelően: a süllyesztőbe löki az antiszemitát, a zsurnalisztát, a politikust, a rendőrfőnököt, a cenzort. Anarchista lázadás? — bizonyára az. Jarry hit és vélemény nélkül áll a világban: értelmetlennek és abszurdnak találja, de nem igazolja a népszerűség és hamar siker alá hajló jóváhagyással.

Az Ubu korszaka, a századforduló körüli néhány év Jarry pályájának a csúcsa: egymásután írja részint szimbolista, olykor az okkultizmustól és kabbalisztikától is megérintett műveit, részint érdekes s korát megelőző regényét, a Surmâle-t. 1903-tól kezdve azonban szerény pénzforrásai is beapadnak; az anyagi és erkölcsi nyomorban egyre mélyebbre süllyed. Az ötletes, gúnyoros, csónakázó, kerékpározó, vívó Jarry önmaga árnyéka. Az abszint, a szent növény után az éter következik... Halálának ötvenedik évfordulójáról tavaly emlékezhettünk volna meg.

Ubu feltámasztása Jean Vilar érdeme: a párizsi Théâtre National Populaire-ben, ebben a nemes szándékú színházban hozta színre egy műsorban mind a két darabot: szembeállításukkal olyan értelmezést adva nekik, amely eddig, az olvasók szűk köre előtt is talán fedve maradt. Ubu atyának már az első estén is több nézője volt, mint eddigi pályafutása alatt összesen.

Albert Pál

Egy magyar művész halálára

Egy különleges magyar értékkel lettünk Rácz Aladár halálával szegényebbek. A cimbalom Segoviája hunyta le szemét Budapesten 1958 tavaszán.

A cimbalom nem tősgyökeres magyar hangszer. Már a régi kínaiak ismerik ezt az asszír-babiloniai kultúrában előforduló és Európában a középkor folyamán felbukkanó zeneszerszámot s maga a név az ütőhangszer és a verőkkel megszólaltatott húros hangszer sajátságos konfúziójaként kerül elénk a századok folyamán. Németalföldi és olasz festők képei egyaránt mutatnak cimbalomszerű hangszereket s egy német muzsikus, Hebensreit Pantaleon, mint Rácz Aladár őse, a francia udvart ejti bámulatba 276 húrú cimbalmával, amit a róla szóló Grimm a világ legnehezebb hangszereként csodál meg és „le plus difficile qu' il existe" szavakkal jellemez. A cimbalom nálunk a XV. században tűnik fel s a XVI. században már elterjedt lehetett, mert különben Zrínyi György nem írná a pécsi bég egyik elfogott cigányáról Batthyány Boldizsárnak: „czimbáliomja vagyon, olyan szabású, mint azkivel az deákok a misét éneklik, de nem fával veri, hanem mint az hárfát, csak az ujjaival kapdozza". Gyöngyösi István a „Mars és Bacchus... viaskodása" művében a „nótát Tehén hús fogással" cimbalmossal is játszatja. Gvadányi és mások tanúsága szerint a cimbalom a XVIII. században már a cigányegyüttesek állandó zeneszerszáma. A cigányok „nagy százada" a múlt század lévén, a cimbalom szóló hangszerként is divatozik, sőt még e század elején is megtalálható, a régi együttesek szabadon koloráló akkord instrumentumainak ez az utóda. Az egyéni és különös felé forduló romantika szimfonikus zenekaraiban is felbukkan és bedig nemcsak Mosonyi, Erkel és Liszt orchestereiben, a Szép Ilonka, Bánk bán, Dózsa György, Névtelen hősök operák s a III. zenekari rapszódia, a Magyar rohaminduló partitúráiban, hanem Paderewski is megszólaltatja a „Manru" című dalművében. A Háryban Kodály éppúgy felhasználja a cimbalmot, mint Bartók a zenekari hegedű rapszódiában.

Annak ellenére, hogy a cimbalom nem magyar eredetű, nálunk a köztudatban, mint jellegzetes magyar cigányhangszer él. Rácz Aladár is egy cigánybanda cimbalmosaként kezdte meg pályafutását. Így került Párizsba, ahol Sztravinszkij nemcsak felfigyel rá, nemcsak a hangszer speciális hanghatásai érdeklik, hanem darabokat is ír Rácz Aladár számára.

Budapesten Rácz Aladár teljesen egyéni, semmi máshoz nem hasonlítható sajátos cimbalomművészete a harmincas évek végén tűnt fel. A minden artisztikusra fogékony magyar főváros felfigyelt erre a különös, sok tekintetben a clavicembalóra emlékeztető, de annál hajlékonyabb, érzékenyebb és acélosabb kifejezésre. Rácz Aladár bőven merített a régi francia clavecin irodalom, de a barokk és Bach kincsestárából is és így tolmácsolási anyag tekintetében is emlékeztetett arra, amit a múlt század második felében hanyatlásnak indult gitár területén Segovia és Llobet produkált. Közöttük és Rácz Aladár között azonban van egy alapvető különbség. Segoviáék megmaradtak a hangszer adta lehetőségek kiaknázásánál és a klasszikus gitármuzsika feltámasztásánál, Rácz Aladár azonban kombinálta a maga cimbalomjátékát a zongorával, azt kíséretként felhasználva, instrumentumát mintegy beágyazta a zongorába. Ez tulajdonképpen abszurd hangszerkombináció, azonban épp ez az esztétikai és hangzásbeli képtelenség mutatja az ő rendkívül szuggesztív és a maga nemében páratlan művészi kifejezése rendkívüliségét és erejét.

Az ostrom utáni egyre nehezedő években a kommunista diktatúra igyekezett Rácz Aladárt a maga felszabadítottjaként feltüntetni, ünnepelni és kamatoztatni. Nem ment. Rácz Aladárról kiderült, hogy nemcsak kitűnő művész, hanem igaz ember is. A maga szelíd módján kikerülte a fényszórót és aranykalitkában nem volt hajlandó produkálni magát. Rácz Aladár igazi énekesmadárként némult el a kalitka láttán. Amikor évekkel előbb utoljára hallottam, már csak a Svábhegy déli lejtőjén lévő Torbágyi úti otthonában játszott tanítványainak és kedves embereinek. Könnyű felidéznem a képet és a hangulatot. Kint ragyogóan sütött a nap, messze lehetett látni az Alföld végtelenjébe és Rácz Aladár a multat idézte. Couperint játszott és Bachot, majd rögtönözve lassút, gyorsat, hallgatót, frisset, verbunkost és cifrázatost... Elbűvölve hallgattuk... Fájdalom, a hangot, ha elszáll, nincs hatalom, ami visszahozza.

Gaál Endre

Kelemen Emil festő kiállítása Bécsben

A bécsi Lobkowitz - Dietrichstein-palotában április első hetében nyílt meg a Wolfrum-galéria rendezésében Kelemen Emil magyar festőművész kiállítása; létrejöttében jelentős része volt az osztrák PEN Klubnak, melynek főtitkára, Karl-Maria Hauser művész és művészeti író és titkárnője, Erika Hanel szerkesztő-asszony nagy megértéssel karolták fel a Kelemen Emil ügyét. Kelemen Emil értékes és méltányolt munkása volt a modern magyar festőművészetnek. Sohsem tartozott valamely csoportosuláshoz és elhatárolt irányhoz, de szabad és független természetével sok része volt a magyarországi művészeti élet francia és általában modern latin igazodásában. Felfedezhetők régi és újabb festészetében akár Chagal, akár Bracque igen távoli reminiszcenciái, ám közvetlen hatásról nála alig beszélhetünk. Voltak benne hajlamok és érdeklődések az itáliai Novecento összefoglaló tendenciái iránt is; de Carrá-hoz és Casoratihoz csak lazán viszonyul. Ez utóbbi érdeklődés talán valamely ösztönzéssel lehetett a művész törekvésére, hogy a mozgalmasságot és nyugtalanságot mégis rögzítő, monumentális kötöttségű látásmóddal közeledjék tárgyai felé. Sorozat olyan kompozíciója volt, amely ezzel az összefoglalt monumentalitással, kemény és erős vonalvezetéssel, határozott színekkel szólt városokról és mezei tájakról. Máskor könnyed, lírai és játékos volt, — csendéletek és elmés női arcképek tanúsítják költői látását és egyben kecses humorát. Igen érdekes és mély látású arcképeket is teremtett, melyek plasztikai igényükön túl merészségükkel is hatottak. Láthattuk régen állatképeit is, stilizáló és ritmikus hajlama játszadozott szép paripák büszke vonalaival és el-elpihent jóságos öreg kutyák nyugalmán. Régen túljutott a Budapesten dogmává merevült posztimpresszionizmuson; de nem hágta át a természetelvűség küszöbét, ám a látott természetet mindenkor megkísérelte újjáérteni és újjárendezni — és itt talán-talán Juan Gris úttörő és elsődleges kubizmusa is ihlethette igen messziről. Volt érzéke a tárgyak és emberek merész és sokszor féktelenül is ható jellemzéséhez: e nemben elsőrendű volt Rózsa Miklósról, az egykori budapesti művészeti propagandistáról festett arcképe. Más portréin a jellemzés ereje mulatságossággal párosul; e nemben említenünk kell kivált Keleti Artúrról vagy tíz éve és Tersánszky Józsi Jenőről 1955-ben festett képmását, ez utóbbi pajzán elmésséggel és bursikóz bájjal harsányzöld mezőben fuvolázó öreg havasi faunként eleveníti meg az írót.

Szükségesnek tartottuk, hogy így, röviden összefoglaljuk Kelemen Emil egykor oly bőséges festészetének elemeit. Tíz éve elzáratott előle Budapesten minden lehetőség, becsületes neve többé máig nem volt említhető... Most hatvankét esztendős és vagy háromnegyed éve jöhetett át a határon; művészete többé nem lelhetett hazát Budapesten. Említsük még, hogy a művészetnek élt és nem élt úgy sohsem gazdag művészetéből, hogy feláldozta volna akár 1944 előtt, akár az után bármely módon belső szabadságát. Természetesen fájdalmasan kellett éreznie az elmúlt tíztizenkét esztendőben neki is, mint a magyarországi tisztességes progresszió annyi emberének, hogy sok-sok méltánytalanság és nyomorúság mellett elzáratott a szomjan epedt fejlődés európai távlataitól. Bár vonakodott mindennemű történéstől az elmúlt években, amitől különben ízlése és művészeti erkölcse is tiltotta, ez a bürokratikus kényszerállapot természetesen reá is csüggesztőn hatott. Tíz éve múlt most, hogy utolsó nagy kiállítását láthattuk az Ernst-múzeumban Budapesten. Talán nem szerénytelenség, ha itt megemlítjük, hogy e sorok írója írhatta róla a már halódó Magyar Nemzetben, e nagy közelmúltú újság kulturális-művészeti szerkesztőjeként az utolsó kritikát; azután örökünkbe e helyre mások tolultak és klikkezéseik, érdekeik, utasításaik, szolgálatkészségeik közepette a legkisebb méltányosság sem juthatott e független és jeles művésznek...

A Bécsben tetszéssel fogadott intím kiállítás pedig önmagában is a tegnapi budapesti művészetpolitikától való felszabadulás és nemes függetlenség jelensége volt. De túl ezen az elégtételadáson, mégis ki adhatja vissza az embernek az elkobzott éveket?...

Gogolák Lajos

HATÁR GYŐZŐ:

Barbarossa

(káromkodóvers kisgyermekek számára)

Barbarossa Rőtszakáll
Rőtszakáll
Rőtszakáll
fenn virraszt a császár
fogytán a kolbásza már
bászа már — hej!
bászа már
fogytán a kolbász már

keseregve silbakol
ilbakol-
silbakol
semmi elesége
fogytán a ser és a burgundi bor— hej!
gundi bor
fogytán őfelsége

meg kéne már tötteni
— türülni! —
tőtteni
pókhálós kupáját
szakálla átalveri
talveri — hej!
talveri
asztala lapályát

bükkfaasztalára bök
lára bök
lára bök
ereszd a szakállom
szorit engem ez a bükk
ej no bükk — hej
ficcfabükk
fékom ihajlárom

asztalt széket szétverem
szétvágom
szétverem
barlangot lerázom
valóságos jégverem
gőzfürdő! — hej
jégverem
istenuccse fázom

zuzmarás személdököm
möldököm
möldököm
állkapcám berozsdált
pókot nyeltem 'törtökön
péntökön? Csü!-
törtökön
s megennék egy rozmárt

sanda kormos holdvilág
borvirág-
holdvilág
tarjagos pofáju!
bánom is, hogy idelát
idesüt — hej
idelát:
m o s l é k ! t e l i v á l y u !

De mit neki Hekuba
ki Kuba
Hekuba?!
volna tőtt kupája:
ha teli vón a kupa
ki kupa — hej
be kupa!
— göröngyös e pálya...

Faggyugyertyát rágicsál
morgicsál
rágicsál
gyertyafaggyut rágcsál
Barbarossa Rőtszakáll
Rutszakáll! — hej
Rőtszakáll
bun borong a császár

Trói baloldal

megejt a köd ha rászokunk
sugártörő a pára
mi délibábot mázolunk
a reszkető határra
mi régesrégi bajt hozunk
betűink messze hordták
— mi szélmalmokkal harcolunk
de végzetünk az ország

mi titkon ugy gondolkozunk
mint szobradőlt királyok
ha bajos gondot oldozunk
agyunkra száll a hályog
s mit vérbajunkkal hurcolunk:
szándéktalan gonoszság
— mi szélmalmokkal harcolunk
de végzetünk az ország

mi mimelők és másolók
(tudjuk lapos dolog
de kaszt vagyunk — „irástudók"
nem szent apostolok)
mi Megváltókat hajszolunk
s hiszünk ha halva hozzák
— mi szélmalmokkal harcolunk
de végzetünk az ország

mi görcsösen betüvetünk
agykérgünk akár a talp
s az ország hol betévedünk
ad nékünk hivatalt;
ha szánkkal hozzátartozunk
fejünket nem motozzák
— mi szélmalmokkal harcolunk
de végzetünk az ország

és türjük vesztegzárait
hol eszmék vesztegelnek
dörömbölünk bezárva itt
mig napjaink betelnek
ha jajgatunk ha tapsolunk:
betűink elkobozzák
— mi szélmalmokkal harcolunk
de végzetünk az ország

(1945 június)

HELYÜNK A VILÁGBAN

Eldorádó — átalakítás miatt zárva

Caracas, 1958 április.

„A falu szélén néhány gyermek aranybrokát rongyokban kavicsokkal játszadozott; idetévedt utasaink azzal mulattak, hogy nézték őket; gömbölyded, apró kavicsok voltak, sárgák, zöldek, pirosak. Az utasoknak kedvük támadt pár darabot felszedni; s lám, az egyik arany volt, a másik rubint, a harmadik smaragd: a legkisebb is egy királyi trónus legszebb ékessége lett volna."

Egy *Francois Marie Arouet* nevű világutazó, akit közönségesen inkább *Voltaire* néven tisztel az utókor, majdnem pontosan kétszáz évvel ezelőtt (1759-ben) közölte útleírását Eldorádóról, ahol feledhetetlen hőse, Candide, hű szolgája, Cacambo társaságában megfordult.

*

Eldorádó közigazgatásilag Venezuelához tartozik. Kis város az Angol-Guiana-i határ közelében, a nagy fennsík, a „Gran Sabana" peremén, közel a nagy vízesésekhez, amelyeknek egyhangú zubogása csak még félelmetesebbé teszi a fenséges, hatalmas csendet, amelybe csak olykor-olykor hasít bele a vadmadarak vijjogása, bőgő majmok hörgő kiáltása, jaguárok, pumák ordítása. A patakok medrében ma is aranypor csillog, a bányászó csákányok élét gyémánt csorbítja. A széles Orinocóban krokodilok tátják torkukat és kissé távolabb, az óceán mélyéről kincseket hoznak fel vakmerő gyöngyhalászok.

Úgy igaz ma is minden, ahogy egykor Candide megismerte, azzal a különbséggel, hogy Eldorádó városa maga ma már csak arról nevezetes, hogy itt van Venezuela első számú fegyintézete, viszont egy évtizeddel ezelőtt az egész Venezuela átváltozott *„eldorádóvá"*; csillogó köveivel, még inkább azonban feketén bugyogó olajával százezerszámra csalva ide az idegeneket.

170.000 olasz, 90.000 spanyol, 75.000 amerikai, 45.000 portugál, sok angol, francia, német, cseh, ukrán, orosz, jugoszláv, román, arab, hindu, délamerikai és (a felvidéki, erdélyi, bácskai „szakadárokkal" együtt) *körülbelül 5000 magyar* áramlott ide: összesen mintegy félmillió idegen, ami körülbelül 8%-a az összlakosságnak.

Az elmúlt évtizedben sokezer kilométer hosszú, világviszonylatban is elsőrendű autóstráda épült, hidak, alagutak tucatja, vasútvonalak, repülőterek, vízierőművek, öntözőberendezések, földműveskolóniák, hajódokkok, textilművek, bőrgyárak, gumigyárak, acélmű, alumíniumgyár, petrokémiai telep, funikulárok, munkáslakások ezrei, iskolák, kórházak, szanatóriumok sokezer ággyal, kikötők, felhőkarcolók; talán egyszeri csodája a történelemben a civilizációs fejlődésnek. A főváros, *Caracas lakossága tíz év alatt megkétszereződött* és túljutott a milliós lélekszámon.

Igen ám, de akik nemcsak a felszínesen tapintható jelenségeket szeretik, hanem vannak adataik arról is, ami az ismert tények mögött húzódik meg, azt mondják, hogy mindennek túlságosan nagy ára volt. Elsősorban, hogy mindez egy rideg diktatúra alatt született meg, amely a politikai ellenfelek ezreit vetette börtönbe, szörnyű kínzásoknak vetette alá az áldozatokat. Azután azt mondják, hogy a csodálatos alkotások nagy része kétszer annyiba került, mint amennyibe illett volna kerülnie, hogy rettenetes korrupció dúlt a lendület évtizede alatt.

*

Vannak bizonyos gazdasági, politikai és társadalmi korproblémák, amelyeknek felvetése, megvitatása és megoldása nem aktualizálódhatik csupán Venezuelára. Irányított élet vagy szabadság; szerzetesi auszteritás vagy munkaalkalomteremtés még pénzfelhigítás árán is, társadalmi erkölcs vagy a dzsungel törvénye... azt hiszem, ezeket a kérdéseket nyugodtan átengedhetem a különböző nemzetközi kerekasztal-konferenciák számára. Az *Irodalmi Ujság* olvasóit bizonyára jobban érdekli, ha azt próbálom megvizsgálni, mit jelent az emigráns, elsősorban *a magyar emigráns* számára a legutóbbi forradalom.

Mint már említettem, körülbelül ötezer azoknak a magyaroknak a száma, akik az elmúlt évtized alatt itt találtak hazát. Hozzá kell ehhez tennem, hogy *Pérez Jiménez* (olvasd: Himénez) *tábornok nemrég letűnt kormánya további ötezer (az októberi magyar forradalom után emigrált) magyarnak ígért beutazási engedélyt.* Teljesíti-e majd az új kormány a régi ígéretét? És ha teljesíti, érdemes-e bejönni ide újabb magyar emigránsoknak? A többi között ezek a legfőbb kérdések, amelyekre érdemes lenne pontosan válaszolni.

Mindenekelőtt állapítsuk meg a következő tényt: Venezuelának sohasem volt alaposan átgondolt bevándorlási politikája. Európa emberfeleslegének egy része előtt nagy vendégszeretettel kinyitotta ugyan kapuit az ország, de a beengedett tömegeket soha senki nem szelektálta a fennálló szükségletek szerint és ha igen, akkor a továbbiakban senki sem törődött azzal, hogy a kiválasztottak valóban a képzettségüknek megfelelő munkakörbe, illetve az éppen üresen álló munkahelyekre kerüljenek. Aki bejutott, bejutott, azután bekönyvelték, beoltották, de számukra soha semmiféle hivatalos szerv sem biztosított egy falat kenyeret sem, azon a néhány napon, esetleg néhány héten túl, amely alatt az újonnan érkezettek meglehetősen higiéniátlan barakkokban lakhattak ingyen sokszázadmagukkal és Róbert bácsi típusú kosztpótlékban részesülhettek.

Ennek ellenére a jövevények ezrei szinte napok alatt találhattak valamiféle foglalkozást, mint háztartási alkalmazottak, kifutók, bolti eladók és könyvelők, házalók és bűvészek, kőművesek vagy gyári segédmunkások, leginkább olyan foglalkozási ágakban, amelyekben a nyelvtudás kisebb fontosságú volt, rendszerint *inkább a nők s nehezebben a férfiak.*

S ha az „intézményesség" tekintetében mégis akad valami említésreméltó, akkor ez az a körülmény, hogy *a fennálló törvények értelmében az egyes vállalatok legfeljebb csak 25% külföldit alkalmazhattak* a 75% venezolán mellett, szóval érvényben volt (és még mindig változatlanul érvényben van) egyféle *numerus clausus*, amelyen a külföldi csak kétféle módon kerülhetett belül:

1. *ha megkapta a venezolán állampolgárságot* (ami kb. két és fél év alatt bekövetkezett, ha valaki megfolyamodta) és

2. különleges *„technikai"* okokból, ha valamely állásra bizonyítható előzetes keresés (pl. többszöri újsághirdetés) után nem találtak a szükséges nyelvtudással vagy technológiai, illetve tudományos felkészültséggel rendelkező „bennszülöttet".

Mindezek ellenére előbb-utóbb mindenki révbe jutott és ha volt benne rátermettség és energia, komoly anyagi sikereket érhetett el.

Így volt ez a magyarokkal is. Az említett tíz éve alatt bevándorolt magyarok nagy része tisztes egzisztenciát teremtett magának és nagyon kevés olyanról hallottam, aki állandóbb és komolyabb szükséget szenvedett volna (nem említve néhány spekulációs bukást, betegség, baleset, halál okozta tragédiát és más efajta kedvezőtlen sorsfordulatot).

Így ment ez tíz éven keresztül, amely évtizedet a bennszülöttek suttogó propagandája azzal vádolt, hogy a venezolánok kárára az idegeneket kedvezményezi és az idegeneket (főként az olaszokat) azzal gyanúsította, hogy alákínálják a munkabéreket és így a munkanélküliség területére szorítják a bennszülött munkásokat. Nem tudom, mi volt a teljes igazság e vádak körül, de azt tudom, hogy a venezolán munkások nagy többsége, munkaalkalommal vagy anélkül, e bőséges évek múltán is bádoglemezből és kartonból tákolt kis rancsójában nyomorgott, miközben a bevándorolt szicíliai paraszt, aki mint téglaadogató vagy malterkeverő kezdte valamelyik építkezésnél, tíz év alatt esetleg egy nyolcemeletes bérház boldog tulajdonosává avanzsált valamelyik széles avenidán.

*

Idegenbarátsággal vádolták a megbukott kormányt és ez a vád még nagyobb tápot kapott a múlt év decemberében megtartott választásokon, illetve népszavazáson. Ezt az elnök azzal a jelszóval rendelte el, hogy *„most nem a politikai pártok fognak szavazni, hanem a nép, mert a pártok jellegüknél fogva részrehajlók* (parciálisok) *és szereplésük egységbontó, tehát káros"*. És a szavazásnál nem is személyekre kellett leadni a voksokat *(jelölölista nem is volt, kormánypárti sem)*, hanem így tették fel a kérdést: *„helyesli ön, hogy az ország fejlődése a jövőben is az eddigi rohamlépésben haladjon tovább és helyesli ön, hogy a közmunkák a megszokott ütemben folytatódjanak?* Ha igen, írja be keresztjét az *‚igen'* rovatba, ha nem helyesli, akkor a *‚nem'* rovatot jelezze, ha az ‚igen' kerül többségbe, az eddigi kormány marad uralmon, ha a ‚nem' győz, akkor új választást írnak ki".

Ennél a népszavazásnál (azt hiszem, a világtörténelemben első ízben) *szavazati jogot adtak a legalább két éve itt élő külföldi állampolgároknak is.* „Természetesen" az „igen" került többségbe. Másnap viszont elkezdődött a forradalom, amely előbb csak suttogott, majd később dübörgött és egy hónap múlva elsodorta helyéről a tíz éves katonai diktatúrát.

A külföldiek szavazása olaj volt a tűzre és a forradalom győzelme felszabadította a lappangó idegengyűlöletet. Főként az olaszok ellen irányult a *feltüzelt* népharag. Állítólag néhány külföldit agyonvertek, többet egész biztosan kifosztottak, egy-két üzletet felgyújtottak vagy összetörtek, egyes gyárakban a munkások sztrájkba léptek, mert nem voltak hajlandók valamely külföldi munkavezető vagy igazgató alatt tovább dolgozni (és itt már a megszerzett állampolgárság sem jelentett menlevelet), szóval egyik napról a másikra zátonyra futott a bevándoroltak eldorádói nagy kalandja.

*

Ám, ne feledjük, Venezuelában *forradalom* ment végbe és ez — vezető venezolán értelmiségiek szerint ezer okkal és céllal történt. Szabadságról, szociális igazságról, erkölcsről és hazafias érdekről volt szó. És az új rend képviselői valóban helyre is állították a teljes szólás-, gyülekezés- és sajtószabadságot. Persze közben — amint ez már forradalmi változások alkalmával úgyszólván az egész világon történni szokott — száz és száz venezolán — a régi rendszer hívei — száműzetésbe ment és börtönbe került, még több elvesztette eddigi hivatalát, a munkák egy része félbeszakadt, többet közülük, mint hivatalos helyen mondják, nem is akarnak folytatni, a kereskedelem megriadt, kevesen vásárolnak és igen sokan nem fizetik adósságaikat, az új beruházások csak vontatottan szivárognak, a pénz elkezdte menekülését külföldre és *a bevándoroltak nagy része azon töri a fejét, mit tegyen, nem volna-e jobb, ha újra kezébe venné a vándorbotot* és ha igen, akkor hová menjen, a világ melyik szögletébe, ahol talán nyugalmat lel?

Mindez érthető és ismert állapot. A bizonytalanság pszichózisa. A kormány ideiglenes, a helyzet tehát nem végleges. Az alkotmányosság állapotát csak a választások hozhatják meg s ezeket az év végére tervezik. De hát addig mi lesz? Erre a kérdésre e pillanatban senki sem tud kielégítő választ adni, legfeljebb, ha vágyaiban. Időközben minden halasztódik, még semminek sincs végleges gazdája. *A legújabban idecseppent magyar menekülteknek például már az eddigi ideiglenes barakklakás és meleg leves sem jut ki*, érdekükben csak néhány erőtlen segélykiáltás hangzik el itt-ott, leginkább az egyházak magyar papjainak részéről. Eldorádó pillanatnyilag nem működik, leltározás és átalakítás folyik és addig, míg ez véget nem ér, zárva van az ügyfelek számára.

Pangloss

CSOKITS JÁNOS:

ZSOLTÁR

Mária Krisztinának

Voltam és leszek —

és mikor húsomat lefosztja a föld,
háttal a semminek előrelépek,
és arcomat tűzbe rejtem.

Tündöklő érzéseim
aranyló gólyalábon lépdelve kelnek át
a messzeség taván,
a zsombékos úton meg-megállva,
homály vendége,
vándorló csontjaimra
magányos csillagok szerelme hímez
bíbor zúzmarát...

Lásd,
a parázsló őszi cserjék gyöngye:
gyermekkorunk kincses bogyói
még szívemben keringenek...

Ne félj, leány!
Ez a kor: sem az üvöltő fegyverek,
sem a csikorgó fogak boszorkányszombatja
nem árthat nekünk.

Már ismerem a tigrisek álmát,
ha inyükön embervér íze rémlik,
és tudom, mi hajtja ölni sorsunk
mosolygó cézárait.

Ne félj!
Álmunkat, lelkemre vetkőzött lélek,
páncélnál keményebb ígével óvom,
és a sárkányos éjszakában, Érted,
erőmön túl is ember leszek.

Légy szelíd,
hogy szavaim szelíd varázsa
köpenyként ölelhessen át,
légy állhatatos,
hogy a homályban, pásztori kézzel,
álomtól-álomig vezesselek,
ne félj,
ha szerelmem zászlója kísér:
galambok lelke prófétál nekünk —

és meghasadoz a félelem fátyla,
megrendülnek a sötétség závárai,
örömünk ezer pálmája pirkad —
és a halálnak nem lesz hatalma rajtunk!

Szeress!
Utunkat tüzes csillagok törvénye őrzi.

SÁRI GÁL IMRE:

Emlékezés

Apám, még mindig
a pitymalattal kelt.
A gyeplőt a lőcsre
akasztotta. S ölében
a tarisznyából kenyeret,
szalonnát evett. Egy
kilőtt rakéta patron
volt sótartója és
törött kaszából készült
a kése. A felkelő nap a
mezőn találta. S amikor
kaszált, a harmatok
gyöngyként gurultak
előtte.

A széles határ volt
otthona. A nagy rétek és
a szántóföldek dicsérték
szemét. Azok festették
kékre, s a tavaszok és
az ég.

Most sódert hord s maltert: —
földjét elvették — kocsis,
a 28-as Trösztnél. Tar
üstökén a haj, már gyér.
Olyan, mint kopasz
mezőn a porc-fű, mely
kiégett.

Apám, most is a
pitymalattal kel.
Lovai csendben bandukolnak.
S elmereng, míg szokatlan
trónján a kavics kupon kis
früstökjét elfogyasztja.

Miskolc, 1954.

Zsuzsannák és a vén

Én ugy imádom az ifju
lányokat, akár filmcsillagokat
a rajongók. S oly büszkeség
fog el, mint az autogramm
gyüjtöt, ha ráadásul még
barátságot is köt vele a sztár.

Nagyszerü nekem az ifju
lányok között. Oly jól esik
megsimogatni borotvált
tarkójukat frissen vágott
fius frizurájuk alatt.
Arcukat is megcsipkodom.
S pihentethetem kezemet
ölelőn csupasz karjukon.
És nem pironkodnak előttem,
ha a kamasz szellő
fellibbenti szoknyájukat.

Nagyszerü nekem velük lenni.
Mintha még sohsem jártam
volna közöttük. S oly jó,
hogy e kis babrálást türik
kedvesen, de oly kétségbeejtő is,
mert a fiuknak, a hozzájuk hasonló
koruaknak a kezükre ütnek.

Lányok, ködbőlszőtt álmok

Sokan vagytok. Még ott rezegtek
a képzeletem egén, elérhetetlen
messze. Mi történne, ha
valamellitek
megállna előttem és a szivembe
plántálna egy uj életet és a
mosolyával megtermékenyitené.

De ti ugy futtok, akár a sürgöny.
Pont, ...pont vagytok és mély
vonalak. Mit jelentetek nem
tudom.
Csak táviratoztok. Vagy kicsoda
táviratozik folyton.

...Hajadban margaréta van és kék
szinü a szemed, mint a hegyi tó
vize
és ring melletted s körülfog a felhő,
akár bokorerdő és dus sarju mező.

A hajad a napsugarával omlik le.
Vagy talán a hold hüvös fényében.
Mindegy. De hol vagy? Mindennap
kereslek.
Amig belátlak, addig nézek
utánatok szép
igéretek s elvesztek az utak
sürüjében.

Kedves hazaiak

Az öreg pár paraszt, akik
ma ügyetlen, csetlő-botló
lábbal léptek a villamosra,
akiket megnevettek az ifjonc
utasok, s a kalauz megugratott,
rájuk rántotta a csengőt
indulásra, az én vendégeim.

Ugy érzem, hozzám jöttek.
S a kedves hazaiak nem jönnek
üresen. Elhozták a hosszu
barázdák ágyát, mely valamikor
bölcsőm volt tavasztól őszig,
évekig. Benne tanultam járni.

A derékon fölkötött szoknya
a bő esőt, a szorgalmat, s a
megkelt földet, meg a Laskó
patak emlékét idézi, melybe
nagyanyám már kora reggel
térdig állt, vásznát sulykolni.

Emberek, ne mosolyogjátok, ha
esetlenek. Szeretném őket
megölelni és boldogan vinni
mindenhová, hogy szép Pestünk,
szép emlékük legyen s a hálámat
a jó barázdákért érezzék egyszer.

Ideiglenes jelentés az Irodalmi Ujság közvéleménykutatásáról

Április 1-i számunkhoz mellékeltük közvéleménykutató levelezőlapjainkat. Noha távolabbi európai országokból és a tengerentúlról csak most kezdenek érkezni a lapok, április 22-ig 381 választ kaptunk: 350 levelezőlapot, 31 olvasónk pedig levelezőlap helyett hosszú levélben válaszolt. Sokan voltak olyanok is, akik levelezőlapjukat hosszabb-rövidebb levélhez mellékelték.

A 381 válasz feldolgozása folyik, s valamennyi válasz beérkezése után részletes jelentést adunk. Addig is érdekes a mostanáig beérkezett válaszok statisztikája a politikai vonatkozású kérdésekre:

4. Helyesli-e, hogy az Irodalmi Ujság minden demokratikus magyar irányzat szabad fóruma legyen? 379 igen, 2 nem.

5. Helyesebbnek látná-e, ha a lap egyetlen irányzat vagy politikai párt szócsöve lenne? 369 nem, 12 igen.

Tíz olvasónk következetlen, mert ugyan a 4. kérdésre igennel válaszolt, de az 5. kérdésre az a válasza, hogy egyetlen *irányzatot* képviseljünk. Az irányzat közelebbi megjelölésénél kiderül, hogy a következetlenség csak látszólagos, mert az 1956-os forradalom irányzatának követését helyeslik. Két pártlapot követelő olvasónk közül az egyik a Szociáldemokrata Párt szócsövévé szeretné tenni a lapot, a másik viszont egy antikommunista párt megalapítását javasolja. Sok olvasónk nem egyszerű ,,nem''-mel felelt a kérdésre, hogy egyetlen irányzat, vagy párt szócsöve legyen-e a lap, hanem ilyesmikkel: ,,Dehogy!'', ,,Isten ments!'', ,,Még csak az kellene!'', ,,Fenét!'', s akadt nyomdafestéket nem tűrő tiltakozás is.

Az eddig beérkezett válaszokból máris arra lehet következtetni, hogy olvasóink többsége azt akarja, hogy lapunk továbbra is minden demokratikus magyar irányzat szabad fóruma legyen.

A többi kérdést illetően megoszlik az olvasók véleménye. Az eddigi válaszoknak körülbelül a fele szeretne több, a másik fele kevesebb elvi cikket. Az eddigi többség a lap *irodalmi* jellegét szeretné még jobban kidomborítani.

Naponta tizenöt-húsz válaszlevelezőlap és olvasólevél érkezik szerkesztőségünkbe. Reméljük, minél több olvasónk felhasználja ezt az alkalmat, hogy tájékoztassa a szerkesztőséget olvasótáborunk közvéleményéről. A mostani közvéleménykutató akciót május 15-én zárjuk le. A levelezőlapokhoz csatolt levelek közül a legjellemzőbbeket és legérdekesebbeket sorra közölni fogjuk.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Kedves Szerkesztő Úr!

Azzal kezdem talán, hogy megpróbálok őszinte levelet írni, mert a hízelgésnek nincs sok értelme. Mindjárt az elején azt is elárulom, hogy sok mindenben nem értek egyet lapjukkal, ez azonban nem tart vissza attól, hogy minden számot végigolvassak. Azt is megvallom: nem egy esetben viszont éppen lapjuk alapján módosítottam felfogásomat egy-két kérdésben. Igyekszem mindenkitől tanulni és az ostoba előítéletektől megszabadulni, ami nem éppen könnyű dolog! Egyetemi fokon elvégeztem a filozófiát, tehát tisztelem az igazságot és nem riadok vissza keresésétől akkor sem, ha az esetleg rám nézve kellemetlen. A háború előtti magyar életet sok mindenben helytelennek tartom, zsellércsaládból származom. A kommunizmussal sohasem kacérkodtam és már a háború előtt olyan pestisnek tartottam, amelynek fertőzését nem lehet elfedni a nácizmus hasonló pestisével, mindkettőt velejéig erkölcstelennek tartottam. Katolikus vagyok, de nem klerikális, hitemet nem szégyelem és tudományosan is meg tudom védeni. Tisztelem viszont mások meggyőződését, csupán a rosszakarattal és az ostobasággal nem tudok megbarátkozni.

Tekintve tehát, hogy a marxizmus és édesgyermeke, a kommunizmus tökéletesen csődöt mondott — szükségszerűen mondott csődöt — filozófiai alapjaiban, politikai megvalósításában, erkölcsi rendszerében, irodalomelméletében, ideje lenne a helyes következtetéseket levonni. Ezért tehát szükségesnek tartanám, hogy lapjukban egy-egy komoly és alapos cikk keretében ismertessék a marxizmus-kommunizmus filozófiai, gazdasági, erkölcsi, politikai és művészi felfogását és azután vegyék bonckés alá mindegyiket.

További javaslatom: tisztázzák végre Mindszenty bíboros személye körüli téves felfogásokat. Arra gondolok nevezetesen, hogy a Kádárék által ismételt naiv és hazug propaganda Kádárék legnagyobb ellenfeleinél is talajra talált és helytelenítik a bíboros beszédét és magatartását a szabadság napjaiban. Amikor különböző megjegyzéseket teszünk e beszédre, természetesen el kellene először is olvasni — előítéletek nélkül olvasni el!

A forradalom alatt igyekeztem nyitott szemmel járni, emlékszem még arra a röplapra, amelyen a csepeli munkások teljes vallásszabadságot követeltek. Nos, ezt a követelést — tekintve, hogy a sajtó jórészt vallástalan kezekben van — igyekszenek elhallgatni nemcsak odaát, hanem idekint is. Ez a követelés a magyarság többségének volt a követelése, hiszen éppen ennek a jognak a megnyirbálása segítette elő oly nagy mértékben a magyarság tragédiáját. Ezzel szorosan függ össze az a tévhit, hogy az oroszok kitakarodása után csupán a gazdasági, társadalmi és politikai problémákat kell megoldani s máris virágzó paradicsom várja a sokat szenvedett népet. Szívesen elfeledkezünk az erkölcsi válságról, aminek megoldása nélkül az előbbi problémák se oldhatók meg.

Azt hiszem, őszintén meg kell említenem azt is, hogy nem látom mindenben megnyugtatónak íróink világnézeti tájékozottságát. Félő, hogy a széles rétegek, ha szívesen is olvassák szépirodalmi műveiket, ideológiai tanításukat nem mindenben követik. Idejétmúlt múltszázadi ateizmussal, erkölcsi alapok nélküli humanizmussal, szilárd elvek nélküli gondolkodásmóddal, anakronizmusként ható materializmussal, hitetlen egzisztencializmussal, marxizmussal felfegyverkezve lelkiismeretlenség a tömegek elé állni még oly tehetséges költőnek, írónak is.

Végül még egy megjegyzés: Babitscsal, Szerb Antallal megállt irodalomtörténetünk, esszé-írásunk folytonossága. (Talán Cs. Szabó szép munkája, a Magyar versek könyve a kivétel.) Jó lenne folytatólagosan ismertetni ennek a századnak magyar költőit és íróit magvas cikkekben, esetleg tanulmányokban a Látóhatárban, mert amit a kommunisták végeztek e téren, abban nincsen köszönet.

Szabó János
Ona, Burgos, Colegio Espana

Kedves Szerkesztő Úr!

Talán szabad néhány szóval hozzájárulnom a Litvák-féle film vitájához — családi alapon. A filmtörténetet és a forgatókönyvet öcsém, Tábori György írta s bár nem olvastam, biztos vagyok benne, a magyar forradalmat nem kulisszának vagy olcsó szenzációnak használta fel benne. Legutóbbi filmje, a ,,Young Lovers'', amely épp a Kelet-Nyugat ellentétének emberi tragédiáját tárgyalta, az Angol Filmakadémia nagydíját nyerte el. Litvákról illik tudni, hogy ez a nagy rendező orosz származású s talán költői igazságszolgáltatás, hogy éppen ő rendezzen ilyen filmet. Egyébként is, mint volt filmkritikus, hiszek abban az elvben, hogy egy filmet nem éppen okos és igazságos dolog — előre bírálni.

Őszinte híve
Tábori Pál

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Az Irodalmi Ujság április 1-i számában Szász János és Nágay Gyula hozzászóltak ,,Osztálymítosz és ipari forradalom'' című cikkemhez. Válaszom: 1. Cikkem — a szerkesztőség kérésére — rövidítve jelent meg, s így eleve nem lehetett teljes és a fogalmakat pontosan tisztázó. 2. A ,,paradicsomi állapotokat teremtő technokrácia'' nem az én ,,látomásom'', hanem nyilván Szász Jánosé, mivel arról én egy szót sem írtam. 3. Ha Nágay elismeri, hogy ,,idővel valóban el fognak mosódni a határok a munkásság és az értelmiség között'', akkor következetesen azt is el kell ismernie, hogy az ipari munkásságnak, mint *önálló társadalmi osztálynak* jelentősége és szerepe természetszerűleg csökken. Mi értelme van egy osztály vezető szerepét hangsúlyozni, amidőn a szóban forgó osztály határai és funkciói ,,elmosódóban'' vannak? A munkásság fejlődik az értelmiség felé és nem megfordítva. Tehát az ,,értelmiségi jelleg'' fejlődőben, a ,,proletárjelleg'' elhalóban van. 4. Ha az értelmiség nem osztály, akkor nem lehet más, mint osztályfeletti, vagy ha jobban tetszik, osztályonkívüli réteg. 5. Nágay szerint a ,,szocialista'' országokban nem proletárdiktatúra van, hanem pártdespotizmus. E szembeállítás — szerintem — teljesen hamis. Proletárdiktatúra és pártdespotizmus ugyanis nem ellentétek, hanem azonosságok. A pártdiktatúra (azaz ,,pártdespotizmus'') nem más, mint a proletárdiktatúra megvalósulási, gyakorlati formája. 6. Végül — és ez a döntő kérdés Nágaynál és Szásznál: miért tagadja mindkettő kategorikusan, hogy proletárdiktatúra valaha is lett volna a történelemben? Szerintük Oroszországban és a csatlósállamokban — úgy látszik — valami ,,vérgőzös rablósdi játék'' játszódott le csupán; ,,rablólovagok, zsoldoslovagok, pallosjogú munkaadók és pártdespoták'' valaminő misztikus kavargása, aminek azonban az égvilágon semmi köze a proletárforradalomhoz s a proletárdiktatúrához és annak marxi elméletéhez.

Ennek az érvelésnek tendenciája vagy legalább is eredménye — szerintem — nagyon is kézenfekvő. Aki elítéli egyfelől a bolsevizmust, de kijelenti másfelől, hogy a bolsevizmusnak semmi köze a proletárforradalomhoz és a proletárdiktatúrához, az ezzel a szétválasztással nyilvánvalóan *a proletárforradalom és proletárdiktatúra marxi elméletét akarja megmenteni*, vagyis a mítoszt. Nágayék szerint a történelem csak a bolsevista ,,rablósdi játék'' felett mondott ítéletet, de nem a proletárforradalom és a proletárdiktatúra felett, hiszen ezek még nem voltak. Viszont, ami nem volt, az még lehet. Tehát proletárforradalom és proletárdiktatúra is még lehet és ítéletet mondani róla majd *csak akkor* lehet, ha már megvalósult.

Elítélve a bolsevista valóságot, megmenteni a marxi elméletet, vagyis a mítoszt: íme, ez az eredménye — szerintem — Nágay és Szász érvelésének.

Arról van szó, hogy végre az ,,igazi marxisták'' is lássák be, hogy ami Oroszországban és a csatlósországokban történt és történik, az egyáltalán nem valamiféle amarxista vagy éppen antimarxista középkori rabló-pandúr vagy ,,lovagi játék'', hanem a *bolsevista gyakorlat igenis nem egyéb, mint egy kegyetlen elméletnek véres valóraváltása.* A marxi elmélet *egészének* akár következetes, akár következetlen alkalmazása logikailag nem vezethet máshová, mint ahová ténylegesen és szükségszerűen vezetett.

Bezerédj Zoltán

Szerkesztő Úr!

Noszlopi György ,,Ellenvélemény Buffet-ről'' cikkéhez — amelyből kiderül többek között, hogy Buffet a Saint Germain de Près festője, festészete csak divat, amelynek irodalmi megfelelője Françoise Sagan, Brigitte Bardot pedig az egzisztencializmus felfedezettje — csak annyit akarok hozzátenni, hogy véleményem szerint kissé felelőtlen dolog néhány londoni galéria, díszletterv, reprodukció és a jelenlegi párizsi festészeti élet turisztikai színvonalon való ismeretével ilyen szigorú véleményt mondani egy fiatal festőről, anélkül, hogy annak megnéztük volna a Galérie-Charpentierben rendezett retrospekciós kiállítását, amely minden, csak nem unalmas, minden, csak nem tartalomtalan. Éppen az elmúlt hetekben írtam az Arts című francia képzőművészeti hetilapban arról egy cikket, hogy Sagant és Buffet-t nem lehet összehasonlítani. ,,Ízlés és műveltség kérdése, hogy tetszenek-e valakinek Bernard Buffet képei'' — írja Noszlopi nem minden irónia nélkül: erre csak annyit, hogy Buffet festészete tetszik többek között Picassónak, Jean Gionónak, Cocteau-nak, Mauriacnak, hogy csak ismertebb neveket említsek.

S végül: szerencse, hogy nem Noszlopi György szerkesztési elveivel készül az Irodalmi Ujság, mert cikkének egyik kádenciája nagyon ismerős: ,,hogy egyéni véleményének az egyik legtekintélyesebb magyar nyelvű kulturális lap helyet ad stb.'' Köszönöm, hogy véleménycserénknek helyet adott az Irodalmi Ujság.

Csernus Ákos

Élni nagyon nehéz

Egy húsz éves lány hosszú kilométereket gyalogol a téli éjszakában. Szívszorongva lépdel az aknák között, távolról kutyaugatás hallatszik. Még néhány lépést tesz, átbújik a szögesdrót alatt és Ausztriában van. Pár óra múlva Bécsben sétál. Az álom beteljesedett. Boldognak kellene lennie és nem boldog. Piszkos; úgy, ahogy a határon átjött, magán hordja a ruhatárát; nem tudja, hol fog az éjjel aludni; céltalanul,tele reménnyel és bizalommal csatangol az esőtől csillogó utcákon. Minden forduló mögött egy barátságosan mosolygó asszonyt, vagy férfit sejt, aki kézenfogva egy meleg lakásba vezetné és finoman, anélkül, hogy sértő lenne, megmutatná a fürdőszobát. De hiába lesi a járókelőket. A tekintetek unottak, közömbösen siklanak el felette. Úgy érzi magát, mintha levegő lenne. Talán, ha tudnák, hogy mennyit szenvedtem, mekkora árat kellett fizetnem, hogy itt lássanak, kedvesebbek volnának — gondolja és este egy pályaudvari szükségtáborban alszik.

A naptár ezerkilencszáznegyvennyolcat mutat, Bécs négyhatalmi megszállás alatt él, az élelem ritka, a szibériai táborokból és az ávó pincéjéből fújó jeges szél a békésen folydogáló Ens keleti partjáig ér. A húsz éves lány, Arnóthy Krisztina, tíz évvel korábban járta meg az utat, mint a kétszázezer és köztük én. Közben Ausztriából kivonultak az idegen csapatok, Koreában háború dúlt, földünk körül mesterséges bolygók keringenek és a bécsi üzletek (hadd lássam egy percre ismét az új menekült szemével) roskadoznak a gazdagságtól. Minden a világon megváltozott, csak a menekült sorsa nem. Arnóthy Krisztina könyve, az ,,Élni nagyon nehéz'', a mindig változóban a maradandót fogta meg.

Műfaj nélküli írás a regény. Talán leginkább életrajz-részletnek lehetne nevezni, az első, mindennél nehezebb évek élethű krónikájának. Honvágy-, hazaszeretet-, a kommunista zsarnokság áldozataszerű nagy szavak helyett, hétköznap követi a hétköznapot, lakásgondok, nyelvi nehézségek, gondolatok és érzések panaszolják a hontalanságot és vádolják a zsarnokot. A menekültsors a kívülálló számára érthetetlen tolvajnyelv helyett a lélek nemzetközi nyelvén hangzik el.

,,...és egyszerre vad félelem és mérhetetlen gyengédség öntött el. Szerettem volna kiugrani a vonatból, anyám nyakába borulni és egyetlen szóban elmondani húsz és félév szeretetét. Anyám szemét könnyek árasztották el. Éreztem, hogy egyetlen pillanat el szeretne mondani mindent, amit egy anya az ismeretlen világ bizonytalanságába induló lányának elmondhat. De ebben a pillanatban a vonat lassan megmozdult. Anyám megindult a sínek mentén. ‚Vigyázz magadra, drágám', mondta riadtan és arcán látni lehetett, hogy órákig szeretné még fülembe kiáltani tanácsait. Apám szótlanul állt mellette. A vonat egyre gyorsabban zakatolt. Kihajoltam az ablakon. Alig láttam már őket. Teljes erőmmel kiáltottam: ‚szeretlek benneteket, mérhetetlenül szeretlek benneteket'. Aztán a vonat hirtelen elkanyarodott és eltűntek a szemem elől.''

Így volt, pontosan így volt. Akkor is, ha vonat helyett villamos mellett, vagy akárcsak a lépcsőházban történt. És ezt érzik a világnak azon a részén is, ahol csak a halottas ágynál búcsúznak. A regényt röviddel franciaországi megjelenése után angolul is kiadták, a menekültregénynek nemzetközi sikere van. Arnóthy Krisztinának sikerült a csoda. Az ükapja karosszékében borozgató francia borbély és a történelme során sosem menekült angol polgár szemében kalandból életté varázsolta azt a haldoklást, amelyet menekültéletnek neveznek.

B. I.

Sebestyén György: Kilincs nélküli ajtók

(Verlag Kurt Desch, Wien—München—Basel)

Az íróval legutóbb a pesti New York kávéházban találkoztam több mint két esztendővel ezelőtt. Hűvösen bólintottunk egymásnak. Ő akkor kritikus volt, az én szememben olyanvalaki, aki önálló véleményében hűen követi a mindenkori pártsajtó álláspontját; én az ő szemében amolyan kispolgári humorista lehettem, kit elegendő egy fejbiccentéssel s egy fölényes kritikusi fricskával elintézni.

Most a londoni földalattin olvasom Ausztriában kiadott, a magyar forradalom hátterétől vöröslő első regényét. A volt pesti humorista szabadon írhatja meg kritikáját Londonban; a volt, sémákkal dolgozó kritikusból egy csapásra ismert író lett Bécsben.

Kommunizmustól forradalomig, Rákóczi úttól Piccadilly Circusig micsoda holdutazást tettünk meg lélekben, jellemben, értelemben, művészetben és kilométerekben!

A forradalom e regényben nem elsősorban a Rádió, a parlament, a Petőfi-szobor előtt forrong, hanem a lelkekben s hogy a tíz év alatt forgáccsá őrölt automatavázak váratlan csodaként óriásokká nőttek s ugyanakkor emberek maradtak, ezt Sebestyén nemcsak megmagyarázni tudja, de el is fogadtatja.

Végre egy nagysodrású, igazán szívet érintő szerelmi regény és nem pusztán a tényeket valamilyen történettel fellazító forradalmi dokumentumriport.

Mennyit kutatta valaha Sebestyén — a kritikus — az előírt receptek szerint a ,,tipikust'', a kötelező ,,konfliktust'', a ,,pozitív hőst'' s milyen imponáló, hogy most egyetlen mozdulattal le tudott rázni magáról annyi ballasztot. Egyéni hangon ír, saját szemével lát. Legalább is túlnyomórészt.

Mert azért maradtak benne örökségek. Jók is, rosszak is. Örökölni és tanulni, főleg nagy mesterektől, nem szégyen. De tudatosan keresni a hatásokat, legtöbbször nem jó.

Leginkább a képek utánérzésével van baj s még inkább azért, mert Sebestyén éppen a filmfelvevőgépszerű pillantásaiban remekel. ,,Rossellini-láz'' ez; az olasz filmek sok fiatal művészt kerítettek hatásuk alá. Sebestyén persze nem másol, de sokszor — az olasz neorealizmusra kacsintva — minden áron ,,életszagúan'' eredeti akar lenni s e keresettség nem áll jól neki.

Egy kép: Zoltán, a főszereplő, professzora: Bogády lakására megy, hogy beszámoljon neki a forradalmi felvonulásokról. Csak a tanár felesége van otthon: Anna, a szép, fiatal asszony, aki Zoltánnak már régóta tetszik. A zsúfolt szobában rozsdabarna szőnyegek, festett ládikák, velencei tükrök, régi magyar parasztbútorok, csipkefüggönyök, állólámpa aranyló fénnyel s akvárium aranyló halakkal, könyvek, roskadó könyvespolcok. És a háziasszony lábfürdőt vesz. Zoltán már — ha önmaga előtt titkolja is — szerelmes, lázas, összefüggéstelen szavakkal mondja el a nap nagy eseményeit. A nő a vendégtől, a fiatal férfitól nemigen zavartatja magát; lehunyja szemét s a lábát áztatja. Odakint, a pesti utcákon zajban, fegyverben s vérben világot rengető csoda születik, idebent a szigetszerű barlangban egy asszony lábfürdőt vesz.

A kép, nem tagadom, érdekes, de kiagyalt, hihetetlen és aligha ízléses.

Ahol Sebestyén meg tud szabadulni e filmhatásoktól — s a legtöbb helyen a saját szemével néz —, ott képei igazak, drámaiak.

Egyedüllét és vágyakozás; ez a két főmotívum. Az egész magyar sorsot jelképezi, jellemzi. Az ember, aki a szabadság határállomásán mérhetetlenül egyedül van s kimondhatatlanul vágyódik valami más után. A sorsszerűen megszokottnál szebb, tágabb, okosabb, szabadabb után.

K. D.

GRAHAM GREENE:

KÍNOS BALESET

Csütörtök délelőtt, a második és a harmadik óra közötti szünetben Jerome-ot az igazgatóhoz hívták. Nem kellett tartania attól, hogy megdorgálják, mert ,,apród'' volt — e névvel szokta illetni a meglehetősen drága internátus vezetője a kipróbált és megbízható, alsóbb osztályos tanulókat. (Az ,,apród''-ból ,,nemes úrfi'', majd végül is ,,lovag'' lett.) Wordsworth igazgató úr az íróasztala mögött ült, zavartnak és megdöbbentnek látszott. Jerome-nak olyan különös érzése támadt, hogy őtőle fél.

— Foglalj helyet, John — mondta az igazgató. — Hogy haladsz az algebrában?

— Jól, uram.

— Éppen most hívtak fel telefonon, Jerome. A nagynéned. Nagyon sajnálom, hogy valami kellemetlen hírt kell közölnöm veled.

— Igen, uram?

— Édesapádat baleset érte.

— Óh!...

Az igazgató kissé meglepődve nézett rá. — Súlyos baleset.

— Igen, uram?

Jerome tisztelte az apját, ez a pontos kifejezés. Miként az ember Istent elképzelése szerint alakítja ki önmagában, ugyanúgy alakította ki Jerome is magában apja képét és az özvegy, nyugtalan, állandóan úton lévő írót titokzatos kalandornak képzelte, aki idegen országokba utazott — Nizzába, Beirutba, Mallorkára és a Kanári-szigetekre. Amikor nyolc éves volt, Jerome úgy gondolta, hogy apja vagy embercsempész, vagy az angol titkos szolgálat tagja. És most egyszeriben azt hitte, hogy géppuskagolyó-záporban sebesült meg.

Az igazgató a vonalzóval játszott az íróasztalon. Nem tudta pontosan, hogyan folytassa. Igy szólt: — Tudod, hogy édesapád Nápolyban volt?

— Igen, uram.

— Nagynéned hírt kapott ma az ottani kórháztól.

— Ah...

Wordsworth igazgató kétségbeesetten folytatta: — Közlekedési balesetről van szó.

— Igen, uram? — Jerome agyában felvillant, hogy közlekedési balesetet említettek. Természetes, hogy a rendőrség lőtt először; az ő apja csak a legvégső szükségben tudna embert ölni.

— Nagyon sajnálom, de édesapád súlyosan megsérült.

— Óh...

— Hogy az igazat mondjam, Jerome: tegnap este meghalt. Fájdalom nélkül.

— A szívét találták el?

— Hogyan, kérlek, mit kérdeztél?

— Szíven lőtték?

— Senki sem lőtt, Jerome. Egy disznó esett a fejére. — Wordsworth igazgató arcizmai megvonaglottak, egy pillanatig valóban úgy tűnt, hogy nevetni fog. Lehunyta szemét, összeszedte magát és hadarva mondta, mintha kénytelen lenne a történetet, amilyen gyorsan csak lehet, elmesélni. — Édesapád egy utcán haladt át, amikor egy disznó a fejére esett. Mily kínos baleset. Úgy látszik, Nápoly szegényebb negyedeiben a balkonon tartják a disznókat. A szóban forgó balkon a negyedik emeleten volt. A disznó annyira meghízott, hogy a balkon nem bírta ki. Igy esett az édesapád fejére.

Wordsworth igazgató hirtelen felkelt íróasztala mögül és az ablakhoz lépett. A hátán észre lehetett venni, mennyire erőt vett rajta a meghatódottság.

Jerome megszólalt: — És mi történt a disznóval?

Ez a kérdés egyáltalán nem érzelmi durvaságról tanúskodott, miként azt Mr. Wordsworth vélte (sőt már azt fontolgatta, hogy a fiú méltó-e még arra, hogy ,,apród'' maradjon). Jerome csupán megkísérelte elképzelni magában teljes részletességében a különös jelenetet. Egyébként sem volt ahhoz szokva, hogy sírjon: töprengő természet volt és egyáltalán nem gondolt arra, hogy furcsálja a körülményt, mely apja halálát okozta, előtte mindez apja titokzatos életéhez tartozott. Csak később jött rá arra, hogy milyen hatással volt ez másokra.

Szerencsétlenségére nagynénjének nem volt érzéke a humor iránt. Zongoráján ott állt apja felnagyított fényképe: tekintélyes, komor férfiú, rosszul szabott sötét ruhában, nyitott esernyővel kezében a nap ellen. A kép Capri szigetén készült, hátterében a Faraglione-sziklákkal. Tizenhat éves korában Jerome már felismerte, hogy valóban, ez a kép inkább emlékeztet a ,,Napfény és árnyék'', valamint a ,,Vándorlások a Baleárokon'' szerzőjére, mint az angol titkos szolgálat egy ügynökére. Mindazonáltal tisztelettel ápolta apja emlékét: a képes levelezőlapokat, melyeket tőle kapott, egy albumban őrizte (miután a bélyeget előzőleg gondosan leáztatta egy másik album számára) és kínosnak tartotta, ha nagynénje apja haláláról beszélt idegenek előtt.

— Kínos baleset — így szokta kezdeni, mire a látogató vonásai érdeklődést mutattak vagy szánakozást keltettek. Persze mind a kettő színlelt volt, de Jerome alig bírta ki, amikor az elbeszélés egy bizonyos pontjától kezdve a színlelést igazi érdeklődés váltotta fel. — Nem értem, hogyan engedhetnek meg ilyen állapotokat egy civilizált országban — mondta a nagynénje. — Mindig azt hittem, hogy Itáliát civilizált országnak le-

het tekinteni. Magától értetődő, hogy külföldön mindenre el lehet az ember készülve és a fivérem rengeteget utazott. Állandóan magánál hordott például egy vízszűrőt, az sokkal olcsóbb, mintha az embernek állandóan ásványvizet kell vennie. Ebből is láthatja, hogy mennyire megfontolt férfiú volt, de ki számíthatott arra, hogy útban a vízrajzi múzeumba, a Via Dottore Manuele Panucci-n egy disznó esik a fejére? — Ettől a pillanattól kezdve általában valódi érdeklődés nyilvánult meg.

Jerome apja nem volt valami híres író, de minden szerzővel kapcsolatban eljön egyszer az idő, hogy valaki bejelenti a Times vasárnapi irodalmi mellékletében, hogy könyvet ír a szerzőről és az elhunyt hozzátartozóitól és barátaitól anyagot — leveleket, dokumentumokat, történeteket kér. Ezek az életrajzok persze a legtöbb esetben sohasem látnak napvilágot és az ember gyakran hajlamos arra, hogy az egészet a zsarolás átláthatatlan formájának tekintse. Jerome azonban, ki időközben felesketett könyvelési ellenőr lett, távol élvén az irodalomtól, hajlamos volt arra, hogy túlértékelje apja hírnevét és a figyelmet, amelyet végzete keltett vagy még kelteni fog. Kitervelt ezért egy módszert, hogy elvegye apja halálának komikus jellegét, nem lett volna értelme annak, hogy minden felvilágosítást megtagadjon, mert ez esetben a majdani életrajzíró minden bizonnyal Jerome nagynénjéhez fordulna, aki teljes életerőben magas kort ért meg.

Két utat tartott járhatónak: az első fokozatosan vezetett a balesethez, úgy, hogy a hallgató, mindenre előkészítve, a halált majdhogynem természetesnek tartja a végén. A nevetés veszélyét a meglepetésszerű jelenségek kikapcsolásával kellett megszüntetni és lehetőleg részletesen belekezdeni: — Ismeri ugye Nápolyt, magas bérházaival? Hallottam egyszer, hogy a nápolyiak azért érzik magukat annyira otthon New Yorkban — miként a turiniak Londonban —, mert a folyó ugyanazon irányba halad mind a két városban. De hol is hagytam abba? Ja úgy, Nápoly! Elképed az ember, ha látja, hogy a szegénynegyedekben mi mindent tartanak az emberek a balkonokon — nem fehérneműt vagy ágyakat, hisz ez nem volna különös —, nem, élő háziállatokat, tyúkokat, sőt disznókat is. Természetes, hogy a disznóknak a balkonokon nincs elég mozgási lehetőségük és ezért annál gyorsabban meghíznak. — Elképzelte maga előtt, amint itt hallgatóinak szeme csillogni kezd. — Fogalmam sincs, milyen súlyos lehet egy ilyen disznó, de ezek az öreg házak meglehetősen rozzantak már. Mindenesetre egy negyedik emeleti balkon nem bírta tovább a megterhelést. Engedett a nyomásnak, magával rántotta a harmadik emeleti balkont és az utcára zuhant. Apám a vízrajzi múzeumba igyekezett, amikor a disznó ráesett. Ebből a magasságból és ilyen esési szögből nyakát törte rögvest. — Mesteribb módon nem is lehetett volna egy lebilincselő témát megfosztani feszültségétől.

A másik módszernek az volt az előnye, hogy rövid. — Apámat megölte egy disznó. — Valóban? Indiában? — Nem, Itáliában. — Milyen érdekes! Nem is tudtam, hogy ott vadkanvadászatra mennek. Pólózott is az édesapja?

Sem korábban, sem később, mint ahogy könyvelési ellenőri minőségében a statisztikát tanulmányozta és az átlagos férfikort elérte, Jerome eljegyezte magát: szeretetreméltó, üde, huszonöt esztendős lány volt a menyasszonya, orvos lánya. Sallynak hívták és bolondult a kisgyerekekért, amióta öt éves korában egy babát kapott, amely mozgatta a szemét és könnyezett. A két fiatal egymáshoz való viszonya inkább elégedetten szerény, mint ingerlékeny volt, olyan, mint ahogy az egy feleskedett könyvelési ellenőrhöz illik. Sohasem bocsátkoznék ilyesmibe, ha ez a számaiban zűrzavart teremtene.

Egy gondolat mégis kínozta Jerome-ot. Minthogy egy éven belül ő is apa lehetett, szeretete az elhunyt iránt még nagyobb lett. A vonzódásnak azzal a szomorúságával gondolt rá, ami a képeslapokról áradt. Iparkodott megőrizni apja emlékét és kétkedve kérdezte önmagától, hogy nyugodt szerelme Sally iránt vajon megmaradna-e, ha a lány oly durva érzelmű volna, hogy mosolyogna apja halálának a történetén. Feltétlenül értesül róla, mihelyt Jerome magával viszi vacsorára a nagynénjéhez. Néhányszor megkísérelte, hogy maga mesélje el, mert a lány természetesen mohón érdeklődött minden iránt, ami vele kapcsolatos.

— Nagyon fiatal voltál, amikor édesapád meghalt? — kérdezte.

— Épp kilenc éves.

— Szegény kisfiú! — mondta a lány.

— Éppen iskolában voltam, amikor megtudtam.

— Nagyon mélyen érintett?

— Már nem tudom.

— Még el sem mesélted nekem, hogyan halt meg édesapád.

— Egész hirtelen történt. Egy — közlekedési baleset volt.

— Ugye megígéred, Jemmy, hogy te mindig óvatosan fogsz hajtani? (Megszokta, hogy egyszerűen csak ,,Jemmy''-nek nevezze.) Ezzel aztán késő volt a másik módszerhez folyamodni — a disznóvadászat módszeréhez, ahogy magában nevezte.

Teljes csendben akartak házasságot kötni az anyakönyvvezetőnél és a nászutat Torquay-n tölteni. Ismételten elhalasztotta, hogy bemutassa a lányt nagynénjének, végül is azonban eljött az elkerülhetetlen este, épp egy héttel az esküvő előtt. Nem tudta volna megmondani, hogy miért aggódik jobban: apja emlékéért vagy szerelmének biztonságáért.

A válságos pillanat elég gyorsan elérkezett. — Ez Jemmy apja? — kérdezte Sally és levette az esernyős férfi képét a zongoráról.

— Igen, kedvesem. Hogyan találta ki?

— Ugyanolyan szeme és homloka van, mint Jemmy-nek, nem vette észre?

— Megmutatta már Jerome a könyveit?

— Nem.

— Az esküvőre odaajándékozom önnek. A fivérem útleírásai oly finom művűek. Az én kedvenc könyvem az ,,Eltitkolt zug''. Óriási jövő állt előtte — annál sajnálatosabb ez a kínos baleset.

— Igen?

Jerome legszívesebben elhagyta volna a szobát, hogy ne kelljen látnia, amint a szeretett arc ellenállhatatlan nevető kedvbe vonaglik mindjárt.

— Sok-sok levelet kaptam olvasóitól, miután a disznó a fejére esett. — Ennyire szókimondó még sohasem volt.

És ekkor megtörtént a csoda. Sally nem nevetett. Rémülettől tágra nyílt szemmel ült ott, amikor a nagynéni a történetet elmesélte és azt mondta a végén: — Mily rémes! Hogy ilyesmi megtörténhet! A derült égből! Ez aztán elgondolkoztató, ugye?

Jerome szíve megdobbant az örömtől. Amikor taxival hazavitte, tüzesebben csókolta, mint bármikor annak előtte és a lány szenvedélyesen viszonozta. Világoskék szemében valósággal babák tükröződtek, melyek szemüket mozgatni és könnyeztetni tudták.

— Egy hét múlva! — szólalt meg Jerome és a lány megszorította a kezét. — Szeretném tudni, hogy mire gondolsz most, kedves?

— Azon gondolkoztam, hogy vajon mi történt a szegény disznóval — válaszolta Sally.

— Minden bizonnyal azonnal megették — szólt Jerome boldogan és megcsókolta a kedves gyermeket.

Személyes megtiszteltetés címén

A budapesti országgyűlés március 18-i ülése alkalmából abban a megtiszteltetésben részesültem, hogy Kállai Gyula államminiszter, az MSZMP politikai bizottságának tagja és központi vezetőségének titkára hosszasan foglalkozott parlamenti beszédében azzal a cikkel, amelyet az Irodalmi Ujság 1958 március 1-i számában ,,A szellemi folytonosság'' címen a ,,Nagyvilág'' nevű folyóirat munkájáról írtam. A megtiszteltetésből, hogy ilyen illusztris helyen és ilyen illusztris ajkakon szerény menekült létemre megemlíttettem, alig von le valamit az a körülmény, hogy Kállai államminiszter nemes egyszerűséggel a magyar nép ellenségének nevez. Minthogy felteszem: azt sem tudja rólam, ki fia-borja vagyok, öreg-e, avagy fiatal, fekete vagy szőke, alacsony vagy magas, ellenség-voltom egyetlen bizonyítéka az, hogy a londoni Irodalmi Ujságba írtam; dehát Isten neki, kevesebb bizonyítékkal is felkötöttek már embereket az ,,új'' Magyarországon.

Kállai Gyula erőteljesen kifogásolja azt, hogy én a budapesti Nagyvilág munkáját megdicsértem s a lapot a magyar irodalmi élet egyik legfontosabb és legpozitívabb jelenségének neveztem cikkemben. ,,Ez a cikk — mondja Kállai — éppen azt tartja a folyóirat érdemének, hogy ott Dürenmatt, Cocteau, Kafka műveit lehet olvasni minden kommentár nélkül, s azt tartja hibájának, ha Dolmatovszkij vagy Vera Inber verseit közlik.''

Talán mondanom is felesleges, hogy Kállai Gyula eltorzítja cikkem megállapításait. Én nemcsak Dürenmatt, Cocteau és Kafka, hanem a többi között például Solohov, Paszternák, Iszak Bábel, Ilf-Petrov és Vaszilij Groszman írásainak közlését is a ,,Nagyvilág'' érdemei, eredményei között soroltam fel. Cikkemnek olyasfajta beállítása tehát, mintha én a szovjet és az orosz irodalom magyarországi közlése ellen volnék, közönséges hamisítás. Ami nekem Dolmatovszkijban vagy Vera Inberben nem tetszik, az nem az, hogy orosz költők, hanem egyszerűen az, hogy rossz költők. De még így sem mentem odáig, hogy — mint Kállai állítja — hibának tartottam volna verseik közlését. Egyszerűen azt szögeztem le (s most elnézést kérek, amiért a saját cikkemet idézem), hogy e rossz versek közlésével a szerkesztők ,,tulajdonképpen önmagukon állnak bosszút: mert ezek a művek Dylan Thomas, Paszternák, Juan Ramon Jimenez vagy William Butler Yeats verseinek tőszomszédságában magukban hordozzák saját bukásuk magvait''.

Minthogy meggyőződéses híve vagyok a népek közti kulturális kapcsolatoknak, szilárdan vallom a magyar-orosz, magyar-ukrán, magyar-grúz stb. irodalmi és művészeti kapcsolatok fontosságát is. De ugyanilyen szilárdan vallom azt is, hogy igazi és tartós kapcsolatokat csak a jó és igazi irodalom cseréje teremthet.

,,Reméljük — fejezi be a velem való parlamenti polémiáját Kállai —, hogy a Nagyvilág szerkesztőségében dolgozó kommunisták és pártonkívüliek nem felejtik Bebel intelmét, s megkeresik és kijavítják azokat a hibákat, amelyek miatt most az ellenség dicséri őket.''

Hát igen: Bebel, vagy még pontosabban ,,az öreg Bebel'' intelmét valóban nehéz elfelejteni; Rákosi Mátyás elvtársnak jóformán alig volt olyan beszéde, amelyikben ne hivatkozott volna rá. Ezt idézte a híres sportcsarnoki aktíván, amikor Rajk Lászlóékat letartóztatták s ki tudja, talán ezt idézte akkor is, amikor Kállai Gyulát, Ujhelyi Szilárdot és Losonczy Gézát vetették börtönbe, mint — a nép ellenségeit...

Asbóth Elemér

Hová ült a párt?

Az Élet és Irodalom 1958 április 11-i számának *első oldalán* közli Gellért Oszkár Trón és párt című költeményét. Íme, a vers befejező három strófája:

Szovjet haza, testvérnépek
Cárország helyébe léptek,
S letiporták a veszélyt,
Császár után a ,,vezért''.
Hazánkat, hogy tőle mentsék,
Hoztak nekünk is szerencsét,
Szerencsét? Nem azt. De törvényt,
Mert törvény volt, ami történt!
Mit az Ember egyre várt,
Végre trónra ült a Párt,

S Pártjának titkáraként,
Aki szólt, az nem titokban,
S egy Csillag árasztva fényt,
Nem kell félnünk, hogy kilobban.
S költő az, kit ő idéz:
Petőfit, ki halni kész,
S kinek nem volt már reménye,
Látta, hogy a nagy világ,
S a magyar sehol se lát
Testvért. Oh, de ha ma élne!

Szólt. S szava közérthető.
Hivő, nem hitegető.
Szólt paraszthoz és munkáshoz
S szavával senkit se átkoz.
S valahány értelmiségi
Vivódik, még azt is védi.
Nyílt szavú s tekintetű
Hazafi, s közös az Eszme,
Nálunk mást mit is keresne,
Szívén fészkel a derű.
S mint e vers, oly egyszerű.

Irodalmi Ujság

BÖLÖNI GYÖRGY, a magyar PEN önválasztotta elnöke Rónai Mihály Andrással együtt Londonba érkezett, hogy a PEN nemzetközi elnöke és főtitkára előtt választ adjon a tavaly decemberben megfogalmazott kérdőívre, amely a magyar PEN működését és a PEN-alapszabályok súlyos megsértésének vádjait akarta tisztázni. A magyar PEN fennmaradása, felfüggesztése vagy kizárása ügyében május folyamán dönt majd egy öttagú nemzetközi bizottság, amely Párizsban ül össze.

*

A CAMBRIDGE-I Magyar Társaság és az English Union meghívására Pálóczi-Horváth György és Tábori Pál a száműzött írók PEN klubjának magyar csoportja nevében előadást tartott április 24-én. Pálóczi-Horváth az írók ,,kondicionálásáról'' beszélt, Tábori pedig a száműzött írók problémáiról és feladatairól. A háromszáz főnyi közönség nevében egy cambridge-i angol diák köszönte meg az előadást, aki 18 hónap alatt tökéletesen megtanult magyarul.

*

PICASSO NEMRÉGIBEN MUTATTA BE Vallaurisban, a francia Rivierán, az UNESCO székháza számára tervezett nagyméretű falfestményét, amely a fény és a béke győzelmét jelképezi a gonoszsággal és a halállal szemben. Bár Moszkva előszeretettel és gyakorta használja Picasso nevét a politikai propaganda céljára és a vallauris-i bemutatón Maurice Thorez, a francia kommunista párt hivatalból műértő vezére is megjelent, a Sztalin-díjas Zsukov, a szocialista-realizmus képzőművészeti korifeusa ugyanekkor mégis megtámadta Picassót. Szemére vetette, hogy művészete valamifajta titkosíráshoz hasonlatos és elítélően állapította meg: ,,Pablo Picasso helytelenül használja művészi képességeit.'' Talán nem tetszett a moszkvai békeharcosoknak a fény és a béke győzelme a gonoszsággal és a halállal szemben?

*

A NÉPMŰVELŐ TÁBORNOK. A magyar Népművelési Minisztériumban új miniszterhelyettes foglalta el hivatalát. A neve Ilku Pál tábornok. Korábbi beosztása a hadsereg politikai osztályának főnöke, a politikai tisztek kiképzésének legfőbb irányítója. Ezt megelőzően a Szovjetunióban végzett vezérkari iskolát. A hadseregben nem egész tökéletesen látta el feladatát, mert hiszen 1956-ban a hadsereg nagy része az ellen a rezsim ellen fordult, amelyet Ilku tábornok propagált. Lesz-e több sikere a kultúra terén?

MAGYAR KÖNYVBARÁTOK KÜLFÖLDÖN: Szabó Zoltán, akit az Írószövetség Vezetősége a Könyvbarát - akció előkészítésére kért fel, e munkáját befejezte. Az akció további irányítását kérésére ideiglenesen az Írószövetség elnöke vette át. Olvasóink, illetve azok, akik érdeklődésüket postán bejelentették, a további fejleményekről az Irodalmi Ujság hasábjain, illetve körlevélben fognak tájékoztatást kapni.

*

PÁRIZSBAN megindult a magyar diákok mozgalma az egyetemi városban építendő Collegium Hungaricum megvalósítására. A Franciaországi Magyar Egyetemisták Szövetsége klasszikus hangversenysorozat szervezésével kívánja megteremteni a sikeres kezdethez szükséges anyagi előfeltételeket. Április 16-i Mozart-estjükön a Salle Chopin-Pleyel-ben egybegyűlt közönség elismerő nagy tapssal fogadta a három fiatal magyar művész: Kömíves János karmester, Sebők György zongoraművész és Terebesi György hegedűművész kiváló szereplését.

*

KOSSUTH LAJOS ÖT LEVELÉT találták meg nemrég Szegeden. A főként politikai tartalmú leveleket Kossuth az emigrációból írta híveinek, de a nagy szegedi árvíz után egyik levelében a város újjáépítésére és fejlesztésére vonatkozó elgondolásait is összefoglalta. A nagy számúzött írásai a szegedi Somogyi-könyvtár rendezése közben kerültek napfényre.

*

A MAGYAR ÚJSÁGÍRÓK SZÖVETSÉGE befejezte tagjainak ,,ellenforradalmi'' felülvizsgálatát. Összesen százhatvan újságírót zártak ki, főként vidékieket. A kizárt újságírók még úgynevezett ,,külsőként'' sem dolgozhatnak.

*

RICHTER NEM MEGBÍZHATÓ. Szvjatoszlav Richter, akit méltán tartanak a Szovjetunió legjobb zongoraművészének, Budapesten járt, s nagy tetszést aratott fellépéseivel. A lett származású művész véletlenül éppen a magyar fővárosban értesült arról, hogy a brüsszeli világkiállítás tartamára tervbe vett vendégszereplését a moszkvai illetékesek lefújták. Ez lett volna a világhírű művész első nyugati vendégszereplése.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ április 18-án és 19-én két előadást tartott a hollandiai Utrechtben az ottani, valamint a leideni és amsterdami magyar diákoknak. A második előadás a régi erdélyi diákok által látogatott egyetem kis aulájában hangzott el a modern magyar irodalom főirányairól és hosszabb megbeszélés követte. Cs. Szabó László május elején a párizsi diákoknak tart előadást.

*

VARSÓBAN bemutatták Artur Malawski, nemrég elhunyt lengyel zeneszerző utolsó zenekari művét, amelynek címe ,,Hungaria, 1956''. Az öttételes művet a szerző ,,zenei ajándék''-nak szánta, ,,in memoriam'' a magyar forradalomnak és szabadságharcnak ajánlva. (A mű finálója jellemzően ,,Apassionata''.) A Przeglad Kulturalny kritikusa kiemeli a ,,Hungaria'' szuggesztivitását és érzelmi telítettségét.

*

MAGYAR DIÁKOK KANADÁBAN. Az Amerikai Magyar Diákszövetség lapja hosszú cikkben számol be a Kanadában tanuló diákok helyzetéről. Összesen 958 diák regisztráltatta magát az egyetemeken. Közülük az 1957—58-as tanévben 531-en kezdhették el tanulmányaikat. 456 diák teljes vagy részleges pénzügyi támogatást kapott, 75 kizárólag nyári keresetéből folytatja tanulmányait.

*

GIMES MIKLÓS ÚJSÁGÍRÓT, az októberi forradalom egyik vezetőjét börtönében fordítási munkákkal bízták meg. Tárgyalásának időpontját még mindig nem közölték.

*

JULIUS SCHOCH középiskolai tanár úr a Schweizerische Lehrerzeitung március 21-i számában éles támadást intéz a magyar forradalom ellen és ,,történelmi tényekre támaszkodva'' kifejti, hogy a magyar forradalom tulajdonképpen csak egy párton belüli veszekedés volt, mert ,,amint a történelem tanítja'' — írja a kevéssé ismert tanár úr —, ,,a magyaroknak a leghalványabb fogalmuk sincs arról, hogy mit is jelent a szabadság''. A Weltwoche április 11-i száma bírálja Julius Schoch cikkét és megvédi a magyar nép forradalmát e ténybelileg is hibás és következtetéseiben téves rosszindulatú támadástól.

*

DÉRY TIBOR ,,Niki''-je, amely decemberben jelent meg a torinói Einaudi kiadásában, az olasz olvasóközönség lelkes fogadtatására talált és már a második kiadás is kifogyófélben van. Fordítják Déry ,,Felelet''-ét és ,,A befejezetlen mondat'' című regényciklusát is, amelynek első kötete még ez év folyamán megjelenik Einaudinál.

*

A BUDAPESTI MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ több érdekes könyv kiadására készül, a külföldi modernek közül Camus, Hemingway és Joyce regényei kerülnek rövidesen a magyar olvasók elé, míg a magyar szerzők művei közül figyelemreméltóak Füst Milán összegyűjtött versei, Németh László ,,Magyar műhely'' című tanulmánykötete, Kodolányi János új regénye, a ,,Vízözön után'' és Rónay György ,,Petőfitől Adyig'' című esszé-gyűjteménye. Az életműsorozatokban folytatódik Karinthy és Krúdy összegyűjtött műveinek kiadása.

WILHELM RÖPKE, a neves svájci közgazdász ,,Túl a keresleten és kínálaton'' címmel új könyvet írt, amelyben a gazdasági és szellemi élet összefüggéseit és kölcsönhatásait teszi beható tanulmány tárgyává.

*

A ,,CONTEMPORANEO'' (Kortárs) című kulturális folyóirat, a ,,Les lettres françaises'' olasz testvére bejelentette megszűnését. Hivatalos megokolás: az anyagi eszközök hiánya. Az esemény komolyságát az mutatja, hogy az Olasz Kommunista Párt a választási harcok küszöbén kénytelen volt lemondani egyik legfontosabb kulturális propaganda szervéről. A bukást nemcsak az olvasók tömeges ,,hűtlensége'' idézte elő, hanem mindenekelőtt az olasz baloldali értelmiség válságának elmélyülése, főképpen a magyar forradalom eseményei következtében. A forradalom után ugyanis az irányzatharc kiéleződött a szerkesztőségen belül is, a munkatársak legnagyobb része kilépett a pártból és megszakította kapcsolatait a ,,Contemporaneo''-val is, amely ilymódon hónapokon keresztül már alig lélegzett. A megszűnés tehát csak pontot tett e belső felbomlási folyamat végére.

*

ZATHURECZKY EDE ÉS BÖSZÖRMÉNYI-NAGY BÉLA 1200 főnyi közönség előtt nagysikerű hangversenyt adott a New York-i Town Hall koncerttermében. Bartók, Mozart, Brahms és Beethoven hegedű-zongorára írt művei mellett bemutatták Veress Sándor Második szonátáját. A nagy New York-i lapok hosszú méltatással emlékeztek meg az eseményről.

*

A PÁRTKÖZPONT engedélyt adott a börtönbüntetését kitöltött Novobáczky Sándor újságírónak, hogy a Corvin Áruházban tisztviselőként elhelyezkedhessen.

*

A VÖRÖS KÍNA többezer politikai foglyot adott át a Szovjetuniónak, az úgynevezett *európai-ázsiai testvéri együttműködés* jegyében. Az illetőket Ulan-Bator vidékére viszik, Mongóliába és kényszermunkára használják egy atomerőmű építkezésénél. Az elítéltek között sok a művész: népi énekesek, mesemondók, selyemfestők, tussrajzolók, bábosok és a híres kínai árnyjáték mesterei. Közös bűnük, hogy nem akarták ősi, népi művészetüket a marxista-leninista ideológia szolgálatába állítani. A hivatalos jelentés *tizenkétezer kulit* említ, ami azonban nem felel meg a kényszermunkások tényleges számának. Az elítéltek között ugyanis sok a gyermek és agg. Ezek közül kettő vagy három számít *egy kulit* — azaz egy munkaegységet.

SZŐTS ISTVÁN FILMRENDEZŐ Ausztriában kért menedékjogot s egyelőre Bécsben telepedett le. Angol filmvállalatokkal tárgyal, egy Körösi Csoma Sándorról Indiában készítendő filmről. A főszerepet Molnár Tibornak szánja.

*

BÁTHORY ISTVÁN erdélyi fejedelem, később lengyel király, a magyar-lengyel barátság egyik legélőbb szimbóluma, szobrot kap Pesten. A szobrot — Pásztor János művét — a Thököly út és Hungária körút kereszteződésénél lévő parkban helyezik el.

*

ERIC HOSTOVSKI, az emigrációban élő, leghíresebb cseh írónak most adták ki ,,Jótékonysági bál'' című regényét az Egyesült Államokban. Hostovski ma is anyanyelvén ír. Sajtófogadásán megkérdezték: nem rettenetes-e nemzetétől, olvasóitól elszakítva élni. Rettenetes — felelte. — Akkor miből merít erőt? — kérdezték. — Elolvasom a hazai, irányított irodalmat — válaszolta.

MOSZKVA SIKEREI

(Folytatás az 1. oldalról)

vezötlenül alakult Németország számára. Ebben a helyzetben a német vezérkarnak semmi okosabb nem jutott eszébe, minthogy egy leplombált vasúti vagonban Svájcból, Finnországon át, Pétervárra szállítsa *Lenint*. Mi jellemzi ezt a sakkhúzást? A közönyösség Oroszország sorsával szemben, az a naiv elképzelés, hogy egy kommunista forradalom segítségével el lehet pusztítani Oroszországot, anélkül, hogy Németországnak ebből kára származnék; korlátolt, provinciális nacionalizmus és sekélyes képzelőerő, mely egy cselekedet végső következményeivel számolni nem képes. Európa további történelmének megannyi tragikus fejleménye, Sztalin, Hitler, a második világháború, a vasfüggöny, Németország lerombolása, mindez a német vezérkar 1917-es esztelen határozatával vette kezdetét.

A tragédia második felvonása. Húsz esztendővel később Hitler mocskos alkut köt Sztalinnal, hogy halálos csapást mérhessen a Nyugatra. Megint a teljes közöny mindennel szemben, ami nem a legdurvább közvetlenséggel érinti Németországot; mi több, vak nacionalizmus és ismét a sekélyes fantáziátlanság, mely még csak el sem tudja képzelni a várható következményeket. Másodszor történik, hogy egy maroknyi, bárgyu és fantáziátlan német nacionalista puszta korlátoltságból kinyitja a zsilipeket és a szovjet áradat elönti Európát.

Vajon most, húsz esztendővel később a tragédia harmadik felvonásához akarják felhúzni a függönyt? Ismét akad egy maroknyi korlátolt és provinciális német, aki Moszkva ölelő karjába veti magát, elszakítja Németországot nyugati szövetségeseitől pusztán azért, hogy a szabad Németország és a rab Németország között kiegyezést keressen, egy kiegyezést, mely nem létezik? Akad-e német, aki még mindig nem látja, hogy ,,Németország egyesítése'' nemlétező probléma, — a probléma: a keleti zóna felszabadítása. Akad-e német, aki még nem ébredt rá, hogy hazája nem mindenkitől és mindentől független nagyhatalom? E fogalom: ,,Németország védelme'', értelmét veszti, hacsak e védelem nem Európa, illetve a Nyugat védelmének szerves része. S ahogyan Németország védelme összefügg a Nyugat védelmével, úgy Németország politikája is összefügg a Nyugat politikájával. Miként is képzelheti valaki, hogy Németország saját szakállára tárgyalhat az oroszokkal? Az ilyen magántárgyalások elképzelése mögött ugyanaz a rövidlátó nacionalizmus rejtőzik, mellyel a vilmoscsászári vezérkar 1917-ben és Hitler 1939-ben hátatfordított a Nyugatnak, s ezáltal romlásba vitte Németországot.

Kérdem, vajon nem ez a provinciális, ostoba, lejárt német nacionalizmus rejtőzik-e amögött az agitáció mögött, amely a szövetséges haderőnek atomfegyverekkel való felszerelése ellen tiltakozik? Vajon azt képzelik-e ezek a németek, hogy attól, ha nekik nincsen atomfegyverük, már biztonságban vannak az atomfegyverektől? Nem látják be, hogy az atomfegyverekkel való felszereltség egyensúlya a világbéke két főfeltételének egyike, a másik főtényező pedig a kelet-európai népek elpusztíthatatlan szabadságvágya? Ám, feltéve, hogy átlátják mindezt: akkor miért segítenek felborítani az atomfegyverek egyensúlyát és aláásni az európai népeknek a szabadságba vetett hitét azzal, hogy bizantinus okoskodással azon vitáznak, jobb-e térden csúszva élni, mint emelt fővel meghalni?

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 6 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 12 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: 50 francs, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 0.75 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361. c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában: Globe Book Co., 173, Pitt Str., Sidney. Ausztriában: Gellért Lívia, Wien, III. Salesianer g. 2/19. Belgiumban: Agence Presse Europa, Ixelles 1. Boite postale 98. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Vásárhelyi Géza, Norre Alle 75/640, Kobenhavn. Franciaországban: Méri Margit, 81, Rue Laugier, Paris 17. Hollandiában: Havay János, Nieuwe Herengracht 97. IV. Amsterdam Oost. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Square, Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa. Kanadában: Sas László, 5390. Decelles Ave., Montreal. Mexikóban: Libreria Europea, Avenida Gutenberg 60. Mexico 5, D. F. Németországban: Irodalmi Ujság Vertrieb, Hamburg 13. Postschliessfach 2673. Norvégiában: Volent Zsolt, Brynsveien 110. Sandvika—Hauger, Oslo. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Kukorelly Pál, 6, Rue Beauregard, Geneve. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. Uruguayban: Kiss N. Béla, Buceo 3556, Montevideo. USA-ban: Dr. Deák Zoltán, 2251, Loring Pl. Bronx 68. N. Y.

Az itt fel nem sorolt országokból a lapot megrendelni egyelőre nemzetközi postautalvány beküldése útján lehet. Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalványon nem szerepel a befizető címe.

Nyílt tér

Tisztelt Szerkesztő Úr! Lapjának április 1-i számában közölte azt a hírt, hogy én résztveszek a Magyar Sportolók Szövetsége Külföldön nevű szervezet vezetésében. Ez az értesülés nyilvánvaló félreértésen alapszik. Ki kell jelentenem, hogy a fentnevezett egyesület munkájában nem veszek részt.

Őszinte tisztelője:
Gyarmati Olga

Gyógyszervásárlás
Magyarországra gyógyszerküldés
magyar nyelvű kiszolgálás
Fráter Imre magyar és angol diplomás gyógyszerésznél, 198, North End Road, West Kensington, London, W. 14. Telefon: FUL 1704. Minden nap nyitva este 8-ig, kivéve vasárnap

A. FALUDI
férfi és női mértékutáni szabósága
Méret után nadrág, anyaggal együtt 5 guineas. Alakítást, javítást is vállalok. Fizetési kedvezmény. Kontinentális forma. Telefon: BAY 4146.
90, Ledbury Road, London, W. 11.

Kézimunkák
értékesítésére keresek üzletembert Nyugat - Németország, Svájc, Ausztria, Svédország, Anglia és Franciaországban. Stein Ferenc, Beer-Shéva Shikun BÉT 131/5. Israel.

Magyar Írók Szövetsége Külföldön
IRODALMI UJSÁG
Kiadja az Irodalmi Ujság Rt.
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Szerkesztőbizottság: Faludy György (felelős szerkesztő), Aczél Tamás, Cs. Szabó László, Enczi Endre, Kovács Imre, Pálóczi-Horváth György, Szabó Zoltán, Vámos Imre
Szerkesztőség és kiadóhivatal: 14, St. George Street, London, W.1.
Telefon: MAY 3224.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14, St. George Street, London, W. 1.
Printed by the Waverley Press, 79. Cambridge Road, N.W. 6.

Irodalmi Ujság

IX. évf. 10. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1958 május 15

KOESTLER ARTHUR:

Folytonosság a változásban

— Az író Bécsben tartott előadása —

E beszéd szerzője magyarnak született, a bécsi egyetemre járt, Berlinben volt újságíró, majd angol íróvá lett és — néhány kivételtől eltekintve — immáron tizennyolc esztendeje kizárólag angolul ír. Következésképpen a szerző referátuma eleven illusztrációjának, az európai kultúrközösség bizonyságának tekinti önmagát. Budapest, ahol született, egykor Európa mértani középpontja volt; London, mely otthonává lett, Európa peremén fekszik. Elképzelhető-e hasonló életpálya egy másik kontinensen, mondjuk, Ázsiában? Hihető-e, hogy teszem azt a bandungi konferencia valamelyik felszólalója Rangoonban született, Kalkuttában járt egyetemre, s jelenleg, mint japán író, Tokióban honos?

E hasonlat nyilvánvaló képtelensége megvilágítja Európa két jellegzetességét, azt, amit immáron oly magátólértetődően elfogadunk, hogy tudomást róla alig veszünk: először, hogy kontinensünk, az euráziai félsziget roppant kicsiny, s jelenleg még össze is zsugorodott saját földrajzi határain belül; másodszor, hogy az európai életforma Budapesttől Londonig és Stockholmtól Rómáig egységesebb bármely más életformánál. Európa legfőbb jellegzetessége, térbeli sokféleségének páratlan egysége és szellemi folytonossága az idő változó sodrában.

A térbeli együvétartozásról talán nem is kell sokkal többet mondanom. Elegendő, ha igazán tudatára ébredünk annak, amit megszoktunk és immáron magátólértetődőnek vélünk. Az olyan gyarmati múltú, fiatal országok, mint Észak-Amerika és Ausztrália mellett, Európa az egyetlen nagy földrész, ahol a népek mozaikja határozott körvonalú kultúrképet alkot. S az, ami e kultúrképet létrehozta, nem más, mint Európa másik főjellegzetessége: a szellemi folytonosság az idő változó sodrában. E szellemi folytonosság semminő más földrész fejlődésében nem követhető oly tisztán, mint Európa történetének két és fél évezredében. A fáraók korának egyiptomi művészete érte el a kultúrtörténelemben az állandóság legmagasabb fokát, ám az egyiptomi művészet egy állami civilizáció kifejezője volt. Ezzel szemben Európa a világ tudományos és technikai úttörője volt és, kiváltképpen a legutóbbi három évszázadban oly radikálisan megváltoztatta az emberiség természetes és szociális környezetét, hogy szinte úgy tűnik nékünk: új emberfaj született egy teljesen átalakított bolygón.

És mégis: e robbanásszerű időszakában is szintúgy, mint régebbi átalakulásai során, megőrizte azonosságát, hogy úgy mondjuk, történelmi személyiségét. E történelmi személyiség, jellegzetes vonásaival egyetemben, az emberiség történelmének egyik sorsdöntő fordulópontján született, a Krisztus előtti hatodik században, Buddha és Konfucius, az ión filozófusok és a pitagórászi testvériség csodálatos évszázadában. Akkoriban bolygónk felett márciusi szél fújt és ébresztgette a szunnyadó emberiséget. Az ión filozófiában, a mitológiai álomvilág tengeréből felmerült a racionális gondolkodás, s ezzel megkezdődött a specifikusan európai kaland, az eredendő okok és magyarázatok prometheusi keresése, hogy majdan ezek az okok és magyarázatok az elkövetkezendő két évezred során alapvetően megváltoztassák az emberi nemet. Addig az ember a földet holmi osztrigának tekintette, melyet minden oldalról víz vesz körül, míg az ég, a szilárd bura, szárazon tartotta a földet. A milétoszi filozófusok feltörték az osztriga héját. A földből golyót formáltak, mely szabadon lebegett az űrben. Elsőként vetették fel a forradalmi kérdést, hogy vajon milyen nyersanyagokból készült a föld, minő természeti folyamatoknak köszönheti létrejöttét, milyen etikai és esztétikai értékek tartoznak hozzá, s mely transzcendentális gondolat rejtőzik az egész mögött?

Az európai gondolkodás első, nagyszerű szintézisében, a pitagórászi iskola egységes látomássá olvasztott matematikát és zenét, művészetet, tudományt és monoteisztikus hitet. „Az örökkévalóság vizsgálata a filozófia, a misztériumok vizsgálata pedig a vallás célja" — mondotta Plutarchosz a pitagórászi iskoláról. A tudás és a megismerés keresése, mint a Teremtő imádásának egyik formája, minden bizonnyal európai gondolat. És hogy Európa háborúk és forradalmak, zűrzavaros korszakok és a múlttal való látszólagos szakítások ellenére hű maradt kulturális örökéhez, ez már abból is nyilvánvaló, hogy a legtöbb európai nyelvben a valóban lényeges fogalmakra, mint muzsika, logika és metódus, harmónia és karakter, nemcsak görög szavakat, hanem görög gondolkodási formákat is alkalmazunk.

MOZDONYVEZETŐK ÉS VÁLTÓÁLLÍTÓK

A Krisztus előtti hatodik évszázadig a görög-európai kultúra jövendő iránya nyitott kérdés volt, eleddig még hasonló útra léphetett volna, mint a kínai, vagy az indiai kultúra, mely a hajnalhasadásnak e korszakában még ugyancsak kialakulatlan volt. Ezzel természetesen nem azt óhajtjuk állítani, hogy ha Pitagórász és Konfucius születési helye történetesen megcserélődik, akkor Kína lépett volna a tudományos és technikai fejlődés útjára, s Európa vált volna a teaszürcsölő mandarinok országává. A klíma, a faj és a szellem kölcsönhatásai, a lángeszű egyének iránytmeghatározó befolyása számunkra még mindig oly áthatolhatatlan problémákat jelentenek, hogy még visszamenőleg sem merünk jóslatokba bocsátkozni. A múltra vonatkozó kinyilatkoztatások, melyek egy „ha akkor..."-ral kezdődnek, éppoly kétes értékűek, mint a jövőt illető jóslatok. Ha Nagy Sándor és Dzsingisz khán soha nem születtek volna, akkor hihetőleg más egyének léptek volna helyükre, hogy érvényt szerezzenek a hellén, illetve a mongol terjeszkedési vágynak. Ám a filozófia és a vallás, az irodalom és a művészet Nagy Sándorai már nem cserélhetők fel és nem is helyettesíthetők egykönnyen; sokkal több és változatosabb lehetőségük nyílik arra, hogy egy bizonyos kultúra irányát és jellegét befolyásolják. Való igaz: a hódítók, a hadvezérek a történelem mozdonyvezetői. Ám a művészek és a filozófusok a váltóállítók, akik, bárha az utasok gyakorta észre sem veszik őket, meghatározzák az utazás irányát. És a görögök kiváló váltóőrök voltak.

Európa történelmi személyiségének második főjellegzetessége a zsidó-keresztény etika. Egy organikus személyiség nem alkotóelemeinek egyszerű összeadása útján keletkezik: Európa sem úgy született, hogy a hegyibeszédet szimplán hozzáadta Platóhoz és Arisztotelészhez — a szintézisek folytonos láncolata hozta létre.

E folytonosságra csupán egy példát említek: a Thráciából érkező misztériumkultusz új életet lehelt a megmerevedett görög államvallásba, majd, tisztultabb formában örökül szállt Dél-Itália pitagórászi közösségeire; e kultusz néhány, még tovább szublimálódott elemét találjuk az esszénusok közösségeiben a zsidó sivatagban; és végül beletorkollott az őskeresztények vallási szertartásaiba. És így tovább. Amikor az Imperium Romanum összeomlott, a római jog, valamint a latin, mint a művelt emberek egyetemes nyelve, és a keresztény vallás, mint a hívők egyetemes egyháza — átkerült az európai szintézisbe. Szent Ágoston személyében a kereszténység találkozott a neoplatonikus misztikával; Aquinói Szent Tamás személyében a kereszténység és az arisztoteleszi módszer egyesült. A népvándorlás erjesztőhatású barbárvért vitt a földközi-tengeri népek fáradt ereibe; mindazonáltal Európa nem lett barbár, hanem a barbárok váltak európaikká. Amit általában sötét középkornak neveznek, az voltaképpen Shaw Pygmalionjának gigantikus méretű szabadtéri előadása volt.

E fejlődés leglenyűgözőbb korszaka az volt, amikor Európa visszanyerte ideiglenesen elveszített kultúrörökségének lényeges részét; ez a korszak bizonyítja talán a legmeggyőzőbben az európai szellem folytonosságát az idő változó sodrában.

ISTEN VÁROSÁNAK VÁMSOROMPÓI

Isten városának vámsorompói Európa legsötétebb éjszakájának idején jöttek létre, 413-ban, Róma bukása után, midőn Szent Ágoston írni kezdte a Civitas Dei-t, mely a középkor második Bibliájává lett és megszabta az elkövetkezendő ötszáz esztendő ideológiai programját. Maga Szent Ágoston a neoplatonisták műveiből merítette volt megtérésének első indítékait; a folytonosság eleven szimbóluma volt ő, építőmestere ama hídnak, mely az antik világból az új világba vezet. E híd forgalma kezdetben nagyonis korlátolt volt. Isten városának vámsorompói elől irgalmatlanul elkergettek minden olyan rakományt, mely a görög szépség és tudás kincseit rejtette, — mondván, hogy a „parázna és mocskos ördögök" befolyása megrontotta a pogányok erényeit. Csupán Pláton epigonjai haladhattak át a hídon, mindenekelőtt Plotinus, akiről az hírlett, hogy pirult szégyenében, amiért teste volt. A természet vizsgálata bűnös és megvetendő volt, az intellektuális kíváncsiság veszélyes romlottságnak számított. Úgy tűnt, hogy Európa megtagadta egyéniségét és hivatását. A tudomány és a tanultság mezején több évszázados jégkorszak következett. Csupán a neoplátoni misztika sápadt holdja világított a jégmezők felett.

Ám ezután valami rendkívüli történt: az olvadást nem a váratlanul felkelő nap hozta, hanem egy kerülőutakon érkező golfáram által ment végbe; a golfáram az arábiai félszigetről, Mezopotámián, Egyiptomon és Spanyolországon át hömpölygött át a falakon. A hetedik és nyolcadik évszázad folyamán ez az áramlat a görög filozófia és a görög tudomány kisázsiai és alexandriai maradványait sodorta tova magával, s most, mintegy mellékesen lerakta őket Európában. A tizenkettedik évszázadtól kezdve Archimedes és az alexandriai Hero, Euklidesz, Aristotelész és Ptolomeus művei — avagy műveik töredékei — kincses hordalékhoz hasonlatosan — vetődtek partra a keresztény Európában.

Furcsa jelenség, hogy az arabok, a kerek öt évszázad során, amikoris az európai kultúrörökség egyedüli őrizői voltak, oly keveset tudtak kezdeni ezzel az örökséggel. Bizonyos előmenetelt értek el a megfigyelő asztronómiában, magukévá tették az indiai számrendszert, a sinus-funkciót és bizonyos algebrai módszereket, ám a tudományelmélet és a természetfilozófia területén említésreméltót nem alkottak. Lényegében közvetítő szerepük volt: indiai és perzsa szerzeményekkel gazdagítva adták vissza Európának görög és alexandriai örökét. Mindez az arabok birtokában terméketlen maradt, ám, alighogy ismét Európa latin kultúrájának részévé vált, azonnal dús gyümölcsöket termett. Hihetőleg Európa szellemi talajának roppant fogékonysága okozta ezt. Hasonlóképpen ahhoz, mint amikor a beteg sajátvérinjekciót kap. Európa meggyógyult és megfiatalodott. Íme, a folytonosság az idő változó sodrában.

A változás folytonossága, a sokféleség egysége — mely a négy arisztoteleszi elemhez: a földhöz, a levegőhöz, a tűzhöz, a vízhez hasonlítható — minden szerves kultúra, s elsősorban az európai kultúra főismérve. Folytonosság változás nélkül: ez a roppant fejlett ázsiai kultúrák jellegzetessége volt. A változás, mely nem kapcsolódik egybe a folytonosság erős tudatával: ez a gyarmatokból lett fiatal államok, Észak-Amerika és Ausztrália kultúrájának ismérve. A reneszánsz forradalmi humanistái, a reformáció forrófejű harcosai görög és héber szövegekből merítették modernizáló törekvéseik indítékait. A francia forradalom a római köztársaság eszményeit és államberendezését választotta példaképül. Mi több: még Marx Károly műveiben is nehézség nélkül fellelhető az ótestamentumi próféták pátosza és a hegeliánus skolasztika platóni elemei.

Európa sokféleségének egysége volt e beszéd kiindulópontja — s ez legyen befejezése is. Az, hogy Európa egy erős és zárt egység, az integráció magasabb foka felé halad, nem kétséges. Hogy e mellett lépést tart-e az időével, e nagyonis növekvő dimenzióval: ez más kérdés. Jómagam, tegnap három óra alatt repültem Londonból Bécsbe. Ám az a tempó, amiben a népek strassburgi tanácsa és hasonló egységtörekvések kialakulnak, ógörög ökrösszekeret idéz fel, mely nyikorogva vonszolja át magát a thesszáliai síkság mocsarán. Tisztában kell lennünk azzal, hogy az a toldott-foldott politikai köntös, mely az örök Európa testét elcsúfítja, nem egyéb, mint groteszk anakronizmus.

Budapesti jelentés

Annak a marakodásnak a kiújulásában, amely most Hruscsov és Tito között kezdi elfeledtetni az egykori mézesheteket is, tudomásunk szerint komoly szerepe van Kádárnak. Bizonyára ti is emlékeztek rá, hogy Hruscsov budapesti útja előtt Kádár meglátogatta Titót, vadászkastélyainak egyikében. Mármost nekünk már azóta nemigen tetszett a dolog, mert a látogatást síri csend követte, egyetlen harsonát sem fújtak meg s egyetlen vezércikket sem írtak a magyar-jugoszláv barátságról.

Azóta valamicske kiszivárgott az említett találkozóról. Eszerint Tito megkísérelte rávenni Kádárt, hogy próbáljon meg egy kicsit önállóan viselkedni az oroszok irányában, s legalább addig igyekezzék elmenni, ameddig Gomulka elmegy. Kádár, ahogy Hruscsov Budapestre ért, elmondta néki az egész beszélgetést. Hruscsov dühöngött, mint a férj, ha legkedvesebb barátja akarja feleségét elszarni. Hazament Moszkvába és a Sportpalotában beszámolt magyarországi élményeiről. A beszédének volt egy különös passzusa. Ebben megdicsérte a magyar elvtársakat, akik hűséges barátok, szilárd internacionalisták, *nem kenik el az osztályharc kérdéseit, nem engednek azoknak, akik „elfekvő árujukat" a magyar nép nyakába varrva, össze szeretnék ugratni a magyar népet a szovjet néppel.* S ha még ez sem lett volna elég világos, a gyengébbek kedvéért hozzátette: *A forradalmár semmi esetre sem alkalmazkodhat az imperialistákhoz. Nem lehet egyszerre két lovat megülni. Aki megpróbálja, póruljár.*

Ez Titónak szólt. De messzire jutottunk már a belgrádi Canossajárástól, a kalaplevevő megalázkodástól, a széttéphetetlen ölelésektől! Ami viszont Kádárt illeti, talán nem ártott ez a külön jellemvizsga a belgrádiaknak. Most legalább közvetlen leckét kaphattak nemcsak abból, hogy kocsonyába nem lehet szöget verni, hanem abból is: érdemes volt-e Titónak november 4-e után olyan hanyatthomlok a Kádár-társaság segítségére sietni, s kijelenteni (Tito pulai beszéde!), hogy *én ismerem ezeket az embereket és meggyőződésem, hogy ezeknél különb vezetők nem találhatók Magyarországon!*

Számunkra, itthoniak számára az egész helyzetből az a fájdalmas és kellemetlen, hogy a hazai sztalinisták szarva megint növekedőben van. Aligha véletlen, hogy a Népszabadság és a Társadalmi Szemle a kínaiakat is megelőzve, az elsők között állt be abba a kórusba, amelyik most a Tito-ellenes nótákat harsogja. Mind a két lapnál erős sztalinista góc van: az előbbinek Nemes Dezső a főszerkesztője, s két hűséges Révai-tanítvány: Kende István és Rényi Péter a főideológusai, az utóbbinak a szerkesztő bizottságában ugyancsak többségben vannak a moszkoviták

(Folytatás a 10. oldalon.)

Az IDŐ Sodrában

A Twentieth Century

májusi számában G. F. Hudson igen figyelemreméltó cikket írt a világ jelenlegi stratégiai helyzetéről. Hudson megállapítja, hogy mindkét világháború végén a nyugati hatalmak — demokratikus természetükből következően — öngyilkos gyorsasággal kergették szét hadseregeiket. Csak a szerencsének köszönhető, hogy ez nem vezetett katasztrófához. Az első esetben azért, mert a szovjet diktatúra gyenge volt, a második esetben azért, mert a nyugati hatalmaknak a leszerelés ellenére is volt atombombájuk, míg a Szovjetunió háborús létszámú hadserege akkoriban még nem rendelkezett nukleáris fegyverekkel. A Szovjetunió koreai támadása után a NATO-t bizonyos mértékig meg kellett erősíteni. A NATO-nak azonban — azon a címen, hogy atomfegyverei vannak — sose volt megfelelő katonai ereje.

Ez az állapot vezetett a jelenlegi roppant bizonytalansághoz. Ha a Szovjetunió atomfegyverrel támadna, a Nyugat is atommal védekeznék. Ám mi történik, ha a Szovjet a régi hadászati módszerekkel: tankokkal, közönséges bombavetőkkel, gyalogsággal és tüzérséggel támad? Aligha valószínű, hogy ilyen támadásra a NATO demokratikus hatalmai atomfegyverrel válaszolnának. Hiszen ebben az esetben több mint egy tucat demokratikus és humanitáriánus parlamentnek kellene arra az elhatározásra jutnia, hogy egy közönséges támadást atomfegyverekkel ver vissza. Ez aligha képzelhető el. Sajnos, sokkal valószínűbb, hogy egy ilyen szovjet támadás esetén (mint ahogyan Magyarország esetében is történt) tovább hátrálnak az agresszor elől, pontosan úgy, ahogyan annak idején Chamberlain és Daladier hátráltak Hitler és Mussolini elől.

A továbbiakban a cikkíró felveti a kérdést: ily roppant veszéllyel szemben miért mondott le a Nyugat arról, hogy jelentős katonai erőt tartson készenlétben? A Szovjetunió és csatlósállamainak lakossága számszerint ugyan fölényben van Nyugat-Európával szemben, de ha Kanada és az Egyesült Államok népességét is számítjuk, úgy a nyugati tömb e tekintetben is másfélszeres fölénnyel rendelkezik. Az ipari potenciáról nem is beszélve; bár a Szovjetunió a második világháború után rohamosan iparosított, a nyugati tömb ipari potenciája még mindig sokszorosa a Szovjetunióénak.

A Nyugatnak módja lett volna megfelelő létszámú hadsereget fenntartani. Ezt azonban a Nyugat nem akarta, mert azt hitte, az atomfegyverek birtoklása egymagában elegendő a szovjet agresszor fékentartására. Am, mi történik, ha a Szovjetunió óriási fölényben lévő gyaloghadseregével támad? Hiszen Hitlerék sem használtak gázt a második világháborúban. Amikor megkérdezték az angol miniszterelnököt, mit tenne egy nagyobb orosz támadás esetén, — azt válaszolta: atommal védekeznék. (Mert hiszen mással nem is tudna védekezni.) Arra a kérdésre: mit tekint „nagyobb orosz támadásnak" — Macmillan kijelentette, hogy kétszáz orosz hadosztály rohama minősül „nagyobb támadás"-nak. Ha e felfogás konzekvenciáit logikusan végiggondoljuk, arra a következtetésre kell jutnunk: a Nyugat megengedi az oroszoknak, hogy 199, vagy ennél kevesebb hadosztállyal apránként akár az egész világot elfoglalják. És nem vitás, hogy az oroszok erre készülnek: minden két hétben három új tengeralattjárót bocsátanak vízre és egyedül az elmúlt esztendőben annyi hadihajót építettek, mint a világ többi országa együttvéve.

Ugyanekkor Amerika ócskavasnak adja el hadiflottáját azon a címen, hogy amúgy sincsen rá szükség; Anglia felszámolja flottatámaszpontjait és tovább csökkenti szárazföldi hadseregét azon a címen, hogy nincsen rá pénz. Hogy erről a politikáról az oroszok mit gondolnak magukban, az részben kiderül Hruscsov úr legutóbbi nyilatkozataiból. A Szovjet szemlátomást abban reménykedik, hogy atomháborút senki sem akar, szárazföldi hadserege rohamának pedig a Nyugat, megfelelő felkészültség híján, nem tud ellentállni.

Az atomháború borzalma és a teljes megadás egyformán elfogadhatatlan alternatívája között a szerző abban látja a kivezető utat, hogy a Nyugat szerelje fel magát egy konvencionális, erős hadsereggel.

Ávó-diplomácia

A forradalom napjaiban a magyarországi szovjet kormányzat nem egy féltve rejtegetett titka került napfényre. Egyebek között kitudódott, hogy a diplomáciai szolgálatra beosztott személyek túlnyomó többsége a politikai rendőrség aktív tisztje. Szigorúan bizalmas személyzeti okmányok felülvizsgálata közben derült ki, hogy — s ez csupán egyetlen példa — a párizsi magyar követség tizenkét alkalmazottja közül kilenc kettős státussal rendelkezik: nemcsak a külügyminisztérium tisztviselője, hanem egyben az ÁVH kötelékébe is tartozik. E diplomaták magasfokú megbízhatóságát, egyéb képességeik mellett, az is szavatolta, hogy egyikük se tudott franciául, se beszélni, se olvasni, se írni — persze magyarul is alig — s így eshetett meg, hogy valamelyik, ávójához hű attasé tekintélyes dollárösszegért vásárolt meg néhány, a *Le Monde* című párizsi napilapból kimásolt cikket — kémjelentés gyanánt.

A forradalom után a budapesti külügyminisztérium hatályon kívül helyezte az októberi napokban kiadott visszahívó rendelkezéseket és rehabilitálta az ávó-diplomácia módszereit. Mivel azonban a kiképző tanfolyamokon ma is nagyobb súlyt helyeznek a gumibot szakszerű kezelésére, mint a nyelvoktatásra és mivel a diplomata-ávósok szellemi színvonalát és nyelvkészségét nem öregbítette a 3000 orosz tank sem, nem egyszer megesik, hogy hírszerző buzgalmukban magyar menekültekre fanyalodnak, magyar menekültekre vetik ki hálójukat. Ez történt Bécsben is.

A 02721. számú külügyi útlevéllel felvértezett ávós tiszt, a marxizmus és leninizmus fényében, felismerte a tavaszi bécsi utcán egy hajdani pincefoglyát. Továbbra is ávó-alattvalónak tekintette és iparkodott rávenni, hogy adatokat szolgáltasson neki. Ha nem áll rendelkezésére — fenyegette meg —, otthoni hozzátartozóit súlyos kellemetlenségek érhetik. A menekült gondolkodási időt kért és másnapra adott találkozót a zsarolónak. Csakhogy időközben értesítette az osztrák hatóságokat és a találkán kedélyesen, de pontosan megjelentek a bécsi bűnügyi rendőrség tisztviselői is. Az osztrák lapok egybehangzó jelentései szerint lefülelték nemcsak az ávós tisztet, hanem a bécsi magyar követség első titkárát is, aki a közelben ólálkodott és a rendőrség közbelépésekor, kulcsponti kérdésnek fogva fel a maga biztonságát, elismerésre méltó fürgeséggel igyekezett megugrani. Persze mindketten külügyi útlevéllel igazolták magukat.

Az áldozat szerint az ávós diplomata útlevelében most más név áll, mint amit annak idején — vallató minőségében — használt. Lehet, hogy egyik se az igazi. Talán nincs is neve. Csupán személytelen képviselője ama magasabbrendű humanizmusnak (tájékozottságát fitogtatva és szenvedélyes szovjet rokonszenvből hihetőleg „gumanizmus"-nak ejti), amely védenceit megható ragaszkodással a bölcsőtől a koporsóig, sőt — ha lehet — az akasztófáig követi. Ez nem valami érzelgős nyugati humanizmus, ez nagyvonalú és éppúgy túlteszi magát önnön országa törvényein, mint a nemzetközi jog — csak másokra kötelező — szokványain. Teheti, mert a görög tyrannoszoktól a kiugrott görögkeleti kispapig évezredes álmot valósít meg: „az embernek ember által való" holtig-vesztig tartó üldöztetését.

A nemzetközi jog immunitást biztosít a diplomatáknak s így a két tettenért humanista se okirathamisításért, se zsarolásért, sem pedig kémkedés kísérletéért nem áll bíró elé Bécsnek városában. A ballhausplatzi külügyminisztérium feltehetően követeli majd a két jeles külügyér visszahívását. Budapest meg, a nemzetközi egyensúly fenntartása érdekében, kiutasít talán két gyanútlan osztrák diplomatát. Az ügyetlenkedő, ügyefogyott ügynökpár pedig új beosztást kap. Esetleg megváltozik a nevük, az útlevélszámuk, de bizony az is lehet, hogy büntetésből egyikük tányérsapkásan regulázza majd a debreceni baracktermelőket, a másik meg civilruhában a diósgyőri vasasokat és így szolgálják elvtársi együttműködésükkel a munkás-paraszt szövetség szent ügyét. De Szerov úr és budapesti helytartója csak mosolyog a nem is oly ritka üzemi baleseten és a jövőben is ávó-kirendeltségnek tekinti a Mária Terézia korában épült bécsi követség és a többi, ezután gyarmatosítandó országban állomásozó magyar külképviseletek, hol cicomás, hol szerény palotáit.

A mondat hátulja és a kínai vízió

A Bölöni György főszerkesztésében megjelenő Élet és Irodalom 1958 április 25-i száma cikket közöl a szocialista realizmusról. A szerző, Imre Katalin, megállapítja: „a dolog lényegét tekintve, a szocialista realizmus a legmodernebb művészi irányzat. Nincs modernebb írói tükre a világnak..." Miképp valósul meg ez az elmélet a gyakorlatban? Az Élet és Irodalom április 25-i száma erre is választ ad. Hatodik és hetedik oldalán egy Bakó József nevű szocialista realista szépíró műveken ad helyet s a nyomaték kedvéért illusztrációval is díszíti. Feleljen hát a feltett kérdésre két kurta idézet. Az első a plasztikus jellemzés iskolapéldája:

„Apró emberke, de bármilyen tömegben meglátja azt, akire szüksége van. Ötven-hatvan között éldegél; talán sértő is az éldegélés szó, mert némelykor pogányos fiatalsággal tobzódik a csók táján."

Csokorba köthetnénk e „legmodernebb művészi irányzat" színesen pompázó stílusvirágait, de legyünk szerények, elégedjünk meg második idézetként egy illatos bimbóval:

„Neumann Flóris nagyot kacag, meg se várja a mondat hátulját, rálép a derekára."

Sajnálatos és elhamarkodott lépés. Jobban teszi, ha megvárja. A Magyar Népköztársaság kínai íróvendége nem volt ilyen szeles, Neumann Flóris példát vehetett volna róla. Szun Jun ugyanis — miként Bölöni lapjának ugyancsak április 25-i száma lelkendezve elmondja: „Az 1956 végi magyarországi ellenforradalom támadása idején egy 200 soros versben írta meg, amit népe érzett, gondolt akkor, amikor a népi hatalom veszélybe került nálunk. 1956 novemberében kezdte el írni és tavaly fejezte be ezt a költői víziót." Szun Jun tehát megvárta a mondat hátulját. Mao Ce-tungét, sőt alighanem a kevésbé jeles pártfunkcionáriusokét is. Nem lépett egyszerű és összetett mondataiknak se a derekára, se a tyúkszemére. Megvárta hátuljukat. Hajszálpontosan tudhatja, hol, mikor és mit követel az ildomosság. Valóban megérdemli tehát az Élet és Irodalom dicsérő elismerését, pláne, ha meggondoljuk, hogy egy oly racionális és józan nép fia, mint a kínai, várakozás közben képes volt egy álló esztendeig vizionálni. Sajnos, ha teljesítménybérben fizetik honoráriumát, jogosult az aggodalom, vajon fedezte-e a 200 sor tiszteletdíja egy esztendei vizionálás személyi és dologi kiadásait? Szerencsére, a szocialista táborban nem a mennyiség, hanem a minőség „a dolog lényege" és e tekintetben Szun Jun költői víziója oly magasröptű és eredeti, hogy — az imént idézett népi demokratikus szépíró szóhasználatát alkalmazva — feltehetjük: nemcsak éldegélt, hanem talán futotta arra is, hogy a csók táján tobzódjék. Mert idézzük csak az Élet és Irodalom nyomán a vizionárius kínait is:

„A bátor és párthoz hű fejek a magasban himbálóznak és haláltól fátyolos szemük rámered a rágalmazókra... És mégis ragyog minden szem, mint fáklya a sötét éjszakában..."

A kipontozás az Élet és Irodalom cikkírójának műve, nem a miénk. Nyilván ezt a két sort tételte a legválaszlékosabbnak, leghatásosabbnak, legköltőibbnek. Még a cinikus Voltaire, a porosz imperializmus e megátalkodott ügynöke is elismerné, hogy sok az, ha kétszáz verssor között akad két ilyen jó.

A felnőtt Nemecsek és a serdületlen világ

A kis Nemecsek meghalt. A torkunk összeszorult és a könyvet becsuktuk. Aztán Molnár Ferenc felejthetetlen ifjúsági regénye, A Pál utcai fiúk, elfoglalta helyét ifjúságunk szép élményei között. Azóta szegény Nemecseket többször megvédték. 1938-ban fordították csak le franciára, s a francia kiadó úgy érezte — talán helyesen —, hogy Nemecseket és társait külön előszóban kell megvédeni. Az 1938-as francia előszó így hangzott:

„A Pál utcai fiúk 1906-ban jelent meg, nyolc esztendővel a világháború kitörése előtt. Le kell szögezni ezt a tényt, meg kell állapítani: ez a könyv békebeli irodalmi munka, hogy eloszlassunk bizonyos tévedéseket. Sokan azt hiszik, hogy a háború szülte ezt az ifjúsági regényt, vagy pedig a háború utáni „szinesing - mozgalmak" nyomán keletkezett. Nem így van. Ez a felnőtteket és gyermekeket egyformán gyönyörködtető, megható ifjúsági regény nem más, mint finom kifejezője minden idők legszebb érzelmének, a bajtársi szeretetnek."

Ime, így kellett megvédeni 1938-ban a grundot, Nemecseket és a vörösingeseket, olyan vád ellen, amely minden gyanútlan francia olvasóban azokban az időkben feltétlenül felébredt volna. 1906-tól 1938-ig nagyot fordult a világ és a vörös ing, amely a békebeli pesti grundon izgatottan rohangászó kisfiúk testén feszült, már több lett, mint a kedves kisfiús katonásdi velejárója. A barna, fekete és zöld ingek korszakában csakugyan közölni kellett a serdülő és a már felserdült franciákkal, hogy Molnár Ferenc ezt a könyvet abban a mérhetetlenül távoli múltban írta, amikor a színes ingekkel csak a grundot változtatták meg egy időre és nem évtizedekre a világot.

Nemecsekék rajongva játszották az életet, szent fogadalmakat tettek, írtóztak az árulástól és készek voltak meghalni bajtársaikért. Nagyon felnőtteknek érezték magukat, amikor arról beszéltek, hogy „kiássuk a harci bárdot, amelynek tüze fogja füteni lelkünket". Szóképeik kissé kevertek voltak, de ezzel éppúgy nem törődtek, mint az 1938-as Európa serdületlen felnőttei, akik a „vér mitoszáról" harsogtak és „talajgyökérrel harcoltak a nemzetért".

A kis Nemecseket újra védik. Húsz esztendővel a francia kiadás után, Molnár Ferenc ifjúsági klasszikusa oroszul is megjelent. Mint ilyenkor szokásos, kiadói megjegyzés, lábjegyzet és kritika egyaránt hangsúlyozza, hogy ez a fél évszázada írt ifjúsági regény kispolgári érzelmei és túlzó nacionalizmusa ellenére, épülésére szolgálhat a szovjet haza egyelőre serdületlen olvasóinak.

Persze a szovjet kiadónak is igaza van. Nemecsek keblében valóban veszélyes kispolgári érzelmek lakoztak. Nemecsekről — uram bocsá' — feltehető, hogy bajtársa ellen nem lett volna hajlandó hamis tanúvallomást tenni, mégha ezt Szerov tábornok elvtárs legjobb belügyi harcosai is kérték volna tőle. A Pál utcai fiúk reakciós-kispolgári-ellenforradalmi beállítottságára jellemző, hogy az élenjáró tudománnyal mitsem törődve, hittek az abszolút tisztességben, jóságban, hűségben, igazságban, holott tudvalevő, hogy igaz az, amire a belügyi nyomozónak szüksége van. Tudvalevő továbbá — legalább is az élenjárók földjén —, hogy tisztesség, jóság, erkölcs: relatív fogalmak.

A kis Nemecsek azonban meghalt az ellenkezőjéért. Életét adta a bajtársi hűségért.

Mikor jön el egy korszak, amelyben többé nem kell magyarázni és mentegetni a Pál utcai fiúkat?

PÁRIZSI LEVÉL

A MAGYAR RÁDIÓZENEKAR párizsi vendégszereplése elé várakozással tekintett a francia közönség, ami — lévén a magyar muzsika egyébként is jóhírű — a siker kedvező előjelének tűnt. A Pleyel nagytermében rendezett két koncert azonban legfeljebb félsikert hozott. A zenészek játékában volt a hiba? Semmiképpen sem. Nem szívesen vállaljuk, hogy a Magyarországon divatos „tapasztalatcsere keretében" most „kiértékeljük" a félsiker okait, hiszen az Irodalmi Ujság örömest adna hírt művészeink minden mellékzöngétől mentes külföldi diadalairól. De mit mondtak a hangversenyek után élőszóban, a tollat ezúttal, talán tapintatból, nem ragadó francia zenekritikusok? Vagy pontosabban szólva, mit kérdeztek?

Vajon miért kívántak sztahanovista teljesítményt a zenészektől? Miért egymást követően rendezték meg a két koncertet? Remélhették-e józan ésszel, hogy egy Párizsban még nem járt zenekar teljesen ismeretlen fiatal dirigens vezényletével egymásután kétszer megtölti majd a francia főváros legnagyobb hangversenytermét?

Miért hirdette az impresszárió Ferencsiket a meghívókon, amikor a neves karmester már hetek óta súlyos beteg? (Ezt egyébként az Irodalmi Ujság még a meghívók kinyomtatása előtt jelentette.)

Ha Ferencsik nem léphetett pódiumra, miért a kétségkívül tehetséges, de a külföldi magyar karmesterek — Doráti, Fricsay, Ormándy, Somogyi — színvonalára még nem emelkedett Lehel Györgyre bízták a vezénylést, a zenekart jól ismerő valamely neves külföldi karmester — Klemperer, Derveaux, vagy Rossi — helyett?

Nem tudták, hogy a párizsi publikum „beethovenitiszben" szenved, s nem egykönnyű, a például Bruno Walter vezényelte párizsi zenekarral versenyre kelni? Brahms II. szimfóniáját is, sajnos, sokkal kitűnőbb tolmácsolásokban hallhatja a közönség.

Miért nem kizárólag magyar szerzőket játszott az együttes, amikor a közönség erre lett volna kíváncsi? A magyar számok, mint például Bartók zenekari Concertoja, vagy Kodály Páva-variációi, valóban szenvedélyes fogadtatásban részesültek. Figyelmet keltett Lajtha remekül felépített VII. szimfóniájának ősbemutatója is.

Az előkészítés idején és a majdnem kizárólag Budapesten elkövetett hibákat a zenekar fegyelmezettsége, lelkesedése, s különösen a vonósok virtuózitása egyensúlyozta félsikerré. Elismerést érdemel a két kitűnő szólista, Kovács Dénes hegedűművész és Frankl Péter pianista nagyszerű játéka.

E hó végén egyébként ismét magyar zenekar mutatkozik be a Pleyel nagytermében: a menekült művészekből alakult Philharmonia Hungarica ad hangversenyt Doráti Antal vezényletével. A műsorban Bartók Hegedűversenye is szerepel. Szólista: Jehudi Menuhin.

AZ „UTOLSÓ JELENTÉS", Méray Tibor regénye május 2-án jelent meg a nagytekintélyű párizsi Calmann-Levy kiadónál, amely többek között Maxim Gorkij, Arthur Koestler, Hermann Hesse és végül, de nem utolsósorban Anatole France kiadója.

„Milyen okok késztethetnek egy huszonhét éves, fontos állást betöltő fiatalembert arra, hogy öngyilkosságra szánja el magát? Ezt tárja elénk az „Utolsó jelentés", melyben a könyv hőse elmondja, miért vált elviselhetetlenné számára az élet" — írja ismertetőjében a kiadó, e különös, a Központi Vezetőséghez írt jelentés formájában írt regény tartalmát vázolva. Majd leszögezi, hogy úgyszólván „egyetlen írásmű sem magyarázta meg olyan meggyőzően, miért tört ki a forradalom Magyarországon, miért volt lehetetlen, hogy ki ne törjön, milyen volt érlelődésének légköre, s a szellem, amely kiváltotta".

Méray Tibor regényét Angliában a Secker and Warburg kiadó jelenteti meg, az Egyesült Államokban pedig a Criterion. De rajtuk kívül is több kiadóvállalat kérte már a szerzői jogot.

A PÁRIZSI LIBERTÉ-DÍJ zsűrijének hagyományos bankettjén többórás vita után Gyilasz „Az új osztály" című könyvének ítélték az első díjat. A zsüri közleményében hangsúlyozta, nem ért ugyan egyet a jugoszláv politikus filozófiájával, de meghajol a szabadság védelmében mutatott bátorsága előtt. E törhetetlen bátorsága miatt raboskodik 1957 óta a szerző.

A szokatlanul hosszú vitára az adott alkalmat, hogy a zsüri számos tagja a magyar származású Nicolas Baudy „Októberi ifjúság" című nagy sikert aratott könyvét találta érdemesnek a kitüntetésre.

G.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ:

A ZÜLLÖTT HAJÓS

— KRÚDY GYULA HALÁLÁNAK HUSZONÖT ÉVES FORDULÓJÁRA —

Huszonöt év előtt, május tizenegyedikén halt meg Krúdy Gyula.

Úgy tudom, bitang állapotban van a sírja, gondozatlan s elvadult, legalább is efféléről árulkodik az elszomorító fénykép, amely valamikor az októberi forradalom előtt megjelent egy magyar újságban. Olyan, mint egy futóbetyáré, aki egy fának vetemedve az erdőszélen szembefordult a pandúrokkal. Vagy gondoljunk inkább Reviczky verséből a Volkov temetőre, ahol giz-gaz közé hányva „bedőlt, világtalan sírokban" éppen Krúdy kedvenc orosz írói pihentek?

Betyárformájú ember akadt a búcsúztatók közt is néhány. Hanyag tartású, lappangó erejű, lomposan elegáns férfiak, száraz, eleven pásztorbotok, akik birkalábakat kampolhattak volna, egy kis ólomöntéssel a fejükben. Honnan bukkantak fel a temetésre? A nemzetség vagy cimboraság törvényei küldték oda? A Nyírségből érkeztek étkezőkocsiban vagy egy pesti albérleti szállásról konflison? Tarka társaság verődött össze, annyi bizonyos. Voltak ott cipőjükről ítélve pincérek, gnóm termetükre nézve zsokék, galambkönnyeikkel éjjeli lányok, ideges, dohánysárga ujjaikról ítélve, éjjeli szerkesztők. S egy-két híres író is, Zilahy Lajos például, a márványarcú, gyönyörű feleségével. Ha Krúdy elvegyülhetett volna a búcsúztatói közé, megbillent fejjel ezen a hűvös tiszteletadón legeltette volna a tekintetét. Semmiesetre se rajtunk, fiatalokon. Nem akart ő tovább élni ifjú szívekben. Éppen úgy nem törődött az irodalmi halhatatlansággal, mint a valódi Szindbád, aki ezer esztendő előtt csodálatos tengerjárásairól mesélt a szökőkútnál egy bagdadi szőnyegen.

Férfi volt a javából, életében megvetette volna, ha magyarázzák (senkise tette) s úgy képzelem: holtában meg-megfordul a koporsódeszkán s nyúl a barátságtalan görbe botjáért, hogy szétüssön a buzgolkodók közt, akik megpróbálják bepányvázni „haladó hagyományunk" többi kikötözött példái közé. Züllötten élt egy szerinte züllött hazában, amelyet úgy szeretett, amilyen volt, anyagi bőségével s erkölcsi aszályával, a züllésben pedig egy csöppet se érezte rosszul magát. Önként választotta kénköves úton ballagott, szívében nem volt félelem, lelkiösmeretében megbánás. Egyetlen igazi rokona Don Juan, a kárhozott lovag, aki borzalmas görcsök közt, de száraz szemmel szállt alá a pokolra. S azzal a fanyar gőggel, hogy csak intenie kellene, csak a kisujját kellene megmozdítania s még az emésztő lángokban is akadna asszony, aki felajánlkozna helyette a kínokra.

Mocsárvizek szivárványszínei futkosnak az írásain, holt folyóágak émelyítő, pompás rothadása borítja el mozdulatlan, de makacsul visszakísértő világát. Aki a valódi Krúdyt szereti, úgy jár a művére, mint egy láprengetegbe, hangulatok kócsagjaira, éber álmok daruira vadászni. Lecsapolatlan belső mocsárban élt, haszontalan, de varázslatos tájon, amely minden ősszel visszacsalja a csónakos vízi puskást. Mialatt fajtája, a leszegényedő vármegyei középnemesség iktatókba, segédhivatalokba, levéltárakba húzódott a gonddal borított vadászterületekről a hosszú hanyatlás idején, Krúdy beköltözött egy hordozható hansági mocsárba, a mellbordák közt megőrzött ecsedi lápba.

Mert a maga módján ő is a nagy magyar bomlás tanúja és ábrázolója. Beleszületett a dzsentrivé kozmetikázott megyei nemesség névlegessé gyengülő, de annál jobban dédelgetett kiváltságaiba, mint Kaffka Margit és Török Gyula, megyeszomszédja volt Móricz Zsigmondnak s homokfutón hajtó afféle szolgabíró lehetett volna, aminek a kicsit kurtább nemességű Adyt szánták a szülei. Magános gordonkaszóra átírva, az éber álom monológjaiban, lírai feloldásokkal az ő regényei és elbeszélései is a millenáris Magyarország s mesterségesen meghosszabbított csonka utódjának a napjairól mesélnek. Arról, hogy egy jobb sorsra érdemes, nagyemlékű réteg, amely zömében remekül vizsgázott a Zalán futása s a Talpra magyar közt s legényesen vérzett Pákozdtól Segesvárig, később rászedte magát a hatalom látszatával s elpártolt a néptől az önbódító szólamokkal naponta bearanyozott ezért a látszatért.

Mikszáthból, Mikszáth korai írásaiból származott ő is, akárcsak Móricz Zsigmond — ismeretes, hogy egyik úribetyár őse, Krúdy Kálmán megejtette alakjával a nagy elbeszélőt —, de míg a szegény ács fia a falusi idillfestegetés szétfeszítésével a fél-feudális társadalom hatalmas, bár alacsony látószögű körképéig nyomult előre s ravaszkodó, aranyos parasztjai végül népjelképpé zordultak Rózsa Sándorban, Krúdy a mikszáthi pajkos derűből olyan társadalmon kívüli félhomályos területre költözött át törvényen kívüli barangolónak, amorális álmodozónak, ahol műve akaratlanul határszomszédságba került a modern nyugati kísérleti regénnyel. De erről a maga helyén, Krúdy igazi érdeméről szólva.

A vármegye kuriális homlokzata mögött könyörtelenül, de rosszul s a maga kárára védekező dzsentri rétegnek volt egy nyíltabb bomlási telepe is Budapesten. A Royal szállodában, az alagi lóversenytéren, a Vígszínházban, a Nagymező utcai orfeumokban, terézvárosi kávémérésekben s a New York kávéház karzatán. Ahogy a birtokos urak és fogattartó bérlők összevegyültek kedélyeskedő s mégis osztályba merevült fraternizálással a mátészalkai, tapolcai, gyulai piacon, megvolt a keveredés sokkal demokratikusabb formák közt abban a franciáskodó Bohémiában is, amely a l e l e p l e z ő s ezúttal nem m e g s z é p í t ő idő kilátójáról egy különleges magyar pokoltornához hasonlít. Persze nem a tarka kellékei, víg cafrangjai, sallangjai, szalagjai. Volt itt kölcsönkért hálóing, kifizetetlen frakk, fehér kesztyű, vadászfegyver, bérkocsiszámla, pezsgődurrogás, zsidó szépasszonyok nedves ünőszeme, ingerlő félhomály, virágos kocsikorzó az „Életfa" körül, de az egész boldog békeidő ott túl az Óperencián, a pesti Bohémiában mégis csak levérő, lélekőrlő, tehetségtékozló, szegényszagú, vidékies és egyhangú. Sivársága egyaránt kiderül Heltai Jenő finoman kíméletlen legjobb írásaiból, Krúdy életéből, amelyet rajongója, Kellér Andor gyöngéd őszinteséggel fölvázol a Hatvany Lajos által szerkesztett, pompás „Beszélő házak"-ban, de mindenekfölött abból a két megrázó visszaemlékezésből, regényesített látomásból, amelyet Krúdy szentelt hajdani királytársainak, Ady Endrének és Bródy Sándornak. (A két hosszú írás nemrég együtt megjelent „Írói arcképek" című gyűjteményében.) Milyen keserű volt ez a két festett királyság a ripacskodó gőg, féltékenykedő trónigénylés, fejedelmi hódoltatás, diadalmi zászlóként lengetett alsószoknyák s önbecéző névadományozások ellenére! Mennyire közelebb maradt életük színhelye Lemberghez, mint akár Bécshez! Sárban tocsogott a „Sármánymadár", saját díszsírhelyét eladta a „Nap lovagja", utolsó száláig kikopott a varázsszőnyeg „Szindbád" alól. Krúdy hullása a Balaton kávéházban, óbudai bormérésekben s a körúti szerkesztőségek áporodott, ablaktalan folyosóin éppen olyan volt, mint az elhanyagolt udvarházban Dudorászié, akit a repedt esőcsatorna muzsikája indított versenydalolásra.

De az érett Krúdy, aki valamikor az első világháború derekán talált félreismerhetetlen, igazi hangjára s e föleszmélés hatása alatt bezárkózott külön világába, sokkal érdektelenebb a magyar életábrázolók közt, mint az úri ország széthullásának többi krónikása. Minél jobban eljegyzi magát ragályos hatású, ismétlődő álmaival, annál közelebb kerül a maga gondatlan, alvajáró módján a modern európai regény egyik kísérleti formájához, az eseménytelen belső monológhoz, az időrendbe merevített tudat feloldozásához, Bergson költői tanítványaihoz, akik a stílus kiszámított és bonyolult fogásaival ostrom alá vették a régi időérzetet, a múlt század elbeszélőitől átörökölt időkategóriákat. A külső időt. Kevésfajta elemből, fölcserélhető elemekből állt össze Krúdy világa: női harisnyakötő, babos asztalterítő, csonthús, vadászpuska (vadmacskára s nagy lábujjal a szívre irányozva), kötőfék (lovat jártatni s életúnt ember nyaka köré), kihülő vaskályha, füstös kocsilámpa, varjú az útszéli kopasz fán, egy budai utcácska a szoknyabolond Zsigmond király árnyával, jázminbokor Kisfaludy Sándor könnyeivel s egy hevenyészve bevetett, medveszagú férfiágy, mert Krúdy ágyaiban legfeljebb női hajszálat lehet találni, de soha egy megbékítő vagy odaadó nőtestet. Zengzetes vándorszínész nevek alatt egyformák az alakjai is, mindig ugyanannak a bús férfinak az önarcképe. (Aki egyáltalában nem is volt olyan bús.) Ismétlődő elemek és személyek fonódnak össze az öncélú meseszó szövőszékén s a fáradhatatlan munkához az Idő szolgáltatja a dallamot, zenévé változik az idő, zenéjével felszabadít a percmutató rabságából, zümmögő dallama kioldoz e g y i r á n y ú folyásának megszokott érzete alól. Ha Szindbád, Nagybotos Viola, Pisztoli, Rezeda Kázmér, Emléki, Galgóczi, Ludacskai egy régi írást néz egy málló kertfalon, hasonló erejű jelenléttel mindig ott van az is, aki felírta, a hasonmása vagy ő maga ifjúkorában vagy a nagyapja, szóval a pillanatnyi szemlélő s a szemlélt alak, akit az emlék egyidejűségével fölidéz. S minél jobban körülhálózza az olvasót a hosszan lebegtetett, varázslatos hangú ráolvasás, annál jobban belevesz ebbe az egyidejűségbe, Szindbád mögött egy másik Szindbádot lát s azon túl egy harmadikat s talán azon túl még egyet, akik váltogatott jelmezekben egyforma mozdulattal emelnek ajkukhoz egy zsebkendőt vagy nyúlnak a pisztolyért s nem lehet tudni, hogy a szabadságharcban szolgáltak-e vagy a boszniai hadjáratban vagy az első világháború katonái. Melyik az igazi? Valamennyi, ha emlékek által akarunk megragadni egy tovasikló alakot a feloldott tudatával, egyik sem, ha a naptár határai közt akarjuk elfogni. Az időérzet lírai felbontásában a látomásos, érett Krúdy akaratlanul folyton érintkezik Bergson tudatos irodalmi tanítványaival, a logikus idő lerombolóival Nyugaton. Ebben van igazi érdeme, eredetisége s maradandóságának záloga. Nemzedékének többi nagyságához hasonlóan őt is Karinthy stílusutánzata leplezte le legjobban tréfába burkolt nyelvi elemzéssel; „A negyvenkettes zenélő mordály" című paródiája pontosan rátapint Krúdyban a megszokott időrend elködösítésére az emlékek egyidejűsége s korlátlan párosító hatalmuk által.

Marxista szemmel a klasszikus időfogalom szétoldása: bomlási termék, a kimerült polgári társadalom meddőségének egyik szellemi kórtünete, hiábavaló viszszahúzódás a történelmi determinizmus, tehát az egyvonalú fejlődés vastörvénye elől az egyéni lélek anarchikus játékaiba. Hasonló bomlási tünet volt akkor Krúdy dallamosított ideje is, az a furcsa Idő, amely valósággal kimuzsikálja fejünkből percmutatóhoz kötött fogalmát. A valóságban az új időérzet fokozta az írói fogékonyságot, ismeretlen látószögekből közelítette meg a lélek rejtett életét, forradalmasította a regényszerkesztés módjait. Nyugati fölfedezése a húszas évekre esett s akkor születtek Krúdy dércsípte remekei is. Ne tévesszen meg a Biedermeier jelmez s az sem, hogy olvasmányaiban kitartott, ha nagyritkán olvasott valamit, Jókai, Mikszáth, Thackeray, Turgenyev mellett. Joycenak, Virginia Woolfnak, Aldous Huxleynak, Faulknernek volt a kortársa, nemcsak születési adatai szerint. Természetesen sose hallott róluk. Hályogkovács módjára cselekedett s nem úgy, mint teszem Jedlik Ányos, aki célirányos gondolatkapcsolásokkal jutott el tudományos fölfedezéseire a világhírű Siemensszel egyidőben. Krúdy mindvégig a dzsentri-életnek volt az adósa, annak az emlékeiből merített s ha fizikailag kisodródott is belőle vidékies másába a józsefvárosi és óbudai borozó tanyákon, megtartotta a megyeházi urak nyeglén kedélyes felfogását az írástudókról, azaz skriblerekről. El lehetett képzelni Szép Ernővel, mert a szoboszlói zsidófiú is szenvedélyesen kártyázott egy időben, de elképzelhetetlen lett volna Babitssal; a tudós költő nemes föllengzései s fenkölt röptei elakadtak volna ironikus mosolyra húzódó, sörhabos bajuszán. De ha nem volt tudatos újító, abból még nem következik, hogy gyanútlan volt. A magyar alkotóknak egyszerre gyöngéjük is, erejük is az intuició, a megérzés, amelyre a lelkiismeretlenségig rábízzák magukat. Lángeszű ivótársa, Ady szintén csodálatos intuicióval volt megáldva. Délelőtt, a hotelágyban heverészve a napilapokból kiszívta a kor eszmeáramlatait s zászlónak állt olyan kortársak élére, akik kora reggeltől késő estig ezer oldalas német és angol tudományos kásahegyeket rágtak keresztül a vastag lencséjükkel.

Krúdy nagy utazó volt, de csak addig nyújtózott, ameddig az újságírói szabadjegye ért. S a valóságos ország bejárásán kívül még többet utazott ködemlékekbe, belső tájakra, elképzelt vidéki vagy határszéli fészkekbe, szánon, kocsin, tutajon, vicinálison. Hiába láthatta Blériot pesti bemutatóját, neki tünődésre s borús ki-kitekintgetésre való lassú jármű kellett. S ezeken a tájakon sokkal mozdulatlanabb a csend, kísértetiesebb a téli éjszaka, holtabbak a faluk, reménytelenebbek a lányszemek, ördöngösebbek a poharak, mint Magyarországon. Krúdy a legoroszabb írónk a szó régi értelme szerint. Mert ha a logikus, merev időfogalom lírai felbontásában öntudatlan rokonságot tart is a húszas évek tudatos nyugati kísérletezőivel s jellemző műfajukkal, az eseménytelen belső monológgal, hangulataiban, életérzésében, rostjaiban viszont a múlt századi oroszok rokona s szinte észrevétlenül be lehetne csempészni Gogolj, Turgenyev, Leszkov és Goncsarov világába. Szilaj kamaszkorát a lengyel határon töltötte, oda csapták ki iskolába a papokhoz, szülővárosában folyt le, súlyos utóhullámaival, a tiszaeszlári per, amely inkább illett egy cári kormányzóságba, mint a nyíregyházi törvényházára, szomszédságában volt egy elmagyarosodott ruszin sziget a hajdúdorogi püspökség körül s újságírói szabadjegyével a havasok, zsindelytetős templomok és bizánci keresztek rejtélyes, szinte vérségi csábítására el-elkalandozott a Kárpátalján. A „Kleofásné kakasa" fogvacogtató zarándokjárását csak olyan vizionáló költő festhette le, aki nem ferences, hanem pravoszláv búcsúsokkal hált együtt.

Életében sose volt igazán országos tábora, de a két háború közt nőttön nőtt a szektája, afféle ártalmatlan olvasói szabadkőművesség, élén Márai Sándorral, a ritusban nagyon jártas páholymesterrel. Ma is jól emlékszem szörnyű végzetű, szegény könyvkötő barátom titkos jeladására, hogy fussak rögtön a Podmaniczky utcába, ehhez és ehhez a sötét ócskáshoz, ahol gyanús csomagok, talán feldarabolt csecsemők közt egész tucat kifogyott korai Krúdyt találhatok. A zsdánovi évek alatt persze tabu volt a neve, őt is elevenen eltemették. Úgy látom, feltámasztása s magánjellegű visszaiktatása óta a hajdani népes szekta kezd valóságos egyházzá szélesedni a marxista Biedermeiernek álcázott mai magyar irodalomban. Érthető dacból, bosszúálló visszahatásként átmeneti túlbecsülés fenyegeti.

Gyakran hallom s olvasom egy ideje, hogy elsősorban vele, válogatott műveinek a fordításával kellene áttörni a nyugateurópai záron. De a nyugati irodalom túljutott a regény kísérletező korszakán; Krúdy lefordítása negyedszázad előtt keltett volna meglepetést, nem ma. Kételkedésemnek van azonban egy mélyebb oka is. Minél jobban öregszem, annál kevésbé hiszem, hogy a stílusukban élő s rejtett költészettel lélekző prózai művek átültethetők idegen nyelvre. Más az eset, ha a könyvben korszerű politikai jelentés feszül, ha „intő fábula" a társadalom eltorzulásáról vagy végzetes irányvételéről, tehát szegről-végről a Gulliver leszármazottja. Ilyen Déry Nikije, Camus Pestise, Koestler és Orwell legjobb könyve. De mit kezdjen az idegen olvasó olyan írásokkal, amelyek felszívták a gyermekkor emlékeit, hazai ízekkel, hazai tájak illatával és képeivel vannak telítve s egy ismeretlen nép lelki rezgéseit továbbítják félreismerhetetlen ritmusra s ez a ritmus, maga a hangvétel is hozzátartozik az ábrázolás teljességéhez? Önként vagy kényszerből meglaktam idegen országokat, dolgoztam idegen emberekkel s újra és újra föl kellett fedeznem otthon már fölfedezett irodalmukat, a prózaírókat is, nemcsak a költőket. Hogyan értse meg Krúdyt az idegen olvasó anélkül, hogy látta volna a Margitszigetről Óbuda tornyait a gyülekező hófelhők alatt, a nyírfalevelek szemérmes kacérkodását a homokkal odalenn a Nyíren s az almák magukra mosolygását az Alsószamos vízében? Hogyan értse meg, ha sose hallott egy gordonkaszót a nyitott ablakon át, egy láthatatlan férfi magamulattatását a vonóval, mielőtt megszólalnak az esti harangok a Duna felől?

Reménytelen, reménytelen.

De azért csak próbáljátok meg, barátaim.

VÍG BÉLA:

A HALOTT

Lelke kihúnyt, csak a
Teste maradt.

Nyugszik a gyász puha
Leple alatt.

Senki se kérdezi:
Mért született?

Érzem a csendben a
Rémületet.

Lába talán sose
Volt eleven.

Oly nehezen hever,
Oly mereven.

Vértelen ujjai
Közt fakereszt.

Régi remény, amit
El nem ereszt.

Két szeme, mellkasa
Mély, beesett.

Senki se kérdezi:
Kit keresett?

Háta mögött csak a
Puszta fal áll.

Hüvös a homloka,
Mint a halál.

Kodály: Férfikarok

A 75 éves Kodály Zoltán tiszteletére mikrobarázdás lemezt készített a Hanglemezgyártó Vállalat a mester férfikari műveiből (HLP KK 2500). A felvétel — végre talán mégis meginduló mikrolemezgyártásunk egyik első darabja — 33⅓ fordulatszámú, középméretű lemez, lejátszási ideje 27 perc. Az Állami Férfikart Vass Lajos vezényli. Az ismertető szöveget Várnai Péter írta.

Felmerül a kérdés, miért éppen Kodály férfikari műveit vették fel először? Hiszen köztudomású, hogy a férfikórusok, a dalárdák a művek komponálásának idején a német „Liedertafel" stílus képviselői voltak, ma az orosz „tömeg-liedertafel" kénytelen kiszolgálói. A választ Kodály szavaiban kell keresnünk, aki 1935-ben ezt írta: „A dalárdát korlátolt hangterjedelme és művészi értékben oly szegény irodalma arra ítéli, hogy örökké a művészet előtornácában vesztegeljen. A nagy mesterek keveset, vagy éppen semmit sem írtak férfikarra. Ellenben a világirodalom számtalan remekében válogathat a vegyeskar. Természetes ez, mert a remekművek az egész világ képét adják és nem érhetik be az ábrázolás eszközeinek egyik felével és éppen a sötétebb, színtelenebb felével: a férfihanggal . . . minden jobbízlésű zenész messze elkerüli őket, legfeljebb szükséges rossznak tartja. Mert meggyőződése, hogy a művészet szempontjából haszontalanok, sőt károsak s hogy kivágandók, mint a bibliai terméketlen fügefa. Én erre azt felelem, amit az evangéliumi kertész: „Uram, hagyjuk meg még az idén, körülásom, megtrágyázom, hátha gyümölcsöt hoz jövő nyáron? ha nem hoz, kivághatod azután."

Az Állami Férfikar (azelőtt Honvéd Művészegyüttes Férfikara) ma is ragyogó hanganyag, előadóművészetük talán csak Vásárhelyi irányitása alatt ért el még magasabb csúcsokra. Művészetük legfőbb erényei: a kristálytiszta intonáció, széles dinamikai skála, a tömegmorajtól a falsettóig mindent kifejezni tudó hangszín, s a lelkes, lendületes, férfias éneklésmód.

A lemez első oldalán a „Kit kéne elvenni" előadása tetszett a legjobban. Sajnos, a „Fölszállott a páva" záróversszakának hangmagassága nem illeszkedik tökéletesen az előző versszakokhoz (feltehetően külön vették fel és a montirozás nem sikerült tökéletesen), ami kissé zavaró. A „Karádi nóták" (Walesben ezzel a remekművel és ennek a kórusnak az elődjével nyert dalosversenyt Vásárhelyi 1947-ben) a kórus legszebb erényeit csillogtatja. Nagy kár, hogy a záró „Megismerni a kanászt" meglehetősen ritmustalan, elsietett.

A második oldalon a „Huszt" és a „Nemzeti dal" felvétele kifogástalanul sikerült. Ez nem mondható el a „Hej Büngözsdi Bandi"-ról, melynek befejező részét ismét a karnagyi interpretáció nyújtotta érdektelenné. Két kis epigramma, a „Nándori toronyőr" és az „Emléksorok Fáy Andrásnak" egészíti ki a felvételt. Mindezek a kisebb kifogások nem csökkentik a lemez zenei értékét, mely, ha európai forgalomba kerülne, felvehetné a versenyt a híres Doni kozákokkal is.

A felvétel technikája, sajnos, még igen kezdetleges. Nemcsak a lemez minősége rossz (hamar kopik, recseg), hanem az akusztika sem felel meg egy férfikar hangzáskövetelményeinek. A „Karádi nóták" felvételénél nemcsak a többiekétől különböző akusztikai hatást érzünk, hanem sokkal erősebb dinamikát is, természetesen nem az előadás, hanem a kivezérléstechnika eredményeként. Mindez persze keveset von le a felvétel magas művészi értékéből. Hiszen a Római Operaház híres Aida-felvételén jónéhányszor az autóbusz berregését is hallani. Csakhogy az a felvétel vagy 25 évvel ezelőtt készült, s akkor a közönség még nem volt annyira elkényeztetve a jobbnál jobb akusztikájú felvételektől, mint manapság.

Ahogy a mikrolemez-borítók tervezése szinte új művészeti ágat fejlesztett ki, úgy alakult ki a zenekritikának is egy népszerű mellékága a borítókon található zenemagyarázatokban. Ez az ismertető szöveg az egész lemez szégyene. Az elképesztően magyartalan, bárgyú fogalmazású, a szokványos hangversenykalauzok színvonalát meg sem közelítő iromány elbüszkélkedik persze, hogy a „Fölszállott a páva" előadását annak idején betiltották, de nem ad magyarázatot, miért nem került Kodály vallásos művei közül egy sem felvételre („Jelenti Magát Jézus", „Semmit ne bánkódjál").

Az elmúlt esztendőkben a magyar hivatalos szervek semmibe véve a jogvédő törvényeket, nyakra-főre másolták, játszották és közvetítették a magánszemélyektől egyszerűen bérbevett nyugati mikroanyagot. S most a felvételen már ott ékeskedik: „Made in Hungary" s felette angolul: „Ezen lemez fel nem jogosított nyilvános előadása, rádión való közvetítése és másolása törvénybe ütközik." **Á. L.**

Humanizmus versben elbeszélve

(Archibald MacLeish: „Job". New York, 1958. Houghton Miffin kiad.)

Magyar füllel merészség volna idegen vers zenéjéről ítélkezni, egy költeménnyel kapcsolatban döntő jelentőségű felfedezést tenni. Fogadjuk el az illetékes kritikusok nyilatkozatát: — megszületett korunk verses drámája, az első klaszszikus értékű amerikai tragédia. Angolszász nyelvterületen Shakespeare szentségnek számít, az utolsó évszázadokban alig fordult elő, hogy bárkit hozzáhasonlítottak volna. Archibald MacLeish „Job" című verses drámájával most ez történt.

„Auden verseiben csak néhaněha csillan fel a zseni", hangzik a kritika, „T. S. Eliot, mintha anglikán püspök lenne és latinból fordította volna verseit, Christopher Fry shakespeare-i versmértéket használ. Archibald MacLeish tragédiájában a mindennapi élet nyelve lesz verssé, az ünnepélyesség elveszti idegenségét. Dráma és költészet egységet alkot; a vers nem ráadás, cicoma, vagy dísz, hanem szerves része a cselekménynek. A huszadik században lehet verses drámát írni."

A tragédia, mint minden igaz tragédia, hatalmas és ugyanakkor rendkívül egyszerű. Nincs meglepetés, a vég ismert, a cselekmény útja az ABC világos és kérlelhetetlen sorrendje. Isten és Job küzdenek. Isten próbára teszi Jobot, özönlenek a kegyetlen csapások. Gyermekei undorító betegségekben halnak meg, vagyona elpusztul, egészsége tönkremegy, a végén felesége is otthagyja. Mélyebbre már nem süllyedhet. Job ellenállása egyre szánalmasabb, harca szélmalom-harcnak, bukása már-már elkerülhetetlennek látszik.

A darab osztott színpadon, egy jelképes cirkusz több porondján játszódik. Az egyik arénán, a görög tragédiák kórusához hasonlóan, két kommentátor magyarázza az eseményeket. Lecsúszott színészek, a képzeletbeli cirkusz nézőterén pattogatott kukoricát és léggömböt árusítanak. Egyikük Istent, másikuk a Gonoszt képviseli. Egyikük felmutat az éppen üres főszínpadra:

Zus: Ez az.
Nickles: Mi az, hogy ez az?
Zus: Ahol a darabot játsszák.
Nickles: Puszta színpad.
Zus: A legkevésbé sem. Mennyország és pokol. Az emelvény a mennyország.

Felmennek a színpadra. Szerteszét díszletek és kellékek hevernek. Nickles magára ölti az isten-maszkot és mesélni kezd: mit látni nem emberi szemmel. De hirtelen elakad, gyötrődve tépi le magáról a maszkot. A látvány borzalmas.

Istennel csak Job bír. Megnyeri a reménytelen harcot, mert feladja a harcot és szeretni kezd. Ártatlannak érzi magát, nincs lelkiismeretfurdalása, megbocsátja Istennek az igazságtalanságot. A csapások alatt görnyedő szolgából mosolygó bölcsé válik. Istentől igazságot kért, de Isten igazságosság helyett a hatalmát mutatta. Ám Isten hatalmát bizonyság nélkül is hitte. Amikor felesége visszatér hozzá, így beszélnek:

Sára: Igazságot akartál, de nem volt igazság.
Job: Isten nem szeret, Isten van.
Sára: De mi szeretünk. Ez a csoda.

A mű végső kicsendülése a humanizmus győzelme. A tragédia klasszikus szabályainak nem esik bántódása. A hős a végén elbukik; Job gyermekei nem támadnak fel, egészsége nem áll helyre, a bukás mégsem lesújtó, hanem felemelő. Az igaz türelem, megbocsátás és mindaz, amit egyszóval humanizmusnak neveznek, bukásában is felemelőbb, mint a hatalom győzelme.

Archibald MacLeish a mai amerikai irodalom egyik legkiemelkedőbb képviselője. Munkásságáért két alkalommal tüntették ki Pulitzer-díjjal: 1933-ban a „Conquistador" című epikai költeményéért, 1952-ben összegyűjtött verseiért. Pályáját a Harvard-egyetemen, mint a retorika tanára kezdte. 1937-ben a National Congress of Writers elnökeként felhívást intézett az amerikai írókhoz: politikai felelősségvállalást követelt a fasizmus fenyegető veszélyével szemben. Mint a kongresszus könyvtárosa Roosevelt egyik legközelebbi munkatársa volt, az elnök halála után beadta lemondását. Truman kérésére 1946-ban az UNESCO párizsi alakuló közgyűlésén az amerikai delegációt vezette.

A „Job" című verses drámát a Harvard-egyetem mutatja be. A brüsszeli világkiállításon az új mű hivatott az amerikai szellemet képviselni.

G. H.

VILÁGLÍRA

Költészetünk két legújabb jelentős műfordítás-kötete fekszik előttem: Vas István „Hét tenger éneké"-nek új kiadása (Európa, 1957) és Weöres Sándor „A lélek idézése (Európa, 1958). A fejlődés és különbség korábbi nagy műfordítóinkkal szemben két irányban nyilvánul meg.

Az egyik magától értetődik: minden költő részben korának — gyakran gyermek- vagy ifjú korának — ízlését tükrözi. Elszegődik olyan külföldi költők szolgálatába is, akiket azóta a szeszélyes irodalmi divat — a távolságadta objektív esztétikai ítélet, mondja a kevésbé cinikus olvasó — feledésbe taszított. Az utókor szeszélyes ítéletére vár Vas István és Weöres Sándor válogatása is: nem értékeljük-e túl manapság a kedves, de bizony nem nagyon gazdag skálájú Apollinaire-t — ezt nem szívesen mondom, mert én is nagyon szeretem —, az érdekes, de kissé modorosan érdekes René Char-t? (Előbbit Vas, utóbbit Weöres kedveli különösen.)

E kérdés szerencsére azonban csak másodlagos jelentőségű; a legtöbb nagy költő hírnevét nemigen szokta végzetesen kikezdeni az idő és a korábbi és a mostani válogatások közötti eltérés inkább csak arra jó, hogy néhány percre elmerengjünk az ízlés szeszélyein. Fontosabb a másik különbség: korábbi műfordítóink, mintha szubjektívebbek és egyben kevésbé becsvágyóak lettek volna; többnyire csak a maguk ízlése, szájaíze szerint való költőket fordították magyarra. Vas István és Weöres Sándor magasabbra törnek; tágabb előttük a látóhatár és ha nem is teljes, de az eddiginél jóval szélesebb panorámát nyújtanak. Helyt kap válogatásukban a szomszéd népek és különösen Weöres Sándornál, Ázsia költészete is. Van valami nemes humanizmus ebben a büszke törekvésben: univerzális képbe fogni a világot, érzéseit és képzeletét, a bölcs kínaiaktól és buja araboktól kezdve, időn, téren át, a játszi franciákig és intellektuális angolokig.

Vas István kötetének megvan az az előnye, hogy minden versnek megadja az eredeti címét is, ilymódon eleve megkönnyítve a lelkesebb olvasók összehasonlító munkáját. A könyv végén azonkívül minden költőről írt párszoros irodalomtörténeti méltatást; Weöres Sándornál ez még fontosabb volna, mert ő sok, a nyugati olvasó számára ismeretlen költőt is fordít. De Weöres Sándor, legendájához híven, csak a kész művet adja, minden szószaporítás és — egyben sajnos — minden magyarázat nélkül.

Fölöttébb érdekesek a két műfordító közötti különbségek. Vas István európaibb, klasszikusabb. Biztos, kissé óvatos kézzel válogat a modernek közül is, de elég keveset: Apollinaire-t, Eliot-ot, Garcia Lorcá-t. Különösen jól, tökéletes hűséggel fordítja Apollinaire laza, érzelmes és modern hangulatait és éppen közismerten legnehezebb verseit, „A megcsalt szerető éneké"-t (La Chanson du Mal-Aimé) és a „Vendémiaire"-t. Nem esik abba a kísértésbe, hogy szépítse, feljavítsa az eredetit: Apollinaire pontosan „úgy fest" magyarul, mint franciául. Eliot „Burbank Baedekerrel, Bleistein szivarral" című versének mesteri fordítása példa Vas István skálájának gazdagságára; azt bizonyítja, hogy a külföldi számára gyakran zárt, hozzáférhetetlen angol humort is képes átültetni a magyar nyelvbe.

Vas meghitt, sohasem egészen ismeretlen kertjéből, ahol sok a kedves dísz s a művelt érzékiség, Weöres Sándor tágabb, de idegenebb és homályosabb világba vezet bennünket. Kötetének több mint egyharmada kínai, indiai és orosz vers; az európai költészetnél sem követte a hagyományt: franciák, angolok, németek mellett több érdekes és jellegzetes példával szerepel a középkori kelta és az izlandi költészet. Különösen szereti Weöres a kínaiakat, elsősorban Csü-Jüan-t, akinek a kötet címe is köszönhető; de fordít a Tao te King-ből is — mily csemege tudósoknak: az ő fordítását összehasonlítani Hatvany Bertalan érzésem szerint pontosabb, világosabb fordításával! —, sőt Mao Ce-tung-tól is egy verset. Az európai népek költészetének bemutatásánál az egyes népek között rendkívül nagy, szinte érthetetlen eltérés tapasztalható: egyensúlyról legfeljebb az oroszok megválogatásánál beszélhetünk, a németeknél túlteng a középkor, az angoloknál a 19. század, a franciáknál viszont majdnem kizárólag a modern és legmodernebb líra jut szóhoz: Mallarmé, Rimbaud, Cocteau és Eluard mellett Jouve, Reverdy, Michaux, Ponge, Char, Césaire és mások!

A legnagyobb különbség Vas és Weöres között talán az, hogy egyetlen azonos verssel nem találkozunk a két kötetben. Bármennyire is sajnálhatja e hiányt a filológus, a tény jellemző: a műfordítások, akárcsak költészetük, két különböző „benső táj"-ra nyílnak, külső világra mutatnak. Még ugyanannál a költőnél is mást választanak (Eliot, Janus Pannonius stb.)

A magyar olvasónak azonban a sok különbség csak hasznára válik: nagyobb gazdagodást jelent. Az ismert és az ismeretlen, a földi és a földöntúli, az európai és az eurázsiai, a meghitt és a monumentális kiegészítik egymást. Vas István és Weöres Sándor könyvét együtt, egymás mellett kell olvasni.

Kibédi Varga Áron

Leszámolás a sötétség országával

Marek Hlasko: Cmentarze (Temetők), Párizs, 1958.

Becsukom a könyvet. Csodálatosan süt a nap, amerre nézek, fű, erdő, hegyek. A kertben — milyen olcsó kontraszt — fehér virágba borultan állnak a magnóliafák. Olyan valószínűtlennek tűnik itt minden, a nyugalom, a csend, a sárga nárciszok békés bólongatása. Vagy az a másik világ a valószínűtlen, amelynek iszonyatát néhány perce még minden ízemben újra éltem? Mert ezzel a könyvvel megjártam újra a sötétség országát, a hidegháborús évek Sztalin képére formált Kelet-Európáját.

Erről a lidércnyomásos időszakról, amely a mi nemzedékünk íróiban hallatlanul gazdag nyersanyagot kellett hogy felhalmozzon, magyar író tolláról Déry „Niki"-jén kívül igazán jelentős mű eddig nem született. Az 1956 októberét követő enyhülés időszakában több lengyel író próbált megbirkózni ezzel az izgalmas-nehéz feladattal, de csak egyetlenegynek sikerült kétvállra fektetnie. Az író neve: Marek Hlasko. Mindössze huszonhat éves. A regény címe: „Temetők", megjelent 1958-ban, a párizsi lengyel emigráns Instytut Literacki kiadásában — Lengyelországban a cenzúra miatt nem jelenhetett meg — s elnyerte a Kultura című folyóirat ez évi irodalmi díját.

A „Temetők" tartalma, röviden: Franciszek Kowalski (magyarul: Kovács Ferenc) egyszerű munkásember, párttag, régi partizán; meggyőződéses kommunista. Egy napon rég nem látott barátjával találkozik. Az eseményre inni kell, s Kowalski kicsit felönt a garatra. Hazafelé menet igazoltatják, s ő spiccesen mond valami gorombaságot a rendőröknek. Beviszik az őrszobára. Másnapra kijózanodik, szégyeli magát, de képtelen visszaemlékezni arra, mit mondott előző este. Rábizonyítják, hogy sértegette a népi rendőrséget s így — a munkásosztályt és a pártot. Kowalski „leleplezte magát" — legalább is azok szerint, akik egy elejtett megjegyzésből lavinává dagadó vádat gyúrnak, s zúdítanak a nyakába. Voltaképpen nem is a vád a fontos, hanem következményei. 1950-ben vagyunk. Kowalskit kizárják a pártból (a taggyűlés tragikomédiájának leírása felejthetetlen — így még senki se volt képes ábrázolni e bizarr és esztelen szertartást), elveszti állását, fia elköltözik hazulról, lányát kidobják az egyetemről és öngyilkos lesz. Görög méretű tragédiáról beszélhetnénk, ha az emberek nem lennének hitványak, gyávák, vagy ostobák, a helyzetek sírnivalóan groteszkek, ha a kínzók nem lennének éppúgy kínzottak. Kowalski fokról fokra veszti el hitét a pártban, de visszanyeri az igazság keresésének szenvedélyét, legalább kis időre visszanyeri a hajdani forradalmár világvallató vágyát. Tévedés ne essék: Kowalski *nem azért* gyűlöli meg a rendszert, mert az őt személy szerint tönkretette, hanem mert *minden igazán emberi értéket* tönkretett. Ez a könyvben fokozatosan bontakozik ki: Kowalski sorban felkeresi régi partizántársait, s kétségbeesetten látja, hogy azok mind összetörtek, vagy meghülyültek, szadista bitangokká, vagy cinikusan közömbös félreállókká süllyedtek...

A „Temetők" ízekre szedi azt a rendszert, amelyben „. . . a mi gondolataink nem számítanak, csak az, amit . . . a hatalom birtokosai gondolnak rólunk". A legkeserűbben azok csalódtak, akik hitték: az új rend igazságosabb, jobb lesz a réginél. „Életért jöttünk és temetőbe vezettek bennünket" — fakad ki a regény egyik szereplője —, „az ígéret földjére indultunk és nem látni semmit, csak pusztaságot; igazságosságról beszéltünk és nincs semmi körülöttünk, csak terror és kétségbeesés". A regényben időről időre felbukkan egy majdhogynem szimbolikus figura, a rendőr, akinek ez a szavajárása: „Valami nem tetszik? Mondja meg — igen, vagy nem?" A regény elején még lehetetlen válaszolni erre a brutálisan ostoba kérdésre, de Hlasko hősének történetét egyfajta katarzisz-szal, erkölcsi feloldással zárja: Kowalski — aki ezúttal meggyőződésből részeg — a rendőr kérdésére szeliden, de határozottan nemmel válaszol. S én ebben látom a könyv lényegét. Mert vitatkozni lehet arról, mi volt jó a sztalinizmusban Magyarországon, vagy Lengyelországban, de az, hogy a *sztalinizmus veleje* volt rohadt, gondolkodó ember számára nem lehet kétséges. Marek Hlasko véleménye erről az egészről csak ennyi: nem tetszik. Egyáltalán nem tetszik.

Hlasko írói módszere alapjában különbözik a Déryétől. (Ő az egyetlen keleteurópai író, akivel Hlaskót tehetségben és művészi nagyságban össze lehet hasonlítani.) Míg Déry a politikai változásokat átszenvedő kiskutya történetét a thomasmanni intelligens-magyarázó epika hagyományos stílusában adja elő, *mondja el*, addig Hlasko — azonkívül, hogy nagyszerű képekkel szimbolizál hangulatokat, érzéseket — inkább beszélteti az embereit, velük *mondatja el* a saját gondolatait is. A „Temetők" stílusa szaggatottabb, meghökkentőbb, szabadabb, mint a „Niki"-é, nyelve közelebb áll a köznapi nyelvhez, kevésbé intellektuális; mindig egyszerű és kifejező. Hlasko ebben a könyvében kevesebb külvárosi zsargon kifejezést használ, mint általában — mulatságos a pártzsargon és a beszélt nyelv kirívó ellentéte a már fentebb említett taggyűlésen. Írói fogásai helyenként lélegzetelállítóan merészek — így csak az mer karikírozni, aki biztos írói szuggesztivitásában és tudja, hogy vannak dolgok, amelyeket lehetetlen túlkarikírozni. Világa nem orwelli, mert nem utópisztikus — Hlasko egy meghatározott korszak valóságos képét rajzolja meg gyors, ideges mozdulatokkal. Ez a kép peszszimista, nyomorúságában megrázó, lesújtó, de nem reménytelen. Az élet csak akkor reménytelen, ha az ember feladja a harcot. Hlasko nem adja fel — ellenkezőleg: tudatosítja, *mi ellen* kell harcolnunk. Nem ad „pozitív" programot a szó marxista, vagy katolikus értelmében, de leleplezi egy pozitívnak állított program embertelenül „negatív" megvalósítását, mondván: szocializmust akarunk, de ez nem az. Új utakat kell keresnünk, s óvatosabban kell járnunk rajtuk, hisz emberek vagyunk, nem tudhatjuk pontosan, mi megyünk-e még az úton, vagy már csak az út visz bennünket valahova. S az erőszak erkölcsi alapról való tagadása egyben a türelem programja.

G. Gy.

Csúfnak tartja a New York palotát?

Hat év börtön

Csaknem másfél évvel a magyar forradalom legázolása után a Kádár-csoport elérkezettnek látta az időt arra, hogy megpróbálja tudományosan bizonyítani saját propagandaszólamait az októberi forradalom szervezett, ellenforradalmi és imperialista jellegéről. Ennek a reménytelen és kétségbeesett kísérletnek terméke az ,,Ellenforradalom Magyarországon, 1956'' című kötet öt kis tanulmánya a nemzetközi helyzetről, az imperialistákról, az emigrációról, a Szabad Európa rádióról és végül a Nagy Imre—Losonczy csoport tevékenységéről.

Hogy kik írták ezeket a munkákat, azt már részben szóvátette az ,,Irodalmi Ujság'' ,,Egy kör bezárul'' című cikkében. S amilyen a szerzők emberi hitele, olyan munkáik tudományos értéke is. Minden a régi ezekben az írásokban: az érvek, a hang, a színvonal, az úgynevezett adatok. A magyar forradalom persze ,,reakciós aknamunka'' eredménye, a Szovjetunió agressziója ,,testvéri segítség'' s ,,az imperializmus egén tovább szaporodnak a viharfelhők . . .'' Ezzel szemben a 300 oldalas könyvben nincs egyetlen bizonyíték, nincs egyetlen elemzés, amely legalább valószínűsíteni tudná, hogy 1956 októberét nem a magyar nép felháborodása, hanem a bel- és külföldi reakció szervezett tevékenysége írta a történelembe. Ellenkezőleg. Az a tény, hogy másfél évi anyaggyűjtés, emberek tízezreinek rendőri vallatása után tételeikből semmit sem tudnak bizonyítani, már maga is ékesen beszél a magyar forradalom hivatalos moszkvai és budapesti verziójának valótlanságáról. Íme, néhány példa e Kádár-féle tanulmánygyűjtemény adatainak ,,tudományos bizonyító erejére''.

,,Az ellenforradalmi szervezkedések egy része klerikális jellegű'' — olvashatjuk az egyik dolgozatban. *,,A középiskolásokban bizalmatlanságot, közönyt, ellenszenvet igyekeztek kelteni... Vallási órákon cáfolták azt, amit a diákok más órákon az ember származásáról, a világ keletkezéséről, a történelemről materialista felfogásban tanultak...''* Hát ez valóban több a soknál! Ezek a mindenre elszánt hitoktatók — annak *ellenére*, hogy papok és katolikusok — a vallási órákon *nem Engels* nézeteit adták elő az ember származásáról, hanem a *saját* egyházukét...

Mindezek után az imperialistáknak nem maradt más hátra, mint az a 125 millió dollár, amit az USA felforgató célokra tartalékolt. Ebből a pénzből már jóelőre kérdőíveket nyomtatott a Szabad Európa rádió, hogy ezzel is hintse a mételyt. A többi között ilyen kérdésekkel szervezték az ,,eseményeket'': *,,Milyen problémák vannak mostanában a csecsemők táplálását illetően — léteznek-e megfelelő pelenkák, gyapjútakarók, hálóingek, guminadrágok, tejesüvegek...''* A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete által a Kossuth Könyvkiadónál kiadott tudományos munka szerzője persze nem késik levonni e perdöntő adatból a következtetést: *,,A kérdésekből nyilvánvaló a szándék. Kikutatni a kisebb-nagyobb, de tagadhatatlanul érzékenyen ható hibákat s felhasználni arra, hogy a lakosságot ingereljék, a rendszert gyalázzák.''* Reméljük, hogy a tanulmánysorozat következő kötete — amelynek megjelenését feszült izgalommal várja az egész nemzetközi tudományos közvélemény — további adatokat is tartalmaz majd e tárgykörben, s megtudjuk, hogyan reagáltak a végsőkig felingerelt csecsemők az imperialista kútmérgezésre.

A sokmillió dollárból persze jut pénz ügynökök tevékenységére is — hihetné az ember. Sajnos, a tanulmánykötet kissé megzavarja hitében az olvasót. *,,Sokan jöttek ide Nyugat-Németországból is* — írja az egyik szerző. — *Vasúti jegyük nem volt...''* Egy másik példa: *,,Hogyan jöttek haza például Kohut Béláék?... Csak annyi pénzük volt, hogy Grácig menjenek vonaton...''*

Az imperialisták ügynökei persze *jóval a forradalom kitörése előtt* kezdték szervezni csoportjaikat — hihetné az ember. Sajnos, a tanulmánykötet ebben a hitében is megrendíti az olvasót. Kiderül, hogy a már említett Kohuték *,,október 30-án értek Pestre''*. Tóth Károly *,,október 25-től foglalkozott azzal a gondolattal, hogy hazajön''*, azután — csodák csodája — két nap alatt útlevelet kapott a francia hatóságoktól és *,,október 28-án hajnalban indult el Párizsból''*. Gyulai Lajos se sietett. Ő október 30-án látott hozzá Budapesten az október 23-i forradalom előkészítéséhez.

Az említettek elsősorban az Egyesült Államok szerepére vetítenek fényt. De persze Anglia is megtette a magáét annak érdekében, hogy kirobbanjon a magyarországi népfelkelés. A kötet hiteles dokumentumot közöl annak bizonyítékául, hogy a brit légihaderő már október *29-én* jelentette: *,,a Royal Air Force... első 21 Hastings és Valette gépe... gyógyszerrel Magyarországra repült''*. A budapesti angol követség leleplezése sem maradhat ki a könyvből. Cowley ezredes, brit katonai attasé odáig vetemedett, hogy beszélgetést folytatott a törvényes magyar kormány honvédelmi miniszterével, Maléter Pállal. A Kádár-kormány nem is mulaszthatta el, hogy kiutasítsa Cowley ezredest, aki ezzel a tettével ,,belügyeinkbe avatkozott''. Bízunk benne, hogy Kádár utóda, Münnich is ilyen rendíthetetlen védelmezője lesz hazánk függetlenségének s így rövidesen sor kerül azoknak a szovjet diplomatáknak a kiutasítására, akik — olykor-olykor — szintén beszélgetni szoktak különböző magyar miniszterekkel...

Az igazságnak tartozunk vele, hogy közöljük: a tanulmánykötet szerint Cowley ezredes a szétlőtt szovjet páncélosok iránt is érdeklődést tanúsított. Lehet, a diplomáciai illemszabályok azt követelték volna, hogy ha ilyet lát a pesti utcán — szemérmesen félreforduljon, vagy legalább is lesüsse a szemét.

A kötet egyik tanulmánya a Nyugaton élő magyar emigrációval foglalkozik. *,,Jelenleg* — olvashatjuk — *még túl keveset tudunk az ellenforradalmi erők október 23-i bevetésének közvetlen előkészítéséről, de amit tudunk, az is igazolja, hogy a fonalak elvezetnek a nyugati emigrációhoz, s rajta keresztül az imperialistákhoz.''* Néhány sorral lejjebb még szerényebben nyilatkozik a szerző. Úgyis, mint ,,A magyar emigráció politikája'' című, több mint 70 oldalas tanulmány szerzője az ,,Ellenforradalom'' című kötetben, ünnepélyesen kijelenti: *,,Nem vállalkozhatunk arra, hogy részletesen ismertessük az emigrációnak az ellenforradalom napjai alatti katonai és politikai tevékenységét. Nem feladatunk ez, de különben is...''* Miután így kiszerénykedte magát, mégis vállalkozik a feladatra, amely nem az övé és különben is. De ennyi mentegetődzés után lássunk is végre valamit, abból ,,a kevésből, amit tudunk...'' s ami, ha mégoly kevés is, de ,,elvezet az imperialistákhoz''. Rögtön az első adat mellbevágja az olvasót konkrétságával és tudományos alaposságával. A könyv közli az Amerikai Magyar Népszava egyik jelentését, miszerint október 24-én *,,Varga Béla már a reggeli órákban értesült a Budapesten kirobbant felkelés első híreiről''*. Tehát már a reggeli órákban... idézi sokat sejtetően a könyv a jelentést. Majd zárójelben hozzáteszi: *,,(talán előbb is!)''*. Ha ez esetleg nem győzne meg valakit arról, hogy a magyar tömegeknek az ég világon semmi közük sincs az októberi felkeléshez, mert azt az imperialisták és az emigráció csinálta, akkor figyelmébe ajánljuk a kötet 156-ik oldalán olvasható United Press jelentést, mely szerint *,,egy illető''* kijelentette, hogy *,,már négy hete folyt a készülődés a fegyveres ellenforradalomra...''*

Nem vállalkozhatunk arra, hogy részletesen ismertessük ezeket az elemi iskolai dolgozatokat. Az öt mű közül Betlen Oszkárnak lapunkban már idézett írásával vagyunk kénytelenek olvasóink figyelmét újra terhelni. Nem mintha Betlen — a kommunista sajtó hazudozásának egykori mestere — bármiben is felülmúlná fiatal kollégáit. Őszinte tisztelettel kell megállapítanunk, hogy nem hazudik se sokkal többet, se sokkal jobban, mint a kezdő fiatalok.

A denunciáns hangú írásból világosan kiderül, hogy írótársaink ellen ma sem tudnak más vádat emelni, mint azt, hogy a véleményük nem egyezik meg Betlen, Kádár, Münnich és a többi börtönőr véleményével. Ezen az alapon ,,bűnös'' a hat esztendei börtönre ítélt Háy Gyula, aki — horribile dictu — *,,nemcsak a ,,ma minden rosszat'' hirdeti... de stílusának bizonyos kétértelműségével a rendszert is tagadja''* — írja Betlen Oszkár. Sőt, mi több, Háy odáig züllött az ellenforradalom mocsarába, hogy írásának *,,igazi mondanivalója az a valótlanság, hogy nálunk még annyi szabadsága, joga sincs az embernek, hogy csúfnak tartsa ezt a palotát''* (a New York házról van szó). Kétértelmű stílus, vita a New York házról — hogy ne volna ennyi elég a kádárszocializmusban a börtönre, legalább kettő-háromra hat esztendőből...

Déry vádirata is ebben a szellemben készült. Ennek a 63 éves nagyszerű írónak és nagyszerű embernek is azért kell börtönpincékben sínylődnie, mert *,,egy pártonkívüli és részben pártellenes hallgatóság előtt tárgyalta a párt ügyeit''*, továbbá, mert nemcsak a hibákért felelős vezetők leváltását követelte, hanem *,,a kisebb kerékkötőket is''*. (Betlen nem meri idézni, mert esetleg, véletlenül, őrá is értenék, de mi szívesen idézzük: Déry azt az aggályát fejezte ki, hogy a sánta versenylovak helyett a sánta szamarak következnek. Balsejtelmeit az idő teljesen igazolta...)

A magyar írók ellen hozott bírósági ítéletek fényében szinte döbbenetes dolog *vádként* olvasni ezeket az idézeteket. Nem az a megdöbbentő ebben, hogy Betlen Oszkár szemében bűn *,,a stílus kétértelműségével a rendszert tagadni''*, vagy *,,csak hibákról, bajokról, igazságtalanságokról írni''*. A sajtókomisszár végképp elveszítette a szabadságjogok minden európai mértékét. De az, hogy egy *rendszer* cinikus nyíltsággal bevallja: igen, nálunk az *ellenvélemény* bűncselekmény, nálunk a pártszerűtlenség elég ok a börtönre vagy a halálra — nos, ez valóban új a modern történelemben. A konstruált perek után is van tehát fejlődés a terrorszocializmus jogrendszerében.

P. M.

A mindenség meg minden

— Brüsszeli jegyzetek —

A meghökkenés ellenére is otthon érezzük magunkat. A század modernista törekvései itt Brüsszelben jelentkeznek először csoportosan, elvek egységében és egyéniségek változataiban. Rajzolni vagy legalább fényképezni kellene. A mértani formák emlegetése ugyanis csak az iskolai füzetek unalmát idézheti; itt a napfény, a zöld és a mozgó ember környezetében, egymás társaságában azonban új törvények érvényesek.

A francia pavillon hajszálnyinak tűnő acélbordái egyetlen vasgömbben futnak össze, az épület elé és fölé nyúló tartótraverzeket ormótlannak kellene éreznünk, de megnyugtatónak tűnnek. A tervezők, Le Corbusier tanítványainak egy csoportja, egyébként nem sokat törődnek századunk emberének megnyugtatásával. Ellenkezőleg. A válaszfal nélküli csarnokokba egyetlen ponton felfüggesztett és csigavonalban kanyargó lépcsőházakat terveztek, olyan formákat, amelyek önmaguk is ébren tarthatják a csarnokban összehívott unalmas népgyűlés közönségét.

Képzeletdúsak ezek a modernek: minden bizonnyal kitagadnák a családból a MEMOSZ székházak és sztalinvárosi skatulyák építőit. Akadnak szürke aluminiumból öntött csigabigák, melyek elé éppen egy kékfenekű vízmedence illenék, akadnak közönséges téglaépítmények, melyek elkeseritően sivárnak hatnának, ha nem bukdácsolnának a kertben rózsaszín flamingók. A finnek egész házukat jószagú vörösfenyőből konstruálták, valamelyik afrikai államocska szalmatetőt rakott a betonra — ez is érdekes...

Mennél kisebb helyet foglal el egy állam a térképen, annál ízlésesebb pavillont hozott Brüsszelbe. Az oroszoké és az amerikaiaké egyformán sikerületlen. A szovjet építmény kívülről szabványbörtönnek tűnik és belülről tipusruha-kereskedésnek, az amerikai kívülről az égvilágon semmire sem emlékeztet — belülről pedig egy Floridában játszódó film műtermére.

Még egy unalmas építmény akad: a nagy garral hirdetett Atomium. Öt gömbje van, akár a középiskolai kémiakönyvben a szabványatom, nappal csillog, este villog, mozgólépcsők cipelik a jámbor turistákat egyik gömbből a másikba. Minden gömbben egy-egy ország békés atomfejlesztési tervéről láthatnak és hallhatnak, helyenként lobogó, rózsaszínű papírból készült atommáglyát is, a lélegzetállító lifttel juthatnak a legfelsőbb gömbbe, de a kilátás innen legfeljebb az Eiffel-torony unokaöccse lehetne és a liftjegy árának éppen a feléből már meg is vacsorázhatunk odafent.

Forma és tartalom megnyugtató egységben mutatkozik kiállításszerte. Abban a pavillonban, amely első pillantásra nem tetszik, nem is érdemes bemenni. Talán az orosz és az amerikai kivétel: az előbbiek semmit sem felejtettek, az utóbbiak semmit sem tanultak, de lehet, hogy fordítva.

Az oroszban: gyermekfejnyi szputnyikok, kutya nélkül, de három-négy nyelven kifogástalanul magyarázó demonstrátorokkal, csodálatosan zajtalan maró- és húzóvonógépek személyzet nélkül, több felejthetetlen május elsejei felvonulást, dicsőséges honvédelmet és napsugaras jövőt ábrázoló pingálmány, egy nagy Lenin, több kis Lenin (feje még ilyen szobrokban is félelmetes), Nazarova nevű szőke oroszlánszelidítőnő halálmegvetés előtt, alatt és után, felette a következő jelszó: ,,A szovjet cirkusz a szovjet népet szolgálja!'' Imitált felvonó, imitált bányához, amikor a túloldali ajtó kinyílik, puhakalapos és pisze úriember vigyorog a látogatókra, csikorgó szénkombájn, de semmi Szibéria, vége a pavillonnak és egész jól megúsztuk...

Az amerikaiban: köralakú épületben köralakú fürdőmedence, teljesen köralakú csónakokkal, szépen ívelt combok divatbemutatót tartanak, színes televízió, szavazógép (nem szavaz, csak számlál, néger szavazatokat is számlál), további uszoda-makettek és indián faragások, ott mégy ki, ahol bejöttél, kint, a szökőkút előtt virsli kapható...

Nekem leginkább a cseh pavillon tetszett, meg a finn és az izraeli. Szomszédaink úgy látszik gazdagabbak, mint vérrokonaink. Kevés a gép, de ahány van, mind igen preciz, láthatóan preciz, nagy a népművészeti kiállítás, szőttesek, faragások, a cseh érchegység üvegfúvóinak kvarcba olvasztott álmai, Julius Fucik üzenete az élőkhöz a világ minden nyelvén (megérdemli, talán a legemberibb kommunista búcsúlevél), Svejk, mint a mítosz hőse. Svejk Hasekkal, Svejk Joseph Ladával, Svejk Trnka mester filmjében, külön bábkiállítás: Spejbl úr és fia, Hurvinek és mindez tágas helyen, ízléses összeállításban. Csak az kár, hogy a lépcsőházat mindenféle Novotnyk és Zapotockik bölcsességei csúfítják, persze ezek is vagy öt nyelven.

A finnek azzal büszkélkednek, amit őseik jó ösztöne adott nekik: erdeikkel, vadjaikkal. A fából épült pavillonba egy teljes erdőt gyömöszöltek, mohapadlattal, öklelésig eleven kitömött vadkanokkal, ürgékkel, baglyokkal. Hűvös az erdő és jószagú. Ember nem zavarja a csendet, csak a látogatók.

Az izraeli pavillon rendezői történelmet írtak a falakra, imponáló és eleven történelmet. Egy galileai zsinagóga bizantinus hatású mozaikja, a holt-tengeri tekercsek eredeti példánya és közvetlenül utána, kétezer éves szünettel Tel Aviv-i színházplakátok. A homlokzat alatt cinemaszkóp széles ablak, mögötte öreg yemenita ezer éves szövőszéken terítőket készít. ,,Dolgozni is tudunk, kérem'', mondhatná a felirat. Feltűnően kevés az öreg zsidó, feltűnően sok a fiatal katolikus pap.

Az emberekről külön kellene szólni, de nagyon sokan vannak és a nyáron még többen lesznek. Vagy hárommillió látogatóra számítanak. Leginkább franciák, nyugatnémetek, valamelyik országban állomásozó amerikaiak, az angol most még ritka, az ázsiai szokatlan, orosz, cseh, magyar vagy más keleteurópai meg nincs is. Az oroszok ugyan ígértek egy Intourist-csoportot, de elfelejtették elküldeni. A tömeg kavarog, hangoskodik és szemetel, mint a világ bármely részén. Láttam egy papát, aki magához bilincselte a fiát, hogy el ne veszítse. Láttam egy vállalkozó szellemű franciát az Atomium-magasságú harangtorony tetején lovagolni. Láttam Rényi Pétert, a Népszabadság munkatársát; nem volt rajta semmi különös.

Akármennyit kutyagol az ember a kiállításon, a szíve visszahúzza a magyar pavillonhoz és azt hiszem, a szeme is. Ott sátorozunk, ahol legőszintébb szándékaink szerint valójában szeretnénk: a Szovjetunió és Amerika között, kissé a háttérben, de a kilátás oda is, onnan is jó. A kőből és alumíniumból épült magyar pavillon szerény méretű, de annál nagyobb a vendéglő és a sátoralakú konzervbolt. Az előbbi kétségtelenül kevesebb látogatót vonz, mint az utóbbi; viszont barátokat és tisztelőket szerez, míg az utóbbi csak valutát, arról pedig nem tudni, mivé lesz...

Brüsszelben olyan magyar tulajdonságok mutatkoznak, amelyekről otthon nem vettünk tudomást, legalább is nem soroltuk nemzeti erényeink közé: arányérzék, mértéktartás és reprezentáló képesség. A magyar pavillon majdnem politikamentes. Gépek, műszerek, gyümölcsök, festmények, cifraszűrök és Kodály régi gramofonja. Se jelszavak, se grafikonok, még csak ellenforradalmi rémbrosúrák sem. A kiállított anyag és a ki nem állítható szellem egy nép és nem egy rendszer tehetségét, alkotóképességét és erejét dicséri — a gondosan háttérben maradó illetékesek meg sem próbálkoztak elhitetni a világgal azt, amit otthon az elemi iskolai tankönyvekben is hiába magyaráznak.

Szerencsénkre — és egy kicsit szerencsétlenségünkre — szellemi javakban vagyunk a leggazdagabbak. Egyetlen pavillonban sincs annyi festmény, szobor, hangszer és könyv, mint a miénkben. Kerényi és Somogyi József energikus alumíniumszobrai, Domanovszky Endre mesterkéletlenül optimista pannói, Kass János rajzai és néhány szép gobelin tulajdonképpen csak bekeretezik a kiállítást. A legtartalmasabb tartalom — bocsássák meg az otthoni élők — három halott teremnyi kiállítása: egy hatalmas Csontváry, Egry legszebb balatoni képei és a Derkovits-válogatás, az otthon kedvelt, idekint ismeretlen remekművekből. A könyvvitrint úgy látszik szintén képzőművészeti szempontok szerint állították össze. Hiába keresem Németh László, Füst Milán, Déry Tibor nevét; Lengyel Józsefet, Illés Bélát, Darvast, Madarász Emilt találom. Igaz, hogy Kodolányi is odakerült, de ezt valószínűleg csak a címlapnak köszönheti.

A magyar étterem pincérei frakkosak — más éttereméban alig akad sötét ruha —, készségesek és nem lepődnek meg a magyar szón, gondosan előkészítették őket, ámbár az AVH-megbízott sose lehet elég gondos.

— Az a baj, uram, hogy rossz a fekvésünk — mondja az egyik —, odébb kellene tolni minket vagy kétezer kilométerrel.

— No és milyen irányba — próbálom feszíteni a húrt —, jobbra vagy balra?

Meglepetten néz vissza, nem tudja, hülyének vagy provokátornak tartson-e.

— Találja ki!

Úgy tudom, hogy egyik magyar nyelvű nyugati adás fanyalogva szólt a mi pavillonunkról, csepülték az árut, gyanúsítgatták a személyzetet. Biztosan akadnak AVH-ügynökök, megjelenik majd a kommunista diadalt üvöltő Népszabadság cikk is. De a pavillon nem az övék, éppoly kevéssé az övék, mint bizonyos nyugati rádiós uraké.

Nehéz itt eldönteni, hogy ki magyar — ki nem. De aki azért megy Brüsszelbe, hogy a kákán csomót keressen, az bizonyára nem magyar. Mert odahaza kilencmillió egynéhány ember dolgozik, tűr és próbál túlélni. Akárhová is viszik a profitot, ami ottmarad, az egyszer az övéké lesz és ez a maguk érdeme, nem a miénk. Aki innen szól hozzájuk, az vegye le a kalapját.

Márton László

SZABÓ ZOLTÁN:

JEGYZETLAPOK

1.

A budapesti „Nők Lapja" című újság február 27-i számában „Cselédgyerekek" címmel riport jelent meg; Kéthly Anna hívta fel rá a figyelmemet. Úgy lehet, utalásnak szánta. Arra, hogy az „Élet és Irodalom"-nak az az elégtelenül dokumentált állapotrajza a jelenlegi tardi helyzetről, amelyre az Irodalmi Ujság április 15-i számában néhány, az újságíró helyzetét és hollétét számbavéve, udvarias megjegyzést tettem — nem ad olyan képet a hazai szegény nép helyzetéről, amit általánosan érvényesnek tekinthetnénk. Nem kétséges, hogy ez a másik, bugaci, ladánybenei és más Kecskemét környéki tanyákról beszámoló riport puszta létével azt bizonyítja, hogy a tanyai szegénység felháborító életkörülményei ma is szóvátehetők... egy nők számára készülő hetilapban. Ennél több vigasztalást nem találtam benne. A kétoldalas riport ugyanis meggyőző adatokat tartalmaz arról, hogy a parasztgyerekek kizsákmányolása 1937 és 1958 között nem változott, illetve nem a gyerekmunkások előnyére változott, bár a mostani és akkori állapotok összehasonlításával a „Nők Lapja" nem foglalkozik. Ezt a mulasztást szeretném pótolni.

2.

A parasztgyerekek helyzetével, igazán alaposan, a gyermeklélektan eszközeit is igénybe veve, Illyés Gyula és Kozmutza Flóra foglalkozott közülünk annak idején. Am az alföldi béresgyerek kizsákmányolásának Féja Géza is szentelt egy értékes fejezetet a „Viharsarok"-ban. Minthogy a forradalom óta csak a Viharsarok jelent meg új kiadásban, összehasonlításul itt egyedül őt idézem. Kezdetnek hadd említsem, hogy a kiskorúak dolgoztatását a háború előtt is tiltotta olyan törvény, amelynek végrehajtását hatóság nem erőltette. „Hiába szól így s úgy a törvény — írta Féja — a hatóság szeme inkább jóviális szem, mintsem sasszem. A nép pedig azt mondja, hogy a törvényből nem élhet meg." Így volt ez akkor. Azóta elmúlt egy világháború, két megszállás, pár év demokrácia, népi demokrácia, egy forradalom, s Rattai Márta szerint: „kilenc esztendő alatt termelőszövetkezetek alakultak, új falvak, tanyaközpontok keletkeztek, új iskolákkal, több tanítóval, kultúrházakkal, törvényben tiltották meg immár az iskolaköteles gyerekek munkába állítását..." A munka törvénykönyve 101. §-a ezt mondja: „A tizennegyedik évét be nem töltött fiatalkorút munkára alkalmazni nem szabad." Nem ismerik ezt a szülők vagy a gazdák? Ismerik a törvényt a bugaci, ladánybenei és a többi helyi tanácsoknál? De bizony ismerik, azért felelik mind sietve, hogy náluk ugyan nincs cselédgyerek egy se." A valóság azonban, tudom meg a cikkből, más! A kecskeméti járásban a Kommunista Ifjúsági Szövetség titkára, Horváth Ignác, aki megbecsülést érdemel addig, amíg kiváltságos helyzetét a parasztgyerekek helyzetének felkutatására fordítja: 180 gyermekmunkást fedezett fel. Ezerkilencszázötvennyolcban.

3.

Az első kérdés, hogy miért küldték el szolgálni paraszt-szülők nyolc-tízéves gyermekeiket a háború előtt? „A szülő mi mást tehet — feleli a ‚Viharsarok' —, arra törekszik, hogy az éhes száj mielőbb mástól kapja kenyerét s a gyerek legalább egy évre szóló ruháját megkeresse." Húsz év múltán sok minden megváltozott, jelszavak, címerek, hivatalnokok, de erre a kérdésre a válasz ugyanaz: „Az asszony özvegy — írja Rattai Márta 1958-ban —, tíz gyereke van, amikor megkérdezzük, hányan szolgálnak közülük, segítségül kellett hívni az ujjait: hatan... Amikor újévkor két hétig itthon voltak a gyerekek, visszamenet így búcsúztak el: ‚édesanyám, bocsássa meg, hogy ilyen soká magánál ettünk'." Az alföldi szegény parasztcsaládoknál most is madáchi állapotok uralkodnak: sok a gyermek, kevés a kenyérleves.

4.

Hogy a szolgálatra kiadott gyerek mit hozott a konyhára, azonfelül, hogy maga hiányzott az asztal mellől, azt Féja így rögzítette 1937-ben: „Orosháza mellett a monori tanyákon egy 11 éves pásztor fizetése: 1 mázsa búza, 1 malac, 1 öltözet téli ruha, 3 váltás fehérnemű, 1 pár csizma." Vagyis 1937-ben az alföldi gyerekember, azonfelül, hogy öltöztetését, kosztját, kvártélyát szüleinek megtakarította, mindössze zsák búzával s egy malaccal tért meg. E tűrhetetlen állapotok, ahogy a Kommunista Ifjúsági Szövetség egy titkárának jóvoltából a riporter értesít: megváltoztak. 1958-ban, tudom meg, a gyerekmunkás bére Bugac határában: „egy pár bakancs, egy öltözet ruha, ing, gatya, semmi más". Vagyis a szocializmus évtizedes építésének B. Tóth Petik, Kis Gáborok, Nagy Margitok és családjuk annyi hasznát látta, hogy évi bérükben nincs többé búza, nincs malac, az akkori csizma mostanra bakancccsá, a három váltás fehérnemű egy inggégatyává fogyott. Mivel a munkás táplálásáról és öltöztetéséről a rabszolgaidőkben is gondoskodtak, e gyerekek jussa az egykori rabszolgákéhoz hasonlít. Azzal a különbséggel, hogy a rabszolgatartók jórésze ugyanúgy táplálta embereit, mint állatait, mert érdeke volt, hogy rabszolgái jó erőben maradjanak. Kérdéses azonban, hogy az a megfontolás, amely szerint a cseléd testi ereje éppoly fontos, mint az állaté, a rabszolgatartást túlélte-e?

5.

„Koravének, bizalmatlanok ezek a gyerekek — írta Féja 1937-ben —, különös nyomottság ül az arcukon és lelkükön." A fennálló rend öntudatos védelmezői azonban e nyomottságot, amely a játék és tanulmány helyére kerülő munka velejárója, mindenkor mentség gyanánt emlegették. Felfogásukban a következményből ok lesz, s az, hogy a gyerek nehéz felfogású, azt igazolja, hogy másra, mint cseléd-munkára, nem alkalmas. Nem a cselédmunka s a velejáró iskolakerülés igazolja a nehéz felfogást, hanem fordítva. — „Úgyse lesz ebből felelet. Nyomott gyerek" — mondja egy tanítónő a Nők Lapja riportjában. A riporter hozzáteszi ezt is: „Micsoda kísérteties sötétség 1958-ban vallani, hogy az ember, ha szolga, akkor természettől fogva buta is." Ezt persze lehetne szebben is mondani, de azt, hogy a szegény parasztnép gyermeke a dologtól nem jut a könyvhöz, már Berzsenyi is felpanaszolta: „A magyar mezei polgár, mihelyt fia a szűrt, tarisznyát és baltát elbírja, ökrésszé teszi azt." Ám Kölcsey pár évvel később, de a múlt században még beszélhetett haladásról a matériában, míg a haladást a lélekben hiányolta. Nem vagyunk-e azonban hátrább, náluk is, 1937 és 1958 között? Most, amikor a haladást a matériában az jelzi, hogy a tilos gyerekmunka bére a „munkás- és parasztkormány" alatt nagyjából fele annak, ami a Gömbös-időkben volt?

6.

A szociális gondoskodás, amennyiben annak lehetett nevezni, akkor is, most is addig ér, ameddig — Rattai Mártát idézem — „kővel van borítva talpunk alatt az út". A javítószándék akkor is, most is tüneti kezelésekben merült ki. Akkor úgy, hogy a barlanglakókat Tibolddarócon új házba telepítették, de jövedelmüket, amely barlangba szorította őket, nem gyarapították. Az orvoslás most is felszínen marad, a kiütést kendőzi s nem tibolddaróci fokon: „Megtörtént — olvasom —, hogy azokat a gyerekeket, akiket a KISZ-bizottság tagjai már hazavittek, a szülők néhány hét múlva más gazdához helyezték ki." Mi sem természetesebb ennél, ha csak a gyereket vitték s nem annyi élelmet vele, amennyivel a szegény asszony eggyel több éhes szájat betömhet. A magyarázat azonban nem ez. A magyarázat 1958-ban is az, hogy „hatalmas erővel húz vissza a múlt, százados szokások". Akárha egy jegyzőt hallanék! Minden rátelepülő bürokrácia azzal vádolja a parasztot, hogy szeret olyan maradi lenni, amilyenné anyagi helyzete kényszeríti.

7.

Elképzelhető az is, hogy a helybeliek azért hunynak szemet a gyermekmunka láttán, mert tudják, hogy a család a gyermeket nem bírja eltartani. S a rabszolgabért nem magyarázza-e az is, hogy a hatalom szövetkezetpárti politikája még jobban szorongatja a kisgazdát most, mint a nagybirtokpárti politika akkor? A bajokat csak gyökerükben lehet orvosolni, a gyermekek helyzetét a szülők állapotában. Ilyesmire a pesti lap nem tesz javaslatot. Ehelyett a szerencsétlen sokgyermekű, üreskamrájú családokra a kommunista ifjúsági szövetségen kívül a gyermekvédelmi tanácsot, a tanyasi pedagógusokat, tanácselnököket, nőbizottságokat akar rászabadítani, hogy „elvigyék a törvény erejét a legszélső tanyákig". E jótékonysági hölgyegyletek, üdvhadseregek és zöldkeresztes testületek szemléletére emlékeztető javaslat csak azt felejti, hogy humánus és értelmes törvényt szegény ember csak akkor nem tart be, ha ez nem áll módjában és se dialektika, se retorika nem segít ott, ahol a kamrát kellene megtölteni. Efféle alaposabb segítségről azonban, úgy rémlik, nincs szó. Az a kormány, amely magát „munkás" (e szó alá a gyerekmunkások is beleértődnek) és „paraszt" (ebbe a szóba a gyermeküket munkára kiadni kényszerülő parasztok is beleértődnek) kormánynak nevezi, eddig elsősorban forradalomellenes intézkedésekkel volt elfoglalva. Lehetséges, hogy ez magyarázza a bugaci gyerekek viharsarki helyzetét? Ez is.

8.

Hogy „a tanyasi élet elzártságát, elmaradottságát egycsapásra megszüntetni nem lehet?" Ez igaz. Ám erre egy évtized állott rendelkezésre, 1945-től napjainkig. Kisgazdák, szociáldemokraták, szakszervezetek, papok, Rajkok, népi kollégisták, gondolkodók, munkástanácsok, diákbizottságok, írók és forradalmárok helyett talán inkább ezt a helyzetet kellett volna likvidálni. A tanyák elszigeteltségének megszüntetésére az egy évtizeden kívül még józan és értelmes terv is rendelkezésre állott s a tervet „Magyar város" című könyvében olyan ember vetette fel, aki belügyminiszter is volt, földművelésügyi miniszter is volt: Erdei Ferenc. Plánuma, amely a földművelők és szőlőtermelők görög városállamainak mintájára a tanyákat a mezővárosokba kívánta volna bekötni, közigazgatási és iskolapolitikával meg útépítéssel úgy, hogy egy-egy piactér egy-egy tanyákból összeálló mezőváros-állam fóruma legyen, központja a közéletnek és művelődésnek, a közügyek demokratikus megvitatásának: természetesen megfeneklett. Azzal egyidejűleg, hogy felvetője „hatalomra" került. Attól tartok, nem Erdei, hanem ama párt jóvoltából, amely ezt az alkotó gondolkodót politikai eszközzé tette s félt attól a decentralizációtól és önkormányzati lehetőségtől, attól a nádpálca nélküli politikai iskolázástól, amely pártellenőrzéstől függetlenül alakulhatna ki, magának a parasztságnak a jóvoltából, vidéken, ha az állam az eszközöket kezébe adja. Hogy a mulasztás, rombolás milyen méretű, arról az tanúskodik, hogy ama vidékről, amelyről napjaink rettentő valóságát Rattai Márta most tudomásunkra hozta, Erdei 1937-ben még ezt írhatta: „Helyes tanyapolitikát elsősorban Kecskeméten lehet tanulni. Részint elvekben, részint gyakorlatban."

Bolyongás közben

Írja: **Ignotus Pál**

Angol tapintat

Csak angol pázsit tud olyan zöld lenni, csak angol virágoskert tud olyan üde lenni, csak angol házsor tud olyan egyhangú lenni, mint ami az utunkat szegélyezi. Northampton, vagy amit rövid látogatásomon láttam belőle, nem különösen szép város, de idegcsillapító. Széles utcák, iparosodott földművesek, kertészkedő esztergályosok, bőripari munkások, hites könyvszakértők. A porceláncsészék régiek, a kövezet új; szegénységnek szagát sem érezni. Mintha minden lakója megállapodott és lehiggadt volna, már születése pillanata óta. Biztos, hogy nincs így, mert sehol sincs így s nem is volna szinörröm, ha így volna. Örröm nincs kíváncsiság és vivódás nélkül. A northamptoni felső leányiskola növendékeit izgatja a világ, falják az értesüléseket és a könyveket. ,,Hány tanítványuk van?'' — kérdem az egyik tanárnőt. Hatszázötven körül jár a számuk. A fele tandíjfizető, a másik fele tandíjmentes, ami körülbelül annyit jelent, hogy a fele tehetős szülők gyermeke, a másik fele nem. Az érdeklődésük világpolgári, de nem a társadalmi összetételük; két spanyol vendégleány kivételével valamennyien odavalósiak, Northampton megyebeliek, angol anyanyelvűek — s csak azért nem mondom, hogy angolok, mert skótok bizonnyal akadnak köztük, azok pedig tiltakoznának ez ellen. Meglepő egyöntetűség, alig három óra hajtásnyira a délszaki arcokkal, egzotikus lebernyegekkel és dunamenti hanglejtésekkel tarkálló Londontól. — Idegen származású sincs köztük? — tudakolom.

— Én csak egyről tudok — feleli a tanárnő. — A minap a görög ,,ortho'' szócska jelentését magyaráztam, s akkor feláll egy kisleány és azt mondja: ,,Az én anyai nagyapám bécsi zsidó ember volt, nagyon tartotta a vallást és mikor kitört a betegség rajta, nem engedett orvost hivatni, mert éppen szombat volt, az ő sabbath-ja és akkor még gyógyítani sem szabad. Vasárnapra pedig már meghalt szegény. Helyesen használom-e a szót, ha azt mondom, hogy abba halt bele, hogy orthodox volt?...''

— Mit felelt neki?

— Hogy a történet szomorú, de a szóhasználat helyes.

— Magyar nincs a kisleányok közt egy sem?

— Nincs. Szerettünk volna, de nem kaptunk. Ötvenhatban gyűjtöttünk a menekülteknek, nagyban vártuk a magyarokat. De még felnőttet sem kaptunk.

— Szóval nem is ismer Northamptonban egyetlen magyart sem?

— Nem... azazhogy talán egyet.

— Talán?

— Igen. Tizenöt év óta él itt Dr. R... nagyon okos, tudós ember, igen jóban vagyunk vele. A kiejtéséről rögtön megismerni, hogy idegenből jött. Ómaga is többször emlegette, hogy csak a háború után vette fel a brit állampolgárságot. Néha találgattuk, mi lehet. Német, vagy cseh, vagy magyar?...

— Nem jutott eszükbe megkérdezni tőle?

Nem lett volna tapintatos.

Kérdés, felelet

Tizenháromtól tizenkilenc évesig terjedő hallgatóságom volt az iskola nagytermében. Igyekeztem rövidre fogni az ,,előadást'', hogy minél több idő jusson ,,kérdésekre''.

— Remélem — mondtam — tanárnőik elnézik nekem, hogy ezennel némi kis fegyelemsértésre bujtom fel magukat. Az angolok híresek tapintatukról. Magukat is erre nevelik. De örülnék, ha ezúttal, amikor kérdéseket intéznek hozzám, olyan tapintatlanok lennének, amilyenek csak tudnak. Kérdezzék, ami eszükbe jut. Nem igérem, hogy mindig válaszolni tudok.

Az egyik kérdés csakugyan lebilincselően tapintatlan volt. Egy tizenöt éves kisleány felemelkedett: ,,Honestly, Mr. Ignotus, do you really think that your country will ever be free?''

Hiszem-e őszintén, hogy Magyarország mégegyszer szabad lesz? Bevallom, nem könnyű kérdés, de határozottan felelhettem, hogy hiszem, őszintén hiszem. Nem azért, mert az igazságnak győznie kell. Sehol sincs megírva — azaz hogy csakis megírva van, hogy az igazságnak győznie kell. Biztosíték nincs rá. Az érdek erősebb az igazságnál. De Magyarország elnyomása ugyanolyan kevéssé érdeke az elnyomóknak, mint az elnyomottaknak.

Másfél év óta tüske vagyunk a Szovjetunió oldalában. Véreznek tőlünk erkölcsileg, anyagilag, még katonailag is. Erkölcsileg: mert a magyar ügy rendezetlensége — vagy ami még rosszabb, nyilvánvalóan erőszakolt rendezése — olyasvalami, amit minduntalan fel lehet hánytorgatni, a szovjet tömb szóvivői ellen kiélezni. Gazdaságilag: mert Magyarország nem zsákmányolható ki többé úgy, mint a Rákosi—Gerő-uralom alatt. A forradalom leverése után tetemes pénzébe került Oroszországnak, hogy a magyarországi gyomrokat és szájakat lecsillapítsa — mondjam-e, hogy ez egyszer nekünk sikerült a Szovjetuniót kizsákmányolnunk? — s magyar földön orosz hadosztályokat tartani sem lehetett olcsó mulatság. Igaz, ezek a költségek csökkentek és tovább fognak csökkenni, ahogy a mai magyar kormányzat berendezkedik. De éppen az 1956-os események mutatták meg, hogy milyen kirobbanással kell számolni valamely újabb fordulat esetén. Nem vitás, hogy a magyar nép túlnyomó többsége gyűlöli a mai helyzetet s alig várja, hogy megint kirugaszkodjék belőle. Ezért nem lehet katonailag sem nagy haszon Magyarország bekényszerítése a szovjet érdekkörbe. Amit előretolt hadállásban nyernek, azt elvesztik azzal, hogy fokozott mértékben kell hátbatámadástól tartaniok.

Igazában egyetlenegy oka lehet csak a Kremlinnek arra, hogy ne engedje szabadabbra Magyarországon a gyeplőt: ugyanaz, ami feltehetően november 3-án Magyarország legázolására ösztönözte őket: az, hogy nem tudják, ki fog még Magyarország felszabadulásától vérszemet kapni s hogy a szovjet vezérlet alól kikerülő népek hol fognak megállni. Röviden szólva: végzetes presztizsvereségtől tartanak. Nem mondom, hogy oktalanul — amíg remény sincs arra, hogy ezt megegyezés alapján lehessen megvalósítani. De ha lehet, akkor megelőzhető ez a veszély. A Szovjetunió büszkén szokott hivatkozni arra, hogy Lenin szabadjára eresztette a kommunista rendszer ellen kapálódzó Finnországot, mert, mint mondta, nem lehet szabad az a nép, amely más népet megfoszt a szabadságától. Adódhatik-e alkalom arra, hogy Oroszország — a semlegesség, sőt baráti és szomszédi együttműködés biztosítékaival — hasonlóan járjon el a magyarsággal is? Ha a mai világfeszültség megenyhül: igen. Ha a mai világfeszültség nem enyhül meg, akkor aligha — de akkor nem a magyar szabadságnak van vége, hanem a világnak.

Ámen, ámen

Mivel nem értek egyet egykori rabtársaimmal, Marosán György és Kállai Gyula miniszterekkel abban, hogy ha az ,,ellenség'' valamit megdicsér, akkor a ,,barát''-nak irtóznia kell tőle: ezúttal olyan magyar írást szeretnék megdicsérni, amely nem csak hogy a mai Magyarországon jelent meg, de az ottani hivatalos kultúrhatóságok különleges elismerését is kiérdemelte. Dicséretem nem lehet fenntartás nélkül való, s azt is közölnöm kell, hogy vannak olyan emigráns írótársaim — éppenséggel nem nekivadult fehérek —, akik a szóban forgó érdemes írásművön egyenest felháborodtak.

Thurzó Gábor katolikus íróról van szó, akit nemrég a József Attila díjjal tüntettek ki. Kevéssel azelőtt jelent meg a ,,Kortárs'' című folyóiratban ,,Ámen, ámen'' című elbeszélése: nyilván ez volt

A TESTŐRÖK

Írta: **Luigi Barzini jr.**

Luigi Barzini jr. az új olasz irodalom egyik legérdekesebb egyénisége. Most ötven esztendős. Ifjúkorát az Egyesült Államokban töltötte, ahol vidéki lapok vezércikkírója volt. A fasizmus bukása után nagy lendülettel vett részt az olasz szépprózа megújításában. Az emberi természetnek és a társadalomnak éleszemű megfigyelője. Barzini nem kedveli a világmegváltó írókat; nincsenek világmegváltó törekvései. Szerinte az író egyetlen dolga, hogy megfigyelje a világot, mindent jól megnézzen és mindent jól megírjon, amit jól meglátott. Így a világ talán érthetőbbé válik.

„És a testőrök?“ — kérdezte Alfredo Montano gyerekkori játszótársától, Roberto Stocktól, miközben sorba kinyitotta úti böröndjeit. „Hogy vannak a testőrök?“

Roberto Stock nem válaszolt. Kinézett az ablakon.

„Vagy nem te vagy a mi nagyszerű testőreink parancsnoka?“ — kérdezte Montano. Roberto Stock így válaszolt: „Hát persze. Én vagyok a parancsnokuk. Ma sem változtak semmit. Majd meglátod őket.“

Huszonöt esztendő múlt el azóta, hogy Alfredo Montano utoljára járt a Dideldumdei Fejedelemségben, ahol gyerekkorát töltötte. Mindig halogatta a visszatérést, mindig talált valami ürügyet, hogy elhalassza. Egyszer betegsége miatt nem tért vissza, másszor szüleinek halála miatt, aztán a háború, majd a háború utáni bajok miatt. Megházasodott, gyermekei születtek, nem volt munkája: mindig talált elegendő okot, hogy utazását halogassa.

A valóság azonban az volt, hogy félt. Nem is annyira attól félt, hogy gyerekkori játszótársát, Robertot, úgy látja viszont, mint egy vidéki öreg urat, akivel nehéz lesz majd társalogni, hanem inkább attól, hogy kicsiny szülővárosának kedves emléke végképpen kivész szívéből, ha viszontlátja. Bizonyos volt abban, hogy a várost, még az esetben is, ha az idők során egyáltalán semmit sem változott — ami igen valószínűtlen — egészen másnak látja majd, kisebbnek, nyomorúságosabbnak, rendetlenebbnek, rútabbnak, mert a valóságban nem is a város, hanem ő maga változott meg.

Szívében megőrizte a boldog ifjúkori képet. A hatalmas fekete várat a tornyokkal, körülötte a százados fekete fákkal. Az ezüst folyót, amely szelíden csobog a szomorúfüzek között. A hullámzó mezőket, a szűk középkori utcákat, a kézműveseket, akik műhelyük küszöbén üldögélve dolgoztak. És a hetivásárt, amely tele volt csodálatos dolgokkal, szöges csizmákkal, nyergekkel, új szerszámokkal, fényes szőrű lovakkal, hízott sertésekkel.

Nagy ünnepeken a fejedelem alászállott várából az antik székesegyházba. Díszes öltözékére tűzte valamennyi rendjelét és nyomában lépegettek az udvari méltóságok. A gyertyák fényében ragyogtak mellén az arany rendjelek, ragyogtak a székesegyház boltozatán az arany mozaikok, a gyertyatartók és az udvaroncok szigorú szemei. Azután a fejedelem a piaci emelvényre hágott, amely lombokkal volt földíszítve, és szemlét tartott a nép fölött. Harsogott a zenekar, fölvonultak a céhek, mindegyik a reneszánsz korból származó öltözékben. Lengtek elöl a színes zászlók, fölvonultak az iskolás gyermekek is, a tisztelendő klérus, a tűzoltók és végül a testőrök. Nagyszerűek voltak a testőrök. Mindegyik majdnem két méter magas. Páncélt viseltek és combjukig érő magasszárú csizmát. Arany sisakjukon kócsagtoll lengedezett. Lassan és méltóságteljesen vonultak, miközben peregtek a dobok, szóltak a kürtök. Gyermekkorában semmi sem lelkesítette annyira, mint ez a látvány. Arról álmodozott, hogy majd ő is ilyen nagy lesz, majd ő is testőr lesz és páncélt meg arany sisakot viselhet. De kicsiny termetű maradt, csupán Roberto Stock nőtt meglehetősen magasra.

Vagy azért, vagy ezért, de a parancsnok nem kísérte őt a kaszárnyába. Egyszer az eső esett, másszor gyakorlaton volt a testőrség, aztán meg fegyvertisztogatás volt és más egyéb. Végre egy hét múlva egy kis ünnepet ült a fejedelemség, olyat, amelyen az agg fejedelem — még mindig ugyanaz, aki huszonöt esztendővel ezelőtt uralkodott — csupán ünnepi öltönyét vette magára, de rendjelek nélkül és a testőrök sisakján sem volt toll. Montano az emelvényről nézte végig a szemlét. Jöttek a céhek, az iskolák és mindenki más, végül dobogó szívvel hallotta a tompa dobszót és a kürtök kiáltását, a lépések ünnepélyes ütemét, még mielőtt a testőrök befordultak volna a sarkon a piacra. Noha már egészen őszbe csavarodott, ismét kisfiúnak érezte magát. Lélegzete szinte elfúlt. Fölágaskodott és úgy figyelte a teret, ahol a testőröknek nemsokára meg kellett jelenniök. Várt.

Végre ott voltak. De Montano megdörzsölte szemét. Mi az? Ezek lennének? Lehetséges ez? Mi történt? Megszokta már, hogy amint növekedett, gyermekkori környezete is megváltozik körülötte. A valamikor hatalmas konyha most egy kis kamra és nagyanyó, aki hajdan nagy és méltóságos volt, most egy törékeny, kicsiny anyóka. Ám ami a testőröket illeti, a változás oly nyilvánvaló és oly nagy volt, hogy szó sem lehetett csalódásról vagy káprázatról. A fölvonuló testőrök ugyanolyanok voltak, mint huszonöt esztendeje, de igen kicsinyek, törpék, sőt nyomorékok. A sereg végén bukdácsolt egy kis púpos, aki annyira öreg és roskatag volt, hogy nem is tudott együtt menetelni társaival. Alfredo Montano behunyta szemét, hogy ne lássa e szomorú dolgot.

Ezen az estén Roberto Stock nem volt hajlandó belátni, hogy barátjának igaza van. Megsértődve mondotta: „Te is a laudator temporis acti seregébe tartozol, te is a múlt időt dicsérgeted egyre. Szerinted valamikor minden jobban ment.“ Alfredo türelmetlenül csupán ennyit mondott: „Csak nem akarod azt mondani, hogy ezek a testőrök ugyanolyan daliások, mint hajdan voltak?“ Barátja ezt beismerte. „Talán jobbak, mint a régiek?“ — kérdezte Alfredo. Roberto bosszankodva csattant föl: „Igenis, kétségtelenül jobbak, ha nem veszed tekintetbe termetüket.“ „Igen ám — válaszolt nyomban Alfredo — csakhogy a testőröknek éppen magas termetük az egyetlen igazi értékük. Ha nem daliások, ha nem termetesek, ugyan mivégre vannak?“ Robert Stock csak néhány nap múlva volt hajlandó arra, hogy vallomást tegyen barátjának.

Elmondotta, hogy sok-sok esztendeje lett a testőrség parancsnoka. Alighogy kinevezték, jelentkezett nála egy testőrjelölt. A mérték akkor egy méter kilencven centiméter volt. Megmérték a jelöltet és kiderült, hogy csupán egy méter nyolcvannyolc centiméter magas. Mint más ilyen esetben is, a parancsnok elutasította őt. De a jelölt nem tágított. Zsebéből mindjárt elővette a miniszterelnök levelét, amelyben Stock arra kéretett, hogy a jelöltet mindenáron sorozza be a testőrségbe. Stock megdöbbenésében még aznap este fölkereste az államférfit, hogy magyarázatot kérjen tőle. Az öreg atyai módon kijelentette, hogy a szóban lévő ifjú egész életében a testőrségről álmodozott. Atyja valamikor dicsőséges testőr volt és két centiméterrel több vagy kevesebb igazán nem számít. Ekkor besorozták az ifjat a testőrségbe. Olyan csizmát adtak neki, amelynek talpa és sarka magasabb volt a rendesnél.

Néhány hét múlva két újabb ifjú jelentkezett, erősek, csinosak, ügyesek, de az egyik egy méter nyolcvanhat centiméter, a másik egy méter nyolcvanöt centiméter magasságú volt. Ügyüket maga a fejedelemasszony támogatta, családi okokból. Öreg szüleik voltak és kis testvéreik, akiket támogatniok kellett. Besorozták ezeket is. Stock természetesen tiltakozott. Azzal fenyegetőzött, hogy lemond. Hivatkozott a százados hagyományokra. Ellenfelei csak hagyták, hogy beszéljen. Alig várták, hogy csakugyan lemondjon, mert nagyon sokan pályáztak magas állására és ha elnyerték volna, nemcsak félszemüket húnyják be, hanem egészen szemet húnynak.

Elmúlt néhány hónap. Egy szép reggelen jelentkezett egy újabb jelölt, aki egy méter hetvennyolc centiméter magas volt. Igen ám, csakhogy a főszállásmester ajánlólevelét is magával hozta. Stock azonnal fölkereste a miniszterelnököt. Az öreg sírva mondotta neki: „Ön valóban derék fiatalember, de mit tehetek én? Ez a jelölt egy nagyon fontos választónknak a fia, mindenképpen be kell sorozni őt. Mi lesz, ha a választó ellenzékbe vonul?“ Besorozták ezt is, másokkal együtt, hogy egyenlő legyen a mérték... Később egy másik csoport jelentkezett, amelynek tagjai egy méter és hetvenöt centiméter magasak voltak, a múlt háború kiszolgált katonái.

Ettől kezdve Stock már nem védekezett többé. Nemsokára új eszmék kerültek forgalomba, amelyek azt tanították, hogy a testőrök termet szerint való kiválasztása középkori csökevény, amit tovább tűrni nem lehet. Újságcikkek jelentek meg, amelyek azt követelték, hogy a kisebb termetűeknek adják vissza jogaikat. Sőt voltak egyesek, akik azt követelték, hogy nőket is vegyenek föl a testőrségbe. Folyton új korszakról, az új idők szelleméről beszéltek, de semmit se tettek azért, hogy a fejedelemség közállapotai megjavuljanak, új kórházak, gyárak, utak épüljenek, sőt inkább akadályozták ezeket. Tehetetlenségükben azzal kárpótolták magukat, hogy veszendőbe hagyták az antik várat és a székesegyházat, gúnyolták az állami méltóságokat és azt hitték, hogy ilyképpen az új idők szellemét képviselik.

Amikor Stockot néhány régi bajtársa meglátogatta, akik jóval daliásabbak voltak, mint az ajtónálló testőrök, méltatlankodásukra mindig így válaszolt: „Ugyan, menjetek, ne érzelegjetek itt. Haladni kell a korral, haladni, barátaim!“ Midőn arra kényszerült, hogy besorozza a testőrségbe a púpost is, aki egy méter harminc centiméter magas volt, még a szeme pillája sem rezdült meg. Ha csak egy szót szól, azonnal elmozdítják állásából.

Alfredo Montano szomorúan hallgatta e magyarázatokat. Csak egyet nem értett: a hivatalos beszédekben, a külföldnek szánt úti könyvekben és mindenütt miért beszélnek a testőrségről, mint a fejedelemség csodájáról? Hiszen már semmi értelme sincs a régi szavaknak: „a világ legmagasabb katonái“, „egy testület, amely századokon keresztül megőrizte hagyományait.“ Úgy látszott, lemondtak a hajdani szigorú fegyelemről és a szabályzatról, amely annyi dicsőséget szerzett a testőrségnek, mindazonáltal nem akartak lemondani a dicsőségről és a tekintélyről. Úgy tettek, mintha semmi sem változott volna. Sőt, magát a szabályzatot sem változtatták meg, amely előírta, hogy a testőröknek egy méter kilencven centiméter magasoknak kell lenniök.

az, ami a díjosztók jóindulatú figyelmét ráterelte. Ok-e ez arra, hogy elborzadjak az elbeszéléstől? Ügyes, sőt mondhatnám túlügyes írásmű, alkalmazkodó és megalkuvó, de hangjában eléggé elegáns, megfigyeléseiben eléggé őszinte és pontos ahhoz, hogy érzékletesen és hitelesen felidézze azoknak a napoknak emlékét, amelyek mindnyájunk emlékezetébe legmélyebben vájódtak s amelyekről otthon némely torzítás nélkül bizonnyal nehéz volna szólni.

Az elbeszélés az 1956-os forradalmon felbátorodott ellenforradalmárokról szól. Hőse egy művelt, öreg ex-főbürokrata, aki néhány napi óvatoskodás és riadozás után elérkezettnek látja az időt arra, hogy vezető posztot igényeljen. De kormányalakító álmokon rögeszmélkedő társai kitessékelik, mert mint éjjeliőr állást vállalt volt egy ipartelepen a kommunista uralom alatt. Ilyen számonkérősdibe részegedett rang- és hatalomvárók bizonnyal felrajzottak az „események“ légáramában: ebben hasonlított az október-novemberi eseménysorozat a világ minden más politikai eseménysorozatához. Akiknek savanyú volt a kommunista szőlő, csakugyan rendre felhánytorgattak — ha éjjeliőr-állásokat nem is (mert ez bizonnyal a kormány szájaize szerinti túlzás), de valóban sok mindent, amiről bölcsebb lett volna hallgatniok. Azon, amit az író rájuk süt, nem változtat az sem, hogy hiába kaptak vérszemet, hiába játszottak kormányosdit, a nép nagy többsége fütyült rájuk, a magyar hadsereg zöme hallani sem akart róluk, a nyugati nagyhatalmak semmi érdeklődést nem mutattak iránтuk, s akár bevonul a szovjet haderő, akár nem: semmi reményük nem lett volna arra, hogy a kormányuk kormányra kerüljön.

Bajt persze mindamellett okozhattak volna, mert mindig bajt okoznak a halottak, ha azt hiszik, hogy élnek. A novella főtanulsága, amit mindenki megszívlelhet, hogy a halottak nyugodjanak békében. A Horthy élő-halottai is, a Sztalin élő-halottai is.

A GÖRÖGÖK

A görögök a Fleischmarkton élnek, a hajdani bécsi húspiacon, a dominikánusok bástyája közelében. Gyorsan és torokhangon beszélik a németet, de már nyelvtani hibák nélkül. Nyolc év előnyük van. Legtöbbjük osztrák állampolgár, kereskedik, szerény hivatalt űz, vagy az orvostudományi egyetem utolsó szemeszterét látogatja. A langyos, kávészagú tavaszi estén hangosan vitatkoznak a szűk sikátorokban, boltjaik lehúzott redőnye előtt. Mediterrán emberek, szeretik az utcát. A vita egyébként görög nyelven folyik, politikai kérdésekről, hevesen és eredménytelenül. A görögök ugyanis kommunisták. Ők az egyetlen, nagyszámú csoport, amely a bolsevizmus bukása miatt menekült — Nyugatra. Bécs, ez a tenger nélküli nagy kikötő ugyanúgy befogadta őket a Markosz-féle felkelés kudarca után, mint ahogyan befogadta más kelet-európai hajótörések áldozatait, a kosztovista bolgárokat, a román királyhivőket, a macedonokat, szerbeket és a magyar forradalom menekültjeit. A kommunista görögök, akik Moszkvára vetett reménykedő pillantással siettek Bécsbe, ugyanúgy megkapták a tányér meleg levest, az ingyen villamosjegyet és a karitatív fogkefét, mint az albán diákok, akik szívükben New York álomképével értek pártot Ausztria földjén. A görögök természetesen megették a meleg levest, amelyet éppen a pápai kincstár pénzén főztek, utaztak a szociáldemokrata városigazgatás villamosain és gondosan eltették a keresztény felebaráti szeretet fogkeféjét. S közben várták (mint minden zöldfülű emigráns), hogy csakhamar történik valami, a szovjet hatalom így vagy úgy megdönti azt a demokráciát, amelynek albérleti szobáiba nagynehezen beköltöztek. De a szovjet hatalom politikája olykor kiszámíthatatlan. A Kreml egyik napról a másikra előzte az ideológia szentelt ligeteiből Markoszt, a hőst s a Pravda egyszerűen elfeledkezett Hellasz jövőjéről. A görögök nem tehettek mást, mint megnyitották boltjaikat, ahol hamisgyöngy, óra vagy zöldség kapható s beiratták fiaikat a kapitalista egyetemre. S most ott ülnek, nyolc év eltelte után, a Fleischmarkt kis eszpresszóiban és vendéglőiben, a legbékésebb egyetértésben azokkal a magyarokkal, akik még mint vállalati tisztviselők és üzemi munkások ötven- és százforintos bélyegek formájában az ő felkelésüket finanszírozták. Az ötven- és százforintos bélyegeket a párttagsági könyv leghátsó lapjára kellett ragasztani, a felajánlás és befizetés a legszigorúbb kényszerű önkéntesség alapján történt, a pénzből fegyvereket és brosúrákat szállítottak Jugoszlávián keresztül Hellasz hegyei közé. A görögök mindezt tudják és a magyarok is tudják, kávét isznak és udvariaskodnak egymással a ruhatárnál.

Bécs nemcsak az első leves és az első fogkefe városa a Nyugat partjain, de olykor a politikai elmélkedések finoman árnyalt, türelmes iskolája is. A görögök, mert szeretnének még egyszer hazamenni a napsütötte Helikon tájaira, boltocskáik, hamisgyöngyük és osztrák állampolgárságuk ellenére a lelkük mélyén kommunisták maradtak. A magyarok, akik annak idején pénzt adtak a görögöknek, hogy döntsék meg az államrendet és vívják ki azt a népi demokráciát, amely elől aztán ők is elmenekültek, szintén szeretnének még egyszer hazamenni a kevésbé napsütött, de álmaikban mégis csak fénylő Budapestre. S olykor, a Sztambul városáról elnevezett fleischmarkti eszpresszóban összeülnek vitatkozni, főként, hogy elűzzék az időt addig, amíg a kommunizmus győz Görögországban és a demokrácia Magyarországon. A görögök nem csalódtak a Nyugatban, amelyet felkelésük idején hivatalból és lángolóan gyűlöltek. A magyarok kissé csalódtak, mert túlságosan hittek benne. A vita tehát változatos és szórakoztató, hiszen minden érv egy megfordított előjelű, különös helyzet szüleménye. A nézetek szabadon kifejthetők, az elmélet és a valóság közti légüres teret kellemesen tölti be a bécsi eszpresszó kissé füstös, enyhén parfőmszagú levegője.

Olykor magam is leülök a vitatkozók közé s hallgatom a kétféle akcentussal pergetett német szavakat. A görögök már nem egészen biztosak Markosz tábornokban s a magyarok érzik, hogy ötvenhat októberében valami súlyos hibát követtek el, megszédültek a lobogók mámorától s elfelejtettek számot vetni a realitással. Markoszról, mint ismeretes, kiderült, hogy titóista, Titóról viszont később napnál fényesebben is bebizonyosodott, hogy az egyenes úton jár, ám ekkor már Markosz nélkül és az egész görög felkelőhad nélkül, amelyet végül mindenki vízben hagyott, kivéve a karitatív intézményeket és a szakácsnékat, akik a meleg levest főzték. A magyarokkal hasonló bukfenceket játszott az úgynevezett dialektikus materializmus, kritikák, önkritikák és mindenféle párthatározatok után eljött a nap, amikor Andropov szovjet nagykövet átölelte és megcsókolta Maléter Pált, hogy aztán következzék a tököli feketeleves.

A magyarok nagyon jól meg tudják magyarázni a görögöknek a Markosz-ügyet és a görögök józanul fejtegetik, hogy Andropov elvtárs csókja világpolitikai szükségszerűség volt. S a Sztambul városáról elnevezett eszpresszó kávéscsészéi felett ott lebeg a Nagy Szellem, amely gúnyt űz eszmékkel és harcokkal, az emberi sorssal, amely gúnyt űz a Nyugat partjain üldögélő kommunista görögökkel is: a Nagy Szellem, a Kreml Taktikája. Nem teljes fényességében lebeg, ez már a bukott Nagy Szellem, amely mesterkedéseivel, ígéreteivel és hazugságaival odáig jutott, hogy végül is menekült magyarok és menekült görögök meleg testvéri érzéssel ülnek le a kávéscsészék mellé. Nem csúcskonferenciáról van szó, a konferencia albérleti szinten folyik, de éppen ezért roppant őszintén és emberien. Olyanok vitatkoznak, akik a maguk bőrén érezték a Nagy Szellem mérges lehelletét, ha fordított előjellel is, hiszen a görögök egy adott pillanatban a kommunizmusért harcoltak, a magyarok meg ellene S most mégis ott társalognak, jóindulatú szívélyességgel a bécsi eszpresszóban s nem hiszem, hogy valaha is kezet emelnének egymásra. Aztán szépen hazamennek aludni s amíg a kommunizmus győz Görögországban és a demokrácia Magyarországon, kényelmesen őrzi álmaikat a bécsi rendőr.

Örvényes András

TÁBORI PÁL:

SCIENCE FICTION

Science Fiction — maga a név is ellentmondás. Ami tudomány, az nem lehet szépirodalom; ami fikció, a képzelet alkotása, nem fér meg a tárgyilagos tényekkel. De a logika ellenére sok tucat folyóirat csak ezt közli szerte a világon, évente százszámra jelennek meg *„science fiction"* regények, novellagyűjtemények, bőven akad film, televízió, sőt színdarab is, amely ebbe a kategóriába sorozható. Persze, jórésze szemét, olcsó szenzáció, kaptafára készült tucatmunka. De ha kicsit közelebbről vizsgáljuk meg a műfajt, kiderül, hogy nem is olyan új (bár az utolsó tíz-húsz évben fejlődött a tömegek olvasmányává) s nem is olyan megvetendő. Ősei között ott vannak az utópiák — Morus Tamás nevet adó nagy álmától kezdve Bellamy-ig, William Morris „News from Nowhere"-től egészen Huxley (magyarra hibásan fordított című) „Szép új világ"-áig. Már Lucianus álmodott az űrben való utazásról („Igaz történet", A. D. 160) és Cyrano de Bergerac 1649-ben kiadta a holdba és napba való fantasztikus utazásának történetét. Az utópiák pedig, ha sokszor szimbolikus vagy politikai célt is szolgáltak, olyan művelőkkel dicsekedhetnek, mint H. G. Wells, Jonathan Swift, az egyetemes béke nagy álmodója, Campanella Tamás, Francis Bacon, Samuel Butler vagy George Orwell — a mi Karinthynkról nem is szólva.

Jól tudjuk, hogy Verne jóformán minden modern találmányt megálmodott, ha nem is mindig gyakorlati formájában. A műholdról már csaknem kilencven évvel ezelőtt regényt írt az amerikai Edward Everett Hale bostoni lelkész és termékeny regényíró. Igaz, hogy a későbbi írók közül egy-két kivétellel mindegyik az Egyesült Államoktól várta az űr meghódításának vezérszerepét. Ami azt illeti, már előfordult, hogy Amerika elmaradt; Verne 1870-ben írta a „Húszezer mérföld a tenger alatt" című könyvét; a francia hadiflottának már 1888-ban voltak tengeralattjárói, az Egyesült Államoknak csak tizenkét évvel később.

Az író fantáziája sokszor jövőbe látó. Az amerikai Hugo Gernsback 1911-ben megjósolta, sőt részletesen leírta a mai televíziós készülékeket; regényében, amelynek „Ralph 124C41+" a címe, olyan megvalósult álmokkal találkozunk, mint a radar, a műanyagok, nylonharisnya, magnetofon, mikrofilm és tucatnyi más. Igaz, hogy mindezt 2660-ra ígérte csak. Edgar Allan Poe 1849-ben megjelent „Mellonta Tauta"-ja sokkal szerényebb — a történet 2848-ban játszódik és hősei léggömbön kelnek át az Atlanti-óceánon —, de a léggömb csak százhatvan kilométeres óránkénti sebességgel halad.

A *science fiction*-t divatos lebecsülni, ponyvának nevezni. Bizonyos, sőt elég nagy százaléka valóban az — akárcsak a filozófiai munkáknak, a verseknek vagy irodalmi tanulmányoknak, akármennyi nagyképűséggel legyenek is felcicomázva. De épp az utolsó tíztizenöt évben ez a műfaj is „felnőtt", elmélyült, megkomolyodott. Ma már kevesebbet foglalkozik részletes, gyakorlati, fizikai jövőábrázolással; ennek nagyrészt az az oka, hogy jelenlegi tudományos eredményeink jövendő technológiai lehetőségeit már nagyon alaposan, talán túlságosan kimerítően felhasználta az irodalom. Az olyan hatalmas áttörő haladás, mint az atomfizika, új anyagát nyújtja az irodalmi profétiának; de az olvasót ma már nemigen érdekli az olyan történet, amely pusztán valamilyen találmány leírását és alkalmazását tárgyalja vagy az űrhajózás irodalmilag elcsépelt témáját variálja.

A *science fiction* legismertebb, legeredetibb művelői amerikaiak, bár van egy-két angol, francia és német is, aki figyelmet érdemel. Robert Heinlein, Ray Bradbury, Isaac Azimov, Gore Vidal új tartalmat, izgalmas és igen magas színvonalú könyveket és novellákat alkottak ebben a műfajban. Nagy általánosságban ezek az írók jóval túlhaladtak a mai technológia, lélektan és metafizika jelenlegi eredményein. Amiről írnak, az *mai* tudásunk szerint — lehetetlen. De furcsamód, cseppet sem hihetetlen és nem is elképzelhetetlen. Az egyik visszatérő téma pl. az időben való utazás (egészen más formában, mint Wells korai „Időgép"-e). Izgalmas elképzelés, de nem sok köze van a huszadik század valóságához. Ez az új „S. F." a távoli konstellációk közötti utazással is foglalkozik — mert a modern olvasó valahogy megunta a kilenc bolygót a Naprendszerben. A bolygók helyett a csillagokba visznek — s a legközelebbi csillag körülbelül huszonöt billió mérföldre van tőlünk. Akad olyan író is, aki komoly, józan fizikusok gondolatát használja fel, mint például a „Noé űrbárkája", amelynek legénysége századokon át utazik, nemzedék követi a nemzedéket; vagy az idő hipotetikus „zsugorítása" a fény sebességét megközelítően, úgyhogy a századokig tartó utazás *szubjektíven* csak évekig tartónak tűnik az utazók számára. A legtöbb tudományos fikció szerzője egyszerűen felteszi a fény sebességénél gyorsabb utazást — ami ma még inkább a fantázia, mint a tudomány birodalmába tartozik —, egyszerűen átsiklik a részleteken s arra összpontosítja képzelőtehetségét, hogy mi történik a valószínűtlen utazás végén. Hiszen épp ez ennek a műfajnak az akapja: elindulni valamilyen fizikai tényből, tudományos elméletből, technikai feltevésből s hatalmas ugrással a logika legmesszebbi pontjáig, sőt azontúl is vinni a dolgokat. A modern S. F.-ben a fizika nagyrészt háttérbe szorult már. Elsősorban a *fikciót* hangsúlyozzák, a tudomány elmarad; a hangsúly a jellemeken és problémáikon, a konfliktusokon, az érzelmeken van, s mindezt persze az eljövendő civilizációk határozzák meg. S ha a tudományt hangsúlyozzák, akkor inkább a szociológiát, antropológiát, lélektant használják ki, mint a természettudományokat. Itt visszakanyarodnak a régi, szatirikus utópiákhoz — és ez talán a magasabbrendű *science fiction* legfőbb feladata. Amerikában John Campbell, az egyik legnépszerűbb ilyen folyóirat szerkesztője fejlesztette ki az ú. n. *„psionics"* iskolát, amely a pszichológia és *science fiction* keveréke. A Duke egyetemen Rhine professzor vezetésével már évtizedek óta folynak az úgynevezett E. S. P. kísérletek — az „extrasensory perception", az érzékenkívüli észlelés kutatásai. Nem is olyan hosszú az út ezektől a sokban elképesztő kísérletektől (amelyekről egyszer még szót kell ejteni), mondjuk a *gondolat*-hajtotta űrhajókig. Az emberi agy földrajza, élettana és metafizikája sokkal több „fehér foltot" mutat, mint a földgömb térképe vagy akár Naprendszerünké. Része ennek az úgynevezett „hasonszenvi mágia". Heinlein egyik legragyogóbb történetének "Mágia RT" a címe. Ez egy olyan világot varázsol az olvasó elé, amelyben a tündérmesék varázslatai, a sárkányölő vitéz, a vasorrú bába, a jó tündér valóságos és kézzelfogható eleme lett a mindennapi életnek. A gyárak például fixfizetéses mágusokat alkalmaznak, akik varázslatukat a gyártási problémák megoldására vagy a piac változásainak megjövendölésére hasznosítják. Aztán valahonnan a pokol mélyéről megérkezik az a főfő-ördög, aki szakszervezetbe akarja kényszeríteni a mágusokat. A végén egy „fehér boszorkány", egy telepatikus csodagyermek és egy költő hiúsítják meg ezt a sötét kísérletet. A történet kivonata talán gyerekesnek hangzik; de a realizmust olyan ragyogó tehetséggel építi fel a fantasztikumra, a szatíra és a lélekelemzés oly kitűnően elegyedik benne, hogy talán Voltaire *Zadig*-jának vagy Blake valamelyik víziójának szintjét is eléri.

Húsz évvel ezelőtt a *science fiction* olvasói már természetesnek vették a távolbalátást, az atombombát, az atomerő békés felhasználását, a „kybernetikus" gépeket (ezt a tudományt Norbert Wiener fejlesztette ki; nevét a görög *kybernos*, kormányzó szóból formálta *cybernetics*-é; ebből fejlődött ki az *automation*, az önműködő, sőt más gépeket kormányzó gépek technológiája), a műholdakat. Mindezt nem mint egy-egy regény vagy novella témáját, a találmány történetét, hanem mint a jövő mindennapi hátterének részét.

Ugyanez a „normális háttér" a mai *science fiction*-ben sok olyasmit foglal magában, amit a mi nemzedékünk, a fiaink vagy unokáink életében valószínűnek jelöl a tudomány. Az egész világra kiterjedő távolbalátás, amelyet egy műholdról közvetítenek; az űrben keringő „űrállomás", amelyet kutatóközpontnak és üzemanyag-töltő „garázsnak" használnak; kupolás város a holdon, amely szintén a kutatást s a távolabbi űrutazásokat szolgálja; a lakhatóbb bolygók és holdak átkutatása és gyarmatosítása. Ennél valamivel távolabb megy a más, értelmes élőlényekkel való kapcsolat (van az S. F.-nek egy külön ága, amely az ilyen kapcsolatok teológiai kérdéseivel foglalkozik) és sokszor előfordul olyan célzás is, hogy ilyen kapcsolatokat már meg is teremtett az emberiség anélkül, hogy tudatában lenne. („A marslakók már megfigyelőket küldtek közénk!")

A fantasztikus regények jórésze optimisztikus. Felteszik például, hogy nemzetközi világkormány létesül a jövőben, amely minden emberfajt befogad, megkülönböztetés, előítélet nélkül.

A *science fiction* persze elsősorban szórakoztatni akar. Lehetne vitatkozni arról, hogy ez igazi feladata, célja-e az irodalomnak. Szerintem az — bár persze nem az egyedüli. A regény visszatérő válsága mindig formaválság, nem tartalom vagy eszme krízise. De legmagasabb szintjén a *science fiction*-nek sokkal komolyabb feladata is van. A pontos, gyakran tűhegynyi területű jóslás feladata ez; olvasóiban olyan szellemi éghajlatot teremt, hogy elfogadják az új csodákat s hajlandók legyenek legalább egy lépésre előre nézni, a jövőbe vetíteni agyukat. 1958 minden valószínűség szerint fontosabb dátum a civilizáció történetében, mint 1492 volt. Új korba léptünk — noha az S. F. olvasói már régen ebben a korban éltek.

1957 egyik nagy sikere „A fekete felhő" volt. Szerzője: Fred Hoyle, a cambridge-i egyetemen a kozmogénia és csillagászat tanára. Semmit sem vont le tekintélyéből, hogy egy fantasztikus regényben fejtette ki elméleteit a jövőről — a regény „hőse" egy óriás, rádióaktív, emberfölötti értelemmel felruházott felhő — s hogy ezekben messzire túlment a jelen valóságain. Van olyan teória, amely szerint minden kornak megvan a maga jellegzetes műfaja — egyszer a költők, máskor a regényírók vagy filozófusok summázzák a korszellemet. Ha ez igaz, akkor a huszadik századnak kétségkívül a *science fiction*, a fantasztikus, jövőbe látó regény egyik legjellegzetesebb szóvivője és műfaja.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Szerencsekívánat helyett köszönet

Kedves Barátom!

Egy esztendős a külföldön megjelenő Irodalmi Ujság. Engedd meg, hogy a szerencsekivánók helyett én a köszönetnyilvánítók közé álljak. Szeretnék meleg köszönetet mondani az Irodalmi Ujság szedőinek és korrektorának. Bár csak a magam nevében beszélhetek, nyilván egyetért velem valamennyi írótársam. Egy emberöltő óta dúl állóharcom a szedőszekrény ravasz ördögeivel, fondorlatos koboldjaival, minden hájjal megkent manóival. Megnyugvásom s csendes álmom csak azóta van, amióta az Irodalmi Ujság szedőinek és korrektorának a védelme alá kerültem. Mint az üldözött Orestés Athéne palástjában, végre kifújhatom magamat. Még egyszer hála s köszönet az első évfordulón a magyar írók jól strázsáló, kedves munkatársainak a kézirat és nyomógép között.

Igaz barátsággal

Cs. Szabó László

A vezércikkek fordítása

Az emigráció joggal lehet büszke arra, hogy a világ szellemi elitjének olyan képviselői, mint B. Russell, A. Camus, S. de Madariaga, H. Fast méltónak találják az Irodalmi Ujságot arra, hogy hasábjain kifejtsék gondolataikat. E cikkek jelentőségét még emeli, hogy íróik politikai vonatkozású mondanivalóik középpontjába helyezik a magyar kérdést s gazdag gondolatvilágukat e téren is hazánk problémáinak megoldása szolgálatába állítják.

Valahányszor azonban ezeket és magyar szerzők hasonló jelentőségű írásait olvasom, mindig elfog egy sajnálkozó érzés is. Milyen kár, hogy ezeket az írásokat csak mi, magyarok olvassuk. Végtelenül jószándékú és ügyünkkel szimpatizáló, de rendkívül tájékozatlan s általában naiv dán barátaimnak is mennyire hatásosabban tudnám megmagyarázni a magyar ügy lényegét, világpolitikai horderejét, ha ezeknek az írásoknak mondjuk angol nyelvű fordítását elébük tehetném!

Dr. Kemény Pál (Koppenhága)

*

Russell, Camus, Madariaga, Fast cikkei megjelentek idegen nyelveken. Gyakran előfordul, hogy az Irodalmi Ujság magyar munkatársainak cikkei egyben angol, francia, illetve német lapokban és folyóiratokban is megjelennek. Az 1956-os Irodalmi Ujság jelentősebb cikkeinek gyüjteménye és teljes forradalmi száma megjelent angolul „One Sentence On Tyranny" címmel, s a forradalmi szám francián, németen, olaszon és spanyolon kivül megjelent egyéb nyelveken, többek között dánul is.

Irodalmi ismeretterjesztés

...Hollandiában is felállítottak magyar diákok számára egy középiskolát s én magam is résztvettem itt a munkában. Egy hónapig a diákok között éltem s ezalatt lehetőségem volt felmérni irodalmi tájékozottságukat. Ennek tudatában mégegyszer kérem Önöket, hogy valamilyen módon (pályadij kitüzése stb.) egyelőre legalább egy kis tanulmány keretében tegyék világossá előttük, hogy az 1910-es évektől kezdve Adyn és József Attilán kivül voltak még más magyar költők, sőt voltak prózaíróink is. A második probléma: nyelvek nem tudása miatt a külföldi irodalommal is nehezen tudnak megbarátkozni. Ezen a bajon is lehetne segiteni, ha egy összefoglaló könyvecskét lehetne kapni (magyarul), amely bevezetőt adna a (legújabb?) francia, angol, német és amerikai irodalomhoz és művészethez. Háború előtt voltak ilyen jellegü könyvek. Tájékozottabb embereknek is jó segitséget nyujtana, ha egy bevezető összefoglalót olvashatnának a francia vagy angol, német irodalomról (különösen az újabb idők irodalmáról) a megfelelő idegen nyelven.

Végül — nem tudom, mennyire reális, amit kérdek — nem lehetne-e megpróbálni, hogy az Irodalmi Ujság egy Irodalmi Almanachot adjon ki évenként (félévenként?) az ujság mellékleteként? Sokan megvennék, azt hiszem. Ebben az almanachban hosszabb lélegzetü müveket is közölni lehetne (többek között pl. az ú. n. „agyonhallgatott", de jó müveket a magyar, illetve európai irodalomból).

Dr. D. Prágay (Hága)

Mi hiányzik a lapból?

— szól a kérdés: Gondolom, érdeklődésre tartana számot a hazai irodalom fontosabb alkotásainak, ha csak hézagos ismertetése, de hasonlóképp a nyugati irodalomé is. Nem is annyira a kritika a müvekről, mint inkább leíró jellegü rövid ismertetés. Szeretnék egy-egy igazán nagy filmről irodalmi színvonalú kritikát olvasni. Az Irodalmi Ujság egyik célját én abban látom, hogy tanitsa meg *látni*, a széptől a csúnyát megkülönböztetni tudni azokat, akik az új nyugati irodalomtól otthon többé-kevésbé el voltak zárva. De ugyanígy irjon az ujság mindenféle kulturális eseményekről (kiállitások, zenei események), csak egyet ne tegyen (mint teszi annyiszor), ir egy irányzatról kritikát vagy csak ir róla, s úgy gondolkodik, hogy mindenki tudja, hogy tulajdonképpen mi is az irányzat.

Klinger Péter

Mint régi újságíró- és művészcsaládból származó művészembernek, engedjék meg, hogy gratuláljak a lap szelleméhez, nivójához. Viszont azt is engedjék meg, hogy kevesleni a művészeti vonatkozású cikkeket. Többet kellene hozni színházakról, koncertekről, filmekről stb. Nagyon kevés magyarral érintkezem, viszont valamennyien ugyanezt a nézetet vallják.

Fejér István (London)

A munkásságnak nem fóruma!

Ami nem fért el a kérdőívre, de elmondandó még, az az, hogy a lap egyáltalában nem igazolja, amit hirdet: minden demokratikus magyar irányzat fóruma. Igaz az, hogy polgári, hogy katolikus, hogy protestáns, de nem igaz az, hogy szocialista, helyesebben, hogy a munkásságnak is fóruma. Ha a lap csak irodalmi újság volna, nem lenne érdemes szót emelni emiatt. De a lap valójában a külföldi magyarság egyik legfontosabb általános szellemi fóruma, világnézeti fóruma. Olvasóinak korántsem csak irodalmi ízlését befolyásolja. Politikai szerepe legalább akkora, mint az irodalmi, ha nem sokkal nagyobb. És ha egyszer az emigráns magyarság hatni tud, vagy vissza fog hatni a magyar történelem alakulására, akkor az Irodalmi Ujság hatása ebben erősen benne lesz. Az Irodalmi Ujság szocialistáinak, a *munkásmozgalom* volt aktív résztvevőinek e hatás jellegéért a felelősséget erősen érezniök kellene magukban.

Ők már üztek egyszer egy nagyon tragikus játékot, elkövettek végzetes következményü hibákat. Amikor 1956 tavaszán, nyarán, koraőszén látták, hogy az Irodalmi Ujságnak milyen óriási politikai szerepe lett, a zsarnokság elleni lázadás és lázítás gyönyörétől elvakulva fittyet hánytak a sajátos konstelláció folytán elsőrendű politikai tényezővé lett lap politikai kötelességeinek, feladatának. Politikai rezon követése helyett előre rohantak a forradalmi láz szításában, nem várták be — legalább, ha már aktív cselekvésre nem volt lehetőségük —, míg mozgásba jön az a társadalmi erő, amely egyedül lett volna képes a realitás határain belül alakitani az akkori fejlődést. Ha nem üzik a forradalmi játékot függetlenül a nagyüzemek népétől, ha nem rohannak mámorosan előre a forradalmi fáklyával, ha taktikusan mozgásra késztetik, vagy legalább bevárják a munkások mozgását (az utolsó hetekben már minden a legjobban haladt a gyárakban), akkor a politikai cselekvés ütemének meghatározása nem a forrófejü, türelmetlen diákok kezébe kerül.

A magyar október tragédiája az volt, hogy a forradalomnak csak harmadik, negyedik szakaszában vette át a vezetést a munkásosztály. De már a második szakasz győzelmét is csak a munkásosztály ereje vívta ki. Ha az írók és a diákok engedték volna, hogy a lassabban és megfontoltabban mozduló, de náluk összehasonlíthatatlanul nagyobb tekintéllyel, belső és külső politikai súllyal fellépő munkásság ragadja magához *idejében* a kezdeményezést, ha felismerték volna, hogy nekik csak az ébresztés a nagy feladatuk, de nem a munkásság helyett való cselekvés, akkor az események egészen másként alakultak volna.

N. N. (London)

Magyar gyermekek külföldön

A közvéleménykutatással kapcsolatban csak azt szeretném megjegyezni, hogy szerintem az nagyon helyes, ha az Irodalmi Ujság minden demokratikus magyar irányzat szabad fóruma kiván lenni, de kellene, hogy foglalkozzék őszinte kritikával a magyarság szempontjából nagyon fontos több olyan kérdéssel, amivel eddig tudtommal nem foglalkozott. Hogy csak egy dolgot említsek, itt van például a serdülő ifjaink helyzete.

Ezerszámra élnek itt a nyugati államokban 18 éven aluli szülő nélküli magyar gyerekek, akiknek neveltetési kérdése erősen elhanyagolt. A hiba nem az egyes államok áldozatkészségének a hiánya. A következmény valószínűleg ismeretes, hiszen az ausztriai gyermekzendülésekkel kapcsolatban az osztrák lapok vezércikkekben foglalkoztak ezzel a kérdéssel és a magyar pedagógusok csődjéről írnak. Az Irodalmi Ujság, tudtommal, sohase irt ezekről a kérdésekről.

Dr. Tóth Ferenc (Hannover)

PÁLÓCZI-HORVÁTH GYÖRGY:

Az elveszett nemzedék

1956 június 2.

Nem nagyon szeretem az eszpresszókat. Aznap délelőtt is csak azért tértem be egy feketére, mert két elintéznivalóm között félórányi üres időm támadt. Ott ültem a zsúfolt helyiségben a fal melletti hosszú pamlagon és szórakozottan babráltam az öngyújtómmal. Arra gondoltam, hogy milyen ritkán látjuk önmagunkat. Borotválkozásnál még látom az arcomat, aztán napközben csak a kezem és a karom veszem néha észre és, ha lehajtom a fejem: a mellem egy darabját. Önmagam számára fejetlen ember vagyok, s csak ruhatári tükörben és kirakatokban találkozom néha önmagammal. Most a fejetlen ember fizetett, mert a pincérnő éppen arra járt. Ekkor egy magas, fiatal pár történetett a kis asztalkák között a mellettem lévő üres hely felé. Pompás megjelenésükkel furcsa ellentétben arckifejezésük dúlt volt és szomorú. Mintha csak néhány pillanattal korábban sújtotta volna őket valami katasztrófa. Leroskadtak a pamlagra. A férfi társnőjéhez fordult: ,,Konyak, Lilla?'' Az bólintott. ,,Két fél konyak'' — mondta a férfi a pincérnőnek, rágyújtott és vadul szívni kezdte cigarettáját. Lilla az asztalka csipketerítőjét tépdeste. Meghozták a konyakot, megitták, aztán a férfi egy papírlapot vett elő a belső zsebéből és nézegette. Lilla is odapillantott a papírra, arca még jobban elborult és sírni kezdett. Vonásai nem torzultak el, csak a könnyei hullottak nagy cseppekben. Lehajtott fejjel szárítgatta az arcát. A férfin ekkor vettem észre, hogy retteg valamitől. Nem fordult társnője felé, szinte maga elé mormolva kérdezte:

— Nem tudod túltenni magad ezen a...?

Lilla nemet intett, zsebkendőjét mégegyszer az arcához szorította és hirtelen mozdulattal felállt.

— Mikor látlak? — kérdezte a férfi.

A lány indulóban szinte csodálkozva dobta vissza a kérdést: ,,Minek?'', s már sietett is kifelé. Járása olyan volt, mint egy kislányé, aki bátran lépdel át a sötét szobán, holott nagyon fél. A férfi a fizetőt hívta, aztán meggondolta magát, letett egy húszforintost és elrohant. Útközben feldöntött egy széket.

Hát ez mi volt?

Nyilván egy szakítás zárójelenete. Ahogy az asztalra könyököltem, észrevettem azt a papírlapot a pamlagon, amit a férfi az imént nézegetett. Felvettem, egy gyors pillantás meggyőzött róla, hogy valami hivatalos okmány, s máris kisiettem az utcára. Már eltűntek. Tanácstalanul álltam, kezemben az okmánnyal, amelyet csak most néztem meg alaposabban. Házasságlevél volt aznapi dátummal, a szomszédos tanács anyakönyvvezetője töltötte ki. Az esküvőről nyilván egyenesen idejöttek.

A fejnélküli ember lassan ment a forgalmas utcán, kezében a házasságlevéllel. Be fogom tenni egy borítékba és elküldöm nekik.

Nekik? Már az is beavatkozás, ha visszaküldöm. És melyiküknek küldjem? Mit tudhatom, milyen eseményláncolatot indítok el, ha rosszul választok?

Aztán a karórámra néztem, zsebretettem a papírt és épp odaértem a kiadómhoz a megbeszélt időre. Az eset csak ebédnél jutott újra eszembe. Tarr István festőművész és Kézai Lilla rajztanárnő. Hány évesek is? Tarr 30, Lilla 27. 1956 június 2.

Miért esküdtek meg, ha rögtön szakítottak? Gépiesen forgattam az üres levesestányért és újra megelevenedett a délelőtti jelenet. ,,Mikor látlak?...'' ,,Minek?'' Lilla vibráló arcára ráömlött a leves és én elhatároztam, hogy nem küldöm vissza a házasságlevelet. Ha kell, majd újra kiváltják. De az eset nem ment ki a fejemből. Az elkövetkező napokban úgy éreztem magam, mint akit valami komoly mulasztás terhel. Tudtam, hogy nem lesz nyugtom, amíg meg nem értem ezt az ügyet. Tarr István nevét ismertem az újságokból. Láttam is egykét vásznát. Kiszínezett fényképekre emlékeztető munkástárgyú képek voltak, amiket akkoriban szocialista realizmusnak neveztek. Tarr egész megjelenése ellentétben állt képeivel. Irónikus pillantású hideg tekintete, érzékeny szája, túl élénk arcjátéka és azok a vaskosan életerős, derűs olvasztárok nem vágtak össze. De Kézai Lillát sem tudtam elképzelni rajztanárnőnek. Kettőjük közül inkább őt képzeltem volna festőnek. Jó festőnek. *Így* szép csak tehetséges ember lehet.

1956 június 4.

Másnap este már ott ültem Kamuthy Jóskánál, a műtörténésznél. Az öreg már vagy harminc esztendeje tanít a Képzőművészeti Főiskolán, biztosan sokat tud Tarról. Amikor a vörösréz kávéfőzőben elkészült a törökkávé, megkérdeztem:

— Ismersz egy Tarr István nevű festőt?

— Persze, hogy ismerem. Csapnivaló festő, de most nagyon fut. Miért érdekel?

— Hosszú. Majd egyszer elmondom. De nagyon érdekel.

Az öreg körülhordozta tekintetét a könyvekkel, képekkel és szobrokkal zsúfolt szobában és arcára kiült jellegzetes mosolya, amely hosszú képét hasonlatossá tette egy bánatos kecskebakéhoz.

— Nem nagyon jóízű fiúcska ez a Tarr. Negyvenötben került a főiskolára és sehogy sem akart megtanulni rajzolni. A kubizmusba vetette bele magát és ennek a Nyugaton már szinte ódon irányzatnak valósággal vezéregyénisége lett a gyerekek között. Mert van benne valamilyen tehetség, csak éppen nem tudni, hogy mire. Művelt fiú és akkoriban gazdag is volt. Szüleit az utcán bombatalálat érte és alig húsz évesen önálló lett és jómódú. Az apja belgyógyász volt, maradt utána egy nagyszerűen berendezett hatszobás lakás, rengeteg perzsaszőnyeggel, drága bútorokkal és sok minden mással, aminek az inflációs időkben nagy értéke volt. A Pistuka, noha a fellegekben járt művészetével, nagyon jól értett az üzleteléshez. Jártam a lakásán is. Három szobát tartott meg magának és a legnagyobban rendezte be műtermét.

— Iszol még egy kávét? Nna. Szóval meghívott egy vitaestre. Tudod, hogy nem tudok ellenállni a kölyköknek; ide is elmentem. Aztán vitatkoztunk. Megjegyzem, én nem voltam elvi ellensége a kubizmusnak, mint ahogy nem ítélek el semmiféle izmust, csak a Tarrnál valami egészségtelent, erőltetettet éreztem. Az az este aztán meggyőzött, hogy igazam volt... Várj csak...

Az öreg felállt és az egyik asztalon hatalmas mappák között kezdett turkálni, az egyikből kihúzott egy lapot, s a kezembe adta.

— Látod? Ezt Tarr követte el. Picasso utánérzés. Női alak, melyet egyszerre látsz minden oldalról. Azon az estén aztán megtudtam, hogy mi van az ilyen skiccek mögött.

— Azon a télen történt, amikor tombolt az infláció, az idegek még nem tértek magukhoz az ostromból és a borzalmakból. Tarr nagy műtermének heverőin, puffjain és padlóján másfél tucatnyi fiú és lány ivott és cigarettázott intenzíven. A sarokban festőállvány, átellenben egy hatalmas fazekaskorongra emlékeztető építmény, rajta egy nagy párna. A falakon kubista, poszt-expresszionista és konstruktivista képek mellett híres impresszionista és szintétista vásznak reprodukciói. A gyerekek halálosan komolyan vettek mindent, legfőképp önmagukat. Engem leültettek a legnagyobb karosszékbe, italt töltöttek és lesték, hogyan reagálok Tarr nagy beszámolójára. Én nem nagyon figyeltem, hisz annyit hallottam hasonló programbeszédeket. Az ifjú titánokat és titánnőket nézegettem inkább. Műveltek voltak, türelmetlenek, sőt mohók. Nagyon akartak élni, gyorsan bepótolni mindazt, amit még idejük sem volt elmulasztani. Akadt tizennyolc éves kislány, aki lárvásan fehérre és vérvörös szájúra pingálta magát, hogy idősebbnek tessék; két fiú szakállt viselt; egy tagbaszakadt, falusiasan egészséges kislány démonnak öltözött, míg egy élveteg alakú, vöröshajú kis nőstény fiús zubbonnyal akarta elfelejtetni nemét. A nemzedékükről beszéltek, az ostromról, arról, hogy nem volt fiatalságuk, aztán újra Tarr magyarázta, hogy milyen úton jutottak el a kubizmusig. Magyarázat közben a képekre mutatott. Elmondta, hogy ők is az impresszionizmusból indultak el. Beszélt színfoltokról, amelyek ,,belelüktetnek az egyetemességbe'' és arról, hogy ha az ember hunyorgat, akkor impresszionista színfoltokban lát. Idézte Cézanne-t, aki egyszer csakugyan megjegyezte, sajnos, hogy a természetben minden kúp, henger és gömb. Mutogatta a képeket, amelyeken az emberi láb oszlopféle lett, a csípő gömbszelet és a fej golyó. Lemosolyogtak, amikor a hús-vér fiatal nők angyalian lankás csípőjét védtem a gömbszelettel szemben. De Tarr tűzbejött és magyarázta, hogy ők is túljutottak ezen. A testet, mondta, gyökeresen ki kell vetköztetni háromdimenziós látszatjellegéből, az ábrázolt tárgyat egyszerre kell minden oldaláról megmutatni, mégpedig úgy, hogy minden egymásra vetül. És ekkor mulatságos jelenet következett. Tarr intett a vöröshajú nőcskének, akit Myrának hívtak. Az párnás kis testét lustán a spanyolfal mögé ringatta, ahonnan rövidesen pici kis kétrészes fürdőruhában jött elő, fellépett a korongra és a nagy párnára kuporodott, mint egy elégedett macska. Tarr egy famulusa pedig a sarokba ment, s egy kereket kezdett forgatni, mire a korong Myrával együtt egyenletes keringésbe jött.

— A gyerekek hol rám, hol Myrára, hol Tarra néztek. Az diadalmasan mutatott a korong felé, s magyarázta, hogy ő az egész modellt akarja megörökíteni a vásznon, egymásra vetülve akarja látni a modell lényegét. A festőállvány megkezdett képén csakugyan rajta volt a ,,lényeg'', vagyis egyszerre látszott Myra csábos feneke, merész kis melle, szép nyaka, háta vonala, combja oldalnézetben, arca szemben és profilban. Tarr közölte, hogy a kép címe: ,,A nő'' lesz.

— Mulatságos jelenet volt. A korong forgott szép kis terhével, a gyerekek pedig egymással vetélkedve magyarázták, hogy másképpen nem is lehet látni. Én mondogattam, hogy nagy általánosságban a való életben ritkán forognak így a modellek, hogy egy aktot száz meg száz különböző szögből lehet lefesteni, mire lehurrogtak, hogy az ő forradalmuk kikapcsolja az időt. Már az is időbe telik, míg egy tárgyat körüljárok, így azonban... Tarr vezényszavára famulusa hol gyorsabban, hol lassabban forgatta Myrát, míg az ,,állj''-t nem kiáltott, s vissza nem vedlett zubbonyos - nadrágos kis hermafroditává.

Kamuthy arcára újra kiült a keserves bakkecske-mosoly.

— Hát így kezdődött az este. Én persze nem vitatkoztam. Az ilyen ifjú titánokra nem nagyon hatnak az érvek. Reméltem, hogy majd csak lehiggadnak. A te embered aztán alaposan lehiggadt. Negyvenkilencben máról-holnapra szakított a kubizmussal, absztrakt festészettel, mindennel. Rövidesen egyike lett a beérkezetteknek, akik a középületeket és kultúrtermeket ellátták úgynevezett festményekkel. Egyike lett a képzőművészeti kiskirályoknak. Különben ő is tagja volt annak a bizottságnak, amely idő előtt nyugdíjazott. Nagy szerepet játszott a szövetségben és irtotta azokat, akik szerinte nem feküdtek a szocialista realizmus vonalában, vagy származásuk nem volt megfelelő.

— És az ő származása? — kérdeztem.

— Ő korán csatlakozott, valami ellenállási érdemeket igazolt, nála nem számított a származás.

— Hát igen — mondtam. — Ennyit Tarról. Mondd, emlékszel véletlenül egy Kézai Lilla nevű lányra?

— Már hogy a csodába ne. Negyvenhétben került a főiskolára, egyike volt a legtehetségesebbeknek. Gaugin—Matisse vonalban indult és jó piktornak indult. Szép lány, rendes lány.

— Ott volt azon a bolond estén?

— Á dehogy, az még negyvenhatban történt. De a kis Kézai különben sem volt az a típus, amely ilyen galerikbe jár.

— Mi van most vele?

— Nem tudom, öregem. Ötvenegyben végzett, én akkor elkerültem a főiskoláról, sokat betegeskedtem. A kis Kézai-lány kiállításokon nem szerepelt. A Tarr-féle klikk nem engedett olyan festőket kiállítani, mint az a kislány. Jaj, de sok ilyen eset volt. Kár. De most talán... Mit gondolsz, most nem jön ezen a téren is változás?

— Lehet... persze lehetséges. De mondd, nem volna valaki, aki tud erről a Kézai-lányról?

— Mi ez? Nyomozás? Festőregényt akarsz írni?... Na várj csak. Magam elé képzelem azt az évfolyamot. Talán a kis Széll Margó... Igen, úgy emlékszem, az bújt mindig össze a Kézaival. Arról tudok. Divattervezőnő lett szegényke. Multkor találkoztam vele a Váci utcában, éppen a munkahelyéről jött ki a Rivalda eszpresszó mellett. Majdnem elsírta magát, mikor meglátott. Kérdeztem is tőle: ,,Mi az, úgy viselkedik, mintha kísértetet látott volna...'' Kiderült, hogy festőkorszaka kísértete vagyok. A piktúrából kitessékelték.

— Hivatkozhatom rád?

— Hivatkozhatsz, fiam, csak ne csinálj nekem valami kavarodást.

Az öreg aztán még sokat beszélt, én figyeltem is, nem is. Végül elköszöntem és az éjszakai utcákat róva, tűnődtem a hallottakon. Választ persze nem kaptam arra az eszpresszó-jelenetre, csak annyit tudtam, hogy végére kell járnom, minél előbb, ha be akarom fejezni a regényt, amin dolgoztam. Már túl voltam kétharmadán, abban a stádiumban, amiben az ember már különben is türelmetlen, s nagy a veszély, hogy a végét elnagyolja. Most pedig ez az ügy foglalkoztatott, alig tudtam másra figyelni. Ó, nem a jelenet váratlan volta, nem az esküvőt követő szakítás szokatlansága fogott meg, hanem valami Lilla arcán. Néha sikerült felidéznem arckifejezését abban a pillanatban, amikor a házasságlevélre nézett. Több volt abban kétségbeesésnél, szokványos ,,szerelmi bánatnál''. Olyan volt a tekintete, mint egy anyáé, aki egyetlen fiáról förtelmes gaztetteket tudott meg, vagy mint egy idvezültté, aki végképp elvesztette a hitét.

Vagy én magyarázom bele mindezt?

(Regényrészlet.)

ACZÉL TAMÁS:

Utóhang

Mostanában gyakorta járok otthon,
az álom hazai tájakra visz,
a láthatatlanság titkát megoldom,
beszélnek erről mások is,
akik vívják ezt a szorongva-édes,
fájdalmasan-vértelen, kis csatát,
melynek sokasodó hadseregéhez
emlékek állítanak katonát.

Organizmusom aljas és kegyetlen
tréfát űz velem naponta: fejek,
vállak, szemek tünnek fel a tömegben,
hogy hasonlítsanak s eltünjenek.
De az ösztön mély logikája éber,
a közeledő — eltávolodik,
a tapasztalás komor fegyelmével
világít csak, de már nem melegít.

Elmulnak a baráti, víg sörözések
az orgonaillatu, zöld hegyekben,
a torkotmarkoló viták és hevülések —
jóvátenni a jóvátehetetlent,
a suttogások, a találgatások,
a Mátyás-pince rőt halpaprikása,
bukott és megbukandó kiskirályok
szimmetrikus asszimetriája.

Közelebb egyre és mindjobban távol,
elhalkuló szavak szédületében,
mi marad meg abból a kis hazából
bennem, ha majd... A büszkeség? A szégyen?
És belőlem abban a kis hazában,
ki nem voltam sorsát élni merészebb?
Az ölető s ölelő éjszakában
vonásaim csendesen elenyésznek?

Európa sűrű erdejében élek
megválthatatlan-megváltatlanul,
naponta felkelek, inget cserélek,
birtoktalanul és gazdátlanul.
Az ember erre gondol, arra gondol, —
a tettvágy halt volna ki a szivemből?
Hányingerem van. Ez hát az atomkor?
Velem vagy nélkülem — mindenképp eldől.

Harminchat év e színváltó időben
jelzi korát a karnak és deréknak —
abból vagyok, ami lett énbelőlem,
tisztességgel elvonuló derékhad.
Az évek páncélos hadteste hátrál,
a messzeségben elhallgat a fegyver.
Magam vagyok e visszavonulásnál
sebzett halántékommal és szivemmel.

Uj értelmet kapnak most a fogalmak,
a víz s a cigaretta íze más,
a világrészek összezsugorodnak,
és előbukkan mögülük a váz,
a puszta csontváz, meztelen, konok,
földünk, ez a lidérces tömegszállás,
szívek, vesék, fogak, erek, karok,
meg a rádióaktiv sugárzás.

A műbolygó még akkor is kering fenn,
testem felett, ha már rég nem leszek.
Érteni? — nem, inkább megszokni kezdem,
ezt a megszokhatatlan életet.
Jól ismerem az okosak, a bölcsek
szokásait és valamit gyanítok —
nem szeretem, ki már mindent megfejtett,
csak azt, aki még kutatja a titkot.

Ha félve is, ha megrettenve néha,
élek mégis — emlékeimbe zártan,
s már holtan sem leszek több: egy marék a
puha földből a puha éjszakában,
mert hitek, elvek, eszmék hordaléka
alján a bűvös rakéták korában
nem a mesét, nem a tudást és nem a vért — csak
önmagam emlékeit találtam.

A folytonosság bennem van. A sejtek
egymást szülik és ölik. Ez a jó.
Minden más csak hazugság. Vagy selejtes
látomás, rossz hallucináció.
A gyilkos így csak törvényt teljesit,
s a gyilkosnak a törvényből mi haszna?
Nem a szereplő — csak a szín változik.
Ne féltsetek. Nincs szükségem vigaszra.

1958.

Irodalmi Ujság

SZIMFÓNIA A MAGYAR OKTÓBERRŐL — VARSÓBAN. Malcuzynski, a Nyugaton élő jónevű lengyel zongoraművész hosszú idő után először utazott szülőhazájába koncertturnéra. Varsói zenekari estjén nagy sikert aratott. Ezen az estélyen mutatták be egyébként először Malawski nemrég elhunyt lengyel komponista öt tételből álló szimfóniáját is, melynek címe: ,,Hungaria — 1956''. A zeneművet — amelynek egyes tételcímei például: ,,Rövid szabadság'', ,,Beavatkozás'' — tomboló lelkesedéssel fogadta a közönség.

*

KRÚDY GYULA HALÁLÁNAK huszonötödik évfordulóján, május 12-én a budapesti Fővárosi Tanács határozata alapján szobrot emelnek a XX. század egyik legnagyobb magyar írójának. Krúdy szobrát Óbudán, a jelenlegi Korvin Ottó téren fogják felállítani.

*

CANNES-BAN MEGKEZDŐDÖTT a nemzetközi filmfesztivál. Harminckét nemzet között Magyarország is résztvett az ünnepségeken és bemutatta a ,,Vasvirág'' című filmet. Rendezője Herskó János. A Szovjetunió ezúttal egy politikamentes, szimbolista elemekkel átitatott szerelmi históriával vonult fel.

*

HUNGARICUS, az ismert magyar politikai író, akinek ,,A magyar nemzeti demokratikus forradalom néhány tanulságáról'' szóló cikksorozatát odahaza kéziratban terjesztették, kivonatosan pedig a párizsi ,,France Observateur'' is közölte, svájci emigrációjában önálló kötetté dolgozta át tanulmányát. A könyvet a forradalom második évfordulójára az egyik legjelentősebb francia-svájci könyvkiadó jelenteti meg.

*

BUDAPESTEN BEMUTATTÁK Honegger ,,Jeanne d'Arc a mágyán'' című oratóriumát. A Paul Claudel drámai költeményére készült oratórium a három évvel ezelőtt elhunyt Artur Honegger legigényesebb és legmaradandóbb alkotásai közé tartozik. A pesti előadást Forrai Miklós vezényelte.

DÉRY TIBOR ,,Az óriás'' című elbeszélése rövidesen megjelenik német fordításban a nyugatnémet Insel-Verlag kiskönyvtára sorozatban.

*

GYILASZ újabb könyve jelent meg az Egyesült Államokban. A szerző gyerekkorával és Macedónia háború előtti történetével foglalkozó regény címe: ,,Ország igazság nélkül''.

*

ÉPPEN HÚSZ ESZTENDEJE, 1938 májusában halt meg egy hitlerista gyűjtőtáborban a bánásmód és éhezés következtében Carl von Ossietzky Nobel békedíjas német író.

*

IGNOTUS PÁL május 6-án Northamptonban a felső leányiskolai növendékeknek előadást tartott Magyarországról és a magyar ifjúságról. A tanári kar részéről Miss Marsden igazgatónő és Mrs. Gee igazgatóhelyettes köszöntötték.

*

A FRANCIA FŐVÁROS áprilisi zenei programjának favoritjai közé tartozott Frankl Péter és Pauk György. A fiatal és rendkívül tehetséges Pauk György, az 1956. évi nemzetközi Paganini-díj nyertese szólóestet adott a Pleyel-hangversenyház Chopin-termében. Bach-, Bartók- és Paganini-műveket adott elő, valamint egy Beethoven-kamaraszonátát is, amit Frankl Péterrel együtt játszott. Pauk bemutatkozása olyan sikeres volt, hogy az ifjú violinista azonnal meghívást kapott, lépjen fel néhány nap múlva — ugyancsak a Pleyel-teremben — egy zenekari hangverseny keretében. Pauk elfogadta az ajánlatot, s egy Mozart-hegedűversennyel vett részt a műsorban.

*

BEHÁR GYÖRGY ,,Scenes Hongroise'' című zenekari szvitjét egy angol kiadóvállalat is megjelentette.

OTTO KLEMPERER, a nagyhírű karmester felgyógyult súlyos betegségéből. Klemperer agyműtéten ment keresztül, majd bénulási tünetekkel küzdött és évek óta többnyire ülve dirigált. Most azonban — a zenekedvelő közönség nagy örömére — ismét állva vezényelte a bécsi szimfonikusokat.

*

PABLO PICASSÓT nemrégiben meglátogatta egy venezuelai olajmilliomos. ,,Mi tulajdonképp kollégák vagyunk, Senor Picasso — mondta beszélgetés közben a művész vendége —, én is az olajnak köszönhetem a szerencsém és ön is!'' ,,Igaz — válaszolta Picasso —, csak nékem ehhez kevesebb olajra volt szükségem.''

*

BAZEL alapításának kétezredik évfordulójára bemutatták Heinrich Sutermeister új operáját. A zenemű Nestroy ,,Titus Feuerfuchs'' című színdarabját dolgozza fel. Az operát Brüsszelben is bemutatják.

*

KUN BÉLA nevét több mint huszonöt esztendeig tilos volt jól nevelt kommunistának akárcsak említenie is. De Sztalin halála után az 1919-es magyar kommün vezetőjét is rehabilitálták, most pedig — post mortem — irodalomtörténésszé léptetik elő: a budapesti Magvető Könyvkiadó, miként az Élet és Irodalom hírül adja, még ebben az esztendőben megjelenteti Kun Béla Petőfi-tanulmányát.

*

VARSÓI JELENTÉS szerint Melchior Wankowicz, emigrációban élő lengyel író elhatározta, hogy rövidesen visszatér Lengyelországba. Wankowicz az emigráció népszerű írói közé tartozott, legnagyobb sikere talán ,,Monte Cassino'' című könyvének volt, amelyben a második világháborúban résztvett lengyel katonák hősiességének állított emléket.

*

LUKÁCS GYÖRGYÖT ismét támadják Kelet-Németországban. A kommunista párt hivatalos lapja, a Neues Deutschland Günter Heyden cikkét közölte. Heyden szerint Lukács a polgári ideológia elméleti szálláscsinálója a munkásmozgalomban. Türelmet prédikál mindenféle racionalista irányzattal szemben, ,,ez pedig — írja Heyden — az ideológiai koegzisztencia elméleti igazolása, lemondás az idealizmus elleni kérlelhetetlen és pártos harcról''. Filozófiai elgondolásával párhuzamosan Lukács korunk alapvető ellentmondását a haladás és a reakció erőinek harcában látja és ezzel voltaképpen az osztályharc szociális tartalmát közömbösíti. Az ilyen revizionista elméleteket — fejezi be kirohanását Heyden — szükségképpen követi a politikai opportunizmus, aminek útja olyanféle jelenségekhez vezet, mint például a magyar ellenforradalom.

KIÁLLÍTÁS A MAGYAR FORRADALOMRÓL BOMBAY-BEN. India Praja Szocialista Pártja áprilisban kiállítást rendezett Bombay-ben ,,A magyar szabadságharc'' címmel. A kiállítást Jayapraksh Narayan, a közismert politikus nyitotta meg. Megnyitó beszédében hangoztatta, hogy a magyar szabadságharc az egész világ előtt leleplezte a szovjet imperializmust, az imperializmus e legújabb és legiszonyúbb formáját. A kiállítás bőségesen dokumentált anyagát, számos újabb fényképpel kiegészítve, bemutatják a szocialisták összindiai kongresszusán, majd pedig vándorkiállítás formájában kerül a nézők szeme elé India 30 szövetséges államának harminc fővárosában.

*

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY közelében ezerötszáz éves, szarmata korabeli ékszereket találtak.

*

A LONDONI ,,TWENTIETH CENTURY'' májusi számában vezető helyen cikket közöl Ignotus Pál, a Magyar Írók Szövetsége Külföldön elnöke tollából, ,,Egy magyarországi karrier''-ről. A cikkíró részben saját emlékeire, részben Kéri P. Imre az *Irodalmi Ujság* január 15-i számában megjelent írására hivatkozva, ismerteti Szigeti József közművelődési miniszterhelyettes pályáját.

*

T. S. ELIOT ,,A pusztaság'' (The Waste Land) című költeményét Henry Humphreys megzenésítette. Az énekszólóra és zenekarra írt művet Cincinnatiban mutatták be nagy sikerrel.

*

JÉKELY ZOLTÁNNAK ,,A fekete vitorlás, vagy Ördögh Artúr csodálatos regénye'' címmel új könyve jelent meg Budapesten. A könyvében fantasztikum és realitás, mesésen irreális és naturalisztikus elemek vegyülnek egymással. Alakjai az időtlenség ködében lebegnének, ha néhány odavetett jelből nem értesülnénk, hogy valószínűleg a háború után vagyunk s feltehetőleg Kolozsvárott. A regény ismertetésére még visszatérünk.

*

WALT DISNEY ÉS SALVADOR DALI szürrealista festőművész színes cinemaszkóp rajzfilmet készít az ismert Csipkerózsika-meséből.

*

IZRAELI RÉGÉSZEK nemrégiben Galilea nyugati részén, a bibliai Acre és Tyre városok közt korai keresztény templomot ástak ki a homokból. A romokat és a gyönyörű színekben ragyogó mozaikpadlót 330-ra, Nagy Constantin uralkodásának idejére datálják, amikor a keresztény vallás első ízben bontakozhatott ki szabadon és művészete virágzásnak indulhatott. Az ásatások vezetője, Moshe Prausnitz a keresztény templom romjai közt egy római pogány templom alapfalait is megtalálta. A régészeti maradványok alapján magas kultúrájú, virágzó települést sejtenek a közelben.

*

SZŐNYI ISTVÁN ÉS MEDGYESSY FERENC műveiből kiállítás nyílt Prágában. A két magyar művész tárlatának már az első napokban nagy sikere volt.

TÁBORI PÁL ötvenedik születésnapján az International PEN center for Writers in Exile bensőséges, meleg ünnepséget rendezett Tábori Pál tiszteletére. A PEN in Exile elnöke, Peter Aigars üdvözölte Tábori Pált, majd angol előadóművészek olvastak fel részleteket az író műveiből. A magyar írótársak nevében Pálóczi-Horváth György köszöntötte a jubilánst, akit barátai és tisztelői a szerzői est után rendezett vacsorán meleg ünneplésben részesítettek.

*

HALIM BUYUKBULU török karikaturistát két év, két hónap börtönre ítélték a kormány gazdasági politikáját támadó karikatúrájáért. Az ,,Ulus'' című lapot, amelyben a rajz megjelent, két hónapra betiltották.

*

LEVÁLTOTTÁK Karol Kuryłukot, a lengyel kulturális és művészeti ügyek miniszterét. Kuryluk a viszonylag szabadelvűbb kulturális irányzat jellegzetes képviselője volt és eltávolítását a lengyel sztalinisták újabb térhódításának tekintik.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 6 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 12 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: 50 francs, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 0.75 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361. c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában: Globe Book Co., 173, Pitt Str., Sidney. Ausztriában: Gellért Lívia, Wien, III. Salesianer g. 2/19. Belgiumban: Agence Presse Europa, Ixelles 1. Boite postale 98. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Vásárhelyi Géza, Norre Alle 75/640, Kobenhavn. Franciaországban: Méri Margit, 81, Rue Laugier, Paris 17. Hollandiában: Havay János, Nieuwe Herengracht 97. IV. Amsterdam Oost. Írországban: L. P. Peter, 32, Brighton Square, Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa. Kanadában: Sas László, 5390. Decelles Ave. Apt. 9. Montreal. Mexikóban: Libreria Europea, Avenida Gutenberg 60. Mexico 5, D. F. Németországban: Irodalmi Ujság Vertrieb, Hamburg 13. Postschliessfach 2673. Norvégiában: Volent Zsolt, Brynsveien 110. Sandvika—Hauger, Oslo. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Kukorelly Pál, 6, Rue Beauregard, Geneve. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. Uruguayban: Kiss N. Béla, Buceo 3556, Montevideo. USA-ban: Dr. Deák Zoltán, 2251, Loring Pl. Bronx 68. N. Y.

Az itt fel nem sorolt országokból a lapot megrendelni egyelőre nemzetközi postautalvány beküldése útján lehet. Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalványon nem szerepel a befizető címe.

Budapesti jelentés

(Folytatás az 1. oldalról.)

és a Sztalin-hívők (Fogarasi, Friss István, Kiss Károly, Nemes Dezső, Révai, Szigeti József). És az sem véletlen, hogy a moszkvai kiadás után milyen sietve hozták ki nálunk Sztalin egykori levelezését a nyugati államférfiakkal. Maga a levelezés egyébként még ebben a moszkvai változatban is nagy öngól; mert aki csak egy kicsit is figyelmesen olvassa, azonnal észreveszi, hogy Sztalin pöffetegsége és merevsége a főoka még ma is a megmérgezett nemzetközi légkörnek.

Nagyobb baj az, hogy a szocialista törvényesség bajnokai újabb perekre készülődnek. Nagy Imre per talán továbbra sem lesz — bár szemben Kádár legutóbb idézett határozott ígéretével, a megromlott szovjet-jugoszláv viszony most megint közelebb hozta a lehetőségét —, de sorozatos pereket terveznek Nagy Imre egykori hívei ellen, akik most már több mint egy esztendeje börtönben vannak. Ezeknek a kommunista múltú embereknek az ügyét eredetileg a Nagy-perhez akarták csatolni, de minthogy ez mindeddig elmaradt, most különkülön készülnek letárgyalni őket. Ez azzal a veszéllyel jár, hogy az illetők, akik egy Nagy Imre perben ötöd- vagy tizedrangú vádlottak lettek volna, most elsőrendű vádlottakká lépnek elő s attól tartunk, hogy szigorúbb büntetéseket fognak kapni, mint ahogy azt eredetileg reméltük.

Előkészületben van egy ügyvéd monstreper is. *(Időközben a per megkezdődött. A szerk.)* A kiszemelt vádlottak többek között: Dr. Jármay Zsigmond, dr. Steinhaus Ernő, dr. Komarniczky Román, dr. Láczay Ervin, dr. Nagy Sándor, dr. Tardy Frigyes, dr. Csocsán László, dr. Dénes István stb. A vád: tagjai és vezetői voltak az Ügyvédi Kamara forradalmi bizottmányának, amely — micsoda szörnyűség! — kapcsolatban állt a nagybudapesti munkástanáccsal, az Írószövetséggel és több más forradalmi bizottsággal. Ezen a jogi alapon Kádár-pert kell rendezni, hiszen még elég sokan emlékeznek rá, hogy Kádár János nem egyszerűen egy forradalmi bizottságnak, hanem a forradalmi kormánynak volt tagja.

Megpróbálok vidámabb dolgokra rátérni. Azokról akarok még írni, akiket mi itthon ,,brüsszeli siratóasszonyoknak'' hívunk. (Van egy szókimondóbb nevük is, de azt ti úgysem fogjátok lenyomatni; legalább próbáljátok meg kitalálni.) Az újságjaink — talán ti is látjátok — tele vannak brüsszeli beszámolókkal. Ez szép és jó, elvégre a világkiállítás mindenkit érdekel. Hanem ha az ember a tudósításokat elolvassa, szinte megszakad a szíve a szegény újságírókért. Alig lehet szomorúbb életmódot elképzelni, mint egy magyar újságíróét Brüsszelben. Hideg van és sehol sincs fűtve: tehát borzalmasan fáznak. Kilométereket kell gyalogolniok. Drága a lakás, a feketekávé, a koszt, a taxi, a kiállítási jelvény és az Atomium-torony meglátogatása. A Lunaparkban a ruletten a tulajdonos többet nyer, mint a játékosok, s egyébként is a Vidám Park majdnem valamennyi látványossága már húsz éve megvolt a pesti vurstliban. Egyszóval: csupa kiábrándulás. A Népszabadság riportere már egészen megcsömörlötten jött haza, azzal a felfedezéssel, hogy a kapitalizmusban vannak szegények és vannak gazdagok.

Mármost én sem az utóbbi alapigazságot nem akarom kétségbevonni, sem azt, hogy Brüsszelben drága a taxi, a rulett, sőt a feketekávé és a bableves is. Csak azt látnátok, drága barátaink, micsoda tülekedés folyik itt a párthű riporterek köreiben, hogy ebbe a brüsszeli pokolba kijussanak. Mi, egyszerű magyarok, akiknek álmában sem juthat eszükbe, hogy a világkiállítást megnézzék, leesett állal hallunk történeteket arról: mennyi intrika, fúrás, dörgölődzés, megalázkodás, pártszolgálat szükséges addig az üdvözítő pillanatig, amíg az illető kézbekapja az útlevelet, meg a valutakiutalást. És mikor már kint vannak: hány telefon és expressz levél jön még a szerkesztőségekhez, vagy a felsőbb szervekhez, hogy ,,még egy hétig szeretnénk kint maradni'', ,,ha nem lehet, akkor még legalább három napot adjatok...'' ,,és még egy kis pénzt'', — ,,óriási témáink vannak...''

—n. —n.

MÁJUS VÉGÉN JELENIK MEG

Pálóczi-Horváth György

Az elveszett nemzedék

Egy szerelem
regénye 1956 nyarán.

Megrendelhető a vételár egyidejű beküldésével a kiadónál.

Big Ben Publishing Company
79, Cambridge Road, London, N. W. 6.

Ára:

Angliában 12/6, egyéb országokban U.S. $ 2, vagy ennek megfelelő összeg. (160 oldal, fűzve.)

A. FALUDI
férfi és női mértékutáni szabósága

Alakítást, javítást is vállalok. Fizetési kedvezmény. Méret után nadrág, anyaggal együtt 5 guineas. Kontinentális forma.
Telefon: BAY 4146.
90, Ledbury Road, London, W. 11.

Gyógyszervásárlás
Magyarországra gyógyszerküldés
magyar nyelvű kiszolgálás
Fráter Imre magyar és angol diplomás gyógyszerésznél, 198, North End Road, West Kensington, London, W. 14. Telefon: FUL 1704. Minden nap nyitva este 8-ig, kivéve vasárnap

Magyar Írók Szövetsége Külföldön
IRODALMI UJSÁG
Kiadja az Irodalmi Ujság Rt.
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Szerkesztőbizottság: Faludy György (felelős szerkesztő), Aczél Tamás, Cs. Szabó László, Enczi Endre, Kovács Imre, Pálóczi-Horváth György, Szabó Zoltán, Vámos Imre
Szerkesztőség és kiadóhivatal: 14, St. George Street, London, W.1.
Telefon: MAY 3224.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14, St. George Street, London, W. 1.
Printed by the Waverley Press, 79. Cambridge Road, N.W. 6.

Irodalmi Ujság

IX. évf. 11. szám A MAGYAR ÍRÓK LAPJA 1958 június 1

PÁLÓCZI-HORVÁTH GYÖRGY

VIHAROS VILÁG

Helyeslem-e a vihart? Noha nem tőlem függ, helyeslem. Aggaszt-e, hogy az idei tavasz olyan világszerte, mint egy túl élénk május, amelyen mindenünnen petárdarobbanások hallatszanak? Aggaszt-e, hogy Szumatrától Venezueláig, Libanontól Algériáig és Párisig tüntetésekről, zendülésekről, utcai harcokról, sőt polgárháborúról érkezik hír? Nem aggaszt.

Optimista vagyok, bízom az emberekben, az emberségben, bízom abban, hogy a nehéz időket tisztességesen és szabadon átvészelhetjük. Annyira persze nem vagyok optimista, hogy vezércikkírói hangulatba ringassam magam. A vezércikkíró tudja, hogy a világeseményeknek az ő elveihez kell igazodniok. Én sajnos nem vagyok meggyőződve erről, így vezércikk helyett csak tényekről vagy látszólagos tényekről, tünetekről, szempontokról, benyomásokról tudok beszámolni. Szerencsés körülményeim úgy hozták, hogy a közelebbi vagy távolabbi múltban bejárhattam Afrikának, Ázsiának és Európának azokat a részeit, amelyek most fergeteges események színhelyei. Már kérdésesebb körülmények folytán ötéves szovjetológiai tanfolyamot végeztem az ávó börtöneiben, később pedig szemtanúja voltam ötvenhatos forradalmunknak.

Forradalmunk során megtanultam, mint ahogy valamennyien megtanultuk, hogy egyes vezető személyek tudatos célkitűzéseiből nem mindig lehet megítélni nemhogy a messzi jövő, hanem még a holnap eseményeinek alakulását sem. Tízmillió magyarral együtt annak a ritka eseménynek voltam tanúja és részese, amikor a történelem menete felgyorsul, a népből szinte förgeteg válik, amely órák alatt mindent megváltoztat. Ez a ritka esemény a nagy politikai megrázkódtatások és változások szakértőivé tett bennünket magyarokat, ezért vagyunk sokkal óvatosabbak és szerényebbek hasonló események megítélésében. Én már nem is emlékszem annak a tábornoknak a nevére, aki forradalmunk kitörése napján még hadügyminiszter volt, csak azt tudom, hogy hiába ismerte valaki kitűnően ennek a tábornoknak a jellemét és célkitűzéseit, ebből még a következő percek eseményeire sem tudhatott következtetni. Különben is teljes szívemből egyetértek De Gaulle tábornok híres mondásával: „Torkig vagyok az összes tábornokokkal, magamat is beleértve."

Tavalyi távol- és közel-keleti és európai utazásom során furcsa élményben volt részem. A hosszú utazásra hónapokon át készültem, sok könyvet, folyóirat- és újságcikket olvastam el a meglátogatandó országokról és aztán úgy éreztem magam, mint aki egy múltszázadi térképpel a kezében akar eligazodni a XX. század második felének világában. Amíg a legtöbb könyv, tanulmány és cikk egyszerű ellentétekről, alternatívákról és dilemmákról írt, én bonyolult ellentét-szövevényeket, „trilemmákat", „quadrilemmákat" és „multilemmákat" találtam. A Magyar Nyelv Nagyszótára szerint a dilemma „választás két eshetőség között". De a való világban többnyire három, négy vagy Isten tudja hány eshetőség között kínálkozik, sőt követelőzik a választás.

A szakszerű helyzetismertetések többnyire materiális és racionális problémákkal foglalkoztak. Az én benyomásom viszont az volt, hogy az események menetében, politikusok, csoportok és tömegek cselekedeteiben mérhetetlenül nagyobb szerepet játszanak az érzelmi okok. Úgy éreztem, hogy a világ legveszélyesebb robbanó anyagai közé be kellene sorolnunk a sértett nemzeti önérzetet, a hiúságot és a múltban elszenvedett igazságtalanságok égő emlékét. Viharos, sőt forradalmi események nélkül csak tovább gyülik ez a sok robbanó anyag. Helyeslem a politikai förgetegeket, mert az érzelmi kirobbanások után frissebb, mérsékeltebb és megértőbb érzelmi és politikai éghajlatra lehet számítani.

Keleti benyomásaim eleinte kissé aggasztottak. Amikor a Távol- vagy Közel-Keleten magántársaságokban politikai beszélgetésekben vettem részt, gyakran úgy éreztem magam, mint aki ebédutáni sétára indul és ehelyett egy fanatikus kereszteshadjárat egyik csatájának kellős közepébe csöppen. A kereszteshadjárat szent célja — az össz-arab birodalom megteremtése, valamely ország nemzeti álmainak megvalósítása vagy valamely mozgalom diktatúrájának biztosítása — a harcosokat izzó indulatokra tüzelte és türelmetlenné tette. Egyszerű ténykérdések felvetését sértésnek vagy gúnynak vették, s a feltevést, hogy egyes kérdésekre esetleg több megoldás is található, árulásként bélyegezték meg. Forradalmak kellős közepén — márpedig Ázsiában és az arab világban forradalom van — az ember vagy hűséges szövetséges, vagy ellenség.

De: egy arab vagy hindu intellektuel, ha a XVIII. század végén a nagy francia forradalom idején Párisban jár, hasonló benyomásokról számolhatott volna be. Őt is elkábította volna a sok ellentétes irányzat összecsapása, a lehetőségek, veszélyek és nagy álmok kavargása. Előre láthatta volna-e a forradalom történelmi jelentőségét, amelynek épp a tanúja? Meg tudhatjuk-e mi ítélni az ázsiai és az arab forradalom jelentőségét?

Mi magyarok tudjuk, milyen indulatok szabadulnak fel egy-egy forradalmi orkánban. De az ázsiai és arab népek jóval indulatosabbak és izgulékonyabbak, mint mi vagyunk. Amikor először jártam közel-keleti arab kafanákban, azt hittem, hogy az egymással felindultan ordító lebernyeges arabok nyomban egymás torkának esnek, pedig az ilyen ordítozás csupán a békés ebédutáni társalgás bevett formája. De az arabok, kivált a beduinok és berberek időnként valóban egymás torkának esnek, olyan események kapcsán, amelyek Európában nem vezetnének vérontásra. A beduint, akit szokás és erkölcs arra kötelez, hogy elcsábított nőtestvérét és annak csábítóját nyomban megölje, más meggondolások és más érzelmi parancsok vezérlik politikai harcaikban is, mint bennünket.

Bátorság, büszkeség, tekintély — ezek az értékek megőrizték eredendő ősi intenzitásukat. A gyarmati múlt sérelmei és a jelen politikai szólamai az „elmaradott országok" nagylelkű segélyezéséről és arról, hogy országaik „hatalmi űrt" alkotnak, mióta a gyarmatosítók kivonultak: vad felháborodást keltenek. A Közép-Keleten és az arab világ országaiban csak azután tudtam baráti légkört teremteni új ismerőseimmel, hogy közöltem: hontalan vagyok, egy szabadságát vesztett kis ország egykori polgára.

Egy öreg arab nyomban megkérdezte: „Vannak-e kincsek a hazádban?" Amikor elmondtam, hogy hazám uránium-ban gazdag, az öreg bólogatott:

„Persze fiam, persze" és arca ezer ránccal mosolygott, „Allah minden ajándéka között a szépség és a kincs a legveszedelmesebb. Az egyszerű csinos lánykát békin hagyják. De ha Allah elragadó szépséggel ajándékozta meg, Kiszmet ezerveszélyű kalandokra kárhoztatja. Szegény kis országokat békin hagyják, de ha földjük fekete kincs forrása, nincs többé békéjük."

„Fekete kincs forrása..." Micsoda történeteket hall az ember sivatagi sheikségek váratlan olajkincséről! A források varázslatos gazdagsága a hetedik századból a huszadikba röpítik az egyszerű sheikeket, akik Aladin lámpája helyett Aladin csekk-könyvével tesznek csodákat. Történeteket elhagyott luxusautókról, amelyeknek ugyan semmi bajuk, de már túl piszkosak, tehát a sheik újat vesz, s otthagyja az úton a régit. De ezek a történetek csak a felszínről regélnek. A háttérben, az események mögött, ott vannak az olajforrások, amelyek egyben a forradalom forrásai is. Iskolák és kórházak ezrei, fegyverek, tankok, bombavető gépek özönlenek ezekből a forrásokból. Egy vadonatúj, nagyon fiatal és nagyon türelmetlen új értelmiség lövell fel ezekből a forrásokból, mint egy hatalmas Dzsinn varázslatára.

Mindenki azt érzi, hogy a Fátum, a nagybetűvel érzett Sors vihara röpíti most az arab világot. És a „hatalmi űrt" maguk az arabok akarják betölteni.

A keleti világ nagy részében az önzetlen segítséget, a viszonzatlan ajándékot sértőnek, sőt megtorlandó sértésnek tartják. A Kremlin urai nem voltak valami briliáns pszichológusok, amikor versenyezni kezdtek Amerikával segélyek nyújtásában. Úgy látszik, senki sem figyelmeztette őket Konfucius híres kérdésére: „Miért gyűlölsz engem, barátom, hiszen semmit sem tettem megsegítésedre?"

A harsogó propagandával hirdetett szovjet-segély — és mi tudjuk, milyen a szovjet „segély" — csak növeli a sokirányú haragot.

*

1958 május 25-én délelőtt, azt hiszem, senki a világon nem tudja előre látni, hogy milyen irányt vesz az indonéziai, libanoni, algériai és franciaországi polgárháború, a tuniziai fellángolás, a latinamerikai erjedés. Az algériai tábornokok felkelése átterjedt Napoleon szülőföldjére, Korzikára is. Párisban tárgyalnak De Gaulle tábornokkal.

Én is folytattam beszélgetéseket Párisban tavaly és idén, balparti kávéházakban, exisztencialista kocsmákban, szerkesztőségekben, könyvkiadók lektori szobájában és a Champs Elysées fái alatt. Társaságban politikai programjára szavaz. Ilyen elnöki demokráciát és hatalmat óhajt — a nyilatkozatok szerint — De Gaulle tábornok.

Mit akarnak az algériaiak és a katonák? Algériában rég nem jártam. A francia telepesek azonban tízegynéhány évvel ezelőtt is egyre hajtogatták, hogy ők telepesek a szó első értelmében: Virágzó földjeiket nem a bennszülött lakosság elűzése vagy lemészárlása révén szerezték, hanem üres sivatagi területeken teremtették. „Több mint száz éve élünk itt, több mint egymillió francia; nem hagyjuk magunkat másodrangú polgárokká tenni a nagyapáink vagy dédapáink által a sivatagtól kiharcolt földeken..." Most is hasonlókat mondanak. Mi legyen és mi lehet az algériai francia kisebbség sorsa? Van-e értelme az évek óta folyó vérengzésnek, amely Franciaországnak mérhetetlenül sokba kerül emberben, pénzben és nemzetközi befolyásban?

Ezt a katonák is kérdik. A szabadságolt közlegény, aki civilben elektrotechnikus, így beszélt: „Jövő héten visszamegyek Algériába. Behívtak, hogy hazámért harcoljak. Hazafi vagyok és harcolok. De sok francia férfi és nő, sok parlamenti képviselő és vezető intellektuel azt állítja, hogy nem a hazámért harcolok, hanem a hazám érdekei ellen. Én a közeljövőben eleshetek, abban a tudatban, hogy hiába esem el, hogy életemet rossz és elítélendő ügyért áldoztam. Milyen érzéssel harcoljak, ha tudom, hogy a parlament esetleg a jövő héten úgy dönt, hogy a harc felesleges? Milyen érzés bajtársaim ezreire gondolni, akik már elestek? Csuda-e, ha azt szeretném, hogy az ország, a nagypolitika előbb döntsön arról, hogy mi a hazám érdeke és csak aztán küldjön el engem meghalni érte?"

Munkások és baloldali ismerőseim az események menetében jobboldali diktatúra veszélyét látták és hangoztatták, hogy ilyen esetben a munkásság és a baloldal általános sztrájkkal, sőt talán polgárháborúval fog védekezni.

A jobboldal attól tartott, hogy De Gaulle hatalomra kerülése ellen feltámad a népfront és a kommunisták nagy szerepet kapnak. Sartre pedig megírta, hogy sok szocialista vezető inkább a fasizmust választja, mint a kommunistákkal való szövetséget.

A katonák csak határozott célokért akarják életüket áldozni. Az egymillió algériai francia telepes nem akarja feladni jogait. Algéria népe nemzeti függetlenségéért küzd. A munkásság nem tűrheti a diktatúrát. A tábornokok zendülése legalább is erőskezű „irányított" demokráciát akar.

Dilemmák? Nem, multilemmák ezek. És az algériai és franciaországi események nem szigetelhetőek el a forrongó Ázsia és Afrika hatásától, a két hatalmi blokk közti feszültségtől. Miért vagyok mégis optimista? Mert úgy érzem, hogy az ellentétek elfojtása, tarthatatlan helyzetek ideiglenes befagyasztása egy ál-nyugalmi helyzet kedvéért: sehova sem vezethet. Bízom abban, hogy ezekből a viharokból a demokrácia kerül ki győztesen és nem a szovjet vagy fasiszta típusú önkényuralom. Békéért, biztonságért, szabadságért, emberséges és nyugodt életért harcolni kell. A harc most folyik. Én bízom a kimenetelében, mert most nem a vezércikkeké és a nagypolitikáé a szó, hanem „közlegénycikkeké" és a népé.

Az IDŐ Sodrában

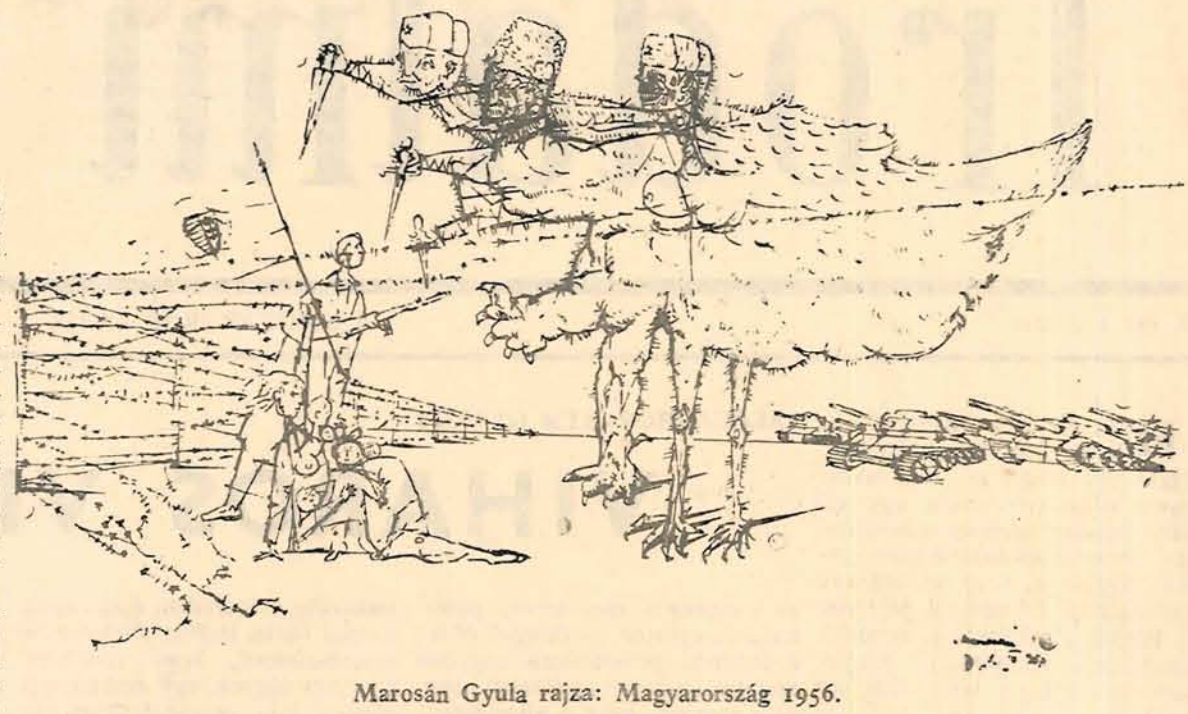

Marosán Gyula rajza: Magyarország 1956.

A nemzetközi PEN

a magyar PEN ügyében elvi jelentőségű határozatot hozott. E határozatról a nemzetközi PEN az alábbi sajtónyilatkozatot tette közzé:

„A nemzetközi PEN tavaly szeptemberben, Tokióban megtartott XXIX. kongresszusán elhatározta, hogy sürgősen kivizsgálja a magyar PEN működésében mutatkozó szabálytalanságokat.

A nemzetközi végrehajtó bizottság 1958 márciusában, Londonban ülést tartott, és mivel a főtitkár a magyar PEN képviselőihez Budapestre küldött kérdéseire addig kielégítő választ nem kapott, ötösbizottságot jelöltek ki az ügy további intézésére. Elhatározták, hogy a nemzetközi PEN főtitkára és elnöke meghívja a magyar PEN kiküldötteit, hogy a fentemlített kérdéseket megvitassák és e megbeszélés eredményeit azután az ötösbizottság fontolóra veszi és ezek alapján meghozza határozatát.

Április 27-én Bölöni és Rónai urak, mint a magyar PEN küldöttei, megjelentek a nemzetközi PEN londoni székházában, a Glebe House-ban, ahol jelen volt André Chamson úr, a nemzetközi PEN elnöke, David Carver úr, a nemzetközi PEN főtitkára. E megbeszélés után az ötösbizottság, május 11-én, Párisban ülést tartott és a következő határozatot hozta:

A magyar PEN ügyének kivizsgálásával megbízott ötösbizottság, miután meghallgatta a nemzetközi PEN elnökének és főtitkárának Bölöni és Rónai urakkal Londonban, április 27-én folytatott megbeszéléséről szóló jelentését, megállapítja:

a magyar PEN fentnevezett képviselői nyíltan beismerték, hogy a magyar PEN nem a szabályoknak megfelelően működik; hogy a magyar PEN nem tart évi közgyűlést; hogy a magyar PEN elnökét nem szabályszerűen választották; hogy a magyar PEN tagjairól nincsen nyilvános névjegyzékük, és sem ilyen névsort, sem évi jelentést nem bocsátottak a főtitkár rendelkezésére.

Ugyanakkor figyelembevéve,

hogy Bölöni és Rónai urak kifejezték óhajukat, miszerint a magyar PEN szervezetét és működését olymódon rendezzék, hogy az megfeleljen az alapokmánynak és a lefektetett szabályzatnak (évi közgyűlés, választott elnök és vezetőség, a tagok névsorának nyilvánosságrahozatala, a főtitkárnak küldendő rendszeres jelentés), — az ötösbizottság megállapítja:

mivel Bölöni és Rónai urak nyilatkozataiból kiderül, hogy a magyar PEN klub a valóságban nem létezőnek tekinthető, ám ugyanakkor nevezett urak nyilatkozatai alapot szolgáltatnak arra a reményre, hogy a helyzet rendeződik — az ötösbizottság felhívja a magyar írókat, küldjék el hivatalos megbízottaikat a PEN nemzetközi végrehajtóbizottságának szeptember végén Párisban tartandó ülésére, hogy lehetőség nyíljék a magyar PEN ellen jelenleg hozott felfüggesztő határozat megváltoztatására.

André Chamson, elnök,
Victor van Vriesland, alelnök,
David Carver, főtitkár,
Aziz Ahmed, a pakisztáni tagozat titkára,
Richard Friedenthal, a német tagozat alelnöke."

Sztalin levelei

Belgrádban a következő politikai anekdóta jár szájról szájra: Amikor Sztalin meghalt, két sokpecsétes borítékot hagyott hátra. Az elsőn ez állt: „Felbontandó, ha a helyzet komolyra fordul", a másodikon pedig: „Felbontandó, ha a helyzet nagyon komolyra fordul." A Szovjetunió kommunista pártjának főtitkára a XX. kongresszus előtt bontotta fel az első borítékot, amikor a helyzet komolyra fordult, mert felvetődött a kérdés: ki lesz a Szovjetunió ura? A levél egyetlen mondatot tartalmazott: *„Varrjatok mindent az én nyakamba. Sztalin."* A második borítékot Hruscsov nemrégiben bontotta fel, amikor úgy látta, hogy a magyar forradalom következményei és a reformkommunista törekvések folytán a szovjet orbitusban nagyon komolyra fordult a helyzet. A második levél ugyancsak egymondatos szövege a következő volt: *„Úgy cselekedj, ahogy én cselekedtem volna. Sztalin."* És Hruscsov mindkét esetben megfogadta elődje tanácsát.

A jugoszláv Borba sértődöttebben foglalkozik a Pravda ama fenyegetésével, hogy Moszkva és Belgrád nézeteltérése a két ország együttműködését veszélyezteti, ha Jugoszlávia fel nem adja elvi álláspontját, tehát önállóságát kül- és belpolitikájában. „Ez nem más — írja a Borba —, mint amit 1948-ban súlyos presszióval, de zárt ajtók mögött a hetedik ljubljanai pártkongresszus előestéjén követeltek a jugoszlávoktól." A kínai és orosz támadások után a népi demokratikus országok sajtója is csatasorba állt, csupán a lengyelek bírálata volt tartózkodóbb. Belgrádban nem is titkolják, hogy Tito marsall épp azért halasztotta el június elejére tervezett varsói látogatását, nehogy a lengyelek helyzetét Moszkvában méginkább megnehezítse. Mert jelenleg a csatlósállamok többszáz politikai, gazdasági, műszaki, sőt kulturális vezetője — Gomulkát telefonon rendelték az orosz fővárosba — Moszkvában időzik és várja Nikita Szergejevics Hruscsov kívánságait és kinyilatkoztatásait. Így a jugoszlávok joggal tartanak attól, hogy ismét gazdasági és politikai vesztegzár fenyegeti országukat, s aligha nyugtatják meg őket a Tito marsall születésnapjára küldött moszkvai szerencsekívánatok. Kaptak már hasonló ajándékokat a Kreml danaidáitól. A táviratok nem csökkentették a gazdasági és politikai feszültséget, ami a Borbát a minap a következő megállapításra késztette: „Tanúi vagyunk annak, hogy gyors visszavonulás kezdődött az 1948-ban ásott lövészárkokba; ugyanazokat a fegyvereket használják, amikről azt képzeltük már, hogy a munkásmozgalom múzeumába kerültek és eljövendő nemzedékek számára tanúsítják majd: miként *nem* szabad politizálni." De Hruscsov felbontotta a második levelet s most valóban úgy cselekszik, ahogy Sztalin cselekedett volna. S ez talán nem is elhatározásán múlott. A pártigazgatás központkereső gravitációja ellenállhatatlanul a személyes diktatúra felé vonja a Szovjetunió államvezetését, kizárja a kollektív felelősségvállalás és irányítás lehetőségét. Nem elképzelhetetlen, hogy Hruscsov valóban szakítani kívánt Sztalin gyakorlatával; nem csupán, mert a zsarnok halála után nem érezte magát elég erősnek, hogy egyedül ragadja kezébe a hatalmat, hanem azért is, mert tartott attól, hogy a Szovjetunió jelentős reformok nélkül ideológiailag, gazdaságilag, külés belpolitikailag menthetetlenül zsákutcába jut. Mivel azonban a legcsekélyebb lazítás is veszélyeztette a pártigazgatást, Hruscsov pedig nem merészelt a népre appellálni, kénytelen volt a pártapparátusra támaszkodni, a párt bürokratikus és pazitárius szervezete pedig önsúlyával, mint egy úthenger, laposra nyomja a reformtörekvéseket — talán Hruscsov reformgondolatait is — és önműködően beáll a Sztalin-építtette országútra.

A Nyugat most a maga kínos problémáival foglalkozik és viszonylag kevés figyelmet szentel a szovjet táborban végbemenő eseményeknek, holott drámai fordulatok előhírnökei lehetnek nemcsak a szovjet orbituson belül, hanem külpolitikailag is. Ilyesmire utal a Borba válasza, amikor azt fejtegeti, hogy a Szovjetunió kinyilvánított békevágya, nemzetközi megértést és együttműködést hirdető politikája voltaképpen örömmel üdvözölhetné, hogy Jugoszlávia és az Egyesült Államok között normális, kiegyensúlyozott jóviszony áll fenn; a Pravda mégis azt hangsúlyozza, hogy ez a kapcsolat ellentétes a munkásmozgalom érdekeivel, sőt a marxizmus-leninizmussal is. Ezeket a szemrehányásokat csak kétféleképpen lehet magyarázni, írja a Borba és a következő alternatívát állítja fel: „Vagy azt hiszi a Pravda: a Szovjetunió az egyetlen ország, amelynek joga van, hogy kapcsolatba lépjen és tárgyaljon az Egyesült Államokkal, avagy pedig nem hisz abban, amit a Szovjetunió kommunista pártjának XX. kongresszusán mondottak, a különböző rendszerben élő országok koegzisztenciájának és aktív együttműködésének szükségességéről."

Alig hihető, hogy a Pravda bármiben is higyjen, elképzelhető azonban, hogy — legalább is beavatottak számára — Moszkvában most átfogalmazzák a koegzisztencia jelszavát, különös tekintettel a Nyugat könnyű megoldást nem kínáló problémáira és egyéb irányú elfoglaltságára. De nem lehetetlen, hogy egyéb meglepetések is készülnek és Hruscsov felbontja Sztalin harmadik levelét is, amiről a belgrádi tréfacsinálók nem tudnak.

Két kis hír és a nagyvilág

A Magyarországról újabban érkező hírek közül kiváltképpen kettő érintett bennünket. Két igen kicsiny ügyről van szó, az atomháborús veszélyt, vagy akár az algériai háborút tekintve, mondhatni, hogy jelentéktelen mind a kettő. Az egyik az, hogy a bebörtönzött magyar írók feleségeitől megtagadnak minden munkalehetőséget, tehát gyakorlatilag éhhalálra ítélik őket; a másik, hogy Kádárék Székesfehérvár közelében gyermek-koncentrációs tábort tartanak fenn.

A két hír megalapozottsága, sajnos, nehezen vonható kétségbe. Az író-feleségek helyzetéről hivatalos kiküldetésben járó honfitársaink számoltak be: olyan emberek, akik magas állásuk és javadalmazásuk következtében hihetőleg legalábbis toleránsak a Kádár-féle rendszer iránt. A gyermek-koncentrációs táborról szóló dokumentumanyagot egy svájci segélyszervezet (Das Hilfskomitee für die Opfer des Kommunismus) tárta a világ elé. E bizottság tagjai köztiszteletben álló egyetemi tanárok, orvosok, pedagógusok: olyan emberek, akik semmiképpen nem adják magukat üres szenzációhajhászásra.

A két hír részletei szomorúan illenek a népi demokratikus valósághoz. A jogtalanul fogvatartott írók feleségeinek elméletben szabad élniök, de gyakorlatilag nem. Magas párthatározat hozatott, miszerint nem akadályozzák meg, hogy „megfelelő munkakörben" elhelyezkedjenek. Ám hiába kilincselnek, mert sehol nem merik alkalmazni őket. Háy Gyuláné könyvtárosnak jelentkezett. Elutasították, mert a könyvtárban sok ember fordul meg, s a könyvtáros tevékenysége, mint tudjuk, élvonalbeli politikai munka: nevelnie kell az olvasóközönséget — ily felelősségteljes munkakörben egy hazaáruló felesége nem alkalmazható. Háyné belátta, hogy szerénytelen igényekkel lépett fel és megpályázott egy sofőri állást a személytaxi vállalatnál. Megintcsak nem gondolt arra, hogy a taxikban szintén sok ember fordul meg, s a gépkocsivezető is károsan befolyásolhatja a taxin közlekedő dolgozók politikai nézeteit. Ezután Hayné egy angyalföldi textilgyárban kérte alkalmaztatását; a pártszervezet elutasította, mondván, hogy jelenléte káros sajnálkozást keltene a dolgozók körében. Déry Tiborné szerényebb volt: mindjárt a gyárkapunál próbálkozott — ugyancsak hiábavalóan. A többi bebörtönzött író hozzátartozói hasonló helyzetben vannak. Az úgynevezett ítéletekben kimondott vagyonelkobzást az ávósok az ilyenkor szokásos alapossággal hajtották végre, nem feledkezve a bebörtönzöttek cipőiről, ingeiről és egyéb ruhadarabjairól sem. Az asszonyok személyes holmiját nem vitték el, a ruhák eladogatásából élni lehetett egy darabig. Most azonban már nincs miből élniök.

Az internált gyermekek sorsa még aggasztóbb. Forradalomban résztvett vagy nyugatról hazatért fiatalokat és bebörtönzött szabadságharcosok 10—16 esztendős gyermekeit zárták, átnevelés címén, drótkerítés mögé. A gyermekrabok helyzete lényegesen rosszabb, mint a felnőtt raboké. Kádárék, Rákosiékkal ellentétben, megengedték, hogy a politikai ítéltek is kapjanak félévenként élelmiszercsomagot. De ez nem vonatkozik a gyermek-rabokra; ők ugyanolyan nyomtalanul tűntek el, mint Rákosiék idején a duplanullás foglyok, hivatalosan nem léteznek, éppen ezért nem is kaphatnak élelmiszercsomagot, amire pedig a börtönkoszt pótlására igen nagy szükségük lenne. Másodszor: az elítéltek fizikai bántalmazását újabban rendeletileg megtiltották; ám ez nem vonatkozik a gyermek-rabokra, akik átnevelésre szorulnak: őket szabad, sőt ajánlatos napjában többször alaposan elverni. Harmadszor: a gyermek testileg és szellemileg sokkal súlyosabban és maradandóbban megsínyli a rabságot, mint a felnőtt; ezért tartózkodnak a civilizált világban, éspedig bármely körülmények között, a kiskorúak bebörtönzésétől.

A két hír közlése kapcsán nem kívánunk erkölcsi értékítéletet mondani. Ez felesleges. Még kevésbé óhajtunk gyűlölködő szenvedélyeket felkorbácsolni. Ez semmiféle célt nem szolgálna. Ám tapasztalatból tudjuk, hogy a világ, mely — hihetőleg önnön tehetetlensége tudatában — vállrándítással szokott napirendre térni a nagy tragédiák felett, e tragédiák apró részleteire olykor meglepő érzékenységgel reagál. Kiváltképpen akkor, ha asszonyokról és gyermekekről van szó. Úgy sejtjük, hogy a fent elmondott két ügyben a nagyvilág talán akar és meglehet, hogy tud is segíteni. E feltevés és reménység volt közlésünk kizárólagos indítóoka.

Bekötött szemmel dicsérendő

Ha bokros miniszteri teendői mellett Kállai Gyulának lenne érkezése, hogy a múlt és jelen változásairól, hasonlóságairól és különbözőségeiről elmélkedjék, talán eldönthetné, mi volt kevésbé nyomasztó: fagyoskodva, sovány koszton, politikai rabként ülnie a Magyar Dolgozók Pártja börtönében, avagy belehíznia a miniszteri székbe és a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Politikai Akadémiáján előadást tartania, önnön tunyaságának, félelmeinek és rossz lelkiismeretének — ugyancsak politikai — foglyaként. Mert bárha eltiltotta és sikerrel le is szoktatta magát a gondolkodásról, ha bizonytalanul és kétértelműen is, de csak eszébe ötlött, hogy kulturális területen most ő hirdet olyan „offenzívát", mint Rákosi offenzívája volt nyolc esztendővel ezelőtt, amikor az ÁVH őrizeteseinek listája egy Kállai Gyula nevű rabbal is gazdagodott.

Az *„átfogó ideológiai és kulturális offenzíva"* célja, hogy megteremtse a legszigorúbb pártirányítást a kulturális és tudományos életben, olyannyira, hogy *„egy és ugyanazon kérdésben a sajtó ne foglaljon különféleképpen állást"*, csupán azt írja, *„mi a pártnak, a marxista kritikának a véleménye"*. Áll ez könyvekre, filmekre, színdarabokra egyaránt, mert *„bántó és a továbbiakban tarthatatlan az a tény* — mondja Kállai —, *hogy például a színházi kritika az olyan darabokat, mint a Szélvihar, a Bekötött szemmel, nem támogatja eléggé"*. Aligha szereztek e forradalomellenes fércművek andalító esztétikai gyönyört a miniszternek. Ezt nem is állítja. De elvárja, hogy a kritikus bekötött szemmel dicsérje és támogassa a *Bekötött szemmel* című tákolmányt, csupán azért, mert ez a színmű bekötött szemmel gyalázza a forradalmat. Lehet, sőt valószínű, hogy Kállai, este, pehelypaplana alá bújva irodalmi műveket is olvas, lapunknak, az Irodalmi Ujságnak mindenesetre egyik leghűségesebb olvasója, de ha az MSZMP politikai akadémiáján ex katedra szól, számára a politikai hasznosság az egyetlen esztétikai értékmérő, miként Zsdanov és Révai idejében volt.

Ezért részesül megrovásban Lukács Györgytől Illyés Gyuláig mindenki, aki elméletileg vagy gyakorlatilag nem tette magáévá ezt az utilitarista esztétikát. A népi írók elé Kállai példaképül Darvas Józsefet és Erdei Ferencet állítja, mert *„a marxizmussal, a munkásosztállyal kötöttek szövetséget"*. Veszélyes példálózás. Darvas és Erdei miniszteri székben ültek, autón testőrök kíséretében hajtattak ugyan át Budapest utcáin, de mint írók beszáradtak, megszűntek, mínuszba mentek át. De örökre emlékezetes marad Darvas József könnyes, megrendült és valóban megrendítő bűnbánata, amikor az Írószövetség közgyűlésén, még jóval a forradalom előtt miniszteri ténykedéséért, ami megölte benne az írót, hamut hintett a fejére. Nem ártunk Darvasnak sem, ha ezt az egyébként is közismert jelenetet emlékezetünkbe idézzük, sőt még Kállaival szemben is tárgyilagosabbak és elnézőbbek lehetünk, ha meggondoljuk, Darvas példája azt bizonyítja, hogy az egyes ember, még a vezetők cinizmusa sem érheti el azt a mértéket, mint amit a meghirdetett és látszólag ingadozás nélkül képviselt elvek megkövetelnének. A humánum még elnyomatásban, sőt magukban az elnyomókban is szervezetlenül, öntudatlanul ellenáll a zsarnokság uniformizáló, szürkítő és embertelenítő offenzíváinak. Ez még akkor is vigasztaló és reményt nyújtó, ha éppen újabb támadás indul, mint Kállai most elmondott beszédével.

EGY VÉRTANÚ ARCKÉPE

Iszonyatos, rémítő hir. Elsô olvasásra nem hittem a kerülő úton érkezett értesítésnek: „Dr. Brusznyay Árpád gimnáziumi tanárt, a Veszprém megyei Nemzeti Forradalmi Tanács elnökét kivégezték...”

*

Úgy látom most is magam előtt, mint először, amikor a veszprémi egyetem lemez-hangversenyén megismertem. Egyik kis járási székhelyről kerültem fel a megye központjába, kultúrára, társaságra éhesen. Az egyetem gramofonestjein mindkettőt megtalálhattam. A lemezek lejátszása előtt egy kissé hajlott vállú, magas, erősen sántító férfi bicegett ki a dobogóra és ismertette az előadásra kerülő műveket. Röviden és ünnepélyesség nélkül beszélt, mégis valami szuggesztív erő áradt belőle, a nagy műveltségnek és szilárd meggyőződésnek olyan ötvözete, mely mély hatást tett a hallgatóra. Professzoros komolysága és vörösesbarna szakálla jóval idősebbnek mutatta koránál; valójában nemigen lehetett több negyven évesnél.

Azután sokat voltunk együtt; hosszú lenne elmondani, hogyan segített, hogyan bátorított, hogyan állt mellettem, amikor tanácsra, támogatásra, vagy csak éppen baráti szóra volt szükségem. Tanítványai, barátai, ismerősei Brusznyay Árpádnál sohasem jártak hiába, a törékeny, de vasakaratú férfi mindig tudott és akart is segíteni.

1956 október 15-én a Hazafias Népfront értelmiségi ankétot rendezett a veszprémi egyetemen, melyen Orbán László, az MDP központi vezetősége tudományos és köznevelési osztályának helyettes vezetője tartott előadást. Az előadást igen szókimondó, őszinte vita követte; a levegőben már ott vibrált az az elektromos feszültség, mely nyolc nappal később Veszprémben is kirobbant.

Brusznyay hosszan, hidegen és józanul, de olyan ellenállhatatlan érveléssel és intelligenciával beszélt, hogy Orbánt teljesen sarokba szorította.

Október 25-én és 26-án hatalmas felvonulások, tüntetések voltak a városban, melyeknek nyomán eltűntek a vörös csillagok, ledőlt a szovjet emlékmű, elégtek a Sztalin- és Rákosi-képek. 26-án délután az egyetemre nagygyűlést hívtak össze, melyre minden üzem, szövetkezet, hivatal 2—3 küldöttet választott. A gyűlés elnöki asztalánál a helyőrség parancsnoka, magasrangú katonatisztek és az egyetemi diákság képviselője foglaltak helyet. Straub docens és Sánta alezredes együttesen javasolták egy „forradalmi katonatanács” megválasztását azzal a céllal, hogy az a megye területén vegye át a közigazgatás irányítását és gondoskodjék a rend fenntartásáról.

A gyűlés hangulata egyre forróbb lett, végül egyöntetűen követelték, hogy az ávó vezetője jelenjék meg és valljon színt: mit tesz az ávó, elismeri-e a forradalmi tanácsot és aláveti-e magát a tanács rendelkezéseinek? Az egyik katonatiszt ment el az ávó-parancsnokságra, majd néhány perc múlva egy halottsápadt, remegő, civilruhás alacsony férfival tért vissza. Havas őrnagy volt, az ávó helyettes vezetője, aki mindent megígért, csak a lakosság ne bántsa őt.

Ilyen előzmények után kezdte meg munkáját a Forradalmi Tanács, mely Brusznyayt előbb alelnökévé, majd október 30-án elnökévé választotta. Október 27-én, szombaton délelőtt Brusznyay körvonalazta, hogy miben látja a Tanács feladatát. Eszerint a Tanács teljesen szolidáris a pesti forradalommal, csodálatát és együttérzését nyilvánítja a hősök iránt és azonnal élelmiszer- és gyógyszerszállítmányokat indít a fővárosba, de a veszprémi egyetemista és munkásifjúság felfegyverzését mégsem engedi meg. Ez nehéz és rendkívül népszerűtlen elhatározás volt; Brusznyay mély felelősségérzettől áthatott, meggondolt érvelése azonban meggyőzte a Tanács többi tagját. Az ifjak fegyvereket követeltek és teherautókon Pestre akartak vonulni. Brusznyay viszont jól tudta, hogy a hajmáskéri és szentkirályszabadjai orosz páncélos erők megszállva tartják a főváros felé vezető valamennyi utat; a fiatalokat lekaszabolnák, mielőtt Pestre megérkezhetnének. „Veszprémben minden lehetőség adva van ahhoz — mondta —, hogy békésen megvalósítsuk a forradalom követeléseit. A katonaság és a rendőrség a mi oldalunkon áll, az ávó tehetetlen. Ilyen körülmények közt halálos bűn lenne bármit tenni, ami vérontáshoz vezet...”

Ez volt Brusznyay meggyőződése, melyhez a forradalom bukásáig hű maradt. A fiatalok, nem értvén a Forradalmi Tanács magatartását, szombaton este hatalmas tüntetést rendeztek az „áruló Tanács” ellen. Már a kapukat döngették és kövek röpködtek. Minden okos szó, lecsendesítési kísérlet hiábavalónak látszott. Ekkor Brusznyay kilépett a Városháza erkélyére. „Áruló!” — kiabáltak feléje. A fiatal, szakállas tanár nem törődött sem a kiáltásokkal, sem a kavicsokkal. Magyarázni kezdett, mintha az osztályteremben, diákjaihoz beszélne. Húsz percig beszélt; utána a tömeg csendben szétoszlott. Ugyanez a jelenet megismétlődött másnap a megyei bíróság kapuja előtt.

Brusznyay intencióinak megfelelően készült el a Forradalmi Tanács kiáltványa, mely egyebek közt a következőket mondja ki: „...Semmilyen személyi bosszúra, üldözésre nem kerülhet sor! Aki vétett is a múltban, de most szívvel-lélekkel a nemzet mellé áll, annak köztünk a helye... A tanácsapparátus dolgozóinak általában helyükön kell maradniok, szolgálják teljes tudásukkal és képességeikkel az új, a független, demokratikus Magyarországot! Csak azokat szabad eltávolítani, akik durván visszaéltek a kezükben volt hatalommal. Ezek ellen sem szabad azonban fellépni. Távolítsák el, fegyverezzék le őket, de egyébként semmi bántódásuk nem lehet... Nemzeti forradalmunk azért folyik, hogy megvalósítsa a szocialista demokráciát és megtisztítsa az alapjában helyes eszmét a szennytől és salaktól...” (Veszprémmegyei Népújság, 1956 október 28.)

Brusznyay és a Tanács mindvégig ragaszkodott az idézett kiáltványban lefektetett elvekhez. Jellemző, hogy október utolsó napjaiban eltávolítottak ugyan a különböző hivatalokból néhány ávóst és sztalinistát — az ügyészségektől összesen négyet, a városi tanácstól hármat; a bíróságok valamennyi bíráját és alkalmazottját megerősítették állásában és a megyei tanácsnál még a személyzeti felelőst is meghagyták. Veszprémben és környékén senkinek, egyetlen ávósnak vagy kommunistának sem esett bántódása, — és ez főleg Brusznyaynak és néhány társának volt köszönhető. Az ötvenegynéhány fönyi megrémült ávós legénység a laktanyából Szentkirályszabadjára, az orosz parancsnokságra akart szökni; a Forradalmi Tanács egyik tagja volt segítségükre, hogy az éj leple alatt csendben — és meglehetősen dicstelenül megszökhessenek. Két nap múlva küldöttséget menesztettek Brusznyayhoz, mosolytfakasztó kéréssel: hadd vonulhassanak be a megyei börtön biztonságos falai mögé, mert a katonai táborban a „szovjet elvtársak” nem hajlandók tovább menedékjogot adni nekik... Így aztán az ávósok nagy része hatósági védelem alatt (és jó koszton) élt a bíróság épületében a szovjet csapatok bevonulásáig.

Brusznyay maga — akárcsak a Tanács legtöbb tagja — 16—17 órát dolgozott azokban a napokban; reggel 8-kor már a megyeházán volt és éjjel fél 2-kor bicegett haza, mert beteg lába ellenére sem fogadta el a felajánlott autót. A küldöttségek egymást váltották, — Inotáról jöttek, hogy ha nem indul meg a munka, befagynak az alumíniumkádak, ami hatalmas kár, intézkedést kérnek, — Aligáról jöttek: őrséget kérnek a lefoglalt pártüdülő többmilliós értékeinek védelmére, — Városlődről az önkényes házfoglalások ellen kértek közbelépést, — és Brusznyay mindenkit végtelen türelemmel fogadott, intézkedett, tárgyalt. Emberfeletti volt, amit teljesített, de elérte, hogy a megyében rend volt, működött a közellátás és a közszolgáltatások, november 3-án megindult a munka a legfontosabb nagyüzemekben és vérontás — egy sajnálatos várpalotai incidenstől eltekintve, ahová azonban a Forradalmi Tanács hatalma, sajnos, nem ért el — sehol nem történt. Még formális „megnemtámadási egyezményt” is kötött a hajmáskéri szovjet parancsnoksággal, melyet persze az oroszok, mint minden hasonló ígéretüket, csak papírrongynak tekintettek és november 4-én hajnali félötkor rátörtek páncélosaikkal az alvó városra.

Pénteken, november 2-án este katonatisztektől hír érkezett arról, hogy szovjet támadás készül. Felmentem Brusznyayhoz; épp egy újabb küldöttség érkezett hozzá.

— Elnök úr — kezdték mondókájukat.

— Nem úr — vágott közbe mosolyogva Brusznyay —, hanem csak polgártárs, úgy, mint 1848-ban...

A küldöttség távozása után néhány másodpercre négyszemközt maradtunk. Beszámoltam értesüléseimről. Tisztán láttuk, hogy Hajmáskér és Szentkirályszabadja, a két, talán legerősebb szovjet alakulat tőszomszédságában, nagyon komorak az eshetőségeink egy szovjet támadás esetén. A megbízható nemzetőrség számban igen kicsiny. Önkéntelenül is ajkamra tolult a kérdés:

— Nem gondolsz arra, hogy elmenj esetleg Veszprémből?

Brusznyay csodálkozva, értetlenül nézett rám.

— Megőrültél? Mit képzelsz? És ha le is gázolnának bennünket, ugyan mi félnivalóm van tőlük? Ha harc lesz, harcolok, mint a többiek; ha elfognak: a lelkiismeretem tiszta, nincs olyan törvény, amelynek alapján elítélhetnének...

A mintegy harminc-negyven egyetemistából és ifjúmunkásból álló nemzetőr-csoport, amelyik november 4-ének hajnalán a veszprémi várban teljesített szolgálatot, egy ideig védte a várat a beözönlő 60 orosz páncélossal és vagy két századnyi gyalogsággal szemben. November 6-án az oroszok teherautókon elhurcoltak nyolcvan egyetemistát (sok olyant is, aki nem is harcolt) és elvitték Brusznyay Árpádot. Azóta, 1956 novemberében és decemberében, a helyi pártbizottság, a megyei ügyész és sokan mások is közbenjártak Brusznyay érdekében, — mindhiába. Mégis akadt ügyész, aki vádat emelt ellene, akadt bíróság, mely halálra ítélte, akadt hóhér, aki végrehajtotta az ítéletet.

Miért, miért? Talán, hogy egy koronatanúval kevesebb legyen, akinek puszta léte is kellemetlen, zavaró a hatalom mai bitorlói számára, aki még bebörtönözve is élő bizonyság: Lássátok, ilyen nemes, tiszta és emberi rendszert vezettünk be mi, de ti eltiportátok, hogy a rémületet és a szennyet hozzátok helyébe.

Csitáry Imre

Bolyongás közben

Írja: **Ignotus Pál**

Polgárháború?

Algériában, e sorok írásakor, két fasizmus szorongatja egymás torkát. Az egyik a gyarmatos emberevőké, a másik a pán-arab emberevőké. Az egyik Marseillaise-t harsog, miközben az Épaulette parancsuralmát sürgeti; a másik szabadságot követel, hogy istenigazában rabszolga lehessen. Az egyik De Gaulle-t élteti, hogy az ifjabb Pétain-eket segítse hatalomba, azokat, akikkel annakidején De Gaulle számolt le; a másik a színesbőrű, muzulmán többség felszabadítását a nemzeti, felekezeti és faji kisebbségek irtásán kezdené — Hitler nyomán, Nasszer igézetében, Hruscsov uszályában.

Hagyján, ha csak egymást fojtogatnák; nagyobb baj, hogy Algéria egész lakossága fulladozik tőlük, s még nagyobb baj, hogy immár Franciaországé is. Ott persze kissé más a helyzet; az ottani neo-Pétain-ekkel nem az egyiptomi, hanem az orosz imperializmus beugratottjai néznek farkasszemet: nem faji felszabadulásról álmodó színesek, hanem osztályharcos jelszavakba bódult proletárok. A franciák többsége demokrata: sem az orosz ügynököknek, sem a német ügynökök utódainak, de még a gall kakasok méltóságával parádézó saját ezredeseinek sem hajlandó meghódolni; sajnos azonban, nem eléggé egységes, nem eléggé fegyelmezett és számra sem eléggé lehengerlő ahhoz, hogy ne szoruljon rá hol az egyik, hol a másik ügynök- és kakastábor támogatására. Annak a támogatását veszi tehát igénybe, amely azon pillanatban kevésbé veszélyezteti a köztársaságot, a szabadságot.

Egyebet nem is tehet. A Pflimlin-kormányt az országgyűlésen a kommunista szavazatok segítették elsöprő többséghez a katonai parancsuralom szálláscsinálóival szemben. Ez nem a Pflimlin-kormány szégyene, hanem a katonai parancsuralom szálláscsinálóié. Akár a világháború előtt és alatt: most is a nekivadult maradiság és a jobboldali kalandorság képesítette a kommunistákat arra, hogy a szabadság védelmezőiként léphessenek a színre. Sztalin Hitlernek köszönhette, hogy módjában volt Kelet-Európát felszabadítania. Isten mentse meg Franciaországot attól, hogy Hruscsov felszabadítsa; de ha mégis így lesz, ezt saját izgága nacionalistáinak köszönheti.

...Az utolsó pillanatban Pflimlin megriadt kommunista támogatóitól és lemondott. Szégyenletes megfutamodás, talán végzetes is, de érthető; a moszkovita kommunizmus minden tőle telhetőt megtett, hogy a segítségétől még jobban féljenek, mint a haragjától.

Világháború?

A harmadik világháború veszedelme ezenközben növekvőben van. Borzalommal gondolok rá. Elsősorban természetesen a tömeghalál és pusztulás miatt. Nem hiszem ugyan, hogy az emberi faj kürtásával végződnék. Mind valószínűbbnek látszik, hogy a nukleáris hadviselést éppen túlzott hatékonysága miatt vonakodnak majd igénybe venni; hacsak klinikai őrült vagy új Hitler nem kerül valamelyik mammut-hatalom élére (ami persze elvben szintén elképzelhető), egyik sem vállalja majd a felelősséget az első hidrogénbombáért. Inkább beéri ú. n. konvencionális hadviseléssel. Erre ma nyilván Oroszország van legjobban felkészülve, de nem annyira, hogy az egész földkerekséget lerohanhassa; tehát aligha kétséges, hogy végső soron az ipari túlerő fog győzni, vagyis az Egyesült Államok. S az is elképzelhető, hogy addig csak annyi áldozata lesz a világháborúnak — „csak”! —, mint volt az elsőnek vagy a másodiknak.

Még a vér- és vagyonveszteségnél is irtózatosabb lehet a politikai uralom és az életforma, amelybe a háború Európát, Ázsiát és Afrikát kényszerítené. Mert alávalóan és zsarnokian kormányozni kényelmes eljárás, tehát ragadós példa; s minél puskaporosabb a levegő, annál ragadósabb.

A modern zsarnokságok, amióta az első világháborúban megfogantak, százszor levitézlettek és csődöt mondtak. De tovább élnek tanítványaikban. Hitler előbb tanítványa volt Mussolininak, aztán hűbérura lett; Sztalin előbb legyőzője volt Hitlernek, aztán tanítványa lett. Máshogy kezdték, de ugyanarra lyukadtak ki mind a hárman. Nemcsak azért, mert az egyik is parancsuralom, a másik is — bár ez sem jelentéktelen hasonlóság. Hanem mert végül, különböző kezdetek és előzmények után, kísértetiesen egybevágtak a Mussolini, a Hitler, a Sztalin s ma már a Nasszer birodalmában az uralkodó eszmekörök is: a katonai és pártirodai rendfokozatok s mondvacsinált nemzeti hagyományok babonás kultuszától a tömegdeportálások, költözési tilalmak és fajirtások módszertáráig.

A fasizmust egy tehetséges olasz pojáca találta ki, egy osztrák filiszterházban született alacsonyrendű szervező zseni fejlesztette legmagasára — vagy legalacsonyára — és egy grúz lelkésznövendékből kibontakozott gigászi hódító szerelte át a „marxizmus-leninizmus” korszerű formájává. Ez utóbbinak némely apróbb túlkapását (ártatlanok kivégeztetése stb.) azóta már hivei és utódai is elítélik, mint „baloldali elhajlást” és „dogmatizmust”. A bolsevik párt belügye, hogy ezt minek minősíti; de szeretném, ha egyszer megmagyaráznák, hogy Hitler követését miért tekintik túlságosan baloldali eljárásnak, vagy akár túlságosan merev hitnek a marxi dogmákban.

Az igazság az, hogy a Hitler levágott feje nőtt ki új-fasiszta sárkányfiókákban. Persze nemcsak moszkvai szabású ú. n. antifasiszta új-fasisztákban, hanem ó-fasiszta veretűekben is, olyanokban, mint a spanyol diktátor, aki még ma is Hitler és Mussolini kegyelméből uralkodik népén; nemcsak színesbőrű kannibálokban, hanem bőr fajvédőkben és immár francia rabszolgatartókban is. Ahogy Franciaországot a katonai diktatúra kísérlete miatt fenyegeti polgárháború és végső soron kommunista veszedelem, úgy mindnyájunkat a kommunista és pán-arab bujtogatás miatt fenyeget új világháború és végső soron fasiszta veszedelem. Ha pedig ezt megérjük (ami maga is kétséges), sovány vigasz lesz, hogy akiknek köszönhetjük, a fejükkel fizetnek érte.

Dinky

Anyósom angol leány volt, harmincegynéhány esztendőt töltött Magyarországon és sok mindenben megmagyarosodott, sőt megdebreceniesedett (mert évtizedekig ott élt). De színangol maradt három dologban: sohasem tanult meg főzni, sohasem felejtett el kertészkedni és mindig emberebbnek tartotta a kutyát az embernél. Főképp ez utóbbi volt az, amiben nem ismert tréfát. S ebből fakadó érzületének és gyakorlatának eleven jelképe egy Dinky nevű tacskó, kora szerint tíz éves, családi állapota szerint uggszűz, s jelenleg egy London-környéki eb-gyűjtőtábor lakója. Mondanom sem kell, hogy jobban él, mint más gyűjtőtáborok lakói, de erre nemcsak anyósom szerint tarthat számot, hanem szerintem is. Szegényke igazán nem tehet arról, hogy anyósom, miután most másfél éve, visszatért szülőhazájába, mozgósította a vasfüggönyön inneni és túli rendészeti hatóságokat, nemzeti bankokat és főképp a mindnyájuknál tevékenyebb állatvédő ligákat az ő kihozatalára. Fáradozása sikerrel járt. Dinky — tegyük hozzá: legálisan, a Kádár-kormány szabályos útlevelével — megérkezett brit földre. Ez kétségtelenül nagy haladás Rákosi aranykora óta, amikor az éber hatóságok bizonnyal útját állták volna a nyilván brit kémszolgálatba beszervezett ölebnek. Az angolok viszont kérlelhetetlenül megvédik a menekült kutyákban lappangható nyavalyák ellen a belhoni kutyatársadalom egészségét; ezért szegény Dinkynek félévet kell kényelmes, de mégis csak kietlen magánzárkában töltenie, mielőtt helyét az Egyesült Királyság társadalmában szabad és öntudatos nem-dolgozóként elfoglalhatná.

A minap, feleségemmel és nővéremmel, meglátogattuk. Szomorú viszontlátás volt. Attól tartottunk, nyüszköl és vinnyog és vonaglik majd az örömtől, ahogy nyolc éves korában szokta volt, amikor utoljára láttuk. Akkor úgy szeretett, hogy nem bírtunk vele; nem tudtuk leszoktatni, hogy amikor betoppanunk az ajtón, ne fejezze ki elragadtatását a szőnyegen hagyott kis pocsolyákkal. Most egy megszürkült, fakó, vén állatocskát láttunk viszont; fásult és riadt volt, s nem ismert meg. Azelőtt, ha valakitől idegenkedett, legalább makacsul kapálódzott a közeledése ellen. Most még azt sem. Csak remegett egész testében, rémülten, de megadással.

Szerencse, hogy vártunk még vagy tíz percet. Akkor mintha delej érte volna. Egy pillanatra felkapta a fejét, szaglászni kezdett, előbb a levegőben, aztán az ismerős szagú ruhákban, beletúrva hegyes kis orrát a feleségem kabátjába, majd megint felkapva a fejét, felvillanyozva és visszafiatalodva az elmúlt másfél esztendőből legalább egyet, amely, úgy gondolom, öt-hat emberi életévnek felel meg. Sohasem tudtam volna elképzelni ilyesmit: egy élőlény szemem láttára kezdett emlékezni. Szemem láttára ocsudott fel az élőhalálból. Néhány másodperc múlva már úgy rohant egyikünktől - másikunkhoz, úgy kotorászott a nadrágom szárán, mintha meg sem őszült volna. Még különleges s állítólag a tacskófajtára jellemző kéjvonaglásait is megkezdte a gyepen, s mi már nem azon törtük a fejünket, hogyan eszméltessük fel, hanem miképpen mondjunk neki fájdalommentes búcsút.

A problémát Dinky fáradtsága oldotta meg. Amikor leheveredett a kuckóba, eltűntünk. Két hónap múlva érte mehetünk. Ez a két hónap, gondolom, olyan az ő életében, mint az enyémben volt az a másfél esztendő, amely a börtönben az ügyem revíziójának ígéretével kezdődött és mikor már minden reményről letettem, hirtelen szabadlábra-helyezésemmel fejeződött be. Csak azt remélem, Dinky kevesebb kedvezmény-megvonással és éhségsztrájkkal fogja átvészelni.

ÖRVÉNYES ANDRÁS:

ÖTEZER LÍRA

Késő délután volt, amikor az asszony bejött a szállásra. Két-három fiú már a kaputól kísérte, egy meg előre rohant s felverte az egész szűk, sötét kis épületet a hírrel:

— Emberek, a szentségit, micsoda nő!

Hanyatt-homlok futottak s mire az asszony az emeletre ért, már ott szorongtak valamennyien. Vigyorogtak és sziszegtek, a könyökükkel taszigálták egymást, csupa idegenbe vetődött, szegény diák. A szemük szinte könnyes volt s a torkukban, mintha meleg viasz ömlött volna szét. Emberek, micsoda nő!

Az asszony könnyedén, magabiztosan járt, fehér arcán, sötét tekintetében lágy, kíváncsi mosoly ragyogott. Meghökkentően, lesújtóan szép volt, igen, ebben a pillanatban, a homályos folyosón olyan szikrázóan és félelmetesen gyönyörűnek tűnt, akár egy kéklő villámcsapás. Rövid prémbundát s gazdag, meleg színekben égő sálkendőt viselt, törékeny, pompás, muzsikáló cipőket s fekete fátylakból, tündöklő gyöngyökből varázsolt apró kalapot és zengő, bársonyos hangon, amely tompa, lágy ütésként érte a szívet, mondotta, hogy: jónapot, uraim. Aztán belépett az iroda ajtaján. Nehéz, édes illat maradt utána. A fiúk sürű, ragadós csomóban, nedves, meleg levegőt fujtatva ácsorogtak az iroda előtt. Kétségektől, emlékektől és vágyaktól megkínzott agyuk őrült munkába kezdett. Néhányan azonnal elhitték önmaguknak, hogy megtörtént a csoda. Íme, érdemes volt szenvedni és csalódni, olykor megalázkodni és bögni is. Itt a csoda. Szétesö, izgatott mondatokban már fogalmazták a levelet, amelyet majd az édesanyának, a régi barátnak vagy a hajdani professzornak írnak. *„És egy délután bejött a szállásra egy gyönyörű, fiatal nő. Az újságban olvasott rólunk és elhatározta, hogy..."* Úristen, mit is határozott el? Mit határozhat el egy ilyen halálosan szép és izgalmas asszony? *„Elhatározta, hogy elhatározta, hogy . . . és aztán... és attól fogva..."*

Másokat furcsa, keserű fájdalom lepett meg. Szégyelték szegénységüket, a kopott, enyhén piszkos nadrágokat, a közönséges trikókat és a zöldes ballonmellényeket, amelyeknek karján még ott feketéllett a felírás: *„U.S. Navy"*. És volt, aki hirtelen gazdagnak képzelte magát és arra gondolt, hogy egy világoskék, nyitott Alfa Romeo áll a kapu előtt s ő most nem ácsorog itt a folyosón, hanem lent ül a kocsiban, az ivorszínű kormány mögött, fehér ingben és napszemüvegesen és várja a nőt. És aztán végighajt vele a városon és felkanyarog Fiesolébe s ott meguzsonnáznak. A kis Markos meg, ez a vézna méregzsák, ez a fekete, apró paprikajancsi úgy támaszkodott zsebrevágott kezekkel az olajos, hideg falnak, mint aki ölni készül. Istenemre, ez a kölyök egészen berúgott a nőtől.

Kinyílt az ajtó s ünnepélyes arccal, pontosan, amint hitték és várták, megjelent a napos felügyelő, a sovány, fehérhajú páter. Az asszony is kilépett mögötte az irodából és előre ment, közvetlen a fiúk karéjáig. Nyílt, édesen kihívó pillantását egyikről a másikra vetette. Ó, hiszen ez nem fél, ez nem is undorodik tőlünk, gondolták a diákok, pompás teremtés! S a szívük majd megszakadt, mert valahol mélyen, kemény és dühös koponyájuk mögött érezték a pillanat reménytelenségét. Nyolcadik hónapja éltek már Firenzében.

— A marquesa — mondta a páter erélyes, halk hangon — egy fiatalembert keres könnyű munkára. Csak az jelentkezzék, aki már jól beszél olaszul. A feltételeket a marquesa közli önökkel.

— Uraim — szólalt meg az asszony —, elnézést kérek, hogy napi tevékenységüket néhány percre megzavarom. Valóban, mint a páter volt szíves említeni, szükségem van egy fiatalemberre. A munka, amelyet felajánlanék, talán kissé szokatlan, de azt hiszem, nem kellemetlen és nem nehéz. Sajnos, csak olyan úr segítségét vehetem igénybe, aki folyékonyan és ügyesen társalog olaszul.

Azok, akik még nem beszélték jól a nyelvet, kővé vált arccal, félholtan álltak a süket csendben. Nem mozdultak, nem mentek el. Vállalták pokoli szerepüket, a néma kellék, a hasznavehetetlen statiszta ostoba sorsát. Keserű szájukban halva született, suta mondatok lapultak: *„Én már reggeliztem. A bátyám is reggelizett. Reggeli után az előszobában felvesszük a kabátunkat."*

— A férjem — mondta az asszony s ugyanúgy mosolygott, olyan borzongató bűbájjal, mint amikor az épületbe lépett — hat hónappal ezelőtt, egy baleset következtében megvakult. Idős ember, a csapás teljesen összetörte. Ma már kissé jobban van s én szeretném, ha folytatná üzleti tevékenységét. Kísérni kellene őt a városban délelőtt és délután néhány órát, s közben természetesen társalogni vele. Mindössze ennyiről volna szó. Az urat, aki lenne szíves segítséget nyújtani, hetenként fizetnénk.

A páterre pillantott s kissé szégyenkezve mondta:

— Ötezer lírára gondoltunk. Ötezer lírára hetenként.

A páter szigorúan bólintott. Mintha soknak találta volna az ötezer lírát.

Idős ember! Vak! Az asszony nem lehet több, mint huszonöt esztendős! És heti ötezer líra! Vagyon,

egy egész vagyon! És csak sétálni kell, össze-vissza sétálgatni a városban! Mintha színes, sistergő rakéták robbantak volna a homályos folyosón, a szuszogó tömegben. A félholtak, a nyelvet nem tudók némán üvöltöttek kínjukban. Ötezer líra! És vak!

A kis Markos, ez az alamuszi fráter hirtelen elrúgta magát a faltól és villámló szemmel odavágódott az asszony elé:

— Én — mondta iszonyú elszánással. A két könyökét széttolta, hogy más ne léphessen a közelébe. Az asszony felnevetett:

— Ez igazán kedves.

Fénylő, fekete kézitáskájából aranyszegélyű kis noteszt húzott elő s felírta Markos nevét. A többiek úgy vetették rá magukat, mint a kiéhezett állatok.

— Engem is tessék! Engem is! Én bizonyosan megfelelek! Tessék felírni!

Az asszony nem lépett hátra, hagyta, hogy körülvegyék, hogy az arcába leheljenek, hogy szívják az illatát. Türelmesen mosolygott és írt. Még az iménti félholtak is jelentkeztek, azok is, akik alig tudtak egy-két használható olasz mondatot összegyúrni. Talán csoda történik. Talán megtanulnak két nap alatt. Talán az asszony beléjük szeret és akkor . . .

— De hiszen ez nagyszerű — kacagott a marquesa —, ennyien tudnak már olaszul?

— A fiúk szorgalmasak — mondta kis megvetéssel a páter.

*

Harmadnap, egy firenzei gyarmatáru nagykereskedelmi cég finom, halványzöld levélpapírján Markos János úr néhány soros, géppel írt értesítést kapott, amelyben felkérték, hogy hétfőn, azaz tizenkettedikén legyen szíves megjelenni Emilio Stringaro úr Via Causoli 22. szám alatti lakásán, reggel kilenc és tíz óra között.

A kis Markos oly sötét indulatokkal csengetett be a hatalmas, hófehér ajtón, mint aki halálos párviadalba megy. Nagyon sápadt volt, nyirkos ujjai reszkettek. Az éjszakát nyugtalanul töltötte. Minduntalan felriadt, attól félt, hogy valami szerencsétlenség történik, amelynek következtében nem tud megjelenni reggel kilenc és tíz óra között a Via Causoli 22. szám alatt. Az Arno kilép medréből s árvíz önti el a várost. Vagy ismeretlen tettesek rátámadnak s álmában megfojtják. Váratlan szívszélhűdés áldozata lesz. A főzelékszagú, rozoga épület egyszerűen összeomlik s ő képtelen kiszabadulni a romok közül. De a végtelennek tetsző éjszaka baj nélkül múlt el s az ég szélét megnyugtató, olajzöld színnel festette be a hajnal. A kis Markos felében otthagyta a sovány reggelit s lassú, kimért léptekkel, gondosan ügyelve a forgalmi szabályokra s az utcákon leselkedő valamennyi veszedelemre, kilenc óra után tíz perccel megérkezett a ház elé.

Ő nem írt gondolatban leveleket. Nem ábrándozott. Egyetlen pillanatig sem hitte, hogy a bűbájos marquesa valaha is a szeretője lesz. Huszonkét éves bölcs volt, tudta, hogy nincsenek csodák. Tudta, hogy túlságosan alacsony, hogy az arca jelentéktelen s a ruházata siralmas. Csak a pénz érdekelte, az ötezer líra. De erre a pénzre eszelős izgalommal gondolt. A boldogságnak egyetlen kulcsa van: a pénz. A pénz nyitja ki az utcák minden szépségét, a tengerpartok láthatatlanul is fénylő zárjait, s az őrjítő illatos marquésák szívét. A kis Markos nyolc hónapon át nem gondolt másra, mint a pénzre. Mintha hosszú és ostoba botorkálás után, amely eszmék és hitek, csalódások és megaláztatások sűrű bozótjain át vezette, megtalálta volna az egyedül üdvözítő vallást. Igen, a pénz, csak a pénz. És itt heti ötezer líráról van szó. Fütyült a marquesa kábító mosolyára, hosszú, fehér kezére, szempilláinak fekete csapdáira. Nem érdekelte, hogy a férje öreg és vak. Ötezer lírát akart, havonta négyszer és évente ötvenkétszer.

A marquesa fogadta. Aranyos madárszárnyakkal finoman átszőtt fekete pongyolát viselt, haját kosorúba fonta, arcán nem volt festék.

— Örülök, hogy eljött. Kérem, foglaljon helyet. A férjem azonnal itt lesz, még nem végzett a reggelijével.

Leültek és társalogtak. A marquesa kellemesen és mulatságosan csevegett, megható gondossággal került minden utálatos kérdést, amely a diák elvesztett hazáját, idegenségét, úgynevezett szomorú sorsát bolygatta volna. S közben nem vette le tekintetét a fiúról. Pillantásában sötét méz csillogott, édes kihívás. A csoda, amelyben a kis Markos már nem hitt.

Végre belépett a férj. Testes volt és illatos, az arcán suta mosoly terjengett. Fekete szemüveget viselt. A marquesa odasurrant hozzá, megfogta a kezét és a fiúhoz vezette:

— Engedd meg, hogy bemutassam magyar barátunkat. Markos úr, ez a férjem.

Stringaro tétován kinyújtotta mind a két kezét:

— Remélem, jól megértjük majd egymást. Talán indulhatnánk is.

— Igen, uram, indulhatunk — mondta a diák rendkívül komolyan. Hivatalos volt és szigorú. A feladatra gondolt, amelyet legjobb tudása szerint akart megoldani. Ettől a perctől fogva ő lesz Stringaro úr szeme.

— A kapuig szeretek egyedül menni — fordította feléje az arcát a férfi. — Odáig jól kiismerem magam. Aztán kérném, ha nem esik nehezére, karoljon belém.

— Amint parancsolja, uram.

A marquesa megcsókolta a férje homlokát.

— Sok szerencsét — mondta a fiúnak. Könnyedén, játékosan meghajolt, gyönyörű arcát szinte föld-döntúli fénybe vonta a különös, nyugtalanító mosoly.

*

A munka valóban könnyűnek látszott, noha nem volt az. Stringaro úr fáradhatatlanul látogatta a város gyarmatáru - kereskedéseit. Legtöbbször gyalog ment, mert, mint mondotta, mozgatnia kell a testét a fenyegető érelmeszesedés és más vérkeringési zavarok miatt. A zsúfolt trolibuszokon félt, taxit pedig nem volt érdemes bérelnie, mert legtöbbször a belváros szűk sikátoraiban akadt dolga. A fiút nem vitte magával az üzletekbe, a kis Markos gyakran másfél órát is ácsorgott a járdán, amíg a vak ember odabent tárgyalt. Olykor úgy tűnt, hogy teljesen elfeledkezett róla, elment üzletfeleivel kávézni vagy ebédelni s csak nagy későn küldött ki érte egy szolgát. Különben nem volt beszédes ember, útközben saját gondolatai foglalkoztatták s csak ritkán váltott kísérőjével néhány szót. Jól kiismerte magát a városban, vakon is kitűnően tájékozódott. A fiúnak csupán azt kellett megmondania, mit lát maga előtt, milyen szobrot, kapualjat vagy cégtáblát s a vak már tudta az irányt. A lépcsőkre és járdaszegélyekre viszont ügyelnie kellett, mert Stringaro úr eleinte gyakran megbotlott s ilyenkor halkan szitkozódott is. A „társalgás" naphosszat szinte tökéletesen egyformán zajlott le: *„Most fel... most, kérném, lelépünk... Köszönöm." „Mit lát jobbkéz felöl? Egy borkereskedő cégtábláját, nemde? Akkor a második háznál balra fordulunk. Ez a második ház? Igen. Most fellépünk... Köszönöm."*

A marquesával a fiú egész héten át nem találkozott.

Szombat reggel mindketten együtt fogadták. A vak már útrakészen ült egy karosszékben. Az asszony ismét a fekete pongyolát viselte. Mosolygott és melegen megszorította a fiú kezét. Aztán a pongyola zsebébe nyúlt:

— Az első hét letelt, Markos úr. A férjem nagyon meg van elégedve önnel.

S átnyújtotta az összehajtogatott pénzt. A diák a kezében tartotta s érezte, hogy valami nincs rendben. A papírcsomó vékony. Kinyitotta és megnézte. Ezerötszáz líra volt.

— Bocsánat — mondta —, ez ezerötszáz líra.

A marquesa mosolygott:

— Igen. Ezerötszáz líra. Ennyiben állapodtunk meg.

— Nem igaz — tört ki ügyetlenül a diák. — Ötezer lírát mondtak.

— Ötezer lírát? — csodálkozott Stringaro úr.

A marquesa még mindig mosolygott, nagyon kedvesen s cseppet félrehajtotta a fejét. Tekintetében ott csillogott az édes, sötét méz.

— Ön nyilván téved, Markos úr — mondta halkan.

— De nem! Ötezer líra volt...

— Nagyon sajnálom — szólalt meg ismét a marquesa —, nem akartam megsérteni. Roppant kellemetlen... ostoba félreértés... istenem, talán még adnánk ötszáz lírát. Az kerek kétezer. Próbáljon visszaemlékezni, Markos úr. Szörnyű helyzet...

S még ötszáz lírát a fiú kezébe nyomott.

— Kétezer líra nagyon sok pénz — mondta szeliden Stringaro úr. — Nagyon sokan örülnének kétezer lírának. Nálunk rengeteg a munkanélküli, uram. Indulhatunk?

A marquesa meleg, fájdalmas pillantással nézte a fiút. A kis Markos szédelegve állt, mintha arculcsapták volna. Nem tudta, mit tegyen. Lassan zsebébe csúsztatta a pénzt. A marquesa olyan könyörgő tekintetet vetett rá, mint a szerelmes, aki még egy utolsó, édes ölelésre vár. A vak elindult és nekiment a csukott ajtónak.

— Jöjjön, kérem — mondta türelmetlenül.

Csapda, gondolta a diák s gépiesen elindult. Egész teste reszketett a tehetetlen haragtól.

Már az utcán voltak. *„Kérem, karoljon belém." „Most lelépünk." „Nem süt a nap?" „Nem, ma nem süt." „Fellépünk, kérem." „Köszönöm."*

A fiú halálos fáradtságot érzett. Elhagyta minden ereje. Ötezer líra, ó Istenem! A vak sürgette, sietni akart, szombaton délben minden bezár.

— Mit lát most maga előtt? — kérdezte.

A fiút elöntötte a harag. A vak undorítóan csimpaszkodott a karjába. Szerencsétlennek, utolsónak, kiszolgáltatottnak érezte magát. S aztán egyetlen másodperc, egy át sem gondolt, meg sem formált akarat a gyötrelmes szolgadüh mélységéből a lázadás zengő csúcsaira lökte.

— Most? Egy péküzletet látok — hazudta szemrebbenés nélkül.

— Egy péküzletet? — csodálkozott a vak. — Akkor forduljunk meg, kérem. Érdekes.

Megfordultak.

— És most?

— Szemben a trolibuszmegálló, balra a cipőkereskedés, jobbra a forgalmi lámpa — közölte a fiú a fordított helyzetet.

— Akkor rendben van — nyugodott meg a vak. — Előre.

Gyorsan mentek. A fiú komor volt.

— Most rögtön egy térre érünk — figyelmeztette a vak.

— Nem látok teret — mondta a fiú és gyorsan vonszolta át a vakot a téren.

— Nem értem. Nézze meg, kérem, ez melyik utca?

— A Via Guelfán vagyunk.

— Akkor jobbra kell mennünk.

— Igen.

Most már szinte futottak. A vak izgatott volt, nehezen lélegzett. Még sohasem tévedt el.

— Itt van egy kis szökőkút, ugye? — kérdezte.

— Igen — felelte a fiú. Egy sikátorban jártak, piszkos ostériák és nyomorúságos garniszállók között. A vak gyanút fogott.

— Büdös van — mondta.

— A sarkon áll a szemeteskocsi — hazudta a fiú.

— Igen, igen. Milyen alakot lát a szökőkúton?

A fiú emlékezett a szökőkútra.

— Egy fiatal nőalakot látok, korsóval, bronzból.

— Helyes, akkor csak tovább — örvendett a vak.

A fiú sebesen vitte a külváros felé. Most már tervszerűen dolgozott. Pokoli öröme telt a játékban.

— Itt van egy régi várfal — mondta.

— Várfal? — A vak megtorpant.

— Igen, várfal. A tetején fű nő.

— Lehetetlen!

— Bocsánatot kérek — mondta a fiú udvariasan —, de *én* látok.

— Igen, igen — motyogta a vak. — Menjünk.

De húsz lépés után újra megállt. Félelem rohanta meg. Verejtékezett. Két kezével fogta a fejét, gondolkodni próbált. Rekonstruálni az eddig megtett utat.

— Kérem — mondta kétségbeesetten —, nézze meg jól, milyen utca nyílik most szemben velünk.

— Igenis, uram, azonnal.

S otthagyta a vakot. Lassan, kényelmesen ment, sétált. Már messze a falakon kívül voltak, az elhagyott zöldségpiacon. A vak érezte a szagot és nyugtalanul emelgette a fejét. A fiú leült egy kőre és nézte. Halkan fütyörészett. A vak türelmesen várt. Aztán furcsa gyermekhangon, bátortalanul kiabálni kezdett:

— Halló! Halló! Markos úr, kérem!

A fiú nézte és hallgatott. A vak nem mert elindulni. Topogott maga körül. Nyújtogatta a karját. Most már nem kiáltott. Alighanem megértette, mi történt. Lehajolt és tapogatni kezdte a kövezetet. A fiú nyugodtan ült. Valami különös, mámorító érzésre várt. De nem érzett semmit, csak könnyű, jóleső fáradtságot. A vak nem mozdult. Talán gondolkodott. A fiú élesen látott mindent. Macskák kaparásztak a lehullott, rothadó zöldség között. Sütött a nap. A tér szélén egy konflis állt. A kocsis fekete keménykalapban, állát a mellére ejtve aludt. S ekkor, ó érzelmek lázadása, furcsa, meleg hullámok rohanták meg a fiút. A torka összeszorult s nem tudott nyelni. Félt, hogy rosszul lesz. Felállt. Gyorsan, gyorsan, megszabadulni ettől, a fuldoklástól, az iszonyú nyomástól a szíve körül. Odaszaladt a konflishoz, felébresztette a kocsist.

— Ott van egy vak — mutatta —, eltévedt. Haza kell vinni. Via Causoli huszonkettő!

A kocsis bámult.

— Menjen már!

S a pénzt, az ezrest s a két ötszázast a zsákokkal letakart ülésre dobta.

Megvárta, amíg a konflis odakanyarodik a vakhoz s a kocsis nehézkesen besegíti az embert, Stringaro urat, a marquesa férjét a viaszosvászon-ponyva alá. Aztán elszaladt, vissza, a város felé. Folytak a könnyei. A pénzt siratta, keserű kétségbeeséssel, rettentő fájdalommal. Az ötezer lírát.

A magyar kérdés önmagában

I. Jalta árnyéka

Írta: **Kovács Imre**

Három részből álló sorozatában a szerző saját véleményét nyilvánítja a magyar kérdésről és annak megoldásáról. A következő rész címe: A kommunizmus külön útjai; a befejező közleményé: Egyedülálló forradalom — külön megoldás. A cikksorozathoz szívesen látunk hozzászólásokat.

II. Miklós cár egykori nyaralójában, a florenci Szent Márk kolostor másaként, fehér gránitból épült *Livadia Palota* báltermében a krími konferencia hatodik plenáris ülését tartották. *Idő:* 1945 február 9, péntek este valamivel hét óra után... A lengyel kérdést vitatták, kissé már fáradtan és ingerültebben, de azért a formalitások szigorú, udvarias betartásával. Churchill terve, hogy a londoni menekült kormányt hazaerőszakolja, nem sikerült, Sztalin a lublini felszabadító bizottságból alakult ,,ideiglenes lengyel kormány kibővítéséről'' volt csak hajlandó tárgyalni és éppen az *emigráns* szó helyett kerestek megfelelőbb kifejezést.

Roosevelt azt mondotta, van elég jó lengyel odahaza is, minek az emigránsokkal bajlódni. Mikolajczykot ismeri, ő jó lesz a kormányban kintről, a többit a hazaiak közül válogassák ki. Churchill kényszeredetten helyeselt, ő sem szereti az ,,émigré'' szót, mert eredetileg — a francia forradalomban — a hazájából kiüldözöttet jelentett. Végül is abban egyeztek meg, hogy ,,hazai'' és ,,ideiglenesen külföldön tartózkodó'' demokratikus politikusokkal kiegészített varsói kommunista kabinet lesz ,,Lengyelország ideiglenes kormánya'', amely a szövetségesek ,,asszisztálásával'' a lehető legrövidebb időn belül előkészíti a szabad választásokat.

Churchill élesen figyelt, a nyugatiak közül csak ő értette azt a nyelvet, amit Sztalin és Molotov használt, csak ő vette észre a szövegezésbe került csapdákat, amelyeket az oroszok oly képmutatóan használtak fel később a lengyel kérdés saját elképzelésük szerinti megoldására, de akkor már elvesztette a játszmát. Franciaország rangosításáért le kellett mondania Lengyelországról, De Gaulle ,,felépítéséért'' el kellett ismernie Bierutot. Egyik csípős megjegyzésére Sztalin nyugodtan és kioktatóan válaszolta, hogy a ,,felszabadítási nyilatkozat'' szellemében kíván cselekedni, amelyet egy lényegtelen mondat hozzáadásával teljes egészében elfogad. Roosevelt kérésére osztották ki az amerikai javaslat sokszorosított szövegét a delegátusok között, az USA elnöke a nagyobb nyomaték kedvéért mindjárt felolvasta a legfontosabb szakaszt:

,,Hogy elősegitsék oly körülmények kialakitását, amelyben a felszabaditott nemzetek élhetnek jogaikkal, a három kormány együttesen támogatást nyújt bármely felszabaditott ország vagy bármely volt csatlósállam népének, ha megitélésük szerint a helyzet megköveteli, hogy (a) *a belső rendet biztositsák;* (b) *rendkivüli intézkedések szükségesek az inség megszüntetésére;* (c) *ideiglenes kormányzati szerveket hozzanak létre, amelyek a lakosság demokratikus elemeit a legszélesebb alapon képviselik és amelyek kötelezik magukat, hogy a leghamarább megtartott választásokon a népnek felelős kormányt állitanak fel;* (d) *ahol csak lehetséges, az ilyen választások tartását megkönnyitsék.''*

Igy került a konferencia napirendjére a magyarság sorsára is döntő kihatású ,,Nyilatkozat a felszabadult Európáról'', de az incidens nem tartott tovább néhány percnél, mert a javaslatot a külügyminiszterek éjszakai konferenciája elé utalták és az ülést félnyolckor elnapolták. A külügyminiszterek fél tizenegykor összeültek, de az orosz ,,mondat'' tárgyában nem tudtak megegyezni. Túlságosan egyértelmű volt ugyanis: *,,...és erős támogatást nyújtanak azoknak, akik a németek ellen harcoltak.''* Másnap, a hetedik plenáris ülésen, Eden számolt be rövid tanácskozásuk eredménytelenségéről. Sztalin ellenkezés nélkül ejtette Molotov kiegészítési javaslatát és simán elfogadta azt az angol indítványt, hogy Franciaországot is kérjék fel, azonosítsa magát a nyilatkozattal. Vasárnap délben ünnepélyesen aláírták az okmányokat és az amerikai javaslat határozatként került a jegyzőkönyvbe: *Declaration on Liberated Europe...*

*

A BÉCSI KONGRESSZUS óta nem vitattak annyit és olyan szenvedéllyel nemzetközi találkozót, mint a krími tanácskozásokat, amely *Jaltai Konferencia* névvel ment át a köztudatba. Roosevelt főtanácsadója, a sokat szidott és kifogásolt *Harry Hopkins* szerint a ,,béke első csatáját megnyertük''. Néhai Chester Wilmot, aki Jalta legbőszebb kritizálója volt, a *The Struggle for Europe* című hevesen vitatott munkájában ezt írta: ,,A nyugatiak megnyerték a háborút, de elvesztették a békét, Jalta Sztalin legnagyobb győzelme, a Nyugatnak — Waterloo.'' A tárgyalásoknál rangsorban a második amerikai delegátus, Stettinius külügyi államtitkár, bölcsen, helyesen állapította meg: ,,Nem az egyezményben van a hiba, hanem abban, hogy nem tartották be... A nyugatiak semmi olyat nem engedtek át az oroszoknak, amit el ne tudtak volna venni.''

Az a sokszor elhangzott vád, hogy a nyugatiak beengedték az oroszokat Európába, megdől azzal a ténnyel, hogy *akkor* már bent voltak: a jaltai tárgyalások idején a front az Odera mentén húzódott, több hídfőállással a túlsó oldalon, átmetszette a Felvidéket, Budapestnél a dühödt csata utolsó napjait vívták, Dunántúl déli csücske fel a Balatonig elesett. Orosz kézen volt egész Lengyelország, Románia és Bulgária, Magyarország nagyobb fele és Belgrádban a Vörös Hadsereg egységei Tito partizánjaival parádéztak. Jogosultabb a kérdés: *ki hozta be,* nem pedig az, hogy ki engedte be az oroszokat Európába...

Azzal a kérdéssel sem érdemes sokat foglalkozni, hogy mi történt volna akkor, ha a nyugatiak a Balkánon partraszállnak, s ,,Európa és az oroszok közé állnak'', mert egy ilyen partraszállást nem tervezett senki, még Churchill sem, akinek az ötletet tulajdonítják. A harcias angol miniszterelnök gondolt rá, de tervként valójában csak akkor merült fel, amikor *második* front nyitásáról volt szó a normandiai partraszállás után. A szövetségesek arról vitatkoztak, hogy nem volna-e jobb a tervezett délfranciaországi partraszállás helyett az Adria északi csücskében kihajózni néhány hadosztályt, s a ljublanai kapun át behatolni Ausztriába és Dunántúlra, amivel az oroszokat ebből a régióból kiszoríthatták volna, de a Balkánról, Csehszlovákiából és Németországból semmiképpen sem. Azonban egy ilyen akció sikertelensége esetén fennállott annak a veszélynek a lehetősége, hogy Nyugat-Európa is ,,keleti felszabadulásban'' részesül, ezért az amerikaiak hevesen ellenezték és a szövetséges főparancsnok, Eisenhower tábornok hallani sem akart a kalandos tervről. Jaltában tények és nem érzelmek diktálták a tárgyalások menetét: a Nyugatnak tudomásul kellett venni az adott helyzetet, illúzióit kegyetlenül szétfoszlatta Sztalin hideg realizmusa, mesteri taktikája.

*

A NAGY IDEALISTA, Roosevelt elnök, őszintén remélte, hogy a borzalmas vérontás és pusztulás után az emberiség humánusan, igazságosan akar berendezkedni. Nem lesz többé gyarmati uralom, társadalmi és vallási diszkrimináció, gazdasági kizsákmányolás, érdekszféra és hatalmi politika. 1941-ben az Auguszta csatahajó fedélzetén Churchillel kinyilatkoztatták az Atlanti Alkotmányt, mely minden nép jogát elismerte a szabad, független, félelem- és ínségmentes élethez. A világ dolgainak igazságos elrendezésére és a békés együttműködés biztosítására világorganizációt tervezett — az Egyesült Nemzetek Szervezetét. Amíg azt tető alá nem hozzák, a State Departmentben terveket dolgoztak ki egy Ideiglenes Szükség Főbizottság *(Emergency High Commission for Liberated Europe)* alakítására párisi központtal, melynek feladata lett volna az összes európai problémákat, beleértve választások tartását és demokratikus kormányok alakítását, az oroszok közreműködésével megoldani. Roosevelt annyira hitt eszméiben és elképzeléseiben, hogy 1943-ban még nem volt hajlandó Ausztriával, mint külön kérdéssel foglalkozni...

Nem úgy Churchill, aki a világot egyetlen nagy sakktáblának tekintette, s a támpontokkal, földrajzi és stratégiai pozíciókkal, nyersanyagforrásokkal — elsősorban az olajkutakkal —, csatahajókkal és átszabdalható országokkal a hagyományos brit egyensúlypolitika szellemében tovább kívánt játszani. Amint realizálta, hogy az oroszok bent *lesznek* Európában — Teheránban 1943 őszén ezt különben is eldöntötték —, azonnal egyezkedésre gondolt a legkényesebb területekkel, Kelet-Európával és a Balkánnal kapcsolatban. A moszkvai külügyminiszteri tanácskozásokon, 1943 decemberében, Eden *Dunai konföderációt* javasolt a veszélyes buffer-zóna konszolidálására, ténylegesen azonban az oroszok kívültartására, amit Molotov rögtön felismert és elutasított, mert ,,újabb *cordon sanitaire*-t jelentene a Szovjetunióval szemben''. Az akkori US külügyi államtitkár, Cordell Hull, visszatérve Washingtonba, megnyugtatta a szenátust, hogy érdekszférák nem lesznek, mert az igazságos elrendezés vágyában teljes az egység a szövetségesek között.

A szép szavak és nemes kijelentések nem nyugtatták meg Churchillt; amint a Vörös Hadsereg 1944 áprilisában román területre lépett, halaszthatatlanul fontosnak vélte, hogy a balkáni befolyási övezeteket megállapítsák. Moszkvának és valamivel később Washingtonnak, azt ajánlotta, hogy Románia szovjet, Görögország angol ,,gyámság'' alá kerüljön. Nem sokkal rá Bulgáriát is átengedte az oroszoknak, Jugoszláviát magának követelve. Az angol fogalmazás óvatosan kerülte az ,,érdekszféra'' kifejezést, *main concern* (gyámság) vagy még inkább ezt a formulát használta: *taking the lead,* aminek legjobb magyar megfelelője a kezdeményezési jog.

A Churchill-féle híres és hírhedt *százalékos egyezmény* a levelezések, tárgyalások és emlékiratok anyagában bizonyos fokú eltérésekkel szerepel, aminek nyilvánvaló okát az orosz behatolással felforgatott terület politikai, stratégiai és gazdasági kiértékelésének folyamatos változásában kereshetjük. Egyik verzió szerint az őszi (1944 október) moszkvai tárgyalásokon a Churchill—Eden-duó olyan tervet tett le a Sztalin—Molotov-duó elé, amely Romániát, Bulgáriát és Magyarországot 75—25, illetve 80—20 arányban szovjet érdekszférának nyilvánította. Egy nem hivatalos jegyzőkönyv Magyarországra kedvezőbb arányt említ: 60—40, máskor: 70—30. Maga a kezdeményező Churchill a *Triumph and Tragedy* című munkájában beszámol a Sztalinnal folytatott alkuról. Egy papírszeletre felírta: Románia 90—10 és Bulgária 75—25 az oroszok javára, Görögország 90—10 arányban angol ,,main concern'', Magyarországon és Jugoszláviában egyenlő arányban (50—50) gyakorolják a ,,kezdeményezés jogát''. Sztalin bólogatva tanulmányozta a számokat, aztán eltépte a papirt; ne maradjon nyoma a történelemben, mondotta, hogy népek sorsa felett ily könnyedén döntöttek...

*

ROOSEVELT három hónapi próbaidőre belement az érdekszféraelmélet kipróbálásába, de változatlanul erőltette általános rendezési tervét a szövetségesek közös felelősségének kihangsúlyozásával. ,,A dolgok oly gyorsan és eredményesen alakulnak, hogy a közeljövőben össze kell jönnünk'' — írta Sztalinnak 1944 július 17-én. Sok szót vesztegettek a hely megválasztására, a nyugatiak hiába ajánlották Alaszkát, Skóciát, Cyprust, Rómát, a Riviérát, Alexandriát és Jeruzsálemet, az óvatos orosz diktátor nem akart kimozdulni a Szovjetunióból. A State Departmentben lázas munkába kezdtek, hangulatuk és reményeik legjobb kifejezője a konferencia fedőneve: *Argonaut...* A ,,Briefing Book'', amely a washingtoni nézeteket, javaslatokat és terveket tartalmazza, nem hagy kétséget, hogy az amerikaiak felkészülten és tisztességes szándékkal mentek Jaltába. Egyenlő részvételt követeltek a keleteurópai katonai megszállás ellenőrzési masinériájában, az oroszok kedvezményezési jogát csak a német megadásig akarták tolerálni, különben szabad választások és ,,saját'' kormányok alakításának biztosítása volt a céljuk. A Briefing Book messzemenően támogatta a magyar aspirációkat is, hogy a határt Románia és Csehszlovákia viszonylatában az etnikai elv alapján a javunkra kiigazítsák.

Sztalinnak akkor még más volt a fejében Magyarországgal kapcsolatban. A moszkvai tárgyalásairól 1944 október 22-én Churchill ,,szigorúan bizalmas'' levélben informálta Rooseveltet: ,,U. J. (*Uncle Joe* = Józsi bácsi) azt akarja, hogy Lengyelország, Csehszlovákia és Magyarország független, antináci és proszovjet birodalmat — *realm* — alakítsanak. Az első kettő talán egyszerre csatlakozhatna. Korábbi vélekedésével ellentétben, most örömmel látná Bécset, mint a keletnémet államokból alakult és Ausztriát, Bajorországot, Würtenberget és Bádent is magában foglaló federáció fővárosát. Ön tudja, hogy én mindig lelkesedtem azért a gondolatért, hogy Bécs legyen a nagy dunai federáció fővárosa, amihez Magyarországot is szívesen odavenném, de Sztalin ellenezte.'' Délen a Balkán-federációt a Briefing Book Bulgáriából, Macedoniából és Jugoszláviából kívánta összehozni. Az angolok Törökországra is gondoltak és nem szándékoztak különbséget tenni szövetséges és ellenség között, amivel Románia útját egyengették az államszövetségbe.

A bátor, nagyvonalú tervek a máltai angol-amerikai előkészítő tanácskozásokon (1945 január 30—február 2) józanabb formát öltöttek és Stettinius államtitkár a következő napirendet javasolta a jaltai tárgyalásokra: 1. Egyesült Nemzetek, 2. Európai Szükség Főbizottság (egységes nagyhatalmi politika a felszabadult Európa ügyeinek rendezésére), 3. Németország, 4. Lengyelország, 5. Szövetséges Ellenőrző Bizottság Romániában, Bulgáriában és Magyarországon (szabad mozgás, tanácskozás döntés előtt), 6. Irán: el az orosz kezekkel az olajtól, 7. Kína (Kuomintang és a kommunisták összehozása koalíciós kormányban.)

Ezt a napirendet nagyjából betartották, a kompromisszum szüksége azonban sokat módosított még Jaltában is a nyugati álláspontón. Rendkívül aggasztónak tartották, hogy amíg ők le vannak kötve nagy katonai erőkkel a csendesóceáni hadszíntéren a japánok ellen, akik akkor még nem gondoltak a feltétel nélküli megadásra és az atombomba összeszerelése csak kísérleti stádiumban volt, addig Európa teljesen ki van szolgáltatva a Vörös Hadseregnek és mögötte a Kreml politikájának. A Szovjetunió elkötelezettsége ellenében sokat engedtek, s Európa problémáinak megoldására javasolt Szükség Főbizottság helyett kénytelenek voltak beérni a Nyilatkozattal.

Sztalin mosolyogva írta alá a jegyzőkönyvet, amelynek záradéka kimondotta, hogy a három nagyhatalom közösen vizsgálja meg a helyzetet, ha vállalt kötelezettségeiknek eleget kell tenni, vagy azt már semmisnek nyilvánithatják, mert ,,asszisztálásukra'' nincs többé szükség...

KIBÉDI VARGA ÁRON:

Jövő

Weöres Sándornak

Szétfolyó napokat temetek
régi zsiros örömök
öblösen nevető világát
más
kor
hiv
új
szél
csap
kedvem nem terül már
boldogan hullámzó tájra
nem lepi el többé mint a tavaszi ár bizsergő testemet
már csak lánggal élek
elvont sziklákkal kifacsart
szent csontvázak között
hajnali hajókról integetnek
a fekete árvák
és homályból kihajló
hajlongó hajthatatlan
szent igazságok
tündökölnek a félreértések mezején.

Számolás

Le kellene számolni
a pincérekkel és az érzelmekkel
de én nem számolok
csak iszom a világ nedveit
iszom és elernyedek
szétosztom magam
más növények és távol ragyogó
szenvedélyek között

Cirkusz

Fellépünk
de a porondon hiányzik a sikoly
pisztolya csak a nézőknek van

Hadar a bohóc
a lámpák fütyülnek
csattognak az ajtók

Csobban a viz
árnyat és vállat von
a sápadt igazgató

Elneveti magát
egy-egy boldogabb csillag
csókot hint kopasz fejekre

Temetkezünk
csendesen temetkezünk

Őszi szerelmek

Táncolnak a vesszők a fákon
néha az ablakhoz megyünk
halljuk a zokogó esőt
halljuk és felisszuk szavát
belépünk a néma fülkékbe
az ajtók s mellek remegnek
szeretünk sötéten szeretünk

vörhenyes beteg az éjszaka
csurog a szenny a járdán
tülkölnek tolakodnak
a durván dagadó érzelmek
jajongva ömlik el
a habozó erény

Hol van
a fekete álom az ég
karcsú hajlása hol
a záró szenvedély

Szürkén hull az eső
szürkén hull belém
az üres szerelem

KÉRI PÁL:

A magyar írás ködlovagja: Krúdy Gyula

Krúdy a millennium évében jött fel Pestre, 1896-ban, amikor minket édesapám minden délután felültetett az omnibusz tetejére és kiporoszkáltunk a Rózsadombtól, ahol laktunk, Vajdahunyad váráig a Városligetben, kiállítást nézni. Utóbb megtudtam, hogy fehér halinából varrt télikabátban jött fel; de mi volt az ahhoz képest, hogy Pakots József, később politikus, akkor szintén tárcaíró, zöld posztópapucsban vitte be a kéziratát a szerkesztőségbe? Öt esztendő múltán, mikor engem hálisten kidobtak a bankból, édesapám a Lipótvárosi Kaszinóban megkérte Keszler Józsefet, a nagytekintélyű, kellemesen olvasható kritikust, a francia irodalom tanárát, hogy csináljon velem valamit, mert mindenáron újságíró akarok lenni. Elmentem hát a Vígszínház-kávéházba Keszler bácsihoz, akinek különben is hallgatója voltam az egyetemen francia irodalmi óráin, ismert már engem, és az ő kedves, némettel kevert bőbeszédűségével megígérte, hogy írjak csak tárcákat könyvekről, irodalmi dolgokról, ő majd gondoskodik róla, hogy megjelenjenek az ő lapjában, a Magyar Nemzetben. Még pénzt is kapok érte, egy forintot, két koronát, a lap ennyit fizet tárcáért, de azt ezüstben. A Magyar Nemzet félhivatalos volt, példányszáma alig volt; más lapok biztosan sokkal többet adtak egy tárcáért, legalább öt koronát, volt, hogy öt forintot is. Tárca, az novella, elbeszélés volt jobbadán és Krúdy Gyula azt művelte. Sok-sok tárcája jelent meg, mihelyt felérkezett Pestre tizennyolc éves korában, sietősen lerázva az érettségit Nyíregyházán, szívesen adták le az elbeszéléseit, mert kerek, hibátlan írói készsége volt rögtön, mintha sohase kellett volna tanulnia. Általán, nem is volt ő fiatal soha; hatalmas, kissé székelyesen görnyedt sudártermete, mély, torokból fakadó orgonahangja, sohasem nevető, barna bazaltkőből vágott feje-arca őt eleve negyvenes-ötvenes férfijelenésnek tette meg; olyan volt, mikor előtűnt és olyannak kellett lennie, noha akkor nem láthattam, amikor meghalt. Nem lehetett megöregedett, aminthogy nem volt fiatal se soha.

Hogy hogyan élt meg akkor azokból a tárcákból? Hiszen ital, kocsmázás nélkül ő nem lehetett meg, anélkül nem tudott írni. Azért ivott, garázdálkodott nőkkel, tudatosan, hogy írhasson. Hogy hogyan élt meg? Ha kellett, hát embert ölt. De ezen még akkor fejünket csóválhattuk volna. Mert nem volt érdemes. Akkoriban ugyanis az írása Mikszáthra emlékeztetett. Az azonban, hogy mikszáthos volt, előnyére vált; ezt a kedélyeskedő csámcsogást, ezt a könnyen utolérhető kerek formásságot vélték akkoriban a magyar írás netovábbjának és a Krúdy Gyula ontotta sok tárcát azért adták le szívesen, mert Mikszáthot utánozta. Ő persze bizonyára érezte, ha öntudatlan is, mi van benne és törte magát és írt. Egyszerre csak megjelent, ami még sohase volt magyarul és nem is lesz többé: Krúdy. Hogy ez hogyan esik meg, az rejtély. Hogyan történt a számtalan Walter Scott utánzat után, amit nyomdája etetésére írt Balzac, hogy egyszerre csak megjelent a Les Chouans. Vagy hogyan fogant meg az Új versek Ady Endrében, első kötete után, amit az ő irodalomtörténet tanára is költhetett volna. Az ilyesmi csak úgy felgomolyog, mert a korból és emberéből muszáj.

Szemere Miklós, az éjjel ébredő versenyistállós és nagykártyás, aki a maga üveg pezsgője társaságában döcögött konflison a Nemzeti Kaszinóba és ott elnyerte a többi mágnás pénzét, ez a pocakos-szakállas, maga alá húzott vékonyka lábszárain üldögélő Szilénusz, az ő különcségeivel igazában Krúdy Gyula alakja volt. Krúdyból lopta önmagát. Teszem a ,,Tegnap ködlovagjai''-ból meg a ,,Vörös postakocsi'' Alvinczi Eduárdjától is; csak kijárt tehát Krúdynak, hogy ezért cserébe eltartsa öt. Hogy ez a dolga Krúdynak, ami alatt lóversenyi szakértelmet is szerzett, hogy ez miként végződött, Szemere Miklós halálával-e vagy valamin tán összekülönböztek — a nagyurak oly szeszélyesek — erre már nem emlékszem. Ettől fogva azonban nem bízta többé magát ilyen tárgyilagos alapokra. Hanem csak nőkre. Volt olyan, akinek az ura épp annyira ici-pici volt, amilyen óriás Krúdy; ez az emberke egy ellenzéki lap politikai rovatvezetője volt és elcsapták, mikor kisült, hogy hatalmas szubvenciót kap a kormánytól, ami véres igazságtalanság volt, mert hiszen a pénzt közcélra költötte, Krúdyra. Rövid átmenet volt csupán egy jómódú exportör háza, aki Byronra maszkírozta magát, Krúdy alakjainak álmodozó módján beszélt és olyan ezüstfejű bottal járkált, amilyenre ma Churchill támaszkodik; ez alighanem azért végződött idejekorán, mert a vöröshajú asszonynak ugyan szabad szemmel látható pelyhedzése volt az arcán — nélkülözhetetlen előfeltétel! — de nem volt elég tenyeres-talpas. Krúdy Gyula hús-vér asszonyai ugyanis egyáltalán nem voltak azok a légies donnák, mint írásaiban, — akiket egyébként Krúdy ugyanakkor, míg elábrándoztatja őket szerelmi olvadtságukban, libatöméssel és egyéb kispolgárian vaskos tevékenységgel is leleplez, ami oly karakterisztikus az ő álomból az izzadságszagú valóságba meg vissza, ide-oda lebbenésére és amiben öngúny is rejtezik, meg az olvasó figyelmeztetése, hogy ez tündérmese, de olyan, mint Szindbád éjszakái vagy Apuleius, hol is a boszorkányok és csodák, meg az igazándi vaskos élet egymásnak adják a kilincset és aztán ez az, ami Krúdy Gyulát oly halhatatlanul naggyá teszi, mert megérezte a módját, hogy a mi unalmasan nagyképű naturalista-realista világunkban miként lehet megtalálni az utat vissza az elbeszélő művészethez, az ös-mesemondáshoz.

Mondom, az ő nőstényei a valóságban érzékiséget, nemiséget izzadó, már nem fiatal személyek voltak. Ezek közül is egyik, hosszú jólétet és nyugalmat biztosított néki, hogy nappal írhasson, éjszaka tobzódhasson, áldott legyen az emléke. Akkor már országos hírű volt Krúdy. Általában a ,,Vörös postakocsi''-ról ismerték, ami nyolc hónap alatt három kiadást ért meg és minden nő olvasta, még a leányiskolások is. Abban az időben délben ott láthattuk őt a körúton, ébredés után való sétáján. Télen is kiskabátban, mint a magános jegenye nyúlt fel a többi emberek között, feje kissé oldalt billentve, mintha örökösen arra a távoli dalosra figyelne, aki csakis az ő fülébe húzza. Rendkívül gondosan, tisztán öltözött volt mindig, még a legrosszabb idejében is; ez olyan emberek módja, akik nemi életük szennyességeit igyekeznek öntudatlan lepucolni evvel. De ebben az időben volt az öltözetén valami különös: mindig sötét ruhájából keményített ingének kolmizott fodra állt ki, mint a tizennyolcadik században hordták. Mert ő bizony megjátszotta, amiben lehetett, a maga írásait, ez különös örömöt okozott néki, ködlovagnak. Így ment kampós meggyfabotjával, ami alig érte a földet, tempósan. Rövid séta után visszatért a Royal-szállóba, ebédelni. Húslevest, főtt húst főzelékkel evett nap-nap után és sillerbort ivott hozzá, jószagú parádi vízzel. Az egész étterem minden személyzete otthagyta mind a vendéget és csak azon izgult, hogy Krúdy úrnak ne legyen panasza, mert különben jaj nékik. Nem mintha ötöle féltek volna, mert Krúdy kedves volt mindig mindenkihez, — kivéve, ha pénz kellett néki, mert akkor elvágta a nyakát is annak. De most nem kellett. Most ebben az óriási házban ő volt az úr, néki kedveskedett, néki hízelgett mindenki. Ezek voltak az ő Aranykéz Utcai Szép Napjai.

Ugyanennek a tulajdonos asszonynak volt szállója és vendéglője Siófokon is. Krúdy is ott nyaralt, világért se hagyták volna szabadon Pesten. Mikor egyszer hallotta, lejövök a késő esti vonattal, behűtött pezsgővel, tálalt hideg vacsorával várt. Mikor kibeszélgettük magunkat, jó éjjel volt már és a ház körül a csendbe távoli cigánymuzsika szüremlett, azt mondta: ,,Most gyere, most segíteni fogsz nekem.'' A segítés az volt, hogy lementünk kettesbe, mintha lefekvés előtt egyet járnánk beszélgetve. Mert, mint megmagyarázta, ,,az öregasszony'' figyelteti őt éjjel-nappal, hogy meg ne csalja, itt mindenki, mindenik alkalmazott, de még némely vendég nő is annak a kémje, Krúdyra vigyáz. Járkáltunk hát ide-oda, a lámpáknál megálltunk, hogy lássák, sétálunk, visszakerültünk a kapu felé, — aztán egyszerre Krúdy megragadta a kezemet, lebuktunk guggolóba és mint a gyerekek, mikor indiánt játszanak, a szálló háta mögött a sötétben csúsztunk odább jó messzire, míg egy nyitott ablak elé értünk valahol. Ott Krúdy bemászott. Pedig biztosan a kapun is bemehetett volna. És akihez bemászott, az is, biztosan, épp olyan öregedő drabális figura lehetett, mint aki elől bújkált.

Ezek az Aranykéz Utcai Szép Napok évekig tartottak. De hogy végződtek! Közben az ,,öregasszony'' lánya felnőtt süldővé. Ahogy a szavaiból kivettem, inkább a lány csábította el őt; ez már így szokott lenni gyakran, a lány nagy álmavágya az anyja szeretője, míg Krúdynak csakugyan nemigen kellett fiatal lány. Mégis el kellett vennie feleségül.

Odaköltöztek szomszédomnak a ,,kastély''-nak csúfolt düledező házba a Margitszigeten, amit valaha ,,József apánk''-nak is apja, az öreg József főherceg építtetett, ott is egy szűk földszinti szobában éltek és az bizony valaha pince volt. Az ,,öregasszony'' levévén róla a kezét, Krúdy most már nem csupán írásának élt, hanem abból kellett megélnie is. Ahhoz, hogy írhasson, kocsmáznia, dorbézolnia kellett; hajnalig elkószált, délután megszállottan írt. Nem vette tudomásul, hogy házas ember. Ezt a feleségе nem bírta soká, otthagyta. Krúdynak ez második házassága volt. Első feleségét, egy vidéki tanítónőt, aki ,,Satanella'' néven a néhai ,,Magyar Figaró''-ba írt, még úrfi korában vette el, szintén rövid távra. De innen volt egy szép barna lánya, aki egy időben a Nemzeti Színház segédszínésznője volt. Bizonyára nem Krúdy protekciójából került oda, mert az úgy elfelejtette, mintha sose lett volna a világon.

Mikor egy ízben hosszú távollét után hazajöttem háborús tallózásaimból, a fiatalasszonyt már nem találtam ott. Krúdy Gyula magánosan ült a földes szobában és mert a házbérét már rég nem fizette ki, világítását hát lezárták: sok-sok vékony barna gyertyaszál égett az asztalára ragasztva, mert igazi gyertyát már akkor nemigen lehetett kapni. A lábánál borosüvegek, előtte pohár meg tintatartó, úgy írt sebesen, tollal, míg a tétova lángok lengették az odui homályt. De úgy éreztem, most láttam meg az igazi Krúdy Gyulát és azért ezt a jelenést sohase felejtettem el. Mint egy démoni megszállott barát, úgy ült ott csodálkozva és gyönyörködve a belőle felszálló ismeretlen titkokon, lehajtott lelkes arcát rembrandti glória övezte. Amit róla elmondtam, abból is látszik, micsoda valódi ördögies természet volt ő, ki mohón figyel a benne szóló mesemondóra, csak nem telhet be a mesével, mint a gyerek, nem akar elaludni, sürgeti, hogy még és még, míg ,,könyvtárnyi könyve'' van már együtt és ő még mindig ontja-adja tovább a meseszó visszhangját; 1914-ben egy részletüzér elkezdte volna összegyűjtött műveinek a kiadását és azt már akkor tizenhat kötetre tervezte. A német Hoffmann Bamberg városában lett volna ilyen ördögi, mint ő, de az, ha bőségesen ivott is, amellett jó hivatalnok volt, nem volt ilyen igazi és a hangja szárazon szólt. Némely húron Gogolj-jal rokon Krúdy. És ő, Nyírország, a Felvidék, a Belváros és Buda Proust-ja is. De mindezzel, hiába, nem foghatjuk meg Krúdy Gyula varázsát. Valaki, aki most bíráló, de mindig is tekintély volt otthon az irodalom bizonyos terén, arra figyelmeztetett, hogy: ,,Ti túlbecsülitek Krúdyt. Nem tud szerkeszteni.'' Ez igaz. De nem is akar. Ha valaki szerkesztést szeretne, menjen Herczeg Ferenchez. És én nem is anynyira sikeres regényeit kedvelem, mint a Vörös postakocsit; azok ,,szerkesztése'' nékem inkább szándékos, tudatos, tán sok is van bennük. Hanem azokat az írásait, ahol éppen csak egy figura egyénisége fűzi fel az irizáló kalárisokat, teszem Pistóli úr alföldi kalandjait, vagy a késői ,,Az utolsó gavallér''-t, ,,Őszi versenyek''-et, leheltsemmi beszélyeit. Hogy is mutathatnók meg Krúdyt? — mikor írása lejtésében beüt a nagy zúgás: ,,A Nyírség, ahol a gyermekkori őszök és az ifjúkori tavaszok elrepültek felettem, (és most figyeljenek) telve volt magános tücskökkel.'' Tudta és megsúgja nékünk, hogy az Alföldön a tücskök hatalmas karban muzsikálnak, a Nyírségen pedig sűrűn énekel egy-egy és hívja őt; és tudta a varjak szabályos iskoláit, amely rendben szállnak haza végzett zsákmányoló munka után; és mindezt a szólás olyan egyénien zengő lejtésével, hogy az költőre vall.

Jolán, a szőke zsidó, de parasztos beszédű, fehér nagyhúsú kerítőnő még ismerte Jókait. Az öregúr feljárt hozzá, még híres nősülése után is. Levele is volt Móric bácsitól. És komoly elismeréssel nyilatkozott róla. Gyönyörű öregkor, múlhatatlan vitalitás, igazi Jókai! Jolánnak nagy volt a tapasztalata az egykorú irodalom terén is. Míg a nála alkalmazott lányok a közönséges forgalom számára valók voltak, ő lefoglalta magának az írókat. Krúdy is odajárogatott és Jolán, noha tudta, nem tarthatja meg magának, mindig boldog volt, ha Gyula felballagott hozzá. Ilyen nagy darab telivér férfit ugyan hol kaphatott! Krúdyt pedig, bár ez a fajta nőszemély különben is ínyére volt, ide tulajdonképpen Jókai hagyománya vonzotta. Jókaihoz volt ő kötve, mikor az országot járta, a Jókai fantáziája szólalt meg benne az ő, a Krúdy Gyula hangján mesélve. Ifjú mikszáthos korában is igazában Jókainak az a töredéke vonzotta őt, ami Mikszáthba szorult. Így, a magyar elbeszélő költészet, hatalmas kerülővel most visszatért Krúdy Gyulában eredeti kincséhez, Jókaihoz. Krúdy Gyula: Jókai utóda. Persze, más síkon, a tiszta kristályos mesélés még inkább való bugyogásával, minden ,,szerkesztés'' nélkül, és nem utánérzően, hanem egy eredeti, más írói egyéniségben. Érdekes, hogy Krúdy Gyula néha sajnálta is, hogy nem adhatja azt a realitást, amit megélt, hanem tündérmeséhez kell folyamodnia. De az borzalom, őrület volt, a kör, ahol élt és ahogyan ő élt. ,,Az emberek hiányoznak a könyveimből — írja egyszer —, akiket mindenkinél jobban ismerek, de ugyanezért leírni nem merem őket. Ha én leírnám, hogy mit éltem és éreztem és körülöttem éreztek: talán egy toronyba csuknának. Ezért nem ér semmit az egész irodalmam.'' Ezt mondta egyszer csüggedtében; de az jó volt, hogy meg se próbálhatta élete szennyét kiteregetni, meg azt, hogy kész volt öt forintért embert ölni, mert abból csak félszeg hazugság jöhetett ki, másként nem bírta volna el a nyomtatott betű. Az ő lénye, élete nem volt való realizmusra, — azt szublimálni kellett. És azt tette ő, mégpedig nem kínos felemásan, amivel elcsúszhatott volna a többi valóságot megfigyelő között — aminthogy voltak ilyen magafajta emberek előtte, akik így alkudtak meg írásukban, például az ifjabb Cholnoky —, hanem szublimált teljesen: csodásan. De persze, megint, ehhez adomány kellett, olyan, mint az övé. És az az izgató ezeregy éjszakai furcsaság, hogy költői lenge lejtésén átüt az ő telhetetlen majomi nemisége. Az érzékiség feltörése egyébként Jókai sok írásába is becsempésződött, ebben is rokonok, csak éppen Krúdy Gyulánál az az ellenpontozás alaphangzása; de hisz fűtött nemiség híján igaz költő alig is elképzelhető. Krúdy azonban ebben szinte szókimondó, — a maga megfejthetetlen módján. Nem egyszer valóságos zolai durvaságokat is hoz, anélkül hogy kiesne a maga hangjából, például, mikor a szüreti pikniken egy öregúr letelepedik a pázsitra és elkiáltja magát, ,,jaj, a nadrágszíjam'', pedig nem is a nadrágszíja pattant. Humorában — de egyébként is — a természetében megbújó vigyori kegyetlenség szól gyakran és ez sózza az írásába azt a fanyarságot, hogy ne legyen édeskés. Mert kegyetlen volt kíméletlenül természete egy sarkában, hogy teljesíthesse, amire született, hogy írhasson; de végtelen gyengédség is volt benne, megértően, különösen a barátaival szembe. Ez a folyton lüktető nemiség, meg a leleplező igazmondás varázsosan jelentkezik felvidéki beszélyeiben, talán legszebb darabjaiban, ahol ez az aluvó vidék álmodja a Krúdy-figurákat, — megcsúfolva a ,,Jó palócok'' vaskos kedélyeskedését. Az egyikben a podolini tánciskola évzáró vizsgájáról van szó például; az abban áll, hogy a kislányok egy magas hídszerű alkotmányon masíroznak végig, míg a meghívott városi honoráciorok alulról néznek a szoknyájuk alá. Megkérdeztem, de Krúdy azt már nem tudta, hogy bizonyára egy Tyroler volt a vizsgáztató táncmester, mert az én felvidéki atyámfiai, a Tyrolerek, ha nem borbélyok, jobbára táncmesterek, művészfamilia; annak a Tyrolernek családja, aki az én nagyanyám testvérbátyja volt, nevezetes rézbe metsző, magyar műtörténeti jelenség, Petőfi barátja, a gyönyörű Kossuth-bankók egyik alkotója, a negyvennyolcas bankjegy-nyomda technikai igazgatója; aki ezért aztán megülte a Nájgebájt amögött a pinceablak mögött, mit nékem még gyerekkoromban mutogattak az akkori patkányos ronda gyakorlótér széléről a mai Szabadság téren, — míg Haynau zsidóasszony szeretője, egy ételitallal megrakott csónakon való kiránduláson a Margitszigetre, pénzért ki nem szabadította.

Nem méltányolni jöttem Krúdy Gyulát, hanem dicsérni, elragadtatással. És emlékezni rá meg az ő viselt dolgaira, amivel egy kötetet tölthetnék teli. Ma már odahaza is feltétlen elismerés jár néki, hiszen tizenöt esztendeje halott, már szabad Krúdynak lennie. ,,Magyar klasszikusok'' még nem tudhattak szegények a szocialista realizmusról. Szabó Ede előszava ebben a gyűjteményben igen jól megírt, jól kutatott értekezés és egy szó célzás sincs benne elvi kritikáról, noha ez a kötet mostanában, 1957-ben jelent meg. Egész sor Krúdy-kiadványt adott közre a kommunista kormány, mert a közönség kívánja. Ezért hát óvatosan adagolják nékiek. A rossz papír, rossz nyomás még tán menthető, magyarázható, de azt nem értem, hogy bár az előlapon hat, sőt néha hét ,,felelős'' is szerepel, miért vannak teli ezek a könyvek sajtóhibákkal, annyira, hogy néhol befejezetlen mondat is akad. A ,,felelősök'' csak nagyképű pártszinekurák; senki se felelős semmiért.

Krúdy Gyula e keresztültörése azonban már a Horthy-korszak eseménye volt. Hogy ezt ki művelte, ez kinek az érdeme, azt nem tudom. Az ,,Őszi versenyek'' első kiadásának, évekkel a fehérterror után, úgy emlékszem, még Bécsben kellett megjelennie. De aztán Krúdy Gyula nemsokára reprezentatív magyar íróvá lépett elő, a rezsim francia nyelvű folyóiratában folyton olvashatók voltak hosszú írásai, magyar tájakról, magyar történelemről. Az asszonyok, fiatalok olvasóközönségének hivatalosan lenézett kedvencét, végre kénytelenek voltak tudomásul venni. Jó volna, ha ezt a bujdosásban is valamennyien megszívlelnék végre. Mire ,,eljött lábujjhegyen a perc, amely bekandikál a kulycslyukon, néma nagy éjjelen, midőn a csillagok nem láthatók'', Krúdy Gyula már a magyar írás elismert büszkesége volt.

Mistral

Elcsavarodva az ég, kiszakadt a fenyőből a mistral,
fény-lobogó, hegyi-szél, majd háromezer kilométerről ide áttelepít, teliülteti kékkel a tengert,
táltosi füstszegeket kalapál be a gyors levegőbe:
kapja magával a szót, dideregve kitűzöm a felhők
bokraira zavarom, mit a pille-időszak üzenget,
hogy rámnőttetek oly sebesen, nincs út kitalálni,
Ági, gyerekkoraink!
Néha szakít el az éj, csók, víz, napilap, megalázott
forradalom, meg a fák közönyére riasztva kiáltó
puskalövés Celebesz-szigetén, vagy a Bajcsy-Zsilinszky
úti halottak. Idő-hegyeinken nincs menedékház,
hogy kipihenje magát a jelen, belelessen önnön
két szeme lángjaiba: mi csinált, hova mén, mire jó ez,
átlebegünk a világ terein, szabotáljuk az évszak
rendeletét, szeretem könyököd, mosolyomba virágzik,
te vagy, hogy telnek a napok,
te vagy a cél s te vagy az ok,
igéret, kifogás, mindenben ott feszülő, te,
teljes, örök, kire vár a halász, egyedül, cigaretta
ég a kezében, a csend kimutatja, milyen nagy öröm, hogy megszületett.
Saint-Tropez, 1958 március.

Csernus Ákos

GAÁL ENDRE:

Wagner és a wagnerianizmus

Hauptmann még évezredek legnagyobb alkotásának deklarálta Wagner Richárd ,,A Nibelung gyűrűje'' trilógiáját, de nem kellett egy évszázadnak sem eltelnie ahhoz, hogy világosan lássuk: az a Liszt Ferenc ítélt helyesen, aki ezt a terjengős, a türelmet ma túlságosan próbára tevő és sok tekintetben értelmetlennek tetsző grandiózus zenedráma-sorozatot csupán a maga kora legkiemelkedőbb alkotásaként magasztalta. Pár évtizede egy híres kiadó még azt mondotta: ,,Ha valaki könyvet készül írni és azt akarja, hogy az hamarosan meg is jelenjen, Wagnerről írjon. Ha a mű csak kicsit is megfelelő, kiadjuk.'' Kérdés, hogy ma ugyanígy nyilatkozna-e egy hasonló cég feje?

Negyedszázaddal ezelőtt, még, mint személyes blaszfémia, lehetetlen és elképzelhetetlen lett volna Wagner halála évfordulójának nem hajszálpontos regisztrálása. Ma pedig rég elmúlt február 13 és ez a késői írás maga is mutatja, hogy Wagner már nem az a szenzáció, mint aki volt; nemcsak nem szenzáció, hanem egy kissé ki is ment a divatból. A nyolcvanas évek végén még Debussy eszményképe is Wagner, de rövidesen kiábrándul és nemcsak kezdeményezője, hanem az első univerzális jelentőségű mestere az új, ízig-vérig francia és nem utolsósorban antiwagnerista irányzatnak. A tömeg felismerése késik, de a huszas évek végén már világosan jelentkezik a kothurnusos wagneri pátosztól való elfordulás. Ma az a helyzet, hogy a hanglemezektől és rádióadásoktól eltekintve, az emberiség Európában is keveset kap Wagnerből és a wagnerizmus Mekkája: Bayreuth, a két Wagner-unoka, Wolfgang és Wieland révén maga is vérátömlesztéssel kísérletezik.

Wagner Richárdnak ez a mostani viszonylagos elhanyagoltsága sok-sok tényező összhatásának következménye. Ezek a tényezők nemcsak művésziek, nemcsak a generációváltozásokkal együttjáró ízlésbeli, illetőleg kulturális újraértékelésből fakadók, hanem politikai színezetű momentumok is. A politikai és nemcsak a művészetpolitikai célzatosság Wagner esetében annyira kézenfekvő volt, hogy a hatalomra törő germán erő, nevezetesen a II. és a III. Birodalom szívesen tetszelgett a wagneri zenedrámák tükrében. Wagner zászlója ott lengett a többi harci lobogó közt és mindent hirdetett, csak azt a humánumot nem, ami pedig minden nagy művészet alfája és omegája. Mindezt Wagner számlájára írni egyértelmű lenne az ostobaságot jelentő elfogultsággal, ami a történteket nem teszi meg nem történtekké, de ha nem is magyarázza a kórtünetet, bizonyos mértékig motiválja.

Wagner művészi koncepciójának politikai síkon való felhasználása nem véletlen. Wagner szemében az egykorú társadalom nem volt alkalmas arra, hogy az ,,igazi'' művészet hordozója legyen és a ,,Zukunftmusik'' vetülete a jövőre esett. A wagneri teoria számos tévedéseinek egyike, hogy a ,,Zukunftmusik'' a jövő számára nem jelentette a jelen aktualitását sem. Wagner nagyon rosszul ítélt, amikor azt hitte, hogy Beethoven után már megszűnt az abszolút zene létjogosultsága és csak a tartalmilag világos, egyértelmű drámai programforma hivatott Európának olyasféle vezérlő szerepére, mint aminővel az antik görögöknél bírt. Wagner pedig, amikor drámáról beszél — mivel a zene nélküli költészetet életképtelennek tartotta —, mindig a zenés drámára gondol. Más lapra tartozik, hogy bár a legújabb kompozíciós törekvések nemigen mutatnak egységes felfogást, a zárt formákhoz való visszatérés és a klasszicizáló tendencia Wagner óta mindjobban érezhető. Wagner művészi fejlődése folyamán a bátorságnak és merészségnek számos jelét adta. Így elég merész arra is, hogy a mítoszt tegye meg drámai művészete átfogó horizontjává. Mitikus tárgyaitól, miként az Antik és a Biblia legáltalánosabb emberi szféráiból operái és oratóriuma témáit merítő Händel, a nép univerzális megragadását remélte. Eltekintve attól, hogy egyéni formákat kerekítve teljesen szubjektív módon járt el, témaválasztásainak gyengéje, hogy ez a germán mondavilág, a mitológiáról nem is szólva, távolról sem olyan egyetemesen közérthető, mint azt az abból alkotó Wagner az ő német elsődlegességében gondolta volt. Wagner alakjai, karakterei, zeneileg és drámailag emberfeletti szándékúak, de nem emberfelettiek. Ám még ha azok lennének is, amit a ma ízlése elfogad az ősidőkhöz tartozó Homeros esetében, azt nem hajlandó megtenni a mindössze 75 éve halott Wagner Richárd vonatkozásában.

A wagneri programzene közérthetőségét az állandó színpadi megjelenítés van hivatva biztosítani. Folytonos szimfonikus kommentárjában az énekes drámán túlmutatva, egy szellemi drámát is lehömpölyget. Wagner mindent ki akar és sok mindent ki is tud fejezni zenekarával. Nemcsak a gesztusokat húzza alá, hanem magát a kimondhatatlant is ki akarja vetíteni az állandó aprólékos jellemzésre is rugalmasan alkalmas tematikus jelentőségű szimbolumok — Wolzogen elnevezése szerint: ,,vezérmotívumok'' — művészi szövedékével. Jellemző sajátos ívformái zárt, tonálisan egységes régiókat határolnak el és kapcsolnak egymással. Alkotásmódja a régi finale építőelv általánosítását jelenti. Minden felvonás egy-egy zenei, cselekményi és színpadfestői kulmináció felé ível. A drámai tetőpont mindig érzelmi, lelki történés, olyasmi, amit a látható megjelenítés, minthogy egyedül a zenében elevenedik meg, nem tud kimeríteni, sőt többnyire meg sem tud közelíteni Mindez nehéz és sokszor megoldhatatlan feladat elé állítja a karmesterrel ma már egyenrangú, sőt Bayreuthban Wieland és Wolfgang, a két Wagner örökös tevékenysége révén szemmelláthatóan felül is múló rendezőt.

Wagner színpadi mutatványaitól mindig borsodzott minden igazi színpadművész háta. Lehet, hogy Wagner Wieland és Wolfgang is viszolygott a művelettől, de nem volt mit tenni. Menteni kellett a menthetőt! Operatív radikalizmusuk, ,,objektív józanságuk'' úgy hatott a konzervatív és formális, vagyis hithű wagnerianusokra, mint amikor — bocsánat a hasonlatért — a parton sütkérező békák közé nagy követ vágnak. A riadalomban a ,,Grüner Hügel'' megszállottjai szentségtörést emlegettek és a jajgatást az egész világsajtó visszhangozta. A felháborodottak nem vették figyelembe, hogy a művek nagy teatralitása a Gesamtkunstwerk keretében a mai rendező, beállító, újrarendező korban természetszerűen csábító, még egy intakt tradíció esetén is és érthető, ha adottságaik birtokában a két unoka kevesebb figyelmet fordít a zenei jelentőség érvényesítésére. Arra sem gondolt senki az általános panasz közepette, hogy idők folyamán a színpad egyre jobban elkanyarodott Wagner naturalisztikus alapbeállítottsága vonaláról és egyre inkább jelzésekre szorítkozott. Ma már kevésbé igyekeznek reprodukálni a Rajna mélyét, megmutatni a folyam valóságos ágyát és azt a tűz- és vízáradatot, ami a Nibelungok végét kíséri. A színpadi, a rendezési és díszletezési probléma tehát nem újkeletű és leghelyesebb, amit a világ tehet, ha a Wagner-unokákra bízza, hadd oldják meg a kérdést szülőföldükön.

Nagy bökkenő a stíluskérdés is. Bayreuth valami olyasmi, amit zeneköltő sohasem remélhetett. Most pedig kiderült, hogy az állandó gyakorlat ellenére, nem évszázadok múlva, hanem 75 esztendővel Wagner halála után, vagyis a második emberöltőre már nincs megbízható zenei tradíció, ami természetes is. Az emberi kultúra nemzedékek közti stafétaváltásában — tegyük hozzá: szerencsére — a fáklyahordozók sohasem adják tovább hajszálpontosan azt, amit átvettek. Itt van mindjárt egy igen fontos pont, a tempó kérdése. Wagner nem élt a metronómmal és így nincs ember ma, Karajánt is beleértve, aki a gépkorszak felgyorsult időérzésében minden kétséget kizáróan meg tudná mondani, hogy mit jelent a Trisztán előjáték német nyelvű időmértékfelirata és helyes-e vígjátéknyitányként kezelni a Mesterdalnokok ünnepi bevezetőjét? Az egyetlen ,,hiteles'' utánpótlást reprezentáló Karaján különben is hátatfordított Bayreuthnak és ma Bécsben, mint dirigens és rendező egy tudatos antibayreuthi beállítást fogad el. Nyilván nem akar asszisztálni az unokák szcenikus új Wagner-koncertjein, ahol mostanában kevés szó esik a zenéről, pedig Wagner mint muzsikus átléphetetlen. Bayreuth érzi, hogy ha Gesamtkunstwerk is a műfaj, a zenedráma is gégékből és zenekarból hullámzó teljesítmény és a direkció keresi a zenei utánpótlást.

Valamikor egy művészi pálya utolsó állomása, koronája volt Bayreuth, ami együttest is reprezentált. Ma a sztárrang a fontos, mint azt a gall Clytens André karmesteri meghívása bizonyítja, aki kétségtelenül internacionálisan jelentékeny pálcavezér, nem is idegen a pátosztól, de jellegzetesen francia nyelvjárás szerint értelmez. Azzal, hogy ,,Wagner reprezentánsa'', ezt a híres urat senki sem gyanúsítja. A Mesterdalnokok mellé mégis ő kapta a Parsifal partitúráját, amit tudvalevően Wagner, mint a wagneri előadás próbakövét, kizárólag a maga színházának szánt. Megfelelő sztár hiányában sem jön Bayreuth zavarba, hanem kreál karmestercsillagot! A harmincas Sawallisch Wolfgang kezdőnek számít a mezőnyben, ha mindjárt a Trisztán is a próbaköve. Az ünnepi játék legfelsőbb vezetősége úgy látszik a szükségből erényt csinál és egyenlő mértékkel mér az újsütetű és a régi wagnerianusok között. A Wagner berkeiben járatlanok között Knappertsbusch Hans magános idegenként hatott. Most ő is úgy jött, mint egy vendégkoncertre, pedig amikor a beérkezettség és érettség éveiben először lépett Wagner bayreuthi pultjához, valóban reszkető kézzel nyúlt a partitúrához. Az utolsó évben azonban már nem maga vezette az előpróbákat, hanem asszisztensre bízta. Köztudomású, hogy Knappertsbusch maga is rosszalta a szcenikus reformokat, de vajon mit szólt volna a Tannhäuser párizsi premierjét 164 próbával előkészítő Wagner Richárd ahhoz, hogy esténként olyasvalaki lép a zenekar elé, aki maga nem is próbált és a színpadi történések principiumait kifejezetten megveti?

A stílusproblémához hozzátartozik az énekmód kérdése is. Aki Bayreuthban ma is énekel, azt kétségtelenül világhírnév övezi. A világhírnév azonban túlnyomóan csak sztárság, mert az illető távolról sem Wagner stílusának reprezentánsa, csupán sztár! Ez természetesen nem jelenti azt, hogy nincs előadás, ahol egyesek nagyon szépen ne énekelnének, de azt a kevésbé vájtfülű is rögtön megállapíthatja Bayreuthban is, hogy a wagneri deklamációnak valahogy ma nincs keletje. Úgy látszik, korunk nem igényli a wagneri énekbeszédet, a helyes szavalatból kiinduló és rendkívüli fizikai adottságokat is követelő egységesen dramatikus hangstílust. Ha valaki ma a XIX. század romantikáját akarja, az többnyire Verdit kíván. Ennek oka az is lehet, hogy ma nincsenek olyan nagyszerű Wagner-tolmácsolók, mint akik az előző generációban hatottak. Hol az a tenor, aki olyan odaadó hangvarázzsal és olyan poézissal énekelné Lohengrint, Trisztánt vagy a Götterdämmerung Siegfriedjét, mint Burián Károly? És ki az a basszus, aki el tudja Wotan búcsúját a megkívánt isteni bánattal zengeni? Nevek még felcsillannak itt-ott, de a bayreuthi együttes és stílusa oda van. A nagyok közt ragyog a magyar Várnay Asztrid régi stílust reprezentáló, tündöklő drámai szopránja, de egy-egy fecske nem csinál nyarat.

Wagnernek, a művésznek kétségtelenül óriási kárt okoztak azok a fanatikusai, akik a végén összetévesztették a művészetet olyasmivel, aminek semmi köze nincs a művészethez. Wagner céljai érdekében maga sem vetette meg a propagandát, de csak az öreg embernek bocsátható meg, hogy nem tiltakozott olyan butaságok ellen, mint hogy Wagner a Gral helytartója, a művészet megmentője, a német művészet beteljesülése stb. Ha ezeken ma már túl is vagyunk, fennáll maguknak a műveknek az a közös gyengéje, hogy nem számolnak az emberi halló-, zenebeérző-készség teherbíróképességével. A Metropolitan Operaház irányjelzőül bátran elfogadható tolmácsolási időtartam adatai szembetűnően mutatják az akusztikus túlterheltség veszélyét. Mert míg a világirodalom standard operáinak szünetek nélküli tolmácsolási tartama két óra körül mozog, addig Wagner átlaga három óra, a Parsifal majd négy, az Istenek alkonya pedig hat óra. Régi magyar közmondás, hogy jóból is megárt a sok. Azok a karmesterek, akik nem számolnak a modern ember idegrendszeri érzékenységével és ragaszkodnak Wagner minden leírt taktusához, túlbuzgóságukban csak ártanak. Wagner nem szimfóniát, hanem operákat írt és az opera színház. Wagner szereti hallatni a hangját, zenedramatikus létére epikusan túlteng. Bár erős túlzás az a zenekritikustól eredő megállapítás, hogy ,,Wagnerből egy potpourri tökéletesen elegendő'', — ez nem csupán puszta szellemeskedés. Wagner szellemi csúcsai között a Lohengrin, Trisztán, Mesterdalnokok partitúrái mellett ott van a páratlan Siegfried-idill Nibelung-motívumokat felhasználó vallomása is.

A történtek után valóban szükség van arra, hogy a sallangoktól és különböző izmusoktól megtisztított Wagnert és kivételes művészetét újra értékeljük. Bár a világtörténelem egyik legnagyobb szabású művészi tüneménye az óriási hatása ellenére, éppen utánozhatatlan képességei következtében, mint iskola kudarcot vallott, ma is nagy horderejű kultúrerő és utórezgéseiben sem elhanyagolható tényező. A XIX. század egyik legnagyobb és legtipikusabb képviselőjének — akiben korának jellegzetessége: a romanticizmus a legmagasabb szinten érvényesült — mai értékelése csak akkor ad helyes képet, ha mélyére tekintünk művészetének és a hozzá vezető szálakat is alaposan megvizsgáljuk. Ennek egyetlen módja, hogy visszamenjünk addig, amit a teológusok ,,ipsissima verba'' kifejezéssel illetnek. Bennünket, magyarokat ebben a munkálatban egy külön feladat is terhel. Monteverdi, Cavalieri, Grétry, Gluck, Spohr, Weber és a többiek kapcsolatát a külföld minden bizonnyal kitűnően feltárja Wagner vonatkozásában. A Liszt-átvételek és összeköttetések helyes megvilágítása azonban reánk vár. Nekünk kell kimutatnunk és meggyőző erővel a világ elé tárnunk, Wagnerrel együtt Liszt kromatikája miképpen alakítja a romantikus kifejezést és indítja meg a későbbiek folyamatát. Mert Wagner nemcsak hatott, hanem reá is hatottak. Többek között és döntően Liszt Ferenc, aki szerényen és lovagiasan sohasem emlegette szolgálatait, bármily lényeges vagy éppen döntő lett légyen az.

Wagner maga mondotta, hogy bármelyik művének megfelelő előadása többet mond a saját művészetéről, mint ha valaki mindazt elolvassa, amit ömaga e célnak érdekében valaha is írt. Wagner pedig sokat írt, hiszen csak prózai működése 16 kötetben került kiadásra. Wagner meghallgatásának azonban előfeltétele, hogy vegyük elő a kottát és próbáljunk a minden drámai eszmének megfelelően más természetű zenei szövésmód labirintusában eligazodni. Mellette okos, ha meghallgatjuk azoknak a véleményét is, akik egyedül művészi szempontok szerint ítélik meg alkotásait. Az, hogy Wagner stílusa széles vonalú, súlyos, grandiózus, végletesen masszív és mindenek tetejében még extatikus is, az nemcsak egyéniségének, hanem — gondoljunk Böcklin, Makart stb. irályára — a kor általános hajlamainak következménye. Ma már tisztán látjuk, hogy Wagner távolról sem ,,évezredek legnagyobb'' alkotója. Több ennél. Minden idők egyik legnagyobb operazsenije, akinek neve ott tündököl Monteverdi, Mozart és Verdi mellett és aki a nemzedékek ízlésének ingadozásán túl is változatlanul megmarad annak, amit fényes tehetsége időtlenül reprezentál.

Bölöni úr Angliában

A magyar PEN kiküldötteinek londoni látogatásával kapcsolatosan a következő két levél jelent meg a Daily Telegraph május 21-i számában:

Szerkesztő Úr!

A Daily Telegraph beszámolt arról, hogy két magyar író: Bölöni György és Rónai Mihály úr országunkban járt és távozás előtt sajtókonferenciát tartott a magyar követség helyiségében. Ezen a sajtókonferencián bizonyos állításokat kockáztattak, melyek egy része félreértésre adhat alkalmat. Két ilyen állításhoz szeretnék, engedelmével, néhány megjegyzést fűzni.

Szó sincsen arról, hogy Bölöni és Rónai úr — miként ezt állították — ,,európai körúton jártak azzal a szándékkal, hogy helyreállítsák kapcsolataikat a nemzetközi PEN-nel''. Az igazság az, hogy hosszú, előzetes levélváltás után, a nemzetközi PEN kifejezett meghívására érkeztek Londonba, azért, hogy a magyar PEN-ben felmerült látszólagos szabálytalanságok ügyében magyarázattal szolgáljanak. Az említett visszásságok ügyében, a nemzetközi PEN végrehajtó bizottsága nevében, én küldöttem memorandumot a budapesti PEN-hez.

Bölöni és Rónai úr április 27-én Londonban találkozott André Chamson úrral és személyemmel. Nevezett urak elismerték, hogy a magyar PEN szabálytalan ügyvitele ellen felmerült vádak megfelelnek a tényeknek, beleértve azt a vádat is, hogy Bölöni úr nem a magyar PEN szabályosan megválasztott elnöke, csupán egy szűkkörű bizottságé, mely illetéktelenül nevezte magát magyar PEN klubnak. Éppen ezért rendkívül meglepődtem azon, hogy az Önök lapjában Bölöni úr, mint ,,a magyar PEN klub elnöke'' szerepel.

A nemzetközi PEN végrehajtó bizottsága nevében működő bizottság, melynek a nemzetközi PEN elnöke is tagja, május 11-én ült össze Párizsban, hogy a londoni tárgyalás eredményeit megvitassa. Ez a bizottság határozatot hozott, melyet a világ valamennyi PEN központjának, valamint Bölöni úrnak is megküldtek Budapestre. E határozat a magyar PEN működését hivatalosan is felfüggeszti mindaddig, amíg megfelelő bizonyítékokkal igazolják, hogy a magyar PEN ügyeit rendbehozták.

Igaz híve:

David Carver

a nemzetközi PEN főtitkára.

*

Szerkesztő Úr!

Bölöni György úr valójában nem más, mint egy kormánybiztos, akit a budapesti kommunista párt végrehajtó bizottsága nevezett ki, hogy a nemlétező magyar PEN klub ,,elnökségének'' ügyeit igazgassa.

Bölöni úr, amikor két ismert író, Déry Tibor és Háy Gyula bebörtönzésével kapcsolatosan nyilatkozni kényszerült, azt mondotta, hogy ,,ezek az emberek még 1957 márciusában is sztrájkra uszították a munkásokat''. Ha ez igaz, úgy ezeket az írókat olyan cselekményért ítélték nyolc és kilenc évi börtönre, mely cselekményhez a civilizált világ közfelfogása és közerkölcse szerint minden szabad embernek, munkásnak és nem munkásnak egyaránt joga van.

Előttem fekszik a magyar belügyminisztérium közleménye, melyet a Magyar Távirati Iroda 1957 január 27-én hozott nyilvánosságra:

,,A belügyminisztérium közli, hogy Tardos Tibort, Varga Domonkost, Lengyel Balázst, Zelk Zoltánt, Novobáczky Sándort és Lőcse Pált ellenforradalmi cselekményekben való részvétel gyanúja miatt letartóztatták.''

Ezek szerint Háy Gyula börtöncellájából uszította volna sztrájkra a munkásokat? Déry Tibor betegágyából szervezett sztrájkot? Mert hiszen letartóztatása napjáig, azaz 1957 tavaszáig betegen feküdt.

Egyszerűen szemfényvesztés Bölöni úrnak az az állítása, miszerint az angol hírlapoknak Magyarországon való szabad árusítását azonnal megengedik, amennyiben a magyar sajtókiadványok nagy-britanniai terjesztése is lehetővé válik. A magyar kiadványokat Angliában bárki megrendelheti és minden nehézség nélkül kézhez is kapja. Viszont Magyarországon angol sajtótermékek megrendelésére kísérletet tenni nemcsak reménytelen, hanem szerfölött veszélyes vállalkozás: a titkosrendőrség azonnali látogatását eredményezi.

Igaz híve:

Pálóczi-Horváth György

Mindig elég erősek vagyunk, hogy mások szenvedését elviseljük

(L. J. Ludovici: „Tomorrow Sometimes Comes", London, 1958.)

L. J. Ludovici regénye, a „Néha eljön a holnap" (Tomorrow Sometimes Comes) a deportált és rabszolgamunkára hurcolt lett százezrek egyikének szenvedéséről számol be. A könyv nem irodalmi igényű, száraz riportregény; talán még ez sem, csak egyszerű dokumentum. Mégis hátborzongató írás, dermesztő, mint maga az élet.

Albat, a könyv főhőse tizenegy éves, amikor a Vörös Hadsereg 1919-ben bevonul Rigába. A világnak ebben a részében az emberek fiatalon ismerik meg a borzalmat. A Cseka, az idők folyamán annyi különböző kezdőbetűre keresztelt szovjet titkosrendőrség, elhurcolja Albat apját. A gyerek néhány hónap múlva a központi börtön udvarán tornyosuló hullahegyen kutat apja holtteste után. Nem utoljára látja a börtönt. Húszegynéhány év múlva az ő neve is követi apjáét a börtön lakóinak névsorán.

1919-ben a kommunista uralom csak pünkösdi királyság. Bevonulnak az intervenciós csapatok és az évszázados álom beteljesedik: Lettország felszabadul. Húsz év boldogság következik, húsz évig rettegés nélkül élnek az emberek. Albat tengerésztiszt lesz, a lett kereskedelmi flottánál szolgál. Aztán 1939-ben bekövetkezik az emlékezetes Ribbentrop—Molotov kézfogás és két hét múlva baráti beszélgetésre hívják a Kremlbe a lett külügyminisztert. Szovjet csapatok szállják meg az országot és új parlamenti választásokat írnak ki. A szokásos komédia a szokásos eredménnyel zárul: a kommunista párt a szavazatok 98.49 százalékát kapja. Az új kormány 1940 június 17-én bejelenti, hogy Lettország önként csatlakozik a Szovjetunióhoz. Albat a két rossz közül az ismeretlen roszszat választja; a kommunisták elől a nácikhoz menekül. Tizenhárom hónapig kell várnia, míg a rádióban újból felhangzik a lett himnusz. A német csapatok 1941 július 1-én elfoglalják Rigát.

Közben folyik a háború és Teheránban meg Jaltában a tárgyalások. A szovjet csapatok ismét felszabadítják Lettországot és Albat hazamegy, hogy a többi százezer lettel együtt tiltakozzék emellett felszabadítás ellen. Egy éjjel kopognak ajtaján (a letteknek még az a vigasz sem adatott meg, hogy lett egyenruhában tartóztassák le őket), belőkik egy vasúti kocsiba és néhány hét múlva a Ladoga-tó északi partján látja meg a szabad eget. Az NKDV-tiszt a fehértengeri csatornára mutat: ezt maguk, fasiszták rombolták szét — mondja —, most azért hoztuk magukat ide, hogy felépítsék. Siessenek. Minél korábban készülnek el, annál előbb mehetnek haza.

A tábor borzalmas. Napi tizennégy órát dolgoznak; az örök gorombák, kegyetlenek; a kórházban orvosság helyett tetvek várják a betegeket, a kenyér fekete és az élelem kevés. Semmi sem annyira nemzetközi, mint a vasfüggöny mögötti országok szabványosított borzalma. Vagy ki tudja: talán nem is igaz a vasfüggöny-megszorítás és Auschwitztől Algírig minden tábor egyforma.

Két év keserves robotja után elkészült a csatorna. Az ünnepélyes megnyitásra fehérruhás Komszomol-fiatalokat hoztak, berregtek a felvevőgépek, készült a szovjet ifjúság hősies hazaszeretetéről és munkakedvéről szóló lelkesítő film. A rabok várták az ígért szabadulást. Kinevették őket. Albat csak az alkalmas pillanatot leste.

Egy reggel sikerült is megszöknie. Több mint ezer kilométert barangolt, eljutott Rigába és beállt a partizánok közé. 1948-ban Lettországban szívós, elkeseredett harc folyt a szabadságért. L. J. Ludovici könyvének elolvasása után megkérdeztem néhány ismerőst, köztük magyarokat, lengyeleket és kínaiakat is, mi Lettország, Litvánia és Észtország fővárosa. Alig néhányan tudták. Más emberek szabadságharcáról könnyen elfeledkezik az ember.

Albatot elfogták és egy évig konok ostobasággal arról faggatták: melyik imperialista hatalom felbujtatására harcolt saját hazája függetlenségéért. A kihallgatást a szokásos per követte és Albat huszonöt éves ítélettel Vorkutára került. Minden kezdődött előlről és a Sarkvidéken még csak gondolni sem lehetett a szökésre. Huszonöt év az életet jelentette. A halál volt.

Aztán váratlanul újra kezet fogott egy német és egy orosz miniszter. De ez a német miniszter maga is megjárta a poklot. Adenauer csak annak árán nyújtotta kezét, ha kissé megnyitják a pokol kapuját. Albat sokezer némettel és osztrákkal együtt szabad földre került.

Amíg Magyarországon éltem, sosem gondoltam a lettek szabadságával. Most, hogy olvastam a könyvet, mérhetetlenül szégyelem magam és értem az angolokat és amerikaiakat.

Csak nem értem meg őket. **H. I.**

A mai Oroszország belülről

(John Gunther: Inside Russia today. Hamish Hamilton, 1958.)

A világmegváltó mítoszok világából éppen csak lábadozó kelet-európai olvasó valószínűleg meglepőnek találná Gunther modern útleírását. Sajnos, a szerző titka marad, hogy egy oroszul nem is tudó turista-riporter — viszonylag rövid utazása alatt — hogyan jut ennyi részletnek nyomára. Gunther érdeklődése szerteágazó. Az utazási irodák szervezetétől az orosz történelemig, a szovjet mezőgazdaság helyzetétől a legújabb divatig, filmművészettől a prostitucióig és Hruscsov karrierjétől a titokban mesélt politikai viccekig, minden megtalálható könyvében. Aki ezek után azt hinné, hogy Gunther felületes, jobban teszi, ha mégsem legyint, mert riporterünknek ördöge van. Szerencsére nem érdeklik a komplikáltabb lélektani és politikai összefüggések és ezért tárgyilagos marad mindvégig. Ő nem véleményt mond, hanem leírja, amit látott, ami egy amerikainak fontos lehet. Hazai olvasói pedig éppúgy sokkot kapnak majd könyvétől, mint az első Szputnyikban szűkülő kiskutyától.

Manapság megdőlnek a mítoszok, a manó kibújt a palackból s aligha lehet visszatuszkolni. De Gunther nem felejti el, hogyan kezdődött. A zsarnok emlékezetes temetésén hárman beszéltek: a hivatalos örökösök. Azóta egyikük halott, a másik kettő pedig politikai hulla. S a temetés egykori szertartásmestere pedig felkapaszkodott nagy elődje szétvert budapesti szobrának talpazatára és megfenyegette Kádárt, hogy legközelebb nem „segít".

Az ukrán paraszt kegyúri dölyfje mögött azonban kétségbeesett igyekezete bújkál. A hömpölygő ár tetején úszik anélkül, hogy megértené, mi is zúg alant. Az Hruscsov kínos dilemmája, hogy miközben kivágja maga alatt a régi rend fáit, a lombkoronában iparkodik megfogódzni. Nincsen visszaútja, hiszen sztalinista ellenfeleivel szemben csak addig lehet fölényben, míg új úton jár. Borisz Paszternák dr. Zsivágo című regényében egyik hőséről megjegyzi: „Az ember arra született, hogy éljen és nem arra, hogy felkészüljön az életre." Paszternák könyvét betilthatja a szovjet cenzúra, de a fiatal oroszok életkedvét aligha. Felszakadtak a zsilipek és a minden oroszok ukrán manója most puszta kézzel ravaszkásan mosolyogva az ár elé megyen. Gunther a hites amerikai tanú, hogy mi változott a Szovjetunióban, nem is öt év alatt. Megmaradt a terrorapparátus, de eltiltották a terrort. A világ egyhatodán nyomasztó unalom honol, de „nyugatutánzó" divat helyett „szovjet" divaton törik a fejüket; illemtant tanulnak régi könyvekből és akiknek tegnap még nem volt kenyerük, ma autóról és rövidebb munkahétről álmodnak.

Mindez a rendszert hivatott konszolidálni. Aki osztja a kommunisták illúzióját, hogy a szovjet élet egyetlen politikai ellentmondása az alacsony életszínvonal, Gunther beszámolójából kétféle konkluzióra juthat: vagy megretten, vagy a megkezdődött evolutív folyamattól azt várja, hogy a mai uralkodó réteg végül is átugorja majd saját árnyékát.

Attól tartunk, másképp is lehet. Elvégre a Szovjetunióban mégis csak felnőtt egy nemzedék, amely versek helyett Lenint olvasott, s megkérdheti holnap: „Elvtársak, mire valók a komisszárok?" **—i—**

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Közvéleménykutatásunkról már adtunk egy ideiglenes jelentést. Azóta is állandóan kapjuk a levelezőlapokat és a leveleket olvasóinktól, így még korai volna egy zárójelentést közölni. Meglepő, hogy közel kétszáz olvasó kiküldött levelezőlapjaink kérdéseinek kitöltése helyett, vagy azon kívül hosszabb-rövidebb (főleg hosszabb) levélben fejti ki nézeteit a lapunkról. Néhány ilyen olvasólevelet alant közlünk.

* * *

Irodalom és olimposzi magasság

Persze szívesen venném, ha a lap hetenként jelenne meg és vállalnám is a megkettőzött előfizetési díjat, ha nem tartanék attól, hogy a gyakoribb megjelenés a lap színvonalának csökkenését vonná maga után. Már most is felfedezgetek tüneteket, amelyek a pillanatnyi indiszpozíció jeleit mutatják, már most is vannak jól és kevésbé jól sikerült számok, már itt-ott az uniformizáltság tendenciái kísértenek, vajon nem számolhatunk-e fokozottabb jelentkezésükkel a hetenkénti megjelenés esetén? Sajnos, a lap írói rezervoárja (és most kizárólag magyar írókra gondolok) nagyon is korlátozott és az az érzésem, a lap szerkesztői még nem gondoltak arra, hogy ezt a rezervoárt bővítsék, nem is annyira úgynevezett ifjú tehetségek szárnypróbálgatásainak propagálásával, mint inkább régebbi és a hazai kommunista irodalompolitika által feledésre kárhoztatott magyar írók műveinek minél gyakoribb megjelentetésével. Ó, milyen szívesen olvasnék megint egy Móra-novellát, Molnár-krokit, Juhász Gyula verset, Karinthyt, Márait, Zilahyt, vagy akár Szabó Dezsőt, Abonyi Lajost vagy Vas Gerebent is. Hiszen Irodalmi Ujságról van szó, de egyúttal Emigráns Ujságról is, amelynek számolnia kell bizonyos irodalmi nosztalgiával, egyéb nosztalgiákról nem is szólva. Ez az ujság most a magyar diaszpórához szól, öt világrész szétszórt magyarjaihoz, vigyázni kellene arra, nehogy egy túlfeszített irodalmi arisztokratizmus vagy mesterkélt stílushomály elriassza a kevésbé ezoterikus olvasókat, azokat, akik otthon, úgynevezett rendes körülmények között sose kerültek volna kapcsolatba az irodalommal, de most — kutyakeserves emigráns sorsukban lázasan falnak mindent, ami magyar nyomtatott betű. És különösképpen Amerikával kapcsolatban szeretnék rámutatni az Irodalmi Ujság jelentős feladatára. Az itteni, rendszeresen megjelenő magyar sajtó szellemi és nyelvi színvonala megdöbbentően alacsony. Ennek ellenére ezeknek a sajtótermékeknek a példányszáma növekvőben van, hála annak a 35.000 új magyarnak, akik a forradalom után itt kötöttek ki.

Valószínűleg semmi tudatosság nem játszik szerepet abban, hogy az Irodalmi Ujság nem szentel különösebb figyelmet az Amerikában élő, hatalmas tömegű és számtalan rétegeződésű magyarság problémakörének, minthogy nem foglalkozik külön a kanadai, ausztráliai, angliai magyar emigrációs rétegekkel sem. Mégis figyelembe kellene vennie, hogy Amerika a századforduló óta, mondhatnók azt is, hogy az 1848-as szabadságharc óta szinte természetes települési területe a különböző magyar emigrációknak, amelyek aztán felszívódtak és elmosódtak az elmúlt évtizedek hullámverésében. Ha le is számítjuk és elveszettnek tartjuk az első világháború előtt kivándorolt magyarságot, ne feledjük el, hogy a két világháború közötti időben, de kiváltképpen 1938 óta a művelt magyar középosztálynak olyan áradása indult meg Amerika felé, amelyhez nem hasonlítható egyetlen ország magyar diaszporája sem. Orvosok, mérnökök, tudósok, művészek, diákok, tisztviselők és széleslátókörű kereskedők ezrei élnek az USA-ban, akik hivatásuk és mesterségük különböző területein remekül megállják helyüket, folyékonyan beszélik új hazájuk nyelvét, mégis elválaszthatatlanul és elszakíthatatlanul magyar múltjukhoz köti őket a nyelv, amelyet otthon és barátaik között beszélnek. Törődjék többet az Irodalmi Ujság Amerikával.

A legszívesebben irodalmat olvasok az Irodalmi Ujságban, jelentkezzék az novella, kritika, szociográfia vagy elvi cikk köntösében. De már az új költők versei elé igen magas irodalmi mércét raknék. A sokrétű emigrációs hangulat adequat költői kifejezése nem lebecsülendő írói feladat, de nagy kérdés, vajon megtalálja-e ez a történelmi korszak a maga hivatott poétáját. A megnyugtató válasz egy kicsit az Irodalmi Ujságtól is függ.

Nem rosszalnám továbbá az eleven, színesen megírt riportokat, hiszen élettől lüktető Irodalmi Ujságot szeretnénk és nem Irodalmi Orgánumot, amely egyes cikkeiben néha már olimposzi magasságból nyilatkozik meg. Az irodalomnak legmagasabb szinten történő művelése se rekesztheti ki a humort, az élethez kötött aktualitást, a friss közvetlenséget és az élő nyelv varázslatos melegét. Helyettük szívesen elnélkülözném a külföldi írók novelláit és verseit, kivált, ha semmi kapcsolatban nincs a mi ügyünkkel és még attól se félnék, hogy egy-két highbrow olvasó rámsüti a provincializmus bélyegét.

Fodor Sándor (467, Central Park West, New York)

Derűsebb lapot kérünk!

Mellékelve küldöm a kérdőlapjukat vissza, azzal a megjegyzéssel, hogy bizonyára nem vagyok az egyetlen női olvasójuk, aki mély kétségbeeséssel, lesújtva és szomorúan teszi le olvasás után az Irodalmi Ujságot. Az örömből, amivel mindig várom a lapot, bánat és csüggedés lesz. Persze, hogy mindenki tud mindent és nem kívánok semmiféle hajmeresztő, avagy naiv „ellenmesét" az atomveszélyről, de ejtsék módját annak, hogy legyen valami olyan is a lapban, aminek olvasásán az ember egy kicsit örül, egy kicsit remél és horribile dictu — mulat. Ha már Camusnak A renegátját el kell olvasni, amiben szépséget nem, csak borzalmat kap az olvasó — legyen ugyanabban a számban valami szívvidító is. A női olvasó azt kesergi, hogyha már zenében, festészetben, szobrászatban és egyebekben oly sötétségeket lát, amit a mai kor nyújt neki, hát legalább legyen az ő saját magyar menekült irodalmi lapjában valami vigasztaló, amihez menekülhet. Ezt óhajtja

kész hívük
Benes Vincéné
sz. Morvay Margit
(Zürich)

Egy nyugat-afrikai olvasó

A lapból, sajnos, semmi sem hiányzik. Legfeljebb egy kicsivel több irodalom, különösen a politikai és elvi-politikai cikkek rovására. Ezeket u. i. új otthonunk, vendéglátóink lapjaiban megtalálhatjuk (különösen az angol nyelvterületen élők) tárgyilagosan és mi tagadás, magasabb színvonalon. És épp ezért emelek még erősebb kifogást az elvi cikkek ellen. Az tény, hogy menekültjeink nem állanak túlzottan magas színvonalon. De alacsony színvonalú (nem népszerűsítő mégsem!) írásokkal ebben az esetben sem érhetünk el semmi eredményt. Eddigi (láger) tapasztalatom, hogy az elvi cikkeket kevesen olvasták. Egyrészt, mert nem értették, másrészt, mert akik mégis értették, alacsony színvonalúnak találták. A nem értőket az értésben akadályozta a cikkek körülményes kifejezése. Az értők pedig csak legfeljebb ezekben a stiláris szépségekben találhattak élvezetet, mert tartalmilag a cikk meglehetősen lapos volt.

Nagyon kérem Önöket, ne akarjanak más lenni, mint Irodalmi Ujság. Adjanak olyan irodalmat, amelyik olyan állásfoglalásra készteti minket az irodalom eszközével, mint amilyen állásfoglalást akarnak hirdetni a logika, a meggyőzés „elvi" eszközével. Közöljenek olyan írásokat, amelyek meggondolásra, vagy épp vitára ingerelnek éppúgy, mint eddigi fejtegetéseik. És ha épp van egy aktuális és színvonalas cikkük, akár szociográfia, akár „elvi" (nem tudom miért, de valahogy nagyon haragszom erre az „elvi" szóra, s amellett meglehetősen értelmetlennek is találom), ám hozzák le. De csak akkor! S ami pedig az aktuális politikát illeti (akár otthoni, akár világpolitikai), elégedjenek meg a „lapszéli jegyzetek" oly jól bevált formájával, ami nemcsak hogy pusztán tájékoztat, hanem alkalmat ad egy frappáns (és hál' istennek csak arra ad alkalmat) kommentáló megjegyzésnek is.

Ezt az elvi cikkek helyett kértem Önöktől, hiszen lelkiismeretünk kényszerít az állásfoglalásra. De adjanak továbbra is *csak* irodalmat, tisztán csak azt, olyat, amelyikben az erdő az erdő és a fák azért susognak, mert fák.

Ürszényi Gábor
(Mamponten, Ashanti Ghana)

Tágultabb horizontot!

Mindenkor nagy örömet jelent az Irodalmi Ujság megérkezése. Ennek ellenére nem ragaszkodnék ahhoz, hogy hetenként jelenjék meg, de szívesen venném, ha terjedelme 2—4 oldallal bővülne. Azt csak helyeselni tudom, hogy az Irodalmi Ujság minden demokratikus magyar irányzat fóruma kíván lenni. Eleve elvetjük annak gondolatát is, hogy a lap egyetlen irányzat szócsöve legyen. Az otthon megjelent Irodalmi Ujság célja annak idején az otthoni élet hibáinak kiküszöbölése, az igazi értelemben vett demokratizálás volt, ezt a politikai elnyomás ellenére részben el is érte. Ma — véleményünk szerint — egy szabad országban megjelenő magyar újságnak a célja a régi és mai magyar irodalom, művészet, kultúra ápolása, az utolsó évtizedek nyugati kultúrájának és irodalmának megismertetése.

Az Irodalmi Ujságban megjelenő kritikák, novellák talpraesettek, bár nem mindig szerencsés a megválasztásuk. A lap főleg angolszász és francia szempontokat képvisel, ami olykor kissé egyoldalúnak tűnhetik, hisz különböző országokban élünk szétszóródva, akik mindannyian más-más szemszögből megvilágítva kapjuk naponta a politikát, kultúrát, híreket.

Dr. Bauer Imre (Zürich)

Levél Brazíliából

Az Amerikai Magyar Egyetemisták Szövetsége a közelmúltban levelet kapott Brazíliából, amelyet 50 családfő írt alá 115 személy nevében. „Mi, családfők, akik aláírtuk e panasszal teli kérelmet, nehéz, küzdelmes munkához szokott magyar emberek vagyunk, kik a kommunista megtorlás elől menekülve hagytuk el hazánkat, egy magárahagyatott, szerencsétlenül járt ország szerencsétlen üldözöttjeiként. Nem a kapzsi remény vitt bennünket az otthon elhagyására, a nagyvilág végtelen útjaira, hanem egyedül családunk és magunk létének védése és a szabad világ fennkölten hirdetett magasztos emberi eszméinek igénye, mely bennünk él. Nem kívántunk és nem vártunk mást, mint becsületes munkáért becsületes megélhetést. Testben és lélekben elfáradtunk a közel egy évi embertelenül nélkülöző és céltalan bolyongásban, és most mégis arra kell kérnünk az arra illetékeseket — és ezt a leghatározottabban —, hogy ügyünket vizsgálják felül és nyújtsanak sürgős segítséget a Brazíliából való gyors elszállításunkhoz. Jugoszláviában, Gerovóban a Brazil Válogató Bizottság bennünket szakmai vizsgának vetett alá és ennek alapján válogatott ki, ugyanakkor a brazil kormány nevében szinte lehetetlen csábító ígéreteket tett, amelyek beváltásáról itt Brazíliában még csak szó sem lehet, hallani sem akarnak róla. Pedig mi csak munkát kérünk, tisztességes megélhetést. Az itt szerzett tapasztalatok alapján méltán állíthatjuk, hogy munkavállalási lehetőségeink, amikre egyedül lehetne alapoznunk — végzetesen bizonytalanok. Nap mint nap munkanélküliséggel találjuk magunkat szemben. Nekünk nincs semmi anyagi tartalékunk, eddig csak tiszta szándékunkat őrizhettük meg. A lakások szörnyen drágák, a fizetések 60—70%-át is feleméstik, míg a fennmaradó összeg egy négytagú család minimális étkezését sem biztosítja... Adjanak tájékoztatást arról, hogy mint menekülteknek, milyen jogaink, kötelességeink vannak az ENSZ alapokmányaiban lefektetettek alapján."

ENCZI ENDRE:

NÉGYKÉZLÁB

Ó, csak ne sírna minden reggel az az átkozott lépcső. Óvatosan csosszan fokról fokra, tizenkétszer húzza jobblábát, tizenháromszor a balt a második emeletről, amíg az utcai ajtóhoz ér. Szinte könyörög a lábával a lépcsőknek, hogy maradjanak csendben, de azok jajveszékelnek, vinnyognak, hisztériásan panaszkodnak. A földszinti hálószobában missis Stankus, az észt háziasszony ilyenkor megrebbenti a szempilláját és átszól a férjének a szomszéd ágyba.

— Öt óra, megy a tányérmosó.

A háziasszony csodálatosképpen nem haragszik sem a lépcsőkre, sem a tányérmosóra, a vakoskodó napkeltét sem fogadja rosszindulattal, inkább boldog, mert hiába van hajnali öt óra, ha ő akarja, akkor kinyitja a szemit, vagy kényе-kedvére akár tíz óráig is csukva tarthatja. Boldogságának egyéb eredői is vannak, amit hozzávetőlegesen így formál mondattá:

— Idejön ez a koszos, a feleségivel meg a nagy darab kamasz fiával, három ember egy koferral és azt mondja, hogy budapesti tanár. Az szép dolog, ha valaki tanár — mondta missis Stankus —, a szoba heti tizenkét dollár, konyhahasználat, de hagymásételt nem lehet főzni, mert a férjem, mister Stankus kényes a szagokra, ő ugyanis úriember, ha nem is tanár, hanem csak egy egyszerű ingatlanügynök.

Mister Stankus nem vesz részt az efféle megnyilatkozásokban. Világi létének negyvenöt, ingatlanközvetítői munkásságának húsz esztendeje alatt annyi bölcsességet halmozott magába, hogy holmi szófia beszéd nem jut el sem a szívéig, sem az agyáig. Egyébként is sikerült a világot négy részre felosztania és ez határozta meg magatartását, erkölcsét és világszemléletét. Az első csoportba tartoznak az ingatlanügynökök, a másodikba az ingatlanvásárlók, a harmadikba azok, akiket a sorsuk menthetetlenül arra kényszerít, hogy soha ne váljék belőlük telek-, vagy háztulajdonos. Ezt a csoportot mister Stankus nem vetette meg, hiszen ők is Isten teremtményei, akik lehetséges, hogy a túlvilágon kertes családi házhoz jutnak, de a földi ingatlanszemlélet törvénye szerint elhanyagolható tényezőknek tekintendők. A negyedik csoport tagjai nem sorolhatók az előző háromba, földi sorsuk tehát még bizonytalan. Éppen úgy válhatnak ingatlanvásárlókká, mint elhanyagolható tényezőkké. A házába érkezett új lakókat ennek megfelelően üdvözölte:

— Igen, uram, ön már nem fiatalember, de mindenesetre pályája kezdetén áll. Mint tányérmosó is megbecsült személyiség lehet a mi világunkban. Nézzen rám, én is így kezdtem.

Zayk Demeter ránézett, sűrűn pislogott vastag szemüvege mögött és mivel semmit sem talált az ingatlanügynök arcán, ami a múltjára emlékeztette volna, alázatosan lehorgasztotta a fejét.

— A megbecsülés titka az ingatlan — folytatta mister Stankus —, ön már ötszáz dollár lefizetésével vásárolhat magának szép, családi házat, két-három szobát kiadhat és a befolyt bérösszeg fedezi a további részleteket.

— Igen — mondta a tanár —, ötszáz dollár.

— Én is így kezdtem — ismételte az ingatlanügynök —, Rockefeller is így kezdte, Ford is, Edisonról nem is szólva. Minden centet meg kell ragadni. Soha nem lehet tudni, hogy egyetlen cent milyen komoly pénzügyi sikernek vetheti meg az alapját.

— Köszönöm — rebegte a tanár, majd felemelte a böröndöt, aztán bizonytalanul indult az asszony és a gyerek után a második emeletre.

Akkor még nem vette észre, hogy nyikorog a lépcső. Minden figyelmét a lépcsőforduló sarkában elhelyezett gipszkutya kötötte le. Az orráról már lepattogzott a máz, szája helyén fekete folt tátongott, készen arra, hogy albérlői lábakba harapjon.

— Műtárgy — gondolta jóindulatúan Zayk Demeter —, egy ingatlanügynök házában szükség van valamiféle műtárgyra.

Amikor a hajnali sötétben lelopódzott a lépcsőn, a fordulónál kissé elszorult a szíve. Mi lesz, ha egyszer belebotlik a műtárgyba és a gipszkutya lelke a mennyekbe száll. Vajon mister Stankus világszemlélete a gipszkutyáknak is juttat a túlvilágon valami szép kis kertes kutyaházat? És vajon mi lenne az ő sorsa ez esetben itt e világon, hogyan állna meg Zayk Demeter, a magyar irodalom tanára, az M.-i repülőtér konyhájának mosogatója, mister Stankus és saját családjának színe előtt?

Az utóbbi hónapokban családi helyzete ugyanis roppantul megingott. Ez a folyamat nyilván akkor kezdődött, amikor éjszaka átszöktek a határon és a mérhetetlen sár egyre mélyebbre húzta a talajba. Először a felettük rezgő csillagokat vesztette el, aztán a fák fekete, kusza körvonalait, a lélegzetét éles kés szaggatta rövid, hörgő darabokra és minden földi jelenség közül csak a föld vonzási törvénye érvényesült.

— Mi közöm van nekem a vonzási törvényhez, én nem vagyok fizikus, én a magyar irodalom tanára vagyok.

Ez volt az utolsó összefüggő gondolata Magyarországon, aztán olyasmi történt, ami Zayk Demeter felnőtt életében eddig még példa nélkül állott. Négykézláb ereszkedett és úgy cuppogott a sárban, mint egy öreg, részeg, szemüveges állat. A határon túl aztán feladta ezt a helyzetét is. Végignyúlt a földön, így várta vissza lélegzete rendes ritmusát, a csillagok fényét, a fák vonalait és a családi részvétet.

— Túl vagyunk a határon — szólalt meg a felesége —, na, te is, fiam... állj már fel, légy férfi.

Zayk Demeter a felszólítás ellenére sem tudott abban a pillanatban férfi lenni. Éppen csak meghúzta a testét a sárban és lassú mozgással újra négykézlábra tápászkodott. A fia a hóna alá nyúlt, kényszeredetten húzta felfelé, mint aki nem hisz abban a csodában, hogy egy sárba szorult követ emberré lehet változtatni.

Zayk Demeter felemelte a fejét, megköszörülte a torkát, jobbkezével a szemüvegét akarta megigazítani, mint ahogy harminc évig minden órája előtt tette.

— Jaj, elvesztettem a szemüvegemet.

— Papa, kelj fel — nógatta a fia.

Zayk Demeter újra krákogott és szorosan markolt egy sárgöröngyöt.

— Fiam, én azt tanítottam, hogy minden helyzetben a humánum legyen...

Most már a felesége is segített felráncigálni a földről.

— Most hagyjuk ezt — törte el a mondatot kissé ingerülten —, majd akkor folytasd, ha száraz lábon leszünk.

Zayk Demeter a határontúli első mondatát nem tudta befejezni. Amikor szemüveg nélkül két oldalról támogatva vakoskodott az osztrák városka macskakövein, pontosan tudta, hogy családi helyzete menthetetlenül a sárba ragadt. Két hónappal később, már a tengeren túl, megpróbálta mégegyszer újraszülni a tekintélyét.

Köhintett, megigazította a szemüvegét, középső ujjával még az asztalt is megkocogtatta és a zsebéből egy noteszt húzott elő, mintha feleltetésre készülne.

— Figyelem, fiam. Holnap már dolgozni fogok. Tányérmosói tisztet töltök be a repülőtéren. Tudnod kell, hogy ez társadalmilag fontos szerepkör.

A fiú szélesre húzta a száját. — Fehér szakácssapkád is lesz, papa?

— Lesz — felelte szigorúan Zayk Demeter. — Igenis, lesz.

— Papa, ha azt láthatná az osztály...

És a tányérmosás egészségpolitikai és társadalmi jelentőségének taglalása elmaradt.

— Vajon hol hibáztam el — elmélkedett a tanár. — Bizonyára súlyos hiba volt négykézlábra állni, tudhattam volna, hogy bizonyos tragikus helyzetek ellenállhatatlanul humorba csapnak át, viszont a humánum el tudja határolni... én a szemüvegemet vesztettem el, akkor, a fiam viszont... az is lehet, hogy a fiamat is elvesztettem? Különben is, miért mondtam, hogy tányérmosói tiszt és társadalmi szerepkör? Tavaly, amikor Frank Rudolf a VI. B-ből az írta a dolgozatába, hogy „a költő magasan szárnyaló lelke váteszi tisztet töltött be...” akkor így figyelmeztette a tanulót: — Frank, ne legyen fellengzős, mert a maga szárnyaló lelke a felhőkbe téved és onnan, mint a nevetségesség esője hull a földre. Ezzel szemben Frank Rudolf családi helyzete nem változott.

A hajnali utcákon mindig feloldódott az éjszakai feszültség. Maga mögött hagyta a gipszkutyát, a nyikorgó lépcsőket. A kéken és rózsaszínűen csíkozott ég, a derengésben sápadó fényreklámok és a néptelen utcák ilyenkor nem korlátozzák a végtelen magasra és mélyre csapódó elképzeléseket.

— A világ — gondolta friss reménykedéssel — soha nem látott lehetőségeket tartogathat számomra. Holnap levelet írok a kultuszminiszternek és bejelentem, hogy Zayk Demeter az irodalmi hatások kutatásának új módszereit itt kívánja folytatni. Tisztelt Miniszter Úr! Több évtizedes tanári pályámon figyelemmel kísértem a tanulók olvasmányait. Ugyanakkor nem tévesztettem szem elől a jelzett tanulók iskolánkívüli további olvasmányait és életpályáját sem és így gondos kutatás után megállapíthattam, hogy az irodalom milyen mértékben és milyen vonatkozásban hat az egyénre, illetve annak életsorsának alakulására. Innen csak egy lépés, hogy ezt a módszert továbbfejlesztve a tömegre gyakorolt hatást is felmérhessük. Miniszter Úr! Ennek a kísérletnek elvégzéséhez mindezideig 2151 cédulát sikerült elkészítenem. A jelzett számú cédulákat nem hozhattam magammal, mert házamból minden előzetes bejelentés és hatósági beleegyezés nélkül távoztam. Hirtelen távozásomat humanista szempontok indokolják. Ennek ellenére is fentebb leírt cédulákat magammal szándékoztam hozni, de feleségem a következő kijelentést tette: — Demeter, te megbolondultál? Inkább két alsónadrágot tegyél a zsebedbe.

A hirdetések az élet sarkpontjait igyekeznek kívánatossá tenni. Fájdalommentes szülést ígérnek, megnyugtató temetést és olyan biztosítást, amely a váratlan halált a legjövedelmezőbb üzletágnak dicséri. Ami a pólusok között van, az csak most kezdi el nyilvános életét. A kínai mosodás már hajlong a gépei előtt, a taxisofőr fürkészve rohan az üres utcákon és egy álmos pincér vizes szivaccsal törölgeti a paradicsom- és barnamártással pettyegtetett bárpultot.

Miniszter Úr! Amennyiben figyelmen kívül hagyná az irodalom hatását az élet alakulására, helyes lenne parlamentáris úton törvénybe iktatni, hogy a tányérmosás társadalmilag éppen annyira fontos tevékenység, mint a szülés levezetése, a temetésrendezés, a biztosítási ügynökség, vagy az autóvezetés. Erre vonatkozólag szeretném megemlíteni gyermekem ténymegállapítását, aki amikor fenti nézetemet közöltem családommal, hivalkodóan a szemembe nézett: — Papa, te már felfedezted Amerikát, de mikor fog Amerika felfedezni téged? A szemérmetlenül hangzó kérdés után a több ezeréves kulturális és civilizációs fejlődés eredményeképpen gyermekemet nem ütöttem arcon, de mély tisztelettel kérdem Miniszter Urat, ha netán ösztöneim áttörték volna a több ezeréves kulturális lerakodásaimat és az a bizonyos pofon elcsattan gyermekem arcán, túlléptem volna-e a humánum határát? Erre vonatkozólag nemcsak én, de kortársaim is határozott, egyértelmű választ várnak.

Az égen az egymásra türemlett kék és rózsaszín csíkok mögött opálos háttér derengett fel. Ezzel együtt megjelent az autóbuszmegállóval szemben lévő ház második emeleti ablakában egy borzas női fej és a földszinti üzlethelyiségben, hálóköntösben a holland látszerész. Néhány szemüveget jobbra-balra tolt a kirakatban, aztán dülöngélve visszament a lakásába. Nyilván néhány szemüveg rendezetlen állapota nyugtalanította az éjszakáját, míg végre hajnalban rászánta magát a szemüvegek rendjének foganatosítására, hogy nyugodtan hajthassa fejét párnáira.

Az események azonban mindettől függetlenül és váratlan drámaisággal taszították Zayk Demetert élete válaszútjára. A sarkon, ahol a repülőtéri autóbuszra várt, egy újságosautó nesztelenül bukkant elő és a következő pillanatban egy köteg lap repült az utcai újságosbódé asztalára.

— Micsoda bizalom — gondolta jólesően Zayk Demeter —, lám, a lapkiadó-konszern bízik a népben. Hány ezer év nevelése kellett ahhoz, hogy gazdátlanul hagyják az újságot az utcán, milyen erőket kellett legyőzni ahhoz, hogy sietve jöjjön valaki, mint például ez a fehérgalléros, tömött bajuszú úriember, aki csak úgy futtában dobott tíz centet az asztalkára, felkapott egy lapot és máris eltűnt a szomszéd utcába.

A magára hagyott tízcentes a polgári megbízhatóságot és a magántulajdon biztonságát jelképezte.

A pénzdarabot bárki elemelhetné éppen olyan biztonsággal, mint ahogyan odakerült. Az utca még néptelen, az autóbusz indulásáig még tizenkét perc van s az utasok rendszerint csak az utolsó percben érkeznek. Tulajdonképpen az egész akció csak egy mozdulat, időben sem több, mint amíg a gondolat az ujja hegyéig fut és ezzel végérvényesen lerázhatná ezeket a tagadhatatlanul nyugtalanító pillanatokat. De Zayk Demeter rögtön rajtakapta magát, hogy egy pillanatnyilag tetszetős előnyért felületes és közönséges elméletet gyártott.

Felhunyorgott az égre, közvetlenül egy ezüstösen rezzenő csillagra.

— Mi most egymásra hunyorítunk, én és a csillag — érzelmeskedett Zayk Demeter —, jó barátságban vagyok azzal a csillaggal, összekacsintunk, mint akik ismerik egymás titkait. Hiszen ismersz engem, minden hajnalban találkozunk, együtt várunk itt a sarkon az autóbuszra.

Munka közben is többször gondolt erre a csillagra, amikor a nedves fémtálakról visszaverődött a villany fénye és ha a konyhai kisablakon át, valahonnan a vendéglő mélyéből fellobbant egy öngyújtó lángja.

Bizony, az még kevés, hogy a gondolat végigfusson a fejétől az ujja hegyéig, meg az sem jelent sokat, ha a gondolat megfogamzik, azt ki kell hordani, saját vérével táplálni, keservesen megszülni és ha a gondolat beteg, a vérben lévő anyagok hiába táplálják, — elvetél, vagy torz mozdulattá bukik ki az ujja hegyén.

A tízcentes szemérmetlenül szerénykedve kínálgatta magát a polcról. Legokosabb, ha hátat fordít a pénzdarabnak. Egy mozdulat... Homeros nyilván helyeselné, de erről a mozdulatról kötáblába vésték tilalmi törvényt. Azóta ugyan hosszabb idő telt el, az erkölcsi normák megváltoztak... Kár, hogy nemsokára jön az autóbusz és nincs ideje kutatni az emlékezetében, hogy miképpen vélekedik erről Platon, Erasmus, a rotterdami, Leibnitz, vagy Kant. Valószínűleg Nietzschének is van határozott véleménye erről és nem eléggé helyeselhető, hogy az Új Testamentumban a bűnben már a megbocsátás is bennfoglaltatik. Mind közül mégis mister Stankus álláspontja a legközvetlenebb, amennyiben a mi világunkban egyetlen cent is alapját képezheti... tíz az tízszer annyi, mint egy, tízszer egy az tíz... és a holland látszerész miért csoszog ismét a boltjában, miféle titkos megbízással leselkedik a kirakatüveg mögül az utcára?

— Good morning — köszönti valaki éles csattanással a háta mögül és a tanár olyan ijedten fordul vissza, mintha elektromos áram futott volna át a szívén.

— Ó, Vittorio — mondja megkönnyülten —, észre sem vettem, hogy itt van, kellemes reggel van, már érezni a tavaszt a levegőben, maga is ismeri azt a csillagot, mintha csak minket vigyázna, figyelje meg, mire a repülőtérre érünk, már eltűnik az égről, ez a dolga... no lám, Vittorio.

Az olasz nyitott szájjal, hangtalanul nevet, majd még néhányszor elismétli: — good morning... ennyit tud angolul, elég ez ahhoz, hogy felsúrolhassa a konyhát, hámozhassa a burgonyát, levakarja a tűzhelyre börösödött zsírt és a rettentő tömegű húsokat kicipelje a hűtőkamrából.

— Szaktárs — mondja neki Zayk Demeter —, de az olasz ezt sem érti, gyülekeznek az emberek a megállónál, Vittorio két másik olaszhoz csapódik, sebesen ömlő szavait széles mozdulatokkal keretezi.

Zayk Demeter arcából kifutott a vér, szeme rémülten dudorodott medrében... Uramisten, a tízcentes eltűnt. Micsoda árulás! Az emberi gondolat és civilizáció katasztrofális bukása. Amíg ő a Testamentumokkal, Erasmus-szal, Kanttal és mister Stankussal foglalatoskodott, addig ez a senkiházi olasz...

Az autóbuszon melléje tülekedett.

— Nem menekülsz előlem — és vaksi pillantását az olasz szemébe akasztotta —, rád ülök, mint a lelkiismeret, kínozlak és gyötörlek egy kétezer éves európai kultúra és a magasabb erkölcs megbízásából. Az olasz a pillantásból sem értett semmit, zavartalanul pergette dallamos szavait és nem vett tudomást a mellette kínlódó lelkiismeretéről.

— Miféle ember lehetsz te, Vittorio, te sedre olasz konyhalegény, hogy úgyszólván egy zárójeles tömondattal intézed el azt, amit mások még egy bölcseleti körmondat végén sem tudnak véghez vinni? Mit olvastál, miféle írások formálták ilyenné az életedet — háborgott Zayk Demeter —, lehet, hogy olvasni sem tudsz és a tízcentest is csak a formájáról ismered meg?

— Végtelenül sajnálom — keményítette magát Zayk Demeter —, de most saját erkölcstelen módszereddel szolgáltatok igazságot a tiszta erkölcsnek.

Még tíz percig tart az út a repülőtérig és ezt a rövid időt tervszerűen, hasznosan kell felhasználni. Meg kell menteni az olasz lelkéből és a tíz centből annyit, amennyi még menthető. Meg kell értetni vele, hogyha öt centet azonnal lefizet, akkor elkerülhet minden hatósági és lelkiismereti kellemetlenséget. Al Capone, korunk kikiáltott nagy zsarolója is így cselekedne. Tulajdonképpen felül kellene vizsgálni az egész Al Capone kérdést. Jobban szemügyre venni munkásságának társadalmi hátterét, az egyéni indítékokat, miféle irodalmi ráhatások...

Zayk Demeter homlokára szabálytalan sorokban ültek az izzadságcseppek, a légzése olyan nehéz lett, mint amikor két országhatár szorította össze a mellét. Amikor megrántotta az olasz karját, görcsbe rándult a keze. Az még egy hullámos hanglejtéssel befejezte a mondatot, aztán fürkésző vigyorral nézett a tanárra.

— Most azt kell mondanom, hogy Al Capone és elébe nyújtani a tenyeremet. Ezt bizonyára megértené. A másik kezem öt ujjával meg a követelt pénzösszeg értékét is félreérthetetlenül tudnám jelezni. Tehát Al Capone és fenyegetően kinyújtott tenyér...

A tanár kezében nem oldódik a görcs, a nyelve végén elhal a zsaroló neve és aztán nagyon halkan, szinte könyörögve sóhajtja az olasz arcába: — Dante... Alighieri Dante...

— Dante — ismétli az olasz és most már gyanakodva néz a tanárra, aki majdhogy önkívületben újabb nevet hajtogat.

— Carducci... Giosue Carducci...

— Carducci? — kérdezi az olasz és akaratlanul is visszahúzza a testét.

— Garibaldi — kísérletezik tovább Zayk Demeter.

— Garibaldi — hagyja rá Vittorio és határozott mozdulattal kirántja a karját a tanár görcsbe szorult tenyeréből és teljes testtel újra a honfitársai felé fordul.

— Garibaldi — nyögi kétségbeesetten a tanár, aztán reménytvesztetten, szégyenkezve lesunyja a fejét.

Az öltözőben, mintha a ruhájával együtt a szégyenét is darabonként vetette volna le. A köténye madzagját gondosan kötötte csokorba, fehér papírsapkáját kackiásan félrecsapta és rendkívüli érdeklődéssel nézegette magát a tükörben.

— Ki is vagy te, Zayk Demeter? Hiszen nem vagy azonos azzal, aki az imént dobta le magáról a polgári ruháját és azzal sem azonosíthatod magad, aki fehér sapkát, könyékig érő inget és csokrosan megkötött kötényt visel. Ravasz ember vagy te, Zayk Demeter, felszívódtál a világmindenségbe és most bottal ütheted saját nyomodat is. Ó, micsoda megnyugvás és boldogság, ha az ember elveszíti saját magát.

— Charlie — kiáltott az ajtóból a főszakács —, gyerünk, fiú!

— No lám, micsoda szerencse, hogy még a rendes nevén sem szólítják.

— Hozd be a hűtőkamrából a paradicsomosfazekat — rendelkezett a főszakács.

Zayk Demeter boldog engedelmességgel karolta át a kisebb kondérnak is beillő fazekat és fiatalos rugaszkodással indult a konyha felé.

Hogy mi történt a következő pillanatban, arról nehéz számot adni. Erről tárgyilagosan csak ennyit lehet mondani:

(Folytatás a túloldalon.)

Irodalmi Ujság

MENTSÉTEK MEG A SZABADSÁGOT címen a svájci Franke-kiadó megjelentette Salvador de Madariaga kiemelkedő cikkeinek gyűjteményét. A nagy író és gondolkodó javarészt aktuális politikai eseményekhez fűződő írásait az európai szabadság megmentésének törekvése fűzi egységbe.

*

A MAGYAR ÚJSÁGÍRÓK SZÖVETSÉGE, miután a rendszer számára nem kívánatos tagjait kizárta, május 31-én és június 1-én tartja vezetőségválasztó közgyűlését. A nagyobb biztonság kedvéért nem a tagok szavaznak, hanem csupán a gondosan kirostált küldöttek.

*

A PERUI INKA KÉPZŐMŰVÉSZET legszebb darabjaiból kiállítást rendeztek a párisi Petit Palais-ben. A kiállításra Párisba érkezett a hosszabb ideje Limában tartózkodó kiváló francia író, Georges Duhamel.

*

„ÚJ BARTÓK - IRODALOM" címmel hosszabb tanulmány jelent meg a Neue Zürcher Zeitungban. A tanulmányszerző megállapítja, hogy az elmúlt évtizedek főképpen külföldiek írta Bartók-tanulmányai után ezúttal Magyarországon és magyar szerzőktől jelent meg két kimagasló értékű Bartók-tanulmány, illetve monográfia-gyűjtemény. A tanulmány szerzője ezután részletesen méltatja a „Studia Memoriae Belae Bartok Sacra" (Tudományos Akadémia Kiadója) és a „Bartók életútja, művei, írásai és levelezése" (Corvina) című kiváló, nemrég megjelent munkákat.

*

VILÁGHÍRŰ ÍRÓK LEVELEIT árverezték el Marburgban. Franz Kafka tizenhat levele és tizenhárom levelezőlapja 5200 márkáért talált gazdát, Thomas Mann leveleiért 260—390 márkát fizettek, Goethe egy váltója 1500 márkát, de levele csupán 610 márkát ért meg a gyűjtőknek.

*

ALBERT FERENC hegedűművész nagysikerű hangversenyt adott Detroitban. Gordonkán Wültzer Béla kísérte.

*

REINHARDT-kiállítást rendeznek Kölnben. A világhírű rendező munkásságát és életét ismertetik.

*

CANNES-BÓL ÉRKEZETT jelentés szerint váratlanul visszavonták a Marek Hlasko regényéből készült, a fesztiválon bemutatásra szánt új lengyel filmet, „A hét nyolcadik napjá"-t. Valószínűnek látszik, hogy a betiltás oka Gomulka személyes nemtetszésén kívül Hlasko egy francia lapnak adott interjúja, amelyben a jelenleg Párisban tartózkodó fiatal lengyel író elítéli a kommunizmust.

*

JÓKAI MÓR: „Reise in die Vergangenheit" (Utazás a múltban) címen német nyelven megjelent könyve nagy sikert aratott Svájcban. A Weltwoche című nagy svájci hetilap meleg elismeréssel nyilatkozik Jókai mesemondó-készségéről és üdítő humoráról.

JAMES JOYCE „Ifjúkori önarckép" című könyvét jelentette meg a budapesti Magvető Könyvkiadó Világkönyvtár című sorozatában.

*

SZALAY LAJOS, Argentínában élő kiváló magyar grafikus 120 rajzot tartalmazó könyve néhány hónap alatt három kiadásban fogyott el. A könyv első negyven rajzának tárgya a magyar forradalom. A könyvhöz Romero Brest, az argentin Szépművészeti Múzeum igazgatója írt bevezető tanulmányt.

SZÁZ ESZTENDŐVEL EZELŐTT született Siegmund Freud. Figyelemreméltó, hogy az évforduló alkalmából a budapesti Nagyvilág közölte Kardos Lajos: „Freud és a freudizmus" című tanulmányát. Első ízben történt, hogy egy magyar kommunista lap hasábjain gyalázkodó kitételek nélkül szóltak erről a tudományos problémáról s bár nagyon óvatos és kritikus hangnemben, de mégis méltatták a pszichoanalizis nagynevű megalapítójának munkásságát.

KOSZTOLÁNYI. ÉDES ANNA című regényét filmre viszik Budapesten. A filmet Fábry Zoltán fogja rendezni. Ebben az évben készül el Mikszáth: Szent Péter esernyőjének, valamint Nagy Lajos: Razzia című elbeszélésének filmváltozata is.

*

A LONDONI COVENT-GARDEN opera 100 éves fennállását ünnepli és június 10-én a királynő jelenlétében operarészletekből összeállított díszelőadást tart.

Marosán Gyula rajza: Magyarország 1956.

PETŐFI FÁJA, amelynek árnyékában a költő A Tisza című versét írta, ez idén újra kihajtott, noha a múlt esztendőben ágai elszáradtak és levelei idő előtt lehulltak. De Petőfi tisztelői megmentették és új életre keltették a 150 esztendős tölgyet.

*

A KOLOZSVÁRI EGYETEM könyvtárában százötven esztendős miniatürkönyveket találtak. A néhány centiméteres könyvecskék többszáz oldal terjedelműek.

*

EURÓPAI KÉPRESTAURÁTOROK AMSTERDAMBAN nemrégiben értekezletet tartottak. Egy angol résztvevő arról tartott előadást, hogy miképp használhatják fel a nylont régi festmények konzerválására. A régi eredeti vásznat idővel tönkremennek, rothadni kezdenek. Ilyenkor új vászonra, vagy falemezre szokták átvinni a képet. Most finom szálakból szött vékony nylonszövetet használtak fel Bassano Pásztorok imádása című képéhez, s a kísérlet bevált.

*

JOSEPHINE BAKER, a világhíres néger énekesnő bécsi vendégszereplése után Budapesten is fellép.

ORSON WELLES elkészítette Cervantes „Don Quijote" című regényének modernizált filmváltozatát. A regény napjainkban játszódik; a hős szélmalmok helyett a propagandával viaskodik.

*

A NÉPHADSEREG SZÍNHÁZÁBAN a közelmúltban mutatták be Alekszandr Stejn szovjet író „Hotel Astoria" című drámáját. A darab a második világháborúban játszódik, az ostromlott Leningrádban. Főhőse a nácik ellen rendíthetetlen bátorsággal, sérelmeit is félretéve harcoló Konovalov szovjet repülőőrnagy. A hős szovjet tisztet a budapesti előadáson Páger Antal alakítja. „A Budapesten tartózkodó Alekszandr Stejn — írta a Népszabadság — úgy nyilatkozott, hogy Páger pontosan azt a Konovalovot adja, akit a szerző elképzelt. Azt hisszük — fűzi hozzá a pártlap —, ebben nincs semmi udvariasság..."

*

CHARLIE CHAPLIN Napoleonról készül filmet forgatni. Josephine szerepét a művész felesége, Oona Chaplin készül játszani.

*

A FERTŐDI ESZTERHÁZY-kastély kertjében két és félezer esztendős sír maradványaira bukkantak. Kiástak egy négyes ikeredényt is, ami ritka leletnek számít Európában.

*

A NOWA KULTURA című lengyel folyóirat hét szerkesztőbizottsági tagja, közöttük a forradalom idején Budapesten járt Wiktor Woroszylski és Leszek Kolakowski, a varsói egyetem filozófia tanára, lemondott tisztségéről. Elhatározásukkal a volt szerkesztők a kommunista párt mindegyre fokozódó cenzurája ellen kívántak tiltakozni. A Nowa Kultura, akárcsak a korábban betiltott Po Prostu mindeddig humánusabb és szabadabb szocialista gondolatért és életformáért harcolt, noha Gomulka miniszterelnök már egy esztendővel ezelőtt revizionistának bélyegezte Kolakowskit és Woroszylskit.

FRANCIS CARCO francia író és költő 71 éves korában elhunyt. Carco a bohémek, az *argo*-t beszélő al- és félvilág életéből merítette regényeinek témáját és ötletes, hajlékony nyelvezetének eleganciája kora legkiválóbb francia stílusművészei közé emelte. Költeményei, regényei mellett tanulmányokat, életrajzokat is írt. 1930-ban megjelent memoárjaiban pedig izgalmasan elevenedik meg a közelmúlt párisi művészvilága; Carco leleplező látásmódján mutatja be kortársait, köztük *Apollinaire*-t, *Moréast* és *Modiglianit*.

FRANCIA-NÉMET ÍRÓTALÁLKOZÓ színhelye volt május utolsó napjaiban a Páris melletti Poigny La Foret. A háború befejezése óta a francia és német írók most ültek össze ötödször baráti eszmecserére.

*

JÓZSEF ATTILA szobrot kapott Veszprémben és ugyanakkor a Petőfi Irodalmi Múzeumban állandó József Attila emlékkiállítást nyitottak meg. A veszprémi szobor Tar István műve.

*

MALRAUX, MARTIN DU GARD, MAURIAC ÉS SARTRE a francia köztársasági elnökhöz intézett feliratban tiltakozott Henri Alleg könyvének elkobzása ellen. Alleg könyve az algériai háború során elkövetett francia atrocitásokkal foglalkozik.

*

AZ OXFORDI ASHMOLEAN MÚZEUMBAN megnyílt Leonid Paszternák festőművész gyűjteményes műveinek kiállítása. Leonid Paszternák, a neves orosz író, Borisz Paszternák apja, a két háború között emigrált Angliába, s itt halt meg néhány évvel ezelőtt.

*

OVIDIUS-ünnepségeket rendeznek Sulmoneban, melynek során latinul adják elő a költő műveit és latin nyelvű értekezletet tartanak.

*

AZ OSZTRÁK EGYETEMEK, mint minden nyáron, az idén is megrendezik a tiroli Alpbachban szabad egyetemüket. Az előadások központi tárgya a szabadság problematikája, valamint Európa és Amerika viszonya lesz. Salvador de Madariaga elnökletével kerekasztal-konferenciát tartanak arról, vajon a szabadság eszméje túléli-e ezt az évszázadot? A konferencián a többi közt Albert Camus, Raymond Aaron és James Conant vesz részt.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 6 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 12 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: 50 francs, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 0.75 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361. c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában: Globe Book Co., 173, Pitt Str., Sidney. Ausztriában: Gellért Lívia, Wien, I. Kärntnerstrasse 37. Mezz. 5. Belgiumban: Agence Presse Europa, Ixelles 1. Boite postale 98. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Vásárhelyi Géza, Norre Alle 75/640, Kobenhavn. Franciaországban: Méri Margit, 81, Rue Laugier, Paris 17. Hollandiában: Havay János, Nieuwe Herengracht 97. IV. Amsterdam Oost. Írországban: L. P. Peter, 32, Brighton Square, Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa. Kanadában: Sas László, 5390. Decelles Ave. Apt. 9. Montreal. Mexikóban: Libreria Europea, Avenida Gutenberg 60. Mexico 5, D. F. Németországban: Irodalmi Ujság Vertrieb, Hamburg 13. Postschliessfach 2673. Norvégiában: Volent Zsolt, Brynsveien 110. Sandvika—Hauger, Oslo. Olaszországban: Susanna Trinya, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Kukorelly Pál, 6, Rue Beauregard, Geneve. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. Uruguayban: Kiss N. Béla, Buceo 3556, Montevideo. USA-ban: Dr. Deák Zoltán, 2251, Loring Pl. Bronx 68. N. Y.

Az itt fel nem sorolt országokból a lapot megrendelni egyelőre nemzetközi postautalvány beküldése útján lehet. Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalványon nem szerepel a befizető címe.

Gyógyszervásárlás
Magyarországra gyógyszerküldés
magyar nyelvű kiszolgálás
Fráter Imre magyar és angol diplomás gyógyszerésznél, 198, North End Road, West Kensington, London, W. 14. Telefon: FUL 1704. Minden nap nyitva este 8-ig, kivéve vasárnap

NÉGYKÉZLÁB

(Folytatás az előző oldalról.)

Zayk Demeter tehát fiatalos vidámsággal indult a konyhába a paradicsomlével színültig tele edénnyel. A harmadik lépés után egy Vittorio nevű olasz konyhalegény keresztezte az útját. Ekkor Zayk Demeter a fazékkal együtt végigvágódott a kövezeten. A paradicsom toccsanva folyt szét a földön, sőt egy bizonyos mennyiség a falat is vörösre festette. Zayk Demeter teljes hosszában a paradicsomban hasalt, sapkája leesett a fejéről és a szemüvegére tapadt paradicsom nagy mértékben korlátozta a látását. A főszakács fenyegetőleg hajolt fölé.

— Mi történt?

Zayk Demeter a kérdésre sem akkor, sem később nem tudott határozott választ adni. Lehet, hogy az olasz meglökte, vagy csak egyszerűen elcsúszott valami zöldséghulladékon, esetleg a kezéből csúszott ki a nehéz fazék.

— Jó lenne most meghalni, békében nyugodni a paradicsomlében — gondolta lehunyt szemmel Zayk Demeter.

— Szedd össze — pattogott a főszakács.

És Zayk Demeter lassan feltápászkodott, négykézlábra állt és hirtelen támadt heves mozdulattal, csupasz kezével kupacba kotorgatta a pépszerű masszát.

— Lapáttal, te ostoba — förmedt rá a főszakács és szétharapott még egy mondatot, amit a tanár nem értett.

— Igen, uram — felelte engedelmesen Zayk Demeter és keserű daccal azonnal hozzágondolta: — Ó, te beszélsz így velem, velem, akinek nemzeti pátosza van?

Miért gondolta ezt, miféle rejtett képzettársítások, vagy felszínre tört történelmi tudat éreztette ezt vele, ezt Zayk Demeter soha nem próbálta kideríteni.

Messziről halk nevetést hallott. A hangok csak parányit loccsanva értek a füléhez. Nagyon messziről, mintha a konyha túlsó sarkából, vagy a földgolyó másik feléről hallatszott volna.

— Istenem, ha a fiam most látna...

Alatta a paradicsomtócsa, fölötte nem strázsáltak a csillagok, csak a konyha mennyezetén a villanyosvezetékek tömege tekergőzött rendszeres össze-visszaságban.

A. FALUDI
férfi és női mértékutáni szabósága
Alakítást, javítást is vállalok. Fizetési kedvezmény. Méret után nadrág, anyaggal együtt 5 guineas. Kontinentális forma.
Telefon: BAY 4146.
90, Ledbury Road, London, W. 11.

Magyar Írók Szövetsége Külföldön
IRODALMI UJSÁG
Kiadja az Irodalmi Ujság Rt.
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Szerkesztőbizottság: Faludy György (felelős szerkesztő), Aczél Tamás, Cs. Szabó László, Enczi Endre, Kovács Imre, Pálóczi-Horváth György, Szabó Zoltán, Vámos Imre
Szerkesztőség és kiadóhivatal: 14, St. George Street, London, W.1.
Telefon: MAY 3224.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14, St. George Street, London, W. 1.
Printed by the Waverley Press, 79. Cambridge Road, N.W. 6.

Irodalmi Ujság

IX. évf. 15. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1958 augusztus 1

IGNOTUS PÁL:

AZ ELSIKKASZTOTT TÖRTÉNELEM

Amióta az eszemet tudom: hazám története a történelemhamisítás váltakozó változatainak története volt. Siheder koromban, melynek befejező ütemei egybeestek az első világháború végével, az egyetemleges hamisítás szívélyes, üdítő, megnyerő és majdnem önkéntes volt. Kibújhatott alóla, aki akart; de a kutya sem akart. Két mágneses sarka volt történelmünk akkori szemléletének: 48 és 67. Hazafias és érző ember egyiknek sem állhatott teljességgel ellent. 48: a magyarság a világ szabadságszerető nemzeteinek élén, Kossuth Lajos kőrszakálla, Petőfi eskövésre emelt keze, a Hős Fiúk, akik kitűzik a visszafoglalt budai bástyafokra a piros-fehér-zöld lobogót. 67: a Deák Ferenc szívderítő humorral aranyozott bölcsessége, az atyaivá deresedett délceg uralkodó megengesztelődése és rendtartása, melynek nyomán — bármilyen perzselő sebek tessék-lássék betapasztásával s bármilyen vészes önáltatással indult is — ipar nőtt a sárból, nagy és magyar főváros a sváb várostörmelékekből, s ha nem egészen, hát részben valóra vált, amit 48 meghirdetett, a magyar paraszt emberi sorba emelése. Igazában 67, kivált Eötvös József személyén túl, messzebb is jutott, mint ahova 48 elmerészkedett vagy elkívánkozott: mert még a nemmagyar parasztra is kiterjesztette, legalább elvben, egy emberségesnek és szabadelvűnek tervezett állami gépezet oltalmát. A hatvanhetes államszerkezet látványos felborulása óta nem volt olyan politikai áramlat, melynek szóvivői ama hatvanhetet meg nem rótták volna — az őszirózsás forradalmároktól és nyomukban leselkedő ébredő ellenforradalmároktól a budapesti kormány mai hivatalos kultúrképviseletéig és a mai emigráció megannyi bajvívójáig. Az utóbbiak között foglal helyet az a nagytehetségű és lebilincselően költői forradalmár-lélek is, aki az *Irodalmi Ujság* hasábjain fejezte ki idegenkedését a nagy kiegyezés árnyékától. Nem dicsérni jöttem a kiegyezést, hanem temetni, miután már olyan sokan eltemették. De a tisztességes sírbeszédet azért megérdemli. Ezt pedig nem is nekem kell elmondanom; csak felidéznem, amit benne a kettős monarchia legtágabb látókörű és leghatározottabb ellenzéki gondolkozói is felismertek vagy elismertek. Azt, hogy lehetett pocsolyás, megalkuvó és hazug, de megmentette a magyarságot a civilizációnak. Ady Endre az idegeiben és a pátoszában az ebura-fakó hagyományát hordozta, de amikor a megyeházi aromájú függetlenségi indulat összecsapott a császári tekintéllyel, a darabontkormány mellé állt.

Nem állítom, hogy ebben igaza volt: csak hogy ha a másik oldalra áll, ugyanúgy tévedett volna. A negyvennyolcas vidéki álomlátásból kilábalt baloldal akkor még bódultan és hökkenten tapogatta az utat. Voltak kiváló költői és (sokkal kisebb számban) kiváló történelemírói is. Olyanok, akik (hogy itt némileg helyreigazítsam magam) egyaránt mentesek voltak vagy akartak lenni a hatvanhetes tekintélytisztelet és a negyvennyolcas regénylátás bűvöletétől. De hiába volt a császár az úr: elsősorban a negyvennyolcas, a függetlenségi, a kurucos jellegű bálványimádással kellett szembeszállniok. Nehéz feladat volt: éppen a bálvány minden rajongást és ragaszkodást megérdemlő szépsége miatt. A bálványrombolók legkülönbje — vagy legalább is legelszántabbja —, Szabó Ervin, feltárt olyan igazságokat, amelyekről hallgatni illett. Cserében gyakran elfelejtette, ami a hazafias közhelyben igazság. Önmagában ez nem baj: újító nem kötéles tárgyilagos lenni. Az ő — és elődei és társai és tanítványai — nyomán megkezdhettük volna felvilágosult huszadik századbeli emberek módjára látni és összegezni múltunkat. Ha nem virrad ránk az a negyven esztendő, amelyben immár nemcsak illendő volt hamisan látni a történelmet, hanem kötelező is.

Ebből a negyven esztendőből én még csak harmincötöt értem volt meg, amikor leggörcsösebben törtem a fejem azon, hogy mit kellene tenni az elmulasztottak pótlására, a hamisítások kiigazítására. Nevetségesnek hathat, nyilván az is volt, hogy egyéb gondom nem akadt; de a börtön, ahol akkor éjjelemet-nappalomat töltöttem, ugyanolyan alkalmas lehet arra, hogy az ember agyát haszontalan örömgések irányába szorítsa, mint arra, hogy az élete fenntartásáért reszkető állat színvonalára süllyessze. Egy csajka esti moslék és áhítva várt éjszakai álom közt elmerengtem azon, hogy az elmúlt harmincöt esztendő során hányféle válfajú hazugság elterebélyesedését érhettem már meg — részben a megelőző ezer, részben és főként pedig magát e harmincöt esztendő történetét illetően. Sohasem felejtettem el a takarítónőm tapsifüles, elemista fiát, aki egyszer ünneplőben jelent meg anyja szoknyájába csimpajkodva. „Hát te mit kerülöd ma az iskolát?" — kérdeztem tőle. Tiszta kitűnő tanuló volt, a választ is úgy mondta, mint a leckét: „Ma tíz órára megyünk be, díszünnepség lesz. Ma tizenöt éve verte ki a magyar nemzeti hadsereg nagybányai vitéz Horthy Miklóssal az élén a vörösöket és az olájokat Budapestről." A Hóman—Szekfü-féle vaskos kötetekben persze nem ezt írták. De írták azt, aminek alpári lecsapódásai már így festhettek. Jóllehet sem Hóman, sem kivált Szekfü nem volt érdemtelen tudós. Sőt javukra szóljon, hogy sokat átmentettek és továbbfejlesztettek a régi bálványdöntögető baloldali tudományosságból. Csak rándítottak egyet a feltárt valóságon, csak ráfújtak egy kis „szellemtörténeti" gomolyagot, hogy a befejezett kép az egykori 48—67-es ábrándírásnál is hamisabbra torzuljon. Nagyjában ugyanez állt valamennyi társukra és tanítványukra, a tehetségesekre és jószándékúakra is: a konzervatív Eckhardt Ferenc európai tudóshoz méltón nyúlt a Szent Korona babonatárába — de hány más babonáról kellett (vagy akaródzott) hallgatnia! Nem is lehetett másképp; mivel rendszeres történelemírás elképzelhetetlen volt állami és egyetemi pártfogás nélkül, a legkényesebb kérdésekről a legkényesebb ízlésűek legfeljebb, ha hallgattak. A kevésbé kényesek pedig hazudtak, olykor a megrőkönyítő szókimondás rikoltásaival. A legmélyére ez az irány nem is halk alkalmazkodóiban süllyedt, hanem zendülő szélkakasaiban. Alkotóerőre és hatásra ezek közül legkülönb az én egykori barátom volt: Málnási Ödön. Kezdte egy remek és alapos monográfiával. Folytatta, érseki gimnáziumi tanár létére, azzal, hogy polgári radikálisokhoz dörgölődzött. Ekkor még írt egyetmást érdekeset, bár mind kínosabb modorban, evangéliumi és Ady-idézetekkel cifrálva Szende Páltól örökölt szempontokat. Azután újabbat lépett és elérkezett pályája legszégyenletesebb szakaszára, amikor a Magyar nemzet őszinte története ürügyén egy-szuszra ajánlkozott fel valamely eljövendő horogkeresztes, sarlós-kalapácsos vagy (mert ilyet is reméltek) kemáli szabású parancsuralomnak. A szégyen nem is az övé volt, hanem az üzletességé, mely ezt a fércművet jó színvonalú és haladó szellemű kiadványok közé lopva bocsátotta a közönség elé, főként pedig magáé azé a közönségé, amely a szilaj konjunktúra - lovaglást őszinteségnek fogadta el. Mint történelemíró Málnási ezután már lejjebb nem süllyedhetett — inkább felemelkedett, mert legalább megnyilatkozásában egyértelművé vált azzal, hogy Szálasi zöld ingét magára öltötte. Később rabtársa lett Hóman Bálintnak. Később rabtársa lettem neki én. Később szabadlábra került, még később szabad földre került. Ma a száműzetésben vagyunk társak. De egyébben aligha. Legismertebb és legszégyenletesebb könyvében, húsz egynéhány esztendeje, Mussolinit, Göringet, Vorosilovot és Táncsics Mihályt dicsőítette. Újabb füzeteiben, mint egy fasiszta lapból látom, Imrédy Béla, Pálffy Fidél és Szent István emlékének hódol. Kibírta a társaságot Táncsics Mihály, ki fogja bírni Szent István is.

A háború után a demokrácia hazudozással kezdte, akár a huszas években az ellenforradalom. Készakarva mondok demokráciát „népi demokrácia" helyett. Arról a három esztendőről beszélek (1945—47), amelyben nagyobb volt a szellemi szabadság, valódibb a jogegyenlőség s rohamosabb a társadalmi haladás Magyarországon, mint, úgyszólván emberemlékezet óta, bármely más huzamosabb időszakban. Mindössze egy-két hazugság volt kötelező; de ez is elég ahhoz, hogy a magyar társadalom őszinte számadása tulajdon múltjáról és főként közelmúltjáról lehetetlenné váljék. Nem is kifejezetten „marxista - leninista" hazugságok voltak ezek akkor még. A moszkvai kánon némely kimagasló tételéről, mint amilyen a kolhozok felsőbbrendűsége, fegyelmezett kommunista nem is szólhatott. De jött bolsevik étvágygerjesztőül a kurucos és negyvennyolcas mitológia felelesztése, olyan meglepő új színfoltokkal ékítve, mint hódolat Nagy Péternek és sztahanovista zubbony az ónodi nemeseken. Nagyjában ez is maradt a népi demokrácia történelemírásának alaphangja, csak mind groteszkabbra durvulva. Elérte csúcspontját a „Rákóczi, Kossuth, Rákosi..." kezdetű plakátokon. Ami ugyancsak nem jelenti, hogy nem láttak napvilágot ebben a korszakban érdemes történelmi munkák is. Kivált azok, amelyeket szerzőik még az emigrációból hoztak magukkal, mint Bölöni Táncsics-könyve vagy Révai József némely kiválóan elfogult, de értesült és elgondoltató tanulmánya. Molnár Erik, ki a rendszer Hómanjául és Szekfüjéül kínálkozott, nagyrészt Hóman nyomán írt és ami szomorúbb, majdnem olyan unalmasan is, mint Hóman; de tudósnak komoly és alapos. Sokat hibázott; de nyilván érdemeinek köszönhette Andics Erzsébet megrovását. Azt hiszem, Andics asszony sem olyan ostoba, amilyennek lennie illenék, s nem is járatlan a magyar történelemben; de ami cikket olvastam tőle, abban szemérmetlenebbül és gyatrább stílusban hamisította a múltat napi pártszükségletekhez, mint akár a Horthy-rendszer legalantasabb szólameregetői. Azóta letűnt a műveltségirányítás porondjáról; de megmaradt, hogy mást ne említsek, Mód Aladár, akiről elhiszem, hogy olyan szamár, amilyennek Andics a rossz ügy érdekében tetette magát. Erre vall, hogy Deák Ferenc elleni forradalmár támadásnak nézte Arany János nevezetes Demokrata-nótáját: „Deák Ferenc! Megélünk mi Kend nélkül; Kívánjuk a szabadságot *Rend* nélkül."

De a börtönben nem is ettől sajgott a szívem. Hanem az *Encyclopaedia Britannicától*. A fordítóirodában szerencsére megkaptuk „segédeszközül" egy teljes kiadását, melyet a Hatvany-cégtől államosítottak volt el; az első világháború előestéjén megindult és a huszas évek elején lezárult kötetsorozatot. Tüneményes olvasmány. Kimeríthetetlen kincsesbánya. Az, ami elavult benne, még elragadóbb a modernnél. Maxwell cikke a molekuláról, ahogy annak idején megjelent — atomnak nevezve a molekulát és molekulának az atomot; de a friss felfedezés delejével sugározva a tudást. Pittről Macaulay cikke, szintén kiadványról kiadványra, nemzedékről nemzedékre szállva. A szerkesztők tárgyilagossága határtalan. Az anarchizmust hadd ismertesse Kropotkin... Marxról Bernstein ír, a revizionizmusnak nevezett főbenjáró eretnekség klasszikus gonosztevője, orthodox marxisták és orthodox antimarxisták borzalmára. Nagyon élvezem. Mindent élvezek a gyönyörű kötetsorozatban, amíg történetesen olyasvalamihez nem érek, amit legjobban szeretnék élvezni. Magyarország története és a Magyar irodalom története. Az egyik cikk szemetebb, mint a másik. Nevezetesen a Duna partjáról érkezett fejezetek. Béke a halottak hamvaira és béke az elevenek bőrére — rég írták, hallgassuk el kíméletesen a nevüket. Az *Encyclopaedia* ebben is tárgyilagos óhajt lenni: Magyarországról elfogad a budapesti kormány szájaíze szerint hamisított tényhalmazt — viszont ahogy királyokról mégsem Kropotkinnal irat, úgy Csehszlovákiáról, Romániáról és Jugoszláviáról hajlandó prágai, bukaresti és belgrádi szellemben iratni. A két szélső álláspont közt, véli, az olvasó megtalálhatja az igazságot. De megtalálhatja-e? Körülbelül annyira, mint aki az Északi sarkról is, a Déliről is kap időjárásjelentést, aztán úgy képzeli, hogy a kettő középarányosa lehet a közép-afrikai éghajlat. A Kis-Entente nacionalistáinak parvenü falánksága egyfelől, a magyar ellenforradalommal hatalomba kapaszkodott aljaurak pöffeszkedése másfelől — ezeknek középarányosa mentén keresse az olvasó „magyarok és nem-magyarok" sorsának alakulását?

Negyvennyolcas pohárköszöntők egyfelől, hatvanhetes hódoló-beszédek másfelől; „keresztény nemzeti" átmázolás egyfelől, „népi demokrata" jelszó-öblögetés másfelől; „fajvédő" útszéliség egyfelől, „marxista - leninista" gyülölködés kiskátéja másfelől: gyakran nem is egymás végletes ellentétét hazudják, hanem szakasztott ugyanazt. Főképp pedig ugyanazt kicsinylik le, ugyanazt sikkasztják el, ugyanazt hallgatják agyon. Akár, a legközvetlenebb közelmúlt eseményeiről szólva, egyfelől a szovjetcsillagos helytartók ellenforradalma, másfelől a vitézkötéses emigránsoké — egyfelől az országbitorlóké, másfelől a forradalombitorlóké. Arra semmi reményünk, hogy a világ legcivilizáltabb országaiban a legteljesebb tudományos tárgyilagosságra törekvő intézmények kiigazítsák ezeket a ferdítéseket — amíg a módszerük abból áll, hogy egymás mellé nyomtatják, amit szovjetcsillagos magyarok „egyfelől" és amit vitézkötéses magyarok „másfelől", rokon eszközökkel, rokon stílusban és gyakran rokon célzattal tálalnak fel történelem címén. Mióta újra kikerültem Angliába, nem volt még lelki erőm felkutatni az *Encyclopaedia* vonatkozó új közleményeit; annyira félek az ideggörcstől, melytől aligha menekülnék meg, ha akár egyfelől a húsz év előtti, akár másfelől az öt év előtti Hóman-társak és Hóman-folytatók világnézeti névjegyeit lelném ott Maxwell és Macaulay és Bernstein társaságában. De ígérem, hogy erőt veszek majd magamon.

Épp erről van szó: hogy erőt vegyünk és gyüjtsünk a magyar történelemírásban mulasztottak pótlására. Ne várjuk ezt idegenektől. Tőlük több mint „egyfelől-másfelől" nem telhetik. Közép- és Délkelet-Európa múltjának és jelenjének kitűnő szakértői élnek szerte a nyugati világban. De külön a magyar ügybe egyik sem áshatja magát. Vagy ha teszi, abban sincs köszönet. Az az angol társadalomtudományi író, aki a magyar történelem specialistája gyanánt nyúl a közelmúlthoz, sajnos, még az iskolás budapesti keresztény-nemzetieken és népi-demokratákon is túltesz elfogultságban. Ne vegyük zokon tőle; „egyfelől" kapta speciális kiképzését. „Másfelől" megkaphatná Magyarország mai gazdáinak valamely elbűvölt látogatója is. Segítséget és megértést remélhetünk a nyugatiaktól, feleszmélnünk azonban a magunk nevében kell és a magunk erejéből. Ráeszmélnünk, minden előtt, a múltunkra.

Kell-e valóban? Érdemes-e? Nem tudom már, ki mondta, de többen mondhatták volna, hogy az emberiség történetéből csak egyet tanulhatni: azt, hogy az emberiség saját történetéből nem tanult semmit. Tegyük fel, hogy így van. De akkor is súlyosabbat és gyalázatosabbat téved, aki a nem-tanulásban eleve megnyugszik, mint aki legalább szembeszegül vele. A magyar emigrációnak sok balszerencséje közepett nagy ereje: a forradalmár értelmiségiek jelentős (és javarészt fiatal) gárdája — forradalmáron ezúttal nem csodavárót vagy túlígérőt értve, hanem a márciusi és a két októberi forradalom (1848, 1918, 1956) hagyományának őrét, gondozóját, áhítatos, bátor és biggadt rovancsolóját. Nem tudok ennek a gárdának szebb és, minden bölcseleti kétely ellenére, gyakorlatilag fontosabb feladatot, mint talaja lenni egy vagy több, nyugaton megírandó és kiadandó, Magyar Történelemnek.

*

Ezt a cikket abban a tudatban írtam, hogy velejével a demokratikus magyar emigráció javarésze egyet fog érteni, de valamennyi megállapításával úgyszólván senki. Ha azonban tisztázzuk, miben nem értünk egyet, tisztábban láthatjuk azt is, amiben egyetértünk.

Kiállás és pirulás

A gyarmatosító szovjethatalommal szembeszegülő magyaroknál senki fia se méltányolhatja értőbben más népek függetlenségi törekvéseit. Ám a középkeleti fordulatban és eseményekben hasztalan keresnők a kirobbanó népakarat megnyilatkozását. A bagdadi államcsiny tábornokai nem hivatkozhatnak még távoli atyafiságra sem a történelmileg emlékezetes, morálisan emelkedett forradalmak vezetőivel. Annál inkább rokonai a mindenkori condottieriknek, a katonai puccsok egyivású parancsnokainak s etekintetben akadnak köztük verzátus férfiak, akik már 1941-ben Rashid Ali mellett állottak, amikor nácibarát kormányát megalakította, majd vezérükkel egyetemben Hitler védőszárnya alatt kerestek menedéket Berlinnek városában. Nem szorul bizonyításra az iraki puccsisták és Nasser tábornok szoros együttműködése, sem pedig az a tény, hogy a Szovjetunió hosszú esztendők fáradtságot és költséget nem kímélő bujtogatásával iparkodott a maga hasznára fordítani a kései pubertáskorát élő arab világ háborgását, hogy az antikolonializmus jelszavával a maga kolóniái közé csalogassa.

Ezért nem okozhatott meglepetést, hogy a nácibarátokból oroszbarátokká vedlett puccsistákat Moszkva menten keblére ölelte, hiszen annakidején Sztalin is az elsők között ismerte el az európai fasizmussal rokonszenvező Rashid Ali kormányát, csaknem Hitler támadásának előestéjén. S annyi minden után, ki ütköznék meg azon, hogy ezúttal nem esik szó se külföldi irányításról, se fasiszta veszélyről, se nacionalista államcsínyről. Hiszen köztudomású, eme rosszaló kifejezéseket Moszkvában nem akkor alkalmazzák, ha a tények kitöltik fogalmi tartalmukat, hanem ha az orosz gyarmatbirodalom számára kínos eseményeket kívánnak megbélyegezni. Ezért volt államcsíny a magyar forradalom és ezért forradalom a bagdadi államcsíny.

Ezúttal nem a helyi háborúra lovaló béketábor okozott tehát meglepetést, hanem a Nyugat, midőn Chamoun elnök kérésére az Egyesült Államok erői partraszálltak Libanonban, Anglia pedig Husszein király kívánságára csapatokat küldött Jordániába. Hiszen a viszonylag csekély lélekszámú arab országok fölött voltaképpen Moszkvával néznek farkasszemet a nyugati hatalmak. Fellépésüket gazdasági és politikai érdekeik megőrzése, nem pedig morális és szellemi értékek védelme inspirálta. De felmerül a kérdés, megoltalmazhatók-e a szellemi értékek anyagi erők híján? Kivált pedig olyan támadóval szemben, aki erkölcsi maximákkal csupán mások tetteit méricskéli, de a maga cselekedeteit mindenkor kivonja a morális parancsolatok illetékessége alól. Utonállókat még az eszefordult manchai caballero se érdemesített lovagi tornára, pedig nemcsak az élő, hanem a képzeletszülte lovagok legnemesebbike volt. Négyszázötven esztendő múlt el Cervantes kora óta, de a párviadalok törvényei aligha szigorodtak, noha azóta is mindenkor és szüntelenül kóboroltak és kóborolnak Don Quijotek minden országok útjain és a dolgok örök rendje, hogy mások védelmezzék a szellemi, és mások az anyagi javakat.

Amikor most, 1958 nyarán Moszkva cinkezett kártyát kever Közép-Keleten és a nemzetközi fórumok asztalánál, nyugaton megoszlik a közvélemény, helyesen járt-e el a két angolszász hatalom, hogy katonákat küldött idegen országba? Szembekerülnek egymással a kiállás és megalkuvás, a gyakorlati és elvont elvek bajnokai. Viaskodnak, de olykor pirulnak is egymás miatt. Ki tudja, mi homályosítja el inkább a vörös csillagot, a kiállás-e avagy ez a pirulás? Azt hisszük, a kettő együtt, mert közösen teszik ama szellemi Európát, amihez Amerika is — és minden szabad ember — tartozik.

Az IDŐ Sodrában

Bertrand Russell

az utóbbi időben többször és igen erőteljesen felemelte szavát a magyarországi emberüldözés ellen. A hónap elején angol lapokban közzétette azt a nagy beszédét, amelyleyel a nukleáris lefegyverzés érdekében július 5-re Baselba hirdetett (de a svájci hatóságok tilalma következtében elmaradt) kongresszust készült megnyitni. Ennek során Nagy Imre és társainak meggyilkolására is kitért. Ezt írta:

„Az a bírói uton elkövetett orvgyilkosság, amelynek Nagy Imre és barátai áldozatul estek, mélységes és igazságos felháborodást keltett a nem-kommunista világban és új érvvel erősítette azt a felfogást, hogy semmilyen megállapodást nem tartanak tiszteletben, ha nem működik olyan ellenőrző rendszer, amelynek a kijátszása úgyszólván lehetetlen. Amikor néhány esztendővel ezelőtt lehetségesnek látszott a Kelet és Nyugat közt barátságosabb kapcsolatokat létesíteni, ennek reményét összetörték a magyar felkelés durva elnyomásával és az angol-francia szuezi expedíció fantasztikusan esztelen kalandjával."

A nagy gondolkodó mindamellett szükségesnek minősíti a további erőfeszítést a nukleáris hadviselés és általában az újabb háború megelőzésére. Az elgondolások közt, amelyeket felvet, szerepel Németország, Lengyelország és Magyarország semlegesítése is. Végső megoldásnak azonban nem lát egyebet, mint a világ-federációt.

Kevéssel e megnyilatkozás után Bertrand Russell táviratban fordult Münnich és Hruscsov kormányelnökökhöz, Rajkné és társai felmentését sürgetve. Elítélésük — hangoztatta — csapás volna a békemozgalomnak. Távirataira tudtunkkal választ nem kapott.

További néhány nap eltelte után Bertrand Russell közölte, hogy a július 16-ára Stockholmba, a „lefegyverzés és nemzetközi együttműködés" előmozdítására összehívott kongresszusra nem fog elmenni és az úgynevezett Béketanács tagságáról lemond. Annál is inkább — tette hozzá — „mert nem is tudtam, hogy bármi közöm van hozzá." Ugyanakkor félreérthetetlenné tette, hogy főképpen a magyarországi rémtettek vették el a kedvét a Szovjet-sugallta békemozgalmaktól.

A Manchester Guardian

július 14-i számában közli Ignotus Pálnak, a Magyar Írók Szövetsége Külföldön elnökének levelét abból az alkalomból, hogy Bertrand Russell lemondott a „Béketanács" tagságáról.

„Tudom — írja Ignotus Pál —, hogy még ennek a nagy embernek visszavonulása után is akadnak majd tisztességes emberek, akik résztvesznek ezen a kongresszuson, abban a meggyőződésben, hogy a lefegyverzés és nemzetközi együttműködés ügye minden áldozatot megér. Az ilyen érzés rokonszenvet érdemel. De nincs-e tökéletes kudarcra kárhoztatva a békés elrendezés bármely reménye, amíg az adott szót olyan könnyen szegik meg, az emberi jogot olyan durván tapossák el és az emberi életet gátlástalanul irtják, mint a mai Magyarországon?

A szovjet hatóságok s magyar és román gyarmati helytartóságaik dermesztő titkolódzással kezelik a hazájukból elhurcolt közéleti emberek és rokonaik ügyét. Rajk László özvegyének, vagy Haraszti Sándornak, az ismert újságírónak és Tánczos Gábornak, a Petőfi Kör volt titkárának hollétéről semmiféle hivatalos közlemény nem jelent meg, miután Belgrádból a meggyilkolásukat jelentették. *(Rajkné halálának hírét azóta budapesti hivatalos körök megcáfolták, de részleteket hollétéről azóta sem közöltek* — szerk.) Semmit sem tudunk a Romániába elhurcolt asszonyok és gyermekek sorsáról, — Nagy Imre özvegyéről, Losonczy Géza özvegyéről és nyolc éves leányáról, Jánosi Ferencnéről és két gyermekéről (Nagy Imre unokái), sem Donáth Ferenc feleségéről és két fiáról, Vásárhelyi Miklós feleségéről, fiáról és két leányáról, sem Tánczos Gábornéról, sem Haraszti Sándornéról, sem a kilenc éves ifj. Rajk Lászlóról. (Azt, hogy az azóta meggyilkolt Szilágyi József feleségét és három gyermekét annak idején szintén Romániába deportálták-e, nem tudom.)

Az öldöklés, a bebörtönzés, az emberüldözés förtelmes méretben folytatódik. De az újabb bűnöknek és tragédiáknak nem szabad elfelejtetniök ezer meg ezer, már több mint egy esztendeje börtönben sinylődő magyar sorsát — köztük olyan kiváló írókét és tudósokét, mint Háy Gyula, Bibó István, az egyszer már szabadonbocsátott, aztán újra bebörtönzött Kosáry Domokos, vagy Déry Tibor, a ragyogó elbeszélő, aki maga is egyik szóvivője volt a békemozgalomnak, amíg hitt az őszinteségében. Azok, akik most Stockholmban összeülnek, talán még emlékezni fognak alakjára: 1954-ben jelen volt ugyanabban a városban a békekongresszuson, amikor elkövette azt a botlást, hogy hitt a Szovjetunió új vezéreinek, amikor Moszkvából koegzisztenciát, törvényességet és demokráciát ígértek.

Akik még őszintén reménykednek egy, a Kelet és Nyugat közti becsületes megállapodásban, bizonnyal nem fogják elszalasztani ezt az alkalmat arra, hogy az elnyomott magyar nép védelmében felemeljék a szavukat."

Nagy Imre meggyilkolásának

budapesti sajtóvisszhangját tanulságos egybevetnünk a Rajk-per kommunista sajtókommentárjaival. Az összehasonlítás ugyanis sokmindenre fényt vet: az ország hangulatára, Kádárék terroruralmának belső bizonytalanságára és a rendszer bérenceinek nyilvánvalóan rossz lelkiismeretére.

Rajk László ellen az alaptalan és hideg cinizmussal koholt vádakat Rákosi sajtója hetekig-hónapokig visszhangozta. Szemmel láthatóan meg akarta győzni az országot a képtelen vádak valódiságáról. Hogy azt a vádpontot illusztrálja, mely szerint Rajk összeköttetésben állt Horthy volt csendőrtisztjeivel, riportot közöltek az északolaszországi magyar nyilasokról. Rajk egyik vádlott-társa, vagy húsz esztendővel ezelőtt, egy obskurus folyóiratban bírálta Trockij egyik könyvét; előkeresték tehát ezt a folyóiratot és a kritika szellőztetésével akarták bizonygatni az illető trockizmusát. A Magyar Nap című lapban még annak a csőszkunyhónak a képét is közölték, ahol Rajk és Rankovics jugoszláv külügyminiszter találkozott. Ilyen találkozás nem volt és egy csőszkunyhó fényképe mit sem bizonyít. Rákosi le is intette a szerkesztőt, mert annak tudnia kellett volna, hogy a kunyhó nem a megjelölt helyen állt.

Nagy Imre meggyilkolása után a budapesti s vidéki sajtó a vádirat szövegének közlésére szorítkozott. Az úgynevezett vádakat aztán másnap elismételték egy vezető cikkben, de óvakodtak attól, hogy az egyes vádpontokat boncolgassák. A rádióban néhány gazember Nagy Imre ellen előadássorozatot akart tartani; ezt az előadássorozatot Kádár lefújta. A hivatalos körök bölcsebbnek látták, ha a hamis vádakat minél kevesebbet emlegetik — ők is tudják, hogy ezeket senki, soha el nem hiszi. A Rajk ellen annakidején felhozott hamis vádakat a párttagok jelentős része hitte, a többi pedig megjátszotta, hogy elhiszi. Kádárék az elhitetést meg sem kísérelték és arra, hogy higyjen, senkit sem kötelesnek. A rendszer ezúttal beéri a hallgatással.

Rajk és társai ellen annakidején a cikkek zuhataga jelent meg. A per utóhangjaként az ország egyik jeles költője époszt szerzett Tito ellen, ahol a jugoszláv diktátort „döglött patkánycsődörnek" nevezte. Rákosi filmet iratott, melynek forgatókönyvét ő maga látta el jegyzetekkel és utasításokkal. A film negatív hősei Churchill, Tito és Rajk voltak, akik a mese szerint már kora ifjúságuktól kezdve egy gyékényen árultak . . .

Nagy Imre meggyilkolása után a rendszer legelvetemültebb bérencei sem ragadtatták el magukat ennyire. A sajtóban Nagy Imre és társai ellen egyetlen névvel jelzett cikk sem jelent meg. Többnyire beérték azzal, hogy a szovjet, a kínai vagy a többi csatlósállam sajtójának szégyenteljesen bárgyú cikkeit idézték.

Mindez arra vall, hogy Kádárék sokkal kínosabb zavarban vannak, mint annakidején Rákosiék. Azon, hogy szubjektíve kevésbé lelkiismeretlenek-e — nem érdemes tünődni. Az aljasság bizonyos fokán túl érdektelenné válnak az árnyalatok. Helyzetüknél fogva kétségtelenül kevésbé magabiztos és jóval ijedtebb gyilkosok ők, mint Rákosiék voltak.

Az ember alaptermészete jó,

de a társadalom rossz és a társadalom viszi bűnbe — mondta J. J. Rousseau. A francia forradalom magáévá tette ezt az elvet, bárha inkább a társadalmat, mint az embert akarta megjavítani. Sokan vallották ezt a XIX. és XX. században is. Mások kétségbe vonták, hogy az ember bűnözési hajlamát merőben társadalmi okok determinálják. Az a vita, hogy az átöröklés, az egyéni adottságok és a társadalmi körülmények milyen arányban járulnak hozzá egy-egy betöréshez vagy kéjgyilkossághoz, ma sem dőlt el véglegesen. De hogy a világ egyik felében kizárólag társadalmi okok viszik bűnbe az embereket, a világ másik felében pedig egyesegyedül az egyéni aljasság az oka minden bűnnek — ezt az állítást senki nem merte kockáztatni, míg a kommunisták meg nem jelentek a történelem színpadán.

Rákosi és Kádár sajtójának állandó témája a nyugati államok bűnügyi statisztikája. Akár valódi, akár túlzott vagy egyszerűen kitalált történeteket közölnek a nyugati rablógyilkosságokról és lopásokról, sosem mulasztják el hozzáfűzni, hogy ezek a tőkés rendszer velejárói, s Eisenhower, Dulles és de Gaulle hihetőleg személy szerint felelősek érettük. Ugyanekkor nap mint nap jelennek meg az otthoni sajtóban cikkek, felhívások és riportok, melyek a társadalmi tulajdon fokozottabb védelmét szorgalmazzák és ugyanakkor mondhatni tömegével leplezik le a csalókat, tolvajokat, sikkasztókat. A Népszabadság riportjaiból megtudjuk, hogy a tolvaj Közért-alkalmazottak, gyárimunkások, parasztok, avagy tisztviselők feketelelkű, aljas gazemberek, akik bűntetteiket szinte minden ok nélkül, puszta gonoszságból hajtják végre.

Holott a Közért-alkalmazottak, tisztviselők, munkások és parasztok nem azért lopnak, mert tolvajoknak születtek, hanem mert kevés a fizetségük. Azért lopnak, hogy magukat és családjukat eltartsák. Az a kommunista társadalom, mely állampolgárainak többségét a létminimumon alul fizeti, tolvajt kiált, de magával a problémával szembenézni nem mer. Nem is merhet szembenézni vele — mert éppoly kevéssé tudja megoldani, mint a feudális és feudálkapitalista Magyarország. Tudvalévően Horthy Magyarországán is mindenki lopott, állami tisztviselőtől zsellérig és béresig. Lopott, lopott és lopott — és ennek a létfenntartó lopásnak köszönhető, hogy mégis csak túlélte a feudalizmust és a feudálkapitalizmust — ahogyan, remélhetően, a bolsevizmust is túléli.

HORVÁTH BÉLA:

A ZSIVÁNY ÉS A REMETE

— Elbeszélés —

Volt egy híres zsivány, akinek már nagyon is nyomába eredtek a pandúrok. Nem volt más menekvése, egy nagy sötét erdőbe vette magát. Éjszakára egy roskatag mezei kunyhóban keresett menedéket. Avar levelekből vetett almot magának. Ott hánykolódott. Elaludni nem igen tudott, mert nagyon éhes volt.

Reggelre kelve útnak indult, de nem tudta, merre menjen. Nekivágott egy ösvénynek, melyet szemmel láthatóan öszvérek tapodtak volt valaha. Egyszer csak egy kis kolostorhoz ért, aféle remeteséghez. Volt ott egy kis kápolna is. Nagyot rántott a kapu kis harangján. Hosszan várta, hogy mi lesz. Nagy sokára előkerült egy remete. Fehér csuhája volt és olyan hosszú fehér szakálla, hogy derekát verdeste. Kedvesen mosolyogva kérdezte a zsiványtól, hogy mi járatban van? Menedéket keresek, válaszolt a zsivány, vagyis jobban mondva: szolgálni szeretnék, hogy némi eledelhez jussak.

Ha vezekelni akarsz, szólt a remete, itt nyugalomra lelhetsz. Közénk térhetsz, ha Apát urunk megvizsgálta dolgodat és jónak látja megadni az engedélyt.

Ekkor a remete leoldotta a kapuról a nagy láncot és nyájasan bevezette a zsiványt az udvarba. Mentek a köves uton, melyet fölvert a bürök, vadsóska és más efféle gaz növény meg burján. Jobbfelől is meg balfelől is két sorban voltak a cellák.

Alig múlott el néhány pillanat, a remete máris visszatért az Apáttal, akinek ugyancsak hosszú fehér szakálla volt. Ha közöttünk akarsz maradni, mondotta a zsiványnak, szolgálatot kell vállalnod. Az lesz a dolgod, hogy kolostorunk kincseit őrizd.

Tetszett ez a beszéd a zsiványnak. Mindjárt kitervelte, hogy éjnek idején majd zsákba rakja a drágaságokat, aztán ill'a berek, nádak erek, — és meg sem áll az ország székvárosáig.

Mind a hárman megindultak az udvar kövecses útján és egy roskadozó fal elé értek. Az Apát ekkor egy hatalmas kulcsot szedett elő. Kinyitotta a kis kaput, amely a kolostor temetőjébe vezetett. Néhány kereszt volt ebben a temetőben és egy kis épület, amely első pillantásra kápolnának látszott, de nem az volt. Bementek a házikóba és a zsivány mindjárt látta, hogy az oltár volt helyén egy szent embernek a szobra áll. Ez is remete volt, amikor még élt. Látszott ez hosszú fehér szakállán. Ezüstből volt ennek a szentnek a szobra. Oldalt, a fal mellett, egy lóca volt.

Ez a fekhelyed, mondotta az Apát. Itt fogsz aludni, itt kell őrizned a mi szentünk szobrát, legdrágább kincsünket.

Egyedül maradván a zsivány, leült az egykori oltár lépcsejére. Kíváncsian körülnézett. Aztán kilépett az ajtón, a sírdombok közé ment. Három frissen ásott sírt látott, azoknak a sírját, akiket éppen ő ölt meg. Nyugtalanul forgolódott a szűk helyen. Már megbánta, hogy idejött. Szeretett volna kiáltani és nagy és rút káromlásokat mondani, hadd jöjjenek elő a remeték és lássák, hogy ő nem ide való. De aztán meggondolta magát. Jól megnézte a temetőkert falát és rögtön látta, hogy, noha embernél magasabb, könnyedén általvetheti magát rajta, különösen, ha nekirugaszkodik.

Visszatért a házikóba. A szentnek a szobra mintha szemrehányóan pillantott volna rá, mintha megrótta volna azért, hogy többre becsüli az ezüstöt, mint a jámbor életet.

Nemsokára benyitott hozzá a remeteség kapusa. Ételt hozott két fatálban. Az egyikben hagyma volt, olajjal megöntve, a másikban ke-

CS. SZABÓ LÁSZLÓ:

FUTTAM MINT A SZARVASOK...

1.

Révai József a legszívósabb haldokló a honvesztő moszkvai hét vezér közül. Testileg és politikailag egyaránt. Kínnal mozgatja a karját, de körmei még jó élesre nőnek s amikor csak lehet, kiereszti. Átvészelte a viharos Olvadást, majd az októberi forradalmat, amely emberfölötti nagylelkűséggel már-már megbocsátó keblére fogadta s másfél esztendős vérengzés után megvan a reménye, hogy az elzordult hidegháború visszaiktatja hajdan való sztalinista dicsőségébe. Fölajzott kedvvel vállalhatta kedvenc kisajátító eljárását. Mert ez a szívós haldokló a halott klasszikusok egyik szenvedélyes kisajátítója Kölcseytől Adyig. Ezúttal, bár nem először, József Attila fölött tart végleges marxista-leninista szemlét. A tanulmány a Kortárs júniusi számában jelent meg s egy képes József Attila dokumentumkönyv élére van szánva. Hasonló kötetet adott ki a sorozatban a Magyar Helikon Arany Jánosról, Keresztury Dezső bevezető tanulmányával s Adyról, Bóka László gondozásában.

De a kommunizmus hatalmi körében semmi se végleges, legkevésbé az, amit örökérvényűnek nyilvánítanak. Az igazságnak taktikai értéke van, évszázadokra hozott döntés, nemzedékekre kiszabott hittétel elavul estére. Révai új tanulmánya is a megátalkodott irodalmi sztalinizmus forradalom utáni mozgó állapotát tükrözi, a rákényszerített taktikai változtatásokkal, megtévesztő húzásokkal, képmutató megtéréssel. Elöljáróban azért elöveszi az ócska bunkót a népiesek ellen, akárcsak Horváth Márton az ötvenedik születési évfordulón mondott beszédében, amelyet a Szabad Nép 1955 április 2. száma közölt. A népi irány a forradalmi hullám elapadásának volt a szintmérője, írja, a földosztás bajnokai, a falukutatók, Illyésék alapjában véve retrográdok voltak, mert nem akartak tudni a városi munkásosztály elsőszülötti kiváltságáról a forradalomban. Megbocsáthatatlanul vétkeztek a marxista rangtartás ellen. Horváth Márton három év előtti beszédének a csapásán Révai is felhasználja József Attila elvi és indulati kettős elkülönülését a népi iránytól, hogy zsákutcának, holtvágánynak, zavarosfejű, naiv eltévelyedésnek bélyegezze a harmadik út felé kanyarodó hajdani magyar forradalmi készülődést. Villon is azért nőtt József Attila szívéhez, írja elbájoló történelemhamisítással, mert a középkori költő csavargó romantikája „a népiességnek jellegzetesen városi, tehát éppen nem paraszti megjelenési formája". Az akasztófára való lángész tudtán kívül betartotta a marxizmus aranyszabályait. Négyszáz esztendővel Marx születése előtt.

A tanulmány azonban nemcsak a régi nótákat fújja. Sok tekintetben engedékenyebb, józanabb, tágabb gondolkodású, mint akár Révai s a párt korábbi ítélete József Attiláról, koráról, mestereiről és nyugati mintáiról, akár Horváth Márton hírhedt beszéde, amely összeesett Rákosi hatalmi föltámadásával 1955 tavaszán. Révai most már elismeri szükségszerű szakasznak a forradalmár költők kialakulásában a weimari expresszionizmust, francia szürrealizmust s általában az európai avantgardista kísérleteket, sőt „szürrealista lélektani valóságkeresés"-ről is hajlandó beszélni, ami szinte egyértelmű azzal a helyeslő beismeréssel, hogy József Attila *népies szürrealizmussal* kísérletezett a huszas években: a francia szürrealisták modorát próbálta a magyar népköltés nyelvébe oltani. Elismeri, hogy azok a kommunisták ártottak neki legjobban, „akik... a szocialista lírát pusztán a politikai agitáció egyik válfajának... akarták felfogni" — vagyis pontosan úgy viselkedtek 1932-ben, mint maga Révai József az ötvenes évek elején, amikor kényére-kedvére ki volt szolgáltatva neki a magyar irodalom. Elismeri, hogy áldozata lett azoknak az „ultrabaloldali elemek"-nek, akik elszakadtak a magyar valóságtól, elismeri, hogy „József Attila költészetének szocialista jellegét nemcsak a munkásosztály helyzetéről és harcairól, állapotáról és jövőjéről szóló verseiben kell felismerni", hanem azokban is, amelyek boldogtalan magánügyeiről panaszkodnak, — más szóval szembefordul azzal a hejehujás alkalmi költészettel, amely éppen az ő védszárnyai alatt pöffeszkedett országszerte s tolakodott be, világ szégyenére, érettségi tételnek az iskolákba. Elismeri, hogy a saját sorsán csúfolódó, tengő-lengő suhanc nemcsak korai verseire jellemző, hanem egész költészetének alaphangjára. Tudomást vesz a kegyetlenül kifinomult iróniáról, amely odalehelt idilli tájakba illeszti az emberi nyomorúság legsivárabb képeit, elismeri — s ez már csakugyan nagy szó! —, hogy a polgári individualizmus magányosságát nem lehet erőszakkal egy-kettőre felszámolni még a szocialista lírában sem, mert költői elsatnyulással s nem gazdagodással jár. Elismeri — s ez a legnagyobb szó! —, hogy József Attila kitaszítása után jutott el költészetének csúcsára, a párttal történt fájdalmas szakítás, tehát 1932 után írta kötáblákra illő legnagyobb forradalmi verseit. A szóhasználat akaratlanul is helyes: akkor írta nem *pártos*, hanem *forradalmi* verseit, beléjük öntve az ember mindenkori magányosságát, halálfélelmét, kiábrándulását, amely a legnagyobb költőknél azonban sose fajul, nála se fajult mások hitének a megcsúfolásáig, mások életkedvének a megrontásáig.

Ilyen örvendetes engedmények után érkezik el Révai a hármas öntagadásig, múltjának hármas megtagadásához. Felmagasztalja József Attilát, mert verseiben „nincs semmi vulgáris politikai agitáció", hiszen a költő a versre és olvasójára bízza a következtetések levonását, ami természetesen egyértelmű a szájbarágó kommunista didaktika kitessékelésével a költészetből. Aztán felmagasztalja, amiért nincs benne „vulgáris liberális demokratikus optimizmus", hiszen éppen azáltal szocialista a költészete, hogy számbaveszi és kérlelhetetlenül kimondja a visszaeséseket és pusztításokat. Tudvalevőleg Révai miniszterségének idején ugyanez a kérlelhetetlen érdem polgári individualista pesszimizmusnak minősült s irodalmi eleven halál volt a büntetése két tucat jó költőre. Végül sajnálkozással szóvá teszi a Nagy Szovjet Enciklopédia 19. kötetében álló József Attila cikket, amely a névtelen szerzők szektás vakságáról árulkodik. Álljunk meg egy szóra! Az Enciklopédia 19. kötete a hivatalos jelzés szerint 1953 júniusában került nyomdába, a fanyalgó címszó tehát, amely valóban beleszúr a költőbe formalizmusa és pesszimizmusa miatt, jóval hamarább született. Révai kulturális teljhatalma idején, amikor feltehetőleg alapos beleszólása volt a magyar irodalmi címszavakba. Csakhogy mai szemlélete a sztalinizmus új szakaszát tükrözi, a forradalom utáni újfajta taktikai felállást. Bumeráng ütéssel saját miniszterségé felé sújt a szovjet kézikönyvön keresztül, persze álszent sajnálkozó arccal, mintha 1952-ben ő teljesen másképp méltatta volna Attilát Moszkvában, ha hagyják!

Dehogy méltatta volna másképp. Abban az időben úgy szólt a szigorú pártvonal, hogy nem kell komolyan venni a költő legénykedő, Kakuk Marcis, anarchista suhanc korát, utolsó korszaka pedig átok alatt tartandó, mert a rothadt polgári pszichoanalízis eltántorította a tisztalelkű marxista valóságszemlélettől, lelki bomlásba sodorta s e bomlásnak végül elméje is áldozatul esett. Csak középső korszakának volt aranyfedezete, értsd: pártfedezete, azoknak a verseknek, amelyeket 1925 és 1932 közt írt, röplapmásolás, sokszorosítás, terjesztés s egyéb örökbecsű pártmunka közben. Ezeket, tegyük hozzá, József Attila valóban alázattal és gyermeki odaadással végezte.

Most fordul a kocka s Révai József törés nélkül egybelátja az eddig részekre hulló pályát. Szerinte József Attila a kizárás után, őrültnek kikiáltott éveiben emelkedett a „marxista filozófiai líra csúcsaira"; emberkáromló humanizmusa ebben az időben túltett Ady emberkáromló humanista költészetén az első világháború alatt. Amit a torz lelkű, tudatlan polgári orvostudomány a téboly tüneteinek tartott — (halhatatlanná énekelt tüneteknek persze!) — az csak a „visszájára fordult fájdalom... legmagasabb lírai ábrázolása" a fasiszta barbárság éveiben; ahol a rosszhiszemű polgári kritikusok „fölfedezni vélik a schizofrénia nyomait", ott Révai makkegészséges marxista szeme az „öngúnyolódásba menekülő antifasiszta harcos"-sal találkozik. A volt miniszter varázskemencéjéből egy tömör József Attila emelkedik ki, a legkisebb öntési hiba nélkül, akinek a történelem helyesen szabta meg minden lépését, nemcsak a pártban töltött derűs évek alatt, hanem bécsi és párisi avantgardista tanonckorában s az „önön magányát siratva ironizáló" végső összeomlásban is. Ezt az összeomlást kizárólag kártékony álbarátai és orvosai hazudták schizofréniás állapotnak.

Révai csupán szemérmetlen letagadások árán tudja keresztülerőszakolni a költő pályájának újfajta marxista egységét. Tagad is szemrebbenés nélkül. Az ellentmondás nem a költőben volt, amikor szocialista forradalmár létére sose tudott szabadulni az öngyilkosság kísértéseitől, hanem az életben s József Attila egyébként is tökéletesen áthidalta az ellentmondást a maga pusztulásán derülő, csavargó gúnnyal, vissza-visszatérő ifjúkori hetykeségével. Révai szerint az őrület örvényein a halál zuhataga felé bukdácsoló költő mindvégig megőrizte „szívének és fejének egyensúlyát"; pokoljárása és diszharmóniája: Bartók Béla pokoljárása és zenéjének diszharmóniája s éppúgy feloldódik a népi kultúrában, mint a lángeszű muzsikusé. Mert Révai újabban Bartóknak is taktikai ínyence. Arcátlan kihívással éppen azokat a verseket veti be példáknak, amelyek eddig minden nyílt értelem számára a pszichoanalitikus lelkiállapot s a közelítő téboly csodálatos s egyben elrémítő iskolapéldái voltak. A „Gyermekké tettél" kezdetű vers eddig a megénekelt Oedipuszkomplexum volt, Révai szerint azonban „szabályos és normális vers, amelynek semmi köze a freudizmushoz", a „Kiáltozás" című félőrült vers, amelyet a rácsos szobától való rettegés sugallt, Révai zsargonjában „az antifasiszta közösség utáni vágyódás". De akkor mért köszöntötte a költő hódoló verssel Freud nyolcvanadik születésnapját? Az egykori miniszteri teljhatalom konok vaskalaposságához, korábbi dühös korlátoltságához mérve Révai ebben a tanulmányban nagy engedményeket tesz a költői alkotás változtathatatlan törvényeinek s a költői szabadság elveinek, a pártos kritika csodája éppen az, hogy félremagyarázásai s letagadásai által mégis olyan hamis képet dolgoz ki a költőről, mintha 1952-ben festette volna!

Miért e változás? Miért ismeri be részben az igazságot, miért lett a magyar humanista költészet teteje az, ami valamikor megnevezhetetlen volt orthodox ajkakon, miért lett igazság az igazságból, hogy 1932 után, a kitaszítottak közt írta legnagyobb verseit? József Attila egyszerre volt az emberiségért gyötrődő fasisztaellenes politikai költő, kontár vagy kevésbé kontár pszichoanalitikus kezelések rabja szinte haláláig s az alkatában lappangó őrület áldozata. *Ez* a teljes igazság, amelyet hamis barátoknak rágalmazott legszorosabb barátai mindig tudtak róla. Miért jut el most Révai ennek az igazságnak a feléig, hogy aztán mégis a teljes hamissághoz lyukadjon ki?

A változás oka nagyrészt, talán egészen, a magyar forradalom. Ma már ő is tudja, hogy a fiatalság számára József Attila fasisztaellenes bánata természetes értelmi áttétellel a szovjetellenes bánat jelképe, kétségbeesett humanista sikolya a nyugati barbarizmus ellen ma a keleti barbarizmus elleni humanista tiltakozás a síron túlról. Ha Révai nem teszi rá kezét az *egész költőre*, ráteszik mások s úgy, hogy abból nincs köszönete Moszkvának. Ezért próbálja bizonyos helyzethez s bizonyos időhöz kötni az 1932 után írt verseket. Az a fiatalság, amely már csak hallomásból tud a hajdani fasiszta borzalomról, József Attila „Levegőt!" című fasisztaellenes versében ismert a maga kinyilatkoztatására s a Himnusz és Nemzeti dal mellett imádságként őrzi ma is független szívében. Ezért kellett a verset 1958-ban a megírás évére, 1936-ra lokalizálni.

De a magyar olvasóknak nincs szükségük moszkvai tolmácsra, hogy magyarul értsenek egy magyar versből.

2.

Hogyan? Hát akkor nincs igaz kép József Attiláról 1958-ban?

De van. Nem magyarul, hanem franciául. S a sors vagy inkább a szabadság tündérének kesernyés tréfájából jóformán egyszerre jelent meg a hamis s a hiteles francia kép. Az egyik a Kortárs júniusi számában s egy dokumentumkönyv élére szánva, a másik Párisban, egy francia költő kiadásában. József Attila ritkulva fel-felcsillanó dévaj szelleme remekül mulatott volna ezen a fordított tükrön. Az pedig alighanem mélyen megindította volna, hogy míg az örök Horger Antalok magyarul s állami pénzen meghamisítják a kitaszító párt folyóiratában, addig Párisban költők pénzén jelenik meg, hivatalos segítség nélkül. Jean Rousselot a neve a költőnek, kritikusnak és esszéírónak, aki József Attilát, értsd: a *valódi költőt* bemutatja műfordításai elé iktatott hatvanoldalas tanulmányában.

Rousselot is apátlan gyerek volt, mint József Attila — édesapja, a szegény kovács Verdunnél esett el —, ő is mosókonyhák gőzében nőtt fel s a gazdagok hulladékából szedte össze kenyerét, tudását. Baloldali ember, aki a lelki rokonnak és sorstársnak érzett s testvéri szeretettel dédelgetett József Attila kedvéért 1956 őszén, röviddel a forradalom előtt Magyarországra zarándokolt. Ő mutatta be mai szemmel mai olvasóknak a Seghers-kiadó népszerű antológiasorozatában Edgar Allan Poet s a múlt század későn fölfedezett nagy szimbolista költőjét, Tristan Corbièret, aki mellesleg szólva Szabó Dezső egyik kedveltje volt. Ő mutatta be Pierre Reverdyt, a lengyel eredetű O. V. de L. Miloszt, tőle való az utolsó emberöltő francia költészetének négyszáz oldalas Panorámája. Hivatott, rangos szószóló, nem jóakaratú műkedvelő állítja helyre franciául Révai eltorzított képét a magyar költőről.

Amit kimond, jórészt elemi igazság, de a kommunista ködösítésben folyton elmondani való elemi igazság és megvédeni méltó közhely. A proletár költő is szépségek alkotója, írja Rousselot, a költő nemcsak mindenkié, nemcsak szellemi köztulajdon, hanem önmagáé is: a maga külön világában is él. Nagy vers sohasem lehet haszontalan, jobban mondva, a haszontalannak látszó vers éppen annyira *programvers* a lélek számára, mint az egyértelmű politikai vers a forradalmi tettek felszítására. A proletár költő sohasem alakoskodik, nem tetteti a lelkesedést a kétségbeesés óráiban, nem hirdeti a tömeg megváltó hatalmát, amikor maga belső válságban és elsötétedésben él. A proletár költő akkor is költő, amikor kiszabadul a sorsából s olyan dolgokat idéz föl a papíron, amelyek arisztokratikusak, céltalanok, ábrándosak és személyesek. Majakovszkij és Eluard, a két agyondicsért kommunista költő művében éppen az maradandó, csak az marad meg igazán, amit a játék, szeszély s a költői képek pillangókergetése sugallt s nem, amit a pártesztétika önként vállalt, de gyilkos kényszerzubbonyában írtak, pusztító öncsalással. József Attila műve is azért csodálatos, mert egyszerű mintázó nyelve által varázslatosan átlényegül a hétköznapi valóság, az ő titka éppen az a *szárnyaló ábrázolás*, amely a túlságosan „agyaló" nyugati világban csodatettnek tűnik, mint a kör négyszögesítése. Nem ok nélkül hasonlítja Rousselot szinte hazafias szeretettel és büszkeséggel József Attilát az egyszerű beszédű, nagy középkori franciákhoz, Ruteboeuf-

(Folytatás az utolsó oldalon.)

serű gyökér, ami tudvalevően a remeték kedvelt eledele. Kenyeret is hozott meg egy kancsó bort.

Elfogyasztotta a hagymát a zsivány és várt. Így telt el az egész nap. Mikor beesteledett, megcsendült a kápolna harangja, vecsernyére szólította a remetéket. Szótlanul jöttek elő cellájukból és sorba megindultak a kápolna felé, mellükön keresztbe vetve kezöket.

Hallotta a zsivány, hogyan zsolozsmáznak a barátok. Mindenképpen el akarta hesegetni magától a szent dallamokat, ezért, minden erejét összeszedve, a kincsre meg a szökésre gondolt. Azon tűnődött, hogyan fogja keresztülvetni magát a falon a szent ezüst szobrával. Próbálgatta, súlyos-e? Hát az bizony igen súlyos volt, két kézre fogva is alig tudta megmozdítani. Mégis fölemelte és ugyan küszködve a temetőkert faláig vonszolta. De ott aztán nem boldogult többet. Bújdosásában és sok éhezésében megfogyatkozott az ereje. Belátta, hogy nem tud átvergődni a falon a nagy teherrel. Azt végezte hát, hogy másnap éjszakára halasztja a szökést. Addig majd kiheveri magát a lócán és megint erőre kap. Visszaigazította a kincset volt helyére, de éppen jókor ám, mert a remeték azon pillanatban végezték be esti zsolozsmájukat.

Fáradtan feküdt a lócára a zsivány. Hamarosan elnyomta az álom. Éjféltájban riadtan ocsúdott föl az erdő zúgására. Azt forgatta fejében, hogy mégis jobb lenne most mindjárt megszöknie. Elég erőt gyűjtött, megint megragadta hát a súlyos szobrot és megindult a temetőn keresztül a fal iránt.

Ekkor azonban mondhatatlan fáradtság lepte meg. Arca éppen a szentnek az arcához ért, mivelhogy karjában vitte. Úgy látta, mintha mosolyogna rá a szent. Mintha nem is bánta volna, hogy elrabolja őt. Mintha megbocsátotta volna rút cselekedetét, ám azzal a kikötéssel, hogy szeresse őt magát, jobban mint az ezüstöt, amelyből öntötték.

Így menvén a szoborral, eszébe jutott a zsiványnak, hogy most voltaképpen azokra a vezeklőkre hasonlít, akik bűneik jóvátétele végett súlyos keresztet vagy más szent ereklyét hordoznak föl a magas hegyre, a Kálváriára. Eszébe jutott, hogy szárazság idején vagy árvízveszedelem napján így hordozta körül a falu népe a hely védőszentjét, könyörögve, hogy távoztassa a nagy csapást. Véghetetlen vágy költözött szívébe, hogy utánozza e hajdan látott könyörgő népet és a vezeklőket. Lebírhatatlanul tódultak ajakára a réges-régi szavak: „Szent Barnabás, könyörögj érettünk." Barnabásnak hívták ezt a szentet is és a zsivány, noha nem akarta, mégis egyre harsányabban dalolta a temető keskeny ösvényén: „Szent Barnabás, könyörögj érettünk." Könnyei megeredtek, egyre szorosabban ölelte keblére a szentet. Terhe egyre könnyebb lett, oly könnyedén lépett, mint eladdig soha életében. Már a kolostor udvarára ért és egyre boldogabban, egyre hangosabban kiáltotta Szent Barnabás nevét.

Ekkor váratlanul megszólalt a harang, mivelhogy már hajnali három óra volt. A remeték némán jöttek elő cellájukból, mert az volt a rendje ennek a remeteségnek, hogy még mielőtt a rigók megszólalnának hajnalban, máris könyörögjenek a szegényekért, az üldözöttekért és a bűnösökért. Semmit sem szólva nyomába szegődtek a zsiványnak és ők is énekelni kezdtek: „Szent Barnabás, könyörögj érettünk." Ab omni peccato libera nos Domine. Így ért a menet a kápolnába, ahol a zsivány letette a szent szobrot. Térdre esett, sűrűn omlottak könnyei. A remeték, egymásra sem nézve, szeliden folytatták hajnali zsolozsmájukat a szegényekért, az üldözöttekért, a bűnös világért, amely vezekelni és megjavulni nem akar.

Ekkor egy villanatban megvirradott. Az ablakon bevetődött a hajnal első sugara, amely éppen a zsivány homlokára hullott, épp oly szelíd fénnyel borítva, mint aminő Szent Barnabás homloka körül ragyogott.

Akit kétszer öltek meg

(Emlékezés Losonczy Gézára)

Magyar-francia szakos tanár volt.

Talán azok a francia diákok, akik 1937—38 táján a Sorbonneon tanultak s most valahol egy lyoni vagy marseillei liceumban tanítanak, emlékeznek még egy sovány, komoly, fekete-keretes szemüveget viselő, furcsán hegyes orrú fiatalemberre, aki már akkoriban nemcsak Montesquieu és Saint Beuve írásainak tanulmányozásával foglalkozott, hanem szenvedélyesen vitatkozott a német veszedelemről, a magyar parasztok nyomoráról és a népfrontpolitika történelmi szükségszerűségéről. Bizonyára kevesen tudták róla, hogy ez a református papfiú, ez az akkor alig húsz éves siheder, közel áll az illegális magyar kommunista párthoz s hogy politikai meggyőződése számára nem csupán heves vitákat jelent a menzán vagy a Quartier Latin kis bisztróiban, hanem áldozatot és kockázatot egyaránt. Losonczy Géza a legvakmerőbb feladatok egyikét vitte végbe: ő vette át Párisban Révai József Moszkvából idejuttatott könyvét, a „Marxizmus, népiesség, magyarság" című munkát és ő csempészte haza Budapestre. A könyv nem sokkal később meg is jelent, egy Kállai Gyula nevű újságíró neve alatt, aki akkoriban — akárcsak Losonczy — mint az illegális kommunista párt megbízottja, a szociáldemokrata Népszava szerkesztőségében dolgozott.

Csak 1945-ben derült ki, ki a könyv igazi szerzője. Révai József előszavában elmondta ezt a történetet, nem mulasztva el, hogy ki ne fejezze háláját és köszönetét a bátor és fiatal diáknak, Losonczy Gézának.

Ekkor már megkezdődött Losonczy szédületes karrierje. A párt egyik dédelgetett kedvence volt. Sok tényező szerencsés találkozása egyengette útját. A pártvezetésnek, amely szinte kizárólag moszkovita emigránsokból állt, kapóra jött a debreceni kálvinista, aki idehaza töltötte a háborús éveket, egyik alapítója volt a Márciusi Frontnak, okos, művelt, jómegjelenésű, tehetséges publicista és kitűnő szónok.

Losonczy hamarosan tagja lett a központi vezetőségnek, helyettes főszerkesztője a párt központi lapjának, a Szabad Népnek és főszerkesztője a párt hetilapjának, a „Tovább"-nak, tagja a magyar békeküldöttségnek a párisi béketárgyalásokon, vezérszónoka a magyar küldöttségnek a wroclavi értelmiségi békevilágkongresszuson és legfiatalabb tagja annak a magyar kormányküldöttségnek, amely 1948-ban látogatást tett Sztalinnál és aláírta a magyar-szovjet kölcsönös barátsági és segélynyújtási szerződést.

Az „értelmiségi vonal" s ezen belül a pedagógusok közti politikai munka legfőbb exponense Losonczy Géza. Sorozatosan írja cikkeit a tanítók és tanárok nagyobb megbecsüléséről, amely csak a párt vezette társadalomban érhető el, vezetője a filmgyártást irányító bizottságnak. Aztán miniszterelnökségi, majd később — Révai József oldalán — népművelési miniszterhelyettes lesz.

Ekkortájt sem a sorbonnei kollégák, sem az illegális mozgalombeli barátok nem ismertek volna rá a még mindig fiatal, de már nagyonis, túlságosan is tekintélyes férfira. Losonczy Géza az „új osztály" tagja, sőt beltagja lett. Modora fölényessé vált, hanghordozásában mesterkéltség, erőltetett oktató fensőbbség homályosította el az emberi színeket, parancsolgatóvá és kimértté lett egykori barátaival szemben is, cikkei terjedelmesebbé és üresebben kongókká váltak, beszédeiben sűrűsödött a demagógia és ritkult az igazság. Sohasem foglalkozott azelőtt a zenével, és valójában nem is értett hozzá, mégis egyszercsak a Szabad Nép hasábjain lepedőnagyságú cikk jelent meg Losonczy aláírásával (pontosabban föléírásával, mert akkor már túl volt azon, hogy neve a cikkek alján szerepeljen) a legnagyobb magyar zeneszerzőről, Bartók Béláról. A cikk, amely a Zsdánov-féle, Sosztakovics és Prokofjev elleni pártkritika magyar változata volt, azt igyekezett bizonyítani, hogy Bartók rendkívüli tehetség volt ugyan, de nem a „mi példaképünk, nem a mi útunk"; művészetében túlsúlyban vannak a dekadens és formalista elemek s a budapesti Operaház nagyon rosszul teszi, ha nem ritkítja meg műsorában a Bartók-előadásokat. És a budapesti Operaház megritkította a Bartók-előadásokat.

Az előkelő budai villa lakója ekkor már birtokában volt minden titoknak, vagy legalábbis azt hitte.

Aztán hirtelen sürűsödni kezdett körülötte a levegő.

Egyik napról a másikra letartóztatták apósát, Haraszti Sándort, egyik legrégibb és legismertebb kommunista szerkesztőt, a Magyar-Jugoszláv Társaság főtitkárát. Rebesgették már, hogy Géza sem egészen tiszta, nincs ugyan ellene konkrét vád, de túlságosan jó barátságban volt Rajk Lászlóval.

Egyszercsak kipattant a botrány. Még nem az igazi, de már a vihar előszele. A Népművelési Minisztériumban selejtlistát készítettek azokról a könyvekről, amelyeket romboló ideológiai tartalmuk miatt ki kellett vonni a könyvárusi, közkönyvtári és iskolai könyvtári forgalomból. A listára kerültek Andersen és Grimm meséi azzal az indokolással, hogy főhőseik királyok, hercegkisasszonyok és tündérek, szerepelt a listán a legszebb magyar népmese-gyűjtemény, Cervantes, Dickens, Mark Twain, Beecher Stowe és még számos klasszikus egyik-másik műve. A könyveket jóformán napok alatt összegyűjtötték és zuzdába küldték.

A nyugati rádiók valamiképpen értesültek és hírt is adtak erről az esetről. Nem lehetett hallgatni róla, vagy eltussolni, valakit felelősségre kellett vonni. A népművelési miniszter Révai volt, az országot vezető négyszemélyes klikk tagja: őt nem érhette vád. Ezért először önkritikára kényszerítették, majd leváltották első helyettesét: Losonczy Gézát.

Pár héttel később le is tartóztatták, Kádár Jánossal, Kállai Gyulával, Ujhelyi Szilárddal, Donáth Ferenccel egyidőben. Ez volt a Rajk-ügy második felvonása. Már sokkal kevésbé látványos, mint az első, a vádlottak hirtelen eltűntek, a sajtó meg sem említette őket, nem volt vádirat, nyilvános tárgyalás és ha bármelyiket közülük egy kevéssé értesült vidéki fél évvel utóbb még felhívta telefonon, a titkárnő, szürkén és színtelenül csak ennyit mondott: „Az elvtárs betegszabadságon van és bizonytalan, hogy mikor jön vissza."

Losonczy Géza négy év múlva tért vissza.

A kínzások, a magánzárkák, a végnélküli vallatások senkit sem viseltek meg annyira, mint őt. Pedig az utolsó börtönéveket már nem is cellarácsok mögött, hanem a rabkórházban töltötte. Idegei felmondták a szolgálatot.

Amikor Nagy Imre miniszterelnöksége idején kiszabadult a börtönből, felesége és öccse felkísérte őt a Szabad Nép szerkesztőségébe, a lap főszerkesztőjéhez. Nem udvariassági látogatás volt ez, hanem az orvosok tanácsolta gyógymód. Azt remélték, hogy a régi környezet, az egykori munkatársai megnyugtató és gyógyító hatással lesznek majd rá. Értelmesen és kedvesen elbeszélgetett hajdani barátaival, aztán mikor végetért a látogatás s leért az utcára, csak annyit mondott: „Úgyis tudom, hogy mindez színház és most így akarnak belőlem vallomást kiszedni."

Aztán mégis meggyógyult. Hónapokig volt szanatóriumban, ahol nemcsak szétzilált idegeit hozták rendbe, hanem szétroncsolt tüdejét is. De az a Losonczy Géza, aki 1955 nyarától megint résztvett a közéletben, nem hasonlított többé a régire, aki a békekongresszusok szónoki emelvényein vagy a miniszterelnökség perzsaszőnyeges szobáiban tudója volt a „minden titkoknak".

Szerény lett és csendes, megértő és nyugodt, felszabadultabb és vidámabb, mert nevetni és tréfálni, anélkül, hogy tekintélyét féltette volna, táncolni és iddogálni, anélkül, hogy úgy érezte volna: megsérti a „vezető káderekre" kötelező iratlan szabályzatokat.

Nem fogadott el magasabb pozíciót. Az akkor már félreállított Nagy Imre legközvetlenebb baráti körébe tartozott. Egyik előkészítője és aláírója volt 1955 őszén annak a memorandumnak, amely a párt központi vezetőségénél erélyesen tiltakozott az akkor divatban levő betiltások, lapelkobzások, elhallgattatások ellen. Nem tudták rávenni őt arra, hogy aláírását visszavonja, még akkor sem, amikor a legszigorúbb pártbüntetéssel sújtották.

A Petőfi Kör történelmi ülésén, 1956 június 27-ének éjszakáján ő volt az utolsó szónok. Akkor már két óra felé járt az idő és holtra fáradt már a hatalmas, füstös, fölmelegedett terem közönsége. Az idegeket pattanásig feszítő viták légkörében Losonczy olyan halkan kezdte beszédét, hogy az első sorokban ülők is alig értették. A szónok kimerült volt, megviselt, ideges, mert hat év után most szólalt fel először nyilvánosság előtt. Eleinte mozgolódás fogadta; mondanivalója sem tűnt fölöttébb érdekesnek. Összehasonlító statisztikai adatokat sorolt fel a Horthy-rendszer és a Rákosi-rendszer sajtóviszonyairól, úgy leplezve le az utóbbit, hogy közben az előbbit se dicsérje. Sokan arra gondoltak, ideje lenne már hazatérni, mások azt kiáltották: „hangosabban", „gyorsabban" — és Losonczy mindjobban belemelegedett, nem a biztatásokra, hanem a lámpalázát és elfogódottságát legyűrve azért, mert hevítette amit mondott. Megkövette a magyar művészeket és elsősorban a magyar zenészeket cikkéért, amivel Bartók emléke ellen vétett. Aztán az ország helyzetéről szólt. Nem részletekről, hanem arról az erkölcsi képtelenségről, ami a rendszert jellemzi, arról, hogy ugyanazok rehabilitálnak, akik börtönbevetettek, ugyanazok hirdetnek szocialista törvényességet, akik ártatlan embereket gyilkoltak és ők szabnak Nagy Imre politikai visszatérése elé önkritikai feltételeket, holott adósak maradtak a maguk bűneinek önkritikájával.

Több, mint egy órán át beszélt. Nem mozdult helyéről egyetlen ember sem. Amikor Losonczy Nagy Imre nevét kimondta — ő volt az egyetlen szónok, aki kimondta — a tömeg felemelkedett és perceken át éltette azt a férfit, aki akkor, a pártból kizárva, minden jövedelmétől megfosztva, titokban figyeltetve és visszavonultan élt.

A vádiratban most az olvasható, hogy Losonczy Géza résztvett Déry Tibor Petőfi köri felszólalásának előkészítésében. Ez az állítás éppoly nevetséges, mint ostoba: Déry Tibornak semmiféle segítségre nem volt szüksége, hogy tökéletessé csiszolt mondatokkal elmondja, amit gondol. Másfelől pedig Losonczy elmondta a maga véleményét, ő sem szorult rá, hogy bárki másnak albérletbe adja legbátrabb gondolatait.

Ez a megviselt és megtört ember csak saját árnyéka volt, amikor a börtönből kiszabadult, de október 23-ának délutánján együtt menetelt Budapest utcáin a tüntető fiatalokkal, kabátját vállára terítve, énekelve és vidáman. Késő éjszaka pedig, amikor a vádirat szerint a kormánylista már a zsebében volt és összeesküvést szőtt Nagy Imrével, a valóságban Losonczy a budapesti Hungária kávéházban ült, aggodalmasan és felzaklatottan, amidőn berobbant a hír, hogy a rádiónál az ÁVH lövi a tömeget.

A forradalom idején az utolsó törvényes magyar kormányban Nagy Imrével és Kádár Já[illegible] egyetemben az átalakított kommunista pártot képviselte. Amikor Kádár János már átszökött az oroszokhoz, Losonczy még november 3-án délután sajtókonferenciát tartott a Parlamentben és menteni igyekezett, ami menthető, talán még maga is reménykedett abban, ami már reménytelennek látszott.

A BBC tudósítója megkérdezte: „Hogyan folynak a tárgyalások a magyar és a szovjet hadsereg képviselői között?"

„Már vannak bizonyos eredmények — felelte Losonczy — s reméljük, hogy továbbiak is lesznek. Úgy fest, hogy bizonyos ‚détente' észlelhető."

A nyilatkozatát a következő szavakkal fejezte be: „Úgy gondoljuk, hogy az ellenforradalmi erők elég fontosak Magyarországon. A kormány egyöntetűen kinyilatkoztatta, hogy ami az elmúlt tizenkét év pozitív eredményeit illeti, semmiféle engedményt nem fog tenni. Értendő ez például a földreformra, a gyárak államosítására és a szociális törvényhozásra. Követeli továbbá, hogy a mostani forradalom vívmányai érintetlenek maradjanak: így a nemzeti függetlenség, az egyenjogúság és a szocializmus építése, nem diktatúra, hanem demokrácia alapján. A kormány el van tökélve, hogy nem türi a kapitalizmus visszaállítását Magyarországon."

Ezt az embert gyilkolták meg a börtönben, a bírósági tárgyalást be sem várva, mint „ellenforradalmárt", összeesküvőt, a szocializmus ellenségét és a kapitalizmus ügynökét. Nem volt elég egyszer ártatlanul börtönbe zárni, elrabolták másodszor is, vád és védelem nélkül tüntették el a föld színéről a párt egykori kedvencét — nehogy mégegyszer megszólalhasson.

Egy 9 éves kislány maradt utána, Annának hívják. Nincs róla semmi hír. Nincs hír a feleségéről sem, a felesége szüleiről sem, nincs hír semmiről sem, csak a szocializmus diadalmas építéséről Magyarországon és a Szovjetunióban.

A. M.

Látogatás Nagy Imrénél

Valamikor 1956 május elején Szigethy Attila arra gondolt, hogy az országgyűlésben hosszabb beszédet mondhatna, amelyben az akkor széltében-hosszában vitatott új ötéves terv képtelenségeit kipellengérezné. Együtt állítottuk össze a beszédet. Szigethy több aktuális politikai kérdésre is ki akart térni, főleg a ,,Népfront''- és a Tanácsrendszer újjászervezésével kapcsolatban voltak érdekes elgondolásai. Szigethy Attila, aki mindig komolyan vette saját képviselő voltát, élni akart ,,jogaival''. A Ház-szabályok szerint azonban minden interpellációt előre be kellett mutatni. Nyilvánvaló volt, hogy ilyen beszéd elmondására nem kaphat engedélyt. Ezért arra gondolt, hogy egy másik interpellációt mutat majd be és ezt mondja el. Valószínűnek látszott, hogy nem tudták volna félbeszakítani, a következményeket pedig szívesen vállalta volna azért, hogy elgondolásai belekerüljenek a politikai köztudatba.

Szigethy érezte, hogy terve túl nagyszabású ahhoz, hogy saját szakállára, Nagy Imre megkérdezése nélkül belekezdhetne. Tudtuk azonban, hogy Nagy Imre háza megfigyelés alatt áll, ezért nem lett volna okos, ha személyesen keresi fel. Így — mint az ötlet társszerzőjét — engem kért meg, hogy informáljam Nagy Imrét és szerezzem meg a szükséges beleegyezést.

Május közepe táján felkerestem Nagy Imrét pasaréti villájában. Délután három körül érkeztem. A kertész nyitott ajtót, bevezetett. Nagy Imre felesége volt otthon. Megkért, hogy a kertben bújjak el, mert ugyan minden percben várta férjét, aki ha megtudná, hogy vár rá valaki, akkor nem menne ebédelni. Nagy Imre valóban hamarosan megjött és mintegy félóra további várakozás után felesége közölte, hogy bemehetek, de megkért, hogy tegyek úgy, mintha most jöttem volna, mert ha elárulom, hogy vártam, őt hozom nehéz helyzetbe. A szerény Nagy Imre nem tűrt nagyúri allüröket.

A kertre nyíló nagy földszinti terraszon beszélgettünk. Hideg sörrel és sós süteménnyel kínált és nagyon örült, hogy hallhat Szigethyről. Kiderült, hogy akkoriban még csak felületesen ismerték egymást. Tervünket azonban egyre ingerültebb bizalmatlansággal fogadta, majd meglepő eréllyel ellenezni kezdte. Főleg az elgondolás puccsista jellegét kifogásolta és lebeszélt minden törvénysértő lépésről.

— Mitől várja hát, hogy a dolgok jobbra fordulnak? — kérdeztem. — Talán Hruscsovtól? — legyintett. — A XX. kongresszusi beszéd nagyon zavaros — felelte. Hruscsov nem volt elég következetes. Togliatti akkoriban közzétett bíráló cikkére hívta fel a figyelmemet, amelyben a kommunista pártok önállóságát követelte. Majd megemlítette, hogy Mikoján felkereste őt és biztosította rokonszenvéről, hangsúlyozva, hogy őt (Nagy Imrét) mindig jó kommunistának tartották és kizárását Rákosi hozzájárulásuk nélkül vitte keresztül.

— Gondolja, hogy visszakerülhet legális úton a vezetésbe? — kérdeztem.

— Őszre minden az ölembe hull — felelte.

— Feltételezi, hogy ugyanaz a KV, amely egyszer már kiátkozta, képes lesz visszafogadni? — tettem egy óvatos célzást bizonyos fasisztaízű gyakorlatra, amely a pártvezetésben nagyon is meghonosodott.

Nagy Imre a munkásosztály és a párt erejében bízott, amely a vezetőket végül is kényszeríteni fogja. ,,Nem lesz más választásuk'' — jelentette ki határozottan. ,,Mi nem alkalmazhatunk olyan eszközöket, mint Rákosiék — folytatta —, a mi erőnk fedhetetlenségünkben van. Erre nagyon kell ügyelni.''

A lehetséges legnagyobb tapintattal szóbahoztam, hogy egyszer már vesztett ezzel a magatartással, amikor talán meg tudta volna tartani a hatalmat, ha másképp jár el. Megjegyzésemet nem tekintette sértőnek, de azt felelte, hogy utólag cseppet sem sajnálja, hogy így esett, mert másképp nem lehetne soha tiszta vizet önteni a pohárba. ,,Most vesztükbe rohannak'' — mondta nyomatékkal.

Hirtelen úgy éreztem, hogy a ,,Háború és béke'' Kutuzovjával beszélgetek, aki Tolsztoj elbeszélése szerint a Napoleont támadni akaró fiatal tisztecskéket minden erejével visszafogta, mert tudta, hogy a napoleoni sereg így is, úgy is tönkremegy, de az idő előtti ütközet kockázatos. Megkérdeztem, hogy hasonlónak találja-e helyzetét? Egyetértően bólintott, — először aznap délután.

Hruscsov ,,vissza Leninhez'' jelszavára tereltem a szót. Megjegyezte, hogy a mai helyzet teljesen új és jobb lenne minden dogmát félretolni. A jugoszláv kísérletről a rokonszenv hangján nyilatkozott, de hozzátette, hogy nem lenne okos lemásolni az ő politikájukat. ,,Nekünk végre valami újat kellene próbálni'' — mondta.

— Nem gondolja-e ön, hogy szükséges lenne pontosan körvonalazni elképzeléseit? Esetleg terjeszteni lehetne — kérdeztem.

— Vissza kell térni az 1953-as kormányprogram végrehajtásához — felelte. — Ennél többet nem mondhatunk.

Búcsúzóul megkérdezte, hogy belátom-e, hogy tévedtem? Azt feleltem, hogy szeretném az egészet újra átgondolni. Megismételte, hogy minden puccsista lépés csak kudarccal végződhet, ezt üzeni Szigethynek.

Később Szigethy is felkereste, megpróbálta Nagy Imrét megnyerni tervünknek, amelynek ő is csak propaganda szempontból tulajdonított jelentőséget. Vitára akarta kényszeríteni a kormányt, abban bízva, hogy a legalitás kisebb megsértésének nem lesznek tragikus következményei, de elősegíthetik a kibontakozást. Szigethy is sikertelenül járt. A látogatás egyetlen eredménye az lett, hogy nagyon összebarátkoztak. Mint később Szigethytől megtudtam, Nagy Imre lelkére kötötte, hogy vigyázzon rám, mert az ilyen izgága fiatalemberek könnyen bajba juthatnak.

Zádor István

SALVADOR DE MADARIAGA:

A budapesti gyilkosság tanulságai

A Nagy Imre, Maléter Pál és társaik ellen elkövetett politikai gyilkosság ismét vérrel szennyezte be a világ amúgy is sötét ábrázatát. Tudjuk, hogy Nagy Imrét a szovjet hatóságok tartóztatták le, annak ellenére, hogy írásban ígértek volt neki sértetlenséget; tudjuk továbbá, hogy Maléter Pált egy fegyverszüneti tárgyalásról hurcolták el, s hogy az úgynevezett bírósági eljárásról mondhatni semmi sem került nyilvánosságra. Veszélyben forog Rajk Lászlóné élete is; Rajkot — mint ezt a Kádár-kormány később nyilvánosan elismerte — Rákosiék gyilkolták meg, hasonló körülmények között. Mitöbb, aggódnunk kell az áldozatok kiskorú gyermekeiért, akik ki vannak szolgáltatva a szovjet hóhérok és magyar hóhérsegédeik kényekedvének.

A budapesti gyilkosságok viharos felháborodást keltettek nyugaton. Ugyanakkor bizonyos hangok óva intettek: nehogy felháborodásunk megingasson minket „amaz eltökélt szándékunkban, hogy valamiféle ésszerü megegyezésre jussunk a szovjettel." E figyelmeztetések — mi legalább is így látjuk — figyelmen kívül hagyják tulajdon következtetésük egyik fontos logikai láncszemét. Eképpen okoskodnak: Nem szabad, hogy érzelmeink eltérítsenek minket attól, amit helyesnek ítélünk; véleményünk szerint helyes lenne a Szovjetunióval megegyezésre jutnunk; következésképpen felháborodásunk nem akadályozhat meg minket abban, hogy folytassuk erőfeszítéseinket a Szovjetunióval való megegyezés érdekében . . .

E következtetés középső tétele, sajnálatos módon, nem helytálló. Mert, vagy egyáltalában nem lehetséges megegyeznünk a Szovjetunióval, vagy csak a Nyugat becsületének és biztonságának árán egyezhetünk meg, — s akkor is csupán azzal a komor tudattal, hogy a Szovjetunió a legelső adandó alkalommal megszeg minden megállapodást.

Igen, a budapesti gyilkosságok mindannyiunkat felháborítottak; ám hisszük, képesek vagyunk arra, hogy az előttünk álló politikai problémákat hidegen és értelmesen vegyük szemügyre. A tény, hogy Nagy Imrét és társait minden jogszabály és emberi tisztesség semmibevevésével meggyilkolták, felkorbácsolja indulatainkat. De ugyanekkor — éspedig érzelmeinktől merőben függetlenül — arra a végkövetkeztetésre késztet bennünket, hogy Moszkva adott szava, avagy bármely elképzelhető okmány alatt szereplő aláírása, semmit sem ér.

Maga Macmillan miniszterelnök — a hivatalával járó kötelező tartózkodása ellenére — felvetette a kérdést: vajjon a szerződés, melyet ezzel a Moszkvával köthetnőnk, megéri-e a reápazarolt papír és tinta árát? Szinte felesleges megjegyeznünk, hogy aligha éri meg. Gromiko szovjet külügyminiszter a Nagy Imre és Maléter Pál meggyilkolása ügyében Moszkvához intézett tiltakozásokat azzal utasította vissza, hogy ez az ügy kizárólag a szuverén Magyarországra tartozik. Van-e hát egyáltalán értelme az eszmecserének, ha az egyik bűnrészes ily pimasz képmutatással hárítja el magától a felelősséget? Macmillan éppen e kérdésről beszélt az angol alsóházban, amidőn egy csapatnyi szovjet matróz partraszállt Skóciában, hogy üldözőbe vegyen egy észt menekültet. Aligha hiszem, hogy Gromikó szovjet külügyminiszter többre (vagyis kevesebbre) becsülje a brit szuverénitást a magyar szuverénitásnál. De a menekült éppen észt nemzetiségű volt; erről Macmillannek eszébe juthatna, hogy a Szovjetunió rendkívül fortélyosan kerítette hatalmába Észtországot: nevezetesen úgy, hogy előbb megnemtámadási szerződést kötött vele. Vészterhes precedens ez arra az esetre, ha a brit miniszterelnök netán megnemtámadási szerződést kívánna kötni a Szovjetunióval . . .

Ez az, amit a Nyugatnak mindig szem előtt kell tartania, bármiféle lépést tesz a Szovjetunió felé, s ezt kell mindenekelőtt figyelembe vennünk a közelmúltban nyilvánosságra hozott két fontos változás vizsgálatánál. Az egyik a nyugat és a kelet közötti kereskedelemre vonatkozik, mely kereskedelmet az embargó enyhítésével kívánják felújítani; a másik a bonni szövetséges parlament által egyhangúlag elfogadott határozat, mely négyhatalmi értekezletet ajánl Németország újraegyesítése ügyében. A magyar események árnyékában mindkét határozat elszomorító.

Nem kétséges: a Szovjetúnió ma is éppen olyan ellenséges a Nyugattal szemben, mint bármikor. Lehetséges, hogy Hruscsov kollektív egyeduralma, ha merőben formálisan szemléljük, különbözik Sztalinétól, de lényegében nincsen különbség közöttük, a Nyugattal szembeni ellenséges magatartást illetően pedig mindenképpen teljesen azonosak. Az egyetlen szovjet állampolgár, aki teljes szabadságot élvez, mármint a Szovjetunió kollektív diktátora, kedélyes és gátlástalan pillanataiban olyan gátlástalanul fenyegeti az Egyesült Államokat, hogy ezek után még a legkonokabb álmodozó is nehezen hihet a békés koegzisztencia lehetőségében. Ami Budapesten történt, iszonyatos tettekben váltja valóra azt, amit a szovjet diktátor fenyegető szavai elárulnak. Ilyen körülmények között az embargó enyhítését sokmindennek nevezhetnőnk, csak éppen bölcs cselekedetnek nem.

Ami a bonni parlament határozatát illeti: annál sajnálatosabb, mert közvetlenül a budapesti gyilkosság után született. E határozat nem is annyira morálisan elvetendő, mint amennyire politikailag szerencsétlen. Bármennyire is rokonszenvezzünk a német nemzettel, melynek a Szovjetunió gyülöletes kíméletlensége miatt megosztottságban kell élnie, s bármily sok motívum is indokolja a Bundestag határozatát — a határozat Németországnak jóval kevesebb hasznot hajt, mint amennyit Európának — és ezáltal Németországnak is — árt. Mert e határozat azt a látszatot kelti, mintha a német nép közömbös lenne az európai sorskérdések összefüggései iránt, holott Németország egyesítésének ügye valóban Európa sorskérdései közé tartozik. Amikor a szovjet tankoktól még mindig vérző Magyarországot újabb vérrel öntözik, és miközben Lengyelországban azt kérdezik egymástól az emberek: milyen mélyre kell még Gomulkának hajolnia, hogy Hruscsov ütlegei ne érjék fejét — Németország éppen ebben a pillanatban u r b i e t o r b i kinyilvánítja, hogy négyhatalmi bizottságot kell felkérni Németország újraegyesítése problematikájának tanulmányozására ...

Persze, ízlésbeli kérdések nem játszanak szerepet a politikában. Hiszen, mint köztudomású, „reálpolitikát" üzünk. Ám jó — folytassunk reálpolitikát. Dehát vajon reálpolitikának nevezhető-e az, ami a bonni határozatban kifejezésre jut? Miként akarják a szovjet övezet felszabadítása nélkül egyesíteni Németországot? És miként gondolják a szovjet zónát felszabadítani, ha e szabadságból a többi rab országot kizárják? Hajlandó-e Nyugat-Németország három politikai pártja arra, hogy Kelet-Németország felszabadítása fejében jogosnak nyilvánítsa Moszkva uralmát valamennyi csatlós ország felett? Mert ha erre hajlandóak lennének, úgy ezzel visszazüllenének a közelmúlt iszonyú német nacionalizmusába és elárulnák azt az Európát, melynek jelenleg igaz képviselői. Ám, ha erre nem hajlandók, úgy a bonni határozat — csakúgy, mint a csúcstalálkozó és a leszerelési konferenciák — csupán egyetlen célt szolgál: szaporítja ama jószándékú, ám haszontalan terveket, melyek csupán elködösítik jelenünk kegyetlen valóságát.

FALUDY GYÖRGY:

*Óda Sztalin hetvenedik születésnapjára**

Tengerből kelt dzsinn! mélységek haragja!
az égre fröcskölsz örvényt, iszapot,
s mindünk jövőjét zárnád a palackba,
melyet kezed a vízbe visszadob.

Homlokod új középkor kapuboltja,
hadaid állnak már e bolt alatt,
nincsen közöttük, csak született szolga,
hirből sem tudják, mi a gondolat.

Tudósaid: bolondok, szélütött nép,
mely pókhálón leng s piszkál régi port,
gazdászaid rendszered egyszülöttjét
kendőzgetik: az örökös nyomort.

Irógárdád: hizelgők, csepürágók,
barátaid: merev lakájsereg,
s rothadt Byzáncodhoz költöid sárból
s vérből kevernek arany hátteret.

Gigász, kit szült — ó végzetes hatalmak
bal frigye! — ész és gonosz akarat,
népek foglára, ki egy forradalmat
fojtottál meg markodban egymagad.

Hőseit bitófákra akasztattad,
avagy tarkón lövetted — de elébb
megpökted őket s csizmádról maszattal
tapodtad mindük eleven szemét,

s hulláik hegyén magasabbra hágva
— joviálisan s csupa nyugalom —
nézel országod szörnyü mocsarára,
rettentő köszirt! szörnyü hatalom!

Kénkövet fúvó, iszonyú lidérced
e század lápjából messze kinyúl,
gigantikusabb Dzsingisznél, merészebb
Attilánál s öldöklőbb, mint Timúr.

Volt egy álmunk egy ékes csodakertről,
hol az aranykor napja újra gyúl,
a munka izzadt, vén bálványa megdől,
ahol szabadság és szépség az úr,

ahol a szellem fái örökzöldek
és a boldogság tündöklön nevet,
s szférák zenéjén táncolunk, a földet
alig érintve, mint tündérsereg.

E kertért türt el Campanella börtönt,
álmán Morus járt ott, a bátor ész,
rubint reá Voltaire marokkal öntött,
vérét ráhordta Ferrer és Jaurès,

száz esztendeje mártírok peregtek
barázdáiba, mint az őszavar,
új rügyek keltek, új zsengék születtek,
azt hittük: kertünk kivirul hamar.

Ma pusztán áll, megtépve, megtaposva,
mert Moszkvában az úr most te vagy ott,
kitől — tél cárja! jéghegyek kolossza! —
az emberek reménye eljagyott.

Úgy gyülöllek, oly néma-szótlan vágyom
holtod, hogy szinte beleszakadok,
és látlak kremli dolgozószobádon,
amint sétálgatsz fel-le magad ott.

Hirtelen felbuksz — szivszélhüdést kaptál —
magaddal rántva széket, huzatot.
Aludttejképü örhad — egész kaptár —
szalad be s néz: „No csak, elutazott."

Vagy májadat vélem látni s rajta rákot.
Egy ércsomón tenyészik a fekély.
„Most, most" — mondom — „egy perc még
és elrágott,
s nincs szer, mely felsegél."

Vagy ábrándozom, hogy láthatatlan lettem,
s futok — repítsen hajó, gyorsvonat, —
hálószobád homályán érlek tetten
s elvágom torkodat.

Milliók vannak így. Ma sem kívánok
mást, mint hogy halj meg, ki e föld átka vagy
s alvadt vértömbökből épült Byzáncod
ne éljen túl, ó Konstantin, te Nagy.

(1949 december)

*Ezt a verset akkor írtam, amikor Sztalin hetvenedik születésnapjának ünneplésére szólították fel a magyar írókat.

*Palladasz**

Körszinháztól az Achilleionig
hivők közt már csak ő az egy pogány.
Nyomán káromlás röpdös, eb vonit,
tógája fülledt és bíbor magány,
izzadt futások jázmin-szaga száll
fel melle szirtjén s vállgödrébe bú,
agyán kert nő vadul, mit nem kaszál,
halántékán páfrány a mélabú,
arcán kinn jég börzik, benn láz lobog,
úgy mint azén, kit sorsa régen üz,
de meg nem öl — s szemén a kárhozott
ember gőgjéből egy gyufányi tüz.

Megölték társait. Hyppátiát
a nagytemplomhoz hurcolták és ott
kagylóhéjakkal hántották husát
le testéről az ariánusok.
Azóta nem fél. Jöjjön a halál.
Üvegbokájú fény jár fürdeni
hűs homlokának fémtükör taván,
hol aszfodélosz-árnyak fürtjei,
gerince árboc, mely móló mögött
fut révbe; léptét bizton rója ki —
hadd pukkadnak meg láttán e dögök,
hogy él közöttük még egy római.

Mert átnéz rajtuk. Oszlopszentjüket,
kit úgy imádnak, látta még maga.
Zöldségeket beszélt a vén süket,
s farán, mint cseppkő, lógott bélsara.
Platón lakmája helyett hitviták,
Szentlélektől az Isten-lényegig!
S egymásra gyújtják Alexandriát
egy fogalomért, mely nem létezik.
S rabszolgaszabadítás! Felnevet.
Ily olcsón még nem izzadt a szegény.
De szent a munka s bért a fellegek
ura fizet, az égi völegény.

Hová az élet íze, illata,
ajkról a mosoly és arcról a báj?
A vélemények tarka piaca
helyett egy kátén kérődzik a nyáj.
Közös tüzön a gyanú mérge fő,
egymást gyilkolják örökös pörön,
s vakhit sárga számuma elől
rózsapapucsban illan az öröm.
A léggyökér szót elvágták — halál
vár gazdájára és a gondolat
vermelt magon csírázó ősz szakáll,
koravén sarj: elvész a föld alatt.

Ha máskor él, a nilusmenti kert
egy édeshangu tücske lehet ő,
a nagy athéni múzsának reszelt
combján lágyabb zengzettel felelő,
kocsmát s ingyenbort zengnek ajkai,
hetérát, kin cinóber árnyalat
haj, arc és öl — s vad csinyt a reggeli
utcák fehérjén, borzas fák alatt.
S ha ámbracsepp a tünő napvilág:
e szép, bár olcsó égtől elköszön,
s ajkán neveddel hal meg, nagyvilág
s nem sejti, hogy utána vizözön.

De így? Költöik csak a püspökök
nem-létező erényét zenghetik,
Homeros nem kell, Sappho üldözött,
mit szóljon ő, ha versét elvetik?
A szépség gyanús, a szellem pogány,
így ül ködös viznél — túl messze part,
s csak ott, jövendő századok fokán
él egy népfajta, mely őt érti majd.
Kétségbe kell hát esni. Chárónát
hol lelje, ily Léthére szállani?
Elvész, mit ir. E tenger áron át
nem járnak, csak titánok lábai.

De vigaszul egy meddő életért,
ha borpincén ül, homloka körött
a szőcskecombú faunok és ledér
nimfák köröznek, mint az állatöv,
Apolló lantján néki recitál,
faráva Vénus ránevet — hiú
s merev nyaktartással testörnek áll
melléje Nárcissz, egy gögös fiú,
fülébe Pán tilinkón hizeleg,
álmára Lúna hajlik, szende fény:
eljöttek mind a halott istenek,
kisérni őt a bánat erdején.

S ha az óváros romsorán mereng,
hol zöld gyik surran s vad méhecske dong,
Szokrates hősi árnya feldereng,
s Athén nagy napja gyúl, a bapkoron,
amely alatt embernek lenni rang,
és este, ha a holt fürdőn bolyong,
homéri alkonyt lát: üvegharang
eget, kong-bong a mélabús kolomp,
tüz s tánc, hol lányok lenge teste ring,
a szirtről lent egy lant lágy hangja zsong,
s az ihlet fent, mint lassu sas kering —
ó klasszikus táj! Lelke elborong.

Egy tengervésznél Karpathos foka
alatt vár rá a végső vizió.
— Nem értetted — bőg egy hang — ostoba,
mi az Egyház, a győztes viziló.
Alltál, mig éltél, süllyedő hajó
farán, mint most, s a mélység kérve-kért:
„Ugorj be! légy hal! halnak lenni jó!"
Nem jössz, ember vagy — szólt gőgöd. S mit ért?
Fiad már hal lesz, boldog, bamba hal,
neked meg neszte szellem, élet-iz,
szabadság, szépség!
Had jött, mint a fal,
s fölötte zölden összefolyt a viz.
(1950)

*Palladasz alexandriai görög költő volt a IV. században és az ariánus fanatizmus ellen küzdött és pusztult el a római jog, a klasszikus filozófia és a szabadság védelmében.

SZABÓ ZOLTÁN:

JEGYZETLAPOK

1. Azon a napon, amikor a pesti rádió Nagy Imre, Maléter Pál, Szilágyi József és Gimes Miklós legyilkolását bejelentette, Nyugat-Németország ünnepélyesen és hivatalosan, Kelet-Németország titokban és keserűen a keletberlini munkásfelkelésre emlékezik. Ez a zendülés volt az első jel arra, hogy az álforradalmakat széttéphetik saját gyermekeik.

A zendülést a német munkások és orosz katonák közé ékelt germán kommunisták, nagy szorultságukban, természetesen nyugati ügynököknek tulajdonították, feledve, hogy a Sztalinallé zendülésének okai magában a sztalinizmusban, s a Sztalinallé kiépítésében keresendők. Nekünk azonban érdemes visszapillantanunk a híres sugárút felépülésének előzményeire.

Az orosz hadsereg rommá lőtt állapotban adta át a német kommunistáknak Kelet-Berlint újjáépítésre s minden technikus közül az építész a leginkább diktatúrapárti: a diktatúrák általában nagyvonalúbb lehetőségeket ajánlanak a tervezőknek, e lehetőségek korlátlanok, ha egy városban kő-kövön nem marad, s ha valahol, Kelet-Berlinben volt meg minden előfeltétele annak, hogy a sztalinista elgondolásokat építészetben valóra váltsák. Azt, hogy a mérnökök munkáját helyes elvek irányítsák, a kormány hatékonyan előmozdította.

Az ötvenes évek legelején Lothar Stolz dr., aki a Német Demokratikus Köztársaságban az újjáépítési miniszter állását töltötte be, a szokásos sematikus gondolkodással mindenekelőtt meghatározta, hogy mitől kell az építésznek óvakodnia. Tette ezt ilyenformán: ,,Angol és amerikai rendőrfőnököknek jó okuk van arra, hogy a kertes munkásházak építését mozdítsák elő. Megfelel a céljuknak az, hogy a dolgozókból házinyúl-tenyésztők és kelkáposzta-termelők váljanak. Ez megakadályozza a dolgozókat abban, hogy politikai tüntetéseken vegyenek részt.'' Az az elképzelés, hogy angol és amerikai rendőrfőnökök bűnözők kézrekerítése mellett azzal foglalkoznak, hogy kertesházakat biztosítsanak a helybeli munkásoknak, természetesen alaptalan volt. Ennyire népjóléti hivatástudatot még a legvadabb nyugati propagandista se tulajdonított soha, se a Scotland Yardnak, se az FBI-nak. A tanulságos miniszteri megnyilatkozás természetesen arra utalt akkor, hogy a társadalom totális ellenőrzésére törekvő elme veszedelmesnek ítéli, ha a magánembert házának négy fala s a kiskert megvédi a szomszédaitól s a pletykahordóktól. Ezért a miniszter a családi házat angol-amerikai rendőrfőnökökkel hozta elrettentő kapcsolatba, s hozzátette, hogy ,,a kertvárosok demoralizálják azokat, akik bennük laknak''. Egyben megtalálta a kapcsolatot a kertesház és a háborús uszítás között is, így: ,,Brit építészek, akik hívei a kertvárosok létesítésének, azt vélik, hogy a kertváros enyhíti a háború, — különösképpen az atomháború romboló hatását. Ez annyit jelent, hogy az angol építész a maga munkájával a háború gondolatát elviselhetővé akarja tenni.'' Ez persze, per implicationem, azt hozta az építészek tudomására, hogy aki kertvárosokra és családi ház építésére gondol, annak gondolatában az atomháborúra való számítás szerepel, s ne higyjük, hogy ez a ,,cave hortem'' a német miniszter magánvéleménye volt.

Az idézett szöveg ugyanis nem Stolz doktor agyának egyéni szüleménye volt, e gondolatok először oroszul foglaltattak szavakba. ,,A szocialista városépítés 16 alapelve'' című munkában. A munkásházellenes, konyhakert-ellenes szocialista városépítészet 16 alapelvét Stolz 1950 július 28-án Moszkvából jövet ünnepélyesen felolvasta a keletnémet minisztertanácsnak, amely az alapelveket annak rendje, módja szerint magáévá tette, s Kelet-Berlin újjáépítését ezekhez igazította.

A pontozatok természetesen nemcsak kerülendő, hanem követendő szempontokat is meghatároztak. Ezek lényegében azt fejezték ki, hogy nem az embernek, hanem a tömegnek, nem a lakónak, hanem a járókelőknek kell építeni, a közösség életmegnyilvánulásait kell az építésznek szem előtt tartania. ,,A városközép — mondták ki az alapelvek — a város népességének politikai központjául kell szolgálnia. E célból a városközépen foglalnak helyet a fontos politikai, gazdasági és kulturális központok! A legfontosabb és legmonumentálisabb épületek a város közepére építendők! A városközép politikai tüntetések és menetelések célpontja... ennek okán nem a modern autójában átrobogó utazó, hanem a politikai menetelésben gyalogló felvonuló és a menetelés sebességének igénye szerint kell építkezni.'' Ez alapelv szerint készült a keletberlini Sztalin fasor terve.

A tervezés során — természetesen — a maradi szemléletű építészek szembekerültek a haladó szemléletű építészekkel, de vereséget szenvedtek. A sugárutat ugyanis, érthető okból, nyugat-keleti irányban fektették le. Ilyenformán az egyik házsor ablakai északra néztek. Ez felvetette azt a kérdést, hogy mi az előbbre való: a világtáj, vagy a világnézet, a napfény vagy a tömegek látványa? A sugárút főépítésze, Henselmann professzor, így foglalta szavakba a véleményét akkor: ,,Minthogy új épületeink nemcsak a bennük lakók, hanem a mellettük elmenők érdekeit is szolgálják, eltekintettünk attól, hogy az északi oldalra csak konyhákat, fürdőszobákat helyezzünk. Ez a gyakorlat túlzottan dísztelen homlokzatot eredményezett volna. A tapasztalat mindenesetre azt mutatja, hogy mindenki szívesen lakik északi fekvésű szobákban, ha ez ad módot arra, hogy az utca közösségi életében résztvehessen.'' Vagyis: a politikai fiesta fontosabb, mint a napfény!

A moszkvai 16 alapelv és keletnémet építészalaposság együttműködése révén végül is elkészült a híres sugárút terve, olyannak, hogy az, aki a felvonulások célpontjában, a tribünön mosolyog majd, magát az épített világ közepének érezhesse. A német építőmunkások nekiálltak, hogy a tervet valóra váltsák. Felépítették az első, minden téglájával a 16 alapelvhez igazodó sugárutat, 1954 nyarán már a moszkvai földalatti cicomáival vetélkedő, de a pesti Gresham-palota ékességeit elhomályosító épületdíszeket faragták, vakolták, szögecselték. Bajuszos emberfőket, hegyes csillagzatokat, virágos rozettákat ábrázoló kakaószín csempedarabokat illesztettek a falfelületekre. A berlini Sztalinallé remekbe sikerült: tetszett az illetékeseknek. Ulbricht Walter kinyilatkoztatta, hogy: ,,Ez az első példa Németországban amaz új stílusra, amely mind formájában, mind tartalmában: monumentális!'' Grotewohl a sugárutat ,,amaz út nyugati végállomásának nevezte, amely a szocializmus ifjú szívébe, Moszkvába vezet''. A már idézett Lothar Stolz pedig úgy gondolta, hogy ez: ,,Germánia első szocialista utcája'', talán azért, mert a tömegmozgatás szempontjainak minden más alárendelődött.

Azt, hogy a Sztalinallé kiválóan alkalmas arra, amire épült, felvonuló terepnek, a berlini nép is megérezte. A díszeket vakoló építőmunkások is érezték ezt! Az új sugárút hívta, csábította őket tüntetésre, felvonulásra. Még el se készült egészen s már elfogta őket a vágy, hogy felhasználják. Arra, amire építették: felvonulásra, tüntetésre! Június hónapban, a tizenhetedik napon a munkások tízezres tömegekbe verődve elkezdték ,,használni'' a Sztalinallét, menetelésre, de a szimbolikus értelemmel ellentétes kelet-nyugati irányban. A gonddal kiépített terep megfelelt szerepének, meneteltette a tömegeket. Félúton tüntetni kezdtek: abzugolták Ulbrichtot, Grotewohlt! Stolz doktor két házsora a tervnek megfelelően öblögette a tervnek meg nem felelő jelszavakat. Az út, amely a tömeg alá épült, a tömeg öntudatát növelte: a nép szuverén úrnak érezte magát, a ,,menetelés sebességének igénye szerint'' épített házak medrében haladt a ,,politikai tüntetések és menetelések célpontjának'' kiépített városközép felé, hogy ott a vörös zászlókat összetépje, az orosz tankokat hátraszorítsa. A kormányférfiak megriadva és elképedve nézték, hogy a valóra váltott 16 alapelv, Germánia első szocialista utcája, az építészet e műremeke, e kövémeredt katonazene, miképpen funkcionál és nem gondoltak arra, hogy a versailles-i kastélyhoz az Avenue de Paris-t minden rendszer maga építi, de nemcsak magának építi fel.

2. Azt a vezércikket, amely ennek az újságnak előző számában az első oldal első helyén jelent meg, fokozódó elképedéssel olvastam végig. Faludy Györgynek ,,A hamis alternatíva'' című cikkére célzok.

Ebben a szerző a valóságtól elrugaszkodik. Ezt olyan férfiakkal kapcsolatban teszi, akik Magyarország függetlenségének ügyét a maguk — reális vagy irreális — terveiben mindenkor előtérbe helyezték. Ez mind az Irodalmi Ujságra, mind az Irodalmi Ujságot nevével jegyző Írószövetségre és szerkesztőbizottságra furcsa fényt vet s olyanokat, akik tájékozódást az Irodalmi Ujságból merítenek, félrevezet.

A szóbanforgó vezércikknek elsősorban azt a néhány sorát kívánom elemezni, amelyekben a szerkesztő Aneurin Bevan személyével foglalkozik. Bevan, mint ismeretes, Ebbw Vale képviselőjeként az angol Alsóház tagja, több ízben volt miniszter s a munkáspárt kormányra jutása esetén a kijelölt külügyminiszter. Róla az Irodalmi Ujság felelős szerkesztője ezeket írta: *,,A magyar forradalom napjaiban kevesen juthattak hozzá, hogy Bevan lapjának, a Tribune-nak első novemberi számát elolvassák. Bevan azt a nézetét fejtegette, hogy nem szabad beleavatkozni a magyar ügybe, mert ,a Szovjetunió és Magyarország majd együttesen, a lehető legkedvezőbben megoldja ezt a problémát is'. Mi sem jellemzőbb e társutasokra, mint ez a nyilatkozat. Mindig, minden körülmények közt azt mondják és teszik, ami az adott helyzetben a Szovjetuniónak használ.''* Eddig Faludy.

E passzus elolvasásakor elsőül az lepett meg, hogy vajon miért tartja feladatának az Irodalmi Ujság felelős szerkesztője, hogy Anglia esetleges jövendő külügyminiszterét olyan embernek mondja, aki nem az Egyesült Királyság, hanem a Szovjetunió érdekeit szolgálja? Mi oka van erre? S azonfelül: az idézett idézet mit bizonyít? Semmit. *Abban az időpontban,* amelyet Faludy említ, az orosz csapatok kivonulása Budapestről már elkezdődött. Akkor Budapesten, New Yorkban, Londonban, Párisban és Rómában minden felelős gondolkodó egyetértett abban, hogy amúgyis fedezetlen beavatkozási szándékok bejelentgetése csak ronthat a kibontakozáson. Azon az alapon, hogy október 31-én nem akart beavatkozást, Eisenhower elnöktől Pius pápáig mindenkit társutasnak tekinthet az, aki ebben leli önkínzó örömét. Szerzőnk azonban az olvasó feledékenységére épít. Figyelmetlenségére is. Ezért kiemel egy idézetet. Leírja, de nem idézi fel a pillanatot, amikor elhangzott. S mivel az új atmoszférában az idézet leverő, lesújtó következtetést von le arról, akit idézett. Hogy Faludy ezzel a módszerrel élt, az önmagában is elég elszomorító. E módszer, ha tehetséges ember alkalmazza, olyan imponálóan erőteljes, mint egy lavina gördülés közben. A baj csak az, hogy a valóság sugarainak érintésére a hógörgeteg pocsolyává olvad.

A *,,Tribune első novemberi számában''* ugyanis az idézett Bevan-mondatnak se híre, se hamva. Bevan a Tribune 1956 november 2-án kelt számába nem írt. Azt csak Faludy véli, hogy ebbe a számba írt. Faludy Bevan-mondata az e számot megelőző és az e számot követő Tribune-példányokban se található meg. Az utolsó októberi számban Bevan csak a lengyel eseményekről szólt. November 9-én nem azt írta, amit Faludy tőle idéz. Cikkének címe: *,,Két gaztett, amelyekről sohase feledkezünk meg''*. (A két gaztett közül az egyik a Szovjetunió fegyveres beavatkozása Magyarországon.) November 16-án Bevan: *,,Új átfogó világpolitikát''* követelt, *,,amely megmenti Magyarországot''*, s ebben ugyancsak nem olvasható az, hogy *,,a Szovjetunió és Magyarország majd együttesen, a lehető legkedvezőbben oldja meg ezt a problémát is''*. Látnivaló, hogy a Tribune november másodiki száma, s a többi, nem támasztja alá a Faludy idézetének létezését.

Biztonság kedvéért (noha nem én vagyok szociáldemokrata) talán megemlítem félrevezethető olvasóinknak, hogy az angol Munkáspárt vezetői (köztük Bevan) nemcsak a forradalom alatt tüntettek rokonszenvükkel, hanem a forradalom után se temették el a magyar tanulságot s külpolitikai javaslataikban (pl. a Healey-tervben) részben a magyar nép függetlenségi igényeire építettek. Ugyanez igaz George Kennanról, akit a felelős szerkesztő, huszonhat éves diplomatamúltját, moszkvai nagykövetségét, tudósi és gondolkodói rangját feledve, egyetlen kézmozdulattal sodort lendületesen — egy francia kollaboráns társaságába. S ha már az egyik amerikai külpolitikai iskola mentorát ilyen fölényesen intézte el, ellensúlyozásul Foster Dulles államtitkárt is ledullesurazza a második oldalon (névtelen, vagyis szerkesztőségi cikkben) és irigylésreméltó leleményességgel azt gondolja, hogy *,,békülékenységgel''*, *,,udvarlással''*, *,,dörgölőzéssel''* a Szovjetunió *,,pimasz önhittségét növeli''*. Az államtitkár ilyesmivel nem vádolható. Ne csupán kommunistáktól követeljük (hiába), hogy mindenkit csak azért vádoljanak, amit az illető csakugyan elkövet. Magunk is ehhez tartsuk magunkat. S végezetül szegény Havas Endréről se nyomtassuk azt, amit Faludy ír róla, egykori jóbarátjáról, nevezetesen, hogy *,,1950 táján ő volt Magyarország egyik legkíméletlenebb kommunistája — pusztán gyávaságból''*. Ez az igaz ember — *un juste*, ahogy franciák mondanák — az őrületbe hajtó kétségek elől menekült a vakhit fanatizmusába, súlyos tüdővérzés után s a vakhit és börtön visszataszította abba, ami elől szökött. Magyarország *,,legkíméletlenebb kommunistái''* alatt a földön járó ember Péter Gábort, a Farkasokat és ávósokat érti s nem illik a halálra vert költőt holta után egy jelzővel közéjük állítani. E jóakaratú és tiszta ember rettentő végzetét meg kellene írnia valakinek, hogy szenvedései, amelyek nem a börtönben kezdődtek, ne lettek légyen hiábavalók s addig tartózkodni kellene attól, hogy tragédiáját, összefüggéseiből kiemelve, furkosbotként használjuk fel, eszköznek egy sajátos érvelés csattanójául. Az Irodalmi Ujság felelős szerkesztői munkakörében, a magyar szellemi élet e fontos őrhelyén pedig nem Vojtina Ars Poeticájának követése kívántatik, prózában s rosszul, hanem zarándoki komolyság, aggályos igazságérzet, politikai elfogulatlanság, intellektuális tisztesség és a mondandó gondos mérlegelése.

CSOKITS JÁNOS:

Honvágy, oda-vissza

A kedves arcot eltörli a szél,
a régi várost elzárja a hegy,
álmában már nem mindenki fél
és van olyan, ki csellel hazamegy.

Otthon beszivja, amit egyszer látott:
habzsol, ujjong, teszi, amit tenne,
aztán elhagyná a képzelt világot
és könyörög, hátha egér lenne.

Csapdát sejt, bújna minden áron,
üldözik, zihál, szorul a hurok,
vinnyogva ébred az országhatáron,
izzadt csontjáról félelem csurog.

reszkető kézzel keresi a villanyt,
megborzong, fölkel, vizet iszik,
óráját nézi, tükrébe pillant
és hallja, hogy kinn a tejet viszik.

(1956 április.)

Jégkorszak

Minden oldalról kihivás fegyverzik felém,
keményen ropogó gyöngyök
koppannak elém —
fáklyatűz, jeges göröngyök —
így járok, álmatlan hazám,
életem telén.

Tán sosem jutok el kinom okáig,
engem viszályos csillag vezet,
utamon hamar körülvesznek
érccsörök, kardfogú kezek:
bizony, nem élhet sokáig,
ki a gyűlölség ellen vétkezett.

Nincs időm békés emberbeszédre,
beszélő tigrisek hívnak ebédre,
s ha ősrégi dzsungel-gyakorlatom
biztonságával odvas homályba lépek:
szótlanul fogam csikorgatom,
de örülök, hogy tagjaim épek
és tüzemet végre meggyujthatom.

(1958 április.)

GÖMÖRI GYÖRGY:

Tökéletlen tűnődés

Minden tökéletlen. Kezdve önmagunkon,
folytatva a repedező falon, a korhadó asztalon,
s a kettétört kenyéren. A rugby-labda-
alakú hold is tökéletlen, a karmos fák
tehetetlenül nyújtóznak a holdra
és a lélekben tökéletlen vágyak zsivajognak.
(S a természet vajon azért sokszínű, hogy
minékünk példát mutasson? Ki tudja.)
Semmi sem dőlt össze, a falak nem szoktak
csakúgy egyszerre ledőlni, hanemha csoda döngeti
egyébként állnak, csak a hit hiányzik
a kövekből, a szoros hit, hogy szükség van erejükre,
s hogy egy Végső Tökéletességet mintáznak ők is.

— Amit elkezdtek egyszer, várja, hogy befejezzék,
s a befejezett várja a kezdetet újra,
és ez így megy körbe-körbe, verheted fejed a falba,
a szöglet csak trükk, minden fal lényegében köralakú,
a kő csak trükk, minden gumiból van, csirizből, merő
ködből.
A tökéletlenség műremeke magad vagy.
Te találtad volna ki a Tökéletest? Ez lehetetlen.
Minden tökéletlen. Sokan tudták ezt előtted,
mégis éltek; örökké csonkán, hebegve és vakon,
s még el is hitték — épek és beszélnek.
Ó tökéletesség vágya, ments meg, emelj fel,
hadd tudjak érted izzani, fel-fellobogni újra!

PÁLÓCZI-HORVÁTH GYÖRGY

Magánlevél Itáliáról és az ermetismóról

Angliában tavaly huszonegyezer különböző könyv jelent meg, az Egyesült Államokban tizennégyezer. A világ évi „regénytermését" tízezerre becsülik és az új színdarabok száma is többezerre rúg évente. Hogyan lehet az irodalomnak ebben a könyv- és színdarab-niagarájában tájékozódni? Ha valakinek legfőbb mellékfoglalkozása az olvasás, s naponta több órát tölt könyvvel a kezében, akkor sem olvashat el több mint két- vagy legfeljebb háromszáz könyvet egy évben. A teljes tájékozottság reménytelen álomnak látszik. Én erről nem is álmodozom. Az olvasás élvezet, s néha egy nagyszerű regény vagy színdarab komolyabb kirándulásra csábít valamelyik nép irodalmába. Én most egy ilyen kiránduláson vagyok az olasz irodalomban. A kirándulásra vagy hat hete indultam el, s nem tudom, meddig fog tartani. Közben jól esik barátaimnak levélben beszámolni a számomra új irodalmi tájakról.

A kirándulásra Ugo Betti színdarabjai indítottak el. Három Betti-darabot vettem egy antikváriumban egybe kötve, angolul, Goilancz-kiadásban. Első este és éjjel elolvastam az elsőt, s harmadnap reggelre a másik kettőt Pirandello óta nem volt ilyen olasz drámaíró. Úgy érzem, hogy a huszadik század egyik legjelentősebb színműírója. Aztán elkezdtem Ugo Betti „körül" olvasni, barátaim megküldtek régebbi tanulmányokat a két háború közti olasz irodalomról — most már, visszapillantásban lehet erről a korszakról összképet kapni — s egyszerre benne voltam a „kirándulás" kellős közepében.

La regina e gli insorti (A királynő és a zendülők) a címe Betti számomra legnagyobb drámájának. A színhely egy hegytető egy határ közelében — *bárhol a világon*. A felkelők fanatikus, fanatizmust tettető, vagy a fanatizmusba belesodródott emberek. Bajos volna kibogozni, hogy milyen előítéletek, dogmák, s milyen előjelű frázisok megszállottai, vagy opportunistái. Hajszák folynak, az országon (valahol a világon — mindenütt a világon) végighömpölyög a gyilkosságok, gyanúsítások, besúgások, nyílt denunciálások, tömegpörök ocsmány hulláma. Az országnak valamikor régen, nagyon régen, volt egy királynője. Babonás parasztok szerint a királynő még mindig él, bujkál valahol.

A kis hegyi faluba, a határ közvetlen közelébe két tucatnyi utas érkezik „lentről" és szeretne „kijutni". De egy besúgó szerint a királynő, ha ugyan él, az utasok között van. Megérkezik a Tábornok és a Főbiztos, hogy vésztörvényszéket üljenek felette. A királynő valóban ott van, egy korrupt kishivatalnok és volt szeretője, az utcalány, találják meg. A királynő öreg. Hosszú évek óta parasztoknak dolgozott. Most kérges tenyerű, ráncos arcú, öreg parasztasszony. A kishivatalnok el akarja árulni, az utcalány meg próbálja szöktetni. De a királynőt meg kell találni és ki kell végezni és az utcalány, Argia, vállalja a királynő szerepét és sorsát.

Argia magáról ezt mondja: *„egyike vagyok azoknak a nagyon közönséges növényeknek, amelyek három háború trágyadombjából kihajtanak"*. De Argia, aki valóban közönséges utcalány, egyben *mindenki*, aki a csúf idők sodrában küszködik, s bizonyos helyzetekben *fellázad*. A szervezett felkelés vezetői, a hivatásos lázadók, akik számára a zendülés szervezett rémuralommá változik: szembe kerülnek egy igazi lázadóval, az emberrel, aki minden förtelmek és ocsmányságok mélyén, ha csak egy pillanatra is, tud nemet mondani a rémségnek.

Argia megmenthetné életét. Csak egy hazugságot kellene elismételnie, csak a királynő legendáját kellene szétfoszlatnia. De, amikor a választás pillanata elérkezik, azon kapja rajta magát, hogy eljátssza a királynő szerepét, nem az igazi esendő öregasszonyét, hanem a legendás királynőét, ahogy az az egyszerű emberek képzeletében él. Eljátssza úgy, olyan fenséggel, hogy nemcsak a Tábornokot, a Főbiztost és a Vésztörvényszéket győzi meg, hanem bennünket is, nézőket és olvasókat.

Mert abban a pillanatban Argia, az utcalány *„először érzi, hogy szabad... hogy olyan döntést hozhat, amit az emberek lélegzetvisszafojtva várnak"*.

Argia, néhány pillanattal halála előtt, amelyre ömaga határozta el magát, felfedezi:

„Isten, úgy érzem, akarattal nem formált bennünket túl engedelmessé... hanem büszkévé... hogy megálljuk helyünket és elképesszük."

*

Bizarr darab, ahol a valóság és a történelemnek nevezett lidércálom körvonalai elmosódnak, hogy valami mélységes és végérvényes valóság bontakozhassék ki. Földrajzi adottságok, nemzeti sajátosságok, a való világ címkéi, intézményei, pártjai és kormányai nélkül — szinte légüres térben bontakozik ki ez az igazi valóság: a ma valósága. A helyszín: a világ. Az idő: a zavaros, veszélyes, sorsterhes idők. Hőse: az ember.

Ezt a Betti-drámát olyan nehéz érzékeltetni, mint ahogy nehéz, szinte lehetetlen, egy merőben új ízt, vagy zenei hangot szavakra redukálni. Betti (1892—1953) tizenhárom színdarab szerzője. Jogász volt, bíró lett. Mélységesen vallásos író, a szó földi intézmények korlátait szétfeszítő értelmében. Első darabját 1926-ban írta, írói formatív évei a fasizmus kietlen korszakára esnek. És talán ez a tény árulja el, hogy honnan, milyen irodalmi világból jött is ez a nagy drámaíró.

*

A fasiszta Olaszországnak is megvoltak a sokat bírált és fenyegetett „elefántcsonttorony - írói". Noha működésük semmi esetre sem nevezhető mozgalomnak, irodalmi iskola tagjaiként tartották őket számon. Az iskolát, az irányt „*ermetismo*"-nak, hermetizmusnak nevezték. Azzal a váddal (vagy dicsérettel?) illették ezeket az írókat, hogy a valóság elől elefántcsonttoronyba zárkóznak. Az ermetismo költői valóban tudatos elszigeteltségben éltek és írtak attól a valóságos Olaszországtól, amelynek urai együgyű propagandát, fasiszta tételek bizonygatását és illusztrálását várták az íróktól. Még a rezsimet gyűlölő nagyközönség körében is sokan voltak, akik nem vették észre, hogy ez az elszigeteltség, ez a hallgatás, ez a másról-beszélés *harc a javából*. Harc az ember és a művészet szabadságáért, harc a kietlen politikai ostobaság ellen.

Ma már — visszatekintésben — jól látjuk, hogy ezek a hermetikusan elszigetelt elefántcsonttornyok a szabadság, az emberség és a művészet bástyái voltak. Innen és itt őrizték meg egy nagy nép méltóságát, kultúráját, belső szabadságát. A hermetikusok elvonatkoztattak időtől és tértől, hogy szabadon és teljesen írhassanak az emberről. Allegóriákba és mesékbe menekültek, hogy elmondhassák az igazat: az emberi lényeget. Ezt tették még a különben „realista" írók is, mint Vittorini a híres „Szicíliai beszélgetésekben", sőt Pavese és Moravia egyes könyveikben.

Az elvonatkoztatás, a kikerülés magasiskolája volt az *ermetismo*. Ugo Betti ezt a magasiskolát járta ki, s akkor, amikor már nem volt szükség az elvonatkoztatásra, megőrizte az ermetismo szellemét, hogy az egész korszakról, az egész emberiségről beszélhessen.

*

Egyelőre ennyit itáliai kirándulásomról. A tájék továbbra is izgalmas; legközelebb újra írok. Addig is remélem, hogy jól vagytok és igyekeztek elviselni a korszakot. Ha van egy kis pénzetek, vegyétek meg valamilyen nyelven Bettit, s ha lehet a környéketeken nem túl drága olasz bort venni, igyatok néha vacsorához egy kis bort. Az olasz bor talán titeket is hozzásegít egy kis lázadáshoz. Lázadjunk fel: élvezzük mindazt az életben, amit lehet.

Piroschka és a főtitkár

Bécsben ismét műsorra tűzték s telt házak mellett játsszák az 1956 tavaszán nagy közönségsikert aratott „Ich denke oft an Piroschka" című német filmet. A hajdani császárváros derék polgárai az uborkaszezon ellenére újra sorbaállnak a mozipénztár előtt, hogy még egyszer nevessenek és sírjanak a szőke berlini diák kalandjain, akit a sors szeszélye 1925-ben a „Pusztá"-ra, azaz az árvalányhajas, borjúpörköltes, „tárogató-Sehnsuchtos" soha nem volt és soha nem lesz Magyarországra kalauzol. Rossz ez a filmecske, butus a történet, gyenge, régimódi a rendezés, közepes a színészi játék. Van benne minden, amit a nyugati néző Magyarországról tud és Magyarországról látni akar: csikós a ménessel, pásztor a pulival, kukoricafosztás, mulatság, baracpálinka és pörgekalap. Vonószakadásig húzza a cigány, a parasztok Herz-szalámit esznek bicskával, amúgy komótosan, s Piroschka, az állomásfőnök lánya (Liselotte Pulver) mezitláb, libakísérettel sétál végig a falun. Még a tejútról is szó esik, ahol, ha megfújják a tárogatót, Árpád király lovagol az ősmagyarok félelmetes csapataival. A szerelem csupa szirup, a „drámai összecsapás" filléres félreértésen alapul. És mégis — jó ez a film. Jó, mert, mint a Sacha filmkölcsönző hivatalos statisztikája bizonyítja, 1956 január 5-től a mai napig hétmillió ember látta Németországban és Ausztriában. Hazánk és sorsunk tragikomédiája, hogy Liselotte Pulver, a magyar rokolyákba, fejkendőbe öltöztetett színésznő többet tudott tenni értünk mükönnyeivel és fáradtságosan betanult akcentusával, mint mondjuk Hammarskjöld úr, az Egyesült Nemzetek főtitkára. Megnevettette és megkönnyeztette a tisztelt nyugati publikumot, amely a magyar forradalom kitörésekor s még most is, a Budapestről érkezett döbbenetes hírek hallatára először Piroschkára gondolt, a kukoricafosztásra s arra, hogy a magyarok már a tejúton lovagoló Árpád király idejében is szenvedélyesen szerették a szabadságot. Hétmillió ember látta ezt a filmet, hétmillió ember váltott magának olcsón jegyet egy nemlétező Magyarországra. És hétmillió ember szerette meg a magyarokat, akik, ha móllyuk van rá, kolbásszal tömik a vendéget, dalolnak, táncolnak, pásztortüzet gyújtanak és szemérmesek a szerelemben. A burgenlandi határcsendőr, a bécsi fűszeresné, a kalauz, a postáskisasszony, mindazok, akik egy jó szót szóltak, egy darab kenyeret adtak a menekülő magyarnak, csupa Piroschkát, csupa István bácsit, csupa Julis nénit láttak a sáros szántóföldeken, a bécsi utcán, s még ma is, ha valaki kemény, széles akcentussal ejti a német szót.

Amíg a moziban ültem s köröttem a jámbor osztrákok kacagtak, sóhajtoztak s aztán könnyeztek, haragudtam. Szerettem volna közölni velük, hogy nem mi találtuk fel a cigányt és a paprikát. Aztán, talán a tejúton lovagló Árpád királyról eszembe jutott Hammarskjöld úr, aki nem tudott elutazni Budapestre, eszembe jutottak a diplomaták, akik viszont eljárnak a Bankgassei követség fogadásaira, eszembe jutottak a kiváló nyugati tudósítók, akik végül is nagy halap pénzt kerestek azon, hogy Magyarországon „valami robbant" — s már nem voltam mérges Piroschkára. Legyünk tárgyilagosak még a filmkritikában is. Nekünk, magyaroknak a tárgyilagosság fontos kötelességünk. Hammarskjöld úr, az Egyesült Nemzetek főtitkára, azt hiszem, még akkor sem tudna elutazni Budapestre, ha a város népét a Vérmezőn megtizedelnék. Az is csak az lenne, mint a forradalom, a kivégzések, a gyalázat és a szolgaság: magyar belügy. De Piroschka mezitlábas alakja újra feltűnne az osztrák csendőr, fűszeresné, postáskisasszony és kalauz emlékezetében. S ők megint megtennék azt a keveset, ami tőlük telik s ami nagyon sok volt, ha jobban meggondoljuk. Azt a tizenhétezer menekültet, amennyi Ausztriában tartózkodik, az osztrák nép ma már végérvényesen befogadta. A kispolgár, a kishivatalnok, a susztер és a mosodás fogadta be s ez nagyon fontos, mert Ausztria kispolgári ország. S ők nem elsősorban politikai meggondolásból, nem az eszükkel, hanem inkább a szívükkel emelték magukhoz — igaz, szerény körülmények között — a magyarokat. S ilyenkor, száz alkalmam is volt tapasztalni, nem az emberi jogokra, nem az Egyesült Nemzetek erőtlen próbálkozásaira gondoltak, hanem legtöbbször Piroschkára, az állomásfőnök lányára, aki rosszul beszél németül, nem húz cipőt nyáron, de nagyon „nett" és jószívű.

Nem tudom, a Sacha filmkölcsönző miért vette újra elő a filmet. Talán a két esztendő előtti nagy siker miatt, talán, mert a magyar ügy, sajnálatos módon, újra a napirendre került. A különbizottság ülésezik. Dulles a Mojszejev-balett előadásáról jövet mély megrendüléséről beszélt. Mindez, ugyancsak sajnálatos módon, nem segített rajtunk sem odabenn, a drótok mögött, sem idekinn. De ismét felbukkant a vásznon Piroschka s néhány magyarnak meghosszabbították a munkavállalási engedélyét, állást adtak, sőt lakást is, olcsóbban mossák megint a fehérneműjét és soron kívül kiállítják részére a „Fremdenpass"-t. És megint érdeklődve és igaz megrendüléssel olvassák mind a híreket, amelyek Magyarországról érkeznek.

(ö. a.)

GAÁL ENDRE:

A „JAZZ-FAN"

Ha valaki egy szóba sűrítve kívánná jellemezni korunk tipikus zenerajongóját, ez a szó csak a jazz-fan lehetne.

Az első szótag — a jazz — hallatára titkos nyugati fegyvert szimatolva, elkomorulnak a vasfüggöny mögött a hivatalos tekintetek, de annál jobban felragyognak a fiatal arcok. Az ember szinte maga sem akarja elhinni, hogy mindössze 40 esztendeje, hogy 1918 végével, mint harsány „America here!" a világra tört ez a vitalitásban minden akkori zenehangot felülmúló, korszakot lezáró és indító új tánczene-áramlat. Az emberek egy része elképedve hallgatta a nagy fürgén mindenhová elérkező jazz intenzív idegizgalmát, de sokan múló divatnak vélték. Azt hitték, hogy a földet billentő hatalmas méretű háború után a világ egy kissé kirúg a hámból, de aztán minden helyreáll. A szokatlan ritmusok és a fura, sohasem hallott „hangszerek" között elhatalmasodó ütők orgiájának azonban nem szakadt vége. A gyors hangszercsere folytán állandó színváltozásokat teremtő jazz-banda nem hagyta abba a maga rögtönzött szólamdíszítéseivel az újabb és újabb effektus meglepetéseket és szinte napról napra valami új zeneszerzámot bűvészkedett elő, amit tagadhatatlan eredetiséggel kezelt.

Ám a jazz nemcsak nem bizonyult múló divatnak, hanem az új, a modern zenére is hatott és nem egyszer szolgáltatott értékes műzenei impulzusokat. Napjainkban a jazz olyan zenei hatalom, hogy Yehudi Menuhin egyik nyilatkozatában a XX. század nemzetközi népzenéjeként emeli piedesztálra. A jazz a zene sok irányba rétegződő nagy területét jelenti, de annak, aki napjainkban tájékozódni kíván felőle, ugyancsak könnyű a dolga. Nemcsak amerikai, hanem angol, francia, német, belga, dán és egyéb nyelvű publikációban néhány tucat valóban kitűnő nemzetközi szakkönyv között válogathat. Svájcban egy jazz-könyvtár sorozat is indult és ennek első kötete fölöttébb használható bevezető a jazz-muzsikába, Jean Slawe tollából. Olyan komoly kiadók, mint pl. a Stuttgarter Verlag, amik Ortega y Gasset, André Gide és hasonló szerzők írásait jelentették meg, ma jazz-könyveket hajlandók fémjelezni, ami nemcsak a művek kelendőségét, hanem színvonaluk emelkedését is bizonyítja.

Pedig 1916 előtt a jazz mint szó sem élt még. Eredete homályba vész, mint maga a muzsika. Van ugyan egy tucat etimológiai értelmezése, de ma sem tudjuk pontosan, hogy miből származik. Az afrikai néger zenéhez sincs semmi köze és ha van is összefüggés közte és az amerikai ültetvényes négerek plantations song és negro-spiritual dallamai közt, a jazz a fehér ember műve és nemcsak Európának, hanem a négereknek is meg kellett tanulniok.

A jazz-fan második szótaga felől, ha többféle is az értelme, már nincs semmi kétségünk. Angolul fan rajongó, szurkoló, vagyis a jazz-fan jazz-rajongó, jazz-őrült vagy ha úgy tetszik: jazz-drukker. A jazz-fan sok formában és változatban jelentkezik. Nem korlátozódik az emberek bizonyos körére. Nem szociális eredetű és azt sem mondhatja senki, hogy megjelenése földrajzilag határolt. Azok a férfiak és nők, akik a jazz hangjaira az extázisnak olyan bizonyos jeleit mutatják, amik jól ismertek azok számára, akik a négerek templomaiban megfordultak, nem polgári elemek csupán. Munkások is szép számmal akadnak soraikban. Ezek a lelkesültek nem is könnyű fajsúlyú fiatalok. Mérnökök, orvosok, tanárok, komoly tudósok közt éppúgy akadnak jazz-rajongók, mint a hittudományi karok hallgatói között. A jazz nemcsak a városlakót fascinálja. A falun, a tanyán, a farmon élők éppúgy megszállottjai, mint a sarkkutatók, a mélytengeri halászok vagy az afrikai vadászok.

A jazz-fan tehát nem rosszul nevelt ember, nem extravagáns különc, nem „éretlen" fiatal. Nem kategorizálható és nem skatulyázható típus, de a szeizmográf érzékenységével reagál a jazz effektusaira. Kérdés, mi ennek a magatartásnak a pszichofizikai háttere? Hiszen egyébként a modern zene — akár bevalljuk, akár tagadjuk — népszerűtlen. Hiába hódol a nemzetközi zenei közvélemény Hindemithnek, Stravinszkijnak, Bartóknak vagy Schönbergnek, a nagyközönség — még ha kóstolgatja is — emészthetetlennek tartja muzsikájukat. Talán a koncertteremben meghallgatja, de odahaza rendesen elcsavarja a rádiót egy tizenkét hangos Weber- vagy Alban Berg mű hallatán, amit egy Beethoven-szimfónia előadásakor ritkán cselekszik. A jazz is korunk terméke és mégis a spontán lelkesültségnek és szenvedélyes odaadásnak mindent felülmúló hulláma kíséri. Ennek egyik oka, hogy a zene három eleme, a ritmikus, melodikus és harmonikus együtthatók közül, ha módosítja is az első kettőt, a hagyományos dur-moll tonalitás füllel kontrolálható keretét nem lépi át.

A ma totális világában az ember totális zenei élményre vágyik. Ez a totalitás-vágy nem új keletű. Ha visszafelé nézünk a történelemben, már a biedermeierben megtaláljuk a napoleoni háborúk és a Szent Szövetség reakciójának komprimált feszültségében a „kivágyódás" totális élményét. Azt az élményt, aminek Schubert állít műfajt teremtő Liedjeiben ma is hátborzongató emléket. „Wohin?" — kérdezi az utat tévesztő dalnok és csak a feszülten sóvárgó „Dahin" a bizonytalan felelet.

A ma embere sem más, mint a száz vagy kétszáz év előtti. Borzalmas emlékképek terhelik és totális világában vergődik. Keresi a totális zenei élményt, a kivezető utat, a feloldást. Sokan a jazz-fan köréből legszívesebben jazz-klubokban hanglemezről hallgatják a jazzt. Hanglemezről, ami kiszűri a zengő terek mámorát. Magában a koncert műfajában is van hasonló törekvés. Arra a négy csokoládészínű úrra gondolok, akik immár négy vagy öt éve Modern Jazz Kvartett néven úgy kezelik a zongorát, a vibrafont, a bőgőt és zsonglőrködnek az ütőkkel, hogy közben valami vattázott szűrt hangot produkáljanak és ezt olyan következetes intenzitással, hogy az ember füle szinte megkívánna egy köhögést, vagy akár egy egészséges tüsszentést. Ez a zene a barokkhoz közeledve töri meg a tradíciót.

Ha a jazz-fant próbáljuk magyarázni, segítség onnan jön, ahonnan nem is várjuk. A tutzingi Pszichomedizinisches Institutban dr. Roemer vizsgálta a zene hatását és olyan megállapítást tett, ami érdekes távlatokat nyit. Roemer doktor arra volt kíváncsi, hogy a zenének három fajtája: a szórakoztató és induló, a nagy klasszikusok és a jazz milyen reakciókat kelt? Egy bonyolult apparátust szerkesztve kimutatta, hogy a tovafolyó könnyű szórakoztató zene a vegetatív reakciókra, a primitív induló az izomzatra hat és a nagy klasszikusok a lélegzés görbéjét lendítik. Meglepő eredményre jutott a jazznél, mert a jazz egyidejűleg minden vonalat befolyásol. Ebben az egyidejű totalitásban rejlik tehát a jazznek a ma emberére kifejtett hatalmas hatása. Ezért a teljes kitörés a tradícióból. Ez a magyarázat érdekes és érdemes rajta elgondolkozni egy kissé, ha az elmondottakkal nem is értünk mindenben egyet.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

A gyilkosok tovább hazudoznak

A magyar kormány folytatja a titkos tárgyalásokat és kivégzéseket, közben azonban szeretné meggyőzni a nyugati közvéleményt arról, hogy tulajdonképpen semmi egyébről nincsen szó, mint egyszerű, civilizált igazságszolgáltatási aktusokról. Úgylátszik, hogy koncentrált sajtóhadjáratra szánta el magát Kádár és társasága, mert egyre-másra jelennek meg a fontos angol lapokban ezek a nem nagyon meggyőző, olykor pedig egyszerűen ostoba és mindenkor rosszhiszemű levelek.

A New Statesman-ben a levelezést a Haldane Society indította el és e nagynevű jogásztársaság levelére válaszolt Benedek Jenő, a budapesti Ügyvédi Kamara nevében. Több Londonban élő volt magyar ügyvédet is megkérdeztem, hogy ki ez a Benedek. Noha az ügyvédek a forradalomig Budapesten folytattak gyakorlatot, egyikük sem tudott Benedek ügyvéd úr létezéséről. Benedek nyilvánvalóan egyike ama kiválóságoknak, akiket a forradalom utáni neo-Bach-korszak vetett felszínre.

Benedek elsősorban is előadja a jóliemert lemezt arról, hogy Magyarországon ellenforradalom volt, hogy néhány nyugati bérenc igyekezett megdönteni a népszerű és közkedvelt kommunista uralmat stb., stb. Azután tiltakozik ama vád ellen, hogy Nagy Imrét és társait titkos tárgyaláson ítélték el. Magyarországon titkos tárgyalások nincsenek! — kiáltja felháborodottan. Igaz, hogy a tárgyalás zárt volt, de más a zárt tárgyalás és más a titkos. Jogászok valószínűleg tudják, hogy mi a kettő között a különbség: amikor a tárgyalás ténye, a vádirat és az ítélethirdetés nyilvános, viszont az eljárás egyes szakaszai zárt ajtók mögött folynak le, akkor valóban lehet zárt tárgyalásról beszélni. Amikor a tárgyalás ténye is titok, amikor a nagyközönséget még a tárgyalás megtörténtéről is csak az ítélet végrehajtása után értesítik, akkor csakis titkos tárgyalásról lehet beszélni, a szó legsötétebb és leggyalázatosabb értelmében.

Erre a levélre válaszoltam a New Statesman július 19-iki számában. Válaszomban részben helyreigazítottam a forradalom alapvető tényeiről elmondott valótlanságokat, majd egy-két ponton igazat adtam Benedeknek. A Haldane Society nyilvános tárgyalást követelt. De Rajk és Mindszenty hercegprímás tárgyalása nyilvános volt, mégis még Kádár János is az igazságszolgáltatás megcsúfolásának nevezte a Rajk-ügyet. Tehát nyilvános tárgyalás lehet ugyanolyan becstelen és nemtelen cirkusz, mint a zárt. Igaz: a Nagy-ügyben nem volt fellebbezés — mert a Kúria mint elsőfokú bíróság szerepelt, ami kultúrállamokban persze kissé szokatlan — de ha lett volna, akkor helybenhagyták volna az ítéletet. Magyarországon nem ilyen eljárásjogi kérdéseken múlik a dolog. A magyar kommunista bíráknak — folytattam — körülbelül annyi hatásköre van a vádlott sorsának eldöntésében, mint egy kivégzőszakasz katonájának. Nem, még kevesebb: mert egy-egy túlságosan lelkiismeretes katona esetleg nem tüzel és másokra hagyja a gyilkolást; a kommunista bíró még enyhyit sem engedhet meg magának."

A másik feltűnést keltett levelet a londoni magyar követség sajtóattaséja írta a Manchester Guardian szerkesztőjéhez. Ebben megcáfolta azt a hírt, hogy Rajk Júliát kivégezték. Hivatkozott a Magyar Távirati Iroda közleményére, amely szerint „Rajkné ellen semmiféle rendőri vagy bírói eljárás nincsen folyamatban." Ez a közlemény persze úgy állít egy esetleg való tényt, hogy az vaskos hazugságnak is beillik. Mert a sajtóattasé elfelejtette hozzáfűzni leveléhez, hogy Rajk Júlia — talán valóban minden rendőri és bírói eljárás nélkül is, Kádár hirhedt szószegése és a szabad elvonulási ígéret megszegése óta, tehát 21 hónapja börtönben ül.

Szerettem volna e levelezésre felhívni Szerkesztő úr figyelmét és maradok Szerkesztő urnak

tisztelő híve

Mikes György

Túlegyszerűsítés

Engedje meg, Szerkesztő úr, hogy az *Idő sodrában*, a kitűnő politikai ítéletű és széles látókörű rovat egyik július 1-i közleménye dolgában felszólaljak. Ez a kis cikk megtámadja Dag Hammarskjöld urat, amiért Nagy Imre és társainak sunyi meggyilkolása dolgában semmit sem csinál, ellenben bezzeg szalad, „ha egy olajvezeték sorsa forog kockán".

A cikk tolmácsolja valamenynyiünk keserűségét azon, hogy e szennyes mészárlás megtörténhetett és érette senkit meg nem büntetnek. Ezen, csakugyan, átkozódhatunk. Ellenben nem hiszem, hogy ez az írás tolmácsolja az októberi szabadságharc bujdosóinak ítéletét és felfogását. Az én tapasztalatom és véleményem az, hogy ezek az elbujdosott harcosok, gyakran korukra is rácáfolóan, hidegebbek, józanabbak, érettebbek a dolgok politikai megítélésében annál a felfogásnál, amit ez a cikk képvisel. Sőt, inkább attól óvhatnók őket, hogy ez érett mérlegelésben néha a cinizmus határáig is tévednek. Lehet, az utcai harc kétségbeesett hevében 1956 őszén — mint a cikk említi — egymást azzal biztatták, hogy majd jön Hammarskjöld és közbelép, — ezt én nem tudhatom. Azt azonban szentül tudom, hogy ha Dag Hammarskjöld nem is jut az eszükbe, és ha nyílt nyilatkozatot kapnak is a Nyugattól, hogy bár lelkesednek értük, de fegyveres segítségre ne számítsanak, — hogy akkor is felkeltek volna, mert másként nem tehettek. Ez tehát nem érv és Dag Hammarskjöld főtitkár jelentőségének túlbecsülése nyilvánvaló.

Hammarskjöld nevén azonban a cikk az Egyesült Nemzeteket érti tulajdonképpen. És úgy szól, mintha várt volna valamit ettől a testülettől, aminek teljes nagyhatalmi jogon tagja az orosz Szovjet, ki is „kimerítette mindazokat a bűncselekményeket, amelyek megakadályozására az ENSZ alakult". Józanul tehát az ENSZ-től, mai formájában, semmit sem várhatunk a magyar tömeggyilkosságok megtorlása dolgában, mert hiszen a testület egyik vétójoggal rendelkező oszlopa maga a tömeggyilkos Hruscsov. A kérdés már most az, vajon az ENSZ megtisztulhat-e azzal, hogy kidobja magából a tömeggyilkost. Kidobhatná Kádárékat — akik Magyarországnak mondják magukat —, de ezzel először is csak a díványt dobná ki — a régi házasságtörési anekdóta értelmében —, azonkívül meg ezzel ugyanazt a folyamatot kezdené, a Szovietunió kiküszöbölését az Egyesült Nemzetek szanktuáriumából. De próbálná csak ezt meg valamelyik nyugati hatalom! — az angol kormány vagy Amerika, micsoda felzúdulás támadna a közhit ama hatalmas táborában, amely a hidrogénháború kockázatától reszket még ennél sokkal enyhébb lépések alkalmával is. A felzúdulás pedig leghangosabb volna éppen ott, e tiszteletreméltó rovatot környező országban, Angliában. Az a mi nagy bajunk, az a számunkra tragikus belső ellentmondás, hogy a mi ügyünk számára legrokonszenvesebb körök ugyanakkor ellene vannak minden elszánt viselkedésnek a Szovjettel szemben, mert a hidrogéntől való túlzó félelemnek verejtéke — túlzó, mivel az ilyen háború öngyilkosság volna az oroszoknak is — szemükbe csorog és elhomályosítja látásukat.

Az Irodalmi Ujság kifogásolt írásának az a nagy baja, hogy a kérdést túl népszerűsítené, túl egyszerűsíti, szinte úgy, mint a kommunisták csinálnák. Ennek különösen fura példája az „olajvezeték" hangsúlyozott említése az otrombára értelmezett marxizmus ama szellemében, amely szerint mindennek a világon — ott, hol nincs kommunizmus — „gazdasági" a magyarázata, azaz profitbeli. De, először is, mi volna azon elítélendő, ha Dag Hammarskjöld csakugyan sietne egy olajvezetéket megmenteni. Vagy siessünk inkább átengedni a Közel-Kelet talaja mélyén buzgó rengeteg olajat az oroszoknak? Hammarskjöld azonban nem azért jelent meg személyesen Libanonban, ahol nem is egy, hanem két fontos olajvezeték viszen át, hogy azokat megmentse, hanem azért, hogy bizonyítványt állítson ki Nasseréknak, — nem is olyan nagyon avatkoznak be a libanoni polgárháborúba, és ha ez a fontos zuga a nyugati befolyásnak elvész, az a libanoni kormány bűne lesz, nem pedig Nasser lázításának és az ő orosz eredetű fegyverei csempészetének következménye.

Dag Hammarskjöld az Egyesült Nemzeteknél ugyanúgy a Tömeggyilkos, mint a nyugati hatalmak, főként Amerika alkalmazottja. Amit csinál, ezek politikai szellemében csinálja. És nem először történik most, hogy Amerika és Szovjet-Oroszország sunyi mód közösen lépnek fel: éppen a szabad világ olajérdekeltsége ellen. És egyéb életérdeke ellen is. Csak most kezdik széles körökben átlátni, micsoda félelmesen kockázatos lépés volt, mikor Amerika a szuezi hadjáratot leintette, a Tömeggyilkos csendes helyeslése kíséretében. Akkor kapott szabadkezet a zavartfejűen féktelen Nasser; minden, ami azóta történik, ennek a következménye. Hogy ezt Dulles amerikai külügyminiszter miért művelte, ennek teljes kifejtésére itt nincs módom, helyem. Dulles egész rendszere nyakatekert, fölösleges kockázatokat vállaló és provokáló — amit itt Amerikában „brinkmanship"-nek gúnyolnak: a kockázatok széléig elmenő — és azt a régies módszert ápolja, hogy az ember inkább a szövetségese ellen csinál politikát, nehogy az túl hatalmassá legyen. Mint ahogy annak idején, mikor Hitler megszállta a tiltott Rajnavidéket, Anglia megakadályozta, hogy Franciaország fegyveresen közbelépjen, úgy most Dulles leintette a félkézzel is győzedelmes szuezi hadjáratot, nehogy a szövetséges Anglia Amerika fejére nőjjön, hanem maradjon csak továbbra is reászorultnak. Voltak itt persze más, belpolitikai ügyeskedések is a dologban; a republikánus szavazók közt még mindig élő vidékies izolációnizmusnak és angolellenes féltékenységnek, valamint az antikoloniális frázisnak az ápolása, meg Eisenhower szentemberi jámbor pacifizmusának hangsúlyozása. Csakúgy egyébként, mintahogy a Munkáspárt is, elsősorban kötelesnek érzett belpolitikai szempontból ellenezte a kormány akkori hadjáratát.

Mindez csak azt bizonyítja, hogy a dolgok nem olyan egyszerűek, miként keserű átkozódásunkban elferdítve látnók. Sőt, én azt hiszem, még mostani eltapostatásunkban is, túlságba visszük a keserűségünket: defétizmus homályosítja el a látásunkat, nem vesszük észre, hogy a kiontott drága vér nem hiába omlott. Az oroszok, még ha tudták is, mily hangulati visszhangja lesz ellenük Nagy Imréék kivégzésének, még úgy is elkövették volna ezt a gyalázatot. Mert kétségtelen, a német, lengyel és mindenek fölött a magyar lázadásnak következményei vannak végig az egész kommunista világon Pekingig, mindenütt mozdulnak a jelek a totális zsarnokság ellen. Nagy Imréék értelmetlenül időzített legyilkolásával kegyetlen elszántságot akarnak mutatni a magyar forradalom ébresztette, gőzölgő tünetek ellenében. Annak, hogy az „olvadás" most ismét durva kegyetlenségre váltott, annak nemcsak belső Kreml-beli hatalmi vetélkedési okai vannak. Hanem döbbent félelemnek is szerepe van abban. Hogy íme, megtörtént a lehetetlennek vélt dolog, egy nép haláltmegvetően fellázadt az orosz tankok ellen, ez a csoda, mint az ágyúzengés, végig visszhangzik az egész rabszolgai világon, ütődik ide is, oda is és csak nem akar elnémulni.

Tudom, ez sokunknak nem nagy biztatás. Azt kérdik, mi lesz velünk most, mi lesz a kisemmizett, vére és reménye vesztett Magyarországgal. De azt várni, hogy a magyar nép felszabadulása, akár az oroszok bölcs jóvoltából, akár pedig valami nemzetközi rengés folytán ellenük, valami hamaros, ma vagy holnap megtörténhető dolog, és ha ez nem így megy, ilyen szépen elképzelten, akkor kétségbeesni, az defétizmus. Énnékem, hiába, hitem, hogy a magyar forradalom nem volt hiába.

Kéri Pál (New York)

A dicsőséges nemzedék

Pálóczi-Horváth György: Elveszett nemzedék, London, 1958

Egy távolkeleti bölcs mondás szerint valaki akkor hal meg igazán, amikor utolsó személyes ismerőse is elköltözött az élők sorából. Mindaddig eleven tudattartalom marad e földön, s ha sorsát netán papírra rögzítenék, állaga belép a halhatatlanságba: irodalommá lesz.

Ez az eszmefuttatás per analogiam népekre, korszakokra és városokra is vonatkozik. Csak az az elveszett kor, amelynek senki sem állított irodalmi emléket. S ha a XX. század derekán Magyarországon egy elveszett nemzedék cseperedett fel, csak addig volt ilyennek tekinthető, amíg valaki irodalmi górcső alá nem vette küzdelmeit.

Pálóczi-Horváth György könyvének címe teljesség és tagadás egyszersmind. „Elveszett nemzedék"-nek nevezi azt, amelyet éppen ez az elveszettség tesz halhatatlanná, hogy a jövő századok krónikása majd dicsőséges nemzedéknek nevezhesse. Igazán elveszett csak az, aki önmagát képzeli dicsőnek.

Ez a félig-napló, félig-regény, félig-önéletrajz, félig-krónika 1956 június 2-ától október 21-éig játszódik Budapesten, egy kurta párisi epilógussal. A vegyes forma alkalmat nyújt az egyéni élmény frissességének az események tárgyilagos elemzésével való kötetlen vegyítésére.

Az „Elveszett nemzedék" főszereplője 1953—1956 magyar fiatalsága. Ők hordozzák az öt kurta hónapon át pergő cselekményt, amely azonban három esztendő változásainak távlatában szövődik. Hősei egyének és típusok egyszersmind: aki végigélte mindezt, gyakran önmagára talál a sorok között; aki a távolból figyelt és aggódott, felismer és megért. Pálóczi-Horváth bölcs rutinjával járja a keskeny mezsgyét, amely a túlzó egyénieskedés lelki kórbonctana és a típusfigurák szabványa között kanyarog a hús-vér alakokhoz, akik ugyanakkor eszmealakok is. Akárcsak az életben.

A regény láthatatlan főszereplője: Budapest. A megtépázott, taglózottságából ocsudozó Budapest, ahol reménykedve fesledezik ismét az elpusztíthatatlan humor, újból megindul az Adyt, Krúdy Gyulát, Kosztolányit és Karinthyt idéző kávéházi irodalmi élet, ahol burjánzik a tehetség, amit kíméletlenül parlagra kényszerít egy épp annyira ostoba, mint vérszomjas rezsim.

Mert ez a rezsim és melléktermékei szintén hősei az „Elveszett nemzedék"-nek. Mint ahogy a Genezisbe is belétartozik Lucifer árnya, — és bukása. Az opportunizmus, a képmutatás, a rettegés és a megalkuvás üli sokszor torát. Pálóczi minden harsogó propaganda nélkül, egy-egy mellékmondattal érzékelteti a vonatkozó lelki képletet. Még az „elvtárs" szó is más-más módon csendül a különböző emberek szájából. És sokszor mennyi tragédiát determinál egy jelentéktelennek tűnő szótag: „üzemi étkeztetés" az „étkezés" helyett...

De: ne vesszünk el a részletekben. S nem is igen lehet, mert az „Elveszett nemzedék" irodalmilag tömör egyegész. Pálóczi legnagyobb művészete talán, hogy az olvasó — a való események ismerete ellenére is — mindvégig érzi, hogy ha lesz forradalom, úgy ez a forradalom győzni fog. Nem lehet másképpen...

De vajon nem az írók álmodták-e meg sokszorta jobban a jövendőt, mint a méricskélve aprózó politikusok? Poeta vates est — mondták a rómaiak: a költő táltos is.

Pálóczi „Elveszett nemzedék"-ét az a korszak iktatja majd méltó helyére a magyar irodalomtörténet polcain, amely már tudja, hogy ez az emigrációban írt könyv egy dicsőséges nemzedék embersorsáról tudósít.

Addig pedig olvassuk azzal az igénnyel, amelyet Budapest-festő stílusa, kitűnő emberábrázolása és izgalmas — mert igaz — meseszövése méltán megérdemel.

A könyv hangulatát pompásan egészíti ki Ambrus Győző tömör plasztikai hatású címlap-rajza. A kifogástalan kiállításért a Big Ben kiadót illeti dicséret.

Vy

Az urasági katlanban

(Szirmai Károly: Katlanban. Regény. Újvidék. 1958)

Szirmai Károly a Vajdaságban élő magyar íróknak ahhoz a nemzedékéhez tartozik, akik nem adták fel a prózai beszéd hivatását, tudnak egész történeteket mondani, nem bízzák az olvasóra, hogy ki-ki a maga képzelete vagy idegbetegsége szerint értelmezze műveiket, hanem érthető, világos modorban adják azt elő. Elbeszélő módja egyszerű, szinte tényközlő, legjobban talán Nagy Lajos szenvtelen stílusához hasonlíthatnók; minden érzelem nélkül mondja el az eseményeket, még amikor magamagáról ír, akkor is tudtunkra akarja adni, hogy „nincs közöm hozzá". Ezt a rokonszenves írói modort Szirmai Károly persze nem kezeli oly tökéllyel, mint a városi kisember életének nagy ábrázolója, a falusi kisemberek életéről írott regénye mégis megkapó, szép és igaz olvasmány.

Szirmai, regényében, egy falusi lány életét mondja el, születésétől a korai halálig. Alig másfél évtized története ez a könyv, az első világháború korából. A dunaparti kis falu úgy terül el az urasági katlanba bezárva, mint Cece vagy Ozora a „Puszták népé"-ben. E katlanból nincs szabadulás, aki egyszer oda született, annak a sorsa meg van írva. Mindössze két embernek sikerül kiemelkednie: egy szép fiatal szegénylánynak és a jómódú kocsmáros fiának. Az előbbi utcalány lesz Pesten, az utóbbi a Haditermény Vállalat tisztviselője. A többiek ott kínlódnak lenn, a katlanélet nyomorúságában, belebutulva a tűrésbe és szolgaságba. Sorsukat eleve elrendelésnek tekintik, nem tudják, nem kutatják, hogy ki az a felsőbb hatalom, akinek nevében rendelkezik a kertész vagy az ispán. Az uraság tudatukban a függést jelenti, a valamenynyiük életét beárnyékoló hatalmat s a kiszolgáltatottságot, de a gondoskodást is. A gróf alakja csak egyszer villan fel a könyvben, amint hajlott háttal végiglovagol a határban.

A regény hőse, Egri Ilonka, ebben a környezetben nő fel. Apja, az urasági révészgazda, szófukar, zárkózott ember. Minek is örült volna, tizenkét gyereke közül mindössze öt maradt életben, több élelemre nem telt a nyomorúságos fizetésből. Egri Mihályt hamar sírba viszi a nyomorúság és a falusi tudatlanság. Csupán hárman kísérik a temetőbe: asszonya, lánya és fiatalabb fia. A sivár élet még a többi családtagból is kiölte a részvétet.

Apátlanul még keservesebb élet vár a serdülő lányra. Az iskolából korán kimarad, napszámba jár a többi gyereklánnyal, de mindent megkísérel, hogy kitörjön a katlanélet nyomorúságából. Pestre menekülne, nővéréhez — nem jön válasz. Sorsa a többi parasztlány sorsává lesz: négykor kelnek, hogy ötre, munkakezdésre, kiérjenek a Kerekhegy oldalára. „Lábbelit egyikük sem viselt" — íria az író —, „csak úgy mezítláb verték talpukkal az országút porát."

Mert közben kitört az első világháború, a férfiakat elvitték katonának, az uraság munkára fogta a gyermeklányokat is. A háborúhoz egyébként nem sok köze volt a falunak. Nem értették, hogy miért van, nem értették, hogy miért kell a fiúknak idegenben meghalniok. A világ jelenségeit úgy tekintették, mint a mennydörgést és a zivatart, az árvizet vagy magát az uraságot, szükséges rossznak, amit titokzatos, felsőbb hatalmak rendeltek el és úgysem lehet semmin változtatni. Szirmai Károly és a vajdasági írók alkotásaiban ugyanis hiába keressük azt a szocialista optimizmust, amely oly ügyefogyott módon nyilvánult meg Budapesten a sztalini időkben. Szirmai Károly nem biggyesztette oda regényalakja fejfájára, hogy „Szabadul 1945-ben". Az író tudta, hogy azon a „talpalatnyi földön" és abban a korban nincsen szabadulás. Még csak célja sem volt, hogy a „szocializmust" előkészítse vagy megmagyarázza. Öntudatos kommunistákat sem varázsolt a falu életébe. Úgy írt le mindent, olyan szenvtelenül, olyan valószerűen, mint ahogy az történt — vagy történhetett abban a régi korban. Nem vállalt pártot, könyve ezért meggyőző, érdemes alkotása a vajdasági „népi irodalomnak".

(v. i.)

ANGUS MACLEOD:

RACIONALISTA MENNYORSZÁG

Ebenezer Thomas egyetemi magántanár és szakíró neve akkor vált általánosan ismertté, amikor közrebocsátotta értekezését *Az élve lefejezett patkányok arcjátékáról*. Iszonyú kelendő volt a könyv s noha némi vitát váltott ki, általánosan megegyeztek abban, hogy mérföldes léptekkel vitte előbbre a tudományt. Maga Ebenezer Thomas csinos villácskát vásárolt magának a pénzből és népszerű tudományos munkák írásába fogott.

Mindazonáltal dr. Thomas magános ember volt. A házvezetőnőjén és a papon kívül teremtett lelket nem ismert a faluban, hol a nyaralója volt, de lévén a tudós nőgyűlölő és racionalista, velük is meglehetősen hadilábon állt s valahányszor a pap meglátogatta, annak tudományos összecsapás volt a vége. A pap azonban, mindannyiszor kötelességének érezvén a kereszténysi megbocsátást, néhány nap múlva visszatért, hogy a tudós elnézését kérje, amiért oly indulatos volt; s azzal újrakezdték a szóharcot.

Ebenezer Thomas görbén nézett minden nőre s titokban félt a szépnemtől; mégis, megtürte Greenné asszonyságot, a gazdasszonyát, mert halk léptű, halk szavú, tiszteletlettudó, dolgos fehérszemély volt s az a kivétel, amely erősíti a szabályt. Csakhogy Greenné hét évi szolgálat után felmondott a doktornak azzal, hogy visszavonul unokája birtokára s a doktor ugyancsak zavarba jött, hogy honnan kerítsen új házvezetőnőt. Egy hónapi apróhirdetés után mindössze három érdeklődő jelentkezett: két hangos vígözvegy meg egy kampós orrú, vörös körmű, platinaszőke szépség. A tudós csak meglátta prédaleső tekintetüket és elege volt belőlük.

Elközelgett az idő, amikor Greenné örökre elhagyja a házat és a tudósnak még mindig nem volt házvezetőnője. Legutolsó hirdetésére a reggeli postával egyetlen válasz sem érkezett és ő bánatoshunyorogva nézte a zöld gyepet a verőfényben: sehogysem ment a munka. Miért is volt olyan kíméletlen, olyan szókimondó legutóbb, amikor a pap itt járt — gondolta —, ő bizonyosan tudott volna valakit Greenné helyett, legalább is egyidőre. Nyilvánvaló, hogy a pap zokon vette szokatlan nyerseségét, hiszen elmúlt vagy két hete, hogy nem mutatkozott.

Éppen ezen tűnődött a doktor, amikor a dűlőn a felfelé kaptató papot pillantotta meg.

— Nini! Jó reggelt, kedves tisztelendő úr! — fogadta dr. Thomas, némileg túlzó lelkendezéssel. — Isten hozta, micsoda öröm!

— Bocsásson meg, hogy kora reggel így berontok — kezdte a pap széttárt kezekkel, egyszerűen, hogy eloszlassa a kényszeredett légkört — de az volt az érzésem, a multkorjában...

— Ugyan, szóra sem érdemes — vágott a szavába a tudós, hogy a mentegetőző szóáradatnak elejét vegye. — A legjobbkor, éppen teázom. Greenné, egy csészét a tisztelendő úrnak.

— Ó, köszönöm — mondta a pap elhárító kézmozdulattal, de beleegyezőleg bólintva. — Ettől mindig új erőre kapok — tette hozzá boldog sóhajjal — és sohasem utasítom vissza.

Dr. Thomas alig észrevehetőleg elsápadt, de folytatta:

— Attól félek, ma utoljára kínálhatom meg ilyen pompás teával; Greenné holnap itthagy.

— Ugyan?! És gondoskodott már másik házvezetőnőről?

— Nem. Egyelőre még kilátás sincs rá. Bajos megfelelőt találni — válaszolta a doktor és némi túlzásokkal, elmesélte, hogy járt a két vígözveggyel meg a kampós orrú, platinaszőke szépséggel.

— Hát bizony, ezek nem idevaló személyek — mondta a pap és homlokát ráncolva a mennyezetre bámult. — Azon töröm a fejem — mondta —, tudnék-e valakit.

— Azt sem tudom, hogyan köszönjem — áradozott dr. Thomas.

— Semmiség — hárította el a pap és fürkészőleg a doktor arcába tekintett. — Ha megenged egy megjegyzést: egy fiatal egyetemi magántanár, mint ön, jobban tenné, ha gazdasszony helyett feleség után nézne.

— Isten ments! — vágta rá gyorsan a tudós. — Egy gazdasszonynak minden elsején felmondhatok.

— Nono. Azért én mégis azt hiszem, ez volna a legjobb. De hogy látogatásom eredeti céljára térjek — folytatta határozottan a pap —, ha netán megbántottam a multkorjában, bocsásson meg, heves voltam.

— Ugyan, felejtse el — mondta dr. Thomas, feszengve a székén.

— Az ember nem felejti el egykönnyen a hibáit — válaszolta komolyan a pap. — A gőg és az indulat, örökösen kísértő gyarlóságaim és én visszaesző bűnös vagyok. Miért nem tudom türelmesen végighallgatni a másik embert, ha másképp gondolkozik, mint én? A multkorjában különben azért nem bírtam ostoba gőgömmel (ne haragudjék, ha mellesleg említem), mert ön olyan atyáskodó elnézéssel hallgatott, mintha annyit se konyítanék a dologhoz, mint hajdú a harangöntéshez, ön viszont ott ülne a titkok-titkának köldökében. Dehát hagyjuk is ezt.

— Már megbocsát — vetette vissza dr. Thomas élénken —, de szerintem ez a tények felelőtlen eltorzítása. Nem akarom ismét felkavarni az egészet, csupán szeretném félreérthetetlenül leszögezni álláspontomat, hogy az ész uralmának vagyok a híve. Eljön az idő, amikor az értelem fénylő, hideg sugara eloszlatja majd a tudatlanság és a babona ködét.

— Drága barátom — szakította félbe a pap —, nem gondolja, hogy nagyot akar a szarka? Az emberi értelemnek megvannak a maga korlátai.

— Ez nem jelenti azt, hogy nem lehet értelemszerű magyarázatot találni mindenre, ami a mindenségben történik — vágott vissza a tudós —, a babonák helyett, amelyekkel a ködevők a mindenségnek a szarva közt keresik a tőgyét.

— Már akár a szarva közt, akár egyebütt — válaszolta a pap fülig vörösödve s egy fokkal hangosabban —, az értelem mondhatni késlekedik e híres magyarázatokkal és félő, hogy adós marad velük. Fel tudja tárni az élet misztériumát? Feleletet ad arra, hogy kezdetben mi volt? Vagy arra, Mr. Thomas, hogy mi lesz önnel, ha elhagyja ezt a földi porhüvelyt?

— Lényegében igen — mondta a tudós dölyfös magabiztossággal. — A személyiség a halálban teljességgel megsemmisül.

— Teljességgel megsemmisül — ismételte a pap gúnyosan. — Világos, mint a vakablak.

— Mindenesetre világosabb, mint az a felfogás, ahogyan a papok általában képzelik a túlvilágot — folytatta a tudós, kajánul vendégére sandítva —, ami aztán olvan unalmas, mint az alkoholellenes liga gyűlése vasárnap délután és valószínűtlenebb, mint a görög hitregék.

— A gö . . .?! — kezdte volna a pap szörnyűködve, de csak hápogott. Szerencséjére — különben kirobbant volna belőle a szó — a telefon csengett s dr. Thomas felpattant ültőhelvéből, hogy keresztülsiessen a szobán.

— Megbocsát — mondta a tudós fürgén, de vesztére elfeledkezett a széke mellett felhalmozott lexikonokról, egész hosszában végigvágódott és homlokát beverte a könyvszekrény kiálló sarkába.

Egy pillanatig a pap némi elégtétellel szemlélte, de látva, hogy nem mozdul, felkelt s odarohant. Látnivaló volt, hogy a szerencsétlen alaposan bezúzta koponyáját: ijesztő vértócsa vöröslött a zöld szőnyegen. Ilyen hirtelen! — gondolta a pap, mialatt feltárcsázta az orvost: — még elvérzik a szerencsétlen.

*

Dr. Thomas nagynehezen feltápászkodott és nem győzött bámuldozni a körülötte elterülő virágoskréten.

„Fura — gondolta magában —, azt hittem, a dolgozószobámban vagyok és vitatkozom azzal a fafejűvel."

Különös nesz ütötte meg a fülét: fű borzolódására, szárnysuhogásra emlékeztetett. Hátrafordult. Meztelen férfialak állott előtte — az ezüstös sisakon és a szárnyas sarun kívül semmi nem volt rajta — és nyájas mosollyal figyelte a tudós zavarát.

— Üdv! — köszöntött rá a pucér férfiú. — Jöjjön, doktorka, erre visz az út.

— Nem értem — mondta. — Hová, miféle út?

— Az Olimposzra. Afrodité tudta, hogy jön, doktorka, leküldött maga elé.

— Nem értem! — vetette vissza dr. Thomas, kissé ingerülten. — Csak azt nem értem, mi ütött önbe, hogy Merkurnak öltözve, helyesebben vetkezve, meztelen járkáljon. Micsoda szemérmetlenség.

— Csakhogy én igazán Merkur vagyok!

— Ugyan, hagyjon fel ezzel az ízetlen tréfával. Ha nem tudja megmutatni a faluba visszavezető utat, majd megtalálom magam. Otthagytam a papot a dolgozómban, szegény feje már azt se tudja, mit gondoljon rólam.

— A pogány pap már rég nincs a maga dolgozójában, doktorkám. Amiről beszél, az napokkal ezelőtt történt. Ha akarja, megmutathatom, hogy mivel foglalatoskodik a pap e pillanatban, bár nem sok öröme lesz benne...

Merkur mutatóujjával varázskört kanyarított a levegőben és feltetszett a lebegő varázstükör.

— Pislantson csak bele, doktorkám!

Mr. Thomas belenézett a tükörbe; ám a saját tükörképe helyett a plébánia nyári konyháját pillantotta meg, melynek árnyékos zugában a pap éppen egy rózsaszín perkálszoknyás, tenyeres - talpas, tűzről pattant fehérszemélyt szorongatott s oly eszeveszett szenvedélyesen, hogy az magának Herkulesnek is becsületére vált volna, amikor ötven szűz dolgát láttavégezte el egy éjszaka.

Merkur rápöccintett s a varázstükör semmivé vált.

— Sajnálom, doktorkám, de legjobb, ha közlöm magával a szomorú valót. Fogadja részvétemet.

— Részvétét?!

— Igen. Hirtelen elhunyta alkalmából.

— Én, mármint hogy én?! — hitetlenkedett dr. Thomas és tágra meresztette a szemét. — Úgy érti, hogy... meghaltam?

— Tudom, megrendítő a hír; de ne törjön össze a súlyos csapás alatt. Fel a fejjel, doktorka, kezdődik az örökélet!

Dr. Thomas bódultan a homlokához kapott.

— De hogyan történhetett?! Semmit sem vettem észre!

— Nem emlékszik a homloklebenyi vérömlenyre? A parietális zúzódásra, amit tudományosan és enyhén szólva „agyvelő-kiloccsanásnak" neveznek az Olimposzon?

— Nézze — fordult az istenhez dr. Thomas, némileg bizalmasabban —, ha igaz is volna, hogy ez a túlvilág, ami engedelmével bődületes ötlet, tisztára képtelenség, hogy a másvilág az eliziumi mezőkön legyen s nekünk mindanyniunknak a halál után fejest kell ugranunk a klasszikus mitológiába. Ezen a pap is röhögne...

— Sajnálom, de nincs más választása, doktorka — válaszolta az isten hűvösen. — Személyi lapja a földön azt mutatja, hogy teljes kétkedéssel fogadott mindent, ami túl van az emberi értelem szűkös-ke korlátain. Ha tele van ilyen reakciós előítéletekkel, akkor bizony nehezen fog boldogulni.

Merkur szájához emelte nyakában lógó fütyülőjét és belefújt.

„Vajon mi az ördögöt akarhat?" — méregette görbén az istent Mr. Thomas.

— Túl sok időt pazaroltam magára — folytatta Merkur —, most hát be kell hogy érje egy kentaurral, ez a rendes járat. Nem olyan kényelmes persze, aki nem szokta meg a lovaglást, de hamarabb fent van az Olimposzon.

— Kentaur! — kacagott fel gúnyosan Mr. Thomas; de a nevetés az ajkára fagyott, amikor patkócsattogás ütötte meg a fülét: vágtatva kentaur közeledett.

— Jó reggelt, uraim — köszöntötte kettejüket a kentaur, hogy odaérkezett. — Mivel szolgálhatok?

— Volna szíves ezt a reakciós kispolgárt felvinni az Olimposzra, barátom — mondotta Merkur.

Mielőtt dr. Thomas tiltakozhatott volna, a kentaur a hátára vetette, mint a krumpliszsákot és sebes vágtába kezdett; szárnyas saruin a levegőben Merkur mindenütt utána.

— Nem hogy örülne, hogy megláthatja az Olimposzt — szólt oda hozzá az isten. — Ha nem Afroditéről volna szó, aki magáért leküldött, hát most menten fügefává vagy nemtudommicsodává változtatnám.

— Afrodite?! — nyögött fel dr. Thomas. — Úgy belerúgok!...

— Hallgasson a tanácsomra és legyen udvariasabb Afroditével — intette Merkur. — Afrodite tud kellemetlenkedni is, ha pimaszkodnak vele.

Dr. Thomas most felhőkbe nyúló tornyok, pompás paloták egész sorát pillantotta meg.

— A legközelebbi lépcsőterraszon az a csinos, az a sürgő-forgó, az ott Afrodite — mondta Merkur. — Itt jobb, ha leszáll, hogy gyalog járuljon az istennő színe elé, amint illik.

Dr. Thomas talpra pottyant a kentaur hátáról és inogva bár, de követte az istent, aki megragadta a karjánál fogva.

— Gyerünk-gyerünk! Merkur! — kiáltott le az istennő. — Tenger dolgom van ma még.

— Jövök már — szólt vissza az isten, a húzódozó tudóst az istennő felé löködve. — Afrodite ma harapós kedvében van — súgta oda —, utoljára figyelmeztetem, doktorka, szívlelje meg, amit mondtam.

Afrodite majd keresztüldöfte a tekintetével.

— Ez az a jópipa? — kérdezte fagyosan.

— Itt hozom a doktorkát — igazította dr. Thomast egy gyengéd oldalbabillentéssel az istennő elé Merkur. — Nehezen találja bele magát.

— Semmi kétség — mérte végig Afrodite a doktort —, hiszen leríróla. E pillanatban azonban nem érdekel a fizimiskája. Egyedül ez a hitvány személyi lap érdekel. Ismeri a személyi lapját, nem sül ki a szeme? Bevallott nőgyűlölő és megrögzött agglegény. Milyen enyhítő körülményt tud felhozni mentségére?

— Enyhítő körülményt? Ezrével! — feleselt az istennővel dr. Thomas pulykamérgesen. — A nők kicsinyesek, rosszindulatúak, ostobák és egytől egyig közömbösek az értelem iránt. És ez a főbaj. Nem tudok annál borzalmasabbat elképzelni, mint hogy odaláncoljanak egy borzas teremtéshez, aki az ész iránt semmi tiszteletet nem érez. Az intuiciója! A babonái! Haha! Csupa ócska ramaty! A viráglelkű üvegházi bestiák... nem én, ha addig élek, akkor se!

— „Ha addig él"?! — fordult Afrodite jeges nyugalommal Merkur felé. — Azt hiszem, ez a fickó még nem szakadt el teljesen a föld szférájától.

— Még nem egészen — bólintott Merkur. — Napok óta nem tért magához és ha a bevérzés tart, egy óra múlva kampec.

— Ha még nem hagyta el a föld szféráját, ez egyszerűsíti a dolgot — folytatta az istennő és a személyi lapon áthúzta a halálrubrika dátumát. — Hadd nézzük, hány éves? Negyven. Hm... Adunk neki még negyven évet.

— S az mire jó? — kérdezte Merkur.

— Amilyen hebehurgya fickó, elfecsegte, hallhattad, mi volna számára a legszörnyűbb büntetés — mondta az istennő kajánul. — Most már csak a megfelelő nőt kell megtalálni. Lássuk csak — teregette ki végnélküli lajstromait. — Volna egy tetovált javasasszony Blackpoolban, egy óriásnő Hoveban, de nem elég kardosak, ide kardos asszony kell. Cynthia MacNamara...?! Azt hiszem, ez nekivaló. Lenyűgöző személyiség, keménykezű, irgalmat nem ismerő... Megkapta a György-keresztet, amiért a missziós telepet oly hősiesen védelmezte a kommunista banditák ellen... a banda felét legépfegyverezte, az életben maradottakat keresztény hitre térítette. Ez a nekivaló oldalborda. Vidd vissza a földre, Merkur. Lesz olyan életepárja, hogy arról koldul...

— Mr. Thomas — fordult hozzá Afrodite. — Átnéztük személyi lapját, megvizsgáltuk az ügyét és döntöttünk. Ragadja meg a kínálkozó fényes alkalmat, hogy kiköszörülje a csorbát. Most nyomban visszamegy a földre és boldog házasságban él negyven esztendeig ama teremtések egyikével, akikről olyan ocsmányul nyilatkozott.

— Megvan, megvan! — kezdett hadarni ujjongva a tudós — tudom már; megvan a maga ésszerű magyarázata, ennek is, mint mindennek. Baleset! Vakeset! Az epifizis parametrális kontorziója! Kraniális fraktúra, kortikális trauma, delirium, delirium! — áradozott magánkívül az örömtől — megvan a racionális magyarázata! Haha! Olimposz, Merkur, Afrodite! Lázálom, félrebeszélés, bárgyúság, sületlenség!...

— Aludni, mintha puskából lőtték volna ki! — rivallt rá szigorúan Afrodite és kimondhatatlan szép alfelét mutatta, amiből a derék tudós már nem láthatott semmit; mert mély álomba merült.

*

— Látogatója van, doktor úr — szólt be az ápolónő és a papot tessékelte be a különszobába. — Legfeljebb öt percig kérem, ne tovább, a beteget nagyon kimeríti a beszéd.

— Drága barátom! — köszöntött rá a pap sugárzó arccal — mennyit gondoltam önre! Istennek hála, hogy már a gyógyulás útján van.

Bepólyált fejét dr. Thomas a hang irányába fordította a párnán.

— Kedves öntől, tisztelendő úr, hogy meglátogatott. Jól bevertem a fejem, ugye?!

— Hát istenesen, azt meg kell hagyni. Bizonyára még nagyon gyenge, így hát nem akarom kifárasztani a beszéddel. Megnyugtatására azonban közlöm, hogy elsőrangú házvezetőnőt találtam a számára.

— Remek — felelte dr. Thomas, felélénkülve. — Igazán hálás vagyok, roppantul aggasztott a dolog.

— Nincs többé ok az aggodalomra — nyugtatta meg a pap. — Magasabb helyről kitűnő ajánlásai vannak, valóságos drágagyöngy. Itthagyom az éjjeliszekrényén, ha jobban érzi magát és kíváncsi lesz rá — folytatta és egy borítékot az éjjeliszekrényre tett.

— Boldoggá tesz — suttogta dr. Thomas. — Mikor állhat helybe?

— Bármikor; söt, ha akarja, máris, hogy mire hazamegy a kórházból, kitakarított, kiszellőztetett édes otthon fogadja.

— Ha nem terhelném vele. Remek ötlet.

— Hát ezt akkor elrendeztük — kelt fel a pap, mint aki menni készül. — Most már nem fárasztom tovább. Mondják, lázálmában rengeteget fantáziált; az ilyesmi nagyon igénybe veszi a szervezetet.

— Igen — felelte dr. Thomas, szenvedő fintorral. — Képzelje, meghaltam és az Olimposzra szállt a lelkem. Lidérces álom volt.

— Az Olimposzra?! — kuncogott a pap. — Micsoda képtelen ötlet. — Eleinte azt hittem, elcsavarogtam a mezőn és önt ottfelejtettem a dolgozómban. De Merkur a varázstükörben megmutatta, hogy ön már régesrég mással van elfoglalva.

— Haha! — mulatott rajta a pap. — Bizonyára láthatott, amint a vasárnapi szentbeszédet gyúrom.

— Gyúrta, de nem azt — folytatta Mr. Thomas. — Egy fiatal fehérszeméllyel csókolódzott a nyári konyháján.

A mosoly elfagyott a pap ajkán; leroskadt a székre.

— Ki mondta ezt önnek? — kérdezte tompán.

— Láttam a varázstükörben — kezdte Mr. Thomas elölről a magyarázatot.

— A... az új szobalány — dadogta a tisztes férfiú megtörten. — E... elvesztettem a fejem. Igaz, hogy na... nagyon kacér volt, de ez ne... nem mentség.

Dr. Thomas elgondolkozott.

— Mikor történt a dolog?!

— Négy napja — válaszolta a pap alázatosan.

— Négy napja még nem voltam eszméletemnél. Ön az első ember, akivel szót váltottam.

A pap dr. Thomasra nézett.

— Fölöttébb különös játéka a véletlennek — mondta a tudós. — Ne fájdítsa a fejét; talán nem kell mondanom, hogy tőlem aztán teremtett lélek nem fogja megtudni.

A pap felállt és hálás tekintetet vetett a betegre.

— Jó szívvel van a szegény bűnöshöz — mondta.

— Szót sem érdemel — ütötte el Mr. Thomas; de hogy a pap kilépett, még sokáig kuncogott magában. Sikerült kiugrasztani a nyulat a bokorból! Sokért nem adná, ha láthatná ezt a bohózatba illő figurát — a vén kecskét, amint azt a megtermett markotányoslányt ölelgeti!

Aztán egy idő múlva odavette ágyába a borítékot és olvasni kezdte az új gazdasszony ajánlásait.

„Bárkinek teljes bizalommal ajánlhatom Cynthia MacNamara kisasszonyt..." — kezdődött az első. Dr. Thomas azt hitte, a szeme káprázik és gyorsan végigfutott a sorokon: „A György-kereszt... a foglyulejtett kommunisták megtérítése..."

Először egy betűt sem értett belőle — újra olvasta. Aztán leeresztette a papírt és a szemközti csupasz, fehér falra bámult.

Irodalmi Ujság

EDVI ILLÉS ALADÁR festőművész, akit még Székely Bertalan tanított a Képzőművészeti Főiskolán, 88 éves korában elhunyt. Az ősz mester a magyar táj szerelmese volt, még tavaly is csaknem harminc képet festett Dömösdön meg a Hármashatárhegyen s nem sokkal halála előtt készült önarcképe is friss erőben tükrözi művészetét.

*

BAYREUTHBAN kiállítás nyílt „Wagner Richárd műve a jelenkor színpadán" címmel. Díszlettervek illusztrálják, mennyire hatott a bayreuthi stílus más színpadokra is. A kiállítást szeptember végén zárják, hogy azután Amerikában is bemutassák.

*

ORBÁN DEZSŐNEK, a neves magyar emigráns festőművésznek könyve jelent meg Ausztráliában „Bevezetés az alkotóművészetbe laikusoknak" címmel. A magyar művész, aki a „Nyolcak" századeleji művészcsoportjának volt tagja, jelenleg művészeti főiskolát vezet.

*

KORUNK KERESZTÉNY MŰVÉSZETE címmel reprezentatív kiállítás nyílt meg a salzburgi dómban. A kiállításon Ausztria, Német-, Olasz- és Franciaország mellett az USA, Kanada és számos délamerikai állam is résztvesz. A kiállítást kétévenként megismétlik.

*

NEMZETKÖZI KULTÚRKRITIKUS KONGRESSZUST tartottak Münchenben. Az éles és színvonalas viták közben a szemlélet két főirányzata került szembe egymással: a természettudományos biológiai felfogás képviselői a szellemtörténeti-morális irányzat híveivel.

*

ÁLDOR PÉTER, a kiváló magyar politikai karikaturista Columbia fővárosában, Bogotában telepedett meg. A New Yorkban megjelenő Time című folyóirat közlése szerint Áldor szerződést kötött Dél-Amerika szinte valamennyi államának egy-egy jelentősebb napilapjával, melyekbe ezentúl ő rajzolja a politikai karikatúrákat.

TRAVEN HALÁLHAJÓ című könyvét a német UFA filmgyár megfilmesíti; Horst Buchholz játssza a névtelen tengerészt. A filmet Georg Tressler rendezi.

*

A SZÜRREALIZMUS ATYJA, Giorgio de Chirico, olasz festőművész július 10-én ünnepelte 70-ik születésnapját. A századunk első évtizedeiben Chirico döntő hatással volt az európai festészetre, noha őmaga már 1924-ben elfordult a szürrealistáktól, elítélte az absztrakt festészetet, sőt 1948-ban panaszt emelt, amiért a velencei biennálén korábbi szürrealista munkáit kiállították. Pereket is indított, hogy fiatalkori, szignált képeit hamisítványoknak minősítsék.

*

MAGYAR ZENEI SIKER BÉCSBEN. Fricsay Ferenc, a közönség lelkes tetszésétől kísérve, vezényelte Kodály Psalmus Hungaricusát és Rossini Stabat Materét.

*

RUBENS ISMERETLEN FESTMÉNYÉT fedezték fel Aix-en-Provence-ban, a Szent Magdolna templomban. A kép Pál apostol mártírhalálát ábrázolja; eddig egy kevésbé ismert flamand festő alkotásának tartották.

*

PICHLER KÁROLY magyar keramikus újabb, sikeres kiállítást rendezett Sao Paulóban. A kiállításon faldekoráció-modelljeit is bemutatta, amelyek egy most épülő Sao Paulo-i templom számára készített.

*

DÖMÉNY LÁSZLÓ festőművész rövid szenvedés után Londonban elhunyt. Dömény egykor Ferenczy tanítványa volt. A két világháború közt Európa szinte minden nagyvárosában sikeres kiállításokat rendezett. A második világháború előtt Angliában telepedett le.

FARKAS GYULA professzor, a göttingai egyetem finn-ugor tanszékének vezetője tragikus hirtelenséggel elhunyt. Farkas professzor régebben Berlinben, 1948 óta Göttingában élt és a magyar nyelv és magyar irodalom ismertetése területén múlhatatlan érdemeket szerzett.

*

A PHILHARMONIA HUNGARICA két bécsi koncerttel ünnepelte fennállásának első évfordulóját. Doráti Antal vezényelt mindkét alkalommal. A bécsi kritika mindkét alkalommal nagy elismeréssel nyilatkozott a zenekar teljesítményéről és a vendégszereplő Szigeti József mesteri hegedűjátékáról.

*

NÉGYEZER ESZTENDŐS VÁROS maradványait fedezte fel Dél-Spanyolországban Antonio Arriba professzor, a barcelonai régészeti múzeum igazgatója s kutatásai alapján felvázolta a város hajdani térképét is.

*

MONTREUX ZENEI HETEIBEN számos kiváló karmester között a magyar származású *Solti György* is vezényel.

*

AZ ÉVIANI NOVELLADÍJAT a fiatal *Mathieu Galey* nyerte „Az ecet vitaminjai" című elbeszélésgyűjteményével, amely kritikusai szerint csípős és lendületes novelláival nem hazudtolja meg címét.

*

APOLLINAIRE-NAPOKAT tartanak *Stavelotban* augusztus 2-án és 3-án, hogy a költő halálának negyvenedik évfordulóját megüljék. Az ünnepség a Hotel Luxembourgban kezdődik, ahol a költő 1899-ben tartózkodott, majd az akadémia díszgyűlését nemzetközi Apollinaire-szakértők előadásai, a költő műveinek felolvasása, hangversenyek és kiállítások követik.

FRANCIAORSZÁG KRITIKAI NAGYDÍJÁT ez évben Yves Régnier nyerte el, „Le royaume de Bénou" című művéért. A könyv az álom és az utópia rendkívül érdekes keveréke; szereplői ideákat testesítenek meg. Régnier francia kultúrattasé volt, majd szabadságoltatta magát a diplomáciai szolgálatból és Nantes vidékén tyúkfarmot vásárolt, ahol gyümölcsfákkal, spárgaültetvénnyel és keleti filozófiával foglalkozik.

*

SEIBER MÁTYÁS, a magyar származású, világhíres zeneszerző „Csellóra és zenekarra írt három művét" július 18-án mutatták be a cheltenhami fesztiválon. Cheltenhamben az a szabály, hogy új műveket nem szoknak bemutatni; ezúttal azonban, Seiber kedvéért, eltértek a tradíciótól. (Seiber e három művét egyébként tavaly már előadták Baden-Badenben.) Az angol kritika a legnagyobb elismerés hangján ír Seiberről és három opuszát, kivált a középsőt, egyhangúan mesterműnek mondja.

*

EPIDAUROSZ AMFITEATRUMÁBAN ez év nyarán is megrendezik az antik dráma ünnepi játékait és előadják Aiszkhülosz, Szofoklesz, Euripidész és Arisztofanész műveit.

*

A ROKOKÓ SZÁZADA címen impozáns kiállítás nyílt meg Münchenben. A kiállítás a XVIII. század képzőművészete mellett a felvilágosodás korának enciklopédiáit csak úgy bemutatja, mint a kései barokk változatos hangszereit, a kor divatját, szokásait, felületes természettudományos kísérletezéseit és a mindennapos életet.

*

KÁLMÁN IMRE életéről filmet készítenek a Német Szövetségi Köztársaságban. Néhány felvételt Siófokon forgatnak majd. A film zenéjét Kálmán Imre Károly nevű fia állítja össze.

*

BÁRDI ÖDÖN színművész, a Vígszínház nagy nemzedékének egyetlen élő tagja, Budapesten 81 éves korában elhunyt.

*

LEHÁR, STRAUSS ÉS KÁLMÁN VESZÉLYBEN. A közművelődésügyi minisztérium elhatározta, hogy vizsgálat alá veszi a magyar színházakban „túlságosan gyakran" előadott színpadi műveket, nincsenek-e bennük „arisztokratikus tendenciák". Szavahihető forrás szerint ezúttal is, csak úgy, mint Rákosi rémuralma idején, arról van szó, hogy Kálmán, Lehár és Strauss műveit akarják letiltani a színpadról.

*

„A SZENT ÖRDÖG" címen új operát mutattak be Kentucky fővárosában, Louisville-ben. Az opera zenéjét Nicholas Nabukov, szövegkönyvét Stephen Spender írta; maga az opera Rasputin életének utolsó napjait viszi színre.

*

KÉRJÜK MOLNÁR TIBOR színművész urat, hogy — az Angol Állami Filmintézet felkérésére — sürgősen közölje jelenlegi címét lapunk szerkesztőségével.

A FILM NEM ÁRU, jelentette ki XII. Pius pápa a nemzetközi katolikus filmhivatalhoz intézett soraiban, a film szellemi táplálék és a szellemi és erkölcsi nevelés iskolája. A pápa élesen elítélte a felületes és gyakran frivol filmreklámot.

*

ÚJ KÖNYV JELENT MEG BARTÓK BÉLÁRÓL AMERIKÁBAN. A könyv Bartók életének utolsó szakaszát, az Amerikában töltött éveket eleveníti fel, szerzője: Agatha Fassett, címe: „The Naked Face of Genius".

*

CHAPLIN ŰRHAJÓFILMET tervez, amelynek cselekménye a holdban játszódnék. A hírek szerint Chaplin új filmjében ismét felölti jólismert kosztümjét.

*

BENYOVSZKI RUDOLF kiállítást rendezett Bécsben. A kritika elismeréssel nyilatkozott a tehetséges magyar festőről.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361. c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában: Globe Book Co., 173, Pitt Str., Sidney. Ausztriában: Gellért Lívia, Wien, III. Salesianergasse 2/19. Belgiumban: Agence Presse Europa, Ixelles 1. Boite postale 98. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Vásárhelyi Géza, Norre Alle 75/640, Kobenhavn. Franciaországban: Méri Margit, Poste Restante, Paris 17. Annexe 1. Hollandiában: Havay János, Nieuwe Herengracht 97. IV. Amsterdam Oost. Írországban: L. P. Peter, 32, Brighton Square, Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa. Kanadában: Sas László, 5390. Decelles Ave. Apt. 9. Montreal. Mexikóban: Libreria Europea, Avenida Gutenberg 60. Mexico 5, D. F. Németországban: Irodalmi Ujság Vertrieb, Hamburg 13. Postschliessfach 2673. Norvégiában: Volent Zsolt, Brynsveien 110. Sandvika—Hauger, Oslo. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Kukorelly Pál, 6, Rue Beauregard, Geneve. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. Uruguayban: Kiss N. Béla, Buceo 3556, Montevideo. USA-ban: Dr. Deák Zoltán, 2251, Loring Pl. Bronx 68. N. Y.

Az itt fel nem sorolt országokból a lapot megrendelni egyelőre nemzetközi postautalvány beküldése útján lehet. Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalványon nem szerepel a befizető címe.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 6 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 14 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: 50 francs, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 0.75 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

FUTTAM MINT A SZARVASOK...

(Folytatás a 3. oldalról.)

höz és Villonhoz. Villonhoz ő is, mint Révai. Csak nagyobb történelemtisztelettel.

A forradalmár költő magánszabadságának tágabb értelmezéséig látszólag Révai is eljutott. Rousselot s az ő tanulmánya ott fordul szembe egymással, ahol a francia író a pszichoanalízist s az őrületet bevonja József Attila megvilágításába. Az apátlan fiú számtalan versének hátterében ott dereng a freudi családi körkép: a gyáván megugrott, ismeretlen szappanfőző apa, a hősiesen helytálló mosónő anya, két kemény növére s e három nő között a felnőni nem tudó, örök kamasz, a mániákus öngyilkosjelölt, aki négyszer-ötször próbált végezni magával, már fiatal párttag korában átesett az első pszichoanalitikus kezelésen s kevéssel a halála előtt, abban az időben, amikor Révai szerint is legnagyobb (s legijesztőbb) versei születtek, 170 oldalas tanulmányában elemezte szét magát egy orvosnő utasítására.

Mert József Attila sohasem volt keménykötésű, harcos lélek. Nem volt neki könnyű, ahogy a viráglelkű, torkoskodó, de ujja hegyéig költő Eluardnak se volt könnyű agyarakat és körmöket ereszteni a harchoz. A gyöngéd és játékos költő csak végzetesen túlfeszített akarattal tudta magát proletár harcossá edzeni, egyik híres verse el is árulja, hogy természete ellen fordulva öltözött könyörtelen pártosságba:

> Futtam, mint a szarvasok,
> lágy bánat a szememben.
> Famardosó farkasok
> űznek vala szivemben.
>
> Agancsom rég elhagyám,
> törötten ing az ágon.
> Szarvas voltam hajdanán,
> farkas leszek, azt bánom.

Ezt a remegő szívű és iramodó lábú szarvast szimatolták meg a tapló szívek és fűrészporos agyvelők, Révai „szektásai" József Attila vékony farkasbőre alatt és kitaszították maguk közül. Addig is magasrendű, hiteles pártköltészete az ítélet után lombosodott szét a nagy freskóversekben, amelyek a költő immár gátlástalan vallomásai Marxról, Freudról, Európáról, édesanyjáról s a kezelő orvosnőkről, akiket olykor összezavart az édesanyja emlékével. Hiszen amikor szörnyű csalódásában átkokat szórt egyik szerelmére (orvosnőre persze), a freudizmusból ismert jellegzetes lelki tévedéssel imádott halott anyja ellen is fordult egy szemrehányó másik versben! Nem volt bolond? Fájdalom, az volt. Éppen a biztos őrület elleni megrendítő küzdelem vonja be tragikus fénnyel az utolsó esztendőket. Elvérzett, mint Gerard de Nerval az értelem egyensúlyáért vívott reménytelen harcban, írja Rousselot, teljes igazsággal egy gyermeklelkű másik tébolyult költőre gondolva.

Elképesztő, hogy a francia s a magyar tanulmány jobbára azonos versidézetekkel jut el a hiteles, illetve hamis, tehát ellentétes eredményig. (Egy helyen még Victor Hugo idézetük is összevág!) De a furcsa találkozás csak addig elképesztő, amíg a két írás eredete mögé nézünk. Gara László megírta az Irodalmi Ujság 1957 december 1. számában, hogy József Attila ötvenedik születési fordulója annakidején készületlenül érte a párisi Magyar Intézetet. Kérésükre Gyergyai Albert s az ő nyersfordításai alapján, huszonhét nekilelkesült, neves francia költő bevonásával 1955 októberére elkészült az első francia nyelvű József Attila antológia. Negyvenhét vers volt benne; a „Mama" négyféle tolmácsolásban. S a hazai hatóságok rosszindulatú gáncsoskodása ellenére a kötet 1955 decemberében meg is jelent a jónevű Seghers-cégnél, Tristan Tzara előszavával. Világirodalmi áttörés volt a vékony kötet, akkor vetette meg lábát József Attila egyik napról a másikra Nyugaton. A letiltással fenyegetőző kommunista hatóságok hirtelen beálltak sütkérezni a sikerbe s kegyesen hozzájárultak, hogy a fellelkesült Rousselot Gara László segítségével most már testes kötetben mutassa be a költőt a franciáknak, ugyanabban a sorozatban, amelynek Corbière-t, Poet, Reverdy-t is feldolgozta. Ekkor vetette rá magát a József Attila irodalomra s utazott Magyarországra, hogy kegyhelyekként meglátogassa a költő élete nyomait. S már elkészült a magisztrális bemutató tanulmány, amikor lecsapott egy magyarországi agitprop vagy proletkult fellegvárból a parancs — Gara László kifejezésével a *szatócskodó árukapcsolás* —, hogy József Attila szerzői jogai csak Révai József bevezetőjével együtt kaphatók! Mert a ferdítő tanulmány, amely a Kortárs júniusi számának széljegyzete szerint a Magyar Helikon képes dokumentumkönyve elé van szánva s magyarul hamisítja meg József Attilát, eredetileg nemzetközi hamisításra volt szánva, milliók által érthető francia fordításban, a Seghers-féle kiadvány elé! Az antológiának, több mint százötven verssel, 1957 decemberében kellett volna megjelennie. Hogy miféle harc folyt le a színfalak mögött a költőgyilkos magyarországi párthatóságok s a költő párisi magyar és francia barátai közt, a jövendő irodalomtörténetre tartozik, egyik étvágyrontó irodalompolitikai fejezetébe. A harc mindenesetre az *igazi költő* részleges győzelmével végződött s Rousselot kötete a hatvanoldalas tanulmánnyal és huszonöt fordításával körülbelül ugyanakkor jelent meg franciául a szerző kiadásában, amikor Révai tanulmánya a Kortársban. Révai kötelező olvasmány, de csak a hétpróbás párttagoknak, azok pedig úgyis elvesztek a magyarság s a költészet számára egyaránt. Rousselot tanulmánya önkéntes olvasmány a költészet szeretőinek, József Attila igazi barátainak, olyan nyelven, amelyen fiatal korában maga is szeretett rímesen eljátszani, olyan nyelven, amelyet Saigontól Bukarestig ma is beszélnek. Habent sua fata libelli, még ha olykor a sors Sztalin visszakísértő maszkjában próbál is a halott költő és élő olvasói közé furakodni.

*

Elhangzott a BBC magyar adásában július 6-án.

A. FALUDI

férfi és női mértékutáni szabósága

Készpénz árban, részletre is készítek méret után kontinentális és olasz formát. Alakítást, javítást is vállalok.

Telefon: BAY 4146.

90, Ledbury Road, London, W. 11.

Magyar Írók Szövetsége Külföldön
IRODALMI UJSÁG
Kiadja az Irodalmi Ujság Rt.
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Szerkesztőbizottság: Faludy György (felelős szerkesztő), Aczél Tamás, Cs. Szabó László, Enczi Endre, Kovács Imre, Pálóczi-Horváth György, Szabó Zoltán, Vámos Imre
Szerkesztőség és kiadóhivatal: 14, St. George Street, London, W.1.
Telefon: MAY 3224.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14, St. George Street, London, W. 1.
Printed by the Waverley Press, 79. Cambridge Road, N.W. 6.

Irodalmi Ujság

IX. évf. 19. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1958 október 1

IGNOTUS PÁL:

MÜNCHEN

MINDENT VISSZA... mindent vissza... pergessünk egy percre mindent vissza emlékezetünkben, egy észbontó és lélekveszítő világgörcs huszadik évfordulójára virradóan. Most húsz éve, hogy München ráborult a földkerekségre. „Führer, parancsolj s mi engedelmeskedünk", bömbölte a kevély teuton szolgahad, tombolva a gyönyörtől, hogy szabad nem-szabadnak lennie, szabad másokat rabságba taszítania, szabad a maga és mások rabságáért meghalnia. A Führer pedig parancsolt — nem csak az úrhatnám szolgáknak, hanem a vívódó szabadoknak is: ide a Szudétavidéket. „Ez", ropogtatta hozzá, „utolsó területi követelésem Európában". Neville Chamberlain e helyszínre rohant meghatódni nagylelkűségén. Visszajövet önelégült mosoly sugárzott arcán, rendületlen bizalom a szívében, rendületlen kócsögkalap a fején, amint a sokaság előtt meglobogtatott egy papírlapot: „Ezen Herr Hitler, a Német [illegible] vezére és kancellárja, s [illegible] mint Őfelsége Kormá[illegible]ső szolgája, kimondjuk, [illegible]ink soha többé nem [illegible]ymás ellen. Íme [illegible]i életünk ide[illegible]n, Daladier [illegible]é megszál[illegible]t. Attól tar[illegible]kor megkö[illegible]a értesült ar[illegible]torongás, szé[illegible]ybefolyt a lel[illegible]ek közül" is [illegible] kitűnt fegyverkező készségének gyászos eleganciájával, kijelentette, hogy a megegyezést „gyáva megkönnyebbüléssel" fogadta. Eleganciában Churchill utolérte és jóstehetségben felülmúlta. „Választhattunk — mondta — a háború és a gyalázat közt. A gyalázatot választottuk, s megkapjuk a háborút."

A pesti utca szorongás és szégyenkezés nélkül ujjongott. Nem csoda: olyan álmok kerültek földközelbe, amelyekről meghitt perceikben az okosok fanyar mosollyal szokták volt megvallani egymásnak, hogy „hát persze lemondani nem mondhatunk le róluk, de jó, ha az unokáink megérnek belőlük valamit".

A REVÍZIÓ szentség volt, mely előtt hit nélkül illik térdet hajtani. Kinek mire kellett? Volt, akinek arra, hogy hazafias jogcíme legyen titkos hadsereg pénzelésére, a nyomor és földnélküliség állandósítására, a magyar nép elidegenítésére a földet és vérszemet kapott szomszédoktól. Volt, akinek arra, hogy legyen miben reménykednie, ha már semmi egyébe nem maradt. Volt, akinek arra, hogy vezényszóra hihessen az igazságban. Mert ezt bárki becsülettel és önáltatás nélkül megtehette. A revizionizmus kegyetlensége abból állt, hogy amilyen hazug volt izgatásában, olyan igaz volt alapvető igényeiben. A Trianoni Békét, szerzői szerint, a néprajzi elvre és a népek önrendelkezési jogára alapozták. Hagyján, hogy ez a két elv sem vág mindig össze. A gyakorlatban azonban mind a kettőt egyformán megcsúfolták. Magyarországból színmagyar területeket szakítottak ki, lakosságuk megkérdezése nélkül. Amíg nemzeti államok vannak a világon, nincs nemzet, mely ebbe beletörődhetne. A nemzeti állam-gyártás rögeszméje, mely az első világháború végével uralkodó dogmává merevedett, igazában már a világháború kitörésekor elavult volt. A száműzött Kossuth ezt már a múlt században megsejtette. De Clemenceau nem vette tudomásul. Csoda-e hát, hogy nem vette tudomásul Bethlen István sem — hogy ama szerencsétlen kormányrendszer legeszesebbikét említsem! Viszont, ha „nemzeti" állam vagyunk, lehet-e magasztosabb törekvésünk, mint minél messzebbre tágítani a nemzeti uralom határát: a néprajzi határig mindenesetre, de végső soron az egész területre, mely valamikor a magyar koronának hódolt? A düh és a szólam özöne sodorta a magyar fiatalságot, de indulatában volt logika. Megnyílt az ég, föl zendült a pokol, nem a magyar tányérsapkás félműveltség feladata volt eldönteni, hogy a fasiszta hörgésből melyik hang melyik földöntúli erő szándékait visszhangozza. Mert kissé földöntúli volt, ami történni látszott: megcáfolva a bölcsek kétkedése, igazolva a legvérmesebb látomás, ma egy porcikányit lépünk előre, holnap egy újabb ezredévre telőt. Kassát vissza! Nyitrát vissza! Mindent vissza, mindent vissza! Ettől harsogott a pesti utca. A magyarság lelkesen ásta saját sírját.

Ki kell mondanunk ezt, bármilyen érzékenyen sért is akár nacionalista érzékenységet, akár népidemokratát, akár pedig, ha még maradt ilyesmi, nagy- és kisentente-barátot. A trianoni béke és a revizionizmus perében mind a két félnek végletesen és tökéletesen igaza volt, amikor egymást vádolta. A bolsevizmusnak annyiban volt igaza, hogy mind a kettőt megvádolta — amíg maga túl nem tett mind a kettőn szemforgatásban. A hazai kommunisták elégtétellel szoktak hivatkozni arra, hogy Lenin imperialistának minősítette és elítélte a trianoni békét. Igaz, igaz. De ez nem gátolta meg a Szovjetuniót abban, hogy a második világháború végén rá ne duplázzon Trianonra. Először azzal, hogy kierőszakolta (szemben a nyugati nagyhatalmak enyhe határkiigazító hajlandóságával) a trianoni határok integrális megmerevítését, itt-ott még le is csippentve egy kis ráadást a maradék Magyarországból. Másodszor és főképp azzal, hogy Magyarországot is, Csehszlovákiát is, Romániát is bekapta, Jugoszláviát pedig háborúval fenyegette és Ausztriát éveken át megszállással sanyargatta, hogy tényleges bekebelezését kierőszakolja. 1945-nek Sztálin volt a Clemenceau-ja, 1950-nek Sztálin volt a Hitler-je.

Amit azóta a Duna mentén „mi elnyomottak, összetörtek, magyarok és nem-magyarok" átéltünk, nem csupán a trianoni országbeosztás vészes esztelenségéről győzhetett meg mindnyájunkat, hanem arról is, hogy milyen botorság ezt nemzeti létkérdésünknek tekintenünk. Kétségtelen, hogy két szomszéd ország közül, mely egyaránt természetesen testvére és vetélytársa egymásnak, jobban jár, amelyik több földdel, több ásvánnyal és több állampolgárral rendelkezik. S kivált természetes, hogy egyik sem látja szívesen legtestvérebb testvéreit, vagyis nyelvrokonait, kisebbségi sorsra kárhoztatva és üldözésnek kitéve egy idegen többségű ország határai közt. De bármennyire sajgó kérdések is ezek: mennyire másodrendűvé zsugorodnak azokhoz a csapásokhoz képest, amelyek a vetélkedő testvéri országokra egyszerre zúdulnak! Prágában is, Budapesten is keveset törődtek 1950-ben azzal, hogy Kassát mint magyar, vagy mint tót várost tartják-e birtokállományukban az oroszok. Aziránt sohasem lehetünk közömbösek, hogy mi történik magyarokkal a világ bármely táján — legyenek bár elcsatolt, számkivetett vagy csak kivándorolt magyarok, akár a Székelyföldön, akár a Csallóközben, akár a kárpátaljai, a bácskai, a new-yorki, kanadai vagy egy liègei bányavidéki szórványban. Ami azonban országunkat illeti: nem az számít, hogy mekkora, hanem hogy mennyire szabad.

MI A TANULSÁG? Amire e sorok megjelennek, nyilván sokfelé és sokféleképpen megemlékeztek már a müncheni megállapodásról. Nem nehéz kitalálni, hogy nagyjában-egészében kétféle tanulságot vonnak majd le belőle. Az egyiknek ez lesz a sablonja:

Íme a fasizmus. Íme az imperializmus, a német militarizmus. Íme hova sodorja a világot a bolsevista-ellenes összefogás gondolata, mely a müncheni tárgyalóasztal fölött lebegett. Így higyjetek a bankároknak és nagytőkéseknek, akik politizáló tábornokokkal és rohamosztagosokkal trafikálnak. Most is felfegyverezni készülnek a németeket... Vigyázzatok!

A másik sablon pedig:

Íme hova vezet a megbékítés, a lekenyerezés politikája, a meghátrálás a támadó és a zsarnok előtt. Ma húsz éve a berlini, római és tokiói urak előtt hátráltak, ma a moszkvaiak, pekingiek, kairóiak előtt. Akkor a horogkereszt készült a világra terpeszkedni, most az ötágú csillag. Akkor is, ma is olyan hódítókkal álltunk szemben, akiknek minden odadobott falat csak növeli az étvágyát. Ha ezektől is békét vásárlunk, ezektől is világháborút kapunk cserébe — ha u[illegible] nem [illegible]ságot.

Melyik tanulságot kell megszívlelnünk? Némi árnyalással és minősítéssel nyilván mind a kettőt. Az „antikommunizmus" programnak ugyanolyan szegényes és jelszónak ugyanolyan felelőtlenül handabandázó ma, mint volt húsz évvel ezelőtt. De a derékbeadás, az egyoldalú engedmény politikája sem kárhozatosabb ma, mint ezelőtt volt. Diktátor nemcsak egyféle van s nyilván túlzás Hruscsovot vagy Mao-Cse-tungot Hitler vagy Mussolini szakasztott másának képzelni. De abban sem egymástól, sem általában a történelem bármely más hódítójától és kényurától nem különböznek, hogy amit ingyen kapnak, azt szívesen bekapják s hogy a fegyvertelen népet sors-rendelte martalékuknak tekintik. Egyezkedni a világpolitikában szabad, hasznos, sőt szükséges. Enélkül nincs béke. De egyezkedni csak világos adszanesze módon lehet: csakis biztosítékokkal, csakis kétoldali engedményekkel, mert enélkül mégkevésbé lehet béke. Az Istenben boldogult Kellog egyszer mutatványosan összecsődítette a kormányférfiakat, hogy ünnepélyesen lemondassa őket a háborúról, mint a nemzetközi ellentétek elintézésének eszközéről. Gyönyörű aktus volt: a lélekemelő okmányt a Havre-i polgármester adományozta aranytollal írták alá, amelybe aranyszívvel volt belevésve: „Si vis pacem, para pacem". Azóta egy világháború bizonyította be, hogy mégis inkább a vasszívű rómaiaknak volt igazuk, kétezer évvel ezelőtt: „Si vis pacem, para bellum..." Újabb világháború szörnyűség volna, szörnyebb minden eddiginél, s az is lehetséges, hogy mint Bertrand Russell kimutatta, egyet jelentene az emberi nem kiirtásával. De puszta kézzel és arany szívvel a béke nem menthető meg. Csak azzal, ha sáfárjai párhuzamosan készülnek fel a megegyezésre és a leszámolásra — a háborúra, ha kell, s a békére, sőt békés együttélésre, ha lehet.

Vannak még bírák

Az elmúlt napokban a Notting-Hill-i négerüldözéssel vádolt 9 fiatalember állt a londoni bíróság előtt. Mind a kilencen 4 év börtönbüntetést kaptak. Salmon bíró a következőképpen indokolta az ítéletet: Önöket, valamennyiüket, tulajdon vallomásuk alapján ítéljük el, rendkívül súlyos és brutális bűncselekedetek sorozatáért. Augusztus 24-ének éjszakáján csoportba verődve önök kegyetlen és szégyenteljes embervadászatra indultak.

Vasdorongokkal és más fegyverekkel szerelték fel magukat és mindenkit áldozatul szemeltek ki, feltéve, ha csak másodmagával volt s ha nevezetesen bőrének színe véletlenül különbözött az önökétől. Az volt a céljuk, hogy rémületet keltsenek és annyi testi és lelki fájdalmat okozzanak, amennyit csak tudnak...

Önök voltak a Notting Hill-i verekedések kezdeményezői. Az önök csoportja csupán egy parányi és jelentéktelen része a lakosságnak, de önök nemcsak arra a kerületre hoztak szégyent, amelyben élnek, de meggyalázták az egész nemzetet és undorral töltötték el.

Mindenkinek elemi joga, hogy emelt fővel és félelem nélkül járhasson az utcán, bármilyen színű is a bőre. Ez az az alapvető emberi jog, amelyet e bíróság mindörökké meg fog védelmezni.

A törvény nem törődik azzal, hogy önök mit gondolnak, bármilyen alávalóak is legyenek az önök gondolatai. A törvény nem törődik azzal, mit éreznek önök, bármilyen elvetemültek és aljasak az önök érzelmei. A törvény nem törődik azzal, hogy önök mit mondanak, feltéve, ha nem sértik a mások jogát és az ország rendjét.

De mihelyt sötét gondolataikat és durva érzelmeiket tettekre váltják, — ilyen tettekre — a törvény nem késlekedik, hogy lesújtson önökre és megvédje áldozataikat.

Tudom, hogy mi az, amit itt az önök védelmére felhoztak. Önök még fiatalok, mondották, és mindeddig semmiféle törvénybeütköző cselekedetet nem követtek el.

Azok az áldozataik, akik súlyos sérüléseket szenvedtek, most kórházban fekszenek, de két-három hét múlva felépülnek, hazatérnek s remélhető, hogy e gaztettnek semmiféle további következményét nem viselik majd. Ha ez nem lenne így, még súlyosabb büntetést szabtam volna ki önökre.

Így is el vagyok szánva, hogy bárkivel, aki megkísérli, hogy az önök gyalázatos példáját kövesse, megértessem: ebben az országban ilyen vagy ehhez hasonló bűncselekményeket nem tűrünk, és aki ilyent mégis elkövet, az szembetalálja magát a törvény teljes szigorával.

Börtön

A nevetésükre emlékszem leginkább, amikor rájuk emlékezem.

A mackóforma Schurecz harsogva, teli szájjal és teli szívvel nevetett, nagy, barna szemei apróra húzódtak össze s huncut csillogással, néha még a térdét is verte a nagy hahotában; Fazekas Gyuri élesen és fenyegetően nevetett, mindig egy kissé feloldatlanul és feloldhatatlanul, mintha vidámsága mögött ott rejtőznék a gyanu, hogy valaki, illetéktelen, aljas és erkölcstelen célokra szeretné felhasználni jókedvét; Haraszti Sanyi bácsi (soványan és csupaőszen) kurtán és keserűen nevetett, a sokat szenvedett és tapasztalt férfiak fájdalmasan-elővigyázatos őszinteségével; Tánczos Gábor okosan s kissé kimérten, mintha még mindig visszatartaná valami ostoba, belénevelt fegyelem, mely a nevetést is kispolgári csökevénnyé alázta.

Volt okuk a nevetésre?

Akkoriban úgy látszott, hogy harcukat a hazugság, a gonoszság és a lelkiismeretlen erőszak gyilkos rendszere ellen siker koronázza. Koruk, múltjuk, élményeik, tapasztalataik különbözősége ellenére naiv jóindulattal s csaknem gyermeki hittel fordultak szembe — előbb önmagukkal, korábbi énjükkel — azután azzal a rendszerrel, mely nemcsak kizsákmányolta, leigázta, guzsbakötötte nemes indulataikat, hanem megcsúfolta eszményeiket is. Ez volt minden indulatuk forrása. S az már, végeredményben, mindegy volt, hogy a felismerés hol érte őket — Schurecz Józsefet a Budapesti Pártbizottság kényelmesen berendezett irodájában, Haraszti Sándort, a Rajk-per egyik ártatlan vádlottját a siralomházban, ahol két esztendőt töltött, naponta szemben a halállal, Fazekas Györgyöt a Rádió szerkesztőségében, Tánczos Gábort a kommunista ifjúsági mozgalom sűrűjében — amit megtudtak és megértettek éppen elegendő volt ahhoz, hogy munkához lássanak.

Ezt a felszabadulást szimbolizálta, mintegy jelképessé tette jókedvük, amely a legsötétebb pillanatokban sem hagyta őket el. Vidámak voltak, mert megértették, hogy csak az önként vállalt rabság láncainak széttörésével találhatnak önmagukra s mert önmagukratalálásuk, végeredményben, egyenlő volt korábbi eszményeik újból való felfedezésével. A nemzet tragédiájában megleltek jövendőjének alapjait; esztendők bizonytalan tévelygése után a bizonyosságot.

Ezért kell most szenvedniök.

Nagy Imre és munkatársai kivégzése után a titkos tárgyalások népi demokratikus módszere — bármennyire lejárt is — még mindig elég fejlődésképes ahhoz, hogy új és új „tartalommal" töltse meg — a tárgyalótermeket és a börtönöket egyaránt. A szocializmus budapesti kormányának fogadkozásai ellenére, — mely szerint helyre kell állítani a lelkek békéjét, véget kell vetni a boszorkányüldözésnek, pontot kell tenni az „ellenforradalmi" ügyekre — most arról értesülünk, hogy ismét ártatlan áldozatok állnak a titkosan-független magyar bíróság előtt: a megkínzott nemzet hűséges harcosai.

Többé senki sem nevet.

A barátokat felakasztották, börtönbevetették, menekülésre kényszerítették.

Tánczos Gábor életfogytiglani fegyház.

Fazekas György 11 esztendő.

Haraszti Sándor 8 esztendő.

Schurecz József 3 esztendő.

Nincs már a nevetésre ok.

De nem lesz ok a kegyelemre sem.

— Lt —

Az IDŐ Sodrában

„Amikor a harcok véget értek, a magyar írók többsége vagy idegen országokba vándorolt el, vagy saját hazájában bujdosott el, álnév alatt, álöltözetben. Az a veszély fenyegetett, hogy a literatura termőföldjei hosszú ideig elhanyagolva s parlagon maradnak — a nemzeti fájdalom és pusztulás emlékjele gyanánt. Azok a hazafi írók, akik tollukat éveken át a legnemesebb szándékok szolgálatába állították, úgy gondolták, hogy akkor teljesítik legjobban kötelességüket, ha legjobb képességeiket nyugodni hagyják. Letették a lantot, mert azt nem vállalták, hogy leterített és idegen fegyverek kényére adott hazájuknak elfogadhatatlan áldozati ajándékokat ajánljanak fel. És ki tagadhatná, hogy néha nagy erények rejtőznek a hallgatásban! Hogy az a száj, amely néma marad, néha ékesebben szól még annál a szájnál is, amely végső igazságokat vesztőhely tövében mond ki. Magyarország nemesebben gondolkozó férfiai közül számosan vonultak vissza ily vértanú-hallgatásba s mindmáig kitartottak elhatározásuk mellett és a nép tömege, nem akarván győzelmes ellenfelei diadalát siralmas panaszainak állandó ismétlésével növelni, követte példájukat. Magyarország költői otthagyták otthonaikat, hogy visszatérjenek azokra a vidékekre, ahonnan jöttek, a szülőföldjükre s elvegyüljenek azok közé a parasztok közé, akiknek bátorsága és hazafiassága költészetünknek állandó témája volt"... Ezeket a mondatokat nem egy napjainkban megjelent új angol könyvkiadványból fordítottuk magyarra. A könyv, amelyből ezeket a mondatokat kiemeltük, egy szállodává alakult régi skót udvarház könyvtárában került a kezünkbe, véletlenül. A régi ház valamelyik utolsó gazdája szerezhette be a maga idejében: lapjainak szélét egy évszázad sárgította el. 1855-ben nyomtatták Edinburgh-ban a 48-as szabadságharc leverésének hatodik esztendejében, a magyarországi Bach-korszak közepén. Thomas Constable betűivel. A címe: Hungarian Sketches. by Móric Jókai. Az idézett mondatokat a bevezetőből fordítottuk magyarra; ezt az előszót ugyanaz az „Emeric Szabad" írta, akinek tollából ugyancsak angolul „Magyarország múltja és jelene" címmel könyve jelent meg, annak[illegible] magyarok „legjobb nyelvmester" volt a magyarok reformkorban, mielőtt Pestről emigrált.

BIBÓ ISTVÁN

1945 végén megjelent tanulmánya a demokrácia válságáról — mondotta a BBC magyar adásában szeptember 11-én — ma már a második világháború utáni politikai irodalom klasszikusai közé számít. Megjelenésekor is nagy feltűnést keltett, mert a magyar HARMADIK ÚT első igazán átgondolt megfogalmazása volt. A VALÓSÁG című folyóirat köré csoportosuló társaság, különböző irányú szellemi emberek köre, a cikk nagy feltűnésének hatása alatt jónak látta ezzel kapcsolatban vitagyűlést tartani. A gyűlés anyaga, a felszólalások hosszabb-rövidebb ismertetésével, a folyóirat 1946 évi első-második összevont számában jelent meg. Ortutay Gyula volt az ülés elnöke. Ebben az időben Ortutay rendkívül változatos pályafutásának csak az elején tartott. A következő szavakkal nyitotta meg a vitát: *„A bírálat és kritika szelleme kezd felülkerekedni olyan országban, ahol a becsületes kritikának eddig helye sem volt. Minta előttünk a Szovjetunió realizmusa, vagy az angolszász államoknak, nevezetesen Nagybritanniának az ironizmusig és kíméletlenségig menő önkritikája."* A vitaülésen különösen figyelemreméltó két hozzászólás, helyesebben támadó bírálat. Az egyik Lukács Györgyé volt, a másik Révai Józsefé. Mindkettő harcos kommunistaként szólalt fel s beszédeikben nyoma sem volt az Ortutay-tól dicsérve említett önkritikának. A két felszólalás megmutatta, mennyire helytálló Bibó kritikája: a politikai pártok csak saját erényeikről, vagy vélt erényeikről beszéltek, de még olyan képviselőjük esetében sem voltak képesek bevallani fogyatékosságukat, mint Lukács György. Jellemző, hogy felszólalásának ezt a címet adta: *„A demokrácia válsága vagy — jobboldali kritikája."* Lukács tehát Bibó humánus szellemű tanulmányában egyszerűen jobboldali hozzászólást látott. Bibó az ország népének két félelmére mutatott rá. A nép tartott a kommunista párt szélsőséges jövőbeli magatartásától, helyesebben a proletár-diktatúra vagy más egyoldalú baloldali kormányzat bevezetésétől. S félt másfelől a Habsburg restaurációtól. Nem érdektelen meghallgatni annyi év után, mit mondott Lukács György akkor a proletárdiktatúra, a teljes kommunista berendezkedés problémájáról: *„Hogy áll most a helyzet* — mondotta Lukács — *a proletárdiktatúrától való félelemmel? Bibó maga is tudja, hogy nincs komoly ember, komoly tömeg Magyarországon, amely a proletárdiktatúrát akarja. A proletárdiktatúrától való félelem részben ideológiája a reakciós rétegek védekezésének, olyan osztály védekezésének, amelyet Bibó maga sem tekint jogosnak, részben ugyanezeknek a rétegeknek támadásba való átmenése, suttogó propagandája, mely a proletárdiktatúrával ijesztgeti a politikailag nem tudatos tömegeket, hogy elhárítsa a termelés ellenőrzését, az állami, megyei és községi apparátus megtisztítását s megnyirbálja vagy visszacsinálja a földreformot"*... Arról a két fajta félelemről, mely Bibó szerint eltölti az ország népét a külpolitikai tájékozódással, helyesebben a magyar államiság jövő helyzetével kapcsolatban, ezt mondta: *„A külpolitikai kérdésben Bibó megint poláris ellentéteket szerkeszt. Az egyik póluson van a tagállam, a másikon a Habsburg restauráció réme: Ez a két veszedelem Bibó elgondolásában kifejezetten mint egyenlően fenyegető áll egymással szemben. Itt ismét teljesen hamis konklúziók jönnek létre azáltal, hogy Bibó — újból tömegpszichológiai alapon — heterogén, egészen ellenkező valóságértékű tényeket hoz közös nevezőre. Elismerjük, hogy Bibó egyes fejtegetéseivel egészen helyesen látja a kérdés egyes oldalait. Helyesen ismeri fel, hogy a Szovjetunió semmiféle gleichschaltolásra nem törekszik, hanem csak arra, hogy a környező országok Szovjetunió elleni támadásnak kiindulópontjai ne lehessenek. Sőt azt is felismeri, hogy a Szovjetunió külpolitikája szempontjából értékesebb egy stabil, demokrata, szovjetbarát rendszer, mint a Szovjetunióval [illegible] gatag alapokon nyugvó kormányzat, melynek fennmaradása beavatkozást, vagy legalább is állandó gondot kíván. Bibó ugyancsak felismeri, hogy a kommunista párton belül milyen óriási azok száma, akik őszintén hívei Magyarország teljes függetlenségének. Hol van tehát az objektív társadalmi alapja a tagállamiság rémképének, ha ezt sem a Szovjetunió, sem a kommunista párt nem akarja? Ezzel szemben látható, hogy a Habsburg restaurációnak reakciós körökben annyira vannak hívei, hogy azok nézetüket a parlament vitáiban nyíltan kifejezhetik. E két félelem egyenrangúként való tárgyalása tehát ismét helytelen, pszichologisztikus konstrukció s tartalmában jobboldali irányzatot jelent, amely eltereli a figyelmet az egyedül aktuális reális veszedelemről: a reakció restaurációs kísérleteiről."* Ezt mondta Lukács György 1946 elején. Azóta a történelmi események bebizonyították, hogy a magyar társadalom félelme végzetesen alapos volt s Bibó cikke a politikai éleslátás mesterműve, Lukács tanulmánya viszont meggyőző tanúbizonyságot ad arról, hogy mennyire félreértette a demokrácia lényegét, sőt mennyire félreértette magát a kommunista pártot! Az ország félelme volt igaz, nem Lukács rózsás ábrándja és Bibó, aki politikusan és mérsékelten adott kifejezést mély félelmének, egyúttal tanúságot tett a néppel való azonosulásról s arról, hogy a bölcs, igazi vezetők közt van a helye. Nem lehet tehát csodálni, ha Révai József válaszában ezekkel a szavakkal bélyegezte meg Bibót: *„A kommunista pártról torzképet ad elvi és taktikai szempontból is. Szükséges ezt a torzképet helyrebillenteni. Gyerekesen helyt nem álló és informálatlan embernek az állításaival vetekedő az a feltevés a mi pártunkkal szemben, hogy aki nincs vele, az ellene van."* Itt áll egymással szemben a magyar politikai gondolkodás lelkiismeretes képviselője, Bibó István, aki kiegyenlítésre törekvő, mérsékelt cikkel akarta a magyar demokrácia válságát már 1945-ben kiküszöbölni. És itt áll Révai Józsefben megtestesítve a másik irány, amely Moszkva engedelmes eszközeként megtévesztésekkel és hazugságokkal szolgálta gazdáját. Pedig Révai József odáig ment, hogy e vitában a nép akaratát helyezte szembe Bibóval, a magyar nép akaratát, ahogy 1849-ben megnyilatkozott. Cikke így fejeződött be: *„A kommunista párttal szemben fennálló idegenkedésnél a magyar politikai életben a megnemértés okai véleményem szerint 95 százalékban arra vezethetők vissza, hogy mi olyan elvet és módszert képviselünk a magyar politikai életben, amire még nem volt példa. Például a magyar 1849-es forradalom plebejus-szárnyához kell visszamenni. Mi képviseljük a magyar politikában a nagy politikai szenvedélyt, ami nélkül nem lehet nagy történelmi programmot végrehajtani. Mi képviseljük a népre való appellálást és a nép appellálás bátorságát."* Így fordította szembe Bibó higgadt, kiegyezéses politikájával Révai József, majd később az egész kommunista párt azt a szenvedélyt, amely sose mert a népre appellálni, de annál inkább szovjet szuronyokra. Bibó harmadik-utas politikáját már 1946-ban a kommunista párt akadályozta meg, mind Magyarország, mind a Szovjetunió végzetes kárára. A népről beszéltek, az 1849-es hagyományokról szónokoltak. Mikor aztán az ország népe 1956-ban megszólalhatott és felsorakozott a Kossuth-címer alatt a forradalmi hagyományok védelmére, véglegesen kimondta véleményét Révairól és a sztálinista-kommunista pártról. Bibó István pedig kiállott régi eszményeinek védelmére, kiállott a megegyezéses politika mellett 1956 november 4-ike után is. Ennek az előrelátó bölcs politikusnak börtön jutott osztályrészül csak azért, mert mindenben igaza volt, mert békét, szabadságot, megértést hirdetett és a józan ész befolyását akarta erősíteni hazájában.

(Londoni lapok közlései szerint Bibó Istvánt titkos tárgyaláson életfogytiglani fogságra ítélték. A szerk.)

FÉSŰLETLEN GONDOLATOK"

[illegible] S. G. [illegible] ró atomfegyverkezés ellen. Ezek azt példázzák, hogy milyenné alakul La Rochefoucauld műfaja napjainkban:

„Álmomban megjelent a valóság. Amikor fölébredtem, megkönnyebbültem."

„Le ne írd álmaidat. A freudisták egyszer hatalomra kerülhetnek."

„Némely országban a számüzetés a legsúlyosabb büntetések közé számít; más országokban a legemberségesebb állampolgároknak küzdeniök kell érte."

„A pokolban pozitív hős az ördög."

„A mítoszoknak a zsoldosok a leghivebb szolgái."

„Egy keresztből két akasztófára tellik — szólott a szakember fölényesen."

„KULTÚRROHAM"

Magyarországon folyamatban van ama szokásos kommunista pártakciók egyike, amelyek organizálják a spontaneitást. A cél nyilvánvalóan a politikamentes területeken eddig úgy-ahogy békén hagyott kulturális erők konformizálása. Az akció a szokott szertartásrend szerint a *Társadalmi Szemlében* kezdődött el. E folyóirat július-augusztusi számában közzétette a Központi bizottságban kidolgozott kulturális pártprogrammot, amelyet a maga részéről mind a *Népszabadság*, mind a *Magyar Nemzet* kötelességszerűen és részletesen ismertetett augusztus 20-án, vagyis Szent István napján. A pártprogram kulturális ügyekben a pártellenőrzés és pártirányítás fontosságát hangsúlyozza, valamint azt, hogy a kultúra minden ágában az osztályharc tükröződését kívánja. A régi sztálinista szóhasználat újra fölmerül abban is, hogy a veszélyt *„az ellenséges propaganda maradványaiban"* jelölik meg s ebben egymás mellett és egyenrangúan szerepelnek a *„marxista köntösben megjelenő revizionista elméletek"* és *„a harmadik út népi ideológiája"*. *Lukács György* nézeteit az akció nyitányául szolgáló pártdokumentum különösen veszélyesnek ítéli.

A kultúrpolitikai pártoffenzívának a *Társadalmi Szemlé*-ben közzétett és a *Népszabadság*-ban és a *Magyar Nemzet*-ben visszhangozott riasztására az *Élet és Irodalom* azzal a kész gyorsasággal és gyors készséggel válaszolt, amely a minden mozzanatukban előre elrendezett akciók jellemzője. E hetilapban *Darvasi István* az agit. prop. osztály helyettes vezetője már augusztus 22-én kifejtette azt a véleményét, hogy a magyar kultúra feladata: a nép ideológiai nevelésének szolgálata! Ennek az ideológiai nevelésnek az eszközeit is megjelölte. Az iskolákban (a középiskoláktól az egyetemekig), a filmgyártásban, a színházak műsorpolitikájában és az irodalomban.

Augusztus utolsó és szeptember első hetében e munkaterületi felosztás szerint hangzottak el, illetve jelentek meg a megkívánt intő szózatok. Elsőül a közoktatásügyi miniszter két helyettese, *Ilku Pál* és *Szigeti József* nyilatkozott. Az előbbi az iskolaigazgatók konferenciáján, augusztus 23-án, a legfőbb nehézséget abban jelölte meg, hogy nem-marxista tanároknak kell a fiatalságot kommunista szellemben nevelniök. Ez ellen a tanítók és a tanárok tanítását javasolta. *Szigeti József* ugyanezt az orvoslási módszert ajánlotta az egyetemi tanárok számára: az egyetemi tanárok tanítását helyezte kilátásba. Mindez arra vall, hogy a Kádár-párt kiszolgálói azzal próbálkoznak, amivel egyszer már a Rákosi-párt kiszolgálói csődöt mondtak és *Szigeti József* nagy reményeket fűz ahhoz is, hogy pártemberek beiratkoznak az egyetemre s ezúton a szakemberektől megtanulják a szakmát, míg a szakemberek tanításuk közben megtanulják tőlük a pártszerű gondolkodást. Mindenki mindenkit tanít?

A két miniszterhelyettes után, a szokott szertartásrend szerint maga a miniszter, *Benke Valéria* is megnyilatkozott, rangjának megfelelően rádiószózat formájában szeptember 2-án, valamint egy *Népszabadság*-cikkben, ugyancsak szeptember 2-án. Ő az iskolák feladatát abban a nem forradalmian új hivatásban jelölte meg, hogy a fiatalokat a szocializmus építésében való aktív részvételre kell nevelni.

[illegible] Imre Katalin a [illegible] írt cikkében igyekezett alkalmazni a *Társadalmi Szemlé*-ben kifejezett pártdirektivákat. Kilátásba helyezte, hogy az 58/59-es évadra a színházak programja *„politikailag jobb lesz a tavalyinál"*. Éleselméjűen hibának minősíti, hogy a budapesti színházak a „polgári művészet" termékei közül eddig csakis a legjobbat mutatták be: a közönség ezért hiszi, hogy minden, ami Nyugatról jön, különösképpen értékes. Sajátos gondolatmenetéből logikailag az következik, hogy a nyugati színpadi munkák közül a lehető legrosszabbat kell pesti színházakban bemutatni, mivel ezek mellett orosz, csehszlovák vagy román alkotások — viszonylag — esetleg jobbnak látszanak.

KOESTLER ÉS KARINTHY

Az Irodalmi Ujság előző száma illő terjedelemben emlékezett vissza Karinthy Frigyesre, halálának huszadik évfordulóján. Utóiratként idézzük Koestler Arthur visszaemlékezését Karinthy Frigyesre úgy, ahogy „The invisible writing" című könyvének 174—175. oldalán olvasható: „Karinthy a magyar irodalom H. G. Wells-e és James Thurber-je volt egyszemélyben. Roppant népszerű volt és roppant termékeny. Utopista jellegű regényeket és darabokat írt és rövid szatirikus karcolatokat, ezek egy esti lapban jelentek meg, háromszor hetente. A vadzsenik fajtájához tartozott, ahhoz az írófajtához, amelyet vidéki városok és kis országok termelnek ki magukból. Feltétlenül volt nemzetközi jelentősége, de művei fordításokban vagy átültetésben izüket vesztették, mivel írását hazájának hagyományai, városának nyelvi fordulatai, környezetének külön jassznyelve itatta át. Karinthy akkoriban (1933. A szerk.) sötétenszép arcu, zömök, középkorú ember volt, arca valamely türelmes mélabút fejezett ki. Fáradt és lassú mozdulatai különös tekintélyt adtak megjelenésének. Udvara, amely a budai Hadik kávéházban székelt, feleségéből, Arankából, ennek lovagjából, Csuriból, hű titkárából és udvari bolondjából: Dénesből, valamint Karinthy két korábbi barátnőjéből állott. Mindezek állandó háztartási vagy lelki válság karmai közt vergődtek. Aranka ezidőtájt hervadó klasszikus szépség volt, figyelemreméltóan szellemes és okos dáma, aki állandó, de reménytelen küzdelmet folytatott saját veleszületett kacérsága ellen. Húsz évvel korábban Magyarország nagy költőjének, Ady Endrének volt a Múzsája, a költő olyan életre éhes süldőlánynak ábrázolta, akinek arca egy szenté, jelleme egy csibészlányé. Kedvese, Csuri, kiélt fiatalember volt, Karinthyt „mester"-nek szólította és szemtelen reverenciával kezelte, míg Karinthy olyanformán viselte el jelenlétét, ahogy egy öregedő bernáthegyi tűri egy foxterrier ugrándozását. Mivel Aranka nem volt hajlandó háztartást vezetni, az udvar vendéglőkben ebédelt s vacsorázott és Karinthy általában mindenkinek minden számláját fizette. Állandóan el volt adósodva és kénytelen volt hetente legalább három apró írást „lekenni" az Est című olcsó délilapnak. A végetneméró esték, amelyeket Karinthy asztalánál töltöttem, az a türelmes lemondás, amellyel udvarának fecsegését, civódását hallgatta, először éreztette velem azt, hogy némely művészt milyen mély magányra ítél a sorsa."

LENGYELEK EDINBURGH-BEN

A skót főváros filmfesztiválján az angol kritikusok egy lengyel rövidfilmre figyeltek fel. A miniatür némafilmet a Lengyel Filmfőiskola diákjai készítették szürrealista becsvágyakkal, de idilli egyszerűségével Francis Jammes verseire emlékeztet. A címe: *„Két ember meg egy szekrény."* A cselekmény a lengyel tengerparton játszódik le, valahol Gdynia táján, ahol a balti tenger roppant sík felülete a lengyel alföld roppant sík területével találkozik. A cselekmény néhán[illegible] datba belefér. Két rongy[illegible] dulatú fiatal lengyel a ter[illegible] megpillant egy fuldo[illegible] A szekrényt az [illegible] felé sodorja. [illegible] mokján örv[illegible] a hatalmas [illegible] tordarabot. [illegible] a várost, ve[illegible] alatt. Először [illegible] nak akarják [illegible] aztán egy szál[illegible] adni. Nem k[illegible] jampecek egy [illegible] rik, becsületes meg[illegible] A két fiatalember végülis visszaadja a bútordarabot annak, akitől kapta: a tengernek: az emberi társadalom a természet ajándékára méltatlannak bizonyult. Ennyi az egész. Ez a kísérleti némafilm azonban a korai Chaplin-filmek bájával vetekszik és kimondatlan mondandója azt fejezi ki, hogy minő sorsra jut a jámbor idealizmus, ha a társadalom brutalitásával találkozik.

A lengyelek nyolc ilyen kísérleti filmet küldtek ki Edinburgh-be. Mintaszerűen kiállított angol, francia és németnyelvű ismertetőkkel küldték a filmeket. Ezekben ilyesmivel is büszkélkednek: *„Két esztendő óta* — írják — *a művészeti kísérletezés nagymértékben felélénkült és általánossá vált Lengyelországban. Állandó kutatómunka folyik új kifejező eszközök felfedezésére, zenében, építészetben, csakúgy, mint a szobrászatban és festészetben. A filmművészek nem maradtak el többi művésztársaik mögött. Számos új név tünt fel és vált ismeretessé országszerte."*

Az Edinburgh-ben bemutatott lengyel filmek azt bizonyították, hogy ez nem üres beszéd. A *„Vasvirág"* viszont most — csakúgy, mint a *„Körhinta"* két évvel ezelőtt — azt bizonyította, hogy ilyen úttörésre magyar rendezők és színészek is képesek volnának, ha mesterségbeli kvalitásaikat nagyobb kísérletező szabadságban érvényesíthetnék. A lengyel siker azt mutatja, hogy minél bátrabban kísérletezhet egy fiatalabb művésznemzedék, annál több becsületet szerez hazájának s ebből a becsületből — érdemtelenül ugyan — de valami áthárul azokra a hatóságokra is, amelyek a kísérletezésre módot adnak.

A filmfesztivál a magyarországi kultúrpolitika egy másik, bűnnel egyenrangú mulasztására is figyelmeztetett. A Filmhét rendezősége ugyanis nemzetközi vitákat rendez a bemutatott filmekről s e vitákról a skóciai sajtó igen részletesen számol be. A vitákon angol, francia, német, holland, amerikai, norvég, kanadai és indiai delegátusokon kívül *két lengyel delegátus* is résztvett. Magyar küldötteknek azonban híre-hamva se volt, mivel a kultúrpolitikusok kultúránknak nem a képviseletével, hanem fogságbantartásával foglalatoskodnak.

BIBÓ ISTVÁN:

A magyar demokrácia válsága és európai helyzetünk*

Sorra vettük a magyar demokrácia válságos problémáit és úgy találtuk, hogy a helyzet súlyos, de nem reménytelen, mert mindenütt van a megoldásnak egy keskeny, de járható ösvénye. Tudnunk kell azonban, hogy az egész kérdéskomplexumnak van külpolitikai vonatkozása is. Ezzel is szembe kell néznünk.

A külpolitikai vonatkozás a megszállás válságának és a kommunista pártakciók válságának az együtthatása folytán válik kritikussá. Mindkettő nyomában egy egységes félelem kelt fel, mely a megszállás válságos hatásait a szovjettagállamiság tudatos elökészítésének, a kommunista pártakciók támadó szellemét a proletárdiktatúra tudatos elökészítésének véli és a kettőt egyugyanazon tervnek tulajdonítja. Aki egy kicsit számot vet az európai és világhelyzettel és egy kicsit ismeri az érdekelt döntő tényezők szándékait és gondjait, az nyilván látja, hogy ilyen terv nincsen. Van ezzel szemben egy világkonstelláció és azon belül Magyarországnak egy bizonyos helyzete, amely különösen veszedelmessé teszi azt, hogy a magyar közélet ilyenfajta félelmekkel teljék el. Ma a győztes szövetségesek csoportján belül bizonyos feszültség van az angolszász hatalmak és a Szovjetunió között. Hogy ez a feszültség a békekötések függő kérdései miatt éleződött-e ki, vagy fennmarad majd a békekötések után is, azt ma még nem tudhatjuk. Tény, hogy a két oldal között [illegible] bizonyos pozícióharc folyik és [illegible]y az is, hogy ebben a harcban [illegible]varország is egy pozíció. Ma[illegible]országnak, mint pozíciónak, a [illegible]z határozza meg, hogy [illegible]z országok közé tartozik-[illegible]nézve az angolszász [illegible]ismerik a Szovjetunió biztonsági igényét, [illegible]mát élvező kormányzatok és módszerek uralkodnak; viszont az angolszász [illegible]zekre az országokra nézve [illegible]nnek meg bizonyos meghatározott s közösen elfogadott, de különbözően értelmezett demokratikus alapelvek elfogadását és biztosítását kívánni.

Ha a Szovjetunió biztonsági igényeit helyesen akarjuk számbavenni, akkor tudnunk kell, hogy a Szovjetunió külpolitikáját legalább egy nemzedéknyi időig annak a támadásnak és pusztításnak az emléke fogja determinálni, melyet 1941-ben szenvedett. Számára tehát a határon fekvő országokban nem az a fontos, hogy ott vele az övével azonos politikai rendszer uralkodjék, hanem az, hogy ezek az országok a Szovjetunió elleni támadásnak kiindulópontjai ne lehessenek. Ebből a szempontból olyan kormány, mely eltérő politikai berendezkedés mellett teljes mértékben fel tudja kelteni a Szovjetunió bizalmát és ugyanakkor az illető ország stabil többségére támaszkodik, a Szovjetunió számára többet jelent, mint olyan kormány, melynek politikai rendszere a Szovjetunióéval azonos, vagy hozzá közel áll, azonban az illető országon belül kisebbségben van, tehát fennmaradása beavatkozást, vagy legalább is állandó gondot kíván. Ebből a szempontból Magyarország e pillanatban szomszédaihoz képest kiemelkedően jól áll, tudnunk kell azonban, hogy ez a szerencsés konstelláció ma még nem nyugszik az ország egészének a szilárd és egészséges politikai judiciumán, hanem elsősorban bizonyos szerencsétlenségben is szerencsés előzményeken, néhány ember felelősségérzetén és bizonyos kisebb esetlegességeken. Az előzmény az volt, hogy azok az előző kormányzásban résztvevő erők, melyek iránt a Szovjetunió bizalmatlan lehetett, egész Délkelet-Európában Magyarországon omlottak össze leginkább, ugyanakkor azonban maradt egy politikailag és erkölcsileg komoly tőkével rendelkező párt, melyben az ország nem radikális demokratikus erői mégis megfelelő politikai kerethez jutottak. Döntő volt azonfelül annak a néhány embernek a felelősségérzete, akiken a koalíció eddigi működése is múlott: a kisgazdapártnak akadtak vezetői, akik bizalmat tudtak kelteni a Szovjetunióban és a kommunistapárt vezetői távol tudták magukat tartani a denunciálásnak attól a gyászos emlékű formájától, mely a többi pártokkal szemben a saját nagyobbfokú szovjetbarátságát igyekszik hangsúlyozni. Mindehhez járult a választást közvetlenül megelőzően a helyzet kiéleződésének, majd a megriadásnak, s végül a nekibátorodásnak egy olyan egymásutánja, mely lehetővé tette a legkényesebb kérdéseknek még a választások előtt való tisztázását s ezután egy komoly, mondhatni tompított hangulatú, zavarmentes választást. Mindez azt eredményezte, hogy a demokratikus koalíció egy esztendei kormányzás után elérte azt, hogy Magyarország az egyetlen ország Délkelet-Európában, melyet a Szovjetunió *és* az angolszász hatalmak nemcsak a diplomáciai elismerés, hanem a demokráciaként való elfogadás síkján is *egyaránt* elismertek. A legégetőbb feladat azonban Magyarországnak ezt a megszilárdult politikai helyzetét emberek és esetlegességek helyett a világos politikai köztudat szilárd védelme alá helyezni. Ma ugyanis még az a helyzet, hogy Magyarországnak ez a szerencsés konstellációja nagyon könnyen kompromittálódhatik. Kompromittálódhatik éppen a politikai köztudatnak ama polarizálódása folytán, melyet az előző fejezetekben felvázoltunk. Ha ez a polarizálódás tovább folytatódik és tovább éleződik, ez annyit jelent, hogy a választásoknál többséget nyert kisgazdapártban, mely egyúttal az a politikai alakulat, mely köré, akár tetszik neki, akár nem, a kommunistáktól való félelem csoportosul, tartóssá válik a párt eredeti magja és az odasereglett reakció közötti kapcsolat, azon az alapon, hogy közelinek és fenyegetőnek fogadják el azt a veszedelmet, mely az egész összesereglést létrehozta. Ha pedig a kisgazdapárt elfogadná e veszedelem létezését kiindulópontnak, ez súlyosan megnehezítené számára a Szovjetunióval való bizalmi állapot fenntartását. Ekkor pedig kialakul az a katasztrófális helyzet, hogy a magyarországi politikai feszültség a világhatalmak politikai feszültségének egyszerű vetületévé válik, s a magyar politikai élet egyszerűen kettészakad angolpártiakra és oroszpártiakra. Az egyik oldal a konszolidációt, a jogbiztonságot és a parlamentáris demokrácia játékszabályainak biztosítását angol intervenciótól, a másik oldal a társadalmi átalakulás forradalmi lendületének a fennmaradását orosz interventiótól fogja várni. Ez annyit jelentene, hogy Magyarország belpolitikai fejlődése ismét teljes mértékben a külpolitikai alakulás függvényévé válik s belpolitikai válságainkat a nagyhatalmak miniszereinek, megbízottjainak és utazó nagyköveteinek mellékes megnyilatkozásai fogják determinálni. Erre hiába mondjuk azt, hogy „kis nemzet vagyunk" vagy azt, hogy „szerencsétlen földrajzi helyzetünk folytán a nagyhatalmak érdekösszeütközéseinek a gyújtópontjában vagyunk". Ezek mind üres beszédek. Ha így alakul, akkor azért fog a helyzetünk így alakulni, mert megint nem tudunk a saját talpunkra állni és politikánkat megint vágyálmok és rémképek vezércsillagai jegyében akarjuk folytatni. Magyarország ezen az úton a felé tart, ahol tartott már egyszer 1944-ben, ha nem is azok felé a mélységek felé, de a súlytalanságnak ugyanolyan állapota felé: egy számításba nem vehető és számításbavételre nem érdemes tényezővé, egy semmitérő nemzetté válik, melynek belső életében minden hatalmasság provokálhat neki tetsző fordulatot, de egyik sem számíthat arra a belső folytonosságra és önmagához való hűségre, amely nemzeteknek, nagyoknak és kicsiknek, egyedül tud súlyt adni a nemzetközi életben.

De vajon mit jelentene konkréten ez a belső kettészakadás különféle lehetséges külpolitikai változások szempontjából? Abban az esetben, ha az angolszász-szovjetorosz pozícióharc bármi okból kiélesednék, és ugyanakkor a magyarországi politikai élet polarizálódása tovább folynék, ez okot és indítékot adhatna Magyarországon nem éppen egy proletárdiktatúra, de egy baloldali kisebbségi kormányzás kísérletére, amely, ha nem is helyezkednék a teljes diktatúra álláspontjára, de legalább is hangsúlyozottabb továbbfolytatását jelentené mindazoknak az akcióknak, amelyeknek olyan nagy részük van a Magyarországon ma domináló félelmi állapot kialakításában.

Mit jelentene viszont egy ellenkező irányú külpolitikai fordulat? Bármennyire is valószínűtlen, hogy az angolszászok speciálisan Magyarországért mint pozícióért fognak olyan erőteljes akciót kezdeni, mely eredményre vezethet, mindamellett fel kell vetnünk ezt az eshetőséget is. Egyrészt azért, mert a magyar közvéleménynek egy részét az eshetőség foglalkoztatja. Másrészt azért, mert végeredményben az angolszász-szovjet viszony olyan egyszerre folyó: több sakkjátszmából tevődik össze, amelyekben a legkülönbözőbb húzások, előrelépések és visszalépések alkotnak összefüggő rendszert, s egy-egy húzás tíz más húzás esetleges együtthatása alatt áll. Vessük fel tehát nyíltan, mit jelentene ma Magyarországon az „angolszász hegemónia"? Azok, akik egy ilyen fordulattal jóhiszeműen foglalkoznak, azt képzelik, hogy ennek megtörténte után nincs más dolgunk, mint élvezni azt a kifinomult angolszász politikai bölcsességet, mely a hegemóniája alá került s nem túl renitens népeket kevés emberrel, kevés zajjal és kevés súrlódással tartja befolyás alatt, presztizsére, anyagi erejére, politikai biztonságérzetére és dogmatizmustól mentes józan eszére támaszkodva. A dolog azonban nem ilyen egyszerű. A sok vágykép között nem vesszük észre, hogy már ahhoz magához, hogy Magyarországnak bármiféle elképzelhető külpolitikai fordulat ne okozzon bajt, nem is beszélve arról, hogy hasznára váljék, a mainál sokkalta mélyebben fundált belső egyensúlyra van szükség. A leghiúbb elképzelés az, hogy Magyarország bármiféle, saját erőfeszítésétől függetlenül beálló fordulattal egyszerre könnyebben kormányozható országgá válhatik. Ha a fentebb említett fordulat politikai lelki egyensúlyunk mai állapotában következnék be, általa nem a szabályos és korrekt demokráciának a zavartalan apparátusa indulna itt meg egyik napról a másikra, hanem a Magyarországban már eddig is nagy szerepet játszó félelem menne át védekezésből támadásba. A hangsúly nem a szabályos demokrácián, hanem a reformszándék elakadásán, a társadalmi erőviszonyok megmerevedésén, az 1945-ért való kiadós visszaütésen lenne, melynek során — a nyugateurópai stílusú demokrácia híveinek nem nagy örömére — nemcsak a bethleni Magyarország, hanem a gömbösi Magyarország bizonyos jelenségei is újból napvilágra bukkannának. A dolgok ilyetén fejlődése magukat az angolszászokat is meghökkentené, azonkívül egészen heves visszahatást váltana ki a munkáspárti baloldal részéről és egészében azt a meggyőződést érlelné meg, hogy Magyarország demokratikus politikai vonalat kilengések nélkül önmaga erejéből fenntartani nem képes. Minthogy pedig közvetlen közelünkben előbb-utóbb könnyen kiderülhet Ausztria önálló államiságának törékeny volta is, nagy valószínűséggel számíthatunk arra, hogy a monarchikus megoldásoktól amúgy sem idegenkedő angolszász világ előbb-utóbb — nem lelkesen, inkább vélt kényszerből és két lehetséges rossz között ingadozva — egyenesen beleerőltetne bennünket a harmadik, legrosszabb megoldás zsákutcájába: az egykori monarchia osztrák és magyar csökevényéből álló demokratikus, keresztény és szociális alapszínezetű Habsburg-restaurációba; egy olyan államalakulatba, mely Közép-Európa politikai struktúráját nemzedékkel vetné vissza. Nem kételkedem benne, hogy ha a magyar politikai közhangulat még sokáig él jelenlegi félelemgyötörte állapotában, meg fog jelenni egy ismerősen csengő, rosszhiszemű kérdésfeltevés. Pár évvel ezelőtt azt kérdezték: „Mit akarsz, Hitlert vagy Sztálint?" Most azt fogják kérdezni: „Mit akarsz, Ottót vagy Sztálint?" És ez a kérdésfeltevés nem kevésbé veszélyes, mint az a régebbi, amely Magyarországot pár évvel ezelőtt katasztrófába vitte. Nem azért, mint hogyha a maradék Ausztriával való kapcsolat abban az értelemben volna a magyar függetlenség halála s a magyarság elnyomása, ahogyan azt Hitler jelentette: egy hétmilliós Ausztria részéről a komolyanvétel igényével nem állíthatjuk, hogy az majd csizmája alá tapodja a kilencmilliós Magyarországot. A veszedelem ennél sokkalta nagyobb: Magyarországon magában kerül majd újból előtérbe az a jellegzetes, hamis politikai helyzetekben hamis formulákat kiagyaló, problémákat elkerülő, álmegoldásokkal megelégedő, következményeket le nem vonó, gyógyíthatatlanul beteg adott helyzetben realizmust hangoztató, egyszóval: *hatvanhetes* emberfajta, mely a kiegyezés óta tartó magyarországi politikai és közéleti kontraszelekció legvégzetesebb jelensége volt.

A baloldali kisebbségi diktatúra és a szovjet „gleichschaltolás" veszedelmével szemben tehát egyenrangú veszedelemként áll ott a Habsburg-restauráció veszedelme. Ezt az utóbbi lehetőséget azonban *ma* nem lehet komolyan veszedelemként emlegetni azok számára, akik a másik veszedelmet ennél közvetlenebbnek és konkrétebbnek érzik. Ha ma ennek a társadalomnak a Habsburg-restauráció veszedelmét kezdjük felvázolni, azt nem fogja másnak érezni, mint elterelési manővernek. Aki a hitel reményében vissza akarja utasítani a Habsburg-restaurációt, mint a magyar függetlenség és a politikai fejlődés végzetes veszedelmét, annak ugyanolyan erővel és a nyilvánosság színe előtt vissza kell utasítani a másik, az ország bizonyos része által e pillanatban aktuálisabbnak tartott veszedelmet, a szovjet tagállamiságot is. Kétségtelenül igen kínos ilyen deklarációkat tenni a Szovjetunióval, egy olyan partnerrel szemben, aki ilyen nyilatkozatokra okot nem adott s azt esetleg provokációnak is érezheti. Mégis meg kell ezt tenni, mert semmi sem veszedelmesebb, mint aktuális problémákat realizmusnak álcázott politikai gyávaságból kimondatlanul hagyni és ezáltal a föloldódást akadályozni. Különben is a magyar politikai életnek van egy olyan orgánuma, amely ezt a nyilatkozatot megteheti anélkül, hogy rosszhiszemű szovjetellenesség gyanújába esnék: a kommunista párt. Bár egyébként nem célszerű külhatalom és belső politikai párt világnézeti azonosságára appellálni, ezúttal ennek komoly jelentősége volna, márcsak azért is, mert az ezzel kapcsolatos félelem sokkal inkább fél e vonatkozásban a kommunista párttól, mint magától a Szovjetuniótól és igen sok jóhiszemű, radikálisan haladó magyar van, aki föleg a nemzeti függetlenség gondolata jegyében áll szemben a kommunista párttal. Ők csodálkoznának a legjobban, ha tudnák, hogy a kommunista párton belül milyen óriási azok száma, akik egy ilyen nyilatkozatot a magyar függetlenségi gondolat legteljesebb és legőszintébb átérzésével tudnának megtenni. S csak ezzel egyidejűleg lehetne azután teljes hitellel és teljes erővel leszögezni Magyarország külpolitikai elhelyezkedésének a végleges jelszavait, kimondván, hogy: *aki Magyarországból szovjet-tagállamot akar csinálni, az hazaáruló, aki Magyarországon Habsburgot akar restaurálni, az is hazaáruló, aki pedig Magyarországot az elé a hamis alternatíva elé próbálja állítani, hogy csak e kettő között választhat, az kétszeresen hazaáruló,* mert e kettő között ott van a harmadik, egyedül helyes út, *a belsőleg egyensúlyozott, de radikális reformpolitikát folytató, demokratikus, független szabad Magyarország lehetősége.*

A magyar demokrácia válságáról felvett pillanatfelvételnek tehát azzal a tanulsággal kell végződnie, hogy bármennyire is nem tudunk rajtunk kívülálló erőkön és terheken könnyedén változtatni, a magunk politikai életének a belső egyensúlya mindenekelőtt rajtunk múlik, nem pedig rajtunk kívül álló fordulatokon. Fordulatokat csak az tud hasznára fordítani, akinek belső egyensúlya a fordulatoktól független. Erre a belső egyensúlyra pedig Magyarországnak nemcsak azért van szüksége, mert egyensúlyban élni jó és termékeny állapot, hanem azért is, mert ez az egyensúly Magyarország európai helyzetében az egyetlen és eddig el nem játszott ütőkártya. Legyünk tisztában azzal, hogy Magyarország politikai ütőkártyák szempontjából lényegesen rosszabb helyzetben van, mint bármelyik kelet-középeurópai állam. Nem vagyunk hős szabadságharcosok, mint a jugoszlávok, nincs mögöttünk a 20 éves demokrácia presztizse, mint a csehek mögött, nincs olajunk és útunk a Dardanellák felé, mint a románoknak és a bolgároknak és a háborúból való kilépés senkinek sem sikerült olyan rosszul, mint nekünk. Az elkövetkezendő béketárgyalásokon, ahol nemzedékre el fog dőlni, hogy nyomasztó és szűk, vagy pedig elfogadható és megszokható határok közé kerülünk-e, egyetlen ütőkártyánk van, ami azonban adott esetben minden mással egyenértékű, sőt minden másnál nagyobb értékű lehet: egy konszolidált, de ugyanakkor egy radikális reformpolitika lendítőerejéből éltetett belpolitikai fejlődés. Ne felejtsük el, hogy a legsúlyosabb fordulat, mely bennünket béketárgyalásokon érhet az, hogy a nagyhatalmak végül is hozzájárulnak a magyarság rovására történő egyoldalú és brutális kitelepítési tervekhez. Egy ilyen igazságtalanság bizonyára súlyosan visszahatna a magyar demokrácia fejlődésére és a magyar nemzetnek a demokráciába vetett bizalmára. Ahhoz azonban, hogy e visszahatás hátrányaira a siker reményében lehessen hivatkozni, kell, hogy Magyarországon mutatkozzék a demokrácia terén egy olyan *biztató* kezdet, melyet *kár legyen* válságba dönteni!

Túl azonban a béketárgyalás szempontjain, a magyar demokrácia függő kérdéseinek a megoldásával olyan kérdéseket oldunk meg, melyek nemcsak a magunkéi, hanem az egész lázbeteg Európa kérdései. Ha a demokratikus koalíció működni képes Magyarországon, akkor ez az angolszász és szovjetorosz stílusú demokrácia szintéziseként, gyakorlati mintául szolgálhat az Európaszerte nehézségekkel küzdő demokratikus koalíciók számára. Ezáltal, bármily nagyigényűen hangzik is, Magyarország fontos és pozitív tényezővé válhatik az angolszász-szovjetorosz viszony szerencsés és biztató alakulásában is; hosszú távlatban pedig a demokratikus konszolidáció, a szocializmusra való átmenet és egy új, harmonikus, társadalmi értékelési rendszer kiépítésének a műhelyévé is kinőheti magát. A mai Európában valamely kis nemzetre vár az a szerep, mely a francia forradalmat követő reakció után Belgium szerepe volt: termékeny példát és mintát adni a világot gyötrő ellentétek feloldása számára. Amely kis nemzet erre az útra lép, a nagyhatalmi sakkjátszmák és esetleges fordulatok között vergődő tehetetlen bábból az egész világban uralkodó feszültségek termékeny és szerencsés feloldódásának az eszközévé válhatik.

A végső tanulság tehát az, hogy belső fejlődésünk nem feltétlenül függvénye külpolitikai helyzetünk alakulásának, hanem a kettő kölcsönhatásban áll egymással, s tőlünk függ, hogy a belpolitikai fejlődést tegyük egyensúlyosabbá, öntörvényűbbé és külső helyzetünket is meghatározóvá. Minden felelősséget ennek a felismerésnek és az ebben rejlő lehetőségeknek a tudatában kell vállalnunk és viselnünk.

---

* *Bibó István fent közölt írása „A magyar demokrácia válsága" című tanulmány befejező része. Az esszé a „Valóság" 1945 október—decemberi számában jelent meg és éles vitát váltott ki (erről az „Idő sodrában" c. rovatunkban szó van). „A magyar demokrácia válsága" különnyomatban is kiadásra került és Bibó István nevét országszerte ismertté tette. Bibót e tanulmánya óta számították a legjobb élő magyar politikai gondolkodónak. (Sz. Z.)*

FALUDY GYÖRGY:

A SZALAMANDER

Hosszú libasorban, sietség nélkül kapaszkodtunk fel a meredek hegyoldalon. Félbalra, a mély völgyön túl, az ismert, japán akvarell köszöntött, mint minden reggel — a havas, erdős dombvonulat szürkéje, kék és fekete pettyeivel. Jobbra, alig néhány lépésre, tar galagonyabokrok kísértek. Görcsös ágaik közt a lemenő telihold fehérlett. Minden lépésemnél ugrott egyet, felrepült és újra leesett, mintha kinyújtott, hosszú, karmos kezek kosárlabdáznának vele. A mozdulatlan hegyeket és a táncoló holdat a hihetetlenül tiszta, hajnali ég hídlása kötötte össze a fejem fölött, néhány nagy, de már pislogó csillagával.

Szinte minden második lépésnél felkaptam a fejemet, hogy megcsodáljam az eget. Nyomorúságos helyzetemben a természetet tekintettem szinte egyetlen vigasztalómnak; de ugyanakkor az ég kimért és diszkrét szépsége arra figyelmeztetett, hogy vannak a világnak nálánál nagyobb, édesebb és jóval elérhetetlenebb gyönyörűségei is. Alighanem a többi is erre gondolt. A szokványos káromkodások és dohogások helyett elismerő kézmozdulattal bökdöstek az ég vagy a telihold felé, vagy csak sóhajtottak egyet. E sok szépség közt megfeledkeztünk a nagyobb és praktikusabb örömökről — hogy nem fújt a szél és alig fagyott.

Fenn, a bányaszinten újabb öröm ért. A Gömör-Szepesi Érchegység nagy lánca fölött, mely a panorámát lezárta, ezúttal három eddig ismeretlen, nagy és havas cukorsüveg ragyogott. Rabságunk itteni másfél esztendeje alatt nap mind nap fenn jártunk a hegyen, de ezeknek a csúcsoknak nyomát sem láttuk. Hamarosan megegyeztünk, hogy az egyik a Magas-Tátra, a másik az Iglói havasok. Hogy a harmadik micsoda, azt senki se tudta.

— Mint a címer három dombja — jegyezte meg Egri, miközben a szerszámbódé előtt ácsorogtunk.

— Egy nyavalyát — vetette ellene Pokomándy Elek történelemtanár, piroskockás konyharuhával a nyakában. — A magyar címer dombjai zöldek és egymásbaérnek. Ezek meg fehérek és különállnak.

— Róbert Károly pecsétjén fehérek voltak és különálltak — replikált Egri.

— Nagy Lajos pecsétjére gondolsz, avval téveszted össze — mondta Pokomándy rezignáltan s a nagykalapács után nyúlt, melyet a szerszámos kiadott az ablakon. — Róbert Károly pecsétje nem maradt fenn, miként mi sem maradunk fenn már sokáig. Egyébként — fordult meg elmenőben — a három halom Nagy Lajos pecsétjén sem ért egybe.

— De maguk egybeérnek — sipított egy cérnavékony hang, messze a sor mögött. Az őrmester jelenléte senkit sem ért váratlanul. Amióta felértünk a hegyre, valamennyien szagoltuk. Másfél esztendeje már csak mosószappannal tisztálkodtunk, ha ugyan hozzájutottunk. Az örök viszont pipereszappant használtak és az idő során pacsuliszagukat valóságos parfőmfelhőnek éreztük. Illatuk tíz, húsz, később már ötven méter távolságról is elárulta közeledtüket; ilyenkor abbahagytuk a beszélgetést és hozzáláttunk a munkához. Most sem fordult hátra senki. Hangjáról tudtuk, hogy a Vipla jött ki velünk.

— Ossza be őket, Kreybig — folytatta a cérnavékony hang. — Aztán mozogjanak, rablók.

Elhallgattunk. A kötörök átvették a kalapácskötegeket, a fejtők a csákányt és a lapátot, a rakodók a vasvillákat. Egri, én meg vagy tizen nem kaptunk semmit. Közben éreztük, hogy a parfőmfelhő eltávolodik. Vipla alighanem bevonult kunyhójába, a kályha mellé. Noha valódi nevét mindenki ismerte, — egy falubelije raboskodott velünk — magunk közt csak Viplának hívtuk, platinaszínű műfogai miatt. Igazi fogait szódásüveggel verték ki a szájából még 1945-ben, egy kocsmai verekedésen, mint ahogy falubelije elbeszélte. Tátott szájú, hegyesorrú legény volt, igazi középkori ábrázattal. Ilyen arcokat addig csak németalföldi festők képein láttam; a római zsoldosokhoz hasonlított Krisztus keresztje alatt. Nem a gonoszképűekhez, akik Krisztus köpenyére vetnek kockát — inkább azokhoz a közönyösekhez, akik oldalt vagy a háttérben bámészkodnak.

A munkavezető Egri Gyurkával osztott egy párba; követ kellett hordanunk a törökhöz. Mindketten megörültünk a beosztásnak. Sok jóbarátom közt Egri volt legjobb és leghűségesebb; még cigarettáinkat is közösen szívtuk. Aznap hét cigarettánk volt, azaz tizennégy rágyújtásunk és nem kellett az ebédszünetre, vagy estére várnunk, amíg közösen elszívhatjuk. Köhordás közben beszélgethettünk is és ráadásul a bányaszint végén, egy nagy kupac mögött kellett rakodnunk, vagyis minden rakodásnál pihenhettünk, akár két percig is. A köhordást kettesben Isten ajándékának, legfőbb boldogságnak tekintettük; „a legkellemesebb beosztásnak a legkínosabb szituációban", mint ahogy Egri szokta volt mondani, nem csekély büszkeséggel.

— Állapodjunk meg, miről beszélgetünk — kérlelt Egri, miközben megragadtuk a trógli rúdját és elindultunk köért. Mindig szeretett programot csinálni és szigorúan ragaszkodott betartásához.

— Miről is beszéljünk? — kérdeztem udvariasan.

— Kezdd a perzsa és arab irodalom történetével, aztán mesélj valamit Afrikáról, az afrikai nyárról... Olvastad Aragon könyvét a Kommunista emberről? Igen? Nagy marhaság, mi? Hogy a kommunisták felsőbbrendű erkölcsöt képviselnek? Beszélj erről is, hadd röhögjünk. Aztán folytathatnád azzal, amit múltkor kezdtünk. Hogy milyen regényalakokba voltál szerelmes.

Letettük a tróglit a hóba és körülnéztünk. Ez volt aznapi rakodásunk színtere. Ideálisabb helyet aligha képzelhettünk volna: kétoldalt, félkörben, a sziklafal, előttünk egy hatalmas kupac, féloldalt a szakadék. Ávós vagy hajcsár ide ugyan be nem látott. Letérdeltem a hóba és hirtelen megéreztem, milyen gyenge és fáradt vagyok. Egri állva maradt, bikanyakát előreszegte és diadalmasan mosolygott.

Megraktuk a tróglit kövel és indultunk.

— Kezdhetjük a beszélgetést — szólalt meg Egri mögöttem. — Hiszen csak két óra időnk van.

— Hogyhogy kettő? Tizenkettő — fordultam hátra.

— Minden relatív — magyarázta Egri. — Tegnap este hallgattam Nyeste Zoli előadását az idő relativitásáról. Ha egy olyan rakétára ülsz, mely megközelíti a fény sebességét és elindulsz egy állócsillag felé, a szíved lassabban ver, az óra lassabban jár. Négy év múlva visszafordulsz és nyolc év után újra itt vagy a földön. A földön közben húszezer év múlt el, de te csak nyolc évvel lettél öregebb.

Imbolyogva jártunk a hepehupás talajon, bár tudtuk, hogy nem bukhatunk fel. Nehéz rakományunk odaszegezett a földhöz, mintha érclábon járnánk. Mikor lefordítottuk terhünket a kötöröknél, hátraszóltam Egrinek:

— Jó, de mi köze ennek a mai munkanaphoz?

— Az idő nemcsak objektíve relatív, hanem szubjektíven is. Ha másvalakivel kell követ hordanom, a nap negyvennyolc óra hosszú. Ha veled vagyok, kettő. Nem kezdenéd a perzsa irodalommal?

Ledobtuk a tróglit és mellétérteltünk. Néhány méterre tőlünk különös alakú andezit-szikla állt ki a hóból, mint tömör, monumentális íróasztal, a főnök íróasztala. Mintha egy óriás belerúgott volna: oldalnézetben szabályos rombusznak tűnt, de lapja négyszögletes maradt és sima.

— Inkább csak a regényalakokról beszélnék, akikbe szerelmes voltam — jelentettem ki. — Gyengének érzem magamat, ábrándozni való kedvem van.

Egrit elöreengedtem, én álltam arccal a tróglinak és elindultunk. Mindig az beszélt, aki hátul járt. Az első fordulónál Grusenkáról ábrándoztam a Karamazovból, majd a Láthatatlan ember Zétájára tereltük a szót. Rövidesen kisütött a nap és amikor a harmadik forduló után visszatértünk, újabb meglepetés ért bennünket: az íróasztal alakú, kék kövön egy szalamander napozott. Szerettük ezt a szép, feketésárga és lassú gyíkfajtát, mely oly gyakran tűnt fel a kőbányában. A legjobban talán azt szerettük, amikor lassú mozgás közben felemelték és a levegőben felejtették mellső lábukat. Lábuk ilyenkor olyan volt, mint egy csecsemő gyámoltalan keze.

Néhány forduló után kifogytam regényalakjaimból és áttértem Botticelli Vénuszára, Nophretétere a kairói múzeumból és a kyrénei fejetlen Afroditere, akikbe mind szerelmes voltam.

— Képzeltél-e fejet az Afroditehez, vagy testet Nophretétehez?

— Soha — mondtam meggyőződéssel.

Valahányszor visszatértünk rakodóhelyünkre, örömmel állapítottuk meg, hogy szalamanderünk még mindig ott napozik a kék szikla tetején. Számoltuk a fordulókat, mint mindig; a tizenkettedik után hosszan pihentünk. A tizenhatodik fordulónál Pokomándyhoz vittük a követ. Amikor kiborítottuk, intett, maradjunk mögötte. Sem Kreybig, sem az ör nem volt a láthatáron.

— Freilichet most kísérték be a kórházba.

— Mi van vele?

— Köszilánk repült a balszemébe. Nem jutott neki szemüveg.

— Mi lesz vele?

Pokomándy rántott egyet a vállán.

— Megvakul.

Hét fordulót némán tettünk meg, nem is pihentünk közben és a szalamanderről is megfeledkeztünk. Amikor vagy hetven kiló kővel nyolcadszor tértünk vissza Pokomándyhoz, a tanár vidáman emelte felénk kalapácsát.

— Állj! — mondta. — Görgey visszajött, aki Freilichet lekísérte. Ács doktor kivette szeméből a szilánkot. Három nap múlva kutya baja — mondta.

Visszafelé menet eszembejutottak elfelejtett szerelmeim: Diana de Poitiers és a szőke Lucretia Borgia az angyalvári freskón, VI. Sándor pápa szobájában, azonkívül egy Madame Sabatier nevű kurtizán, Charles Baudelaire szerelme, Tizian Dianája, Giorgione Vénusza... A szalamander még mindig ott napozott a kövön. Térdre estünk az arasznyi hóban és én folytattam áradozásomat Giorgione Vénuszáról. Talán egy negyed óráig beszélgethettünk így, mikor hirtelen eszembe jutott, hogy a világ asszonyaihoz is csak annyi a közöm, mint ezekhez a képzeltekhez; annyi a közöm, mint kísértetnek a pásztorórához. Talán negyvenöt kilót sem nyomok; nyolc hét, legfeljebb tíz, és itt halunk éhen valamennyien.

— Más festményekbe nem voltam szerelmes — fejeztem be kurtán.

A nap azonban túlságosan szépen sütött, a szalamander is kidugta hosszú nyelvét, az agyag a hóréteg alatt lágyan fogta körül térdünket és Egri nem értette hirtelen hangulatváltozásomat.

— Helyes — mondta. — Beszélj akkor Aragon könyvéről. Mit írt ez a barom a kommunisták magasabbrendű erkölcséről?

Mit is írt? — gondoltam. Behúnytam a szememet és hirtelen magam előtt láttam Aragon arcát, ezt az egyébként elég rokonszenves arcot és szerettem volna az igazságot szemébe mondani. Mit is mondjak néki, ha egyszer meglátom? De érzelmeim túl hevesek és képzeletem túlságosan áradó volt, semhogy a tárgynál maradhattam volna. Hirtelen a Concorde-teret láttam Aragon vonásai mögött, az autókat, amint körbeforognak a szökőkút körül, lányokat, taxiba ülő idegeneket és sietö diákokat és az autókat, amint forognak örökkön-örökké a Concorde-téren, függetlenül attól, hogy élek avagy sem. Még mindig nem nyitottam ki a szememet és egyre a Concorde-teret láttam, Kleopátra tűjével a középen, szemem fokuszában az obeliszkkel, miközben a tavaszeleji nap fényét úgy éreztem arcomon, mint könnyű kéz nyomását. Abban a másodpercben megcsapott a pacsuliszag, olyan élesen és irgalmatlanul, mintha szalmiákos üveg fölé dugtam volna az orromat.

Kinyitottam a szememet és Egri rémült pillantásával találkoztam. Késő volt. A sziklafal mentén, vagy húsz méternyire, Vipla közeledett felénk. Nagy, hegyes, rózsaszínű orrát a levegőbe fúrta és tátott száját egyenest ránk meresztette. Kezében szekercét lóbált és nem szólt. Ez vészes jel volt. Ha beérné a lehordással, már üvöltött volna. Nem kétes, hasbarúg bennünket, hasbarúg és utána felpofoz. Rémületünkben arról is megfeledkeztünk, hogy felálljunk. Holott tudhattuk volna, hogy térdelésünk miatt rúgdos össze bennünket és még csak jobban felbőszítjük, ha a földön maradunk.

Mikor a közelünkbe ért, hirtelen megpillantotta a szalamandert. Rögtön megtorpant, közvetlenül a kék, íróasztal-formájú szikla mellett, talán két méterre tőlünk. Úgy állt, hogy profilját láthattuk, nagy és boldog vigyorgását. Nyilvánvalóan sohasem látott még szalamandert. Most nézte, kíváncsian, mohón és elégedetten.

A váratlan fejlemények láttán mi is ott maradtunk a földön. Fáradtak voltunk; aztán meg tudtuk, hogy Vipla egyszerre csak egyetlen jelenséget tud figyelemmel kísérni — kettő sok neki. Vagy a szalamandert bámulja és akkor nyugton maradhatunk a földön, vagy otthagyja a gyíkot és akkor úgyis mindegy.

Az őrmester a szalamandert nézte, nyitott, remegő szájjal és elbűvölten. Még szokott, egyenes, botszerű testtartása is megváltozott: előrehajlott, állát behúzta, nyaka meggörbült és kifogástalan szabású köpenye lapockájánál három nagy ráncot vetett. Kissé meghatódtam. Az örmesterben mindeddig kevés emberi vonást fedeztem fel. Durva volt és közömbös; most hirtelen a kíváncsiság jelét mutatta és úgy hajolt a gyík fölé, mint tudós a mikroszkópjára. Ismerkedik a világ jelenségeivel, gondoltam, ha csak egy állattal is; de éppen az ismerkedés, ez a figyelem, ez az elmerülés a gondolkodás útja.

Az őrmester hirtelen felemelte szekercéjét és anélkül, hogy a boldog, révült mosoly akár egy szempillantásra is eltűnt volna ajkáról, csuklója kurta mozdulatával levágta az állat jobb mellső lábának végét. A vágás helyén hirtelen skarlát félgömb jelent meg, majd eliptikus lett és himbálódzni kezdett, mint a szappanbuborék. Végül olyannak tűnt, mintha piros olajfestéket nyomnának ki egy tubusból: a gyík is félrefordította fejét és kíváncsian, értetlenül nézte saját lábát.

Észrevettem, hogy Egri válla megrándult. Hogyan tartsam vissza? Ha neki akar ugrani az ávósnak, hiába vetem magamat közbe. Egri tízszer erősebb nálamnál, visszatudom tartani.

— Ne halj meg egy szalamanderért — súgtam oda gyorsan, olyan halkan, hogy feltehetően meg se értette. De nem is a szöveg volt a fontos; minden energiámat ajkmozgásomba, ajkmozgásom szuggesztivitásába vetettem, hadd értse belőle: az életéről van szó. Mereven nézett rám, aztán felsőteste kissé hátraereszkedett csipőjén. Megértett.

Vipla néhány percig bámulta még a vérző állatot, majd újra megemelte a szekercét. Most már nem csuklóból ütött, hanem könyökből és egyetlen szakszerű mozdulattal tőből lemetszette az állat ballábát. A csonka láb nagy ívben ugrott le a kék andezitkőről és apró lyukat vert a hóban, közvetlen előttünk. A gyík leejtette nyakát a köre, mint egy feladva a hasztalan küzdelmet.

Abban a pillanatban, mikor az állat összeesett, Vipla kiegyenesedett és köpenye három rán talanul kisimult lapockája után felénk fordult é pillantással végigm ket. Egyikünk sem szeszorított térdeink, és megbillent tankok belefúródott a puha a érek felkelni, gondoltam rámkiált. Aztán pofozha úgy tetszik neki, lerúg a há Talán ki is töröm a karomat vagy a lábamat és akkor hat hétig fekhetem gyengélkedőn. E perspektíva annyira megörvendeztetett, hogy mindenről megfeledkeztem és révedezve bámultam magam elé, a hóba, mely fodros, puha gallérként simult térdem köré.

Az őrmester nem szólt semmit. Hátat fordított nékünk és elindult a sziklafal irányába, oda, hol a kékes árnyékban valamivel keményebb és magasabb maradt a hó. Aztán szétterpesztette lábát és mindkét kezével kaparni kezdte a havat csizmája orra elé. A kupacból nagy, szép hógolyót formált. Amikor elkészült, szeme elé emelte a szinte tökéletes gömböt és áhítatosan megcsodálta. Figyelmesen, hosszadalmasan célzott és riadt arckifejezéssel felémdobta. Majd kedvesen, boldogan elmosolyodott, mert látta, hogy a hógolyó pontosan úgy talált, ahogy ő akarta; csak éppen súrolta a vállamat és nagy ívben továbbrepült a szakadék felé.

Még mindig térdeltünk, amikor az őrmester már megfordult és elindult a sziklafal mellett. Mintegy húsz méter sugarú, teljes félkört írt le köröttünk. A szakadék legszélén, másik oldalunkon jött visszafelé. Gyors és könnyed léptekkel járt a hepehupás talajon. A panoráma — Északmagyarország hegyláncai — élesen rajzolódott ki a tiszta levegőben, közvetlenül dereka mögött. Pisztolytáskája lötyögött az oldalán. Úgy tűnt, mintha ez a pisztolytáska végigszánkázna a Gömör Szepesi Érchegység kupacain és lejtőjén; a táska börtokjából, a duzzadt lebernyeg két végén, kikandikált a tusa szürkés, únott acélszíne. Így ment végig a szakadék peremén, profilját mutatva. Profilja mögött már nem voltak hegyek: arcának a téli ég rezgő, rezignált kékje szolgált hátterül. Nagy, hegyes, rózsaszín orrát a levegőbe fúrta; szája, mint mindig, tátva volt. Úgy tűnt, mintha a kék eget nyelte és ette, ette és nyelte volna. Egy pillanatra a Magas Tátra fehér kúpja villant fel a szájában, mint egy tölcsér vaníliafagylalt, aztán azt is benyelte és ment tovább, az őrbódé felé, hogy szalonnát süssön tízóraira.

Leonardo kísértet-rajzai

Leonardo da Vinci jegyzetei, a jubileumi esztendőben, 1952-ben kiadott fakszimile-nyomatok megjelenése óta is, foglalkoztatják a Leonardo-kutatókat, kivált pedig az olasz „vinciani"-kat, hiszen a mester vázlatokkal, jegyzetekkel, észrevételekkel, nevekkel telehintett, gyakran elkenödött, sőt szélvagdosott lapjai még magyarázatra és értelmezésre várnak.

Carlo Pedretti, a fiatal bolognai tudós szorgos és invenciózus kutatómunkájában érdekes eredményre jutott és két — egymástól csaknem ezer kilométernyire őrzött — rajz- és jegyzetgyűjteményből rekonstruálta Leonardo 32 eredeti lapját. Egyik forrása a kalandossorsú Codex Atlanticus volt. Ez voltaképpen — eltérően a többi Leonardo-kódextől — egymással össze nem függő lapokból áll és 1637 óta a milanói Biblioteca Ambrosianaban pihen. A kódex rendezetlensége, sőt zűrzavara egy hajdani barbár merénylő vétke. A bűnöst Pompeo Leoni-nak hívták, szobrász volt, aki a 16. század vége felé Leonardo hagyatékának nem csekély részét megszerezte. Csupán a pénzéhség hajtotta, s hogy minél magasabb áron értékesíthesse Leonardo jegyzeteit meg vázlatait, az eredeti kódexből két kompendiumot állított össze. Az egyik, a mai Codex Atlanticus főleg a természettudományos, a másik pedig — amelynek lapjai Windsorba kerültek — kivált a művészeti jegyzeteket tartalmazta. Mivel azonban Leonardo feljegyzéseiben a művészeti, természettudományos és egyéb jegyzetek, ötletek meg vázlatok elvegyülnek egymással, Leoni a fejeket és figurális rajzokat levagdosta a jegyzetlapokról és a „művészeti" kompendiumhoz csatolta. Így jutottak Windsorba ama töredékek, amelyek eredetileg az Ambrosiana kódexének lapjai voltak. Leoni a kódexlapok hiányait fehér papírral ragasztotta be. Évszázadok múltak el, míg a fiatal olasz tudós a két gyűjtemény egybeillő töredékeit összefényképezte és áthidalva a térbeli távolságot, eredeti mivoltában visszaállította a mester 32 jegyzetlapját.

Pedretti a windsori töredékeket „disegni fantasma"-nak — kísértetrajzoknak — nevezi és úgy véli, még számos kódexlap lesz kiegészíthető. Föltevését valószínűsíti, hogy mintegy két esztendeje a Nantes-i városi könyvtárban is leltek egy Leonardo fragmentumot, amelyet valószínűleg ugyancsak Leoni vágott ki Leonardo valamelyik jegyzetlapjából. A szakértők szerint Pedretti rekonstrukciói bizonyítják, mennyire összefüggő Leonardo műve és hogy a vázlatok prefigurális zűrzavarán miképp tetszik át a művészi rendet teremtő gondolat.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ:

A CHARTRESI RÓZSA

Notre Dame de Chartres...
une blonde aux yeux bleus
Huysmans

1.

Almáskertekben
Chartres alatt
Magyarországom Zágrábtól Zágonig
francia fákon virágozik
mint a fohászra fakadt Kölcsey versekben
a hajdani hibátlan árpádkori teste
Május a képét habzó koronákban
a kővévált kékszemű szőke Lány tiszteletére
virágcímeres éknek
bérmáló almafaőkre odafestette;
édes néném hites hű feleségek
fehérbóbitás gesztenyefák
búvótokból Miasszonyunk madara
muzsikás zarándokcsapatra
francia pártákra
s félszeg idegen oltalomkeresőre
búgva lelát;
buja orgonafácska szép kerítője
bújó szeretőknek Dunától az Eureig
hasadó kicsi mellbimbók
a fagy kéjenc vén foga közt is
makacsul a hajdani első csók
hamvas tükreit őrzik
buggyanó pici mellek fürtös lila bokra
boldog a bűnben de a bűnökben is gyengéden
szerető szerelemre serkentő
Mária Magdolna;
fiatal francia illatok
örökifjú emlékek a testi hazából
csillagévekkel mérhető óra! —
királyi családfa fonotthajú testőrfala nyílik
a rém nélküli nyájas homályba belépek
végre a vészteli szép érzéki világból
lelkesedő fény visz a kővévált Lányka szivéig
afölül zajtalan mennyei kilövésre
Krisztus papi pásztori koronás őse
s fogadalmas lovag követője
titánszemű Ősalakok törékeny rakétakarzata lángol
s az égi atommáglyán kék hasadásra kigyúl
üvegszirmokkal illattalanul
a chartresi ablakrózsa.

2.

[illegible]at elomlik a nagyítólencse üvegjén
[illegible]k puhán erezett kristálya
[illegible]ga emlék lencséje alatt is
a rózsás[illegible]mra alvadt egykori kék hit
amely rajongva felbuzogott
a bosszúszomjas pathmosi jós aggastyán által
mindhiába sugott
világrontó ítéleti végnap balga rettegése után
Krisztus csendben eloszló
irgalmas ezredik Jubileumán.
Fölengedett a szörnyű ostromállapot
kóbor nyilak kalóz csóvák táncos szablyák alól
kócos babát ekét zománcos könyveket
s a hamvadó küszöbhöz is hű állatot
nem fojtott már vöröslő hamuba
a falánk dögmadárral tollazott
erőtelen és fölperzselt palánk
latin fürdőromok üszkére foldozott
barbár vakondlyukak körül.
Baromi rút az élet még s rövid
örül örülhet is aki halódva bár
oltár elé viheti gyermekét
csak dúl a pestis öl a csonttörő robot
vidul a hirtelen halál inségbe fúl a nép
botot vasat kap a cseléd
övig vérben forog a délceg háború
és jogfosztó remény
a szüzesség pajzsával: hermelin menyét egyszarvu ló
s egyéb rangos-mesés vaddal
bitorlott címerén
de mint a kőrámákban fáradó Hónapjelek közül
Május fölengedett kesztyűs lovagkézből
jókedvű solymokat
kamasz tornyok fölé csapott
a hívő és sarkantyús gondolat
mikor fölengedett a szörnyű ostromállapot.

Isten és ember váltott örömben
együtt kívánta már a földi világot
tétlen aszályból ocsúdva a Lelkek Ura
a lélek kiaszott ágyába törő hullámtarajon nyargalt
megadó virágakarattal az elme a szelíd kertész Akarat
csillagboronáló fésűfogára tapadt
hogy tiszta csodának megérje a másnapi hajnalt;
tudta betéve Arisztoteleszét fű fecske fal iszalag
a rügyecske kijelölt alakjára fakadt bizalommal
csak szirt akart lenni a kő a fa jószagú kőris
ezernyi forma kísértő tükrei közt
helyére vágyakozott a parti kavics hátán a moha
mohapárnán rút és gyönyörű vízi bogár ideát
s noha tünő jelenések füstje után eredt a kósza tekintet
a csalóka tünet magvában állhatatos tüzü ős Ideák
osztoztak a kezdeti lényeggel:
vigaszul az eltaszitott szív a hű Jóságot tudta mögötte
fényes Patyolatból eredt a tompa fehér
s húnyó parazson a pici hő ama Hőségből
amelytől zenés forgásra gerjedt az otthonos ég
s táncba fonódtak a bizalmas naprendszerek.

Amit látott a szem s tudott a képzelet:
a teremtett világot idelent s a mintázó világot
odaát
mint majdani törzssaporító gyönyörükre egy gyermeki
párt
képletes jegyességyba fektette az elfogadott szeretet:
festett imakönyvvel tengelicével facipőben
Máriáé a kárpitos úriszoba
korall olvasó függ a fiú csuklóján anyja térdére feláll
markában cseresznyeszemek
almával meggyel szerecsendióval kínálja a madaras tál
jól tartják vitaminnal
nyergelnek a kicsi kérubok
szállnak szappanhabbuborékon
a misztikus színfal oszlopárkádjain át;
házig követi hölgyét a ficsur közben
túr a paraszt őröl a vén molnár
szamárháton ballag a pap nejével számol a bankár
kapdos a várárokban szapuló huncut asszonyok ikrája
után
egy gáláns hattyú tán új Lédára vadászik
bekopog lóhátról a szolga a városszélen
hogy Frankhonból itthon az úr hé! estére legyen a
vacsora készen
térdén szepeg a donátor süvegel a szent
„a jó Jakab apostol?" — errefelé ment
épp az imént egy vándor fövegében a kagyló
kiálts csak utána fiam hallod arra kopog!
ezt a violát odaát téptem a Paradicsomban
idelent a réten a rozmaringot
s a templomkapukban ma mosolyogva kővéválnak
a jelképpé meghívott bretagnei belga burgundi
elzászi rajnai kasztiliai kassai
és angol kisasszonyok.

3.

Libegő hajlékony Erények
lepkeölő bájjal lándzsára tűzik a sárkányfajzatu vétket
áll a kehellyel a nádszál szép Eklézsia
tört dárdára hajolva
bekötött szemmel a sudár Zsinagóga
lehanyatlik a gyászba
lopva a Szűzek bölcsei éjjel
egy Csalfa Legénnyel a bűnös alma körül
kötődő játékokat űznek
a mécslángjukra vigyázva:
Strasbourgban a holdas dóm rajzó kapuja
rózsás fecskeleányzók zsivajától hangos
s Naumburgban a rangos kegyurak foglya Uta királynőm
mint bakkjával a riadt de ravasz suta
fölhajtott gallérja mögül suttogja
érted elégek —
érted elégni őz szívemnek földöntúli öröm
s bélpoklos csapatát fürdetve
rózsaköténves Szent Erzsébet a kassai dómon
Európa ódon ölének kisasszonynapi kényes szépei
gyengebokáju gyermekanyám nyulánk Amiens
szigetbeli Páris Badajoz Bamberg
letarolt Freiburg Bázel muzsikus Prága
s a megkövezett Wells nagykapuján
akihez hajdan József gyanújára pirítva
fürttel a földig lehajolt a terhes cseresznyefa ága
mert tudta hogy nincs rossz titka a néma Cselédnek;
tépett özvegyek egykor tiprott árvák tört feleségek
vaskezű férjek volt játékszerei
hím vadászkeselyű karmában rab madarak
amig éltek a hervadozó keserű húsban
de örökre virulnak márvány mozdulatokkal
s ércbe simult figurás tartással
harmatosak mint a hajnali ének
s atléta Uruk jegyescsókjára óhajtva pirulnak;
bűntudattal a férfi a méhrák
petegörcs bomló viszerek vesevérzés
poklába hanyatló és sírnak adott
halandó tagjaitokból virító gyenge virágalakot
s a rontó utca fölé
örvénylő szoknyaredők védő lángjaiban
irgalmas Nagykövetet Jelképet kifaragott;
férfiakért busuló megölt fiukat sirató
s az élő többiek által elhagyatott
de céda hírében is fenkölt áldozatok
hősnők bár gyermeteg ésszel
méhetek fényszaporító bázisain
megatonbombák s ketyegő műholdak erejénél
nagyobb energia fészkel
esetlen ajakkal hathatós együgyű szóval
ti könyörögjetek értünk
ha bolygóközi humánus nagyhatalomként
tusakodva a hetvenedik tejutért
a lángeszű bomba kiontja a vért
a balga orgonafürtből almavirágból gesztenyefából
széttépi a jászolt körülötte a pásztort
a jászolőrző állatokat fölötte az anyaszivet
s szimatolva a maradék élők rókalyukára
feldúlja a bádogszív alatt dobogó
s kicsi szórókannákkal üditett
boldogabb sirokat!

4.

Szállok mégis az Urnak e búcsúpohárral
emelem azért is az Istenre
döntsék el a papok ha akarják
Isten ellenes káromló sérelem-e
jóegészségére inni az Urnak
hullnak körülöttem a hamvas májusi szirmok
emelem poharamat Istenre betelve
törékeny örömmel a Mosel a Rajna
Burgundia Bordeaux Granada
Badacsony vagy a Hegyalja szüretelte;
köszönöm Uram hogy a könnyben és vérben
forgó kicsi bolygódra
keserű mocsokba siralomba kiszólítottál
sivár veszedelmek közt játszva az öveden tartottál
tövises földeken tengeren szirteken hánytorgattál
herkulesi próbákba taszítottál
vétkeimben irgalomra tanítottál
akard ó akard még a kerek világot
akarjuk együtt ha kell ahogy hajdan akartad
Szent Bernáttal a szikár apáttal s a nagyétvágyú
Aquinói Tamással
akard a világot úgy amint Assisi dombján Ferenc
a világító éji bogártól a testvér tigrisig
örömkönnyekkel téged mindenbe belelátott
akard amíg élek s halálom után is örökkön
hagyd meg Uram a szerelmet a szívben
őrizd meg az örömet a földön!

1958 május — szeptember.

T. S. ELIOT:

MÁGUSOK UTAZÁSA

The Journey of the Magi

T. S. Eliot, a Nobel-díjas angol költő, drámaíró és kritikus szeptember 26-án töltötte be hetvenedik életévét. Versének fordítását Szabó Lőrinc „Örök Barátaink" című gyűjteményéből vettük át. A végleges kiadás most jelent meg Budapesten a Szépirodalmi Könyvkiadónál, gyönyörű köntösben, két kötetre osztva, bibliapapírra nyomott 1833 lapon.

„Dermesztően indult,
épp legkomiszabb szakasza volt az évnek
utazásra, még hozzá ekkora utazásra:
a mély utak és a borotva szél,
igazi tél-dereka."
És a kimarjult, pókoslábu, megcsökönyösödött tevék
lefeküdtek az olvadó hóba.
Nem egyszer sajnáltuk
hegyoldali nyaralóinkat, a függőkerteket,
és a szörbethozó, selymes lányokat.
Aztán meg a káromkodó és zsémbes tevehajcsárok,
amint folyton szökdöstek, pálinkájukat és nőiket akarták,
és a kialvó tábortüzek, és a fedél hiánya,
és az ellenséges törzsek és a barátságtalan városok
és a mocskos falvak, ahol mindennek felverték az árát:
volt mit kiállanunk.
Végül jobbnak találtuk, hogy éjszakánként utazzunk,
rövideket szundítva,
mialatt hangok énekeltek a fülünkben, mondván,
hogy ez őrültség.

Aztán hajnaltájt egy mérsékelt völgybe ereszkedtünk alá,
nedves volt, a hóhatár alatt, már szaglott a növényzet;
gyors folyó szelte és vízimalom kattogott a sötétben,
és három fa az alacsony égre vetűlve,
és egy öreg, fehér ló vágtatott tova a réten.
Aztán egy korcsmához értünk, szőllő futotta be a kapufélfát,
nyitott ajtónál hat kéz ezüstpénzre kockázott,
és lábak tapostak az üres bortömlőket.
Ott azonban semmiről sem tudtak, folytattuk hát utunkat,
és estére megérkeztünk, pillanattal sem előbb
érkezve a célhoz; szóval (mondhatjátok) kielégítő
eredmény.
Mindez nagyon rég volt, emlékszem,
és akár másodszor is megtenném, de mondjátok meg,
mondjátok meg azt,
azt, hogy: mihez vezettek bennünket azon a nagy úton,
Születéshez vagy Halálhoz? Volt ott születés,
határozottan,
meggyőződtünk róla, és semmi kétség. Láttam én már
születést és halált,
de azt hittem, hogy különböznek; ez a Születés
kemény és keserű haldoklás volt számunkra, amilyen a
Halál, a halálunk.
Visszatértünk a helyeinkre, ezekbe a Királyságokba,
de többé nem igen fértünk össze, a régi rendben,
az idegen néppel, amely két kézzel kapaszkodik az
isteneibe.
Másik halált szeretnénk.

Szabó Lőrinc fordítása

Byzánc kódexfestészete: egy elsüllyedt ösvény a hellenizmus és a renaissance között

A párisi Bibliotheque Nationale kiállítást rendezett a keleti kereszténység byzánci és szíriai kódex-illusztrációiból. A kiállítás összefügg az 1954 és 1955-ben rendezett középkori kódexkiállításokkal. Amazokat annakidején André Malraux „korszakalkotó kultúreseményeknek" nevezte, a jelenlegi kiállítás talán még jelentősebb, mert úgyszólván ismeretlen anyagot mutat be és évezredes kultúrtörténeti összefüggéseket világít meg.

A három, illetve négy esztendeje rendezett kódex-kiállításokat Malraux azért ítélte oly nagyjelentőségűeknek, mert egy eddigi kategórikus előítélettel szemben (hogy tudniillik Giotto és társai minden tradícióval szakítva, merőben újat hoztak volna) e kiállítások bebizonyították: a kereszteshábórúk krónikaillusztrációiban csakúgy, mint a Karoling idők miniatürjeiben már fellelhető a renaissance művészetének számos jellegzetessége. A kereszteshábórú — korabeli kódexek illusztrációinak és Fra Angelico da Fiesole képeinek színezése csaknem azonos, mint ahogyan e kódexek város- és csataképeitől alig egy lépés Giottoig vagy Paolo Ucelloig.

A byzánci miniatür kiállítás még tovább visz s azt mutatja: Byzánc volt az összekötőkapocs a görögrómai kései hellénista művészet és a Karolingok kódexillusztrációi, majd végsőfokon a renaissance mesterei között. Byzánc művészetéből eddig csupán Ravenna és a Hagia Sophia templom merev mozaikjai éltek a köztudatban, míg a kódex-illusztrációk a nagyközönség előtt csaknem ismeretlenek voltak; mitöbb, a tudósok is nehezen férhettek hozzájuk. A kódexek nagyrésze ugyanis majdnem elporladt; egyes oldalak vagy oldaltöredékek a kéz érintésére pernyeként hullanak széjjel. Értékük ritkaságukkal vetekszik. Konstantinápoly bevétele után a törökök feldúlták mindazt, ami a keletrómai császárok könyvtárából megmaradt. A jelenlegi párisi kiállítás anyagának nagyrésze csodával határos módon menekült meg a pusztulástól. A Heródes lakomáját ábrázoló miniatürt például Jean de la Taille francia kapitány vásárolta Szinópeben egy öregasszonytól, egy köteg pergamenttel együtt, a múlt század utolsó esztendeinek egyikében. A híres (Psautier de Paris néven ismert) Párisi Zsoltároskönyv még kalandosabb úton került nyugatra. Abban az időben, amikor I. Ferenc francia király és II. Szolimán szultán szövetséget kötöttek V. Károly ellen, a konstantinápolyi francia követség egyik tagja, Jean Hurault de Boistaillé lovag száz aranyért vásárolta.

De a keleti kereszténység pergamentjeit nemcsak a török hódítók dühe pusztította. Nagyrészüket az ikonokoklaszták, a képrombolók Alexandriában, Antiochiában és Szíria nagyvárosaiban égették el s így nem is juthattak már a byzánci császári könyvtár birtokába. A hellenista művészetet utánzó gazdag illusztrációk kezdettől fogva kihívták a kereszténység egy részének haragját. „Biborral festik a pergamenteket, aranyból a betűket, gyöngyökkel himezik kódexeiket, miközben ajtajuk előtt éhesen állnak testvéreik Krisztusban" — írta Szent Jeromos a Sínai-hegy és a Libanon hegyi kolostoraiban dolgozó miniatürfestő szerzetesek ellen. III. Leó és V. Konstantin keletrómai császárok alatt nemcsak a szobrokat, képeket és festményeket pusztították el, hanem azokat a papokat és világi személyeket, akiknél ilyen képeket találtak.

A kiállítás egyik legértékesebb darabja a Kr. u. 900-ban készült Párisi Zsoltároskönyv. E zsoltáros 14 egész oldalt betöltő illusztrációi az ábrázolás elevenségével, s a belőlük sugárzó életöröm által sokkal inkább hasonlítanak a hellenisztikus kor falfestményeihez, mint a byzánci művészethez, melynek termékei. A Dávid és Góliát harcát ábrázoló miniatür Dávidja életerős, markos siheder. A mellette álló angyal Nykéhez, a győzelem görög istenasszonyához hasonlít. Az angyal nevének felirata: Dünamisz, azaz Erő. Egy másik miniatür a zsidók sivatagi vándorlását ábrázolja. A pusztában vándorló zsidók előtt mezítlen nő halad, kezében fekete fátylat lenget: az Éjszaka szimbóluma ő — ábrázolása egyszerre lírai és monumentális; mintha csak Michelangelo Éj-ének, a firenzei Medici sírbolt híres szobrának őse lenne.

A párisi kiállítás főként azt tanúsítja, hogy a Byzánc művészetéről bennünk élő képzet korrekcióra szorul, mert e művészet korántsem volt oly merev, hieratikus és embertelen, amilyennek eddig tudtuk.

Görög nyár

Athén minden ellenkező hiresztéléssel szemben voltaképpen modern város s vitatható, mennyire szervesen tartozik hozzá a múlt és omladozó emlékei. Alacsony dobozépületek, taxipark, hatalmas amerikai luxuskocsikkal, rosszul kövezett mellékutcák s üzletek (szegényesebbek, mint a nyugateurópai fővárosokban). Ezzel szemben azonban az Akropolis, Agorá, a Dionysos színház nem hasonlítható semmihez: ezek vonzzák ide a turisták tömegét, akik aztán megtekintésükre görögországi tartózkodásuk legkisebb töredékét fordítják.

Görögországban éppúgy, mint Olaszországban a német turisták vannak többségben. Ez az egyre javuló német-görög viszonnyal magyarázható. A németek jelenleg 300 millió dollárt fektetnek a görög iparba s ez — nyilván — tetszik a görögöknek. Emellett mint turisták is sok pénzt hagynak az országban, autóik, rádióik olcsóbbak, mint a többi nyugati országé, politikailag nem sok vizet zavarnak: hadihajóik nem horgonyoznak Pireus kikötőjében, csapataik nem állomásoznak Cipruson, ügynökeik és zsoldosaik nem szítottak véres polgárháborút néhány évvel ezelőtt — népszerűségük indokolt.

S a második világháború? — kérdeztem. — Az már rég volt — mondta görög barátom — rég volt s elfeledték az emberek.

*

Athén az első vasfüggönyön kívüli város, melynek utcáin nem a diplomáciai testülethez tartozó szovjet autók, Moszkvicsok és ZIM-ek szaladgálnak a görög burzsoázia tagjainak birtokában. Ugyancsak Görögországban láttam először (Budapest után) az utcán árulni az „Ogonyok" c. szovjet képeslapot. Továbbá. ugyancsak Athénben először láttam kommunista fényreklámot, neon pártpropagandát egy nagy üzletház homlokzatán — a Görög Kommunista Párt kezdőbetűi és egyik jelszava közvetlenül a Warner Brothers nevű amerikai filmvállalat neonja felett ragyog az esti égen.

Athén autói nem jó fényt vetnek a görög társadalmi viszonyokra. Újak, nagyok és drágák, ami azt jelenti, hogy csak a társadalom kis töredéke engedheti meg magának ezt a luxust. Alig látni kicsi, olcsó vagy régi kocsit, mint például Angliában, ahol ezek tanúskodnak arról, hogy a kocsitartás nem egy kis réteg privilégiuma.

*

A görög állam és egyház viszonya iránti kíváncsiságomat az utcákon nagy számban látható, festői szakállú egyházfiak keltették fel, akik valamennyien megszólalásig hasonlítanak Makariosz érsekhez s akiknek csaknem ördögi befolyására a „He who must die" c. kitűnő film derített fényt. Görög barátaim kevesebb romantikával közeledtek a kérdéshez. „Éppen olyan foglalkozás, mint a többi" — mondta egyikük — „talán valamivel biztosabb." Hogy mennyire vallásos a nép? „Egy kisvárosban vagy faluban nem lehet folyton kávéházba járni. A templombajárás motívumai: unalom és egy kis félelem."

Athos hegye Észak-Görögország festői vidékén, tengerbenyúló félszigeten van; a 2000 méteres hegycsúcsok közelében a bizánci időkből származó kolostorokban több ezer szerzetes él. Görög barátom szerint „...az itt élő szerzeteseket két csoportra lehet osztani: sovány akra és kövérekre. A sovány ak a mezőkön dolgoznak, a kövérek hitvitákkal múlatják az időt."

*

Pireusból (Athén kikötője) naponta számos kicsi és piszkos hajó fut ki a mélyzöld Égei tengerre, hogy fenntartsa a kapcsolatot a szárazföld és a szigetvilág között. E hajók menetrendjéről még az athéni utazási irodákban is bizonyos vonakodással beszélnek. Később magam is tapasztaltam némi ötletszerűséget a kis hajók járás-kelésében. A szigetvilág kimondhatatlanul békés és álmos benyomást tesz az utazóra (beleértve a tengert, mely tükörsima, s az eget, mely szakadatlanul felhőtlen), mégis a hajózási vállalat az elemek kiszámíthatatlanságára hivatkozik. „Késedelmekért nem vállalhatunk felelősséget, a szél és időjárás, valamint a szolgálat zordsága miatt."

Fedélközön utazom a szigetlakókkal együtt, akik nem annyira utaznak, mint inkább táboroznak és családi életet élnek: vaságyakat állítanak fel, pokrócokat, párnákat tesznek a kevés kényelemmel ellátott fedélzetre, esznek, isznak, szoptatnak, csoportról csoportra járnak és vidám, de nem egészen higiénikus közösségi életet élnek. Itt tapasztaltam először, hogy a görögöknek táskarádió - mániája van: rongyos parasztok, torzonborz halászok, kereskedők és katonák kis táskarádiókat cipelnek magukkal mindenhova és boldogan bömböltetik.

Mykenos szigetét francia turisták özönlik el. Minden vakító fehérre van meszelve, az ablakok picinyek, a kikötőben lelátni a tenger fenekéig, s a hajóról kis csónakok hordják a partra az utasokat, ahol görög parasztasszonyok három nyelven kínálnak szobákat. Mykenos szigetén 360 kápolna van, minden tizedik lakosra jut egy. Északafrikai falut képzeltem el olyannak, mint ez a város. A fürdőzők nagyrésze vízalatti halászattal tölti idejét, búvársisakkal fejükön lebegnek a felszínen és bámulják az átlátszó mélységet. Ez a sport hihetetlenül népszerű Görögországban s a felszerelés nem túl drága. Vannak, akik nem halra vadásznak. Görög barátaim a görög partok mentén évszázadok során elpotyogtatott (vagy elsüllyedt) csecsebecsékre, korsókra, római, bizánci, föniciai használati tárgyakra vadásznak, melyek olyan mennyiségben találhatóak, hogy még az amatőr is könnyen rájuk akad.

Delos szigete lakatlan — helyesebben szöcskék és átutazó archeológusok lakják. Mykenostól alig egy óra a kis halászhajón, mely naponta egyszer viszi és hozza az érdeklődőket. Delos egykori hatalmáról és gazdagságáról a romváros ad ízelítőt. Delos tengeri Pompei, azzal a különbséggel, hogy nemcsak a romok, a szobrok, oszlopfők, mozaikok és híres kőoroszlánok ejtik ámulatba a szemlélőt, hanem fekvése is. A dombos sziget csúcsáról elmélkedésre indító kilátás nyílik a romvárosra, tengerre, sziklákra, miniatür tengerszorosokra és a távolabbi szigetek sötétlő csúcsaira.

Törökország közelségére figyelmeztet a rádió, melyen a hajószemélyzet most Ankarát hallgatja Athén helyett. Olykor majdnem súroljuk a kietlen török partokat, vízbeomló hegyfokaival. *Rhodos* kikötője meglepő látvány a középkori várfalakkal és pálmákkal.

A sziget az izgalmas századok után ma békés és jómódú sarka a földnek, ahol görögök és törökök nem érzik szükségét egymás lemészárlásának. Ókori önállóság és gazdagság (a kolosszus sok pénzébe került a rhodosi kalmároknak) után a kereszteslovagok előretolt erődítése, török gyarmat és olasz birtok volt a sziget (1912—1945); 45—48 között angol megszállás alatt és 48-ban ismét görög lett.

A szigeten a középkor dominál. Nem egy-egy ház, udvar vagy utcarészlet, hanem egy egész kiterjedt városrész tárja a látogató elé a középkori élet és építészet szépségeit és árnyait. S a keskeny, korabeli támasztópillérekkel átívelt sikátorokban ma is laknak, a sötét kis utcákban élet nyüzsög, a régi kőcsipkés kútakból ma is hordanak vizet s a jámbor öszvérek sem sokat változhattak az eltelt néhányszáz év alatt.

*

Delphi mindennél inkább dicséri a görögök páratlan ízlését, a kellemesnek hasznossal való összegyeztetésének páratlan antik technikáját. Nem kétséges, hogy Delphiben tisztelni a görög isteneket s tanácsukat kérni, nemcsak kegyes cselekedet, hanem páratlan szórakozás és pihenés is volt. Egy élet- és földszagú vallás, s a mindennapi élet emberi egysége, sehol sem olyan világos, mint Delphiben.

P. J.

Côte de Grey, 1958

Fürdőzők és hadihajók

A fürdőzők tetőtől-talpig öltözötten a plymouthi öböl hideg sziklái között heverésztek, leginkább háttal a tengernek, biztonság okáért a fejüket is letakarták a lepedőnyi újságokkal és ügyet sem vetettek a néhány hullámnyival odébb himbálódzó angol flottára. A flotta viszont törődött a fürdőzőkkel. Parádés tengerésznapot rendezett felvonulással, sportgyakorlatokkal s estére lampionokat aggatott az ágyúkra, árbocokra; s egy italra, egy kis táncra szívesen látta a fürdővendégeket. A hajóhídnál nem strázsált „cédulás ember", csak egy pirospozsgás matróz, aki vidoran tisztelgett s egy kackiás kadét, aki — ahelyett, hogy az igazolványunkat kérte volna — azt ajánlotta, hogy: „Have a drink!" Így módunk volt — két viszki között — belebámulni a gyorstüzelő ágyúk torkába, felmászni a radartoronyba, közlekedni a repülőgép anyahajók országnyi fedélzetén s liftjein. Mindez cseppet sem növelte lelkesedésünket a modern fegyverek iránt. Ám a bennszülöttek úgy járkáltak az irdatlan hajókon, mint akik igazán hazaérkeztek. E szigetlakók legszívesebben azonnal kifutottak volna a nyílt tengerre, talán nem azért elsősorban, hogy elsütögessék a tengerészet automatikus sütnivalót, hanem, hogy beszívják a sós párát, megmarkolják a köteleket és — mint a hősök és a gyerekek — ismét felfedezőknek és világhódítóknak képzeljék magukat. A város és a hajóhad: udvarias jóbarátok. Viszont a cirkálók hirtelen helyváltozása senkit sem érdekelt igazán. A halászok legyintettek s amikor a Közép-Keletről faggattuk őket, a tengerbe köptek és azt mondták: „Tán olajrészvényesnek néz bennünket, uram?"

Árak, árak, árak

A házigazdám, aki civilben állványszerelő: Torquayban nyaralt, Penzanceban viszont a bejárónőnk, aki mellékesen kiszolgáló egy Woolworthban. Öt fontot fizettek a heti penzióért, melyben lakás, angol reggeli, vacsora és éjfi tea foglaltatott. Vannak persze luxusszállók bőven, de a partokon jól megfér egy ás mellett a bankigazgató és a szabadságos postás autója. Ebből nem szívesen szállnak ki. Ugyanolyan merev arccal ülnek párnáikon, mint otthonaik foteljeiben, teáznak, harapdálják szendvicseiket, zenél hordozható rádiójuk, nyitott szájjal alusznak s csupán annyi a különbség, hogy a kandallók tüzének sercegése helyett az óceán háborgó, bölcsőtringató zaját hallgatják. Az autóban ücsörgést persze — az élet-automatizálás okozta lustaságon kívül — a Côte de Grey egyetlen beszédtémája is indokolja: az időjárás. Szürke a tenger, szürke a part, szürkék a házak, a köd és a levegő, a szürkeség belopódzik a kabátok alá és rául a mellkasra. Devon és Cornwall a nagyot álmodó szürke emberek szürke paradicsoma.

Drake meg a teke

Pedig a táj és az ember kékség után eped. A parti homok sixpenncért bérelhető kabanái, nyugágyai, a vízben horgonyzó tutajok, a zöldnél is zöldebb lankák, Looe, Porpero s a többi sokszáz, sokszáz éves városka shakespearei, ódon házai, friss virágai, az öblök vitorlásai, a mellényben, feltűrt nadrágban, dideregve lábfürdőző kispolgárok és Dartmoor alpesi vidéke, rohanó, pisztrángos patakjai; mind a nemlétező napba kacsintanak.

Egyébként itt találkoztunk először a drágasággal és gazdag emberrel. A gazdag ember egy koldust megszégyenítő rongyokban, térdig gumicsizmában horgászott. Életünkben először nyílt alkalmunk látni, amikor egy horgász éppen fog is valamit. Legnagyobb ámulatunkra azonban gazdag ember, hanyag mozdulattal visszahajította a mesés fogást. Mint felvilágosított, ezen az értékeshalú területen a halászati engedély évi száz font körül mozog. A patak egy idős asszony tulajdona, ki egy közeli házban lakik. Tehát, ha valaki fog valamit, először el kell vinnie azt e hölgyhöz s fel kell neki ajánlania. Persze legtöbbször nem fogadja el, a horgász hazaviheti csemegéjét. „Hát akkor?!..." — csodálkoztunk s kérdőn mutattunk a még gyűrűző vízre. „Csak nem képzeli, — mondta kis sértődöttséggel a gazdag ember — hogy egy száz fontos halász felajánl valamit valakinek?"

A Côte de Grey Drake admirális emlékét ápolja. Minden főtéren Drake szobra meredt ránk. Van számtalan Drake-fogadó, róla kereszteltek el az utcákat, tereket s a Drake-dombon, a Drake-korcsma mellett van egy Drake-tekepálya, ami nem is tekepálya. De nem találtunk rá más nevet. Ilyen unalmas játék talán nincs is. Valószínűleg éppen ezért játsszák oly áhítattal. Tojásalakú fagolyókat gurigálnak a zöld gyepen óraszám, teljesen kinyomozhatatlan okból és céllal, pontosan úgy, mint annakidején az admirális, kinek ugyanezen a szent helyen jelentette lihegve a hírnök, hogy a spanyol armada „tálalva van". Mire a tengernagy beleköpött a tenyerébe és azt mondta: „Ah! még éppen van időm egy r partira!"

Vágy

A partokon kóborolva könnyen belátni a magukat kastélyoknak képzelő nyaralókba. Persze nem illik, de mi azért belestünk. A világhírű író, a neves Afrika-vadász és a dokkmunkások ablakain is. Az augusztusban is begyujtott tűz fénye előtt elégedetten ül a család. A nagypapa a hintaszékben szunyókál. Az anya a teát tálalja körül. Az apa pipázik s újságot olvas. A nagyobbik leány zongorázik, a kisebbik a babáját öltözteti. A Victoria-korabeli, békés képet egy-egy kócosfejű yorkshirei terrier s egy doromboló macska egészíti ki.

A Drake-sziget Drakeről elnevezett bástyájába is felmásztunk. Van ott egy négyszögletű rés. Ha azon átnéz az ember, nem látni mást, csak a végtelen, szomorú, viharos és mégis megnyugtató szürkeséget, a világ legszürkébb szürkéjét.

Kovács Dénes

Bogáncsok és tövisek

Az Élet és Irodalom 1958 szeptember 5-i számában megjelent Szentkirályi János: *„Állásfoglalás — és ami belőle következik"* című cikke. Az alábbi idézeteket *szószerint* közöljük a cikkből, a kiemelések is a szerzőtől valók.

Hergelgetünk...

Lassan két esztendeje lesz, hogy véres és aljas ellenforradalom dúlt hazánkban. Sokszorosan bebizonyított tény, hogy az ellenforradalom szellemi előkészítésében, a tömeghangulatnak végsőkig való hergelésében, a szocialista rend pocskondiázásában, az uszításban, a rágalmazásban egyes írók, egyes sajtóorgánumok vezető szerepet játszottak. Gondoljunk csak az *Irodalmi Ujság* bűnös tevékenységére! A hirhedt november 2-i szám már csak koronája, betetőzése volt a hónapokon át fokozódó bomlasztásnak...

Magyarán...

Mondjuk meg magyarán: a „sematizmus elleni harc" és a „tágabb horizont" ürügyén az elmúlt másfél évben komoly teret hódított a nyugati és hazai gyártmányú *kispolgári bóvli.*

Mit szól hozzá a segédmunkás?

...Nem régen történt, hogy a kiváló és őszinte megbecsülést érdemlő Füst Milánról 70. születésnapján (nem egy vonatkozásban túlzó) cikkek egyetlenegy finom, halvány, tapintatos vagy sajnálkozó kritikai megjegyzés nélkül jelentek meg... Mit szól ehhez például az a segédmunkás — aki tegyük fel — a *Thukydidész emlékbeszédét* olvasván annakidején „hőbörgött" és bizony bajai származtak belőle.

Bogáncsok összefüggései

Az elmúlt másfél év minden kétséget kizáróan sok szép eredményt hozott... Háthogyha még a kellemetlenül zavaró mellékzönge is kevesebb volna! Külön-külön nem világrengető kilengések; bogáncsok, tövisek, kisebb-nagyobb tűszúrások, de ha *összefüggésükben* vizsgáljuk ezeket a jelenségeket: a revizionizmus, opportunizmus, liberalizmus finoman árnyalt, vagy helyilyel-közzel durvább megnyilvánulásai rajzolódnak ki előttünk...

PÁLÓCZI-HORVÁTH GYÖRGY:

A kékszakállú herceg utolsó évei

Van, aki retteg a vihartól, irtózik a villámok cikkázásától, a mennydörgés bömbölésétől, a szélvész sivításától, s még az égzengés utáni csöndet is a félelmetes utolsó akkordjának érzi. Nem érti, sőt sokszor az őszinteségét is kétli azoknak, akik ujjongva élik végig a nyári viharokat és szinte siettetni szeretnék az elemeket a crescendo felé: hadd múljék el a roppant légnyomás, a tikkasztó hőség, hadd jöjjön a feloldódás, a győzelem.

Lehet eldönteni, hogy melyik fajtának van igaza? Lehet érteni a vihart? Biztos, hogy a képzett meteorológus a legavatottabb műélvezője a viharnak? Biztos, hogy csupán az oceánográfia professzora kaphatja a legteljesebb esztétikai élményt az óceántól? Hogy bármely botanikus többet tud a rózsáról, mint Jules Laforge?

A huszadik század egyik legnagyobb és legkevésbé „értett" művészéről, Bartók Béláról új könyv jelent meg. Szerzője a magyar származású Agatha Fassett, aki szemtanúja volt Bartók utolsó öt évének, amelyet nagy művészünk Amerikában töltött, részben Fassett asszony házában a vermonti dombokon. A könyv címe: The Naked Face of Genius. — A zseni meztelen arca. Agatha Fassett persze nem mutatja meg a „zseni meztelen arcát", — kár, hogy senkisem beszélte le erről a képtelen címről — mert ez senkinek sem sikerülhet, ha nem magának a művésznek. A szótlan művész, aki mindig vállalta a magányt és a hallgatást, teljesen, leplezetlenül — meztelenül, ha tetszik — akkor mutatta meg magát, mikor műveit adta elő zongorán. Akkor teljesedett ki gyémántkeménységű és gyémántragyogású lénye. Megmutatta magát, de nem és nem szavakban. Műveiben — szavakba kényszeríteni: ezt sohasem vállalkozott.

A brüsszeli „Sirène" közölte 1937 márciusában Bartók beszélgetését Denijs Dille belga zenetudóssal. Dille harmóniavilágáról és akkordikájáról faggatta Bartókot, aki így felelt:

„Meg kell vallanom, hogy egész zeném, s benne nem utolsó sorban ez a harmónia-probléma, elsősorban ösztön és megérzés kérdése. Ne kérdezzék tőlem, miért írtam ezt vagy amazt, miért írtam valamit emígy, s nem amúgy. Mindenre egyetlen magyarázatom van: ahogyan éreztem, úgy írtam meg."

A beszélgetés végén Dille kérte Bartókot, mondana valamit arról a művészi szándékról, amely munkásságát irányítja. A válasz:

„Ilyenre sohasem gondoltam s a jövőben sem akarok gondolni. Zenét írtam és zenét fogok írni, amíg élek. Ez a zene megvédi magát és beszél magáért; nem szorul az én segítségemre."

Agatha Fassett könyve, szerencsére, nem is a zseni igazi, meztelen arcának megmutatására törekszik, hanem arra, hogy Bartók utolsó éveiről hűséges és emberi beszámolót adjon. Műve az egyre növekvő Bartók-irodalom egyik igen jelentős alkotása, amely nélkül lehetetlen lesz Bartók életével komolyan foglalkozni.

Bartók ötvenkilenc éves volt, amikor rájött: kötelessége az emigrálás. 1940-ben érkezett New Yorkba, telve végzetes aggodalommal népének sorsa iránt, eltökélten a teljes visszavonulásra. Agatha Fassett beszámolójában fokról-fokra követhetjük e visszavonulás állomásait. Bartók nemcsak Magyarországról Amerikába, hanem az emberi világból a zenébe emigrált, félelmetes teljességgel. Egész életében nehezen tört bele a köznapi érintkezés szokott formáiba, de utolsó éveiben egyre kevesebb kísérletet tett, hogy kilépjen a Várból.

A beszámolóból, nemcsak az idézett megjegyzésekből és beszélgetésekből, hanem az egész jelentés légköréből érezhető, hogy Bartók egy új látomással küzdött, az emberi jövő víziójával. Látta, érezte, hogy merre megyünk (talán jó, hogy mi nem látjuk ezt az utat), s egyre komorabbá vált; a Vár, a művészet komor hercegévé.

Akik Amerikában hallhatták utolsó éveinek hangversenyeit, mindebből nyilván többet érezhettek meg. Többet és mást.

Ki mit érez ki egy zeneműből, persze, a legszuverénebb magánügy. E téren talán sohasem lehet döntésre jutni. Bartók egyik legrégibb híve és legkitűnőbb ismerője, Tóth Aladár, tudtommal Bartók beleegyezésével írta le ezeket a szép sorokat:

„Ami a parasztban népi, azt Bartók művészete mindenütt töretlen természeti erők nagyszerű víziójának látja és idézi fel. Az ember világát itt határtalan őserdők övezik; ebben a vadonban Bartók Ázsiában sarjadt pogány, látnoki fantáziája lépten-nyomon titokzatos isteneket, leskelődő erőket, féktelen gesztusokkal mozduló gigászi árnyakat lát... Ebben az emberfeletti környezetben az ember örökké „ugrásra készen", minden ereje s idege birtokában kell, hogy legyen: itt nincs helye áradozásnak, érzelgésnek: az erő percei itt forradalmi erupciókat, a gyengeség percei gyilkos félelmet jelentenek... (Bartók) ázsiai nép leszármazottja, ki ázsiai ősrengetegnek látja az életet, de önmagában is ott érzi az ősembert, s ezért „otthon van", ezért töretlenül, az élet zárt egységeként áll magában, mint a zenetörténetnek a maga birodalmában egyedülálló jelensége."

A legutolsó állítással mindenki egyetért, de vagyunk sokan, akik Bartókban nem ázsiai, paraszti, ősvadoni, ősemberi erőket, hanem teljesen más elementáris erőket érzünk. Nem vagyok muzikológus, ezért szinte illetlennek érzem, hogy ellentmondjak olyan kitűnő zenetudósnak, mint Tóth Aladár. Lehet, sőt valószínű, hogy nincs igazunk (kinek lehet általában igaza, ha zenei élményről van szó?), de vagyunk sokan, akik Bartókot közelebb érezzük a Kékszakállu Herceghez, mint a paraszthoz, közelebb szinte huszonegyedik századi víziókhoz, mint az ősvadon látomásaihoz. Úgy érezzük, hogy amikor Bartók valósággal új zenei anyanyelvet teremtett — kétségtelenül a földből kisarjadzott zenei erők alapján, friss népzenei kincsekre építve —, ez a nyelv a jövő nyelve. Ezért nehezen érezhető Bartók azok számára, akik Mozarton nevelkedtek, egy rég letűnt világ zenei nyelvén, s még nincsenek készen arra, hogy megérezzék azt a végtelenül bonyolult, mondhatni kontrapunktos világ-dzsungelt, amely születőben van, s amelyben az ősvadonénál messze gigászibb elementáris erők küzdenek.

*

Bartók utolsó éveinek életérzése rokon a Kékszakállu herceg vára sötét drámai recitatívjának hangulatával. A kékszakállu herceg, a művész, kezében a minden-titkok kulcsaival, egyre ernyedtebben, egyre borzongóbb sejtelmekkel bolyong a Várban, s nyitja sorra az ajtókat, amelyeken túl látomások várnak rá az emberi jövőről.

Upton Sinclair nyolcvan éves

A hires „muck-raker" nemzedék, a „szennykeverők" bálványtdöntögető, a szociális igazságért harcoló csoportjának utolsó életbenmaradt képviselője, Upton Sinclair, most töltötte be nyolcadik évtizedét. Ebből a nyolcvan esztendőből nem kevesebb, mint hatvanöt telt el irodalmi munkában; Sinclair tizenötéves volt, amikor ponyvaregényeket kezdett irni, hogy közben elvégezhesse a new-yorki városi kollégiumot. Hatvanöt év és másfélszáz könyv: amikor pár éve meglátogattam a világhirű irót kaliforniai otthonában, felesége egy jókora garázsba vezetett, amely a padlótól a mennyezetig zsúfolva volt Sinclair könyveivel, orosztól tamilig, magyartól japánig terjedő forditásokban.

Sinclairt, önvallomása szerint, hármas eredetű ihlet mozgatta pályáján. Jézus, Hamlet és Shelley volt a forrása és ösztönzője minden tettének és irásának. Szeretettel és bizalommal közeledett a századeleji világhoz, amely aztán visszautasította és megvetette. Igy lett belőle szocialista, Lincoln Steffens, H. L. Mencken, Samuel Hopkins Adams fegyvertársa.

Ötvenkét esztendeje jelent meg a „Jungle", a chicagói vágóhidak elleni, zolai erejű vádirat, amely hallatlan felháborodást és vihart keltett s egész új törvényhozáshoz vezetett. Sinclair könyvei nélkül ma nem lenne komoly szakszervezeti mozgalom Amerikában. Csaknem hét évtizeden át küzdött a korrupció, a kizsákmányolás, az igazságtalanság ellen. Nemcsak tollal, hanem szóval és tettel is. A kaliforniai kormányzóválasztáson, 1934-ben, Sinclair megbukott, de négy évvel később az ő programmjával, az EPIC-el (End Poverty in California) választották meg az új demokrata-párti kormányzót.

Kezdettől fogva dühös kitartással harcolt a parancsuralmi rendszerek ellen. Könyveiben sok a magyar vonatkozás. A „Boston"-ban, amely a hirhedt Sacco-Vanzetti perről szól, részletesen foglalkozik a huszas évek magyar, fehér terrorjával. Tizenöt kötetes nagy époszának, a Lanny Budd sorozatnak egyik állandó szereplője Kertész Zoltán, a magyar képkereskedő és műtörténész. A sorozatban része van Horthynak, Teleki Pálnak, Kun Bélának, Szálasinak; több fejezet játszódik Budapesten és a magyar vidéken.

Sinclairt, persze, kiátkozta a nácizmus és fasizmus. Egy ideig rendkivül népszerű volt a Szovjetunióban, ahol negyven évvel ezelőtt irt könyveit mint a mai Amerika hűséges tükreit használták fel propagandára. De amikor a „Lanny Budd" sorozatban és más könyveiben leplezetlen utálattal (bár nem minden respektus nélkül) irt Sztálinról, egyszerre belőle is „imperialista hiéna" és „kapitalista bérenc" lett. Nem mintha Sinclairt ez valaha is zavarta volna. Alapjában véve politikai bölcselete rendkivül keveset változott hat évtized alatt. Optimista, de realista; talán legjobban keresztény szocialistának lehetne nevezni, bár persze nem a mi otthoni rosszizű, Wolf Károlyos értelemben. Istenhivő, de ellenzője az egyházak minden világi vagyonának és befolyásának; hisz a szervezett munkásság jogaiban és jövőjében, de elitéli az államkapitalizmust, a titkos rendőrséget és a bürokratizmust, tehát a sztálinista és hruscsovi kommunizmust is. Humanista, aki valóban hiszi, hogy a legfőbb érték az ember.

Majdnem harminc esztendeje büszkén nevezem magam barátjának; egyik tanúja vagyok, sokszáz között annak, hogy milyen mély segitőkészség, emberi és irói szolidaritás van csendes, szerény külseje mögött.

Tábori Pál

Salzburg Fesztivál, 1958

Az idei salzburgi ünnepi játékok műsora messze felülmúlta még az edzett Salzburg-látogatók várakozását is. Három színdarabot játszottak — Hofmannstahl Jedermannját, egy Werfel-drámát (Juarez und Maximilian) és Archibald McLeish Jób-drámáját (ez utóbbiról a kritikusok véleménye igen kedvezőtlen), valamint hát operát, többek között egy Karajan-vezényelte és rendezte Fideliót, Mozart: Figaro házasságát ragyogó szereposztásban, Richard Strauss Arabellá-ját (Lisa Della Casával a címszerepben) és Samuel Barber új operáját, a Vanessát — ez utóbbit angolul. A fesztivál alkalmából olyan karmesterek látogattak el Salzburgba, mint Herbert von Karajan, Jochum, Sawallisch és Mitropoulos, olyan énekesek adtak szólóestet, mint Elisabeth Schwarzkopf, Irmgaard Seefried és Dietrich Fischer-Deskau; a kamarazene kedvelői az I Musici együttest hallhatták Rómából, a balett hívei pedig Marquis de Cuevas világhírű táncosainak tapsolhatták fájósra a tenyerüket.

A fesztivál talán legjelentősebb színpadi produkciója Hugo Hofmannstahl Domplatzon előadott Jedermann-ja volt. A Jedermann-t „Mindenki"-nek is fordithatnánk, de nekem jobban tetszik a „Mindenember" kifejezés — a darab műfaját magyarul, mint misztériumjátékot szokás meghatározni, bár az inkább ahhoz a középkori szabadtéri játékhoz hasonlít, amit az angolok „morality play"-nek hívnak: dráma örökérvényű szimbólumokkal, ismert típusokkal és erkölcsi tanulsággal. A salzburgi Jedermann alcíme: „A gazdag ember halála". A gazdag ember dús házában vigad szép szeretőjével, s csak „ez világ hívságaival" törődik — alapjában véve nem rossz ember, csak kényelmes, mindent-halogató („lesz még időm bűnbánatra") s boldogsághajhászásában ostoba Mindenember. S akkor az Úr leküldi érte a Halált. S a Halál (fekete köpenyre festett mészfehér csontváz) lassan felemelkedik a színre és elindul Jedermannért.

Ernst Lothar kitűnő rendezése, a hatásos kísérőzene és a színészek magasszínvonalú játéka segít abban, hogy a darab néhány jelenete több legyen egyszerű színházi élménynél: misztikus élménnyé váljék. (A Jedermann-t kizárólag vasárnap délutánonként játsszák, pontosabban alkonyatkor, mikor az ég még makulátlanul kék, de a nap sugarait lassan-lassan elnyeli az árnyék. A szabadtéri színpad a Dóm előtt van — maga a Dóm is része a „színtér"-nek — az Úr hangja innen szól ki a játék elején, s mint a szobrok, ennek kapujában állnak őrt a vakolatszürke angyalok.)

A Hungarian String Quartet (Magyar Vonósnégyes) szép sikerrel szerepelt a Mozarteumban. A vonósnégyes (tagjai: Székely Zoltán, az orosz származású Alexander Moszkovszkij, Koromzay Dénes és Magyar Gábor) 1935 óta járja Európát és Amerikát, koncertjeivel szüntelen öregbítve a magyar előadóművészek hírnevét. Ezúttal egy Beethoven-, egy Bartók- és egy Ravel-mű szerepelt programjukon. Bár a legnagyobb elmélyüléssel Beethoven harmadik Razumovszkijkvartetjének (op. 59. Nr. 3.) második tételét játszották, a legegyenletesebb s a legérettebb művészi teljesítményt Bartók 6. vonósnégyesének tolmácsolásával nyújtották.

Még egy érdekes dologról kell beszélnem és ez az *elektronikus zene*. Ez a különös művészet mindössze öt éves — 1953-ban született. Jelenleg Európa minden nagyobb rádiójának van már elektronikus zenestúdiója, de a két kísérleti stúdió, ahol a fiatal zeneszerzők egész gárdája dolgozik, Kölnben és Milánóban található. Én a salzburgi koncert előtt életemben kétszer hallottam összefüggő elektronikus zenét: Londonban, ahol Peter Brook Shakespeare „Vihar"-jának kísérőzenéjeként elektromos generátorral előidézett hangokat alkalmazott (a „Vihar" felújítását nem utolsósorban ez tette eseménnyé) — s másodszor a brüsszeli világkiállításon, a Le Corbusier-tervezte Philips-pavillonban (ahol egy nyolcperces „elektronikus filmet" vetítenek). Tudtam tehát, hogy mint kísérőzene, az elektronikus zene jól alkalmazható, de kétségeim voltak az önálló kompozíciók lehetőségét illetően. A salzburgi koncert meggyőzött róla: csak idő kérdése, mikor nő ki a fiatalok közül valaki, aki a laza hangcsoportokat összefogja, megszilárdítja, aki *megszabályozván* az elektronikus zene szinte korlátlan hangzás-lehetőségeit, törvényt: nagy műveket teremt.

Nem áll módomban részletesen elemezni, micsoda voltaképpen az elektronikus zene. (Csak a szakemberek tudják pontosan.) Annyit mindenesetre tudok róla, hogy az elektromos generátor által előidézett hangokat egy speciálisan kiképzett stúdióban hangszalagra veszik és a szalagokat összevágják. Ez a vágás a tulajdonképpeni komponálás. Az így „összevágott" zenét egy öt hangszóróval körültapétázott teremben hallgatja az ember. Egy-egy mű nem tart tovább 5—10 percnél — ha megfelelő feszültséget tud teremteni, nem is tarthat sokkal tovább; az ember nemcsak hallja a zenét, de az belérezeg, benne vibrál, s felizgatja. Ez az, amit már Bartóknak sem tudtak a széplelkek megbocsájtani: hogy felkavar. Hogy nemcsak szórakoztat, hanem „kihozza az embert a sodrából".)

Félreértésre még számtalan lehetőség nyílik. Ennek ellenére a salzburgi közönség (többségükben fiatalok, de idősebb „szakmabéliek" is, mint Mitropoulos és Karajan) meglepő nyugalommal és udvariassággal fogadta a zeneszerzők legvadabb, „legelektronikusabb" ötleteit is; csak akkor nevetett, amikor már nem lehetett megállni nevetés nélkül, s még tapsolt is egyszer-egyszer! (Harminc évvel ezelőtt még ökölre mentek Bartókért — ma a legfantasztikusabb dolgok sem döbbentik meg az embereket. Korunk életérzése: az irracionális erők elfogadása, a megértésükről való lemondás kíséretében.) Pedig itt aztán szerfelett különös hangokat lehetett hallani: sivítást, bugyborékolást, csörgést, pattogtatást, hogy a lehelt-fújt-gongatott, valamint a pukkantott-pendített hangokat ne is számítsuk. Új zene, teljesen új hatások. A kölni stúdió legtehetségesebbje véleményem szerint a magyar Ligeti György, akinek „Artikuláció" c. művében bizarr módon keveredtek a komikus és drámai elemek — a milánóiak közül pedig Bruno Madernát kell kiemelnem, akinek „Continuo" című 1958-ban komponált művében már érezni a majdani elektronikus nagyzenét. A mű stílusgyakorlatnak is tekinthető: suttogásból állandó tremolón át szuggesztív forte-ba növekvő zene. Hallatlanul izgalmas. Az egyetlen hangkombinációs művet, K. Stockhausen „Gesang der Jünglinge" című elektronikus kantátáját nem tartom sikerültnek. Igaz viszont, hogy a mű szerzésének időpontja 1955/56 s azóta az elektronikus zene nagy léptekkel haladt előre: már-már kibúvóban van kísérleti stádiumából. Engem személyszerint nagyon érdekel az elektronikus zene további fejlődése, s különösen az „alkalmazott" (modern versekhez, vagy prózához alkalmazott) elektronikus zenében rejlő lehetőségek. Ha másokat is érdekel ez az egészen új, izgalmas művészet, figyelmükbe ajánlom az elektronikus zene ez év októberében Brüsszelben megtartandó fesztiválját.

Gömöri György

A hanglemez meghódítja a harmadik dimenziót

A látás és hallás szervének kettős elrendezése teszi, hogy térben látjuk a tárgyakat és a hang forrásának irányát és távolságát is észleljük. A jelenleg használatos hanglemezek azonban nem érzékeltetik a hang térbeliségét, a hallgató nem képes megállapitani, hogy a hanglemez felvételekor, például a zongorát, hol helyezték el; voltaképpen csak „félfüllel" hall.

Ezt a tökéletlenséget iparkodik a *sztereofónikus* hangfelvétel — a plasztikus filmmel folytatott kísérletekhez hasonlatosan — kiküszöbölni. A plasztikus hallás előfeltétele, hogy a hangot legalább két mikrofonon vegyék fel és két külön úton közvetítsék a hallgatónak. A nehézség abban mutatkozott, hogy miképp helyezzék el egyetlen hanglemezen a két mikrofonfelvételt. Eleinte két tűvel ellátott gramofonfejjel kísérleteztek. A két tű, két párhuzamos barázdában futott a lemezen, de ezt a megoldást elvetették, mert fölöttébb bonyolult volt és tetemesen megkurtította a hangfölvétel időtartamát. Mostanában sikerült a két külön felvételt egyetlen barázdában egyesíteni. Az egyik mikrofon felvételét függőleges, a másikét vízszintes irányban vésik a hanglemezre, úgyhogy a tű kettős mozgást végez, függőlegeset, mintha hegyről völgybe szaladna és egyben vízszinteset: kígyóvonalban. Természetesen ez a megoldás két hangszórót feltételez, valamint azt is, hogy a hallgató a két hangszóró között foglaljon helyet. A háziak és vendégek valóban plasztikusan csak akkor hallhatják majd a sztereofónikus fölvételt, ha ildomosan egymás mögé ülnek.

Noha a berendezés nem olcsó, és akármilyen szoba nem is alkalmas a hangszórópár fölszerelésére, több hanglemezvállalkozás mégis megkezdte már a sztereofónikus lemezek gyártását. Gyerekcipőben ugyan, de a hanglemez ezzel új útra lépett, hogy meghódítsa hívei számára a harmadik dimenziót.

Történetírás és interpretáció

Más vezércikket írni s más történelmet írni. S bár mind a kettőt, mint minden jót, nehéz jól csinálni — mindenesetre könnyebb jó vezércikket írni a történetírás hibáiról, mint jól megírni a történelmet. Ezt persze Ignotus Pál is tudja, s nem szándékom, hogy erről őt kioktassam. Mégis úgy érzem, hogy „Az elsikkasztott történelem" c. egyébként kitűnő vezércikkében kissé könnyedén elsiklott a történetírás roppant problémái fölött; továbbá — nem is olyan kissé — eltúlozta a hivatásos történészek felelősségét.

Cikkében, egyebek közt, nem tett különbséget a történetírás és a történelemoktatás között. Az oktatás ugyanis nálunk, akárcsak másutt, sokkal rosszabb volt, mint az írás... A kettőről szinte nem is lehet ugyanabban a vezércikkben szólni; s különösen nem lehet a Hóman-Szekfű történetírás „alpári lecsapódásai"-nak betudni az olyan ostobaságot, amire Ignotus takarítónőjének kisfiát oktatták egy magyarországi elemi iskolában.

Az én történelem tanárom, például, egy csehszlovákiai középiskolában kifejezetten arra oktatott engem, hogy magyarnak lenni szégyen. De ezt nem merném a cseh történetírás „alpári lecsapódásai"-nak nevezni. Ezt inkább a szerencsétlen középeurópai politikai éghajlat következményének hívnám, aminek létrehozatalában biztosan történetírók is ludasok voltak. Ám a felelősség elsősorban mégis a politikusokat terheli, akik még a nacionalista történetírókon is túllicitálva terjesztették a nemzeti felsőbbrendűség és egotizmus mérgét. Ez ellen a méreg ellen, bármilyen szentek lettek volna a történetírók (amik persze nem voltak), vajmi keveset tehettek.

Tény az, hogy a történetírásnak nálunk is, és a többi középeurópai nemzetnél is, igen kiváló művelői éltek és élnek. És ami a magyar történetírás mesterségét illeti, a tehetség hiányáról csöppet sem panaszkodhatunk. Legkevésbé vádolhatjuk történészeinket a magyar történelem elsikkasztásával, mert múltunkat oly részletességgel és alapossággal tárták fel, ami csak becsületükre válhat.

Mindezzel távolról sem kívánnám azt állítani, hogy történetírásunk makulátlan. Míg erőssége a kutató munkában, gyengesége az interpretációban van; vagy hogy pontosabban fejezzem ki magamat: ami hiányzik, az a középeurópai történelmi szintézis megalkotása humanisztikus és demokratikus ötvözetben.

Ilyen szintézist sem a liberális, sem az antiliberális nacionalista kor nem produkált és nem is produkálhatott; ép ésszel a totalitárius kommunista korszaktól sem várhatja senki. Hogy szükség van rá — nálunk éppúgy, mint középeurópai testvéreinknél — efelől nem lehet kétség. Békés politikai kibontakozás Közép-Európában a történelmi szemlélet tárgyilagos és emberséges szintézise nélkül aligha képzelhető. Hogy a szabad világban élő középeurópai történészek között vannak-e olyan tehetségek, akik ilyen szintézis megalkotására képesek, azt nem tudom. De hogy ennél sürgősebb és érdemesebb feladatot számukra képzelni sem lehet, abban biztos vagyok.

Borsody István

Az elsikkadó jövendő

Ignotus Pál abban a tudatban írta meg egyik legutóbbi cikkét („Az elsikkasztott történelem", Irodalmi Ujság, 1958 augusztus 1), hogy „velejével a demokratikus magyar emigráció javarésze egyet fog érteni, de valamennyi megállapításával úgyszólván senki". Valóban úgy érzem, mindenben egyet értek vele — kivéve egy gesztusát, hogy névszerint említi Szálasi egyik hajdani „főideológusát" és komolyan tárgyalja műveit. Semmi szükség arra, hogy olyanok, akiknek volt közük 1956 októberéhez, érdeklődést mutassanak és érdeklődést keltsenek azok iránt, akik megrekedtek 1944 októberében.

Hogy miként értékeli valamelyikünk az 1867-es kiegyezést, vagy Rákosi és Kádár mai „magyar" történészeinek egyik-másik megnyilatkozását, nem tartozik Ignotus cikkének fővonalába, csak illusztráció az általános gondolatmenetben. Ezeknek a pontoknak megvitatása már része lenne magának a feladatnak, amelynek megoldását épp Ignotus cikke sürgeti.

Arról van szó — mondja a cikk — „hogy erőt vegyünk és gyűjtsünk a magyar történelemírásban mulasztottak pótlására", s mindjárt hozzáteszi: „Ne várjuk ezt idegenektől." Ezek és a következő sorok parányi kételyt ébresztenek bennem: lehet, hogy szempontjaink mégsem azonosak?

Nem óhajtom kétségbevonni a demokratikus magyar emigráció jogát, hogy elmélyedjen a magyar történelemben — honfoglalás előtti századoktól napjainkig. Szép és sok áldozatot megkövetelő feladat, bár kielégítő megoldása Magyarországon kívül élve, lehetetlen.

Az elsikkasztott történelem elleni harc küzdelem a hazugság ellen. A hazugság elleni harc — harc a szabadságért, mindenki szabadságáért, s nekünk a szellem fegyverével is úgy kell harcolnunk, mint egykor a magyarok és lengyelek közös hőse, az a Bem, akinek budai szobránál 1956 október 23-án a forradalmi ifjúsága gyülekezett.

1956 október 23 örököseinek nincs joga arra, hogy erőik javát ma Anonymusra vagy a tatárjárásra tékozolják. Ha az otthonmaradottak felszabadításáért valamit is tenni akarunk, akkor be kell látnunk, hogy minden emigrációs történetírói és történetkutatói munka elsősorban annyit ér, amennyit a bennünket vendégül látó népek tanulnak belőle. Ha elfogadjuk ezt a szempontot, akkor a témaválasztás is magától adódik.

1956 ősze a mi egyik nagy feladatunk; a másik: hozzá kell építenünk mindannak analizisét, ami azóta történt s még ezután történni fog.

Néha a százszor elismételt tényeket is újra el kell ismételni. De általában, még ahol maguk a tények aránylag közismertek is, a történtek igazi értelme, tanulsága egyre inkább eltorzul. Nemcsak a kommunista propaganda felelős ezért, nemcsak a „piacra dolgozó" nyugati szenzáció-újságírás, hanem azok a pártpolitikusok is, akiket többnyire az érdekli 1956 októberében, hogy mi és hogyan hasznosítható belőle például a választásokon. S még ez a „hasznosítás" se mindig történik kínos tisztelettel a történelmi hűség iránt.

A magyar szabadság elválaszthatatlan más népek szabadságától, az 1956-os magyar őszt sem állíthatja be az emigráns magyar történelemkutatás pusztán a saját nemzeti múlt távlatába — vállalnia kell és lengyelekkel, németekkel s másokkal szövetkezve ki kell tágítani azt a horizontot is, amely országhatárokkal nem törődve, egyetlen összefüggő történés egységébe foglalja össze Vorkuta, Karaganda, Kelet-Berlin, Pozen, Varsó és Budapest kisebb-nagyobb földrengéseit. Sőt még messzebbre kell visszamennünk ezen a síkon — legalább a kronstadti matrózzendülésig s a bolsevik hatalomátvétel után a Szovjetunióban alakult magyar és nem magyar, de oroszokat és nem-oroszokat egyképp irtó kommunista brigádokig. Enélkül nem tudjuk megválaszolni azt az alapvető kérdést sem, ki ellen harcolunk, az „orosz imperializmus új változata", vagy az orosz népet első áldozataként leigázó „nemzetközi kommunizmus" ellen.

A Kelet-Berlin — Pozen — Budapest-hullám analízise persze különösen fontos. Nemcsak azért, mert megmutatja a vasfüggöny mögötti szabadságharc legtöbb támogatást érdemlő főerőit, hanem azért is, mert ez egyben kimeríthetetlen fegyvertár a szabad világot bomlasztó erők elleni harcban is. Nem Moszkva fizetett propagandistái a legveszélyesebbek, hanem azok a tudósok, írók, művészek és egyházférfiak, akik jámbor őszinteséggel hisznek a Szovjetunióban, mint a „munkáshazában", a „béke legfőbb védelmezőjében", a haladás „élenjáró" bajnokában.

1957 elején még úgy látszott, hogy a forradalmat Magyarországon ugyan eltiporták, de győz nyugaton. Ki emlékszik még a nyugati kommunista pártok akkori válságára? 1957 január 20-án, ugyanazon a napon, amelyen a lap Dudás József és Szabó János kivégzését jelentette, a „Népszabadság" még ezt írta: „Egyes francia kommunista értelmiségiek szerint a magyarok oly súlyosan kompromittálták a szocializmus ügyét, hogy évtizedekre vetették vissza a kommunista világmozgalom fejlődését. Angliában erősen visszaesett a Daily Worker példányszáma. Olaszországban a párt legutóbbi kongresszusán heves viták zajlottak le a magyar kérdésről. S a pártból november után többen kiléptek."

Melyek voltak azok az erők és azok a mozzanatok, amelyek nemcsak 1956 október 29-én kényszerítették átmeneti visszavonulásra az első szovjetintervenció katonai erőit, hanem meg tudták rázni a világkommunizmus egész épületét? Mennyit jelentett ebben a szociáldemokrata, a kisgazda és a hajdani jobboldali pártok maradványa? Mennyit Déry Tibor és társai, Nagy Imre „revizionizmusa", Mindszenty szózata, munkás és forradalmi tanácsok, ifjúsági szervezetek tevékenysége és felhívásai? Mi volt a viszonyuk mindezeknek az erőknek egymáshoz és mi lett belőlük? Mit akartak és merre mennek ma?

Tévedés volna azt hinni, hogy mindezt már tisztáztuk.

A magyar forradalom ma már a történelemé. Elsikkasztása makacs gonoszsággal az egyik és vétkes könnyelműséggel a másik oldalon nap mint nap folyamatban van. Ha tehetetlenek vagyunk ezzel a folyamattal szemben, akkor nemcsak a magyar jövendőből sikkadnak el szemünk láttára — kortársak és résztvevők szeme láttára — 1956 őszének maradandó és építő értékű eredményei, felismerései, hanem az egész szabad világ szellemi arzenáljából is. A magyar forradalom történelemhamisítóival szemben miénk az elsődleges felelősség a netalán elsikkadó jövendőért.

A világpolitika minden égető kérdésének történeti hátterével, összefüggéseivel, tanulságaival és nem utolsó sorban szovjet-értelmű magyarázatával foglalkoznunk kell, persze kötekedés, mindent jobbantudni akarás és forradalmi múltunkat minduntalan hánytorgató melldöngetés nélkül — nyugodtan, méltósággal s mindig előbb elmélyített tárgyismerettel. Mi ezekhez a kérdésekhez a moszkvai imperializmus saját hatalmi területén belül vívott harcokban kialakított, sajátos kritikai módszerekkel és tapasztalatokkal tudunk hozzányúlni. Ezzel általában csak mi rendelkezünk s jelentős szolgálatokat tehetünk vele a szabadság ügyének. A szabad világ sem tökéletes, de legalább eltűri, hogy vele együtt igyekezzünk tökéletesebbé alakítani.

Stolte István Miklós

A Vezér minden jog forrása

A nácizmus dokumentumokban

Három kiadás, százötvenezer példány fogyott el Németországban abból a történeti adattárból, amely a nemzeti szocializmust mutatja be dokumentumokban. Ez a négyszáz oldalas könyv alapvető munka mindazoknak, akik meg akarják ismerni vagy írni a huszadik század történetét. A művet Walther Hofer, a berlini egyetem és Német Főiskola neves professzora állította össze és látta el rövid összekötő szövegekkel. Az Irodalmi Ujságban értekezés folyik a történet-hamisításról és arról, hogy meg kellene alkotni, a valóságnak megfelelően, az újkori magyar történelmet. Minden ilyen kísérlet alapja a történelmi adatok, írások, szerződések, jegyzőkönyvek, beszédek, rendeletek, intézkedések és bizonyítékok összegyűjtése. Vagyis az az óriási munka, amit a németek e könyvben oly körültekintően és szakszerűen elvégeztek.

„A nemzeti szocializmus dokumentumokban" nem igényel kommentárt. A történetíró nem vádolható elfogultsággal, célzatossággal vagy hamisítással. Munkája arra szorítkozik, hogy adatokat közöl. Sorban bemutatja a nemzeti szocializmus eredeti megnyilvánulásait. Ezek az adatok nem arra szolgálnak, hogy a szerző nézeteit támasszák alá, szemléletét igazolják vagy ítélkezésében segítsék. A közölt dokumentumokban egy rendszer mond ítéletet maga-magáról, egy esztelen és embertelen zsarnokság nyilatkozik meg a maga rendeleteiben, vezérének beszédeiben, magasállású tisztviselőinek intézkedéseiben, teljes állami funkciójában. Egy ilyen történelmi munka persze mégsem áll kizárólag elemzésből és adathalmazból, nem lehet mentes a történész erkölcsi és politikai szemléletétől, melyek a vizsgálódás módszereiben vezérlik. Ez a szemlélet ez esetben a humanizmus és a kereszténység, amiket a szerző éppúgy művelődésünk elengedhetetlen alapelemének tekint, mint az emberi személyiség és jogok tiszteletét. E keresztény világnézetű történész a francia forradalomban tehát nem a csőcselék vérengzését látja, mint oly sok rosszul képzett honfitársunk („csak az az átkos francia forradalom ne lett volna!" — miként Wolf Károly mondotta), hanem az emberiség vezérlő csillagát, amely a történelem legelviselhetőbb államformáját alkotta meg, minden zsarnokság ellenségét: a szabad európai demokráciát.

Témakör szerint nyolc fejezetbe csoportosítja a közölt adatokat: I. Hitler Adolf, ideológiája és mozgalma; II. A nemzeti szocialista forradalom; III. A nemzeti szocialista uralmi rendszer; IV. A nemzeti szocializmus és a kereszténység; V. A nemzeti szocialista imperializmus; VI. A háború; VII. Zsidóüldözés és zsidóirtás; VIII. Az ellenállási mozgalom. E nyolc különböző témáról, mindegyikről külön-külön, adat-köteteket lehetne összegyűjteni és közölni. A történésznek válogatásában nem ez volt a célja. Egy kötetben iparkodott bemutatni, az ő adataikkal, a nemzeti szocializmus lényegét. Válogatásában egyes-egyedül az érdekelte, hogy mi jellemző a nemzeti szocializmusra, mi a lényege ennek a végzetes történelmi jelenségnek.

Szabad fővel, több mint egy évtized távlatából olvasva, hihetetlennek tartjuk, hogyan szerveződhetett meg a náci téboly egy olyan nagy és tehetséges nép körében, mint a német, amelynek fő nemzeti sajátossága az elemző készség és az akarat. Hogyan kerülhetett hatalomra és oly nagy népszerűségre az a kis idétlen ember, aki a „Harcom"-ban például így indokolta meg hivatását: *„II. Vilmos császár, elsőként a német császárok közül, békejobbot nyújtott a marxizmus vezéreinek, nem sejtvén, hogy a csirkefogóknak nincs becsületük. Miközben egyik kezükben a császári jobbot tartották, a másikkal már a tőr után nyúltak. A zsidókkal nincs paktum, csak a vagy-vagy. Elhatároztam, hogy politikus leszek."*

Amikor politikus lett — mozgalmának adatai, benső rendelkezései, memorandumai jelzik az utat — nyiltan hangoztatta élete könyvében, hogy *„a mozgalom parlamentellenes, részvétele egy parlamentáris intézményben csupán azt a célt szolgálja, hogy azt belülről szétrombolja, intézményeit megszüntesse és felhasználja eszközül a hatalom megszerzésére"*. Gyűlölte a kommunistákat, de sokat tanult tőlük. A hatalom természetesen az ő hatalmát jelentette, személye elválaszthatatlan volt mindentől, ami az államélettel összefügg. *„A Vezér a legfőbb bíró. A Vezér minden jog forrása."* Vagy az ilyen mondatok: *„Vagy keresztény az ember, vagy német. Mind a kettő nem lehet"*, csak egy őrült szájából hangozhattak el. Még egy idézet a népiskolai oktatás színvonalát illetően: *„[illegible] ként Jézus Krisztus megváltó[illegible] emberiséget a pokoltól és a b[illegible] Hitler éppúgy megmentette [illegible] met népet a pusztulástól. [illegible] Hitlert is üldözték. D[illegible] megfeszítették, Hitler [illegible] cellár lett. Jézus az égre épített. Hitler a német földre."*

Ezek az adatok valóban nem szorulnak magyarázatra; szántszándékkal a legelképesztőbb példákat idéztük, nem szakmai szempontból, inkább érdekességből annak bizonyságára, hogy ez az alapvető mű nemcsak a szakembernek fontos anyag, hanem mindenkinek nélkülözhetetlen olvasmány. A könyv módszere alapul szolgálhat egy magyar dokumentációs gyűjteménynek is. Minden fejezet előtt rövid kis összefoglalót olvashatunk a témáról, azután oldalakon át csak a nemzeti szocializmus hangját halljuk; Hitler beszédeit, könyvének részleteit, munkatársainak megnyilatkozásait, a nácizmus törvényeit, a vérbíróság ítéleteit, a zsidóüldözés dokumentumait és a nürnbergi vádlottak vallomásait. Olvasás közben arra gondolunk, hogy tulajdonképpen minden zsarnokság a maga történelmét írja, minden zsarnokság maga fölött mond ítéletet. Ha egyszer elkövetkezik az idő és lezárul a szenvedés és szolgaság korszaka az úgynevezett szocialista világban, a történetíró megint feladatához láthat. Munkájában legnagyobb segítségére az a rengeteg dokumentum lesz, amely a vasfüggöny mögött naponta készül.

(Der Nationalsozialismus, Dokumente 1933—1945. Összeállította és kommentálta Walther Hofer. — Fischer kiadó, Frankfurt am Main.)

Vámos Imre

Objektiv mérges dudvák

„A tudomány és a kultúra terén következetesen tovább kell vinni ‚a virágozzék száz virág, versengjen száz iskola' irányvonalát. Ez a módszer elősegíti a tudomány és a művészet szüntelen fejlődését és szakadatlan előrehaladását, ez egyfajta marxista tudományos módszer és ezen belül a népen belüli ellentmondások megoldásának egyik módszere is. Ami a szocializmus alászására és a kapitalizmus restaurálására irányuló megnyilvánulásokat és cselekedeteket illeti, azoknak törvényes létjogosultságát sohasem ismertük el, minthogy ezt a szocialista rend nem engedheti meg. De a szocialista-ellenes mérges dudvákat hagyjuk nőni, azért, hogy népellenességük napfényre kerüljön és a nép összehasonlítás útján világosan és határozottan felismerje, azért, hogy fellángoljon a nép haragja, a nép felháborodva kitépje ezeket a dudvákat, azért, hogy kifejlesszük a tömegekben a harci képességet és tág teret nyissunk a száz szocialista virág virágzásának... Mérges dudvák objektíve léteznek és még sokezer évig lesznek, csak a távoli jövőben nem lesz meg a mostani osztályharc jellegük. Mivel a mérges dudvák objektíve léteznek, ha nem hagyjuk őket természetes formában nőni, különböző módosult formákban mégis nőni fognak és titkon mérgezik az embereket. Jobb, ha nyíltan megmondjuk; a mérges dudvák törvénytelenek a mi társadalmunkban, ha kinőnek irtani fogjuk őket, mi azonban egyáltalában nem tiltjuk meg nekik, hogy nőjenek, aki csatázni akar, az jöjjön s majd megbirkózunk vele. Ez a politika igen látható eredményekkel járt: sok mérges dudva támadt ránk eszeveszetten s a nép kitépte. A megmaradtak tovább harcolnak ellenünk... A ki nem tépett mérges dudvák, mihelyt alkalmuk nyílik, feltétlenül támadásra indulnak, akkor ki kell őket tépni. A mérges dudvák kigyomlálása a köztünk és ellenségeink között dúló harc kérdése, a virágok százainak virágzása a népen belüli kérdés. Kétféle ellentmondásról van itt szó, ezért megoldási módszereik is kétfélék, a reakciós burzsoá jobboldali elemeknek az a meggyőződésük, hogy ők a száz szocialista virág közül valók — szemfényvesztés, mert ők nem tartoznak a virágok e fajtájához."

(Részlet Liu Sao-Csi beszédéből, a Kínai Kommunista Párt központi bizottságának nyolcadik kongresszusán. Közli a Társadalmi Szemle 1958 július—augusztusi száma.)

A KIRÁLYNAK MEG KELL HALNIA címmel a napokban jelent meg Mary Renault regénye, melyet az angol kritikusok a legnagyobb elismeréssel fogadtak és páratlan mestermünek neveznek. A könyv hőse Theseus, miliője az ógörög mondavilág Knosszosza, a Minotaurosz legendája és Theseus szerelmei. Az írónő Theseusszal első személyben mondatja el történetét; a kritikusok szerint ezt a mindennél nehezebb feladatot szinte tökéletesen oldotta meg és a mitikus világot olyan erővel eleveníti fel, mint Thomas Mann a régi Egyiptomét.

HORVÁTH BÉLA:

Umbriában, Jacopone da Todi nyomdokán

Ez itt a szentek földje. Több mint ötven szent született ebben a kicsiny tartományban, amelynek szelíd lankái és szőlődombjai annyira hasonlítanak a mi dunántúli tájainkra. Umbriában járva, mintha gyermekkoromba térnék vissza, mintha a Séd partján bolyonganék a búsuló bodzabokrok és vadrózsák között. Umbria dombjain ugyanazon kedves mélabú lengedez, mint a dunántúli dombok fölött. Csak az a különbség, hogy Umbria dombjait boldogabb nemzedékek művelték, mint a dunántúliakat. Itt van Orvieto, Todi, Foligno, Assisi, Perugia, Spoleto, Norcia, Cascia. Ezen a földön született Szent Benedek, Szent Ferenc, Szent Klára, Szent Rita, Boldog Jacopone da Todi. Ezekben a virágos völgyekben járt Szent Ferenc. Itt írta himnuszát a Teremtéshez, az assisi Szent Damján kolostor kertjében.

Ezt a földet, mint egy olasz költő mondotta, az Úristen jókedvében teremtette. Itt nemcsak a természet maradt meg ős eredeti szépségében, de az emberi művek, a székesegyházak, kolostorok és évezredes városok is. Az örökkévalóság földje ez, itt az öröklét lehelletét érezzük a múlandó időben.

Ennek az angyali tartománynak egyik legnevezetesebb helye Todi. Szentek városa, hegyen épült város, amelyet három fal övez: a világ három műveltségének három nagy korszakából. Eredeti épségükben állanak ezek a dönthetetlen falak, nem hiányzik egyetlen kövük sem. A belső falakat Krisztus előtt 500 esztendeje az etruszkok emelték hatalmas kötömbökből. A második övezetet a rómaiak építették, a harmadik a középkorból való. Ezek a romolhatatlan falak az antik bölcsességet és a keresztény szeretetet védelmezik. Todi városában hibátlanul tündöklöl az európai szépség, a Napnyugati Szépség, amelyről Szent Benedek, Nyugat Patriárkája szólott: a keresztény szeretettől megkoronázott antik hagyomány és latin okosság. Ez a város a mi örök Európánk rajzi tükröre.

Itt született az olasz költői nyelv atyja, Dante előfutára: Jacopone da Todi. Költő volt és szent, aki a [illegible] bölcsességet és gazdagságot el[illegible] szegénységért, világfiból [illegible] és a börtönből az ol[illegible] emlékedett. Róla beszélnek Todi kövei, székesegyháza és ősi ferences kolostora. Itt minden az ő emlékét idézi, még az évszázados olajfák is, amelyek rejtelmesen, alázatosan és irthatatlanul termik gyümölcsüket a századokban. Ezeken az ösvényeken járt a költő, ezeket a fákat ölelte meg, mint kedves növéreit. Ezeken a dombokon kiáltott fel sírva: „Én sírok, én sírok, mert a Szeretetet nem szereti senki sem!"

*

A tizenharmadik század második felében, valószínűleg 1250 körül született Jacopo de Benedetti, aki később elhagyta nemesi nevét és egyszerűen csak Fra Jacoponenak nevezte magát. Különös szó ez a Jacopone. Az olasz nyelv sajátos törvényei szerint a Jacopo névhez toldott képző annyit jelent, hogy bolondos. Bolondos Jacopónak nevezte magát, mert valóban Joculator Domini volt ő, Isten bolondosa. Kicsinnyé tette magát a kicsinyek között, elvetett minden világi hívságot, megvetett minden földi díszt és a szent szegénységet ölelte kebelére. Műve ezért oly hiteles és meggyőző: a nép nyelvén beszélt, mint később Luther és Pázmány. Szent és egyszerű szavait értették a kicsinyek és csodálták a bölcsek.

Gyermekkoráról keveset tudunk. Todiban azt mondják, hogy VIII. Bonifác pápával játszadozott gyermekkorában. Bonifác is itt született, egykorúak is voltak, lehetséges hát, hogy csakugyan együtt töltötték gyermekkorukat. Amikor Bonifác pápa lett, börtönbe vetette gyermekkori játszótársát, politikai okokból. Jacopone két ízben is könyörgő verset küldött a pápának, hogy engedje szabadon. Különösen a második költemény megrendítő. De Bonifác hajthatatlan volt, nem engedte ki börtönéből a költőt. Todiban olvastam egy régi kiadványban erről egy kis történetet. Amint én tudom, újabb irodalomtörténetekben még sehol sem jelent meg, tehát érdemes röviden megismételnem. A könyv névtelen szerzője szerint VIII. Bonifác pápa lenézett a börtönüreg rostélyán és így kiáltott Jacoponéhoz: — Hej! Jól érzed-e magad ottan? — Nem olyan jól, mint te! — válaszolt a költő. — És mit gondolsz, mikor szabadulsz ki? — Majd akkor, ha te ide kerülsz! — válaszolt Jacopone prófétikusan, mert valóban úgy is lett. Újabb politikai fordulatok jöttek és az összeesküvők fogságba vetették ezt a nagy pápát, akinek kétségtelenül hatalmas érdemei vannak. Egyes történészek újjá akarják értékelni működését és szerepét, ami igen nehéz lesz, mert egyszerre két költő is megátkozta: Jacopone da Todi és Dante. A költők sírból jövő tanúskodása ellen pedig vajmi keveset lehet tenni.

Gyermekévei után Jacopo valószínűleg Bolognába tért. Számos versében megemlékezik a középkori Bologna diákjainak független és szabad életéről, vidám játékairól, ünnepeiről, ékes öltözékéről és ajándékozó kedvéről. Akkoriban a világ minden nemzetének fiai látogatták a bolognai egyetemet. Egykorú feljegyzések szerint bőven voltak ott magyar diákok is, akik derekasan kivették részüket az egyetemi polgárok kalandos életéből. Fegyveresen jártak, szembeszálltak a városi íjászokkal, a magisztrátuson csak nevettek és nagy mulatságokat csaptak.

Jókedvű, gazdag és ünnepelt világfi volt Jacopo is, aki aztán a jogtudományok doktora lett. Híres rendezője a nagy mulatságoknak és hangos ünnepségeknek, amelyek itt mentek végbe, Todi főterén. Ez a négyszög alakú tér ma is ugyanabban az állapotban van, mint Jacopo korában. Ugyanazok a paloták zárják körül. A Palazzo del Comune előtt 1268-ban emelvényt rakatott Jacopo, afféle modern tribünt, ahonnan az előkelő urak és hölgyek a piacon végbemenő ünnepi játékokat nézték, színházi előadásokat, vásári énekeseket, kikiáltókat. Játékos volt a középkor, vidámsága vaskos és egyszerű. Szerette ez a kor a dalt és a mulatságot. Ezen a nevezetes ünnepségen tombolt a vidám nézősereg, dobogott a nép az emelvény deszkapadozatán, amely, nem bírván a nagy súlyt, megroppant és beszakadt. Jacopo ifjú felesége, Umbria legszebb asszonya, lezuhant az emelvényről. Súlyos gerendák szakadtak rá. Jacopo kétségbeesve szabadította ki a romok alól. Oda fektette őt a városi tanács palotájának lépcsőjére. Az elalélt hölgyet megszabadították ékes öltözetétől, amely csupa vér volt. És ekkor Jacopo megdöbbenve látta, hogy fiatal hitvese a drága genovai bársonyruházat alatt szőges övet viselt. A középkor hite csorba nélkül való volt. Az árnyékot mindig nyomon követte a fény, a vad emberi indulatokat az alázat, a szelídség és a vezeklés. Bíbor és szőrcsuha, genovai bársony és szőges cilicium volt e korszak öltözete. Ez az engedelmes, jámbor asszony követte férjét a világias mulatságokban, de egyedül maradván, imádkozott és ékes ruhái alatt szőges övet viselt, hogy mindig emlékezzék a világ múlandóságára. A földi élet, az elmúló idő és az örökkévalóság a középkor kedves gondolata volt. A múlandóságnak és örökkévalóságnak ez a középkori varázsa járta át Jacopo szívét, amidőn Todi főterén, az elcsendesedett vigalom után haldokolni látta ifjú feleségét. Másnapra kelve levetette díszes öltönyét, felöltötte a szegények és vezeklők köntösét, a ferencesek szőrcsuháját.

Minden vagyonát szétosztotta a szegények között. Azontúl mint a szegénység és a szeretet dalnoka járta Umbria ösvényeit. A gyermekek seregesen tódultak utána, csúfolkodtak szakadozott csuháján, esetlen alakján és különös tettein, amelyekkel megtagadta a világ szokásait és modorát. Ekkor lett belőle Jacopone, bolondos Jakab. Vidáman viselte ezt a nevet, mert azt is vezeklésül szánta, hogy megvetett, kicsúfolt, legutolsó és legszegényebb legyen honfitársai között.

Több ízben jelentkezett a Szent Fortunátus székesegyház ferences kolostorában. Szeretett volna Isten szegényei közé térni, ferences barát akart lenni, de a rend elöljárói is bolondosnak vélték és már a kolostor kapujában elutasították. A bolondos Jakab ekkor két költeményt írt, annak igazolására, hogy nem bolond ő, csak bolondos. Az egyiket latinul írta, a másikat umbriai nyelvjárásban, a nép egyszerű és vaskos nyelvén. A latin költemény megelőzi Villont. Íme, prózai fordítása. (Nagy bajaimban verses fordítását még nem készíthettem el.)

Ez a világ, amelynek minden öröme annyira múlékony, miért küszködik a hiúság vezérlete alatt? Ereje romlandó, mint a cserép. Inkább a jégtáblákra vésett írásnak higyjetek, mintsem e világ hívságos hamisságának. Mondjátok meg nekem, hol van a híres Salamon, hol a győzhetetlen Sámson? És a szépséges Absalom, az ügyes Jonathán? Hová jutott Cézár, a hírneves hadvezér és hová jutottak Epulone bőséges lakomái? Ó, mily kurta ünnepe van a világ dicsőségének: öröme miként az ember árnyéka. Ó, férgek étke! Te maroknyi por! Te harmatcsöpp! Te semmi! Mivel büszkélkedel annyira? Azt sem tudod, élsz-e holnap: tégy jót, amíg teheted. Ne tartogasd azt, amit úgyis elveszítesz. Gondolj a magasságokra! Az egeket hordozd szívedben! Jó annak, aki képes megvetni ezt a világot.

Így hangzott a latin költemény. Sokkal nevezetesebb volt ennél az umbriai nyelvjárásban írt költemény, amely ezekkel a híres szavakkal kezdődik:

Udite nova pazzia
che mi viene in fantasia!

Vagyis: Halljatok új őrületet, Amely agyamban született! (Ezt a költeményt lefordítottam, azt hiszem, három vagy négy esztendeje ki is nyomattam valahol.)

A tizenharmadik század második felében forradalmi tett volt ez a költemény. Mesterének, Szent Ferencnek nyomdokán, Jacopone a kereszténységet a maga eredeti tisztaságába akarta visszaállítani.

Szeretném itt közzétenni az egészet, dehát nagyon hosszú, több mint 200 sor. Néhány szakaszt mégis idézek ebből a fontos költeményből, amellyel a költő elbúcsúzott a világi élettől.

Istentől van a tudomány,

Megnemesítő adomány,
De belepusztult mindahány,
Akit káprázat vezetett.

Hát halljad meg, mit tervezek:
Nagyhírű nagy bolond leszek,
Ügyefogyott, eszeveszett
S minden bolondot megteszek.

Nem kell nekem bölcselkedés,
Találgatás, érvelgetés,
Szillogizmus, szofizma, és
Minden algebrát elvetek.

— — — — — — —

Ha jól esik, fecsegjetek.
Az okos ember csendesebb.
Hamis világ, Isten veled!
Csapdáidból én kimegyek.

Szamárra bízom híremet,
Aki iá-zik és keheg.
S egy évi búcsút nyerjenek,
Akik csúfolnak engemet.

Különös figyelmet érdemel a költeménynek az a része (itt nem idéztem az egészet), amelyben Jacopone szembeszáll a bölcselettel. De ne gondoljuk, hogy a tudomány ellensége volt ő. Erről szó sincs. Ő egyes skolasztikus tanárok üres okoskodása ellen beszél. Ne feledjük el, hogy abban az időben mennyire elfajult egynémely egyetemen a bölcselet. Megtörtént, hogy arról írtak doktori értekezést, milyen nyelven beszélt a kígyó Évához, vagy mi történik, ha egy egér megeszik egy ostyát. A tudományos mezbe öltöztetett meddő játékkal szemben a ferencesek a szeretetet, az alázatot és a szent szegénységet hirdették, mint a kereszténység igazi tartalmát.

Amikor a két költeményt elolvasták a ferences rend elöljárói, felismerték a költő vezeklő alázatosságát és azonnal társukul fogadták őt. Így lett Jacopone da Todi Szent Ferenc rendjének és Umbriának dicsősége.

Két szóban foglalhatjuk össze ennek a rendkívüli költőnek a bölcsességét: szeretet és szegénység. A keresztény metafizikából, a természetfölötti világrend keresztény szemléletéből, minden modern költőt megelőzve, elsőnek ragadta ki a szépséget. Jacopone da Todi volt az első keresztény költő, akinek művei nem iskolás példázatok, de igazi dalok. A középkori kereszténység rajongó hevületével dalolta az emberi család fájdalmát.

Én megértettem fájdalmát és magánosságát, amely dalra ihlette őt. Magány és fájdalom ihleti meg a nagy lelkeket. Hallom harsány szavát, amit a modern irodalmároknak küld a szent költő. Ezt üzeni:

Az őszinteség! Íme, az élet és az irodalom titka. Nem érti meg szavatokat a nép? Értessétek meg magatokat! Legyetek népszerűek, mert akkor jobban fognak hinni nektek. Legyetek tökéletesek műveitekben és minden dolgotokban. Ne hazudjatok soha, írjátok mindig azt, amit láttatok: íme, ez az én realizmusom. Vegyétek művetekbe a való világot, szavatok így az igazságot fogja tükrözni, amely isteni eredetű. Legyetek forradalmárok, legyetek szabad lelkek, ragyogjanak egetek boltozatán apokaliptikus csillagok, hordjátok szívetekben az utolsó ítélet tudatát, mint én, mert bizony mondom nektek, a mennyországban sokkal több az alázatos együgyű lélek, mint előkelő folyóirat-szerkesztő.

ACZÉL TAMÁS:

1958

Oda ne adj kis titkaidból semmit nekik soha többé
halandó szíved mélyein fészket rak már az óvatos öröklét
a fiatalság selyemgubóját szétrágod lassan közeledik a negyven
abban újulsz amiből lettél hiszékeny szép szerelmeidben
a Trocadérónál megállsz fura nyár hidegen suhog a zápor
kénsárga villámok cikáznak az örömből s a szomoruságból
egy kisfiu jön véled szembe zöld labdával maszatos arca egy merő könny
ringó csipővel hancúroznak a lányok az Elyziumi Mezőkön
a világ apró mozaikokból épül engedjetek emlékeznem
a boldogságos szerelemre öt esztendeje Bukarestben
évezredek multán a folyók iszapjában változatlan így gondolok rád
a Place de Passynál a hirtelen szél meglibbentette sima szoknyád
a virágok a cserepekben s az időben megkövesednek
oda ne adj kis titkaidból semmit nekik soha többet
érik az őszibarack piroslik a szamóca meg az eper a kosarakban
hányan haltak meg fiatalon viszed őket mozdulataidban
semmi sem igazán tied ne áltasd magad kiraboltak
ágyadban másra gondoltak no meg arra hogy milyen jó bolond vagy
ébredéskor kerested a kezüket senki sincs az asztal teritetlen
megszöktek a hajnallal a tej megsavanyodott az üvegben
Belgrádban vörös csillagok gyúltak esténként csupa rémkép
lángjaidat is kioltották forró szineit mind letépték
Karacsi és Szingapur között egy rozoga kétmotoros repülőgépen
otthagytak a szikár magány fullasztó nedves vad dzsungelében
az a tiéd csak amit magadnak épitettél fel önmagadból
megálltam egy falucska szélén Franciaországban alkonyatkor
a fájdalomtól fénylett a mező s az örömtől minden égtáj
az árokpartra dőlt pihenni a sulyomtól fáradt kék kerékpár
Dieppenél sistergett a tenger a vonat Rouennál vizet vett
egy viskó előtt Franciaország akkor láttam először a Szentet
ott guggolt krumplit hámozva a koradélutáni padkán
szerelmem egy szőke fancsikai parasztlány
megroppantak a csigolyák terhük a semmibe zuhant le
a gyűrüsujj porcogóiból vizenyős nedv áradt a fekete földbe
az oltatlan mész maró levet eresztett az agytekervények rései közt
barátaid testét szeletelték az irtózat éles kései közt
egykor meg tudtad mondani merre van a Felsőerdősor-utca
a kiszáradt üveggömb mélyén ott fekszik három kis halacska
anyádat ismeretlen helyen ölték meg dagadt volt a lába
ez a hir meg egy vékony aranylánc ez maradt helyette és utána
ennyi a tündér szerelemből hát éppen ennyi a lázból
történelemre és latinra tanitott dr. Buday Károly
számtanból mindig megbuktál öregem megbuktam minek is tagadjam
hiányzik az utolsó tag az egyenlet most már megoldhatatlan
nem az fáj hogy kérdések vannak s az sem hogy nincsen felelet
akik szeretnek mind megértik hűséges hűtlenségemet
éjfél takar csend száll lábam nyomán csupa köd és por
Juliból három fénykép maradt zsebemben a Nagy Dobraverésnél
apámból semmi sem maradt nyolc esztendő nagy idő egy gödörben
a földből semmi sem maradt alattam s az égből sem fölöttem
hallgattam zúgni a Dunát a Hoang-hot a Szajnát és a Themzét
szárnyat bontott szivemben a fölösleges végtelenség
ez vagy egy halom mult egy halom csont egy halom
remegő vágy mit lát belőled monsieur Mondragon
s aki holnap mellédszegődik és holnapután elhagy
s a testedben szaporodó kétségek és halottak
s a visszaforduló nők mit látnak meg szemedben
hogy elviselhető az elviselhetetlen
s ha fuldoklasz majd fogy a levegő a partról indul-e csónak
sugaraidból mit talál a hegyek szélén lezuhanó nap
a Mariahilferstrassen nem tudtad mondani segits Mária
nem válaszoltál a kapucinusok barna zsoltáraira
nevetés közben rájuk gondoltál de elrejtetted magadban a sóhajt
olajos dokkjaival kievezett belőled az altónai rakodópart
a gyávaság kalandjaidat alaposan megtizedelte
föld rakódik a szivre föld a megkérgesülő gyökerekre
az édes méz keserűmandulává változik lassan a szádban
otthon vagy immár mindenütt csak hazádban lettél hazátlan
szorítsd össze a fogadat halj meg inkább hasadjon szét az ég fölötted
de oda ne adj kis titkaidból semmit nekik soha többet

Páris, július.

SZIGETI JÓZSEF európai hangversenykörútján szeptember folyamán az Empoliban rendezett Buzoni-fesztiválon, azután Bozenban, majd Sevillában lépett föl s mielőtt karácsony táján visszatér az Egyesült Államokba, Spanyolországban, Skandináviában és Olaszországban ad koncertet. A nyár folyamán Szigeti József a svájci Zermatt nyári akadémiájának Bach mesterképző osztályát vezette. Ugyanitt tanított a magyar Végh Sándor és Pablo Casals, a világhírű spanyol gordonkaművész is.

*

ÖT NOBEL-DÍJAS tudós ad elő a szeptember végén és október elején Wiesbadenban századszor ülésező természettudós- és orvoskongresszuson. Otto Hahn professzor, az atombombabantás felfedezője elmondja kutatásai és eredményei történetét, Karl Jaspers professzor pedig, akit az atomkorszak problémái egyébként is foglalkoztatnak, ezúttal az orvosok új problémáit elemzi.

*

ALTICHIEROTÓL PISANELLÓIG címen a veronai Castelvecchio-ban rendkívül érdekes kiállítás nyílt meg. A kiállításra százharminc festményt gyűjtöttek össze Európa múzeumaiból és Olaszország templomaiból. A kiállítás először mutatja be a maga teljességében azt a festőiskoláját a kései trecentónak, mely gótikus háttérből és északi befolyásokból bontakozott ki és vezetett a quatrocento nagyjai felé. Ennek a festőiskolának a veronai Pisanello volt legnagyobb mestere, szellemi atyja pedig az ugyancsak veronai Altichiero, Giotto egyik kései tanítványa. Pisanellóval és iskolájával a műtörténet csak az utolsó években kezdett behatóbban foglalkozni.

*

FRIEDRICH TORBERG, a kitűnő író, kritikus és publicista, a napokban ünnepelte ötvenedik születésnapját. Torberg a második világháború előtt Bécsben és Prágában élt, 1938-ban Svájcba, majd az Egyesült Államokba vándorolt ki és 1951-ben tért haza Ausztriába. Torberg első, európaszerte feltűnést keltett könyve („Schüler Gerber hat absolviert") óta öt regényt írt; második verseskönyve, melyben 25 év termését gyűjtötte össze és amelyet egykori barátja, Franz Werfel emlékének szentelt, a napokban jelent meg. Albert Langen kiadásában. Torberg szépirodalmi munkássága mellett Ausztria egyik legbátrabb és legszínvonalasabb havi folyóiratának, a Forumnak szerkesztője. Nem utolsósorban Torberg érdeme, hogy a Forum két esztendeje hónapról hónapra beható, a lelkesedés, részvét és szeretet hevétől átfűtött cikkeket vagy cikksorozatokat szentel a magyar nép ügyének.

*

A NEMZETKÖZI MŰKERESKEDELEM érdeklődése az elmúlt esztendőben kivált az impresszionisták és az absztrakt művészek felé fordult. Edward G. Robinson filmszínész impresszionista - gyűjteményét 3 millió dollárért adták el, 250 ezerért egy Gaugin csendéletet, 400 ezerért pedig Renoir egy festményét. Összel Londonban, New Yorkban és Amsterdamban Manet, Renoir, Cézanne, van Gogh, Pissarro, Modigliani, Chagall és Picasso művei kerülnek árverésre és a szakértők szerint — kivált a londoni aukción — aligha cserél gazdát 100 ezer fontnál olcsóbban egy-egy műremek. Megnyugtató, hogy a reprodukciók valamivel olcsóbbak.

*

BRÓDY SÁNDOR „Dada" című darabjával nyitotta meg a nyári szünet után évadját a debreceni Csokonai Színház.

*

ZENEPEDAGÓGUSOK tartottak kongresszust Kopenhágában. 32 ország 450 pedagógusa vitatta meg az elemi-, közép- és főiskolák zeneoktatásának problémáit; a hanglemez, rádió, film és televízió alkalmazását, a tanárképzés és magánoktatás kérdéseit.

FRÁTER IMRE

angol és magyar okl. gyógyszerész gyógyszertára *198 North End Road, West-Kensington, London, W. 14.* Telefon FUL 1704, vállalja magyarországi gyógyszerküldemények pontos és gyors intézését. — Magyar nyelvű kiszolgálás és levelezés. —

Magyar műkereskedés Londonban

CHILTERN ART GALLERY

Régi és modern festmények.
Régiségek. Képrestaurálás.
Becslés. Szakvélemény
Telefon HUNter 1788.
10, CHILTERN STREET, W. 1.
(Baker Street-nél)

Irodalmi Ujság

A VELENCEI BIENNALÉ ezidén több — ha nem is művészi — szenzációt hozott. Először a nyugatnémet kormány tiltakozott, bár eredménytelenül a „Das Mädchen Rosemarie" című film bemutatása ellen, azzal az indokolással, nogy hamisan ábrázolja a szövetségi köztársaság közállapotait. Ugyanezzel az érveléssel kívánta a lengyel kormány — szintén sikertelenül — a „Hetedik hétköznap" című lengyelnémet koprodukció előadását megakadályozni. Sikerrel járt azonban a díjnyertes olasz film, a „La Sfida" — A kihívás — betiltására indított eljárás, amit egy gyilkosság miatt elítélt nápolyi asszony jogi képviselője kezdeményezett, mert a filmdráma egyes részleteit védence életéből merítették. Egyébként a fesztivál legkiválóbb színészeként Alec Guinesst, legjobb színésznőjeként pedig Sofia Lorent tüntették ki. A katolikus filmhivatal tradicionális díját ezidén nem adták ki, mert ha akadtak volna is érdemes művek, többségük — mondja a nyilatkozat — „oly alacsony erkölcsi szintű volt", hogy a filmhivatal, mintegy tiltakozásképpen, egyetlen filmet sem érdemesített elismerésre.

*

EGY TITKOS ÜGYNÖK NAPLÓJA címmel — írja a Literaturnaja Gazeta — ifjúsági könyvet adtak ki Moszkvában, azzal a céllal, hogy éberségre neveljék a fiatalokat. A szovjet írószövetség lapja felszólítja a szülőket: „Vegyétek meg a könyvet annyi példányban, amennyiben csak látjátok és égessétek el valamennyit." A jeles mű ugyanis a Literaturnaja Gazeta szerint „erkölcstelenül halmozza a szexuális jeleneteket". Elösmeri a lap, hogy a 165 ezer példányban megjelent ifjúsági könyvet nem lesz gyerekjáték a javasolt módon megsemmisíteni, de nem csodálkozik azon, hogy állami segítségre ezúttal nem számíthat, mert a pornográf féremű kiadását — s ez nem titok — az éberkedő titkosrendőrség sugalmazta.

*

A MILANOI SCALA Puccini születésének 100-ik évfordulójára nemzetközi opera-pályázatot hirdetett: 4 millió lírával kívánja jutalmazni a díjnyertes opera zeneszerzőjét, 1 millió lírával pedig a legjobb szövegírót. A pályázat egyik feltétele, hogy a komponista negyven évesnél fiatalabb legyen.

*

KOSSUTH LAJOS SZÜLETÉSNAPJÁT ezévben az amerikai posta is megünnepelte: szeptember 19-én Kossuth-bélyegeket bocsátott ki. A négy, illetve nyolc cent névértékű bélyegeken Kossuth Lajos nékünk magyaroknak oly ismerős arcképe, a Barabás-féle, látható. A bélyegek „A szabadság bajnoka — Kossuth Lajos, Magyarország kormányzója 1848/49" feliratot viselik. Kibocsátásuk napján a washingtoni főposta Kossuth-címer formájú bélyegzőt használt. A négy centes bélyeg színe halványzöld. Summerfield amerikai főpostamester szerint azért, mert Magyarország gondolva, a remény színét választották.

BAUDELAIRE KÉT LEVELE került napfényre, amikor Proudhon unokái nemrég nagyatyjuk hagyatékát rendezték. Egyikükben a forradalmi eszmékért még lelkesedő fiatal Baudelaire aggódó szeretettel figyelmezteti Proudhont, hogy politikai ellenfelei merényletre készülnek ellene, a másikban pedig szinte megható rajongással kér találkozót a filozófustól, s ha beleegyező választ kap „akár ítéletnapjáig — írja — vár rá a rue Bourgogne sarkán lévő café restaurant-ban."

*

SOHASEM LÁTOTT MÉG televíziót dr. E. D. S. Corner, aki a B. B. C. televíziós pályázatát megnyerte. Dr. Corner biológus-kutató és Plymouthban dolgozik; kilencven perc időtartamú televíziós darabját szabad idejében írta.

*

RIO DE JANEIRO VÁROSÁRÓL írt műre díjat tüztek ki Brazíliában. A pályázaton kizárólag külföldi írók, külföldön megjelent művei vehetnek részt. Az egyes országok PEN Clubjai válogatják a műveket és küldik el a legérdemesebbeket a brazíliai PEN Clubnak.

*

A BAMBERGI VÁROSI SZÍNHÁZ, amelynél annakidején E. T. A. Hoffmann mint rendező, zeneszerző, díszletfestő és kellékes működött, húsz esztendei játékszünet után, szeptember 15-én Shakespeare Othellojával ismét megnyitotta kapuit. A színházat 1802-ben alapították és 1937-ben, Hitler uralma idején, bezárták. A háborút követő esztendőkben, az idők szomorú jelképeként, a színház épületét menekülttábornak használták.

*

BORISZ PASZTERNAK „Dr. Zsivágó" című világsikert aratott könyvét most oroszul is kinyomtatják, de nem a Szovjetunióban. A milanoi Feltrinelli könyvkiadó jelenteti meg, hogy a szerző eredeti kézirata tisztázza a különböző fordítások nyomán keletkezett vitákat. A kéziratot maga Feltrinelli hozta Szovjetunióból az „olvadás" időszakában, de később a szovjethatóságok tiltakoztak Pasztternak regényének kiadása ellen s e tiltakozáshoz — kénytelen-kelletlen — maga a szerző is csatlakozott.

*

MUNKÁSOK RÉSZVÉTELE AZ ÜZEMIGAZGATÁSBAN: erről a témáról rendez nemzetközi szemináriumot és értekezletet Bécsben, szeptember 19 és 25 között a Kulturális Szabadság Szövetsége (Congress for Cultural Freedom) több osztrák főiskolával és más intézménnyel együtt. A szeminárium elnöke Polányi Mihály manchesteri egyetemi tanár. Előadást tart: Ignazio Silone Olaszországból, Benedikt Kautsky Ausztriából, Hugh Clegg Oxfordból, Mohamed Saidi Iranból, Daniel Bell New Yorkból, Vladimir Raskovic Belgrádból stb. A program jelzi, hogy az előadók beszámolnak a magyar, lengyel és jugoszláv munkástanácsok körül szerzett tapasztalatokról és foglalkoznak majd az Olaszországban, Franciaországban, Izraelban és másutt észlelt jelenségekkel is.

EUGENE O'NEILL ÖSBEMUTATÓRA készül a stockholmi drámai színház, amely hovatovább az amerikai költő Bayreuth-jává válik. A téli idényben színrekerülő egyfelvonásos cselekménye New York félvilágában játszódik a huszas esztendők derekán. A darabnak csupán két szereplője van és a szerző voltaképpen egy tervezett sorozat láncszemének szánta. A kéziratot O'Neill özvegye adta át a stockholmi színháznak.

*

EZER FILOZÓFUS volt hivatalos a Velencében összehívott tizenkettedik filozófiai kongresszusra. Az UNESCO védnöksége alatt folyó tanácskozásokon a nyugati országok és a szovjet orbitus kiküldöttei egyaránt résztvettek. Magyarországról azonban nem filozófus, hanem csupán Fogarasi Béla, a sztálini elmélet és gyakorlat propagandistája utazott Velencébe.

*

PÉCSETT a megyei könyvtár épületének átépítése közben ókeresztény sírkamrára bukkantak: kétoldalt a folyosó fala mellett nyolc sírt találtak és a kutatók még több sír föltárására számítanak. Úgy vélik, hogy Közép-Európa eddig ösmert legnagyobb ókeresztény sírkamráját lelték meg.

*

LE CORBUSIER - kiállítás nyílt Stockholmban. A svéd építészek szövetsége dísztagjává választotta Le Corbusiert, akit a király is vendégül látott.

*

A RICCIONE, Adria-parti városkáról elnevezett félmillió lírás díjat, amellyel az év legjobb olasz színdarabját jutalmazzák, ezidén *Paolo Levi* drámaíró nyerte meg „A pokolba vezető út" című színművével.

*

CONAN DOYLE fia, Adrian Conan Doyle több mint kétmillió rubelt követel négy szovjet könyvkiadótól, mert 1917 óta sorozatosan többmillió példányban adták ki atyja bűnügyi regényeit, de megfeledkeztek a tiszteletdíj átutalásáról. Mivel a Szovjetunió nem írta alá a szerzői jogok védelmére vonatkozó nemzetközi megállapodásokat, Adrian Conan Doyle ügyvédje a szovjet bíróság előtt kívánja perbefogni a moszkvai kiadókat, azzal az indokolással, hogy megsértették a szovjet törvénykönyv 399-ik paragrafusát, amely a „jogosulatlan nyerészkedést" tilalmazza.

A BÉCSI KUNSTHISTORISCHES MUSEUM-ban újra kiállították a múzeumnak a Breughel és Velazquez festmények mellett legértékesebb műkincseit: a középkor első felének leleteit. A leleteket közel húsz esztendeje, még a háború előtt biztonságba helyezték és csak most állították ki újra. A műkincsek közt a legértékesebb az „Attila aranykincsei" néven ismert nagyszentmiklósi lelet, mely egyébként a Krisztus utáni kilencedik évszázadból származik és semmi köze a hún királyhoz. E kincs, csak úgy, mint a sokkal régebbi időből származó szilágysomlyói, a Habsburgok uralkodása idején került napvilágra s jutott a császári ház, illetve az osztrák állam birtokába.

*

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA népzene kutatói a jövő évben kiadják a magyar népzene tárának ötödik kötetét, amely magyar siratódallamokat tartalmaz. A magyar népzene-tára eddig megjelent kötetei, a gyermek- és játékdalok, a jeles napok és a lakodalom után elkészült a negyedik kötet kézirata is, amely jövőre jelenik meg.

APRÓHIRDETÉSEK

Gyakorlott címfestőt londoni lakhellyel keresünk. Ajánlatokat, az eddigi szakmai gyakorlat feltüntetésével „Címfestő" jeligére kérünk a Kiadóhivatalba.

Zongoratanár kezdőknek és haladóknak klasszikus és jazz-zongora tanítását vállalja. — (Háznál is.) Szarvas Péter, 110, Chevening Road, London, N. W. 6.

Főiskolai hallgató kezdőknek *angol tanítását* vállalja, Londonban háznál, a nap bármely szakában. Telefon: LADbroke 0278.

Teljesen egyedülálló, Dél-Angliában élő 37 éves mérnök társaságot keres. „Gentleman" jeligére kérek választ a Kiadóhivatalba.

A. FALUDI

férfi és női mértékutáni szabósága

Alakítást, javítást is vállalok. Fizetési kedvezmény. Kontinentális forma. Telefon: BAY 4146.

90, Ledbury Road,
London, W. 11.

RÉSZLETVÁSÁRLÁSI AKCIÓ

A LITTLEWOODS Home Shoping Service 480 oldalas hatalmas katalógusa tartalmazza a szebbnél szebb cikkeket, melyekre Önnek is szüksége van. Ezeket a cikkeket **teljesen kamatmentesen megvásárolhatja** 20 HETI RÉSZLETRE a katalógusban feltüntetett árakon. Részletes felvilágosításért és megrendelése elintézéséért forduljon a LITTLEWOODS magyar megbízottjához:

L. ZSENI, 14, Upper Phillimore Gardens, London, W. 8.

IRJON MÉG MA MAGYARUL!

HIRDESSEN az Irodalmi Ujságban

Az Irodalmi Ujság kiadóhivatala eddig csak kivételes esetben fogadott el hirdetést. Október 1-től kezdve rendszeresen biztosítunk helyet hirdetéseknek.

A hirdetések díjszabása:

1 hasáb szélességben, 2½ cm magasságban	£1.10.0 (U.S. $4.—)
1 hasáb szélességben, 3 cm magasságban, keretben	£2.10.0 (U.S. $7.—)
Apróhirdetés soronként	£0. 5.0 (U.S. $0.70)
Apróhirdetés vastagon szedve, soronként	£0. 6.0 (U.S. $0.90)

Hat hónapra előre kifizetett hirdetéseknél 10% kedvezményt nyújtunk.

Hirdetéseket kizárólag az Irodalmi Ujság kiadóhivatala fogad el.

A hirdetés szövegét a díjjal együtt csekken, Postal Orderen vagy nemzetközi postautalványon kérjük az alábbi címre küldeni:

IRODALMI UJSÁG KIADÓHIVATALA
14, St. George Street,
London, W. 1.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361. c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában: Globe Book Co., 173, Pitt Str., Sidney. Ausztriában: Gellért Lívia, Wien, III. Salesianergasse 2/19. Belgiumban: Agence Presse Europa, Ixelles 1. Boite postale 98. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Vásárhelyi Géza, Norre Alle 75/640, Kobenhavn. Franciaországban: [illegible] téri Margit, Poste Restante, Par[illegible] Annexe 1. Hollandiában: [illegible] János, Nieuwe Herengracht 9[illegible] Amsterdam Oost. Irországb[illegible] P. Peter, 32, Brighton [illegible] Rathgar, Dublin. Izraelbe[illegible] Herzl 16, Bét Hakran[illegible] Kanadában: Sas László, 5390. Decelles Ave. Apt. 9. Montreal. Mexicóban: Libreria Europea, Avenida Gutenberg 60, Mexico 5. D. F. Németországban: Greif Verlag K. G., München 8, Sedan Str. 14. Norvégiában: Volent Zsolt, Brynsveien 110. Sandvika-Hauger, Oslo. Olaszországban: Susanna Trinya, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Kukorelly Pál, 6, Rue Beauregard, Geneve. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm - Lidingö. Uruguayban: Kiss N. Béla, Buceo 3556, Montevideo. USA-ban: Dr. Deák Zoltán, 2251, Loring Pl. Bronx 68. N. Y.

Az itt fel nem sorolt országokból a lapot megrendelni egyelőre nemzetközi postautalvány beküldése útján lehet. Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalványon nem szerepel a befizető címe.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentina: 6 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 14 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: 50 francs, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 lira, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 0.75 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Magyar Írók Szövetsége Külföldön
IRODALMI UJSÁG
Kiadja az Irodalmi Ujság Rt.
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Szerkesztőség és kiadóhivatal: 14, St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 3224.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14, St. George Street, London, W. 1.
Printed by the Waverley Press, 79. Cambridge Road, N. W. 6.

Irodalmi Ujság

IX. évf. 21. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1958 november 1

IGNOTUS PÁL:

Megnyitó beszéd az október 23-i francia-magyar írótalálkozón

Ezt az összejövetelt a ma két esztendeje kitört magyar forradalom emlékére tartjuk. A forradalmat idegen fegyverek gázolták le. A nemzeti ellenállásban a magyar ifjak ezrei hullottak el. Országunk visszasüllyedt gyarmati sorba. Mindamellett sokan voltunk magyarok — a száműzetésben nem kevésbé, mint otthon —, akik nem szüntünk meg reménykedni a megengesztelődésben, a győztesek kijózanodásában, az idegen zsarnokság bosszúálló dühének lelohadásában. Sajnos, hiába reménykedtünk. Az idei esztendő förtelmei túltettek az addigiakon. A magyar demokratikus kormánykoalíció vezérét, Nagy Imrét, akinek a szovjet-kinevezte magyar kormány salvus conductust adott volt, egy mondvacsinált bírói ítélet alapján meggyilkolták. Ugyanilyen végre jutott több más társa is; a hatalmas műveltségű újságíró, Gimes Miklós; a bátor, ízig-vérig forradalmár proletár, Szilágyi József; a fogságban agyonkínzott, kiváló eszű publicista, Losonczy Géza; nem utolsósorban pedig Nagy Imre kormányának egykori hadseregparancsnoka, Maléter Pál, akit a saját főhadiszállásukon felajánlott tárgyalóasztal mellől hurcoltak tömlöcbe az MVD porkolábjai. Haláluk jelképes halál volt, reményeink elhullása.

Kérem önöket, hogy álljanak fel, s adózzunk mindnyájan néhány másodpercnyi csenddel nemes emléküknek.

Nagy Imre, mint tudják, kommunista volt. A börtönt először kommunista meggyőződéséért szenvedve járta meg. A munkások és parasztok nemzetközi forradalmának áldozta életét. Ezt a forradalmat a kommunista pártban látta megtestesülve, ennek győzelmét a Szovjetunió létében. Nem tudhatjuk, kommunistának vélte-e magát a siralomházban is, amikor már tisztában volt azzal, hogy a szovjet hatalom el fogja venni az életét azért, mert a nemzetközi munkás- és paraszthatalmat nem tartotta összeegyeztethetőnek a magyar munkások és parasztok rabságával.

Lehet, hogy teljességgel kiábrándult több évtizedes eszményéből. Lehet, hogy az eszményben tovább hitt akkor is, amikor az eszmény állítólagos megtestesítője gyalázatosan megcsúfolta az eszményt. De akármint érzett is ő: mi jelképesnek érezzük, hogy az ő szörnyű sorsa éppen egy kommunista, vagy kiábrándult kommunista magyar hazafin teljesedett be. Mert ez világítja meg a magyar forradalom jellegét és jelentőségét.

A magyar forradalom kitörésében ugyanis semmi számottevő szerepet nem játszott az az érzület, az az eszmevilág, amit általában — pl. a napi politikában — antikommunizmusnak szokás nevezni. A kommunizmus a forradalom alatt természetesen népszerűtlen volt. Nem is lehetett egyéb: a magyar nép, a magyar ifjúság torkig volt már a kommunista szemináriumokban bemagoltatott nemes eszmékkel, nem kevésbé, mint a kommunista ávó által meghonosított nemtelen gyakorlattal. Le akarta rázni magáról azt a kényszert, hogy kommunista kátéval kelljen ébrednie és lefeküdnie. Abban az erőfeszítésben, hogy ettől a kényszertől megszabadítsa, a kommunista szemináriumokban nevelt ifjúság járt elöl. Ennek az ifjúságnak és az egész magyar népnek szemében a kommunizmus nem az a vérforraló ördögi eszme, vagy csalóka délibáb volt többé, mint a régi antikommunisták szemében. Nem az volt a bajuk vele, hogy „forradalmi", hanem egyszerűen az, hogy az ország gyarmati sorba süllyesztésének, a dolgozó nép kiszipolyozásának, a szabadság elnyomásnak, a kizsákmányolásnak és a rémdrámákba illő ávós gaztetteknek szolgál ürügyül. A magyar nép olyan elemi jogok kivívásáért kelt fel, amelyeket bármely megkövesedett hagyományos zsarnokság ellen ugyanúgy ki akart volna vívni, mint a magát forradalminak nevező szovjet kényuraság ellen. Ezért volt szabadságharc, ezért volt forradalom.

Martin Chauffier, akivel most egyazon a dobogón van szerencsém állni, talán emlékezni fog rá, hogy amikor közel egy évvel ezelőtt Londonban baloldali angol hetilapokkal rendeztünk ünnepélyt a magyar forradalom emlékére, egyik szónoktársunk, Norman MacKenzie barátom, azt mondta: a magyar forradalom nem ellentéte volt a 40 év előtti bolsevik forradalomnak, hanem folytatása. Ez persze paradoxon és semmiképpen értendő szó szerint — vagy én legalább nem úgy értem —, de valami csakugyan van benne. Erre egy konkrét példát mondhatnék. A bolsevik forradalomnak az volt a jelszava: „Minden hatalmat a munkások, földművesszegények és katonák tanácsának, minden hatalmat a szovjeteknek!" Mert a szovjetek eredetileg szabadon választott munkástanácsok voltak. Magyarországon a mi forradalmunk állította helyre a szabadon választott munkástanácsok rendszerét. Igaz, nem követelt nekik „minden hatalmat", de hatalmat a munkásság érdekeinek védelmében és az üzemek igazgatásában igenis követelt nekik — s a szovjet fegyverek nyomán uralomra került ellenforradalom volt az, amely a munkástanácsokat szétverte és vezetőiket bebörtönözte. Jelcül annak, hogy a Szovjetunió ma már nemcsak elnyomó és erőszakos hatalom — efelől sohasem is volt kétsége rokonszenvezői legnagyobb részének sem —, de nem is haladó törekvések szóvivője többé. A katonai rangok, általában a címek és intézményesített tekintélyek rendszere, amely egész berendezkedésén uralkodik, s a nemzeti szuverenitás jelszava, melyre hivatkozva kitér a nemzetközi és átfogóbb külpolitikai megoldások elől, mindmegannyi jele annak, hogy súlyosan tévednek, akik akár a Szovjetunió, akár a kommunista Kína iránt azért mutatnak rokonszenvet, mert lelkük valamelyik szögletében még mindig ragaszkodnak ahhoz a régi ábrándjukhoz, hogy ez a rokonszenv „mégiscsak" a társadalmi megújulás, a haladás ügyéhez kapcsolja őket.

Azt jelenti-e ez, hogy a Szovjetunióval nem kell a Nyugatnak megegyezésre és békére törekednie? Vagy azt-e, hogy semmi, amit a Szovjetunióban láthatunk, vagy akár, amit a Szovjetunió plántált el a hatalma alá került csatlós országokban, nem lehet jó? Azt jelenti-e mind, amit mondtam, hogy antibolsevista keresztesháborúra kell törekednünk s makacsul behunynunk a szemünket akár a technikai, akár alkalmilag a népjóléti eredmények előtt, amelyeket a Szovjetunió gazdálkodása felmutathat? Nem, szó sincs róla. Megegyezésre igenis törekednünk kell a Szovjetunióval. Meggyőződésem szerint botorság volna bármilyen megegyezés reményében eleve letennünk bármilyen fegyvert: ezért hiszem, hogy pl. a Nyugat egyoldalú nukleáris leszerelése, ha sikerrel járna, inkább megnehezítené, semmint megkönnyítené az emberséges és józan megegyezést. De azért kell a nyugati országoknak a Szovjetunióval való megegyezésre törekedniök, hogy a háború borzalmától megóvják saját népüket és az ellenfél uralma alatt élő népeket egyaránt. Azért kell lehetőleg megegyezni, mert ezt milliók és milliók életérdeke követeli — nem pedig azért, mintha a Moszkva—Peking-tengely a haladás szóvivője volna.

Annak sem látom értelmét, hogy a Szovjetunió vagy az ú. n. népi demokráciák sikereit vagy alkalmi jótéteményeit lekicsinyeljük. Az én hazám, mint tudják, förtelmesen megszenvedte a Szovjet gyámkodást. Mindamellett sohasem jutott eszembe tagadni, hogy pl. a gyermekgondozásban, de a háború előtti magyar viszonyokhoz képest a szociális gondozásban is szép eredményeket, sok jót alkotott az orosz uralom alatt. Attól, hogy ezt elismerjük, még nem kell a mai orosz vagy mai magyar rendszerről elismernünk, hogy szocializmus. Ha szocializmus az, amit akár a múlt század utópistái, akár Marx és Engels annak neveztek, akkor az oroszországi vagy magyarországi berendezkedésnek a világon semmi köze nincs szocializmushoz. De végre is nem ezek az első kényuraságok, amelyek sok borzalom mellett sok szép alkotást is felmutathatnak tevékenységük mérlegén.

Engedjék meg, hogy annak a magatartásnak példázására, amelyet a Szovjetunióval és a hozzátársult hatalmakkal szemben indokoltnak és értelmesnek vélek, visszatekintsek egy percre Európa történetébe és nevezetesen az én országom történetébe. Néhány évszázaddal ezelőtt Európát lerohanással fenyegette az ottomán birodalom, amely a zsidósághoz és kereszténységhez képest újkeletű vallási és egyházi közösség nevében emelt igényt a világuraságra. A kalifák nem olvasták Lenin és Sztalin összegyűjtött műveit, de ha tették volna, bizvást mondhatták volna, hogy a legprogresszívabb vallás nevében, szigorúan dialektikus materialista alapon dúlnak fel városokat, sarcolnak meg idegen népeket és szednek el gyermekeket a keresztény anyáktól. Mindamellett, ha egy szép napon arra ébrednék, hogy a XVII. század elején élek, bevallom, hogy azok közé tartoznám, akik szívesebben látják az ésszerű és emberséges megegyezést például a német-római császárság és az ottomán birodalom közt, mint a vérontás, a portyázás, a pusztítás állandósítását. Elismerhetnék még valamit. Azt, hogy az én országomat gyakran a török befolyás segítette függetlensége részleges megmentéséhez. Továbbá: a dúló és pusztító mohamedánok jelenléte tette lehetővé, hogy Magyarországon vagy legalább is a történelmi Magyarország egy részén katolikusok és protestánsok koegzisztenciális vallásszabadságot élvezzenek olyan időkben, amikor ez a nálunk sokkal haladottabb nyugati országokban alig volt elképzelhető. A zsenge magyar (vagy erdélyi szász) kereskedelem az ázsiai török barbár uralom alatt gyakran nagyobb erőre kaphatott, mint a német-római birodalom tartományában, ahol nagyobb kultúra támogatta, de a merevebb főnemesi kiváltság és az osztrák polgári rend monopóliuma fojtogatta. Mindamellett senki sem állította, vagy állíthatta, hogy a muzulmánok az emberi haladás érdekében igázták le és tartották elnyomva Magyarországot, vagy hogy lófarkas basáikkal a szocializmus építése érdekében kellett volna megegyezni. Az ésszerű megegyezés nem forradalmi, hanem emberi érdek lett volna, magyar érdek lett volna, nyilván francia érdek is lett volna, mint Richelieu bíboros jól tudta — kivált, ha nem merőben nagyhatalmi osztozkodásra irányul, hanem kiegyenlítődésre, békére.

Íme, ettől szeretném óvni azokat az írótársaimat — kivált franciákat —, akik, bár a Szovjetunió és szegődményesei ezer cselekedetén felháborodtak, mégis állandó lelkiismeretfurdalást éreznek amiatt, hogy ezzel a kommunistaellenes táborba sodródtak, hiszen — szerintük — a kommunista hatalmak minden hibájuk és bűnük ellenére a „haladást" képviselik. Az igazság az, hogy már régóta nem képviselik. Vagy legfeljebb, ismétlem, annyira, amennyire minden jól megszervezett kényuralom hozzájárul egy-egy intézkedésével, egy-egy találmányával az emberi haladáshoz. Ebben a teremben, azt hiszem, mindnyájan vagy majdnem mindnyájan egyetértünk abban, hogy sem a Szovjetunió ellen, sem a Mao Ce-tung-féle Kína ellen, de még a szovjet-quisling budapesti kormány ellen sem biztatunk senkit ökölrázásra és kardcsörtetésre. Keressük a nemzetközi kérdések megoldásának útját, nemzetközi megállapodásokkal. De ábrándok nélkül tegyük ezt. Az, hogy az orosz kényuraságban e tárgyalások közben a haladás sáfárját, a szocializmus bajnokát és minden népek barátját tisztelhetjük, olyan ábránd, amelyről éppen a realisztikus megegyezés érdekében kell letennünk.

A magyar forradalom is ilyen megoldást keresett: békés és baráti viszonyt kívánt fenntartani a Szovjetunióval, semlegessé akarta tenni saját országát. Lehet, hogy a realisztikus célt irrealisztikus hévvel kívánta valóra váltani, s ezen vérzett el. Tragédiája csak megpecsételi azt a tanulságot, hogy fegyveres nagyhatalommal szabad is, kell is a megegyezést keresni — azért, mert a megegyezés minden teremtett ember érdeke, nem pedig, mert ezzel a főhajtással baloldaliságunknak és a szocializmus eszméjének tartozunk. Népek és hatalmak megbocsáthatnak a szovjet-oroszoknak és ha a józan érdek úgy kívánja, leparolázhatnak velük. De Morus Tamás és Roux, Sainte Simon és Owen, Marx és Engels csak foroghatnak a sírjukban, ha a bolsevizmus ténykedéseiről értesülnek — nem is szólva a szocializmusnak azokról a nagyjairól, akiket maga a bolsevizmus taszított sírba.

Budapest, 1956. november 4.

Ambrus Győző rajza

A Magyar Írók Szövetsége Külföldön közgyűlése

Párisban október 23-án este a francia Írók az Igazságért Szövetség rendezésében tartott gyűléssel kezdődött meg s másnap a „Lettres Nouvelles" folyóirat rendezte kerekasztal értekezlettel folytatódott a Magyar Írók Szövetsége Külföldön ez idei közgyűlése. A szoros értelemben vett közgyűlés 25-ére és 26-ra ült össze. Az első két napon a beszédek nagyobbára francia nyelven hangzottak el. Felszólaltak egyebek közt Louis Martin-Chauffier, az Írók az Igazságért Szövetség elnöke, Louis de Villefosse, a francia írók Dérybizottságának titkára, Maurice Nadeau, a „Lettres Nouvelles" főszerkesztője, Jean Cassou, Tomasso Smith olasz szenátor, Professor Alfred Kantorowitz német író, Czeszlaw Milosz lengyel író, a „Fogoly Lelkek" szerzője és még több francia és Párisban élő idegen író. A magyarok közül felszólaltak Kéthly Anna, Kovács Imre, Fejtő Ferenc, Faludy György, Karátson Endre és a Magyar Írók Szövetsége Külföldön elnöke, Ignotus Pál. A tisztújító közgyűlés lapunk zártakor még tart.

Ignotus Pál beszédét, valamint az Írószövetségnek küldött néhány üdvözlő távirat és levél szövegét e számunkban közöljük, az értekezletek és a közgyűlés egyéb anyagára legközelebbi számunkban visszatérünk.

ÜDVÖZLÉSEK

T. S. ELIOT:

Rendkívül örülök, hogy üzenetet küldhetek a magyar írók közgyűlésére, üzenetet a magyar írókhoz, akik hazájukban maradtak s akik külföldre menekültek. Az író, aki számára különösképpen szükséges a kifejezés szabadsága, ha egy elnyomó és idegen rendszer uralma alá kerül, megérdemli a jobb helyzetben lévő írók rokonszenvét. De mi, a nyugati világ írói mély rokonszenvet érzünk azok iránt az írók iránt, akik idegen országban kísérlik meg, hogy kifejezzék magukat anyanyelvükön. Ez a helyzet bizonyára a legnehezebb az író számára, sokkal nehezebb, mint a zenész, vagy képzőművész számára, hiszen szellemi alkotóerejét kell életben tartania, szülőhazájának táptalaja nélkül. Örülök, hogy Önöknek legalább újságjuk van, melyben kifejezhetik magukat, kapcsolatot tarthatnak honfitársaikkal és egymással.

SZENTGYÖRGYI ALBERT:

Őszintén sajnálom, hogy nem lehetek köztetek. Bízom benne, hogy az erőszak elől külföldre menekült magyar írók fenn fogják tartani azt a szellemet és szabadságszeretetet, amit otthon a katonai és rendőri koloniális kényuralom elfojtani igyekszik, hogy azt a felszabadulás napján érintetlenül vigyék haza.

J. B. PRIESTLEY:

Ha jelen pillanatban nem dolgoznék új könyvemen, melyet semmiképpen sem hagyhatok félbe, örömmel elfogadnám meghívásukat és résztvennék párisi ülésükön.

Annál is inkább sajnálom ezt, mert szerettem volna megragadni az alkalmat, hogy kifejezzem csodálatomat bátorságuk és derűlátásuk felett, kifejezzem rokonszenvemet — az írótárs rokonszenvét.

KOESTLER ARTÚR:

Gyermekkoromban 1914-ben a bakák ezt a dalt énekelték a Keleti pályaudvar felé masírozva:

Ne sírjatok budapesti lányok,
Visszajövünk mi még hozzátok
Valaha, valaha, vagy soha.

Az utolsó két szóban persze sem ők nem hittek, se ti nem hisztek. Az emigráció azonban nem lövészárok, még csak hadifogolytábor sem. Az emigráns azt hiszi, hogy a szabadságba szökött, de hamar kiderül, hogy valami önkéntes gettóba szökött bele. Minden emigráció gettó; ezt önsajnálat nélkül el kell mondani, tárgyilagos kiindulópontként. A probléma az, hogy hogyan lehet a gettót befelé lakhatóbbá, kifelé hatályosabbá tenni. Úgy érzem, a fő és talán elérhetetlen, emigráns erények ezek:

Türelem, megértés, feledés, lelki és szellemi reorientáció, türelem; az a tudat, hogy ez a gettó mégis és mindennek dacára a rab nemzet kultúráját képviseli és annak fennmaradását és kontinuitását garantálja; és harmadszor és utoljára: türelem. Más mondanivalóm, sajnos, nincsen.

SALVADOR DE MADARIAGA:

Ma Önök között kellene lennem, ha egyéb fontos kötelezettségeim nem tartanának Angliában. Két esztendeje immár, hogy a magyarországi földrengés olyan hullámokat vert a világpolitikában, melyek még ma sem csendesedtek el. Tanúi lehettünk annak, hogy milyen sötét és embertelen szenvedélyek tornyosulnak e hullámverésben, mely elsöpörte Nagy Imrét, Malétert és társaikat és azokat, akik napjainkban tűnnek el egymásután. De a nap tovább ragyog és a magyarok, akik két esztendővel ezelőtt e földet megrendítő forradalmat elindították, tudják, hogy erőfeszítésük végeredményben megsemmisíti majd minden ellenségüket.

ELMER RICE:

A magyar forradalom második évfordulójának alkalmából hadd fejezzem ki reményemet, hogy a büszke és bátor magyar nép rövid időn belül visszanyeri szabadságát, amelytől oly kegyetlenül és aljas módon megfosztották.

A LENGYEL ÍRÓK SZÖVETSÉGE KÜLFÖLDÖN:

Hősi forradalmatok közelgő évfordulója alkalmából hadd fejezzük ki nektek legmélyebb együttérzésünket, hadd emlékezzünk azokról, akik nemzeteink közös ügyéért áldozták fel életüket. Biztosítani szeretnénk benneteket arról, hogy mindig számíthattok támogatásunkra harcotokban a világszabadságért és demokráciáért.

Teodozya Lisiewicz titkár,
Wieslaw Wohnout elnök.

AZ ÉSZT ÍRÓK SZÖVETSÉGE KÜLFÖLDÖN:

Üdvözlünk Benneteket a magyar forradalom évfordulóján. Magyarország sorsa mindig nagyon közel állt szívünkhöz. Reméljük, hogy nemsokára újból felvirrad a szabadság hajnala hazátok felett.

KOSSUTH LAJOS:

„Ma van a magyar forradalom évfordulója"

1852 március 15-én Kossuth Lajos az Egyesült Államokban, St. Louisban beszédet mondott a szabadságharc évfordulóján. Tragikus igazság, hogy az októberi forradalom évfordulójának szónokai aligha mondhatnának mást és többet, mint amit Kossuth mondott a száz év előtti forradalmunk kitörésének évfordulóján. A nagyszerű Kossuth-beszédet nem októberi forradalmunk kitörésének évfordulóján közöltük, hanem abban a számunkban, amely olvasóinkhoz november negyedike táján jut el. Forradalmunk vérbefojtásának évfordulóján, nagy gyászunkban aligha teljesíthetjük jobban kötelességünket, mint hogy Kossuthnak ezt a nagy beszédét idézzük.

Kossuth „hazalátó lelki szemeivel" meglátta, hogy mi ment végbe azon az évfordulón Magyarország temetőkertjeiben. Több mint egy századdal később, amikor a hír pillanatok alatt jut el a földgolyó legtávolabbi pontjaira, mi tudjuk, hogy a kossuthi látomás nemcsak 1852-ben, hanem 1958-ban is igaz. A világ minden nagy újságja beszámolt arról, hogy Budapest és az ország népe milyen méltósággal, milyen elszántsággal ülte meg októberi forradalmunk évfordulóját. Huszonharmadikán este a vendéglők, kávéházak és mulatók üresek voltak Budapesten, a temetők megteltek a gyász fekete tüntetőivel, holott idén is igaz volt az, amit Kossuth a száz év előtti napokról mondott: „Tömlöcbe vetnek mindeneket, ha ki csak jelét adja, hogy a vértanúkra kegyelettel emlékezni merészel."

Kossuth Lajos ma ugyanannyira élő és nagyszerű vezérünk, mint amilyen volt száz évvel ezelőtt. Olvassuk hálával azt a beszédét, amit hozzánk is intézett:

„Ma van a magyar forradalom évfordulója.

Forradalmak évfordulóin rendszerint megemlékezünk a hazafiakról, kik elestenek ezen a napon, miként a spártaiak Thermopylaenél, a honszerelem vértanúiként. Alig van ország, hol ne akadna valamely fenséges temetőkert, avagy egyszerű fejfa, melyet a honszerelem felékesít örökzöld füzérivel ezen a napon.

Az elmúlt éjtszakát virrasztva töltém, éber álmot látón. Lelkem az emlékezés delejes szárnyain messze szállott, vissza vérező, hőn szeretett hazámba. Fátyolos, imbolygó árnyakat láttam az éjtszaka sűrű setétjén: az örök gyász jele halovány orcáikon, a gyász pecsétje ajkukon — mint kinek már minden könnye elapadott. Fellopakodtak Magyarország temetőkertjein s térdre bocsájtkozván a hantok fejfáinál, ciprusból, laurusból fonott koszorúkkal hódoltak az elesettek emlékének. S minek utána imádkozának, fogcsikorgatva s ökölbe szorult kézzel serkennek fel s úgy óvakodnak vissza könnyet nem ejtve némán, valamiképp jöttenek — loppal, mert hazám gyilkosainak vérebei ott ólálkodnak minden zugolyban ez éjtszakán s ezen a napon és tömlöcbe vetnek mindeneket, ha ki csak jelét adja, hogy a vértanúkra kegyelettel emlékezni merészel. Aki magyar ma mosolyra vonná száját, bűnösnek találtatik a zsarnokság megvetésében s aki magyarnak könny szöknék a szemébe ezen a napon, egyenlőnek vétetik az a lázadással. És mégis, hazalátó lelki szemeimmel láthatám, hogy mégis hány meg hány ezeren rótták le kegyeletöket a holtak iránt — hazafiak, magyarok.

Ám az álmodás még nem hagyott el. Midőn a kegyes megemlékezők eltűntek a sírkertből, láttam a dicső holtakat félig kikelni sírjaikból s a hantokra helyezett koszorúkra tekintve komor-elmerengőn, hallottam suttogni ez árnyakat: ‚még mindig csak a gyász ciprusa és sehol az öröm virága! Hát a tél jege fel nem engedett, az éj setétje meg nem hasadott még fölötted, óh hazánk? Hát még nem álltál bosszút e holtakért?'

S akkor ímé, nagyhirtelenséggel pirkadni kezdett az égalja keleten s vérveres lángnyelvek csaptak elő nagy lobogással; nyugaton pedig messze távol villámlást láttam, mely csillagokkal telehintett csíkos lobogóként az égen végighasított. Ennek fényénél láttam fiatal sasmadarat felszárnyalni s elszállni keletnek lángtüze felé; de mihelyst a sas közel ért — közeledtére a tüzek lángadozása a kelő nap sugárivá változott. És szózat hallatszott a magosságból, mintegy feleletül e holtak kétségeire:

‚Szunnyadozzatok, már nem tart soká. Én szólok, a Bosszúálló! Gyilkosaitok ellen felindítom a nyugatnak csillagait s a keleti napot; s a következő ébredéskor zord hantjaitokon majdan az öröm virágát ti meglelitek.'

S a holtak a feltámadás jelét, a cipruságat csontkezükbe véve, visszahanyatlottak.

Ímé — ez volt virrasztó lelkemnek álma. Fohászkodtam akkoron és így imádkozék: ‚Atyám! Ha méltónak találtatom, múljék el népemtől e pohár és adassék énnékem, mindjök helyett.' S mintha suttogva valaki szólott volna: ámen.

Fél jövendölés, fél jövőbelátás: eleven álomlátás. Álomnak bizton jövendő megfejtése!"

Demokrácia az új államokban

Kelet és Nyugat konferenciája Rhodosban

Írta: **Prof. Raymond Aron** (Sorbonne)

Rhodos szigetén nyolc napsütötte és csodásan mediterrán napon át vitáztunk a „képviseleti kormányzat és a szabadságjogok problémáiról az új államokban". Az asztalok négyszöge körül mintegy negyven küldött foglalt helyet, akiket a Congress for Cultural Freedom hívott meg. Huszonkét országból jöttek, Angliából és Burmából, Franciaországból és Vietnamból, Egyiptomból, Amerikából, Indiából és Japánból. Mintha Bandunghoz hozzáadták volna a Nyugatot. Soknemzetiségű és sokfajta gyülekezet volt, szinte „Amero-Afrikai - Eurázsiai" rendezvény. Ahogy az az intellektuelek, professzorok, jogászok és államférfiak gyülekezetéhez illik, a hosszú elvont fejtegetéseket időnként szenvedélyes kitörések és heves szóharcok enyhítették. Ignazio Silone és John Kenneth Galbraith képtelenek voltak egyetérteni a politikai pártok természetét illetően és amíg az olasz író a tömegszervezetek „bürokratikus fegyelmére" panaszkodott, addig az amerikai még több fegyelmet óhajtott, mert szerinte a demokrácia ettől válik életerősebbé. John Strachey és Minoo Masani a gazdasági tervezés problémáin ütköztek össze; az angol gondolkodó Marxból és Swiftből indult ki, míg az indiai politikus Jeffersonból és Ghandiból. Egy nigériai résztvevő az újfajta vezetés két típusát, a hagyományost és a nyugatit elemezte, míg egy délkelet-ázsiai küldött enyhe kétségbeeséssel számolt be a demokráciába vetett túlzott reményekről.

A konferencia központi témája azonban éppen az a téma volt, amelyet az elnöklő Edward Shils csikágói professzor — szerintem helyesen — el akart kerülni. A kérdés azonban mégis ott lappangott az egész vita anyagában: mi a viszonya a demokráciának azokhoz az eszmékhez, vagy értékekhez, amelyek nevében meghatározott intézményeket létrehoznak? Az újonnan alakult államok bizonyára nem azért bajlódnak pártokkal, politikai vitákkal, ellenzékkel és kritikával, mert el vannak ragadtatva mindennek a bennerejlő szépségétől. De mik a demokratikus út értékei, mik a végső céljai? Egyszer sem mélyedtünk bele ennek megvitatásába, de a témát közben soha sem felejtettük el teljesen.

Mert különben hogyan nézhetünk szembe azzal a kérdéssel, hogy „a demokrácia intézményei és jellegzetességei közül melyeket szabad elhagyni végszükség esetén?" Már pedig ennek a kérdésnek égő aktualitása volt ezekben az októberi napokban, amit több ázsiai és középkeleti felszólaló hangsúlyozott is. A modern demokrácia az egyének és pártok hatalomért való versengésének jogi megszervezése. Ez a versengés azonban egy bizonyos elsődleges egységet tételez fel. Kell hogy legyen egy nemzet, kell hogy legyen egy állam. Ha a nemzetet még meg kell teremteni és az állam új és gyenge, hogyan lehet megbirkózni az ellenzék és a kritika okozta nehézségekkel?

Rám Rhodosban igen nagy hatással volt egy egyszerű, de mégis elképesztő tény. Úgy látszott, hogy majdnem mindenki a képviseleti kormányforma és az általános szabadságjogok hive, mindenki ragaszkodik a választásokhoz és a parlamentekhez. (Még az oroszok is úgy tesznek, mintha ragaszkodnának mindezekhez — ahogy erre több ázsiai hozzászóló ravaszul utalt is.) Arról volna-e szó csupán, hogy hipokrita módon a szabadságjogok eltiprói így tisztelegnek a szabadság erénye előtt? De szeretném felvetni a kérdést: vajon létezik-e a legitimitásnak más elve? Olyan világban élünk, amelyben az önrendelkezés magasztos elve valahogy abszoluttá vált. A legitimitásnak más lehetséges elvei vagy halottak, vagy teljesen elavultak. Senki sem ragaszkodik a hagyományos múlthoz és ahhoz, hogy intézmények fennmaradjanak csupán azért, mert hosszú múltjuk van. Katonai uralmak manapság átmeneti szükségszerűségként igyekeznek önmagukat feltüntetni. A rhodosi konferencia napjaiban igen figyelemreméltó módon minden arra emlékeztetett bennünket, hogy milyen kétségbeesett igyekezettel kell megőrizni a látszatot még akkor is, amikor választásaink és pártjaink, új és régi parlamentjeink, nem működnek valami kitünően. A fennálló hatalomnak mindig önigazolásra van szüksége. És a legjobb önigazolás úgylátszik a demokratikus választás ténye. Az a gyanum, hogy valami alapvető összefüggés van a modern társadalom dinamizmusa és az önrendelkezés elve között.

Van-e egyáltalában valami értelme annak, hogy elvont összehasonlításokat végezzünk kétpárt rendszerek és többpárt rendszerek között? Melyik a „legjobb"? Nyilvánvaló, hogy ami Angliában, a társadalmi együttműködés és a civilizált dialógus hazájában jól működik, az aligha válik be másutt. És, ha azt akarjuk, hogy a demokraták sikerre vigyék a demokráciát másutt, különösen Afrikában és Ázsiában, megengedhetjük-e magunknak, hogy a hangsúlyt kizárólag a demokrácia vonzó nyugati vonásaira fektessük? Nézetem szerint a legfontosabb egy hatékonyan dolgozó kormánygépezet. Különösen az új államokban a legfőbb kellék nem annyira az ellenzék, mint inkább a többség. Hourani, a tuniszi küldött, hangsúlyozta, hogy Afrikában és Ázsiában „nincsen poli-

Borisz Paszternák kapta az irodalmi Nobel-díjat — kizárták a Szovjet Irószövetségből

A svéd akadémia október huszonharmadikán Borisz Paszternáknak, a nagy orosz írónak ítélte az irodalmi Nobel-díjat.

A tizennyolc tagú Nobel-díj bizottság döntésében, ez teljesen nyilvánvaló, semmi szerepet nem játszott a politikum. Az a tény, hogy Paszternák évtizedeken át a szovjet uralom üldözöttje volt, hogy legújabb, nagyszerű regényét, amelyet egyes svéd kritikusok egyenesen Tolsztoj „Háború és Béke"-jével mértek össze, a Szovjetunióban nem engedték megjelenni, noha a világ legtöbb kultúrnyelvén megérdemelt nagy sikert aratott, nem befolyásolta a svéd akadémia tizennyolc tudós tagját. Nyilván arra sem voltak tekintettel, hogy döntésükkel kihívják a Szovjetunió urainak haragját, hiszen aligha képzelhető el nagyobb arculcsapás, mint a Paszternáknak ítélt díj. A „Doktor Zsivágó"-t a Szovjetunióban azzal az indokolással tiltották el a megjelenéstől az irodalmi diktátorok, hogy műve nem üti meg az irodalmi mértéket. Nem törődött azzal sem a bizottság, hogy a Kreml urai a svéd semlegesség megsértését fogják látni ebben a döntésben. A Nobel-díj bizottság a múltban sem volt tekintettel diktátorok haragjára vagy helyeslésére.

A svéd közönség ízelítőt kapott abból, hogy milyenfajta szókimondást várhat a világ Paszternáktól, ha alkalma van beszélni. Az egyik svéd irodalmi újság, a Bonnier Magazine, leközölte azt a beszélgetést, amelyet Dr. Nilsson, a stockholmi egyetem orosz irodalom tanára folytatott nemrégiben Paszternákkal. A svéd professzor meglátogatta az írót Peredelkinoban, abban a kis faluban, amely valószínűleg Paszternák kényszertartózkodási helye. Paszternák ezzel kezdte a beszélgetést:

„Moszkvában azt mondogatják rólam, hogy beteg vagyok, vagy túlságosan el vagyok foglalva és így nem érek rá vendégeket fogadni. Ez nem igaz."

A beszélgetés során a professzor megkérdezte Paszternákot, hogy szabadon levelezhet-e külföldi íróbarátaival. Paszternák elmondta, hogy sok nyugati író ír neki és ő „több levelet" meg is kapott. Paszternák ezután kijelentette, ő sohasem titkolta elítélő véleményét a kommunista rendszerről, majd hozzátette, a svéd professzor felé fordulva: „Sajnálom, ha megbántottam Önt, mert talán Ön kommunista?"

Szóba került a szovjet hivatalos álláspont, amely szerint a „Doktor Zsivágó" olyan rossz könyv, hogy annak megjelenése Oroszországban ártana az író hírnevének. Paszternák erre csak röviden azt mondta, hogy ez természetesen gyenge ürügy. Elmondta, hogy élete már hosszú idő óta szinte egy hajszálon függ. Az üldözés akkor kezdődött, amikor a harmincas évek tisztogató pörei idején nem volt hajlandó aláírni az ártatlan kivégzetteket elítélő „önkéntes" nyilatkozatokat.

„Azt hiszem — folytatta — kartársaim mentettek meg, akik nem merték fölfelé jelenteni, hogy megtagadtam az aláírást. Különben a rezsim igen keveset követel az embertől. Voltaképpen csak egyetlen dolgot: hogy az ember gyűlölje, amit szeret és szeresse, amit utál. De persze ez a legnehezebben teljesíthető kívánság."

A Szovjet Írószövetség hivatalos lapja, a hetenként háromszor megjelenő Literaturnaja Gazeta, példátlan hangú támadást közölt a Nobel-díj kiosztó bizottság és Borisz Paszternák ellen. A lap ezt írta október 24-i számában:

„Ez alkalommal a burzsoá műértők és irodalmi szakemberek a nemzetközi reakció eszközeiként mutatkoztak be. Annak a története, ahogyan a Nobel-díjat Paszternáknak ítélték, nem más, mint egy gondosan kitervelt ideológiai diverzió története. Ennek a diverziónak nem jelentéktelen szerepe van abban az antikommunista kereszteshadjáratban, amelyet a Nyugat legreakciósabb erői nemrégiben indítottak.

A szánalmas és nevetséges kísérletek, amelyekkel megpróbálják az idei Nobel-díjast felmagasztalni, a legélesebb ellentmondásban állnak azzal a közönnyel szemben, amelyet az irodalmi Nobel-díj bizottság az orosz irodalom kiemelkedő neveivel szemben tanúsított... Paszternák választott. Nem azokkal menetel, akik a kommunizmust építik. A szégyen és a nemtelenség útját választotta. Azok oldalára állt, akik megpróbálják elállni a kommunizmus útját.

Paszternák könyve, a forradalom egy gonosz és szűkagyú ellenségének története, bevonult a reakciós sajtó arzenáljába, hogy vele is szítsák a hidegháborút."

A stílusában és szóképeiben nem túlzottan magas irodalmi színvonalon álló támadás a Literaturnaja Gazetában hosszan foglalkozik a „Dr. Zsivágó" hibáival. A regényt a cikk szerint a szocializmus elleni gyűlölet inspirálta és semmi irodalmi értéke nincsen.

A támadást megelőzően a szovjet sajtóban és a rádióban egyetlen szóval sem említették meg Paszternák Nobel-díját. Sőt, a nyugati lapok moszkvai tudósítóinak az ezzel kapcsolatos jelentéseit a szovjet cenzúra másfél napig visszatartotta.

A támadó hadjárat azonban nem bátortalanította el a nagy orosz írót. Esterling, a svéd akadémia titkára, október 24-én este táviratot kapott Paszternáktól. Az író ebben örömét fejezi ki az őt ért kitüntetés felett és közli, az az óhaja, hogy december 10-én jelen lehessen Stockholmban a Nobel-díj átvételére. A táviratban azt a reményét is kifejezi, hogy a szovjet hatóságok lehetővé fogják tenni számára ezt az utazást.

A Pravda vasárnapi, október 26-i számában Zaszlavszkij ír támadást Paszternák ellen, ami azt mutatja, hogy a Paszternák elleni támadó hadjárat nem egyedül a szovjet írószövetség vezetőségének helyeslésével indult, hanem azt a Kreml legmagasabb körei is helyeslik. A Pravda-cikk szerint, ha Paszternákban maradt volna egy mákszemnyi „szovjet méltóságérzet", ha lett volna némi írói lelkiismerete és népe iránti kötelességérzete, akkor visszautasította volna a díjat, amely őt, mint írót csak megalázza. A Pravda-cikk szerint a Nobel-díj bizottság a nagyburzsoázia talpnyalóiból áll.

A Pravda cikke után Borisz Paszternákot kitaszították a Szovjet Írószövetségből, megfosztották a szövetség tagságával járó minden jogtól és eltiltották a szovjet írói cím viselésétől. A Szovjet Írószövetség indokolása szerint, azért zárták ki Paszternákot, mert elárulta a szovjet népet, a szocializmus és a béke ügyét.

A szovjet propaganda-hadjárat példátlanul közönséges hangját talán az a tény magyarázza, hogy Paszternák most már világhírű könyve, a Doktor Zsivágó, Oroszországba is bejutott. A könyvet, mint jelentettük, az egyik külföldi orosz könyvkiadó is kiadta és számos kötet Oroszországba jutott. Nyilván a brüsszeli világkiállítás orosz látogatói vittek magukkal példányokat. Ezekről a példányokról írógépen sokszorosított változatok készülnek. Ez különben a Pravda-cikkből is kiderült, amely nemcsak Paszternákot, hanem Paszternák „maroknyi csodálóit a Szovjetunióban" is támadja.

---

tikai társadalom". Az új államok egynémelyike túlságosan kicsi, mások pedig túl vegyes összetételűek. Milyen kapcsok tudják egységbe tartani ezeket a népeket — vallás, nyelv, a nacionalizmusnak valami ködös fogalma?

Világos, hogy a kialakuló új politikai társadalmat minden esetben a nemzeti közösségre kell alapozni. A régi családok, hagyományok és falvak széthullóban vannak és minden embernek kell valahová tartozni önmagán kívül. Ha minden kormányzat demokratikus akar lenni, ugyanúgy igaz, hogy minden nép nemzetté akar válni. Ahol pedig nincsen politikai társadalom, a „természetes nemzet" iránti vágy a szélsőséges nacionalizmus veszélyeit rejti magában.

A rhodosi konferencia zárónapjaiban a „gazdaságfejlesztés" kérdése került igen helyesen előtérbe. Erre minden bizonnyal feltétlenül szükség van minden új államban. Enélkül a legtöbb övezetben a túlnépesedés és a növekvő nyomorúság feszítené szét minden demokratikus igyekezet kereteit. Ezen a téren teljes volt az egyetértés Rhodosban. A gazdaságfejlesztésnek azonban sok módja van. Melyik a leghatékonyabb? Hatékony-e a szovjet út? Itt drámai ellentétek merültek fel, jóllehet mindenki szörnyülködve riadt vissza a totalitáriánus perspektiváktól. Nem kevesen szálltak azonban vitába Louis Fischerrel, aki szerint a szovjet gazdasági rendszer nemhogy mintául nem szolgálhat, hanem képtelenül selejtes rendszer és messze alatta marad a „vegyes gazdaságok" tucatnyi változatának.

Gunnar Myrdal szívesebben látott volna statisztikai végkövetkeztetéseket erkölcsi ítéletek helyett és a maga szenvedélyesen pragmatikus módján óva intette a konferenciát az orosz gazdasági haladás tényeinek lebecsülésétől. De vajon ez a haladás a „merev tervgazdálkodásnak" köszönhető-e, vagy sokkal inkább az állam által elrendelt prioritások rendszerének? Lehet-e rendszeres terv, amelyik nem fetisizálja a nehézipart? Szükséges-e, hogy a gazdasági és katonai hatalom gyors kifejlesztése kegyetlen áldozatokkal járjon? Ezekről folytak a legizgalmasabb viták, amelyeken Strachey, Asoka Mehta, Myrdal, Galbraith és Masani vitték a szót.

Furcsa, hogy a legtöbb szenvedélyt oly kérdések gerjesztették, amelyek nem a mi problémáink. A nem-totalitáriánus világ aktuális kérdései ügyében általános volt a barátságos egyetértés. Ha nem is találtunk közös megoldást, legalább hajlandóság volt kompromisszumra, amint azt Robert Maynard Hutchins hangsúlyozta. És valóban, a rhodosi konferencia résztvevőit, akár Japánból, Pakisztánból, akár Libanonból vagy Egyiptomból jöttek, az az eltökéltség vezette, hogy megoldást kell találni, és az a realista tudat, hogy a problémák fölöttébb nehezek. Ezt az afro-ázsiai találkozót nem gyűlölet, faji elfogultság vagy fanatizmus fűtötte, hanem az a belátás, hogy nagyok a veszélyek és roppant nagy a nyomorúság, amellyel meg kell küzdeni. Mindebben nem volt semmi negatív, nem volt benne valami homályos félelem. Abban ugyan mindenki egyetértett, hogy a kommunizmus pestisét el kell kerülni, de a fő szempont mégis az volt, hogy a modern társadalom emberi tartalmát és értelmét kell keresni.

És itt nem láttam defetizmust. A közgazdászok persze keményfejűek voltak, a szociológusok kesernyések, a bőbeszédű intellektuelek (mint mindig, amikor bőséges „kulturális szabadsághoz" jutnak) szókimondóan bírálgattak mindent, úgy hogy hangulatunkat talán dinamikus pesszimizmusnak nevezhetném. Érzésem szerint ez szinte biztató. A korszakunkban megnyilvánuló tetterő, cselekvési vágy vagy akarat mindenesetre csak a dinamikus pesszimizmusnak ilyen hangulatában lehet eredményes, legalábbis erre vallott a Congress for Cultural Freedom rhodosi konferenciája.

ÜDVÖZLÉSEK

HUGH GAITSKELL
angol alsóházi képviselő, a Munkáspárt vezére:

A Magyarországon 1956 október 23-án végbement tragikus események második évfordulóján szívesen ragadom meg az alkalmat, hogy újra meghajoljak azok előtt, akik hazájuk szabadságáért és függetlenségéért oly nagy áldozatokat hoztak. Némelyek életükkel fizettek, mások száműzetéssel — de vannak, akik még élnek és Magyarországon élnek.

A becsületes emberek a világ minden országában s minden politikai hitvallásának közösségében felháborodtak a terrornak és megfélemlítésnek azon a hadjáratán, amelyet a kommunista hatóságok 1956 októbere óta a magyar nép ellen viselnek. Mi nyilvánosan kifejeztük, milyen mélységesen kárhoztatjuk a Nagy Imrén és másokon végrehajtott halálos ítéleteket s tudva tudjuk, hogy ezren és ezren voltak szenvedésre ítélve csak azért, mert szabadságszeretőbb kormányrendszerben kívántak élni. Különösen együttérzünk a Magyar Írók Szövetségével mélységes szomorúságában azon, hogy annyi írót és értelmiségi embert sújtott halálos és börtönítélet.

Kinyilatkoztatjuk együttérzésünket azokkal, akik hisznek a szabadságban és a társadalmi igazságban. Itt, Nagy-Britanniában mi a nemzetközi feszültség enyhítésén iparkodunk és felajzottan várjuk az időt, amely meghozza majd a magyar nép jogát a szabadságra és önkormányzatra.

ADLEY E. STEVENSON,
az amerikai Egyesült Államok Demokrata Pártjának elnökjelöltje:

Ma két esztendeje Magyarországon bátor férfiak és nők álltak harcban és megint egyszer megmutatták, hogy a szabadság hangját nem lehet elnémítani. A szabad emberek világszerte, örökké hálával tartoznak nekik.

KÉTHLY ANNA:

Hiába borít a diktatúra éjszakát és némaságot a magyar népre — hazugságaiból nem lesz igazság ebben a sötétségben sem. Nem szépíti igazsággá a hazugságot az a hazugság sem, amely szerint az elmúlt napokban kegyelmet nyert írók őszinte megbánást mutatnak s ezzel kiérdemelték a diktatúra bocsánatát.

„Kegyetlen kegyelem, fájóbb öröm búnál..."

Írják a magyar történelmet — benn az országban némasággal, itt künn, szabad földön hangos szóval. A száműzött magyar írók legfőbb kötelessége és feladata a történelemírás. Mindenki elhagyhatja, megtagadhatja Magyarországot, mindenki hűtlen lehet hozzá és kereshet egzisztenciájának egy nyugodt sarkot a világban. Az író nem. Nemcsak szívet cserél, ha hazát cserél, hanem önmagát is megsemmisíti. Egy kommunista író írta egyszer, 1920-ban, a honvágytól és az otthon berendezkedett földiktatúra elleni gyűlölettől gyötörve — „azt is, hogy nem vagyok magyar —, én magyarul kiáltom!"

Mi is magyarul kiáltunk — de mi magyarságunkat kiáltjuk világgá. A száműzött magyar íróknak ezt a kiáltást kell ezerszeresére fokozniok. Kiáltsák bele a magyar kérdés jelentőségét ebbe az ezer sebből vérző, nyugtalan, békétlen világba.

Mint a lakmuszpapír különbözőképpen viselkedik lúgban vagy savban, úgy a magyar kérdés a legjobb ellenőrző módszer. Megmutatja, hogy a békés együttélésről, a szabadságra, függetlenségre való törekvések elismeréséről, a kis nemzetek jogairól elmondott szavak mögött mi a valódi értelem. És *last but not least* — megmutatja, hogy megengedik-e a diktatúrák azt, hogy minden nemzet saját érdekei szerint járja a szocializmushoz vezető utat.

Ez a száműzött magyar író kötelessége! Nemcsak azért, mert a szavak varázsereje birtokában van, hanem azért is, mert abban a percben, amikor erről megfeledkezik, már nem magyar író. Szellemileg és hivatásában halott, aki csak fizikailag élvezi egy szabad világ előnyeit.

Ez a kötelezettség, ez a feladat azonban egyúttal azt is jelenti, hogy minden kicsinyes egyenetlenkedést, minden vélt vagy valódi sérelmet, kisebb vagy nagyobb ellentétet ennek a kötelességnek alá kell rendelniök. Aki ebben a történelmi időben erre nem hajlandó, felidézi a gyanút, amely minden bűncselekménnyel kapcsolatban elökérdése a vizsgálóbírónak: kinek használ? Kinek használ az, ha a száműzött írókat elvonják ezektől, a minden mást megelőző, feladatoktól?

A magyar felszabadulásért dolgozó, a magyar nép forradalmának folytatólagos történetét író magyar írástudók körül jobbról-balról farkasok leselkednek.

Jobbról — a neo-restaurálók, akik mindent megtagadnak, amit a magyar nép a második világháború után szabad akaratából alkotott. Dátumokat sorolnak, amelyek a második világháború befejezését közvetlenül megelőző időktől az első világháború előtti állapotokig váltakoznak. Mindenfajta előjelű diktatúrák, földiktatúrák, ókonzervatívok peregnek ezen az anakronisztikus soron. Minden reakciós szemlélet és áramlat megleli a legmegfelelőbbet ezek között.

Balról egy másik diktatúra ágensei igyekeznek zűrzavart és bizonytalanságot teremteni a száműzött írók között. Megkísérelik elkedvetleníteni, hivatásukban megingatni, prófétai, apostoli, történelemírói szerepüktől eltántorítani őket. Lám, mondják, a demokrácia kedves arcán is szeplők és lázfoltok ütköznek ki, lám, a demokrácia sem tudja megépíteni az átmenetet egy emberséges világba.

E két véglet között, mint Odysseus Scylla és Charibdys között — kötözzék magukat az árbochoz a száműzött magyar írók. Kötözzék magukat a magyar forradalom emlékéhez, a magyar nép igazságának árbocához. Személyes ellentétek, a demokrácia és a szabadságeszmény határán és körén belül maradó véleménykülönbségek ne állítsák őket egymással szembe. Emlékezzenek a forradalmat megelőző időkre, amikor a magyar írók felelősségteljes egysége morzsolta szét a diktatúra alapjait.

Ez az egység otthon ma is megvan. Hiába csalogatják a magyar szó tudóit, hiába fenyegetik őket azzal, hogy megszakad a türelem, kiújul a terror, a madárfiak nem hajlandók énekelni.

A száműzött magyar írókra hárul a feladat, hogy ennek a hallgatásnak értelmét és üzenetét megismertessék a szabad világgal. A száműzött magyar írók kötelessége az, hogy arra az adósságra figyelmeztessék a világ hatalmasait, amivel a két évvel ezelőtti magyar forradalomnak tartoznak. A száműzött írók, egy forradalom tüzében megedződve, annak egységében önmaguk fölé, a magyar történelembe emelkedve, a magyar forradalom által nekik kijelölt úton egyenesen és ingadozás nélkül haladva, legyenek a magyar felszabadulás előkészítői és megteremtői.

VARGA BÉLA:

A Magyar Írók Szövetsége kongresszusára a legmelegebb üdvözletemet küldöm a magyar bizottság nevében. Jól ismerjük és legnagyobbra értékeljük az írók történelmi szerepét. Minden korban az író volt a nép szószólója, kívánságainak képviselője, ennek a történelmi örökségnek a vállalásával vihette csak a magyar író azt a szerepet a forradalomban, amelyet az egész világ ismer és amiért a magyar írókat tiszteli. Amikor a kongresszus munkájára és annak eredményességére Isten áldását kérem, egyúttal kifejezésre juttatom a magyar bizottság minden egyes tagjának is legjobb kívánságait és meleg együttérzését.

FEJTŐ FERENC:

De Gaulle, avagy a gordiuszi csomó

De Gaulle tábornok-elnöknek Salan tábornokhoz intézett levele fordulópont a francia köztársaság történelmében: egy csapásra véget vetett annak a tanácstalanságnak, amely hónapok óta a francia közélet szinte minden megnyilatkozását jellemezte. Ilyen zűrzavart, ilyen minden logikát megcsúfoló és meghazudtoló homályt, ami Franciaországban a IV. köztársaság végnapjai óta eluralkodott, talán még nem is látott a világ. A történelem csodája, avagy hogy hegeli szóhasználattal éljek, a csufondáros világszellem műve, hogy az államrezon éppen a descartes-i rációnak szülőföldjén hibbant meg, ily látványosan, mondhatnám tökéletesen.

Májusban tört ki az a kollektív elmezavar, amely az egész földkerekséget, de kivált Franciaország barátjait döbbenetbe ejtette. Algír immár hírhedtté vált fórumán, ahol az ultrakolonializmus hírverői tüzelte tömeg ellenállásán meghiúsult eddig minden józan kísérlet az algíri arab lakosság emancipálására, — most ugyanez a tömeg, meglepetésszerűen a száz százalékos integrációnak, a muzulmán és európai lakosság teljes egyenjogúságának híveként mutatkozott és az életükért remegő bennszülötteket nemhogy lekaszabolta volna, hanem keblére ölelte és összecsókolta. Hirtelen kiderült tehát, hogy nincs is algíri probléma, hogy az algíri kérdést csak Moszkvának és Kairónak néhány fizetett ágense agyalta ki, mint Mendès-France, Guy Mollet vagy az épp miniszterelnöknek jelölt Pfimlin, akiknek az a titkos missziójuk, hogy miután már Indokínát, Tuniszt és Marokkót sikerült átjátszaniok az ellenség kezére, most Algírban is orvul hátbatámadják a hadsereget, amely mind az európai, mind a muzulmán lakossággal egyetértésben és a lakosság érdekében, ezeket a francia vármegyéket megvédeni és Franciaországnak megtartani hivatott.

A nevezetes algíri májusnak ma már valóságos történetirodalma van, amelyből csaknem pontosan kiderül, mi része volt bennük a naptól, italtól és mámorító jelszavaktól felzaklatott tömeghisztériának és mi a gondosan előkészített, hidegvérrel kiszámított összeesküvésnek. A helyzetet rendkívül bonyolulttá tette, hogy az összeesküvők, akiknek javarésze inkább a néhai Pétain, mint de Gaulle hívei közé tartozott, most a Colombes-les-deux-Eglisés-i kúriájába visszavonult tábornok tekintélye mögé iparkodott rejtőzni, a hadsereg vezetőinek egy része pedig, különösen néhány az indokínai hadjáratot is megjárt tüzesvérű és becsvágyó ezredes, ha nem is rokonszenvezett a mozgalom minden célkitűzésével, de nem is mutatott különösebb lelkesedést, hogy a bajba jutott, minden tekintélyét elvesztett IV. köztársaságot megmentse.

A francia politikai válság voltaképpen tekintélyválság volt. Napfényre hozta a polgári hatóságok és a haderő már rég vajudó meghasonlását. A hadsereg évek óta duzzogott, vezetői nem bíztak az egymást gyorsan váltogató kormányokban, amelyeknek még arra sem jutott idejük, hogy politikájukat kialakítsák, még kevésbé, hogy a tisztikart politikájuknak helyességéről meggyőzzék.

Kétségtelen, hogy a tisztikar sértődöttségének és elégedetlenségének főoka a IV. köztársaság politikai vezetőinek rendkívüli középszerűségében rejlik. A francia tisztikarban persze mindig elevenen buzogtak a bonapartista hagyományok s Angliától eltérően, a katonák itt mindig szerettek politizálni. De amikor erős kormánnyal álltak szemben, beadták a derekukat. Amikor Clemenceau fogta a gyeplőt, Foch vagy Pétain marsallnak eszébe se jutott, hogy a kezéből kiragadja. És a francia helyzet megértése végett hangsúlyoznunk kell, hogy még ama döntő pillanatban is, amikor az algíri összeesküvés kirobbant, Massu, az ejtőernyősök hírhedt tábornoka, bármennyire együtt dobogott is a szíve a tüntető tömeggel, utasítást kért a törvényes kormánytól, hogy a zendülést fegyveres erővel verhesse le. Csak akkor állt át — csak akkor ugrott a tüntetés élére (,,Vezetem őket, mert élükre sodródtam'', mondta valaha Ledru-Rollin) —, amikor a rémült, fejevesztett és aláaknázott kormánytól nem kapott határozott utasítást.

„Monstruous..."

Amikor az algíri tábornokok disszidenciájának híréről értesült, Montgomery marsall csak ennyit mondott: ,,*Monstruous.*'' Ám, ami valóban elképesztő és az utókor előtt menthetetlen, az a francia politika vezető tényezőinek működése volt — már évek óta. Legkevésbé sem csodálatos, hogy de Gaulle tábornok, ez a talán túlságosan XVII. századi, de azért reális észjárású ember, aki fölöttébb érzékenyen reagál az emberi és nemzeti nagyság minden megnyilatkozására, csak megvetéssel gondolt és szólt a ,,rendszer'' főképviselőiről, akiket csupán alantasabb és végrehajtó szerepre tartott alkalmasnak, de nem arra, hogy egy erőteljes, megifjodott és nagyra hivatott népet átvezessenek a XX. század második felének új életkörülményeibe.

A francia politikának ebben a vonatkozásban három fő feladata kristályosodott ki az utolsó években: a gyarmati birodalom átalakítása angol típusú Commonwealth-é, a Franciaország gazdasági szerkezetének orientálása az európai egység felé és végül Franciaország súlyának fokozása az atlanti tömbön belül.

Mendès-France kudarca

A IV. köztársaság egyik feladatot sem tudta sikeresen megoldani. Vezető politikusai közül egyetlen államférfi akadt csak az utóbbi években: Mendès-France, akinek érdeméül tudja majd be az utókor, hogy legalább tiszta képet alkotott magának a feladatokról és rövid kormányzata idején egyet-mást (az indokínai béke, a tuniszi és marokkói kérdés rendezése) meg is valósított, vagy legalább is hozzá fogott a megvalósításhoz. De ha Mendès-Francenak voltak is — Franciaországban, sajnos, feltűnően ritkává vált — erényei, mint a civil kurázsi, az erkölcsi integritás, valami fajta megszállott konokság — fogyatékosságai megkönnyítették ellenfeleinek áldás aknamunkáját. Fő hibája az volt, hogy túlságosan érezte igazát és nem iparkodott számos ellenfelét érvekkel meggyőzni. Zsidó származása és baloldalisága is hozzájárult ahhoz, hogy bizalmatlanná tegye iránta épp azokat a köröket, amelyeket meg akart menteni. A nagy kapitalista érdekeltségekre gondolok itt elsősorban. Mendès-France gazdaságpolitikai elképzeléseit ugyanis leginkább a néhai Rooseveltéhez lehet hasonlítani. Akárcsak a nagy amerikai elnök, Mendès-France is meg akarta szabadítani hazája gazdasági életét a konzervatív megrögzöttségektől, az idejétmúlt gyarmatosító politikától, amelyre az ország csak ráfizetett, habár egyes harácsolók meggazdagodtak. Ám Mendès-France túlságosan sok érdeket sértett egyszerre, hatalmas *lobbykat* uszított maga ellen s csakhamar áldozatukká lett. Rágalomhadjáratot oly ügyesen, eredményesen és olyannyira aggálytalanul, mint Mendès ellen, talán még soha senki ellen sem vezettek Franciaországban, Dreyfust, Jaurès t és Léon Blumot is beleértve. Ezt a puritánul önzetlen hazafit a suttogó hírverés úgy állította a közönség elé, mint különböző kis- és nagyhatalmak fizetett ügynökét. A tisztikar jelentékeny részének még ma is meggyőződése, hogy Mendès, aki pedig az ellenállás idején is tanúságot tett hazafiúi bátorságáról, egyébre sem törekszik, minthogy felszámolja az ,,Empire''-t és egyik gyarmatot a másik után a legtöbbet ígérőnek adja át.

A francia jobboldalnak egyik legkirívóbb bűne, hogy Mendès félretolása érdekében a legmegvetendőbb eszközökhöz folyamodott. De végül a hadjáratra a jobboldal maga is ráfizetett. Annyit rágalmazta Mendèst a birodalom likvidálásának vádjával, míg végül maga is elhitte, vagy legalább is úgy tett, mintha elhinné, hogy a gyarmatok a régi eszközökkel, vagyis karhatalommal megtarthatók. Ezzel kezdődött a konfúzió korszaka Franciaországban. Akármelyik vezető politikussal, akár a legjobboldalival is beszélgetett az ember négy szem között, kivétel nélkül valamennyi készséggel vallotta be, hogy az algíri probléma katonailag immár megoldhatatlan és az egyetlen kiút a nacionalistákkal, legalább is a nacionalisták mérsékelt szárnyával való megegyezés. De ugyanaz a politikus, ugyanaz nap a nyilvánosság előtt, a parlamentben, népgyűlésen vagy a sajtóban habozás nélkül jelentette ki, hogy az algíri helyzet a kibontakozás felé halad és a felkelés leverése már csak hetek vagy hónapok kérdése. Mert az ellenkezőjét mondani annyit jelentett volna, mint a hazátlan bitanggá rágalmazott Mendèsnek igazat adni. Ezt pedig nem lehetett. A mendesizmus ellen, amelynek pedig a nagypolgárság felvilágosult részében, az intelligenciában és még a szakszervezeti munkásság java részében is komoly gyökerei voltak, ez az elvakult jobboldal (Guy Molletnak százszor igaza volt, amikor egy ihletett pillanatában azt mondta, hogy a francia jobboldal a világ legostobább jobboldala) nem tudott másképp védekezni, mint a nacionalista, a soviniszta, sőt rasszista szenvedélyek szításával.

A baloldal gyengesége

Ennek a politikának egyik végzetes következménye volt, hogy nemcsak Mendès-France-t diszkreditálta, hanem egyszersmind megbénította politikailag az egész francia baloldalt s főként a szociáldemokráciát. Guy Mollet-nak minden erőfeszítése éveken át abban merült ki, hogy újra meg újra bebizonyítsa nemzeti és antikommunista érzelmeit és harcoljon a gyanakvás ellen, amely a hadseregben a szocializmusnak még a legreformistább, legmérsékeltebb válfajával szemben is megnyilatkozott. Már pedig az a tény, hogy őszinte meggyőződése ellenére a nacionalisták politikáját támogatta, megakadályozta abban, hogy a kommunista szavazókban a kommunista pártvezetéstől a magyar események óta egyre növekvő elidegenedést a szociáldemokrácia érdekében kiaknázza. Elvszerű és következetes politikai platform hiányában a baloldal demoralizálódott, szervezeteinek tömegkapcsolatai gyengültek; úgyhogy amikor a döntő mérkőzésre került a sor, már csak 200.000 szomorú tüntetőt volt képes mozgósítani a fenyegetett köztársaság védelmére — annak is nagy része kommunista volt —, de nem akadt volna még csak tízezer ember sem Párisban, aki kiállt volna a barrikádra egy összeesküvő, fegyveres csoport államcsíny-kísérletének megakadályozására. Szerencsére nem történt ilyen kísérlet.

Amikor a hadsereg politizál...

A másik legvégzetesebb következménye a jobboldali politikának az volt, hogy a hadsereget Algírban lélektanilag rendkívül nehéz helyzetbe sodorta. Mert fantasztikusan nehéz helyzet az, amikor egy 500.000 főnyi, modernül felszerelt hadsereg éveken át képtelen egy 30.000 főnél többet alig számláló guerilla felkelést leverni. A francia hadseregre olyanféle feladatot bíztak, hogy bazookákkal harcoljon szúnyogok ellen. A feladat egyszerűen megoldhatatlan volt. De ezt senki sem merte közölni a hadsereggel éppoly kevéssé, mint a néppel. Érthető is, hiszen ez annyit jelentett volna, mint beismerni a sok vér- és pénzáldozat hiábavalóságát. Inkább újabb és újabb áldozatokat hoztak. És minél nyilvánvalóbbá vált a helyzet kilátástalansága, annál inkább elharapódzott a hadsereg vezetőin és legaktívabb elemein a neurózisnak egy válfaja. A tisztek idegei nem bírtak volna már el még egy kudarcot — Indokína elvesztése, Tunisz kiürítése után még egy visszavonulást, még egy vereséget. Nem csoda, ha ilyen körülmények között ismét felmerült és elterjedt az ,,orvul hátbatámadás'' legendája. Ha a francia hadsereg nehéz helyzetbe került, annak oka csak az lehet, hogy a tudatosan-öntudatlanul Moszkva külpolitikáját szolgáló francia baloldal összejátszik a felkelőkkel. És ez a hisztérikus propaganda habozás nélkül egy szintre állította Mendèst és Duclost, Francois Mauriac-ot és Thorezt, a France Observateur, az Express, a Le Monde szerkesztőit és az Humanité bértollnokait.

Ugyanakkor a hadsereg egyes Indokínát járt fiatal ezredeseiben az a gondolat merült fel, hogy az ellenfelet a saját eszközeivel verjék meg és a forradalmi felkelés ellen a Mao Ce-tung és a Ho Si Minh ügyesen alkalmazott pszichológiai hadviselési technikáját alkalmazzák. Épp csak azt tévesztették szem elől, hogy Mao Ce-tung és Ho Si Minh technikájának a nacionalista és szociális demagógia volt a lényege, míg a francia hadsereget épp ellenkezőleg azzal bízták meg, hogy az arab nacionalizmust leverje; az algíri ultrák pedig azt várták, hogy a hadsereg segítse őket a társadalmi egyenlőtlenség, a hatalmas ültetvényrendszer és a legsötétebb gyarmati kizsákmányolás fenntartásában.

Kétségtelen, hogy a IV. köztársaságot az összeesküvő ultrák és az algíri haderő vezetőinek szövetsége döntötte meg. Ugyanez a szövetség juttatta hatalomra de Gaulle-t is. Ez a ,,születési hiba'' okozta, hogy számos olyan politikus, aki személyileg nagyra becsülte de Gaulle-t és akinek esze ágában sem volt őt a kommunisták módjára fasiszta szándékokkal gyanúsítani, — ellene lépett fel. Ezek: Mendès-France, Mitterand, a szocialisták egy része, Depreux-vel, Daniel Mayerrel és Verdier-vel az élükön, úgy vélték, hogy bármily tisztességesek legyenek is de Gaulle elképzelései, a tábornok-miniszterelnök szükségképp foglya marad majd azoknak az erőknek (vagyis a karhatalomnak és az ultráknak), amelyek segítségével a hatalom újra a birtokába került. Sokan úgy gondolták, de Gaulle csak átmeneti szakaszt jelent majd. Ő lesz a katonai diktatúra Kerenszkije vagy inkább a Negibje; s a katonai diktatúra szükségképp csak a fasizmus szálláscsinálója lehet.

Tulajdonképpen a szeptember 28-i népszavazás nagyszabású fogadás volt: akik nemmel szavaztak, a fasizmus eljövetelétől féltek; az igennel szavazók egy kis része a fasizmus eljövetelében bizakodott, a másik, jóval népesebb réteg pedig épp ellenkezőleg, úgy hitte, hogy de Gaulle segítségével Franciaország nemcsak a fasiszta vírustól mentesül, hanem az algíri rákfenétől is végérvényesen megszabadul.

Miért tévedtek a pesszimisták?

A legutóbbi események — de Gaulle erőteljes intézkedései, amelyek hatására a hadsereg képviselői kiléptek a fasisztoid ,,közjóléti bizottságok''-ból — teljes mértékben azoknak adtak igazat, akik azért szavaztak bizalmat a tábornoknak, mert meg voltak győződve arról, hogy a jelenlegi helyzetben egyedül ő alkalmas a franciaországi válság liberális megoldására.

Most már látjuk, hogy a pesszimisták azért tévedtek elsősorban, mert — sokszor kommunista befolyásra — túlságosan ,,sematikusan'' ítélték meg mind a tábornok személyét, mind a hadsereg és az ultrák viszonyát. Abból, amit az előbb mondottam, azt hiszem, világosan kiderül, hogy ez a szövetség csak ,,ad hoc'' lehetett. Néhány kalandorelemet kivéve, a francia tábornoki kar és a nagy vezérkar túlnyomó többségének esze ágában sem volt az algíri gyarmatosító körök politikai hatalmát Franciaországra is kiterjeszteni. Ami őket érdekelte, ami miatt de Gaulle-t kormányra segítették, csupán az az óhaj volt, hogy végre intéger és erőskezű ember kormányozzon, aki képes helyreállítani a közigazgatás megbomlott egységét, akiről feltehető, hogy az algíri kérdést a francia hadsereg presztizsének szemmel tartásával fogja megoldani. Se Salan, se Massu nem akartak kalandorpolitikát.

Ami pedig de Gaulle-t illeti, ő alaposan és hamarost rácáfolt arra, különösen intellektuális körökben elterjedt véleményre, hogy tábornok nem lehet okos ember. Ennek a véleménynek annak idején Clemenceau úgy adott hangot, hogy ,,a háború túlságosan komoly, semhogy katonákra lehessen bízni''. Elegendő de Gaulle *Mémoire*-jaira utalnunk, hogy megértsük: de Gaulle nemcsak okos ember, amint már 1940-ben is bebizonyította, hanem nagy író is, aki mélyen gondolkozott korunk legfőbb problémáin; s plutarchoszi jellem, akiről senkinek sem volt joga feltételezni, hogy valaha is kalandorpolitikusok eszközévé alacsonyulhat.

Viszont az a mód, ahogy de Gaulle úrrá vált a megbomlott-romlott államgépezeten, iskolapéldája lehet az államférfiúi ravaszságnak. Épp ez a ravaszság, amit senki sem várt tőle. Mindenki tudta róla, hogy fenkölt lélek, hogy saját magát éppoly nagyra tartja, mint hazáját, hogy providenciális államférfiúnak, Jeanne d'Arc utódjának tekinti magát. De hogy ravasz is tud lenni, mint egy kígyó, — hogy a minden hájjal megkent szakpolitikusokon is túl tesz majd manőverezési ügyességben, azt senki se látta előre.

„Baloldali vagyok..."

Természetesen korai volna még megfújni a győzelmi harsonákat. A munka neheze még hátra van. De a Salanhoz intézett levél óta eltelt egy hét alatt a francia közélet tüneményesen megváltozott. Ami azelőtt lehetetlennek látszott, immár lehetségessé vált. A fasiszta veszély, amelynek ugyan a Metropolban semmi tömegbázisa sem volt, de amelynek a hadsereg politizálódása megteremthette volna az előfeltételeit, egyszeriben elpárolgott. De Gaulle máris kontaktusba lépett a felkelőkkel és senkinek se jut eszébe azzal vádolni, hogy hazáját elárulni készül. A legjobboldalibb lapok, mint a *Paris Presse* is hirtelen felfedezték, hogy Burgiba barátja Franciaországnak s hogy Ferhat Abbasz is lehet tárgyalófél. Egyszersmind kiderült az is, s talán ez a legfontosabb tanulság, amit a legutóbbi eseményekből levonhatunk, hogy akárcsak 1940 és 1944 között, jelenleg is de Gaulle — ez a monarchista érzelmű és magatartású, de mindenek felett patriota és hazafiságból még a köztársaság másodszori megmentésére is hajlandó államférfiú — elsősorban a hagyományosan republikánus, liberális, demokratikus, szóval a baloldali tömegekre számíthat.

A miniszterelnökhöz közelálló tényezők azt hangoztatják, hogy de Gaulle nem a gaulle-isták, hanem a szocialisták választási győzelmét óhajtja és legszívesebben Mendès-France-ot tenné meg miniszterelnökévé, ha már egyszer köztársasági elnök lesz az új alkotmány alapján; de ha ezt menten nem is teheti, inkább Guy Mollet — óhajtja maga mellé venni, mint úgynevezett elvbarátját és hívét, Soustelle-t. Viszont, ha a választásból a jobboldal kerülne ki győztesen, ami nem nagyon valószínű, úgy mondják, de Gaulle inkább megtartja majd a miniszterelnöki tárcát, minthogy egy jobboldalinak engedje át. ,,Én baloldali vagyok'', mondotta nemrég egy szocialista hívének; ,,Franciaország anyagi és szellemi haladását kívánom szolgálni, nem pedig a hanyatlást okozó tényezők megőrzését''.

Bár az elnök nem veti meg *ab ovo* a demagóg fogásokat, e nyilatkozatában nem demagógia érvényesül. Az újkori francia történelemnek épp az a legparadoxabb jelensége, hogy baloldali kormányai legtöbbször jobboldali politikát, jobboldali többséggel megválasztott kormányai pedig baloldali politikát folytattak. Legkevésbé sincs kizárva, hogy a nagypolgári — a Schneider- és Wendel-családokkal rokon, a legnagyobb francia bankházak képviselőivel körülvett de Gaulle egyik történelmi funkciója az lesz, hogy a francia szocialistákat megszabadítsa mindazoktól a kisebbrendűségi komplexumoktól, amelyek mindeddig meggátolták őket abban, hogy a kommunistákat kiszorítsák a munkásosztály bizalmából és az angol munkáspárthoz hasonló tömegpárttá és hatékony tényezővé váljanak.

FIGYELEM! FIGYELEM!
Televízió, rádió, magnetofon, lemezjátszó,
elektromos hűtőszekrény, porszívógép, mosógép stb.
mindenféle típusú kapható magyar megbízottunkon keresztül 9 és 12 havi részletre. Kedvező részletfizetési feltételek. *Magyarok egész Anglia területén előnyben!* Kérjen prospektusokat és részletes felvilágosítást még ma! Magyarul válaszolunk!
Írjon a következő címre:
FRANKOS Ltd.
(Dr. L. Zseni megbízott)
82, Kensington High Street, London, W. 8.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ:

A pusztakamarási sír

K. D.-nak

Gondolatom eljár mostanában egy sírhoz. Halottak Napja közelít, de a gondolat nem azért fordul oda. Magyar ember fekszik a hant alatt, de nem rokonom. S a vidéke se vonzó, noha tündéri is egyben, mert gyermekszemmel láttam először. Lomhán görgő, sáros völgy Kolozs megye kopár mezőségi felében, közelebbről a nagysármási járásban, legalább is így hívták, amikor elemista voltam. Vigasztalan esők látogatják októberben, bivaly türelemnek való időjárás. De hiszen bivaly van is arrafelé elég. Fazsindelyes úrilak húzódott az oldalába, oszlopos tornácán el-elhallgatta egy asszony gitárpengetését egy tehetetlen, agyalágyult beteg. Abból a földszintes házból vitték ki végtisztességre egy diófa alá, édesanyja mellé, 1875 karácsony napján, román és magyar és cigány szolgák kíséretében, szelíd cselédkönnyekkel, hivatalos nagyságok szólamai s írótársak búcsúztatója nélkül, mivel zord volt az idő s Pusztakamarás messze esett a világtól. Báró Kemény Zsigmond nyugszik a sírban. Nyugszik pedig betű szerint, megváltva az élettől, hiszen borzalmas tetszhalálban teltek el utolsó évei. Gyulai Pál többször kilátogatott az immár visszavonult nagybeteg emberhez városmajori villájába, a Kissvábhegy alján, céltalanul virágait tépdeste a gazda s Deák Ferenc nevének a hallatára azt motyogta: „szegény Deák, rég nem láttam, azóta megvénülhetett, annyi baja lehet, a magyar politika nehéz, legnehezebb a világon, én, hála Istennek, többé nem aggódom". Nyilvánvaló, hogy ez volt a vég kezdete. Egy magyar író, egy magyar lángész, akit már nem érdekelt a politika, aki már nem aggódott, aki virágait tépdesve azt mondta, hogy ő boldog, csak őrült lehetett vagy pehelysúlyú sehonnai ember. A kertben téboly felé hanyatló elme kalandozott. S mire visszavitték szülőföldjére, abba a zúgó Tündérországba, ahol a tündérek századokon át mindig vért ittak a határszorosokban, vért nyeltek a várakban, vért nyakaltak a védtelen, nyílt völgyekben, teljesen leszállt rá az értelem homálya. „A fáklya másnak szolgál, magát emészti fel" — áll az írás a síron. Felemésztette utolsó torzsáig.

De szolgálhat-e még nekünk a fáklya? Szolgál-e magyar népének száz esztendő után? Szolgál-e a forradalomnak, amely utóda volt a negyvennyolcas szabadságharcnak? Annak a földindulásnak, amelyet Kemény Zsigmond előbb vonakodva vállalt, aztán félig megtagadott? Szolgál-e az otthoniaknak néma visszahúzódásukban s a kintieknek mardosó tehetetlenségükben? Azért jár gondolatom a pusztakamarási síron, mert lakója nem egészen egy évvel Világos után egy röpiratban számot vetett a szabadságharccal s e számvetésben félig le is számolt vele.

A fékevesztett, férfiatlan boszszú egy Haynau nevezetű idegbajos tisztre volt bízva. De hűvösebb és csalárdabb formák közt Bécsben is tombolt a reakció. Ott, ahol már gyanakvó vagy rosszaló külföldi követekkel kellett társalogni a rendjeles fogadásokon. Az Udvar és megszálló serege pompásan összedolgozott: a birodalmi kormány elfeledkezett alkotmányos ígéretéről odafenn a fővárosban, a tisztek asszonyokat botoztattak a leterített országban. Még Metternich egykori megcsontosodott mágnás híveit is elborzasztotta a rögtönítélő rémuralom. Végre egy emberként érzett a nemzet, mert egy emberként szenvedett, nem a sokasodó haláltól, hanem a méltatlan megaláztatástól. A nagy vérveszteség után talán szívesen hajlott volna egyezségre egy szótartó s nagylelkű ellenféllel. De a szadista bosszú kiűzte térből és időből, visszaűzte a félisteni szabadsághősök mondavilágába. S a megszentelt emlékek fölött reszketni kezdett az ábrándozás délibábja.

Ekkor a fásultság alól kipattant egy szikra. Megszólalt a dermedt csöndben egy visszafojtott indulatú hang: az egykori ellenzéki publicista, aki Kossuth kormányát Aradig követte a fegyveres hátrálásban. 1850 derekán kijött Báró Kemény Zsigmond vaskos röpirata „A Forradalom Után". Szerzője szövevényes lelkű s ingatag egyensúlyú ember volt, aki másoknak higgadt tanácsokat osztott beretva eszével, őt magát azonban zabolátlanul sodorta magyar-román vére. Kivéve, amikor toll járt a kezében. Akkor csak zsarnok elméje parancsolt.

Kemény valószínűleg vezekelni akart a rémuralomért érzett felelősség súlya alatt, de világító nagy esze ezt a nemes felbuzdulást is átalakította politikai elemzéssé. Erdély fejedelmi korszakának elszomorító ismeretében, a bécsi és sztámbuli cselszövések s belső hitfelekezeti harcok leverő tudatában mérlegelte a magyar közelmúltat, amelyen az ő mintázó keze is meglátszott. Már akkor rögeszmeként követte a regényíró későbbi vezérgondolata, hogy könnyebb a bűn ellen védekezni, mint nemes érzéseink esztelen elragadtatásától. „A bűnt az Isten megbocsáthatja a gyónónak és a bánkódónak, de a félreismert politikai érdekek kegyetlenek s természetökben fekszik a kérlelhetetlen bosszúállás" — írta egyszer s ez a felfogás annyira jellemző rá, hogy Gyulai Pál is idézi gyönyörű Emlékbeszédében. Ő mondja azt is, hogy Kemény a regényeihez hasonlóan politikai műveiben a nemes szenvedélyek és erények tévedéseit rajzolta, a hazafiság túlzásait, nemes törekvések tévtanait, népszerű eszmék árnyoldalait, sőt veszélyeit. Finomvegyes társaságokba keveredett a báró, ha kimaradozott éjszakákra, gyakran volt mámoros, de boncoló tekintetétől akkor se tudott szabadulni.

Kivégzések közepett, egy dühöngő hóhér orra előtt bocsátotta ki röpiratát s egyenesen neki szánta. A magyar nép jellemét vette védelmébe, hogy testileg védelmezze a megszálló katonaságtól s elcsitítsa vérengző gyanakvását. Ezért kisebbítette, egyébként meggyőződéssel, a század uralkodó eszméinek hatását a Reform-korra, ezért utasította vissza a magyartól azt a radikális köztársaságot, amelyért Petőfi elesett. De a tagadás nem volt elég; bűnbak is kellett. Kemény Zsigmond 1848 februártól Világosig a nemzetről Kossuth kárhozatos varázsára s hiú tapsvadászatára hárította a felelősséget a forradalomért, Institutiók Dsingiz-Khán-jának, ál-státusférfinak, garabonciás diáknak, gerjedelmek kalandorának nevezte. Holott Kossuth is, Petőfi is az európai tűzfolyam sodrába került, a fő sodorba, amely magát Keményt is elragadta egy időre, hiszen Aradig kitartott a forradalmi kormány mellett. Mentő irata akaratlanul sértette a nemzetet, mert egy kis ügyvédi csavarással az derülhetett ki belőle, hogy víg és szép hőstettei közben egy világraszóló ripacsnak volt a megbűvöltje s egy gyönge jellemű ember leplezte le Európa előtt Ausztria belső ziláltságát, a hálás összmonarchia hamis legendáját! Kossuth hibáiról bőven esett szó a röpiratban, de egy szót se lehetett találni sem a felbújtott nemzetiségek vérengzéséről, sem az osztrák ház kétszínűségéről. Nem is lehetett, a cenzura miatt.

Keményre senkise hallgatott akkor. A bécsi helytartóság kérődző szócsöve, a Pester Zeitung nagy sietve kinyomtatta ugyan folytatásokban, de a kormány nem hederített rá, a magyarok nagyrészének pedig fájt kegyetlenül. Céltalannak s kegyeletsértőnek tartották az írást, amely a rettegett délibábkergetés ellen csak keserű fatalizmussal szolgált a féltett betegnek. Persze gondoltak sokan mást is, roszszabbat, sokkal rosszabbat. A pletykás Pálffy János emlékezéseiből s más egykorú tanúktól tudjuk, hogy kikiáltották elvtagadónak, sőt rendőrségi besúgónak, bécsi zsoldosnak. Nem csoda, ha a szerencsétlen ember hajnalonként kibujdosott a felbőszült közhangulat elől a budai hegyekbe.

Vajon megírhatná ma is ezt a féltő szándékú s mégis elfogult, részben nagyon igaz, részben nagyon igaztalan könyvet? Megírható lett volna-e 1957-ben, megírható-e 1958-ban, egy évvel, két évvel az októberi forradalom után, a negyvennyolcas szabadságharc letiport örökösének kimagyarázására, fölmentésére vagy részbeni elmarasztalására? Ez volt az a töprengő gond, gyötrő gondolat, amely képzeletben tavaly is, idén is többször kiűzött válaszért október közeledtén egy elhagyott sírhoz a pusztakamarási diófa alatt.

A halottaknak nincs szájuk. De van fülük. Nehéz óráiban rájön az ember, hogy felelni nem tudnak ugyan, de gyóntatni igen. S ha a gyónó maga kell is, hogy megadja a feleletet vagy feloldozást önmagának, könnyebben teszi olyan halott közelében, aki hasonló belső kínokon esett át.

A könyvet, ha azonos lenne is minden kiadási feltétel, rendőri ellenőrzés, hatósági magatartás, mint a Bach-kori civilizáltabb, igen! — civilizáltabb cenzura idején, ma semmiképpen sem írhatná meg a legaggályoskodóbb Kemény Zsigmond sem.

Több oknál fogva.

Az októberi forradalom vezértelen volt. Nem lehet jó vagy rossz varázsló, önfeláldozó hős vagy esztelen szerencsejátékos, tárogatószavú félisten vagy romboló démon művének nyilvánítani. Névtelen közös alkotás volt, amely naponta újjáteremtette magát a népben. S a nép nem úgy viselkedett, mint fejetlen tömeg, hanem mint a megsokszorozott egyéni erő, amely először Rajk László jóvátételi temetésén találkozott a maga kétszázezer elszánt arcával az ellenség félelmének a tükrében. A forradalom vértanúkat állított s nem vezéreket. Megfontoltan beszélek többesszámban, hiszen Nagy Imre titokzna legjobban, ha megkülönböztetve kiemelnők a többi közül, az elsőt az egyenlő vértanúk sorából. Történelmi szerepét akkor töltötte be, amikor gyanítva vagy gyanútlanul kijelöltetett a vértanú sorsra, amikor egyszerre vált idegenné Tito, eretnekké Hruscsov számára s amikor szinte a felismerhetetlenségig összeolvadt Bibó Istvánnal, Déry Tiborral, Kéthly Annával, Kovács Bélával, Losonczy Gézával, agyonvert magyarokkal, bebörtönzött írókkal, bujdosó asszonyokkal. Őt is európai tűzfolyam sodorta, amely Keletberlinben fakadt, föld alá bújva leáradt a lelkek barlangjain át Lengyelországba, kitört Poznan kövei alól, tengerré szélesedett Magyarországon. Megint a magyar nép volt a fő sodorban, hála Istennek, ott volt. Hiszen a lengyelek ez egyszer természetükre cátolva megtagadták a halál mátkaságát s a nagy körültekintés azóta úgy ég a költőik lelkén, mint valami szégyening.

De van egy másik ok is, amiért nem lehetne megírni Kemény Zsigmond bíráló röpiratát 1956 októberéről. A múlt században a nemzeti követelések vállalták át a kozmopolita Fölvilágosodástól az emberiség gondolatát. Nacionalistának lenni — Petőfi a koronatanúja — annyi volt, mint előljárni az emberméltóság tiszteletében. Aki nemzeti szabadságot mondott, néptestvériséget is mondott, aki néptestvériséget mondott, világszabadságot is mondott, aki világszabadságot mondott, nem akart senkit maga felett vagy maga alatt tudni. De a harc mégis csak közjogi természetű volt, a független nemzeti alkotmányért vívták. Vitatni lehetett, amint Kemény Zsigmond vitatta is kegyetlenül, hogy önérdekű bölcs mérséklettel meddig mehettek volna el a közös ügyek világos rendezésében Március Negyedike vagy a Pragmatica Sanctio alapján.

De 1956 októberében a harc már csak a felszínen dúlt jókedvű magyarok és rémült oroszok közt, lobogóba takart magyar és szétlapított orosz holttesteken át. Az igazi harc az Emberért folyt az Embertelenségben. Ugyis mondhatnók, hogy a szocializmus hívő fiókái viaskodtak a szocializmus vén árulóival. Világraszóló leleplezés volt ez a harc, az ideológiák és gépek igájában sorvadó emberi lélek közügye. A magyarok egyelőre a maguk rettenetes kárára s a történelmi igazság eljövendő hosszú használára nyílt színre hurcolták a hivalkodó díszletek mögül a század hazugságát, vérben úszó nyílt színen leplezték le, hogy minden kormányrendszer lehet zsarnokság s a korlátlan hatalom, akárhonnan ered is, akármilyen jogi kútfőből, korlátlanul megrontja birtokosát. Pár hétig Magyarországon ismét az ember volt az úr s nem agytermeke, az ideológia, pár héten át azé volt az ország, akihez a költők beszélnek a világ kezdete óta, aki itató vödröt akaszt a ló nyakába, szétszedi a biciklit, tenyerében melegíti a félig megfagyott rigót, körülássa a kertjét, vért ad a betegeknek, sakkpárbajra hívja a barátját, papírból vitorlázó repülőgépet szerkeszt, versenyt hallgat a halakkal a fűzesben, fúj egy pirosbojtos trombitát a poros országúton, csillagot ígér a fiának, lekáromkodja a csillagot az égről s karácsony éjszaka utat lapátol a templomba. Időtlen forradalom volt, amelyben a gyengék legyőzhetetlen erejére ismert volna Herzen, a legemberségesebb orosz száműzött éppen úgy, mint Mazzini, a világtestvériség olasz apostola; Twist Olivér nagyszívű írója csak úgy, mint a Nyomorultak irgalmas francia költője. Édeskeveset számít, hogy miféle eszközökkel vívták, Molotov cocktaillel, feltépett sínekkel, vasrúddal, vadászpuskával vagy dobtáras fegyverrel. Vészjeladás volt, talán az utolsó s ez a lényege. Vészjeladás, hogy még most se késő, az ember még most is, még mindig erősebb, mint az elvek, amiket maga ellen ketrecnek kiagyal. S ez a vészjel már az egész emberiség ügye, ideológiákba bénult, gépekbe gabalyodott, lelkileg rohamosan pusztuló, számra félelmesen szaporodó embermilliárdoké.

De van egy harmadik ok is, amiért nem kellene, nem lehetne megírni Kemény Zsigmond könyvét. A magyarok gyakran remekeltek a rögtönzésben a szabadságharc alatt. De sose tudták megmutatni, hogy mit végeztek volna utána. Jó száz esztendő múltán azonban a szabadságharc forradalmi utódja megteremtette saját folytatását, a vezér nélküli Rendet. Önkivület ragadta a serdülőket, révületben cselekedett az ország öregje, ifja. A mámornak megjött volna a böjtje, keserű szájízzel, tusákkal, őrlő hétköznapokkal. De a csúf kis pereket, minden közélet nyomorúságos velejáróit már vér nélkül végezték volna el maguk közt a magyarok, mert a forradalomból megszületett folytatása, az önkéntes Rend is, olyan emberek kezében, akik keserves föleszmélések, csalódások, vezeklések árán vagy — mint Bibó István — pusztán a konok keresztény türelem segítségével a magyar politika realistái voltak.

Rágalmazói és gúnyolói idejétmúlt, esztelen, romantikus vállalkozásnak szokták lefitymálni az októberi forradalmat. Tudomány nélküli kalandnak. Bizonyos fokig az volt csakugyan: múlt századi romantikus vállalkozás. S a dicsőségére volt az. Mint sok gúnynév, ez is kitüntetésnek vállalható. A múlt században a forradalmi szocializmus még egyszerű evangélium volt, a megosztott kenyérről szóló közérthető tanítás. Naív gyermekek és bátor szentek módjára, a régi forradalmárok azt hitték, hogy csak akarni kell a jót és teljesül. Azt hitték, csak ki kell tartani még egy napig a torlaszon, mert ha kitartanak s áttörnek a zsoldos katonák sortüzén, az utca végében vár az Ígéret Földje. De a torlasz mindig elesett. S védelmezőinek nem maradt más választásuk, mint a hiábavaló halál vagy a dühös gyújtogatás.

A magyarok átjutottak rajta. Megérték, amit a múlt században Páris hősei sose tudtak megérni. Áttörtek a torlaszon. S az utca végén valóban ott várt az Ígéret Földje. Csak pár napra ugyan, de eljutottak a határáig. S ezért a diadalért alighanem szívesen meghalt volna másodszor is Petőfi Sándor, akár a Rue Mouffetard tetején, akár a Práter utcában.

Az igazság az, hogy 1956 októberóta két jeltelen sírja van a költőnek. Egyik a segesvári síkon, másik a Ferencváros utcakövezete alatt.

Elhangzott október 26-án, az Angol Rádió magyar adásában.

KANNÁS ALAJOS:

Téli ballada

Csapásod nem tudott még semmi célról,
jöhettél volna is, de ment a nyom;
a Dunánál válladra ült a félhold
s te átvitted a téli városon.

A gesztenyésnek kormos volt a körme,
és rumba mártva dobta árait,
hatot vettél csak s barna héjat törve
a villamosra vártál, s mint akik

tülekszenek, orrukban otthon-szaggal
helyezkedtél, hogy elsők közt lehess,
elhasznált jegyként kilyukasztott nappal
zörgött zsebedben csillagok helyett.

Csapásod nem tudott már semmi célról,
mehettél volna is, de jött a nyom,
a Dunánál a vizbe hullt a félhold,
és téged vittek át a városon.

ÖRVÉNYES ANDRÁS:

KRÚDY NYUGATON

Freudenauban lefutották az utolsó őszi versenyt. Az istállófiúk téli pihenőre vitték a lovakat. Az istállófiúk közt sok a magyar, éppen, mint azon időkben, midőn Krúdy Gyula figyelte szakértő szemmel a pálya széléről a Szemere Miklós paripájának jártatását. A különbség csupán, hogy ezek az élelmes és ügyes istállófiúk nem harmadosztályon érkeztek Ceglédről kis batyujukkal, hanem sáros, havas mezőkön át, világítógolyók tisztelgő fényében, közel két esztendeje. De éppoly hamar jó hírt szereztek maguknak, mint elődeik. Istállófiúkban, úgy látszik, akármint forog a világ, nemzetünk gazdag.

A Práterben hull a levél. Mézszínű, langyos őszi fényben, halk suhogással. Olykor úrlovasok bukkannak fel könnyű ügetéssel s dámák sétálgatnak apró, szépen fésült kutyáik kíséretében a dércsípte, fakuló pázsiton. A híres Matschaker-Hof szállóban, ahol ugyancsak Krúdy hősei vettek szobát valamikor, a freudenaui őszi versenyek idejére, mintha az író részletes és alapos környezetrajza óta nem változott volna semmi. A bérszolga zöld köténytyt visel s a villogó ablaktáblákat vastagderekú szobaasszonyok tisztogatják.

Különös, de Krúdy Gyula hangulatait és meséit, képeit és számunkra már örökké halhatatlan figuráit, a Rezeda Kázmért, a Nagybotos Violát, mind a kisasszonvokat, szerelmeseket, szélhámosokat soha és sehol nem éreztem olyan kézzel fogható valóságnak, olyan közelinek magamhoz, mint amióta „idegenben" élek. Szándékosan használom az idézőjelet. Mert a haza nemcsak a táj, ahol most vakondok sötét ül, a haza talán a biztonság is, a nyugodt álom, a tudás és tapasztalat gyarapításának szabad „sétáló palotája", a haza az írott szó becsülete, az emlékek tisztasága, a haza Krúdy is, akit itt találtam meg igazán. A hazát, vészes időkben, magával viheti az ember, egyszerűen a szavai hangsúlyában, gondolatai sokasága között, kívánságaiban, célkitűzéseiben, teste minden ízében és lelke valamennyi rezdülésében is.

Krúdyról sokkal kevesebb szó esik a Lajtán innen, mint túl. S én mégis úgy érzem, mintha az író, odahagyva a neki teljesen idegent, a börtöncellás, géppisztolyos, vendéglátóipari trösztös Magyarországot, már régen itt élne, ahol még van igazi bécsi csonthús, országúti fogadó és vidéki primadonna.

Emlékszem jól még azokra az időkre, amikor Budapesten kitört az államilag engedélyezett Krúdy-reneszánsz. Akkor történt, amikor a kitelepítetteknek már megengedték, hogy a főváros közelében, teszem azt Pécelen vagy Budakeszin béreljenek hónapos szobát s néhány, a fogdákban agyonvert személy sorsával hivatalosan is elszámoltak. Kötet-kötet után jelent meg, bőven kísérte valamennyit értékelés, tudálékos magyarázat. Kettőslelkű szakemberek igyekeztek bámulnivaló szellemi bukfencekkel bebizonyítani, hogy amit Krúdy írt, az „haladó" volt, realista volt, valójában látnoki előfutára mindannak, amit Illés Béla vagy Barabás Tibor művel. Mi, fiatalok, akik sem Krúdyt személyesen, sem hajdani világát nem ismertük, boldogan vetettük magunkat írásaira és csodálkoztunk. Csodálkoztunk ezen az utólagos bizonyítvány magyarázaton, csodálkoztunk, hogy írók és újságírók, de olykor még közéleti férfiak is állandóan reá hivatkoztak s őt idézték. Az ország, hivatalos sugalmazásra, Krúdy hangulatokkal népesült be. A riporter, aki elutazott Hódmezővásárhelyre, hogy a „Nagy Sztalin" termelőszövetkezet zárszámadásáról írjon ingadozó parasztokat buzdító beszámolót, Krúdytól lopott fordulatokkal, képekkel kezdte vagy fejezte be a penzumot. Krúdy nyomában címmel népnevelőket kísértek végig a lapok Óbudán, állami borbegyűjtésről lelkendeztek Balatonfüreden és gyakorta szerepeltették őt vagy szavait, felhigított és meghamisított stílusát békegyűlések cégéreként.

Emlékszem egyébként veszedelmes kommunistákra, akik, ha Krúdyról esett szó, elágyultak s tudok arról is, hogy nem egy közülük társaságával „Krúdy-sétákat" rendezett, mikor is kiballagott Óbudára, gyomra tiltakozása ellenére berúgott és hosszan utána bámult a szemináriumról hazasiető gépírónők karcsú bokáinak. Mindezt pedig tette azért, mert a párt nem haragudott már érte, ő pedig hozott magával polgári környezetéből éppen elég nosztalgiát a Vörös Postakocsi boldogabb világa után. Végül is megértük, hogy Rezeda Kázmér helyet kapott a kultúrforradalom arénájában, igaz, csak kakasülőt, taktikai okokból.

Holott az országban ugyanakkor minden tervszerűen pusztíttatott és pusztult, amit csak Krúdy valaha is szeretett vagy megírt. A hódmezővásárhelyi vagy a kisvárdai „Fekete Sas" szállót átkeresztelték „Vörös Csillag"-gá s ott az utas nem kaphatott szobát, hanem, az újkori szaknyelven szólva; csupán „elhelyezést". Azaz harmad-, sőt hatodmagával fektették le, télen is fűtetlen helyiségben, mocsokban, szerencséje volt, ha csak két járási instruktor s nem két államvédelmi tiszt közé. Mezővároskában érkezvén — amely pillanat szépségéről Krúdy gyakorta írt oldalakat —, először a hangszórót hallotta meg az ember, amely listákat olvasott fel, mikor, hány paraszt mennyi gabonát adott be s mi történik azzal, aki nem köt sertéshízlalási szerződést. Kispörköltet enni, jó pohár bort inni nem lehetett, sem a városkában, sem útközben. A vendégfogadás és vendéglátás magyar hagyományát, amikor is éjjel-nappal, nyári hőben, hóviharban meleg ételt kaphatott az utas, ihatott hozzá s elbeszélgethetett a kocsmárosnéval vagy pincérrel, a belkereskedelmi minisztérium illetékes főosztálya a megyei italboltháló zat felelősével szoros együttműködésben menthetetlenül agyoncsapta. Mindazok az ízek és szagok, kipirult arcok, lelkes nőszemélyek, amelyekről Krúdy írt, nyomtalanul eltűntek a magyar vidékről. Helyettük megjelent korunk hőse, a megyei titkár, örökös sietségében, fekete Skoda-kocsijának hátsó sarokülésére húzódva, aktatáskájában a legújabb „irányvonalak"-kal, verejtékező homlokcsontja mögött a mozgalmi zsargon híg levével, amellyel egyként öntötte nyakon a kétségbeesett parasztot vagy a hüledező patikust. Vásárosok, keresztelőre szekerezők, éjféli misére ballagók minden romantikája elsorvad egy szegénnyé és szárazzá „szocializált" országban, ahonnan kihalt a vidéki borbély, a falusi kovács s a csendes őrültek nem a temető árka melléről bámulták az Isten felhőinek játékát, hanem makogva tiltakoztak Ridgway tábornok provokációi ellen a járási békenagygyűlésen. A Balaton mentén nem lehetett sült halat kóstolni s Tokajban, mintha örökre elfogyott volna a szőlő leve. A csirkefogók kiküldetési rendelvénnyel járták az országutakat s a színészek szerelmi sóhajaira központi kiküldött ügyelt, harminchét forintos napidíj ellenében. Vadász, halász, csikós, gulyás, ha négyszemközt kaphatta az ember, romlásról és pusztulásról panaszkodott, nemkülönben az erdész vagy a bábaasszony. Hiába hazudták Krúdy emlékét Füredre vagy a Tiszapartra, mi már nem találtunk ott abból semmit. Szegénységet találtunk, párthalandzsát, szennyet és fenvegetést. Azt hiszem, Krúdy a feléhez kapva s keresztet vetve menekült volna a sötét és szomorú tartományból, amelynek valaha Magyarország volt a neve.

Az első kocsmát, útszéli fogadót, amely valóban a Krúdy Gyula leírásaira emlékeztetett, Wienerneustadt határában fedeztem fel. Mosoni magyarok nyitották, menekültek. Éjjel-nappal kapható náluk a pörkölt s a székelykáposzta, jó kenyérrel, hatalmas adagokban s vagy tízféle borból válogathat az utas. A „Fekete Sas"-ról elnevezett fogadó, régi metszetekhez, Krúdy képeihez hasonlatosan Aspang városkában áll, közel a drótral s aknával lezárt magyar határhoz. Igen, mintha az egész Krúdy-világ, mozaikjaira hullva már régen elköltözött volna a pesti parlament szomorú árnvéka alól. A boltossal, aki szépasszonyoknak árul selvemszalagot, fekete bajuszkát visel s valamennyi vevőjébe szerelmes, Chamberyben találkoztam. Szénfi mesterrel, aki vándorszínész is volt s leánylelkek nagy ismerője maradt, Veveyben, ahol Voltaire lakott. A diákvárosok fűszeres, borsos, nagyszerű hangulatát sohasem éreztem Miskolcon, holott ott is volt egyetem, a Rákosi Mátyásról elnevezett. A diákvárost St. Gallenben találtam meg. Utcáin baraugolva úgy éreztem, megelevenedett Krúdy-regényben járok, a kolostor harangja álmodozva kongatta az éjfelet s a kis ivókban szakállas egyetemisták — köztük magyarok — a lélek halhatatlanságáról vitatkoztak.

Folvtathatnám a sort vorarlbergi tiszteletesekkel, a melki apátokkal, akiknek pincéjében pompás, sült disznócsülköt kaphat az utas, írhatnék a gráci vagy a grenoblei hentesek boltjáról, ahol először láttam fölös mennviségben csodálatos dagadót és Krúdy megénekelte karmonádlit. Írhatnék kis tiroli kastélyokról és francia patikusnékról, akik női slapot járatnak s zongoráznak esténként, noha Citroën-kocsijuk ott áll az udvarban. Olykor még olasz városkákban, a tenger nyugtalanító közelségében is találkoztam félig ismerős emlékekkel, amelyek a Rezeda Kázmért vagy a De Ronch kapitányt juttatták eszembe.

Mit írt, mit szeretett Krúdy? A játékot az álommal, a békés kisvárosok hangulatát, a csendes elmélkedést, jó evést, ivást, a férfias férfiakat s az igazán nőies nőket. Sokat foglalkozott a becsülettel és a szívjósággal is, valamint azzal, hogy a magyar nem szolganép. Ezért gondolom s hiszem, hogy már régen nincs odahaza. Nem szólt senkinek, csak fogta a botját, beszállt a Vörös Postakocsiba, maga mellé ültette Oszkár bácsit, a mesélőt s csendesen, összehúzott szemmel, amint úriemberhez illik, intett a kocsisnak: el innen! Fagyos, téli éjszakán, könnyű szellemködben kocogott át Európába, mert, bár a Nyírségből való, kiderült, hogy mégis csak itt van otthon igazán. Menekült azóta ő is, velünk együtt, noha, úgy érzem, már jóval előttünk érkezett.

HATÁR GYŐZŐ:

*A HAJADON**

és méne a Leányzó
nyugalma-keresendő

és méne a m a rengetegbe
és nem vala szivének nyugovása

és eltikkadt a Hajadon az erdőn
és elaluvék
és aluvék bőségesen

és nem bántá őt álmán a farkas
a szélesorru tigris a karmát behuzta
és a csörtető orrszarvu a Fadöntő
loppal lépdelte lépteit

és lélegezék a Széptermetü pihegvést
és gyönyörködék álmának szentségében az
Erőscombu
és betakarta szemérmét az álom előtt és szólt
mondván

Siddhártá nemes fejedelem és Tanitvány ki most
álmomban ime megjelentél
nyughatatlan az én lelkem

és a Tanitvány kérdé és ő monda
Uram Kapilavasztu bölcse és Uralkodója
hallga mire tanit az én néném

s ő kérdé s a z monda
Remeték vezetője retteg az én szivem
az én szülém im-igyen szidalmaz

s ő kérdé és a z monda
Uram
mivel bánt az én bátyám

s ő kérdé és a z monda
ime mivel szomoritanak leánybarátnéim

s ő kérdé és a z monda
jaj miként fenyeget az én törzsem

s ő kérdé és a z monda
t u d d m e g tehát ki bölcs vagy és szörnyülködjél
mit mond é n r á m az én országom

és az álomkép kérdé és mond a Leány

aki a rengetegen imhol keresztülmenne
néném mondá
aki benne lefeküdnék
bátyám mondá
aki benne elaludnék
szülém mondá
aki Téged megálmodnék
leánybarátnéim mondák
jóreggelre felserkenne
törzsem mondá
és a JÓLEVEGŐBŐL mélységesen szippantana
országom mondá:
a Hajadon fiugyermeket fogan
szüzen az ő méhében

Siddhártá Fejedelem és Tanitvány
szégyenemmel nem telik bé az én szivem

Kapilavasztu bölcse és Uralkodója
testem szemérmetes de lelkem telisdedtele sóhajokkal

Remeték vezetője Uram
szüz vagyok kedves-magam de lelkem
áhitja a jólevegőt és sóhajt

és megrezzen a Bölcs és szól vala
és mond a Hajadonnak e szókkal

ha nem volna szégyened
lélegeznél?
ó Uram mélységesen
ő kérdé és a m a z mondá neki

és ha néned szégyene volna
ámde leány
lélegeznél?

ó Uram mélységesen
ő kérdé és a m a z mondá neki

és ha szüléd szégyene volna
ámde fiu
lélegeznél?
ó Uram mélységesen
ő kérdé és a m a z mondá neki

és ha leánybarátnéid szégyene volna
ámde nemzetség
lélegeznél?
ó Uram mélységesen
ő kérdé és a m a z mondá neki

és ha törzsed szégyene volna
ámde nép
lélegeznél?
ó Uram mélységesen
ő kérdé és a m a z mondá neki

és ha országod szégyene volna
ámde birodalommá sokasodnál
és hatalmasabbá és kedvesebbé
minden hajdanvaló birodalmaknál
lélegeznél?
ő kérdé és a m a z mondá neki
ó Uram

mélységesen

és nem kérde többet és néma maradott
és a m a z nem felelt
és eltünt vala a látomány

és imhol a rengetegben
hol aluvék — megvirrad vala

a szélesorru tigris karmait behuzta
a csörtető orrszarvu a Fadöntő
loppal lépdeli lépteit

szellő cirógatja pilláit álomra és megbontja hajékét
imhol erdősóhajjal érkezik a harmat
és fuvalom üdvözli a Széptermetüt
kinek kedves melle sugalmas
és lélegzik az Erőscombu lihegvést
és suhogvást-huhogvást lebben az erdő
és bugásával hirülhozza az erdő
közeli jöttét a fuvalomnak
és borzolódik a fü és a lomb
és borzolódik a fü
és borzolódik a lomb

még nem ocsudott mikoron hajnalillat
gyanta s jó harmat kedveskedék a csiklándó Nappal
s imhol elkiáltá magát a Hajadon
Siddhártá! sikolta és felserken vala
és halálos bajból igyekvők — vesztükkel üldözöttek
riadalmával iramodék tova
és futott vala futásában lihegve
és lihegett — lihegésében akadozva

mignem megállott és sóhajtott vala
mélységesen

és sóhajtott mélységesen

a Hajadon aki a JÓLEVEGŐBŐL fogan

---

* A Szabadság Dalaiból.

SZABÓ ZOLTÁN:

A populizmus kérdéséről

Szabó Zoltán itt közölt tanulmánya annak a francia nyelvű előadásának magyar szövege, amely a Milánóban, november 3—4-ére kitűzött olasz-magyar tudományos ülésszakra készült. A magyar-olasz értekezletre a következő fontosabb olasz személyiségek jelezték részvételüket: Feruccio Parri szenátor, v. miniszterelnök, Antonio Giolitti, Adriano Olivetti képviselők, Norberto Bobbio, France Venturi egyetemi tanárok, Italo Calvino, Giulio Einaudi, Franco Fortini, Roberto Guiducci, Geno Pampaloni, Leo Valiani, Elio Vittorini írók.

Tisztelt Értekezlet!

Elsősorban azt szeretném röviden említeni, hogy miért tartom megtiszteltetésnek, hogy ezen az összejövetelen felszólalhatok. Megtiszteltetés ez számomra azért, mert személyemben az irodalom egyszerű munkása kap szót tudós férfiak és kiemelkedő haladó politikusok összejövetelén. Valójában azonban az tölt el örömmel, illetve — ezekhez a napokhoz illő szóval: vigasztalással, hogy ezen a két napon értekezletre jöttünk össze. Lelkiismereti meggyőződésem ugyanis, hogy a magyar forradalom évfordulóit csakis így lehet méltón megünnepelni. Úgy, ahogyan ezt Önök kezdeményezték: eszméinek megvitatásával, valamint annak a kérdésnek a feszegetésével, hogy mivel s hogyan járult hozzá ez a levéc en masse a haladás lehetőségeihez. S annak a vizsgálatával, hogy mivel és miként járult hozzá az a magyarság, amely a forradalommal fejezte ki magát a világ előtt, azokhoz a haladó törekvésekhez, amelyek a szocializmus és szabadság eszméinek összhangját keresik.

Az a téma, amelynek előadása reám hárult, az úgynevezett „populizmus", vagyis a magyar népi irodalom és falukutatás ismertetése két szempontból. Az egyik szempont, hogy miként viszonylik ez a szellemi áramlat a magyar forradalomhoz, illetve ahhoz, ami a magyar forradalommal ígérkezett. A másik szempont, hogy miképpen viszonylik ez a specifikusan magyar populizmus a szocializmus eszméihez, a marxizmushoz és ahhoz a kommunista revizionizmushoz, amely a közelmúlt esztendőkben jelentkezett.

Kiinduló pont gyanánt a forradalmas Budapest egy két évvel ezelőtti eseményére szeretném irányítani a figyelmüket. Ez az esemény nem volt messzehangzó és nem is tartozott a felkelés leghősiesebb vagy legtragikusabb mozzanatai közé. Ugyanakkor azonban, a mi szempontunkból, rendkívül tanulságos. Erre a mozzanatra 1956 november elején került sor. Ebben a pillanatban Magyarországon központi hatalom tulajdonképpen nem volt: olyasmi állott elő, amit általában „kettős hatalomnak" neveznek. Olyan állapotra, amelyben egy még meg nem erősödött központi kormány a nép kívánságait követve, folytonosan újjá és újjá alakul a forradalmi erők nyomása alatt. Ezzel egyidejűleg a hatalmát érző nép spontán felbukkanó önkormányzati szervezetekbe, nemzeti bizottságokba, forradalmi tanácsokba — a magyar forradalom esetében oroszellenes és anti-totalitáriánus szovjetekbe — tömörül. A felülről próbálkozó és alulról tömörülő hatalmi tényezőknek ez a koexisztenciája jelentkezett Budapesten a forradalom fegyveres győzelme után, ezelőtt két esztendővel. Ekkor a felülről újjáalakított demokratikus pártok — az 1945-ös koalíció pártjai — általában arra törekedtek, hogy szervezeteikben azt restaurálják, amit az egypárturalom 1949-ben felszámolt. Új elementum egyetlen egy pártban merült fel. A régi Nemzeti Parasztpártban, amely 1945-ben a legjobb írókat és a legszegényebb agrárproletárokat tömörítette. Ez a párt nem a régi, nem az 1945-ös alapokra kívánt visszatérni. Ezt két módon fejezte ki. Elsősorban a nevét cserélte „Nemzeti Parasztpárt"-ról Petőfi Pártra, ami arra utalt, hogy nemcsupán paraszt képviseletre, hanem valaminő forradalmár módon fölfogott egyetemes nemzeti szerepre is törekszenek.

Ugyanerre utalt az is, hogy míg a többi pártok, a kommunista pártot beleértve, személyeket cserélve, csak a tisztségeket Rákosi sztalinizmusának áldozataira bízták: a Petőfi Párt merőben új pártvezetést hozott létre. A pusztán adminisztratív főtitkár fölé elnök helyett 11 tagból álló tanácsot választott. E tizenegy ember között egy sem volt hivatásos politikus, az irodalomtörténeti jellegű névsor a jelenkori Magyarország legjobb íróit sorolta fel. Azokat, akiket a harmincas évek eleje óta általában „népi íróknak" neveztek. Gondolom ez az első példa a történelemben arra, hogy egy politikai párt irányítását egy könyvekben megnyilatkozott irodalmi mozgalom vezetőinek testülete veheti át. Az eset csak a történelemben páratlan, a magyar forradalomban hasonló jelenségek előfordultak; a politikai rendőrség egy osztaga például az Írószövetség előtt akarta letenni a fegyvert, az Írószövetség udvarán.

A magyar populizmus értékelésének kérdése, mindenekelőtt annak a kérdése, hogy miképpen lehetséges egy országban a politikus pálya és az írói hivatás ilyen egybeolvadása, vagy helycseréje. Ennek okai egyrészt a sajátos magyar irodalmi hagyományokban gyökereznek. Ezekre itt kitérni nem akarok. Másrészt abban, hogy Magyarországon a teljes nemzeti függetlenség hiánya és az ennek következtében előálló torz társadalomfejlődés oly helyzetet eredményezett, amelyben a politikus munkája szűkebb lehetőségek művészete volt, mint másutt. Így maradt a nemzeti akarat kifejezése, a pillanatnyi érdekekre való tekintet nélkül, vagyis a maga tiszta formájában, az írókra. Ez tette a magyar irodalom javarészét és nagyobb részét olyannyira felelősségtudóvá, olyannyira nemzetivé, persze nem a szónak nacionalista vagy soviniszta értelmében. Az, hogy az írók zöme nem annyira a humánum, mint inkább a közösség irányában kereste feladatát, persze nem csupán egyéni elhatározások eredménye volt. Az olvasó, különösképpen a parasztolvasó is ezt várta tőle. Visszaemlékezem egy 1935-ben lefolytatott szociográfiai ízléskutatásomra. Ezt a munkát alföldi kubikusok körében végeztem olyanformán, hogy könyveket küldtem nekik és ezekről véleményüket kértem. Recenzióikból kiderült, hogy a legszegényebb parasztember az írótól politikai, nemzeti feladatok ellátását várta: volt kubikus, aki az általa elolvasott és igaznak talált könyv íróját rövid úton miniszterelnöknek kívánta.

Az, amit „népi irodalomnak" neveznek, az amit a Kádár-párt igen harmadrangú literátorai egy párthatározat nyomán ezév nyara óta hetente három-négy cikkben, tanulmányban, támadásban próbálnak konformizmusra bírni, válasz erre a proletár igényre. E politikai elveket és terveket teremtő irodalmi mozgalom a harmincas évek legelején kezdődött. Névadó keresztapja olyan költő volt, aki maga nem beszélt sem a nép nevében, sem a nép érdekében, a század legnagyobb magyar humanista költője, Dante fordítója, Babits Mihály. Azt, hogy ebben a Régime Litteraire-ben a nemzetiségnek merőben új, népi és proletár, de ugyanakkor nem-marxista fogalmazása jelentkezik, azt a korszak katolikus magyar szellemtörténésze fejezte ki, reménykedően. Ugyanő vette észre, hogy az írók népi forradalmisága egyenes folytatása Bartók és Kodály zenei forradalmiságának amelyhez abban is hasonlít, hogy éppen azáltal válik európaivá, hogy a néplélek legmélyebb gyökereihez ás le. Jóval utánuk a később sztalinista pártemberré vált kommunista gondolkodó Révai József a népi irodalomnak és a hozzá kapcsolódó falukutató mozgalomnak különös elemzését adta. Tételei ma olyanformán hatnak, mintha 1938-ban a népi írók munkájában kereste volna olyan ideológia kialakulásának kezdeteit, amely a rideg marxista gondolkozás dogmatizmusát feloldhatná. Ugyanő ismerte el, hogy a marxistáknak a falukutatás néven ismert magyar szociográfiai mozgalom eredményei alapján revideálniok kell sommás osztályképzeteiket a parasztságról. Ebben a kritikában, implicite benne volt, hogy a torz kelet - európai társadalomfejlődés következtében előállott osztálytagolódásokról a falukutatók jóval reálisabb képet adtak, mint azok a marxisták, akik a kész elméletek kategóriáit igyekeztek a magyar valóságra ráerőszakolni. A népi forradalmiság fénykora a harmincas évekre esett. A magyar szociális valóság feltárásának és a helyi körülményekhez szabott reformok keresésének ez a munkája a közvéleményformálás és a publikáció minden eszközét igénybe vette s a magyar valóság ismeretlen adatainak fölvetésével egyidőre megbontotta a szokásos baloldali jobboldali frontokat. Azoknak a könyveknek a száma, amelyek 1936 és 1943 között a mozgalom empirikus módszereivel kerestek olyan magyar utat, olyan harmadik utat, amely annyira radikális, mint a marxistáké, de nem vezethet totalitáriánizmushoz, körülbelül ötvenre tehető. A művek között volt regény, versciklus, irodalmi eszközökkel előadott szociográfia, statisztikai és közegészségügyi tanulmány, naplójegyzet, szociológiai útijegyzet, memoire, portrésorozat parasztfoglalkozásokról, magyarországi települési formák elemzése.

Az írók növekedő politikai tekintélyére e többé-kevésbé adatközlő könyvek meglepetésszerűen kirobbanó népszerűsége utalt. Ez 1936-ban szinte paradox méreteket öltött. Egy kétezer lakosú falu állapotrajza, amely főként táplálkozási egészségügyi, földbirtokeloszlási adatokat tartalmazott, három nap alatt kelt el s a csehszlovákiai magyar fiatalság a sajtóban megjelent ismertetésektől felizgatva, a határmenti csempészekkel vitette át a nagynehezen megtalálható példányokat, cukrot küldve értük ellenérték gyanánt, az alatt a négy hét alatt, amíg a prágai bürokrácia azon habozott, hogy a beviteli engedélyt a könyvre megadja-e? Ugyanerről a könyvről Rákosi Mátyás panaszkodva mondotta, hogy nem tudta elolvasni, mert elvtársai nyomban kilopták a csomagból, mihelyt Moszkvába megérkezett. Ezt a „falukutató" szociográfiai irodalmat természetesen elsősorban az akkori egyetemi ifjúság érezte magáénak s így született meg a szervezetlen, de műveikben összetartó írók csoportjából az a Márciusi Front, amely 1937 márciusában olyan tömegeket vonzott a mozgalom 12 pontjának meghallgatására, hogy a kormány komolyan forradalomtól tartott.

A háború kitörése után a mozgalom továbbfolytatódott, de a körülményeknek megfelelően az agrárszocialista forradalmiságot a nemzeti önvédelem módszereinek kutatása váltotta fel. 1945-ben, annak ellenére, hogy a mozgalom minden számottevő embere a Nemzeti Parasztpártba tömörült s például a földreform törvény kiadását megelőző koalíciós tárgyalásokon alacsonyabb birtokhatárt követelt a kommunistáknál, úgy rémlett, hogy a mozgalom végetért, mert vezetői megoszlottak az egyéni érvényesülés és a belső emigráció lehetőségei között. Ám 1954-re kiderült, hogy ez írók helyzetelemző és tervfölvető könyveinek hatása nemcsak a háborút és az úgynevezett fölszabadítást élte túl, hanem a sztalinizálást is. Újabb és újabb fiatal korosztályok tanulmányozták tüzetesen ezeket a munkákat, valószínűleg azért, mert a kommunista elméleti gondolkodásból és merev dogmatizmusból kiábrándulva, ezekben a könyvekben találtak forradalmi módszereket. Olyan módszereket, amelyekkel az új helyzetben a proletárvalóságot megközelíthetik s egyben terveket is. Olyan terveket, amelyek közvetlenül az ország társadalmi valóságára épülnek s közelebbről felelnek meg a magyar néplélek igényeinek, mint az, amit az ideológusaik készen hoztak. Alkalmasint ennek köszönhető, hogy a kommunista nevelésű fiatal korosztályok az olvadás idején alkalmazni kezdték, versben, prózában és szociográfiában egyaránt a harmincas évek népi mozgalmának módszereit. Ez a népi írók nagyjából amúgyis éppen maradt népszerűségét újra megnövelte. Az új fiatalság ebben a kötetlen, helyi valósághoz tapadó, de mégis teljes társadalomátalakításra törekvő népi forradalmiságban kereste a hatalmi koncentrációhoz vezető s Magyarországon idegen megszállásra támaszkodó sztalinista álforradalmiság forradalmi ellentétét. Az, akinek az „umso schlimmer für die Tatsachen" jellegű elméleti zsarnokoskodásból elege volt, szükségszerűen a forradalmiságnak ehhez a gyakorlatias fajtájához fordult, mert ez az elméleteket vette semmibe.

A post-sztalinista esztendőkben a népi írók és a falukutatók presztalinista anti-sztalinistáknak rémlettek, a tapasztalt álforradalmisággal szemben valóságos forradalmároknak, azzal az előnyös ráadással, hogy nem marxisták, de anélkül, hogy anti-marxisták lennének. Ilyenformán tulajdonképpen a sztalinista esztendőknek volt köszönhető, hogy a népi utópia fölvázolójának, Németh Lászlónak gondolatai, a kert-Magyarországról, a minőségi forradalomról s a városiasodás kérdéseiről a post-sztalinista periódusra csábítóbbak lettek, mint megírásuk idején voltak. Vonzóerejük a közben átélt történelmi katasztrófák és zsarnokságok után csak növekedett. A sztalinista esztendőknek tulajdonítható, hogy Bibó István professzor olyan írásai, amelyek 1945 és 47 között bírálták analizálva a kommunista párt népellenes és demokrácia ellenes taktikáját, s Németh Lászlóhoz hasonlóan harmadik-utat, külön szocialista magyar utat követeltek, olvasmányává váltak az új ifjúságnak.

A szocializmusnak az a fajtája, amely a magyar népi irodalomban jelentkezik, éppolyan nehezen meghatározható, mint a szocializmusnak az a fajtája, amely a brit Labour Partyban jelentkezik. A népi mozgalom Magyarországon, amely különben eddig sohasem válhatott komoly szervezetté a társadalomban, éppenolyan sokféle embertípust tömörített kicsiben, mint az angol munkáspárt nagyban s lényegében éppúgy koalíciójára törekedett a haladó szellemi elitnek és az agrárproletáriátusnak, ahogy a brit munkáspárt az Oxfordban nevelkedett intellektuellek és szakszervezetekbe tömörült munkások változatos szövetsége. A magyar népi mozgalom természetesen nem azért fordult a parasztkérdés felé, mert parasztromantika hevítette, hanem azért, mert a legszegényebb magyar proletáriátus az agrárproletáriátus volt s mert a magyar társadalomfejlődés alapkérdése annak a kérdésnek a megoldása volt és maradt mindmáig, hogy mi legyen a magyar parasztból? A magyar populista tervek geográfiai adottságokból kiindulva alulról kifejlődő és helyileg változó decentralizált önkormányzatok útján akarták a vidék urbanizálását megoldani s ezen a ponton olyasmit irányoztak elő, amire saját sorsának rendezésére vállalkozó nép munkástanácsokban, bizottságokban a forradalom alatt törekedett. Ilyenformán valószínű, hogy amennyiben a harmadik-utas magyar kísérletet a Szovjetunió fegyverrel el nem fojtja, az alulról kialakuló forradalmi önkormányzati szervek lendítő ereje és az éppen ilyen erőket igénylő, de teljes országátépítést is előirányzó populista tervek egymásra találnak, amiből városokban szakszervezeti, vidéken a helyi körülményekhez rugalmasan alkalmazkodó, elmélettelen, de lényegében szocialista rendszer fejlődik ki, amelyben a központi bürokrácia ereje korlátozódik, az önkormányzati tényezők ereje növekedik. A forradalmas idők „szocialista demokrácia" vágyából nyilvánvalóan olyasvalami alakult volna ki, ami a marxista alapozáson átalakult új társadalom és a népi utópia szintézise. Annak a hónapok óta erősödő nyomásnak, amellyel a magyarországi kommunista párt a népi írókat önmaguk megtagadására, illetve a jelenlegi rendszerrel való kiegyezésre akarja kényszeríteni, most természetesen nem az az oka, hogy ezt fölismerték. Ilyen felismerésre saját terminológiájuk, a forradalomnak ellenforradalomként való beállítása teszi képtelenné őket. Annak a népi írók személyét és a kommunista párthoz való viszonyát s nem a műveiket célbavevő irodalom-politikai hajszának, ami ma Magyarországon a népi írók részvétele nélkül folyik, más az indítéka. A restaurálódó rendszer emberei felismerték: a revizionisták reformvágyai ebben az irányban haladtak. Ezt a vonzóerőt szeretnék kiküszöbölni a jövőre azzal, hogy a népi írókat szemléletük megtagadására rákényszerítik. A valóságos helyzeten természetesen nem változtatna az se, ha e kormánytörekvés sikerrel járna. A populizmus most mindegyre támadóbbá váló kommunista kritikája azért marad a dolgok lényegén kívül, mert ezt az alkatian magyar forradalmiságot összetéveszti azokkal, akik kifejezik. A népi forradalmiság képviselőit ők olyanformán képzelik el mint egy frakciót, amelynek nézetei azzal állnak vagy buknak, hogy vallják-e vagy megtagadják őket.

A valóság persze az, hogy a populizmust nem annyira személyek, mint inkább könyvek képviselik Magyarországon. S ráadásul olyan könyvek, amilyeneket még elvadultabban totalitáriánus kommunista rendszer se vethet máglyára azon a címen, hogy reakciósok vagy jobboldaliak. Ilyenformán a szocializmus populista felfogásának alapvetése megmarad. S az, hogy a kommunista rendszerek nem csökkentik, hanem növelik azoknak a számát, akiket hajlamaik efelé a populista kiút felé taszítanak, arra egy, a varsói diákok körében végzett közvéleménykutatás utalt néhány hónappal ezelőtt. Ennek adatai szerint a megkérdezett lengyel egyetemi hallgatók hetven százaléka válaszolta azt, hogy a szocializmusnak van pozitív értelme számukra, de mindössze 1.8 százalék vallotta magát határozottan marxistának. Vagyis a kommunista nevelésben felnőtt diákok túlnyomó többsége olyanfajta szocializmust keres, ami nem marxista, de a nehéziparból az egyéni kezdeményezést (96%) kikapcsolja, míg a termelés más területein a magánkezdeményezést csak korlátozza. Az, hogy a hazafiságot a megkérdezett diákok közül mindössze 4% vélte elavult eszmének, arra vall, hogy a szocializmusban rugalmasságon és hajlékonyságon kívül, a nemzetiség érvényesülését is keresik. A mostani varsói diákok szemlélete, ahogy ezekből az adatokból kibontakozik, rendkívül közel áll a magyar népi íróknak abból a nemzeti veszélyérzetből kiinduló és népi forradalmiságba torkolló szemléletéhez, amely a huszas évek szikkadt magyar konzervativizmusa után s a német befolyás elleni védekezésül kötetlenül, de forradalmian szocialista terveket vetett fel. Olyan terveket, amelyek ma, két évtized után, tökéletesen megváltozott társadalmi helyzetben, még vonzóbbnak bizonyulnak, mint annakidején.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Miért elégedetlenek a forradalom menekültjei?

A forradalom leverése után mintegy 200.000 főnyi menekült hagyta el az országot, túlnyomó többségében Ausztria, kis részben pedig Jugoszlávia irányában. Nagy részük azóta már elhagyta a befogadásukra sebtében létesített menekülttáborokat és a különböző segélyszervek segítségével eljutott „végleges" letelepedési helyére. Többnyire olyan tengerentúli országba, ahol hiány van munkaerőben és ahol az újonnan jött minden korlátozás nélkül, a befogadó ország lakosaival egyenrangúan, szabadon vállalhat bármilyen munkát.

Kétségtelen, hogy az 1956-os menekülteket — sovány vigaszképpen a meg nem segített forradalomért — lényegesen nagyobb segítő készséggel, több szeretettel és kevesebb bürokráciával fogadták, mint ami a régi emigránsoknak osztályrészeül jutott. Ennek ellenére a világ minden részéből azt hallani, hogy az újonnan jöttek nehezen találják meg helyüket a befogadó országokban, elégedetlenek, nem tudnak beleilleszkedni az új környezetbe és életformába. Elöljáróban mindjárt leszögezhetjük, hogy a forradalom utáni menekültek elégedetlensége, a látszat ellenére, nem anyagi, hanem csaknem kizárólag lélektani okokra vezethető vissza. Az 1945—1950 közötti menekültek nagy része évekig hánykolódott Ausztriában vagy Németországban, úgyhogy böven volt alkalma a nyugati országok tényleges munka- és kereseti lehetőségeit megismernie, még mielőtt végleges rendeltetési helyére érkezett volna. Mi több, az említett „átmeneti" országokban a menekült rendszerint nem kapott munkavállalási engedélyt, tehát vagy lágerekben, vagy alkalmi munkákból tengődött, ahogy tudott. Aki ilyen helyzetben töltött néhány évet, az más szemmel nézi, jobban értékeli azt a tengerentúli országot, ahol legalább dolgozhat és munkájából, ha szűkösen is, de mindjárt az elején megél.

A forradalom utáni menekülteknél hiányzik ez az átmenet, *az emigráció előkészítő iskolája*. Minden átmenet nélkül és anélkül, hogy legalább egy nyugati ország nyelvét vagy szokásait megismerték volna, hirtelen csöppentek egy egészen más világba, amelynek nyelvét nem értik, ahol más az éghajlat, mások az ételek, a szokások, a munkaviszonyok. Számukra talán mind között a legszokatlanabb az, hogy magukra vannak utalva, nem gondolkodik helyettük állam és hivatal. Otthon megszokták, hogy egyik munkahelyről a másikra osztották be őket, kijelölték nekik a helyet; aki katona volt, ismeri az érzést, mikor bizonyos problémákat a felettes hatóság old meg az egyén helyett. Sok éves önállótlanság után az újonnan jött hirtelen a saját lábára kénytelen állni, beutalás helyett most egyedül kell lakást keresnie, de kénytelen keresni az állást is és miközben dolgozik, már keresheti is az új, jobban fizetett állást. Látszik, hogy a forradalom menekültjeiből az elnyomatás évei kiölték az önállóságot és a polgári kezdeményező erőt. A megélhetés mindennapos szabadversenye tanácstalanná teszi, ijeszti őket, mint az utcai forgalom a sok éves börtönből szabadult rabot.

A hirtelen változás következtében az új emigránsok egy része nem találja helyét az idegen országban és érthető, ha nagy részüknél az elégedetlenség még a mellőzöttség érzésével is párosul. Ők több segítséget vártak a Nyugattól, nemcsak azt, hogy éppen csak befogadják és dolgozni engedjék őket. Ők megvívták a maguk csatáját nem háziurakkal, hivatalfőnökökkel vagy üzemvezetőkkel, hanem az orosz tankokkal és ezért nemcsak elismerést, hanem tényleges, gyakorlati támogatást is elvárnak. Ha a Nyugat nem segített 1956 novemberében, akkor legalább részesítse kivételes elbánásban a forradalom menekültjeit és ne vegye őket egy kalap alá minden egyéb bevándorolttal.

Körülbelül így fest a helyzet az új menekültekkel és problémáikkal. A problémák kétségtelenül megvannak és valószínű, hogy orvoslásukat csak az idő múlása hozza magával. Minden emigráns kicsit hősnek és mellőzöttnek érzi magát eleinte, még az is, aki nem harcolt Budapest utcáin, mint például a régebbi emigránsok. Ugyanúgy, mint ők, a most érkezettek is beleszoknak majd a hétköznapokba — a nyugati országok hétköznapjaiba, azok minden előnyével és hátrányával együtt. Ha túl lesznek a mindennapi kenyér égető gondjain, ha már megindultak a polgárosodó élet kerékvágásán, akkor látni fogják, hogy aki fegyverrel a kezében harcolt Budapesten, annak idekinn is van módja folytatni ezt a harcot — csak más eszközökkel. A forradalom menekültjei új szellemet, új célokat, új magyarságot hoztak a régi emigrációk konstruktív tevékenységre képtelen politikai világába. Ők jelentik az egészséges, fejlődésképes és a nehéz pillanatokban egységes új Magyarországot. Rajtuk múlik, hogy eszméik és célkitűzéseik idekint se halványodjanak el, hanem csak gazdagodjanak az idegenben szerzett tapasztalatokkal.

A szabadságért fizetni kell. Aki 1956 telén átlépte a határt, az nem azért jött, hogy Nyugaton jégszekrényt és porszívógépet vehessen magának, hanem mert szabadon akart élni, dolgozni, gondolkozni és beszélni. Honvágyával és kezdeti keserves küszködésével az idegen környezetben minden menekült a félelem nélküli szabad élet árát törleszti le. Mi, régebben érkezettek már tudjuk, hogy a szabadság megéri ezt az árat.

Kapos László

Elsikkasztott történelem

Ignotus Pál cikke „Az elsikkasztott történelemről" elgondolkoztató. Végső következtetése hasznos s azt hiszem, sokan egyetértünk abban, hogy történészeink munkáikat meg akarták jelentetni s ezért a hatalmat vagy a népszerűséget (helyesen a kiadót) szolgálták.

A lényeg: hogy Ignotus reámutat egy komoly feladatra, ami az emigráció kötelessége, lehetővé tenni, hogy jó történész, egyszer megírhassa az igaz magyar történelmet.

Tacitusa, Macaulayje nem minden nemzetnek születik s ha igen, ritkán jut szóhoz.

De szerintem ne ábrándozzunk ma arról, amit bölcs előrelátással Ignotus sürget, inkább gondolkozunk azon, hogy a történésznek jó magyar történelemhez elsősorban anyagra lesz szüksége. S a rossz anyag a legjobb történészt is félrevezetheti.

1914-től kezdve szokatlanul elfogultak a történelmi adatgyüjteményeink. 1944-től kezdve azonban teljes egészében hamisak. Talán egy példára utalok. Ignotus, tudom, teljes jó szándékkal 1945—47-ről így ír: „amelyben nagyobb volt a szellemi szabadság, valódibb a jogegyenlőség s rohamosabb a társadalmi haladás Magyarországon". Amit én tudok védői tapasztalataim alapján, az, hogy a jogegyenlőség kisebb volt. Amikor 1955 április közepén a börtönből Budapestre értem, az első napokban a Batthyány örökmécses előtt összeakadtam B. Z. kiváló kúriai bíró barátommal (az egyetlen kúriai bíró, aki nem tett esküt Szálasira), kérdezve, milyen a helyzet? A válasza tömör volt: „nincs semmi különös, csak a zsidótörvényt kiterjesztették a keresztényekre". A személyes szabadság kérdésében azt tapasztaltam, ha máshol nem, az „igazolási eljárás" során, hogy megdöbbentő volt a kartotéklapok alaposság és még inkább annak életeket és családokat tönkretevő ereje. A társadalmi haladás két év alatt nem alakulhat ki, hogy hová alakult, azt ma már tudjuk.

Mi lenne, ha egy kiváló történészünk Ignotus Pál szavahihető és 1945—47-ben komoly munkát végző kritikus itt írt megjegyzését fogadná el bázisul; sajtónk ez időben gyenge volt és a jövőben bízva, sok mindenről hallgatott, abban a reményben, hogy rövidesen kimennek az oroszok. A bírói ítélet nélküli internálások méreteiről nincsenek adataink és egyébként is a volt internáltak maguk is elhallgatták. Pedig 1944-től ki tudja, meddig — azt elismerem, első ördögien okos akciója a diktatúráknak —, az volt, hogy tönkre kell tenni a bírói rendszert s ezt olyan művészettel tették, hogy Ignotus, aki pedig éleslátásáról élénk tanúbizonyságot tesz írásaiban (most október 1-én München című vezércikkében), ennyire tud tévedni adataiban.

Ebből a kiragadott képből két következtetést szeretnék levonni. Az egyik az, hogy a mai emigrációnak nincsen meg a kellő távlata ahhoz, hogy jó történeti munkát írjon. De annál alkalmasabb arra s ez teszi Ignotus cikkét aktuálissá, hogy mi, ma még élő emigránsok le tudjuk még rögzíteni tapasztalatainkat, valójában a tényeket, amit tudunk, legalább a két utolsó forradalomról s annak koráról és személyeiről.

Az 1918-as forradalomról annak idején alig lehetett írni, az akkor emigráltak önmagukról írtak — s ez nem történelmi adat.

Az 1956-os forradalom történelmi képe nem szabad, hogy ezen a példán alakuljon ki. Az nem szólhat a forradalom tényleges lefolyásáról, mert erre nézve az adatgyűjteményt szavahihetőbben adják a külföldi sajtótudósítók, akik Nagy Imre bölcsessége alapján szabadon mozogtak.

Az emigráció feladata az oknyomozó történelem számára szolgáltatni adatokat.

Mártírjaink életéről, félek, végtelenül kevés az adatunk. Elsősorban ezt kell összegyűjteni.

Adatgyűjtés kellene továbbá arról, hogy történik egy leigázott ország átállítása. Mert 1945-től ez történt. Ennek az adatait azonban csak a szabad földön élő emigráció gyűjtheti össze és ezt kezdje el minél előbb. Aki kihal közülünk, az mindegyik elvisz magával egyet-egyet a mozaik kockák közül, amelynek folytán az egész mozaik könnyen hiányossá válhat. (Amikor 1955 nyarán az athéni nemzetközi világkongresszuson politikai védelmeimről számoltam be, számosan odajöttek az asztalomhoz s csak egyről érdeklődtek, nem védenceimről, csak arról, „hogy lehet azt észrevenni, hogy mikor kell attól félni, hogy kommunizmus lesz?" Szomorúan gondolok arra, hogy ezek az érdeklődők Jordánia, Libanon, Pakisztán és Irak jogászai voltak.)

Én úgy gondolom, az a gondolat élt Ignotus Pálban, hogy propagálja az adatgyűjtést, tényeket azoktól, akikkel valami történt és amit ők közvetlenül és nem hallomásból tudnak, de nem azt, ami személyes, és csak azt, ami ellenőrizhető. (Úgy tudom, az egyik nemzet csak azt a tényállást fogadja el, amelynél négy különböző helyről érkező adat egymást fedi.)

Szerintem is meg kell alakítani azt a szűk kört, amely felülvizsgálná a küldött anyagot, kidobni a nem történelmi adatot. Unszolni kell azokat, akikről feltételeznők, hogy értékes adatokról tudnak és akik szavahihetők. (Ezek nagyon gyakran nem szeretnek sokat írni.)

Az így összegyűjtött anyag okos és tárgyilagos szerkesztéssel talán ma is kiadható s ha jó, lefordítható volna.

Úgy érzem, ha ez a bizottság október 23-ig megalakulna, ez volna a legméltóbb megemlékezés.

London, 1958 október 1.

Vészy Mátyás

„Szeretnék más véleményt is kapni"

Azt hiszem, az Irodalmi Ujság a legnagyobb példányszámban megjelenő és legolvasottabb magyar emigrációs újság. Szeretem és érdeklődéssel olvasom a lapot, így vannak vele ismerőseim is, de azt hiszem, néhány jelentős hiányossága van az Irodalmi Ujságnak, aminek korrigálása — a nagy olvasottságra való tekintettel — közérdek. Okvetlen több irodalmat szeretnénk a lapban olvasni (többesszámot azért használok, mert már több emberrel beszélgettem erről és kivétel nélkül mindegyiknek ez volt a véleménye).

Ezenkívül általánosabb politikai tájékoztatást szeretnék a laptól kapni. Ez alatt azt értem, hogy az emigrációban élő politikusok és politikai pártok programját, nézeteiket, működésüket szeretném megismerni. (A szétküldött kérdőíveken az egyik kérdés körülbelül így hangzott: Egy párt, vagy a széles közvélemény szócsöve legyen a lap? Ez a kérdés azt az igényt involválja, hogy az utóbbira van igényük.)

Ezzel szemben az Irodalmi Ujságban mindig és következetesen ugyanazok az írók írnak. Gondoltak már arra, hogy egy jónéhány magyar politikus egy évtizeden át erősen befeketítve szerepelt a magyar sajtóban. Objektív bírálat működésükről, nézeteikről sehol sem jelent meg. A magyar ifjúság nagy része csak mint negatívumot ismeri ezeket a neveket.

Azt hiszem, meg kellene szólaltatni ezeket a politikusokat, illetve követőiket is az Irodalmi Ujságban, függetlenül attól, hogy a szerkesztőbizottság egyetért-e nézeteikkel vagy sem, függetlenül attól, hogy helyes-e politikai állásfoglalásuk, vagy nem.

Ha jól analizálom az Irodalmi Ujság programját, akkor azt kell mondanom, hogy az 1956 októberi forradalom célkitűzéseiért, röviden Magyarország függetlenségéért és a demokrácia megvalósításáért harcol. De pl. Rassay Károly, Barankovics István, Fábián Béla, Nagy Ferenc és sokan mások nem ugyanezért küzdöttek? (Lehet, hogy nem a legmegfelelőbb neveket sorolom fel, de ez éppen azért van, mert nem volt és nincs fórum, ahol megfelelő tájékozottságot kaphatnánk.)

Valahogy úgy vagyok vele, hogy semmit sem akarok elhinni ezekről az emberekről, amit tíz éven keresztül a magyar sajtó közölt velük kapcsolatban. Szeretném hallani az igazat, szeretnék más véleményt is kapni.

Ha fennáll az az igényük, hogy a széles magyar közvélemény és nemcsak egy kis réteg szócsöve akar az Irodalmi Ujság lenni, akkor okvetlen és azt hiszem, nagyon gyorsan ki kell szélesíteni a lap íróinak számát. Az is lehet, hogy elképzelésem megvalósíthatatlan, csak teória (nem vagyok jó politikus, mindig meglógtam a szemináriumról és a szabad pártnapokról), de azt hiszem, nem ártana megkísérelni. Egyébként további sok sikert kívánok és vagyok tisztelettel

Dr. Gém Tibor (London)

Egy jóbarát arcképe

Az Irodalmi Ujság hasábjain találkoztam újra Fred Cushing nevével, tíz esztendő után. A cikkíró beszámol az angol-magyar irodalmi estről, ahol Mr. Cushing ismertette irodalmunkat az angol közönség előtt s némi csodálkozással teszi hozzá, hogy úgy látszik tájékozott a magyar irodalom terén, mert pl. különbséget tud tenni Juhász Gyula és Juhász Ferenc között. Ebből azt sejtem, hogy londoni honfitársaink nem nagyon ismerik, pedig az ő esetében egészen kivételes jelenséggel állunk szemben: tudtommal ő az egyetlen angol ember, aki rövid pár év alatt olyan tökéletesen megtanult magyarul, mint bármelyikünk. Ez, valamint szenvedélyes rajongása a magyar irodalom iránt, megérdemli, hogy néhány szót szóljunk róla.

Mikor először találkoztunk, jó tíz éve, a pesti British Councilban, semmi különöset nem láttam rajta: kis, szőke, szerény angol fiatalember volt, aki inkább emlékeztetett Walt Disney hét törpéjének valamelyikére, mint komoly, sőt zseniális nyelvtudósra. Csak akkor ütöttem fel a fejem, mikor elmesélte, hogy magyar irodalommal foglalkozik, két éves ösztöndíja van és hogy már a háború alatt kezdett el magyarul tanulni. Az angol katona képe, aki szabad idejét a magyar nyelv tanulásának szenteli, valami hallatlan dolognak tűnt akkor, a háború után, mikor talán csak a cigányoknak volt nálunk rosszabb híre Európában. Ezután többször találkoztunk. Cushing az Eötvös-kollégiumban lakott, előadásokat tartott Angliáról a diákoknak és közben vasszorgalommal tanulta a magyar irodalomtörténetet. Terve képtelenségnek tűnt és teljesen értelmetlennek: Még ha jobban megismeri is Balassit, vagy Petőfit bármelyikünknél, mit kezd majd a magyar beszéddel? Ki ne ismerné fel az idegent nálunk, 30 év múlva is?

Erre a ki nem mondott kérdésre Cushing alaposan megfelelt. Később már csak angol barátaival volt hajlandó anyanyelvén beszélni. Magyar beszéde, kiejtése talán kissé óvatos, de tökéletes volt. Igazi vizsgáját azonban a vonaton tette le, mikor a Sárospatakra utazó, diákfiaikat meglátogató szülőket a legfrissebb politikai viccekkel szórakoztatta — 1948-at írtunk — s kitűnően mulattak egész úton, anélkül, hogy azok sejtették volna, hogy nem magyar. Csak a sárospataki állomáson tudták meg a valóságot, ahol barátja, a fiatal angol tanár várta — és egyszerűen nem akarták elhinni.

Cushing „átolvasta" az egész magyar irodalmat, melyből már akkor többet tudott, mint az érettségiző diákok s ha jól emlékszem, különösen József Attilát szerette. Hogy különös „hobby"-ja, a magyar irodalom, nagyon is valóságos célnak bizonyult az életében, azt akkor értettem meg, mikor megtudtam, hogy hazatérése után rövidesen magyar szakos docens lett a Londoni Egyetemen.

Azóta tíz év telt el. Nem tudom, Fred Cushing magyar kiejtése mennyire kopott meg a londoni ködben, de hogy ma is a magyar irodalom szerelmesének tartja magát, azt az irodalmi esten elmondott szavai tanúsítják. Az új reformkor irodalma és 1956 októbere bizonyára még közelebb hozta őt a magyarság ügyéhez s így a magyar nyelvet és kultúrát igazi jóbarát képviseli ma a Londoni Egyetemen.

Pataki A. (London)

Irreális realizmus

Illés Béla most megjelent új könyvéről, a Válaszúton című novelláskötetről szeretnék írni Önnek Londonba. Olyan író könyve ez, aki abszolute nem ismeri a magyar valóságot. Még ez sem baj. Egy jó író fantasztikus, vagy irreális történetet is úgy mond el, hogy az a papíron menten reálissá válik. Illés Béla „reális" történetei viszont olvasás közben teljesen irreálissá olvadnak, s végén nem marad semmi. A munkások és parasztok októberben is „kommunisták", a diákok felforgató elemek. „Balog Julis oklevele." Már a cím is szinte nevetségesen hangzik. Egy volt paraszt-munkáslány mondja el benne orvossá válásának történetét. Negyvenöt után nagynehezen bekerült az egyetemre, a leghíresebb professzor keze alá. A professzor, amikor megtudja, hogy ő mosogatóasszony is volt, kifakad: „A suszter maradjon a kaptafánál!" S a vizsgán, bár a lány minden kérdésre tökéletesen felel (!), elbuktatja! A lány végül Pécsett levizsgázik, a mátraházi üdülő orvosa lesz, ott találkozik öt-hét év múlva az öreg professzorral. A professzor nem ismeri fel volt tanítványát. Beszélgetnek. Az orvosnő véletlenül megint elmondja élettörténetét. S akkor az agg professzor — aki néhány éve még a kaptafánál-maradás híve volt — most lelkesen felkiált: „Igen-igen, magukból lesznek a jó orvosok, akik ennyi mindenen keresztülmentek, nem akik .." Egyszóval ennyiből is láthatja, Szerkesztő úr, hogy egy ostobán kiagyalt históriáról van szó. Mert volt Magyarországon olyan professzor, aki viszolygott az egyetemek erőszakos munkásfeltöltésétől, de olyan sem a múltban, sem ma nem volt s nincs, aki általában a munkások közül jött emberektől irtóznék. S ha mégis van, vagy volt, akkor se buktatja el hallgatóját — aki tökéletesen felel *minden kérdésre* — csak azért, mert munkás származású! Egy Illés Bélának legalább annyit kellene értenie az írástechnikához, hogy egy árnyalattal valószínűsítsen egy ilyen történetet. Legalább azt írta volna bele, hogy *egy kérdésre* nem tudott a Balog Julis felelni... De ő még ennyivel sem akarta bekormozni munkásfiguráját. S amilyen ostobán hihetetlen az expozíció, olyan nevetséges a befejezés is. Mert ahogy nincs Magyarországon olyan professzor, aki előleges averzióval viseltetnék bizonyos osztályokból származókkal szemben, éppúgy nincs olyan sem, aki különlegesen előnyösnek tartaná az orvosi kar fejlődését illetően, ha nem a gimnázium padjaiból, hanem csak a gépek mellől jönnének orvosnak az emberek... Azt hiszem, nem érdemes erre több szót vesztegetni.

N. N. (Budapest)

Fráter Imre

angol és magyar okl. gyógyszerész gyógyszertára

198, NORTH END ROAD,
West-Kensington, London, W.14.

Telefon: FUL 1704.

Vállalja magyarországi gyógyszerküldemények pontos és gyors intézését. Magyarnyelvű kiszolgálás és levelezés

KÉT EGYFELVONÁSOS

(Tenessee Williams: Kertváros)

Tenessee Williams legtöbb darabjában ragaszkodik a hagyományos realista drámaíró - technika külsőségeihez. (Ez alól a szabálya alól csak egyetlen színműve, a Camino Real kivétel.) Bármilyen különös, perverz, morbid helyzeteket és szenvedélyeket mutat be színpadán — ami ott történik, tulajdonképpen ,,megtörténhet az életben is''. Hősei szicíliai bevándorlók, homoszexuálisok, vagy — mint e két egyfelvonásosban — a ,,déli arisztokrácia'' sznob milliomosnői és ezek környezete: olyan emberek, akik aligha hasonlítanak a nézőknek az ,,átlagamerikairól'', vagy az ,,átlagemberről'' alkotott elképzeléseihez. S mégis, eme istentől elrugaszkodott hősök problémái mélyén mindig van valami, amely arra kényszerít bennünket, hogy ne csak kívülállókként érezzünk velük, hanem sorsukat valamilyen módon a magunk sorsával hozzuk vonatkozásba. S ha ez megtörténik, idegesek és nyugtalanok leszünk.

Az előadás után egy angol lányismerösöm elpanaszolta, hogy ez a színház arra kényszeríti, hogy sötétnek, alantasnak lássa önmagát. Egy másik — amerikai — ismerösöm szerint kár, hogy egy ilyen tehetséges író a szemétben vájkál s a kivételest keresi mindig. Szemlátomást önmagát akarta meggyőzni valamiről.

A nyugtalanító ezekben a darabokban az, hogy bennük maga a *valóság, mint olyan* (vagy az, amit általában valóságnak fogadunk el?) mutatkozik nem-igaznak, nemvalóságosnak. Az egyes hősöknek önmagukról és a külső világról alkotott elképzelései, értékrendszereik, mint külön-külön világok állnak egymással szemközt. Ez aztán lehetetlenné teszi az emberek közötti megértést és ,,természetes'' kapcsolatot. A külön világok csak konvenciók — kompromisszumok, önáltatások, hazugságok — segítségével érintkezhetnek. Együttélés nincsen, csak egymás mellett élés. Ami valóságnak látszik, az csak konvenciók rendszere s e konvenciók általában a társadalmilag előnyösebb helyzetben lévő emberek elképzelései szerint alakulnak ki. A külön világok végzetes elszigeteltségét csak az aszociális szenvedélyek mindent maguk alá temető kirobbanása törheti át. E szenvedély genézise, ideges és hiábavaló alkalmazkodási kísérletei, környezetével való összeütközése és kirobbanása — ez az alaptémája Williams legtöbb darabjának. Innen érthetjük meg az író ezoterikus témaválasztásait. Olyan életanyagra van szüksége, ahol az aszociális, civilizálatlan, konvencióellenes szenvedélyek még a felszínre törhetnek.

Az egyfelvonásosok ennek a folyamatnak csak egy-egy mozzanatát ragadhatják ki.

Az első darab: szomorú karikatúra. Nehéz dió a rendezőnek — vajon a szomorúra, vagy a nevetségesre tegye az alaphangsúlyt? A szín: konzervatív ízléssel berendezett szoba. A szereplők: egy magános, idősödő úrnő (modora határozott, engedelmességet követelő, ízlése konzervatív és ment a szentimentalizmustól: sznob: Bach óta nem írtak elviselhető zenét számára), sorsába beletörődött, mindig riadt társalkodónője és a telefon. A város egyik nőegyletében éppen választást tartanak. Az úrnő az egyik elnökjelölt. Még azt is méltóságán alulinak érzi, hogy elmenjen a gyűlésre. (Valóban azért nem megy el, mert fél a kudarctól. De ezt magának sem meri bevallani.) A választás eseményeiről telefonon értesül. Valahányszor bizonytalannak érzi kilátásait, megpróbál emberibb módon közeledni társalkodónőjéhez. Arról kezd beszélni, hogy úgy érzi, valami kimondatlan, valami tisztáznivaló van közöttük. Az még riadtabb lesz ilyenkor s menekül az úrnő fensőbbséges jóindulatától. A ,,titok'', a ,,kimondatlan'' kimondása felborulással fenyegetheti tizenöt éve megszokott viszonylatukat. A legjobb nagy körben elkerülni s nem is gondolni rá. Az igazság félelmetesebb a konvenció-szabályozta nem-igaz kapcsolatnál. De nem is mondja ki senki. Az úrnő gondolatai minduntalan visszaterelődnek a telefonra — presztizs érdekére, élete ,,tartalmára''.

A másik darab milliomosnő főszereplője éppen az igazság kimondása ellen küzd minden hatalmával. Fia halálának körülményeiről van szó. A lányt, akivel fia utolsó nyarát töltötte, egy apácák kezelte ideggyógyintézetbe kényszeríti. Egy agyműtét segítségével meg akarja fosztani emlékezőtehetségétől, s ha ez nem sikerül, legalább olyan helyzetbe akarja hozni, hogy senki se higyjen neki. A darab ,,katalizátora'', akinek segítségével megtudjuk az igazságot, éppen az az orvos, akit az asszony rá akar venni a műtét elvégzésére. Injekciója megfosztja a lányt önellenőrző képességétől s az beszélni kezd. Miért tiltakozik az asszony annyira az igazság kiderülése ellen? Fiát, akitől egyetlen vékony kötetre való írás maradt rá, nagy költőnek tartja. Ha valami méltatlan derülne ki róla, s ha napvilágra kerülne az, hogy az ő zsarnoki szeretete tette narcisztikus homoszexuálissá, — nemcsak fiáról, hanem önmagáról alkotott összes illúzióját is meg kellene tagadnia. Egész világa összeomlana akkor.

Az igazság, ami a lány szaggatott, egyre gyorsuló monológjából kiderül, ez: a férfit spanyol *gyerekek* szaggatták széjjel. Sorsára tulajdonképpen már régen készült. Ez a sors az isten mitológiai sorsa, az istené, akinek testét az emberek szétszaggatták és felfalták.

A baj csak az, hogy ez a jungi mítosz-pszichológiai igazság maga sem egészen meggyőző. Az esemény szörnyűsége elborzaszt — de Ödipusz király tragédiája sem kevésbé borzasztó s a borzalom nem gátol meg bennünket abban, hogy elfogadjuk. Az eseményt magát itt is hajlandók vagyunk elhinni, elhisszük még azt is, hogy a halott a mitológiai isten sorsába *gondolta bele magát*, azt azonban nem fogadjuk el, hogy sorsa *valóban isten-sors* s nemcsak szubjektíve az. Ödipusz király sorstudatossága a tragédia végén találkozik sorsával. Ennek a feloldásnak a bizonyossága hiányzik ebből az egyfelvonásos modern tragédiából. Hogy ezt valószínűleg Williams is tudja, azt az orvos zárómondata érezteti: ,,Talán éppen *ez* az igazság.'' Ez a mondat a lány vallomása után hangzik el s ugyanakkor, amikor e vallomás hitelét bizonyítja, ezt mégsem emeli ki egészen viszonylagosságából.

De az is lehet, hogy a feltétlen, egyértelmű bizonyosság idegen a modern dráma természetétől.

Nágai Gyula

Csendes csömör

(Claud Cockburn: Crossing the line. London, Macgibbon & Kee)

Claud Cockburn nevét a magyar olvasó nem ismeri. Nyugaton azonban, s hosszú ideig Keleten is, Cockburn a legismertebb politikai író-újságírók közé tartozott. Jellemrajzát tömören foglalja össze a tény, hogy az Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság a világ 300 legveszedelmesebb ,,vöröse'' között tartotta számon a háború után, mialatt Csehszlovákiában kiemelkedő kommunisták tűntek el, vagy kerültek bíróság elé, ,,az Intelligence Service bérencével'', a ,,nyugati ügynök'' Cockburnnel való barátság vagy ismeretség miatt. Ebből az tűnik ki, hogy Cockburn — a Times, majd a Daily Worker diplomáciai tudósítója, a ,,Week'' című hetilap szerkesztője, a spanyol polgárháború harcosa, az angol kommunista párt vezető propagandistája, s a világpolitika legfontosabb eseményeinek szemtanúja 1937—47 között — független gondolkozású ember volt.

Új könyve, melynek címe szó szerinti fordításban ,,A vonal átlépése'', izgalmas életrajzának második kötete, amelyben a kommunista mozgalommal való kapcsolatát és tíz év kiemelkedő politikai és újságírói élményét írja le.

A könyv mondanivalóját ,,csendes csömör'' címszó alatt foglalhatnók össze és ez a két szó magyarázza meg azt is, miért lépte át a szerző a vonalat, a pártvonalat. Ugyanakkor azonban a könyv nagy erénye, hogy gondosan kerüli az ilyen alkalmakkor kínálkozó drámaiság és pátosz valamennyi csapdáját. (Ellentétben például legismertebb angol kollégájával, Douglas Hydeal, aki a Daily Worker szerkesztőségéből egyenesen az anyaszentegyház kebelére tért meg, amit — az esemény megtörténte után nyomban — egy ,,Hittem'' című könyvben hozott a közönség tudomására, majd önvallomásait előadókörúton egészítette ki.) Claud Cockburn gyomorbajára való hivatkozással szakított a párttal és kerek tíz évet várt annak elmondásával, hogy mi okozta csendes, de elkerülhetetlen csömörét.

Műfaját tekintve, a könyv meglehetősen hibrid: De Gaulle, Groza és Dimitrov interjúktól kezdve politikai elmélkedésekig és útirajzig megtalálható benne mindaz, ami a kortárs számára lebilincselően érdekessé tudja tenni az írott szót. Ebben nagy szerepe van a szerző maró, szinte pestiesen kaján humorérzékének is.

A kiábrándulás lassú volt és fokozatos, a válság jóként a propagandista válsága, aki riadtan szemléli, mint nő a szakadék a jövő ragyogó víziói, a ,,megcáfolhatatlan'' absztrakciók és a hétköznapok rideg tényei között.

A világ különböző kommunista pártjaiban, majd pedig a kommunista uralom alá került európai országokban szerzett benyomásai lassan, de biztosan örlik fel Cockburn idealizmusát, amely az áporodott angol társadalmi viszonyok okozta türelmetlenségben fogant, valamikor a harmincas évek elején. Kétségeit így foglalja össze: ,,Ami szorosan vett politikai kételyeimet illeti a kommunistákkal szemben, ezek nem annyira az elkövetett gaztettek, mint inkább a végzetesen elmulasztott jó cselekedetek körül csoportosulnak.''

A magyar forradalomról — melynek idején már régen túl volt a döntésen — ezt írja: ,,...a kommunisták magyarországi bűne nem elsősorban a budapesti mészárlás volt... a szememben legnagyobb bűnük az, hogy közel évtizedes, abszolút kommunista uralom után az emberek többsége szívesebben tette kockára életét, minthogy a rendszert tovább elviselje.''

Cockburn könyve két szempontból tanulságos. Egyfelől újabb illusztrációja annak, hogy előbb-utóbb eljön az a pillanat még a nyugati (Oxfordban és Public Schoolban nevelkedett) kommunista intellektuel életében is (aki, mint tudjuk, sokkal fogékonyabb a kommunizmus víziója iránt, mint például a kelet-európai munkások és parasztok), amikor fájó fejjel, kijátszottan felébred és nem-et mond. A könyv és Cockburn életének másik tanulsága pedig, hogy az egyén számára van harmadik út, s hogy a tévedésekkel való leszámolás — még ha fél életre szólóak voltak is — nem veszélyezteti, hanem megőrizni segít emberi integritásunkat.

P. J.

A világ zenei avant-gardeja Darmstadtban

Ez év szeptemberében tizenharmadszor gyűlt össze a világ zenei ,,avant-garde''-ja Darmstadtban. Az első találkozót 1946-ban rendezték. Akkor az izoláltságból szabaduló német zeneszerzők nemzetközi kapcsolatait akarták helyreállítani és — a náci ,,kultúrpolitika'' által erőszakolt neo-barokk stílust lerázva — tájékozódni. A nagy felfedezés, sürgető aktualitás és jövőbe mutató irány a schönbergi 12 hangú technika volt, legtöbbjük számára még megdöbbentő élmény. A művészi inspirációnak ez a megragadása és tudományos megalapozása Schönberg zseniális tanítványa, Anton Webern műveiben érte el teljességét. Webern — a tradicionális megkötöttségektől kevésbé akadályozva, mint mestere — aszketikus műveiben az új zenei struktúra modelljeit alkotta meg.

A darmstadti fiatal generáció egy csoportja Webern művészetét tekinti mintaképének. Mesterük mondotta: ,,Nem szabad csak hallás után komponálni; a fül irányíthat ugyan, de mindig tudni kell, miért.'' Tizenkét hangú ,,sorban'' szerkeszteni (olaszul sorseria, innen az elnevezés: ,,szeriális'' zene), a ritmust, hangszínt, hangmagasságot és időtartamot, hangerőt előre megtervezni; sőt az egyes hangok közötti térközt arányszámokban kifejezni, ezek a legfőbb törekvései a ,,szeriális'' komponistáknak. Mindehhez komoly matematikai felkészültség szükséges, hogy a kottaértékeket — legalább megközelítően — előre lerögzíthessék a partitúrában. Műveikben legtöbbször a sematizálás veszi át a kitalálás szerepét; s félős, hogy ,,az ilyen számfetisizmus csak egyszerű csődhöz vezet'', mint Pierre Boulez írja.

Még messzebb megy az amerikai John Cage és David Tudor iskolája. A zenei hangot mindentől elvonatkoztatják, nem akarnak semmit sem kifejezni, beérik azzal, hogy az ,,időt'' ,,rezgésekkel'' töltik ki. Keleties misztikába burkolt filozófiájukban az ötlet, véletlen és meglepetés szerepét vizsgálják a zenében; s arra a következtetésre jutnak, hogy ha az ötletet a véletlennel helyettesítik, a meglepetés, azaz a hatás ugyanaz lesz. Így születnek azután a hangzatosan elnevezett ,,aleatorikus'' kompozíciók (magyarra ,,kikockázott''-nak fordíthatnánk), melyekben egyedül a véletlen irányít. Technikájukra kár sok szót vesztegetni, elég annyi, hogy kabalisztikus számokkal dolgoznak, vagy kockadobálással döntik el, hány hang lesz a kompozícióban, milyen hangértékek, hangszínek szerepelnek majd és így tovább. A lényeg az, hogy az emberi képzelőerőt, ötletet, arányérzéket és logikát kizárják műveikből. Az így létrejött ,,véletlen zenéjét'' aztán ,,preparált'' zongorán adják elő. A kottapapírt három vonalrendszerre osztják, a felsőn a zongorán belül pengetett húrokat jelölik, a középsőn a zongora billentyűi által keltett hangokat, s az alsón a zongorán kívüli zörejeket. Ez utóbbihoz a zongoratető hirtelen lecsapása, kalapácsok, ütők, verők, sípok és fütyülők tartoznak. Cage Variációk című darabját két preparált zongorára és két rádiókészülékre írta. Az utóbbiakat a mű folyamán többször bekapcsolják — első esetben éppen Mozart, másodszor amerikai rádiójáték, harmadszor Delibes zenéje hallatszott néhány pillanatra — a ,,témákhoz'' a két preparált hangszer hangjai és zörejei szolgáltatják a ,,variációt''. Cage-ék javára kell írnunk, hogy nem csapják be a hallgatót, sohasem improvizálnak s így darabjaik hallatán egyfajta szellemi erőfeszítést érezni; előadásmódjuk pedig hatalmas színészi teljesítmény, néha ijesztően szuggesztív. Csak ez, valamint az a tény, hogy őszintén és fanatikusan hisznek küldetésükben, magyarázhatja, hogy Cage-ék ez évi európai koncertjeik során — a hatalmas botrányok ellenére is — meglepően sok hívet szereztek különös ,,művészetüknek''.

A komponisták harmadik nagy csoportja, az elektronikus iskola két studió: a kölni Westdeutschen Rundfunk és a Studio di Fonologia della RAI Milano köré tömörül. Tekintve, hogy az elektronikus zenével egy későbbi számban részletesen szeretnék foglalkozni, most csak a legfontosabbakat vázolnám. A hangforrás, az elektromos generátor szinusz hangokat kelt, melyek nem tartalmaznak felhangokat. Így adva van a legtisztább anyag, melyet elméletileg korlátlanul lehet egymásra kopírozni a magnetofon szalagon. A kopírozással a felhangokat mesterségesen lehet előállítani, melyeknek száma és egymáshoz viszonyított relatív erőssége meghatározza a hang színét. Az így nyert hangkombinációkat montirozással zenei szerkesztésre használják; esetleg szűrő, visszhangosító eljárásoknak vetik alá. Természetesen mindezt gondosan elkészített számítások alapján. Tekintve, hogy az elektronikus zene még kísérleti fázisában van, a kapott eredmény nem mindig azonos az elképzeléssel. Ilyen esetben elölről kezdődik a kísérletezés; a kölni studióban alkalmam volt asszisztálni egy kb. tíz másodpercnyi hangzáskombináció megszületésénél, mely többnapos számítás és többórás montirozási munka eredménye volt.

Az elektronikus zene nem feltétlenül jelent új stílust, új formát, hanem új eszközöket, mégpedig szinte korlátlanokat. Lehetséges hangszerek színét utánozni, de nem érdemes. Lehetséges elektronikus effektusokat hangszerekkel, élő hanggal kombinálni (mint Stockhausen vagy Maderna egyes műveiben). Míg egy oktáv a zongorán 12 hangközre osztható, addig például az A'—A'' (egy és kétvonalas A) közötti távolság az elektromos generátorral 440 részre bontható fel. A különböző hangszínek fokozatos egymásbaolvadása zenei instrumentumokkal eddig megoldhatatlan volt. Hatalmas lehetőségeket nyújt a többcsatornás magnetofon-technika, melynek megfelelően több hangszórót használnak az előadásnál.

Maga az előadás, a megtervezett művek megszólaltatása az elektronikus zene egyik legfőbb problémája. Nem egy zeneszerző távoli országokból küldi kompozícióját valamelyik studiónak, ahol a technikusok azt ,,realizálják'', azaz a magnetofon - szalagot elkészítik. Stockhausen egyik művét partitúra, helyesebben egyfajta grafikon formájában nyomtatásban is megjelentették, azonban csak tanulmányozásra, nem pedig eljátszásra, ami megfelelő felszerelés nélkül természetesen megoldhatatlan.

Az elektronikus zene jövőjét megjósolni ma már elkésett dolog, az már jelen. Az eddig elkészített mintegy két tucat műről esztétikai bírálatot mondani igen nehéz. Ez a két tucat kompozíció semmi máshoz nem, csak egymáshoz hasonlítható. Így egyfajta értékelés kialakulhat ugyan, de természetesen nem tudhatjuk, milyen szerepet fognak játszani a ma meglévő művek néhány év vagy évtized múlva, amikor már feltehetően a kompozíciók százai fognak az összehasonlításra mértékül szolgálni.

A műalkotásokat általában két nagy csoportra szokták osztani. Az első csoportba azok tartoznak, melyeket egyszer s mindenkorra megalkottak, mint például egy szobor, templom vagy film. A második csoportba sorolják az előadás során mintegy újra alkotott művészeteket, mint például egy színdarab, balett vagy zenemű. Ez utóbbiakat, melyek minden előadás alkalmával különböző alakot öltenek, ,,temporál'' művészeteknek is nevezik. A zeneszerzők az utolsó évtizedekben egyre inkább arra törekedtek, hogy az előadó lehetőségeit minél jobban korlátozzák; hogy műveiket csak egyféleképpen lehessen megszólaltatni. Az elektronikus zene elérte ezt az ideált; *s a zeneművészeteknek ez a legfrissebb hajtása többé nem sorolható a megszokott kategóriába, a ,,temporál'' művészetek közé.*

Az idei darmstadti fesztiválon 27 nemzet 250 komponistája, előadóművésze és muzikológusa vett részt, köztük szép számmal magyarok is. Ligeti György, Halász Kálmán (az elmúlt hónapokban rendezték nagysikerű szerzői estjüket Bécsben), Erőd Iván és Zelenka István képviselték a Nyugaton élő fiatal zeneszerző-generációt. Ligeti a kölni elektronikus studió ösztöndíjasa; ,,Articulatio'' című műve az egyik legérdekesebb elektronikus kompozíció. A fesztivál két hete alatt közel száz művet adtak elő, mintegy ötven zeneszerzőtől; közöttük Schönberg, Webern, Berg, Stravinsky és Bartók alkotásai klasszikus mintául szolgáltak. A most bemutatott művek között néhány kitűnő tehetség bátor kísérletezésével találkozunk, mint a 21 esztendős svéd Bo Nilsson művei; a francia Henri Pousseur ,,Mobile''-ja két zongorára; vagy a lengyel Serocki ,,Musica Concertante'' (1958) című műve. Érett, kitűnő kompozíció Pierre Boulez ,,Le soleil des eaux'' (René Char verseire, 1958) szólóhangokra, kórusra és zenekarra írt kantátája; Luigi Nono ,,Composizione per Orchestra'' (1951) drámai intenzitású műve. Karlheinz Stockhausen ,,Gruppen für drei Orchester'' című hatalmas kompozíciója a fesztivál legnagyobb élménye volt. Boulez, Nono és Stockhausen neve ma nemcsak a modern zene szimbóluma, hanem Francia-, Olasz- és Németország vezető szerepét is jelenti az ,,experimentál'' zene szerteágazó útjain.

Ábel László

A ,,VILÁG LEGJOBB FILMJE'' versenyen, amelyet most rendeztek meg Brüsszelben, a zsüri nem tudott döntést hozni. Végül — a, b, c sorrendben — felsoroltak hat filmet, amelyek ,,döntően befolyásolták a világ filmművészetének fejlődését''. Ezek: *Potemkin cirkáló, Az anya, Aranyláz, Le grande illusion, Le passion de Jeanne d'Arc, Biciklitolvajok*. A versenyen résztvevő tizenkét film közül csak három volt hangosfilm.

*

MEGJELENT AZ ,,ESZMÉLET'' ELSŐ SZÁMA. A forradalom előtt Budapesten alapított, de nyomdába már nem került folyóirat ezentúl a forradalomban résztvett fiatal értelmiség orgánumaként fog megjelenni, *Mészáros István* szerkesztésében, negyedévenként mintegy 150 oldalon. Az ,,Eszmélet'' első száma tiszteletadást közöl egy ítélet nélkül börtönben tartott fiatal költő, *Németh Ferenc* előtt. A költői profilok sorozatában *András Sándor* és *Kibédi Varga Áron* mutatják be legújabb verseiket. A folyóirat megkezdi *Herczegh László* első regényének közlését, részletet hoz *Fekete Gábor* regényéből és közli *Márton László* Magyarországon ki nem adhatott elbeszélését. *Mészáros István* Olaszországban megjelent könyvének egy részlete az Írószövetség történetét tárgyalja, *Váli Gábor* tanulmánya az emigránsok lélektanával, *Kurucz Jenőé* pedig az emigránsok erkölcsi világával foglalkozik, *Arnói Gábor* értekezése a javak elosztásának problémáit elemzi. A szemle rovatban *Gömöri György* Dsida Jenő halálának huszadik évfordulójáról emlékezik meg, *Lőrinc Pál* a Nyugaton létesített magyar középiskolák irodalomtörténet tankönyvét bírálja, *Vas Róbert* pedig a forradalom után készült magyar filmekhez és otthoni visszhangjukhoz fűz megjegyzéseket. Az ,,Eszmélet'' felelős kiadója *Márton László*, a szerkesztőség és kiadóhivatal ideiglenes címe: Márton L. Christ Church, Oxford, Anglia. A folyóirat ára számonként egy USA dollár országonkénti megfelelője. Mutatványszámot írásbeli kívánságra bárkinek küldenek.

Irodalmi Ujság

JOHANNES R. BECHER keletnémet kultuszminiszter meghalt. Becher erőszakos, kapkodó és ostoba kultúrpolitikájával Németország szovjet övezetében jóval több pusztítást okozott, mint hasonló ivású társai, a Révaiak és Darvasok. Becher költő volt, aki kultúrdiktátori állását és a csatlósállamokkal kötött kultúregyezményeket arra használta fel, hogy szószátyár, üres és otromba költészetét varrja a világ nyakába.

*

FRANCIA TÖRTÉNELMI DOKUMENTUMOKAT árvereztek Londonban. A dokumentumok zöme a francia forradalom és a napoleoni háborúk idejéből való, legértékesebbjük egy felhívás, amit Robespierre és Carnot írt alá 1793 októberében, hogy a hadsereg likvidálja a királypártiakat.

*

RADVÁNYI GÉZA francia-német koprodukció forgatását kezdte meg Párisban. A ,,Tizenkettedik óraütés'' című film főszerepét Michel Simon játssza, aki Radványi ,,Monsieur Bard csodálatos szerelme'' című sikeres filmjének vezető szerepét is alakította.

*

MAX FRIEDLANDER kultúrtörténész 90 éves korában Amszterdamban elhunyt. Friedlander Berlinben egyetemi tanár volt és 1933 óta élt Német-Alföldön. Kiemelkedő művei, mint ,,Róma kultúrtörténete'' és ,,Görögország kultúrtörténete'' (Sittengeschichte Roms, Sittengeschichte Griechenlands) nemcsak tudósok számára nélkülözhetetlen enciklopédikus jellegű kultúrtörténetek, hanem izgalmasan érdekes olvasmányok is.

*

AZ APOLLÓ KABARÉ, Izrael egyetlen magyar színháza, november hónapban tartja harmadik bemutatóját. A színházat Sugár István, a budapesti Vidám Színpad tagja, alapította meg Izraelben. A kabaré műsoraiban klasszikus és modern magyar szerzők művei kerülnek színre.

MÉREI FERENC pszichológust és Fekete Sándor hírlapírót, a Népszabadság október 18-i száma szerint ,,államellenes bűncselekmény alapos gyanúja miatt'' Budapesten letartóztatták.

*

A MAGYAR EGYETEMISTÁK ANGLIAI SZÖVETSÉGE rendezésében új és régi menekültek ankétot tartottak ,,A beilleszkedést előmozdító és hátráltató tényezők'' megvitatására. Elemezték az angol életforma sajátosságaiból származó problémákat, az időjárástól az angol társadalmi szokásokig. Érdekes összehasonlításokra adott alkalmat az a tény, hogy a jelenlévők egy része jóval a forradalom előtt, mások pedig a forradalom után érkeztek Angliába. Az angol nyelven lefolyt vitában a jelenlévő angolok is nagy érdeklődéssel vettek részt.

*

MOSZKVA ÉS AZ INTERURBÁN TELEFON. A varsói rádió október 26-án a lengyel posta fennállásának századik évfordulóján telefoninterjút kért a világ különböző híresség eitől. A Tokiótól Amerikáig terjedő körinterjúval akarták demonstrálni a modern távközlés teljesítményeit. Mindenünnen kaptak nyilatkozatot, Hemingway gratulált a lengyeleknek, Gina Lollobrigida elmondta, hogy kedvenc szórakozása a bélyeggyűjtés, általában mindenki szívesen nyilatkozott. De a varsói rádió Moszkvába is telefonált, Ilja Ehrenburgnak. A telefoninterjúkat a varsói rádió azonnyomban közvetítette. Míg a többi világnagyság nyomban és félelem nélkül nyilatkozott, addig Ilja Ehrenburg az egész lengyel rádióközönség füle hallatára azt mondta, hogy csak írásban benyújtott kérdésekre válaszolhat, írásban... Telefonon valóban fel lehet hívni az egész világot. A technika fejlődése csodálatos. A baj csak ott kezdődik el, amikor a felhivottak *félnek*. Jellemző különben, hogy a Paszternák Nobel-díj ügyében a világ minden részéről telefonáltak a szovjet írószövetség moszkvai székházának, kisvártatva azonban minden telefonáló ezt a sztereotip választ kapta: ,,A szovjet írószövetség nem óhajt külföldi telefonhívásokat elfogadni...'' ,,*Nincs a földön gazdagabb, szebb ország, Minden ember érzi, hogy szabad.*''

*

ROSEMARY ANN SISSON angol drámaírónő ,,Félelem volt a vacsoravendég'' című színművének tárgya egy kommunista szövetkezés, Michail, liberális orosz menekült lapszerkesztő meggyilkolására. A darab legérdekesebb jelenetében a jövendő gyilkos a konspiráció etikájáról vitatkozik kiszemelt áldozatával.

*

DÁNÉR LAJOS háromfelvonásos drámát írt a magyar forradalom névtelen gyermekhőseiről. A darabot német nyelven sikerrel mutatták be Svájcban.

*

A SZARAJEVÓI DZEPNA KNIGA kiadóvállalat szerb nyelven kiadta Kosztolányi Dezső ,,Pacsirta'' című regényét. A művet dr. Létmányi István, a Szarajevóban élő jugoszláviai magyar költő fordította.

*

SZERGEJ EIZENSTEIN szovjet rendező Rettenetes Iván című filmjének második részét a brüsszeli világkiállításon mutatták be először szélesebb körben. Noha a film már 1945-ben elkészült, se a Szovjetunióban, sem pedig külföldön nem vetítették még és 1946-ban Eizensteint a szovjet kommunista párt központi bizottsága élesen bírálta a film ,,formalizmusáért és történelemhamisításáért''. A Rettenetes Iván voltaképpen Sztalint ábrázolja. Az első rész olyan államvezetőt mutat be, aki az ország érdekét mindennek fölébe helyezi, de a második rész egy kétségek közt vergődő, csalódott és idegbeteg embert jellemez s ez a felfogás szöges ellentétben állt az életében már ikonná eszményített, bölcs, igazságos és atyai Sztalinról alkotott képpel. A Brüsszelben bemutatott kópia a hiányok, csonkítások és technikai ügyetlenkedések nyomát viseli, amiből a szakemberek arra következtetnek, hogy a kópiát nem a kiváló és gondos Eizenstein állította össze.

RÓZSAHEGYI KÁLMÁN kiváló színművészünk kettős jubileumot ünnepelt: 85 esztendős születésnapját és első fellépésének hatvanadik évfordulóját.

*

KIVONJÁK A FORGALOMBÓL A PÁRTTÖRTÉNETET. Nyugati hírügynökségek moszkvai jelentése szerint az SZK(b)P története című szemináriumi tankönyvet a benne foglalt ,,hibás tézisek'' miatt kivonják a forgalomból. A szerencsétlen párttagok öröme azonban még e hírrel kapcsolatosan sem lehet zavartalan: rövidesen új politikai tankönyv fogja tönkretenni szabad estéiket.

*

JULIEN GREEN híres naplójának újabb kötete készült el. A könyv, melyben az író az 1955-ös, 1956-os és 1957-es évek legfontosabb élményeit sűrítette, rövidesen megjelenik.

*

CSEHSZLOVÁKIÁBAN a brestoványi kastély levéltárában Schubert eddig ismeretlen művét lelték meg.

*

A KOLOZSVÁRI ÚTUNK főszerkesztőjét, Földes Lászlót, a tehetséges és mérsékelt hangú fiatal kritikust szeptember közepén hirtelen leváltották tisztségéről.

ŐSBEMUTATÓ 150 ESZTENDŐS KÉSÉSSEL. Bécsben bemutatták Grillparzer: ,,Kasztiliai Blanka'' című ötfelvonásos szomorújátékát. Grillparzer a darabot tizennyolc éves gimnazista korában írta, majd benyújtotta a Burgtheaternek, mely a kéziratot, mint használhatatlant, visszautasította. A bécsi kritikusok megállapítják, hogy a Burgtheater dramaturgjának már 150 évvel ezelőtt igaza volt, amikor a szomorújáték kéziratát visszaküldte szerzőjének.

*

ZENEI ŐRSÉGVÁLTÁS BUDAPESTEN. A budapesti kormányzat az Állami Operaház élérő1 menesztette dr. Palló Imrét és az igazgatói teendőkkel dr. Faith Tibor személyében azt a miniszteriális tisztviselőt bízták meg, akinek nemrég jelent meg a Puccini-ről írt kötete. A Zenefőiskolán is megszüntették a Zathureczky Ede távozásakor létesített igazgatói tanácsot s a három tagú direktóriumból Szabó Ferencet nevezték ki főigazgatónak. Az új tanév már nem találja Molnár C. Pálnét és Bartók egykori munkatársát: Reschovszky Sándort a testületben. A Waldbauer — Kerpely-vonósnégyes még életben lévő állandó tagját, Temesváry Jánost is nyugdíjazni akarták, de combnyaktörése miatt ettől el kellett tekinteni. Nagyobb arányú elbocsátás fenyegeti az ú. n. ,,óradíjas tanárokat'' is, mert a takarékosság megint csak a legalsóbb kategóriáknál érvényesül.

Egy ismeretlen Bartók-okmány

Látnoki javaslat a szellem szabadságának megvédésére 1931-ben

Bolognában, 1931 májusában egy hangversenye alkalmából példátlanul brutális támadás érte Arturo Toscaninit, a világhírű olasz karmestert. Toscanini mindaddig, amíg emigrációba nem kényszerült, igen bátran szembeszállt a fasizsta diktatúrával. Erre a magatartására volt a válasz a bolognai fasiszta tüntetés. Szigeti József, a világhírű magyar származású hegedűművész most az Irodalmi Ujság rendelkezésére bocsátott egy eddig ismeretlen, nyomtatásban sehol sem közölt Bartók-okmányt, amelyből kiderül, hogy Bartók Béla a diktatúrás korszak elején milyen tisztán látta azt a veszélyt, amely a művészetek szabadságát fenyegeti. Röviddel a bolognai incidens után Bartók határozati javaslatot fogalmazott, indítványozta, hogy a Toscaniniüggyel kapcsolatban az Új Magyar Zenei Egyesület forduljon körlevéllel a Nemzetközi Zenei Társaság valamennyi tagszervezetéhez. A határozati javaslat eredeti magyar nyelvű szövege Bartók Béla tollából, így hangzik:

,,*Határozati javaslat:*

1. Az UMZE (Új Magyar Zenei Egyesület) mély megdöbbenéssel és felháborodással értesült a Toscanini Artur elleni éles támadásról. Az Egyesület szívből fakadó együttérzéséről és szolidaritásáról biztosítja a Mestert és mély tisztelettel üdvözli.

2. Az UMZE mélységes aggodalommal figyeli a művészettől távol álló elemek egyre gyakoribb brutális beavatkozását a művészi életbe. Ezek a beavatkozások nem torpannak meg Toscanini világszerte elismert tekintélye előtt sem. Ezért az UMZE időszerűnek tartja, hogy védelmi akció megszervezésével foglalkozzék. Ebből a célból az UMZE körlevelet fog intézni az ISCM (International Society for Contemporary Music) minden tagszervezetéhez és felhívja őket, dolgozzanak ki javaslatot a művészet integritásának és autonómiájának védelmében és terjesszék elő javaslataikat Oxfordban, a júliusban tartandó konferencián (1931). Az UMZE fel fogja kérni az ISCM elnökségét, hogy tűzze napirendjére ezt a vitát, miután érintkezésbe lépett más zenei és talán szépművészeti és irodalmi szervezetekkel abból a célból, hogy létrejöjjön egy világszövetség, amely megvédené a művészet szabadságát.

Bartók Béla.''

Szigeti József a következő megjegyzést fűzi az okmányhoz:

,,Bartóknak ez a kézirata 1931-ből származik (röviddel az 1931 május 15-én Bolognában történt incidens után) és magyar szövege Kodály Zoltán gyűjteményében megvan. *Bartók a szöveg magyar nyelvű másolatát az 1930-as években adta át nekem.* Magam fordítottam angolra.''

Az Új Magyar Zenei Egyesület a határozati javaslatot ebben a formájában nem tette magáévá, de felhatalmazta Bartókot, hogy a Szellemi Együttműködés Ligájának 1931 július elején tartott genfi kongresszusán terjessze be, feltéve, hogy a svájci magyar követ a beterjesztését nem ellenzi. Az 1948-ban kiadott Bartók levélgyűjtemény egyik 1931 július 13-i jelzésű levelében Bartók így számol be édesanyjának az ügyről:

,,Hétfőn reggel legelőször is a magyar követségre mentem. B. szabadságon van, elutazott, tehát főnökével, P. követtel (inkább charge d'affaires a címe) beszéltem. Véleményét kértem a Toscanini-beterjesztés ügyében. Nagyon rázta volna a fejét, ha nem volna diplomata; de így csak udvariasan azt tanácsolta, ne terjesszem ezt be egyelőre, puhatolódzzak előbb a comite egyes tagjainál. Aztán együtt elmentünk a Népszövetség épületébe, hogy ömaga mutasson be ott egyes főbb embereknek... Jobbra tőlem a híres Capek foglalt helyet, balra Gilbert Miller angol egyetemi tanár... Thomas Mann is felszólalt egypárszor, mindig németül; ügyesen és érdekesen beszélt.''

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361. c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában: Globe Book Co., 173, Pitt Str., Sidney. Ausztriában: Gellért Lívia, Wien, III. Salesianergasse 2/19. Belgiumban: Agence Presse Europa, Ixelles 1. Boite postale 98. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Vásárhelyi Géza, Norre Alle 75/640, Kobenhavn. Franciaországban: Méri Margit, Poste Restante, Paris 17. Annexe 1. Hollandiában: Havay János, Nieuwe Herengracht 97. IV. Amsterdam Oost. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Square, Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa. Kanadában: Sas László, 5390. Decelles Ave. Apt. 9. Montreal. Mexicóban: Libreria Europea, Avenida Gutenberg 60, Mexico 5, D. F. Németországban: Greif Verlag K. G., München 8, Sedan Str. 14. Norvégiában: Volent Zsolt, Erynsveien 110. Sandvika-Hauger, Oslo. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Kukorelly Pál, 6, Rue Beauregard, Geneve. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm - Lidingö. Uruguayban: Kiss N. Béla, Buceo 3556, Montevideo. USA-ban: Dr. Deák Zoltán, 2251, Loring Pl. Bronx 68. N. Y.

Az itt fel nem sorolt országokból a lapot megrendelni egyelőre nemzetközi postautalvány beküldése útján lehet. Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalványon nem szerepel a befizető címe.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 6 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 14 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: 50 francs, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 0.75 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Olvassa a „MAGYAR HÍRADÓ"-t, a Bécsben hetenként megjelenő egyetlen független politikai hetilapot. Kérjen mutatványszámot. Wien 1. Fleischmarkt 3—5. Ausztria.

A. FALUDI

férfi és női mértékutáni szabósága

Elsőrangú gyapju szövetből, elsőosztályú munkával, háromszori próbával, zakó, nadrág

20 guineas

Kontinentális és olasz forma. Alakítást és javítást is vállalok.
Telefon: BAY 4146

90, Ledbury Rd. London, W. 11

Új helyiségben megnyílt

a Budapest Home Club,

a torontói magyarok kedvelt találkozóhelye, ahol minden honfitársunkat szívesen látja a klub vezetősége.

1637, St. Catherine Street West, Toronto.

Elsőrangú minőségű, vásznazott, 72 lapos

MAGYAR KÁRTYA

kapható. Ára Angliában 9 shilling, Európába és tengerentúlra bérmentve U.S. 1.35-nek megfelelő összeg. Angliából Postal Order, külföldről bármely postahivatalban kapható nemzetközi postautalvány beküldését kérjük. Most rendeljen, amíg készletünk még tart.

Odeon Trading Company

51, Colville Gardens, London, W.11. Tel.: PAR 4737.

Magyar Írók Szövetsége Külföldön
IRODALMI ÚJSÁG
Kiadja az Irodalmi Ujság Rt.
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Szerkesztőség és kiadóhivatal: 14, St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 3224.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14, St. George Street, London, W. 1.
Printed by the Waverley Press, 79. Cambridge Road, N. W. 6.

Irodalmi Ujság

IX. évf. 23. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1958 december 1

FEJTŐ FERENC:

MÉGEGYSZER PASZTERNÁK

A Doktor Zsivágó irodalmi értékét már méltattuk e lap hasábjain, mielőtt a Nobel-díj odaítélése kipattantotta volna a „Pasztternák ügy"-et. Úgy, hogy most arra nem óhajtunk visszatérni. Magának az „ügy"-nek, vagy nevezzük a nevén, a Paszternák-botránynak néhány jellegzetes vonásáról szeretnék itt szólni és elsősorban a helyről, amelyet véleményem szerint ez az ügy az orosz szellem történetében elfoglalni hivatott.

Azt hiszem ugyanis, hogy a jövendő történészei a Paszternák-ügy jelentőségét — mutatis mutandis — ahhoz a szellemi földinduláshoz fogják hasonlítani, amelyet a Dreyfus-ügy váltott ki annak idején Franciaországban. S ezen mit sem változtat az, hogy a szovjet szellemi élet parancsnokai az ügyet most szemmel láthatólag el akarják tussolni és miután tíz napon át valóságos hajtóvadászatot indítottak a költő-író ellen, ki mindössze annyit vétett, hogy a Nyugat csodálatát vívta ki munkásságával, — hirtelen lefújták a hallalit és beérték a vádlott részéről egy olyan enyhe önkritikával, amelyből mindenki megérthette Oroszországban, hogy Paszternák mindent fenntart, semmit sem von vissza.

De amiként az egetverő lárma sem tévesztett meg minket, ne tévesszen meg a mai mű-csend sem. A lárma nem takarta el, hogy a szovjet irótársadalom jelentékeny része és épp a szovjet írók jobbjai nem vettek részt a párt által szervezett szellemi lincselésben. Úgy érzem, ezt a tényt a nyugati hírmagyarázók nem hangsúlyozták eléggé. Holott nagyon fontos lett volna leszögezni, hogy például abban az írói vitában, amelyet Szurkovék rendeztek Moszkvában, Paszternák megbélyegzése céljából, csupán tizennégyen vettek részt a több mint ötszáz moszkvai írószövetségi tag közül. A valamirevaló, külföldön is ismert nevű orosz írók közül úgyszólván senki sem írta alá a Paszternák elleni proklamációkat. Mert Borisz Polevojt, Az igaz ember fölöttébb hazug íróját, lehet ügyes mesterembernek és jeles propagandistának tartani, de írónak minősíteni őt, túlzás lenne. Ehrenburg sietve és diplomatikusan elutazott Stockholmba és minden nyilatkozatot megtagadott. Solohov, akiről köztudomású, hogy Paszternákot személy szerint nem nagyon kedveli, mert épp a Nobel-díjjal kapcsolatban már régóta versenytársának tekinti — Solohov is bezárkózott falusi magányába és a skandináv újságírónak, aki ott telefonhívásával zavarta, rendkívül bonyolult, homályos és ellentmondó válaszokat adott. Dugyincev néma maradt. És ez a hallgatás, az írók, az entellektuelek, a diákok legjobbjainak némasága nemcsak számunkra, de alighanem Hruscsovéknak is ékesebben szól, mint a néhány tucatnyi szovjet Gergely Sándor, Bölöni György és Révai József görcsös zajongása.

Ám ezt a hallgatást a nyugati közvélemény egyrésze félreértette és zokonvette a szovjet íróktól. Azt hiszem, az Irodalmi Ujság olvasóinak nem kell magyarázni, hogy a parancsuralom vezényelt akcióiban való részvétel elkerülése, a tüntető némaság, a passzív rezisztencia is mennyi bátorságot, áldozatkészséget és néha hősiességet bizonyít. Lehet, hogy az írók ellenállását a pártgépezet nyomása részben meg fogja törni; de akkor sem fogjuk elfelejteni azt az októbervégi, november eleji csöndet, amely mintegy a mi felháborodásunkat és viharos együttérzésünket visszhangozza keleten. A Paszternák-ügy elsősorban azt bizonyította, hogy a kínai fal, amelyet a kommunista lélekmérnökök a nyugati és keleti világ közé emeltek, csupán mesterséges válaszfal. Ezt erősítette meg különben Solohov maga is, aki arra a kérdésre: Úgy gondolja-e, hogy az irodalmi műremeknek keleten más a mértéke, mint nyugaton? — néhány másodpercnyi gondolkozás után így felelt: „Nem hiszem, hogy más volna a mérték."

Mi is úgy gondoljuk, hogy a mérték ugyanaz.

Ám, ha a lárma nem vezetett félre, a jelenlegi csöndről se gondoljuk azt, hogy „minden csoda három napig tart"; s hogy az orosz közvélemény máris napirendre tért a Paszternák-ügy felett. Erről nincs szó. Megbízható értesüléseink szerint, a Paszternák-ügy az oroszok számára tulajdonképpen csak akkor kezdődött meg, amikor a párthatóságok mindenáron befejezettnek óhajtották nyilvánítani. Ahogy az már történni szokott a szabadságuktól megfosztott országokban, az orosz közvélemény szélesebb rétegei Paszternák létéről és az általa felvetett problémák jelentőségéről csak az író ellen vezetett sajtóhadjáratból szerzett tudomást. Paszternákot ez év októberéig csak mint költőt és fordítót ismerték Oroszországban. Persze tudjuk, az egyetemi diákság színe és virága már régóta Paszternákot tekintette szellemi útmutatójának; kiadatlan verseit kéziratban körözték, kívülről tanulták meg. Ezt illusztrálja a következő történet, amelyet még 1956-ban hallottunk. Az évben, a Voks rendezésében nagy magyar irodalmi ünnepélyt rendeztek Moszkvában és több vezető magyar írót is meghívtak. Az ünnepélyen egy egész sereg magyar költő oroszra fordított versét olvasták föl. Egyebek közt Bajza János valamelyik Magyarországon már csak az irodalomtörténeti olvasókönyvekben szereplő költeményének fordítását. Amikor a szavalóművész elmondta a verset, valóságos tapsorkán tört ki. A zsúfolt terem ifjú hallgatósága lelkendezve tapsolt, dübörgött, kiabált. A tribünön ülő magyar írók egyike csodálkozva kérdezte orosz szomszédjától, minek köszönheti ez a vers az óriási sikerét? Az orosz író közel hajolt hozzá és a fülébe sugta: A verset Paszternák fordította.

Ám ez a népszerűség csupán igen szűk körre szorítkozott. József Attilát is ünnepelte 1936-ban Magyarországon vagy ötszáz ember, de nem több. Így volt ez Paszternákkal is. De mostan, a Novi Mir 1956-ban szerkesztett cenzori levelének kiadásával a Literaturnája Gazeta önkéntelenül is mérhetetlen szolgálatot tett Paszternák hírnevének. Ebben a levélben ugyanis a cenzorok hosszasan idézik a Doktor Zsivágó-nak éppen ama részeit, amelyek az író renitens politikai szemléletét fejezik ki, s a szovjet bürokraták legérzékenyebb pontjára tapintanak. A Novi Mir kritikusai ezekkel az idézetekkel persze azt akarták kimutatni, hogy Paszternák a nép ellensége, kozmopolita kispolgár, elszigetelt egyén, harmadik utas, miegyéb, minél fogva regényét az 1956-ban elkészült formájában a Szovjetunióban nem lehetett kiadni.

De a bumeráng, amellyel a cenzorok Paszternákot akarták főbekólintani, a saját fejükre ütött vissza. Soha még fennállása óta a Literaturnája Gazetának olyan sikere nem volt, mint azzal a számával, amely Paszternák könyvének kifogásolt részleteit tartalmazta. Az eset kísértetiesen emlékeztet az Irodalmi Ujság 1956-os közönség-sikerére. Az október 25-i számot elkapkodták, többször utána kellett nyomtatni, egyik kézből a másikba járt és máris tízszeres árat fizetnek érte.

És itt nem csak pillanatnyi divatról, múlandó közhangulatról van szó. Ellenkezőleg: minden jel arra mutat, hogy az orosz nép megérett, épp most érett meg a találkozásra Paszternák művével és eszmevilágával. Innét van az a nagy tanácstalanság és ijedelem, amely a Nobel-díj kiutalása után a kommunista szellemi bürokratákat elfogta. Ezek a megátalkodott sztalinisták paranoiás módon beleélték magukat abba a gondolatba, hogy a nép az a párt, a párt az ők és aki nem az ő füttyükre táncoltatja tollát, az eo ipso távol áll a néptől. Az ő szemükben Paszternák és regényhőse, a párttal szemben passzív rezisztenciába húzódó Zsivágó, típusa lett a szellemi arisztokratizmus elefántcsont tornyába zárkózó, magányos embernek. „Beteges individualizmussal" vádolták Paszternák-Zsivágót, gőgös önimádatot hánytak a szemére, mérföldnyi távolságra áll a néptől — mondták.

Számunkra ismerős hangok ezek. Nem ugyanilyen akcentussal vádolták-e Magyarországon a Révai-k, vádolják most a Mesterházi-k a népi írókat és az urbanistákat egyaránt, a néptől való eltávolodással, holott senki sem áll a néptől távolabb, mint ők, senkit sem utál és vet meg jobban a nép, mint éppen őket.

Ugyanez az eset a Szovjetunióban is. Paszternák főbenjáró bűne, hogy kimondta, amit nyilván az orosz nép többsége érez; rávilágított az áthidalhatatlan szakadékra a pártbürokrácia és a nép, a zsoldos írók és a szellemi elit között. Az a főbenjáró bűne, hogy megmutatta: ha a forradalmakon, polgárháborún, sztalini emberirtásokon túl, — a minden ösztönösségre bénítóan ható agitprop-szó-özönön túl, ez a hallatlanul tehetséges, csodálatosan termékeny nép mégis meglepően sokmindent megőrzött az egyetemes szellemi és erkölcsi értékekből, az a párt ellenére történt, azoknak az egyéneknek és rétegeknek a jóvoltából, akik valamely szerencse folytán az üldözésektől megmenekülve, félrehúzódva, magányosan művelhették kertjüket. Egy jelentékeny lengyel írót, aki nemrég Oroszországban járt hivatalos úton, visszajövet megkérdezték, mi tetszett neki legjobban Leningrádban. „Szentpétervár", felelte ő habozás nélkül, szellemesen. Ezalatt azt értve, ami fennmaradt Oroszország néhai szellemi fővárosának művészi színvonalából.

Zsivágó doktor is a „túlélők" közé tartozik. Mint ahogy azt a Novi Mir cenzorai, ha rosszalólag is, de elismerik, Paszternák regényhőse „tipikus" jelenség. De nem a reakció, az ellenforradalmár, a cárizmus visszaállításáról álmodozó polgárnak a típusa, hanem azé az orosz entellektuelé, munkásé, paraszté, aki ember maradt az embertelenségben, aki a hagyományokból megőrizte, ami bennük érdemes és nem mondott le arról a Puskin-i célkitűzésről, hogy Oroszországot, minden viszontagsága után, egyszer mégiscsak civilizált állammá kell tenni.

A Paszternák-ügy azért vált az orosz szellemi élet „vízválasztójává", mert napirendre tűzte az orosz történelem alapkérdését: az intelligenciának (a réginek és az újnak, amelyek közé a pártnak nem sikerült éket vetnie) a totalitárius bürokráciához való viszonyát. Ezt a viszonyt már Dugyincev is megvilágította, irodalmilag sokkal a Paszternák színvonala alatt álló, ámde ember tanúságtételként ugyancsak jelentős művében. Mondhatnánk, hogy a Doktor Zsivágó üzenetét a „Nemcsak kenyéren él az ember" mondanivalója kiegészíti.

Paszternáknak hivatalból kijelölt ügyészei egyebek között azt vetették a szemére, hogy hőse sértődött, passzív ember, aki meg sem próbált beleilleszkedni a szovjetvilágba s még ha fenntartásokkal is, de kivenni részét abból a nagy iparosító és végsősoron hazafiúi munkából, amelyet a párt vezetése alatt végzett a nép és amelynek eredményeit ma az egész világ csodálja. E bírálatban annyi igazság van, hogy Zsivágó doktor (akárcsak nyilván maga Paszternák is) elég korán csalatkozott a kommunistákban és félreállt. Nos, Dugyincev épp az ellenkező végén fogta meg a dolgot. Ő azokról az entellektuelekről írt, akik életük céljául tűzték ki, hogy a szovjet diktatúra keretei között, amelyeken változtatni úgy se tudtak volna, hazájuk anyagi felvirágoztatásán dolgozzanak. És Dugyincev művéből épp az derül ki, hogy ezek a hithű aktivisták is lépten nyomon beleütköznek a párt korlátaiba, a bürokratákba, akiknek számára a saját hatalmuk, önkényeskedésük fontosabb, mint a népjólét. A párt és állam gépezete, ez derül ki Dugyincev könyvéből is, az orosz társadalom fejlődésének mai szakaszában nem a haladást serkentő és előmozdító, a szellemi energiákat szervező és felszabadító, hanem ellenkezőleg, gátló és bénító tényező.

E párt vezetőinek kiáltja Zsivágó doktor: „Nem szeretlek benneteket, az ördögbe veletek!"

Hadd ejtsek még néhány szót a kishitűségről, amelyet a nyugati sajtó egy része tanúsított a Paszternák-ügyben. Még a kommunista rokonszenvvel egyáltalán nem gyanúsítható publicisták közül is többen annak a véleménynek adtak hangot, hogy a Nobel-díjnak odaítélésével a svéd Akadémia politikai akciót, valóságos provokációt követett el, és rossz szolgálatot tett nemcsak Paszternáknak, hanem egyszersmind az orosz haladás ügyének. Jobb lett volna, mondják, Solohovnak adni a díjat, akit az orosz közönség jobban ismer, akit a hivatalos kritika is méltat, és aki legalább olyan jó regényíró, mint amilyen jó költő Paszternák. Márcsak annál inkább is, mivel Paszternák kitüntetését a szovjetorosz párt sztalinista szárnya ellentámadásra használta fel, nemcsak Paszternák személye ellen, akit egyszerre Gyilaszhoz és Nagy Imréhez kezdtek hasonlítani, hanem a Hruscsov vezette pártcentrum ellen is, amelynek azt hányták szemére, hogy Paszternákot védeni és kímélni próbálta.

Nos, véleményem szerint ez a szempont nem helytálló. Ami a svéd Akadémia döntését illeti, a kérdés, amelyre felelni kell elsősorban mégis csak az, hogy esztétikailag érdemes szerzőt illetett-e vagy sem? Hogy a svéd akadémikusok elismerése inkább Paszternák anti-konformizmusának szólt, mint költői talentumának? Lehet. De ki és milyen jogon tilthatja meg a svéd akadémikusoknak, hogy lelkiismeretük szerint oly szerzőt méltassanak a díjra, aki emberileg is, nemcsak esztétikailag, megfelel az ő értékskálájuknak? Ki követelheti meg a svéd akadémikusoktól, hogy ennek vagy annak az országnak belpolitikai viszonyait mérlegeljék, mielőtt egy irodalmi díjat megítélnek. Egyébként az Express magyar származású kritikusa, François [illegible]val, fölöttébb helyesen mutatott rá, hogy a svédek sorozatosan baloldali, és anti-konformista íróknak ítélték meg a Nobel-díjat: így Franciaországban nem Paul Gourgetnak, Maurice Barrèsnak vagy Claudelnak, hanem Romain Rollandnak, Anatole Francenak, Gidenek, Roger Martin du Gardnak, Mauriacnak, Camusnek, anélkül, hogy az illető korszakok francia kormányai világraszóló botrányt csaptak volna a nékik nem tetsző személyek kitüntetése miatt. S vajon ki tiltakozott 1955-ben, amikor a kommunista-barát izlandi Laxness kapta meg a Nobel-díjat? És vajon ki háborodott fel, amikor az oroszok André Stil-nek, a legközépszerűbb francia írónak adtak irodalmi nagydíjat? A francia kritika még csak vállat sem vont az ügy fölött. Miért épp a nyugati kritikusoknak kelljen olyan rettenetesen elővigyázatosoknak lenni a kommunista bürokraták politikai érzékenysége iránt?

Végül, ami Paszternákot illeti, kétségtelen, hogy a kitüntetés után — amely először oly nagy boldogsággal töltötte el — veszélybe került. De ezt a veszélyt nem a svéd Akadémia idézte elő. Ennek a veszélynek az oka a továbbtenyésző sztalinizmusban rejlik. És Paszternák számolt ezzel a veszéllyel. Épp csak azt nem látta előre, hogy szadista üldözői azt a büntetést agyalják ki, amely épp az ő számára a kínvallatásnál és halálnál is borzalmasabb lett volna: a számkivetést. Paszternáknak ugyanis régóta vallott, szinte misztikus meggyőződése, hogy alapvető tanítása — épp mert egyetemes és nemzetfölötti — csak úgy lehet példaadó, csak úgy ölthet testet, ha az orosz földön élve és halva pecsételi meg. Azért alázkodott meg, keresztényi alázattal — hogy a számkivetést elkerülje. Követ rá ezért senki se dobhat. És arra sincs senkinek joga, hogy ezt a messiási magatartású embert a lelkiismeretétől szabott útján politikai vagy taktikai meggondolásokkal feltartóztassa.

Az IDŐ Sodrában

A LIBERÁLIS FÖLDCSUSZAMLÁS,

ahogy az Egyesült Államokban lefolyt kongresszusi választás eredményét nevezik, abból állt, hogy a Demokrata Párt a törvényhozás mindkét házában — a szenátusban is, a képviselőházban is — hatalmas többségre tett szert a Köztársasági Párttal szemben, s hogy az egyetlen jelentős köztársasági párti győzelemnek hőse, New York állam új kormányzója, a Rockefeller-család egy kiválóan nagyra tartott fia, ugyancsak pártja balszárnyához, az ú. n. liberális köztársaságiakhoz tartozik. A Demokrata Párton belül ugyanakkor megcsappant a déliek befolyása, akikben a maradiság képviselőit látják. A választási harc középpontjában belpolitikai s főképp gazdasági és népjóléti kérdések álltak: a szervezett munkásság és a gazdálkodók szociális biztonságáért kifejtett nyomása adta a baloldali frakciók harcának lendítőerejét. Tekintettel az amerikai alkotmányra, mely a törvényhozó és a végrehajtó hatalmat élesen elválasztja, ez az eltolódás a kormányzatban egyelőre csak közvetve érvényesül: 1960-ig az Eisenhower-kormány hatalmon marad, akármilyen törvényeket hoz is a kongresszus. Fokozott szociálpolitikai gondoskodásra — némileg a Roosevelt-féle egykori New Deal kezdeményeinek folytatására — bizonnyal van kilátás. Élesebb külpolitikai fordulatra azonban egyelőre aligha. És súlyosan tévednének azok is, akik azt hinnék, hogy két év múlva, amikor majd kormányzati politikában is leszámítolódik a most megmutatkozott hangulatváltozás, Amerika könnyebben beadná majd a derekát a Moszkva—Peking-tengely világuralmi igyekezetének, mint Eisenhower és Dulles mai irányítása alatt. Az az amerikai liberalizmus, vagy baloldal, amelynek most felvirradt, hajlékonyabb, egyezkedőbb, puhatolózóbb az ez idő szerint uralkodó, konzervatív szellemű diplomáciánál, de semmivel sem ,,társutasabb'', még csak nem is pacifistább annál. Ha talán a Csendes-óceánon több engedményre lesz is hajlandó, mint a mai State Department: a keleteurópai status quo-t még kevésbé lesz hajlandó örökérvényűnek elfogadni; s hogy a status quo olyan egyoldalú felborításába nem nyugszik bele, mint aminővel Hruscsovék most Berlinben kísérleteznek, arról mindenki meggyőződhetett, aki az amerikai közszereplőknek és lapoknak a legutóbbi események során elhangzott nyilatkozatait figyelemmel kísérte.

Mi lesz hát két év múlva az esetleg a mostani kongresszusi választáshoz hasonló eredményű, liberális-demokrata elnökválasztási győzelem világpolitikai következménye? Valószínű, hogy ez attól függ, végbemegy-e addig valami változás a Kremlin és a pekingi kormány külpolitikájában is. Ha történetesen újra beáll valami ,,olvadás'': a két legnagyobb világhatalom, egy addig talán munkáspárti kormány alá kerülő Anglia támogatásával, hozzásegítheti az egész világot az életveszélyesre meredt ideológiai és országhatárok megolvasztásához. Ha ez nem következik be s ha a kommunista nagyhatalmak a ,,rózsaszínebb'' nyugati kormányok uralomrajutásától azt remélik, hogy most már szabad a vásár, megérett az idő a NATO szétolvasztására és az egész nem-kommunista világ végső kihívására: akkor bizony katasztrofálisan elszámítják magukat, mert az európai-amerikai szocialista-liberális frontot az ingerléssel és fenyegetéssel legfeljebb megkeményíthetik és saját végveszélyüket ezzel csak növelhetik. Némileg ez az utóbbi folyamat ment végbe, amikor a háború utáni ,,harmadik utas'' jellegű angol Labour-kormányt és amerikai Truman-adminisztrációt Sztalin agresszivitása beleingerelte a hidegháborúba. Ha Hruscsov és Mao mai ,,revizionizmus''-irtó hadjárata, a Nagy Imréék meggyilkolásához és a rajtaütésszerű külpolitikai fenyegetődzésekhez hasonló jelenségek abba nem maradnak, akkor nyilván az elkövetkezendő demokratikus angol-amerikai-francia-német-japáni világkoalíciónak gyászos, de elkerülhetetlen küldetése lesz, akár súlyos vérontás árán is leszámolnia a világbolsevizmussal.

...SATIRAM SCRIBERE...

Lengyelországban, ahol a politikai kabarénak nagy múltja van s a német megszállás legsötétebb napjaiban is rendeztek földalatti kabaréelőadásokat, Lengyelországban, ahol a nevetés jogát a jus murmurandi-nál is komolyabban veszik, természetszerűen aggódó figyelemmel kísérik a szatíra műfajának lehetetlenülését a szomszéd Szovjetunióban. ,,Néhány héttel ezelőtt — írta René Szliwowszki a Polytika egyik október végi számában — a humoristák moszkvai értekezlete vitatta meg a szatíra helyzetét. A szatíra — állapították meg — azonkívül, hogy rendkívül alacsony az irodalmi színvonala, szűk határok közt maradt... a szatirikus vagy humoros művek többsége egyedül a tegnap dolgait figurázza ki'' — ahogy Majakovszki szokta volt mondani. A szerzők többnyire csupa olyan kérdést érintenek, amelyek rég nyugvópontra jutottak, azt ami a jelenben bosszantó, elkerülik s új problémát nemigen vetnek fel. É hiányosságok miatt szemrehányás érte a kritikusokat és a kiadókat is. Ezek, L. Szapolawowa szerint, *,,rendkívül bizonytalan érzéssel kezelnek minden szatirikus művet. A kritikusok legtöbbször mélyen hallgatnak a szatirikus könyvekről és az olyan szerző, akit tehetsége a humoristák közé sorol, valaminő ismeretlen okból általában abbahagyja a szatírairást...*'' Azt, amit az orosz felszólaló ,,valaminő ismeretlen oknak'' nevezett, egy varsói literátor a ,,New Yorker'' munkatársának közelebbről így világította meg. ,,Hallott ön arról az orosz bohócról, aki a cirkuszban, bohóckodás közben, hallgatóságának húsz esztendei szibériai kényszermunkát ajánlott fel, első díj gyanánt, azért a legjobb politikai tréfáért, amelyet nem lehet elmondani? Az általa ígért díjat végül is az orosz kormánytól ő kapta meg. Nálunk azonban nem oly súlyos a komikusok helyzete, mint Oroszországban'' — mondta a lengyel. A politikai kabaré Varsóban továbbra is színpadhoz juthat. A lengyel konferanszié a Kultúrpalotában működő kabaré közönségét üdvözölve, külön köszönti a kormány tagjait, a párt tagjait, a megjelent rendőröket. Valamint a cenzort. Előadnak olyan tréfát is, amelyben a Napoleon-aranyakat eltulajdonító tolvajt a rendőr elfogja, hogy eltulajdonítsa tőle a Napoleon-aranyakat, ezúton azt igazolva, hogy pandurból lesz a legjobb zsivány. Egy másik lengyel kabarészámban négy katona énekel egy közismert dalt. Arról, hogy mily dicső dolog a hazáért meghalni. Az első katonát vezényszó hívja a függöny mögé, pisztolylövés hallatszik, a maradék három tovább énekel. A második katonát egy második vezényszó a függöny mögé szólítja, pisztolylövés durran, s a maradék kettő tovább énekli a dalt. És így tovább... Gomulka politikáját az a szám figurázza ki, amelynek szereplői a hepehupás lengyel út, egy autó és öt némajátékos. A sofőr megáll, nehogy elgázoljon egy tyúkot, mire az egyik gumi elpukkan, baloldalon, kerékcsere közben egy másik gumi elpukkan, jobboldalon, s miközben az autó hol jobbra, hol balra billen, a motor is leáll. Ennek javítgatása közben a két még sértetlen gumi pukkan el és az autó süllyedni kezd a sárba. Az öt utas dühében hajbakap, majd hirtelen kibékülnek, könnyezve s boldogan megölelik egymást, holott semmi se változott: az autó végleg elakadt a sárban, a hepehupás lengyel úton, amely nem vezet sehová... Ezt a számot a varsói színészek bántatlanul előadhatták. Betiltották azonban annak a számnak az előadását, amelynek mindössze egy szereplője volt. A földön ült, égre meredő tekintettel, fejét lassan forgatva körbe-körbe. Pillantása nyilvánvalóan a sputnyik világűri körútját követte, 100—120 másodpercig, némán. Aztán zsebéből penészes kenyérdarabkát vett elő, s mialatt tekintete a láthatatlan sputnyikra szegeződött, szája a látható száraz és fekete kenyeret rágcsálni kezdte.

AZ ÉLVONAL

Egy magyarországi cím- és rangjegyzék szerint az elsővonalbeli álláshalmozók ez idő szerint heten vannak és mindegyikük hat-hat funkciót lát el. Ezek: Apró Antal, a Központi Bizottság tagja, a Politikai Bizottság tagja, a miniszterhelyettese, a Gazdasági Bizottság elnöke, az Atomenergia Bizottság elnöke, a Hazafias Népfront tagja; Kállai Gyula a Központi és Politikai Bizottságok tagságán kívül titkára az MSZMP-nek, államminisztere a kormánynak, elnöke a Hazafias Népfrontnak, szerkesztőbizottsági tagja a Társadalmi Szemlének. A Központi és Politikai Bizottságokban, valamint a kormányban ugyancsak helyetfoglaló Kiss Károly egyben tagja az Elnöki Tanácsnak, elnöke a parlament Külügyi Bizottságának s tagja a Társadalmi Szemle szerkesztőbizottságának; Marosán György a Központi és Politikai Bizottság tagja, s ráadásul az előbbinek titkára is; egyben első titkára a Budapesti Pártbizottságnak, államminisztere a kormánynak s tagja a Hazafias Népfrontnak. Somogyi Miklós a Központi és Politikai Bizottságok tagja, elnöke az Ellenőrző Bizottságnak, a Szaktanácsnak, az Építőipari Szakszervezetnek és a Magyar Partizán Szövetségnek. Somogyi négyszeres elnök. Mihályfi Ernő Elnöki Tanács-tag és művelődésügyi miniszterhelyettes, az evangélikus egyház egyetemes felügyelője is, valamint az Országos Béketanács tagja, a Hazafias Népfront tagja s a Magyar Nemzet tizennyolc főből álló szerkesztőbizottságának is tagja. Darvas József a maga részéről a parlament Kulturális Bizottságának az elnöke, az Irodalmi Tanács tagja, a Filmművészeti Tanács tagja, a Hunnia Filmgyár igazgatója, az Országos Béketanács elnöke, a Hazafias Népfrontnak alelnöke. Neki talán néha eszébe jut az a Kosztolányi-vers (,,Közéleti kitűnőség''), amely így kezdődik: ,,Évente elmegy tíz-húsz temetésre — s harminc bankettre. Részvétlevelet, — üdvözlő sürgönyt diktál gyorsírásba — kisasszonyának vagy a diktafonba...'' és így folytatódik: ,,Viselni kell ezt a tengernyi munkát, — helyén maradni, a köz érdekében, — hiába intik, hogy talán megárt, — mert e nehéz időben néki sem — szabad pihenni s jelszava: a munka!''

KÉT ÁTKÖLTŐ

A keletnémet írókongresszus főszónoka, Rudolf Johanna asszony, nemrég dicséretben részesítette Zweig Arnoldot. Az elismerésnek az oka figyelemreméltó. Zweig Arnold egy, a huszas évek végén megjelent verséért kapott dicséretet. Pontosabban azért, hogy az akkori verset nem eredeti formájában, hanem alaposan átdolgozva, új címmel jelentette meg. Rudolf Johanna asszony szerint ez az eljárás helyes gondolkodásra vallott. ,,Harminc évvel ezelőtt — mondta — Zweignek még nem sikerült megfelelően kifejeznie az öntudat és matéria, az ember és technika viszonyát. Ám a vörös csillag kilövése a bolygóközi térségekbe felnyitotta szemét a földi távlatok dialektikus látására.'' A régi vers új változatának ez a címe: ,,Ballada a sputnyikról''. Arnold Zweig versének sem eredetijét, sem új változatát nem ismerjük. Nekünk a versátírás általa alkalmazott művelete egy régi történetet juttat eszünkbe. A történetet Szabó Dezső mondotta el, Budán. A Filadelfia-kávéházban, ahol az Alagút felé eső tükörablakok egyikében tartotta rezidenciáját, hogy az utca népét ő, az utca népe őt zavartalanul szemlélhesse. Ő beszélt nekünk arról a költőről, aki versátírásban Arnold Zweignek előfutára volt.

A poéta — a nevét, fájdalom, elfeledtük — az írót az 1920-as esztendő végén kereste fel a kávéházban. Verseit szerette volna bemutatni. A versek szövegét egy füzetbe írta kézzel. Szabó Dezső a füzet lapozgatása közben észrevette, hogy némelyik lap vastagabb, mint a többi. Felfigyelt arra is, hogy a politikai verseket tartalmazó oldalak a vastagabbak. Tüzetesebb szemügyrevétel meggyőzte arról, hogy ezek a versek nem az eredeti irkalapokra, hanem az emezekre ragasztott, hasonló vonalkázású irkalapokra íródtak. Például az ,,Óda a Nemzeti Hadsereghez'' című költemény. A kéziratot Szabó Dezső a tükörablak világossága felé tartotta. Így derült ki, hogy alatta egy másik, hasonló strófaszerkezetű és sorhosszúságú költemény húzódik meg szerényen. Ám az új változat alatt meghúzódó eredeti versnek ez volt a címe: ,,Óda a Vörös Hadsereghez''. Az új változat a régitől csak abban különbözött, hogy a ,,vörös'' szót a ,,fehér'' vagy a ,,nemzeti'' szó helyettesíti, a ,,forradalmat'' ,,ellenforradalom''. Jelzőkön a költő nem változtatott, de a Héjjas Iván nak ajánlott vers eredetije Szamuelly Tiborhoz íródott. Szabó Dezső, Rudolf Johannával ellentétben, az átköltést nem érezte dicséretesnek s a költőt a kávéházból kirúgta.

SZÁZALÉKOK

A varsói egyetem szociológiai tanszékének adatgyűjtése szerint figyelemreméltó különbség mutatkozik a magukat vonalasnak valló és a meggyőződéssel vonalas diákok arányszámában. A Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjainak 22.5%-a vallotta azt, hogy a XX. pártkongresszus előtti időben a párt politikai vonalvezetését támogatta. ,,Meggyőződéssel'' azonban csak a diákok 2.7%-a volt vonalas. Vagyis minden negyvenedik.

A RAPACZKI-TERVNEK

mértékadó és tömör minősítését olvastuk Kemény György tollából a ,,Manchester Guardian'' november 14-i számában. Kemény György, volt államtitkár, az Írószövetség vezetőségének tagja, a szerkesztőhöz írt levelében megemlítette, hogy a Rapaczki-terv eredeti formájában (egyes kelet-európai területek kivonása az atomfegyverkezésből) a Nyugat számára elfogadhatatlannak minősült. Mivel az atomfegyverkezés letiltása mellett a szovjet fölény a konvencionális fegyverkezésben változatlan maradt volna. ,,Ám a Rapaczki-terv újabb változata — említi meg Kemény György — engedményeket tett, előirányozta a konvencionális fegyverkezés korlátozását, s némi ellenőrzését is a számbavett területen... Ezt számos angol lap fogadta örömmel. Nyugat-keleti tárgyalások alapját keresték e lehetőségben. Ám sok minden van hátra addig, amíg a Kelet-Európát nagyhatalmi zónákból kikapcsoló lehetőségek a próbát megállják. Ugyanekkor fontos tisztán látnunk abban a kérdésben, hogy a Rapaczki-terv, a mai formájában, helyes megoldással szolgálna-e? A terv a szokványos haderők ritkítása dolgában az idegen csapatok csökkentését, illetve kivonását ajánlja. Egyfelől a keletnémet és lengyel területekről, másfelől Nyugat-Németországból. Csehszlovákiát mindez nem érinti, mivel cseh és szlovák földön szovjet csapatok nem állomásoznak. Magyarországot egyszerűen felejtik. Moszkvának és Varsónak, úgy lehet, jó oka van arra, hogy a magyar nép elől a kibontakozás útját elzárják. A Nyugat képviselői azonban nem feledkezhetnek el Magyarország hősi küzdelméről a szabadságért és a semlegességért — ha kelet-európai kibontakozásról bocsátkoznak tárgyalásokba. Noha ez elsősorban erkölcsi kérdés, gyakorlati, politikai szempontok is számba jönnek. Mert mi célt szolgálna az, hogy ha a szovjet csapatokat kivonnák ugyan Lengyelországból, de Moszkva szabad kezet kapna arra, hogy Magyarország megszállását változatlanul hagyja? Vagy éppen lehetőséget arra, hogy a máshonnan kivont csapatokat Magyarországra vezényelje?''

DIALÓGUS

A Párisban megjelenő Kultura című lengyel folyóirat októberi számában, a lap londoni levelezőjének, Juliusz Mieroszevski-nek a tollából ,,Revizionista emigráció'' címmel cikk jelent meg. A cikkre Varsóból, a Przeglad Kulturalny október 30-i számában Jerzy Putrament válaszolt. Putrament írói pályafutását szürrealista költőként kezdte, a negyvenes évek végén Lengyelország párisi követe volt, majd a Lengyel Írószövetség egyik vezetője lett. ,,Vázlatrajzok'' című állandó rovatában, a Przeglad Kulturalny hasábjain Mieroszevskinek azt a javaslatát emeli ki, hogy a lengyel revizionisták, mivel programjukat Lengyelországban egyre kevésbé fejthetik ki, szervezeti és ideológiai központot külföldön, lehetőleg Londonban hozzanak létre. Elvégre Marx is Londonban dolgozott, bántatlanul. Putrament igen tárgyilagos és udvarias modorban ír. Mieroszevskit a legvilágosabban gondolkodó emigráns lengyel publicistának mondja, miközben vitába száll vele. Elsősorban azt említi, hogy a mostani helyzet különbözik Marx helyzetétől: akkor a világ nem oszlott két táborra, s aki az egyikből kiszakadt, nem került szükségképpen túloldalra... Ezt a túlságosan kézenfekvő ellenérvet továbbfejlesztve úgy véli, hogy egy ilyen központ nem annyira a lengyel revizionisták, hanem külföldi antikommunisták központja volna, s ez a trockistákat juttatja eszébe: ,,A trockisták működésének az egyetlen eredménye az volt — írja Putrament —, hogy Sztalin megtorló akciókat indított féltrockisták, negyedtrockisták és antitrockisták ellen. Ma természetesen más a helyzet — teszi hozzá sietve — s nem lehet szó arról, hogy valami ehhez hasonló történik újra, ez azonban nem változtat Mieroszevski ötletének értelmetlenségén.'' A lengyel író cikkének befejezésében többek közt ezt írja: ,,Két évvel ezelőtt a sztalinizmust ostorozták hazánkban úgy, hogy nem törődtek a koncepció lényegével. Manapság ugyanígy, ugyanilyen általánosságokkal törünk a revizionistákra. A valóság az, hogy az összeütközés súlypontja átcsúszik ideológiai síkról személyes síkra. Ahelyett, hogy felfogásokról vitatkoznánk, személyekről vitatkozunk, hosszútávlatú politikai akciók helyett enyhébb és súlyosabb nyomás hullámverésében taktikai kérdésekkel foglalatoskodunk; fagy, olvadás: az egész időjárásjelentési terminológia már untat és undorít, de azért igyekszem megőrizni politikai gondolkodásom egyensúlyát. Mieroszevski cikke, ha nem is döntő, akciójának irányulása helytelen: nehézzé teszi az ideológiához igazodó emberek helyzetét és azt könnyíti meg, hogy az opportunisták frontot változtassanak...'' A varsói lengyel író válaszában a támadó érvelés alól kiütközö kérlelő hanghordozás a figyelemreméltó.

SEGÍTSE HOZZÁTARTOZÓIT

vámmentes csomagokkal

R. BALLARD & Co.

82, Bell Street, London, N. W. 1. Telefon: PAD 4227

(Edgware Road Station)

kiterjeszti szolgálatait Magyarországra.

Csomag, melynek tartalma:

1 kiváló minőségű férfi (női) gyapjú télikabát, 1 kiváló minőségű gyapjútakaró, 1 plasztik mintás asztalterítő, 45 dkg csokoládé vagy kakaó £1.19.6 plusz portóköltség;

1 kiváló minőségű férfi gyapjúöltöny vagy női kosztüm, 1 kiváló minőségű gyapjútakaró, 1 plasztik mintás asztalterítő, 45 dkg csokoládé vagy kakaó £2.19.6 plusz portóköltség.

Fentieken kívül női és gyermekruházati cikkek nagy választékban. Csomagokat kívánság szerint, megtekintés után állítunk össze. Gyógyszerküldések. ★ Irodai órák 9—5-ig, szerdán és szombaton 9—7-ig, vasárnap 9—1-ig. ★ Évtizedes gyakorlat a keleteurópai országokkal. Írjon részletes felvilágosításért. A megrendeléstől számított 48 órán belül a csomagok postázva vannak.

Váltakozó irányelvek

A *Társadalmi Szemle*, a Magyar Szocialista Munkáspárt elméleti és politikai folyóirata legutóbbi számában hosszas dokumentumot közöl „A kommunista párt megalakulásának 40. évfordulójára" címmel. A dokumentumot, amely az „Irányelvek" alcímet viseli, az MSZMP Központi Bizottságának Agitációs és Propaganda Osztálya, valamint Párttörténeti Intézete írta alá, azzal a nyilvánvaló igénnyel, hogy áttekintést adjon az egész kommunista világmozgalom s ezen belül a magyarországi kommunista párt négy évtizedéről.

Évfordulók természetesen nemcsak idén akadnak; évfordulók általában évenként vannak, kerek évfordulók pedig ötévenként, tízévenként. A tanulság kedvéért tehát nemcsak az ez idei irányelveket érdemes elővenni, hanem hasznosnak látszik megkeresni a Társadalmi Szemlének, valamint a Párttörténeti Intézet elődjének, a Magyar Munkásmozgalmi Intézetnek azokat a megnyilvánulásait is, amelyeket kerek tíz esztendővel ezelőtt, a 30. évforduló alkalmából bocsátottak nyilvánosságra. Annál fontosabbnak mutatkozik ennek az összehasonlításnak az elvégzése, minthogy a tíz év előtti kiadvány előszavában Réti László, a Munkásmozgalmi Intézet akkori és a Párttörténeti Intézet jelenlegi igazgatója, határozottan és félreérthetetlenül leszögezte, hogy a 30. évfordulóra kiadott dokumentum *„nyers valóságában, szinte fotografikus hűséggel mutatja be a Magyar Tanácsköztársaság keletkezését, küzdelmeit és elbukását, egyúttal legvilágosabb és legteljesebb cáfolatát adja minden múltbeli rágalomnak és hazugságnak"*.

Íme, tehát egy-két példa.

A Társadalmi Szemle 1958 októberi számának 7. oldalán az 1919-et megelőző eseményekről a következő olvasható: *„1918 március 24-én Moszkvában megalakult az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt magyar szervezete, melynek élén Kun Béla állt."*

A Társadalmi Szemle 1949 március-áprilisi számának 181. oldalán a következő olvasható: *„Kun Béla maga nemcsak hogy nem volt leninista, de egyenesen a bucharinista, vagy trockista ellenzékben vett részt Lenin ellen a bresztlitovszki béke kérdésében."*

A Társadalmi Szemle 1958 októberi számának 8. oldalán magáról 1919-ről a következő olvasható: *„A kommunista párt legkiemelkedőbb vezetője a Moszkvából hazatért igaz forradalmár, Kun Béla volt, aki egész életét a munkásmozgalom ügyének szentelte."*

A Magyar Munkásmozgalmi Intézet 1949-es albumának, „A Magyar Tanácsköztársaság, 1919" című könyvnek 190. oldalán ezzel szemben a következő áll: *„Kun Béla radikalizmusa leplezett opportunizmus volt, a lenini forradalmi marxista politika teljesen idegen maradt számára, rengeteg kárt okozott a magyar kommunista pártnak, s végül is a forradalmi munkásmozgalom ellenségeinek soraiba került."*

A 30. és a 40. évforduló között azonban nemcsak Kun Béla szerepének értékelése változott meg, — teljesen új történelmi megvilágításba került Joszif Visszarionovics Sztalin alakja is.

Az a cikk, amelyet a Társadalmi Szemle 1949 március-áprilisi száma közöl „1919 jelentősége"-ről, egyetlen bekezdés nyolc sorában négyszer említi meg Sztalin nevét. Azokban az irányelvekben, amelyeket a Társadalmi Szemle 1958 októberi száma közöl, 34 sűrű oldalon egyetlenegyszer sem fordul elő ez a név: Sztalin. Mintha a kommunista párt négy évtizedes története folyamán ilyen nevű személy soha nem is létezett volna...

Bizonyos átértékelés történt Rákosi Mátyás személyét illetően is. A 30. évforduló alkalmával a Társadalmi Szemlében a következőket lehetett olvasni: *„Pártunk élén ma oly férfiak állanak — élükön szeretett Rákosi Mátyás elvtársunkkal —, akik hosszú évtizedeken keresztül sajátították el a marxizmus-leninizmus elméletét, akiknek egy része Lenin és Sztalin közvetlen közelében sajátította azt el, a Kommunista Internacionálé vezérkarában és kommunista testvérpártjaink egész sorában tanulta meg azt alkalmazni a gyakorlatban."*

A 40. évforduló alkalmából Rákosi Mátyásról kiderül, hogy: *„A szocialista forradalom győzelmét követően eleinte eltűrte, majd csakhamar maga is ösztönözte a személyi kultuszt és egyre nagyobb hibákat követett el. Tevékenysége előidézte a párt belső egységének bomlását, súlyos zavarokat idézett elő a párt és a tömegek közötti kapcsolatokban és komoly kárt okozott a szocializmus ügyének. E hibákat még feltárásuk után sem volt képes igazában megérteni és akadályozta azok kijavítását, nem volt meg a politikai és erkölcsi bátorsága, hogy hibáival szembeforduljon..."*

Magunk volnánk az elsők, akik örömmel nyugtáznók a történelmi igazság fel-felbukkanását a budapesti dokumentumokban s talán még azt sem hánytorgatnók fel, hogy az „irányelvek" megfeledkeznek olyan részletek megvilágításáról: tulajdonképpen hogyan is „szentelte életét" Kun Béla, vagy a dokumentumban ugyancsak megemlített Rajk László „a munkásmozgalom ügyének"? A párt mindig azt tanította, hogy nem szabad „vájkálni" a hibákban és a hiányosságokban — készséggel hallgatnánk hát Kun Béla és Rajk László elhalálozásának körülményeiről —, ha az irányelvek későbbi fejezetei nem ébresztenének komoly kétségeket az irányban, vajon valóban az igazsághoz való közelebbjutásról van-e szó, vagy egyszerűen csak arról: a 40. évforduló alkalmából más dolgokat kell meghamisítani, mint a 30. évforduló alkalmából.

Az ebbeli gyanakvást igen-igen alátámasztja az „irányelvek"-nek az a szakasza, amely az 1956 őszi eseményekkel foglalkozik. A kommunista párt tudományos folyóirata ekképpen örökíti meg 1956 novemberének történetét:

„Az ellenforradalom leverése megkövetelte új forradalmi központ létrehozását, amely világos harci útmutatást ad és harcba vezeti a forradalom erőit, a népi demokrácia törvényes rendjének helyreállításáért, a nemzeti függetlenség megvédéséért, nagy vívmányaink megőrzéséért és továbbfejlesztéséért, a szocializmusért és a békéért. Kádár János, Münnich Ferenc, Marosán György vezetésével az új forradalmi központ létrejött és 1956 november 4-én megalakult a forradalmi munkás-paraszt kormány. A párt új ideiglenes központi bizottsága és az új forradalmi kormány harci felhívására támadásba lendültek a forradalom erői. Az újjászerveződő párttal vállvetve küzdöttek a népi hatalom és a szocializmus tántoríthatatlan pártonkívüli hívei és harcosai, kiknek vezető képviselője Dobi István. A munkás-paraszt kormány segítséget kért a hazánkban tartózkodó baráti szovjet csapatoktól, hogy az ellenforradalom Nyugatról támogatott és jórészt onnan átdobott fegyveres csapatait szétverjük, egy hosszabb polgárháborút elkerüljünk... A magyar kommunisták büszkék arra, hogy forradalmi politikájukkal olyan hatalmas szövetségest tudtak biztosítani a magyar népnek, mint a Szovjetunió, a nagy önzetlen barát, aki habozás nélkül segített a szocialista Magyarországnak."

A hivatalos változatból tehát kiderül, hogy: 1. azokat, akik az oroszok ellen harcoltak, jórészt Nyugatról dobták át, 2. Kádár, Münnich, Marosán felhívására bizonyos forradalmi erők támadásba lendültek e Nyugatról átdobott fegyveres csapatok ellen, 3. ezekkel a forradalmi erőkkel vállvetve küzdöttek a tántoríthatatlan pártonkívüliek, élükön Dobi Istvánnal, 4. e harc során hosszabb polgárháborúra volt kilátás, 5. de ezt elkerülendő, a magyar kommunistáknak sikerült a nagy önzetlen barát, a Szovjetunió segítségét biztosítani.

Személyek eltünhetnek, vagy feltünhetnek a kommunista történetírás hatalmas süllyesztőjében, maga a módszer a régi marad. Minden irányelv között a legfőbb: az önigazolás. Amíg Sztalin élt, azt kellett igazolni: miért végezték ki Kun Bélát, Rajk Lászlót és társaikat. Hruscsov életében azt kell igazolni: miért és hogyan tiporták el a magyar forradalmat. A bolsevik történetírás múzsája nem Clio, hanem egy sztahanovista Agnes asszony, akinek újabb és újabb véres lepedőket kell kimosnia.

Mindenesetre érdeklődéssel várjuk az elkövetkezendő évfordulókat.

Asbóth Elemér

HORVÁTH BÉLA:

KISEBB KÖLTEMÉNYEK

Igézet

Én megteremtlek téged hajnalonta.
Virágaim közt lépkedsz andalogva.
Dalolva mégy a vadrózsa-sövényhez,
Eszméleted valódi létet érez,
Valódi anyagot, valódi rózsát,
Mert te vagy a föligézett valóság
És látod, ami titkos, halhatatlan
A változó és viruló anyagban.
S midőn magamhoz hívlak, eleven alak,
Karod kitárod s elhiszed tennen magad
És elhiszed, hogy gyönyörű vagy s élsz te,
Mert lényedet a költő föligézte.

A sziget

Olyan létet kívánok én magamnak,
Mint sziklás szigeté a tenger közepén.
Verdesne engem is a vad hab
S megadnám magamat a tengeri haragnak.

A sirálynak, ki köveimre szállna,
Repesne puha szárnya.
Pihenne valameddig, aztán
Fejét a vízbe csapná
És a kékített levegőben
Tovább repülne tőlem.
Köröskörül a szél magasba verné
A sós vizet s gyönyörrel ontaná
Megint alá
És megrakná a hullámokat hajnal
Fehéren gyöngyöző tarajjal.

Miként e sziklák, mozdulatlan lennék mindörökké
S a tenger és az ég köröttem és fölöttem
A forradalmár életet örökké mennydörögné.

Egy vándor ember léptei...

Egy vándor ember léptei
Megdobbantják a dermedt éjszakát,
Midőn kihúny a tünde fény
A hallgatag mimóza-bokrokon
S a házakért, kik belevesznek a sötétbe,
Sóhajtozom egy tégla-kerítésen
Hanyatt feküdve és megolvasom a vándor lépteit,
Megolvasom emlékeim. A földdel és a vízzel
Eggyé vegyülve Istent nézem a sötétben,
Az Istent nézem, mint egy sírbolt födelére
Kifestett rózsaszálat.

POLÁNYI KÁROLY:

Egy „antimarxista" naplójából

Sárguló kéziratokban lapozgatva különös eszmemenet csapott meg. Vagy negyven éve íródhattak. A lángeszű felfedezésekért — ez volt a tézis — magas árat fizettek a kortársak. Képtelenek voltak, ugyanis, a gyakorlati hasznosítás kísértésének ellentállni.

A vérkeringést Harvey alig fedezte fel, amikor már az orvosi világ azt egy vészes gyógykezelésre használta fel. A láz, íme most kitűnt, nem egyéb, mint surlódási tünet — a száguldó vértől hevült érfalakat kell a sűrű folyadék nyomásától megszabadítani ahhoz, hogy a baj lecsappanjon. Az érvágás gyógyhatását bőséges vízivással kell elősegíteni, hogy a higított folyadék simábban fusson az erekben. A betegek ezrei pusztultak el az efajta tudományosított orvosi szakértelemtől.

Nyomon követte a korszerű gyógymechanika divatját a még tudományosabb gyógykémia. A hánytatás, hashajtás és az ájulásig vitt izzasztás a „nedveknek" helyes keveredését szolgálta. A molière-i purgáló medikusok hada az emberemésztésben versengett a „Gil Blas" vérengző doktoraival.

Persze nem puszta érdekességek gyűjteményének indult a kézirat. Szigorú analógiát vélt látni a tizenhetedik századbeli természettudományok és a későbbi társadalomtudományok félresikerült alkalmazásai között.

A társadalmi törvények felfedezését egy Roberto Owen, Auguste Comte, Quetelet, Herbert Spencer vagy Karl Marx művei révén a kortársak úgy értelmezték, hogy kezükben van végre a jövő kulcsa. Ezután csak obszkurantista kuruzslók akadályozhatják az emberiség felszabadítását a nyomor átkától!

Persze, gyógyszere válogatta! Owen a vallások azonnali teljes kiküszöbölésétől, Comte egy szociológiai egyház-hierarchiától, önnön pápasága alatt, Spencer a késhegyig menő szabadverseny embertelenségeitől, Quetelet „társadalmi fizikája" egy szenvtelen statisztika fegyelmező erejétől, Marx pedig egy erkölcsi szenvedélyektől fűtött proletár osztályharctól várta a gyógyulást.

Széles gesztussal levontam a tanulságot: — a marxi tudományos politika sem egyéb, mint szellemi vívmányoknak a gyakorlatiasság kísértésébe való belebicsaklása. Az ő elmélyített szociológiáját a politikába egyenest átültetni csakúgy nem lehetett, mint egy Harvey nagyszerű felfedezését a kor orvosi praxisába.

Esztendőkkel később nyilván kételeim támadtak. Egy másik kéziratra bukkantam ugyanis, amely már úgy látszik a saját ivású antimarxizmusomat kezdte ki. Nem estem-e netán magam is bele a saját „felfedezéseim" elhamarkodott kiaknázásába?

A marxizmust, persze, ma sokkal higgadtabban bírálja a tudományos közvélemény, mint akkoriban. De az antimarxizmust is, amelynek az eredményei most már szintén kezdenek leszűrődni. A locke — ricardo — marxi munkaértékelmélet elbukott. A Lewis Henry Morgan-féle antropológia, amelyet Engels pártolt, idejét múlta. A pozitivista filozófia lezajlott. A dialektikai módszer a természettudományokból kiszorult. Viszont a társadalomtudományok, sok részlet mellőzésével, felvették magukban, majdnem egészében az ipari forradalomból támadt társadalomnak ricardo — hegel—marxi analizisét, beleértve az osztályharc jelenségét. Bár a világtörténelem nem „osztályharcok története", a tizenkilencedik század európai társadalmainak a története nagyrészt az. Míg az ortodox marxizmus túlnyomólag elavult, meg el is évült, a mai történelmi tudományoknak és komoly publicisztikának nagyobb része a marxista befolyásból merítette nézőszögeit, látóhatárát és kérdéseit, bármennyire eltér gyakran válaszaiban. A kommunisták kiskátéja ezt az egyszerű tényállást persze éppen olyan kevéssé hajlandó befogadni, mint az antimarxisták nagykátéja.

A múlt század szellemi történetét vizsgálva, meglepő eredményre jutunk. A természettudomány igézete, amelyet Marx és Engels a tizenkilencedik század második felében tükröznek, még a saját századuk elején ismeretlen volt. Hegel, akitől leszármaztak, a társadalomnak, nem a természetnek volt a kutatója. Csak a szerves kémia, az agronómia, a műszaki és orvosi tudományágak sikerével szinte robbanásszerűen lett a természettudományosság a kor ideológiája. Még a Kommunista Kiáltvány nem hivatkozott tudományos alapozásra, ellenkezőleg, az utópistákat vádolta meg tudományos érvelésekkel. De harminc évvel később Engels már maga „tudományos szocializmus"-ra kereszteli el az új tant. Akkorára Robert Mayer az energia megmaradását nyilatkoztatta ki és Darwin felfedezése kopernikuszi fordulatot hozott az ember leszármazásának kérdésében.

Hogy a marxizmus későbbi szakaszában, erkölcsi forrásai mellett, nagy erőt merített a tizenkilencedik század szinte babonás tudományhitéből, az kétségtelen; más kérdés, hogy napjainkban nem-e éppen ebből az áleredetéből szenved-e majd kárt? Az atombomba aligha növelte a tudósok népszerűségét.

Tény mindenesetre, hogy ez ideig nem sikerült saját korunk bölcsőjét, a tizennyolcadik századi ipari forradalmat a természettudományok fejlődéséből származtatni. James Watt gőzgépe a kivétel. A szövő-, majd a döntő jelentőségű fonógépeket egyszerű munkások tákolták össze és a későbbi találmányokat sem köszönhetjük tudományos elméknek. Csak száz évvel a gőzerő hasznosítása után sikerült tudományt és technikát összeházasítani, tudományt és politikát pedig soha.

Egészen más nyomon kell aligha nem keresnünk a mai kor gyökerekig nyilaló panaszának és a társadalom elleni perének forrásait.

A tizennyolcadik század ipari forradalma évszázadoknak a vízválasztója. Máról holnapra egy mesterséges műszaki szövettel vonta be a hagyományos társadalmat. Az anyagilag tündöklő sikerű tizenkilencedik századi kapitalizmus csak első szakasza volt ennek az új technológiai civilizációnak, amely váratlannál váratlanabb veszedelmekbe sodor bennünket.

Mesterséges erőkkel és anyagokkal keresztül-kasul drótozott közületünknek, mondhatnánk, a halmazállapota változott meg; előbbi laza szerkezetéből, mintha mind merevebb kristályosodásba ment volna át. Hiába leplezzük önmagunk elől, hogy egy minden gépi erőforrást összpontosító világ páni félelmet és ezért egy zsarnoki közvélemény lehetőségét rejti magában. A tervgazdaság ezt a merevséget kezdetben növeli még, de bizonyos, hogy a piaci kapitalizmus konformizmusa is, bár alacsonyabb fokon, ugyanabból a forrásból táplálkozik, mint az ötéves tervek szabadságzsugorító hatása. A népek függetlenségét leigázó nagyhatalmi erőszakot pedig végső soron ma ugyanezek a szervezeti tényezők élezik ki.

E technológiai civilizációból származik az a válság, amelynek a kohójából öngyilkos tendenciák, de egyben hatalmas erkölcsi erők is törnek elő, hogy az életnek emberi mivoltát és tartalmát megmentsék. ...

Természettudomány, technológia és gazdasági szervezés — ezek az eszmék a mi napjainkban a Keleten még gyorsabban talán, mint a szülőországokban tovább iparosítanak nem is egy, hanem többféle mintára. Kapitalizmus és szocializmus egyaránt nyugati eszmék.

A szocializmus maga egy lépés előre egy erkölcsileg közönyös piaci színvonalról egy emberileg tudatosított mindennapi élet felé. A korai kapitalizmus a géptermelésért sokáig fizetett meg egy alacsonyabb, szívtelen és hazug közszellemmel. A szocializmus első szakaszának ragyogó odaadását egy ravasz őrült tömeggyilkosságai egy csapásra vereségre fordították, látszólag.

Csak látszólag. Mert ebből a távlatból szemlélve látszat csupán az ember tehetetlensége a technikával szemben. Az öntörvényei alatt alakuló műszaki civilizációban még élnek azok a felszabadító erkölcsi tényezők, amelyek az eredeti célkitűzéseket ihlették.

Egy műszaki civilizációt humanizálni — ez a világmentő feladat. De mi más ez, mint a szocializmus emberi tartalmának a megmentése?

Magyarországon majd két éve nagy horderejű szellemtörténelmi esemény zajlott le. Tudva-nem tudva kísérlet volt arra, hogy egy egész nép juttassa kifejezésre ezeknek az igazságoknak az eleven erejét.

Gyászunkban is büszkeségünk, hogy Budapest lázadó kommunistái ehhez az emberiségi viszonylatban döntő irányú előcsapathoz tartoztak. Mennél mélyebben és őszintébben merülünk el a vértanú Nagy Imre eszmei hagyatékába, annál jobban kap meg ez az egyszerű tanulság.

Partraszálltam Leningrádban

Akinek neve valamelyik hajószemélyzet listáján szerepel — mint kisegítő pincér vagy efféle — s ha van érvényes útlevele a szovjet rendőrség által kiállított ,,propusk'' és az útlevele felmutatása ellenében a hajója ki-, vagy berakodásának idejére minden további nélkül partraszállhat akármelyik orosz kikötőben.

Mindemellett némi nyugtalanság vett erőt rajtam, amikor a tengeralattjárókkal és egyéb hadihajókkal zsúfolt Kronstadt után egyszerre megláttam a leningrádi Szent Izsák székesegyház aranyozott kupoláját és további másfél óra hajózás után megérkeztünk a leningrádi kikötőbe. Mit szól majd az orosz rendőrség? Az útlevelemben az áll, hogy ,,foglalkozása: újságíró''; a hajón pedig mint a ,,személyzet'' tagja szerepelek. De hát majd meglátjuk, lesz, ami lesz.

Nem lett semmi — de a semmi meglehetősen körülményes volt. Hosszú várakozás után éjszaka a hajó egyszerre megtelt hihetetlenül fiatalnak látszó és öntudatos szovjet katonákkal. Lehettek vagy huszan és amíg tisztjeik a kapitány szobájában intézkedtek, ők felosztották maguk közt a hajó felső és alsó részeit, a parancsnoki hidat, az öt emelet mély gépházat és mindent alaposan átvizsgáltak. Mindenkinek a maga munkahelyén kellett lennie, a katonák jöttek, elvették az útleveleket, megnéztek minden szekrényt, minden nyílást, a kéményeket, a gépház ezer és egy rejtekhelyét, a mentőcsónakokat, a jégszekrényeket, mindent, mindent. Több mint másfél óra hosszat tartott a vizsgálat, amelynek a célja az volt, hogy felfedezzenek útlevél nélküli titkos infiltrátorokat és atomikus pokolgépeket, akik és amik engedély nélkül partraszállhatnának és isten tudja, miféle nagy bajokat okozhatnának. De másnap reggel, bármily hihetetlenül hangozzék is, mindnyájunk számára készen volt a cyrillbetűs ,,propusk'', feltüntetvén a nevünket, a születési adatainkat, a hajónk nevét és az érvényesség idejét. Négy napra számítottunk — s a propusk tíz napra szólott. Ez nem nagylelkűségből történt, hanem mert rakodómunkás-hiány volt és emiatt csak a tizedik nap reggelén hagyhattuk el a kikötőt.

A kikötőben rengeteg teherautó és egy óriási mozgó daru hozza a fát a 10—12 hajóhoz, egyetlen móló körül. Asszonyok fűrészelik a fát, asszonyok készítik elő a berakodást: fiatal és középkorú asszonyok, színtelenül öltözve, némelyik parasztosan fejkendővel, némelyik kopott városi proletár módjára. Egy-egy jobban öltözött fiatal nő a kikötői irodák írógépei mellett. A férfiak, akik a berakodást végzik, mind 20 és 35 év közt járnak és feltűnően ügyesek. A kikötőmunkások a Szovjet elitjéhez tartoznak, havi 1200—1300 rubel fizetéssel; a nők fizetése csak 400—500 rubel, férfi hivatalnoké 800—900 rubel. Az angol fontot 11 rubelért váltják be, de turisták 27 rubel 50 kopeket kapnak az angol fontjukért.

Ha az ember elhagyta a kikötőt, egyszerre jó levegő csapja meg az orrát; kertek és parkok mindenütt. Félórai autóbuszozás a Nyevszkij Proszpektig. A külvárosi házak nagyon-nagyon elhanyagoltak, évtizedek óta nem voltak meszelve vagy kifestve. Úgy látom, egy-egy lakásnak egy, legfeljebb két ablaka van és az is eltakarva zöld levelekkel, a leningrádiak nyilván nagy kedvelői a szobában tenyésztett pálmáknak.

A kalauznő nem visel uniformist. A jegyek papírja közönséges újságpapír. Bár egyszer sem találkoztam ellenőrrel, az utasok, ha nem tudnak az ülő kalauznőhöz férközni, a menetjegy árát egy másik utas markába nyomják, mielőtt leszállnak. Az autóbusz ajtaját a vezető tartja lezárva, amíg a kocsi mozog és nem nyitja ki, amíg az autóbusz pontosan a megállóhelyhez nem ér. Az autóbuszok percnyi pontossággal közlekednek. A földalattin — mert Leningrádnak 1955 óta földalatti vasútja is van, igaz, hogy egyelőre csak 15 kilométernyi vonalon —, a moszkvai mintára épített impozáns állomásokon csak női alkalmazottak vannak.

Miután utcai térkép — és mellesleg mondva, telefonkönyv is — ismeretlen fogalom Leningrádban, az angol tengernagyi hivatal 1865-ből való térképéről tanulmányoztam a város tervrajzát. Amint az autóbusz elhagyta a külvárost, a város kezdett európaibb külsőt ölteni és minél közelebb érkeztünk a Néva-folyóhoz, amelynek 101 szigetén épült a 18. században St. Petersburg (később Petrográd, még később Leningrád), annál impozánsabb és jobb karban tartott épületekkel voltak szegélyezve az utcák.

Ó, Nyevszkij Proszpekt! Hihetetlenül széles út, sokkal hosszabb, mint a sok nevet váltott Andrássy út Budapesten, élénk forgalommal, de többnyire csak közjárművekkel, autótaxikkal és nagyon kevés magánautomobillal. Semmi szemét az úton, egyetlen cigaretta sem; minden utcakereszteződésnél nagy szemétláda. A templomok a Nyevszkij Proszpekten, az Admiralitás és a Moszkvai pályaudvar között, mind megvannak, de mind zárva vannak: egy katolikus, egy protestáns és egy gyönyörű orthodox, öt hagymakupolával, mozaikos toronnyal. Ám egy mégis nyitva van: a Kazán katedrális, — mint vallásellenes múzeum.

Ez a kiállítás nagyon szép. Végtelenül gazdag, szinte a legizgatóbb ikonkiállítást láttam ott. A keleti mitológiáktól és a görög-római keresztény kegyszerekig megannyi elragadó és áhítatra késztető ereklye. Az orthodox egyháznak pedig kincsesbányája. De ott van Kutuzov tábornok sírja is, aki 1812-ben Oroszországban legyőzte Napoleont, ott van III. Sándor cár szobra is, ahogy Nagy Péter cár és Katalin cárnő szobrai is a régi helyükön állnak Leningrádban. Mintha Leningrád hivalkodnék azzal, hogy nincsen egyetlen új épülete sem, amely hasonlítana a moszkvai új épületekhez. A leningrádiak szemében Moszkva barbár falu, amely körül csak most kezdenek nagyvárost építeni — 200 évvel Leningrád, illetőleg St. Petersburg után. A gyönyörű orthodox templom körül megállnak a vidéki és külföldi utasok, a helyi asszonyok és teletüzdelik a kulcslyukakat virágokkal, keresztet vetnek, Miatyánkot imádkoznak és imitt-amott le is térdelnek. A palotákba, amelyekről a régi nemesi címereket régen leszedték (helyükbe a sarlós-kalapácsos címer került), tódulnak a hivatalnokok, szakasztott, mint a cári időkben, csak éppen hogy szakáll nélkül.

Tódulnak az emberek a Nyevszkij Proszpekt ezer üzletébe, bazárjába és vendéglőjébe is, ahol legalább kétszer kell sorbaállni, amíg az ember két uncia kaviárt vehet 11 rubelért, az utcai bódék elé, amelyekben mindent a világon árulnak: cigarettát, levelezőlapot, postabélyeget, hétfajta fagylaltot, kvaszt, sört, limonádét, újságokat és főleg könyveket — és mindezt reggel 11 órától éjfél előtt félóráig. Rádiót 100—2000 rubelért, prémbundát az asszonynak 2800 rubelért adnak, a szivar darabját 17 rubelért; karkötő órát (sok nőnek van már) 400 rubelért, selyem alsószoknyát 280 rubelért, nylonharisnyát 21—45 rubelért, férfiinget 90—300 rubelért, cipőt 200—500 rubelért, egy méter gyapjúanyagot 400—450 rubelért, egy méter crépe-de-chinet 100 rubelért — és így tovább. Cigaretta: 2 rubel 20 a legközönségesebb 25-ös csomag, de 4 rubel 80 a legfinomabb 20-as.

Magyar termésű tokaji aszú és barackpálinka 60—70 rubelért palackonként. Magyar iparcikket alig láttam, de kapható a Népszabadság és a budapesti Népszava a Nyevszkij Proszpekten az egyetlen utcai árusnál, aki külföldi lapokat árul; és ha a — legalább egyhetes — párisi Humanité, a londoni Daily Worker, a számtalan kelet-németországi napilap el is fogyott minden másodnap nyomban érkezés után, a pesti újságokat mindig megvehettem volna, visszamenőleg egy hónapra is. A francia és angol újságokat, még ha kommunisták is, kapkodják az emberek, mert valami képet mégis csak ad a Nyugat életéről és érdeklődéseiről. Megható volt figyelni az embereket, akik a külföldi újságokat vették: idősebb hölgyek, látnivalóan a ,,régiek'' közül valók, intelligens képű fiatalemberek, javakorbeli férfiak — a hemzsegő, fagylaltot majszoló, kvaszt ivó tömegben.

E. V. E.

Csang Kai-sek — a békés együttélés híve és áldozata

(Csang Kai-sek: Soviet Russia in China: A Summing Up at Seventy, Harap, London, 1958)

Kína történetének utolsó harminc esztendejéről érdemleges mű még nem jelent meg s vajmi kevés a remény, hogy valaha is megjelenik. Egyéni élményekre, riportokra vagyunk utalva és megdöbbenek, ha felvetem magamnak a kérdést: hogyan írják majd meg, 10 vagy 50 év múlva, a mai Kína történelmét? Alighanem sehogy; vagy úgy, mint a kései Rómáét, a korai Bizáncét, ellenségek pletykáiból és udvaroncok panegyriseiből.

Az egyébként vitéz és minden hájjal megkent Csang Kai-sek, önismeret vagy őszinteség híján, merőben alkalmatlan, hogy saját élettörténetét megírja — legalább is attól a ponttól, hogy a sangháji vérfürdőt rendezte, egészen addig, amióta Tajvánon, ezen a javított kiadású Elbán országol. A kínai nép történetét csupán diplomáciai és politikai történetnek tekinti, avagy állítja be — pontosabban diplomaták, politikai és katonai kalandorok játékának és színeváltozásainak. Ez talán igaz; de hogy néhány millió fasiszta híve és néhány millió kommunista ellensége mellett Kínában 600 millió demokrata él, azt Csang Kai-sek még tajváni, szemlélődő magányában sem kívánja tudomásul venni. Holott egy ország története korántsem azonos bürokráciájának történetével és ezt éppen Kínában, az állambölcselet hazájában illenék tudnia, ahol már sokszáz esztendővel ezelőtt Lao Cse valami olyasmit írt, hogy noha téglából, habarcsból, falakból épül a ház, mégis a falak közti űr teszi a ház lényegét.

Sajnos, elesünk attól, hogy a leghitelesebb forrásból tudjuk meg: mi indította Csang Kai-seket arra, hogy apósa, Szun Jat Szen demokrata és szocialista programját sutbavetve, kegyetlen és terméketlen fasiszta rémuralmat honosítson meg Kínában? Mi indította a sangháji vérfürdő megrendezésére? Miért fejeztette le a sztrájkvezérek és munkások ezreit a nyílt utcán, ahelyett, hogy munkásvédelmi törvényeket hozott volna? Miért tűrte, hogy pénzügyminiszterei a külföldi kölcsönöket bankárismerőseiknek adják ki uzsorakamatra, amazok meg eljátsszák a pénzt a sanghái tőzsdén? Miért adta el a második világháború alatt az amerikai benzint ellenségeinek, a japánoknak, úgyhogy minden amerikai szállítmány megérkezése után a japánok újabb száz kilométerre közelebb kerültek Csunkinghez? Valóban oly ostoba volt-e, hogy nem látta, hova vezet ez a leírhatatlan korrupció és népnyúzás? És mi volt a viszonya Roosevelttel? Rá akarta-e bírni őt a néhai elnök, hogy demokratizálja Kínát, avagy sem? És ha igen, hogyan csapta be Rooseveltet? Azok a szerelmi sikerek, melyeket a marsall szépséges felesége az USA-ban a második világháború esztendőiben aratott, hosszú ott-tartózkodása alatt, lényegében tehát politikai sikerek voltak? És mégis igazat mondott a pletyka, mely szerint a házaspár a közös cél érdekében összedolgozik, ki-ki a maga módján — a marsall a kardjával, Csangné asszonyság a hüvelyével?

Attól tartok: mind e kérdéseket Csang Kai-sek is felvetette magának, amikor hetven esztendős korában leült, hogy memoárjait papírra vesse. Aztán úgy döntött, hogy e problémákat nem is érinti és azt az egyetlen kérdést tárgyalja, ahol hozzá méltó ellenlábasa, Mao Ce-tung felett erkölcsi fölénybe került — a Szovjet szerepét Kínában. Nagyrészt vázlatos, elsietett, de ügyesen megírt könyvének ez a főtémája. E tárgykörben sok új adattal szolgál és sok érdekeset mond. Eddig úgy tudtuk, hogy Sztalin és Trockij voltaképpen a Szovjetunió kínai politikáján veszett össze; Trockij a kínai kommunisták támogatását követelte, míg Sztalin Mao Ce-tungot alkalmatlannak tartotta, hogy silány gárdájával magához ragadja a hatalmat. Ezért, megalkudva a realitással, a Kuomintanggal kívánt — békés koegzisztenciában — együttműködni. Csang Kai-sek kommunista mészárlásai éppoly kevéssé zavarták őt, mint Hitler hasonló irányú gyilkosságai.

Csang Kai-sek könyve, meggyőzően sok adattal, ennek a felfogásnak ellenkezőjét kívánja bizonyítani — azt, hogy a szovjet kormány ,,békés együttélés'' ürügyén már kezdettől fogva kétszínű politikát folytatott és a Szovjet anyagi — de elsősorban katonai — segítsége nélkül Mao Ce-tungék sohasem tudták volna átvenni a hatalmat. A könyv megállapítja, hogy bár Sztalin ,,látható diplomáciája'' a Kuomintang-kormánnyal szemben mindig kifogástalannak tűnt, ugyanekkor titkon nemcsak pénzzel támogatta a jünáni ellenkormányt, hanem már a harmincas évek elején a szabotőrök és kémek tömegét küldték Kínába, ahol mérhetetlen kárt okoztak.

Csang Kai-sek bevallja, hogy a szovjet kormány — látszatra — oly kifogástalan viszonyt tartott fenn Kínával, kívánságait oly mértékig tekintetbe vette, hogy eleinte őmaga is hitt a békés együttélés lehetőségében. Amikor azonban 26 év alatt a Kuomintang többször megkísérelte, hogy egyes tartományokban a kommunistákkal együtt kormányozzon, kiderült, hogy a kommunisták minden alkalommal egyeduralomra törtek, a többi pártokat meg akarták semmisíteni. Az is kiderült, hogy ez mindig egyenes moszkvai utasításra történt. Csang Kai-sek azt állítja, hogy a kommunisták szerte a világon ugyanezt a politikát folytatják, a népi demokráciákban csak úgy, mint Mongóliában, Kínában, Vietnámban tették s a békés együttélés cinikus szólam, melyet addig hangoztatnak, míg ellenfeleik kiirtására elég erősnek érzik magukat. Csang Kai-sek megállapítja: bukásának és a kommunisták előretörésének fő oka, hogy a Nyugat hitelt ad, avagy adott a békés együttélés szólamának. Ezt tekinti élete legnagyobb tanulságának s könyvét is azért írta, hogy a világot erre a mindenkit fenyegető veszélyre figyelmeztesse.

(y. y.)

STEPHEN SPENDER:

Festészettel vegyes politika

(John Berger: Korunk festője, Secker and Warburg)

Lavin János — John Berger regényének hőse — az a magyar, forradalmi emigráns festő, akinek a művészetről és a politikáról alkotott nézetei csaknem azonosak a szerző, John Berger nézeteivel, melyeket ez utóbbi csaknem hétről hétre kifejt a New Statesman hasábjain. A szerző múltjának jelenének részleteivel együtt e nézeteket szedegeti össze egy naplóban, melyet a történetet elbeszélő ,,John'' fedez fel azután, hogy János — 1956 októberében — eltűnik Angliából s nyílvánvalóan Budapestre érkezik. ,,Magam szeretném hinni, hogy János, ha még életben van, Kádárt támogatja'' — mondja ,,John'' az elbeszélés végén, s ezzel véget is szakad a napló.

Lavin János, mint emberi lény, csak alig-alig létezik, s mint festő csak sematikusan (képei: A fürdőzők, a Hullámok, a Kerékpározók stb.), de ez a jelenség, csodálatosképp, következetesen meg-nemalkuvó nézetekkel rendelkezik. Közismert, hogy szinte a lehetetlennel határos dolog regényben egy nagy művész figuráját megalkotni, abból az egyszerű okból kifolyólag, hogy mindenki tudja: a művész zsenije az életben csupán művein keresztül létezik. Miként az ember elvárja, a regényben van néhány világos és értelmes oldal a festészetről, noha inkább a kritikus, mint a művész szempontjából s az ember hajlandó elhinni, hogy János létrehozott valamit, ami, mondjuk, egy Légerhez hasonlítható.

János feleségének, festőtársainak furcsa árnyékvilágában mozog, sarkában hűséges árnykísérőjével, ,,John''-nal. Ez az árnyékvilág, alkalmakként, árnyékszínjátékká változik, például, amikor János meglátogatja a híres műgyűjtőt, Sir Gerald Banks-et és feleségét, vagy egy kiállítást megnyitó koktélpartin vesz részt. E pillanatok szatírának aligha tekinthetők, hiszen a szatíra semmiképpen sem ,,ül'', ha az író egy megfigyelő szemén keresztül pusztán és kizárólag, bár szó szerint, az elhangzottakat rögzíti, annál inkább sem, hiszen Lavin János és hűséges Johnja egyebet sem tesznek, mint — szinte önműködően — gyűjtik-gyűjtik fölényes benyomásaikat a ,,burzsoáziáról''.

*

Mélyebb összefüggéseiben a regény nem egyéb, mint támadás a művészetkritika jelenlegi értékei ellen, valamiféle fáradhatatlan erőfeszítés egy olyasfajta művészet kialakításáért, mely a nép életét felemelné a szocialista társadalom magasabbrendű tartalmába. Vitatkozhatunk a szerző kommunizmusával, mégis éreznünk kell, hogy tétele a Nyugat művészetéről, éppen mert a hit hiányzik belőle s mert semmi egyéb, mint közönséges és meglehetősen ocsmány mesterkedés az esztétikai divat s a pöffeteg kommercializmus között, — válaszra vár.

Természetesen a szerző számára egyetlen válasz létezik: a kommunizmus. Hősének filozófiája azonosítja a festészetet a jobb életért folytatott társadalmi küzdelemmel. Ezenfelül még az a bátorsága is megvan, hogy kifejezze elégedetlenségét a szovjet festészet gyarlóságával szemben. Egyetlen baj van csupán s ez az, hogy a szerző a szovjet bűnöket hajlandó egyszerű ,,hibáknak'' elkönyvelni. A kommunizmus igazolására törekvő s a nyugati világot elítélő igyekezete csaknem mindig a kéthúrú, t u q u o q u e formájában jelentkezik. Persze azzal, hogy a budapesti vérfürdőt a ciprusi eseményekkel próbálja ellensúlyozni, nehezen magyarázza meg vagy tünteti el azt a tényt, hogy Lavin János a jogi ürüggyel fedezett gyilkosság híve.

Egy írónál, aki szereti a szépséget s talán az igazságot is, olyasfajta kegyetlenség, melyet szerzőnk Lavinnál megcsodál, aligha keletkezhet másból, mint a képzelőerő s a megértés hiányából. Amikor Lavin János legjobb barátját, Lászlót, Budapesten kivégzik, mindaz, amiről Lavin naplójában számot adhat, csupán barátjának múltja (amikor még együtt dolgoztak) s az a tökéletesen absztrakt kérdőállás, hogy — az elmélet törvényei szerint — legjobb barátja, végső fokon, talán mégsem bűnös. Egyetlenegyszer sem néz László bíráinak arcába, noha feltétlenül ismernie kell őket. A képzeletnek ilyen hiánya, egy emberben, akiről fel kell tételeznünk, hogy vizuális zseni, nyilvánvalóan rátapint a szerzőnek, Lavin János megalkotójának, egy rendkívül sebezhető pontjára.

Lavin, egyébként, közönséges gyilkos. Amikor visszaidézi a kort, amelyben ,,megöltük Pált, aki elárult bennünket'', a kommunista vezérek kivégző módszereit ekként kommentálja:

,,A proletariátus diktatúrája kétoldalú. Kemény igazságát ki kell terjeszteni vezetőire is. Ebben van felsőbbrendű erkölcsisége.'' Szerzőnk emlékezete azonban ezen a ponton, mintha kihagyna — itt ugyanis látnia kellene, hogy Hitler, amikor agyonlőtte Röhmöt, hasonló erkölcsi felsőbbrendűségről szónokolt.

*

A könyv olvasása közben, különösképp, egy másik regény jutott eszembe, melyet még 1945-ben egy német könyvtárból kellett elkobznom. A regényt egy félresikerült költő vagy művész írta, részben napló, részben ceruzarajzszerűen, olykor elbeszélő, olykor szatirikus módszerekkel. A fiatal szerző a félreértett zseni — önmaga — dicséretét egyesíti a ,,nép'' iránt érzett szenvedélyes szeretettel s a társadalomnak valami jelentősebb egységgé való átváltoztatása iránt érzett rajongó vágyakozással. Céljait kergetve kifejti ellenségei könyörtelen megsemmisítésének szükségességét, s az csak természetes, hogy az ő ellenségei egyben a jobb társadalom ellenségei is.

A regény címe M i h á l y volt s szerzője a fiatal Göbbels. Természetesen a K o r u n k f e s t ő j e némivel nemesebb ideákkal rendelkezik, mint a német militarizmus hullájának göbbelsi feléledése. Hogy a kettő közötti kapcsolat eszembe jutott, annak oka nyilván az volt, hogy szerzőnk könyve és a Mihály valamiben mégis csak közös: mindkettőből bűzlik az agyonlövetések és koncentrációs táborok elviselhetetlen szaga.

99·6 százalék

— Egy választás margójára —

A választási programokból is megérthette mindenki, hogy ami ezután következik, az mindenképpen folytatása lesz a mögöttünk lévő éveknek.

Dobi István rádióbeszéde 1958 november 15-én.

Semmi kétség: a magyar nép óriási többsége messzehangzó igent mond ma ezekre a kérdésekre.

Népszabadság, vezércikk, 1958 november 16.

Ezekután nekünk sem maradt kétségünk afelől, hogy a november 16-án lezajlott választásokon a magyar nép „egyemberként" sorakozik fel nagy pártja és kormánya mögé, diadalmasan ünnepelvén a szabadság, a szocializmus, az emberi egyenlőség, a kizsákmányolástól ment élet megvalósítóit, Kádár Jánost, Marosán Györgyöt, Münnich Ferencet s a többi hőst. Kissé aggódtunk ugyan, hogy némi ingadozás mégiscsak megmutatkozik a nagy napon, s a szavazatok gyors és megbízható összeszámlálása után kiderül, hogy csak 98—99% helyesli az új élet megvalósítására irányuló rendkívüli erőfeszítéseket. Ám csakhamar kiderült, hogy aggodalmunk alaptalan volt, az októberi forradalmat végrehajtó, elenyésző kisebbség most végre lelepleződött: mindössze 4 (négy) ezreléknyi magyar maradt, akinek nincs ínyére a nemes rend: 99.6 százalék megelégedetten tudomásul vette, hogy így van és nincs másképp.

Ilyeténképpen a történelmi multú magyar parlament padsorai új képviselőkkel népesednek majd be nemsokára. Újakkal? Ha megnézzük a képviselők listáját — ezt a szomorú névsort — azt a következtetést kell levonnunk belőle, hogy — volt bár forradalom, volt bár ellenforradalom — a nép nyakán élősködő állami és pártbürokrácia tragikus színjátékának szereposztása alig-alig változott. Persze a régi hírhedett nevek hiányoznak a listáról: Rákosit, Gerőt, Piros Lászlót, Farkas Mihályt elsöpörte a nagy áradat, Révai József pedig mintegy szimbolumként maradt a listán, jelezve szinte a sztalinista generáció szívós élniakarását. A szereposztás, ekként, silányabb lett, nevetségesebb, szomorúbb. Nevek kerültek a színlapra, amelyeknek tulajdonosai azt a rendkívül alacsony s a többi népi demokráciában is — talán Albániát kivéve — csaknem ismeretlen, sivár színvonaltalanságot képviselik, melyben, végzetesen, bennfoglaltatik a nemzet sorsa. Ez a névsor a kirakatba tett jelentéktelenség döbbenetes dokumentuma.

Ne beszéljünk Kádárról, Marosánról, Apróról, Münnichről, Kiss Károlyról, akik két esztendővel ezelőtt kezüket törtelve álltak Rajk László ravatalánál, fogadkoztak, hogy a „személyi kultusz mocsarából előkuszott szadista bűnözők" kora nem fog többé visszatérni, s hogy erre egyetlen biztosíték van: a párt. Ők valóban herosztratoszi tettel írták be nevüket, nem e választási listára: a nemzet történelmébe; egy országot borítottak vérbe, könnybe.

Kommunisták és nem kommunisták közt egyaránt előnyben részesülnek azok, akik a Sztalin és Rákosi alatt megjárt börtönök emlékét a mai börtönbüntetések igazolására hajlandók felhasználni. Nyilván ilyen minőségben foglal helyet az új képviselők között a szerencsétlen Kovács Béla, akit valamikor a Szovjetunióba hurcolt az MVD, vagy a jugoszláv kisebbség képviseletében tündöklő Ognyenovics Milán, aki egykor azt bizonyította, hogy Rajk titóista kém volt, most pedig azt, hogy Kádár igaz magyar hazafi.

Azután itt vannak, akik lehetőleg mindenütt ott vannak. Itt vannak a béke szakavatott papjai: Péter János, Horváth Richárd... Itt van a Kozma Miklóstól Benke Valériáig minden gazdát végighajlongott Ortutay Gyula, itt Darvas József, akivel a forradalom alatt a feldühödött nép a Lövölde téren „nyugtát" íratott alá (cserében elengedtévén neki a félholtraverést), amelynek szövegében Darvas József készségesen elismerte, hogy ő, a volt miniszter, aljas féreg, a forradalom ellenben szent nemzeti ügy. Nem tudjuk, ki őrzi e fontos dokumentumot, de az biztos, hogy Darvas nem felejtette el, hiszen alig néhány perccel a történtek után az Írószövetség Bajza utcai székházából sápadtan és összetörve telefonálta meg az esetet feleségének, hozzátéve — többek jelenlétében — hogy a szomorú a dologban az csupán, hogy a jellemzés — találó. Itt van a párt-csinálta Tudományos Akadémiai elnök, Rusznyák István, itt Parragi György, aki rácáfolván a közmondásra, még borközi állapotban sem ír igazat; itt van az öreg Harrer Ferenc, aki egyenesen Horthy Miklós felsőházának puha karosszékéből került a népi demokrácia parlamentjébe, s akinek talán egyetlen érdeme, hogy annyi köze volt a fehérekhez, mint a vörösökhöz; itt van a kivénhedt Szakasits Árpád, aki a Szociáldemokrata Pártot elég olcsón adta ugyan el, de magát még olcsóbban vesztegeti, itt van Rónai Sándor, Rákosi besugója, aki még Szakasits és Marosán börtönbevetését is a nemzetgyűlés elnöki székéből fedezte.

Vannak, akiknek neve olvastakor némelyek talán furcsálkodva kérdik: miért kell közösséget vállalniok azzal, amivel annyi barátjuk és régi harcostársuk nem akar közösséget vállalni; a paraszti furfangnak miféle torzulata követeli meg Veres Pétertől és Szabó Páltól, hogy gyilkosokkal egy listán szerepeljenek, mennyiben járul mindez hozzá kedvenc elméletükhöz, amelyet oly gyakran fogalmaztak meg ebben az egy szóban, ismerjük el, találóan: túlélni.

S itt van — az imént említett színvonaltalanság ékes bizonyítékaként az esztendők óta párt-állami és szakszervezeti alkalmazottak, a Kucserák tömege, a Csikesz Józsefnék, Gáspár Sándorok, Orbán Lászlók, Sándor Józsefek, Kelen Belák, Brutyó Jánosok társasága. Ők alkotják e lista nagy többségét, aligha véletlenül: a legmegbízhatóbbak.

Mindennek ellenére azonban — ezt tárgyilagosan meg kell állapítanunk — van e listának (különösképp, ha az elmúlt két esztendő eseményeit figyelembe vesszük) egy rendkívüli érdekessége. Tény ugyanis, hogy az időközben ismeretlen körülmények között meggyilkolt Nagy Imrének mennyi igaz hive szerepel rajta. Mert vajon nem Nagy Imre lelkes hive volt-e az a Pongrácz Kálmán, aki ugyan ma csak negyedik helyen szerepel a budapesti listán, de aki annakidején legjobb barátjának, Schurecz Józsefnek (3 év) szinte még az ülés ideje alatt hírülvitte, a párt központi vezetőségében elhangzottakat, hogy informálni segítse az akkoriban mindentől és mindenkitől elzárt Nagy Imrét. Vajon nem Nagy Imre egyik leghűségesebb barátja és fegyvertársa volt-e a békésmegyei listavezető Fehér Lajos, aki még két nappal november 4-ike előtt is szavát adta, hogy nem lép be az újonnan alakult MSZMP-be, ha barátja, Gimes Miklós (meggyilkolták) visszautasítja a belépést. Vajon nem Nagy Imre egykori uszályához tartozott-e az az Urbán Ernő, aki „Uborkafa" című színművében szinte először vetítette előre a forradalom árnyékát abban a befejező (később megváltoztatott) jelenetben, amikor a tűrhetetlenül elszemtelenedett állami bürokratát a nép hatásosan kiveri a faluból — ezzel is mintegy példátutat mutatván a későbbi népfelkelés módszereit illetően? Vajon Mesterházi Lajos nem mondhatja-e el magáról, hogy alig tett egy lépést, alig írt le egyetlen szót az utolsó esztendőben anélkül, hogy tanácsot ne kért volna barátaitól: Vásárhelyi Miklóstól (5 év) és Fazekas Györgytől (11 év). Valóban ők érdemlik meg legjobban a képviselőség megtiszteltető jutalmát. Az út, melyet megtettek az emberi tisztesség, becsület, barátság és hűség megcsúfolásának legmagasabb csúcsaira vitte fel őket. Természetes, hogy ők csak helyet kapnak ebben a parlamentben.

Van azonban egy hiányérzetünk.

Nemes Dezső, a politikai bizottság póttagja, a Népszabadság főszerkesztője, aki még a moszkoviták között is kitűnt alamuszi gonoszságával, érthetetlen okokból kimaradt. Igaz ugyan, hogy felesége, Szabó Piroska kárpótlásul bekerült a parlamentbe.

Ez a nagyszerű parlament nemsokára összeül majd, hogy megkezdje, pontosabban folytassa áldásos munkáját a nemzet érdekében.

★

A választásról a legpontosabb beszámolót nyilván a Magyar Nemzet közölte, részben Ortutay Gyula, részben az ismeretlen vezércikkíró tollából. Kiderült belőle, hogy nemcsak az igenlők számaránya ért el rekordot, hanem a szónoklóké is: több mint kétszázezer ember szónokolt párhuzamosan a jelölő gyűlésekre kivezényelt több mint hárommilliónak. De megnyugtató, teszi hozzá a lap, hogy „túlzott éljenzés" nem volt hallható. Már túlzva éljenezni sem szabad?

— lt —

A VANDÁLOK BÖLCSESSÉGE

„A vandáloknak ferde bölcsessége
Ismét divatba jő s csodáltatik:
Ezek, hogy nagy Rómát dőlni
látták,
Vesztének abban lelték fő okát:
Hogy ottan írni és olvasni szoktak;
S ez okra nézve ők a könyveket
Elégeték, mint ördögségeket."

(Berzsenyi Dániel)

Gyerekkoromban szentül meg voltam győződve arról, hogy a fák csinálják a szelet. Egy bizonyos Szurkov nevű hivatalnok Moszkvában, aki mindenféle irka-firkászok megrendszabályozásával tölti idejét, ma is szentül hiszi, hogy az „olvadásnak" elnevezett korszakot Ehrenburg hasoncímű regénye idézte elő. Korunk kitűnő kultúrbölcsésze, Nikolaj Szergejevics Hruscsov pedig arról a kis átmeneti nézeteltérésről szólva, amely néhány magyar gróf és püspök és a derék szovjet csapatok között felmerült tavaly előtt, felvetette a kérdést: „Vajon sor került volna-e minderre, ha idejében agyonlőttek volna egy-két írót?"

A kérdés, úgy látszik, az időzítésen múlik. Néhány írót mindenesetre ajánlatos agyonlőni, csak azt kell eldönteni, hogy mikor. A félmegoldások itt nem használnak. A túlságosan lágyszívű kínai írószövetség azt hiszi, hogy enyhe kis büntetésekkel meg lehet javítani megrögzött bűnözőket. Ilyen megrögzött bűnöző Ting Ling asszony, akit ötvenegy éves korában tettenértek, amint írónő létére egyénieskedett. Individualistának lenni egyénit írni: főbenjáró bűn. Erre a bűnre enyhe büntetés, hogy Ting Ling asszony most az írószövetség székházának lépcsőházát súrolja. Nagyobb baj az, hogy ez a javító célzatú büntetés valószínűleg eredménytelen lesz. E sorok íróját is nyilvánvaló javító célzattal zárták be néhány évre, s ez alkalommal Péter Gábor legjobb katonái tanították különböző fegyintézetek lépcsőházainak súrolására. Tapasztalatból közölheti tehát, hogy a lépcsőházak súrolása nem segít a megrögzött individualisták kigyógyításában, hanem ellenkező hatást ér el. Igaz, a firkász a maga sunyi, sőt alattomos módján mindenféle egyéni gondolatokat szokott papírra vetni. Ha viszont piszkos kőlépcsők felmosásával foglalkozik, közben még több ideje van gondolkodni, sőt álmodozni. Az álmok, eléggé el nem ítélhető módon, többnyire nem kollektívek.

A kefe és a felmosórongy kezeléséhez nem kell túlságosan sok koncentráció: alkalom nyílik a képzelet csapongására, s ez tudvalevően dekadens-burzsoá foglalatosság. Egy Madách Imre nevű földbirtokos, s feudál-burzsoá propagandista, egyik írásában szintén foglalkozott ezzel a kérdéssel. *Az ember tragédiája* című iratában kifecsegte, hogy az álmodozásért borsóra térdepeltetett Plato nevű firkász megrögzöttségében így válaszolt: „Még a borsón is szépet álmodom."

A pártfunkcionáriusok jótékony hatása alól kivont firkászok, akár magánzárkákban rostokolnak, akár sikálással foglalkoznak: egyedül maradnak képzeletükkel és „egyéniségükkel". Így csak tovább romlanak, tovább csúsznak lefelé a bűn lejtőjén.

Mindez azt mutatja, hogy a vandáloknak, s Hruscsovéknak van igazuk: máglyára a könyvekkel, s bitóra íróikkal.

„Így van! ha szél fúj s fergeteg
leend,
Ha a búzában konkoly és vadóc
van,
Ha nyájainkat métely szállja meg,
S a szürke kanca vemhét elveti,
Azt mind tudósok s könyvek
mívelik."

Így Berzsenyi. A gúny azonban nem teljesen jogos. Igaz ugyan, hogy fergetegért, konkolyért, mételyért és elvetélésért nem közvetlenül a firkászok felelősek, de az már aztán igazán az ő bűnük, ha erről a világ értesül. Ők a bűnösök, mert továbbadják, hogy fergeteg volt, alattomosan elhallgatván, hogy igen sokszor szép az idő. Írnak konkolyról, mételyről, a szürke kanca elvetéléséről. De vajon megemlítik-e, hogy nem minden szürke kanca vesztette el a magzatát, nem is beszélve a barna s más színű kancák tömegéről? Ugye nem? Akasztófára velük.

Berzsenyi azt viszont helyesen látta meg, hogy nem elég csak az írókat ártalmatlanná tenni. (Az ő ideiében a magyar nyelv még fölötte szegény volt: az élenjáró kultúrától még nem vehettük át a zengzetes „likvidálni" szót.) A vandálok bölcsességébe bevezető szemináriumi téziseiben kifejtette még, hogy:

„Égetni kell hát minden
könyveket,
Égetni mind azt, aki gondol és lát."

Ez az! Minden más félmegoldás. A veszély magva itt van. Aki gondol, és még hozzá lát is, nem érdemli meg, hogy élvezze a békeharcot és a Kremlin toronyórájának kongását. A legfőbb érték az ember. Az ember gondolkodik és lát. Ilyen legfőbb értékkel rendelkezni: burzsoá fényűzés. Csak nem élhetjük fel a jövőnket? Addig nem is lesz kollektív rend ezen a földgolyón, amíg nem embertelenítették. Mert ugyebár erről van szó?

P. H. Gy.

Pekingtől — Madridig

Egy kínai Paszternák

A kínai irodalmi tisztogatás legújabb áldozata Kína leghíresebb írónője, a Sztalin-díjas Ting Ling. Az írónő 1951-ben kapta meg a Sztalin-díjat a „Napsütés a Szangkan-folyó fölött" című regényéért. Ting Linget az első nagy támadások tavaly érték, amikor a kínai kommunista párt a „virágozzék minden virág" politikájáról letérve, visszaállította az „egyetlen virág" politikáját, vagyis a szigorú pártdiktatúrát minden irodalmi kérdésben. Ting Linget akkor jobboldali elhajlással vádolták. Idén kizárták a Kínai Irodalmi és Művészeti Szövetség elnökségéből, majd lemondatták a Kínai Írószövetség alelnöki tisztéről.

A lemondást követően a Kínai Írószövetség ülésén önkritikát gyakorolt individualizmusa miatt. A legújabb hírek szerint őszinte bűnbánatát individualista elhajlásai miatt azzal volt kénytelen bebizonyítani, hogy a Kínai Írószövetség pekingi székházában — átvette az egyik takarítóasszony munkakörét. A Sztalin-díjas Ting Linggel, akit Mao Ce-tung a kínai irodalom egyik nagy büszkeségének nevezett, az írószövetség lépcsőházát súroltatják.

A pekingi Távirati Iroda azt nem közli, hogy a lépcsőház felmosása mennyiben gyógyszer az írói individualizmus ellen.

Egy múlt századbeli hazaáruló

A Manchester Guardian 1958 november 18-án a következő olvasólevelet közölte „Vérforraló árulás" címen:

Mélységesen megdöbbent az a türelem, amelyet Ő Cári Felségének szentpétervári kormányi Tolsztoj gróf írásaival szemben tanúsít. Nem felháborító-e, hogy valaki az ő társadalmi helyzetében, a nemesi előjogok és valamennyi privilégium birtokában a Szent Oroszország földjén olyasfajta megtévesztő és hazaáruló regényt merészeljen írni, mint a Karenina Anna? Bűnében osztoznak azok is, akik lefordították és külföldön kiadták ezt a művet, s ilyképpen feketítik be Oroszország nevét határainkon túl. Olyan események peregnek le e könyvben, amelyek az orosz hivatalnokokat afféle érzéktelenséggel vádolják, ami legtávolabbról sem felel meg a valóságnak. Az orosz vasúthálózatok rendszerének bírálata (elrejtve és jelezve inkább, mintsem férfiasan kimondva) — mindazok számára, akik ismerik a modern Oroszországot, teljességgel túlzottnak tűnik. Tolsztoj írásaiban arra vetemedik, hogy azt sugalmazza: alapvető hibák vannak a jelenlegi kormányban, sőt, a vallásban is, amely a mai Oroszországban uralkodik.

Azt javasolnám, hogy a Tolsztojhoz hasonló alakokat, akik idegen eszméket próbálnak becsempészni az országba, száműznünk kell Atyuska birodalmának határain túlra. A Tolsztoj grófhoz hasonló árulók számára London kínálkoznék legjobb letelepedési helyül (ahol kedvére érinthezhetnék a többi rosszhírű forradalmárral), esetleg Stockholm, ahol is elszórakozhatnék azokkal a fecsegő demokratákkal, akik megkísérlik, hogy a Bernadotte-dinasztia hűséges alattvalóit eltántorítsák hitüktől.

Felhívom a Manchester Guardian olvasóinak figyelmét, legyenek éberek az ilyen áruló, istentagadó és hazug íróval szemben és emlékezzenek arra, hogy semmi sem fontosabb Oroszország (s így szükségképpen egész Európa) számára, mint a status quo további fenntartása. E Szent Ügyet nem bízhatjuk azok kényére-kedvére, akik saját nemzetük testén belül, trójai falovakként, a demokrácia zsilipjeinek felhúzásával elárasztanák az országot az agnoszticizmus mérges kígyóival. Menjen Tolsztoj, ahova akar; annyi bizonyos, hogy tökéletesen alkalmatlan arra, hogy Oroszországban éljen, mert hátbaszúrta tulajdon nagy nemzetét és ugyanakkor arculköpte.

Tisztelettel
Egy Alattvaló

Similis simili . . .

Végre az első hang, a Szovjet hatókörén túli világból, amely a Hruscsov-kormányhoz hasonlóan és a Szovjet Írók Szövetségének nyomába szegődve rásüti Paszternákra a hazafiatlanság bélyegét. A madridi „Arriba", a Falange (vagyis a spanyol fasiszta párt) hivatalos szócsöve írja:

„Bármilyen erősen antikommunisták vagyunk is, el kell ismernünk, hogy orosz íróhoz méltatlan eljárás volt könyvét külföldre küldenie, ahol hazájának ellenségei felhasználhatták."

VÁLI GÁBOR:

A CSALÓK

— Marcel Carné új filmje —

A film meséje megtévesztő. Azt hihetnők, szokványos filmdráma, egyetlen célja az izgalmasság. Bob, a jóképű egyetemista úrifiú, megismerkedik egy jazzbe, autóőrületbe, nemiségbe és alkoholba fulladt léha társasággal. A társaság Clónak, illetve gazdag arisztokrata szüleinek magánpalotájában szokott orgiákat tartani. A házikisasszony alig tud félrevonulni öt perce ismert választottjával, mivel valamennyi szoba, még a fürdőszoba is foglalt. A társaság valamennyi tagja fanatikus munkakerülő. Alain, a vidéki kereskedő fia, valaha az Ecole Normale Superieurere készült, de tanulmányait félbeszakította, lemezboltokban lopkod. A banda filozófiája az egzisztencializmus, de annak nem baloldali, hanem nihilista változata. Az egzisztencializmusban találják meg svindlijeik, ,,action gratuite''-jeik, munkakerülésük igazolását. Bob beleszeret a banda egyik tagjába, egy Mic nevű lányba. A lány is szereti, de amikor arra kerül a sor, hogy Bobnak meg kell zsarolnia valakit és habozik, Mic szakít vele és megcsalja Alain-nal. A szerelmesek ezután tovább gyötrik egymást, míg Mic egy orgia közben elszalad, autójába veti magát és — talán, mert részeg, talán öngyilkossági szándéktól vezettetve — teherautó alá kerül. A reményt feladó orvosprofesszor szempillantása. Zokogó anya. Bob befejezi tanulmányait és érzelmi válság után újra 16. kerületi úrifiú lesz. Clo, a házikisasszony, teherbeesik és kényszerházasságot köt. Vége a bandának, az orgiáknak és a filmnek.

Csakhogy a filmben más is van. Nemcsak egy züllött réteg mozaikszerű, szellemes rajza, hisz ez önmagában, ha több is egy izgalmas storynál, még nem kiemelkedő teljesítmény. Igaz, nagyon is élvezzük a sajátos, egzisztencialista tolvajnyelvet, melyben az elökelő 16. kerületet ,,banlieue''-nek, külvárosnak kell nevezni. Élvezzük az ,,Igazmondás'' című társasjátékot, melyben eskü terhe alatt a legindiszkrétebb kérdésre is őszintén kell válaszolni. Élvezzük, hogy megtudhatjuk, miként kell a telefonautomatából visszacsalni a tantuszt. Élvezzük, hogy a színhely nem képzeletbeli, hanem néhány jólismert, jellegzetes párisi kávéház, a Sorbonne környéke, a filmmúzeum. De a remek couleur localenál is hatásosabb poétikus mondanivalója.

Mi sem volna egyszerűbb, mint egy, az egzisztencialista ifjúságról szóló, jó sodrású, izgalmas, couleur locale-os filmet leönteni egy kis sajnálkozással, egy kis felháborodással s egy kis világvége-hangulatot tartalmazó, üres dialógusmártással. Egy Cocteau-ibb ihletésű rendező teljesen egybeolvadt volna filmjének kiábrándult, az életet nyomorúságosnak és értelmetlennek látó cinikus egzisztencialistáival és filmjét anarchista mondanivalóval átitatva, a léhaság eposzává tette volna. Egy ilyen film komoly vitákra és cikkekre tarthatott volna igényt és még jó is lehetett volna. Szinte ugyanezt mondhatnók egy másik változatlehetőségről, melyben a szakítási nagyjelenetben a 6. és a 16. kerület közötti társadalmi ellentétre tolódott volna át a hangsúly. Egy ilyen filmben Mic bátyja, a börkabátos, micisapkás autószerelő társadalmi és napipolitikai igazságokat dünnyöghetett volna és több szó eshetett volna az atomháborúról is. És itt volna a Cayatte-féle megoldás. Szinte önként adódik a Csalók összehasonlítása az ,,Özönvíz előtt''-tel. Cayatte módszere így jellemezhető: ,,A világ végtelenül bonyolult. Ha van egy előre felállított tételem, öt-hat lényegében független, önkényesen kiagyalt szál összesodrásával, a cselekménynek a számomra legkedvezőbb bonyolításával elérhetem a kívánt hatást és bármit bebizonyíthatok. Én vagyok az Isten, alakjaim sorsának és akaratának korlátlan ura.'' Az ,,Özönvíz előtt'' is ilyen tézis-film (tézise a freudizmussal javított marxizmus) és számos részletével igen közel áll az amúgyis csak megközelíthető igazsághoz, de történetnek túlságosan általánosító és kinyilatkoztató, művészi ítéletnek pedig túlságosan kiagyalt.

Hogy mindezek után a ,,Csalók'' milyen, leginkább azzal jellemezhetnök, mi hiányzik belőle. Nem szokványosan eklektikus, hanem körülhatárolható mondanivalója van, ám nem játszik tételesdit sem. Határozottan elveti az egzisztencialista filozófiát és a marxizmus bármily franciás, tágan értelmezett, Temps Modernes-be illő változatát is. De akkor mégis milyen? Mintha a ,,Csalók''-ban Carné a filozófiai és a társadalmi problémán túli líra régiójába, egy felsőbb költői szférába akarna elvezetni. A filozófiai áramlatok és az osztályproblémák míniumfestékével ugyan bevonja filmjét, de csak ezután adja meg igazi színét: az egyetlen, az igazi szerelem a filmben mindent elseper.

Carné tudatosan kutatta a St. Germain des Prés ifjúságát. Vegyült közé és suttyomban feljegyezte mondatait vagy tánc közbeni mozdulatait noteszába. Megfigyelte a munka elől menekülő életmódjukat és mindenből kiábrándult apolitikus magatartásukat. E két tényező foglalkoztatta — a ,,L'Express''-nek adott interjújának tanúsága szerint is — leginkább. Carnéról tudjuk, hogy hosszú ideig kommunista volt, interjújából pedig ma inkább az ellenkezőjét véljük kiolvasni. Sőt, talán még a malraux-i bizakodás is elfogta. Enyhén marxista vagy enyhén nemzeti alapon, de van konstruktív igénye és ebből a szemszögből figyeli az ifjúságot. De csakis figyeli. Sem el nem ítéli, sem egyet nem ért vele. Filozófiáját nem fogadja el, sőt nem is veszi komolyan, viszont semmilyet nem ajánl helyette.

Véleményünk szerint a film mondanivalóját a következő jelenetek fejezik ki a legjobban:

Az egyik jelenetben Bob éppen befejezte a palota egy szobájában a Clóval való szeretkezést. Mic, akár a banda többi tagja, azt vallja, hogy a szerelem pusztán játék és időtöltés s aki érzelmeknek adja át magát, elveszti szabadságát, lekötelezetlenségét. (A lekötelezetlenség egzisztencialista vesszőparipa.) A partnereken osztozkodni kell, aki pedig féltékeny, vét a játékszabályok ellen. Mic mindjárt ki is kezd Bobbal. ,,Remélem, nincsenek komplexumaid...'' — mondja, ezután Mic mindjárt belészeret Bobba. Bob nem egzisztencialista, — szimpatikus, sexappeales és végső fokon jellegtelen. Nem cinikus, hanem valahogyan tiszta. Mic első látásra valószínűleg éppen ebbe a vonásába bolondult belé.

Egy másik jelenet: a fiatalok érzékien egymásba kulcsolódva táncolnak. Mic tréfából, paródizáló kedvből a szentimentális lányt játssza: ,,Kislány - szívem teljes szerelmével imádlak... Majd összekelünk és vasárnaponként kikocsikázunk a gyerekkel a természet lágy ölére... Lesznek nehézségeink, de lesznek mennyei pillanatok is...'' Aztán hirtelen megmeredik és visszaváltozik a régi cinikussá. De a néző tudja, melyik magatartása az igazi.

Egy harmadik jelenet: Mic hatalmas egzisztencialista tiráda keretében szakít Bobbal és elrohan, de szerelme, melynek változatlansága a néző előtt nem vitás, nevetségessé teszi a tirádát.

Egy negyedik pompás jelenet: a banda ,,Igazmondás''-t játszik. Minden kérdezettnek felemelt kézzel meg kell esküdnie, hogy nem hazudik. A játék során Mic és Bob szemrebbenés nélkül, de rángó orrcimpával csalnak. Gőgösen letagadják érzelmeiket. Egymásban önmagukat alázzák meg.

A jelenetek súlya, a cselekmény logikája azt bizonyítja: Carné nevetségessé akarja tenni a banda nagyképű filozófiai szólamait. Mintha azt mondaná: ,,Nem erről van itt szó!'' Magának a ,,tricher''-nek (csalás, svindli, — a film címe), ennek a jellegzetesen egzisztencialista műszónak értelmezését is, mintha helyreigazítaná: ,,tricher'' nem annyit tesz, mint társadalmi állásfoglalásunkban önámítónak, tisztességtelennek lenni, hanem egyszerűen annyit, mint érzelmeinkkel csalni. A két szerelmes társadalmi ellentéte is jellemző kellékké, a couleur locale egy mozaikkockájává süllyed a szerelmi bonyodalom fényében: lényegében Mic érzelmi hazugsága és az, hogy Bob elkapta a labdát, okozta a tragédiát. De az, hogy nem szabad a filmet pusztán szociologizálva tekinteni, sokkal explicitebb módon is kiderül. Carné szerepelteti Mic bátyját, a tanulatlan, egyszerű munkást. S ha valamit Carné a micisapkás, börkabátos szerelő szájába ad, akkor az nem a kilógó társadalmi szalag, hanem annak saját konkluziója. Mic bátyja az egyik utolsó jelenetben — Mic halála után néhány perccel — az orvossal beszélget. Az orvos: ,,Mi a baja mindezeknek a fiataloknak?'' Mic bátyja a tanultsággal hozza kapcsolatba a lelki tragédiát. Az orvos: ,,Nincs mindnek ilyen problémája... Van egy fiam, rendesen tanult... boldog...'' Mire Mic bátyja: ,,Az egyik erős, a másik gyenge...'' Vagyis: ösztönlélektani konkluziót kapunk filozófiai vagy szociológiai helyett.

A filmről sok ellentétes ítélet hangzik el. Az orgiajeleneteken való felháborodás általános. Még a filmet gyártó Pathé-vállalat vezérigazgatója is felháborodását fejezte ki. De bennünket jobban foglalkoztatnak a film általános érvényével, tipikusságával kapcsolatos aggályok, hisz a film a St. Germain des Prés ifjúságának rajzával kétségkívül nem egyéni sorsokról, hanem rétegről, korszakról kíván beszélni. Jogos-e azt állítani, hogy néhány munkakerülő nihilista fiatal históriája korszakos jelentőségű társadalmi kérdés? Ezzel foglalkozik a ,,L'Express'' rendkívüli kiadásának több cikke, de ezzel maga Marcel Carné is. Saját filmje általános, országos érvényének kérdését aggályosan latolgatja, szinte számítgatja, hány százalékot képvisel Párisban és hányat vidéken Bob, Mic, Alain meg Clo. Érezni, retteg a hamis általánosítástól. De körülbelül arra a megállapításra jut, hogy sajnálatos módon a francia ifjúság egésze vészesen apolitikus és a kollektív érzésre teljesen képtelen, az ő alakjai pedig csak az átlagnál fokozottabban ilyenek.

A filmet minden tekintetben ízlés, mérséklet, eredetiség jellemzi. Van benne idegborzoló jelenet bőven (pl. Alain a ,,veszélyesen élni'' elv alapján a háztetők között saját életét veszélyeztetve megment egy macskát), de az ilyen jelenetek sohasem öncélúak. A film eredetisége a Carné egész korábbi stílusával való összehasonlításban is kidomborodik. Nem éppen általános, de nem is egészen egyedülálló véleményt hangoztatunk, amikor Carné korábbi stílusát (ha még oly klaszszikussá és világhírűvé vált is vele) elítéljük. Carné szinte minden eddigi filmjében a valóság egy sajátos transzpozícióját adja. Cselekménye többnyire a szegényebb párisi rétegekbe vezet. Többnyire csak a halál által elválasztható szerelmesek küzdenek a gonosz erőkkel. A történetek, a cselekedetek indítékai, az emberi sorsok ködbeveszőek és minden képies szimbólumok, kóbor kutyák, távoli hajókürtök, sikátorok fényei, esőcseppek kívánnak érzékeltetni. A Carné-filmek hangulatukkal olykor megbabonáznak és mégis hiányérzetet keltenek: stílromantikusok, szenvelgők, henyén szimbolisták, Böcklinre emlékeztetők. Mintha nem a valóságon túlra vágyódás nagy művészi témája ihletné Carnét, hanem kelléktárral, másodlagos rutinnal dolgoznék. Ugyanakkor filmjei rendkívül filmszerűek. A ,,Csalók'' sokkal epikusabb és kevésbé filmszerű, mint a korábbi filmjei. Kidolgozott, dús, couleur locale-os realizmus lépett az édeskés, szinte giccses impresszionista folthatásosdi helyébe. Ha Carné a korábbi filmjeinek szellemében alkotott volna ezúttal is, valamiféle 1949-es St. Germain des Prés mítoszt költött volna. Magános, ifjú, szakállas filozófusok és filozófiában tetszelgő jampecek egyetlen irreális folthatásba vegyülve tántorogtak volna. Esőtől homályosan villogtak volna a Boulevard St. Germain fényei, sikongtak volna a mellékutcákban hirtelen lefékező autók és a keserédes élet zajlott volna a nagy nihil felé. Ehelyett most világos gondolatot, áttetsző meseszövést, érzékletes társadalomábrázolást élvezhetünk anélkül, hogy a poézisről egy pillanatra is le kellett volna mondanunk.

Jegyzetek az új irodalomtörténetről

(A magyar irodalom története 1849-ig. Bibliotheca, Budapest, 1957)

Új magyar irodalomtörténet jelent meg; nem egy szerző műve: a magyar irodalom hét kutatója és ismerője (Bán Imre, Gerézdi Rabán, Klaniczay Tibor, Pándi Pál, Szauder József, Tóth Dezső és Vargha Balázs) fogott össze, hogy végre használható könyv szülessen erről a mindannyiunk számára oly kedves és érdekfeszítő témáról — olyan mű, amely már feldolgozza az irodalomtörténeti kutatás Szerb Antal óta elért eredményeit. Az előszóban a szerkesztők: Bóka László és Pándi Pál kiemelik ,,a marxista-leninista módszer'' fontosságát, hogy ezen pontosan mit értenek, nem tudjuk, de a könyvben sok új dolog van. Néhány recens irodalomtörténeti felfedezés ugyan kimaradt (nem esik például említés Balassi harmadik szerelméről, Fulviáról, akinek tüzén a lobbanékony költő utoljára szerelmes versre ,,gerjedt''), de alig feltárt korok kincsesbányái nyílnak meg a tájékozatlan és tájékozott olvasónak egyaránt, alig méltányolt, vagy szinte elfeledett írók műveiről fújja le a port egy-egy hozzáértő irodalomtörténészünk. Az új irodalomtörténet a középkori ritmikus latin próza magyarországi változatától Fáy András és Vajda Péter értékeléséig számos új adattal és gondolattal gazdagít. Ki kell emelnünk néhányat a legérdekesebb újdonságok közül, ilyennek érezzük a huszita bibliafordítás jelentőségének hangsúlyozását, a XVI. század gazdag — és a XX. század elevenébe vágó — magyar nyelvű irodalmának részletes elemzését (a magyar erazmisták, Heltai Gábor, Bornemisza), Szenczi Molnár Albert méltó helyének kijelölését, Pázmány ,,rehabilitálását'' és a XVII—XVIII. századi erdélyi próza — főképp emlékiratok — alapos méltatását (ez utóbbi Bán Imrét dicséri). Új irodalomtörténetünk — teljes joggal — a szokásosnál nagyobb helyet szentel két és fél évszázad kéziratos költészetének; ugyanez áll a magyar felvilágosodás kisebb költőire és Kármánra. A reformkorra eső részben Szauder József szépen, őszinte beleéléssel rajzolja meg Kölcsey belső fejlődését. Nemcsak a lirikus, a politikus-szónok Kölcseyt is új színben ismerjük meg tanulmánynak is beillő elemzéséből. Pándi Eötvös- és Petőfi-képével nagyjából egyetérthetünk, a harmincöt oldalas Petőfi-fejezetben talán többet lehetett volna mondani Petőfi világirodalmi érdeklődéséről (tájékozódásának irányáról stb.) és meg lehetett volna kísérelni világirodalmi helyének pontosabb kitapintását is. Ezenkívül Petőfi számomra ,,kavargóbb'', problematikusabb, egyszersmind dinamikusabb az itt megjelenítettnél.

Petőfi tárgyalásánál azonban beleütközünk a könyv egy fölöttébb vitatható értékű tulajdonságába: a lázas ,,realizmus'' keresésbe. A könyv írói szinte alig várják az alkalmat, hogy valakinek a nyakába varrhassák a ,,realista'' jelzőt. Csokonai költészetére például egészében nem jellemző a realizmus, annak csak járulékos eleme, mi szükség mégis ezt hangsúlyozni?

Felmerül a kérdés: van-e egyáltalán lírai realizmus? Pándi szerint van, szerintem azonban nyilvánvaló, hogy minden jó leíró, epikus jellegű mű eleve tartalmaz realista elemeket (az olyan rövidre fogott epika is, mint Petőfi ,,Kutyakaparó''-ja), hogy az epika, vagy az epika felé hajló líra módszerénél fogva realista, a líra ugyanezen okból nem-realista. Petőfi lírája realista elemeivel együtt is lényegében romantikus, az aztán más kérdés, hogy Petőfi népi romantikájának hogyan adtak konkrét ,,kifutási lehetőséget'' az 1848—49-es politikai események.

Egy-egy jelentősebb költő alakja fakónak, élettelennek tűnik a gondosan megrajzolt társadalmi-politikai háttérhez és az egyes mellékalakok színességéhez képest. Itt van mindjárt első roppant költőnk, Balassi Bálint. Klaniczay elemzése — talán a szerelmi lírától eltekintve — sablonos, kielégületlenül hagyja az olvasót; Klaniczay meg se próbálkozik Balassi bonyolult lelki fejlődésének magyarázatával, istenes verseit gyengén, felületesen elemzi (,,öntudatos, diadalmas ember módján fordul... istenhez'' — kis i-vel) vitézi verseivel kapcsolatban közhelyeket ismételget. Csokonai Vitéz Mihály költészetéről bizonyos tekintetben még kevesebbet tudunk meg, mint a középiskolában. ,,Az estve'' és a ,,Konstancinápoly'' kiemelése elkerülhetetlennek látszik, de ez nem mehet Csokonai szerelmes verseinek rovására. Korai szerelmes versei frisseségét bizonyítandó a ,,Tartózkodó kérelem''-ből lehetett volna idézni, a Vargha Balázs által idézett ,,megrázó strófa'' nincs szerencsésen megválasztva és egyáltalán nem megrázó. A főbajt én abban látom, hogy Varghától nem tudjuk meg, miért tartjuk sokra Csokonait, mi az, ami őt a XVIII. század legkiemelkedőbb magyar költőjévé teszi. A Berzsenyi-portrét sem nevezném teljesnek. Elsikkadt Berzsenyi felvilágosult korszakának tüzetes (vagy akárcsak általános) méltatása; valamint vallásos költészete is — az illetékes irodalomtörténész elfelejtette idézni Berzsenyi gyönyörű négy sorát, amelyet apáink nemzedéke még betéve tudott: ,,Isten, kit a bölcs lángesze fel nem ér...'' A kisebb költők közül, úgy gondolom, csak Dayka Gábort és főképp Kerényit érte igazságtalanság. Kerényi Frigyest méltatlanul hallgatták el mindeddig — mert elhallgatták! —, pedig hát a Petőfi mögött felsorakozó literátorok között kevés olyan művelt, intelligens és tehetséges költő akadt, mint ez a korán elpusztult fiatalember, a Kossuth-emigráció egyetlen költője. Ezúttal Kerényinek még kevesebb hely jutott olyan jelentéktelen irodalmi alakoknál, mint például Vitkovics.

Vannak aztán az új irodalomtörténetnek más természetű szépséghibái. A 22. oldalon például ezt olvashatjuk: ,,Imre herceg legendája... azt a célt szolgálta, hogy az embereket... a kizsákmányolásba való belenyugvásra nevelje.'' A korai magyar irodalom legjellemzőbb vonásának a kizsákmányolás szüntelen fokozódása és az osztályharc éleződése tűnik (már Sztalin is megmondta!) és később a szép-históriák kapcsán azt is megtudjuk, hogy ,,a szerelmi téma előtérbe kerülése... már maga is antifeudális jelenség''. (91. o.) (Ilyen alapon még a provanszál trubadurköltészet is az osztályharc álcázott termékének tekinthető.) Klaniczay e revelációszerű megállapításain kívül kicsit idegesítő Révai József lépten-nyomon való idézgetése — olyankor is, amikor semmi szükség nincs rá (335., 363. o.). Mindamellett ebben az irodalomtörténetben már alig van nyoma az ötvenes évek ízléstelen szervilizmusának, több-kevesebb sikerrel mind a hét irodalomtörténész önálló vélemény, önálló korkép kialakítására törekedett.

Külön meg kell emlékeznünk a kötet végén elhelyezett bibliográfiáról és az időrendi (név- és évszám-mutató) táblázatról, ezek jelentősen megkönnyítik az egyetemi hallgatók munkáját és további agyműködésre serkentik az olvasókat. Számomra — megrögzött ,,polonomán'' lévén — külön öröm, hogy az új irodalomtörténetben, ha gyér számmal is, akadnak végre utalások lengyel költőkre, és hogy például az európai romantika felvázolásánál Byron és Puskin mellé odakerült Mickiewicz (ejtsd: Mickjevics) neve; de nem értem, miért írnak minden lengyel nevet következetesen rosszul, illetve többféleképpen (Kochanowski-t egyszer Kochanovski-nak, máskor Kochanovszki-nak, Mickiewicz-et kétszer is helytelenül Miczkiewicznek). A legcélravezetőbb talán az eredeti lengyel helyesírás reprodukálása és a magyar kiejtés zárójelben való feltüntetése lenne.

Ezenkívül elkelne egy errata, mert számtalan sajtóhiba csúfítja el a különben ízléses kiállítású, szépen nyomott, illusztrációkkal ellátott kötetet.

Összegezve a mondottakat: az új irodalomtörténet használható kézikönyv, kitűnő adattár és részleteiben érdekes olvasmány. Színvonalas és becsületes mű — a lehetőségekhez mérten.

Gömöri György

„A művészetnek csúcsteljesítményt kell nyújtania...“*

— mondta Hubay Jenő, 1937 március 12-én, a budapesti városházán és élettelenül borult a tanácsterem asztalára.

Emberi tulajdonság, hogy a halál pillanatát még a születésnél is fontosabb momentumnak tartjuk; érthető is, hiszen az élet ekkor válik — ha válik — befejezett, harmonikus és visszavonhatatlan egységgé. Számtalan végszót tart éppen ezért számon a história és a kultúrtörténet, de ezek között kevés oly jellemző mondatot ismerünk, mint Hubay Jenő utolsó szavait.

„A művészetnek csúcsteljesítményt kell nyújtania“ — mondotta Hubay Jenő akadémikus, díszdoktor és kegyelmes úr, sok bel- és külföldi kitüntetés birtokosa s élettelenül dőlt a tanácsterem asztalára. Hosszú életének nyolc évtizedével Hubay Jenő egy korszakot képviselt. Egy korszakot, amelynek kezdeténél és végénél a magyar és európai zeneművészet két olyan óriása állt, mint Liszt Ferenc és Bartók Béla. Amikor született, Erkel Ferenc fiókjában ott volt a Bach-korban előadhatatlan „Bánk bán“ partitúrája; amikor meghalt, Kodály Zoltán a „Budavári Tedeum“ diadala után az „Iskolai Énekgyűjtemény“ kiadásán szorgoskodott s a magyar zeneélet legsajátosabb korszaka világraszóló termésbetakarításra készült.

Amilyen szerencse az ifjú Hubay Jenőre és egész pályája alakulására, hogy ott állt mellette a minden jó ügyet felkaroló Liszt Ferenc, éppoly szerencsétlen momentum, hogy az agg Hubay Jenő, a Zeneművészeti Főiskola főigazgatója Góliátként szállt harcba a nagymúltú intézet immár őszhajú tanára, de igazának védelmében fiatalosan friss Dávidja, Bartók Béla ellen. Hubay Jenő jelentőségét azonban mi sem bizonyítja jobban, mint a magyar zene kérdésében Bartók Béla igazával való balsikerű szembeállása, sőt rosszemlékű hírlapi polémiája ellenére is — ami más számára végzetes ballépés lett volna — ma hódolattal emlékezünk rá, mint ahogyan már senki sem rója fel Brahmsnak, hogy Liszt kompozíciós tevékenységét „szemétre való macskazene“ kitétellel illette.

Mindez persze nem jelenti azt, mintha Hubay Jenő élete utolsó évtizedeinek kompozíciós munkája nem ártott — visszamenőleg is — a hegedű és hegedűpedagógia világraszóló mesterének. Ehhez azonban nyomban azt is hozzá kell tenni: ő első-, másod-, de utolsósorban is hegedűs volt, az ő zeneművészi kifejezése a hegedűből nőtt ki. Ez az instrumentum pedig XVII. századi kifejlődése és XVIII. századbeli virágkora után nem volt olyan szerencsés, mint a zenei művelődésünkben központi szerepet betöltött zongora. A hegedűben Corelli, Veraccini, Vivaldi, Geminiani, Nardini, Pugnani, Tartini csodálatos irányának a múlt században már nincs megfelelő és közvetlen örököse. Irodalmában nincs olyan szerző, akit (Mozartról és Beethovenről nem is szólva) egy Liszt, egy Chopin, Schumann, Brahms vagy Bartókkal párhuzamba lehetne állítani. A modern hegedűvirtuozitás megalapítója és kalandos életű mestere, aki a legkáprázatosabb, legtrükkösebb és leglélegzetállítóbb hegedűbravúrokkal mindenütt extatikus sikert aratott, vagyis maga Niccolo Paganini, mint komponista nem jelentékeny. Ugyanez mondható Spohr, Vieuxtemps, Wieniawski és a többi hegedűs szerzőre is. Miután a jelenségek és a számok törvényei a művészi világban is érvényesek, igazságtalanság lenne Hubay Jenőtől, ettől az ízig-vérig hegedűstől világraszóló kompozíciós eredményeket várni.

Hubay Jenő jelentőségét és igazi nagyságát nem is a kompozíció terén kell keresnünk. Arról azonban nem szabad megfeledkezni, hogy a mintegy három tucatnyi operaszínpadon bemutatott „Cremonai hegedűs“ ma is sokat játszott dalmű. Amikor a zeneszerző Hubay Jenő a Massenet-féle irányzat hatása alá került, öntudatlanul is előfutára lett annak a későbbi, Bartók—Kodály-féle tudatos irányzatnak, mely a nyomasztó magyarországi német zenei hegemónia ellen francia fegyvertársakat keresett.

A régi és jelentékeny részben főleg a cigánysorból kikerült és kifejezésben a cigányvirtuozitáshoz közelálló magyar hegedűsök: Lavotta, Bihari János, Csermák Antal, Rózsavölgyi Márk, de még Reményi Ede után is Hubay volt az első, aki a klasszikus értelemben iskolázott hegedűművészetet nálunk európai színvonalon képviseli. A természet oly adottságokkal ruházta fel őt, mint biztos fogékonyság, jó ízlés, a hang és stílus nemessége. A hegedűsök magyar származású királyánál, Joachim Józsefnél tanult a berlini főiskolán. Négy esztendeig tanult Berlinben és bár Joachim egyénisége fél évszázadon keresztül nyomta rá bélyegét mindenre, ami a hegedűléssel összefüggött, Hubay fejlődésére döntő fontosságú volt, hogy Liszt szívesen muzsikált vele és Párisba irányította. Ott Hubay elnyerte Vieuxtemps barátságát és egycsapásra meghódította a közönséget. Alig 23 éves volt, amikor mint a brüsszeli konzervatórium mesteriskolájának vezetőjeként Vieuxtemps és Wieniawski örökébe lépett. Hubay Jenő azonban a világsiker csúcsán is elsősorban magyar maradt. Amikor Trefort Ágoston kultuszminiszter meghívta a budapesti Zeneakadémiára, gondolkozás nélkül hazajött. Csupán az volt a kikötése, hogy Popper Dávid, az akkori világ egyik legünnepeltebb gordonkavirtuózának is állítsanak tanszéket a magyar fővárosban. Hubay nemcsak hazajött, hanem itthon is maradt mindhalálig. Pedig, mint egyik nyilatkozatában elmondotta: „Engem Budapestről is hívtak sokszor külföldre és megkínáltak nagy, dúsan jövedelmező állásokkal. Nem mentem. Nekem a magyar zeneművészet fellendülése szerzett örömet és megelégedést.“

A világhírű Hubay-iskola kialakulása előtt, a múlt század huszas és kilencvenes évei között, a zenevilágban feltűnő nagy volt a száma az olyan magyarországi születésű kiváló hegedűsöknek, akik végső kiképzésüket külföldön nyerve, nem mint jellegzetesen magyar, hanem csak mint magyar származású tanárok és művészek gazdagították a zenevilágot. Hubay jelentősége, hogy iskolája egyetemes jellegű, internacionális, de ugyanakkor a legnemesebb értelemben nacionális volt, — azaz megoldotta a magyar és nemzetközi színvonalú hegedűiskola egész problematikáját. Tanítványai sorából nemcsak olyan hegedűs nevek ragyognak ki, mint Arányi Jelly, Gertler Endre, Geyer Stefi, Koncz János, Pártos István, Rubinstein Erna, Székely Zoltán, Szigeti József, Telmányi Emil, Vecsey Ferenc és Zathureczky Ede, hanem a nagymúltú Hubay—Popper vonósnégyes mintájára az ő iskolájából indul ki a Hauser-, Léhner-, Roth-, Végh- és Waldbauer-kvartett. A nagynevű hegedűpedagógusok közül Gábriel Ferenc, Kemény Rezső, Mambrinyi Gyula, Studer Oszkár, valamint Zsolt Nándor a neveltje. Tanításáról Waldbauer Imre azt írta, hogy „a hegedűtechnika elméleti törvényeinek szem előtt tartásával mindig zenei, hangbeli céljai vannak. Így a technika öncéllá sohasem lesz, viszont lehetővé válik növendékeinek egyéni s gazdag hangszínezése, hangjuknak sokfélesége“.

Hubay magyar iskolája fogalommá vált a világban és nemcsak a hasonlóan híres Auer- és Sevcik-iskolával vetekedett, hanem sok tekintetben felül is múlta azokat. Hubay általános zenekultúrában és a művészi kifejezés nobilitásában mindenkinél többet igényelt és többet is nyújtott, mert mint utoljára summázta: „A művészetnek csúcsteljesítményt kell nyújtania...“ A csúcsteljesítmény igénye késztette arra, hogy nemcsak felvesse a Hangversenyzenekar gondolatát, hanem ezt a kitűnő együttest életre is hívja. Ez volt a palotájában tartott híres zenedélutánok indítéka is, ahol a hazai zenélet minden számottevő alakja megfordult és ahonnan számos művészi karrier is kiindult.

Balzacról írta Babits Mihály, de Hubay Jenőről is elmondhatjuk, hogy noha szeretett volna szárnyra kelni és az egész világot meghódítani, „csak annyi terület volt valóban az övé, amennyit gyalog elérhetett“. Hubay esetében ez a terület az iskola területe volt, melyet nála senki sem tisztelt jobban. Ha belépett a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola kapuján, megemelte kalapját az intézet előtt. A gyaloglás pedig a Hubay Jenő előtt most hódoló íródeákot a peripatetikus iskola legjobbjainak szellemére emlékezteti.

Gaál Endre

* Hubay Jenő (1858—1937) centenáris emlékezete.

ELHIVATÁS

A lányt szabadonengedték, mi több, autón szállították haza, — minő váratlan, megható udvariasság. Igaz, az autónak rácsos ablaka volt és a lányt két őr fogta közre, dehát édesistenem, a rabtartóktól még egy csipetnyi emberség is oly jól esik! Kedve támadt, hogy kezet csókoljon az egyik őrnek. Vagy mind a kettőnek. De mégsem. Azt hinnék, gúnyt űz belőlük és pofon ütnék jobbról is meg balról is. Vagy ami még rosszabb, bolondnak néznék.

Áthaladtak a Margithidon, egyenest a Nyugati pályaudvar felé. A szabaduló rab csaknem felsikoltott, szája elé kapta összekulcsolt kezét és ujjait harapdálta izgalmában. Ha az Állatkert felé mennének, édesistenem! Az autó bekanyarodott, alighanem a Városligetnek, Szűzanyám, most tégy csodát! Altasd el ezt a két szörnyeteget, hadd nézzek ki a rácson, hadd lássam messziről, csak egy pillanatra! Vagy egy szép nagy karambol, az lenne az igazi; a zűrzavarban elszökhetne hozzá, légy irgalmas, édesjóistenem, mi az neked két autót egymásnak szalasztani, ha úgy akarod?

A gépkocsi fékezett és megállt, sajnos, az ő házuk előtt. Apja, anyja már várták a kapuban, ölelgették és siránkoztak: — Hát megjöttél, Juci. Ó, be sápadt vagy, hogy lefogytál nekünk. De legalább kigyógyultál abból az őrültségből, ugye nem mégy többé a közelébe annak a vadállatnak? Jaj, mennyi bajt hozott ránk az a gonosz dög! De ugye, ezentúl hallgatsz a szüleidre, vigyázol magadra, megígéred, ugye, aranyom?

No, ez bizony még cudarabb rabság, mint a másik! Amazok lefogták, hogy moccanni se tudott, ezek meg a féltésük kényszerzubbonyát húznák rá. Kicsinyes ostobaságuk nem foghatja fel az ő hivatását, óbégatnak, hogy jaj, megbolondult és jaj, ezt nem lehet megérteni! Miért nem értik és miért akarják egyáltalán érteni? Ha igazán kedvelnék őt, legfeljebb örülhetnének. De ezek elvárnák, hogy inkább babusgassa a sarki fűszerest, merthogy azt szép embernek tartja a szomszédasszony. Csiricsáré kényszerzubbonyt varrtak néki, saját mocskos vágyaikból, bárgyu elképzeléseikből, meg a szomszédasszony ízléséből, de hohó, ő túljár az eszükön! Kitárja feléjük karját, úgy tesz, mintha felvenné a zubbonyt, még mosolyog is hozzá, ezzel is szédíti őket, mert valójában nem bújik bele, nem vesz magára semmit, soha, semmit többé, de nem ám! Bizony, bizony, ravaszsággal kell élniök az igazaknak, hogy megmentsék lelküket a gonoszok elől. Hadd beszéljenek, mondják, mondják a magukét, ő közben csak arra figyelt, vajon még mindig hamisság nélkül szól-e szívében az elhivatás? És megtervezte a ravaszságot, lángésznek dicséretére váló találékonysággal, minden parányi részletet aggályos gonddal kimunkálva, akárcsak a szobrász a műremeket; mérnöki precizitással ügyelve, hogy a ravaszság elemei hajszálnyi pontossággal egybeilleszkedjenek, mint a híd alkatrészei; ám, mialatt egy középkori miniatürfestő ihletett odaadásával pepecselt egy-egy részleten, a hadvezérek, a nagy sebészek, avagy a nagy politikusok előrelátásával vette fontolóra: miként módosítható terve, ha nem várt bonyodalmakkal találná szemben magát? Csak az éjszakát kellett megvárnia. Ruhástul feküdt az ágyban, az apjától elcsent kapukulcs ott lapult a párnája alatt. Már indulhatott volna, de még egyszer megvizsgálta lelkiismeretét. Mert ójaj, mily sok tündökletesen kitervelt ravaszságot, kifogástalan agymunkát vagy irdatlan testi erőt pazaroltak már emberek őrültségekre, vagy arra, hogy aljas ösztöneiket kielégítsék. Ám őt nem a vak szenvedély űzi. Igaz, ilyen korszaka is volt, megvetette magát érte. Akkoriban az önzés kergette, gyönyörködni akart látásában és vadul kívánta, hogy a másik is észrevegye őt. Mindez a múlté. Ma már belenyugodnék, hogy akár sose lássa, csak tudná, hogy nem szomorú és nem szorul vigasztalásra. Alázatosan lemondana a kibékülésről, megadással tűrné haragját, ha csak őreá haragudna, de egyébként vidáman élne. Éppen megfordítva van azonban: halálosan szomorú, vigasztalásra szorul és vigasz nélkül kell élnie, ezért haragszik és nem a haragja az, ami mar és éget, hanem a szomorúsága.

Az előszobaajtó zajtalanul nyílt, jó előre megolajozta. „Jövök hozzád — suttogta, míg papucsban leosont a lépcsőn —, ne félj, jövök már, megvigasztallak én, ne félj...“ Az utcán futásnak eredt, soha nem érzett vad és könnyű öröm bizsergett még szaladó lábujja hegyén is. Most szabadult igazából. Amikor felkapaszkodott a kőkerítésen, véresre horzsolta könyökét, a leugrásnál bokája rándult meg és végigkarmolta arcát egy goromba ág. Oly jóízűen kuncogott, mint valamikor diáklánykorában. „Szerelmem könnyű szárnyán jöttem én — szavalta nevetgélve. — Ez ellen semmi kőfal nem feszülhet. Mindent mer, mit csak tud a szerelem.“ Egy bokor mögé rejtőzött és várt.

Végre hajnalodott. Harmatos volt a fű és harmatosak a fák, száz meg száz madár csivitelt az ágakon — soha ilyen reggelt!

A könnyű és vad öröm, mintha elzsibbadt volna a hosszú éjszakán. Inkább a kötelességtudás és a szánalom vezérelte. Elszántan lépett a ketrec elé. Az oroszlán éppen ébredezett, álmosan és rosszkedvűen rázta sörényét. A lány mély lélegzetet vett, s izgalomtól fedett, kissé ünnepélyes hangon így szólt az oroszlánhoz:

„Itt vagyok. Eljöttem, hogy megvigasztaljalak.“

Az oroszlán dühödten vicsorgott.

„Tudom, hogy haragszol rám — mondta a lány, alázatos mosollyal. — De könyörgök, csak azt ne hidd, hogy elfeledtelek. Jöttem volna én hozzád, akár mezítláb, szúrós tüskéken át. De bezártak, hogy ne jöhessek. Megpróbáltam lefeszíteni a rácsot az ablakról, lemásztam volna én az ereszcsatornán is, de hárman ugrottak nekem, ütöttek, vertek és úgy lefogtak, hogy moccanni se bírtam, hiába vertem neki a fejemet a falnak, a fal is erősebb volt, csak azért nem jöttem, csak azért, mert semmiképpen nem jöhettem, bocsásd meg nékem, hogy nem jöhettem...“

Az oroszlán ásított és morgott.

„Untat a fecsegésem? — kérdezte a lány kétségbeesetten. — Vagy, vagy talán úgy érzed, semmi sem menti árulásomat? Milyen igazad van! Milyen igazad van! Alávaló nőszemély vagyok, én semmirevaló tehetetlen rongy, magadrahagytalak roppant bánatoddal. Mert hiába járt itt ezer meg ezer ember, egyik sem vigasztalhatott, senki nem tud vigasztalni téged, csak én.“

Az oroszlán elfordult, s mancsára hajtotta nagy bozontos fejét.

„Értelek én — szólt a lány sóhajtva. — Elfordulsz, mert félsz tőlem, még mindig félsz, hogy megvigasztallak. Azt mondod, téged ne vigasztaljon senki, te szomorú akarsz lenni, azt hiszed, a bánat a te királyságod, amit én erőnek erejével el akarok rabolni tőled. Csakhogy ez nem így van. Én nem vagyok tolakodó. Magadrahagynálak én a bánatoddal, ha tudnám, hogy teljes szívedből ezt akarod, ha nem látnám folyton azt a segélykérő tekintetedet, amitől nékem nincsen többé se éjjelem, se nappalom. Hiába üvöltesz, hiába tagadod, én tudom, hogy vigasztalásért sírsz. Százszor is meggondoltam én ezt hosszú rabságomban. Tudom a titkodat. Hallgass rám: nem is vagy te oroszlán, te egy icipici hófehér nyuszi vagy. Erőszakkal húzták rád az oroszlánbőrt, iszonyúan szenvedsz szegénykém, szorít, vág, csíp az a ronda bőr, belülről csupa seb a tested, jaj engedd, hogy segítsek rajtad! Hallgass rám, letérdelek és úgy könyörgök, hallgass rám, hisz oly keveset kérek tőled! Nem kérek én tőled mást, csak azt, hogy bújj ki a bőrödből, légy nyuszi, mert az sokkal, de sokkal jobb neked is, huss, ugorj ki a ketrecből, aztán uccu neki a rétnek, ott hancuzunk majd reggeltől napestig, ó, ha tudnád, milyen jó hancuzni a réten...“

Az oroszlán búsan rázta sörényét.

A lány szemébe könnyeket csalt a szánalom.

„Nem akarsz kijönni velem a zöld rétre? Nem mersz víg nyuszi lenni, te szegény — mondta halkan és nagyon gyengéden. — No jó, jó, nem muszály, te kis makacs, te... Maradj oroszlán, én még azt sem bánom, csak ne légy ennyire szomorú, engedd, hogy vigasztaljalak...“

Felemelkedett térdeplő helyzetéből, egészen közelment a ketrechez, benyúlt a két vasrúd között és megsimogatta az oroszlán fejét.

„Ne félj tőlem nyuszikám — suttogta — nem bántlak én, csak vigasztallak.“

Az oroszlán beleharapott a kezébe.

„Igazad van — zokogta a lány — hogy is bízhatsz bennem, amikor én csak félkezemet nyújtom? Félkézzel még akkorka vigaszt se nyújthatok néked, mint a körmöm hegye, a félvigasz kevesebb a semminél, egészen kell, egészen, ó, hogy csak most tudom, én balga, pedig milyen régtől meg vagyon írva... de jaj, csak könyökig fér be a karom, most meg ez a cudar rács az erősebb, jer közelebb, kedvesem.“

És az oroszlán elindult, lassú, vonakodó léptekkel. Egyszer még gyanakvón megállt, de aztán egészen közeljött; szép bozontos fejét ráhajtotta a lány karjára, lehúnyta szemét és békésen, megkönnyebbülten lélegzett, akárcsak egy alvó kisgyerek. Majd könyökből leharapta mindkét karját. Először az egyiket, aztán a másikat.

A lány ájultan esett össze a ketrec előtt, az oroszlán hosszan, fájdalmasan üvöltött.

Ekkor futva jött az őr. Felverte álmából a portást, a portás meg az állatkert igazgatóját; az igazgató helyszíni szemlét tartott, majd telefonált a mentőknek. De előbb alaposan lehordta a személyzetet:

„Így vigyáznak maguk az oroszlánokra, szerencsétlen barmok! A kutya se mer ide jegyet váltani, ha híre megy, hogy nálunk a tisztelt publikumot csak úgy megeszik az oroszlánok!“

„Ugyan kérem — felelte az őr sértődötten — még senkit se evett meg az oroszlán csak úgy véletlenül.“

Aztán jött a mentőautó és elvitte a lányt. Az oroszlán szomorúan nézett utána.

Szegő Zsuzsa

A féktelen költő

Nagy László: Deres Majális (Magvető, 1957)

A magyar költészet reménységeiről és ígéreteiről vitázva, a legfiatalabb magyar költőnemzedék képviselői között előkelő helyen, mindjárt Juhász Ferenc mellett — rendszerint utána, néha előtte — emlegetik Nagy Lászlót. E hírnévs az ,,Új Hang'', majd a ,,Kortárs'' hasábjain megjelent versek után, különös izgalommal vettem kézbe gyűjteményes kötetét, a ,,Deres Majális''-t.

A kötet komoly élmény; lapjain egy rendkívül kemény, egységes költői egyéniség bontakozik ki. Bár nem tagadhatja le elődeit és néhol felrémlik sorai mögött József Attila (anyamotívum, fájdalomérzékeltetés) s talán Erdélyi és Sinka is, vagy — de ez lehet, hogy csak véletlen — egy német expresszionista, hangja mégis egyéni, másoktól elkülöníthető.

Hogyan jellemezhetnők ezt a hangot? Nagy László nem nyugodtan elmélkedő, filozófus költő, nála minden él, minden mozog, hevesen, élesen és ijesztően. Káposztaaprító anyjára és nővéreire emlékezve, így kezdi versét:

Fenőkövekről, ím, a félbevágott
kaszák vasa a télre fölragyog.
Fehér anyám s a fésült
szűzleányok
asztalhoz állnak, késes angyalok.
(262. o.)

A természet borzalmas harcok színhelye, félelmetes szimbólumok leltára, hiányzik belőle a harmónia, a játszi kedv, az enyelgés: a tenger hullámai villognak (176. o.), a hegytetőt benövi a villámok bokra (136. o.), az ég holdatlan vaspor-szürke (82. o.); sötéten viharzó tájai nem egyszer Vlaminck legjobb vásznaira emlékeztetnek. Sok örömmel különben a tavasz és a nyár sem kecsegtet: túl éjszakán, viharon, télen, mi vár reánk? nyers, éles március (206. o.) és gyilkos nyár, van Gogh délfrancia nyarainak magyar változata, melyben *,,Az én szerelmem nem nevet, a szájaszéle pormeder, előtte mérges gaz mered, haján a részeg nap hever.''* (139. o.) — *Ó, csupa tűz a világ.* (34. o.)

E sor, egyik legelső verséből, talán az egész kötet mottójául szolgálhatna.

Nagy László nem ismeri a csendet, a lélek, a test, a természet csendjét; hangja nem halkul el soha, a szenvedésre nem a bánat sóhaja, hanem a kín felhördülése a válasz:

hajamat marokra fogva
fejemen csüng a fájdalom.
(110. o.)

Erős színeit inkább látásának köszönheti a költő, mint témáinak: a tájképek, a falu, a paraszti munka fontosabb helyet foglalnak el nála, többször bukkannak elő, mint a szerelem, az ifjúság. Könnyen lehetne statisztikát készíteni kedvenc szavairól is (villog, vér, kések, virág, különösen a lefejezett virág stb.).

A néhány alaptéma egyre visszatérő változatai, a közös szókincs azonban nem hoznak létre valami, az összes verset átfogó magasabb egységet. Szerkezet híján inkább ismétlésről van szó, ismétlés pedig — Nagy Lászlónál a ritmus sem nagyon változatos — egyenlő monotoniával. És itt jelentkeznek Nagy László költészetének hibái, gyengeségei. Az állandó mozgás, meg-nem-nyugvás nem a dinamizmust szolgálják, az olvasó nem lát és nem érez lenyűgöző, szédítő ívelést; a mozgás ellenére úgy véli, hogy egy helyben topog, égiháború helyett tűzijátéknak volt tanúja. Az elragadott olvasó várja az apokaliptikus víziót, de a szikrák széthullnak, a tűz kialszik.

Dinamizmus, vízió helyett féktelenségről kell beszélni Nagy László esetében. Ez szabja meg költészetének értékét és határait. Értékét, mert képzeletvilága féktelenül tobzódó képekben és színekben; határait, mert megrészegedve képtől és színtől, gyakran célt és mértéket veszt. Képei szokatlanságát, meglepő gazdagságát a már említett példák után felesleges tovább bizonygatni; a kritikusnak azonban arra is rá kell mutatnia, hogy a szilajság nem abszolút esztétikai kategória. A vad kép gyakran ,,kisiklik'' és az ízlés határát súrolja (jég alatt alvó vérfolt, 110. o.), vagy, ami még szerencsétlenebb, éppen modorosságba csap át:

Hócsorda torkát déli sugár
késelte, gyorsan dagad az ár.
(162. o.)

Nem a tehetség, a költői látás, hanem a mértéktartás és a fegyelem hiánya, valami fenegyerekeszseniális nemtörődömség az oka annak is, hogy még legszebb versei is egyenetlenek. Gyönyörűen kezdődik pl. a ,,Bánatot váltunk'' című vers (104. o.):

Bánatot váltunk szerelemre,
apadj le szívem ijedelme,
ne esedezz holdatlan estért,
világossággal jön, ki megtért.

De a következő versszakokban már lankad az ihlet, az utolsó sor pedig egyenesen lapos.

Megszédülve teszi le a könyvet az olvasó. Érzi, hogy nagytehetségű költővel van dolga és úgy véli, hogy a ,,Deres Majális'' Juhász Ferenc vaskos és Nemes Nagy Ágnes vékony verseskötete mellett — hogy csak a fiatalokat említsük — az elmúlt két év legjelentősebb költői eseménye; ugyanakkor azonban egészen kedvére való, ,,kedvenc'' verset nehezen talál a 350 oldalon, — lapozgat, mérlegre tesz néhány verset (,,Alkonyat, virradat'', ,,Nap hanyatlik'', ,,Szeretők'', ,,Elrontott szívem'' és még egy vagy kettő) és habozik. Talán nincs is a könyvben igazán tökéletes vers.

Nagy Lászlót nem a középszerűség veszélye fenyegeti, nem süllyed le soha a poéta minor ártatlan jelentéktelenségébe. A költői nyersanyag megvan, több is a kelleténél: a ,,Deres Majális'' alapján ítélve csak aszkézisre, fegyelemre és néhány szigorú barátra van szüksége. Esete, egyenetlen stílusa újabb ijesztő példa arra, hogy a mai Magyarországon a pártos kritika teljesen háttérbe szorítja a felelősségteljes, nevelő célzatú formai és stíluskritikát.

Mert Nagy László kétségtelenül a fiatal költőnemzedék egyik legnagyobb, legizgalmasabb ígérete, a szó igazi értelmében. Kizárólag rajta múlik, hogy beváltja-e ezt az ígéretet vagy sem.

Kibédi Varga Áron

Cziffra György a Carnegie Hallban

Három helyen hallottam zongorázni. Először évekkel ezelőtt a Kedvesben, a Váci utcai eszpresszóban. A börtönből szabadult akkor, ,,fregoli'' volt, vagy ahogy a vendéglátó szakmában mondják, ,,repülős''. Állandó jazz-zongoristákat helyettesített a szabadnapjukon. Ilyenkor megtömtük a helyiséget, húsz és harminc évesek, nem tudván még akkor, hogy mi leszünk majd Magyarország ,,mérges fiatalemberei''. Egy-két könnyű szám után mindig az jött, amit vártunk. Liszt, Chopin, Schubert, Beethoven egymásután. Szegény Cziffra Gyuriról csak úgy dőlt a verejték. A gyengeség, a börtön emléke.

Aztán felejthetetlen hónapok következtek. Ötvenhat, amikor a győzelmeink közé tartozott az is, hogy Cziffra játszott a Zeneakadémián. Rehabilitációnak hívták ezt akkor, de számunkra inkább a felfedezések időszaka volt. Ezekben az időkben jöttünk rá, hogy menynyire miénk az agyondicsért és agyonhallgatott Bartók.

Megtömtük ekkor a Zeneakadémiát, mert tudtuk, Cziffra is a miénk, zenéje nekünk szól. Adni is akartunk néki valamit. Biztatást, az együttérzés jelét.

Az öreg, hatvanhetedik évét viselő Carnegie Hall New York legnagyobb és egyetlen igazi hangversenyterme. Falai között megfordult a század minden nagy zenésze. A magyarok közül Hubay, Dohnányi és Bartók.

Ide is elmentünk Cziffra György után, őszintén szólva, nemcsak mint zenebarátok. A nemzetközi rang mellé, amit a Carnegie Hallban való szereplés ad, ismét elhoztuk a régi barátságot, örömünket, hogy itt van velünk.

Kevés régi nagysággal volt annyira igazságtalan a kora és nem egyszer az utókor is, mint éppen Liszt Ferenccel. Cziffra, aki tudja, mit jelent ártatlanul elítélve lenni, rehabilitálta Lisztet. Ahogy az egyik legismertebb New York-i zenekritikus mondta, sikerült véget vetni a sznobizmusnak, mely nem hajlandó nagy zenészt látni Liszt Ferencben.

T. N. Gy.

Az elárult szabadság

(Josef Mackiewicz: Tragödie an der Drau oder Die verratene Freiheit. Bergstadtverlag Wilh. Gottl. Korn, München)

Josef Mackiewicz emigráns lengyel író könyve arról szól, hogy a második világháborút nem a vörös hadsereg, hanem Hitler esztelen politikája nyerte meg Oroszországnak. Jó példa ez a könyv arra, hogy az ember mindig építhet ellenfelei ostobaságára. Josef Mackiewicz külföldön is jól ismert lengyel író. A katyni tömeggyilkosságokról írott könyve a második világháború egyik legmegrendítőbb dokumentuma. Mackiewicz igazi műfaja azonban az elbeszélés. Novelláiban, regényeiben teljesedik ki igazán színes és gazdag nyelve, nyugtalan írói képzelete, meg ami különösen ritka manapság: elbeszélő művészete. Kár, hogy műveit nem tudjuk eredetiben olvasni; a fordításból érezni, hogy nagyobb író rejtőzik a pontos és csiszolt, de zamatától megfosztott mondatok mögött. Mackiewicz egyébként a külföldön élő lengyel írók egyik csoportjához sem tartozik, ha a politikai vagy a pozicionális gyülekezéseket tekintjük.

,,Tragédia a Drávánál, avagy az elárult szabadság'' című könyve egy kozák család sorsán mutatja be azt az emberi és nemzeti drámát, amely az oroszországi népek körében ment végbe a második világháború idején. Ez a dráma nem az eseményekben, kegyetlenségekben és szenvedésekben nyilatkozott meg; ilyesmin mindannyian keresztülmentünk, az ember ma már unatkozva lapozná végig a háborús történeteket. Az oroszországi népek drámája a teljes reménytelenségben rejlett, a választás rettenetes dilemmájában. Az emberi szabadság és nemzeti függetlenség kivívására törekvő népek előtt ugyanis két alternatíva állott: harcolni a gyűlölt szovjet rendszerrel az elnyomó és kegyetlen náci hadsereg ellen — vagy Hitler seregéhez csatlakozva, becsapva és megalázva, harcolni a vörös hadsereg ellen. Az oroszországi népek, tudjuk, kezdetben az utóbbit választották. Ismeretes, hogy Hitler kezdeti sikerének titka Oroszországban az volt, hogy ezek a népek nem akartak harcolni a szocializmus hazájának védelmében. Nem a felszerelésben, nem az emberanyagban volt a hiba. 1939-ben, a forradalom évfordulóján, a moszkvai Vörös téren felvonult a Szovjetunió katonai ereje. A külföldi diplomaták meglepetéssel látták, hogy a világ egyik legerősebb hadereje vonul fel szemük előtt. Valóban, a háború kezdetén az oroszoknak négyszeres volt a páncélos fölényük a németekkel szemben, emberanyagban pedig a Szovjetuniónak körülbelül kétszer annyi diviziója volt, mint a németeknek. Hitler 1941-ben egy számszerűen és fegyverzetileg fölényben lévő országot támadott meg.

A hiba másutt keresendő: a vörös hadsereg harci moráljában. Az oroszországi népek egyszerűen nem akartak Sztalinért harcolni és a németektől várták a felszabadulást. Ezzel magyarázható, hogy sok helyen az orosz parasztok kenyérrel és sóval várták a német katonákat; ezzel magyarázható, hogy a háború első hónapjai után több mint három és félmillió orosz katona adta meg magát a németeknek; ezzel magyarázható, hogy a németek néhány hónap alatt már Moszkva előtt állottak, délen pedig a bakui olajmezőket fenyegették. Az első világháborúban nem lehetett volna orosz katonát találni, aki hajlandó lett volna az ellenség szolgálatába szegődni. 1942-ben, amikor a németek Sztalingrád előtt állottak, több mint félmillió orosz szolgált önként a német Wehrmacht kötelékeiben. Nürnbergben az egyik német vezérkari tiszt ezeket vallotta erről:

,,A brutális és esztelen nemzeti szocialista fajvédő politika ellenére is sikerült hadifoglyokból és a megszállt területek lakosságából félmillió oroszt a magunk oldalára állítani. Okos politika esetén miénk lett volna a győzelem Keleten. Az orosz nép maga söpörte volna el a szovjet rendszert. A háború első idejében tömegesen adták meg magukat az oroszok. Nem katonai, hanem kizárólag politikai okból. Amikor néha őrjáratra lovagoltam, rendszerint hadifoglyok ezreivel tértem vissza, akik minden erőszak nélkül, önként adták meg magukat.''

Mi lett ezeknek az oroszoknak a sorsa a háború után? Erről szól Mackiewicz könyve, amelynél szomorúbb és megkapóbb történetet régen nem olvastunk. Mint mondottuk, a reménytelenség kétségbeejtő szorongása avatja drámaivá ezt a történetet, hogy nincs kivezető út, nincs harmadik út a politikában, nincs menekvés a biztos pusztulás elől. A doni kozákok meg az ukránok és a többi népek megpróbálták, az ördöggel is készek voltak szövetkezni a gyűlölt uralom ellen, míg csak ki nem derült, hogy az ördöggel szövetkezni nem jó, mert a szövetségesek kiszolgáltatják az embert az oroszoknak. Ezeknek az orosz népeknek a tragédiája a Dráva völgyében teljesedett be, osztrák földön, ahol a háborús megállapodások értelmében ezrével rakták őket vagonokba az angolok és az amerikaiak s indították útnak, vissza a Szovjetunióba. Ám ettől függetlenül sem volt jó az ördöggel szövetkezni. A remélt autonómia és szabadság helyett a németek rendőri feladatnak tekintették a megszállt területek igazgatását. Azt mesélik, hogy 1942/43 telén, amikor Sztalin a Kremlben kitüntetéseket osztogatott, az első érmét félretéve, ezeket mondotta: ,,Ezt a legmagasabb kitüntetést egyelőre nem tudom átnyújtani, ezt Erich Koch ,,Reichskomissar'' érdemelte ki, ő azonban jelenleg Ukrajnában van, szolgálati posztján, és fontos munkát végez a Szovjetunió érdekében.'' (Erich Koch perét most tárgyalják Varsóban, az ő jelszava volt: ,,Az ukránok szláv disznók, mahorkával, snapsszal és kancsukával fogom őket kormányozni.'')

Annyi minden eszébe jut az embernek e könyv olvasása közben, hogy nem marad idő és hely részletesebb ismertetésére. Pedig a Kolzow-család története és sorsa érdekes, szomorú és jellegzetes orosz történet, a Meljehov-familia sorsára emlékeztet, egyáltalán: a ,,Tragédia a Drávánál'' első része a Csendes Don köteteit idézi; nemcsak a helyszín azonos, hanem a hősök jelleme, sorsa, tulajdonságai, erényei és hibái is hasonlóak; Mackiewicz művében e nagy orosz regény ,,couleur local''-ját érezzük minden oldalon.

Vámos Imre

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Molnár Erik tudománya

(Egy jeles történelemtudós leveléből, akinek szakmája a középkor.)

,,Az elsikkasztott történelem'' velejével egyetértek. Enyhe megdöbbenéssel olvastam azonban azt, hogy Molnár Erik ,,tudósnak komoly és alapos''. Igaz, hogy Andicsnál mindig ártalmatlanabb volt és főként gazdaságtörténeti vonatkozásban mások kutatásai alapján néhány használható dolgot is produkált. Egyébként azonban ,,tudományos'' működése szinte tragikomikus módon példázza a vonalhű történettudós sorsát a mai Magyarországon. 1945-ben, ,,A magyar társadalom története az őskortól az Árpád-korig'' (helyesen: az Árpád-kor végéig) első kiadásában még az akkori legújabb szakirodalom alapján vázolta a magyarság származását. Amikor megtudta, hogy a Szovjetunióban Marr elmélete a kötelező, tehát ősnépek meg ősnyelvek nincsenek, azonnal átigazodott. 1949-ben megjelent a második kiadás, most már finnugor ősnép stb. nélkül, pontosan Marr értelmében. De mit tesz Isten? Alig pár hónap múlva Sztalin kiátkozta Marr tanát, nem annyira nyilvánvaló tarthatatlansága miatt, hanem főként mert útjában volt a sztalini pánorosz nemzetiségpolitikának. Molnár Erik erre egy másik szovjet elméletet keresett és egyetemi előadásaiban csakhamar a finnugorok Aral-tó vidéki őshazáját és az indiai munda és dravida nyelvű törzsekkel való rokonságát hirdette. 1953-ban aztán előállt ,,A magyar nép őstörténete'' című művével, amelyben a szovjet tudomány felsőbbrendű módszerére és csalhatatlan eredményeire való állandó hivatkozással kifejtette ,,saját'' elméletét, a finnugorok belsőázsiai származásának tanát. A könyv a szovjet szerzőkre való általános és épp ezért ellenőrizhetetlen hivatkozásaival úgy tűnik fel, mint egy nagy kísérlet lehengerelni az egész addigi magyar őstörténetkutatást olyan tekintélyekkel, akiket senki sem mer kikezdeni. A szakkritika mind szóban, mind nyomtatásban kifejezett véleménye az új műről egy szóban foglalható össze: kontárkodás.

Hogy a magyar tudósok, párttagok és nem párttagok, ezt megtették, természetes. Lelkiismereti kötelességüknek tettek eleget. Hogy meg merték tenni, becsületükre válik. Jött aztán a második ,,bővített és javított'' kiadás, alig nyolc hónappal az első kiadást megsemmisítő kritikával illető vita után. A ,,javításokat'' és bővítéseket elsősorban a lapalji jegyzetek orosz címeinek özöne jelentette. Molnár Erik olyan ,,javítástól'' sem riadt vissza, hogy a szójelentés-változásokról az első kiadás 12. oldalán kifejtett teljesen képtelen nézetét a második kiadás 49. oldalán épp ellenfeleinek, a nyelvészeknek tulajdonítsa. Mindez persze államköltségen látott napvilágot, sőt egy lényeges részét felvették az 1955-ös római történész világkongresszus számára összeállított kötetbe és az Akadémia idegen nyelvű történettudományi folyóiratába, az Acta Historica-ba is — mint a mai magyar történetírás reprezentatív alkotását. A szerző pedig ma is a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének igazgatója.

Van-e harmadik út?

A mi köreinkben itt, Franciaországban igen sok vita folyik arról, hogy ha mi, menekült magyarok politizálnánk — s ezt nem mindenki állítja, hogy szükséges —, akkor a leghelyesebb, ha harmadik utasokká válunk. Némelyek azzal érvelnek, hogy nekünk egyik hatalmi tömbhöz sem szabad odaállnunk, nekünk a semleges harmadik utat kell választanunk. Legyünk semlegesek — mondják — a két hatalmi tömb, a nyugati és a keleti tömb között. Én gépészmérnök hallgató vagyok, s nem sokat értek a politikához. Ezért szeretném tudni a szerkesztőség, s az Irodalmi Ujság többi olvasójának véleményét arról, hogy helyesen járok-e el, amikor magamban elutasítom ezt a harmadik utas érvelést... Én csak arra tudok emlékezni, hogy Nagy Imre miniszterelnök két évvel ezelőtt megpróbálkozott a harmadik úttal. Bejelentette Magyarország függetlenségét és semlegességét. Az egész ország ujjongva ünnepelte ezt a lépést. Aztán a szovjet hadsereg általános támadással bizonyította be, hogy nem tűr semlegességet, nem tűr harmadik utat. Forradalmunkat vérbe fojtották. Az egyetemistákat kezdték összefogdosni és deportálni. Én 1956 decemberében szöktem el hazulról... Úgy láttam, hogy csak két út között választhatok. Vagy visznek Záhonyon át Keletre, vagy átszököm Nyugatra. Harmadik útra nem volt mód. Néhányan ismerőseim közül azt hitték, hogy a harmadik utat választották, amikor Jugoszlávia felé szöktek. Ma mindannyian Nyugaton vannak, nem Jugoszláviában, tehát az ő sorsuk is azt mutatja, hogy nekünk akkor csak Kelet és Nyugat között lehetett választani. Talán vannak szerencsés helyzetű népek, amelyek önállóan haladhatnak a maguk harmadik útján... Tévedek-e, ha úgy érzem, hogy nekünk, magyaroknak nincsen ilyen lehetőségünk? Tévedek-e, ha úgy hiszem, hogy számunkra nincsen harmadik út?

S. I. (Páris)

MAREK HLASKO:

A SZÖKEVÉNY

Marek Hlasko a fiatal lengyel irónemzedék egyik legjelentősebb egyénisége. Antonin Slonimsky, a Lengyel Irószövetség elnöke nemrégiben a Literaturnaja Gazeta című moszkvai lapnak adott interjújában Hlaskót, a lengyel irodalom egyik fekete bárányát, a szocialista realizmus elleni harc egyik kiemelkedő alakját, a fiatal lengyel irodalom legtehetségesebb képviselői között említette meg. Hlasko novelláiban és a Temetők című regényében könyörtelen és megdöbbentő képet fest a sztalinizmus lengyelországi korszakáról. A fiatal író nemrégiben Nyugat-Németországban menedékjogot kért, nem tért vissza hazájába, ahol a hivatalos sajtó élesen támadja. Érdekes, hogy Slonimsky nyilatkozata a legkonformistább moszkvai irodalmi szemlében, amely nemrégiben Pasternákot hazaárulónak kiáltotta ki, éppen e támadásokkal egyidejűleg jelent meg.

*

— Josef Rybicki kereket oldott — mondotta a korosabb, őszhajú férfi.

Rendőregyenruhát viselt, századosi rangjelzéssel és kezében egy köteg iratot tartott. Nem volt magastermetű, de megjelenése vaksötétben is elárulta volna a hajdani katonát.

— Talpon áll benne az ördög — folytatta. — Most, hogy a falat tatarozták, a parancsnokság munkára vezényelte. Még két éve volt hátra. Többszörösen büntetett előéletű, notórius visszaeső. Egyszer fegyveres útonállásért ítélték el, még a háború előtt. A háború után pedig először negyvenhatban kapták le. Ült három évet. Aztán ötvenegyben megint. Akkor amnesztiát kapott, de az öröm nem tartott sokáig; három hét múlva újra hűvösre került. Ezúttal jól befűtött magának. Gyorsabb volt, mint a rendőr, kitépte kezéből a pisztolyt, rálőtt. A rendőr felesége most csinos kis özvegy. Menekülés közben ezúttal is lövöldözött. A jóég tudja, miképp sikerült megugrania. Valahol az útszélen megtámadott egy parasztot, lerángatta ruháját és megkötözve a bokorba lökte; ömaga meg felült a szekérre és a városba hajtott. A kocsit, a lovat meg is találták. S Rybicki most bujkál valahol. Pukkantyúja is van. Meg kell egy kicsit nógatni, mert úgy látszik, nincs sok kedve, hogy önszántából visszajöjjön. Ennyi az egész.

A papírköteget az asztalra dobta egy kék civilruhás férfi elé. A kékruhás abbahagyta a falatozást, félretette kenyerét és hamiskásan a kapitányra nézett:

— Előfordul ilyesmi a visszaesőkkel is. Meglát egy fehérnépet autóban, avagy valakit, amint éppen egy negyed pálinkát vesz, máris megvadul. Jó párszor lefülelem már ilyenféle gazfickókat. Biztos elkaptam ezt is valahol. Mi is a neve?

A kapitány belepillantott az iratokba:

— Josef Rybicki — mondta —, Josef Rybicki.

— Azonos lesz — tünődött el a nyomozó. Száját széles mosolyra húzta, de a szeme közben merev maradt. — „Szent"-nek csúfolják. Ördög tudja, hány éve lehet, Grochowban lakott és azt hiszem, valami szövetkezeti boltba, vagy más hasonlóba törtek be. Fejbeverték a pénztárost. Neki még szerencséje volt, mert csak falatozott. Nézd meg, így történt?

A kapitány beletúrt az iratokba:

— Azonos — mondta — és te kaptad le?

— Jó néhány ilyen rohadt fickót csíptem el. Ezt is. De most megint elkapom. A fejemet teszem rá, hogy Varsóban bujkál. Itt tűnhet el legkönnyebben. És ha itt kucorog, néhány napon belül kézrekerítem.

— Indulj még ma.

— Indulok is. A külvárosba mindig szívesen megyek. — Álmatag mosoly terült arcára. — Másutt nyáron nem is szippanthat az ember friss levegőt. Utána csaknem újjászületek. Grochowban ismerek egy kertészt, kihasználom az alkalmat és veszek egy kiló szép paradicsomot. Az asszony majd megőrül érte. Neked is hozzak?

— Én nem bírom — mondta a kapitány és megborzongott, mintha hideg zuhany érte volna. — Már gyerekkorom óta valami ronda kiütést kapok tőle. De csak indulj. Talán a családja tud róla. Ha szidják, átkozzák, biztos járt náluk, talán ott döglik a közelben.

A nyomozó felállt. Zömök volt; hatalmas nyakán kicsike fej ült. Levetette zakóját, nadrágtartójáról legombolta pisztolyát és betette fiókjába, csakúgy, mint félig elfogyasztott kenyerét. Aztán bezárta a fiókot és a kulcsot órazsebébe süllyesztette. Végül újra felvette zakóját, leakasztotta kalapját a fogasról és kézitükrébe nézett. Kalapjának meglehetősen széles karimája volt. Mint a legtöbb nem magas növésű ember, a széles karimájú kalapban, kötekedő fickónak tűnt. A kapitány körmét tisztogatta, fel se nézett, úgy mondta:

— Szabályzatellenes. Ilyenkor viselni kell.

A civilruhás szomorkásan nevetett:

— Semmi kifogásom se volna a munka ellen, ha nem kellene ezt a vasdarabot magammal hurcolnom. Micsoda élet az, ha balkarod alatt fél tonnát kell cipelned. Az embernek szabad mozgásra van szüksége. Csak ez hiányzik a boldogságához. No és neki miféle pukkantyúja van?

A kapitány megint az iratokba pillantott.

— Egy Walter — válaszolta —, a börtönőröknek nincs szabványos fegyverük.

— Ismerem — mondotta a nyomozó —, negyvenötben nekem is volt. Remek jószág. De ragyognia kell ám, mert ha koszos, menten elakad. Viszontlátásra.

Az utcára ért. Perzselő hőség csapta meg; benzinbűz és olvadt aszfalt szaga. Kigombolta zakóját, kezébe vette kalapját. A legközelebbi söntésben megivott egy kis pohár sört, aztán újságot vásárolt, majd villamosra szállt. Elolvasta az első oldalt, de amikor a villamos túljutott a forgalmas utcákon és telkek, kicsi házak, meg nyomorúságos kertecskék között haladt már, a nyomozó gondosan összehajtotta újságját, zsebrevágta és kinézett az ablakon. A labdázó gyerekek, a kopott kátránypapírral fedett galambdúcok, a melegágyak láttán, amiknek tetejét épp most nyitogatták a kertészek, a nyomozó arca felderült.

A végállomásnál szállt le, levetette zakóját és feltűrte ingujját. Bal alkarján mély, rézsútos irányú sebforradás húzódott; a heg vörös színe feltűnő élesen ütött el a férfi barna bőrétől. Fullasztó volt a hőség. A házak előtt óvig mezitelen emberek ültek, a kutyák mozdulatlanul hevertek és nyelvükről cérnavékony fonálként nyál szivárgott a még zsenge fűre. Élik világukat — gondolta a kékruhás. Leszakított egy falevelet, rágogatta. Szomorúan tekintett nehéz barna bakancsára. Valamennyit egye meg a fene — morogta —, de azért mégis csak jól élnek.

Az utca végén jobbra fordult, átment egy rozsdás ócskavassal telizsúfolt udvaron, aztán belépett egy kicsike műhelybe. Kulcsokat reszeltek itt, bár csupán egyszerűeket, kerékpárokat javítottak, meg gyerekkocsikat. A kis műhely valami pajtában húzódott meg, amelynek gerendái örökre magukba szívták az olaj, a benzin és petróleum szagát. A kékruhás élvezettel szimatolt körül.

— Jó napot, főnök úr.

A satunál dolgozó férfi megfordult. Magas termetű volt és testes, arca jóindulatú, tekintete nyílt. Hogy haját a piszoktól óvja, tarka gyapjúsapkát viselt. Kezét önkéntelenül megtörölte egy rongyban és visszaköszöntött:

— Jó napot. Hogy s mind?

— Hát csak-csak. Hogy megy a bolt?

— Nem valami nagyszerűen, de azért eldöcög.

— Hála Isten — sóhajtott a kékruhás. — Nem eszik valamit, mielőtt eljön?

— Nem megyek el.

— Dehogy nem. Be a kapitánysága.

— Miért?

— Csak egy kurta vallomást kell tennie. Úgyis tudja, milyen ügyben.

— Semmit se tudok.

— Nem baj. Odabenn majd megtud mindent.

— Én mindig egyenes úton jártam.

— Na látja. Nagyra tartjuk mi a derék és becsületes polgárokat.

— Mi történt? Ezt csak elmondhatja, a fene egye meg.

— Voltaképpen — mondta a nyomozó és megvakarta állát — nem mondhatnám el, de mivel annyira becsülöm, mégis megtesz em. Valaki csúnyán köpött magára. A belvárosban elloptak egy autót. Vagány gyerekek, mi? Míg a pasas feleségével nyugodtan ült a színházban és szomszédai bosszúságára cukroszacskóban kotorászott, ők megugratták a vadonatúj kocsit. Itt a közelben találták meg. Az a baj, hogy téglára felpolcolva s nemcsak a gumik hiányoztak, hanem olyan alkatrészek is, amiket mostantájt alig lehet kapni. Aki nekünk jelentette az ügyet, azt állítja, hogy maga is segített a szétszerelésben. Én persze tiltakoztam ez ellen, jól ismerem magát, tudom, derék fickó, csaknem úgy éreztem, mintha engem gyanúsítanának. No de most velem kell jönnie.

A műhelytulajdonos hallgatott egy ideig. Csak dörgölte barna, repedezett kezét a törlőronggyal, aztán dühösen odavágta a satuhoz.

— Mennyit kaphatok?

— Mint visszaeső bűnös, két évet. Semmiség. Igazán nem éri meg, hogy felizgassa magát.

— Mit akar tőlem?

— Keresek valakit. Meg szeretném rázni a kezét. Ezer éve nem láttam, s majd elepedek a vágyakozástól.

— Ki az?

— Josef Rybicki. Régebben itt lakott a közelben.

— Az sitten ül.

— Olajra lépett.

— Úgy? Nem is tudtam.

— Kár. Van egy kis benzinje?

— Persze.

— Akkor mosson kezet, mert különben elkeni a jegyzőkönyvet.

— Azt hiszem, hallottam róla valamit, de biztosat nem tudok.

— Nem baj, ráérek, míg eszébe jut. Közben beszélgethetünk másról. Ki törte fel az autó ajtaját?

— Semmit se tudok az autóról — válaszolt a műhelytulajdonos és újra megdörgölte kezét a törlőronggyal —, de most jut eszembe, tegnap erre járt. Este látták is.

— Ki?

— Stanisw Olczak, aki pincér a Przystankowyban. Jó ismerősöm. Ittunk valamit s eközben mesélte.

A kékruhás felemelte mutatóujját:

— Ne barátkozzék ezzel az alakkal — mondotta és szemrehányóan nézett a műhelytulajdonosra. — Én is ismerem. A vásárcsarnokban valutával üzérkedett. Magam kattintottam csuklójára a karperecet. Na, viszontlátásra, főnök úr.

— És mi lesz az autóügyben?

— Nekem az a véleményem — mondta a nyomozó —, hogy azok a bizonyos alkatrészek valamiképpen elővarázsolhatók és a tulajdonos még ma este megkapja őket. A pasas örül majd és ha Isten is úgy akarja, visszavonja a feljelentést. Próbáljon beszélni vele. Ha mégse vonná vissza, jöjjön holnap tizenkettőkor a kapitányságra. Az őszinte vallomás mindig használ az ügynek. De alighanem meglágyul, beszéljen vele, mint ember az emberrel, mindig jót tesz az. Hát Isten velünk.

Elment; az utcán vakítóan szemébe sütött a nap. Alacsony, foghíjas kerítés mellett haladt, amin tarka, foltos ágynemű libegett. Üres tejesüvegekkel megrakott autó robogott el mellette. A felkavart porfelhő csak lassacskán ülepedett le s közben csaknem aranyszínű fátyolnak tűnt. Az utca közepén éjfekete kos szaladt át, majd elébe állt. A kékruhás gyengéden belemarkolt az állat szőrébe. Mégis csak szép itt, gondolta, és megint leszakított egy falevelet. Nagyon szép ez itt, valóban szép.

Megpillantotta a vendéglő cégérét, felment a lépcsőn és kinyitotta az ajtót; a kilincs nyikorgása álmos csendbe sírt bele. A helyiség üres volt; vendégek csak munkaidő után érkeztek, ha már szerencsésen megszabadultak a belváros nyüzsgésétől és a zsúfolt villamosoktól. Csak egyetlen asztalnál ült egy öreg asszony; zajosan szürcsölte teáját és mellette nyitott elemózsiászsák hevert. A kékruhás leült egy asztalhoz és hangosan köszörülte torkát. Rövidesen megjelent a pincér; ritkás haja volt és egészségtelenül püffedt arca. Rágott valamit és körötte eukaliptusz-cukor szaga terjengett.

— Mivel szolgálhatnék? — kérdezte és a fal valamilyen, csak neki ismerős, pontjára bámult.

— Mit kaphatnék?

— Savanyúkáposztát vagdalthússal.

— Nemcsak — mondta a detektív — öt évet is. Leülni.

A pincér leült.

— Nem ismertem meg első pillantásra — mondotta a kékruhás. Nevetett; fogsora meglepően fehér és szabályos volt, középütt, két metszőfoga között, kisfiús, tréfás rés incselkedett.

— Most nyílik meg a szemem. Te vagy az, aki engem lebuktatott.

— Nemcsak téged — mondta a nyomozó és bánatosan bólintott. — Fogalmad sincs róla, hányat előtted, utánad, hányat, mialatt te sitten ültél, nem törődtél a világgal és csak időnként ripacskodtál, hogy ledögölhess és a fogházorvos a megfigyelőbe vitessen. A legkülönbözőbb csirkefogókat buktattam én le: zsebtolvajokat, besurránókat, mackódöntőket, egyszer egy egész bandát, de ilyesmi mostanában ritkán esik meg: ribancok voltak köztük és betörőspecialisták, guberálók és falbontók, csalók és szemfényvesztők, orgazdák és tolvajok, felfordul a gyomrom, ha beszélek róluk. Ostoba taknyosok vagytok. Féltek a rendőrségtől és valójában nem is tudjátok, ki a rendőr, milyen a képe. Mit kezdhetnék én nélküled, Stas? Meg a többiek nélkül? A félelmetek nélkül? Az idült nyomorotok nélkül? Mi lennék nélületek, s velem együtt mi lenne az egyenruhásokkal, a rádióautósokkal, vagy azokkal a fickókkal, akik abban a szerencsés helyzetben vannak, hogy a te édes ujjacskáid lenyomatát millió más ujjlenyomat között meglelik. Unlak, de a szívembe zártalak benneteket. Hogy is mondjátok? „Drága szabadság, jöjj el" — ezért szeretlek benneteket. És most hozz két kis kupica pálinkát.

A pincér felállt és egy pillanat múlva hozta is porcellántálcán a két teli pohárkát. A kékruhás megfogta az egyiket, megemelte.

— No — mondta —, koccintsunk egyet, mielőtt indulnánk.

— Indulnánk? Hova?

— A szokásos útunkra, fiam, oda, ahova máskor is megyünk, ha istenkéd cserbenhagy. Azt hittem már, ebben a csodás elvonultságban visszanyerted lelki nyugalmadat, úgy élsz, mint egy becsületes ember. De csalódtam benned, fiam.

— Ezúttal semmit se tudtok ellenem felhozni.

— Nem? Tudnánk. Mindenütt akad eltévelyedés, kihágás. Csak a megfelelő módon kell vizsgálni. Csupán ezt kell kisütni. Ti valamennyien naponta szembekerültök a törvénnyel, a büntetőjoggal, előírásokkal és rendelkezésekkel; szabálytalanul mentek át az úttesten, a pálinkát öt zlotyval drágábban méritek, megvásároljátok a sofőrök megtakarított benzinjét, tizenöt zloty sápot húztok, két órával több túlórát számíttatok, a villamoson blicceltek, hogy két cigarettával többet vehessetek, pálinkát adtok el tilalmi napon, ártatlanokat rágalmaztok. Akarsz bizonyítékokat, fiam? Minden egyes pontra be is szerezhetem, de talán inkább emlékeznél egyik vendégedre, aki tegnapelőtt járt itt.

— Melyikre?

— Mikor adtál el utoljára Rybickinek pálinkát? Üzletzárás után jött és a hátsó ajtón kopogott be.

A pincér nevetett.

— Tegnapelőtt este járt itt — mondotta; a kezét vizsgálgatta. Nikotinos ujjai voltak. Aztán áthatóan a nyomozóra nézett. — Tudta, hogy beköpték. Nem hátul zörgetett be, hanem elől.

— Köszönöm, fiam. Aztán ne menj megint a vásárcsarnokba. A valutázás nem neked való. Akkor is olyan szakmába kontárkodtál, amiről lila gőzöd sincs. Pácba is kerültél. A te szakmád a betörés, már amennyire én tudom. Ehhez tartsd magad. Na most tisztelettel elbúcsúzom. Mennyi a pálinka?

— Az én kontómra megy.

— Soha — mondta a kékruhás és elővette erszényét. — Régi álmom volt, hogy veled egyszer koccinthassak. Hát a barátunk most hol lehet?

— Itt lakott a második utcában jobbra, a harmadik házban.

— Köszönöm. Minden jót, fiam.

Elhagyta a helyiséget; útja megint kis kertek, kizöldült fák között vezetett. Valóságos idill — gondolta újra —, ganéj, petrezselyem, kelvirág, sárgarépa. Ez a gyengém. Vajon miért? A külvá-ros, a kocsmák, a kölykök, a vének, amint reumás tagjaikat a napon rezgetik, az ócska viskók, ahogy körülülik a várost. Voltaképpen mindezt utálnom kellene.

Amikor végre ráakadt a keresett házra, megkerülte és mögötte egy kis réten megállt. Üres konzervdobozok, cserép, ételmaradék és félig elégett papír hevert szanaszét. Körülnézett, hogy egy tisztább helyecskét leljen, aztán felhúzta nadrágszárát és leült a fűbe. Cigarettára gyújtott és a felszálló füstöt figyelte. Itt vagy valahol — gondolta — tudom, vársz is rám. Pisztolyt szorongatsz, de már nem fogod elsütni. Heversz, bámulod a mennyezetet és csak azért imádkozol, hogy jöjjek végre és vigyelek. Négy óra hosszat napozhattál és most visszaballagsz a sitibe. Rajtad már semmi se segít, barátom. Megértem én azt már egyiknél, másiknál, hogy meglépett, aztán visszatért és rájött, hogy most végre megint jól alszik. Előfordul ez néha. Bele kell törődnöd.

Cigarettája már megpörkölte ujját. Eldobta a csikket és továbbfűzte gondolatait: szorongatod a pisztolyt, de mit se tudsz vele kezdeni. Hajtófát se ér. Nem mered elhatározni, hogy magadtól jelentkezel a rendőrségen. Tudom, tudom, akad olyan helyzet, amikor az ember semmire se képes magát elszánni, azt kívánja, hogy megragadják gallérjánál fogva és barátjává lesz, aki ilyenkor fenéken billenti, elhurcolja. Akad ilyen helyzet. Bele kell törődnöd.

Felállt, leporolta öltönyét és lassan megindult a ház felé. A hátsó udvaron megszólított egy kisfiút.

— Ugye, a bácsi alszik még?

— Igen — válaszolt a gyerek.

— Biztos fáradt. Sokáig volt úton. Csak tegnapelőtt tért haza, ugye?

— Azt hiszem.

— És biztos megtiltotta neked, hogy beszélj róla?

— Meg.

— Na látod. De én ismerem a bácsit. Vár rám. Odavezethetsz.

A gyerek átkísérte az udvaron, befordultak egy sötét folyosóra. A kisfiú itt megállt, rámutatott egy ajtóra:

— Ez az.

— Köszönöm.

A kékruhás kinyitotta az ajtót, hirtelen belépett a szobába és körülnézett. Az ablaktól elhúzott ágyon egy férfi feküdt, feje alatt összekulcsolta kezét, mezítelen talpát az ágylábnak támasztva. Sovány volt, aszott. A szobában alkoholpára úszott, az ágy mellett egy palack hevert.

— Ha elöveszed a pisztolyodat — mondta a kékruhás —, kénytelen leszek jelenteni, hogy ellenálltál.

— Hát vége mindennek?

— Sajnos — mondta a nyomozó és leült az ágy szélére. — Tudom, nem képzelted volna, hogy ilyen gyorsan megy. Biztosíthatlak, tiszta munka volt. Idetaláltam mint az anyám ölébe. A bujócskának vége. Az emberek megváltoztak. Csalnak, hacsak tehetik, mindenkinek koszos a mancsa, mindenki csak önmagát félti és valamenynyiök fölött valami ítélet lebeg. Félnek a börtöntől, szeretik a szabadságot és azt hiszik, ennyi elég is.

— Megesküdtem, hogy megszököm — mondta az ágyon fekvő —, akkoriban inkább a halált választottam volna, mint a bíróságot.

A nyomozó elnevette magát:

— Mindnyájan így gondolkozunk — mondta. — De ha aztán szabadlábra kerültök, tehetetlenek vagytok, mint a paprikajancsi, amit sutbavágtak. Azt hiszitek, az idő megáll. Amikor hazatértek, mindenki a maga tetves ezer zlotyjára gondol és reszket, nehogy elveszítse. Én mondom neked, nem egyet horogra kerítettem már ezért.

— De én magam intézem el magamat — szólt most a férfi és előrántotta pisztolyát a párna alól, néhányszor felhúzta. Két töltény pattant a padlóra. — Elegem volt — mondta a szökevény.

— Úgyse teszed meg — válaszolt a kékruhás —, nem neked való. Jó életed volt, tömérdek pénzed, gyakran egyszerre több barátnőd. Az ilyenfajta nem teszi meg.

— Ha nincs az a rendőr, legfeljebb rámsóznak még három évet. De ha most visszamegyek, úgyis kötelet kapok.

— Hát aztán — mondta a nyomozó —, de nem biztos. Mindenesetre jobb lesz neked. Számodra most a szabadság egy lyukas garast se ér. Itt ugyan senki semmit meg nem kockáztat érted. Bujkál-

(Folytatás a túloldalon.)

Irodalmi Ujság

Szakállszárító

Nálunk aligha csábít valakit a burzsoá parlamentarizmus agyonreklámozott, de a valóságban nemlétező szabadsága.

(Darvasi István, Élet és Irodalom, 1958 nov. 14.)

Azt hiszem, mindenütt a világon meg kell becsülnünk a demokrácia lehetőségeit — a Hyde Park pedig kétségtelenül közéjük tartozik.

(Csató István, Népszava, 1958 nov. 15.)

Budapesti látogatásunk során azonban nemcsak a vízben, hanem a szárazföldön is találkoztunk magyar sportolókkal.

(Nyikolaj Filipovics Nyikulsin, a szovjet vízilabda-csapat vezetője, Népszabadság, 1958 november 15.)

Tökéletesen igaza volt Hitlernek, amidőn e tömör mondatban találta fején a szöget: ,,Ha a zsidó sajtó ma nem gázol a becsületembe, erről tudom meg, hogy tegnap nem végeztem tökéletes munkát.''

(Dr. Vágó Pál, Hídfő, London, 1958 okt. 25.)

Ha az ifjú szabadságharcosok két év alatt szétnéztek az idegen nyugati világban, talán rájöttek már, hogy az egységnek, a nemzeti gondolatnak és a szociális fejlődésnek szellemiségét sehol nem találták meg tisztábban, mint itt, a hungarizmus és nemzeti jobboldal soraiban.

(Marschalkó Lajos, Hídfő, 1958 okt. 25.)

BORISZ PASZTERNAK regénye, a ,,Doktor Zsivágó'', november közepétől bestseller lett Amerikában. A ,,bestseller'' szót általában lekicsinylő hangsúllyal szokták kiejteni, mert rendszerint ügyesen megírt, de csekély értékű könyvek érnek el magas példányszámot. A tapasztalat azt mutatja, hogy ilyenkor a piacra került könyvek közt nincs elsőrangú; ha van, abból lesz bestseller. Thomas Mann ,,Varázshegye'' óta szinte minden jelentős mű — Shaw drámái, Lewis Sinclair legtöbb regénye, Wilder, Faulkner írásai — bestseller volt.

*

BURJÁN LÁSZLÓ, a Brazíliában élő magyar festőművész a napokban fejezte be Kubitschek köztársasági elnök portréját. A képet az ország jövendő fővárosában, Brasíliában, a jövendő elnöki palotában, a Palacio Alvoradában helyezik el.

*

INCZE SÁNDOR ,,Magyar Album''-ának második kiadása megjelent. A tízezer példányban elkelt, olvasnivalókban és képekben gazdag első kiadás sikerének titka, hogy igen sokféle érdeklődést és igényt kielégít.

A NAGY IMRE Kék könyv — adalékok gyűjteménye Nagy Imre Nyugatra menekült barátainak és munkatársainak összeállításában a néhai magyar kormányelnök szerepléséről és vértanúságáról — franciául most jelent meg ,,La verité sur l'affair Nagy'' címmel, a párisi Plon-kiadónál, Albert Camus előszavával, Fejtő Ferenc utószavával. Rövidesen megjelenik angolul, németül, spanyolul, olaszul és magyarul is.

*

MERÉNYLET FERCSEY JÁNOS ELLEN. Fercsey János doktort, a Délamerikai Magyarság szerkesztőjét Buenos Aires egyik főutcáján megtámadta egy Burka nevű magyar nyilas. Burka — két más férfi segédletével — le akarta ütni és a száguldó autók kerekei alá akarta dobni a kitűnő újságírót. A gyalázatos orvtámadás nem járt sikerrel; Fercsey doktor helyett támadója maradt a porondon. A merénylet nem áll egymagában: szerves része annak a merényletsorozatnak, melyet Szálasi hívei és Kádár ügynökei indítottak és folytatnak a demokrata magyar emigráció ellen.

*

VAJAY SZABOLCS az UNESCO-ban. Vajay Szabolcsot, a kitűnő írót, aki évekig élt Argentínában, majd a Délamerikai Magyarság európai szerkesztője lett, most argentínai diplomáciai státusban az UNESCO párisi központjának osztályvezetőjévé nevezték ki. Az UNESCO új osztályvezetője leköszönt a Délamerikai Magyarságnál viselt állásáról.

A MAGYAR FORRADALOM A DÉLAMERIKAI SAJTÓBAN. A magyar forradalom második évfordulójáról minden jelentősebb délamerikai lap és rádióállomás megemlékezett. Venezuela legtekintélyesebb lapja, a caracasi ,,El Universal'' négyoldalas mellékletet adott ki a magyar forradalomról, ugyanígy a Buenos Aires-i ,,Noticias Graficas''. Argentína nagy katolikus napilapja, az ,,El Pueblo'', a bogotai liberális kormánylap, az ,,El Tiempo'', a limai konzervatív ,,La Prensa'', a santiagói radikális ,,El Mercurio'' hosszú cikkekben idézték a magyar forradalom emlékét és hősi példáit. Az argentin rádió félórás éjféli műsorban emlékezett meg a magyar forradalomról.

*

MAGYAR ALMANACH összeállításán dolgoznak Washingtonban. A könyv minden valószínűség szerint a jövő év elején jelenik meg. Munkatársai között szerepelnek Macartney és Hugh Seaton Watson professzorok, valamint Veress Sándor, Domján József, Sztáray Zoltán, Nagy Balázs, Terenyei Géza, Kutasi Kovács Lajos és sokan mások. A Magyar Almanach célja, hogy olyan kézikönyvet adjon az olvasó kezébe, amely Magyarországot, múltjának és művelődésének történetét, tárgyilagosan és pontosan mutassa be.

*

A BÉKE NOBEL-DÍJAT a norvég parlament Georges Pire domokosrendi szerzetesatyának ítélte. Pire a második világháború óta páratlan emberbaráti tevékenységet folytat a menekültek — nem utolsósorban a magyarok — érdekében.

*

ERŐS PÉTER, a Hollandiában élő magyar karmester nagy sikerrel szerepelt Hollandia különböző városaiban és a holland rádióban. Erős Péter a forradalom után hagyta el Magyarországot, 1956 decembere óta él Hollandiában és a hilversumi rádiónál dolgozik.

HÉT KÍVÁNSÁG

Kerteden tündér halad,
holló hál a háznál.
Hét kívánságod szabad —
— vigyázz, mit kívánnál!

Szélmalom, hol a garat
zengő álmot őröl —
— ha nem óvod magadat,
leperegsz a tőröl.

Holló hál a háztetőn,
tündér jár a kerten,
megkívánod délverőn,
elbújsz este verten.

Rézdob, mellyel rozs között
csendasszonyra lelhetsz —
— oldott varázs, megkötött,
éj teljére meglesz.

Éber holló ráfelel,
elkárogja vágyad,
forog minden hópehely,
minden bolygó sápad.

Bő a harmat reggelig,
sürög benn a penge —
— harmatélés hogy telik
csupán csak egy rendre?

Hét kívánság — a tiéd,
akár jussra, vérre.
Tégy el egyet: ha megvéd
hamubőrű télre.

Hómagból nőtt szarkaláb
a nagy aratáskor?
Jobb sem voltál, ostobább
sem, mint egyéb jámbor.

Kerteden tündér osont,
lába nyoma lángol —
— ha a holló szárnyat bont,
vedd a fényt fel s fond majd, fond
más kívánságából.

ŐSZELŐ

Ökörnyál szálán menuett,
a mezőre lép Őszelő,
már minden virág megesett
s a mátkafátyol szemfedő.

A kökénynek arcába csíp,
súg régimódi bókokat,
amíg az ágon vén, avitt
tollú bölcs holló bólogat.

Pergő mag közt serény egér
bizakodón surran tova:
,,Ami kicsi, megél, megél,
csak ami nagy, az vész oda.''

Ritkul a lomb. Már meztelen
borong vártáján pár csutak
s megtelnek lassan, nesztelen
nehéz titokkal a kutak.

Csiky Ágnes Mária

A SZÖKEVÉNY

(Folytatás az előző oldalról.)

nod kell, csak kínlódás lenne. De ott megnyugszol, gondolkodhatsz mindenről. Senki nem gyötör, nem üldöz, a jóbarátaid nem köphetnek be, nem kell folyvást rettegned, nem lesznek álmatlan éjszakáid és így tovább. Ma már nem érdemes a szabadságba szökni. Az emberek nem kockáztatnak, bárki feljelent, csakhogy nyugalmas, zavartalan élete legyen. Az emberek keményen dolgoznak, kimerültek, senki se törődik azzal, kiszökött-e egy ilyen fickó a szabadságba. Néhány napja egypár taknyos betört a postahivatalba, alig egy-két óra múlva hurokra kerültek.

— Kötelet kapok — ismételte konokul az ágyon fekvő ember.

— Azt nem tudjuk — válaszolt a kékruhás és fejét ingatta —, nem tudjuk. No és ha? Végül is mindnyájunkra ez vár. Ez az egyetlen igazi szabadság, ami számunkra létezik. Ha valaki levesz a válladról minden gondot, legalább nem kell törődnöd semmivel, de meg különben se tart sokáig... Így vagy úgy, késő már, hogy ezen rágódj.

A férfi felhúzta cipőjét, aztán megindultak. A ház előtt megálltak és a szökevény így szólt:

— Előre megyek. Nem szeretném, ha látnák, milyen gyorsan elkaptak.

— Helyes — válaszolt a kékruhás —, úgyis el kell itt még intéznem valamit. Negyedóra múlva találkozunk a villamosmegállónál. Rendben?

— Igenis — mondta a szökevény. Zsebéből elővette pisztolyát és odanyújtotta a kékruhásnak. Ez meghátrált.

— Ó, dehogy — hárította el —, majd leadhatod magad a kapitányságon. Nem szívesen cipelek ilyesmit. Az embernek szabad mozgásra van szüksége.

APRÓHIRDETÉSEK

Keresünk lakótársul egyedülálló férfit vagy nőt. Háló-nappali szoba, közös konyha és mellékhelyiség. London, Golders Green. Telefon: SPE 1637.

Villanygépen dolgozni tudó szemfelszedőnőt keresek. Telefon: PRI 7437. (London.)

Karácsonyi ajándékul vegyen magyar népművészeti kézimunkát; ugyanott magyar szépirodalom kapható. Özv. Hack Vilmosné, 6, Chalcot Gardens, London, N. W. 3. Telefon: PRI 5339.

Fráter Imre
angol és magyar okl. gyógyszerész gyógyszertára
198, NORTH END ROAD,
West-Kensington, London, W.1.
Telefon: FUL 1704.
Vállalja magyarországi gyógyszerküldemények pontos és gyors intézését. Magyarnyelvű kiszolgálás és levelezés

Magyar hölgyfodrász
(FÖLDES JÓZSEF)
Modernül berendezett szalonját december 1-én Willesden-ben megnyitotta.
229, All Souls Avenue, London, N. W. 10.
(Chamberlayne Road sarok.)
Telefon: WILlesden 1121—1122.
Közlekedés: 6, 52 autóbusszal.

Barátjának, ismerősének, rokonának örömet akar szerezni KARÁCSONYRA?
Akkor vegyen egy csomag elsőrangú, vásznazott, *32 lapos*
MAGYAR KÁRTYÁT
Ára Angliában 9 shilling, Európába és tengerentúlra USA dollár 1.35-nek megfelelő összeg. Angliába Postal Order, külföldről bármely postahivatalban kapható nemzetközi postautalvány beküldését kérjük. Magyarul is levelezünk.
Odeon Trading Company
51, Colville Gardens,
London, W.11. Tel.: PAR 4737.

Két világ határán megbízhatóan tájékoztat, józanul mérlegel a
Magyar Híradó
Független hetilap
Kérjen mutatványszámot.
Wien, I., Presse-Haus

20 guineas zakó, nadrág
Elsőrangú gyapjúszövetből, elsőosztályú munkával, háromszori próbával
A. FALUDI
férfi és női mértékutáni szabósága
Kontinentális és olasz forma. Alakítást és javítást is vállalok.
22, Burnham Court, Moscow Road, London, W. 2.
(Bayswater Station.)

Magyar könyvek
nagy választékban kaphatók
Magyar újságok és folyóiratok
előfizethetők
Magyar hanglemezek,
népdalok, könnyű zene, tánczene
Megrendeléseket szívesen fogadunk bármely országból.
COLLET'S BOOKSHOP, 44-45. Museum St., London W.C.1
COLLET'S RECORDSHOP, 70, New Oxford St., London W.C.1

Az író és az európai szellem

Tizennégy ország száműzött íróinak kongresszusa Münchenben

Az International Pen-in-Exile ,,Az író és az európai szellem'' címmel kétnapos vitaülést tart az idei müncheni kongresszusát követő nyilvános üléssorozat keretében. A száműzött írók PEN klubja, amely a PEN világszervezet tagja, november 30 és december 3 között tartja idei kongresszusát. Tizennégy ország száműzött íróinak képviselői vesznek részt a kongresszuson. A nyilvános vitaüléseken, azok az írók, akik akkor voltak kénytelenek elhagyni hazájukat, amikor onnan az európai szellemet a fasiszta vagy kommunista diktatúra száműzte, az európaiság mai helyzetét és jövő kilátásait fogják megvitatni.

SZALAY LAJOS magyar grafikus albuma a magyar forradalomról három kiadásban fogyott el Buenos Airesben.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361. c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában: Globe Book Co., 173, Pitt Str., Sidney. Ausztriában: Gellért Lívia, Wien, III. Salesianergasse 2/19. Belgiumban: Agence Presse Europa, Ixelles 1. Boite postale 98. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Vásárhelyi Géza, Norre Alle 75/640, Kobenhavn. Franciaországban: Méri Margit, Poste Restante, Paris 17. Annexe 1. Hollandiában: Havay János, Nieuwe Herengracht 97. IV. Amsterdam Oost. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Square, Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa. Kanadában: Sas László, 5390. Decelles Ave. Apt. 9. Montreal. Mexikóban: Libreria Europea, Avenida Gutenberg 60, Mexico 5. D. F. Németországban: Greif Verlag K. G., München 8, Sedan Str. 14. Norvégiában: Volent Zsolt, Brynsveien 110. Sandvika-Hauger, Oslo. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Kukorelly Pál, 6, Rue Beauregard, Geneve. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm - Lidingö. Uruguayban: Kiss N. Béla, Buceo 3556, Montevideo. USA-ban: Dr. Deák Zoltán, 2251, Loring Pl. Bronx 68. N. Y.

Az itt fel nem sorolt országokból a lapot megrendelni egyelőre nemzetközi postautalvány beküldése útján lehet. Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalványon nem szerepel a befizető címe.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 6 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 14 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: 50 francs, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexikó: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 0.75 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Magyar Írók Szövetsége Külföldön
Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14, St. George Street, London, W. 1.
Tel.: MAY 32-24.
Printed by the Waverley Press, 79, Cambridge Road, N. W. 6.

Irodalmi Ujság

IX. évf. 24. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1958 december 15

IGNOTUS PÁL:

KARÁCSONYI CSEND

Most hét éve, mintegy karácsonyi ajándékul a különben mostoha Sorstól, sikerült magam beszimulálnom a rabkórházba. Igaz, a szívem és véredényeim is segítettek a szimulálásban. Meg a rabkoszt, meg a cellabeli életmód: megmerevedve kuksolni órák hosszat. A bokáim aggasztóan duzzadtak — vagy nem is olyan aggasztóan, mint amilyen biztatóan. A raborvos (rabtárs-orvos, hogy szabatos legyek) fejcsóválva nézegette ujja nyomán az elfehérült homorulatot a bőrömön. „Minél kevesebb folyadékot" tanácsolt. Könnyű tanácsolni, feleltem; az étel csupa folyadék volt. Többnyire egyetlen bűzmentes elem a víz volt benne. Inkább koplaljak? „Azt a világért se." Akkor hát? A raborvos enyhe tanácstalansága és részvéte jeléül némán felvonta a szemöldökét. Óvatosnak kellett lennie. Ami vagy sikerült neki, vagy nem. Néhány hónappal később Irénke egészségügyi törzsőrmester asszony kurtavasra verette a rabokkal feltételezhető cinkossága miatt. De 1951 decemberében, Vácott még aránylag háborítatlanul iparkodhatott rabtársai gyógyításán. Csak az eszközei hiányoztak hozzá. Azaz hogy egy mégis akadt: átprotezsálni egyetegyet az MZ-ből, ahol mi tanyáztunk, a rabkórházi mennyországba, ahová sokan akkor kerültek, amikor már a végleges mennyországba voltak indulandók.

Az MZ eredetileg a „magánzárka" rövidítéséül szolgált. Legtöbb zárkája egy személyre volt méretezve, de néhol hatosával-hetesével zsúfolódtak benne a rabok. Egy szalmazsákra két rab jutott és nagyon kevés szalma. Rongyba bugyolált poron és törökön háltunk s egymás kipárolgásán melegedtünk. Mi fordítók csak négyen voltunk egy ilyen oduba összehányva. De már a változatosság kedvéért is jó volt egy időre társaimat másokkal felcserélnem. A kórházi épület valamicskével jobban volt fűtve s ki-ki külön ágyban alhatott. Ágyban! Szinte bárányfelhőn. Ez már egy csipetnyi volt a mennyországból. Igaz, hogy több alig került hozzá.

Tizenhatan voltunk a kórteremben, minősítésünk szerint szívbajosok. A kezelés szíverősítéssel kezdődött. Az egészségügyi törzsőrmester összeterelt minket és keresetlen szavakkal, melyeknek lekottázásáért még a szókimondó modernségben edzett olvasótól is súlyos szemrehányást kapnék, kioktatott minket a tisztaság fontosságáról. „Ha pedig egy szem port látok az ágyon, akkor...", ez volt beszédének papírra vethető része. Az edző gyógykezelés éjszaka folytatódott. Kivertek minket az ágyból — „orrot a falnak" — és megmotozták a kórtermet. Az egykori nyilas főpolgármester már csaknem haldokolt és külön engedéllyel fekve haldokolt tovább. Egyébként mindnyájan frissen ugrottunk fel a bárányfelhőről, nem annyira életerőtől, mint inkább riadalomtól hajtva. Az ávósok közben lehordtak minket, hogy nem „jelentünk". Mi tagadás, elmulasztottunk még zárkaparancsnokot választani, akinek főfeladata a hatóság bekukkantásakor tisztelettel jelentenie, hogy a létszám hány fő. „Még csak zárkaparancsnokot sem választottak? No, maguk..." Dermedten hallgattuk a felvilágosítást demokratikus kötelességünkről. Csak egy társunk volt — hajlott korú, szelíd mosolyú, lomha és testes ember, felfüggesztett foglalkozása szerint falusi plébános —, aki visszahanyatlott ágyára és édes horkolásba szenderedett. Az ávós tizedes nyakoncsípte és ébrenlétbe rúgta. „Voltál té katona?" Nem volt. „Arra se voltál jó? No, most majd megtanulod. Te leszel a zárkaparancsnok." Attól fogva napjában kétszer-háromszor tört ki a gyalázat a parancsnoki jelentés körül. A plébános képtelen volt megtanulni a szöveget s aszkétikus türelemmel és élveteg horkolással reagálta le a népi demokrata közegektől kiutalt erkölcsi és testi fenyítékeket.

A kórterem hangulata borús volt, de nem reménytelen. Hangulat sohasem tud reménytelen lenni. Kivált nem a nyomorúság legmélyén, ahol csak remény terthatja a lelket. Ki Istenben bízott, ki az atombombában, ki a magyar népben. Volt olyan is, aki Sztalinban bízott: egy, a háború alatt Nyugaton járt kommunista magántisztviselő. Legszilárdabban az bízott, aki bizodalmát a meg nem határozhatóhoz kapcsolta: „úgy még sose volt, hogy..." Szeder Ferenc saját tapasztalataira támaszkodva bízhatott ebben. Ez volt tizenhatodik börtönbüntetése. Korán kezdte, mint cucilista kisbéres a rózsaszín fátyolba vesző ferencjózsefi időkben. Bízott benne, hogy túléli életfogytiglanját. Pedig már hetvenedik évét taposta, szívbajosan, de virgoncan. Hajnalonként kitépte kezemből a törlőrongyot: „eh, te ehhez nem értesz..." — „De Feri bácsi, mégsem illik, hogy..." — „Inkább azon törd a fejed, hogy kikkel lehetne majd jó szociáldemokrata lapot csinálni." Persze, ez tilos beszéd volt. Minden politizálás tiltva volt.

Hallgatódzás ide, rajtaütés oda, lehetetlen volt nem politizálni. Feri bácsi Pali bácsit ugratta, Pali bácsi Feri bácsit pirongatta. Régi képviselőtársak voltak, de nem állhatták egymást, amíg az ávó gondoskodása össze nem szoktatta őket. Pali bácsi, Bozsik Pál pápai prelátus és egyháztörténeti professzor, annak idején a Kereszténypárt képviselőjeként s annak is, úgy mondják, meglehetősen szélsőséges szárnyán került az országgyűlésbe. A sztalinista terror java tombolása idején árnyékkormányt alakított, „arra az esetre, ha..." Az ávós faggatás időszakát aránylag kevés szenvedéssel járta meg; azt vallhatta, amit hallani akartak tőle.

A koszt ugyanolyan csuromvíz és csurombűz volt, mint az MZ-ben. De voltak, akik csak „dufláért" könyörögtek. Olyan rossz nem lehetett, hogy ne legyen túlságosan kevés. A legnagyobb étkűek fogytak legrohamosabban. Ettek és fogytak, míg a plébános átaludta az ebédet és hízott. Volt, kémnek. Igaz, hogy járt Amerikában és kapott könyvet az amerikai sajtóattasétól, de ez csak nem kémkedés! „Kik fogták rád, Andor bácsi, hogy kémkedtél?" — Azok, akiket bepanaszolt gondatlanság miatt az egészségügyi minisztériumban. „S akkor még csodálkozol?" Csodák csodája, csodálkozott: „Hát ez csak nem kémkedés." Nehéz volt megmagyarázni neki az ávós dialektikát. Hogy a kémkedés mi mindent jelenthet. Az öregúr elmélázott: „Értem, értem", majd újra kezdte a csodálkozást. Szemmelláthatóan a végét járta. Szakadatlanul motyogott, révetegen, de olykor felpaprikázva: „Azok a nyilas banditák..." Egy sírontúli hang szakította félbe, a nyilas főpolgármesteré. „Andor bátyám, te gyűlölsz mindent, ami jobboldali és magyar". A vita nem látszott termékenynek. „Drága bátyám", kérleltem suttogva, „hagyd abba. Miért akarod a szerencsétlent a halálos ágyán megtéríteni?" Bossányi bizalmába fogadott és más tárgyra tért. Érezte, nem fogja túlélni. Megfogadtatta velem, hogy ha egyszer kikerülök, felkutatom a feleségét, aki — úgy tudja kihallgatóitól — átköltözött rokonaihoz Romániába, s közlöm vele, hogy férje az utolsó hónapokban is megőrizte lelki nyugalmát.

A kórterem világnézeti térképén nélkülözhetetlen színfolt volt a kommunista magántisztviselő. Ha nem lett volna, ki kellett volna találni. Türelemmel hallgatta a vitákat, melyeknek csak a vezérszólama volt harmonikus: az, hogy Rákosit pedig nem szeretjük. „Túlkapások, hibák vannak", vágott közbe, „de a történelem ezt másképp fogja megítélni". Ezúttal a Nemzeti Bank egy volt főtisztviselője fejezte ki nyomdaképtelenül véleményét ama történelem ítéletéről. Őt a saját bírói ítélete érdekelte. Házi-kommunistánk jelenléte nem feszélyezte társalgásunkat.

Ahogy karácsony közeledett, megtettük a lelki előkészületeket a szentestére. S az anyagiakat is. Legalább akkor teljen mindenkinek egy jókora karéj kenyér. Tegyünk félre naponként egy kis adagot. Ha megszikkad, meg lehet mártani; az orvos ugyan helyteleníti a fölös vízfogyasztást, de végre is karácsonykor... Egy műszerész társunk, aki néhányszor hetenként külön zsír- és szalonnaadagot kapott, félrerakta ezt a közösség részére. Egy másik társunk a bakancsáról lehullott és bicskává élesített patkót rejtegetett a sapkájában. Ezzel fogja egyforma szeletekre felszabdalni a tartalékot. Az ünnepi lakoma után majd Pali bácsi méltatja a szent ünnep jelentőségét. Ifjabb druszája pedig, aki jómagam voltam, majd meséljen arról, hogy milyen az angol karácsony. Én elhárítottam a nekem szánt feladatot: szívesen máskor, de olyan kevéssé érzem magam ünnepi szerepre alkalmasnak... Feri bácsi volt az, aki az egész elgondolást kétkedő dünnyögéssel fogadta. „Nem azért, hogy... Hiszen tudom, karácsonykor mindnyájan ugyanazt érezzük. De jobb, ha hallgatunk és elmélyedünk egy percre." Szavazásra azonban nem került sor, s akinek mondhatnékja volt, beszélt.

Vacsorához ültünk, s az áztatott karajok és az orvbicskával felszeletelt szalonnadarabkák is odakerültek az asztalra, a csajkák mellé. Lépteket hallottunk, nyílott az ajtó, asztal alá tűnt a szalonna. Milyen csihi-puhira készül a hatóság az ünnep örömére? Nem lett volna csoda, ha végigvernek rajtunk. Ezúttal nem ez történt. Kiki kapott egy pohár meleg tejet. A hatóság könyörületes kedvében volt. Még a tisztelendő zárkaparancsnok sem kapott megrovást, mert szabálytalanul jelentette, hogy hány fő vagyunk. Az ajtó becsapódott és meghatottan folytattuk. Tej, meleg tej! Sokunknak börtönbe kellett jutnia, hogy ezen felüdüljön. Nem törődve még azzal sem, hogy víztartalma ártalmas a szívbetegnek. Mindnyájunk szívének jót tett.

Megbékülten ültünk együtt. Érzelmes szó nem hallatszott. Bozsik Pál rövid beszédet tartott, teológiai jellegűt, de senkire sem bántót. Szeder a földre szegezte szemét. Sem politikai, sem bölcseleti ellenvélemény nem hangzott el. Csak az öreg plébános horkolása szegte meg a csendet. Arra ébredt, hogy lefekszünk. Lefekvés előtt mindnyájan kezet fogtunk. Mindnyájan reménykedtünk és nem közöltük, hogy miben.

Hasztalan reménykedtünk? A túlélésben nem mindnyájan. De többen abban is. A nyilas főpolgármester meghalt a börtönben. Bozsik Pál meghalt a börtönben. Szeder Ferenc meghalt a börtönben. Bossányi Andor meghalt a börtönben. Feleségének képtelen voltam üzenetét átadni: mint kiderült, 1951 karácsonyán már nem élt. Amikor férjét lefogták, végzett magával.

Némely társam élőhalottan került ki a börtönből, de tudtommal ma is él. Némely társam életvidáman került ki a börtönből és néhány hónap múlva meghalt. Némely társam ma a száműzetésben társam; a legtöbbnek pedig nyomát vesztettem.

Abból, amit akkor reméltünk, vajmi kevés vált valóra. Kicserélődtek felerészben a börtönlakók, negyedrészben a foglárok, tizedrészben a remények. Tart a csend, amelyben kezet szorítunk.

HORVÁTH BÉLA:

KARÁCSONY

1. Szegények Csillaga

A Csorda-úton csikorog a hó.
Havas szűrét lerázza szépapó.
A döngölt agyagon szalmát egyenget,
Hogy a kis Jézus jászola legyen meg.
Mert mindenütt, ahol zizeg a szalma,
Valóban ott a Kisded Királya.
S bejő egy más öreg. Szakálla kender.
Mosolygó pásztorok püspök-süveggel
S ragasztott szárnyú pöttöm angyalok
Köszöntik a valódi Csillagot.
Szegények Csillagát, a forró nagy kegyelmet.
Hogy pásztorok között piheg az Égi Gyermek.

2. A halhatatlan pásztor

A szépapám itt százhat évet ért meg
S a jászol mellől Jézuskához tért meg.
Én láttam őt meghalni, még emlékszem,
Hogy becsukódott a csillogó kék szem.
De már tudom: ha egy lét itt kilobban,
E lobbanásban látjuk őt mi jobban.
Te halhatatlan, ezeréves pásztor
Csillag-szemeddel most is rám sugárzol,
A bújdosásban bölcs szíved igazgat
És nagy bajomban biztató vigaszt ad.
Azért nem csügged el bennem az ének,
Mert ereimbe öntöd ezer éved
S Európa hegyein azt a dalt egyre zengem,
Amiért csillagod világgá küldöz engem.

3. Nagy örömet hirdetek . . .

Daloljatok, didergő száműzöttek!
Hirdessük, társaim, az Isteni Szülöttet!
Vigadj ma nép! a megváltó mennyország
Ez éjszakán megérkezik tehozzád.
Tomboljatok, ti hújdosó szegények,
Vigadjatok az Egek Hercegének,
Mert ez napon világra született ő,
Aki világot vala megteremtő.
Az Ég ma rebben a rideg göröngyön
S a régi gyászra újdon-új öröm jön.
Isten Fiának emberi
Szépségét kell ma zengeni,
Aki arcunkon drága képe-mását
Megigazítja isteni vonását.
S hogy ékességünk igazán kitessék,
Szabadságot szab ránk az új Szövetség.

4. Jelentsd a börtönöknek

Röpülj ma, Csillagunk, a vérbe dőlt hazán át.
Hogy meglássák diadalmad az árvák,
Az elhurcoltak és a menekültek
S te légy orvosa tátogó sebüknek.
Te égi üzenet, megváltó nagy remény,
Ragyogj a sírnak és rabságnak éjjelén!
Jelentsd a börtönöknek, jászoloknak,
Sanyargó népnek, árva pásztoroknak
S mindenkinek, akit házából kivetettek,
Hogy a kis Jézus szalmán született meg!

Az IDŐ Sodrában

A magyar forradalom idején angol lapokban többször olvashattuk azt, hogy *„a magyar forradalom legyőzte Orwellt"*. Vagy azt, hogy *„a magyar forradalom elhárította 1984 veszélyét"*. Képviselők is állították ugyanezt. Egy-egy pódiumról egy-egy tehetetlen gyászünnepélyen, ahol felváltva vádolták a Szovjetuniót, az Egyesült Nemzetek Szervezetét és a szuezi kalandot, vigasztalásul mindig kibökték azt, hogy a magyar forradalom rácáfolt Orwell pesszimizmusára: a nép az úr, nem a fegyveres hatalom! Az ilyen beszédek pontatlanok voltak és önáltatók. Pontatlanok azért, mert a modern zsarnokság ellen felkelő nép nem Orwellt „győzi le", hanem ellenkezőleg: általa felvázolt veszedelem ellen száll síkra. Önáltatók azért, mert a magyar nép forradalmának fegyveres eltiprása, illetve ennek eltűrése, csupán közelebb hozta a jövő Orwell által riasztásul felvázolt lehetőségeit. Ilyen apróságok azonban újságírókat és képviselőket nemigen befolyásolnak, ha a felháborodás és semmittevés párosításának igazolásával vannak elfoglalva. Azok, akik akkoriban a *„megcáfolt Orwell"*-ről beszéltek, most *„orwelli állapotok"* kialakulásáról írnak, Kínáról szólva. Kevesen tűnődnek el azon az aggasztó körülményen, hogy míg 1956-ban a totális hatalomkoncentráció ellen tízmilliós népek szálltak síkra, ugyane hatalomkoncentráció megvalósítására százmilliós népeket fognak be. A kínai kommunákra célzunk.

ISMERTESSÜK

azonban a történteket elsőül úgy, ahogy maguk a kínaiak teszik ezt. Erre az a cikk ad módot, amely a budapesti Népszavában jelent meg. A cikket egy *Xue Kunhua* nevű kínai hírlapíró, valamint az MTI kínai tudósítója jegyezte. Szerintük a kínai kommunák ötlete a nép körében merült fel. Olyanformán, hogy kínai parasztok szócserébe ereszkedtek egymással. Mind többen állapították meg, hogy a mindössze néhány száz családot tömörítő kínai szövetkezetek nem tudnak lépést tartani a szocialista társadalom fejlődésének ütemével. E paraszti felismerés nyomán — tudjuk meg — hívták életre az első kínai népkommunát. Ez huszonhét szövetkezet tízezer családját tömörítette egy egységbe. Afféle munkaerő-kartell gyanánt. *„Két hónap leforgása alatt* — értesülünk — *Kína 750.000 gazdaszövetkezetének 90%-a követte a példát s 24.000 népkommuna létesült. Ilyenformán az ötszáz millió kínai paraszt túlnyomó többsége már ezt az új életformát éli."* A népkommunák a tömegek munkaerejét egyesítve, termelő- és alkotókészségüket is fejlesztik, olvashatjuk, s világosan mutatják a kínai parasztoknak az utat a kommunizmus felé.

Azt, amit a pesti Népszava cikke száraz műnyelven tolmácsol, maguk a kínai parasztok, prágai forrás szerint, színesebben fogalmazzák. Ilyenformán: *„A kommunizmus a Paradicsom. A kommuna az a lajtorja, amely a Paradicsomba felvisz."* A mi európai emlékezetünk szerint e parabola előképe: a Jákob-létra inkább arra volt alkalmas, hogy angyalok szálljanak le rajta a mennyországból, mintsem arra, hogy emberek menjenek fel rajta a Paradicsomba. Az új Paradicsom természetéről tüzetesebb felvilágosítást a kommunák tagjainak napirendje ad. Ezeket Kínában hajnali ötkor ébresztik fel. Névsorolvasás után menetoszlopban vonultatják ki őket a földekre. Ott a tábori konyhák nyolc órakor reggelit főznek nekik. A déli másfélórás ebédszünet után a munka délután hat óráig tart. Vagyis a kommuna a mezőgazdaságban napi 11 órás munkaidőt intézményesít, az évszakra való tekintet nélkül. A munkanap befejeztével a 16—30 éves férfiak, valamint a 17—22 éves lányok kétórás fegyvergyakorlaton vesznek részt. Ezt hetente háromszor egyórás elméleti tanfolyamok követik. Vagyis a munkaidő ezeken a napokon, számukra, tizennégy órára emelkedik.

A kommunák létesítésével velejár a még magántulajdonban lévő konyhakertek, baromfiállomány, kapák és kaszák köztulajdonba vétele is. Valamint a házitűzhely és a konyhaeszközök kollektivizálása. A konyhát a kantin, az otthont a dormitórium teszi majd feleslegessé. A tábori étkeztetést ingyenesnek nevezik, azon az alapon, hogy levonják a munkabérből.

Az egész akciót jellemző eszeveszett sietség, ahogy a pekingi lapokból megállapítható, máris járványokat okozott, hála a kantinrendszernek. Ebből a kínai lapok természetesen arra következtetnek, hogy reakciósok és kulákok mérgezik az ételeket. Ez megnyitja a lehetőséget a gyűlöletirányításra. A falanszter-forradalomnak csak kiegészítője, hogy az öregek számára menhelyeket állítanak fel s ezeket „Boldogságház"-nak nevezik. Éppúgy, ahogy az Orwell-regényben a rendőrminisztériumot *„Szeretetminisztérium"*-nak hívják.

A KÍNAI KOMMUNÁK

létesítésébe belejátszott a Szovjetunióval való vetélkedés szelleme is. Erre vall, hogy az első kommunát (a Honan tartományban) Szputnyiknak nevezték el. Ez nyilván azt akarja bizonyítani, hogy Kína ugyanolyan csúcsteljesítményekre képes társadalomfejlesztésben, mint a Szovjetunió a technikában. Ilyen világrengető reform természetesen nem marad kínai belügy. „A kínai elvtársak — olvassuk a Népszabadságban — nem számítottak ilyen hatalmas előretörésre s Magyarország, sajnálatos módon, mindeddig nem vette ki a maga részét abból, hogy a kínai fejlődést támogassa..." A szerző példaképpen utal arra is, hogy a Szovjetunió gyáraiban máris úgy határoztak, hogy a Kínának szánt árut korábban szállítsák le s ugyanez történt Csehszlovákiában és Kelet-Németországban is.

Mindez megmagyarázza, hogy Amerikában miért terjed az az elmélet, amely szerint Kína „a kommunizmus Frankensteinje" lesz, s hogy a szovjet sajtó miért írt olyan keveset és későn a kínai kommunákról s hogy a „Kommunist" miért minősíti a kommunák létesítését egyszerűen a kollektivizálás új fázisának, hallgatva arról, hogy a Szovjetunió eddig még nem jutott el... Jellemző az is, hogy a népi demokráciák közül a kínai események visszhangja csak azokban az országokban (Albániában és Csehszlovákiában) lelkes, ahol az olvadás a sztalinisták pozícióját alig gyengítette. A lengyel visszhang annyira hűvös, hogy már majdnem ellenséges, amikor rámutat arra, hogy ebben az új helyzetben felbomlik az, ami eddig a társadalom kötőanyaga volt. A lengyel közhangulatot az a mondás — a lengyel akasztófahumor remeke — érzékelteti, amely szerint „még szerencse, hogy Kínától a Szovjetunió választ el bennünket — ütköző gyanánt". Jugoszláviában a *„Borba"* a kínai kommunák felállítását röviden a családok felszámolásának nevezte, hozzátéve, hogy ezzel *„valóban a kínai parasztság egésze kerül terror alá"*. Az ilyenkor elkerülhetetlen találgatások között felmerült az az elképzelés is, hogy Hruscsov a kommunizmus jugoszláv jobbszárnya és kínai balszárnya között igyekszik majd a középúton maradni. Kérdés azonban, hogy 1956-ban nem éppen ezt a lehetőséget torlaszolta-e el? A Duna és a Visztula mellett. *(Sz.)*

A FRANCIA VÁLTOZÁSOK

méreteit a választás számadatai elégségesen kifejezik. A kommunistákra, akik 1956-ban a szavazatok egynegyedét kapták, most a szavazatoknak csak egyötöde esett, s a jobbszélen a poujadisták választóik háromnegyedét elvesztették. Az új választási törvény következtében a balszél és a jobbszél vesztesége a parlamentben megsemmisítő vereség gyanánt jelentkezik. Minthogy egy-egy párt mandátumhoz jutó képviselőinek száma függetlenült az egy-egy pártra leadott szavazatok összegétől: a kommunista párt parlamenti képviselete a régi létszám egytizennegyedére csökkent, a poujadistáké pedig tökéletesen megsemmisült. Ezzel az Ötödik Köztársaság kiküszöbölte — a parlamentből — azokat a szélsőségeket, amelyek a háború óta a francia képviselőház működését annyira bénították. Az eredmények ebben a negatív értelemben jelentenek olyan középre-tájékozódást, amelynek értelmét a választási számadatok nem fejezik ki: a régi középpártok ugyanis a választásnak ugyancsak vesztesei. A szocialisták, noha szavazóik száma alig csökkent, feleannyi képviselővel szerepelnek a parlamentben, mint eddig. A keresztény demokraták, bár szavazóik aránya növekedett, képviselőik egyharmadát vesztették. A régi parlament konzervatív jobboldali pártszövetségét leszámítva, minden korábbi párt háttérbe szorult, a régi képviselők többsége kibukott s az új képviselőknek több, mint a fele „homo novus". „Őrségváltás" történt.

A választás tulajdonképpeni győztese az Új Köztársasági Unió, amely a szavazatok 17.6%-ával 188 képviselőjét juttatta be a parlamentbe, vagyis a franciaországi mandátumok negyven százalékát szerezte meg. Ez az új párt mindössze kéthónapos. Programját még nem adta ki és nem határozta meg — azon kívül, hogy de Gaulle-t támogatja, aki pedig a párt hivatalos védnökségét nem vállalta el. Hogy ez az új gaulleista párt menynyiben és milyen irányban jelent középre-tájékozódást, az a jövő titka. A változás olyan politikai egyenletet állít fel, amelynek csaknem minden döntő tényezője ismeretlen. Az új gaulleista párt vezetőjének, Jacques Soustelle-nek személyes győzelme kétségtelen. Soustelle negyvenhat éves, dohányzik, de nem barátja az italnak. Hivatástudata erősebb, mint hajlama a szórakozásokra, s munkaképessége határtalan. Munkáscsaládból született, az École Normale Superieure-t végezte el, húsz éves korában doktorált. Etnológiai tanulmányai után a Musée de l'Homme helyettes igazgatója lett. Kora ifjúságában trockista volt, s 1939-ben az értelmiségiek antifasiszta szövetségének titkára lett. A háború alatt szegődött de Gaulle mellé s korábbi baloldali hajlamait fokozatosan de Gaulle személyiségének hatása váltotta fel. A háború után a „Rassemblement" főtitkára volt és 1951 táján neutralistának és antikolonialistának tartották. Mendès-France küldte ki Algériába, a jobboldal heves tiltakozása mellett. Afrikában azonban fokozatosan az egyesítés és az FLN-nel való leszámolás híve lett. Magát ma is a „baloldal emberének" mondja és a londoni Times párisi tudósítójának jellemzése szerint korántsem emlékeztet a jobboldali politikus szokványos típusára, de szívvel-lélekkel csak saját küldetésében hisz, és programján mindenkor változtatni tud, az események hatására. A francia választások angol visszhangja aggodalmas és kiemeli, hogy az új választási törvény előmozdította azt, aminek elkerülésére készült s az új helyzetben de Gaulle tábornok hatalmasabb is, magánosabb is, mint eddig.

TÍZ SZÁZALÉK

A francia Tudományos Akadémia nemrég panaszosan utalt arra, hogy a francia nyelv a tudományban mindinkább háttérbe szorul az angol mögött. Különösképpen az atomfizikában. Ugyanekkor, említi az „Arts" című hetilap, a francia Akadémia azon örvendezhet, hogy mindegyre több külföldi író ír francia nyelven. Az „Arts" becslése szerint napjaink nagy francia íróinak egytizede idegen származású. Az ír Beckett, a román Jonesco, Cioran, Ameriu, a spanyol De Castillo, Villalonga, az orosz Govy, Adamov, Oldenbourg, a libanoni Scheade mellett az „Arts" a nagy francia írók közé sorolja a magyar Arnóthy Krisztát és Dormándi Lászlót.

MÚLTSZÁZADI PÁRHUZAM

A magyar írók forradalmi szerepét ma világszerte csodálattal emlegetik, s ez felkeltette irántuk a külföld irodalmi érdeklődését is. Ugyanez történt száz évvel ezelőtt. Irodalmunk már-már feledésbe merülő múltszázadi sikereit elevenítette fel *Magyar Ferenc*, a New York-i Columbia Egyetem kiadásában megjelenő *American Slavic and East European Review* őszi számában. A negyvennyolcas szabadságharc után — említi — *Magyar Ferenc*, a vezetők külföldre menekültek, börtönben sínylődtek, vagy akasztófán végezték életüket. Az író, ha megmenekült az üldöztetés elől, apátiába süllyedt, visszavonult. Arany balladákat, Tompa allegorikus költeményeket írt — míg Jókai kétségbeesésében előbb az öngyilkosság gondolatával foglalkozott, majd az ötvenes évek elején újra írni kezdett. Első regényeit vigasztalásnak szánta, Magyarország és Erdély múltját felelevenítve, könyveibe beleszőtte a szabadságharc és a török hódoltság emlékeit. Hazai népszerűségével csaknem párhuzamosak külföldi sikerei. Közelesen minden regényét kiadták németül, s egy 1873-ból kelt kimutatás szerint jövedelme németül megjelent könyveiből magasabb volt, mint bármely akkori német íróé. Anglia és Amerika érdeklődését a Jókai-regények iránt a németországi sikerei keltették fel s angolra rendszerint nem is magyarból, hanem németből fordították. Volt olyan fordító is, aki elfeledte, hogy Jókai magyar, *H. Kenard* például *Az aranyember* angol kiadásának előszavában ezt írta: *„Herr Maurus Jókait csodálói a német nyelv Victor Hugójának nevezik, de Angliában könyvei még nem arattak megérdemelt sikert."*

A Jókai-regények angol fordításai általában gyengék, ám közönségsikerüket ez nem befolyásolta. Az első Jókai-regény 1854-ben, az utolsó 1925-ben jelent meg angolul. Összesen 23 Jókai-regényt fordítottak angolra. *Magyar Ferenc* tanulmánya érdekes szemelvényeket közöl a korabeli kritikusok cikkeiből is. A *Forradalmi csataképek*ről egy edinburghi kritikus 1855-ben következőképp vélekedett: *„Kitűnő kép Magyarországról. Ajánljuk mindenkinek, akit érdekel az idegen iga alatt szenvedő, lovagias és nagylelkű magyar nép sorsa."* A londoni *Athenaeum* című folyóirat 1888-ban ezt írta az *Aranyember*-ről: *„A regény csodálatos és érdekfeszítő, az események Jules Verne történeteivel vetélkednek, szépsége helyenként Dickensre emlékeztet."* Ám a legtöbb bíráló kifogásolta Jókai meseszövését. Az *„Erdély aranykora"* és a *„Fehér rózsa"* főleg emiatt kapott kedvezőtlen kritikát. Úgyszintén az *„Egy az Isten"* és az *„Egy hírhedt kalandor a 17-ik században"*. Az utóbbiról a londoni bíráló 1807-ben némi gúnnyal azt írta, hogy *„Jókai sok szenzációsat írt, de szenzációsabb"*. A *„Szép Mikhál"* meséjét az angol kritika *„túlságosan fantasztikusnak"* és *„szörnyűségesnek"* találta, s a *„Szegény-gazdagok"* csikágói kritikusa 1900-ban így írt: *„A szerző igyekezete, hogy mindenáron elkápráztassa az olvasót, elriasztja a jobbízlésű közönséget. Ezt a veszteséget kárpótolja azoknak az olvasóknak a tapsa, akik a merész meseszövést és eleven szórakoztatást szeretik."* *„A tengerszemű hölgy"* ezt a jellegzetesen viktoriánus bírálatot kapta: *„Az angol olvasó rokonszenvét a zsarnok-gyilkos hölgy iránt aláássa az a körülmény, hogy a hölgy ötször ment férjhez."* Ezzel szemben a *„Mire megvénülünk"* századforduló kritikusa szerint *„jobban megfelel az angol olvasók ízlésének, mint bármely más Jókai-regény"*, mivel *„kevesebb benne a fantasztikum, s több a jellemábrázolás és elemzés"*. *„A Kőszívű ember fiai"*-t a múlt század angol bírálója ugyancsak *„fantasztikusnak"* találta, *„de nem annyira, hogy ne legyen hihető"*. Az *„Új földesúr"* angol nyelvterületen sikert nem aratott. Hogy Jókai közönségsikeréhez Nyugaton komolyabb irodalmi siker nem társult, annak okát egy angol megemlékezés halálakor, 1904-ben, abban jelölte meg: hogy regényeinek nem volt univerzális mondanivalója. Ugyanekkor azonban rokonszenvet ébresztettek Magyarország iránt Nyugaton. *(B. I.)*

NOVEMBER 26-ÁN

lett volna Babits 75 éves. Ez alkalommal az „Élet és Irodalom" Jovánovics Miklós töltötollából emlékező cikket közölt. Ez a következőképpen kezdődik: „Hamis fogalmak és jelzők vastag rétegétől kellene megtisztítani Babits Mihály hajóját. A rátapadt kagylók és moszatok deformálják, színét veszik és bizonytalanná teszik mozgását. S természetesen súlyosabbnak is mutatják."

Néhány részlet a tisztító műveletből: „Valóban Babits formakeresése olyannyira hangsúlyos, hogy a tartalom alárendelődik. A közölnivaló nem fesziti a gonddal kikeresett vagy megteremtett formát. Gyakran formának tűnik maga a tartalom is. Mindez egyénivé teszi Babits költészetét, mint ahogy egyéni költészetének világa is, melyet egy szóval így jellemezhetnénk: mache... A desztillált humanizmus híve ő s akkor a legemberibb, amikor ellentmond önmagának... Adyt már a háború előszele a leghevesebb tiltakozásra ihlette, Babits akkor tiltakozott, amikor már milliók tiltakoztak életük árán. Munkások és parasztok, akik talán azt sem tudták kimondani, hogy: humanizmus... József Attilának nem adja meg a Baumgarten-díjat, de segélyben részesíti, eltekintve a személyét ért súlyos sérelemtől... Nagy erővel művelte a vallásos költészetet, ha nem is teljes történelmi joggal. Mégis a visszatért maradiság korában sokkal pozitívabb szerepet tölthetett volna be, ha ezt a hangot erőteljesebbé fokozza. A francia irodalomban számos példa van arra, hogy vallásosan elfogult művészek összehangolják mondanivalójukat az emberiség törekvéseivel, találnak megrázó hangokat és nem megkésve jelentkeznek a harcra. Apollinaire és Mauriac így őrizte szűkebb humanista világát." A cikk így végződik: „Emberiességének elégtelen voltát akkor ismerni fel igazán, amikor az elefántcsonttorony cethallá változik és lakójával a történelem hullámverésébe kerül annak reménye nélkül, hogy valamely parton megértésre találhat."

Pillanatkép lapzártakor

Napirendre kerül-e még az idén a magyar ügy az ENSZ-ben? Az olvasó, mire e sorok a kezébe kerülnek, már tudhatja: mi, lapzártakor még nem tudhatjuk. De hogy a nemzetközi légkör nem nagyon alkalmas a magyar ügy megnyugtató rendezésére, az nyilvánvaló. Amíg rá nem kerülhet a sor, be kell érnünk az igazság tisztázásával és az adalékok megőrzésével. A Nagy Imre Kék Könyv, mellyel e számunkban részletesen foglalkozunk, ehhez segít bennünket.

A NATO és a Varsói Paktum hatalmai közt tovább folyik a hidegháború, amely nem is mindenütt volt „hideg". Nem volt az a Közép-Keleten, sem a Távol-Keleten, a kínai part mentén. Most dermesztően hideg Berlinben. És a jelek szerint eldőlt — legalább is hat hónapra. Tisztázódott, hogy Nyugat-Berlin megrohanása casus belli; s ez a jelek szerint lecsillapítóan hatott nemcsak Nyugat-Berlinre, hanem Moszkvára is. A berlini szavazás eredménye kétségtelenül ezt a hatást erősíti majd. Van, aki szerint belátható időn belül nincs is megnyugtatóbb megoldás, mint elódázni a katasztrófát.

Lehetséges, hogy a számos nagyhatalmi versengés közül a legjelentősebb az, amely a Holdért és a bolygóközi légűrért folyik. Az amerikai légihaderő után most az amerikai hadsereg is hiába igyekezett eltalálni a Holdat vagy bolygóközi rakétát repíteni a világűrbe. De mindenesetre Amerika jutott eddig legközelebb ehhez a célhoz. Messzebbre sikerült rakétalövedékeket repítenie, elektromagnetikus jelzőkészülékekkel, mint bárki másnak. Az Atlasz-lövedékkel pedig azt tanúsította, hogy Alaszkából a Szovjetunió vagy Kína bármely pontját bombázhatja.

Az következik-e ebből, hogy ezután kevésbé ragaszkodjék európai és kisázsiai atombombás támaszpontjaihoz, vagy hogy megnőtt ereje tudatában semmiből se engedjen? Ez nem utolsósorban nyilván attól függ, hogy milyen engedményeket remélhet engedményeiért cserében. Az oroszok erejét lebecsülni mindenesetre tévedés volna; akár igaz a hír, akár nem, hogy atomerővel hajtott repülőgépeik vannak (egyelőre, úgy látszik, nem igaz) — ingyen ők sem adnak semmit. Genfben Anglia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió műszaki képviselői megegyeztek egy, az atombombás kísérletek abbahagyására irányuló egyezmény első, lényeges pontjában. Hosszú idő óta ez az első számottevő — és önmagában nyilván örvendetes — megegyezés a két világtábor között.

ALBERT CAMUS:

Emlékezzenek reá

(Előszó a Nagy Imre Kék Könyvhöz)

„Helyes és szükséges cselekedet." Így jellemezte Gomulka az elmúlt májusban a szovjet csapatok magyarországi beavatkozását. A jóságos Isten, persze úgy értem: a História, talán-talán megbocsátja a lengyel államvezetőnek a „szükséges" szót, kivált, ha mérlegeli azt a történelmi szükségállapotot, amiben országa él. Hisz a vörös hadsereg dialektikájának foglya. Ám a „helyes" szó mellőzhetőbb volt. Vele Gomulka az egyszerű megállapításhoz értékítéletet fűzött, tehát egyre szorongatóbban fenyegető cinkosságot vállalt. Az orosz mesterek egy hónap múltán valóban kiérdemelték jeles bizonyítványukat s annak helyes rendje szerint, három társával egyetemben, fölakasztották Magyarország egyetlen törvényes vezérét. Gomulka, miként a marxista politikusok általában, a beszédek özönét kénytelen elmondani. Ám a szóáradatot csak a kurta, de azóta megemészthetetlenné keményedett „helyes" szó éli túl — balsorsára a szónok emlékezetének.

Ez a könyv bizonyítja, helyreigazító értelemben, hogy Nagy Imre körül mily szószegés, törvénytiprás esett meg Magyarországon, hogy semmibe vették a nemzetközi jogot, megsértették a diplomáciai személyek és parlamenterek immunitását, embert raboltak, gyilkoltak. Csupán lopásról nem történik említés. Jómagam fájlalom ezt. Mily bukolikusan és üdítően jelennék meg a tolvaj ebben a gyönyörűséges világban. De nem! Zordon férfiak körébe jutunk, akik nem szeszélyből, nem ötletszerűen ölnek, hanem szükségből, persze történelmi szükségből, hogy meggondolkoztassák Titót (letessékelik az autóbuszról a jugoszláv diplomatákat, akiknek tiszte, hogy a nagykövetség épületén túl ellenőrizzék Nagy Imre utazását), bókoljanak Mao-nak (a finom Mao-nak, a száz virág poétájának, a kínai szászszorszépnek, aki egyébként virággal a kezében kérte, kívánta az akasztást és meg is kapta). Szükségképpen hajtották tehát végre az ítéletet Nagy Imrén és a többieken; suttyomban, talán Oroszországban, talán Magyarországon, esetleg Pekingben, nem tudjuk. De mit is számít, ha az ember internacionalista? Mindenképp gyorsan történt, nem fékezték a haladást, nem lazították meg a kötelet, végeztek velük. Aztán kiterítették őket a történelem szellemében, majd elkészítették fejfájukat, azaz öt vaskos kötetet, hogy nyomorult sírjukat feldíszítsék és mindennek történelmileg okát adják.

Természetesen ama jámbor értekezés Fehér Könyvnek nevezi magát; bárányбőrben farkas. Röviden: vádirat. Csupán a kényelem kedvéért hangzott el a kivégzés után. Abban a történelmi orbitusban későn nyílik az ész. Az ügyész eleve megnyerte a játszmát. Mielőtt még szót emelne, máris igazat adtak neki és kitekerték a vádlott nyakát. De lévén a helyzet olyan, amilyen, vagyis hogy a vádlottak nem védekezhettek (noha jogukban állt, hogy egy listán felsorolt személyek közül, akiket az igazságügyminiszter nevezett ki, szabadon válasszák meg ügyvédjüket), a hóhért pedig ítéletvégrehajtásra utasították, mielőtt még a vádiratot közzétették volna, a kivégzés után persze eltekintettek attól is, hogy a vádlottak védekezését nyilvánosságra hozzák.

Miért is? — kérdezhetnők. Valóban, miért? Minden világos, tévedés nem lehetséges: Nagy Imrét nem elítélték, hanem meggyilkolták. Tudja ezt ország-világ, még bírái is, nincs más teendő: ad acta az ügyirattal. Úgysem változtat ez már sem a tényeken, sem az erőviszonyokon. Hisz például 56 októberében a világ méltatlankodva zúdult fel. Azóta lehiggadt. 56 októberében az ENSZ felháborodott. Többször nagyon száraz határozatokat is hozott a Kádár-kormánnyal szemben. Ez meg a határozatokat az ENSZ arcába vágta. „Kitűnő", szólt az ENSZ. És azóta a Kádár-kormány képviselője New Yorkban székel, ahol nap mint nap a nyugati elnyomással szemben a népeknek védelmére kel. Akad különösebb is. Párisban 56 októberében, olyanok is, akik mint valami szertelen, de drága gyereket, ellágyultan figyelték a szovjet iparkodásokat, tiltakoztak a mongolok budapesti bevonulása ellen. Engem akkor, ki még negyvenhárom esztendős koromban is megmaradtam együgyűnek, valami meleg háladatosság töltött el a gondolatra, milyen igazságkereső erőfeszítést tehettek. Három hónap múlva Párisban képviselőt választottunk, ahogy már szoktunk és az emberek elhúzódtak a kommunistától, aki természetesen a magyar felkelés eltiprását ünnepelte. De tették ezt bánatos szívvel és meg is mondották: „Komiszkodtatok a magyarokkal, neveletlenek vagytok. Még a következő választáson is csak szomorúan fogunk rátok szavazni." Azóta némileg enyhült szomorúságuk, de a rossz ügy érdekében továbbra is a közös cselekvés hívei. Ha a világ, az ENSZ, a mi intellektueljeink — bár nem hivatkozhatnak Gomulka mentő körülményeire — ily könnyedén megemésztették Budapest halottait, a többiek, ama történelmiek, miért restelkednének Nagy Imre miatt és miért restelkednének majd a jövőben? „A törvény — mondotta voltaképpen az ENSZ — csak azok számára imperatív, akik tisztelik. Mindenki más számára fakultatív." „Ez megfelel nekünk — szóltak erre a történelmiek —, mi nem tiszteljük." „Helyes" — összegezte Gomulka. Felvillantották nekik a zöld lámpát. Ők meg habozás nélkül nekiindultak, persze rabszállító kocsival.

Minek hát a nyilvánvalót bizonyítanunk? Akiket az októberi események végleg fel nem világosítottak, semmi fel nem világosíthatja többé, hacsak talán egy napon — s még ez sem bizonyos — a maguk országának mártíriuma nem. Olvasni tudnak, ennyi elég, hogy lássák, a budapesti vádirat tarthatatlan. Ebben a könyvben szinte kínos figyelemmel kísérnünk a szerkesztők alapos munkáját, ahogy a nyilvánvaló őrültségeket megcáfolják. Amikor azt olvassuk: „Nagy Imre visszaélt a törvényadta lehetőségekkel", eszünkbe jut, mennyivel jobban megírta volna Jarry ezt a kegyetlen és szennyes históriát. Ám a felháborodás mellett fenyegetően elhatalmasodik az undor, hogy utálattal köpjünk erre az émelyítő komédiára, a senkikre, mert gyilkolással zsarolják ki, hogy komolyan vegyük őket, a mérhetetlen hazugságra, mert akaratlanul is erősbítjük, ha vitázunk vele és harcolunk ellene, a monstruózus rendszerre, mert végül is nevetségessé tette a szocializmust, megalázta a humanizmust és örök időkre — ez bizonyos — csömörrel töltött el bennünket, akár valami étel, aminek mártása valóban túlig vérízű. Hát miért is bizonyítsunk? Tudja az egész világ, hogy Nagy Imre ártatlan, tudja ezt elsősorban Kádár, aki minisztere volt és esküvel fogadta: megkímélik életét. A Fehér Könyv szerzői maguk is érzik, mily balgatag a vádbeszédük és hogy a vádlottakat kínai vagy jugoszláv, de mindenesetre dialektikus okokból gyilkolták meg. Ezek a tisztafejűek nem irodalmi becsvágyból adták ki vaskos regényüket, hanem csupán illemtudásból és mert az ember úgy mégse mutatkozhat be egy társaságban, mégha nemzetközi is, hogy naivan a névjegyére nyomtattatja: „gyilkos". Voltaképpen a Fehér Könyv faragatlan és szertartásos magyarázkodás, ami senkit se ámít el. Minek hát szaván fognunk, vállalnunk a mérhetetlen fáradságot és megcáfolnunk olyan világ szemeláttára, amelynek a holdba való utazáson és hercegkisasszonyok férjhezadásán kívül alig akad egyéb gondja?

Először talán azért, mert nem hagyhatjuk mégse, hogy esztendőkön át egyhuzamban hazudjanak. Igaz, senki se hisz nekik, de az emberfia kényes egy teremtmény, könnyen fárad. Az ernyedtség és erőtlenség egy pillanatában valaki, bárhol a földgolyón, azt találja mondani: „Hátha?" És ebben a pillanatban az akasztottak másodszor is kivégeztetnének. A lankadás és feledés lassacskán a valóság látszatával vonná be a hazugság arcát, az emberek meggyőznék magukat, hogy szabadság csupán bitófák árnyékában fakadhat, csak a szolgaság tehet egyenlővé és az ügyész tiszte, hogy meghatározza, mi a jó szocializmus. Ezért vált szükségessé a budapesti vádirattal szemben az igazság higgadt és szabatos leszögezése. Ez a könyv illő komolysággal és tárgyilagossággal igazítja helyre a vádirat minden egyes mondatát. És ezzel, egy ponton legalább, útját állja a hazugság ragályának.

Be kell ismernünk azt is, hogy a „miért restelkednének" érve kétélű. Ha a világ gyávasága vagy béketűrése hozzájárult ahhoz, hogy a gyilkosok úgy érezzék: szabadkezet kaptak, a lehetetlent is meg kell kísértenünk, hogy az elkövetkezendő alkalommal kissé feszélyezettebben cselekedjenek. A magyar börtönök nem egy lakója a legrosszabbnak néz elébe, mindent, ami módunkban áll, el kell követnünk, hogy a hóhértól elvitassuk őket. Senki se hihesse, még csak halovány futó gyanúja se támadhasson, hogy Nagy Imre és társainak felakasztása helyesnek tekinthető. Visszataszító bűn volt, emlékezzenek rá még a legfeledékenyebbek is.

Iparkodjunk a valamennyiünket eltöltő undort konok szenvedély szolgálatába állítani. A magyar tragédiával szemben akkor is, most is bizonyos mértékben tehetetlenek voltunk és vagyunk. De nem teljesen. A befejezett tények elutasítása, a szív és elme riadója, az elhatározás, hogy a hazugságnak nem adunk polgárjogot, nem hagyjuk el az ártatlant, mégha meg is fojtották — ezek a megvalósítható cselekvés törvényei. Fogyatékosak bár, de mégis szükségesek, sőt szükségszerűek, mert felelnek a becstelennek, a történelminek mondott szükségszerűségnek. Igen, felelnek és szüntelenül felelni is fognak neki, szembeszállnak vele mindenkor, néha semlegesítik, végtére pediglen megsemmisítik és csaknem észrevétlenül haladásra ösztökélik az emberfiának igaz történetét. Ez a könyv tisztességgel adja elő a rég kivégzett ártatlanok védekezését, felelet tehát és egyben megfelel a bennünk örökké élő követelésnek.

Tulajdon tanúságuk szerint

(Az igazság a Nagy Imre ügyben. — La Vérité sur l'Affaire Nagy. — PLON-kiadás, Páris, 1958)

Albert Camus szenvedélyesen harcos bevezetője s Fejtő Ferenc higgadtan körültekintő utószava között csaknem 250 negyedrét ív oldalon e sok tragédiát látott század egyik legmegrendítőbb s egyben legdöbbenetesebb eseménysorozata játszódik le az olvasó előtt: Nagy Imrének és barátainak története, a forradalmat megelőző és követő napok, hetek története; egy kissé talán a nemzet történelme. Bukásában is győzedelmes történet, szerencsétlenségében is szerencsés; innen hitele s felemelő ereje. S innen, hogy meghamisítóinak minden erőfeszítése hiábavalónak bizonyul: tulajdon tanúságuk bizonyítja gazságukat, saját szavaik vallanak önmagukra. Nagy Imrét ítélték el? Halálos ítéletüket foglalták írásba.

E könyv voltaképpen nem egyéb, mint e ,,halálos ítéletnek'' aprólékos, tárgyilagos, rendszeres és alapos indokolása. A szerzők — Nagy Imre külföldön élő, névtelenségben megmaradni kívánó volt barátai és munkatársai — a könyv bevezetőjében ekként nyilatkoznak munkájukról: ,,*Ez a könyv nem védőirat Nagy Imre és elítélt társai ügyében. Ez a könyv, ha szabad ezt a súlyos szót használnunk, kísérlet az igazság feltárására. Ellenper, ha így tetszik, melynek adalékait azonban nem önkényesen összeválogatott tanúk vallomásai, hanem a történelem feljegyezte tények és nyilatkozatok alkotják.*'' Ebből az alapálláspontból fakad a könyv módszere és magatartása: tárgyilagosság az előadásmódban és szenvedélyesség az igazság felderítésében; az eredmény kézzelfogható. A tragédia szereplői helyet cserélnek, az igazság dramaturgiája szerint ki-ki az őt megillető helyre kerül.

Aki elszánja magát arra, hogy egy ilyen terjedelmű s csaknem kizárólag történelmi dokumentációs anyagból álló munkát végigolvasson, azt a fajta katarzist érezheti, amit csak a nagy tragédiák után érez az olvasó; lehet, hogy fárasztó olvasmány. De megéri a fáradságot.

A könyv voltaképpen két olyan ,,dokumentumon'' épül, amelynek létéről a világközvélemény egyáltalán nem vagy csak alig vett tudomást. Mindkettő Kádár-Magyarország hivatalos hazugsággyárának munkája: egyiket a másiktól csupán az különbözteti meg, hogy szerzőik — néhány hónappal később — megfeledkeztek korábbi nyilatkozataik tartalmáról, pontosabban szólva, a dialektika törvényeinek megfelelően átírták a történelmet az ,,adott helyzet'' követelményeihez illesztve tulajdon korábbi hazugságaikat. Az eltérés lemérése szinte önként kínálkozott. A két dokumentum: a Nagy Imre és társainak kivégzése, illetve elítélése után kiadott hivatalos kommüniké és a két hónappal később közzétett Fehér Könyv. Nem volt nehéz felfedezni — csupán türelem, helyzet- és anyagismeret, tárgyilagos vizsgálat és fájdalmas szeretet kellett hozzá —, hogy 1956-tól 1958-ig a különböző célokat szolgáló magyar, szovjet, román hivatalos állásfoglalások között nem egyszerűen taktikai, hanem lényegbe vágó ténybeli, logikai, anyagi különbségek vannak. Ellentmondások, melyek — mint a szerzők is megjegyzik — ,,csodálatosabban világítják meg az igazságot, mint ezer cáfolat vagy védőbeszéd''. Ez a sánta kutya nem kerülte el a sorsát.

Aligha lehetséges, hogy ezt a különös jelentőségű könyvet akárcsak töredékesen ismertetni tudjuk. Pedig bizonyító anyaga, az ,,ellenper'' tanúvallomásai — amelyek voltaképpen nem mások a későbbi hóhérok nyilatkozatainál — szinte kivételes helyet biztosítanak számára, az egyébként gyakorta unalmas vádak és ellenvádak mostanában özönként megjelenő tömkelegében. E bizonyító munka érdemi részét — a történelmi tények szembesítését a bírósági vagy vádiratbeli beállítással — a terjedelmes II. rész (,,A vádak és a tények'') végzi el, amely hatvankét alfejezetben mondatról mondatra kíséri végig és cáfolja meg a kivégzést hírül adó hivatalos kommüniké valamennyi hazugságát.

Egy jellemző példa:

A vádszöveg 52-ik passzusa így hangzik:

E kísérlet (szabaddá tenni az utat az imperializmus számára — a szerk.) betetőzését jelentette Nagy Imre 1956 november 4-i rádiófelhívása, amelyben a forradalmi munkás-paraszt kormánnyal és az általa segítségül hívott szovjet csapatokkal szemben a nyugati imperialistákat nyílt fegyveres beavatkozásra hívta fel.

Ha a könyv nem tenne egyebet, mint közölné — ahogyan meg is teszi — Nagy Imre emlékezetes rádióbeszédének oly megrendítő szövegét (aligha felejtettük még el ezt a kurta kis üzenetet, mely tudatta velünk és a világgal, hogy a forradalmat leverték) s a vád ezzel voltaképpen meg is dőlt: Nagy Imre egyetlen szóval sem kérte sem ,,a nyugati imperialisták'', sem bárki más fegyveres beavatkozását. Könyvünk azonban nem áll meg ezen a ponton s tovább elemzi az állítást, amelyből csakhamar kiderül, hogy: Nagy Imre, ha akart volna, sem kérhetett segítséget egy olyan kormány ellen, amely a támadás pillanatában nem is létezett és (nyilván szovjet stratégiai érdekből) csak a támadást követő órákban adott életjelt magáról. Bizonyíték erre, a korabeli rádióadások lejegyzett anyagán kívül, a balszerencsés Népszabadság egy 1957 május végi riportja, amely visszapillantva a november 4-i hajnalra, az eseményeket így írja le:

Nagy Imre, Tildy Zoltán és több itt tartózkodó miniszter, valamint más állami vezető ilyen nyugtalan légkörben tért éjféltájban nyugovóra parlamenti szállásán. November 4-én hajnali félnégykor Janza honvédelmi miniszterhelyettestől hivatalos jelentés jött, hogy megkezdődött a szovjet csapatok bevonulása Budapestre. Nagy Imre ekkor magához kérette Tildy Zoltán s néhány más minisztert.

Aligha jogtalan a kérdés: hogy ha egyszer az úgynevezett munkás-paraszt kormány november 4-én annyira létező valóság volt, hogy ellene csapatokat, még hozzá ,,nyugati imperialista'' csapatokat hívott segítségül Nagy Imre, akkor Janza Károly — aki ma Magyarországon komoly funkciót tölt be, sőt Nagy Imre ellen tanúskodott — vajon miért nem Kádárnak adta jelentését? Teljesen nyilvánvaló, hogy a támadás pillanatában orosz parancsra megalakult kormány semmiféle lehetőséggel nem rendelkezett az események befolyásolására. Ellenkezőleg. Ezt a kormányt önmagán és az oroszokon kívül senki nem nevezte ki. A Népszabadság fentebb idézett 1957 májusi száma megírja, hogy a kinevezésre egyedül jogosult Elnöki Tanács és annak elnöke (Dobi István) a szovjet támadás pillanatában Nagy Imre kormányával együtt a parlamentben tartózkodott. S a sánta hazugok nagyobb szerencsétlenségére az ,,ellenper'' idézi azt az 1956 november 8-i budapesti újságot, amely a hivatalos jelentést közli a Kádár-kormány november 7-én letett esküjéről:

A forradalmi munkás-paraszt kormány tagjai 1956 november 7-én délután 2 órakor az Országházban Kádár János miniszterelnökkel az élen letették az esküt... Magyarország törvényes kormánya ezzel megkezdte munkáját.

Különös kormány! Hetedikén lépett hivatalba, de három nappal korábban már egy idegen hatalom fegyveres beavatkozását kérte Magyarország belügyeibe!

A könyv első része egyébként a per és a vádak keletkezésének történetén vezeti végig az olvasót, míg a harmadik rész közli a per nemzetközi visszhangját és magyarázatait. A függelékben, mely egyik izgalmas része a munkának, több eddig kiadatlan dokumentumra bukkanunk: egyik például a nemzeti ellenállás képviselőinek 1956 decemberében India budapesti követéhez eljuttatott kibontakozási javaslata, melyet Nehru miniszterelnök 1957 elején Bulganvin akkori szovjet miniszterelnök elé tárt, aki — nyilván — tárgyalni sem volt hajlandó a kérdésről.

Amíg embernek tudjuk magunkat, nem fáradhatunk bele a hazugság üldözésébe és leleplezésébe. Ez a könyv legnagyobb érdeme: anyagát sokszor fogják idézni, bizonyítékait sokszor fogják felhasználni. S túl ezen: olyan emberek emlékét őrzi és tisztítja meg a Kremlin elrendelte propaganda mocskától, akik életüket a magyar nép szabadságáért áldozták fel.

Hungaricus

THOMAS WOLFE:

EGY VASÁRNAP

Thomas Wolfe, az amerikai irodalom egyik bőbeszédű, fegyelmezetlen óriása (a szó testi értelmében is) a századfordulón született Ashevilleben, egy déli államban s harminchét éves korában ölte meg a tuberkulotikus eredetű agyhártyagyulladás. Wolfe, akárcsak F. Scott Fitzgerald, az első világháború kohójában kiformált nemzedékhez tartozott, de mivel mindketten korán elpusztultak, optikailag úgy hatnak, mintha áthidalón Sinclair Lewis és O'Neill Nobel-díj nyertes idősebb nemzedékét a hasonlóképpen Nobel-díj nyertes s velük körülbelül egyidős Faulknerhez és Hemingwayhez kapcsolnák. E nagyhatású „beérkezettek" közé ékelve a fiatalon elhunyt s egymástól nagyon elütő két író most kezd feltámadni az átmeneti feledésből, könyveik újra megjelennek, Wolfe-ot a „Nagyvilág" áprilisi számában Örkény István mutatta be Magyarországon egy elbeszéléssel. Leveleit idén adták ki Angliában s az alaktalan regényeivel szemben mindmáig tartózkodó angol kritika ebben a sírontúli jelentkezésben köszönti legemberibb művét. S a műből Mezőkövesdről szóló levelét emeli ki legjobban.

Wolfe, mint ismeretlen fiatal vándorember 1928-ban pár napot töltött Magyarországon s abból egy fél napot Mezőkövesden. Jóformán egy szót se tudott magyarul s úgy el volt veszve, mint mondjuk egy magyar ember, ha hirtelen letennék egy koreai faluban. S a vasárnapi látvány, átmeneti csodálat után, kirobbantotta belőle a botránkozó puritánt, aki mindenütt, mindenben bűnt szimatol. De micsoda szeme volt ugyanakkor! Ez aztán nem a Gyöngyösbokréta idegenforgalmi kirakata. A vadidegen világba vetett s szertelenül elfogult lángész nyelvtudás nélkül is pár óra alatt felméri a nép hagyományos, de bomló életrendjét, a különösben felfedezi az ismerőset s tekintetének villamostűjével Mezőkövesdet eltéphetetlenül hozzáölti a hazai Ashevillehez. Wolfe Budapestről írta beszámolóját nagy szerelmének Amerikába; a leveleket a Heinemann-cég adta ki. **cs. sz. l.**

1928 november 12, hétfő este.

Ha hiábavaló volt egész eddigi utam s édes-keveset kezdhetek vele, alighanem kis híján mindenért kárpótol, amit az utolsó két napon láttam, nem esetleges okulásomra, hanem mert annyi mesélnivalót ad a számodra... Tegnap reggel hatkor felköltöttek a szállodában s kimentem a Keleti pályaudvarra. Hétkor elindultam egy gyorsvonaton Mezőkövesd felé, mintegy száz mérföldre innen. Még nem tudom, *merre* jártam, mert indulás előtt elfelejtettem megnézni a térképet s annyira elbűvölt az emléke, hogy azóta se volt szívem megnézni. Gondolom, talán a bukaresti gyorsra ültem fel — mert a jegyszedő megkérdezte az állomáson, hogy oda megyek-e? — s Mezőkövesd kelet vagy délnyugat felé lehet Budapesttől. Szürke, nyirkos, ködös nap volt, amely Angliától Magyarországig s talán még tovább ránehezedik Európára az évnek ezen a táján. Nyomasztóan egyhangú volt a vidék. Budapest után egy darabig alacsony hegyek következtek, lehangoló dimbek-dombok; nyilván minden lehangolóan fest ilyenkor. De az út nagyobbik fele óriási sáros síkság, amely szétterül a végtelenig s belevesz a gőzölgő, párás látóhatárba. Egyetlen termőföld az egész hatalmas Alföld, felszántott barna s ugaron hagyott zöld táblák váltogatják egymást; nyúlnak, nyúlnak a hosszú csíkok, ameddig csak ellát a szem. S növelik az ember reménytelenségét.

Kevéssel tíz óra előtt értem oda; roppant sáros mezők övezték a sivár állomást. Először nem tudtam, merre van a falu — szétszórt házak rémlettek a messzeségben —, aztán nekivágtam egy sáros mezőnek. Sok parasztlegényke gyülekezett rajta, trombitaszó harsant, katonai alakulatokba álltak fel, kisgyerekektől a tizennyolc-húsz éves fiatalokig. Köröskörül tócsákba gyűlt az eső, nagy kövér libák és kacsák tocsogtak erre is, arra is, a sáros utcákon, a mezőkön s az udvarokban. Kegyetlenül le voltam verve. Mind azon tanakodtam, mért kerülök én ide? Olyan kietlennek látszott a hely, valahol az Isten háta mögött; Oroszország lehet ilyen, gondoltam. De messziről harangszó kondult s az asszonyok idevaló csodálatos viseletükben kisiettek az útmenti kicsi, fehér házakból. Végre kilyukadtam egy főutcába, legalább is annak néztem, nagy sárgödör volt az is, de valamikor kikövezhették. Balra fordultam, rossz irányba, el a falu szívétől s jó darabig mentem, mentem előre, amíg hirtelen az utolsó fehér házakhoz értem s elém került az óriási, ázott síkság, amelyen át a sáros út egyenesen a végtelenbe tartott. Rájöttem, hogy a legtöbb ember, akivel találkoztam, szembe igyekezett. Megfordultam s nagy sietve visszaindultam. Mindenki rám bámészkodott, összesúgtak, morcosan néztek, kuncogtak, a kisgyerekek rámvihogtak furi öltözetükben — New Yorkban egy is közülük megállította volna a forgalmat. Furcsa, komikus alaknak néztek a gyerekek, de egy cseppet se volt furcsa nekik a férfinép hímzett kötényben, nevetséges kürtőkalappal a fejük búbján, sem az asszonynép, elképesztő ruhájukban.

Nemsokára feltűnt a templom, kicsi boltok mellett haladtam el. Bűnös egy hely, mondhatom — mind nyitva voltak a boltok s árultak —, gondolom, az emberek egész héten dolgoznak s vasárnap tudnak leginkább adni-venni. Az utca a templomtérbe torkolt, ez volt hát a falu kellős közepe. Folyt az eleven vásár a gyümölcsös és zöldséges kofák körül, az emberek csoportokba verődtek, ögyelegtek s pletykáltak, akárcsak mifelénk a kisvárosokban. Egyenest a templomnak tartottam, előbb azonban elláttam az egész vásárt új sugdosodnivalóval. Tömve volt a templom. Kívül az ajtókon, a hideg pitvarban, egymáson szorongó öregasszonyok mormolták a szertartás válaszait vagy a mocskos cementen térdeltek, az ajtók tövében. Bementem s az ajtó mellé álltam. A pap pompás ornátusban prédikált. Tele volt a templom, mondom, az oldalhajók, a padok s minden szabad hely. Az egyik padrészben együtt ültek a férjes asszonyok, kúpalakú, fekete fejkendőben, sötét ruhában. Az öregemberek, nyilván a falu Vénei, a templom másik felében ültek, abban a csodálatos díszköpenyben, ami a legszebb holmik közé tartozik Magyarországon, — mert amit errefelé láttam, nagyrészt inkább vad és különös nekem, semmint szép. Vannak képeim a csodálatos ruházatról a nagy könyvalbumban, amit vettem neked; császár abban a gúnyában minden ember. Rövidujjú, nagy darab, vastag és merev köpeny, fehér gyapjúból vagy nemezből; a legtöbb öregember vállravetve viseli. Olyan fényesen áll a paraszt vállán, a királyén se jobban. Barbár kedvük szerint körül szokták hímezni a szélét, a karját s a vállon; káprázatos egyik-másik díszítés. A legtöbb öreg valami nagyon szép turbánt visel borzas fekete gyapjúból ehhez a köpenyhez s persze a magasszárú, kemény csizmához, amely ott van a legtöbb férfi lábán. De milyen piszkosak, Úristen! Templomozás után megnéztem egypár öreget — néhánynak mongolos az arca, bajusza s a szemevágása —, beleette magát bőrükbe a mocsok és kikeményítette.

Az eladó lányok a templom más részében tündököltek s gondolom, a legények ismét egy másik felében, ámbár a legtöbb hímfi kint csavargott a piactéren. A pap befejezte a szentbeszédet s leszállt a falhoz tapadó szószékről; megkezdődött az oltárnál a hosszú katolikus szertartás. A nép tökéletesen tudta a rendjét, hűségesen figyelt, egy választ se hagyott ki, időről időre felzengett az ének, aztán megint figyelt, mialatt a pap magas, bántó torokhangon latinul énekelt, — nem lehetett érteni, mit mond, talán csak arra volt szánva, hogy borzongtató visszhangot verjen a templomban. Az öregasszonyok végigtérdelték a szertartást a kemény, hideg kövön, voltak ott nyomorultak, szennyes rongyokban, az egész helyet átjárta a meleg széna- és trágyaszag, hamisítatlan istállóillat volt neki. Soha nem szökött a szemembe ilyen nyilvánvalóan az ember egyszerű állati volta, mint ebben a templomban; — ez járt az eszemben egész idő alatt, amíg ott álltak, istállószaggal s hallgatták, hogy az Isten rokonai.

Mise után lassan kiáradtak s nyomban két ember, kék egyenruhában gyorsan verni kezdett egy kis dobot a templom előtt. A tömeg két részre szakadt s széles körben a dobolók köré gyűlt. Amikor minden elcsöndesült, az ember eltette a dobverőt, kihúzott egy papírdarabot a kabátjából s hadarva olvasni kezdett. Az öregek a gyapjúköpenyben ott álltak körülötte, bölcs ábrázattal s tűnődve szították furcsa pipájukat. Később megtudtam, de már ott kitaláltam, hogy a kikiáltás amolyan hivatalos hetilap, valószínűleg törvényekről, rendeletekről, adókivetésről és így tovább.

Mikor vége volt a kidobolásnak, a két gyűrű szétszéledt s a nép leáradt az úton, valószínűleg tereferélni, enni vagy haza. Kezdtem körülnézni vendéglő után. Még Budapesten figyelmeztettek, hogy reménytelen lesz a dolog, jobb, ha szendvicseket viszek az útra, mert nem tudom megenni az ételt, amit adnak, de az efféle nagy felkészülés nem nekem való. A piactéren ki volt írva egy helyre, hogy ÉTTEREM—vendéglőt jelent a szó — s én benyitottam. Bizonyosan ez volt az Úri Közönség találkozóhelye a városban, mert egyet se láttam a cifrán öltözött parasztok közül, csak egy fekete és zsíros hajú, kövér, ápolatlan pincért, piszkos keményített ingmellel s pár odavaló ficsúrt. (Van belőlük mindenfelé Európában, akárcsak Maupassant francia kisvárosaiban.) Az egyiken bokavédő s angol-magyar úriszabóságú ruha volt, borbélypomádés, érzéki ábrázatán kipödört bajusz, ledér mosolya kivillogtatta elsárgult gyöngyfogait; gyakran felruccanhatott Budapestre s nagy szoknyavadász lehetett. Több ilyen alak is volt ott; emlékszem egy rücskös fejbőrű kopaszra, tarkakockás golfnadrágot viselt, hozzáillő vadászharisnyát, gamásnit, elegáns barna cipőjében a nap is megnézhette magát. Soha ilyen fene majmot nem láttam.

Egy ötvenkét éves diplomata-alezredes bemutatkozik

A Goncourt-díj zsüri váratlan ítélete

Amikor december elsején a párisi Vigopera melletti Drouant-étteremben a hagyományos ebéd után a Goncourt-díj zsürijének szóvivője bejelentette, hogy a pálmát az idén Francis Walder vitte el „Saint-Germain, avagy a tárgyalások" című regényével, az egybegyűlt újságírók között enyhe moraj támadt. Egyesek csodálkoztak, mások valósággal megdöbbentek.

— A Goncourt-díjat elvben fiatal íróknak, új embereknek szokták odaítélni — jegyezte meg a Figaro munkatársa. — A zsüri ezúttal talán leutánozta a francia szavazópolgárokat: egy ezredesnek adta oda a díjat.

— Regényírót kerestek és diplomatát találtak — fűzte hozzá a „Parisien Libéré" riportere.

Lényegében mindkettőnek igaza volt. Fiatal írói minőségben a Goncourt-akadémia tagjai ugyanis egy 52 éves, nyugalomba vonult, s ráadásul belga alezredest tüntettek ki. (Igaz, hogy a tavalyi Goncourt-díjas Roger Vailland szintén túl volt már az ötvenen, amikor „A törvény" került ki győztesen az irodalmi döntőből.) Más részről Walder alezredes a szó igazi értelmében is diplomata: számos nemzetközi értekezleten képviselte országát. Persze ez sem új Franciaországban, ahol olyan író-diplomatákat ismertünk, mint Claudel, Saint John Perse, a költő, vagy akár Giraudoux, Paul Morand, Roger Peyrefitte.

Akárhogy is van, Walder igényt tarthat az „új író" címre. Mindeddig csupán két esszé-kötete jelent meg, a rossz nyelvek szerint azok is saját számlájára, s egyiknek sem akadt sok olvasója. Ezelőtt néhány nappal még úgy tűnt, hogy hasonló sors vár a „Saint-Germain"-re is. A könyvet ugyan az előkelő Gallimard kiadó még a tavasz végén kihozta, de a kritika szinte tudomást sem vett róla, úgyhogy a kirakatokban való néhány napos tündöklés után már útban is volt, mint „leértékelt áru" a szajnaparti irodalmi kucséberek zöld ládái felé. Most, a Goncourt-díj után, Francis Walder bizton számíthat a 150—200.000 példányos utánnyomásra. Még akkor is, ha a kritikusok, akiktől elragadták a felfedezés érdemét, duzzogni fognak. Ami egyébként nem volna túl méltányos eljárás.

Miről szól a „Saint-Germain, avagy a tárgyalások"? 1591-ben Henri de Malassise, aki öregségére birtokára vonult vissza, íródeákja tollába mondva újra éli annak a tárgyalásnak minden epizódját, amelyet 21 évvel azelőtt, 1570-ben folytatott IX. Károly francia király megbízásából a francia protestánsok két képviselőjével. Az országban ekkor már nyolc esztendeje dúlt a vallásháború, töméntelen vérontás, kegyetlenség közepett. Ebben az évben azonban lassanként egyensúly kezdett kialakulni a konzervatív katolikusok és a magát reformációnak nevező új erő között. Mindkét oldalon megvolt az óhaj az öldöklés megfékezésére és a hajlandóság valamilyen status quo tiszteletben tartására. Ekkor bízta meg de Malassise-t és egy magasrangú katonatisztet, Biron bárót a király (helyesebben a királyasszony, a ténylegesen uralkodó Medici Mária) a tárgyalások lebonyolításával.

A regény voltaképpen nem más, mint e hosszú, kemény, buktatókkal és meglepetésekkel teli tárgyalás története. Mindamellett nem szorosan vett történelmi regény. A szereplők éltek, a tárgyalás lezajlott Saint-Germain-ben, megegyezéssel is zárult, de a részletek, a jellemek és az akció maga teljesen az író képzeletének szülöttei.

Hősén, de Malassise-on keresztül azt mutatja be, hogyan lehet egy jégszívű diplomata a megegyezés, illetőleg a kompromisszum fanatikusa. Nem is annyira országa tragédiájának akar elsősorban véget vetni, a felkorbácsolt szenvedélyeket lecsitítani, a mészárlásokat megszüntetni, hanem inkább sikeresen akar lejátszani egy országos síkon folyó sakkpartit, vagy ha anakronisztikusak, de pontosabbak akarunk lenni: pókerpartit. Maga sem tagadja, hogy mennyei öröm ama zsinórokat huzigálni, amelyeknek végén egy egész nép táncol, a legapróbbaktól a leghatalmasabbakig.

Egy kis epizódtól eltekintve, az egész cselekmény a Saint-Germain-i kastély tárgyalótermében és parkjában zajlik le. A szereposztás mindössze hét személyre terjed, akik közül kettő — a király és a királyné — éppen csak megjelennek a színen. Henri de Malassise-on és Biron bárón kívül, akik a katolikus pártot képviselik, a két protestáns megbízott, d'Ublé és de Melynes urak foglalnak helyet a tárgyalóasztalnál. Az első csupa mosoly és előzékenység, de lelke mélyén hajthatatlan, a második szigorúbb arcot vág, de könnyebben adja be a derekát. Végül, a mindössze 202 oldalt számláló könyv 123-ik oldalán bevonul egy elég titokzatos és költői nőalak, Henri de Malassise unokahúga, aki nemrégiben vette fel az új hitet, s akit valószínűleg Coligny tengernagynak, a protestánsok vezérének baráti köre küldött a tárgyalásokra, hogy varázsával befolyásolja az ellenfelet. Henri de Malassise azonban idejében észbekap és legjobb képességei szerint teljesíti misszióját.

Miről vitatkoznak hetekig a Saint Germain-i kastély faburkolatú termeiben és árnyas parkjában? Elsősorban azokról az erődökről, melyek a protestánsoknak ítéltetnek majd. Kettő mindenképpen az övéké lesz: Montauban és La Rochelle. Két másik azonban heves vita tárgya: Sancezre és Angoulême. A túlhevült levegőjű tárgyalások közben Malassise felteszi a kérdést, vajon nem lehetne-e tárgyaló partnereinek megosztásával a szóban lévő erődök számát négyről háromra csökkenteni? Nem lehetne-e másrészt egyes erődök protestáns megszállását ideiglenessé korlátozni úgy, hogy néhány év múlva, amikor talán majd apadni kezd az új áramlat, mindent ismét kérdésessé lehessen tenni? (Az asztal túlsó oldalán ülő tárgyaló feleket egyébként hasonló kísértés foglalkoztatja.) Végül is egy sereg fordulat után, melyek a legkitűnőbben megírt színdarabokra emlékeztetnek, s amikor a konferencia látszólag már kudarcba fullad — hasonló válságon azóta is keresztülment minden nagy nemzetközi értekezlet! —, létrejön a megegyezés. Létrejön, főleg de Biron báró érdemeként, aki ugyan kardvívásban járatosabb, mint a szópárbajban, viszont a diplomatákkal ellentétben, alaposan ismeri a háború minden borzalmát. A protestánsok végül sem Sancezre-t, sem Angoulême-et nem kapják meg, s jobb híján kénytelenek La Charité-vel és Cognac-kal megelégedni. Itt ér véget a regény.

A történelemből aztán kiderül, hogy ez a csodálatos diplomáciai csipkekészítmény, sajnos, nem bizonyult tartósnak. Két évvel később, 1572 augusztus 23-án, Szent Bertalan éjszakáján sok-sok ezer protestánst koncoltak fel, s a vallásháború szörnyűségei ismét rázúdultak Franciaországra. Coligny tengernagy, s a két hugenotta tárgyaló partner maga is kardélre hányatott. Az emlékiratszerző mélabúsan hozzá is biggyeszti utószavában: „Egyébként az ilyen (nagy gonddal kicirkalmazott) megegyezések sohasem hosszú életűek. Mindig azok az egyezmények a tartósak, melyekben a győztes erőszakolja akaratát a legyőzöttre. Ezek megkötése a legkönnyebb; annyi ideig tartanak, amíg a vesztes fél magához nem tér és csak azután vesztik hatályukat."

Francis Walder könyvében, bárha a legcsekélyebb, a legközvetettebb utalás sem történik aktualitásokra, mégis állandóan a magunk bőrét érezzük vásáron, miközben két oldalról röpködnek az érvek. Lehetetlen, hogy legalább futólag ne gondoljunk a genfi négyhatalmi konferenciára, Berlinre, vagy Quemoyra. Vajon a történelem nem ismétli-e meg naponta önmagát? Vajon a diplomata érzékelteti-e a könyvben, hogy csak hazugsággal, hízelgéssel, huzavonával és megalkuvással érhetni célt. Vagy a pszichológus fedeztette-e fel az íróval hősei megfigyelésekor a diplomácia műhelytitkait? Akármint van is, bizonyos, hogy nem haszon nélkül forgatta Saint Simont, Proust-ot és Kafkát, ha ügyesebb is annál, hogy ezt elárulja.

Ellentétben a megszokott regényformákat felbomlasztó új iskolával, amelynek képviselői: Alain Robbe-Grillet, Claude Simon, vagy Michel Butor, — Walder hű marad a klasszikus regényformához, sőt a XVII. század irodalmi ideáljához, úgyhogy nem is minden ok nélkül idézték regényével kapcsolatban Madame de La Fayette „Princesse de Cleve"-jét. A Goncourt Akadémia egyik tagja, Hervé Bazin pedig joggal emelte ki, hogy Walder tiszta és világos stílusával Sagan és Sollers (egy fiatal, Mauriac által most felfedezett regényíró) oldalán harcol a keresetlenség és pontosság diadalra juttatásáért.

Lehet, hogy vérszegénynek ható témájával és a hagyományokhoz alázatosan hű maradó kifejezésmódjával Francis Walder könyve sok sznobnak csalódást okoz majd, de mindenesetre nagyon is megérdemelte, hogy egy csapásra kikerüljön az ismeretlenség homályából, melyből, úgy tűnhetett, már nem lesz számára kiút.

Gara László

MEZŐKÖVESDEN

Egy fiatalember darabonként egy pengőért — 17-18 centért — lekapta a karikatúrájukat. Körülállták, szakértően szemlélgették, nagyon jó! — mondták, megrendelték a maguk arcképét is s harsogtak a kacagástól, amikor meglátták. Aztán körbehordták a rajzot a barátaiknak. Lerajzoltattam magamat, hasonlít rám, de olyan, mintha évekig ültem volna a pokolban... Gondoltam, eszem valamit, egy meggondolatlan látogatás a mellékhelyiségbe elvette azonban az étvágyamat. Rendeltem egy üveg sört; tudtam, hogy azzal nem csinálhatnak semmit.

Otthagytam a vendéglőt s elindultam a templomtól a falu fölfedezésére. Végig a sáros főutcán vagy országúton, ezúttal ellenkező irányban, mint amerre először indultam. Elmaradt a temető, elmaradtak a kicsi, fehér házak s most is, mint délelőtt, hirtelen elém nyíltak a földek. A puszta földek, a semmibe vesző, roppant, sáros síkság. Balkézre dombokat láttam. Rettentően le voltam verve, megrémített ez a kietlen, szürke, egyhangú élet. Az volt az érzésem, hogy egy középnyugati amerikai falu népének ugyancsak vidám az élete ezekéhez képest; ma is meg vagyok győződve róla. Nyúlt, nyúlt az út egyenesen előre s az is beleveszett a gőzölgő, ködös látóhatárba.

Visszafordultam a templomnak. Nem maradtam azonban végig a főúton; betértem jobbkézt egy sáros utcába. Itt lappangott az igazi falu, amelyet nem is gyanítottam, a templom mögé terülve. Alig jártam életemben különösebb helyen. Azok a sáros sikátorok, amelyeket eddig láttam, mind nyílegyenesen vágtak le a főútról, kétfelől pontosan egyforma távolságra a kicsi, fehér házakkal. Nyomasztott ez a zsinóregyenesség s a rámtódúló, tág tér, köröskörül a félelmes, véghetetlen földekkel. Itt, a kertek alján, egyszerre felvidultam azonban. A sáros kicsi utcácskák tekeredtek, kanyarogtak, labirintussá fonódtak össze. A fehér házacskák egy lábnyi vastagságú, kötözött, száraz náddal voltak födve, itt is, ott is zöld mohafoltok nyíltak a nádon. Földszintesek voltak a házak, körülbelül félemeletes padlással, a felső rész faragásos díszű fából készült. Oldalukkal fordultak az utcának; az ajtó a körbefutó nagyon keskeny tornáccal az udvarra nyílt. Ez a sárgödör tele volt gágogó libákkal s az udvar végében mindenütt láttam valamit, ami dús, érett, illatos szénaboglyához hasonlított. Később rájöttem, hogy dehogyis szénaboglyák; a disznóólat s a csűrt fedik szénával, ott röfögtek s turkáltak a disznók az iszapban.

A sáros út közepén vizet húztak egy kútból. Ez a kút annyira jellemző Magyarországra, mint a kerék a pózna tetejében Pieter Bruegel képein. Vödröt akasztanak egy hosszú-hosszú póznára, amely le-föl leng, nyilván súlyok segítségével. Mondom, a falunak ezen a részén már nem voltam olyan levert, bár az utcák beilletlek sárgödörnek s mindenfelé röfögtek a disznók, gágogtak a libák. A fehér házikók vastag fala s keskeny ablaka, amelyre ráfutott a pára, elárulva a benti meleget, a nádtető s azt hiszem, mindenekfölött a csűrökre meg az ólakra boruló édes illatú, dús széna kirekesztette a körben elterülő síkság szörnyű ürességét s otthonosan átmelegítette a dolgokat. Össze voltak zsúfolva a disznaikkal és libáikkal, de éreztem, hogy nagy örömük telik életük bonyolult szertartásaiban és szokásrendjében. Hogy mennyire bonyolultak azok, nem tudtam akkor s még most se látom egészen tisztán.

Két óra harminckor indult vissza a vonatom Budapestre, az utolsó nappali vonat. Most egy óra harminc volt. A házak fölé nyúló török templomsüveghez igazodtam, mert tudtam, hogy arra van a piactér. Mikor kitaláltam oda, életem legfantasztikusabb látványa fogadott; még ma is olyan ragyogó, különös, csodálatos, mint amikor megpillantottam. Midőn körülbelül egy órával azelőtt otthagytam a vendéglőt, jóformán kihalt volt a tér. Most százával nyüzsgött rajta a nép, egyesek álldogáltak, mások fel-alá sétáltak. De rögtön szembeszökött, hogy a sok ember nem volt összehányt tömeg. Katonás rendű csoportokra és szakaszokra oszoltak, — a lángoló színek, a pompás felvonulás alakulatai régi csataképre emlékeztettek, amelyen a századok zárt tömbökben sorakoznak fel a város körüli mezőn. A legények húszasával, harmincasával álltak a piactér különböző sarkain, a férjes asszonyok más részeken, az öregebb férfiak megint másutt, a fiatal lányok pedig, szintén húszasával, harmincasával előre, hátra, körbe, le s fel sétáltak. Persze főleg a lányokon robbantak a színek, amelyek ezt a szürke napot egyszerűen fénybe borították. Nem tudom apróra venni a ruhákat a maguk végtelen változatosságában, csupán a csodálatos vállkendő volt egyforma, amelyet e szédítő micsodák felett viseltek. Finom anyagból készült, valószínűleg selyemből és százféle mintája volt a nyakrésznél. Vastag gyapjúrojt szegte a kendőket, egyszínű: ragyogó sárga, bíbor vagy vörös rojt. Érdekes volt, hogy a sárgarojtosok meg a vörösrojtosok láthatólag összetartottak. A többit nálam is jobban el tudod képzelni: a különös mintájú, hosszú, rakott szoknyát — ránc ránc hátán —, amely ide-oda ring s hullámzik a járásnál s számtalan szoknya lebben alatta, ahányszor csak menetközben felrúgják. Kötényt hordanak rajta, nagyjából olyat, mint a fiatal férfiak; hallom, hogy a kötény a férfiakon a legényállapot jele. Kék vagy fekete a kötény, de néha jó fele hosszában hímzett virág- és levéldísz csíkozza. Mialatt a lányok összekarolva le s fel sétálnak, a legények egy helyben állnak vagy kettesével járkálnak, összekuncognak és vihorásznak, de egyébként úgy tesznek, mintha a másik nem a világon se volna. Engem nem mulattatott a dolog. Az én szememben nem volt se naiv, se édesdeden gyermeki. Szörnyű utálat és viszolygás fogott el e bonyolult és vétkes szertartás láttán. A ráncokból, fodrokból, rojtos kendőkből csinált hatalmas pólya, amely elrejtette a lányok vonalait, csupán csalétek volt a legények szimatoló, bűnös kíváncsiságának. Fejemet tettem volna rá, hiszen magam is falusi fiú vagyok, hogy női mellekről és paráználkodásról beszéltek egymás közt. A társadalom óriási szexuális szertartásai meggyengülnek és szétporladnak a nagyvárosokban, mert az ilyen szertartás többé-kevésbé csak szigorú nyilvános gyakorlással marad fenn. Éppen ezért van mindenható ereje falun; ha megpróbálsz kitörni valamilyen szokásból, alighanem beletörik a nyakad. Ezért hiszek inkább a városban, mint a faluban; több a jó a városban, különb az élet, nagyobb a szellemi szabadság. Elég egyszerű lélek vagyok ahhoz, hogy megértsem a várost s az utca életét, sose voltam elég bonyolult lélek ahhoz, hogy értsem a falut. Ezt éreztem a múlt napokban Mezőkövesden, éreztem a bűnös és barbár bonyodalmait s utáltam. De elismerem, hogy alig láttam hozzá foghatót a világon. A *csoda* nem a pusztán *különös* dolgokban rejlik, a különös dolgot *ismerős* vonásai avatják különössé. Mialatt az utolsó pár napban átjárt e pompás vonulás különössége, folyton ostromolt az érzés, hogy alapjában véve mennyire hasonlít *minden* falusi élet.

Diákkoromban odalenn délen (az USA egyik déli államában, a *ford.*) a fiatalemberek vasárnaponként átrándultak a szomszéd városba. Volt ott két-három lányiskola. A fiúk csoportokba verődtek a templomok előtt, ahol a lányok istentiszteletet hallgattak s megvárták, amíg kijönnek. Aztán vihogni és súgdosódni kezdtek egymás közt s ugyanígy tettek a lányok. De egyik se szólt a másikhoz. Később a nap folyamán vagy talán este a fiúk elmentek udvarolni. Ashevilleben s minden amerikai kisvárosban az ifjú hímfik ott ácsorognak a patikánál vagy a postahivatal előtt s szemrevételezik a lányokat.

Néztem a mezőkövesdi parádét, ameddig csak lehetett. Sose fogom elfelejteni azokat a katonás tömörüléseket szakaszokba, tömbökbe sem a Szűzek le s föl vonulását ütemesen ringó szoknyájukban. Persze pont annyira vegyültem közéjük, mint egy kínai ember egy Ku Klux Klan gyűlésbe s kaptam is érte jó pár barátságtalan pillantást, de a kíváncsiságom a szerénység és jó modor fölé kerekedett, — majd kinéztem a két szememet. Aztán rohantam a vasútra s éppen csak elkaptam a vonatot. Nagyrészt átaludtam az utat visszafelé, már amennyire tudtam, a komor, ködös síkságon keresztül, egy harmadosztályú fapadon.

Az utolsó lapokat múlt szerdán írtam. Ezeregy dologról kellene beszélnem, a budapesti színházakról, a cigánymuzsikáról, a magyar irodalomról (ó, mert van, van irodalmuk!) a magyar kosztról, amely kitűnő és ráadásul színpompás. Minderről később. Az emberek nagyon kedvesek hozzám. Mindent megtennének, ami csak tőlük telik, hogy a világ elé tárják ügyüket, hiszen csakugyan gyilkos módon elbántak velük. Húszmillió lakosa volt az országnak, most van hétmillió. Területük kétharmad részét a csehek, románok és jugoszlávok kapták. Maguk se tudják, hogyan fognak megmaradni. Lenézik azokat a népeket, románokat, csehek s a többieket, amelyek beültek kincseik s földjeik nagy részébe. Parasztoknak s barbároknak mondják őket s magukról, mint „magas műveltségű nép"-ről beszélnek. Az osztrákok meg a magyarokat hívják barbároknak! Ilyen a világ! Mit is tudunk róla? Azt szokták mondani: kicsi a világ, az igazság az, hogy túlságosan nagy! Mit tud egy ember Nebraskaban az itt élőkről, gondjaikról, bajaikról s törődik is velük! Holott gazdag az irodalmuk, nagy fővárosuk van, ezer esztendős történetük s az ő érdemük, hogy kétszer is megmentették Európát a lerohanástól kelet felől. Maguk is keleti nomádok voltak, akik századok előtt letelepültek erre a síkságra s a fiatal falusiak most hímzett kötényben járnak, az öregek meg hatalmas köpenyt viselnek fehér gyapjúból, a fiatal lányok pedig cifra viseletbe vannak pólyálva; minden öltésnek, minden mintának, minden rajznak megvan a jelentése.

S itt Budapesten képviseletet tart a Singer Varrógép, Cadillac és Chrysler, az emberek kezében Jókai, Herczeg Ferenc, Bibó Lajos, Molnár Ferenc, Sinclair Lewis, Wallace Edgar, Bennett Arnold, a történész Takáts Sándor s egy rakás más magyar író. De mit tudnak erről Newarkban vagy mit tudnak itt Newarkról? Mi az értelme mindennek? Talán rájöttem valami kis értelemre, a művelődés és megértés olyan alapjára, amely közös mindnyájunkban. Egyszer majd elárulom neked, mi az.

Holnap megyek vissza Bécsbe. Aztán a tengerre s hajóra! Most olyan messze-messze érzem magamat tőle, nem is hiszem, hogy valaha odatalálok...

CS. SZABÓ LÁSZLÓ:

Toszkán piac

(Via Faenza)

Zuhog ádázul koptató kopott fekete város halandó isten ez is
járt a kezedben olló bélés tű szalag Lachezis
buzgalmával dideregnek a keselyű tornyok kopaszon sáros
a díszkönyvek kacér kirakatképein illegő liliomváros
sziszeg az etruszk pokolbeli láng acetilénlámpa
bűzén sül hersegve karikás esőben népeledelnek az olajos fánk
kapualjban rákos apa rokkant fia rongyos unokája
egy tucat porronggyal a fukar eget rákvörösen lelicitálja
híg vértócsában trónol a mészáros kandúr kendermagos bundája az egyetlen szőrmekirakat
ezen a tájon fogom a szatyrod válaszd ki szívem a legolcsóbb halakat
tálat majolikát üveget porcelánt is összedrótoz az ernyőfoltozó
sarki kuckójában háromcsillagos márvány műremeket boltozó
emléknek veti szotyogó hátát lopott töltőtoll ál aranyóra
árlejtésének mindig akad száz avatott s méltató megbámulója
mert elsüllyedt kultúra közkincs immár errefelé a latin ékesen szólás
szószék tanterem törvénycsarnok fügelugas Fiesole helyett kétkerekű kordéknál gyakorolják
mint a művészetet alásüllyedt a népben az is öntőde műterem múzeumi kert
helyett a nemző ágyakban remekelnek ott mintáznak bronz sihedert
Dávidot rikkancsot kifutófiút liftes gyereket a tőkés Góliát ellen
pirul a fánk odakap a szálkás hal forog a rongypénz mind sebesebben
karácsony előtt lapáttal mérik a datolyát szőke a kenyerük a szegények is így szeretik
poharat dobál egy bohó kikiáltó kész Paprika Jancsi törhetetlen minden tizedik
szegénység világpiaca hulladékfórum dolgos hajnali gyehenna! —
könny vagy eső vagy mindkettő patakzik arcodon? segítsetek ennek a
menekült idegen s nyelvében ismét csecsemő asszonynak
ti vásári humanisták halkofa csempész fánkforgató s kikiáltó hoznak
ó hoznak még szebb napokat szélcsendet s terített asztalon csendéletet az évek óriás bögre
lobogó feketét szürcsöl a mészárosné zömök dórstílű oszloppá kitömve
gyapjúkendőkkel a cudar hószelek ellen jaj! lila a lelkem idegen asszony fogja a csésze
feketekávémat hisz kékül a fagytól félig ittam ki igyon utánam igya fenékig
mia cara marchesa francese . . .

Havasi dal

Gyerekkoromban mesélte édesapám, hogy amikor följárt a fogarasi vadászkunyhójába, gyakran nem tudott elaludni a tábortűznél melegedő olasz vasútépítő munkások énekétől, amely érthetetlen volt a fülének, de érthető a szívének. Évenként visszajárt vadászni Fogarasba s a sírok közben folyton szaporodtak a völgyben; az éneklő munkások elhulltak a kegyetlen éghajlattól vagy még a délolasz nyomorúságból hozták magukkal a pusztító tüdővészt.

Apám
a dalt a dalt
a farkasűző munkásaltatót
tűzőrző éjszakán apám
a kőtörők dalát
kezdem már tisztán hallani
amint a dák aranymosók völgyéből jajgatón
füstös vadásztanyádig
holdas falakkal fölverik
Fogaras és Szeben fűrészhavasai;
a szirt-könnyeztető proletár dajkadalt
idegen ajkakon a férfialtatót
nyelvében és az éneklők szivében
helyetted is apám tudom már érteni
amint a hídverő páncélos légió
kihűlt táborhelyén
cölöpverő utódaik körül
elpattannak az őszi rőzsetűz
latinjegyű pillés cserepei;
puskád kettős csövére ráfagyott
fél század csillagharmata
de szól a völgyi vérköpő sirokból még ma is
félszáz vasutépítő délolasz legény
a sínrakók szivettépő dala;
havas mérföldkövek mentén
a zsoldos hídverő bajtársát eltemette
s vándorló sasfióknak visszaállt
a boltozó pajzsok mögött fogyó
de császárhű menetbe;
havas töltés mentén hantot vetett
a kőtörő a lassan elfogyó komákra
mert vér köti Brassó felé a síneket
s a vándor sasfiók latin vérének
már jutányos volt az ára;
apám apám
tűzőrző éjszakán
a dalt kezdem mind jobban hallani
amint kunyhód körül a köd szeptemberhajnali
piros szárnyán puskádra szállanak
a völgyi vérköpő sirok hazátlan hangjai;
fehéren hallgatod forogsz a zsákodon hiába
halott a tűz törött a pajzs kihűlt a csáklya
de szól a sírontuli lágy panaszdal
mert vissza nem térhettek ők soha
nem tértek vissza már az új tavasszal
dákok közül a római
Fogarasból a délolasz
Brassó alól a mostoha
fehér Apuliába . . .

Intelem

Vérhabos a Szajna, elesett a sziget,
hamvadó két partja temetőhalom,
nyalják a vak házak nyitott sebeiket —
Páris a kínai ezredeké.

Angyalai dőlnek, kupolája tűzkas,
Krisztus aranyarca folyik a falon,
falja holt ikreit vasfoggal a farkas —
Róma a kínai ezredeké.

Lángsírban a költők csontja keveredik,
tűz a papirosnál nagyobb hatalom,
hullaház a Könyvtár föl az emeletig —
London a kínai ezredeké.

A tenger közben táncol,
lakóival mulat
egy kis szirén ficánkol
s új trükköket mutat.

1950

PÁLÓCZI-HORVÁTH GYÖRGY:

GYERMEKKOR

(Könyvrészlet)

Pálóczi-Horváth György önéletrajzának második fejezetéből közöljük az alanti részletet. A könyv megnyerte az amerikai Atlantic Monthly ötezer dolláros nagydíját; Amerikában a Little Brown and Company, Angliában a Secker and Warburg kiadásában jelenik meg a jövő év elején.

*

A világ három vagy négy helyből áll, amelyeket szobáknak neveznek. Vannak egyéb helyek is, ahol a Nagyok tanyáznak: anyu, apu, Miene, Bori, s néha más Nagyok, akiknek nincs nevük. A nevekkel sok baj van, de jól lehet velük játszani. Minden dolognak két neve van. Én tudom mind a kettőt, de Miene csak egy nevet tud és Bori más-egyet. Miene nemcsak Miene, hanem német is. Én szeretem a neveket, amelyeket néha szavaknak kell mondani. Szeretek külön, titkos neveket adni dolgoknak.

Az ízek és szagok is jó dolgok. Én tudom mindennek az ízét, amit megszagoltam. Az állatkertben Miene nem akarta elhinni, hogy ismerem a majmok ízét, pedig igazán ismerem. A Nagyok nem tudnak mindent. Apu például nem tudta, hogy a szagoknak színük van, s a színeknek szaguk. Van rossz-szagú barna, s jó friss-szagú kék.

A színeknek nincsen elég nevük. Délután, ha kinézek a kertbe, a fák prémje ezüstös zöld, később a szín melegedni kezd, aranyzöld lesz, majd sötétvörös-zöld, kékeszöld és fekete-zöld, s közben is van sok-sok zöld; én mind jól ismerem őket, csak nem tudok neveket adni nekik. Bosszantó, ha az embernek nincs neve valamire. Ebéd után kinézek a kertbe, s megkérdem Mienét, ,,milyen színűek a fák''. ,,Grün'', mondja Miene, ami az ő neve a zöldre. És egész délután, ahogy a világ ezüstből arannyá válik, majd naplementéig, s vacsora előtt, amikor már minden mesehomályban van, én folyton kérdem Mienét, hogy milyen színűek a fák, s ő mindig csak azt mondja, hogy: ,,Grün.'' Nekem több nevem van a zöld-családra, mint a Nagyoknak, de nem elég.

Mienétől egyszer megkérdeztem, hogy hívják azt a színt, ami a zöld után jön, de még az ezüst előtt. Miene azt mondta, hogy buta vagyok, az ezüst egyáltalában nem a zöld után következik. Meg is mutatott egy képeskönyvet, amelyben benne voltak a szivárvány színei. Azt mondta, hogy a színek mindig ebben a sorrendben következnek. ,,Ezek az összes színek?'' — kérdeztem. ,,Igen'' — mondta Miene. Persze, sokkal több szín van. Úgy látszik, a Nagyok nem veszik észre az egész kicsi színeket, csak a kisgyerekek.

Később anyu húga, Berta néni, megmondta, hogy ez nem teljesen így van. Berta néni nagymama házában lakott, egy szobában, amelynek egyik fala teljesen üvegből volt. Berta néni szőke és egy fehér köpenyben jár, amin nagyon sok a színfolt. Az asztalra tesz sok virágot, aztán egy kis táblára színeket nyom, s rákeni egy nagy táblára, amíg a virágcsokor kétszer van, egyszer az asztalon, egyszer a nagy táblán. Ez a festés. Berta néni engedte, hogy nézzem, amint fest, ha nyugodtan ülök a karosszékben. Ő volt az első barátom. Ő nem mondta, hogy buta vagyok, amikor ,,délutáni zöldről'' beszéltem vagy ,,egy fehérről, ami kék szeretne lenni, de nem mer''. Berta néni sokszor meg is kérdezte: ,,Na, jó?'' És nem haragudott, ha azt mondtam, hogy a sárga a táblán két órával fiatalabb, mint a sárga az asztali vázán.

Berta néni csak akkor haragudott, amikor kiment a szobából és én megkóstoltam a színeket. Igaza is volt, a színeknek, amelyek a kis tubusokból kijöttek, mind egyforma ízük volt, talán azért, mert nem voltak egészen igazi színek. Igazi színe az almának van, meg az ólomkatonának, meg anyu zongorájának, ami fekete és vörös egyszerre, s az íze is fekete-vörös.

Kár, hogy színeket és szagokat és ízeket nem lehet zongorázni.

*

Kedvenc játékom a ,,butizás'' volt. Órákig ültem a gyerekszobában és magam elé néztem. Csak a fejemben történtek dolgok. A német kisasszony egyre szidott, ,,miért nem játszol... ki hallott ilyet... csak ül és nem csinál semmit''. Nem tudtam megmagyarázni, hogy igenis sok mindent csinálok, amikor csak úgy ülök, s hagyom, hogy a fejemben mindenféle izgalmas dolog történjék. Nem bántam, hogy butának neveztek. Az álmodozást butizásnak hívtam.

Ez így van: az ember ül, csendben és mozdulatlan, s színek és illatok történnek az ember fejében és testében. Ha szemem erősen lehunyom, tűzkarikák kezdenek forogni a pilláim mögött, gyorsan táguló és szűkülő színes abroncsok ugrálnak, s kezdődik a kellemes szédület. Aztán a tűzkarikák színt kapnak, jön a torokfájás-vörös, vagy a világos lila, amely olyan hűsen csiklandoz, mint a Balaton nyáron. A ,,butizásnál'' az ember egész teste érez olyan dolgokat, amik nincsenek ott. És közben senki sem tudja, hogy mi történik, senki sem szid össze, hogy miért hazudok. Egyszer meséltem a nagyoknak, hogy voltam Tahitiban, s mi minden történt ott velem. Összeszidtak, pedig igazán Tahitiban voltam a fejemben. Tahitit először egy képeskönyvben láttam. Kék víz, aranybarna part, frisszöld pálmafák. Kókuszpálmák. Anyu mesélt Tahitiről, a jó szagokról, a simogató meleg szellőkről. Később igaziból ettem kókuszdiót. A jószagú meleg szellőket ismertem a múlt nyárról, amikor a Balatonnál nyaraltunk. Ismertem a hűs vizet, a kókuszdió ízét. láttam tahiti képeket: persze, hogy tudtam ott lenni. Egész délutánokat töltöttem Tahitiban, fürödtem a langyos kék tengerben, másztam a pálmafákra, játszottam a kis barna fiúkkal. Aztán ,,hazudtam'' Tahitiról. Hazudni azt jelenti, hogy az ember csak a fejében van valahol, a testével nem. Szerettem hazudni. Sokat akartam tudni távoli helyekről, dolgokról és színekről, hogy hazudhassak róluk.

Korán megtanultam ébren álmodni és áldottam érte a sorsot, amikor börtönbe kerültem. Még magánzárkás voltam a Hatvan pincéjében, amikor az őr egy marék szilvát adott be ebédhez. Egy-két szem szilva még hamvas volt a viasztól. Szórakozottan ledörzsöltem a viaszt, s a kezem emlékezni kezdett egy korábbi énemre: arra a kisfiúra, aki életében először jött rá a hamvas szilvák titkára. Imreházán sétáltunk anyuval a nagy gyümölcsösben, anyu felnyúlt egy fára és letépett nekem egy szilvát. Az a délután, anyu mozdulata, ahogy felnyúlt a levelek közé, gömbölyű karja és a vibráló nyári levegő királyi ajándékká tette azt a szem szilvát. Dörzsöltem-simogattam az épp felfedezett viaszt, ujjaim örültek a nap-meleg szilva tapintásának és a szívem megtelt boldogsággal, hogy ilyen szép anyum van.

Azt a nyári délutánt négy évtized ködén keresztül látom most, a szikrázó napfényt elhomályosítja a csúf idők párája. Falun a napfogyatkozást gyertyakorommal elsötétített üvegen keresztül szoktuk volt nézni. Így vagyok most a gyermekkoromma, az eltelt évek korma mindent elsötétít kissé, még a gyermekkoromat is. Egy öt éves kisfiú nagyon boldog volt, mert köröskörül csak szépséget, biztonságot, csak jót érzett. De ebben a pillanatban nem tudom visszaidézni azt az aranydús meleget, sem azt a kisfiút, mert az elkövetkezendő iszonvat árnyékában áll, az ember lealjasulása küszöbén. De akkor a börtönben, ahogy a szilvával babráltam, az a nyári délután kibontotta minden pompáját és boldogsággal árasztott el. Anvám halkan dúdolt, kis fények játszottak szemében, a lombokon átsiklott napsugarak bronz hajában lubickoltak és mintha minden imbolygott volna egy kis szédületben.

Azóta ez a kedvenc anvám. Még alig voltam tíz éves, amikor felfedeztem magamnak, hogy egyetlen név nem tud valakit visszaadni. Ugvanaz a név száz és száz ,,valakit'' jelöl. Nem tudom, hogy' jöttem rá erre, annyi bizonvos, hogy nővérem egyszer rajtakapott, amint egy nagy Tolsztoj életrajzból kivágtam az összes fényképeket, s egy nagy rajzlapra ragasztottam őket. Ott volt a két éves csecsemő-Tolsztoj, a kisfiú-Tolsztoj, a tizenhat és tizennyolc éves Tolsztoj, a fiatal katonatiszt, egy sereg középkorú Tolsztoj, aztán az öreg Tolsztojok, akiknek szemöldökei egyre bozontosabbakká váltak, szakálluk egyre nagyobb és patriarchálisabb, egészen az öreg szomorú-szomorú paraszt-aggastyánig, amilyennek az utolsó fénykép mutatta. Ott volt a fényképek sora és én figyelmesen bámultam őket. ,,Hát te meg mit csinálsz?'' — kérdezte a nővérem. ,,Szeretném megtalálni azt a Tolsztojt, aki mindegyikben benne van.''

...Az igazi anyu nekem az az imreházi. Anyu éneke, anyu zongorája, az angyali hullámok, amelyek kisuhannak hozzám a kertbe, hogy gyorsan elillanjanak a nyári délután párájában. Ez volt a boldogság. Bármikor befuthattam hozzá, megállhattam a hűs szobában a zongora mellett s nézhettem hosszú ujjait, amint a billentyűkön táncolnak.

A hangok, színek és illatok csodái után jöttek a könyvek. Nagyon korán kezdtem olvasni, tíz éves koromban már faltam a könyveket. Anyu meg is ijedt egy kicsit, nem akart egy koravén gyereket. De hamarosan kiderült, hogy a könyvekből tényeket gyűjtök a világról, emberekről, tájakról — úgy gyűjtöm a dolgokat, mint más kisfiúk a bélyegeket. Közben minden voltam, csak nem egy kis sápatag álmodozó. Tizenegy éves koromra igen zsúfolt életű fiú voltam, élveztem az iskolát, az olvasást, sportot, játékot, a jó ételeket. A gimnáziumban csendes és szorgalmas voltam, de délután a városligeti nagyjátszótéren az egyik leghangosabb gyerekbanda alvezére jelent már meg, akinek legfőbb célja az volt, hogy fővezérré válhassék. Játék és verekedés közben azonban pillanatig sem felejtettem el, hogy jönnek majd az esti álmodozás örömei. Ha a játszótéri zűrzavar közepette valami megfogta a képzeletem, tovább rohantam és ordítoztam, de az a valami elraktározódott a fejemben, anyagnak az esti álmodozáshoz.

Egy délután éppen kézilabdáztunk, amikor bandavezérünket, akinek helyére akartam kerülni, megszólította egy kislány. Hívta, hogy jöjjön, egye meg a vajaskenyerét. Vezérünk harsogva közölte, hogy nem éhes, mire a kislány megvonta a vállát, s röpködő szőke loknikkal elinalt.

,,Ki volt ez?''

,,Herta, a húgom, a buta liba, aki verseket csinál a fejében.''

Az aranyszőke fürtök káprázatában ,,Herta, aki verseket csinál a fejében'', nyomban a gyűjteményembe került, eltettem magamnak az esti álmodozáshoz. A kemény kis labda röpült felém, gyorsan visszaütöttem, s közben angyali találkát beszéltem meg Hertával estére a fejemben. Csak ketten leszünk, ketten valami csodás helyen; s közben mégis nagyon sokan fognak figyelni bennünket. Mert jóllehet, a világért sem akartam, hogy bárki kívülem tudjon ébren álmodozásaimról, *volt közönség*. Az idők folyamán szigorú játékszabályok alakultak ki ezekre az álmodozásokra. Képzelgéseimnek elfogadhatóaknak kellett lenniük nemcsak a magam, hanem *mindenki* számára. Mindehhez hozzá képzeltem a közönséget, csupa idegenből. Képzelgősdi közben tekintettel kellett lennem ennek a közönségnek az ízlésére, véleményére, érzékenységére. És ezenkívül elvártam elképzelt történeteimtől, hogy azok ne csak szavakban legyenek kifejezhetőek. Elképzelt közönségem az én vízióimat látta, az én testi érzeteimet tapasztalta, az én orrommal szagolt, az én kezemmel tapintott, bennem volt, s ha nem éreztem és érzékeltem pontosan, akkor az előadás nem fog tetszeni nekik. Agyam magánszínházában együtt volt a szerző, a rendező, a színészek kara és a közönség.

Az elképzelt történet minden részletének valószerűnek kellett lennie, s a Herta-játékban, aznap este, amikor hazaértem, még verseket is kellett írnom. A játék egy fordulatánál ugyanis Tahitiban andalogtunk egy sziklatetőn, magasan a nyáreste-kék tenger fölött, a kakaóbokrok lángpiros virágai között és én azt mondtam: ,,Herta, írjunk egy-egy verset Tahiti kakaóbokrairól.''

Herta elmerengve a bokrokra nézett. A versen tűnődött, éppen úgy, mint én. Tahiti fűszeres szellője pillangó csókokat lehelt az arcunkra, ahogy tovább barangoltunk békésen hallgatva.

Hosszú egy séta volt, annyi szent. Mert közben behozták a pirított borjúmájat. A való életben ugyanis, ami persze sokkal ködösebb volt az igazi Tahitinál, hazaértem, kezet mostam és leültünk vacsorázni. Éppen akkor értünk Hertával a bokrokhoz, s a fűszeres szellőhöz. Nagyon megijedtem. A borjúmáj szagát ugyanis utáltam, s közben nagyon kellett vigyázni, hogy a fejemben-testemben helyet foglaló közönségemet ne riasszam el egyetlen disszonáns érzéssel sem. Szörnyű egy élmény volt. A szerzőnek gondolkodnia kellett a két versen, amit majd később halkan elmondunk egymásnak, a rendező utasításokon törte a fejét, hogy a színjáték néma részét elnyújtsa, s a színészeknek vigyázniuk kellett, hogy pontosan azt érezzék, ami kell, ne pedig az ,,igazi'' kisfiú undorát a boriúmájtól. Ott volt előttem egy halom májpaprikás, hagymás levében, s nekem közben úgy kellett éreznem, mint egy aranyfürtű kis költőnőnek az egzotikus alkonyatban, s mint lovagjának, akit ezekben a pillanatokban csak szerelem tölt el, s aki minden érzékszervével fürdik a csodás sziget nagyszerűségeiben.

Majdnem baj történt. Egy pillanat századrészéig úgy volt, hogy az undor és az émely erőt vesz rajtam, megszakítja a játékot, elriasztja a közönséget. De ez mégsem történt meg, csak éppen átsuhant a lehetőség a színpadon. Úgy vettem erőt magamon, hogy a közönség — a testem — észre sem vette az émely lehetőségét. Ettem illedelmesen és szorgalmasan a májat, nehogy korholó hangok is megzavarják a játékot. Nem volt bennem semmi émely, a testem, a közönség észre sem vehette, hogy eszem, hogy a paprikás lé szaga az orromhoz ér, mert csak Tahiti fűszeres levegője ért el a cimpámhoz, semmi más. (Azóta szeretem ezt az ételt.) Közben Herta és én tovább andalogtunk.

Aztán jött az esti fürdés, anyu búcsúcsókja és végre sötét lett; eltikkadtan nyúlhattam el az ágy meleg biztonságában, de nem nagyon tikkadtan, mert a közönségemnek egy másfajta kellemes tikkadtságot kell éreznie bennem. De sötét volt, a világ és az én létem kissé kevésbé bonyolulttá vált. Elkészült a két rövidke vers szövege, s végül Herta megszólalt:

,,Na, mondd el a versedet.''

Elmondtam, aztán ő halkan maga elé súgta a magáét. Mire az utolsó szó belehullott a homályba és a tengerbe, már el is aludtam a nagyon nehéz napom után. Másnap reggel oly kimerültnek látszottam, hogy anyu nem engedett el az iskolába. Ahogy kiment a szobából, hallottam, amint mondja a kisasszonynak: ,,Talán nem szabadna erőltetni a gyereket, hogy olyasmit egyen, amit utál.'' Miene megnyugtatta: ,,Ugyan, gnädige Frau, tegnap egészen szerette a májat.''

*

A börtönben, amikor időmilliomosként életem minden pillanatát megpróbáltam feleleveníteni, hiába iparkodtam felidézni magamban azokat a Tahiti-verseket. Más kisfiú-korombeli verseim azonban eszembe jutottak: együgyű kis Ady- és Kosztolányi-utánzatok, nem valami elegáns rímekkel. Ezekre a versekre azért próbáltam emlékezni, mert az volt a gyanúm, hogy eltúlzom, túl bonyolulttá teszem emlékezetemben képzeletjátékaimat. Végeredményben az ébren-álmodozás meglehetősen általános. Mindenki elképzeli önmagát számtalan helyzetben, mindenki intéz képzeletbeli beszédeket szeretteihez vagy ellenségeihez, mindenkiben lappang egy-egy álomvilág. Csak nem éppen mindenki engedi át magát ennek a világnak. Az én képzelősdim talán csak abban tért el a szokásostól, hogy kritikusokat, közönséget is hozzá képzeltem a játékhoz; hogy színésznek kellett lennem, aki mind az öt érzékével ,,alakít'' a közönségének. A képzelősdi, a játék az Öt Érzék Színházában, aztán megszűnt tizenhárom éves koromban, amikor írni kezdtem.

MÁRAI SÁNDOR:

CSILLAG

Zágonba eljutni, különösen ünnepnapon, mikor nem jár a társaskocsi, bajos vállalkozás: a sepsiszentgyörgyi rendőrkapitánytól kapok engedélyt, hogy kocsit bérelhessek, s az engedélyhez végül üggyel-bajjal, kocsi is kerül. Az út harminc kilométer mindössze és a táj gyönyörű; Kovásznán átmegyünk, egy pillanatra megnézzük a szénsavas medencében fürdőzőket, s a Háromszéki havasok tövében állunk meg. Tiszta, világos nyári délután: az Ojtozi-szoros, a történelmi országhatár, a beláthatatlan fenyőerdők sötét színekkel ragyognak az erős fényben. A levegő sűrű és erős. A kocsi megáll a falu közepén, a református templom előtt. Zágon, mondja a vezető. S megkérdi, mit akarok itt?

— Látni, — felelem — Mikes szülőházát, vagy azt, ami megmaradt belőle.

— Nem maradt semmi, — mondja. — De az a ház ott szemben a posta mellett, Kiss Manyi szülőháza.

A református lelkész végül útbaigazít. Könyvei között találom, a lelkészlakban, olyan békében, ahogyan csak azok az emberek tudnak élni és dolgozni, akik egészen otthon vannak valahol. Megtudom tőle, hogy Mikes szülőháza körül több a helyi legenda, mint az ellenőrizhető valóság. A család jómódú volt, feltehető, hogy Mikes kastélyban született. De a hagyomány ott keresi szülőházát a falu végén, ahol most egy malom áll, s a híres tölgyek, melyeket — állítólag — még Mikes Kelemen apja ültetett, kétszázötven esztendő előtt. Mindez mondakör. A valóság csak az anyakönyvi tény: itt született a magyar irodalom egyik legnagyobb elbeszélője, a magyar irodalmi nyelv egyik megteremtője.

Amíg átmegyek a falun, a Kónya-malom felé, ahol Mikes tölgyei állanak, eltűnődöm, mit is keresek e helyen? Ha felnyitom a Törökországi levelek-et, minden oldalán több adatot találok és többet tudok meg Mikesről, mint Zágonban. Miért, hogy ennek a helységnévnek ilyen különös varázsa van minden magyar számára? Egy ember, kétszáz év előtt, egy nagy nemzeti ügy szolgálatában feláldozta mindenét: otthonát, kényelmét, vagyonát, személyes biztonságát, s egy veszett ügy nyomában bujdokolva rótta hűségesen, ura lépteinek nyomában, Lengyelország, Anglia, Franciaország, majd Törökország útjait. Nem maradt semmije a világon, mely valamikor otthona volt, csak ennek a falunak emléke. A kolozsvári jezsuitáknál tanult, bejárta bujdosó vándorútján Európát, kitűnően beszélt és írt franciául, sokat olvasott, túlélte bujdosó kortársait és a Fejedelmet, kinek L e v e l e i - ben olyan megható, gyöngéd és nemes emléket állított, melynek kevés párja akad a világirodalomban. Magas kort ért el, hetvenegy esztendős korában halt meg, Törökországban, pestisben, oly magányosan, oly árván, oly reménytelen egyedüllétben, testétől és lelkétől oly vadidegen környezetben, amilyen magányt a börtönben sem talál az ember. Örmények, görögök, törökök és zsidók lakják Rodostót, s a négy náció között nem akad tíz ember, akivel évtizedeken át értelmes szót válthat. A „constancinápolyi" francia követ és „nádmézédes" felesége látják el francia, latin könyvekkel; ez minden vigasztalása. Amíg a Fejede-

SZÉKELY BEÁTA:

Nehéz Zágon nélkül ellenni

Amikor Mikes Kelemen most kétszáz éve, 1758 december 20-án megírta utolsó törökországi levelét: Rodostóból már nem volt kiút. A török hit szerint az Isten kenyeret hint el a földön mindnyájunk számára és minden embernek addig kell egy helyben maradnia, amíg a nekiszánt kenyeret meg nem ette. Mikes Kelemen kenyerét Rodostóba ejtette a fátum. Ott szűnt meg a kérés, a bűn, a bujdosás és a telhetetlen kívánság. Ott ért véget az élet.

Mikes jókedvű, jólelkű, kövér ember volt. Szerette az ételt, a víg társaságot és a jámbor könyveket; a nőket is, a „szép oldalbordákat", pedig nem jutott neki belőlük más, mint a sóvárgás meg a lemondás. Isten is vidéki földbirtokosnak teremtette, jó gazdának, szerető férjnek és apának. Megvolt benne az a kiegyensúlyozott erő és hit, ami szép, rendes kertet csinál az életből és nyugodtan fogadja a halált. Vastag falú, földszintes kúriában kellett volna élnie, nagy fák árnyékában, a szűkebb erdélyi haza ölében, ahová csak lassan jutnak el a nagyvilág hírei és aligha érdemelnek egyebet, mint egy kis komótos csodálkozást. Igazi sorsát azonban sosem tölthette be: élete hetvenegy évéből ötvennégyet száműzetésben töltött, nem nősült meg, családot nem alapított, még saját megmaradt rokonaival is csak élete végén vehette fel újból a kapcsolatot. A politika nem volt kenyere, mégsem szabadult tőle mindhalálig. Az erdélyi mezőgazdaság megújítása érdekelte, de csak rodostói kertjében ültethetett egynéhány szőlőfát — „meg is fogantak, két gerezd szőlőt is hoztak, én azoknak úgy örülök, mintha a tokaji hegyet bírnám", írta egyik levelében.

Őrült az ilyen valóságpótlékoknak; más sem jutott neki soha. Vallásos művek fordításával szeretett volna irodalmi elismerésre szert tenni — hírnevét csak a nemlétező nagynénjéhez intézett soha el nem küldött levelek éltetik. Csupa illúzió, csupa kényszerű játék volt az élete ennek a földön járó realistának. Számára fogság volt az emigráció. Fiatalon, mit sem sejtve sodródott bele, követvén gazdáját, a Nagyságos Fejedelmet, aztán a rövid kalandnak induló bujdosás életfogytiglani ítéletté vált és a vidám székely kamarás lassan, vonakodva beletörődött szerepébe. Emigráns lett belőle, ez állapot minden tünetével és jellegzetességével.

Nemcsak a könyveknek van sajátos sorsuk, hanem szerzőiknek is. A Törökországi Levelek antológiasorsra jutottak és szemelvényformában éltek tovább, Mikes alakját pedig a 19. századbeli romantikus költők fogalmazták meg a nemzet számára. Mindkét módszer hibás eredménnyel járt. A szemelvények elfelejtetik azt, hogy a 207 levél megírása negyvenegy évig tartott, és hogy e hosszú erőfeszítés gyümölcsét, ami ugyanolyan egyenetlen, friss, megható és kusza, mint az emberi élet, csak egészében lehet megérteni. A Mikesről készült versportrék pedig — különösen Lévay Józsefé — romantikus 19. századbeli szabadsághőst faragtak a 18. századbeli jól megtermett vidéki nemesből, aki előszeretettel hasonlította magát káposztásfazékhoz és igen kelletlenül hallgatta tenger mormolását, mert még a hullámok láttán is rosszul érezte magát.

A levelek dús összevisszaságából, az adomák, bölcselkedések és leírások közül csillan elő az író személyes története. Mindegy, hogy eredetileg is levélformában írt-e, vagy korai naplójegyzeteit gyúrta át később levélalakba: ösztönös író volt és mondanivalójának lényegét akarva sem tudta volna elpalástolni. A krónika, amely huszonhét éves korától csaknem haláláig tart, egyedül önmagát tükrözi, a nemlétező címzett nem befolyásolta a levélírót, aki tehát nyugodtan vallhatott és így öntudatlanul megrajzolta az időtlen emigráns intim lelki arcképét.

A levelekben a hangulati fejlődés töretlen. A korai leveleket még az ámuló fiatal utazó írja, aki az ismeretlen világ furcsaságain úgy meglepődik, hogy majd elfelejti: miért került e messzi tájakra. Van min csodálkozni. A hánykolódó hajó, a „nagy habok", amik akkorák, mint az erdélyi hegyek, a tatár kán ajándéklova meg a török császár szakállas kocsisa izgatják, Mikes mindent észrevesz, mindent leír: az üzönküpri szőlőtő akkora, mint a szilvafa és egyszerre van rajta virág meg érett bogyó; a törökök nyolcvan tál ételt adnak ebédre, a magyarok mégis éhesek maradnak; a drinápolyi mosóné magyar férje „titkos helyeken történt hírekkel kedveskedik" a bujdosóknak. Csak néha keveredik sóhajtás ezekbe az élénk, pletykálkodó levelekbe: bizonytalan a jövő, „a mi dolgunk igen-igen némán foly" és a fejedelem sok tárgyalása nem hoz eredményt. De a bizakodás egy darabig eleven marad. Mikes még nem tudja, hogy a határidő nélküli várakozás, a „hozom"-ra épített jövendő éppúgy hozzátartozik a bujdosás természetrajzához, mint a földrajzi idegenség: „Bízzunk, reméljünk, édes néném az Istenben, ha szinte minden bizonnyal tudnók is, hogy meg nem adja azt, amit kívánunk", írja, majd hozzáfűzi: „a való, nehéz Zágon nélkül elleni". De azért még sok a varázsa az új országnak. Lelkesen számol be egy kisázsiai kirándulásról, „gyönyörű kanális" számára a Boszporusz, visszafelé menet pedig annak örül, hogy ebédet Ázsiában, vacsorát pedig Európában evett. Ám csakhamar végeszakad a világlátásnak. Az utolsóelőtti jenikői levélben fordul elő először a végzetes név: „Már most tudom, hová küldenek bennünket. Azt mondják, a város rendes. Nem messze vagyon ide, a neve Rodostó. De ennél többet nem tudok."

Csakhamar megtudja a többit. Az emigrációban nem az első fázis, a megszokottól való elszakadás a legnehezebb, hanem a második — a letelepülés, az idegen hétköznapok elfogadása. A levelek hangulata fokról fokra sötétedik: egyre súlyosabb az unalom, a kényszerű semmittevés. Rákóczi ekkor lépteti életbe udvartartásának klastromi rendjét, mintha tudná, hogy a céltalanságot kemény keretbe kell foglalni. Minden percnyi pontossággal történik, a házszabályok alól nincs kibúvó. Naponta tízszeri dobolás jelzi a tennivalókat, mármint az étkezéseket és gyakori ájtatosságokat, mivel más feladat nem akad. Vadászat, séta, egymással való társalgás, alvás — ez minden, néha négymérföldes kirándulás a „tócsás helyre", ahol savanyúvizet lehet inni meg sárfürdőt venni. Aztán bekövetkezik a nagy csapás. „A porta nemrégen csinált a császárral húsz vagy huszonnégy esztendeig való békességet — huszonnégy kőfallal rekesztették be tehát az útunkat Erdély felé. Már afelé nem is kell gondolkodni." Ettől kezdve rendszeresen felcsendül a reménytelenség a kedves, napsugaras levelekben. Mikes nem tartozik a fejedelem bizalmasai közé, a hű alattvaló tiszteletteljes távolságából szemléli és szolgálja bálványát, politikai értesüléseit legjobb esetben másodkézből kapja és csak ösztönösen ítélheti meg a bujdosók helyzetét. De annál pontosabban fejezi ki a rodostói kolónia hangulatát. *„Itt mi már úgy vagyunk, mintha mindenkor itt laktunk volna, és mintha mindenkor itt kellene laknunk"*, mondja. Telik az idő, a pillanatnyi reményeket hosszú csalódások követik. *„Mi itt oly csendes nyugalomban élünk, hogy úgy tetszik, mintha másutt mind megholtak volna, csak mi élnénk. Pedig ha jól meggondoljuk, mások élnek és mi csak aluszunk. De van-e egyéb dolga a bujdosónak?"* Mikes tündéri jó kedélye és életereje ugyanekkor egyensúlyt keres a reménytelen bánat és a mindennapi emberi ambíciók között. Egy darabig a bizakodó szerelem is táplálja Feleségül akarja venni a kis Kőszeghy Zsuzsit, de ebből sem lesz semmi: Zsuzsi férjhezmegy Bercsényihez, özvegységre jut, elmegy Lengyelországba és többet vissza sem jön. Mikes egyedül marad, egy reménnyel szegényebben. Már csak a hite marad meg és a honvágya.

Mindkettő egy életre szól.

Számára a vallás az élet egyetlen szilárd pontja. Haza, család, feladat és remény híján az Istenbe kapaszkodik és kereszténységét keleti fatalizmussal keveri. Minden úgy van jól, ahogy van. Az Isten akaratát elfogadja, mindenre az ad mentséget s magyarázatot, akkor is, ha a mentség nem vigasz és a magyarázat érthetetlen. Valahányszor panasz csúszik a levelébe, azonnal rávágja az egyszerű hit kádenciáját, mintha attól tartana, hogy a csüggedés még nagyobb bajt hoz. *„Lehet-e mást kívánni, ha nemcsak azt, ami az Istennek tetszik? és az ő rendelése után kell járnunk és azon nem sétálni kell, hanem futni... Aki a jövendőt igazgatja, azt is tudja, hogy mint kell folyni azoknak."* Ez nem Jób hangja, aki szenvedélyesen pörlekedik az Úrral, nem is Jónásé, aki el akar bújni az égi akarat elől — a hű, gyermeki Mikestől csak engedelmes beletörődés telik az Isten iránt, aki *„egynéhány ember kedviért az ő közönségesen való rendelését meg nem változtatja"*. A fejedelem mély vallásossága megerősíti Mikes fatalista hitét. Rákóczi haláláig a fejedelem iránti ragaszkodás és a vallásosság tartja erőben és egyensúlyban. A híres 112. levél 1735-ből pontosan összegezi a helyzetet: *„Az Isten árvaságra téve bennünket és kivevé ma közülünk a mi édes urunkat és atyánkot, három óra után reggel. Ma nagypéntek lévén, mind a mennyei, mind a földi atyáinknak halálokot kell siratnunk."*

A hosszú rodostói száműzetésnek itt a vízválasztója. A fejedelem halála Mikes számára értelmetlenné teszi a bujdosást. Mikes nem volt „politikai emigráns"; noha a kuruc dicsőség tetőfokán csatlakozott Rákóczihoz, nem az ügy, hanem a vezér iránti rajongása tartotta meg a fejedelem mellett a bukás és számkivetés éveiben — *„nem kellene soha egy jó hazafiának zűrzavart csinálni, se kívánni semmiféle szín alatt"*, írja egy ízben — és így Rákóczi halálával bujdosásának értelme szűnt meg. Ekkor köszönt be a harmadik hangulati fázis, ami kisebb-nagyobb változásokkal mindvégig eltart. Mikes most már nyíltan panaszkodik. Bántja a magány, a bujdosók közti viszálykodás, a törökök ingadozó politikája, az európai helyzet, amely állandóan változik, de bárhogy fordul, a rodostóiak ügye nem megy előbbre, hazamenni csak nem lehet. Pedig *„énnekem soha semmi egyéb okom nem volt hazámot elhagyni, hanem hogy igen szerettem az öreg fejedelmet"*, írja panaszosan. 1741-ben kegyelmet is kér Mária Teréziától, de a királynő nemet mond.

Ekkor már azzal is leszámol, hogy többet haza sem megy. Belekeményedik a ráerőszakolt szerepbe, önámítás nélkül nézi a jövőt. Az ilyen felébredésnek persze megvan a böjtje. Leveleinek hangja megkopik, elveszti stílusának játékos báját. Bevallja olykor, hogy nincs miről írnia; később idegen nyelvű művek fordításával tölti meg a papírt. A néni egészsége sem érdekli úgy, mint azelőtt. A kedves fikciót megunta, saját elkomorodása a néni figuráját is élettelen árnyékká vékonyítja. A szívbemarkoló személyes hang már csak egyszer szólal meg, most kétszáz éve írott utolsó levelében. Ebben a levélben a rezignációt még utoljára megenyhíti a hit, az Isten akaratának teljes és szinte kétségbeesett elfogadása. Olyan ember hite ez, aki már csak üdvözölni akar, mert e földön nem várhat semmit.

Úgy szövi át a honvágy az ötvennégy éves bujdosást, mint valami gyönyörű reménytelen szerelem. Korabeli körülményekhez képest Mikes világlátott ember volt. Járt Lengyelországban, Angliában, több évet töltött a Napkirály udvarában, sokat látott Törökországból, Havasalföldre is eljutott, de a sok vándorlás nem fogott rajta. Nem volt igazi utazó, mindvégig megmaradt vidéki embernek. Erdély, *„a kedves tündérország"* élt csak benne igazán, holott mindössze élete első tíz évét töltötte Zágonban, a következő hetet pedig Kolozsvárott. Ebből a piciny tartalékból táplálkozott hetvenegy éves korában bekövetkezett haláláig. Az emigráns lelkiállapot csodája ez: a parányi hazai múlt kimeríthetetlen emlékanyaggal látja el a bujdosót; mindig a szűkebb haza maradt a mércéje. Amikor csoda szőlőfát vagy fűzfanagyságú rozmarint lát, vállat von: *„Mindezek fel nem találtatnak Zágonban, de ellehetünk nálok nélkül."* Otthon minden jobb volt. Nemcsak az erdélyi asszonyok szebbek a világ összes nőinél, hanem *„a constantinápolyi szél hamarább megfejéríti a hajat, mint az erdélyi"*. Gyerekkori mondókák, tréfák járnak a fejében, be-becsúsznak a sok külföldi hír közé és úgy kiragyogtak a szövegből, mint idegen tömegből a kedves meghitt arca.

A hátralévő 22 évben már nem történik semmi lényeges. Néha fázik, néha fél — a pestistől, a kozákoktól, a török haramiáktól, olykor — Havasalföldön — a császárhű erdélyiektől, akik tán elraboljál. *„Úgy lehet, hogy Csikból reánk üthetnek és egy éjtszaka az ágyban találnak. Olyan öltöztetőkre nincs szükségem."* A honvágy eleven, de a hazahurcoltatás komolyan aggasztja. Jellegzetes tünet ez: az epekedés immár nem feltétel nélküli. *Annak* a Zágonnak szól, amit a bujdosó gyerekfejjel hagyott el és ami már régóta nem is létezik, legfeljebb az ő személyes emlékezetében.

Jobb is, hogy sosem látta viszont?

---

lem él, akad valamilyen mesterséges elfoglaltsága, a nap bizonyos óráiban meg kell jelennie „ura udvarlására" e mesterségesen fenntartott rodostói fejedelmi udvarban, amely valóságban szomorú paródiája csak — e vaksi és süket környezetben — a fejedelmi udvartartásnak. De mikor ura meghal, bujdosótársai elhullanak, a hazatérés reménye minden évtizeddel halványabb. Kőszeghy Zsuzsikát, egyetlen, boldogtalan szerelme hősnőjét elveszi a gazdag Bercsényi és mikor a nagyúr elhal, a fiatal özvegy csomagol és Lengyelországba vonul: nem marad már semmije, csak az írótoll. A Márvány-tenger partján él egy magyar író s ízes, csodálatos, természetes, könnyű, egyszerű irállyal leírja mindazt, amit a világról és az emberi sorsról gondol. Minden elveszett, ami életének értelmet adott: az ügy, melyre felesküdött, az ember, akit szolgált, a nő, akit szeretett. Élete utolsó éveiben a vakság kínozza, az olvasással is fel kell hagynia. S ez a lélek utolsó pillanatig, a kilobbanásig erős és öntudatos marad. Panaszkodik, de soha nem sopánkodik; kort, embereket, összefüggéseket, ízlést, divatot kitűnően lát és figyel meg, érzékletesen ad vissza. S lelke mélyén, olyan zúgással, melyet a Márvány-tenger monoton hullámverése sem tud túlkiabálni, örökké él és szól ez a helységnév: Zágon. Már csak Zágont szeretné látni, mégegyszer! Ezt a falut, melynek poros utcáján most átmegyek, a Háromszéki havasokat a falu mögött, ezt a tájat, mégegyszer! S olyan erővel zúg e lélekben a vágyódás, e minden szerelemnél fájdalmasabb vágyakozás és emlék, hogy évszázadok múlnak el, s a helységnév, e vágyódás akaratából mind tudatosabban, jelképszerűen él a magyarság lelkében. Egy költő átadja fájdalmának titokzatos akaratát az időben nemzetének. Ha kimondjuk azt a szót: haza, — megszólal lelkünkben Mikes hangja, s Zágonra gondolunk, a történelmi keleti országhatár e parányi falujára. S jönnek tragikus évtizedek, mikor Zágont idegen uralom alá hajtja a végzet; s egy nemzet nem szűnik meg emlékezni a falura, mely a költő akaratából sokkal több már, mint a magyar felségterület egy szerves darabja, nem, ez a falu már jelkép, végzetes értelme van. Ez a falu, mely fölött egy halovány csillag ragyog. Mit mutat ez a csillag? Egy nép szerelmét, egy költő emlékét, a magyarság egységének öntudatát.

Ez Zágon; s a többi, amit találok a faluban, csak legenda. A Kónya-malom vígan zakatol, a molnár kivezet Mikes évszázados tölgyeihez. Leülök a tölgyek tövében és cigarettázom. Csodálatosan itthon érzem magam: egy halott írótárs vendége vagyok. Ez az írótárs szellemével és tehetségével ajándékba adta mindannyiunknak, a magyar irodalomnak a könnyű, édes, készséges hitelezést, a magyar irodalmi nyelvet; úgy írt, ahogy előtte csak nagyon kevesen, s csak az erdélyi memoár-írók tudtak írni. Oly lágy ez a nyelv, oly kifejező; ízes, mintha francia irodalmi szalonokban csiszolták volna, s ugyanakkor oly erős, közvetlen és természetes, mint a népnyelv. Egyszerre európaian irodalmi és kötötten, végzetesen magyar Mikes nyelve. S a sorsa, ez a magányos írói sors, melynek a honvágy volt egyetlen Múzsája, mennyire ismerős! A magyar író mindig egyfajta számkivetésben él: néha itthon, néha Rodostóban.

De a csillag ragyog valahol, Zágon felett; s egy nép tudja ezt és mindig megtalálja e csillag halovány fénye mellett az utat sorsa titkosabb értelme felé.

(1942.)

Az utolsó levél

CCVII.

Rodostó, 1758 december 20.

Kedves néném! nemcsak mi, hanem az egész emberi nemzet olyan, mint a halálra ítéltetett rabok, akik nem tudják, mikor viszik ki a halálra. A mi sorsunk éppen olyan. Mennyi urakot, nemes embereket temettünk már el, kit egy, kit más esztendőben? Úgy annyira, hogy már csak ketten maradtunk volt Zay úrral. Az isten azt is kivevé a bujdosásból 22-dik octobris. Már most egyedül maradtam a bujdosók közül és nem mondhatom, mint eddig, hogy hadd vigyék ki ezt vagy amazt előre; mert egyedül maradván, nekem kell kimenni az áldozatra. A Csáki úr halála után Zay urat tette volt a porta a magyarok fejévé, akik ebben az országban vannak a császár protectiója alatt. Halála után a portára kelletett mennem, hogy hírré adjam halálát. A szokás szerént engemet tettek básbuggá. Mert azt jó megtudni, hogy akik ebben az országban az öreg Rákóczival jöttünk, azok közül csak én maradtam. Hanem akik most velem vannak, azok újak. Micsodás a világ! Mennyi változáson mentem már által, de az istennek gondviselése mindenkor velem volt és vagyon mindnyájunkkal. Egész predikációt csinálhatnék a siralomnak völgyében lévő változó életünkről. Amely változást mindaddig próbáljuk, valamég az örömnek hegyére nem megyünk.

Vagyon immár egynehány napja, hogy ide visszáérkeztem. Mit rendel az Úr ezután felőlem? az ő kezében vagyok. Hanem azt tudom, hogy a pornak porrá kell lenni. És boldog az, aki nem az Úrnak, hanem az Úrba hal meg. Annyi hosszas bujdosásom után kell-é mást kívánnom annál a boldogságnál?

Az első levelemet, amidőn a némnek írtam, huszonhét esztendős voltam, eztet pedig hatvankilenczedikben írom. Ebből kiveszek 17 esztendőt, a többit a haszontalan bujdosásban töltöttem. A haszontalant nem kellett volna mondanom; mert az isten rendelésiben nincsen haszontalanság; mert ő mindent a maga dicsőségére rendel. Arra kell tehát vigyáznunk, hogy mi is arra fordítsuk és úgy minden iránt unk való rendelése üdvességünkre válik. Ne kívánjunk tehát egyebet az isten akaratjánál. Kérjük az üdvességes életet, a jó halált és az üdvességet. És azután megszűnünk a kéréstől, mind a büntől, mind a bujdosástól, mind a telhetetlen kívánságtól Ámen.

Mikes Kelemen

JEAN ROUSSELOT:

MAGYAROK

— Flórának és Illyés Gyulának —

Ki lettem itt...

Ki lettem itt, hol már a hit, az álom
lehullt, jövök-megyek, próbálom
a világotok érteni. Hiába,
mert nem tudok adni erősítést.
Lehetnék egy közületek, ki sárga
s csörömpölő villamoson siet
külvárosok felé, hol napraforgó
aranytányérját olcsón veszi meg.
Lehetnék utcakövező, még éjjel,
álmában is a város sok betegjét,
rossz fogát gyógyítgatja, vagy lehetnék
panaszos öregasszony, seprűjével
csapatba gyűjti a leveleket,
melyek forgószélben bukfencet hánynak
és bálra várja őket a Duna,
de nincs családi fényképem, fia
októbereknek vagyok, a magánynak.
Jövök-megyek, világotok próbálom
megérteni és szerelmes vagyok
falevél árnyékába, egy halott
színbe, mely pasztellképről leesett,
ahol ilyenek egek-tengerek.
Egyedül vagyok most, mint egykoron,
itt van velem szegény gyerekkorom,
az sem igaz talán, hogy otthonom van,
soha senkit nem tartottam karomban?
Még ezt is elhinném, ha kezetek
nem lenne olyan emberin meleg,
kabátotokon a tél szagát érzem
s lehúnyt szemmel magamat megtalálom.
Vízbe esett a legendám, az álmom,
talán egy halász megsegít, aki
majd bábamozdulattal húzza ki
akkor is, ha ujján a vér kiserken.

Budapest, 1956 október 5.

Kutak mélyén a csillagok

Négy égtáj elmozdult: a börtön
a balsors himnuszába kezd,
a kúttorok azon a földön
ágyútorokként meredez.

Hol vannak vízi égitestek?
Becsület? Gennyt hoz a vödör,
félelmet, a kútásó-mester
menekül saját művitől.

Ki mer beszélni majd manapság
arról, hogy milyen szép a nyár,
amikor többé a szabadság
az észnek nem leánya már?

Reménytelenség zsákutcája
az ember ott. Mint a vakond
a félés álmait bejárja
s minden szavában bennszorong,

a szenvedését beszorozták,
s ha jaját papírszeletekre
írná, számlálni sem lehetne
a tíz nagy óceánnyi kottát,
melyek az égre kiáltották,
hogy az életét megrontották!

Páris, 1956 november 3.

Ezer hernyótalp kelepel

Ezer hernyótalp kelepel,
odamentek, hogy megkeressék
egy haldokló leányka testét
macskakőbe temetni el;

a história s ez az ének
régi, mely mindig felmerül
az emlékezet tengerének
zöld hullám-edényeiből,

s régi az is, hogy más szemében
az szálkáért is haragos,
kinek a gerendája éppen
egy egész népet eltapos.

Szíved van? Nem nézhetsz tükörbe,
magad kell saját magad összetörje,
azért, hogy a darabjai
segítsenek gyógyítani

a kint, mielőtt eltakarják
szemünk elől a sebesült
iszonytatón égő fájdalmát:
ez elkísér majd mindenütt!

Látod az ajtód előtt állva,
ha szappanozol, ő a hab,
kölyökkutyád ártatlansága
hitéből sokat megmutat;

ő a mindennapos dohányod,
a kenyér, amelyet harapsz,
az élmények és az írások
között az izgalom is az:

a sejtjeidben bukkansz rája,
asszony testéből rádkiált,
örömeid odakozmálja,
sült emberhúst mesél, halált...

Tudom jól, nem tart ez sokáig,
felmérik mennyi a halott,
s ahogy tegnap volt a világ itt,
rendeztetik a holnapot.

Szív szétesett, többé nem lázad,
újból bármit tenni lehet,
hazugságot és praktikákat,
mert élni kell, ott a gyerek.

Lezárva hamu alá tűntek
kifolyt szemek, a láthatár
semmit se hoz, napra-nap büntet,
termésnélküli szalmaszál.

Hiába minden, újra kezd a
történelem, mindent befed,
de korán szólalt kakas hangja
még szálltában is szikla lett.

Páris, 1957 január 2.

Csernus Ákos fordításai

A. Brandstetter: Hallgatás

(Lengyel színmű bemutatója Bécsben)

A darabot Varsóban egyetlen estén játszották. A másnapi előadást a rendőrség már nem engedélyezte. De csupán az, hogy a függöny egyetlenegyszer szétválhatott, hogy a próbákat megtarthatták, hogy a szövegkönyvet, annak veszedelmes és nehezen feledhető mondatait a színészek betanulhatták, szerintem: csoda. S aztán megint csak csoda, hogy a szerző, Brandstetter szabadlábon van s Zakopaneból meleg hangú táviratban köszönti a bécsi együttest, a kicsiny Theater der Courage igazgatóságát és sok sikert kíván a vállalkozásukhoz. A táviratot magam láttam, a társulat kiszegezte a színház előcsarnokában. Ez az, ami előtt mi, magyarok, akik a szellemi diktatúra gondos és tökéletes hatalmához szoktunk, még mindig értetlenül állunk, ez az, amire az osztrákok azt mondják: a lengyel csoda.

A darabnak sikere van. Váratlanul nagy sikere s különös, hogy az előadásokra főként az ifjúság tódul. Azok a szlipper-nyakkendős, hegyes olasz cipőbe bújt fiatalemberek, karcsú esernyőt forgató, halványszőke bécsi lányok, akiket állítólag csupán a music-box s az „isteni" Elves Presley könnybe csukló hangja érdekel. Estéről estére megtöltik a szűk pinceszínház fülledt nézőterét s pisszenés nélkül, komor arccal nézik a drámát.

A darab váza, felépítése talán szokványos, de atmoszférája gyötrelmesen igazi s tömör párbeszédei olykor szinte végleges érvénnyel formázzák a csalódottak és kétségbeesettek véleményét saját összeomlott, vagy szörnyeteggé nőtt álmaikról.

A darab hőse: kommunista író. Bujkált, küzdött és szenvedett azért, hogy a szocializmus „ragyogó jövője" megvalósuljon. S most: emberi roncs. Egyetlen menedéke, vagy, amint ő mondja, útlevele és vízuma a világ szépségeihez, önmaga hajdani vágyaihoz: az alkohol. A konfliktus egyszerű. Az író ajtaján becsenget a régi barát, aki valamikor megmentette az üldözött kommunista életét. Most ő kér menedéket, csak néhány napra, csak néhány órára. A milícia a sarkában van, egy előre kiagyalt perben az ellenség szerepét kellene eljátszania. Az író menedéket ad. De a sárkányfog-vetés, amelyen valaha két kézzel munkálkodott, bekérik. Saját lánya, az eszme rendíthetetlen híve feljelenti az üldözöttet. Feljelenti, mégpedig úgy, mintha az apja utasítására cselekedne. Ezzel akarja megmenteni az alkohol mámorába bukott írót a „kispolgári zsákutcá"-ból. A barátot esőkabátos fiatalemberek viszik el. Az összetört írót felesége otthagyja, lányát ő maga kergeti ki a házból. S mert nem képes elviselni a látszatot, hogy denunciánssá lett, végez magával. Dióhéjban ennyi történik az egyszerű díszletben, a szegényesen berendezett varsói lakásban.

A játéknak mindössze öt szereplője van: az író, a barát, a feleség, a lány s egy szomszéd. Talán ez a szomszéd a darab legérdekesebb figurája. Államügyész, politikai perekben közvádló — valójában a népi demokráciák életének egyik legjellemzőbb típusa. Már világosan lát, de még mindig ragaszkodik a rögeszmévé torzult eszméhez, fáradt és kiábrándult, de még mindig azt hiszi, hogy a Nagy Igazság szolgálatában áll.

„Keserűségem nem ölte meg a hitemet, de a hitem már nem tudja a keserűségemet soha többé kiölni belőlem" — vallja az írónak. S ő az, aki felteszi a merész kérdést: ki a bűnös? A kérdésre az egész darab felel: nem az eszme, hanem az emberek, akik szörnyeteget keltettek életre, akik becsapták azokat, akik az eszméért küzdöttek. Amikor a függöny legördül, a teljes összeomlást, a teljes bukást takarja el. Ha nem lett volna magyar forradalom, ha nem kel fel egy egész nép éppen azokban a napokban, amikor ezt a darabot Varsóban egyetlen estén eljátszották, a néző azt hihetné, hogy Keleten már valóban nincsen remény, nincs erő, csak sötétség van és teljes pusztulás.

Az osztrák színészek meglepő hűséggel teremtik meg a színpadon a félelem és a hazugság örökös légkörét. Nincs semmi túlzás, az előadás finom és egyszerű, a szöveg az, amely elsősorban érvényesül. A bemutató külön érdekessége, hogy az üldözött barátot magyar színész játssza, a fiatal Rónai András. A titkosrendőrség egyetlen pillanatra jelenik meg a színen. De ez a pillanat elegendő ahhoz, hogy az ember a darab befejeztével mély lélegzetet vegyen s örömmel köszöntse a bécsi kofát, aki acetylénlámpája fényében banánt árul a sarkon.

(ö. a.)

A forradalom — romantika nélkül

— Mészáros István: La Rivolta Degli Intelletuali in Ungheria. Giulio Einaudi kiadása. Torino, 1958 —

A mi októberünk, ahogy egymás vigasztalására idézgetjük, a történelem legjobban dokumentált forradalma. Tények és adatok tárgyilagos gyűjteménye vagy lelkes külföldiek első kézből eredő beszámolója akad elég, s ami megjelent, többnyire hasznos is.

„A Magyar Értelmiség Megmozdulása" című tanulmány idegen olvasóközönségnek, jobban mondva idegen olvasóközönség egy részének, az olasz baloldalnak íródott. Szerzője, Mészáros István nem szépíró, hanem inkább tudós; a Lukács György útját követő magyar esztétika legjelentősebb képviselője. Munkája az első tudományos közelítésű, akadémiai igényű erőfeszítés annak tisztázására, hogy miféle erők terelték értelmiségünket a forradalmi tömegek élére és jó néhány olyan tanulsággal szolgál, amelyet magyarul is érdemes elismételni.

A könyv jelentős hányada három irodalmi vitával foglalkozik. A Lukács- és Déry-vitákkal és a sematizmus körüli csatározásokkal. Mészáros mindháromnak tevékeny résztvevője volt. A viták elemzéséből mindenekelőtt az derül ki, hogy totalitariánus államban tisztán esztétikai jellegűnek tűnő kérdések nemzeti jelentőséget nyerhetnek, az uralkodó párton belüli harcok pedig sohasem a párttagság magánügyei. Egyetlen ország felett sem lehet az értelmiségi élet kihagyásával teljhatalomra szert tenni, a párt pedig nem érheti a teljhatalmat addig, ameddig a saját belső ellenzékét meg nem semmisíti. Mennél vehemensebb ez a belső ellenzék — s kommunista viszonyokról lévén szó —, mennél komolyabban veszi az eredetileg meghirdetett politikát, annál előbb kerül sor a megsemmisítésére. A magyar értelmiségi élet szovjetizálása tulajdonképpen a Lukács-vitával, egy évvel a Rajk-ügy előtt, a nemkommunista pártok eltüntetésével szinte egyidőben kezdődött. A demokrácia és szocializmus, a realista irodalom és a nyugati kultúrkörhöz kötöttség eszméit képviselő kommunisták az államhatalom számára olyan enigmát jelentettek, amelyet a hatalomátvétel egyik feltételeként kívántak megsemmisíteni.

A „fordulat éve" utáni értelmiségi bénultságot Mészáros a hidegháború elkerülhetetlen következményeként ábrázolja. A világ menthetetlen kettészakadásának, a Szovjetunió gyarmatosító hatalomként való fellépésének és az amerikai befolyás Nyugat-Európában való elhatalmasodásának látványa elhomályosította a harmadik út perspektíváját és az értelmiséget, akár szimpatizáns, akár ellenzéki volt 1948 előtt, fatalizmusba kergette. Ebből az értékelésből következik, hogy Mészáros az 1953-as Nagy Imre program jelentőségét nem elsősorban az ismert gyakorlati intézkedésekben keresi, hanem a demokrácia és szocializmus szintézisének lehetőségét felvillantó elgondolásokban.

Terjedelmes rész foglalkozik a forradalom közvetlen előzményeivel. Mészáros gondosan elkerüli azt a nevetséges túlegyszerűsítést, hogy a forradalom okozója valamiféle értelmiségi mozgolódás lett volna. A Petőfi Kör tevékenységének elemzésénél a szerző legalább annyit foglalkozik a közönséggel, mint a szónokokkal, kiemelve, hogy az ott összegyűlt diákok és fiatal értelmiségiek teremtettek olyan atmoszférát, melyben a híres szónoklatok elhangozhattak. Mészáros eloszlatja azok kétségeit, akik a forradalmat valamiféle jakobinus szekérként képzelik, amelyet zabolátlan diákok tolnak s amelyen néhány lelkes anarchista hadonászik: a Petőfi Kör köré gyűlt fiatal értelmiséget a forradalom vitathatatlan vezető erejének állítja be.

A forradalommal foglalkozó rövid részből viszont kiderül, hogy bár a harc fegyveres részét nem az értelmiség vívta, a fiatal intellektuelek akkor láttak társadalmi méretű szervezéshez — diák és munkástanácsok stb. —, amikor az utcai harcok és a diktatúra katonai erejének megsemmisítése mögött meglátták a független és szocialista Magyarország megteremtésének lehetőségét.

A könyvbe jó néhány, csak külföldieknek szóló közlőjellegű bekezdés került, másutt meg éppen a harcok napjait újra élő politikus, nem e tanulmány lapjaira való szenvedélye érződik. A magyar kézirat stílusán is rajta maradt az, hogy a szerző — aki önmaga fordítója — idegen emésztésre szánta művét. A Magyar Értelmiség Megmozdulásának mondandója rendkívül fontos, elemzése időt álló. Megérdemelné, hogy előbb-utóbb magyarul is napvilágot lásson.

Márton László

Szakállszárító

A teljes igazság

„Negyven esztendő alatt intézmények, pártok, programok születtek, fejlődtek, sápadtak meg és tűntek el a magyar közéletből. Az egyetlen intézmény, amely minden megrázkódtatás ellenére a történelmi átalakulásokon keresztül szilárdan áll, sőt erőben, befolyásban, tudásban, biztonságban nőttön nő, a kommunisták teremtette párt."

(Illés Béla, Élet és Irodalom, 1958 november 21.)

Jókor!

„Ez a kutatómunkával töltött négy év érdekes felismeréssel ajándékozott meg: rájöttem ugyanis arra, hogy az írói szabadság ez idő szerint minden országok közül az Egyesült Államokban a legkisebb."

(Beszélgetés Renaud de Jouvenellel, Élet és Irodalom, 1958 nov. 21.)

Bizony ne...

De azért ne legyünk olyan önelégültek, hogy abban a hitben ringassuk magunkat, hogy közöttünk már nincsenek többé önelégült emberek.

(György István, Népszabadság, 1958 november 29.)

No ki?

A társadalmi perspektíva szorosan összefügg az egyéni boldogulással. Ki vehetné zokon egy mérnöktől, ha a XX. században s az egyik szocializmust építő országban egyre nagyobbak az igényei?

(Terényi Éva, Népszabadság, 1958 november 30.)

Az Élet határszélén

(Ingmar Bergman filmjei)

Ha a lirikusoktól eltekintünk, igen kevés alkotóművészt találunk, aki, mint *Ingmar Bergman*, negyven éves kora előtt összefüggő életműre nézhet vissza. Az életmű egysége Bergmannál nem visszavisszatérő figurákból következik; még filmjeinek színtere is változik — hol a kereszteshábórúk korának Svédországa (várkastély, flagellánsok, pestisjárvány), hol a századelő polgári világa, hol egy vándorcirkusz. Utolsó filmje — az *Erdei szamócák* — egy köztiszteletben álló idős orvos családi körében játszódik. Az egyes filmek stílusjegyei is — a Bergmanra jellemző *stilizáltság* mértéke és eszközei — igen eltérőek egymástól. Ha egységes életműről beszélek, akkor sokkal inkább a kérdésfeltevés és a problémák rokonságára, azonosságára és egymást kiegészítő voltára gondolok. Akárcsak a *Hetedik pecsét* lovagja, aki csak azért hívja ki a Halált egy sakkjátszmára — a tét: az élete —, hogy a partnerből a végső kérdésekre csikarjon ki választ, Bergman filmjei Isten létét, vagy nemlétét, az élet, a szerelem, a halál végső mivoltát kérdezik újra és újra, más és más formában. A lovag sohasem kap választ arra, hogy Isten létezik-e. Az életen túlit kérdezni már magában is boldogtalanságot jelent, a halál tőszomszédságát.

A naiv közvetlenség állapotába csak kivételes körülmények között kerülhet a modern ember. És ha ez az állapot létre is jön, úgy az illető kiesik az élet általános kontextusából, — ami folytonos veszélyeztetettséget, gyökértelenséget és bizonyos értelemben félállati sorsot jelent számára, mint Bergman cirkuszfilmjének hőseinél.

Talán nem véletlen, hogy e fenti két film sem mai környezetben, hanem a századforduló körül játszódik.

A mi korunkra épp az jellemző, hogy a természetes emberi kapcsolatok hiánya még nagyobbá vált. Civilizáltan udvariasak vagyunk egymáshoz és ugyanakkor személytelenek. Félünk attól, hogy sorsunkat más emberek sorsával elvegyítsük, igyekszünk mennél tárgyilagosabban közeledni társainkhoz. Az *Erdei szamócák* agg orvoshősét épp ez a fajta civilizáltsága teszi magányossá. Ugyanez a magatartás szigeteli el családtagjait egymástól. Elriasztó a másik véglet is, amikor a civilizált mez lehullik s az egymást megérteni nem tudó és nem is akaró emberek sokszor egész életükön keresztül marják egymást, mint a film két mellékalakja. Társadalmi értékeink *eredményességet* követelnek tőlünk s nehézzé teszik azt, hogy a mechanisztikus, utilitariánus kapcsolatokon túl más, mélyebb és szervesebb közösség alakuljon ki ember és ember között. A film orvosát mindez nemcsak közvetlen környezetétől idegeníti el, hanem saját emberi magától, gyermekkorától, ifjúsága szerelmének emlékétől is. Mire — a film végén — békét köt életével, emlékeivel, melegebb, emberibb kapcsolat alakult ki közte és környezete között is.

A múltnak és a jelennek ezt az összejátszását Bergman az orvos álmainak bemutatásával oldja meg. A film elején az orvos értelmetlenül és tehetetlenül áll szemben sorsával, életét üresnek érzi, tehetetlen a fenyegető halál rémségével szemben. Ennek azért kell így lennie, mert kívül áll az élet organizmusán, nem érzi magát ama folyamat részének, amely az ő személyes halála után is tovább folytatódik. A lidércnyomásos álmok fokozatosan oldódnak békéssé s ugyanez a fokozatosság jellemzi környezetével való kapcsolatának emberibbé válását is.

Nágai Gyula

SZABÓ ZOLTÁN:

JEGYZETLAPOK

1.

Kár, hogy olyannyira kevéssé ismerjük a múltszázadi angol reformerek életét s élete művét. Azokat, akik Széchenyire olyannyira hatottak. Vegyük például Owent. Robert Owen arcmását a Skót Nemzeti Képtár őrzi. A vízfestmény eleven tekintetű, borotvált arcú fiatalembert ábrázol. Nyakát fehér selyemsál burkolja. Hajviselete a fiatal Napoleonéra vagy Byronéra emlékeztet. A portré akár egy fiatal arisztokratát is ábrázolhatna. Ennyiben megtévesztő. Robert Owen ugyanis, hogy úgy mondjam, „népi származék" volt, atyja nyergesmester és egyben postamester egy walesi faluban, a család riasztóan népes: tizenkét testvére van. Hét esztendős korában már házitanító. Tíz éves korára egy vegyeskereskedésben dolgozik, a boltos nevét — McGuffognak hívták — érdemes megjegyeznünk. Ez a McGuffog ugyanis — ne felejtsük el, hogy az 1780-as években vagyunk — boltját délután négykor zárta, s alkalmazottait este kilenckor engedte haza. A közbeeső öt órát azzal töltötte, hogy segédeinek és inasainak könyveket olvasott fel. A tíz éves Robert Owen iskolája tulajdonképpen McGuffog boltja volt s ez a gyermekélmény magyarázza meg későbbi eszméit: innen az a meggyőződése, hogy a munkásokat a munkaadónak kell tanítania.

Robert Owen élettörténete helyet foglalhatna bármilyen korlátlan lehetőségekkel biztató szabadelvű és kapitalista példatárban. Élete munkájával viszont a szocializmus eszméinek egyik előfutára lett. Tizennyolc éves korában önállósította magát: 100 fontnyi kölcsönből Manchesterben textilgyárat állított fel s két esztendő múlva már ezer munkással dolgozott. 28 éves korában az ország egyik legjobb textilgyárának tulajdonosa és 1799-től reformeszméit saját munkásai körében váltja valóra. 150 évvel ezelőtt a munkás napi 13 óra alatt alig keresett annyit, amennyi saját puszta létfenntartásra elegendő. Gyermekei hét éves korukban álltak munkába s Owen gyárának 500 olyan gyermekmunkása volt, akiket különféle árvaházakból vittek oda. A munkások más szórakozáshoz, mint italhoz s nőhöz, nem jutottak, s a nő olcsóbb volt a szesznél. Ezeket az állapotokat Owen a maga portáján nem egészen 15 év leforgása alatt tökéletesen megváltoztatta. Gépesítéssel kezdte. A munkaidő leszállításával, a munkásházak tatarozásával és a munkásnegyedek rendezésével folytatta. A gyár alkalmazottainak szövetkezeti boltokat állíttatott fel, betegsegélyző alapot létesített és nyugbérrendszert vezetett be. A munkások helyzetének javítása természetesen növelte a munkateljesítményt s a reformokon a vállalat nyert és nem veszített. Owen azonban mindezt csak eszköznek tekintette. Végső célja az erkölcsi reform volt: az emberebb ember. Akit részegségen kaptak, azt bérlevonással sújtotta. A XX. századi törvényhozást előzte meg azzal, hogy munkavállalóit, törvénytelen gyerek születése esetén, gyerektartásra kötelezte. A múlt század legelején! Százötven évvel ezelőtt egészségügyi felügyelőket szerződtetett, a munkásházak állapotának és a gyermekek gondozásának ellenőrzésére. Kísérlete, mint minden olyan kísérlet, amely az emberekbe vetett bizalmon alapul, fényesen sikerült. Ő hozta létre a „jóléti gyár"-at.

Üzeme mind híresebb lett, az iparosodás hőskorának egyfajta zarándokhelyévé vált, legsűrűbben a kor reformerei keresték fel. Azok a férfiak, akiktől a mi Széchenyink tanult. Owen az ő rábeszélésükre vetette papírra s közölte nyomtatásban a maga tapasztalatait. Ám azok a kísérletek, amelyeket írásai alapján mások végeztek el, gyakorta vallottak kudarcot: az oweni reformok oweni személyiséget igényeltek. A múlt század elejének e figyelemreméltó figurája, aki egyszerre volt a kapitalista karrier hőse és a szocialista gondolkodás őse, később iskolaügyi reformokra adta magát. Mintaiskolájának első osztályában kizárólag táncot, tornát és zenét taníttatott. Csak a felsőbb osztályokban került sor írásra, történelemre, számtanra, földrajzra. Száz esztendővel előzte meg korát, amikor előírta, hogy az óráknak érdekeseknek és szórakoztatóknak kell lenniök. A tantermeket úgy építtette, hogy esténként kultúrházként szolgáljanak. Este hangversenyeket és előadásokat tartatott, felnőtteknek. Az iskola neve így hangzott: „A Jellem Formálását Szolgáló Intézet." Magától értetődik, hogy a tánc-, torna- és zenetanítással kezdődő iskolázás a kortársakra úgy hatott akkor, mint Kovács Imre cikke „teniszező parasztokról" most húsz esztendeje. Owen mintaiskolájának köszönhette ellenségeit. A harmadikutasok sorsára jutott: a maradiak azt hányták szemére, hogy jellemnevelő intézetei tánciskolák, az akkori baloldaliak azt, hogy híve a kötelező katonai szolgálatnak. Mi sem természetesebb, hogy mivel erkölcsi reformra törekedett (ebben Széchenyi elődje volt), erkölcsrontással vádolták, éppúgy, ahogy a függetlenségre törekvő harmadikutasokat nézik társutasoknak, kétfelől. Amikor most száz éve meghalt — 89 éves korában —, holttestét az agnosztikusok el akarták vitatni a paptól. Hogy kinek volt igaza, azt ne vitassuk. Hogy nem élt hiába, az vitathatatlan.

2.

Széchenyi neve, ha már így papírra vetettem, eszembe juttatja, hogy ennek a hű magyarnak egyik központi tulajdonsága, alkotó munkájának ihletője: a személyes haza-élmény volt! Pontosabban az, hogy személyes sorsát népének sorsával, egyéni jövőjét népének jövőjével azonosította. Nem fordítva. A Széchenyi-erény fordítottja, nevezetesen az, hogy valaki a maga sorsát népe sorsának, a maga jövőjét népe jövőjének tekinti, ez a nemzet-énvagyok-szemlélet tipikus emigránsbetegség. Következésképpen tünetei időről időre jelentkeznek e lap hasábjain is. Ez történt a legutóbb abban az olvasó-levélben, amelynek a szerkesztő ezt a címet adta: „Van-e harmadik út?" Ezt az általunk vég nélkül vitatható és pusztán általunk soha el nem dönthető kérdést a levélíró ilyenformán válaszolta meg: „Én 1956 decemberében szöktem el hazulról... Úgy láttam, hogy csak két út között választhatok. Vagy visznek Záhonyon át Keletre vagy átszököm Nyugatra. Harmadik útra nem volt mód." A levélíró e személyes tapasztalati praemissákból arra a nemzeti konkluzióra jut, hogy számunkra, magyarok számára nincs harmadik út. Lehet, hogy nem lesz, de ebből az indokolásból ez a tétel nem következik. Az érvelés pompás kerekdedségét az is csorbítja, hogy a magyarság túlnyomó többségét számon kívül hagyja. Azt a bizonyos tízmilliót, amely — helytállva vagy helybenmaradva — nem mozdult, ha nem mozdíttatott. Amennyiben ez a tízmillió olyan kiutat keres, amely az országból nem kifele visz, nevezze ezt közülük valaki harmadik útnak, középútnak, vagy másnak: mi ezt csakis a legnagyobb emberi teljesítménynek: a kétségbeesés és csüggedés elutasításának kijáró tisztelettel fogadhatnók. A bujdosó első kötelessége, hogy az otthonmaradók szemével is lásson. Ha ez Párisban, vagy Londonban nehéz, figyelmeztetőül ezt a négy verssort ajánlom: „Mert ha sehol is: otthon állok, — Mert az a való, mit én látok, — Akkor is, ha mint délibábot — Fordítva látom a világot!" A strófa mindannyiunkat a magunk helyére ejt, azokkal a „világnézletekkel" együtt, amelyek Magyarország megmaradását elő nem segítik, de magyarok megosztására hatásosak. Bibó István vagy Németh László harmadikutas szemlélete ezek közé nem sorolható.

3.

Samuel Beckett nemrég angolul is bemutatott két egyfelvonásosa közül a rövidebb a merészebb: ennek csak egy szereplője van, ez sajátmagával, hangszalagról megszólaló régebbi énjével, múltjával folytat párbeszédet. A második, hosszabb egyfelvonásos: „A játszma vége" már négy szereplőt küldött a színpadra. Négyen három egymásra következő nemzedéket képviselnek s mindegyikük nyomorék. Az öregek, mivel az Ardennes hegyeiben mindketten mindkét lábukat elvesztették, napjaikat szemetesládában töltik; illetve a szemetesláda londoni-párisi megfelelőjében, ez pléhből készül és hengeralakú, éppen alkalmas arra, hogy tokja legyen egy emberi csonknak. Fiúk, a főszereplő, aki szószerint mértani központja a darabnak, mindkét lábára béna, nem tud fölkelni abból a trónszerű karosszékből, ahonnan parancsokat osztogat, famulusának. Emez ugyancsak nyomorék: leülni nem tud. Négyen egy hangárforma kietlen fészerben élnek, a helyiségnek két ablaka van, fenn a magosban, mint a börtöncelláknak. Az egyik az óceánra néz, amelyet már nem jár hajó; a másik a szárazföldre, ahol már senkise jár. A föld kihülőfélben van, akár Madách Eszkimó-jelenetében. A négy, világtól elszigetelt embert saját nyomorékságán kívül a szeretet hiánya szigeteli el társaitól. Csak a trónszékre ítélt béna zsarnokot és szolgai módon engedelmeskedő famulusát fűzi össze az, hogy egymásra vannak utalva. Semmi más. A sivatagi ürességet, amely négyüket kívülről körülveszi s belülről fojtogatja, a szerző nem magyarázza meg, csak az világos, hogy mindenki végérvényesen egyedül van. A párbeszéd megszünt. A másikhoz szólva tulajdonképpen ki-ki önmagával, saját emlékeivel tusakodik. Csak a főszereplő játssza makacs következetességgel a szuverén úr, a rendelkező gazda szerepét: mindent túlél a hatalomvágy, még az emberiség pusztulását is. Kedvelt történetében egy épkézláb koldus csúszik feléje s alamizsnát kér: a mondandó, az övé és a koldusé, folyton ismétlődik és folyton ugyanaz. Minden egyéb folytonosan és folyamatosan átalakul: az egyik mondatban rekkenő hőség izzaszt, a másikban hó esik. Ez a részlet fejezi ki a darab mondandóját: a rögeszmés szerepjátszáson kívül a magány mindent elbizonytalanít a magára maradt és múltjára utalt emberekben. Még azt is, hogy tél van-e vagy nyár? Még azt is, hogy melyik ablak néz a tengerre, melyik a szárazföldre? A monomániás központi jellemvonásának tengelye körül mind foszlékonyabb, mind felhőszerűbb lesz a való világ, a szilárd világegyetem. Ilyen állapot rajzára csakis talajától elszakadt író, magát célokkal nem biztató író — lényegében expatriált író — lehet képes. Az angol anyanyelvű, ír Beckett ezt a darabját franciául írta, s először Londonban mutatták be, de franciául tavaly. Beckett azoknak az angolszász és kelta íróknak immár népes családjához tartozik, akik sajátmagukra önkéntes emigrációban akartak rátalálni, Párisban. 1937-ben nemcsak a szó földrajzi értelmében emigrált, osztályt is cserélt, csavargókhoz szegődött, a társadalom önkéntes számkivetettjeihez. Franciául először csavargóregényeket írt, pályakezdő angol versek után. „A játszma vége" gomolygó formátlanságból kibukkanó poétikus mondataival James Joyce-ot, a színpadra állított helyzetek bizarrságával Ionescot, a párbeszédek és monológok keserű, tántorgó formátlanságával a kései O'Neillt s atmoszférájával Sartre „Zárt tárgyalás"-át idézi. A Beckett-darab fészerébe szorult ideges feszültség persze nem ér fel Sartre pokolcellájával, ahol az ember az ember ördöge: ilyen írást latin arányérzék tesz reálissá, nem a szavak költőiségétől ittas kelta szószaporítás.

József Attila — szovjetul

Néhány hónappal ezelőtt cikket írtam az *Irodalmi Ujság*-ba, amelyben voltam bátor megdicsérni a Budapesten megjelenő *Nagyvilág* című folyóiratot. Meleg soraimat akkor rendkívül zokonvette Kállai Gyula, a kommunista párt egyik titkára és a parlamentben nyilvánosan megrótta a lap szerkesztőit, mivel az „ellenség", azaz az én dicséretem éppen elegendő bizonyítékul szolgált arra, hogy a folyóirat munkájában súlyos hibák és hiányosságok vannak.

Éppen ezért elnézést kérek Kállai Gyulától is, a „Nagyvilág" szerkesztőitől is: megint csak dicsérni fogok. Vétkemet kisebbítendő, ezúttal nem az egész lapot, hanem csak egyetlenegy rövidke cikkét.

Kulcsár István cikkéről van szó, amely a folyóirat novemberi számában jelent meg, *„Az első kísérlet"* címen az 1724—25. oldalon. „Az első kísérlet" nem más, mint József Attila válogatott verseinek mostani első kiadása a Szovjetunióban, a „Goszlitizdat"-nál, Moszkvában.

József Attilának — állapítja meg Kulcsár — Petőfitől, Vörösmartytól, Mikszáthtól eltérően mindeddig „nem volt szerencséje" a Szovjetunióban. *„Különböző régebbi félreértések és más okok miatt egyes szovjet irodalomtörténészek között, sajnos, sokáig hibás, szektás nézetek éltek József Attilával kapcsolatban. Ez a felfogás érvényesült például a Moszkvában 1952-ben megjelent Magyar Költészet Antológiájában is."*

Dehát végre *„az elmúlt években megtört a jég, ez a nehezen szétolvasztható páncél"*, s a cikkíró elégedetten állapíthatja meg: *„Meghatottan forgatom az izléses kiállítású könyvecskét, amely a költőnek* (nem Hidasról, hanem József Attiláról van szó) *mintegy 130 versét foglalja magába..."*

„Milyen szándék vezette a kötet szerkesztőit és fordítóit?" — teszi fel a kérdést Kulcsár. *„Az előszó és a válogatás* — fűzi hozzá — *világos választ ad erre a kérdésre. A szerkesztők az osztályharcos kommunista költőt kívánták bemutatni a szovjet olvasóknak. (Ami persze nem jelenti azt, hogy a válogatás egyoldalú, s hogy például József Attila szerelmi lírája hiányozzék az összeállításból.)"*

Anélkül, hogy vitába kezdenénk arról, mennyire, miképpen és főképp *meddig* volt kommunista József Attila, próbáljuk meg kifürkészni: mit is jelent ez az „osztályharcos" és mégsem egyoldalú válogatás? Kulcsár ismertetéséből kiderül, hogy a kötetből „csak" a következő versek hiányoznak: a *„Tiszta szívvel"*, az *„Óda"*, az *„Eszmélet"*, a *„Kései siratót"*, *„A Dunánál"*, a *„Nagyon fáj"*, a *„Hazám"*.

Kulcsár ismertetésében szóvátesznek az „általánosan kiválónak elismert" verseknek a hiányát, ámbár tüstént hozzáfűzi: *„Ezeket leszámítva, a válogatás szakszerű..."* Eléggé sokat kellett szegénynek *leszámítania*.

Kulcsár cikkéből azonban kiderül, hogy a legnagyobb baj tulajdonképpen nem is a válogatással van. *„A fordításokban* — írja —, *sajnos, már több a kifogásolnivaló... A szeretettel szemmelláthatólag nincs baj, a szükséges felkészültséggel azonban néha igen. Sajnálatos, hogy a kötet összeállítói nem vonták be a munkába Martinovot és Isszakovszkijt, akik a Magyar Költészet Antológiájában mind tartalmilag, mind formailag meglehetősen hűen, helyenként mesterien tolmácsolták a költő verseit. József Attila költészete nemcsak megérdemelte, de — éppen azért, mert roppant nehéz fordítani — meg is követelte volna, hogy a legkiválóbb műfordítók ültessék át orosz nyelvre. Nem ez történt..."*

Bizony nem. Martinov, akinek a Paszternákéhoz hasonló mellőztetés a sorsa s a valóban nagyon tehetséges Isszakovszkij nem kapott részt a munkából, — annál fényesebben csillogtatja azonban a kötetben műfordítói tehetségét egy bizonyos V. Kornyilov. Kulcsár István idéz egy példát ennek a Kornyilovnak egyik fordításából. A „Vigasz" című József Attila vers egyik strófájáról van szó. Az „eredeti" így hangzik:

Magának rág, mind aki rág,
a fogacskák azért fognak.
S mert éhes rongy vagy, a fogát
elkoldulhatod-e a kannak?
Fázol. Hát mondd, hihetsz-e annak,
ki fűtve lakik, öt szobát,
falain havas tájak vannak,
meztelen nők meg almafák?

Ugyanez, V. Kornyilov műfordításában:

Ne higyj a gazdagoknak, öregem!
A kövérek között nincsenek jók!
Amíg estelig kóborolsz
S a hideget hordod bordáid között,
Ők — mi köszünk hozzá! —
Meleg lakásban ülnek
És a bortól elbágyadva
Hájas nőket ölelgetnek.

Szegény József Attila, ha ezt megérte volna! Hátha még szegény Karinthy Frigyes megérhette volna! A természet, írta Wilde, utánozza a művészetet. A politika, úgy látszik, nemcsak utánozza a szatirát, hanem túl is tesz rajta.

Asbóth Elemér

SULYOK VINCE:

Krumpliszedés

Meggyujtották, s most ellobogva ég
a szedett krumpli zörgő szára.

Kavargó füstje hűvös réteken
s fák lombja közt gyűl éjszakára.

Keserű szagát fölszívja a táj,
s megnő vele az őszi este.

Egy copfos kis parasztleány szedi
a krumplit nagy, nehéz fülesbe.

A hajlongásban szoknyája alól
kivillog karcsú lábaszára...

A rétek fölött megsűrül a köd,
hullong a harmat, nő a pára.

Magyarország, 1956

A parkban

Akiket minden éjszaka ölelnek:
a fiatal mamák a parkba jönnek,
tolják a fehér gyerekkocsikat,
s egymásnak mint a csengők úgy köszönnek.

A parkban, ahol levelet söpörnek
a kékruhás kertészek mint az árnyak,
gyerekkocsik, mamák közt ballagok,
keresgélek, pedig sehol se várnak...

Akiket minden éjszaka ölelnek:
a napra néznek, fényesarcú holdak,
ringatnak fehér gyerekkocsikat,
s oly boldogok és tiszták mint a holtak.

Páris, 1957

FALUDY GYÖRGY:

EGY KÍNOS

Kenedi már lezárta böröndjét, amikor eszébe jutott, hogy még be kell tennie a toaletteszközöket és a törülközőjét. Csak aznap hallotta, hogy az üdülőkben nem adnak törülközőt. Végigmérte vulkánkofferje horpadt oldalát és sóhajtott. A humorista nem szokott sóhajtozni. Magánéletében is megőrizte jókedvét, amit annak tulajdonított, hogy kizárólag a nők érdekelték. A nők és semmi más. „Én életigenlő vagyok", mondogatta, ahányszor csak társalgás közben szóbahozták ezt a kérdést. Sőt akkor is, ha nem hozták szóba.

Előzőleg, vagy fél óráig, az olasz és francia szállodacímkéket vakargatta le böröndjéről, nehogy másnap a vasúton imperialista ügynöknek nézzék. Az ilyfajta aggodalmaskodást Kenedi egyébként nevetségesnek tartotta, csak úgy, mint a sóhajtozást. Hisztériája mintegy három hónappal ezelőtt kezdődött, amikor egy este lekaparta böröndjéről a dalmát szállodacímkéket. Pedig mindegyiken ott ragyogott az Adria csodálatos kékje. Ezt aznap tette, amikor Rajk letartóztatásáról értesült. Holott akkor nem utazott sehová és Rajkot nem ismerte.

Amikor az előbb lezárta a koffert, persze megfeledkezett arról, hogy a zárral néha órákig kell bajlódni. Például a nizzai hotelben, a német megszállás után... Előkotorta zsebéből a kulcsot és letérdelt böröndje mellé. — Mégis a Rajk letartóztatása hozta a nyakamra ezt az egész hülye idegeskedést — gondolta. — Pedig az elején inkább örültem neki; hadd egyék meg egymást.

Néhány kínos jelenet jutott eszébe. Amikor egyik kollégája eltűnt és Bandi bácsi, a szerkesztő arcáról leolvasta, hogy még csodálkoznia sem szabad. Amikor a párttitkár bejött a szobájába és kifogásolta apolitikus magatartását. Még hosszú franciaországi tartózkodását is megemlítette. Nyájasan beszélt, de volt hangjában valami elszántság. És amikor Bandi bácsi szatírát kért tőle Rajk ellen. „Csak magadnak használsz. Neki már nem ártunk" — mondta, szinte könyörgően. Ő persze nem állt kötélnek. Azóta néha úgy érezte, mintha valaki követné az utcán.

Lassan, reménytelenül megforgatta a kulcsot a zárban. Úgysem nyílik. De a zár felpattant. Kenedi győzedelmesen elmosolyodott. A koffer megnyílását jelképesnek tekintette: az élet, a valóság diadalának oktalan aggodalmai felett. — A koffer kinyílik, tehát engem nem csuknak le — gondolta. — Miért is csuknának le? Mert Franciaországban éltem és részt vettem az ellenállásban? Mert 46-os párttag vagyok? Ez inkább előnyömre szolgál. A szerkesztőségben nem nélkülözhetnek. Mit nyernek azzal, ha lecsuknak? Semmit. Mindenki tudja, hogy kitűnően végzem a munkámat, nincsenek politikai ambícióim és csak a nők érdekelnek...

Elégedetten fordult a tükör felé. Markáns és rokonszenves vonásai voltak és még alig őszülő, kékesfekete haja. — Persze, a fejformám túlságosan négyszögletes. Ahhoz, hogy egy ilyen négyszögű fej jól üljön rajtam, tíz centivel magasabbnak kéne lennem — állapította meg már vagy századszor. — De a nők szeretnek. A nők hálásak annak, aki bánni tud velük.

Levetközött, eloltotta a villanyt és óvatosan az ablak mögé lépett. A szemközti járdán egy puhakalapos férfi sétált, az egyik lámpától a másikig és vissza. — Engem les, vagy nőt vár? — töprengett a humorista. Valahányszor a sétáló megfordult, Kenedinek úgy tűnt, mintha havaseső hullna felhajtott kabátgallérja és kalapkarimája közé. Pedig október eleji, langyos éjszaka volt, nem esett, sőt nem is szemerkélt. A sétáló férfi hirtelen megállt, igazított egyet nyakkendőjén és kakaskodva kihúzta a derekát. — Nőt vár — nyugtatta meg magát Kenedi és beugrott az ágyba. — Különben sem láttam még detektívben ilyen cingárat. Mind, akár a disznók.

Aludni szeretett volna: a kesthelyi vonat korán indult. A harmadik szobából rádiózene szűrődött át, míg a szomszédból éles írógépkattogás hallatszott. Az ezredes özvegye gépelt, a lakás egykori tulajdonosa. Amióta megvonták a nyugdíját, így kereste kenyerét. A rádió a lakás másik társbérlőjéé volt, egy hervadt arcú, kellemetlen teremtésé, aki a népművelésügyiben dolgozott és reggelenként az előszobában úgy csapott a Szabad Népre, mint a héjja. De a könnyű zenét kedvelte, akárcsak Kenedi; ízlésük annyira hasonlított, hogy rendszerint ugyanazt a programot hallgatták. Minthogy a humoristát zavarta az írógépkattogás, régebben másik szobáját használta hálónak. Az utóbbi időben azonban rokonszenve valamiképpen az ezredesné felé fordult; rájött, hogy a könnyű zene jobban idegesíti, mint a gépelés és áthelyezte hálószobáját.

Most sem zavarta a gépelés: inkább örvendetes izgalmat érzett. A hévízi üdülés mellett azért döntött, mert néhány esztendeje reuma bántotta. Betegségét annak a néhány éjszakának tulajdonította, melyet a maquis-kkal töltött a szabad ég alatt. De Hévíz másfajta örömökkel is kecsegtette. — Az ilyen fürdőhelyen — morfondirozott — a bennszülött nők tulajdonképpen kétlaki életet élnek. Mihelyt kezdődik a szezon, otthagyják helybeli szeretőiket a pesti vendégek kedvéért. Ősszel megint visszafanyalodnak a vidéki, sótlan udvarlókhoz. Éppen a legjobb időben érkezem, szezon végével, amikor a nők még pukkadnak, hogy unalmas bugrisaikkal kell kitelelniök. Fogadni merek, már első nap felcsípek egyet. Ragyogó két hetem lesz. Azt mondják, a rádiumos víz amúgyis megbolondít mindenkit. És két hét múlva: fel is út, le is út. Nem kell félnem, hogy rajtam ragad.

Amióta felesége — még 1946-ban — elvált tőle és visszatért Franciaországba, Kenedi elszántan és brutálisan védelmezte függetlenségét. Ha néhány hetes viszony után észrevette egyik-másik szeretőjén, hogy kezd belehabarodni, sietve szakított vele. Leginkább a kisgyermekes anyákat, a rendezett viszonyok közt élő férjes asszonyokat kedvelte; ezektől félt a legkevésbé, hogy csapot-papot otthagynak a kedvéért. Az utolsó két évben örömmel vette tudomásul az idők változását: amíg régebben szeretői a legnagyobb nehézségek árán tudtak egy-egy estére elszabadulni hazulról, addig legújabban a gyűlések, szemináriumok, a falujárás és a háziagitáció könnyű kifogásaival szeretői könnyűszerrel tölthettek véle akár heti két éjszakát is. A humorista boldogan nyugtázta, hogy az élet elszürkülése és örömtelensége következtében a nők semmire sem vágyódtak jobban, mint testi örömökre. Maga a szerelem is olyannak tűnt, mintha az ancien regime-ből maradt volna itt, mint pusztulásra ítélt, kallódó, gyönyörű szokás. Ezért Kenedi mélységes hálát érzett a párt iránt. Hiszen úgy élek, mint hal a vízben — gondolta.

— Mint hal a vízben — ismételte. Holmi furcsa képzettársítás révén a vízalatti halról a Hatvan földalatti pincéje jutott eszébe, a pincéről meg a felhajtott gallérú hekus az ablak alatt. Noha már majdnem aludt, Kenedi egyetlen ugrással felpattant az ágyból és az ablaknál termett. Az utca csendes volt és néptelen. A humorista megszégyenülten kullogott vissza az ágyba. Még érezte, hogy hideg verejték ül a mellcsontján, de nyomban elaludt. A rémálmok légiói kergetődztek előtte. Amikor ébresztőórája felcsörgette, vacogott a foga, de az álmok tartalmára már nem emlékezett.

Másodosztályú jegyet váltott és leült egy üres fülkében, az ablak mellett. Egy másodperc múlva két férfi tessékelte be egymást a szakaszba. — A detektívjeim — gondolta Kenedi és beletemetkezett a Szabad Népbe. Az alagút után azonban mégis szemügyre vette útitársait. Egyikük — a szókebajszú — a vicclapot olvasta, amelynél Kenedi dolgozott. A másik egy sárgakötésű, szakadt ponyvaregényt tartott a kezében. — Miért küldenének mindjárt kettőt a nyakamra? — gondolta. — Merőben valószínűtlen. Öregek ahhoz, hogy hekusok legyenek.

A veszedelmesebbnek tűnő, szőke bajszost figyelte, aki a vicclapot tanulmányozta. Egyetlenegyszer sem mosolygott. Amikor Kenedi szatírájához ért a negyedik oldalon, néhány sor után undorral leejtette az újságot a padlóra. Aztán címeres, ezüst cigarettatárcát vett elő, cigarettáját háromszor odaverte a tárcához és rágyújtott. A koppintásokra — mintegy varázsjelre, — a másik utas is letette a ponyvaregényt és régi, nagyszerű vadászatokról kezdtek mesélni egymásnak. Bár Kenedit mélyen sértette a szatíráját ért megaláztatás, most megnyugodott. — Hálisten, ellenségekkel kerültem össze — gondolta és nyomban elaludt. Amikor felébredt, útitársai már leszálltak.

Késő este, vagy harmincadmagával érkezett Hévízre. A portásfülkében egy komor, magas asszony állt és kétségbeejtő lassúsággal jegyezte fel a vendégek adatait. — Á, maga az, a humorista — mondta barátságosan, mikor végre sorra került. — Melyik turnussal akar vacsorázni?

Kenedi az utolsó turnust választotta, azzal a meggondolással, hogy a délután a szeretkezés ideje; minél hosszabb, annál jobb. Szobája kicsiny volt és barátságos. A szekrényben nem talált akasztót. A melegvizes csapból hidegvíz folyt, a hidegből semmi. Így tehát borotválkozással töltötte idejét, míg harmadszorra harangoztak vacsorára. A portásnő vagy két tucat vendéggel együtt átkísérte a szomszédos utcába, ahol egy roppant hodályban már többszázan ültek. A gyalulatlan faasztalokon nem volt se terítő, sem asztalkendő.

Kenedi leült az egyik lóca végébe és megállapította: nincs nő a teremben. Csak hat-hét, középkorú, fáradt asszony, meg egy duzzadt ajkú, terhes teremtés az urával. — A promenádon és a parkban másként lesz — vigasztalgatta magát. A férfiak nagy része ferdén ült, de a többin is meglátszott a törődöttség. — Ezek mind ezerszer betegebbek nálamnál — gondolta és elszégyelte magát.

Asztaltársai alig szóltak. Néhány elejtett szavukból mégis megtudta, hogy valamennyien egy budapesti hajógyár munkásai. Szomszédja, egy csavart orrú öregember, vacsora közben is olvasott. Ugyanazt a sárgakötésű ponyvaregényt, melynek egy másik példányát Kenedi útitársa kezében látta reggel a vonaton. — Mi az — töprengett rémülten —, már a rendőrkémek olvasmányait is szabványosították? De aztán belátta, hogy ez mégis csak értelmetlen. Mikor vacsora után kiment az utcára, a cukrászdát éppen zárták. Elhatározta, hogy aludni tér.

Reggel levelet kapott szerkesztőjétől. Bandi bácsi meleg hangon írt; azt ajánlotta: érezze jól magát és kérte, küldjön humoros írást, ha lehet, az üdülő munkásokról. A levél végéhez, saját kezével, a párttitkár írt néhány sort és legszívélyesebb üdvözletét küldte. Kenedi tudta, milyen nagy dolog ez és legott sutbadobta aggodalmait. Fürdőnadrággal kezében átsietett az előcsarnokon. A kapu melletti fekete táblán ékes rondírás hívta az üdülőket ismerkedési estére és délelőtti társaskirándulásra egy árpádkori templomhoz a környéken. — Árpádkori templom Chartres után? Egy nyavalyát nektek! — gondolta s éppen ki akart lépni az ajtón, amikor egy sápadt képű, szapora mozgású fiatalember útját állta: — Kenedi elvtárs?

— Az vagyok — felelte kelletlenül.

— Igazán nagyon örülök. Én vagyok a kultúrfelelős. Bicsák Lajos.

A kultúros szerette volna, ha Kenedi is résztvesz a társaskirándulásban. Nagyon romantikus hely a templom és környéke — magyarázta. A humorista betegségére hivatkozott és hogy a fürdőbe készül. — Jó, akkor legalább elkísérem a fürdőig — mondta a kultúros. — Még húsz percem van. Várjon, hadd telefonozok egyet.

A sétányon Bicsák felvetette a kérdést: kultúrestéket akar rendezni, nem működne-e közre Kenedi is?

— Közreműködni? — kérdezte Kenedi kimeredt szemmel. Nagyon szép, fiatal lány jött szemközt az úton.

— Úgy értem: nem-e tartana az elvtárs előadásokat az üdülőben? Minden második este? Azt gondoltam: négyet a szovjet humorról, egyet-kettőt a magyar humoristákról, néhányat a népi demokráciák humoráról...

A cölöphídon jártak, a reggeli napfényben gőzölgő tó felett. Kenedi elhárította a megtiszteltetést. Bicsák egy ideig kapacitálta, aztán, mikor az üvegtetejű fürdőházba léptek, egyelőre feladta a reményt. Félig az öreg fürdőmester felé fordulva, magyarázni kezdett:

— A régi világban itt csak a kapitalistának szabadott fürdeni. Parasztot, munkást nem engedtek a tó közelébe. És mit gondol, Kenedi elvtárs, gyógyulni jártak ide az urak? Fenéket! Kéjelegni. Lejáratos kabinokat építettek, mint ez itt. Nyissa csak ki, Lajos bácsi. Láthassa az elvtárs, létra vezet le a tóba. Alul meg el van kerítve az egész. Mindegyiknek megvolt a maga privát fürdője. Hogy mér? Levetközött pucérra, aztán rengő hassal lesétált a létrán, odalent meg várta a kurva. Ott disznókodtak egész nap az iszapban. A bankár meg csak járt a létrán, hozta a bort, a süteményt. Fel meg le, mint a levelibéka az uborkásüvegben, az anyja szentségit!

Mikor a kultúros eltűnt, az öreg kabinos ránézett Kenedire: — Parancsol egy törülközőt, nagyságos úr? Aztán ne tessék elhinni, amit ezek mondanak. Hatvanöt esztendeje élek Hévizen. Már az öregapám idején is a tóba jártak fürdeni a parasztok Oda, a tó végébe. Aratás után gatyára vetköztek, úgy ültek a vízbe. Nyakig és kalapban, nagyságos úr. Amíg fel nem jött a holdvilág.

Kenedi felvette fürdőruháját és leereszkedett a lépcsőn a kabin alá. A gőzölgő tó egy kis, elkerített részébe jutott, cölöpök és deszkák közé, mint holmi sötét ólba. A levelibéka-hasonlat nem csekély hatást váltott ki belőle: arról álmodozott, hogy a misztikus félhomályban egyenest egy nőbe esik bele. A nehéz iszap valóban azt az impressziót keltette, mintha egy nő combját súrolná. Kövér nő combját.

A víz színén kis ajtó volt, Kenedi félrehúzta a reteszt és egy ugrással átzöttyent a sötétből a szikrázó, napsütéses tóba. Az első pillanatban nem látott semmit. Aztán meg, mintha látomás tárult volna eléje.

Kétoldalt fakorlát húzódott, sokszáz méter hosszan. A háttérben lótuszok ringatództak, míg, vagy száz méternyire, a zöld hullámok közt egy nő himbálódzott a korlátnak. A humorista arra gondolt: odaúszik hozzá és mindjárt nimfához vagy najádhoz hasonlítja. Ez jó apropos a bemutatkozásra. De a nő kövér volt. A najádok és nimfák viszont soványak. Vajon mitől? A sok mozgástól, vagy a sok szeretkezéstől? Ezt hirtelenében nem is tudta eldönteni.

Heves karcsapásokkal úszott a nő felé. Közben eszébe jutott, hogy a kultúros, amikor megtudta, hogy fürödni készül, azonnal telefonálni ment. Aztán idekísérte a kabinhoz és ez a nő pontosan ott várja, ahol néki fel kell bukkannia. Csak nem telefonált a kultúros a rendőrségre, hogy hova küldjék a kémnőt?

Ötven méterről megállapította, hogy a nő szép. Szép és kövér, de durva arcú. Húsz méterről már azt is megfigyelte, hogy nincs jegygyűrűje. — Csak mi vagyunk a tavon — szólt oda könnyedén és megkapaszkodott a korlátban, tisztes távolságra.

— Melegvízben nem szabad úszni. Nem tudja? Szívgörcsöt kaphat — mondta a nő. A hangja mély volt és parancsoló.

Közömbös dolgokról beszélgettek. Kenedi eleinte azt gondolta, holmi vidéki úriasszonnyal akadt össze, kardos és drabális Bovarynéfélével, de csakhamar kiderült, hogy a nő budapesti. A humorista kissé közelebb húzódott és pimaszul a szeme közé nézett. A nő visszanézett, kihívóan és szemtelenül, de elpirult. Aztán elmondta, hogy tisztviselőnő egy nagyüzemben és Kovács Jutkának hívják. Harminc és harmincöt közt lehetett. Amikor Kenedi bemutatkozott, szívélyesebb lett. Ismerte a nevét, néhány humoreszkjére emlékezett is, bár Karinthy egyik írását is neki tulajdonította. Ezt Kenedi nem bánta.

Húsz perc múlva végigkapaszkodtak a korlát mellett a lótuszokig. Kenedi le akart szakítani egyet, hogy oda ajándékozhassa, de a nő visszatartotta. Mit képzel az elvtárs? Ezer forint bírság jár érte, ki is van írva, hogy tilos, meg aztán nem látja az őrt a parton, ott a tölgyfák mögött? Úgy látszik, érett korára is nevelőnőre lenne szüksége. — Bizony, elkellene magának egy dajka — mondta.

Kenedi nyomban kifejtette néze-

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

„Ne higyjünk többé senkinek..."

Abban a vitában, avagy sokkal inkább hajszában, amely immár egy fél esztendeje folyik a különböző pártorgánumokban a népi írók ellen, már mindenki beszélt, írt, szónokolt, kioktatott, — csak a népi írók hallgattak. Most aztán megszólalt közülük egy — ha hírnévben és Kossuth-díjakban nem is, de írói súlyban, színvonalban és hatásban a gyengébbek egyike —, Szabó Pál. „Irodalom" című cikkében, amely a Magyar Nemzet 1958 november 2-i számában jelent meg, ezt írja:

„...Abban a tragikus októberben minden hitem mellett rámszakadt 23-a éppen úgy, mint az egész nemzetre. Mit tettem én, az író és ember októberben? Elébe akartam állni a nemzeti és társadalmi javak teljesen és végzetesen tragikus szétmálásának, az erkölcsi és emberi értékek elprédálásának, a nemzeti létezés vagy nemlétezés szörnyű és kegyetlen katasztrófájának... Mi mást is tehettem volna? Hiszen ezekben a napokban már nem az elvek harca vívta csatáját, hanem egyszerűen arról volt szó, hogy egyáltalán megmaradhat-e Magyarország a térképen és a magyar nép szívében? A nemzeti létezés és nemlétezés kínja hajszolta az írói lelkeket a tébolyig és hát megmaradt Magyarország. A térképen is, az emberi szívekben is. Nem a történelem különös kegyelmeként, hanem a szocialista világrend lelkiismereteként, magyarán: a baráti szocialista országok segítségeként és általában: a világ összes gondolkodó emberének velünk érzéseként. A Kádár-kormány, az új párt hősi erőfeszítéseként, és nem utolsósorban a magyar népmilliók józan magára eszméléseként."

Mindenki jól emlékezik, hogy Szabó Pál 1956 októberében írt egy nagyon szép cikket a Szabad Szóban, az újjászületett Petőfi Párt lapjában, „A parasztpárthoz!" címmel.

Ez a cikk így kezdődött: „Irtózatos keservek, hazugságok, gyötrelmek, tragédiák tengerén túl végre valóban szabad lett a magyar föld. Fiatal lányok és fiúk, diákok, honvédek és munkások holttestei vetettek gátat annak az egyre jobban tobzódó örületnek, amely a szocializmus nagy eszméje nevében börtönbe és kínzásra juttatta, öngyilkosságba, kétségbeesésbe kergette osztályharc címén a magyar parasztság legjobbjait... A nemzeti öntudat olyan erővel lobogott fel a magyar népben, aminek lángja szinte az égig ért. Mi hát most a teendő? Első teendő az, hogy a nemzeti géniusznak ezt a világra lobbanó lángolását soha egy pillanatra sem szabad hagyni kialudni. Mától fogva legyen itt minden tett, minden gondolat nemzeti tett és nemzeti gondolat..."

A cikk végefelé pedig ez állt: „Ne higyjünk többé senkinek, akinek a szájából nem a mi szívünk szerint szól a szó..."

Megfogadjuk az akkori tanácsot.

L. D.

„Politikai Ujság" vagy Irodalmi Ujság?

Az Irodalmi Ujság 1958 november 1-i számában egy levelet közöltek a „Levelek a szerkesztőhöz" című rovatban (a levél írója dr. Gém Tibor). Itt is többen olvassuk a lapot s meg is szoktuk beszélni a cikkeket. A levél egy részével mi is egyetértettünk, tudniillik mi is több író szavát szeretnénk hallani.

A levél többi részével semmiképpen sem tudunk azonban egyetérteni, mert mi, a levél írójával ellentétben, egyáltalán nem látjuk szükségesnek az emigrációban életüket tengető politikai csoportocskák programmorzsáinak ismertetését.

Tovább menve: mi, magyarok 1900-tól kezdve nem különösebben dicsekedhetünk jó politikusokkal, de amíg olyan emberek munkáját nem ismerjük jól, mint Jászi Oszkár vagy Rassay Károly, vagy gróf Teleki Pál, vagy Bajcsy-Zsilinszky Endre, addig nemigen vagyunk kíváncsiak az említett levélben felsorolt többi névre. (Talán egy „Politikai Ujságban" lehetne róluk írni, ha úgy tetszik, de nem az Irodalmi Ujságban.)

P. D. (Hollandia)

HAPPY-END

teit a függetlenségről és arról, hogy nem kíván nősülni. — Hogy jövök ahhoz, hogy egy más ember lányát eltartsam? — fejezte be előadását. A nő megértően mosolygott és kiküldte a vízből. Már egy félórája van benn: első alkalomra elég. Őmaga már megszokta, még marad.

— Megvárhatom?

— Meg.

Kenedi felöltözködött és kiült egy padra a csölöphídon. Semmi bizonysága nem volt, kivel került össze és elhatározta: a legnagyobb óvatossággal kezeli. Aztán hátrafordult, hogy megkeresse a vízben. A korláton ült és napozott, jó messze tőle. Kicsattanó arcával, a melegvíztől pirosra főtt vállával rúdon ringatódzó, piros papagájhoz hasonlított, úgyhogy Kenedi elfordult. De amikor két óra múlva egyszerű és ízléses ruhában megjelent, szép volt és méltóságteljes. És egy fél fejjel magasabb, mint ő. Kenedi haza akarta kísérni, de a nő elhárította. — Nem jönne délután egy kis sétára? Az árpádkori templomhoz. Nagyon romantikus hely.

A nő megígérte, hogy eljön.

A délutáni séta kellemesnek bizonyult. Politikai kérdések iránt a nő nem érdeklődött, de személyes élményeit szívesen hallgatta. Betértek egy kocsmába. Jutka úgy ivott, mint egy kefekötő, kifizette a maga számláját és hazafelé menet nyoma se látszott rajta annak, hogy ivott. Vacsora után a cukrászdában találkoztak. Jutka meglepő irodalmi jártasságot mutatott, négy dupla feketét ivott meg számtalan süteménnyel, bevallotta, hogy középiskolát végzett és nem engedte meg Kenedinek, hogy kifizesse a számláját. Aztán kiültek egy padra a parkban, mélyen a bokrok alatt. Kenedi közelebb húzódott a nőhöz és amikor biztató nyomást érzett csípőjén, jobbkarját Jutka nyakára fonta és megcsókolta. Minthogy jobbkeze, melyet a magas nő vállára fektetett, közvetlenül szeme előtt lógott a levegőben, Kenedi órája foszforeszkáló számlapjáról megállapította, hogy csókjuk 25 percig tartott.

— Köszönöm, nagyon köszönöm — sóhajtotta hálásan, miközben végignyalta a csóktól megduzzadt, kicserepesedett ajkát. — Hogy tudsz csókolni. Egész beléd szerettem.

— Csak semmi szerelem — mondta a nő hűvösen. — Te már reggel megmondtad, hogy futó kalandot akarsz. De én is, drágám. Két hét múlva elutazol és nem ismerjük egymást. És ha nem hinnél nekem — folytatta —, akkor hadd mondom meg nyíltan, miről van szó. Én nem tudok anélkül élni. Itt meg nincs senkim, már öt napja. Úgy fáj a fejem, hogy majd megbolondulok. Tegnap éjjel már csak vizes borogatással tudtam aludni. Hát ezért kellesz. Aszpirin helyett.

A nő hanghordozása nem hagyott kétséget Kenediben, hogy őszintén beszél. Noha örült neki, hogy a nő is csak futó kalandot akar, szavainak brutalitása felháborította és mélyen sértette. Egyébként is fáradt volt a fürdőtől és a sétától. — Ma este még nem mulasztom el a fejfájását — gondolta és felajánlotta, hogy hazáig kíséri. Nem haza, nehogy a nő félreértse szavait. De Jutka a park bejáratánál már elbúcsúztatta, még hozzá igen kedvesen. Megállapodtak, hogy másnap találkoznak a fürdőben.

Ezúttal mindketten a csölöpökön hintáztak és Jutka sokkal gyengédebb és kedvesebb volt, mint előző nap. Délután autóbuszon átmentek Keszthelyre. Karonfogva sétáltak végig a főutcán és lekanyarodtak a vízhez.

— Milyen más ez a nagy tó, mint a hévízi pocsolya — állapította meg Jutka. — Kár, hogy nem lehet már fürdeni.

Elsétáltak a csónakokhoz. Kenedi szakszerűen megvizsgálta mind a negyven csónakot, míg végül kiválasztotta azt, amelyiknek semmi víz nem volt a fenekén. Leült az evezőpadhoz és egy díszkör után a csónakot egyenest a nádasba hajtotta. A nád közt szinte nyári meleg volt még.

Jutka sokkal kevésbé volt szemérmetlen, mintsem Kenedi gondolta. A számukra e szempontból legkellemetlenebb pillanatban motorberregés hallatszott. A csónak bár nem látták, egyre közeledett feléjük. Kenedi elsápadt és rémültében akkora mozdulatot tett, hogy majdnem felborította a csónakot.

— Ne félj — mondta Jutka nyugodtan és még jobban magához szorította. — Ha velem vagy, semmitől sem kell félned.

E szavak értelmét Kenedi nem foghatta fel. Még néhány óra múlva is ezen törte a fejét, a tóparti vendéglőben, amikor már elhatározták, hogy táncolni mennek és aztán együtt töltik az éjszakát egy szállodában, itt Keszthelyen. A nagy, földszintes fogadóba mentek, de nem egyszerre, hanem öt perc időközzel. Mindegyikük egyágyas szobát kért magának. Kenedi, régi szokásához híven, hamis néven állította ki bejelentőlapját. Úgy vélte: ilyen ügyekben az elővigyázatosság sosem árt.

Mielőtt hajnalban Jutka visszaindult szobájába, lehajolt a férfi kezéhez és megcsókolta.

— Nos, elmúlt a fejfájás?

— Több volt ennél — vallotta be Jutka némi szégyenkezéssel.

A következő 12 nap alatt többször megismételték a keszthelyi kirándulást. Jutka szemlátomást jobban felmelegedett iránta, mintsem Kenedi várta. Őmaga mindvégig tartózkodó maradt: elvégre a szeretkezés érdekelte, nem a szerelem. Az utolsó napon azonban rossz érzése támadt, hogy ezt a nőt nem láthatja többé. Jutka viszont nem volt hajlandó címét elárulni, sőt még Kenediét sem akarta felírni. Az autóbuszhoz sem kíséri el — mondta. Mégis eljött, illetve úgy tett, mintha véletlenül elsétált volna a már zsúfolt busz mellett és intett Kenedinek. — Ha rendőrügynök volt, leégettem — gondolta a humorista, mikor az autóbusz elindult. Valóban, egyetlen politikai kérdést sem érintettek. Még az ágyban sem.

A fővárosban örvendetes és kínos meglepetések érték. A munkásüdülésről írt humoreszkje a szerkesztőségben nagy feltűnést keltett és a párttitkár kormánykitüntetésre terjesztette fel. Legjobb barátját, Farkas Kázmért viszont elvitte az ávó. Kázmér kultúrmérnök volt, ráadásul fiatal házas. Kenedi Franciaországban ismerkedett meg vele. Együtt dolgoztak az ellenállási mozgalomban, sokáig egy szobában laktak. — Ha elvitték, engem is vihetnek — összegezte Kenedi. — Igaz viszont, hogy szocdem volt, a marha.

Hazafelé menet Kázmér szép, fiatal feleségére gondolt. Icával, még tavaly, ő akart viszonyt kezdeni, de a lány azt kívánta: vegye feleségül. Ő tehát bemutatta Kázmérnak, aki mindjárt el is vette. Vajon most mit csinál az az édes kis teremtés? Meg kellene látogatni. Hiszen itt lakik a közelben, a Délivasútnál.

Az ajtó előtt megtorpant. Nem túlságosan nyilvánvaló-e, micsoda piszok szándékkal csenget be a gyászoló ház ajtaján? De aztán mégis megnyomta a gombot. Nagyszemű, lányos, karcsú nő nyitott ajtót. Roppant megörült Kenedinek; a szülein kívül senki sem merte meglátogatni, amióta elvitték az urát. Kázmérért ketten jöttek, éjfél után, éppen ma két hete. Azt mondták: kihallgatásra viszik, reggelre otthon lesz. Azóta semmiféle információt nem kapott, azt se tudja, miért vitték el.

Sirdogálni kezdett; Kenedi vigasztalgatta. Kázmér ártatlansága csak kiderül, egy-két hét és itthon lesz. Aztán megkérdezte Icát: nem jönne-e vacsorázni egy vendéglőbe? Ica arra hivatkozott: az emberek megbotránkoznának, ha éppen most szórakozóhelyen látnák. A humorista megnyugtatta, hogy Kázmér biztosan visszajön; akkor vétkezik ellene, ha gyászolja, azaz már halottnak tekinti. Ica átment a szomszéd szobába és egy negyedóra múlva fekete ruhában jelent meg, erősen kifestve. Amikor a Vár lépcsőin felmentek, Kenedi karonfogta. — Viszem az efezusi özvegyet — gondolta diadalmasan.

Másnap Ica őt hívta meg vacsorára: éjfélig maradt. Harmadnap, szombaton, ott is aludt. Délután háromkor ébredtek fel. Ica még az ágyban bevallotta, hogy Kázmér iránt legfeljebb jóindulatú közönyt érez — őt, csakis őt szereti. De azért sajnálja Kázmért. A börtönben ülő embert nem hagyhatja cserben. Ez csúnya dolog volna. De ha kiengedik, elválik tőle.

Hétfőn Kenedi bement a vicclap szerkesztőségébe és megkereste Bandi bácsit. Noha Bandi bácsi húsz évet töltött Moszkvában, Kenedi érezte, hogy Bandi bácsitól nem kell félni. És hogy Bandi bácsi mindent tud. Tehát előadta neki kalandját és megkérdezte:

— Mondd, Bandi bácsi, mikor jön vissza az, akit kihallgatásra vitt az ávó?

— Soha, fiam.

A továbbiakban Bandi bácsi azt tanácsolta Kenedinek, hogy ne látogassa a lefogottak rokonait, mert őt is lefogják és ne beszéljen politikáról lefogott ember feleségével, mert esetleg a nő jelentette fel férjét, tehát Kenedit is feljelentheti.

Bandi bácsi rózsásarcú, kékszemű, szemüveges, kövérkés öregember volt; amikor tanácsait osztogatta inkább nyájas falusi plébánoshoz hasonlított, mint Moszkvát járt szatirikus íróhoz. Szavai mélyen elgondolkodtatták Kenedit és tanácsát részben meg is fogadta. Icához ritkábban járt fel; politikáról pedig addig se nagyon beszéltek. A politizálás ugyanis Kázmér emlékének felidézését jelentette s ettől mindketten óvakodtak.

A karácsony estet is nála akarta tölteni, de Kázmér szülei feljöttek az ünnepekre Makóról és Icánál szálltak meg. Kenedi már belenyugodott, hogy agglegény módján egyedül marad karácsonyra, amikor lakásadónője, az ezredesné meghívta szentestére. Kenedi örült a meghívásnak és 24-én délután még fel-alá szaladgált a városban, míg a csokoládén kívül két narancsot és néhány szem datolyát felhajtott, hogy legyen mivel megörvendeztetnie az öreg hölgyet.

Parányi karácsonyfa mellett ültek. Az ezredesné elmondta: nem ünnepelt még karácsonyt, amióta népi demokrácia van. Jobb, ha az ember nem csapja be önmagát, nincs itt mit ünnepelni. — Vénség és gyengeség jele, hogy gyertyákat gyújtottam. Sötétségben kellene ülnünk és zokognunk — mondta.

Az ezredesné régen túl járt a hatvanon. Rózsás arcával, ezüst hajával mégis olyannak tűnt, mintha egy rokokó-kori burnótos szelence rajzáról elevenedett volna meg. Rendszerint hideg volt és gőgös, de most ellágyult. Leányáról és vejéről beszélt, akik egy ausztriai menekülttáborban élnek, nyomorúságos viszonyok közt. Aztán a rendszert szidta. Kenedi élénken helyeselt s a maga részéről is hozzátett egyet-mást.

— Mindig sejtettem, hogy rendes ember és utálja ezeket, Kenedi úr — mondta az ezredesné. — Hiába hordja azt a ronda pártjelvényt a hajtókáján.

Kenedi fülig pirult. A pártjelvényt csak a szerkesztőség kapujában szokta feltűzni és a távozáskor le is vette mindig. Ma, a sok elintézés és bevásárlás közben, ott felejtette.

Az ezredesné kitűnő vacsorát tálalt; borról, feketéről Kenedi gondoskodott. Majd az ezredesné régi emlékeket elevenített fel, morva és galíciai garnizonok történetét a század elejéről, hadgyakorlatokat és rég elfelejtett krakélerek kalandjait. Kilenc óra táján Kenedi visszakart vonulni, de az öregasszony kérlelte, maradjon még. Megszokta az éjszakai gépelést, úgysem tud aludni. Tizenegy óra tájban Kenedi már arra gondolt, hogy az öregasszonynak, tisztes kora ellenére is, szándékai vannak vele, amikor megszólalt a csengő. Az ezredesné nyitott ajtót. Az előszobából Kenedi a saját nevét hallotta. Két puhakalapos, zömök fiatalember lépett be: pontosan olyanok voltak, mint amilyeneknek a fogdmegeket képzelte.

— Kenedi Géza! Maga az? Az államvédelmi hatóságtól vagyunk. Jöjjön velünk.

— Én? De miért?

— Tanúkihallgatás ügyében. Csak tanúvallomásra van szükségünk. Ne féljen, egy-két óra múlva itthon van megint.

— Éppen karácsony este?

— Nekünk nincs karácsonyunk, *elvtárs* — mondta az egyik és gúnyosan rásandított a karácsonyfára. — Na, jöjjön.

A lépcsőn lemenet Kenedi azzal vigasztalta magát, hogy csak kihallgatásra viszik. De aztán belátta, hogy ez aligha lehet igaz. Hát akkor miért fogták le? Mert annyi reakciós viccet mesélt? Ica miatt? Kovács Jutka jelentette fel? A Rajk-ügy? A francia ellenállás? Mikrofon van az ezredesné szobájában?

A kapuban újabb csalódás érte. Nem luxusautón jöttek érte; a járdaszélen nyitott jeep állt. Ennyire se becsülik! Az egyik detektív a volánhoz ült, a másik melléje.

A Pasaréti út utolsó kanyarulatánál oly éles fordulatot vettek, hogy a szél lefújta Kenedi fejéről a kalapot és a járdaszélig gurította. A humorista meg akarta fogni a vezető vállát. — Elvtárs, a kalapom! Álljunk meg.

A mellette ülő detektív lefogta a karját. — Hallgasson. A maga fejének már nincs szüksége kalapra.

Kenedi most elhatározta, hogy férfiasan viselkedik. Megmerevítette arcizmait, ami már azért sem esett nehezére, mert kegyetlen szél fújt. Amikor az egyik körúti ablakban még mindig kivilágított karácsonyfát pillantott meg, majdnem elbőgte magát. A Hatvan kapujában a detektívek átadták egy őrmesternek. Az végighajtotta egy zegzugos folyosón, majd egy ajtó mellé állította. — Forduljon meg, az orrát nyomja a falhoz — rendelkezett és bekopogott az ajtón. Kenedi vacogó térddel dőlt neki a falnak. Pár pillanat múlva kinyílt az ajtó: nagy, szép szobába vezették.

A pattanásig fűtött szoba túlsó sarkában, az íróasztal mögött egy kanászképű fiatalember állt és diadalmas mosollyal nézett Kenedire. A másik, egy fűszeressegéd külsejű, láthatóan angol gyapjúból készült, remek szabású ruhában az ablak és az íróasztal között sétált fel és alá, hátrakulcsolt kézzel és fölényesen. Arca rücskös volt és barna, mint a bableves. A kanászképű Kenedit a karosszékbe tessékelte, mely közvetlenül íróasztala előtt állt, majd őmaga is leült. Kenedi szeme végigfutott az íróasztalon: kínzószerszámokat keresett, de csak aktacsomókat látott. Szerette volna szemügyre venni a szoba berendezését, de nem mert megfordulni a karosszékben. Valahogy azt érezte, hogy az ajtót se csukták be és a pisztolytáskás őrmester ott áll, néhány lépésnyire mögötte.

— Örülünk, hogy személyesen is megismerkedünk, Kenedi elvtárs — szólalt meg a kanászképű. — De azért ne gondolja, hogy mi nem ismerjük egymást. Nagyon, de nagyon jól ismerjük mi magát, Kenedi elvtárs.

— Mi mindenkit ismerünk — vetette közbe a fűszeressegéd kedélyesen és tovább rohangászott az ablak és az asztal között.

— Azért nem árt, ha megtudja, milyen jól ismerjük — mondta a kanászképű és belelapozott egy aktacsomóba. — Itt van hat darab szállodai bejelentés Keszthelyről. Ezeket maga Dobó Aladár néven állította ki. Tudja-e, hogy a hamis név használata büntetendő? Itt van néhány feljegyzés. Elismeri-e, hogy reakciós tréfákat és rémhíreket szokott terjeszteni? Elismeri-e, hogy kapcsolatot tart fenn egy hazaáruló feleségével? Elismeri-e, hogy munkahelyén apolitikus magatartást tanúsít és szabotálja a párt intézkedéseit? Elismeri-e, hogy a hazaáruló Rajk ellen még szerkesztője felszólítására sem írt cikket? Elismeri-e, hogy közszemérem elleni vétséget követett el a keszthelyi nádasban?

— De ezek a kisebb hibák és hiányosságok, elvtárs — folytatta diadalmasan. — Kérdezhetnénk mást is. Például, hogy mikor ismerkedett meg Franciaországban Rajk Lászlóval? Mikor szervezte be és küldte a Gestapo provokátornak a francia ellenállási mozgalomba? Milyen időpontban lépett, a trockista Farkas Kázmérral együtt, a Deuxieme Bureau szolgálatába? Milyen utasításokat kapott, mielőtt átdobták a magyar határon és milyen szabotázs-cselekményeket hajtott végre? Kik a felső kapcsolatai és milyen kémeket ismer?

— De mi nem ezt akarjuk kérdezni — szólt közbe a fűszeressegéd álnok nyájassággal és végigmérte a humoristát. Nagy, szép szeme volt és gonosz, szentimentális tekintete.

— Csak egyet akarunk kérdezni — kiáltott a kanászképű lelkesen és könyökével véletlenül levert egy aktacsomót az asztalról. Az akták alól egy gumibot gurult ki, közvetlenül Kenedi lába elé. A humorista már túljutott első ijedtségén. Tudta, néhány hét múlva felkötik és most a Rákosi élete ellen tervezett merénylet terve következik. Attól, hogy rövidesen felakasztják, különös módon sokkal kevésbé félt, mint attól, hogy most mindjárt megverik. Azon töprengett: mint érdemelhetné ki a két fiatalember jóindulatát? Ha felemeli a gumibotot és asztalukra teszi? Vagy, ha kellő tiszteletet tanúsít a gumibot iránt és hagyja, ahol van?

— Egyre válaszoljon — folytatta a kanászképű. — Elismeri-e, Kenedi, hogy teherbe ejtett egy őrnagynőt? És ha igen, hajlandó-e szocialista módon kiküszöbölni hibáját?

— Teherbe ejtett egy államvédelmi őrnagyot — ismételte a fűszeressegéd tragikus pátosszal és a humorista háta mögé sandított.

Kenedi egy másodpercig arra gondolt, hogy megőrült, de aztán önkéntelenül megfordult. Az ajtóban Kovács Jutka állt, ávós őrnagyi egyenruhában, hatalmasan és diadalmas-kövéren, mint a Napkirály.

— Egyszóval, feleségül veszi? — kérdezte a fűszeressegéd Keneditől.

— Boldogan — nyögte a humorista, gondolkozás nélkül. Tudta, nincs már mit gondolkoznia. Erre Jutka kitárta karját és a humorista egy pillanat múlva már ott szorongott menvasszonya hatalmas, kemény felsőkarja és ugyancsak hatalmas, de jóval puhább keblei közt.

— Ide, ide — tessékelte őket a kanászképű a bőrdíványra, a szoba másik sarkába. A kis asztalkán Félix Edmundovics Dzserdzsinszkij fényképe állt. A felügyelők szemközt telepedtek le, két karszékben, a fűszeressegéd konyakot bontott. Először a fiatal pár egészségére ittak. A nyolcadik pohár után a fűszeressegéd bevallotta Kenedinek, hogy már három héttel ezelőtt be akarta hivatni, de aztán elhatározták, várnak karácsonyig, hogy az eljegyzés hangulatosabb legyen.

Kenedi kétségbeesetten meredt maga elé, de szeme csak Félix Edmundovics szigorú pillantásával találkozott.

SIKLÓS ISTVÁN:

Könyörgés

Fiakat szültem
tiszta életemmel,
csermely cserregése,
zúgók sziporkája,
levelek hullása,
zöld férgek fénye
őket megsegítse
— étkük légyen enyhe.

Köpülő korongom
szaporán forogjon,
tajtékos szókról
agyam ne gondoljon,
agyam ne gondoljon
véres ütközetre,
örök ütközetben
veszőre-nyerőre,
szálldosó kezemmel
szép ősz kerekedjen,
ráncosult kezemből
virrasztás éküljön,
hírhordó galambom
bizton megmaradjon,
pillák alól szálljon,
tisztán föltekintő,
jóra mendegélő
félődés szegénye,
leányok szerelme
őket megsegítse
— étkük légyen enyhe.

Végtére is jöjjetek,
föztöm szívvel izleljétek,
az ökörnyált fogja föl,
a szarkalábat fogja föl
boldog arcomról
széles vállatok.

Tájkép

Fák korhadnak
ilyen takaratlan,
hív fájdalomban
és lesnek vissza
kemény faragóra.

Kegyelmező,
füst tarajú,
táncos lángok
jöjjetek.

Ha előkérdik voltom,
hangod űzd a rétre,
szótalanul szóljon:

fölborult akár
a mázos köcsög,
hát összetört.

Cserepek lesnek
ilyen hasztalan
ives távolokban
csermely vizére.

Emlékezés Kodály Zoltánnéra

Kodály Emma eltávozott az élők sorából. 90 évnél többet élt meg, távozásával mégis nagy űrt hagyott maga után. 48 éven át volt Kodály Zoltán élettársa. Az első világháború előtti Budapest légkörét kell felidéznünk, előítéleteivel és társadalmi konvencióival, hogy lemérhessük, milyen súlyos volt a lépés, amire az egykori Gruber Henrikné határozta el magát. 40 éven felüli nőnek elhagyni kényelmes polgári otthonát, hogy összekösse életét egy 26 éves kezdő művésszel — példátlan esemény volt.

A későbbi Kodály Zoltánné házában még első házassága idején élénk zenei élet pezsgett. Ómaga is zongorázott és komponált. Abban az időben az ország és a főváros életét ósdi társadalmi kötöttségek szabályozták, de a föld alatt már morajlott. Ady hőlttészete rázta fel a kedélyeket „Új időknek új dalaival". A zenei életben is különös fejleményekre ébredt a főváros konzervatív társadalma. Bartók és Kodály nevű ifjú zeneszerzők tűntek fel a koncertpódiumokon olyan művekkel, amelyeket az akkori zenei közönség jó része hangzavarnak érzett. Dühödt viták támadtak a körül, vajon a Bartók—Kodály-művek zenének minősíthetők-e. A maradiak befolyásos csoportja zenei téren is ösztönszerűleg az új, a forradalmi ellen fordult. Az egyetemi hallgatók tüntettek Kodály ellen és ócsárolták zenéjét.

Ebben a légkörben karolta fel az akkori Gruber Emma a két fiatal zeneszerzőt. Korán felismerte, hogy az ő művükből sarjad ki a modern magyar zene.

Törhetetlen akaraterőre volt szükség ahhoz, hogy Kodály Emma legyőzze az akadályokat, amelyek élete nagy fejezetének megnyitása elé tornyosultak. Győzött, de emberséges módon győzött. Első férjétől barátságban vált el. Családja, amelyhez a szokottnál is szorosabb szálak fűzték és amely, amikor a nagy elhatározás kipattant, minden áron igyekezett a „botránynak" elébe vágni. Kodály Zoltánban, mint új családtagban nemcsak a nagy művészt tisztelte, hanem a rajongáshoz közel álló szeretettel vették körül Kodály Zoltánt, az embert. Végül megérezte lassan a cinikus Budapest is, amely persze szájára vette a különös házasságot, hogy valami nem mindennapiról van szó és meghajolt később két ember együttélésének magasabbrendű harmóniája előtt.

Hosszú együttélésük során Kodály Emma sokkal, de sokkal több volt az önfeláldozó művészfeleségnél, annál, aki megfelelő életkörülményeket és légkört teremt a férj géniuszának zavartalan kifejlődéséhez. Kodálynénak aktív része volt a géniusz munkájában. Ha kellett, titkárnői feladatot végzett, ugyanakkor lelkesedésével inspirálója és mély zenei megértésével bírálója is volt Kodálynak. Missziót vállalt és ez nem volt kevesebb, mint ország-világgal megértetni, hogy Kodály műve új nagy fejezet a magyar zene, a zenekultúra történetében. Felvette és ápolta a kapcsolatokat a magyar és a külföldi zenei élet tényezőivel, kiadókkal, előadó művészekkel, karnagyokkal, zeneiskolákkal és — nem utolsósorban — Kodály-tanítványokkal.

Az életnek sok egyéb terén járatlan volt. Minden gondolatát lefoglalta a zene, ahhoz kapcsolódott minden idegszálával. A politika nem érdekelte, de volt egy politikai meggyőződése, amelyet a gyakorlatban is érvényesített: nem meghajolni a földi hatalmasságok előtt. Kodály Emmának sok nagy emberi kvalitása volt, de a diplomáciai érzék nem tartozott erényei közé. Legendák keringtek Budapesten arról, miket mondogatott oda a kommunista hatalmasságoknak.

80-as volt már Kodály Emma, amikor elkísérte férjét a háború után Amerikába, Angliába. Diadalutak voltak ezek a zeneköltő számára és Kodály ragaszkodott ahhoz, hogy hű élettársának is része legyen az ünneplésben.

Utolsó éveit súlyos baleset keseritette meg. Betegágyától is jöttek a levelek Angliában élő unokahúgához. Emma néni ekkor már nem sajátkezűleg írt, látása is elgyengült, de akadt mindig íródeák. Ezekből a kései levelekből is kisugárzott régi egyénisége. A stílusban, az elgondolásban, abban, ahogy eseményeket leirt és embereket jellemzett, még mindig volt valami erőteljes, fiatalos. Közléseinek nagy része természetesen Zoltán köré fonódott, aki bevonult vele a kórházba és csodálatos gyengédséggel igyekezett szenvedéseit enyhíteni.

Kodály Emma nagyon egyedül hagyta Kodály Zoltánt. Feléje száll most híveinek és tisztelőinek részvéte a világ minden sarkából.

Kemény György

Az „Új Látóhatár"

szeptember - decemberi számában Kovács Imre a népi irodalom hőskorával foglalkozik, ismertetve a Diákok Háza Falukutató Szemináriumának munkásságát, a kemsei táborozást, a Márciusi Front megalakulását és a szárszói konferenciát. Mészáros István „Nemzeti hagyományok és a sztalinista önkény", Borbándi Gyula „Lukács György kétfrontos háborúja" címmel közöl tanulmányt a folyóiratban, míg Kibédi Varga Áron a német expresszionista költészettel foglalkozik és Bikich Gábor Babits Mihályról emlékezik meg születésének hetvenötödik évfordulóján. A lap Bakucz József, Gömöri György és Máté Imre verseit, Doroszlai Sándor Saint-John Perse fordításait, Domahidy Miklós bábjátékegyfelvonásosát és Márton László „Édesapám árnyéka" című novelláját adta ki új számában. A gazdag szemlerovat cikkei a Pasztornák-regénnyel, a Bajor Nemzeti Múzeum kiállításával, Hannah Arendt-nek a magyar forradalomról és az MSZMP Párttörténeti Intézetének a magyar „ellenforradalomról" kiadott könyveivel, a Magyarországon bemutatott külföldi filmek sorsával, egy jugoszláviai magyar regénnyel és két osztrák könyvújdonsággal foglalkozik. A szemlerovat cikkeit Gömöri György, Bárány-Oberschall Magda, Molnár József, Nagy László, Ekecs Géza, Benedek Károly írták s Bikich Gábor az „Eszmélet" első számáról közöl gondos kritikai méltatást. Az „Új Látóhatár" e kilencvenhat oldalas kettős száma beszámol a Magyar Írók Szövetsége Külföldön közgyűléséről, valamint a Petőfi Kör Európai Szervezetének alakuló gyűléséről. A Borbándi Gyula szerkesztésében és Molnár József kiadásában (főmunkatársak: Bikich Gábor, Kovács Imre, Szabó Zoltán) megjelenő folyóirat bejelenti, hogy következő számaiban Ignotus Pál, Fejtő Ferenc, Juhász Vilmos, Bárány-Oberschall Magda, Molnár Miklós, Bogyay Tamás, Ravasz Károly és mások nagyobb tanulmányait közli és ankétban foglalkozik a munkástanácsokkal. Az „Új Látóhatár" ára példányonként három német márkának, illetve 80 USA centnek megfelelő összeg, évi előfizetés a példányonkénti ár hatszorosa. Az „Új Látóhatár" megrendelhető a szerkesztőség és kiadóhivatal (München 13, Krumbacher Strasse 4) címén.

Irodalmi Ujság

MAGYAR VERSEK 1953—1956 címen a közeljövőben új magyar antológia jelenik meg Csernus Ákos, Debreczeni Ferenc, Tarpay Júlia szerkesztésében, Nicolas Baudy bevezetőjével. Az antológia célja, hogy bemutassa a magyar forradalmat megelőző korszak új magyar lírájának legszebb darabjait.

*

KENDE IMRE, a Sao Paulóban közel egy évtizede megjelenő „Kultúra" című, egyetlen független délamerikai magyar folyóirat megalapítója és szerkesztője hosszabb szenvedés után elhunyt.

*

JUGOSZLÁVIÁBAN nem adják ki Borisz Paszternák „Doktor Zsivágó" című könyvét, noha a könyv szerb fordítása elkészült és a könyv már sajtó alatt volt.

*

GÖMÖRI GYÖRGYNEK első verseskötete, a „Virág-bizonyság" rövidesen megjelenik Angliában. Ára öt shilling (vagy annak megfelelő összeg). Megrendelhető a következő helyen: Otthon könyvtár, 13, Connaught Street, London, W. 2.

*

SALGÓ ENDRE, a magyar születésű, 18 éve Mexikóban élő festőművész a mexikói kormány megbízásából tíz hónapos kanadai előadókörútra indult. Kanadai tartózkodása alatt képeit is bemutatja. Salgó Endre húsz esztendővel ezelőtt hagyta el Európát, miután párisi tanulmányait befejezte. Mexikóban ma egyike a legismertebb festőknek, a mexikói folklor egyik kiváló ismerője.

*

BENJAMIN BRITTEN új operát írt gyermekek számára. Az opera az özönvíz történetét tárgyalja, középkori misztériumjátékok módjára. A szín: egy gót templom sötét kórusa, míg a zenekar a gót templomoszlopok között áll és kisebb-nagyobb harangokon, dobokon, üstdobokon és fúvószerszámokon játszik. Az opera bemutatója a londoni Southwark katedrálisban óriási sikert aratott; és nemcsak gyermekek körében.

1608 DECEMBERÉBEN, 350 esztendővel ezelőtt született Londonban John Milton.

*

SPANYOLORSZÁGBAN az utolsó hetek folyamán többszáz személyt, köztük írókat, újságírókat és művészeket tartóztattak le, elsősorban Madridban, Bilbaóban, Granadában és San Sebastianban. Franco hatóságai a letartóztatottak nevét nem hozták nyilvánosságra. A hírek szerint több liberális és szocialista írót, avagy emigráns írók barátait és hozzátartozóit tartóztatták le.

*

E. M. SZPERLINGOWA fordításában megjelent lengyelül Karinthy Frigyes „Tanár úr kérem" című könyve. Csehszlovákiában nemrég adták ki Karinthy több könyvét, igen nagy közönségsikerrel.

*

A BUDAPESTI MADÁCH SZÍNHÁZ bemutatta Thornton Wilder amerikai író „The Skin of Our Teeth" című darabját. A színdarabot Pesten Remenyik Zsigmond fordításában „Hosszú út" címen játsszák. Egy hazai kritikus megjegyzése szerint „optimizmust hirdető darabban ilyen pesszimistát keveset ismerünk".

*

NYOLCSZÁZ ESZTENDEJE halt meg Freisingeni Ottó püspök, a középkor egyik legjelentősebb történésze. Két főműve, a „Világkrónika" és a „Gesta Friderici" a magyar történetírásnak is rendkívül fontos forrása, annál is inkább, mert Freisingeni Ottó Magyarországon is járt és kortársaitól eltérően, személyes élményeit és történelembölcseleti reflexióit is beleszőtte műveibe. A klosterneuburgi kolostorban, melynek apátja volt, a napokban emlékestet rendeztek, melyen Drimmel osztrák kultuszminiszter méltatta a kiváló osztrák pap és tudós érdemeit.

GEORG KAISER, a kitűnő német drámaíró most lett volna 80 esztendős. Hagyatékában egy „Gordiusi tojás" című, nagyobb drámatöredéket találtak. Robert Schnorr, a szerző intencióihoz híven, befejezte a gyilkos szatírájú darabot. A „Gordiusi tojás" ősbemutatója New Yorkban lesz.

*

VAJAY SZABOLCS „Eleven kő" című kisregénye az Amerikai Magyar Kiadó gondozásában jelent meg, Münchenben. A könyv ismertetésére visszatérünk.

APRÓHIRDETÉSEK

Karácsonyi ajándékul vegyen magyar népművészeti kézimunkát; ugyanott magyar szépirodalom kapható. Özv. Hack Vilmosné, 6, Chalcot Gardens, London, N. W. 3. Telefon: PRI 5339.

Vásároljon

MAGYAR szépirodalmi és tudományos KÖNYVEKET, szótárt, hanglemezt, ÉLELMISZEREKET. (Téliszalámi, gyulai kolbász, szegedi paprika, tarhonya, húskonzerv, savanyúság, mák- és diódaráló.) Kérje árajánlataimat: I. IVÁNYI, 195, Lauderdale Road, London, W. 9. Telefon: CUN 9572.

A **legsikeresebb** magyar-angol nyelvkönyv, **Rose Károly: Direct method English** (Tanuljunk angolul magánúton). Megrendelhető postal order, vagy csekk beküldésével G. M. G., 62, Gordon Road, London, W. 5. címen (vagy Ausztriából a szerzőtől: Wien IX., Aldser Str. 26. IV. 22. Rose). Ára, portóköltséggel együtt, Angliában £0.16.6, más országokban U.S. $2.40, vagy egyenértéke.

Repülő-, hajó-, vasútjegyek hivatalos áron, útlevél, vizum megszerzése, kivándorlási specialista, állandó magyar nyelvű szolgálat, *gyors, pontos, megbízható.*

GEE TRAVEL SERVICE
29, Bethune Road,
London, N. 16. Tel.: STA 1082.
Vasárnap nyitva.

Fráter Imre
angol és magyar okl. gyógyszerész gyógyszertára
198, NORTH END ROAD,
West-Kensington, London, W.1.
Telefon: FUL 1704.
Vállalja magyarországi gyógyszerküldemények pontos és gyors intézését. Magyarnyelvű kiszolgálás és levelezés

Új helyiségben megnyílt
a Budapest Home Club,
a torontói magyarok kedvelt találkozóhelye, ahol minden honfitársunkat szívesen látja a klub vezetősége.
1637, St. Catherine Street West, Montreal.

Gondja van, mit vegyen rokonának, ismerősének, vagy barátjának ajándékba karácsonyra? Még nem késett el, mert raktárról postafordultával szállítunk príma minőségű
32 lapos magyar kártyát
Ára Angliában sh. 9/— (postal order), más országokban USA dollár 1.35, vagy egyenértéke (money order, nemzetközi postautalvány).
Odeon Trading Company
51, Colville Gardens, London, W. 11. Telefon: PAR 4737.

20 guineas
zakó, nadrág
Elsőrangú gyapjúszövetből, elsőosztályú munkával, háromszori próbával
A. FALUDI
férfi és női mértékutáni szabósága
Kontinentális és olasz forma. Alakítást és javítást is vállalok.
22, Burnham Court,
Moscow Road, London, W. 2.
(Bayswater Station.)

Két világ határán
megbízhatóan tájékoztat, józanul mérlegel a
Magyar Híradó
Független hetilap
Kérjen mutatványszámot.
Wien, I., Presse-Haus

Magyar könyvek
nagy választékban kaphatók, köztük
Ady Endre, József Attila,
Mikszáth Kálmán, Móricz Zsigmond,
Németh László, Petőfi Sándor művei
Megrendeléseket más országokból is szívesen fogadunk.
COLLETT'S BOOKSHOP, 44/45, Museum St., London, W.C. 1.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361. c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában: Globe Book Co., 173, Pitt Str., Sidney. Ausztriában: Gellért Lívia, Wien, III. Salesianergasse 2/19. Belgiumban: Agence Presse Europa, Ixelles 1. Boite postale 98. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Vásárhelyi Géza, Norre Alle 75/640, Kobenhavn. Franciaországban: Méri Margit, Poste Restante, Paris 17. Annexe 1. Hollandiában: Havay János, Nieuwe Herengracht 97. IV. Amsterdam Oost. Írországban: L. P. Peter, 32, Brighton Square, Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa. Kanadában: Sas László, 5390, Decelles Ave. Apt. 9, Montreal. Mexikóban: Libreria Europea, Avenida Gutenberg 60, Mexico 5. D. F. Németországban: Greif Verlag K. G., München 8, Sedan Str. 14. Norvégiában: Volent Zsolt, Brynsveien 110. Sandvika-Hauger, Oslo. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Kukorelly Pál, 6, Rue Beauregard, Geneve. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm - Lidingö. Uruguayban: Kiss N. Béla, Buceo 3556, Montevideo. USA-ban: Dr. Deák Zoltán, 2251, Loring Pl. Bronx 68. N. Y.

Az itt fel nem sorolt országokból a lapot megrendelni egyelőre nemzetközi postautalvány beküldése útján lehet. Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalványon nem szerepel a befizető címe.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 6 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 14 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: 50 francs, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexikó: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 0.75 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Magyar Írók Szövetsége Külföldön
Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14, St. George Street, London, W. 1.
Tel.: MAY 32-24.
Printed by the Waverley Press, 79, Cambridge Road, N. W. 6.